

III 10.771

CARL VON
CLAUSEWITZ

DESPRE RĂZBOI

Războiul nu este decât o continuare a politicii cu alte mijloace

*Nu lipsește decât hazardul
pentru a face din război un joc,
iar de hazard războiul nu duce lipsă.*

ANTET

BIOL. CENTR. UNIV.
M. "EMINESCU" IASI
BIOME
III-10.771

15a - 022
III 10.771

Operă postumă a generalului
CARL VON CLAUSEWITZ

DESPRE RĂZBOI

Note și verificarea științifică a textului
de general-maior dr. CORNELIU SOARE

106130
B.C.U. - IASI

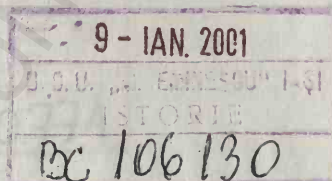
ANTET

© ANTET XX PRESS pentru prezenta versiune în limba română

DESPRE RĂZBOI

Redactor: Nicolae Năstase
Tehnoredactare computerizată: Diana Grad
Coperta: Cristina Fătu

ISBN: 973-8167-06-X

Tiparul a fost executat de tipografia
ANTET XX PRESS
Filipeștii de Târg, Prahova
Str. Max Heberlin, nr. 677

CUVÂNT ÎNAINTE

Va stârni, pe drept cuvânt, mirare că o mână de femeie îndrăznește să însoțească printr-un cuvânt înainte o operă cu asemenea conținut ca cea de față. Prietenilor mei nu le este necesară nici o explicație, dar sper să înlătur, și în ochii celor ce nu mă cunosc, orice impresie de infumurare, povestind doar împrejurările ce m-au determinat la aceasta.

Opera, pe care aceste rânduri trebuie s-o preceadă, l-a preocupat, aproape exclusiv, în ultimii doisprezece ani ai vieții sale, pe nespus de iubitul meu soț, smuls din păcate prea devreme mie și patriei. A fost dorința lui cea mai arzătoare s-o termine, dar nu s-o și comunica lumii în cursul vieții sale; iar când mă străduiam să-l fac să renunțe la această hotărâre, îmi răspundea adesea, pe jumătate în glumă, pe jumătate, desigur, și din presimțirea morții lui timpurii: „Tu trebuie s-o editezi”. Aceste cuvinte (la care mi-au dat adesea lacrimi în acele zile fericite, oricât de puțin eram înclinată pe atunci să le acord o semnificație serioasă) deci, mă obligă, după părerea prietenilor mei, să prefățez cu câteva rânduri operele postume ale iubitului meu soț; și chiar dacă pot fi, în această privință, păreri diferite, desigur că nu va fi interpretat greșit sentimentul ce m-a îndemnat să-mi înfrâng timiditatea, ce îngreuiază atât de mult unei femei orice manifestare, oricât de subordonată, de acest fel.

Se înțelege de la sine că, prin aceasta, nu pot avea nici pe departe intenția de a mă socoti adevărata editoare a unei opere aflată cu mult peste nivelul meu. Nu vreau să-i stau alături, în intrarea sa în lume, decât ca o însoțitoare-participantă. Acest loc îl pot desigur pretinde, deoarece unul asemănător mi-a fost dat și la geneza și dezvoltarea ei.¹ Cine a cunoscut căsnicia noastră prea fericită și știe cum am împărțit totul, nu numai bucurie și durere, dar și orice ocupație, orice interes al vieții zilnice, acela va înțelege că o lucrare de acest fel nu-l putea ocupa pe soțul meu, fără să-mi fie bine cunoscută și mie. Nimeni nu poate, așadar, depune mărturie ca mine despre zelul și dragostea cu care i s-a dedicat, despre speranțele ce le legase de această lucrare, ca și despre felul și epoca genezei ei. Spiritul lui, atât de bogat înzestrat, simțise, încă din prima tinerețe, nevoia de lumină și adevăr, și, oricât de multilateral fusese cultivat, cugetarea lui se orientase totuși cu precădere spre științele războiului, de o atât de mare importanță pentru binele statului și cărora le destina cariera sa. Scharnhorst² l-a îndreptat întâi pe calea cea bună și angajarea sa, în anul 1810, ca profesor la Școala generală de război, precum și cinstea ce i-a revenit de a preda primul învățământ militar Înălțimii Sale Regale Principele de coroană, au fost pentru el noi îndemnuri de a da această direcție cercetărilor și strădaniilor sale, precum și de a pune în scris cele de care, în sinea lui, se lămurise. Un studiu, cu care a încheiat, în anul 1812, cursul Înălțimii Sale Regale Principele de coroană, conține deja germenii operelor sale următoare. Dar abia în anul 1816, la Koblenz, reîncepu să se ocupe cu lucrări științifice și să strângă roadele pe care bogatele experiențe a patru ani de război, atât de importante, le maturizaseră într-insul. Își redactă la început părerile în articole scurte, numai puțin legate între ele. Cel ce urmează, găsit nedatat printre hârtiile sale, pare să provină din acea perioadă mai timpurie.

„Prin tezele puse în scris aici sunt atinse, după părerea mea, aspectele principale ce constituie așa-zisa strategie. Le-am considerat inițial ca simple materiale și ajunseseam, aproximativ, până la a le contopi într-un tot.

Într-adevăr, aceste materiale au fost concepute fără un plan prealabil. La început intenția mea a fost să pun pe hârtie, fără grijă pentru sistem și legătură riguroasă, în teze scurte, precise, concentrate, ceea ce limpezisem cu mine însuși despre punctele cele mai importante ale obiectului. Aveam vag înaintea ochilor felul cum își tratase Montesquieu³ obiectul său. Gândeam că asemenea capitole scurte, bogate în maxime, pe care, la început, voisem să le numesc doar boabe, vor atrage pe omul inteligent, atât prin ceea ce putea fi dezvoltat în continuare din ele, cât și prin ceea ce stabileau ele însele; mă gândeam, adică, la un cititor cu inteligența formată, familiarizat deja cu chestiunea. Dar natura mea, care mă împinge întotdeauna la dezvoltare și sistematizare,

tizare, a răzbit până la urmă și aici. O vreme am reușit să mă oblig să scot în relief, din studiile ce le scriam despre feluritele obiecte, numai rezultatele cele mai însemnate și, deci, să le concentrez esența într-un volum mai mic; mai târziu însă particularitatea mea a luat-o cu totul razna cu mine, am dezvoltat cât am putut și, firește, mi-am închipuit atunci un cititor nefamiliarizat cu obiectul.

Cu cât am continuat lucrul, cu cât m-am lăsat antrenat de spiritul cercetării, cu atât am fost readus la sistem, și astfel, deci, au fost intercalate, treptat, capitole.

Ultima mea intenție a fost deci, să mai revăd o dată totul, să motivez câte ceva în articolele mai vechi, poate să mai concentrez, în cele mai târzii, câte o analiză într-un rezultat și astfel să fac din ele un ansamblu suportabil, care să constituie un mic volum în octavo. Dar și cu acest prilej voiam să evit neapărat tot ce era obișnuit, de la sine înțeles, spus de o sută de ori, general acceptat; căci ambiția mea era să scriu o carte care să nu fie uitată peste doi sau trei ani și pe care cel interesat de obiect s-o poată oricum lua în mână de mai multe ori."

La Koblenz, unde avea multe obligații de serviciu, n-a putut dedica decât ore răzlețe lucrărilor sale particulare; abia prin numirea sa, în anul 1818, ca director al Școlii generale de război din Berlin, a obținut răgazul de a da o nouă extindere operei sale și de a o îmbogăți prin istoria războaielor mai recente. Acest răgaz îl împacă, în cele din urmă, și cu noua numire, care, în altă privință, desigur că nu-l putea satisface cu totul, căci după organizarea, oricum existentă, a Școlii de război, partea științifică a instituției nu este subordonată directorului, ci este condusă de o comisie de studii distinctă. Oricât era de străin de orice orgoliu mărunț, de orice vanitate agitată egoistă, simțea totuși nevoia de a fi cu adevărat util și de a nu lăsa nefolosite capacitățile cu care fusese înzestrat. În viața activă nu ocupa o poziție care să-i fi putut satisface această necesitate și avea puțină speranță să mai ajungă vreodată în astfel de situație; întreaga sa strădanie se orientă deci spre domeniul științei, iar scopul vieții lui ajunsese folosul pe care-l putea cândva aduce cu opera sa. Faptul că, totuși, hotărârea lui de a nu admite să-i apară opera decât după moarte devenea tot mai fermă este, desigur cea mai bună dovadă că, în această nobilă strădanie pentru o eficiență mare și durabilă, nu se amesteca nici o dorință vană de laude și recunoaștere, nici o urmă a vreunei considerații egoiste.

A muncit astfel cu răvnă până în primăvara anului 1830, când a fost transferat în artilerie, iar activitatea sa a fost solicitată, deci, în cu totul alt fel și anume într-o măsură atât de mare încât, cel puțin la început, a trebuit să renunțe la orice activitate scriitoricească. Își puse ordine în manuscrise, sigilă pachetele, prevăzându-le cu indicații privitoare la conținut și se despărți cu melancolie de această activitate atât de îndrăgită. În august al aceluiași an a fost mutat la Breslau, la comanda celui de-al doilea inspectorat al artileriei, dar încă în decembrie a fost iarăși rechemat la Berlin și numit șef de stat major pe lângă feldmareșalul von Gneisenau (pe durata înaltului comandament încredințat acestuia).

În martie 1831 îl însoți pe respectatul său înalt comandant la Posen. Când, după cea mai dureroasă pierdere, se întoarse de acolo la Breslau, în noiembrie, îl însenina speranța că se va putea ocupa iar de opera sa și o va putea, eventual, termina în cursul iernii. Destinul a vrut altfel; la 7 noiembrie se întorsese la Breslau, la 16 noiembrie nu mai era, iar pachetele sigilate de mână sa au fost deschise abia după moartea lui!

Această operă postumă este, deci, comunicată în volumele ce urmează și anume exact așa cum s-a aflat, fără să se fi șters ori adăugat nici un cuvânt. Totuși, editarea ei a dat mult de lucru, de ordonat, de discutat și sunt datorate cea mai caldă recunoștință mai multor prieteni credincioși pentru ajutorul dat cu acest prilej. Îndeosebi domnului maior O'Etzel, care a avut bunăvoința să ia asupra sa corectura tiparului, precum și alcătuirea hărților ce trebuie să însoțească partea istorică a operei. Îmi este, desigur, îngăduit să-l pomenesc aici și pe iubitul meu frate, reazemul meu în ceasul nenorocirii și care și-a câștigat, în atâtea privințe, merite cu această operă postumă. Între altele, el este cel care a găsit, în cursul parcurgerii atente și ordonării manuscriselor, acel început de refacere pe care dragul meu soț l-a pomenit ca o lucrare intenționată în înștiințarea scrisă în 1827, ce urmează mai jos, și l-a intercalat, în locurile pentru care fusese destinat, ale cărții I (căci mai departe nu ajungea).

Și multor altor prieteni aș vrea să le mulțumesc pentru sfaturile ce mi-au dat, pentru părerea și prietenia ce mi-au vădit-o, dar, chiar de nu-i pot numi pe toți, desigur că nu se vor îndoi

de recunoștința mea cea mai caldă. Aceasta este cu atât mai mare, cu cât sunt mai convinsă că tot ce au făcut pentru mine nu au făcut numai de dragul meu, ci și de dragul prietenului pe care natura li l-a răpit atât de devreme.

Dacă am fost timp de douăzeci și unu de ani prea fericită alături de un asemenea soț, am rămas tot astfel și acum, cu toată pierderea mea de neînlocuit, prin durerea amintirilor și speranțelor mele, prin bogata moștenire de simpatie și prietenie datorată scumpului răposat, prin înălțătorul sentiment de a vedea recunoscută, atât de general și de onorabil, rara lui valoare.

Încrederea cu care o nobilă pereche princiară m-a chemat la ea este o nouă binefacere, deoarece îmi deschide o vocație onorabilă, căreia mă dedic bucuroasă. Fie ca aceasta să-și afle binecuvântarea și ca scumpul, micul principe, încredințat acum grijii mele, să citească la ȕmpul său această carte, care să-l îndemne la fapte asemănătoare cu cele ale glorioșilor lui strămoși!

Scriș în Palatul de marmură de lângă Potsdam, la 30 iunie 1832.

MARIE VON CLAUSEWITZ

născută contesă Brühl,

Mare preceptoare a Alteței Sale Regale Principesa Wilhelm

ÎNȘTIINȚARE

„Consider primele șase cărți, ce se și află transcrise pe curat, doar ca o masă încă destul de amorfă, ce mai trebuie, neapărat, prelucrată încă o dată. La această prelucrare dublul fel al războiului va fi peste tot urmărit mai riguros și, prin aceasta, toate ideile vor căpăta un sens mai precis, o direcție determinată, o aplicare mai practică. Acest dublu fel al războiului constă anume în aceea că scopul războiului stă în doborârea adversarului, fie ca vrem nimicirea lui politică ori numai dezarmarea lui, încât să fie silit la orice pace dorim, și în aceea că vrem să facem doar câteva cuceriri la granițele sale, fie pentru a le păstra, fie pentru a le valorifica la pace, ca mijloc util de schimb. Tranzițiile de la un caracter la altul trebuie, bineînțeles, să fie păstrate, dar natura cu totul diferită a celor două strădanii trebuie să răzbată peste tot și să despartă între ele cele incompatibile.

În afară de această deosebire, existentă în fapt, între războaie, mai trebuie trasă, expres și precis, concluzia, de asemenea necesară din punct de vedere practic, că războiul nu este decât politică de stat continuată cu alte mijloace. Acest punct de vedere, reținut peste tot, va aduce mai multă unitate în gândire și toate se vor descâlci mai ușor. Deși punctul de vedere menționat își va avea eficacitatea abia în cartea a VIII-a, trebuie totuși să fie complet dezvoltat încă în cartea I și, de asemenea, să participe la prelucrarea primelor șase cărți. Cu astfel de prelucrare, primele șase cărți vor scăpa de multă zgură, destule fisuri și prăpăstii se vor închide, iar numeroase generalități vor putea fi transpuse în idei și formulări mai precise.

Cartea a VII-a, *Despre ofensivă*, pentru care schitele diferitelor capitole au și fost concepute, este de considerat ca un reflex al cărții a VI-a și trebuie de îndată redactată după punctele de vedere mai precise indicate mai sus, încât nu va mai avea nevoie de nici o nouă prelucrare, ci, dimpotrivă, va putea servi de normă la prelucrarea primelor șase cărți.

Pentru cartea a VIII-a, *Despre planul de război*, adică în general despre organizarea unui întreg război, se află concepute mai multe capitole, ce nu pot fi însă considerate nici măcar drept adevărate materiale, ci sunt doar o prelucrare brută a masei informațiilor, pentru a ne da înșine bine seama despre ce este vorba. Acest scop l-au îndeplinit, și gândesc să trec, îndată după terminarea cărții a VII-a, la elaborarea cărții a VIII-a, unde, atunci, vor fi valorizate îndeosebi cele două puncte de vedere indicate mai sus, care trebuie să le simplifice, dar, totodată, să le spiritualizeze pe toate. Sper să netezesc în această carte multe cute anapoda din capetele strategiilor și oamenilor de stat, și măcar să arăt peste tot despre ce este vorba și ce este, de fapt, de luat în considerare în război.

Dacă, deci, îmi voi fi limpezit ideile prin redactarea acestei cărți a VIII-a și după ce liniamentele mari ale războiului mi se vor fi stabilizat suficient, îmi va fi cu atât mai ușor să transpun acest spirit în primele șase cărți și să fac și aici să transpară peste tot acele liniamente. Deci, abia după aceea mă voi apuca de refacerea primelor șase cărți.

Dacă o moarte timpurie ar fi să mă întrerupă în această muncă, desigur că ceea ce se va găsi nu va putea fi numit decât o masă amorfă de gânduri, care, expusă la neîncetate neînțelegeri, va prilejui o multime de critici nemature; căci, în acest domeniu, fiecare crede că ce-i trece tocmai prin cap, când ia pana în mână, este numai bun pentru a fi spus și tipărit, și consideră asemenea gânduri la fel de neîndoielnice ca faptul că doi ori doi fac patru. Dacă s-ar strădui, ca mine, să cugete ani de zile la acest obiect și să-l compare cu învățămintele istoriei militare, ar fi, desigur, mai prudent cu critica.

Dar, cu toată forma aceasta neterminată, cred totuși că un cititor liber de prejudecăți, însetat de adevăr și convingere, nu va putea să nu recunoască în primele șase cărți roadele unei cugetări de mai mulți ani și ale unui studiu plin de râvnă al războiului și poate că va găsi în ele ideile principale de la care ar putea porni o revoluție a acestei teorii.

Berlin, în 10 iulie 1927.”

În afară de această înștiințare, s-a mai găsit, între hârtiile rămase, și următorul manuscris neterminat, care este, pe cât se pare, de dată foarte recentă.

„Manuscrisul despre conducerea marelui război, ce se va găsi după moartea mea, nu poate fi considerat, așa cum se află, decât ca o colecție de eboșe, din care ar fi trebuit construită o teorie a marelui război. Majoritatea încă nu m-a satisfăcut, iar cartea a VI-a trebuie considerată ca o simplă încercare; aș fi refăcut-o în întregime și aș fi căutat altfel rezolvarea.

Numai liniamentele generale ale concepției despre război ce se văd dominând în aceste materiale le consider ca fiind juste; ele sunt rodul unei reflecții multilaterale constant orientate spre viața practică dimpreună cu neconținută rememorare a ceea ce m-au învățat experiența și contactul cu soldați eminenti.

Cartea a VII-a trebuia să conțină ofensiva, ale cărei obiecte au fost schitate fugar; cea de a VIII-a – planul de război, în care m-aș mai fi ocupat, în mod deosebit, de latura politică și omească a războiului.

Capitolul 1 al cărții I este singurul pe care îl socot terminat; el va face ansamblului măcar serviciul de a indica direcția pe care am vrut s-o mențin peste tot.

Teoria războiului mare⁷, ori așa-zisa strategie, prezintă extraordinare dificultăți, și se poate desigur spune că foarte puțini oameni au despre diferitele obiecte concepții clare, adică reduse, în continua coerență, până la necesar. În acțiune, cei mai mulți ascultă de un simplu tact al rațiunii, ce nimerește mai mult sau mai puțin just, după cum ei au mai mult ori mai puțin geniu.

Așa au acționat toți iluștrii înalți comandanți, și în asta stăteau, în mare parte, măreția și geniul lor, că nimereau întotdeauna just cu acest tact. Așa va și rămâne întotdeauna în ceea ce privește acțiunea; iar pentru asta, tactul este cu totul suficient. Dar, când este vorba nu să acționezi tu însuși, ci să convingi pe alții într-o consfătuire, atunci trebuie să ai idei limpezi, să dovedești coerența launtrică a lucrurilor; iar pentru că educația în acest domeniu a progresat încă atât de puțin, majoritatea consfătuirilor sunt vorbărie fără temei, în cursul cărora fiecare rămâne la părerea sa, ori o simplă înțelegere duce, din considerație reciprocă, la o cale de mijloc, lipsită, de fapt, de orice valoare.

Ideile limpezi în acest domeniu nu sunt deci inutile; în plus, spiritul uman are, în mod foarte general, orientarea spre claritate și simte nevoia de a fi peste tot într-o coerență necesară.

Marile dificultăți pe care le comportă o asemenea elaborare filozofică a artei războiului și multe încercări, foarte proaste, făcute în acest domeniu i-au determinat pe cei mai mulți să spună: o asemenea teorie nu este posibilă, căci este vorba de lucruri pe care nici o lege constantă nu le poate cuprinde. Am fi de acord cu această părere și am renunța la orice încercare a unei teorii, dacă evidența unui șir întreg de teze nu s-ar putea demonstra fără dificultate: că defensivă este forma mai puternică, cu scopul negativ, iar ofensiva forma mai slabă, cu scopul pozitiv; că succesele mari contribuie la determinarea celor mărunte; că efectele strategice pot fi deci reduse la anumite centre de greutate; că o demonstrație constituie o folosire mai slabă a forței decât o ofensivă adevărată, că deci trebuie să fie, în mod deosebit, limitată; că victoria nu constă numai în cucerirea câmpului de luptă, ci implică și nimicirea forței de luptă fizice și morale și că aceasta se obține, cel mai adesea, în urmărirea de după bătălia câștigată; că succesul este totdeauna cel mai mare acolo unde victoria a fost dobândită prin luptă, că, deci, a sări de pe o linie și o direcție pe alta nu poate fi considerat decât ca un rău necesar; că îndreptățirea la învăluire nu poate rezulta decât din superioritate în general ori din superioritatea propriilor linii de legătură și retragere asupra celor ale adversarului; că pozițiile de flanc sunt, deci, și ele determinate de aceleași relații; că orice ofensivă se epuizează în înaintare.

PREFAȚA AUTORULUI

În ziua de azi nu mai este necesar să se explice că noțiunea de științific nu constă numai în sistem și în doctrina sa încheiată. Sistem nici nu se poate afla la suprafața acestei expuneri, iar în locul unei doctrine încheiate nu există decât eboșe de atelier.

Forma științifică stă în strădania de a cerceta esența fenomenelor războiului, de a arăta legătura lor cu natura lucrurilor din care sunt compuse. Nu a fost nicăieri ocolită consecvența filozofică, acolo însă unde firul ei ajungea chiar prea subțire, autorul a preferat să-l rupă și să pornească iarăși de la fenomenele corespunzătoare ale experienței; căci, după cum unele plante nu dau roade decât dacă mlădițele lor nu ajung prea înalte, tot astfel, în artele practice, frunzele și florile nu trebuie lăsate să pornească prea sus, ci trebuie menținute aproape de experiență, solul lor specific.

Ar fi indiscutabil o greșeală să vrei să afli, din compoziția chimică a bobului de grâu, forma spicului, când ajunge doar să ieși la câmp, ca să vezi spicele. Nu este niciodată îngăduit ca analiza și observarea, filozofia și experiența să se disprețuiască, nici să se excludă reciproc; ele își sunt una altele, reciproc, cheazăsie. Tezele acestei cărți se sprijină, de aceea, cu arcul scurt al necesității lor lăuntrice, ca punct exterior, fie pe experiență, fie pe noțiunea însăși de război, și, deci, nu sunt lipsite de reazem.*

Poate că nu este exclus să se scrie o teorie sistematică a războiului, plină de spirit și conținut, teoriile noastre de până acum, însă, sunt departe de așa ceva. Fără a mai pomeni de spiritul lor neștiințific, le vedem, în strădania lor de a da sistemului un caracter coerent și complet, pline de felurite banalități, locuri comune și flecăreli. O imagine reușită a unor astfel de produse ne-o oferă Lichtenberg³, într-un extras dintr-o instrucțiune pompierească:

„Dacă arde o casă, trebuie, înainte de toate, să căutăm să protejăm zidul din dreapta al casei aflate la stânga și, dimpotrivă, zidul din stânga al casei aflate la dreapta; căci dacă, de pildă, am vrea să protejăm zidul din stânga al casei aflate la stânga, atunci zidul din dreapta al casei ar fi la dreapta zidului din stânga și, deci, deoarece și focul se află la dreapta acestui zid și a zidului din dreapta (căci am presupus doar că focul s-ar afla la dreapta casei) zidul din dreapta s-ar afla mai aproape de foc decât cel din stânga și zidul din dreapta ar putea fi distrus de foc, dacă n-ar fi protejat, înainte ca focul să ajungă la zidul din stânga, care este protejat; în consecință ar putea fi distrus de foc ceva ce nu este protejat, și anume, mai curând decât ar putea fi distrus de foc altceva, chiar dacă nu l-am proteja; în consecință nu trebuie să ne îngrijim de acesta și să protejăm pe acela. Pentru a se întâmpla procedeu, ajunge să memorăm: dacă clădirea se află la dreapta focului, zidul din stânga, dacă se află la stânga zidul din dreapta.”

Pentru a nu respinge și înspăimânta, cu asemenea locuri comune, cititorul cult și inteligent, și a nu da, cu apă multă, un gust searbăd puținelor bucățele bune, autorul a preferat să ofere, ca mici boabe de metal pur, gândurile și concluziile la care a ajuns și care s-au consolidat într-insul după ani îndelungați de cugetare asupra războiului, după contactul cu oameni inteligenți, ce au cunoscut războiul, și după destulă experiență proprie.

Astfel au fost concepute capitolele acestei cărți, aparent numai puțin legate între ele, cărora sper, însă, că nu le lipsește coerența lăuntrică. Poate că se va ivi curând un cap mai bun, care să ofere, în locul acestor boabe răzlețe, întregul, din metal pur, dintr-o singură turnare și fără zgură.

* Că acesta nu este cazul la mulți autori militari, îndeosebi din cei care au vrut să trateze științific războiul însuși, o dovedesc numeroasele exemple în care, în raționamentele lor, argumentele pro și contra se înghit reciproc, în asemenea măsură încât nu le rămân nici măcar cozile, ca leilor din poveste.

PARTEA ÎNTÂI

CARTEA I

DESPRE NATURA RĂZBOIULUI

CAPITOLUL I

CE ESTE RĂZBOIUL?

1. Introducere

Ne propunem să examinăm *elementele* distincte ale obiectului nostru, apoi *părțile* ori *secțiunile* distincte ale acestuia și, în final, *întregul*, în coerența sa lăuntrică, adică să progreseăm de la simplu la complex. Dar este aici mai necesar decât oriunde să se înceapă cu o privire asupra esenței întregului, deoarece aici, mai mult decât oriunde, o dată cu partea trebuie întotdeauna gândit, concomitent, și întregul.

2. Definiție

Nu vrem să ne hazardăm aici într-o definiție greoaie, publicistică a războiului, ci să ne limităm la elementul său, lupta dintre doi adversari. Războiul nu este decât o luptă în doi, extinsă. Dacă avem să concepem ca o entitate mulțimea infinită a luptelor în doi distincte din care se compune, atunci mai bine ne închipuim doi inși luându-se la trântă. Fiecare încearcă să impună celuilalt, prin violență fizică, să-i îndeplinească voința; scopul său *imediat* este să-l *dobore* pe adversar și să-l facă, prin aceasta, incapabil de orice rezistență ulterioară.

Războiul este, așadar, un act de violență, pentru a sili adversarul să ne îndeplinească voința.

Violența se *înarcează* cu invențiile artelor și științelor pentru a întâmpina violența. O însoțesc, fără a-i diminua în mod esențial forța, limitări neînsemnate, ce abia merită să fie semnalate, pe care și le impune singură, sub numele de cutuma dreptului ginților. Violența, adică violența fizică (deoarece violența morală nu există în afara conceptului de stat și a celui de lege) este deci *mijlocul*, iar ai impune inamicului voința noastră, *scopul*. Pentru a atinge sigur acest scop, trebuie să-l dezarmăm* pe inamic, iar acesta este, prin definiție, obiectivul propriu-zis al acțiunii militare. El se substituie scopului și, întrucâtva, îl înalătură, ca pe ceva ce nu ar aparține războiului însuși.

3. Folosirea extremă a violenței

Drept care, sufletele filantropice și-ar putea ușor închipui că ar exista o dezarmare ori înfrângere artificială a adversarului, fără a provoca prea multe răni, și că aceasta ar fi adevărată tendință a artei războiului. Oricât ar suna de frumos, această eroare trebuie totuși spulberată, căci, în chestiuni atât de periculoase ca războiul, erorile izvorâte din bunătate sunt cele mai dăunătoare. Întrucât folosirea violenței fizice, în întreaga ei amploare, nu exclude nicidecum participarea inteligenței, cel care folosește această violență *fără cruțare, neprecupețind sângele*, trebuie să obțină o superioritate, dacă adversarul nu o face. Prin aceasta el impune celuilalt legea sa și, astfel, amândoi se supralicitează până la extrem, fără să poată exista alte limitări decât acelea ale contraponderilor inerente⁹.

Astfel trebuie privite lucrurile și este o strădanie inutilă, ba chiar nefirească, de a ignora natura elementului brutal din cauza repulsiei ce ne-o provoacă.

Dacă războaiele popoarelor civilizate sunt mult mai puțin crude și distrugătoare decât cele

* Aici și peste tot unde este vorba de aspectul general politic, Clausewitz întrebuințează expresia *wehrlos-machen*, textual – a face să fie lipsit de apărare. Când este vorba de acțiunea concretă de a lua armele unei unități militare, unei populații etc., Clausewitz întrebuințează expresia *entwaffnen*, textual – a dezarma. În traducerea de față, ambele noțiuni au fost redată prin *a dezarma*, respectiv *dezarmare*, nuanța exactă reieșind din context (n. tr.).

ale popoarelor primitive, aceasta ține de starea socială a statelor, atât înăuntrul lor, cât și în relațiile dintre ele. Din această stare și din condițiile ei se naște războiul, de ea este determinat, limitat și moderat; dar aceste elemente nu-i aparțin, ci sunt pentru el un dat, și nu se poate nicicând introduce un principiu al moderației în însăși filozofia războiului, fără a comite o absurditate.

Lupta* dintre oameni constă, de fapt, din două elemente deosebite, *sentimentul ostil și intenția ostilă*. Am ales ultimul din aceste două elemente ca specific definiției noastre, pentru că este elementul general. Ura cea mai pătimasă, mai sălbatică și aproape instinctivă nu poate fi concepută fără intenție ostilă, dimpotrivă, există multe intenții ostile neînsoțite de nici un sentiment ostil sau, cel puțin, de nici un sentiment predominant de ostilitate. La popoarele primitive predomină intențiile ce țin de stările sufletești, iar la popoarele civilizate – cele ținând de rațiune; această deosebire, însă, nu stă în esența primitivismului și civilizației, ci în împrejurările, rânduilele etc. ce le însoțesc. Ea nu apare deci, în mod necesar, în fiecare caz în parte, ci domină doar majoritatea cazurilor. Într-un cuvânt, chiar și popoarele cele mai civilizate pot fi cuprinse de o ură reciprocă pătimasă.

De aici se vede cât ar fi de neadevărat să reducem războiul popoarelor civilizate la un simplu act rațional al guvernelor și să-l închipuim detașându-se tot mai mult de orice patimă, astfel încât, până la urmă, războiul nici n-ar mai avea cu adevărat nevoie de masele fizice ale armatelor, ci doar de raporturile dintre ele, ajungând un soi de algebră a acțiunii.

Teoria începuse deja să evolueze în această direcție, când evenimentele ultimelor războaie** i-au imprimat un curs mai just. Dacă războiul este un act de violență, el ține în mod necesar și de sentimente. Chiar dacă nu-și are aici izvorul, provine, totuși, mai mult sau mai puțin din ele, iar acest mai mult sau mai puțin nu depinde de nivelul civilizației, ci de importanța și durata intereselor ostile.

Dacă constatăm, deci, că popoarele civilizate nuucid prizonierii, nu distrug orașe și sate, aceasta se datorează faptului că inteligența are un rol mai mare în modul lor de a purta războiul și le-a învățat mijloace mai eficace de folosire a violenței decât aceste manifestări brutale ale instinctului.

Inventarea prafului de pușcă, perfecționarea continuă a armelor de foc indică, de altfel, cu prisosință că tendința de nimicire a adversarului, inerentă noțiunii de război, nu este, nici în fapt, de fel stânjenită ori deviată de progresele civilizației.

Repetăm, deci, teza noastră: războiul este un act de violență și în folosirea acesteia nu există limite; astfel, fiecare parte îi impune celeilalte legea sa, rezultând o acțiune reciprocă, care, conform definiției, trebuie să ajungă la extrem. Aceasta este prima acțiune reciprocă și primul fenomen extrem pe care le întâlnim.

(Prima acțiune reciprocă.)

4. Obiectivul este a-l dezarma pe inamic

Am spus: a-l dezarma pe inamic este obiectivul actului de război și vrem să arătăm acum că, cel puțin în teorie, aceasta este o necesitate.

Pentru ca adversarul să se supună voinței noastre, trebuie să-l punem într-o situație mai dezavantajoasă decât sacrificiul ce i-l pretindem; dezavantajele acestei situații nu trebuie însă, desigur, să fie trecătoare, măcar aparent, altfel adversarul ar aștepta un moment mai favorabil și nu ar ceda. Orice schimbare a acestei situații, provocată de continuarea activității militare, trebuie deci să ducă, cel puțin ipotetic, la o situație și mai dezavantajoasă. Cea mai proastă situație în care poate ajunge un beligerant este dezarmarea totală***. Dacă, deci, adversarul trebuie silit, prin acțiunea militară, să ne îndeplinească voința, atunci trebuie ori să-l dezarmăm efectiv, ori

* În limba română, același cuvânt, *luptă*, exprimă noțiunea generală – înfruntarea între doi adversari, fizică sau pe tărâmul ideilor, al vieții sociale, economice etc., în care fiecare încearcă să-i impună celuilalt voința sa, printr-o formă oarecare de violență, pentru această înfruntare limba germană folosind cuvântul *Kampf*, precum și noțiunea specială, militară – forma de bază a oricărei acțiuni militare, pentru care germana folosește cuvântul *Gefecht*. În traducerea de față s-a folosit și pentru *Gefecht* tot cuvântul *luptă*, termenii *angajament*, *ciocnire*, precum și sintagma *acțiune de luptă*, cu care unii autori au tradus la noi *Gefecht*, părându-ne, din pricina diferite, mai puțin potriviți.

Pentru a nu da, însă, loc la echivocuri, acolo unde Clausewitz vorbește, în același pasaj, atât de *Kampf*, cât și de *Gefecht*, cel de-al doilea cuvânt a fost totuși, tradus prin sintagma *acțiune de luptă* (n. tr.).

** Războaiele napoleoniene (n. tr.).

*** Aici, la Clausewitz: „gänzliche Wehrlosigkeit“, literalmente incapacitate totală de a se apăra (n. tr.).

să-l punem într-o situație în care ar risca probabil această dezarmare. De aici rezultă că dezarmarea* ori înfrângerea inamicului, cum vrem s-o numim, trebuie să fie întotdeauna obiectivul acțiunii militare.

Războiul nu este însă acțiunea unei forțe vii asupra unei mase inerte, ci, pentru că pasivitatea absolută ar însemna negarea războiului, este întotdeauna ciocnirea a două forțe vii, iar ceea ce am spus despre obiectivul final al acțiunii militare trebuie gândit de ambele părți. Așadar și aici este acțiune reciprocă. Câtă vreme nu l-am înfrânt pe adversar, trebuie să mă tem că mă va înfrânge el pe mine; deci, nu mai sunt propriul meu stăpân, ci el îmi impune legea, după cum eu i-o impun. Aceasta este *a doua acțiune reciprocă, ce duce la al doilea fenomen extrem*.

(A doua acțiune reciprocă.)

5. Extrema încordare a forțelor

Dacă vrem să-l înfrângem pe adversar trebuie să ne potrivim efortul după capacitatea lui de rezistență; aceasta se exprimă printr-un produs ai cărui factori sunt inseparabili: *mărimea mijloacelor disponibile și puterea voinței*.

Mărimea mijloacelor disponibile s-ar putea determina, deoarece se întemeiază (deși nu în întregime) pe cifre, puterea voinței însă se poate determina mult mai greu și poate fi doar evaluată, cumva, după forța motivației. Presupunând că am obține, astfel, o evaluare, de o probabilitate acceptabilă, a capacității de rezistență a adversarului, ne putem potrivi după această evaluare eforturile noastre și, fie să le sporim într-atât încât să ne asigurăm superioritate, fie, dacă mijloacele noastre nu sunt suficiente, să le sporim la maximum posibil. Dar adversarul face același lucru; deci o nouă supralicite reciprocă, ce implică, iarăși, în pură teorie, tendința de a ajunge la extrem. Aceasta este *a treia acțiune reciprocă și al treilea fenomen extrem* pe care-l întâlnim.

(A treia acțiune reciprocă.)

6. Modificări în realitate

Astfel, în domeniul abstract al conceptului pur, mintea iscoditoare nu-și află nicăieri liniștea până n-a ajuns la extrem, pentru că este confruntată cu un caz extrem, cu un conflict dintre forțe lăsate în voia lor și care nu ascultă de alte legi decât legile lor lăuntrice. Dacă am vrea, deci, să deducem, din conceptul pur al războiului, un punct absolut pentru obiectivul pe care ni-l propunem, și pentru mijloacele ce trebuie să le folosim, am ajunge, în condițiile continuilor acțiuni reciproce, la extreme care nu ar fi decât un joc al imaginației, iscat de un fir abia vizibil al arguției logice. Dacă, ținându-ne strict de absolut, am vrea să ocolim, dintr-o trăsătură de condei, toate dificultățile și am stăruî, cu consecvență logică, că ar trebui să fim întotdeauna pregătiți pentru situații extreme și să recurgem de fiecare dată la efortul maxim, asemenea trăsătură de condei ar fi doar o lege livrescă și nu una pentru lumea reală.

Chiar de am accepta că acea extremă a eforturilor ar fi ceva absolut, ușor de aflat, tot ar trebui recunoscut că spiritul uman cu greu s-ar putea supune acestei visări logice. În unele cazuri ar rezulta o cheltuială inutilă de forță, ce ar trebui compensată prin alte principii ale artei guvernării; s-ar cere un efort de voință disproporționat față de scopul propus și care deci, n-ar putea fi realizat, căci voința umană nu-și dobândește niciodată forța prin arguții logice.

Dar totul se schimbă când trecem de la abstracție la realitate. Acolo totul trebuie subordonat optimismului și trebuie să ni-i închipuim pe ambii adversari nu numai tinzând spre perfecțiune, dar și atingând-o. Oare va fi, vreodată, așa în realitate? Ar fi așa dacă:

1. războiul ar fi un act cu totul izolat, ce ar izbucni brusc și n-ar avea legătură cu viața anterioară a statului;
2. ar consta dintr-un deznodământ unic sau dintr-un șir de deznodăminte simultane;
3. ar cuprinde un deznodământ în sine complet, iar situația politică ce i-ar urma n-ar și înrăuri, retroactiv, prin calcul, asupra sa.

* Aici, la Clausewitz: „Entwaffnung”, literalmente dezarmare (n. tr.).

7. Războiul nu este niciodată un act izolat

În ce privește primul punct, fiecare din cei doi adversari nu este pentru celălalt o persoană abstractă, nici în ce privește acel factor din produsul rezistență ce nu se întemeiază pe fenomene exterioare, și anume voința. Aceasta nu este într-un tot o necunoscută; ea anunță, în ce a fost astăzi, ceea ce va fi mâine. Războiul nu se iscă brusc, din nimic; extinderea lui nu se face într-o clipă, așadar, fiecare din adversari îl poate aprecia, în mare măsură, pe celălalt, încă din ceea ce este, din ceea ce face, nu din ceea ce ar trebui, judecând strict, să fie și să facă. Omul, cu organizarea sa imperfectă, rămâne însă întotdeauna în urma perfecțiunii absolute și, astfel, aceste lipsuri, începând să acționeze de ambele părți, devin un principiu moderator.

8. Războiul nu constă dintr-o lovitură unică fără durată

Al doilea punct ne dă prilejul următoarelor considerații.

Dacă deznodământul în război ar fi unic ori un șir de deznodăminte concomitente, toate pregătirile în vederea lui ar trebui să capete, în mod firesc, tendința spre extrem, căci o neglijență nu s-ar putea recupera nicicum; așadar, din lumea reală, cel mult pregătirile adversarului, în măsura în care ne sunt cunoscute, ne-ar putea oferi un criteriu, iar tot restul ar cădea iarăși în domeniul abstracției. Dacă, însă, deznodământul s-ar datora mai multor acte succesive, bineînțeles că cel anterior poate deveni, cu toate fenomenele sale, un criteriu pentru cel următor, și, astfel, și aici lumea reală trece în locul abstracției și moderează, în acest chip, tendința spre extrem.¹⁰

Totuși, dacă mijloacele destinate luptei ar fi, sau ar putea fi, mobilizate toate concomitent, fiecare război ar trebui, în mod necesar, să fie cuprins într-un deznodământ ori într-un șir de deznodăminte concomitente; căci, deoarece un deznodământ *dezavantajos* diminuează în mod necesar mijloacele, dacă în primul deznodământ au fost folosite *toate*, al doilea, de fapt, nici nu mai poate fi închipuit. Toate acțiunile militare ce ar putea urma ar aparține, prin esență, primului act și ar constitui, de fapt, doar durata lui.

Am văzut însă că, încă în decursul pregătirilor de război, lumea reală trece în locul concepțului pur și o măsură reală ia locul unei premise extreme; așadar, chiar și numai pentru acest motiv, ambii adversari vor rămâne, în acțiunea lor reciprocă, sub limita efortului suprem, iar forțele lor nu vor fi mobilizate toate deodată.

Dar, în natura acestor forțe și a folosirii lor stă și faptul că nu *pot* intra toate concomitent în acțiune. Aceste forțe sunt: *forțele armate propriu-zise, teritoriul* (cu suprafața și locuitorii) și *aliații*.

Într-adevăr, teritoriul, cu suprafața și populația sa, pe lângă că este sursa tuturor forțelor armate propriu-zise, mai constituie, în sine, o parte integrantă a factorilor ce acționează în război, și aceasta numai cu partea ce aparține teatrului de operațiuni ori are o influență sensibilă asupra lui.

Este adevărat că toate forțele armate mobile ar putea fi făcute să acționeze concomitent, dar aceasta nu este valabil pentru toate fortărețele, râurile, toți munții, locuitorii etc., pe scurt pentru întreaga țară, dacă aceasta nu este atât de mică încât primul act al războiului s-o fi cuprins în întregime. Apoi, colaborarea aliaților nu depinde de voința beligeranților și este în natura relațiilor dintre state că intervine adesea mai târziu, ori că se întărește pentru restabilirea echilibrului pierdut.

Vom dezvolta ulterior mai amănunțit ideea că partea forțelor de rezistență ce nu poate intra imediat în acțiune reprezintă, în multe cazuri, o parte mult mai mare a ansamblului decât s-ar putea crede la prima vedere și că, prin aceasta, chiar acolo unde prima decizie s-a executat cu mare vigoare și, deci, echilibrul de forțe a fost foarte vătămat, el poate totuși fi restabilit. Aici este suficient să arătăm că natura războiului contravine *unei reuniri perfecte a forțelor în timp*. Aceasta însă, nu ar putea fi, în sine, un motiv de a reduce intensificarea eforturilor pentru primul deznodământ, deoarece un deznodământ defavorabil este, întotdeauna, un dezavantaj căruia nu i te vei expune deliberat; mai ales dacă primul deznodământ, chiar de nu rămâne unicul, tot va exercita cu atât mai mare influență asupra celor următoare, cu cât a fost mai important; însă spiritul uman, în aversiunea sa față de eforturi prea mari, se refugiază în posibilitatea unui deznodământ ulterior, deci nu-și adună și încordează forțele în măsura în care, altfel, ar fi făcut-o. Ce neglijează, din slăbiciune, fiecare din adversari, devine pentru celălalt un adevărat motiv *obiectiv* de moderație și astfel, prin această acțiune reciprocă, tendința spre extrem este, iarăși, redusă la un nivel determinat de efort.

9. Războiul, cu rezultatul său, nu este niciodată ceva absolut

În sfârșit, nici chiar deznodământul final al unui război nu trebuie considerat întotdeauna ca un deznodământ absolut, ci statul învins vede într-însul adesea doar un rău trecător, pentru care se mai pot găsi îndreptări în condițiile politice ale unor vremi viitoare. Este evident în ce măsură și aceasta trebuie să atenueze violența tensiunii și intensitatea efortului.

10. Probabilitățile vieții reale iau locul extremului și absolutului conceptelor

Întreaga acțiune militară este sustrasă astfel riguroasei legi a forțelor împinse spre extrem. Dacă extremul nu mai este nici temut, nici căutat, rămâne în sarcina rațiunii să stabilească, în locul lui, limita eforturilor, iar aceasta se poate face numai pe baza datelor oferite de fenomenele lumii reale, potrivit unor *legi ale probabilității*. Dacă ambii adversari nu mai sunt pure abstracții, ci state și guverne anume, dacă războiul nu mai este unul teoretic, ci un proces decurgând conform propriilor sale legi, ceea ce există realmente va furniza datele pentru ceea ce nu se cunoaște, ceea ce este de așteptat, ceea ce trebuie descoperit.

Din caracterul, instituțiile, situația și condițiile adversarului, fiecare din doi va conchide, potrivit unor legi ale probabilității, cum va acționa celălalt și-și va hotări, în funcție de aceasta, propria acțiune.

11. Acum reapare scopul politic

Aici se impune din nou de la sine atenției noastre un obiect pe care îl eliminaserăm din sfera ei (vezi nr. 2): este *scopul politic al războiului*. Legea extremului, intenția de a-l dezarma pe adversar, de a-l înfrânge, înghițise până acum, în oarecare măsură, acest scop. De cum această lege își reduce rigoarea, de cum această intenție renunță la obiectivul ei, scopul politic al războiului trebuie să repara. Dacă întreaga reflecție se întemeiază pe un calcul al probabilităților, pornind de la persoane și împrejurări determinate, atunci *scopul politic* trebuie, ca *motiv inițial*, să devină un factor foarte esențial în acest produs. Cu cât sacrificiul pe care-l cerem adversarului nostru este mai mic, cu atât mai neînsemnate trebuie să ne așteptăm să fie eforturile lui pentru a ni-l refuza. Dar cu cât ele sunt mai neînsemnate, cu atât este îngăduit ca și ale noastre să rămână mici. Apoi, cu cât scopul nostru politic este mai mic, cu atât va fi mai puțin însemnată valoarea care i-o atribuim, cu atât mai ușor vom accepta să-l abandonăm; așadar, *cu atât mai reduse vor fi, și din acest motiv, eforturile noastre*.

Astfel, deci, *scopul politic*, ca *motiv inițial al războiului*, va fi măsura atât a obiectivului ce trebuie atins prin acțiunea militară, cât și a eforturilor necesare. Dar acesta nu va putea fi o măsură în sine și pentru sine, ci, deoarece avem de-a face cu realități și nu cu concepte pure, va fi o măsură în raport cu cele două state beligerante. Unul și același scop politic poate provoca la popoare diferite, sau chiar la același popor, în perioade diferite efecte foarte diferite. Putem deci accepta scopul politic ca măsură, numai închipuindu-ni-l în acțiunea sa asupra maselor pe care trebuie să le miște, astfel încât natura acestor mase să fie luată în considerare. Este lesne de înțeles că, prin aceasta, rezultatul poate deveni cu totul altul, după cum în masă se află principii de natură să-i întărească sau să-i slăbească acțiunea. Între două popoare și state pot exista asemenea tensiuni, o asemenea sumă de elemente ostile, încât un motiv politic de război, în sine foarte mărunț, să provoace un efect depășind cu mult natura sa, o adevărată explozie.

Constatarea este valabilă pentru eforturile provocate în ambele state de scopul politic și pentru obiectivul pe care trebuie să-l propună acțiunii militare. Câteodată scopul poate el însuși deveni acest obiectiv, de exemplu cucerirea unei anumite provincii. Alteori scopul politic însuși nu se va preta să constituie obiectivul acțiunii militare; atunci trebuie adoptat un obiectiv care să-i poată servi de echivalent și să-l poată reprezenta la încheierea păcii. Dar și aici se presupune totdeauna că se ține seama de particularitățile statelor angrenate în acțiune. Există situații în care echivalentul trebuie să fie mult mai mare decât scopul politic, dacă acesta trebuie cucerit cu ajutorul celui dintâi. Scopul politic va precumpăni cu atât mai mult ca mărime și va determina cu atât mai mult deznodământul, cu cât masele au o atitudine mai indiferentă, cu cât sunt mai reduse tensiunile, existente și fără aceasta, în cele două state și în relațiile dintre ele, și astfel există cazuri în care scopul politic determină aproape singur deznodământul.

Dacă însă obiectivul acțiunii militare este un echivalent al scopului politic, acest obiectiv se va diminua în general o dată cu scopul și anume cu atât mai mult cu cât acest scop este predo-

minant; și astfel se explică cum, fără vreo contradicție interioară, pot exista războaie de toate gradele de importanță și energie, de la războiul de exterminare până la simpla supraveghere înarmată. Aceasta ne duce însă la o întrebare de un alt ordin, pe care mai trebuie s-o dezvoltăm și căreia trebuie să-i răspundem.

12. O întrerupere în acțiunea militară încă nu este explicată de cele spuse

Oricât de neînsemnate ar fi revendicările politice ale ambilor adversari, de slabe mijloacele folosite, de mărunț obiectivul pe care-l propun acțiunii militare, se poate vreodată opri această acțiune o clipă? Iată o întrebare ce pătrunde adânc în esența subiectului.

Fiecare acțiune are nevoie, pentru îndeplinirea ei, de un timp anume, pe care îl denumim durata ei. Aceasta poate fi mai mare sau mai mică, după cum cel ce acționează este mai mult sau mai puțin grăbit.

Nu ne vom preocupa aici de acest mai mult sau mai puțin. Fiecare face treaba în felul său; cel lent însă n-o face mai încet, pentru că vrea să cheltuiască mai mult timp cu treaba respectivă, ci pentru că, de felul lui, are nevoie de mai mult timp și, grăbindu-se, n-ar face-o bine. Acest timp depinde deci de cauze interne și ține de *durata* propriu-zisă a acțiunii.

Dacă acordăm însă în război fiecărei acțiuni această durată a ei, trebuie să admitem, cel puțin la prima vedere, că orice cheltuială de timp în afara acestei durate, adică orice întrerupere în cursul acțiunii militare, apare absurdă. Nu trebuie uitat aici că ne referim nu la progresiunea unui sau altuia din cei doi adversari, ci la progresiunea întregii acțiuni militare.

13. Există numai un motiv ce poate întrerupe acțiunea, iar acesta pare întotdeauna să poată exista numai de o singură parte

Dacă ambele părți s-au înarmat pentru luptă, trebuie să le fi determinat la această un principiu ostil; câtă vreme ele rămân sub arme, adică nu încheie pace, acest principiu trebuie să existe și nu va înceta să acționeze, la fiecare din ambii adversari, decât cu o singură condiție, și anume: *voința de a aștepta un moment mai favorabil acțiunii*. Se pare deci, la prima vedere, că această condiție nu poate exista întotdeauna decât de o parte, pentru că de cealaltă parte, chiar prin aceasta, se va transforma în contrariu. Dacă unul are interes să acționeze, celălalt trebuie să aibă interes să aștepte.

Un echilibru perfect al forțelor nu poate da loc la o întrerupere a acțiunii, căci, în cazul unui asemenea echilibru, cel care are scopul pozitiv (atacatorul) ar trebui să rămână în ofensivă.

Dacă am vrea însă să ne închipuim echilibrul în așa fel încât cel care are scopul pozitiv, deci ar avea motivul mai puternic, ar dispune totodată de forțe mai mici, astfel încât egalitatea ar rezulta din produsul motivului cu forțele, tot ar trebui să spunem: dacă pentru această stare de echilibru nu este previzibilă nici o schimbare, cele două părți trebuie să încheie pace; dacă, însă, o schimbare este previzibilă, ea nu va fi favorabilă decât uneia din părți și, prin aceasta, partea cealaltă va trebui să fie îndemnată la acțiune. Vedem că noțiunea de echilibru nu poate explica întreruperea acțiunii, ci că aceasta se transformă iarăși în așteptarea unui moment mai propice. Să presupunem deci că, din două state, unul are scopul pozitiv¹¹: el vrea să cucerească o provincie a adversarului, pentru a o valorifica la pace. După această cucerire scopul lui politic este îndeplinit, necesitatea de acțiune încetează, el poate trece la repaus. Dacă adversarul vrea și el să se resemneze la acest rezultat, trebuie să încheie pace, dacă nu o vrea, trebuie să acționeze; s-ar putea însă închipui că peste patru săptămâni ar fi mai bine organizat pentru aceasta, el are deci un motiv suficient să amâne acțiunea.

Din acest moment însă, așa se pare, obligația logică de a acționa îi revine adversarului, ca să nu-i lase celui învins timp să se pregătească de acțiune. Se înțelege că acest raționament presupune de ambele părți o cunoaștere perfectă a cazului.

14. Prin aceasta s-ar introduce o continuitate în acțiunea militară, care ar exacerba iarăși totul

Dacă această continuitate a acțiunii militare ar exista cu adevărat, prin ea totul ar fi din nou împins la extrem, căci, abstracție făcând de faptul că asemenea activitate fără răgaz ar aprinde mai mult spiritele și ar conferi ansamblului un grad mai înalt de patimă, o forță elementară mai mare, continuitatea acțiunii ar avea drept consecință o secvență mai riguroasă, o mai netulburată

legătură cauzală și, prin aceasta, fiecare acțiune în parte ar deveni mai importantă și, deci, mai periculoasă.

Dar noi știm că acțiunea militară nu are decât rareori, sau niciodată, această continuitate și că există o mulțime de războaie în care acțiunea ocupă partea cu mult mai mică a timpului folosit, iar întreruperea tot restul. Aceasta este imposibil să fie întotdeauna o anomalie, și întreruperea, în actul militar, trebuie să fie posibilă, adică să nu fie o contradicție în sine. Că este așa și de ce, vrem să arătăm acum.

15. Aici se invocă deci, un principiu al polarității

Socotind că interesul unui înalt comandant* se întâlnește întotdeauna cu semn invers la celălalt, am acceptat o *polaritate* adevărată. Ne rezumăm să dedicăm mai departe un capitol distinct acestui principiu în legătură cu care trebuie însă să spunem aici cele ce urmează.

Principiul polarității nu este valabil decât când este gândit la unul și același obiect, în care mărirea pozitivă și contrariul ei, cea negativă, se anulează exact. Într-o bătălie fiecare din ambele părți vrea să învingă; aceasta este polaritatea adevărată, căci victoria uneia o nimicește pe cea a celeilalte. Dacă este însă vorba de două lucruri diferite, care au o relație comună, exterioră lor, atunci polaritatea nu se aplică acestor lucruri, ci relațiilor dintre ele.

16. Atacul și apărarea sunt de natură deosebită și de forță inegală, așadar polaritatea nu li se poate aplica

Dacă n-ar exista decât o formă a războiului, anume atacarea adversarului, așadar, n-ar exista apărare sau, cu alte cuvinte, atacul nu s-ar deosebi de apărare decât prin motivul pozitiv, pe care atacul îl are și de care apărarea este lipsită, dar lupta ar fi mereu una și aceeași, atunci, în această luptă, fiecare avantaj al unuia ar fi, totodată, un dezavantaj la fel de mare al celuilalt și ar exista polaritate.

Numai că acțiunea militară se descompune în două forme, atac și apărare, care, după cum vom demonstra mai departe practic, sunt foarte diferite și de forță inegală. Polaritatea se află, așadar, în sursa lor comună de referință, adică în deznodământ, dar nu în atac și apărare înseși. Dacă unul din înalții comandanți vrea să întârzie deznodământul, celălalt trebuie să vrea să-l obțină mai curând, dar bineînțeles numai la aceeași formă a luptei. Dacă A are interesul să-l atace pe adversarul său nu acum, ci cu patru săptămâni mai târziu, atunci B are interesul să fie atacat de el nu cu patru săptămâni mai târziu, ci acum. Aceasta este contradicția nemijlocită; din aceasta nu rezultă însă că B ar avea interesul să-l atace acum, imediat, pe A, ceea ce este, evident, ceva cu totul diferit.

17. Efectul polarității este adesea anulat de superioritatea apărării asupra atacului și astfel se explică oprirea acțiunii militare

Dacă forma apărării este mai puternică decât cea a atacului, cum vom arăta în continuare, se pune întrebarea dacă avantajul amânării deznodământului este pentru unul din adversari la fel de mare ca avantajul apărării pentru celălalt; dacă nu este așa, acest avantaj nici nu-l poate compensa pe primul prin intermediul polarității și nici acționa astfel asupra continuării acțiunii militare. Vedem deci că forța dinamizatoare pe care o are polaritatea intereselor se poate pierde în diferența de forță dintre atac și apărare și prin aceasta poate deveni inoperantă.

Dacă, deci, cel pentru care prezentul este favorabil este prea slab pentru a putea renunța la avantajul apărării, el trebuie să accepte să se îndrepte spre un viitor mai puțin favorabil; căci poate fi totuși mai bine să se bată defensiv în acel viitor defavorabil, decât să se bată acum ofensiv sau să încheie pacea. Deoarece, după convingerea noastră, superioritatea apărării (bine înțelese)

* În germană „Feldherr”, cuvânt compus, literalmente „stăpân al câmpului”; titlu – nu grad militar – dat celui mai înalt comandant al unei armate, cu puteri militare depline, într-un război, ori pe un teatru de război, ori măcar într-o campanie. În cazul lui Frederic cel Mare ori Napoleon, „Feldherr”-ii cei mai admirați de Clausewitz, totodată suverani ai statelor lor, titlul putea fi tradus, fără greșală, cu „comandant suprem”, dar aproape toți ceilalți mari comandanți de oști de care pomenește Clausewitz cu titlul de Feldherr, precum și personajul abstract cu acest rol, din felurile lui demonstrații, depindeau de o autoritate civilă (suveran, guvern).

Expresia a fost tradusă cu *înalț comandant*, care exprimă autoritatea militară corespunzătoare, fără să presupună, nici să excludă, situația limită menționată mai sus (n. tr.).

este foarte mare, și mult mai mare decât se gândește la prima vedere, aceasta explică o foarte mare parte a perioadelor de oprire, care se întâmplă în război, fără să fim obligați să conchidem de aici la o contradicție internă. Cu cât sunt mai slabe motivele de acțiune, cu atât mai multe din ele vor fi înghițite și neutralizate de această diferență dintre atac și apărare, cu atât mai frecvent se va opri deci acțiunea militară, după cum ne învață și experiența.

18. Un al doilea motiv stă în cunoașterea imperfectă a cazului

Dar mai există încă un motiv care poate duce la oprirea actului de război, și anume cunoașterea imperfectă a cazului. Fiecare înalt comandant își cunoaște bine numai propria situație, iar pe cea a adversarului numai după informații nesigure; se poate deci înșela în judecata sa asupra ei și poate crede, în urma acestor erori, că inițiativa aparține adversarului, când de fapt ea îi revine lui. Această lipsă de cunoaștere ar putea duce însă, într-adevăr, tot atât de frecvent la o acțiune inoportună, ca și la o întrerupere inoportună și n-ar contribui, așadar, în sine, mai mult la târăgănarea decât la accelerarea acțiunii militare; dar ea va trebui considerată întotdeauna drept una din cauzele naturale, *ce o pot opri, fără contradicție internă*. Dacă însă se ține seama de faptul că întotdeauna ești mai curând inclinat și determinat să supraapreciezi forța adversarului, decât să o subapreciezi, pentru că așa este natura umană, va trebui de asemenea recunoscut că cunoașterea imperfectă a cazului trebuie să contribuie în general mai mult la oprirea acțiunii militare și la moderarea principiului ei.

Posibilitatea unei opriri introduce o nouă moderare a acțiunii militare, diluând-o, așa zicând, cu timpul, frânând pericolul în progresiunea sa și sporind mijloacele pentru restabilirea unui echilibru pierdut. Cu cât sunt mai mari tensiunile din care a rezultat războiul, cu cât este deci mai mare energia lui, cu atât vor fi mai scurte perioadele acestea de oprire; cu cât principiul războiului va fi mai slab, cu atât ele vor fi mai lungi. Căci motivele mai puternice sporesc forța voinței, iar aceasta este, după cum știm, de fiecare dată un factor, un produs al forțelor.

19. Frecvența oprire în acțiunea militară îndepărtează și mai mult războiul de absolut, face și mai mult din el un calcul al probabilităților

Cu cât însă acțiunea militară se va desfășura mai încet, cu cât va avea opriri mai frecvente și mai lungi, cu atât mai curând va fi posibil să se repare o greșeală, cu atât mai îndrăzneț va fi deci înaltul comandant în premisele sale, cu atât mai curând va rămâne, cu acestea, dincoace de linia extremului și va clădi totul pe probabilități și presupuneri. Cursul mai mult sau mai puțin lent al acțiunii militare acordă, așadar, mai mult sau mai puțin timp pentru ceea ce pretinde deci, oricum, natura însăși a faptului, un calcul al probabilităților în funcție de împrejurările date.

20. Nu mai lipsește, așadar, decât hazardul pentru a face din război un joc, iar de hazard războiul duce cel mai puțin lipsă

Vedem de aici în ce măsură natura obiectivă a războiului îl face să fie un calcul al probabilităților; acum nu mai este nevoie decât de un singur element pentru a-l face *joc*, iar de acest element desigur că nu duce lipsă: este vorba de *hazard*. Nu există nici o activitate umană care să se afle atât de constant și de general în contact cu hazardul ca războiul. O dată cu hazardul, însă, întâmplătorul și, cu el, norocul, ocupă un loc mare în război.

21. Ca și prin natura sa obiectivă, și prin cea subiectivă războiul devine joc

Dacă aruncăm acum o privire asupra *naturii subiective* a războiului, adică asupra acelor forțe cu care trebuie dus, războiul trebuie și mai vărtos să ne apară ca un joc. Pericolul este elementul în care activitatea militară se mișcă; care este însă, în mijlocul pericolului, cea mai nobilă dintre toate forțele sufletești? *Curajul*. Este adevărat, curajul se poate împăca cu calculul judicios, dar acestea sunt totuși manifestări de natură diferită, aparțin de forțe diferite ale sufletului; în schimb, *cutezanța, încrederea în noroc, îndrăzneala, temeritatea* nu sunt decât manifestări ale curajului, iar toate aceste tendințe ale sufletului caută întâmplătorul, pentru că este elementul lor.

Vedem deci cum, de la origine, elementul absolut, așa-zisul element matematic, nu află nicăieri o temelie solidă în calculele artei războiului și că, încă din capul locului, se introduce un joc de posibilități, probabilități, noroc și nenoroc, care se continuă în toate firele mari și mici ale țesăturii sale și apropie războiul cel mai mult, din toate ramurile activității umane, de jocul de cărți.

22. Cum aceasta convine cel mai bine spiritului uman în general

Deși rațiunea noastră se simte întotdeauna împinsă spre claritate și certitudine, spiritul nostru, totuși, se simte adesea atras de incertitudine. În loc să se strecoare, împreună cu rațiunea, pe poteca îngustă a cercetării filozofice și a concluziilor logice, pentru a ajunge, abia conștient de sine, în spații unde se simte străin și unde toate obiectele ce-i sunt cunoscute par să-l părăsească, spiritul preferă să poposească, împreună cu imaginația, în împărăția întâmplătorului și a norocului. În locul acelei meschine necesități, spiritul huzurește aici în bogăția posibilităților; entuziasmat de acestea, curajul se înaripează, și astfel cutezanța și pericolul devin elementul în care se aruncă, ca înătorul curajos în fluviu.

Să-l părăsească teoria aici și, mulțumită de sine, să-și urmeze calea, între concluzii și reguli absolute? Atunci este inutilă vieții. Teoria trebuie să țină seama și de elementul uman, trebuie să facă un loc curajului, îndrăzeliei, chiar și temerității. Arta războiului are de-a face cu forțe vii și cu forțe morale, din aceasta decurge că nu poate atinge nicăieri absolutul și certul; rămâne, așadar, peste tot un spațiu de joc pentru întâmplător, și anume la fel de mare în cele mai de seamă, ca și în cele mai mărunte. De cum întâmplătorul favorizează una din părți, curajul și încrederea în sine trebuie să apară de partea cealaltă și să umple golul. Cât sunt acestea de mari, atât de mare poate fi lăsat spațiul de joc al întâmplătorului. Curajul și încrederea în sine sunt, așadar, principii absolut esențiale războiului; în consecință, teoria trebuie să formuleze numai astfel de legi în care aceste virtuți militare, cele mai necesare și mai nobile din toate, se pot mișca nestingherite, în toate gradațiile și varietățile lor. Și în temeritate mai există înțelepciune și, de asemenea, prudență, doar că sunt calculate după o altă scară de valori.

23. Dar războiul rămâne totuși, întotdeauna, un mijloc serios în vederea unui scop serios. Determinări mai precise ale acestuia

Așa este războiul, așa este înaltul comandant care îl duce, așa este teoria care îl guvernează. Dar războiul nu este o distracție, nu este simpla plăcere a îndrăzeliei și a succesului, nu este opera unui entuziasm dezlănțuit; războiul este un mijloc serios, în vederea unui scop serios¹². Tot ce comportă din jocul multicolor al norocului, ce preia din vibrațiile patimilor, curajului, fan-teziei, entuziasmului sunt doar particularități ale acestui mijloc.

Războiul unei comunități – al unor întregi popoare – și îndeosebi al popoarelor *civilizate*, decurge întotdeauna dintr-o situație politică și este provocat numai de un motiv politic. Este, așadar, un act politic. Dacă însă războiul ar fi o manifestare desăvârșită, neînfrănată, absolută a violenței, cum a trebuit să-l deducem din conceptul său pur, atunci, din clipa în care a fost generat de politică, i-ar lua locul, ca ceva independent de ea, ar da-o la o parte și n-ar mai urma decât propria sa lege, după cum o mină care se descarcă nu mai poate avea altă direcție sau orientare decât cea care fusese prevăzută prin reglarea pregătitoare. Într-adevăr, așa au și fost gândite lucrurile până acum, ori de câte ori o lipsă de armonie între politică și conducerea războiului a dus la distincții teoretice de acest fel. În realitate nu este așa și această concepție este profund greșită. Războiul lumii reale nu este, după cum am văzut, un asemenea extrem, care își descarcă tensiunea într-un singur act; ci constă în acțiunea unor forțe care nu se dezvoltă perfect similar și regulat, care ba se dilată suficient pentru a învinge rezistența ce le-o opun inerția și fricțiunea, ba, altă dată, sunt prea slabe pentru a da loc unui efect. Astfel s-ar putea spune că războiul este o pulsare a violenței, mai mult sau mai puțin puternică, rezolvând, în consecință, tensiunile și epuizând forțele mai mult sau mai puțin repede; cu alte cuvinte, războiul duce mai repede sau mai încet la obiectiv, durând însă întotdeauna suficient pentru a îngădui, și în desfășurarea sa, o influențare, ca să-i poată fi dată cutare sau cutare altă direcție, pe scurt, pentru a rămâne supus voinței unei inteligente conducătoare. Dacă gândim că războiul este declanșat de un scop politic, este firesc ca acest prim motiv, care i-a dat naștere, să fie de asemenea și primul și cel mai important element de care se ține seamă în conducerea lui. Aceasta nu înseamnă însă că scopul politic este un legislator despot, el trebuie să se adapteze naturii mijlocului și, prin aceasta, este adesea complet modificat, dar rămâne întotdeauna ceea ce trebuie luat, în primul rând, în considerare. Politica va îmbiba deci toate activitățile războiului și va exercita o influență continuă asupra lui, în măsura în care o permite natura forțelor ce explodează în el.

24. Războiul este doar o continuare a politicii cu alte mijloace

Vedem așadar că războiul nu este numai un act politic, ci un adevărat instrument politic, o continuare a relațiilor politice, o realizare a acestora cu alte mijloace¹³. Ceea ce mai rămâne specific războiului se referă doar la natura specifică a mijloacelor sale. Arta militară poate pretinde în general, iar înaltul comandant în fiecare caz aparte¹⁴, ca direcțiile și intențiile politicii să nu intre în contradicție cu aceste mijloace, și această pretenție, în-tr-adevăr, nu este mică; dar oricât de puternic reacționează războiul în anumite cazuri asupra intențiilor politice, această reacție trebuie gândită întotdeauna doar ca o modificare a lor, căci intenția politică este scopul, războiul este mijlocul și niciodată mijlocul nu poate fi gândit fără scop.

25. Diversitatea naturii războaielor

Cu cât motivele războiului sunt mai grandioase și mai puternice, cu cât cuprind mai mult întreaga existență a popoarelor, cu cât mai violentă este tensiunea care precede războiul, cu atât mai mult acesta se va apropia de forma sa abstractă, cu atât mai mult se va acționa pentru zdrobirea inamicului, cu atât mai mult coincid obiectivul militar și scopul politic, cu atât războiul apare mai curat războinic, și puțin politic¹⁵. Cu cât, însă, motivele și tensiunile sunt mai slabe, cu atât mai puțin va intra direcția naturală a elementului războinic, adică violența, în linia dată de politică, cu atât mai mult trebuie, deci, abătut războiul de la direcția sa firească, cu atât mai diferit este scopul politic de obiectivul unui război ideal, cu atât mai mult războiul pare să devină politic.

Dar, ca nu cumva cititorul să cadă victima unor idei greșite, trebuie să observăm aici că, vorbind de *tendința naturală* a războiului, ne referim numai la tendința sa filozofică, la cea propriu-zis *logică*, și deloc la tendința forțelor realmente angajate în conflict, până a ne gândi aici, de pildă, la toate forțele sufletești și pașimile celor aflați în luptă. Este adevărat că, în unele cazuri, și acestea ar putea fi în asemenea măsură incitate, încât să nu poată fi decât cu greu menținute în limitele căii politice; în majoritatea cazurilor, însă, o asemenea contradicție nu se va naște, pentru că existența unor tendințe atât de puternice va determina și un plan grandios, care să coincidă cu ele. Acolo unde acest plan nu vizează decât un obiectiv mărunț, acolo și tendința forțelor sufletești în masă va fi atât de slabă, încât această masă va avea întotdeauna mai curând nevoie de un imbold, decât de o frână.

26. Războaiele pot fi considerate, toate, acțiuni politice

Dacă deci, pentru a ne întoarce la esențial, este de asemenea adevărat că, la un anumit tip de război, politica pare să dispară cu totul, în timp ce la celălalt tip apare în mod foarte categoric, se poate totuși afirma că unul este deopotrivă de politic ca și celălalt; căci dacă politica se consideră a fi inteligența statului personificat, este oricum de inclus, în toate constelațiile de care calculele sale trebuie să țină seamă, și cea în care natura tuturor împrejurărilor determină un război de primul tip. Numai dacă, în loc de a înțelege prin politică inteligența generală a situației, se ia acest termen în accepțiunea sa *convențională* de înțelepciune opusă violenței, prudență, perfidă, chiar necinstită¹⁶, cel de-al doilea tip de război i-ar putea aparține în mai mare măsură decât primul.

27. Consecințele acestei păreri pentru înțelegerea istoriei militare și pentru bazele teoriei

Vedem deci, în primul rând, că în toate împrejurările trebuie să gândim războiul nu ca un fenomen independent, ci ca un instrument politic; și numai cu acest gen de concepție este posibil să nu ajungem în contradicție cu întreaga istorie a războaielor. Numai o astfel de concepție deschide, unei aprecieri inteligente, marea carte. În al doilea rând, aceeași concepție ne arată cât de deosebite trebuie să fie războaiele, după natura motivelor lor și a împrejurărilor din care se nasc.

Primul, cel mai grandios, cel mai decisiv act de judecată, pe care îl exercită, deci, omul de stat și înaltul comandant, este de a aprecia în mod corect, în această privință, războiul pe care îl întreprinde, de a nu-l lua drept ceva sau de a nu vrea să facă din el ceva ce, prin natura împrejurărilor, nu poate fi. Aceasta este, deci, prima, cea mai cuprinzătoare dintre toate problemele strategice; mai departe o vom cerceta mai amănunțit, cu prilejul planului de război.

Aici ne mulțumim că am adus obiectul de care ne ocupăm până la acest punct și că, astfel, am stabilit principalul punct de vedere din care trebuie considerat războiul și teoria sa.

28. Rezultat pentru teorie

Războiul nu este deci numai un adevărat cameleon, pentru că, în fiecare caz concret, își schimbă cu ceva natura, dar mai este de asemenea, ca fenomen de ansamblu și în raport cu tendințele care precumpănesc în el, o ciudată treime, compusă din violența originară a elementului său, ura și dușmănia, care trebuie considerate ca un *instinct natural orb*, din jocul probabilităților și al hazardului, care fac din război o *activitate liberă a sufletului*, și din natura subordonată a unui instrument politic, prin care revine *purului intelect*.

Prima din aceste trei laturi interesează în mod deosebit poporul, a doua pe înaltul comandant și armata sa, a treia privește mai curând guvernul. Pasiunile menite să se aprindă în război trebuie să preexiste în popoarele respective; amplexarea pe care o va lua jocul curajului și talentului, în domeniul probabilităților și al avatarurilor sale, va depinde de particularitățile înaltului comandant și ale armatei; scopurile politice însă aparțin numai guvernului.

Aceste trei tendințe, care apar ca tot atâtea legități diferite, sunt adânc fundamentate în natura obiectului și, totodată, de mărimi variabile. O teorie care ar lăsa nebagată de seamă una din ele, sau ar încerca să stabilească între ele o relație arbitrară, ar intra imediat în asemenea conflict cu realitatea, încât chiar și numai prin aceasta ar trebui considerată ca nimicită.

Sarcina teoriei este deci să se mențină între aceste trei tendințe, ca planând între trei centre de atracție.

Ne propunem să studiem în cartea despre teoria războiului pe ce cale poate fi rezolvată, în modul cel mai satisfăcător, această problemă dificilă. În orice caz formularea definiției războiului dată aici va fi întâia rază care va lumina pentru noi construcția fundamentală a teoriei, care va deosebi, prima, marile ei volume și ne va permite să le distingem.

CAPITOLUL 2

SCOPUL ȘI MIJLOACELE ÎN RĂZBOI

După ce am făcut cunoștință, în capitolul precedent, cu natura complexă și schimbătoare a războiului, să cercetăm acum ce influență are această natură asupra scopului și mijloacelor în război.

Dacă întrebăm întâi de obiectivul spre care trebuie orientat întregul război pentru a fi mijlocul adecvat scopului politic, vom constata că acest obiectiv este deopotrivă de schimbător ca scopul politic și circumstanțele specifice războiului.

Dacă începem prin a ne ține iarăși de conceptul pur al războiului, trebuie să spunem că scopul lui politic se află, de fapt, în afara domeniului său; căci dacă războiul este un act de violență, întreprins pentru a-l obliga pe adversar să ne îndeplinească voința, ar trebui să se urmărească *întotdeauna și exclusiv* înfrângerea adversarului, adică dezarmarea sa. Vrem să examinăm întâi acest scop dezvoltat din concept, de care, totuși, în realitate numeroase cazuri se apropie mult, în chiar lumina acestei realități.

În continuare, cu prilejul planului de război, vom examina mai amănunțit ce înseamnă a *dezarma* un stat, trebuie însă chiar aici să distingem trei elemente care, ca obiecte colective, le cuprind pe toate celelalte. Sunt *forța armată, țara și voința inamicului*.

Forța armată trebuie *nimicită, adică pusă într-o asemenea situație încât să nu mai poată continua lupta*. Declaram, cu acest prilej, că în continuare vom înțelege exclusiv în acest sens expresia „nimicirea forței armate inamice”.

Țara trebuie cucerită, căci pe teritoriul ei se poate constitui o nouă forță armată.

Dar chiar dacă aceste două s-au împlinit, războiul, adică tensiunea ostilă și acțiunea forțelor inamice, nu poate fi considerat încheiat câtă vreme n-a fost înfrântă și *voința inamicului*, adică guvernul său și aliații lui să fi fost siliți să semneze pacea sau poporul să fi fost silit la supunere; căci, pe când suntem în posesiunea deplină a teritoriului, lupta se poate aprinde din nou în interiorul său sau cu sprijinul aliaților săi. Desigur că asta se poate întâmpla și *după* încheierea păcii,

dar aceasta nu dovedește decât că nu orice război comportă un deznodământ și o lichidare integrală. Dar, chiar așa fiind, cu încheierea războiului se sting de fiecare dată o mulțime de scânteii, care ar fi mocnit pe ascuns, iar tensiunile cedează, deoarece toate spiritele orientate spre pace, întotdeauna numeroase la orice popor și în toate împrejurările, nu mai sunt de fel favorabile rezistenței. De altfel, oricum ar fi, întotdeauna, o dată cu pacea, scopul trebuie considerat atins și treburile războiului încheiate.

Deoarece, din cele trei elemente enumerate, forța armată este destinată protecției țării, ordinea firească este ca aceasta să fie mai întâi nimicită, apoi țara să fie cucerită și prin aceste două succese, precum și prin starea în care ne vom mai afla atunci, adversarul să fie, silit la pace. De obicei, nimicirea forței armate inamice se face treptat și, în aceeași măsură, urmează de îndată cucerirea țării. Ambele fenomene obișnuiesc să intre cu acest prilej în interacțiune, pierderea provinciilor ducând, la rândul ei, la slăbirea forțelor armate. Această ordine nu este însă defel necesară și de aceea nici nu o întâlnim întotdeauna. Se poate întâmpla ca forța armată inamică să se retragă, încă înainte de a fi sensibil slăbită, la granița opusă a țării sau chiar cu totul dincolo de granițe. În acest caz, deci, cea mai mare parte sau chiar întreaga țară va fi cucerită.

Dar acest scop al războiului abstract, dezarmarea adversarului, acest mijloc suprem pentru atingerea scopului politic, în care trebuie să fie reunite toate celelalte, nu se întâlnește defel în mod general; în realitate nici nu este condiția necesară a păcii și, deci, nu poate fi nicidecum ridicată, în teorie, la rangul de lege. Există nenumărate cazuri de încheiere a păcii care au avut loc înainte ca una din cele două părți să fi putut fi considerată dezarmată, ba chiar înainte ca echilibrul să fi fost măcar deranjat în mod sensibil. Mai mult încă, dacă considerăm cazurile concrete, trebuie să constatăm că există o întreagă categorie în care intenția de *nimicire a adversarului* ar fi un inutil joc intelectual, aceasta anume când adversarul este mult mai puternic.

Motivul pentru care scopul războiului, dedus din conceptul său, nu se potrivește întotdeauna cu războiul real ține de diferența dintre ambele tipuri de război, de care ne-am ocupat în capitolul precedent. Dacă războiul s-ar conforma conceptului său pur, atunci un război între două state cu forțe sensibil inegale ar apărea ca o absurditate, ar fi deci imposibil. Inegalitatea forțelor fizice ar avea voie să fie cel mult atât de mare încât să poată fi compensată de forțele morale ale părții adverse, ceea ce, în actualele condiții sociale din Europa, n-ar fi mult. Așadar, dacă am văzut desfășurându-se războaie între state *de putere foarte inegală*, aceasta este pentru că, în realitate, războiul se depărtează foarte mult de conceptul originar.

Există două lucruri care, în realitate, pot trece ca motiv pentru pace, în locul incapacității de a rezista în continuare. Primul este improbabilitatea succesului, al doilea prețul lui prea ridicat.

Deoarece, cum am văzut în capitolul precedent, războiul în ansamblu trebuie să se desprindă de legea riguroasă a necesității interne și să se lase în seama calculului probabilităților, ceea ce este cu atât mai frecvent cazul cu cât războiul se pretează mai mult la acest calcul prin împrejurările care i-au dat naștere, cu cât sunt mai mici motivele și tensiunile, este și de înțeles cum, din acest calcul al probabilităților, poate apărea însuși motivul păcii. Războiul nu trebuie deci, întotdeauna, dus până la înfrângerea uneia din părți și se poate imagina că, la motive și tensiuni foarte slabe, chiar și o probabilitate ușoară, abia sugerată, ajunge să-l convingă să cedeze pe cel cărui îi este nefavorabilă. Dacă celălalt ar fi convins de aceasta dinainte, n-ar fi decât firesc să tindă numai către *această probabilitate*, să nu caute și să nu meargă pe drumul mai lung al unei complete înfrângeri a inamicului.

Și mai general acționează asupra hotărârii de a încheia pacea luarea în considerare a efortului depus și a celui care va mai fi necesar. Deoarece războiul nu este un act al patimii oarbe, ci în el precumpănește scopul politic, valoarea pe care acesta o are trebuie să determine mărimea sacrificiilor cu care vrem să cumpărăm pacea. Aceasta va fi cazul în ce privește nu numai *amplora* sacrificiului, dar și *durata* lui. De îndată ce, deci, cheltuiala de forțe va fi atât de mare încât să nu mai corespundă cu valoarea scopului politic, acesta trebuie abandonat – ceea ce are ca urmare pacea.

Se vede deci, că, în războaiele în care nici una din părți n-o poate dezarma cu totul pe cealaltă, motivele de a cădea la pace vor crește și vor scădea de ambele părți, după probabilitatea succeselor ulterioare și a efortului necesar. Dacă aceste motive ar fi deopotrivă de puternice de ambele părți, ele s-ar întâlni la mijlocul diferenței lor politice; forța ce se câștigă de o parte, se pierde de cealaltă. Câtă vreme suma lor este măcar suficientă, pacea va fi încheiată; bineînțeles că va fi însă în favoarea celui care a avutese motivele mai slabe s-o dorească.

Aici mai trecem în mod intenționat cu vederea deosebirea pe care caracterul pozitiv sau negativ al scopului trebuie, în mod necesar, s-o provoace în acțiune; căci chiar dacă acesta este, cum vom arăta mai departe, de cea mai mare importanță, aici trebuie totuși să ne menținem pe un punct de vedere și mai general, deoarece intențiile politice inițiale variază mult în cursul războiului și, până la sfârșit, pot ajunge cu totul altele, *tocmai pentru că sunt codeterminate de succesele și de rezultatele probabile*.

Se naște acum întrebarea cum se poate influența asupra probabilității rezultatelor. În primul rând, prin aceleași mijloace ce duc și la înfrângerea adversarului: *nimicirea forțelor sale armate și cucerirea provinciilor sale*, dar ambele nu mai sunt totuși exact aceleași ce fuseseră când serveau primului scop. Când atacăm forțele armate inamice, este cu totul altceva dacă vrem ca primei lovitură să-i urmeze un șir de altele, ca, până la urmă, totul să fie distrus, sau dacă vrem să ne mulțumim cu o singură victorie, ca să frângem sentimentul de securitate al adversarului, să-i dăm sentimentul superiorității noastre și să-i însușim deci îngrijorare față de viitor. Dacă asta vrem, vom depune pentru nimicirea forțelor lui armate numai atât efort cât este suficient în acest scop. De asemenea, dacă nu se urmărește înfrângerea adversarului, cucerirea provinciilor se va face altfel. În primul caz, nimicirea forței sale armate ar fi acțiunea realmente eficace, iar cucerirea provinciilor numai consecința ei; cucerirea lor înainte ca forța sa armată să fi fost dată peste cap ar fi de considerat, întotdeauna, doar ca un rău necesar. În schimb, însă, dacă nu ne propunem înfrângerea forței armate inamice și suntem convinși că nici inamicul nu caută calea deznodământului sângeros, ci dimpotrivă *se teme* de ea, cucerirea unei provincii slab sau deloc apărută constituie deja *un avantaj în sine*; iar dacă acest avantaj este destul de mare pentru a-l îngrijora pe adversar cu privire la rezultatul general, este de considerat și ca un drum scurt spre pace.

Acum ajungem să vorbim și de un mijloc deosebit – acela de a acționa asupra probabilității succesului fără a înfrânge forța armată dușmană, anume prin acțiuni *nemijlocit legate de politică*. Dacă există acțiuni deosebit de adecvate să rupă alianțele adversarului nostru sau să le facă inoperante, să ne dobândească nouă aliați noi, să stârnească activități politice în favoarea noastră etc., este ușor de înțeles cum acestea pot spori mult șansele unui succes și pot deveni un drum mult mai scurt spre obiectiv decât înfrângerea forțelor armate inamice.

A doua întrebare se referă la mijloacele necesare pentru a acționa asupra cheltuirii de forță a inamicului, adică asupra ridicării prețului.

Cheltuirea de forțe a adversarului constă în *consumarea forțelor sale armate*, adică în *distrugerea acestora* de către partea noastră; în *pierderea de provincii*, adică în *cucerirea lor* de către partea noastră.

După o cercetare mai atentă, ne va părea evident că semnificația acestor două obiective nu coincide nici aici întotdeauna cu cea a omonimelor lor în condițiile altui scop. Că diferențele vor fi de cele mai multe ori doar minore, nu trebuie să ne inducă în eroare, căci, în viața reală, în condițiile unor motive slabe, adesea cele mai subtile nuanțe hotărăsc adoptarea uneia sau alteia din modalitățile de folosire a forței. Aici noi ținem numai să arătăm că, date fiind anumite condiții, alte drumuri spre obiectiv sunt *posibile*, că ele nu constituie o *contradicție internă*, nici ceva *absurd*, nici măcar o *greșeală*.

În afară de aceste două obiective, mai există încă trei căi deosebite, orientate nemijlocit în direcția majorării cheltuirii de forțe de către adversar. Prima este invazia, adică cucerirea de provincii inamice, nu cu intenția de a le păstra, ci pentru a ridica acolo contribuții de război sau chiar pentru a le pustii. Scopul nemijlocit nu este aici nici cucerirea teritoriului inamic, nici înfrângerea forțelor sale armate, ci doar, *în mod foarte general, păgubirea inamicului*. A doua cale este să orientăm acțiunile noastre în mod *preferențial* contra obiectivelor la care s-ar putea provoca pagube mai mari adversarului. Nu e nimic mai ușor decât să ne închipuim două direcții diferite de atac ale forței noastre armate, în care una ar fi de preferat cu mult, dacă se urmărește înfrângerea inamicului, cealaltă, în schimb, ar fi mai rentabilă, dacă n-ar fi și n-ar putea fi vorba de înfrângerea inamicului. În limbaj curent, prima direcție ar fi considerată ca cea mai militară, a doua ca cea mai politică. Dacă privim însă lucrurile din punctul de vedere cel mai elevat, ambele direcții sunt deopotrivă de militare și fiecare din ele este adaptată scopului numai dacă se potrivește condițiilor date. A treia cale, cu mult cea mai importantă după numărul de cazuri în care se aplică, este *obosirea* adversarului. Alegem această expresie nu numai pentru a desemna obiectul cu un cuvânt, ci pentru că exprimă în întregime fenomenul și nu este atât de figurată

cum apare la prima vedere. Noțiunea de obosire în timpul unei lupte implică *epuizarea treptată, prin durată acțiunii, a forțelor fizice și a voinței*.

Dacă vrem însă să-l supralicitim pe adversar în durată luptei, trebuie să ne mulțumim cu obiective cât de mici posibile, căci stă în natura lucrurilor ca un obiectiv mare să pretindă un efort mai mare decât unul mic; cel mai mic obiectiv, însă, pe care ni-l putem propune este *rezistența pură și simplă*, adică lupta fără intenție pozitivă. În condițiile acestei rezistențe, mijloacele noastre ar fi deci relativ cele mai mari și, deci, rezultatul cel mai bine asigurat. Cât de departe se poate merge pe această cale pur negativă? Evident nu până la pasivitatea absolută, căci simpla suferință n-ar mai fi luptă; rezistența însă este o activitate și prin aceasta trebuie distruse atâtea din forțele inamicului, încât să fie obligat să renunțe la intenția sa. Numai asta vrem cu fiecare act distinct al nostru și în aceasta constă natura negativă a intenției noastre.

Indiscutabil, această intenție negativă, în actul ei distinct, nu este atât de eficace cum ar fi una pozitivă, acționând în aceeași direcție, presupunând că ar reuși; dar în asta stă tocmai deosebirea, anume că intenția negativă reușește mai ușor, deci oferă mai multă siguranță; ceea ce pierde acum în eficiență, în fiecare act în parte, trebuie să recâștige prin timp, adică prin durată luptei. Și astfel, această intenție negativă, care constituie principiul rezistenței pure, este și mijlocul natural de a-l supralicita pe adversar în durată luptei, adică de a-l obosi.

Aici stă originea deosebirii dintre *atac* și *apărare*, deosebire ce domină tot domeniul războiului. Totuși, nu putem continua aici urmărirea acestui drum, ci ne mulțumim să spunem că, din chiar această intenție negativă, pot fi deduse toate avantajele și deci, toate formele mai puternice ale luptei care sprijină defensiva și în care se realizează, așadar, acea corelație logică filozofico-dinamică ce există între amplexarea și siguranța succesului. Toate acestea le vom cerceta mai târziu.

Dacă, așadar, intenția negativă, adică concentrarea tuturor resurselor în simpla rezistență, dă o superioritate în luptă, iar aceasta va fi atât de mare încât să *compenseze* o eventuală precumpănire a adversarului, simpla *durată* a luptei poate ajunge să aducă treptat cheltuirea de forțe a adversarului la acel punct în care obiectivul lui politic nu va mai putea să-i țină cumpăna și va trebui deci să renunțe la el. Se vede, așadar, că această cale, obosirea adversarului, include marile număr de cazuri în care cel slab vrea să reziste celui tare.

Frederic cel Mare n-ar fi fost niciodată în stare să înfrângă monarhia austriacă în războiul de șapte ani, și dacă ar fi încercat-o în spiritul lui Carol al XII-lea¹⁷ s-ar fi prăbusit fără doar și poate. Dar, după ce aplicarea talentată a unei înțelepte economisiri a forțelor a arătat, timp de șapte ani, puterilor coalizate contra lui, că cheltuiala de forțe, pentru a-l învinge, ar fi mult mai mare decât își închipuiseră inițial, acestea hotărâră să încheie pace.

Vedem, așadar, că în război există multe căi pentru atingerea obiectivului, că nu orice caz este legat de înfrângerea adversarului, că *nimicirea forțelor armate inamice, cucerirea provinciilor inamice, simpla lor ocupare, simpla lor invazie, acțiuni orientate nemijlocit asupra relațiilor politice, în sfârșit așteptarea pasivă a loviturilor dușmane sunt, toate, mijloace care pot fi utilizate*, fiecare în parte, în vederea înfrângerii voinței dușmane, după cum particularitatea cazului permite să se aștepte mai mult de la un mijloc sau altul¹⁸. Le mai putem adăuga o clasă întreagă de scopuri ce constituie căi mai scurte spre obiectiv, pe care le-am putea denumi argumente *ad hominem**. Doar nu există nici un domeniu al raporturilor umane în care să nu apară aceste scântei ale relațiilor personale, ce sar peste toate împrejurările materiale, iar în război, unde personalitatea luptătorilor joacă un rol atât de mare, atât în cabinet¹⁹, cât și pe câmpul de luptă, ele pot lipsi desigur cu atât mai puțin. Ne mulțumim să atragem atenția asupra lor, căci ar fi pedanterie să încercăm să le clasificăm. Cu acestea se poate spune, pe drept cuvânt, că numărul căilor posibile spre obiectiv crește până la infinit.

Pentru a nu aprecia sub valoarea lor aceste diferite căi mai scurte spre obiectiv, fie socotindu-le doar ca rare excepții, fie considerând neimportantă deosebirea pe care o determină în conducerea războiului, ajunge să devenim conștienți de multiplicitatea scopurilor politice ce pot da loc unui război sau să măsurăm, dintr-o privire, distanța dintre un război de nimicire, purtat pentru existența politică, și un război din care o alianță, impusă sau desuetă, face o obligație neplăcută. Între ambele, există nenumărate gradații, care se întâlnesc în realitate. Cu aceeași îndreptăți-

* A demonstra *ad hominem* (lat. la om), a demonstra ceva cu argumente anume pe înțelesul celui care trebuie făcut să priceapă, eventual chiar cu argumente brutale (n. tr.).

re, cu care s-ar vrea să se respingă în teorie una din aceste gradații, ar putea fi respinse toate, adică să se facă cu totul abstracție de lumea reală.

Aceasta este în general situația cu obiectivul de urmărit în timpul războiului; să ne ocupăm acum de mijloace.

Ca mijloace există unul singur, este *lupta*. Oricât de felurită i-ar fi forma, oricât s-ar distanța de brutala descărcare a urii și a dușmăniei din lupta cu pumnii, oricâte elemente ar mai interveni, care nu sunt nemijlocit luptă, întotdeauna noțiunea de război implică, în mod necesar, că toate efectele ce se manifestă într-însul trebuie să decurgă *inițial din luptă*.

Există o dovadă foarte simplă că lucrurile stau întotdeauna așa, cu toată marea felurime și complexitate a realității. Tot ce se întâmplă în război se întâmplă prin acțiunea forțelor armate; acolo, însă, unde sunt folosite *forțele armate*, adică *oameni înarmați*, la bază trebuie să stea în mod necesar ideea de luptă.

Apartine deci de activitatea războinică tot ce se referă la forțele armate, deci tot ce ține de crearea, întreținerea și angajarea lor în luptă.

E vădit că crearea și întreținerea sunt doar mijloacele, angajarea, însă, este scopul.

Lupta în război nu este lupta unui individ cu altul, ci un ansamblu organizat, compus din numeroase elemente. În acest mare ansamblu putem distinge două feluri de unități: unele determinate de subiect, altele de obiect. Într-o armată, efectivele combatante se grupează ierarhic în succesive unități, care constituie verigile unei ordini superioare. Așadar, lupta fiecăreia din aceste verigi constituie de asemenea o unitate mai mult sau mai puțin evidentă. Apoi scopul luptei, deci *obiectul* ei, constituie o unitate a acesteia. Fiecare din aceste verigi, care se disting în ansamblul luptei, poartă denumirea de acțiune de luptă.

Dacă la baza oricărei folosiri a forțelor armate stă noțiunea de luptă, angajarea lor, în general, nu este decât hotărârea și organizarea unui anumit număr de acțiuni de luptă.

Deci întreaga activitate militară se referă în mod necesar, mijlocit sau nemijlocit, la acțiunea de luptă. Soldatul este recrutat, îmbrăcat, înarmat, instruit, el doarme, mănâncă, bea și mărșăluiește, *totul numai pentru a lupta la locul potrivit și la timpul potrivit*.

Dacă, deci, toate firele activității războinice ajung la luptă, determinând organizarea luptelor le vom cuprinde pe toate; numai din această organizare și din îndeplinirea ei decurg efectele, niciodată nemijlocit de la condițiile ce le-au premers. În luptă, însă, orice activitate este orientată spre nimicirea adversarului sau, mai curând, a forțelor sale armate, căci în aceasta constă însăși noțiunea de luptă. Nимicirea forței armate inamice este, așadar, întotdeauna mijlocul de a atinge scopul luptei.

Scopul menționat poate fi, de asemenea, simpla nimicire a forței armate inamice; aceasta, însă, nefiind neapărat necesară, scopul poate fi și cu totul altul. Într-adevăr, de îndată ce, cum am arătat, înfrângerea inamicului nu este singurul mijloc de a atinge scopul politic, de îndată ce există alte obiecte ce pot fi urmărite ca obiectiv al războiului, rezultă de la sine că aceste obiecte vor putea deveni scopul unor acte războinice distincte și deci și scopul unor lupte.

Dar chiar și acele lupte menite, ca verigi subordonate, exclusiv înfrângerii forței armate inamice, nu trebuie neapărat să aibă nimicirea acesteia ca scop nemijlocit al lor.

Când ne gândim la articularea complexă a unei mari forțe armate, la mulțimea împrejurărilor ce intră în joc la utilizarea ei, înțelegem că și lupta unei asemenea forțe armate trebuie să aibă o articulare, ierarhizare și compunere complexă. Aici pot și trebuie bineînțeles să apară pentru verigile distincte o mulțime de scopuri, care nu sunt ele însele nimicirea forței armate inamice, ci contribuie doar la aceasta în măsură sporită, dar numai indirect. Când un batalion primește misiunea să alunge inamicul de pe un munte, un pod etc., de regulă stăpânirea acestor obiective este scopul propriu-zis, iar nimicirea forțelor inamice de aici doar mijloc sau element secundar. Dacă inamicul poate fi scos din poziție printr-o simplă demonstrație, scopul tot este atins; dar acest munte, acest pod sunt, de regulă, cucerite doar pentru a obține ca efect o nimicire sporită a forței armate inamice. Dacă așa stau lucrurile pe câmpul de luptă, va fi cu atât mai vădit că pe întregul teatru de război, unde nu se opun doar o armată celeilalte, ci se înfruntă state, popoare, țări. Aici va trebui mult mărit numărul relațiilor posibile și deci al combinațiilor, sporită varietatea măsurilor și, prin gradarea ierarhizată a scopurilor, depărtat mai mult primul mijloc de ultimul scop.

Este deci posibil, din multe pricini, ca scopul unei lupte să nu fie nimicirea forței armate inamice, anume a celei ce ne stă în față, ci aceasta să apară doar ca mijloc. În toate aceste cazuri,

însă, nu mai are importanță efectuarea acestei nimiciri, căci lupta nu este aici decât o *măsurare* a puterii, nu are valoare în sine, ci doar valoarea rezultatului, adică a deznodământului ei.

O măsurare a forțelor se poate însă obține, în cazurile când sunt foarte inegale, și prin simpla apreciere. În asemenea cazuri, lupta nici nu va mai avea lor, ci cel mai slab va ceda de îndată.

Dacă scopul luptelor nu este întotdeauna nimicirea forțelor armate angajate și dacă adesea scopul ei poate fi atins fără ca lupta să aibă cu adevărat loc, prin simpla constatare a rezultatului probabil și a relațiilor decurgând din acesta, devine explicabil cum întregi campanii pot fi duse în mod foarte activ, fără ca lupta propriu-zisă să joace în ele un rol important.

Istoria militară dovedește cu o sută de exemple că poate fi așa. Câte din aceste cazuri au avut un deznodământ nesângeros pe drept, adică *fără contradicție internă*, și dacă unele din celebritățile întemeiate pe ele ar rezista criticii, nu vrem să ne pronunțăm, căci pe noi ne interesează doar să arătăm posibilitatea unei astfel de evoluții a războiului.

Avem un singur mijloc în război, lupta, care însă, cu multiplicitatea aplicărilor sale, ne duce pe toate felurilele căi permise de multiplicitatea scopurilor, astfel că s-ar părea că nu suntem prea câștigați în lămurirea problemei. În realitate, nu este așa, căci de la această unicitate a mijlocului cercetarea distinge un fir ce străbate toată țesătura activității militare și îi asigură coeziunea.

Am considerat, totuși, nimicirea forței armate inamice ca unul din scopurile ce pot fi urmărite în război și am lăsat neprecizat ce importanță trebuie să se acorde acestui scop în raport cu celelalte. În cazurile concrete va depinde de împrejurări, iar pentru generalitatea cazurilor i-am lăsat valoarea nedeterminată; acum suntem încă o dată readuși la această temă și vom învăța să înțelegem ce valoare trebuie în mod necesar să-i fie recunoscută.

Lupta este singura activitate eficace a războiului; în luptă nimicirea forței armate inamice este mijlocul pentru atingerea scopului, chiar și în acele cazuri în care lupta nu are în fapt loc, căci, oricum, deznodământul se întemeiază pe premisa că această nimicire trebuie considerată ca neîndoielnică. De aici rezultă că nimicirea forțelor armate inamice este temelia tuturor acțiunilor militare, ultimul punct de reazăm al tuturor combinațiilor, care se sprijină pe luptă ca arcul de boltă pe culee. Orice acțiune militară are deci premisa că, dacă deznodământul armat ar fi să intervină cu adevărat, el ar fi favorabil. Deznodământul armat este, pentru toate operațiunile mari și mici ale războiului, ceea ce este plata în bani peșin pentru comerțul pe bază de polițe; oricât de îndepărtate ar fi relațiile, oricât de rare ar fi plățile în bani peșin, cu totul nu pot lipsi niciodată.

Dacă deznodământul armat este baza tuturor combinațiilor, rezultă că adversarul poate anihila oricare din ele printr-un alt deznodământ armat fericit, nu numai dacă acest deznodământ este cel pe care se întemeiază nemijlocit combinația noastră, dar și prin oricare altul, numai să fie suficient de important; căci orice deznodământ armat important, adică nimicirea de forțe armate inamice, reacționează asupra tuturor celorlalte deznodăminte, pentru că acestea își egaleză nivelul ca un fluid.

Astfel, nimicirea forțelor armate inamice apare întotdeauna ca mijlocul superior, mai eficace, față de care toate celelalte trebuie să se dea în lături.

Bineînțeles, însă, că putem atribui o eficacitate mai mare nimicirii forțelor armate inamice numai presupunând toate celelalte condiții egale.

Ar fi deci o mare neînțelegere dacă s-ar trage de aici concluzia că o agresivitate oarbă ar trebui să obțină întotdeauna victoria asupra abilității prudente. O agresivitate inabilă ar duce la nimicirea propriei noastre armate, nu a celei inamice, și deci nu poate fi dorită de noi. Eficacitatea mai înaltă nu aparține *căii*, ci *obiectivului*, și noi comparăm doar efectul unui obiectiv atins cu efectul celui alt.

Dacă vorbim de nimicirea forței armate inamice, trebuie să atragem aici în mod expres atenția asupra faptului că nimic nu ne obligă să limităm această noțiune numai la elementul fizic al forțelor armate, ci, că, dimpotrivă, elementul lor moral trebuie de asemenea cuprins aici, deoarece ambele se întrepătrund până în cele mai mici părți componente și, de aceea, nici nu pot fi despărțite unul de altul. Dar tocmai aici, unde ne referim la inevitabilul efect pe care un mare act de nimicire (o mare victorie) îl are asupra tuturor celorlaltor deznodăminte obținute pe calea armelor; arătăm că elementul moral este cel mai fluid, dacă ne este permis să ne exprimăm astfel, și deci se difuzează cel mai ușor în toate verigile. Valorii precumpănitoare pe care nimicirea forțelor armate inamice o are asupra tuturor celorlalte mijloace i se opun costul ridicat și pericolitatea acestui mijloc, și numai pentru a evita aceste dezavantaje se adoptă alte căi.

Că mijlocul acesta trebuie să fie costisitor este în sine de înțeles, căci, celelalte circumstanțe fiind egale, cheltuirea de forțe armate proprii este cu atât mai mare cu cât intenția noastră e orientată spre nimicirea forțelor armate inamice.

Pericolul acestui mijloc rezidă, însă, în faptul că tocmai eficacitatea mai mare pe care o căutăm se întoarce, în caz de nereușită, împotriva noastră, deci are drept consecință dezavantaje mai mari.

Celelalte căi sînt așadar mai puțin costisitoare în caz de reușită și mai puțin periculoase în caz de eșec; dar aceasta, în mod necesar, cu condiția să înfrunte doar căi similare, adică inamicul să meargă pe aceleași căi; căci, dacă inamicul ar alege calea marilor deznodăminte armate, tocmai prin aceasta calea noastră s-ar transforma și ea, împotriva voinței noastre, într-una asemănătoare. Deci totul depinde atunci de rezultatul actului de nimicire; dar acum este împedecă, toate celelalte condiții fiind, iarăși, considerate egale, în acest act trebuie să fim dezavantajați în toate privințele, pentru că ne-am orientat intențiile și posibilitățile în parte spre alte obiective, ceea ce inamicul n-a făcut. Două scopuri diferite, din care unul nu este partea celuiilalt, se exclud reciproc, și deci forța folosită pentru unul nu poate, totodată, sluji celuiilalt. Dacă, așadar, unul din cei doi beligeranți este hotărât să meargă pe calea marilor deznodăminte armate, el are, deja, de partea sa o mare probabilitate de succes, de îndată ce este sigur că celălalt nu va merge pe această cale, ci va urmări alt obiectiv; iar oricine își propune un astfel de alt obiectiv, nu o poate face, în mod rezonabil, decât în măsura în care presupune că adversarul său caută tot atât de puțin marele deznodământ pe calea armelor.

Dar ceea ce am spus aici despre o altă direcție a intențiilor și forțelor se referă numai la scopurile pozitive pe care ni le mai putem propune în război, în afara nimicirii forțelor inamice, *nicidecum la rezistența pură*, aleasă în intenția de a slei astfel forța inamică. Rezistenței pure îi lipsește intenția pozitivă și deci, în condițiile ei, forțele noastre nu pot fi orientate spre alte obiective, ci pot fi destinate numai nimicirii intențiilor adversarului.

Aici este locul să considerăm latura negativă a nimicirii forțelor armate inamice, și anume păstrarea propriilor noastre armate. Aceste două tendințe merg totdeauna împreună, dat fiind că sunt în acțiune reciprocă; sunt părți integrante ale uneia și aceleiași intenții, iar noi nu trebuie decât să examinăm ce efect rezultă, dacă una sau alta are precădere. Tendința de a nimici forțele armate inamice are un scop pozitiv și duce la succese pozitive, al căror ultim obiectiv va fi zdrobirea adversarului. Păstrarea propriilor forțe armate are un scop negativ, duce deci la nimicirea intenției inamice, adică la rezistența pură, al cărei ultim obiectiv nu poate fi decât de a prelungi astfel durata acțiunii, încât adversarul să se sleiască într-însa.

Efortul cu scop pozitiv generează actul de distrugere, cel cu scop negativ îl așteaptă.

Cât de departe trebuie și e îngăduit să meargă această așteptare vom indica mai amănunțit în teoria despre atac și apărare, la a cărei obârșie ne aflăm din nou. Aici trebuie să ne mulțumim să spunem că așteptarea nu trebuie să devină o pasivitate absolută și că, în acțiunea legată de așteptare, nimicirea forțelor armate inamice angajate în conflict poate fi obiectivul ei, la fel de bine ca oricare altul. Ar fi deci o mare eroare, în concepțiile fundamentale, să se creadă că tendința negativă ar trebui să aibă consecința de a nu alege ca scop nimicirea forțelor armate inamice, ci de a prefera un deznodământ nesângeros. Precumpănirea tendinței negative poate fi, într-adevăr, pricina unei asemenea atitudini, dar atunci implică întotdeauna riscul ca această cale să nu fie cea potrivită, ceea ce depinde de cu totul alte condiții, care țin de adversar și nu de noi. Această altă cale, nesângeroasă, nu poate fi, deci, nicidecum considerată ca mijlocul firesc de satisfacere a grijii precumpănitoare pentru păstrarea forțelor noastre armate; dimpotrivă, în cazurile în care asemenea cale n-ar corespunde împrejurărilor, le-am distruge astfel cu totul. Foarte numeroși înalți comandanți au căzut în această greșeală și au mers astfel la pierzanie. Singurul efect necesar pe care îl are precumpănirea tendinței negative este amânarea deznodământului, astfel încât s-ar putea spune că beligerantul, în așteptarea momentelor hotărâtoare, se refugiază în așteptare. În general, consecința unei asemenea atitudini este *amânarea acțiunii* în timp și, în măsura în care spațiul este legat de acțiune, de asemenea retragerea ei în spațiu, pe cât o permit împrejurările. Dacă a sosit clipa în care aceasta nu s-ar mai putea face fără un dezavantaj precumpănitor, avantajul atitudinii negative trebuie socotit epuizat, și acum tendința de nimicire a forțelor armate inamice, care fusese doar frânată de o contragreutate, dar nu desființată, reapare neschimbată.

Am văzut deci, în considerațiile noastre de până acum, că în război există multe căi spre obiectiv, adică spre atingerea scopului politic, că însă lupta este unicul mijloc și că, de aceea, totul se subordonează unei legi supreme: cea a *deznodământului armat*; că, acolo unde adversarul recurge la el cu adevărat, acest apel nu poate fi niciodată respins, că deci beligerantul care vrea să meargă pe altă cale, trebuie să fie sigur că adversarul nu va recurge la deznodământul armat, ori că va pierde procesul la acest tribunal suprem; că, deci, într-un cuvânt, nimicirea forțelor armate inamice apare întotdeauna, între toate scopurile ce pot fi urmărite în război, ca cel absolut predominant.

Ce pot da în război combinații de alt fel vom afla în continuare și, bineînțeles, treptat. Ne mulțumim aici să recunoaștem, în general, *posibilitatea lor*, ca ceva orientat în direcția abaterii realității de la concept spre împrejurările individuale. Dar nu ne este îngăduit să ometem să punem în valoare, încă de aici, ca prim rezultat al războiului, *rezolvarea sângeroasă a crizei*, strădania de a nimici forțele armate adverse. Când scopurile politice sunt mărunte, motivele politice slabe, tensiunile forțelor reduse, un înalt comandant prudent n-are decât să încerce dibaci toate căile pe care reușește să se strecoare spre pace fără crize mari și rezolvări sângeroase, manevrând, pe câmpul de luptă și în cabinet, printre slăbiciunile specifice ale adversarului său; nu avem dreptul să-l blămăm, dacă premisele sale sunt suficient motivate și îl îndreptătesc să spere în succes; dar va trebui să-i pretindem mereu să rămână conștient de faptul că se află pe o cale lunecoasă, pe care poate fi surprins de zeul războiului, să-i pretindem să nu-l scape nici o clipă din ochi pe inamic, ca nu cumva, dacă acesta ia în mână paloșul tăios, să-l întâmpine cu o săbiuță de paradă.

Aceste aspecte variate ale războiului, felul cum scopul și mijloacele acționează în cadrul lui, cum se îndepărtează, când mai mult, când mai puțin, de strictul său concept inițial în abaterile realității, oscilând încoace și încolo, dar continuând mereu să stea sub influența celui strict concept, ca sub cea a unei legi superioare – toate acestea trebuie să ni le fixăm în minte și să redevenim iarăși conștienți de ele la fiecare din obiectele următoare, dacă vrem să înțelegem bine adevăratele lor relații, semnificația lor specifică, și să nu nimerim neîncetat în cele mai strigătoare contradicții cu realitatea și, până la urmă, cu noi înșine.

CAPITOLUL 3

GENIUL MILITAR

Fiecare activitate specifică necesită, dacă este să fie efectuată cu oarecare virtuozitate, aptitudini specifice ale intelectului și simțirii. Când acestea ating un grad eminent și se manifestă prin realizări extraordinare, spiritul dotat cu astfel de calități este desemnat cu expresia geniu.

Știm desigur că acest cuvânt se întâlnește cu semnificații foarte felurite, ca extindere și direcție, și că pentru multe din aceste semnificații este o sarcină foarte grea de a desemna esența genului; dar, de vreme ce nu ne dăm nici drept filozof, nici drept filolog, ne va fi îngăduit să ne oprim la o semnificație uzuală în limba de toate zilele și să înțelegem prin geniu capacitatea spirituală eminentă pentru anumite activități.

Vrem să zăbovim câteva clipe asupra acestei facultăți și demnități a spiritului, pentru a demonstra mai bine îndreptățirea noțiunii de geniu și a face mai de aproape cunoștință cu conținutul ei. Dar nu ne putem opri la *geniul* propriu-zis, care-și dobândește titlul printr-un talent foarte înalt, căci această noțiune doar nu are granițe delimitate, ci trebuie să luăm în considerare absolut orice orientare combinată a forțelor sufletești spre activitatea militară pe care o putem considera atunci ca *esența geniului militar*. Spunem *combinată*, pentru că tocmai în aceasta stă geniul militar, că nu este o forță izolată, orientată în acest sens, de exemplu curajul, în timp ce celelalte forțe ale intelectului și simțirii lipsesc sau au o orientare nefolositoare războiului, ci constă dintr-o *uniune armonioasă a forțelor*, în care una sau alta poate precumpăni, dar nici una n-are voie să se opună.

Dacă ar trebui ca fiecare luptător să fie mai mult sau mai puțin însuflețit de geniul militar, armatele noastre ar fi desigur foarte slabe; căci, tocmai pentru că prin aceasta se înțelege o orientare deosebită a forțelor sufletești, ea nu se poate ivi decât rareori acolo unde, într-un popor, forțele sufletești sunt sollicitate și dezvoltate în atât de numeroase direcții. Cu cât însă un popor are

mai puține activități distincte, cu cât cea militară predomină la el, cu atât geniul militar trebuie să fie mai răspândit în rândurile sale. Aceasta determină numai extinderea geniului, nicidecum nivelul său, căci nivelul geniului militar depinde de *dezvoltarea spirituală generală* a poporului. Dacă considerăm un popor primitiv, războinic, spiritul războinic este mult mai obișnuit între indivizi decât la popoarele civilizate, căci la primitivi îl are aproape fiecare războinic, în timp ce la cele civilizate o mare mulțime este antrenată numai din necesitate și deloc prin pornire lăuntrică. Dar, printre popoarele primitive nu se găsește niciodată un comandant de oști cu adevărat mare și foarte rar ceea ce se poate numi un geniu militar, deoarece aceasta implică o dezvoltare a capacităților intelectuale pe care un popor primitiv nu o poate avea. Că și popoare civilizate pot avea o evoluție și o orientare mai mult sau mai puțin războinice, se înțelege de la sine, și cu atât este mai accentuată, cu atât mai frecvent spiritul militar va însuși, în armata lor, și pe indivizi. Deoarece, însă, aceasta coincide cu gradul lor mai înalt de cultură, din asemenea popoare răsar totdeauna cele mai strălucite personalități militare, așa cum au dovedit-o romanii și francezii. Cele mai mari nume ale acestor popoare, ca și ale tuturor popoarelor cândva vestite în războaie, apar însă totdeauna abia în perioadele unei culturi superioare.

Chiar și aceasta ne permite să ghicim cât de mare este aportul forțelor intelectului în apariția unui geniu militar superior. Să-l cercetăm acum mai amănunțit pe acesta.

Războiul este domeniul primejdiei, *curajul* este deci, dintre toate, prima calitate a războinicului.

Curajul este de două tipuri: întâi, curaj față de pericole ce amenință persoana și apoi curaj față de răspundere, fie înaintea scaunului de judecată al vreunei puteri exterioare, fie înaintea celui al puterii interioare, adică al conștiinței. Aici este vorba numai de primul tip de curaj.

Curajul față de primejdia ce amenință persoana este iarăși de două tipuri: întâi poate fi indiferența față de primejdie, fie că ar proveni din organismul individului, din disprețul față de viață sau din obișnuință, în orice caz acest tip de curaj este de considerat ca o stare stabilă. În al doilea rând, curajul poate rezulta din motive pozitive, ca ambiția, patriotismul, entuziasmul de orice fel. În acest caz curajul nu este atât o stare, cât o emoție, un sentiment.

Este de înțeles că cele două tipuri de curaj au efecte diferite. Primul tip este mai sigur, pentru că, devenit o a doua natură, nu-l părăsește niciodată pe om, al doilea tip duce adesea mai departe; de primul tip ține mai mult fermitatea, de-al doilea, mai mult îndrăzneala. Primul tip lasă inteligența mai lucidă, al doilea îi sporește câteodată forțele, dar duce adesea la orbirea ei. *Ambele întrunite dau cel mai perfect tip de curaj.*

Războiul este domeniul încordărilor și suferințelor trupesti; pentru a nu fi dărâmat de ele este nevoie de o anumită forță trupească și sufletească, innăscută sau dobândită prin exercițiu, care te face indiferent față de ele. Cu aceste calități, sub simpla conducere a bunului-simț, omul este deja un instrument valabil pentru război, și aceste calități sunt cele pe care le aflăm atât de general răspândite la popoarele primitive sau semicivilizate. Dacă cercetăm mai departe cerințele războiului față de combatanți, găsim *predominante forțele intelectului*. Războiul este domeniul incertitudinii; trei sferturi din lucrurile pe care se întemeiază acțiunea în război sunt acoperite de ceața unei incertitudini mai mult sau mai puțin mari. Aici este, deci, întâi momentul în care se cere o inteligență fină, pătrunzătoare pentru a intuit, cu tactul judecății ei, adevărul.

Se poate ca o inteligență de rând să nimerească o dată întâmplător acest adevăr, altă dată un curaj neobișnuit poate compensa o greșeală, dar majoritatea cazurilor, rezultatul mediu, va scoate totdeauna la iveală lipsa inteligenței.

Războiul este domeniul hazardului. În nici o altă activitate umană nu trebuie să se lase acestui străin atât spațiu de acțiune, pentru că nici una nu este, în toate laturile ei, într-un contact atât de permanent cu el. Hazardul sporește incertitudinea tuturor împrejurărilor și perturbază mersul evenimentelor.

Din pricina acelei nesiguranțe a tuturor știrilor, a acestui permanent amestec al hazardului, comandantul găsește în război lucrurile mereu altfel decât s-a așteptat, ceea ce nu poate rămâne fără influență asupra planului său ori, măcar, asupra concepțiilor sale legate de acest plan. Dacă influența aceasta este chiar atât de mare, încât să anuleze în mod categoric proiectele făcute, trebuie totuși, de regulă, să treacă în locul lor altele, pentru care atunci, pe moment, adesea nu se dispune de date, deoarece în cursul acțiunii împrejurările urgentează de cele mai multe ori luarea unei hotărâri și nu-ți dau timpul să faci un nou tur de orizont, ba câteodată nici măcar timpul unor mature reflecții. Dar este mult mai obișnuit ca rectificarea concepțiilor noastre și cunoaș-

terea întâmplărilor survenite să nu ajungă să ne răstoarne întru totul planul, ci doar să-l zdruncine. Am dobândit o cunoaștere mai bogată a împrejurărilor, dar cu aceasta incertitudinea nu s-a diminuat, ci a sporit. Cauza este că toate aceste cunoștințe nu le dobândim concomitent, ci treptat, că hotărârile noastre nu încetează să fie asaltate de ele și că spiritul, dacă putem spune așa, trebuie să fie mereu sub arme.

Ca să iasă învingător din această continuă luptă cu neașteptatul, două calități sunt indispensabile spiritului: *întâi, un intelect care, și în acest întuneric sporit, nu este lipsit de ceva licăriri ale luminii interioare ce-l conduc spre adevăr, și apoi curajul de a urma această slabă lumină*. Prima a fost desemnată, la figurat, prin expresia franceză *coup d'oeil**, cea de a doua este *fermitatea*.

Deoarece în război lupta a atras de la început și cel mai frecvent atenția, iar în luptă timpul și spațiul sunt elemente importante – și erau mai importante încă în acea perioadă în care călărirea, cu intervențiile ei decisive rapide, juca un rol principal – noțiunea unei *hotărâri prompte și juste* s-a legat întâi de aprecierea acelor două elemente și a fost desemnată deci cu o expresie care se reduce doar la corectitudinea aprecierii vizuale. De aceea, mulți dascăli ai artei militare au și definit-o cu această semnificație restrânsă. Dar nu poate fi negat că, în curând, au fost înțelese prin această expresie toate hotărârile juste luate în momentul execuției, de exemplu identificarea corectă a punctului de atac necesar. Așadar, când vorbim de *coup d'oeil*, nu ne gândim numai la ochiul fizic, ci mai ales la ochiul minții. Bineînțeles că atât expresia, cât și obiectul ei, și-au aflat locul mai ales în domeniul tacticii, dar nici în strategie nu poate lipsi, în măsura în care, și în domeniul ei, sunt adesea necesare hotărâri rapide. Dacă despuem noțiunea aceasta de aspectul figurat și limitat pe care i le-a conferit expresia, nu rămâne decât găsirea rapidă a unui adevăr ce rămâne invizibil pentru privirea unui spirit de rând, sau îi apare doar după o cercetare și o reflecție îndelungată.

Fermitatea este, în cazul izolat, un act de curaj, iar, dacă devine o trăsătură de caracter, o obișnuință a sufletului. Dar aici nu este vorba de curajul față de primejdia fizică, ci de cel față de răspundere, adică, oarecum față de primejdia morală. Este ceea ce a fost adesea denumit *courage d'esprit***, pentru că provine din spirit, dar nu este totuși un act al inteligenței, ci al temperamentului. Simpla inteligență încă nu înseamnă curaj, căci adesea îi vedem nehotărâți pe cei mai inteligenți oameni. Inteligența trebuie deci, întâi să trezească curajul, pentru a fi apoi mână-tă și sprijinită de el; deoarece, sub presiunea clipei, sentimentele îl stăpânesc pe om mai puternic decât gândurile.

I-am atribuit aici fermității rolul de a înlătura, în condițiile unor motivări insuficiente, chinurile îndoielii, pericolele ezitării. Este adevărat că limbajul curent, nu foarte scrupulos, dă acest nume și simplei înclinări spre risc, îndrăzneală, cutezanță, temeritate. Acolo însă unde omul are motivări suficiente, fie ele subiective sau obiective, valabile sau false, nu există temei să vorbim de fermitatea sa, căci, făcând-o, ne substituim lui și punem în talgerul balanței îndoieli care nici nu l-au încercat.

Aici nu se poate vorbi decât de forță sau slăbiciune. Nu suntem atât de pedanți încât să polemizăm cu limbajul curent pe tema acestei mici erori; observația noastră trebuie doar să înlătore obiecții neîntemeiate.

Această fermitate, deci, care învinge o stare de îndoială, poate fi numai un rod al inteligenței, anume al unei orientări foarte speciale a ei. Noi afirmăm că simpla coexistență a unei inteligențe superioare și a sentimentelor necesare tot încă nu înseamnă fermitate. Există oameni care au cea mai ageră pătrundere pentru problemele cele mai grele, cărora nici curajul nu le lipsește să-și asume multe răspunderi și, totuși, în cazurile dificile, tot nu pot ajunge la o hotărâre. Curajul și inteligența lor nu-și dau mâna, nu se îmbină și de aceea nu produc fermitatea, ca un al treilea element. Ea se naște abia prin *acel act* al intelectului care face conștientă necesitatea îndrăzelii și astfel determină voința. Această orientare foarte deosebită a inteligenței, prin care teama de *șovăire* și *temporizare* înfrânge orice altă teamă, este cea care naște fermitatea în temperamentele viguroase; de aceea, oameni cu puțină inteligență nu pot fi fermi, în sensul pe care noi îl dăm cuvântului. Ei pot acționa fără șovăire în cazuri dificile, dar atunci o fac *fără chibzuială*, și este bi-

* În franceză, în original; în domeniul militar denumește îndeosebi talentul și experiența unui comandant de a sesiza „dintr-o ochire” toate posibilitățile pe care configurația unui teritoriu, unei poziții, le oferă în vederea acțiunii. Expresia echivalentă românească – „ochiul câmpului” (n. tr.).

** În franceză, în original, literalmente „curaj al spiritului” (n. tr.).

neînțeles că pe cel ce acționează nechibzuit nu-l sfîșie îndoielile. O astfel de acțiune poate și ea, din când în când, nimeri bine, dar repetăm ce-am spus mai sus: media rezultatelor dobândite indică existența geniului războinic. Celor ce ar fi totuși mirați de afirmația noastră, pentru că cunosc pe cutare brav ofițer de husari, ferm, fără a fi un gânditor profund, trebuie să le amintim că aici este vorba de o orientare specifică a intelectului, nu de o capacitate mare de meditare.

Credem, așadar, că fermitatea își datorează existența unei orientări specifice a intelectului, și anume uneia ce se întâlnește mai curând la spiritele viguroase, decât la cele strălucite. Putem documenta această genealogie a fermității, adăugând că există numeroase exemple de bărbați care au dovedit fermitate în funcții subordonate și au pierdut-o în cele mai înalte. Deși simt nevoia să ia o hotărâre, își dau seama de riscurile pe care le comportă o hotărâre *greșită* și, întrucât nu sunt familiarizați cu chestiunile cu care sunt confrunțați, inteligența lor își pierde capacitatea inițială, iar ei devin cu atât mai șovăielnici cu cât apreciază mai just pericolul nehotărârii care i-a cuprins și cu cât erau mai deprinși să acționeze sub impulsul momentului.

O dată cu *coup d'oeil* și fermitate, ne pare foarte firesc să vorbim de *prezența de spirit*, înrudită cu ele, ce trebuie să joace un mare rol într-un domeniu al neprevăzutului cum este războiul, căci ea nu este decât o învingere superioară a necunoscutului. Se admiră prezența de spirit în riposta potrivită dată unei interpelări neașteptate, după cum se admiră soluția găsită rapid față de un pericol neașteptat. Nu este necesar ca vreuna din ele, riposta sau soluția, să fie neobișnuite, cu condiția să fie potrivite; căci un răspuns care, după matură și calmă chibzuință, nu pare neobișnuit, adică ne-ar lăsa indiferenți, ne poate face plăcere când este un act prompt al inteligenței. Expresia *prezența de spirit* desemnează desigur în mod foarte adecvat proximitatea și promptitudinea ajutorului dat de inteligență.

Dacă această splendidă calitate a unui om poate fi atribuită mai mult unei particularități a intelectului sau echilibrului temperamentului său depinde de natura cazului, deși nu se poate admite ca vreuna din aceste calități să lipsească vreodată cu totul. O ripostă excelentă este mai mult opera unui cap istet; găsirea soluției adecvate într-o primejdie subită presupune, înainte de toate, echilibrul temperamentului.

Dacă aruncăm acum o privire de ansamblu asupra celor patru componente ce constituie atmosfera în care se mișcă războiul, *pericolul, efortul fizic, nesiguranța și hazardul*, devine lesne de înțeles că este necesară o mare forță a temperamentului și intelectului pentru a putea înainta cu siguranță și succes în acest element agravant, o forță pe care o regăsim, după felurile modificări ce-i sunt impuse de împrejurări, în gura povestitorilor și cronicarilor evenimentelor militare ca *energie, fermitate, perseverență, forță a temperamentului și a caracterului*. Toate aceste manifestări ale naturii eroice ar putea fi considerate ca una și aceeași forță a voinței, care se modifică după împrejurări; dar oricât sunt de apropiat înrudite aceste calități, totuși nu sunt identice și suntem interesați să distingem, cu acest prilej, măcar ceva mai precis, jocul forțelor sufletești.

Trebuie spus întâi, pentru claritatea concepțiilor, că greutatea, povara, rezistența, cum vrem s-o numim, care cere comandantului acea forță sufletească, nu este, decât în cea mai mică parte, *nemijlocit activitatea inamică, rezistența inamică, acțiunea inamică*. Activitatea inamică are efect nemijlocit asupra lui numai în ce privește propria sa persoană, fără să atingă activitatea sa de comandant. Dacă inamicul rezistă patru ore în loc de două ore, comandantul se află în primejdie patru ore în loc de două; aceasta este evident o mărime a cărei importanță scade cu cât comandantul este mai mare în grad; ce importanță are atunci când este vorba de înaltul comandant – nici una!

În al doilea rând, rezistența inamică acționează *nemijlocit* asupra comandantului prin pierderea de mijloace, decurgând dintr-o rezistență mai lungă, și prin răspunderea legată de această pierdere. Aici, prin aceste considerații îngrijorate, este prima dată pusă la încercare și înfruntată puterea sa de voință. Dar noi afirmăm că aceasta este departe de a fi cea mai grea povară pe care o are de dus, deoarece este o chestiune în care nu are să-și dea socoteală decât sieși. Toate celelalte efecte ale rezistenței inamice însă sunt orientate asupra luptătorilor de sub conducerea sa și acționează *asupra lui, prin intermediul lor*.

Câtă vreme o trupă luptă plină de curaj, cu *avânt și ușurință*, comandantul are rareori prilejul să arate o mare putere de voință în urmărirea scopurilor sale; de îndată ce, însă, împrejurările devin dificile, și aceasta este inevitabil acolo unde se cer înfăptuiri extraordinare, treaba nu mai merge de la sine, ca o mașină bine unsă, ci mașina însăși începe să opună rezistență și, pentru a o învinge, este necesară marea putere de voință a comandantului. Prin această rezistență nu

trebuie înțeleasă chiar insubordonarea și contrazicerea, deși și acestea se pot întâlni destul de des la câte unii indivizi, ci este impresia generală de sleire a tuturor forțelor fizice și morale, aspectul sfâșietor al jertfelor sângeroase, pe care comandantul trebuie să le combată în sine însuși și apoi la toți ceilalți care, nemijlocit sau mijlocit, îi transmit impresiile, sentimentele, îngrijorările și aspirațiile lor. Pe măsură ce forțele mor în indivizi, iar aceștia nu mai sunt animați și purtați de propria lor voință, treptat, întreaga inerție a masei apasă asupra voinței înaltului comandant; la căldura pieptului său, la lumina spiritului său trebuie să se reaprindă din nou focul hotărârii, lumina speranței tuturor celorlalți; numai întrucât este la înălțimea acestei sarcini el va păstra controlul asupra masei, rămânând stăpânul ei. De cum acest control încetează, de cum propriul său curaj nu mai este destul de puternic să reanime curajul tuturor celorlalți, masa îl trage în jos, la ea, în regiunea inferioară a naturii animale, care dă înapoi în fața primejdiei și nu cunoaște rușinea. Iată greutățile pe care curajul și tăria sufletească a comandantului le au de înfruntat în luptă, dacă vrea să realizeze lucruri excepționale. Ele cresc cu masele, iar forțele trebuie, așadar, să crească o dată cu rangul, dacă este să rămână pe măsura solicitării.

Energia acțiunii exprimă tăria motivului care a provocat acțiunea, fie că motivul are la bază o convingere intelectuală sau o emoție afectivă. Aceasta din urmă însă cu greu poate lipsi, dacă trebuie suscitată o forță importantă.

Dintre toate sentimentele grandioase, care umplu pieptul omenesc în fierbîntea vâltoare a luptei, trebuie să recunoaștem că nici unul nu este atât de puternic și de constant ca setea sufletului după glorie și onoare; pe care limba germană o tratează atât de nedrept, tînzînd să o diminueze prin asocierea cu două noțiuni peiorative, *Ehrgeiz* și *Ruhmsucht**. Este adevărat că abuzul legat de acest mândru dor a trebuit să provoace tocmai în război cele mai revoltătoare nedreptăți împotriva speciei umane; dar, prin originea lor, aceste sentimente se numără desigur printre cele mai nobile ale naturii omenesti, iar în război sunt adevăratul duh înviorător care însufletește imensul organism. Toate celelalte sentimente, oricât pot deveni mai generale, sau oricât unele din ele par să le fie superioare, ca dragostea de patrie, fanatismul ideilor, răzbunarea, entuziasmul de orice fel, nu pot înlocui ambiția de a dobândi onoarea, setea de glorie. Acele sentimente pot în general anima și înălța toată trupa, dar nu trezesc în comandant dorința de a voi mai mult decât tovarășii săi, ceea ce este o cerință esențială a postului său, dacă este să realizeze în acest post lucruri remarcabile. Aceste sentimente nu fac, ca ambiția, din fiecare act distinct de război o proprietate a comandantului, care încearcă atunci s-o exploateze cel mai bine, unde ară cu efort, seamănă cu grijă, pentru a culege din belșug. Această tendință a tuturor comandanților, însă, de la cel mai înalt până la cel mai mic, acest gen de activitate, acest spirit de emulație, acest imbold sunt mai ales cele care animă activitatea unei armate și îi pregătesc victoria. Iar în ce privește în mod deosebit pe cel mai înalt comandant, întrebăm: a existat vreodată un ilustru înalt comandant fără ambiție, sau este măcar imaginabil asemenea fenomen?

Tenacitatea desemnează rezistența voinței față de puterea unei singure lovituri, *statornicia*, rezistența față de durată.

Oricât ar fi de apropiați acești doi termeni și oricât de des este unul folosit în locul celuilalt, totuși nu se poate nesocoti o diferență sensibilă a naturii lor, în sensul că tenacitatea față de o singură impresie violentă își poate avea cauza în simpla putere a unui sentiment; statornicia, în schimb, cere deja, în mai mare măsură, să fie sprijinită de intelect; căci cu cât se prelungește o activitate, cu atât tinde să se conformeze unui plan, iar statornicia din acesta își dobândește, în parte, forța.

Dacă ne întoarcem la *tăria de cuget* sau *tăria sufletească*, prima întrebare ce apare este ce trebuie să înțelegem prin aceasta.

Desigur că nu este vorba de violența exteriorizării sentimentelor sau de patimă, căci aceasta ar fi împotriva uzului limbii de toate zilele, ci de facultatea de a asculta în continuare de intelect, chiar și sub impresia celor mai puternice excitații, în vâltoarea celei mai puternice patimi. Să provină această facultate numai din puterea inteligenței? Ne îndoiim. De fapt, existența unor oameni cu inteligență deosebită care nu se pot stăpâni n-ar dovedi încă nimic împotriva, căci s-ar putea spune că pentru stăpânirea de sine este nevoie de o natură deosebită a inteligenței, poate mai curând puternică decât cuprinzătoare. Dar credem că suntem și mai aproape de adevăr, dacă considerăm că puterea de a se supune inteligenței, chiar și în clipele celor mai violente frământări

* *Ehrgeiz* = ambiție, dar compus în germană din *Ehre* = onoare și *Geiz* = avariție, aviditate; *Ruhmsucht* = dorință de glorie, *Sucht* însemnând însă poftă, cu înțeles peiorativ (n. tr.).

sufletești, pe care noi o numim *stăpânire de sine*, își are sediul în suflet. Într-adevăr, este un alt sentiment, care ține, în sufletele puternice, contraponderea patimilor dezlănțuite, fără să le distrugă, iar predominarea rațiunii se asigură abia prin această contrapondere. Ea nu este altceva decât sentimentul demnității umane, această cea mai înaltă mândrie, cea mai intimă nevoie sufletească de a acționa *prețutîndeni* ca o *ființă înzestrată cu discernământ și rațiune*. Am zice de aceea: un suflet puternic este acela *care nu-și pierde echilibrul nici în cele mai violente frământări*.

Dacă aruncăm o privire asupra deosebirilor dintre oameni în ce privește sufletul, găsim în primul rând pe cei foarte puțini emotivi, numiți de noi flegmatici sau indolenți.

În al doilea, găsim pe cei foarte emotivi, ale căror sentimente nu depășesc însă niciodată o anumită putere și pe care îi cunoaștem ca oameni sensibili, dar calmi.

În al treilea rând, cei foarte iritabili, ale căror sentimente se aprind repede și violent ca pulberea, dar nu sunt de durată.

În al patrulea rând, în sfârșit, cei care nu sunt emoționați de prilejuri mărunte și care, în general, nici nu se emoționează repede, ci doar treptat, ale căror sentimente însă ajung la o mare putere și sunt mult mai durabile. Aceștia sunt oamenii cu pasiuni energice, profunde și ascunse.

Această deosebire a constituției sufletești se află probabil aproape de granița *forțelor corporale* care se mișcă în organismul uman și aparține acelei naturi amfibii, pe care o numim sistemul nervos, ce pare a privi pe de o parte spre materie, pe de altă parte spre spirit. Cu slaba noastră filozofie nu mai avem ce căuta în această zonă obscură. Este însă important pentru noi să zăbovim o clipă asupra efectului pe care aceste naturi diferite le pot avea în activitatea militară și asupra întrebării în ce măsură se poate aștepta de la ele o mare forță sufletească.

Oamenii indolenți nu pot fi scoși ușor din echilibrul lor, dar, bineînțeles, starea în care lipsește orice manifestare de putere nu se poate numi tărie sufletească. Nu trebuie însă ignorat că astfel de oameni, tocmai din pricina permanentului lor echilibru, manifestă în război o anumită capacitate unilaterală. Le lipsește adesea motivul pozitiv de acțiune, imboldul și, în consecință, activitatea, dar ei cu greu strică ceva.

Particularitatea celei de-a doua clase constă în aceea că este ușor îndemnată la acțiune de obiecte mărunte, ușor strivită însă de cele mari. Oamenii de acest tip vor manifesta o vie activitate pentru a ajuta pe un singur nenorocit, dar nenorocirea unui întreg popor îi va întrista doar, nu îi va imboldi la acțiune.

În război, astfel de oameni nu vor fi lipsiți nici de activitate, nici de echilibru, dar nu vor înfăptui lucruri mari, afară doar dacă s-ar găsi motive pentru aceasta într-o *inteligență foarte puternică*. Este însă rar ca asemenea suflete să se combine cu o inteligență independentă foarte puternică.

Sentimentele tumultuoase, inflăcărate nu sunt în sine foarte potrivite pentru viața practică și, deci, nici pentru război. Ele au, într-adevăr, meritul unor *impulsuri puternice*, dar acestea nu sunt de durată. Dacă, însă, în astfel de oameni emotivitatea ia direcția curajului și a ambiției, va fi adesea foarte utilă în război în posturi inferioare, din simplul motiv că actul militar pe care are să-l comande un comandant de rang inferior este de o durată mult mai scurtă. Aici ajunge adesea o singură hotărâre curajoasă, o izbucnire a forțelor sufletești. Un atac îndrăzneț, un ura puternic este o treabă de puține minute, o bătălie îndrăzneată este treaba unei zile întregi, iar o campanie treaba unui an.

Față de vehemența sentimentelor lor, unor astfel de oameni le este de două ori mai greu să-și păstreze echilibrul sufletească, de aceea își pierde adesea capul, iar aceasta este partea lor cea mai negativă pentru conducerea războiului. Dar ar contrazice experiența să se afirme că suflete foarte excitabile n-ar putea fi niciodată puternice, adică *nu și-ar putea păstra echilibrul*, chiar și în cele mai tari emoții. Și de ce n-ar dispune de sentimentul propriei demnități, de vreme ce, de regulă, aparțin naturilor mai nobile! Acest sentiment le lipsește rareori, dar nu apucă să devină eficace. După aceea, ei sunt de cele mai multe ori pătrunși de umilința cea mai vie. Dacă educația, observarea de sine și experiența vieții i-au învățat până la urmă mijlocul de a se supraveghea, pentru a deveni conștienți în clipele excitației puternice de contrapondere existentă latent în propriul lor piept, și ei pot fi capabili de o mare forță sufletească.

În sfârșit, oamenii greu emoționabili, dar tocmai de aceea capabili de emoții puternice, care, față de cei precedenți, se comportă ca jarul față de flacără, sunt cei mai apti să înlăture, cu forța lor titanică, imensele poveri, sub care ne putem închipui în mod figurat dificultățile acțiunii militare. Efectul sentimentelor lor seamănă cu mișcarea maselor mari, care, chiar mai lentă, este cu atât mai irezistibilă.

Deși astfel de oameni nu sunt asaltați de sentimentele lor și antrenați, spre propria lor rușine, de ele, ca cei precedenți, ar fi, totuși, iar contrar experienței, să credem că nu și-ar putea pierde echilibrul și n-ar putea deveni robii unor patimi oarbe; dimpotrivă, aceasta se va întâmpla întotdeauna când le va lipsi nobila mândrie a stăpânirii de sine sau de câte ori ea nu va fi destul de puternică. Vedem confirmată această experiență cel mai des la bărbații deosebiți ai unor popoare primitive, unde dezvoltarea intelectuală redusă favorizează întotdeauna o predominare a patimii. Dar și la popoarele civilizate, chiar în păturile mai culte ale acestora, viața este plină de astfel de fenomene, când oamenii sunt antrenați de patimi violente, ca braconierii Evului Mediu, înlănțuiți pe cerbi ce gonesc prin pădure.

O spunem deci încă o dată: un suflet puternic nu este cel capabil numai de emoții puternice, ci cel ce rămâne echilibrat în cele mai puternice emoții, astfel încât, în ciuda furtunilor din piept, capacitatea de judecată și convingerea își păstrează întreaga subtilitate, ca acul compasului pe nava tălăzuită de furtună.

Cu expresia puterea caracterului sau, în general, caracter, se desemnează fermitatea în convingeri, fie că aceste convingeri rezultă din propria judecată sau din cea a altora, că ele se întemeiază pe principii, păreri, inspirații de moment sau pe orice alt produs al spiritului. Este adevărat că acest gen de *fermitate* nu se poate manifesta când convingerile înseși sunt susceptibile de dese schimbări. Aceste dese schimbări nu trebuie să fie neapărat datorate unor influențe străine. Ele pot rezulta din activitatea neîncetată a propriei noastre inteligențe, ceea ce denotă atunci, bineînțeles, o nesiguranță deosebită a ei. Evident că despre un om care își schimbă părerea de la o clipă la alta, chiar dacă aceasta este rezultatul propriei lui activități intelectuale, nu se va spune: *are caracter*. Așadar, se desemnează cu această calitate numai oameni a căror convingere este foarte constantă, fie pentru că este adânc întemeiată și limpede, în sine puțin susceptibilă de modificări, sau poate, cum este cazul la oamenii indolenți, le lipsește activitatea intelectuală și cu aceasta motivul unei schimbări, sau, în sfârșit, pentru că un act expres de voință, rezultat dintr-un principiu imperios al inteligenței, respinge, până la un anumit grad, schimbarea de opinii.

În război însă, impresiile multe și puternice pe care le primește sufletul și incertitudinea tuturor cunoștințelor și percepțiilor noastre constituie motive mai puternice, decât se întâlnesc în orice altă activitate umană, pentru a-l abate pe om de pe calea pe care a luat-o, pentru a-l face să se îndoiască de sine și de alții.

Aspectul sfâșietor al pericolelor și suferințelor face ca afectivitatea să dobândească ușor o precădere asupra convingerilor bazate pe inteligență și, în întinericul care scaldă toate fenomenele, o înțelegere profundă și lucidă este atât de grea, încât schimbarea acestora devine mai ușor de înțeles și de iertat. Trebuie acționat mai mult după intuirea și presimțirea adevărului. De aceea nicaieri deosebirile de păreri nu sunt atât de mari ca în război, iar torentul impresiilor ce izbesc în propria convingere nu încetează niciodată. Chiar cea mai mare impasibilitate a inteligenței abia dacă ne poate apăra de acest torent, pentru că impresiile, prea vii și puternice, se adresează totdeauna, concomitent, și sufletului.

Numai opiniile și principiile generale, care conduc acțiunea de pe o *poziție mai înaltă*, pot fi rodul unei înțelegeri profunde și lucide, și de ele se ancorează, ca să spunem așa, părerea despre cazul concret individual. Dar tocmai stăruirea în rezultatele unei reflecții anterioare, împotriva torentului de păreri și fenomene pe care le duce cu sine prezentul, constituie dificultatea. Între cazul individual și principiu este adesea un spațiu larg, care nu poate fi întotdeauna străbătut ghidându-ne după un lanț vizibil de concluzii și în care o anumită încredere în sine este necesară, iar un anumit scepticism, binefăcător. Aici nu ajută adesea decât un principiu imperativ care, situat în afara gândirii înseși, o stăpânește: este principiul *de a stăru*, în toate cazurile îndoielnice, la prima părere și de a nu renunța la ea, până nu ne obligă la aceasta o convingere clară. Trebuie să păstrăm cu tărie credința în adevărul superior al principiilor bine verificate și, față de *vehemența fenomenelor momentului*, nu trebuie uitat că adevărul acestora este de o valoare mai redusă. Prin acest privilegiu pe care îl acordăm, în cazurile îndoielnice, convingerii noastre anterioare, prin această stăruire în ea, acțiunea dobândește acea stabilitate și continuitate numită caracter.

În ce măsură echilibrul sufletesc favorizează tăria de caracter este lesne de înțeles, de aceea și oamenii cu mare forță sufletească au, de cele mai multe ori, un caracter puternic.

Tăria de caracter duce la o variantă a acesteia, *încăpățănarea*.

Este adesea foarte greu să se spună, în cazul concret, unde se termină tăria de caracter și începe încăpățănarea, în schimb diferența abstractă dintre ele nu pare greu de determinat.

Încăpățănarea *nu este o greșeală a intelectului*, prin acest termen noi desemnăm rezistența față de o înțelegere mai justă, rezistență care n-ar putea fi atribuită, fără contradicție, inteligenței, care este tocmai capacitatea de înțelegere. Încăpățănarea este *o greșeală a sufletului*. Această inflexibilitate a voinței, această iritabilitate față de intervenții străine, își are temeiul numai într-un gen deosebit de *egoism*, care pune mai presus de orice *plăcerea de a dispune de sine și de alții numai prin propria activitate intelectuală*. Am numi-o un fel de vanitate, dacă nu ar fi totuși ceva mai bun; vanitatea se mulțumește cu aparența, încăpățănarea însă se întemeiază pe plăcerea pe care i-o face obiectul.

Spunem deci: tăria de caracter devine încăpățănare ori de câte ori rezistența față de înțelegerea străină nu rezultă dintr-o convingere superioară, din încrederea într-un principiu mai înalt, ci dintr-un sentiment de opoziție. Deși această definiție nu ne este decât de un folos practic redus, cum am și recunoscut-o, va împiedica totuși ca încăpățănarea să fie considerată *o simplă intensificare* a tăriei de caracter, în timp ce de fapt este ceva esențial diferit, ce-i drept apropiat de tăria de caracter și învecinat cu ea, dar în atât de mică măsură o intensificare a ei, încât există chiar oameni foarte încăpățânați care, din pricina lipsei de inteligență, au puțină tărie de caracter.

După ce am identificat, în aceste aptitudini ale unui comandant eminent în război, calitățile în care sufletul și inteligența conlucrează, ajungem acum la o particularitate a activității militare care poate fi eventual considerată drept cea mai puternică, chiar dacă nu este cea mai importantă, și care, fără legătură cu forțele sufletești, face apel numai la capacitățile intelectuale. Este legătura în care războiul se află cu teritoriul și cu terenul.

În primul rând, această relație există *în mod cu totul neîntrerupt*, astfel încât nu ne putem imagina o acțiune militară a armatelor noastre civilizate decât desfășurându-se într-un anumit spațiu; în al doilea rând, ea este de o importanță hotărâtoare, pentru că modifică efectele tuturor forțelor, câteodată schimbându-le total; în al treilea rând, ea are adesea ca obiect *cele mai mărunte trăsături locale*, în timp ce, pe de altă parte, *cuprinde cele mai largi spații*. De aceea, relația pe care războiul o are cu teritoriul și cu terenul imprimă activității sale o mare particularitate. Dacă ne gândim la celelalte activități umane, care implică o legătură cu acest factor, la agricultură și grădinarit, la construcții de case și hidrotehnice, la minerit, la vânătoare și exploatare forestieră, fiecare dintre ele se desfășoară pe spații foarte limitate, pe care curând le poți cunoaște cu suficientă precizie. În război, însă, comandantul trebuie să predea opera activității sale unui spațiu înăuritor pe care nu-l poate cuprinde cu privirea, pe care cel mai mare zel nu-l poate întotdeauna cerceta și cu care, de fapt, rareori ajunge la o cunoștință mai intimă, datorită continelor schimbări. Este adevărat că adversarul se află, în general, în aceeași situație, dar, în primul rând, o dificultate comună continuă să fie o dificultate, iar cel care prin talent și exercițiu ajunge să o stăpânească va deține un mare avantaj, în al doilea rând, această egalitate a dificultății este valabilă numai în mod general, nicidecum în fiecare caz particular, când, în mod obișnuit, unul din cei doi beligeranți (apărătorul) știe mult mai mult despre teren decât celălalt.

Această dificultate, foarte specifică, trebuie învinsă de o capacitate intelectuală specifică, denumită simțul de orientare. Este vorba de capacitatea de *a-și face rapid o reprezentare geometrică corectă despre fiecare teritoriu* și de a se regăsi, în consecință, de fiecare dată, ușor într-însul. Vădit, acesta este un act al fanteziei. Este adevărat că perceperea se face în parte prin ochiul fizic, în parte prin inteligență, care completează, cu informații obținute din știință și experiență, ceea ce lipsește, alcătuind un întreg din fragmentele privirii corporale; dar ca acest întreg să apară acum viu înaintea sufletului, să devină o imagine, o hartă desenată în minte, ca această imagine să se mențină și să nu se descompună mereu în diversele ei trăsături, *asta nu o poate înfăptui decât forța sufletească pe care o numim fantezie*. Dacă un pictor sau un poet genial s-ar simți jignit că îi pretindem zeiței sale o astfel de activitate, dacă ridică din umeri auzind că, în acest caz, un tânăr infanterist isteț ar trebui să aibă o excelentă fantezie, suntem bucuroși să recunoaștem că este vorba aici numai de o aplicare foarte limitată a fanteziei, de o adevărată muncă de sclav a ei. Dar, oricât de neînsemnată ar fi această utilitate, trebuie totuși să se datoreze acelei forțe naturale, căci, dacă ea ar lipsi cu totul, ar fi greu să ne facem o imagine clară și coerentă a lucrurilor și să le vedem ca și cum le-am avea în față. Recunoaștem bucuroși că o memorie bună poate fi aici de mare ajutor; dacă, însă, memoria poate fi considerată ca forță sufletească distinctă, sau dacă este tocmai o calitate a acelei capacități perceptive de a fixa mai bine în minte

aceste lucruri, iată o întrebare pe care trebuie s-o lăsăm fără răspuns, cu atât mai mult cu cât pare în genere dificil să ne închipuim distinct, în unele privințe, aceste două forțe sufletești.

Că antrenamentul și înțelegerea joacă aici un rol important, nu poate fi contestat. Puységur²⁰, vestitul *quartiermaitre général** al celebrului Luxemburg²¹, spune că inițial nu se prea încredea în această privință în forțele sale, căci observase că rățacea de fiecare dată drumul când trebuia să se ducă ceva mai departe, pentru a lua parola.

Este firesc că și aplicațiile acestui talent se extind pe treptele superioare ale ierarhiei. Dacă, la conducerea unei patrule, un husar sau un infanterist trebuie să se descurce ușor prin toate coclaurile și dacă pentru aceasta e nevoie doar de manifestări puține ale unei capacități de înțelegere și reprezentare limitate, înaltul comandant, în schimb, trebuie să se ridice până la aspectele geografice generale ale unei provincii și a unei țări, să aibă mereu vii înaintea ochilor trasele drumurilor, apelor și munților, fără a se putea lipsi totuși de simțul de orientare valabil pentru zone limitate. E adevărat că, în chestiunile generale, îi sunt de un mare ajutor știrile de orice fel, hărți, cărți, memorii, iar pentru detalii sprijinul anturajului său, dar este totuși cert că un mare talent în perceperea rapidă și limpede a teritoriului conferă întregii sale activități mai multă ușurință și fermitate, îl apără de o anumită neajutorare lăuntrică și-l face mai puțin dependent de alții.

Dacă această aptitudine este de atribuit fanteziei, apoi este aproape singurul serviciu pe care activitatea militară îl cere acestei zeite zburdalnice, care în rest îi este mai mult dăunătoare decât folositoare.

Credem că, cu aceasta, am luat în considerare manifestările funcțiilor intelectuale și sufletești solicitate naturii umane de activitatea militară. Peste tot inteligența apare ca o forță a cărei cooperare este hotărâtoare și astfel se înțelege de ce activitatea militară, atât de simplă, de puțin complexă în manifestările sale, nu poate fi exercitată în mod eminent de oameni lipsiți de capacități intelectuale eminente.

Dacă am ajuns la această părere, nu mai suntem obligați să considerăm învăluirea unei poziții inamice, un lucru atât de simplu, repetat de mii de ori, și o sută de alte acțiuni similare, drept opera unor mari eforturi intelectuale.

Într-adevăr, soldatul simplu și vrednic este considerat, în mod obișnuit, opusul unui cap meditativ sau bogat în idei ori inițiative, opusul unor spirite strălucind de toate podoabele culturii. De altfel, această opoziție nu este de fel nereală, numai că nu dovedește că valoarea soldatului capabil stă doar în curajul său și că n-ar fi nevoie de o anumită activitate și capacitate deosebită a capului, pentru a fi, doar, ceea ce se numește o spadă bună. Trebuie să revenim mereu asupra faptului că sunt foarte curente exemplele de bărbați care-și pierd posibilitățile de activitate de cum ajung în posturi superioare, cărora capacitatea lor de înțelegere nu le mai corespunde; trebuie însă să amintim mereu că vorbim de realizări eminente, din cele care stabilesc reputația în genul de activitate respectiv. De aceea, în război, fiecare treaptă a exercitării comenzii își creează propriul său tip de capacități intelectuale necesare, de glorie și onoare.

O deosebire foarte mare există între un înalt comandant, adică un general ce stă în fruntea unui întreg război sau al unui teatru de război, și prima treaptă de comandanți subordonată lui din simplul motiv că aceasta este supusă unei conduceri și supravegheri mult mai stricte, dispunând, așadar, de un spațiu mult mai restrâns pentru propria activitate intelectuală. Așa se face că opinia curentă vede o activitate intelectuală eminentă numai în această cea mai înaltă funcție și crede că, până la ea, ar fi suficientă o inteligență comună. Ba, există chiar tendința de a se atribui ajutorului înaltului comandant, ofițer încărunit sub arme, o anumită abrutizare, din pricina incontestabilei sărăcirii spirituale la care l-a dus activitatea sa unilaterală, și de a zâmbi de simplitatea lui, cu toată stima cuvenită curajului său. Nu ne propunem să combatem pentru a asigura o soartă mai bună acestor oameni de ispravă; la eficacitatea lor n-ar contribui cu nimic și puțin la fericirea lor, ci vrem doar să arătăm cum stau lucrurile în realitate și să prevenim împotriva greșelii de a crede că, în război, un simplu spadasin, lipsit de inteligență, ar putea înfăptui lucruri mari.

Dacă pretindem, pentru cel ce va fi distins, chiar în posturile inferioare de comandament, calități intelectuale deosebite și creștem aceste pretenții cu fiecare treaptă, rezultă de la sine că avem o cu totul altă părere despre oamenii care ocupă în mod glorios posturile de-al doilea rang într-o armată, iar aparenta lor simplitate față de erudit, de omul de afaceri care știe mânu

* În franceză, în text, aproximativ șef de stat-major al marilor armate moderne (n. tr.).

pana, de omul de stat având experiența conferințelor, nu trebuie să ne înșele cu privire la natura excelentă a inteligenței lor practice. Se întâmplă desigur câteodată ca bărbați, care au dobândit faimă în funcții mai mici, să o ducă cu ei în funcții superioare, fără s-o merite cu adevărat acolo; dacă nu sunt prea solicitați în aceste posturi și, deci, nu riscă să-și dea în vileag lipsurile; opinia nu va distinge atât de precis ce gen de faimă li se cuvine și, astfel, asemenea bărbați contribuie adesea să se ajungă la o apreciere modestă despre personalitatea ce mai poate străluci în anumite posturi.

Așadar în război, de la gradul cel mai de jos până sus, pentru înfăptuiri eminente se cere o genialitate deosebită. Totuși, istoria și judecata posterității nu acordă calificarea de *geniu* decât spiritelor care au strălucit în primele posturi, adică în cele de înalt comandant. Pricina este că aici într-adevăr cerințele față de calitățile morale și intelectuale cresc, deodată, foarte mult.

Pentru a duce la un sfârșit strălucit un întreg război sau actele lui cele mai importante, pe care le numim campanii, se cere o mare cunoaștere a relațiilor politice de ansamblu dintre state. Aici conducerea războiului coincide cu politica, iar înaltul comandant devine totodată om de stat²³.

Carol al XII-lea nu este socotit un mare geniu, pentru că n-a știut să subordoneze eficacitatea armelor unei înțelegeri, unei înțelepciuni superioare, n-a știut să atingă cu ea un obiectiv strălucit; nici lui Henric al IV-lea²⁴ nu i se dă acest calificativ, pentru că n-a trăit suficient ca să influențeze cu eficacitatea sa militară mai multe state și să-și încerce forțele în acele zone superioare unde un sentiment nobil și o natură cavalerască au mai puțină putere asupra adversarului, decât la învingerea unei rezistențe suflutești lăuntrice.

Pentru a sugera tot ce trebuie cuprins și înțeles just, dintr-o privire, îl trimitem pe cititor înapoi la primul nostru capitol. Afirmăm: înaltul comandant devine om de stat, dar nu are voie să înceteze de a fi înalt comandant. Pe de o parte, cuprinde cu privirea toate aspectele politice, pe de altă parte, este foarte conștient de ce poate înfăptui cu mijloacele de care dispune.

Deoarece, în război, diversitatea și determinarea neprecisă a tuturor relațiilor aduc în calcul un mare număr de mărimi, deoarece majoritatea lor nu pot fi evaluate decât după legile probabilității, dacă comandantul nu le-ar privi pe toate acestea cu ochiul unui spirit ce intuiește peste tot adevărul, ar rezulta o încălceală de considerații și reflecții, din care judecata nu s-ar mai descurca defel. În acest sens Bonaparte a spus, foarte just, că multe din hotărârile pe care trebuie să le ia înaltul comandant ar putea constitui probleme matematice demne de forțele unui *Newton* și *Euler*²⁵.

Facultățile superioare ale spiritului pretinse aici sunt sinteza și judecata, ridicate la nivelul unei miraculoase vederi a spiritului, care atinge și înlătură în zborul său mii de reprezentări clar-obscur, pe care o inteligență obișnuită le-ar scoate cu greu la lumină, epuizându-și forțele. Dar această activitate superioară a spiritului, această viziune a geniului tot n-ar deveni fenomen istoric, dacă nu le-ar sprijini calitățile de temperament și caracter de care am vorbit.

Simplul motiv al adevărului este extrem de slab în om și de aceea există întotdeauna o mare deosebire între cunoaștere și voință, între a ști și a putea. Cel mai puternic imbold spre acțiune, omul îl primește întotdeauna prin sentimente, iar cel mai puternic reazem, dacă ne este îngăduită expresia, îl află în acel aliaj de sentiment și inteligență pe care l-am cunoscut în fermitate, dărzene, statornicie și tărie de caracter.

Dacă, de altfel, această activitate intelectuală și suflutească superioară a înaltului comandant nu s-ar vădi în succesul total al activității sale și ar fi acceptată doar pe încredere, ar deveni numai rareori fenomen istoric.

Ceea ce se află despre mersul evenimentelor militare este de obicei foarte simplu, seamănă mult cu alte relatări și, mulțumindu-se doar cu povestirea, nimeni nu vede și nu înțelege dificultățile învinse cu acest prilej. Numai când și când, în memoriile înaltului comandant sau ale unuia din confidenții săi, ori cu prilejul unei cercetări istorice speciale, care s-a încăpățânat să amănuntească un eveniment, apar la lumina zilei parte din multe fire ce constituie întreaga țesătură. Cele mai multe reflecții și lupte de idei, care preced o realizare de seamă, sunt intenționat ascunse, deoarece ating interese politice, sau cad întâmplător pradă uitării, fiind considerate doar o simplă schelărie, de înlăturat la terminarea clădirii.

Dacă în sfârșit, fără să îndrăznim să ne apropiem de o definiție mai precisă a forțelor suflutești superioare, vrem să acceptăm o diferențiere existentă în chiar capacitatea de înțelegere, cum au fixat-o, în limbă, concepțiile curente, și ne întrebăm ce tip de inteligență corespunde mai bine

geniului războinic, atât examinarea obiectului, cât și experiența ne vor învăța să preferăm, în caz de război, să încredințăm soarta fraților și copiilor noștri, onoarea și siguranța patriei mai curând inteligențelor scrutaătoare decât celor creatoare, mai curând celor cuprinzătoare decât celor unilaterale, celor ponderate decât celor înfierbântate.

CAPITOLUL 4

DESPRE PERICOL ÎN RĂZBOI

De obicei, înainte de a-l cunoaște, oamenii își fac despre pericol o idee mai curând atrăgătoare decât respingătoare. Să navălești, în beția entuziasmului, în pas de asalt asupra inamicului – cine numără atunci gloanțele și pe cei căzuți? Să te arunci, înaintea recei morți, cu ochii strâns închiși, nesigur dacă tu sau alții îi vor scăpa – și toate acestea în preajma imediată a țintei de aur a victoriei, în preajma rodului savuros de care ți-e însetat orgoliul – poate fi asta greu? Nu va fi greu și încă mai puțin va părea greu. Dar momente din acestea, care totuși nu sunt treaba unei singure clipite, cum le gândește lumea, momente din acestea, spunem noi, nu sunt decât puțin – îndeobște ele trebuie suportate ca tratamentele medicamentoase, de lungă durată și rele la gust.

Să-l însoțim pe novice pe câmpul de bătălie. Când ne apropiem, bubuitul tot mai limpede al tunurilor face loc, în cele din urmă, șueratului gloanțelor, care atrage acum atenția celui lipsit de experiență. Gloanțele încep să lovească în preajmă, înaintea și în urma noastră. Alergăm la dealul pe care stă generalul comandant cu numeroasa lui suită. Aici impactul apropiat al ghiulelelor, exploziile proiectilelor au și ajuns atât de frecvente, încât, seriozitatea victiei sfârșește prin a se impune imaginației tinerești. Deodată un cunoscut se prăbușește – un obuz explodează în grup și dă loc la ceva mișcări involuntare –, începi să simți că nu mai ești întru totul calm și concentrat; chiar și atenția celui mai curajos va fi, măcar puțin, abătută. Acum să mai facem un pas, să intrăm în bătălie, care e în toi în fața noastră, încă aproape ca un spectacol, și să ajungem la cel mai apropiat general de divizie; aici gloanțele curg și zgomotul propriilor tunuri mărește confuzia. Trecem acum de la generalul de divizie la cel de brigadă – acesta, bărbat de un curaj recunoscut, stă prudent pe după un deal, o casă sau niște copaci. Indice sigur al creșterii pericolului, mitraliile ropotesc pe acoperișuri și pe țărini, ghiulele şuieră din toate direcțiile, trecând pe lângă noi și deasupra noastră; a și început să se audă, frecvent, țuitul gloanțelor de flintă. Să mai facem un pas spre trupe, spre infanteria aceasta care rezistă ore întregi sub foc, cu o statornicie indescriptibilă. Aici aerul e plin de țuitul gloanțelor, care își anunță curând apropierea prin sunetul scurt și ascuțit cu care ne trec în zbor la un țol de ureche, de cap, de suflet. Peste toate, la vederea celor mutilați, a celor ce cad, compătimirea ne umple de jale inimă și o face să bată mai puternic.

Novicele nu va atinge nici una din aceste diferite zone de densitate a pericolului fără să simtă că lumina ideilor se mișcă aici în alte medii și se refractă altfel decât în activitatea speculativă; ba ar trebui să fie un om foarte deosebit cel care, la aceste prime impresii, n-ar pierde capacitatea de a lua pe loc o hotărâre. Este adevărat, obișnuința le tocește foarte curând; după jumătate de oră începem să fim indiferenți față de ceea ce ne înconjoară – unul mai mult, altul mai puțin; dar la completa placiditate și la elasticitatea firească a sufletului tot nu poate ajunge un om obișnuit – și astfel se poate trage concluzia că, cu calități obișnuite, nu o poți scoate la capăt aici, lucru cu atât mai adevărat cu cât crește sfera activității careia trebuie să-i faci față. Curaj înăscut, entuziast și stoic, o ambiție imperioasă sau o lungă obișnuință cu pericolul – trebuie să existe mult din toate acestea pentru ca, în acest mediu ce sporește dificultățile, orice activitate să nu rămână inferioară măsurii ce ar părea normală între patru pereți.

Pericolul în război face parte din fricțiunea acestuia, pentru a-l înțelege bine trebuie să ne facem despre fricțiune o idee exactă și de aceea am pomenit-o aici.

CAPITOLUL 5

DESPRE EFORTUL FIZIC ÎN RĂZBOI

Dacă nu i s-ar îngădui nimănui să emită judecăți despre evenimente militare decât în clipa când este înghețat de ger, sau moare de căldură și de sete, ori este strivit de lipsuri și oboseală, am dispune, e adevărat, de și mai puține aprecieri obiectiv juste, dar ele ar fi măcar juste subiectiv, adică ar reda exact relația dintre persoana care judecă și obiect. Ne și dăm seama de aceasta când vedem ce ieftin deprecioare, ba chiar demoralizantă și meschină, este judecata martoriilor oculare despre rezultatele unor cazuri nefavorabile, în special cât se mai află în mijlocul lor. Aceasta ar fi, după părerea noastră, o măsură a influenței pe care o exercită efortul fizic și a atenției pe care el o merită în judecarea evenimentelor militare.

Dintre multe lucruri al căror consum în război nu poate fi determinat de o reglementare oficială face parte, înainte de toate, efortul fizic. Cu condiția să nu fie risipit, efortul fizic este un coeficient al tuturor forțelor, și nimeni nu poate spune exact cât de departe poate fi împins. Partea curioasă este însă că, așa cum numai brațul puternic al arcașului poate încorda mai tare coarda arcului, tot astfel numai de la un spirit viguros se poate aștepta că va încorda mai puternic forțele armatei sale. Căci una este când, în urma unor mari nenorociri, o armată înconjurată de primejdii se dezagregă, ca un zid ce se prăbușește, și nu-și poate afla salvarea decât în încordarea supremă a forțelor sale fizice, alta, când o armată victorioasă, antrenată numai de sentimente semețe, este condusă de comandantul ei, după cum vrea el. Același efort, care în primul caz ar putea stârni cel mult milă, ar trebui aici să ne inspire admirație, pentru că a fost mult mai greu de obținut.

Se vedește deci aici, pentru ochiul rămas limpede, una din acele forțe care înlănțuie, s-ar zice în întineric, mișcările spiritului și consumă, în taină, forțele sufletului.

Deși, de fapt, aici este vorba numai de efortul pe care înaltul comandant îl cere armatei, și comandantul subordonaților săi, adică de curajul de a-l pretinde, de arta de a-l obține, nu este permis să se treacă cu vederea eforturile fizice ale comandantului și ale înaltului comandant însuși. După ce am împins, în mod onest, analiza războiului până la acest punct, trebuie să luăm în considerare și ponderea acestor reziduuri.

Am vorbit, aici, despre efortul fizic, îndeosebi pentru că, întocmai ca pericolul, face parte din cele mai importante cauze de fricțiune și pentru că, prin măsura sa nedeterminată, se aseamănă cu natura corpurilor elastice, a căror frecare este, după cum se știe, greu de calculat. Ca să nu se abuzeze de aceste considerații, de această apreciere a condițiilor agravante ale războiului, natura a încredințat sensibilității rolul de a conduce judecata noastră. Așa cum un individ izolat nu este avantajat să invoce imperfecțiunile sale fizice când este insultat sau maltrat, în schimb o poate face când a respins cu bine insulta sau s-a răzbunat în mod strălucit, nici un înalt comandant și nici o armată nu vor ameliora impresia unei înfrângeri rușinoase prin evocarea aceluiași pericole, lipsuri și eforturi, care ar spori imens strălucirea unei victorii. Astfel *sentimentul nostru* ne interzice o aparentă echitate către care ar înclina judecata noastră, sentimentul dovedindu-se aici o judecată superioară.

CAPITOLUL 6

INFORMAȚIILE ÎN RĂZBOI

Prin termenul informații desemnăm totalitatea cunoștințelor pe care le avem despre inamic și țara lui, adică baza tuturor propriilor noastre idei și acțiuni. Să considerăm natura acestei baze, caracterul ei dubios și instabil, și vom simți curând ce periculos este edificiul războiului și cât de ușor se poate prăbuși, îngropându-ne sub dărămurile sale. Că nu trebuie să te încrezi decât în informații sigure, că nu trebuie să renunți niciodată la neîncredere, scrie desigur în toate cărțile, dar nu este decât o consolare livrescă și face parte din acea înțelepciune în care se refugiază, în lipsă de ceva mai bun, autorii de sisteme și compendii.

O mare parte din informațiile primite în război sunt contradictorii, o parte și mai mare false, iar partea cu mult cea mai mare este supusă unei anumite incertitudini. Ce se poate cere aici ofițerului este un anumit discernământ, conferit numai de cunoașterea lucrurilor și oamenilor, precum și de judecată. Legea probabilității trebuie să-l conducă. Această dificultate nu este neînsemnată la primele schițe, făcute în odaie și încă în afara sferei propriu-zise a războiului, dar este neasemuit de mare atunci când, în chiar vârtoarea bătăliei, o știre o alungă pe alta; și încă ai noroc dacă ele, contrazicându-se, creează un oarecare echilibru și provoacă, ele însele, critica. Mult mai grav pentru cel neîncercat este dacă hazardul nu-i face acest serviciu, ci o știre o sprijină pe alta, o confirmă, o amplifică, completează continuu tabloul cu noi culori, până ce necesitatea ne-a impus, în cumplita grabă, hotărârea – care curând se recunoaște a fi fost o prostie, după cum toate informațiile acelea au fost minciuni, exagerări, erori etc. Pe scurt: majoritatea informațiilor sunt eronate, iar teama oamenilor devine o nouă forță a minciunii și neadevărului. De regulă, fiecare este tentat să creadă mai curând răul decât binele; fiecare este tentat să agraveze cumva știrea proastă, iar pericolele astfel relatate, chiar dacă se spulberă ca valurile mării, totuși, ca și acelea, se întorc mereu, fără vreun motiv aparent. Ferm încredințat de justetea cunoștințelor sale intime, comandantul trebuie să stea neclintit, ca stânca de care se sparge valul. Rolul este dificil; cel care nu-i dăruit de natură cu o inimă ușoară sau n-a învățat din experiența războiului și a cărui judecată n-a fost călită trebuie să-și impună, ca regulă, să se întoarcă în mod brutal, adică împotriva nivelului lăuntric al propriei sale convingeri, din direcția temerii în direcția speranței; numai în felul acesta va reuși să dobândească adevăratul echilibru. Această dificultate, *de a vedea corect*, care constituie una din cele mai mari fricțiuni în război, face să apară lucrurile cu totul altfel decât au fost gândite. Impresia simțurilor este mai puternică decât reprezentările datorate calculului rațiunii, și asta merge atât de departe încât n-a fost, desigur, încă niciodată întreprinsă o acțiune de oarecare importanță în care comandantul să nu fi avut de înfrânt, în primele momente ale execuției, noi îndoieli în sinea lui. De aceea, oamenii de rând, care ascultă de sugestii străine, devin de cele mai multe ori nehotărâți la fața locului; li se pare că au găsit împrejurările altfel decât le-au presupus, și aceasta cu atât mai mult cu cât și aici se încred, iarăși, în sugestii străine. Dar și cel care a conceput el însuși planul, și vede acum cu proprii ochi, ajunge adesea să se îndoiască de propria sa părere anterioară. O puternică încredere în sine trebuie să-l înarmeze împotriva aparentei presiuni a clipei; convingerea lui anterioară se va dovedi întemeiată în cursul evoluției, când decorurile de prim-plan pe care destinul le împinge pe scena războiului, cu siluetele primejdiei grosolan schițate în culori stridente, vor fi date la o parte, lărgindu-se orizontul. Aceasta este una din cele mai mari prăpăstii între *proiectare și execuție*.

CAPITOLUL 7

FRICȚIUNEA ÎN RĂZBOI

Câtă vreme nu cunoști tu însuși războiul, nu înțelegi unde sunt dificultățile de care este mereu vorba și ce nevoie este de geniul și de capacitățile intelectuale extraordinare ce se pretind înaltului comandant. Totul apare atât de simplu, toate cunoștințele necesare atât de plate, toate combinațiile atât de neesențiale, încât, prin comparație, cea mai simplă problemă de matematici superioare ne impune printr-o anumită demnitate științifică. Dacă însă ai văzut războiul, totul devine de înțeles, și este, totuși, extrem de greu să explici ce provoacă această schimbare, să denumești acest factor invizibil și peste tot activ.

În război totul este foarte simplu, dar cel mai simplu lucru este dificil. Aceste dificultăți se acumulează și dau loc la o fricțiune ce nu și-o poate nimeni închipui, dacă n-a văzut războiul. Gândiți-vă la un călător care vrea să mai străbată la sfârșitul zilei sale de călătorie încă două stații – patru sau cinci ore, cu cai de poștă pe șosea, nu e mare lucru. Acum iată-l sosit în penultima stație, nu găsește cai de fel sau găsește cai proști, regiunea este muntoasă, șoseaua proastă, se lasă noaptea și este bucuros că a ajuns, după multe eforturi, în stația următoare, unde va găsi un adăpost mizer. Astfel, în război totul se degradează prin influența a nenumărate împrejurări mărunte, care nu pot niciodată fi luate în considerare, cât trebuie, pe hârtie, încât rămâi mult departe de obiectiv. O voință puternică, de fier, zdrobește această fricțiune, dar cu ea bineînțeles și mașina. Vom mai reveni asupra rezultatului. Ca un obelisc, spre care converg arterele prin-

cipale ale unei localități, în centrul artei războiului se ridică, dominante, voința fermă a unui spirit mândru.

Frictiunea este singurul concept care corespunde, destul de general, cu ceea ce deosebește războiul adevărat de cel de pe hârtie. Mașina militară, armata și tot ce ține de ea, este, în fond, foarte simplă și pare, de aceea, ușor de mânuit. Dar trebuie considerat că nici o parte a ei nu este dintr-o bucată, că totul se compune din indivizi, care își păstrează, fiecare, propria sa fricțiune în toate direcțiile. Teoretic sună destul de bine: comandantul batalionului este responsabil de executarea ordinului dat și, deoarece disciplina sudează batalionul într-un singur tot, iar comandantul trebuie să fie un bărbat de un zel notoriu, pârghia se rotește cu o fricțiune minimă, în jurul pivotului de fier. În realitate însă lucrurile nu se petrec așa, iar tot ce este exagerat și neadevărat se vedește pe loc în război. Oricum, batalionul este constituit dintr-un număr de oameni, dintre care cel mai neînsemnat este în stare, dacă hazardul o vrea, să provoace o oprire sau vreo altă dereglare. Pericolele pe care le implică războiul, eforturile fizice pe care le pretinde agravează într-atât răul, încât pot fi considerate ca principalele sale cauze.

Această cumplită fricțiune, care nu poate fi concentrată, ca în mecanică, în puține puncte, este, de aceea, peste tot în contact cu hazardul și provoacă, în consecință, fenomene ce nu pot fi prevăzute prin calcul, tocmai pentru că țin în mare parte de hazard. Unul din aceste hazarduri, de pildă, este starea vremii. Aici ceața împiedică descoperirea la timp a inamicului, ca un tun să tragă la momentul potrivit, ca o știre să parvină ofițerului comandant; dincolo ploaia împiedică afluirea unui batalion, întârzie alt batalion, care a trebuit să mărșăluiască poate chiar opt ore în loc de trei, diminuează forța de izbire a cavaleriei, pentru că s-a împotmolit în noroaie etc.

Aceste câteva trăsături de amănunt sunt pomenite pentru mai multă claritate și pentru ca autorul și cititorii să rămână concentrați împreună asupra esențialului, altfel s-ar putea scrie volume întregi despre astfel de dificultăți. Pentru a evita aceasta și a da totuși o impresie exactă despre noianul de mici dificultăți cu care e de luptat în război, ar trebui recurgem la exemple, dacă nu ne-ar fi teamă să devenim obositori. Dar, de câteva vor fi bucuroși chiar și cei ce ne-au înțeles de mult.

Acțiunea în război este o mișcare într-un mediu stânjenitor. După cum nu suntem în stare să facem, în apă, cu ușurință și precizie, cea mai simplă și firească mișcare, umbletul, tot astfel în război nu se pot obține, cu eforturi obișnuite, nici măcar rezultate mediocre. De aici rezultă că adevăratul teoretician apare ca un maestru de înot ce pune să se exerseze pe uscat mișcări necesare în apă, care apar grotești și exagerate celor ce nu gândesc la apă; dar tot de aici rezultă că teoreticieni care nu au plonjat niciodată ei înșiși, sau care nu reușesc să abstragă generalul din experiența lor, sunt nepractici și chiar inutili, pentru că ei nu predau decât ceea ce știe toată lumea – umbletul.

Mai departe: fiecare război prezintă o mulțime de fenomene particulare, cu alte cuvinte este o mare necercetată, plină de stânci submarine, pe care spiritul înaltului comandant le poate presimți, dar ochiul lui nu le-a văzut niciodată și acum el trebuie să le ocolească cu nava, în noaptea întunecată. Dacă se mai pornește și un vânt potrivnic, adică vreun hazard mare îi este defavorabil, atunci arta, prezența de spirit, efortul sunt necesare la cel mai înalt nivel, pentru a obține un rezultat socotit firesc de spectatorul din depărtare. Cunoașterea acestei fricțiuni este o parte esențială a des lăudei experiențe a războiului pretinsă unui general destoinic. Bineînțeles, cel mai bun nu este acela ce-și face despre fricțiune ideea cea mai cumplită, cea mai intimidantă (ce dă categoria generalilor temători, atât de numeroși printre cei experimentați), ci generalul trebuie să cunoască fricțiunea pentru a o învinge unde este posibil și pentru a nu aștepta o precizie a efectelor, imposibilă tocmai din pricina fricțiunii. De altfel, teoretic fricțiunea nu va putea fi niciodată deplin cunoscută și, dacă asta s-ar putea, tot ar mai lipsi acel antrenament al gândirii denumit tact, care este în orice caz mai necesar într-o zonă înțesată de detalii minime și variate, decât în cazurile mari, decisive, în care stai la sfat cu tine însuși și cu alții. Așa cum; numai datorită tactului său, devenit aproape obicei, omul de lume vorbește, acționează și se mișcă întotdeauna cum trebuie, tot așa numai ofițerul cu experiența războiului va putea lua de fiecare dată, cu prilejurile mari și cu cele mărunte, am spune la fiecare pulsație a războiului, hotărârile și măsurile cuvenite. Prin această experiență și exercițiu, gândul i se impune de la sine: una merge, alta nu. Astfel, el nu va ajunge ușor să facă gafe, ceea ce în război, dacă se întâmplă des, zdruncină bazele încrederii și este foarte periculos.

Așadar fricțiunea, sau ceea ce numim astfel aici, este cea care face dificile lucrurile aparent ușoare. Vom mai reveni, în continuare, de multe ori asupra acestui obiect și atunci se va lămurii că, pentru a fi eminent, pe lângă experiență și o voință puternică, unui înalt comandant îi mai sunt necesare numeroase alte calități rare ale spiritului.

CAPITOLUL 8

CONCLUZII LA CARTEA I

Cu pericolul, eforturile fizice, informațiile și fricțiunea am desemnat obiectele ce se găsesc laolaltă ca elemente în atmosfera războiului și fac dintr-însul un mediu stânjenitor pentru orice activitate. Ele pot fi cuprinse deci în efectele lor de stânjenire, și sub noțiunea colectivă a unei fricțiuni generale. Oare nu există nici un ulei care să diminueze această frecare? Există unul singur, dar înaltul comandant și armata pe picior de război nu dispun de el după voie: este obișnuința armatei cu războiul.

Obișnuința fortifică trupul în marile eforturi, sufletul în mari primejdii, judecata împotriva primei impresii. Peste tot se dobândește, datorită ei, o prețioasă luciditate, care merge de la huzar și pușcăș până sus la generalul de divizie și ușurează acțiunea înaltului comandant.

După cum ochiul uman își dilată pupila în camera întunecoasă, absoarbe puțină lumină existentă, distinge treptat, de bine de rău, obiectele și sfârșește prin a se lămurii destul de bine, așa se comportă în război soldatul instruit, în timp ce novicele nu este întâmpinat decât de bezna nopții.

Nici un înalt comandant nu poate conferi oștirii sale obișnuința războiului, iar exercițiile din timp de pace nu constituie decât un slab înlocuitor; slab în raport cu adevărata experiență a războiului, dar nu în raport cu o armată în care și aceste exerciții sunt orientate numai spre obținerea unei virtuozități mecanice. A organiza exercițiile din timp de pace astfel ca o parte a acelor elemente de fricțiune să se întâlnească în ele, ca judecata, circumspecția, chiar fermitatea diverșilor comandanți să poată fi exersate, este de mult mai mare importanță decât cred cei care nu cunosc din experiență chestiunea. Este extraordinar de important ca soldatul, mare sau mic în grad, indiferent de treapta la care se află, să nu vadă, abia în război, pentru prima dată, acele fenomene ale războiului care ar provoca la el mirare sau stânjeneală; dacă le-a mai întâlnit măcar o singură dată înainte, este deja pe jumătate familiarizat cu ele. Aceasta se referă chiar și la eforturile fizice. Ele trebuie exersate, mai mult ca să se învețe mintea cu ele, decât trupul. În război, soldatul neînvățat este foarte inclinat să ia eforturile excepționale la care este supus drept consecințe ale unor greșeli, erori sau încurcături în conducerea întregului, ceea ce îl deprimă îndoit. Asta nu se va întâmpla, dacă exercițiile din timp de pace îl vor fi pregătit pentru ele.

Un alt mijloc, mai puțin cuprinzător, dar totuși foarte important, de a dobândi obișnuința războiului în timp de pace este angajarea de ofițeri cu experiența războiului din armate străine. Rareori este pace în toată Europa și niciodată războiul nu se stinge în întreaga lume. Un stat care a avut o pace îndelungată ar trebui să caute întotdeauna să-și procure ofițeri de pe aceste teatre de război, dar bineînțeles numai dintre acei cu bune state de servicii, sau să trimită ofițeri ai săi acolo, să se inițieze în război²⁵.

Oricât de mic ar părea să fie numărul unor astfel de ofițeri, raportat la masa unei armate, influența lor este totuși foarte sensibilă. Experiența lor, orientarea spiritului, formarea caracterului lor acționează asupra subordonaților și camarazilor lor și, chiar atunci când nu pot fi puși să exercite o comandă, trebuie considerați experți în materie, ce pot fi consultați în multe cazuri concrete.

CARTEA A II-A

DESPRE TEORIA RĂZBOIULUI

CAPITOLUL I

ÎMPĂRȚIREA ARTEI RĂZBOIULUI

În sensul său strict, războiul este luptă: căci lupta este singurul principiu activ în activitatea atât de variată, denumită în sensul cel mai larg, război. Lupta însă este o măsurare a forțelor sufletești și fizice, efectuată prin mijlocirea celor fizice. Se înțelege de la sine că nu este permis să se excludă forțele sufletești, căci starea sufletească are doar cea mai hotărâtoare influență asupra forțelor fizice.

Necesitățile luptei l-au determinat curând pe om să facă invenții specifice pentru a-și asigura într-însa avantaje; astfel lupta a fost mult modificată. Dar oricare i-ar fi făptura, conceptul ei nu se modifică prin aceasta și ea constituie războiul.

Inițial, invențiile au fost arme și alte materiale ale luptătorilor individuali. Acestea trebuie fabricate și exersate înainte de a începe lupta; ele sunt adaptate naturii luptei, care le impune deci legea ei, dar vădit această activitate este altceva decât lupta însăși; ea este numai pregătirea, nu ducerea luptei. Că înarmarea și înzestrarea nu fac parte esențial din noțiunea de luptă este limpede, căci și simpla trântă tot luptă este.

Lupta a determinat apariția armelor și materialelor, iar acestea o modifică; există deci între ambele o acțiune reciprocă.

Dar lupta însăși rămâne totuși o activitate foarte specifică, și această cu atât mai mult cu cât se desfășoară într-un mediu cu totul specific, cel al primejdiei.

Dacă este deci vreodată necesară separarea unor activități diferite, apoi aici este cazul; și pentru a lăsa să se întrevadă importanța practică a acestei idei, ajunge doar să amintim discret cât de des s-a întâmplat ca personalitatea cea mai capabilă în unul din domenii să apară de o pedanterie inutilizabilă în celălalt.

Nici nu este de fel greu să despărțim în teorie o activitate de alta, dacă forțele înarmate și înzestrate se consideră ca mijloace *date*, ale căror efecte principale ajunge să le cunoști, pentru a le folosi în mod eficace.

În sensul strict, arta războiului va fi deci arta de a folosi în luptă mijloacele date, și nu putem decât s-o numim *conducerea războiului*. Este, pe de altă parte, adevărat că de arta războiului, în sens mai larg, vor ține toate activitățile de care războiul are nevoie, deci întreaga creare a forțelor armate, adică recrutarea, înarmarea, înzestrarea și instruirea lor.

Pentru realitatea unei teorii este foarte esențial de a despărți aceste două activități, căci este ușor de înțeles că dacă fiecare artă a războiului ar începe cu constituirea forțelor armate și adaptarea lor la propriile cerințe, ca n-ar fi aplicabilă decât în puținele cazuri în care forțele armate disponibile ar corespunde întocmai cerințelor respective. Dacă, dimpotrivă, vrem să avem o teorie adecvată în majoritatea cazurilor, dar care să nu fie pentru nici unul cu totul inutilizabilă, ea trebuie să fie elaborată ținând seama de marea majoritate a mijloacelor de luptă obișnuite și, chiar în acest caz, având în vedere numai efectele lor esențiale.

Conducerea războiului înseamnă deci organizarea și conducerea luptei. Dacă această luptă ar fi un singur act, n-ar exista motiv să procedăm în continuare la o subîmpărțire. Dar lupta constă dintr-un număr, mai mic sau mai mare, de *acte distincte, independente*, pe care le numim acțiuni de luptă ori lupte, cum am arătat în primul capitol al cărții întâia, și care constituie noi unități. Din aceasta decurg activități cu totul diferite: cea de a organiza și conduce în sine aceste lupte și cea de a face legătura dintre ele, în vederea scopului războiului. Prima din aceste activități a fost denumită tactică, a doua strategie.

Împărțirea în tactică și strategie este acum aproape de uz general și fiecare știe, destul de sigur, în care din aceste domenii să încadreze un fapt anume, fără să-i fie limpede motivul repartizării respective. Unde, însă, uzul urmează instinctiv o asemenea împărțire, trebuie să aibă vreun temei profund. Am căutat acest temei și putem afirma că tocmai uzul majorității ne-a condus la el. În schimb, tocmai din această pricină, nu am acceptat definițiile arbitrare ale noțiunii,

nerezultând din natura lucrurilor, încercate de unii autori, considerându-le ca inexistente în uzul comun. Deci după clasificarea noastră, tactica este *teoria folosirii forțelor armate în luptă*, iar *strategia teoria folosirii luptelor pentru atingerea scopului războiului*.

Vom putea lămuri pe deplin cum se determină mai precis noțiunea de luptă distinctă sau independentă, de ce condiții este legată această unitate, numai când o vom cerceta mai îndeaproape; acum trebuie să ne mulțumim să spunem că, în ce privește spațiul, adică dacă este vorba de lupte concomitente, unitatea se întinde exact cât se exercită *comanda personală*; dar, în ce privește timpul, adică în cazul luptelor care-și urmează una alteia de aproape, unitatea se întinde până ce criza, pe care fiecare luptă o cunoaște, a trecut cu totul.

Că aici pot exista cazuri îndoielnice, anume din acelea în care mai multe lupte pot fi considerate, eventual, drept una singură, nu se va putea reproșa criteriului nostru de clasificare, căci el are aceasta comun cu toate criteriile de clasificare a obiectelor reale, ale căror diferențe sunt întotdeauna exprimate prin treceri treptate. Pot exista deci, într-adevăr, activități izolate care pot fi la fel de bine socotite, și asta fără a schimba punctul de vedere, ca ținând de strategie sau de tactică, de pildă poziții foarte întinse care seamănă cu linii de posturi, organizarea trecerii unor râuri etc.

Clasificarea noastră privește și epuizează *numai întrebuințarea forțelor armate*. În război există însă o multime de activități care îi servesc, dar oricum sunt diferite de el, fiindu-i câteodată mai îndeaproape înrudite, câteodată mai străine. Toate aceste activități sunt legate de *întreținerea forțelor armate*. După cum crearea și instruirea preced întrebuințarea, tot astfel întreținerea are loc o dată cu întrebuințarea și constituie și o condiție necesară a ei. Privind atent, constatăm că toate activitățile legate de întreținere trebuie întotdeauna considerate ca pregătiri în vederea luptei, bineînțeles ca pregătiri foarte apropiate de acțiune, astfel încât ele pătrund actul războinic și apar în alternanță cu întrebuințarea. Avem deci un drept să le excludem, ca și pe celelalte activități pregătitoare, din arta războiului în sensul ei restrâns, din conducerea războiului propriu-zis, și suntem obligați s-o facem, dacă vrem să îndeplinim sarcina fundamentală a fiecărei teorii, *disocierea elementelor*. Cine ar accepta să includă în *conducerea de război propriu-zis* întregul pomelnic al aprovizionării și administrației, sub motiv că ar fi în continuă acțiune reciprocă cu întrebuințarea trupelor, fiind totuși ceva esențial diferit!

În capitolul 2 al cărții I, am spus că, deoarece lupta sau acțiunea de luptă este determinată ca singura activitate nemijlocit eficace, firele tuturor celorlalte activități, pentru că converg într-însa, sunt prinse o dată cu ea. Am vrut să exprimăm că astfel li se fixează tuturor celorlalte activități scopul, pe care ele caută deci să-l atingă după legile lor specifice. Acest punct necesită aici unele precizări.

Obiectivele activităților ce există în afara acțiunii de luptă sunt foarte felurite.

O parte din ele mai țin chiar, într-o privință, de luptă, fiind identice cu aceasta, în timp ce, în altă privință, servesc întreținerii forțelor armate. Cealaltă parte ține doar de întreținere și are o influență condiționantă asupra luptei numai în urma acțiunii reciproce cu efectele sale.

Într-o privință, mai aparțin încă de luptă *marșurile, taberele și cantonamentele*, căci ele cuprind tot atâtea situații diferite ale trupelor, iar ideea de trupe comportă totdeauna pe cea de acțiune de luptă.

Aparțin numai întreținerii *aprovizionarea, îngrijirea bolnavilor, completarea armamentului și echipamentului*.

Marșurile sunt cu totul identice cu întrebuințarea trupelor. *Marșul în luptă*, denumit în mod obișnuit desfășurare, nu este desigur, încă, întrebuințarea propriu-zisă a armelor, dar este atât de intim și de necesar legat de aceasta, încât face parte integrantă din ceea ce noi numim luptă. Marșul în afara luptei nu este însă nimic altceva decât executarea *dispozițiilor strategice*. Acestea prevăd *când, unde și cu ce forță armată* trebuie să fie dusă o luptă, iar singurul mijloc de a îndeplini aceste prevederi este marșul.

Marșul efectuat în afara luptei este, așadar, un instrument strategic, dar nu este, totuși, numai obiectul strategiei, ci, pentru că forța armată care-l execută poate fi în orice moment angajată într-o luptă, executarea marșului este supusă atât legilor tacticii, cât și legilor strategiei. Când prescriem unei coloane să urmeze un drum dincoace de un curs de apă sau de un lanț muntos, aceasta este o dispoziție strategică, pentru că implică intenția, dacă, în cursul marșului, s-ar ivi necesitatea unei lupte, de a impune adversarului lupta mai curând de partea aceasta a obstacolului natural, decât de partea cealaltă.

Dacă însă o coloană, în loc de a urma șoseaua din vale, se deplasează în lungul înălțimilor care o mărginesc sau, pentru o desfășurare mai ușoară, se împarte în mai multe coloane mai mici, acestea sunt dispoziții tactice, căci ele se referă la modul în care intenționăm să întrebuițăm forțele armate în caz de luptă.

Dispozitivul de marș are o legătură constantă cu pregătirea pentru luptă, este deci de natură tactică, căci doar nu este altceva decât o primă dispoziție preliminară, în vederea luptei ce ar putea avea loc.

Deoarece marșul este instrumentul prin care strategia își repartizează principiile sale active, luptele, iar acestea intervin adesea numai prin rezultatele lor, nu și prin desfășurarea lor efectivă, nu s-a putut evita ca, în analiză, instrumentul să fie adesea confundat cu principiul activ. Astfel se vorbește de marșuri decisive, savante, când în fapt este vorba de acele combinații de lupte la care au dus marșurile. Această substituție a noțiunilor este prea firească și concizia expresiei prea bine venită pentru a fi respinsă, dar nu avem de-a face în astfel de cazuri decât cu un șir de concepte contrase, la care fiecare trebuie neapărat să adauge raționamentul cuvenit, dacă nu vrea să cadă în eroare.

O astfel de eroare este de a atribui combinațiilor strategice o forță independentă de succesele tactice. Se combină marșuri și manevre, se atinge scopul propus și nu este vorba cu acest prilej de nici o luptă, din care fapt se trage concluzia că există mijloace de a-l înfrânge pe inamic și fără luptă. Abia mai târziu vom putea arăta toată gravitatea acestei erori.

Dar deși marșul poate fi perfect considerat ca o parte integrantă a luptei, există totuși și în el anumite aspecte care nu țin de ea, care nu sunt deci nici tactice, nici strategice. În această categorie intră toate lucrările care servesc doar confortul trupei, construcția de poduri, drumuri etc. Acestea sunt simple condiții, care în anumite împrejurări, pot afecta îndeaproape întrebuințarea trupelor, încât mai să se confunde cu ea, cum ar fi construirea unui pod sub ochiul inamicului; dar, în sine, sunt activități de altă natură, a căror teorie nu aparține teoriei conducerii războiului.

Taberele, prin care înțelegem orice dispozitiv de trupe reunite, deci gata de luptă, spre deosebire de cantonamente, sunt o stare de liniște, deci de refacere, dar, totodată, și determinarea strategică a unei lupte în locul unde s-a instalat tabăra. Prin felul însă cum au fost amplasate, taberele conțin deja linia fundamentală a luptei, o condiție de la care pleacă orice luptă defensivă; ele sunt, așadar, părți esențiale ale strategiei și ale tacticii.

Cantonamentele înlocuiesc, pentru mai buna refacere a trupei, taberele; ca și acestea, ele sunt obiecte ale strategiei în ce privește poziția și mărimea, ale tacticii în ce privește dispunerea lor interioară, în vederea pregătirii pentru luptă.

Bineînțeles că scopul taberelor și cantonamentelor mai este de obicei, pe lângă refacerea trupei, și altul, de exemplu acoperirea unei regiuni, menținerea unei poziții; dar pot fi foarte bine create numai pentru primul scop. Ne amintim că scopurile urmărite de strategie pot fi de o foarte mare varietate, căci orice apare ca un avantaj poate fi scopul unei lupte, iar menținerea instrumentului cu care se duce războiul trebuie să fie, în mod necesar, foarte des scopul feluritelor combinații ale strategiei.

Dacă deci, într-un asemenea caz, strategia servește simplei întrețineri a trupelor, cu aceasta nu ne aflăm cumva într-un domeniu străin, căci suntem tot la folosirea forțelor armate, pentru că orice așezare a lor în vreun punct al teatrului de război tot asta este. Dacă, însă, întreținerea trupelor în lagăre și cantonamente dă loc la activități care nu constituie o folosire a forțelor armate, cum ar fi construcția de colibe, ridicarea de corturi, serviciul de aprovizionare și cel de igienă în lagăre și cantonamente, acestea nu țin nici de strategie, nici de tactică.

Chiar și lucrările de campanie, a căror amplasare și amenajare constituie o parte a dispozitivului de luptă, deci sunt elemente de ordin tactic, nu țin, în ce privește *executarea lor*, de teoria conducerii războiului, ci cunoștințele și aptitudinile necesare trebuie să fi fost prealabil însușite de forțele armate instruite; teoria luptei le presupune.

Din elementele care țin de simpla întreținere a forțelor armate, pentru că nici unul nu se identifică cu lupta, cel mai aproape îi este totuși aprovizionarea, pentru că trebuie să acționeze aproape zilnic și pentru fiecare individ. Așa se face că ea impregnează cu totul actul militar în componentele sale strategice. Am spus în componentele sale strategice, pentru că, în cadrul fiecărei lupte, subzistența trupei nu va putea avea decât foarte rar o influență de natură să modifice planul, deși cazul se poate totuși închipui destul de bine. Acțiunea reciprocă cea mai frecventă va avea deci loc între strategie și preocuparea pentru aprovizionarea forțelor armate și nu este de

cât foarte obișnuit să vedem considerentele de aprovizionare participând la determinarea liniilor principale ale unei campanii sau unui război.

Oricât de frecvente și de hotărâtoare ar fi aceste considerente, aprovizionarea trupelor rămâne însă întotdeauna o activitate esențial diferită de întrebuințarea lor și nu o influențează decât cu rezultatele sale.

Celelalte elemente ale activității administrative sunt mult mai departe de întrebuințarea trupelor. Serviciile sanitare, oricât de importante sunt pentru buna stare a unei armate, nu ating totuși decât o mică parte a indivizilor ei și nu exercită, așadar, decât o influență slabă și indirectă asupra întrebuințării celorlalți. Completarea articolelor de echipament în măsura în care nu constituie o activitate permanentă, integrată în organizarea forțelor armate, are loc numai periodic și nu va avea, deci, decât rareori cuvânt la întocmirea planurilor strategice.

Trebuie însă să ne ferim aici de o neînțelegere. În anumite cazuri aceste activități pot fi de o importanță hotărâtoare, se poate lesne imagina că depărtarea spitalelor sau depozitelor de muniții să fie singurul motiv pentru hotărâri strategice foarte importante; n-am vrut nici să contestăm, nici să diminuăm importanța faptului. Dar noi nu vorbim aici de relațiile reale ale cazului concret, ci de relațiile cazului abstract al teoriei, în consecință afirmăm că o asemenea influență este prea rară pentru a acorda teoriei serviciilor sanitare și a completării cu arme și muniții o asemenea importanță pentru teoria conducerii războiului, încât efortul să pară util și diversele căi și sisteme, pe care ar vrea să le indice aceste teorii, împreună cu rezultatele lor, să fie preluate în teoria conducerii războiului, cum este într-adevăr cazul cu aprovizionarea trupelor.

Rezumând rezultatele analizei constatăm că activitățile ținând de război se împart în două diviziuni principale: cele care sunt numai *pregătiri de război* și cele care constituie *războiul propriu-zis*. Această împărțire trebuie deci să o facă și teoria.

Cunoștințele și capacitățile necesare pregătirii vor fi folosite la crearea, instruirea și întreținerea tuturor forțelor armate. Nu ne ocupăm de numele generic ce li s-ar putea da, dar se vede că trebuie cuprinse aici artileria, arta fortificațiilor, așa-zisa tactică elementară, toată organizarea și administrarea forțelor armate și toate cele similare. Teoria războiului însăși se ocupă însă de folosirea pentru scopul războiului a acestor mijloace gata puse la punct. Ea nu are nevoie decât de rezultatele lor; adică să cunoască principalele proprietăți ale mijloacelor de care dispune.

Denumim aceasta arta războiului, în sensul mai restrâns, sau teoria conducerii războiului sau teoria folosirii forțelor armate, ceea ce, după noi, înseamnă același lucru.

Teoria aceasta va trata deci despre acțiunea de luptă ca luptă propriu-zisă, iar despre marșuri, tabere și cantonamente, ca stări mai mult sau mai puțin identice cu acțiunea de luptă. Întreținerea trupe, însă, n-o va considera ca o activitate proprie, ci va privi rezultatele sale ca *alte împrejurări date*.

Artă războiului, în sensul mai strict, se împarte, la rândul ei, în tactică și strategie. Tactica se ocupă cu forma fiecărei lupte, strategia cu folosirea ei. Ambele se ocupă de problemele marșurilor, taberelor și cantonamentelor numai în legătură cu lupta, iar aceste obiecte devin tactice sau strategice după cum se referă la forma sau semnificația luptei.

Se vor găsi, desigur, mulți cititori care să considere foarte inutilă această distincție grijulie dintre două obiecte atât de apropiate între ele ca tactica și strategia, pentru că ea nu are nici o consecință nemijlocită asupra conducerii propriu-zise a războiului. Firește că ar trebui să fie un pedant înrăit pentru a căuta pe câmpul de luptă consecințele nemijlocite ale unei împărțiri teoretice.

Prima sarcină a fiecărei teorii este să pună ordine în noțiunile și ideile aruncate clăie peste grămadă și, se poate spune, foarte încălcite între ele; și abia după ce am căzut de acord asupra termenilor și noțiunilor, putem spera să avansăm cu limpezime și ușurință în analiza lucrurilor, și putem fi siguri că ne vom afla întotdeauna pe aceeași poziție cu cititorul. Tactica și strategia sunt două activități ce se întrepătrund în timp și spațiu, fiind totuși esențial diferite, ale căror legi interne și relații reciproce practic nu pot fi gândite limpede fără ca noțiunile respective să fie exact precizate.

Cel pentru care toate acestea n-au importanță, acela ori nu trebuie să îngăduie nici o considerație teoretică, ori inteligența lui n-a fost încă afectată de noțiunile confuze și zăpăcitoare, lipsite de sprijinul unui punct de vedere stabil, când naive, când fantastice, neajungând la nici un rezultat, plutind adesea în generalități lipsite de conținut, pe care trebuie să le auzim și să le citim atât de des despre conducerea propriu-zisă a războiului, pentru că, până acum, rareori un spirit al cercetării științifice a zăbovit asupra acestui subiect.

CAPITOLUL 2

DESPRE TEORIA RĂZBOIULUI

Inițial prin „arta războiului” se înțelegea numai pregătirea forțelor armate

Mai demult, prin termenul arta războiului sau știința războiului s-a înțeles numai totalitatea acelor cunoștințe și aptitudini care se ocupau cu lucrurile materiale. Proiectarea, fabricarea și folosirea armelor, construirea de fortificații și întărituri, organizarea armatei și mecanismul mișcărilor sale constituiau obiectele acelor cunoștințe și aptitudini și ele duceau toate la constituirea unor forțe armate utilizabile în război. Aici era vorba de substanțe materiale, de o activitate unilaterală și, în fond, nu era decât o activitate evoluând treptat de la meserie la o artă mecanică sau rafinată. Acestea toate aveau aproximativ aceeași relație cu lupta ca arta armurierului cu scrima. Despre folosirea lor în clipa primejdiei și în condițiile permanentelor acțiuni reciproce, despre adevărata mișcare a spiritului și curajului în direcțiile prescrise lor încă nu era vorba.

Războiul însuși apare întâi în arta asediului

În arta asediului s-a manifestat – pentru prima dată – ceva din conducerea luptei însăși, ceva din mișcarea gândirii căreia îi sunt incredințate aceste materii, dar numai în măsura în care gândirea se intruchipa rapid în noi obiecte materiale, ca aproșe, tranșee, contraaproșe³⁶, baterii etc. și fiecare din pașii ei se desemna printr-un asemenea produs. Nu era decât firul necesar pe care să se înșire aceste înfăptuiri materiale. Deoarece, în acest gen de război, spiritul se exprimă aproape numai prin astfel de înfăptuiri, aceasta era aproximativ suficient în raport cu necesitățile.

Apoi tactica s-a întins până acolo

Mai târziu, tactica a încercat să introducă în mecanismul articularilor ei caracterul unei dispozițiuni generale, clădite pe particularitățile instrumentului, ceea ce și ducea, firește, pe câmpul de luptă, nu la o activitate intelectuală independentă, ci la o armată transformată, prin formațiune și ordine de bătaie, într-un automat, care, declanșat de un simplu ordin, trebuia să-și desfășoare activitatea ca mecanismul unui ceasornic.

Acțiunea propriu-zisă de conducere a războiului nu apărea decât întâmplător, incognito

Conducerea propriu-zisă a războiului, folosirea liberă, adică adaptată necesităților celor mai individuale, a mijloacelor pregătite, se credea că n-ar putea fi un obiect al teoriei, ci că ar trebui să rămână exclusiv în seama aptitudinilor naturale. Treptat, pe măsură ce războiul trecea de la pugilatul Evului Mediu la o formă mai reglementată și mai complexă, s-au impus, într-adevăr, spiritului uman, și pe această temă, considerații răzlețe, ele apăreau, însă, de cele mai multe ori, doar în memorii și povestiri, întâmplări și, oarecum, incognito.

Reflecțiile asupra unor evenimente ale războiului au provocat necesitatea unei teorii

Pe măsură ce aceste reflecții s-au acumulat, iar istoria a luat tot mai mult un caracter critic, a apărut necesitatea stringentă a unei baze de principii și reguli pentru ca lupta de opinii, controversa, atât de firească în istoria militară, să poată ajunge la o concluzie oarecare. Acest vârtej de păreri care se învârtea fără un centru stabil și fără respectarea unor legi perceptibile, trebuia să provoace repulsie spiritului uman.

Strădania de a construi o teorie pozitivă

A apărut, astfel, strădania de a enunța principii, reguli sau chiar sisteme pentru conducerea războiului. Cu aceasta, autorii și-au propus un scop pozitiv, fără a se fi ținut seama de infinitele dificultăți pe care conducerea războiului le prezintă în această privință. Conducerea războiului se pierde, după cum am arătat, aproape în toate direcțiile spre limite incerte; fiecă sistem, fiecă construcție teoretică are, însă, natura limitativă a unei sinteze, și cu aceasta este dat un antagonism niciodată remediabil între o asemenea teorie și practică.

Limitarea la obiecte materiale

Autorii de teorii au simțit, destul de timpuriu, dificultatea obiectului și s-au socotit îndreptățiți să ocolească, orientându-și iarăși principiile și sistemele lor numai spre elementele materiale și spre o activitate unilaterală. S-a vrut să se ajungă, ca în științele pregătirii războiului, numai la rezultate certe și pozitive, și deci să nu se ia în considerare decât ceea ce ar putea fi supus unui calcul.

Superioritatea numerică

Superioritatea numerică era un element material, dintre toți factorii produsului unei victorii acesta a fost ales, pentru că putea fi redus, prin combinații de timp și spațiu, la o legată matematică. Se credea că se poate face abstracție de toate celelalte împrejurări, închipuindu-le egale de ambele părți și, prin aceasta, neutralizate. Aceasta ar fi fost în sine corect, dacă s-ar fi vrut să se procedeze astfel numai deocamdată, pentru a cunoaște mai bine singur factorul menționat în relațiile sale; dar a o face pentru totdeauna, a socoti superioritatea numerică drept unica lege și a vedea întregul secret al artei militare în formula: *a obține într-un timp dat, în puncte date, o superioritate numerică*, constituia o limitare cu totul imposibil de menținut împotriva forței vieții reale.

Aprovizionarea trupelor

Încă un element material s-a încercat să fie sistematizat într-o tratare teoretică, făcându-se din aprovizionarea trupelor, întemeiată pe o anumită organizare presupusă a armatei, instanța supremă a conducerii războiului pe scară mare. În felul acesta se ajungea, desigur, iar la cifre certe, dar la cifre fundamentate pe o mulțime de premise cu totul arbitrar și care, deci, nu puteau rezista încercării experienței.

Baza

O minte iscoditoare a încercat să rezume într-un concept unic, cel al bazei²⁷, un întreg ansamblu de condiții, între care s-au strecurat chiar și câteva relații spirituale și intelectuale: *aprovizionarea armatei, completarea ei și a înzestrării sale, siguranța legăturilor sale de informații cu patria, în fine, asigurarea retragerii în caz de necesitate*. Era vorba să se substituie întâi acest concept tuturor acelor condiții distincte, apoi, însă, să se substituie iarăși conceptului însăși mărimea (extinderea) bazei și, la urmă, să se substituie acestei mărimi unghiul pe care forțele armate le fac cu respectiva bază; și toate acestea pentru a ajunge la un rezultat pur geometric, ceea ce este cu totul fără valoare. Aceasta, de altfel, nu-i de mirare, dacă ne gândim că nici una din substituirile arătate nu se putea face fără a răni adevărul și a lăsa pe din afară o parte din ce mai fusese prins în conceptul anterior. Noțiunea de bază constituie o necesitate reală a strategiei și este un merit de a o fi conceput; dar o utilizare a conceptului, ca aceea descrisă acum, este cu totul inadmisibilă și trebuia să ducă la rezultate cu totul unilaterale, care l-au împins chiar pe acest teoretician într-o direcție complet absurdă, și anume la eficacitatea superioară a invăluirii.

Linile interioare

Ca reacție împotriva acestei direcții gresite, a fost înscăunat un alt principiu geometric, cel al așa-ziselor linii interioare. Deși acest principiu se întemeiază pe un teren solid, pe adevărul că lupta este singurul mijloc eficace în război, el nu constituie, însă, tocmai din pricina naturii sale exclusiv geometrice, decât o nouă unilateralitate, care nu putea ajunge nicicând să domine viața reală²⁸.

Toate aceste încercări sunt de respins

Toate aceste încercări teoretice sunt de considerat ca progrese în domeniul adevărului numai în partea lor analitică, în partea lor sintetică, însă, în prescripțiile și regulile lor, sunt complet inutilizabile.

Ele tind spre mărimi determinate, în timp ce în război totul este nedeterminat și calculul trebuie făcut exclusiv cu mărimi variabile²⁹.

Ele orientează reflecția numai asupra unor mărimi materiale, în timp ce întreaga acțiune militară este străbătută de forțe și efecte spirituale și intelectuale.

Ele iau în considerare numai activitatea unei singure părți, în timp ce războiul este permanentă acțiune reciprocă a părților contrarii.

Ele exclud geniul din domeniul regulii

Tot ce nu putea fi explicat de o asemenea înțelepciune săracă a unei considerații unilaterale se afla în afara limitelor științei, era domeniul geniului, care se ridică deasupra regulii.

Vai de războinicul ce ar trebui să se târască prin sărăcia asta de reguli, nedemne de geniu, pe care acesta le poate încălca în mândria sa, de care, eventual, își poate și râde!³⁰ Ceea ce face geniul trebuie să fie, tocmai, cea mai frumoasă regulă, iar teoria nu are ceva mai bun de făcut decât să arate cum și de ce este așa.

Vai de teoria ce intră în opoziție cu spiritul; ea nu poate compensa această contradicție prin nici un fel de umilință și, cu cât va fi mai umilă, cu atât mai mult batjocura și disprețul o vor izgoni din viața reală.

Dificultatea teoriei de îndată ce e vorba de mărimi spirituale și intelectuale

Orice teorie devine infinit mai complicată din clipa în care atinge domeniul mărimilor spirituale și intelectuale. Arhitectura și pictura știu exact cum stau câtă vreme mai au de-a face cu materia; în construcțiile mecanice și optice nu încap ceartă. De îndată ce încep însă efectele spirituale ale creațiilor lor, de îndată ce trebuie produse impresii intelectuale ori sentimente, tot complexul de reglementări se dizolvă în idei neprecise.

Medicina se ocupă deosebi de fenomenele corporale, ea are de-a face cu organismul animal supus neconținutelor schimbări, care nu este niciodată același în două momente succesive; aceasta face foarte grea sarcina medicului, așezând deja judecata lui mai presus de cunoștințele sale; dar cu cât mai greu este cazul când se adaugă un efect spiritual și cu cât mai mare este stima ce se poartă medicului sufletului!

Mărimile spirituale și intelectuale nu pot fi excluse în război

În fapt, însă, în război activitatea nu este niciodată orientată numai împotriva materiei, ci, întotdeauna, concomitent, împotriva forțelor spirituale și intelectuale care dau viață acestei materii, iar să le despartă de materie este imposibil.

Dar mărimile spirituale și intelectuale se văd numai cu ochiul minții, iar acesta este deosebit la fiecare om și, adesea, deosebit la același om în momente diferite. Deoarece, în război, pericolul este mediul general în care se mișcă totul, deosebi curajul, sentimentul propriei puteri ne modifică judecata. Curajul este, oarecum, lentila de cristal pe care o străbat noțiunile înainte de a atinge inteligența. Și, totuși, nu ne putem îndoi că chiar și simpla experiență conferă acestor lucruri o anumită valoare obiectivă. Oricine cunoaște efectul moral al atacului prin surprindere, al atacului din flanc sau spate, oricine apreciază ca mai mic curajul adversarului de îndată ce acesta a întors spatele, oricine are altă îndrăzneală când urmărește, decât când este urmărit. Oricine îl apreciază pe adversar după reputația talentelor sale, vârsta și experiența lui și se orientează după aceste aprecieri. Oricine aruncă o privire cercetătoare asupra stării de spirit și moralului trupelor proprii și al celor inamice. Toate aceste efecte și altele asemănătoare în domeniul naturii spirituale și intelectuale au fost confirmate de experiență, s-au repetat mereu și ne îndreptătesc astfel să le considerăm, în felul lor, ca mărimi reale. Și ce-ar putea oare ajunge o teorie în care acestea ar fi lăsate nebagate în seamă?

Bineînțeles, însă, că experiența este o ratificare necesară a acestor adevăruri. Cu subtilități psihologice și filozofice nu trebuie, însă, să se ocupe nici o teorie și nici un înalt comandant³¹.

Dificultățile principale ale teoriei conducerii războiului

Pentru a discerne limpede dificultatea ce o comportă o teorie a conducerii războiului și a deduce, de aici, caracterul pe care trebuie să-l aibă o asemenea teorie, avem de cercetat mai îndeaproape principalele particularități ce constituie natura activității militare.

Prima particularitate: forțe și efecte spirituale și intelectuale (Sentimentul ostil)

Prima din aceste particularități constă în forțele și efectele spirituale și intelectuale.

Lupta este inițial manifestarea de *sentimente ostile*; este însă adevărat că, în luptele noastre mari, pe care le numim război, sentimentul ostil devine adesea doar o *intenție* ostilă și, în mod obișnuit, individul nici măcar nu are un sentiment ostil împotriva individului. Totuși lucrurile nu

decurg niciodată fără o asemenea activitate sufletească. Ura națională, de care și războaiele noastre sunt rareori lipsite, înlocuiește, mai mult sau mai puțin, dușmănia personală dintre indivizi. Dar unde și aceasta lipsește, și la început n-a fost înverșunare, sentimentul ostil se aprinde chiar în luptă, căci un act de violență înfăptuit împotriva noastră, din ordin superior, ne va aprinde de ură și răzbunare împotriva făptașului, mai curând încă decât împotriva autorității superioare care i-a poruncit să-l înfăptuiască. Asta o fi omenesc, sau poate animalic, cum vreți, dar așa este. Suntem foarte obișnuiți, în teorie, să considerăm lupta ca o măsurare abstractă a forțelor, fără nici o participare a sentimentului, și aceasta este una din mulțimea de greșeli pe care teoriile le comit cu totul intenționat, pentru că nu-și dau seama de consecințele lor.

În afara mișcărilor afective, stârnite de chiar natura luptei, mai există și altele, care nu le aparțin prin esența lor, dar se leagă ușor cu ele, fiindu-le înrudite, ca ambiția, spiritul de dominație, felurile entuziasme etc.

Impresiile pericolului (Curajul)

În fine, lupta naște elementul pericolului, în care toate activitățile militare trebuie să trăiască și să se miște ca pasărea în aer și peștele în apă. Efectele pericolului însă se repercutează toate asupra sufletului, fie nemijlocit, adică prin instinct, fie pe calea inteligenței. Primul efect ar fi tendința de a te sustrage pericolului, iar, în măsura în care aceasta nu se poate, teama și frica. Dacă acest efect nu apare, înseamnă că *curajul* ține echilibrul aceluia instinct. Curajul însă nu este niciun act al inteligenței, ci de asemenea un sentiment, ca și frica; aceasta este orientată spre conservarea fizică, curajul spre conservarea morală. Curajul este un instinct mai nobil. Dar, pentru că este instinct, nu se lasă întrebuit ca un instrument inert, ale cărui efecte apar exact în măsura prescrisă. Curajul nu este deci o simplă contrapondere a pericolului, menită să-l neutralizeze în efectele sale, ci o mărime specifică.

Întinderea influenței exercitate de pericol

Pentru a aprecia însă just influența pericolului asupra celor ce comandă în război, domeniul său nu trebuie limitat doar la pericolul fizic al momentului. El îl stăpânește pe comandant nu numai amenințându-l, ci și amenințându-i pe toți cei ce îi sunt încredințați; nu numai în momentul în care este cu adevărat actual, ci, prin închipuire, și în toată durata legată cumva de acest moment; în sfârșit, nu numai nemijlocit, prin sine însuși, ci și mijlocit, prin răspunderea care apasă cu o greutate înzecită asupra spiritului comandantului. Cine ar putea recomanda sau hotărî o bătălie mare, fără ca spiritul să se simtă mai mult sau mai puțin încordat sau tulburat de pericolul și de răspunderea pe care un asemenea mare act de decizie le implică. Se poate spune că, în război, activitatea comandantului nu iese niciodată din sfera pericolului, cel puțin în măsura în care este activitate adevărată de comandă, nu simplă prezență.

Alte efecte afective

Dacă considerăm drept caracteristice războiului aceste forte afective stârnite de ostilitate și pericol, nu excludem totuși dintre ele toate celelalte afecte ce-l însoțesc pe om în viață; ele își vor afla destul de des locul și aici. E drept că se poate spune că diferite jocuri meschine ale patimilor sunt reduse la tăcere în această slujbă grea a vieții, dar afirmația nu este valabilă decât pentru cei ce acționează în zonele inferioare, care, azvârliti dintr-un pericol și un efort într-altul, pierd din vedere celelalte aspecte ale vieții, se dezvăță de fătărnicie, ce nu-și are locul în fața morții, și ajung astfel la acea simplitate soldătească a caracterului, dintotdeauna cel mai bun reprezentant al profesiei militare. În zonele superioare însă, lucrurile se întâmplă altfel, căci cu cât cineva este mai sus plasat, cu atât trebuie să privească mai mult de jur împrejur; aceasta naște interese în toate direcțiile și un joc complex de pasiuni, bune și rele. Invidia și generozitatea, aroganța și modestia, mânia și induișoarea, pot toate apărea ca forțe active în marea dramă.

Particularitatea spiritului

Particularitățile spiritului comandantului au de asemenea o mare influență, pe lângă cele ale temperamentului. Ceea ce se poate aștepta de la o minte bizară, exaltată, necoaptă, nu seamănă cu ceea ce așteptăm de la o inteligență rece și viguroasă.

Din varietatea individualității spirituale rezultă, însă, varietatea căilor ce duc spre obiectiv

Mai ales această mare varietate în individualitatea spirituală a cărei influență trebuie să ne-o închipuim mai cu seamă în posturile mai înalte, pentru că crește cu funcția, este cea care naște îndeosebi varietatea căilor spre obiectiv, de care am vorbit în cartea întâi, și acordă jocului cu probabilitățile și norocul o parte atât de înegală în evenimente.

A doua particularitate: reacția vie

A doua particularitate în activitatea militară este reacția vie și efectul de reciprocitate rezultat din ea. Nu vorbim aici de dificultatea de a calcula o asemenea reacție, căci aceasta este deja cuprinsă în dificultatea pomenită de a trata forțele spirituale și intelectuale drept mărimi, ci pentru că, prin natura sa, efectul de reciprocitate se opune oricărui plan prestabilit. Efectul provocat de o măsură oarecare asupra adversarului este cea mai individuală din toate datele acțiunii; fiecare teorie însă trebuie să se ocupe de clase de fenomene și nu poate niciodată îngloba cazul individual ca atare, acesta rămâne peste tot rezervat judecății și talentului. Este, așadar, firesc că o activitate ca cea militară, al cărei plan, construit pe date generale, este atât de des perturbat de fenomenele individuale neașteptate, trebuie în general să fie lăsată mai mult în seama talentului, iar o îndrumare teoretică să fie aici mai puțin utilizabilă decât în orice alt loc.

A treia particularitate: incertitudinea tuturor datelor

În fine, marea incertitudine a tuturor datelor constituie în război o dificultate specifică, deoarece întreaga activitate are loc, s-ar putea zice, într-un fel de clar-obscur, care, ca lumina lunii sau ceața, conferă adesea lucrurilor proporții exagerate, un aspect grotesc. Lipsa de cunoaștere desăvârșită datorată acestei lumini slabe trebuie compensată de capacitatea talentului de a ghici sau de noroc. Trebuie, deci, iarăși să ne încredem, în lipsa unei înțelepciuni obiective, în talent sau chiar în bunăvoința hazardului²².

O doctrină pozitivă este imposibilă

Cu această natură a obiectului trebuie să ne spunem că ar fi de-a dreptul imposibil să vrem să înzestram arta războiului cu o doctrină pozitivă²³, ca o șelărie care să-i poată asigura comandantului peste tot un sprijin exterior. În toate cazurile în care ar fi redus la talentul său, comandantul s-ar afla în afara acestei construcții doctrinare, în contradicție cu ea, și, oricât de multilateral ar fi concepută doctrina, ar apărea întotdeauna aceeași consecință de care am mai vorbit: că talentul și geniul acționează în afara legii, iar teoria devine o antiteză a realității.

Soluții care fac posibilă o teorie (Dificultățile nu sunt peste tot la fel de mari)

Din această dificultate ni se deschid două ieșiri.

Întâi, ceea ce am afirmat despre natura activității militare în general nu trebuie înțeles în același fel pentru activitatea fiecărui eșalon. În jos este solicitat în mai mare măsură curajul sacrificiului personal, dar, în ce privește inteligența și judecata, dificultățile sunt infinit mai mici. Câmpul fenomenelor este mult mai limitat, numărul scopurilor și mijloacelor este mai restrâns, datele sunt mai precise, adesea sunt chiar reprezentate de obiecte reale. Cu cât urcăm însă treptele ierarhiei, cu atât cresc dificultățile, până ating cel mai înalt grad la înaltul comandant, astfel încât la el aproape totul trebuie lăsat în seama geniului.

Dar, nici în cazul unei împărțiri a obiectului după materialitatea sa, dificultățile nu sunt peste tot aceleași, ci scad pe măsură ce efectele se transpun în lumea materială și sporesc pe măsură ce ele trec în lumea spiritului și devin motive ce determină voința. De aceea, este mai lesne să se stabilească, printr-o reglementare teoretică, ordinea interioară, planul și conducerea unei lupte, decât să se determine utilizarea ei. Acolo se înfruntă armele fizice și, chiar dacă spiritul nu poate lipsi, trebuie totuși lăstate materiei drepturile sale. Când este însă vorba de efectul luptelor, unde rezultatele materiale devin motive, avem de-a face numai cu natura lor spirituală. Cu alte cuvinte, tactica va întâmpina mult mai puține dificultăți teoretice decât strategia.

Teoria trebuie să fie un studiu și nu o doctrină

A doua ieșire, care face posibilă o teorie, este punctul de vedere că ea nu trebuie să fie, în mod necesar, o doctrină pozitivă, adică o îndrumare pentru acțiune. Peste tot unde o activitate are în cea mai mare măsură de-a face mereu cu aceleași lucruri, cu aceleași scopuri și mijloace, fie chiar și cu mici schimbări și cu oricât de mare varietate de combinații, acestea trebuie să poată deveni obiectul unui studiu rațional. Un asemenea studiu este, însă, componenta esențială a oricărei teorii și are, în fapt, dreptul de a se numi astfel. Teoria este o cercetare analitică a obiectului, care duce la o cunoaștere precisă a lui și, dacă se aplică experienței, adică, în cazul nostru, istoriei militare, duce la familiarizarea cu obiectul. Cu cât studiul atinge mai mult acest din urmă scop, cu atât trece de la forma obiectivă a unei cunoașteri la cea subiectivă a unei capacități, și cu atât mai mult se va arăta deci eficace și acolo unde natura lucrului nu permite altă decizie decât cea a talentului; astfel, studiul va deveni eficace datorită talentului.

Dacă teoria cercetează obiectele care constituie războiul, dacă distinge mai precis cele ce par, la prima vedere, să se confunde, indică în întregime proprietățile mijloacelor, arată efectele lor probabile, determină limpede natura scopurilor, aduce în tot domeniul războiului lumina unei stăruitoare scrutări critice, atunci teoria a îndeplinit principalul obiect al sarcinii sale. Ea devine astfel călăuză celui ce vrea să se familiarizeze din cărți cu războiul; îi luminează peste tot calea, îi ușurează înaintarea, îi educă judecata și-l ferește să greșească drumul.

Când un specialist își cheltuiește jumătate din viață pentru a elucida toate aspectele unei chestiuni obscure, el va ajunge desigur mai departe decât cel care vrea să se familiarizeze cu ea în scurt timp. Rostul teoriei este deci de a scuti pe fiecare s-o ia de la început și să-și croiască drum prin deșii, permițându-i să găsească chestiunea ordonată și desburuenită. Ea trebuie să educe în război spiritul viitorului comandat sau, mai curând, să-l ghideze în autoeducarea sa, fără, însă, să-l însoțească pe câmpul de luptă, după cum un educator înțelept călăuzește și ușurează dezvoltarea spirituală a unui adolescent, fără a-l tutela pentru aceasta toată viața.

Dacă din studiile pe care teoria le întreprinde se formează de la sine principii și reguli, dacă adevărul se cristalizează de la sine în această formă, atunci teoria nu se va opune acestei legi naturale a spiritului, dimpotrivă, acolo unde arcul se închide cu această cheie de boltă, o va mai și scoate în relief. Dar asta o va face numai pentru a satisface legea filozofică a gândirii, pentru a pune în lumină punctul spre care converg toate liniile, nu cu scopul de a dezvolta de aici o formulă algebrică pentru câmpul de luptă; căci și aceste principii și reguli sunt menite mai mult să determine în spiritul ce gândește principalele liniamente ale mișcărilor cu care s-a obișnuit, decât să-i marcheze, ca niște jaloane, calea de urmat în execuție.

Cu acest punct de vedere, teoria devine posibilă și contradicția ei cu practica încetează

Cu acest punct de vedere se oferă posibilitatea unei teorii satisfăcătoare, adică utile, a conducerii războiului, neîntrând niciodată în conflict cu realitatea. Nu va depinde decât de folosirea ei rațională ca s-o împrietenim astfel cu practica, încât să dispară cu totul diferența absurdă dintre teorie și practică, provocată adesea de o teorie nerațională, ce s-a dezis în așa fel de bunul-simț, diferență pe care îngustimea de minte și neștiința le-au folosit, de tot atâtea ori, ca pretext pentru a se lăfai în stângăcia lor congenitală.

Teoria examinează deci, natura scopurilor și mijloacelor. Scop și mijloace în tactică

Teoria are deci de examinat natura scopurilor și mijloacelor.

În tactică mijloacele sunt forțele armate instruite, care au de dus lupta. Scopul este victoria. Cum poate fi mai precis definită această noțiune se va putea spune mai bine în continuare, la studierea acțiunii de luptă. Ne mulțumim să indicăm aici, ca semn al victoriei, retragerea adversarului de pe câmpul de luptă. Prin mijlocirea acestei victorii, strategia atinge scopul pe care l-a fixat acțiunii de luptă, scop ce-i constituie adevărata semnificație. Această semnificație are, într-adevăr, oarecare influență asupra naturii victoriei. O victorie care țintește la slăbirea forței armate inamice este altceva decât una care trebuie, doar, să ne asigure posesiunea unei poziții. Așadar, semnificația unei lupte va avea o importantă influență asupra planului și conducerii ei, în consecință va constitui de asemenea un obiect de studiu pentru tactică.

Împrejurări care însoțesc întotdeauna aplicarea mijloacelor

Deoarece există anumite împrejurări ce însoțesc întotdeauna lupta și au mai mult sau mai puțină influență asupra ei, acestea trebuie de asemenea examinate cu prilejul folosirii forțelor armate.

Aceste împrejurări sunt locul (terenul), timpul zilei și vremea.

Locul

Locul, pe care preferăm să-l reducem la ideea de regiune și teren, ar putea fi, strict vorbind, fără efect asupra luptei, dacă aceasta ar fi dusă într-o câmpie perfect plană și complet necultivată.

În zone de stepă, cazul se și întâlnește în fapt, în regiunile Europei civilizate, însă, este aproape de domeniul fanteziei. Între popoarele civilizate, deci, este greu de închipuit o luptă neinfluențată de regiune și teren.

Ora zilei

Ora zilei acționează asupra luptei prin diferența dintre zi și noapte, dar acest efect depășește bineînțeles limitele dintre ele, pentru că fiecare luptă are o anumită durată, iar cele mari durează chiar mai multe ore. Pentru planul unei bătălii mari, e o mare deosebire dacă începe dimineața sau după-amiază. Vor exista, însă, bineînțeles o mulțime de lupte în care ora zilei este cu totul indiferentă și, în majoritatea cazurilor, influența ei este doar redusă.

Vremea

Vremea are și mai rar o influență hotărâtoare, iar de cele mai multe ori joacă un rol numai cu ceața.

Scopuri și mijloace în strategie

Inițial strategia are ca mijloc numai victoria, adică succesul tactic și, în ultima instanță, ca scop, obiectivele care trebuie să ducă nemijlocit la pace. Folosirea mijlocului ei în aceste scopuri este de asemenea însoțită de împrejurări, care exercită o influență mai mare sau mai mică asupra acestei folosiri.

Împrejurări ce însoțesc folosirea mijloacelor

Aceste împrejurări sunt regiunea și terenul, dar prima totodată extinsă la teritoriul și populația întregului teatru de război; ora zilei, dar și anotimpul; în sfârșit vremea, și anume prin manifestări deosebite ale ei, ger mare etc.

Ele constituie noi mijloace

Combinând acești factori cu succesul unei lupte strategia dă acestui succes, și deci luptei, o semnificație deosebită, îi *propune un scop deosebit*. În măsura, însă, în care acest scop nu este cel ce duce nemijlocit la pace, este, deci, doar un scop subordonat, el trebuie de asemenea considerat ca mijloc și putem, așadar, considera, ca mijloace ale strategiei, succesele luptelor sau victoriile, în toate variatele lor semnificații. Cucerirea unei poziții este un astfel de succes în luptă aplicat la teren. Însă nu numai luptele distincte, cu mijloace deosebite, trebuie considerate mijloace, dar și orice unitate superioară ce s-ar putea constitui în combinația luptelor, prin orientarea spre un scop comun, trebuie considerată *mijloc*. O campanie de iarnă este o asemenea combinație aplicată la anotimp.

Rămân, deci, ca scopuri numai acele obiecte, gândite ca ducând *nemijlocit* la pace. Teoria cercetează toate aceste scopuri și mijloace după natura efectelor lor și a relațiilor lor reciproce.

Strategia prela numai din experiență mijloacele și scopurile de cercetat

Prima întrebare este cum ajunge strategia la o enumerare exhaustivă a acestor obiecte. O cercetare filozofică, care ar vrea să ducă la un rezultat necesar, s-ar incurca în toate dificultățile ce exclud necesitatea logică de a conduce războiului și din teoria ei. Ea se adresează, deci, experienței și-și orientează studiul spre acele combinații pe care istoria militară le și poate prezenta. În felul acesta va fi bineînțeles o teorie limitată, care se potrivește numai la condiții ca cele oferite de istoria militară. Dar această limitare este inevitabilă, dacă n-ar fi decât pentru că, în fiecare caz, teoria ori abstrage din istoria militară cele ce afirmă despre lucruri, ori cel puțin, tre-

buie să le fi comparat cu ea. De altminteri, o asemenea limitare este în fiecare caz mai mult teoretică decât practică.

Cât de departe trebuie să meargă analiza mijloacelor

O altă întrebare este cât de departe trebuie să meargă teoria în analiza sa a mijloacelor. Vădit numai atât de departe cât diferențele proprietăți ale acestora sunt de luat în considerare în utilizarea lor. Bătăia și efectul diferitelor arme sunt de cea mai mare importanță pentru tactică, construcția lor, deși din ea rezultă aceste proprietăți, cu totul indiferentă, căci conducerii războiului nu i se dau cărbune, sulf și salpetru, cupru și zinc, pentru a fabrica din ele pulbere și tunuri, ci datul îl constituie armele gata, cu efectele lor³¹. Strategia folosește hărți, fără a se sinchisi de măsurători trigonometrice; ea nu cercetează cum trebuie organizată o țară, educat și guvernat un popor, ci preia toate aceste elemente așa cum se întâlnesc în comunitatea statelor europene și atrage atenția când situații foarte diferite au o influență notabilă asupra războiului.

O mare simplificare a cunoașterii

Se vede lesne că, în felul acesta, numărul obiectelor de care se ocupă teoria este mult redus, iar cunoașterea necesară conducerii războiului mult limitată. Volumul foarte mare de cunoștințe și aptitudini, ce servesc în general activității militare și devin necesare înainte ca o armată echipată să pornească în campanie, se concentrează în câteva rezultate mari înainte de a ajunge să atingă, în război, scopul final al activității lor, după cum apele unei țări se reunesc în fluvii înainte de a ajunge la mare. Numai aceste activități, ce se revarsă nemijlocit în marea războiului, trebuie cunoscute de cel ce vrea să le conducă.

Ea explică formarea rapidă a înalților comandanți și de ce un înalt comandant nu este un savant

În fapt, acest rezultat al cercetării noastre se impune cu asemenea necesitate încât oricare altul ar trebui să ne facă neîncredători în justetea lui. Numai astfel se explică faptul că atât de des bărbați ce au activat înainte în cu totul alte direcții au obținut mari succese în război, și aceasta în posturi mai înalte, chiar și ca înalți comandanți. Tot astfel se explică și faptul că cei mai străluciți înalți comandanți nu au fost recrutați niciodată din categoria ofițerilor atotștiutori sau chiar savanți, ci că, de cele mai multe ori, prin toată situația lor, nu putuseră fi în măsură să acumuleze vaste cunoștințe. De aceea, cei care socoteau necesar sau măcar util să înceapă educația unui viitor înalt comandant cu cunoașterea tuturor detaliilor au și fost întotdeauna luați în râs, ca pedanți ridicoli. Se poate ușor dovedi că detaliile îi vor dăuna, pentru că spiritul uman este educat de cunoștințele și orientarea ideilor care îi sunt comunicate. Numai cele mari îl pot face măreț, iar cele mărunte riscă să-l facă meschin, dacă nu cumva le respinge, ca fiindu-i cu totul străine.

Contradicție anterioară

Deoarece nu s-a luat în considerare această simplitate a cunoașterii necesare în război, ci s-a confundat întotdeauna cunoașterea aceasta cu tot alaiul cunoștințelor și aptitudinilor auxiliare, nici contradicția, patentă, la care s-a ajuns cu fenomenele lumii reale, nu a putut fi rezolvată decât atribuind totul geniului, care nu are nevoie de teorie și pentru care, chipurile, n-ar fi scrisă teoria.

De aceea s-a negat utilitatea oricărei cunoașteri și s-a atribuit totul aptitudinilor naturale

Cei la care bunul-simț a rămas precumpănitor simt desigur ce distanță uriașă rămâne între geniul cel mai elevat și un savant pedant, ajungând astfel la un fel de liber-cugetare, respingând orice credință în teorie și socotind conducerea războiului o funcție naturală a omului, pe care o îndeplinește mai mult sau mai puțin bine, numai după cum s-a născut cu mai multe sau mai puține aptitudini pentru aceasta. Nu se poate nega că aceștia erau mai aproape de adevăr decât cei ce puneau accentul pe o falsă cunoaștere; curând însă se băgă de seamă că această părere nu este decât expresia unei exagerări. Nici o activitate a inteligenței umane nu este posibilă fără o anumită bogăție de reprezentări, acestea însă nu sunt înnăscute, cel puțin în majoritatea lor, ci dobândite și constituie cunoașterea sa. Se pune deci numai întrebarea de ce natură să fie

menționatele reprezentări și la aceasta credem că am răspuns spunând că, pentru militar, trebuie să fie orientate spre obiectele cu care are nemijlocit de-a face în război.

Cunoașterea trebuie să fie corespunzătoare cu rangul

În chiar domeniul acestei activități militare, cunoștințele vor trebui să fie diferite după poziția pe care comandantul o ocupă, vor trebui orientate spre obiecte mai mărunte și mai limitate, când e de rang mai mic, spre obiecte mai mari și mai cuprinzătoare, când are o poziție mai înaltă. Există înalți comandanți care n-ar fi strălucit în fruntea unui regiment de cavalerie și viceversa.

Cunoașterea în război este foarte simplă, dar nu foarte ușoară

Prin faptul că cunoașterea în război este atât de simplă, adică orientată spre obiecte atât de puține și cuprinzându-le și pe acestea numai în rezultatele lor finale, aplicarea ei practică nu devine, totodată, foarte ușoară. Încă în cartea I am vorbit de dificultățile cărora le este, în genere, supusă acțiunea în război; nu ne vom opri aici asupra celor ce pot fi depășite numai cu curajul și afirmăm că și activitatea propriu-zisă a inteligenței este ușoară și simplă doar în pozițiile inferioare, că dificultatea sporește o dată cu poziția comandantului și că, în poziția cea mai înaltă, cea a înaltului comandant, această activitate este una dintre cele mai dificile ce există pentru spiritul uman.

Cum trebuie să fie constituită cunoașterea

Înaltul comandant nu trebuie să fie un cercetător savant al statului, nici istoric, nici publicist, dar trebuie să fie familiarizat cu afacerile superioare ale statului, trebuie să cunoască și să aprecieze just tendințele tradiționale, interesele implicate, problemele ridicate, personalitățile conducătoare. Nu este nevoie să fie un fin observator de oameni, un analist minuțios al caracterului uman, dar trebuie să cunoască caracterul, felul de a gândi și obiceiurile, meritele și lipsurile specifice ale celor de sub comanda sa. Nu trebuie să cunoască detalii tehnice privitoare la un mijloc de transport, nu trebuie să știe înghina cai la un tun, dar trebuie să știe aprecia just durata marșului unei coloane în felurile împrejurări date.

Toate aceste cunoștințe nu se pot obține prin mijlocirea unor formule sau mașinării științifice, ci se dobândesc doar când, în cercetarea lucrurilor și în viață, intervin, active, o judecată lucidă, un talent orientat după această concepție.

Cunoașterea necesară unei activități militare superioare se distinge, deci, prin aceea că poate fi dobândită prin cercetare, adică prin studiu și reflecție, numai de un talent specific, care se pricepe să extragă, printr-un fel de instinct al inteligenței, doar esența din fenomenele vieții, așa cum extrage albină mierea din floare, și că, în afară de cercetare și studiu, poate fi dobândită și prin experiența vieții. Viața, cu bogăția învățămintelor sale, nu va produce niciodată un *Newton* sau un *Euler*, dar va putea naște calculele superioare ale unui *Condé*²⁵ sau *Frederic*²⁶.

Așadar, nu este necesar să ne refugiem în neadevăr sau pedanterie simplistă pentru a salva demnitatea intelectuală a activității militare. Nu a existat niciodată un mare, un eminent înalt comandant îngust la minte, dar foarte numeroase sunt cazurile în care bărbați, care se distinseră în mod deosebit în funcții inferioare, au rămas, în funcția cea mai înaltă, sub nivelul mediocrității, pentru că aptitudinile lor intelectuale nu au fost suficiente. Că și între pozițiile de înalt comandant poate fi făcută o diferențiere, după gradul deplinelor lor puteri, se înțelege de la sine.

Cunoașterea trebuie să devină capacitate de acțiune

Mai trebuie să ne gândim acum la o condiție, mai importantă pentru cunoașterea conducerii războiului decât pentru orice altă cunoaștere, și anume: să fie în întregime asimilată de spirit și să înceteze aproape de a mai fi ceva obiectiv. Aproape în toate celelalte arte și activități ale vieții cel ce acționează poate face uz de adevărul cu care a făcut cunoștință doar o dată, în spiritul și sensul cărora nu mai trăiește și pe care le extrage din cărți prăfuite. Când constructorul ia pana în mână, pentru a stabili printr-un calcul complicat dimensiunile unui arc butant, adevărul aflat ca rezultat nu este o manifestare a spiritului său. A trebuit să se străduiască să-și extragă datele și apoi le-a supus unei operațiuni intelectuale a cărei lege nu a descoperit-o, de a cărei necesitate este pe moment numai în parte conștient și pe care o aplică, în mare măsură, mecanic. În război însă, nu se întâmplă niciodată așa. Reacția spiritului, forma veșnic schimbătoare a fenomenelor, îl obligă pe comandant să poarte în sine întregul aparat intelectual al cunoașterii sale, el trebuie

să fie în stare să dea din sine, peste tot și cu fiecă bătăie a inimii, hotărârea necesară. Cunoașterea trebuie să se transforme, deci, prin deplina asimilare cu propriul spirit și propria viață, într-o adevărată capacitate de acțiune. Acesta este motivul pentru care toate par atât de ușoare la bărbat distinși în război și totul este atribuit talentului lor natural; spunem *talentului natural*, pentru a-l distinge astfel de cel educat și format prin observare și studiu.

Credem că prin aceste reflecții am elucidat sarcina unei teorii a conducerii războiului și am sugerat modul ei de rezolvare.

Din cele două sectoare în care am despărțit conducerea războiului, tactica și strategia, teoria acesteia din urmă prezintă, indiscutabil, cum s-a mai semnalat, dificultățile mai mari, pentru că prima nu are aproape decât un câmp închis de obiecte; strategia însă se deschide în direcția scopurilor, ducând nemijlocit la pace, spre un domeniu nedeterminat de posibilități. Cum însă mai ales *înaltul comandant* este cel căruia îi revine sarcina să urmărească aceste scopuri, îndeosebi acea parte din strategie în care se mișcă el este supusă dificultății.

Așadar, în strategie, și îndeosebi acolo unde cuprinde cele mai înalte realizări, teoria se va opri, mult mai mult decât în tactică, la simpla examinare și cercetare a lucrurilor și se va mulțumi să-l ajute pe înaltul comandant să dobândească acea cunoaștere intimă a lucrurilor care, integrată în toată gândirea sa, să-i facă pasul mai ușor și mai sigur; să nu-l oblige niciodată să se despartă de sine însuși, pentru a da ascultare unui adevăr obiectiv.

CAPITOLUL 3

ARTĂ SAU ȘTIINȚĂ A RĂZBOIULUI

Uzul limbii încă nu s-a fixat

(Capacitatea de acțiune și cunoaștere. Știință, când scopul este cunoașterea pură; artă, când scopul este capacitatea de acțiune)

Oricât de simplă este chestiunea, se pare că încă nu s-au hotărât lucrurile* și nici nu se știe bine ce motive ar trebui să stea la baza unei asemenea hotărâri. Am mai spus, în altă parte, că cunoașterea este una, capacitatea de acțiune alta. Ambele sunt atât de deosebite între ele încât n-ar trebui ușor confundate. Capacitatea de acțiune, de fapt, nu poate fi prinsă în nici o carte și deci nici cuvântul artă n-ar trebui să figureze niciodată ca titlul unei cărți. Deoarece însă ne-am obișnuit să cuprindem sub expresia teoria artei, sau pur și simplu artă, cunoștințele necesare exercitării unei arte (cunoștințe din care unele pot fi științe constituite) este consecvent să aplicăm acest sistem de împărțire și să folosim termenul artă ori de câte ori scopul activității este creator, de pildă arhitectura**, iar termenul știință atunci când scopul este cunoașterea pură, de exemplu matematica, astronomia. Că în teoria fiecărei arte pot să apară științe distincte, încheiate, se înțelege deci de la sine și nu trebuie să ne încurce. Remarcabil mai este însă că nu există nici o știință cu totul lipsită de artă, în matematici, de exemplu, calculul și folosirea algebrei reprezintă o artă, dar cu asta suntem încă departe de limite. Motivul: pe cât de mare și vizibilă este deosebirea dintre cunoaștere și capacitatea de acțiune în produsele complexe ale cunoștințelor umane, pe atât de greu este să le urmărim pe amândouă în om, până la o totală despărțire.

Dificultatea de a despărți cunoașterea de judecată (Arta războiului)

Doar orice act de gândire este artă. Acolo unde logicianul trage linia, unde se termină premisele, care sunt un rezultat al cunoașterii, unde începe judecata, acolo începe arta. Dar mai mult decât atât: chiar cunoașterea spiritului este iarăși judecată, deci artă, și, până la urmă, probabil și cunoașterea prin simțuri. Într-un cuvânt: dacă este adevărat că o ființă umană înzestrată numai cu capacitate de cunoaștere, fără judecată, poate fi închipuită la fel de puțin ca și contrariul ei, înseamnă că nici artă și știință nu pot fi niciodată distincte cu totul una de alta. Cu cât aceste subtile elemente de lumină se intrupează în formele exterioare ale lumii, cu atât mai scindată este împărțirea lor; și încă o dată: unde scopul este creație și producție, acolo este domeniul artei;

* În domeniul terminologiei (n. tr.).

** În germană Baukunst – cuvânt însemnând arhitectură, dar compus din *Bau*, construcție, și *Kunst*, artă (n. tr.).

știința domnește acolo unde țelul este cercetarea și cunoașterea. Din toate acestea rezultă de la sine că ar fi mai potrivit să se spună arta războiului decât știința războiului.

Despre aceasta atât, deoarece nu ne putem lipsi de noțiunile respective. Acum însă apărem, cu afirmația că războiul n-ar fi, în sensul propriu, nici artă, nici știință, și că tocmai acest punct inițial al noțiunilor de la care s-a pornit a dus într-o direcție greșită, dând loc la o asimilare involuntară a războiului cu alte arte sau științe și la o multime de analogii greșite.

Aceasta s-a simțit încă mai demult și de aceea s-a afirmat că războiul ar fi o meserie; cu aceasta însă paguba a fost mai mare decât câștigul, căci meseria este doar o artă *inferioară* și, ca atare, este supusă unor legi mai stricte și mai strâmte. Într-adevăr, un timp, arta războiului a evoluat în spiritul unei meserii, și anume în timpul *condotierilor*²⁷. Dar această direcție o luase nu din motive *lăuntrice*, ci din motive *exterioare*, iar istoria militară arată cât de puțin firească și satisfăcătoare a fost zisa direcție în acea vreme.

Războiul este un act al relațiilor umane

Afirmăm deci că războiul nu ține de domeniul artelor și al științelor, ci de domeniul vieții sociale. El este un conflict al unor interese majore care se rezolvă în mod sângeros, și numai prin aceasta este diferit de celelalte conflicte. Mai bine decât cu o artă oarecare, războiul ar putea fi comparat cu comerțul, care este de asemenea un conflict al unor interese și activități umane, și *mult* mai aproape îi e politica, care, la rândul ei, ar putea fi considerată ca un fel de comerț la scară mai mare. Pe lângă aceasta, politica este pântecul în care războiul se dezvoltă; în ea zac deja, tainic sugerate, formele rudimentare ale războiului, după cum calitățile ființelor vii preexistă în embrionii lor.

Deosebire

Esențialul deosebirii stă în aceea că războiul nu este o activitate a voinței care acționează asupra unei substanțe inerte, ca în artele mecanice, sau asupra unui element viu, dar totuși pasiv, ca spiritul și sentimentul uman în artele frumoase, ci acționează asupra unui element viu *care reacționează*. Sare în ochi cât de puțin se potrivește cu asemenea activitate schematismul gândirii artelor și științelor și se înțelege, totodată, cum permanentă căutare și strădanie de a găsi legi, asemănătoare celorla care pot fi deduse din lumea corpurilor inerte, a trebuit să ducă mereu la erori. Și, totuși, tocmai cu artele mecanice s-a încercat asimilarea artei războiului. În ce privește artele frumoase, orice încercare de asimilare era de la sine interzisă, pentru că acestea prea sunt încă lipsite de legi și reguli, iar cele încercate până acum, dovedindu-se mereu insuficiente și unilaterale, au fost neîncetat săpate și măturate de curențele de opinii, de sentimente și moravuri.

Dacă un asemenea conflict al elementului viu, cum se formează și se rezolvă în război, rămâne supus unor legi generale și dacă acestea pot constitui un fir conducător util pentru acțiune, urmează să fie cercetat, în parte, în cartea aceasta; dar atâta este în sine limpede, că acest obiect, ca oricare altul ce nu depășește capacitatea noastră de înțelegere, poate fi luminat de un spirit cercetător și făcut să apară mai mult sau mai puțin clar în coerența sa internă, și numai aceasta ajunge să realizeze noțiunea de teorie.

CAPITOLUL 4

METODISMUL

Pentru a ne lămurii asupra noțiunii de metodă și a celei de metodism, care joacă un rol atât de mare în război, trebuie să ne permitem să aruncăm o privire rapidă asupra ierarhiei logice de care este stăpânită, ca de autorități constituite, lumea acțiunii.

Noțiunea de *lege*, cea mai generală, deopotrivă de valabilă pentru cunoaștere și acțiune, are în semnificația sa verbală ceva vădit subiectiv și arbitrar și, totuși, exprimă tocmai de ce depindem noi și lucrurile din afara noastră. Ca obiect al cunoașterii, legea este relația dintre lucruri și dintre efectele lor reciproce; ca obiect al voinței, este o determinare a acțiunii, echivalentă atunci cu *poruncă* și *interdicție*²⁸.

Principiul este de asemenea o astfel de lege a acțiunii, dar nu în *semnificația sa formală definitivă*, ci este numai spiritul și sensul unei legi, pentru a lăsa judecății mai multă libertate în aplicare, acolo unde diversitatea lumii reale nu poate fi prinsă în forma definitivă a unei legi. Deoarece judecata trebuie să justifice față de sine însăși cazurile în care principiul nu se aplică, acesta devine astfel un adevărat *temei* sau o stea călăuzitoare pentru comandant.

Principiul este *obiectiv*, când este rezultatul adevărului *obiectiv* și, deci, deopotrivă valabil pentru toți oamenii; el este *subiectiv*, și este denumit atunci, de obicei, *maximă*, când cuprinde relații subiective, neavând o anumită valoare decât pentru cel ce l-a elaborat.

Expresia *regulă* se folosește deseori în sensul de lege și este atunci echivalentă cu principiu, căci se spune: nici o regulă fără excepție, nu se spune însă: nici o lege fără excepție, semn că se rezervă regulii o aplicare mai liberă.

Cu altă semnificație se folosește expresia *regulă* pentru mijloc: a recunoaște, după un singur semn specific, un adevăr mai profund și a lega de acest singur semn specific legea acțiunii ce se aplică adevărului întreg. De acest tip sunt toate regulile jocurilor, toate procedeele prescurtate în matematici etc.

Prescripții și *instrucțiuni* sunt determinări ale acțiunii prin care se prevăd o mulțime de împrejurări marunte, marcând mai exact căile de îndeplinire, împrejurări ce ar fi prea numeroase și prea puțin importante pentru legi generale.

În sfârșit *metoda*, *modul de a procedea* este un procedeu ales între mai multe posibile și repetat mereu, iar *metodismul* este situația în care acțiunea este determinată de metode în loc de principii generale sau de prescripții individuale³⁹. În această situație, cazurile supuse unei astfel de metode trebuie presupuse în mod necesar, egale în componentele lor esențiale; deoarece nu toate pot fi egale, este important să fie egale măcar cât de multe posibil; cu alte cuvinte, metoda să fie calculată pentru cazurile cele mai probabile. Metodismul nu este așadar întemeiat pe anumite premise distincte, ci pe *probabilitatea medie* a cazurilor analoge și se reduce la elaborarea unui adevăr mediu, a cărui aplicare permanent uniformă ajunge curând să dobândească ceva din natura unei dexterități mecanice, care, până la urmă, face, aproape inconștient, ceea ce trebuie.

Conducerea războiului se poate lesne lipsi de noțiunea de lege aplicată la cunoaștere, pentru că fenomenele complexe ale războiului nu sunt suficient de regulate, iar cele regulate nu sunt suficient de complexe pentru a se putea ajunge cu această noțiune mult mai departe decât cu simplul adevăr. Acolo, însă, unde concepția și exprimarea simplă sunt suficiente, cea *complexă și abstractă* devine prețioasă și pedantă. Noțiunea de lege, aplicată la acțiune, nu poate fi însă folosită de teoria conducerii războiului, pentru că, date fiind schimbarea și multiplicitatea fenomenelor, în această teorie nu există nici o determinare suficient de generală ca să merite numele de lege⁴⁰.

Principii, reguli, prescripții și metode sunt însă noțiuni indispensabile pentru teoria conducerii războiului, în măsura în care duc la doctrine pozitive, deoarece, în acestea, adevărul se poate cristaliza numai în asemenea forme.

Pentru că tactica este acea parte a conducerii războiului în care teoria poate ajunge în cea mai mare măsură o doctrină pozitivă, acele noțiuni se vor întâlni cel mai des aici. Să nu se folosească, fără necesitate stringentă, cavaleria împotriva unei infanterii încă intacte, armele de foc să se folosească numai când încep să aibă un efect sigur, în luptă forțele să fie pe cât se poate economisite pentru final, iată principii tactice. Toate aceste cerințe nu sunt aplicabile în mod absolut fiecărui caz, dar ele trebuie să fie prezente în mintea comandantului, pentru ca el să nu piardă avantajul adevărului ce-l conțin, acolo unde poate fi valabil.

Dacă, dintr-o schimbare în timpul sau modul de preparare a hranei unui corp inamic, se deduce că-și începe retragerea, dacă ruperea intenționată a contactului trupelor într-o luptă indică un atac simulat, acest fel de a recunoaște adevărul este numit regulă, pentru că dintr-o împrejurare izolată, vizibilă, se deduce intenția căreia această împrejurare îi aparține.

Dacă este o regulă de a-l ataca pe inamic cu o energie înnoită, de îndată ce-l vedem, în cursul luptei, retrăgându-și bateriile, înseamnă că de acest fenomen legăm o determinare a acțiunii, orientată spre întreaga situație, astfel ghicită, a adversarului și anume că el vrea să abandoneze lupta, începe retragerea și că, în acest început de retragere, nu este capabil nici de o rezistență deplină, nici de o suficientă capacitate de evitare, ca în retragerea propriu-zisă.

Prescripțiile și *metodele* introduc în conducerea războiului teoriile cel pregătesc, în măsura în care le-au fost inculcate, ca principii active, forțelor armate instruite. Toate regulamentele re-

feritoare la formațiuni, exerciții și serviciul în campanie sunt prescripții și metode. În regulamentul exercițiilor precumpănește prima categorie, în regulamentul serviciului în campanie a doua. De aceste elemente se leagă conducerea propriu-zisă a războiului, le preia, deci, ca moduri date de a proceda și, ca atare, ele trebuie să-și aștepte locul în teoria conducerii războiului.

Pentru activitățile rămase libere în utilizarea acestor forte, însă, prescripțiile, adică indicațiile precise, nu sunt valabile, tocmai pentru că exclud libera utilizare. Metodele în schimb, ca procedee generale de executare a unor sarcini ce s-ar ivi, concepute, cum am spus, în vederea unei probabilități medii, ca o domnie a principiilor și regulilor înfăptuită până la aplicare, se pot într-adevăr ivi în teoria conducerii războiului, numai în măsura în care nu sunt date drept altceva decât sunt, adică nu drept construcții absolute și necesare ale acțiunii (sisteme), ci drept cele mai bune dintre formele generale, căi mai scurte ce pot fi prezentate și supuse alegerii, în locul deciziilor individuale.

Dar frecvența folosire a metodelor va apărea ca foarte esențială și inevitabilă în conducerea războiului, dacă ne gândim câte activități au loc întemeiate pe simple presupuneri sau în incertitudine absolută, deoarece inamicul ne împiedică să cunoaștem toate împrejurările ce au influență asupra hotărârilor noastre sau pentru că nu este timp de așa ceva; chiar dacă am cunoaște cu adevărat acele împrejurări, tot ar fi imposibil, din cauza dificultății și complexității lor prea mari, să le adaptăm toate hotărârile, astfel încât măsurile noastre vor trebui totdeauna croite ținând seamă de un anumit număr de posibilități. Dacă stăm să ne gândim cât de numeroase sunt împrejurările mărunte, legate de un caz individual, de care ar trebui de asemenea ținut seamă, și că, deci, nu există alt mijloc decât de a conchide din unele asupra altora și de a construi hotărârile numai pe general și probabil; în sfârșit, dacă gândim că, față de creșterea în jos, în progresie accelerată, a numărului ofițerilor, pe măsură ce acțiunea coboară, se poate lăsa cu atât mai puțin în seama justei înțelegeri și judecății formate a fiecăruia, ajungem la concluzia că, acolo unde nu este voie să se presupună altă înțelegere, decât cea pe care o dau prescripțiile de serviciu și experiența, trebuie să li se vină în întâmpinare cu metodismul, învecinat cu ele. Acesta va constitui un sprijin în judecata lor și totodată o piedică pentru păreri divagante, cu totul greșite, de care trebuie să ne temem în mod deosebit într-un domeniu în care experiența este atât de prețioasă.

Pe lângă că este, cum s-a văzut, indispensabil, mai trebuie să-i recunoaștem metodismului un avantaj, și anume că, prin exersarea unor forme ce revin mereu, se obține o *dexteritate*, o *precizie* și o *siguranță* în conducerea trupelor, care reduc fricțiunea naturală și ușurează mersul mașinii.

Metoda va fi deci cu atât mai multilateral folosită, va deveni cu atât mai indispensabilă cu cât activitatea coboară – în sus, însă, va scădea până ce, la nivelul cel mai înalt, se va pierde cu totul. De aceea, va fi folosită mai mult în tactică decât în strategie.

Văzut de sus, războiul nu constă *dintr-o cantitate nelimitată de evenimente mărunte*, analoge în varietatea lor și care ar putea fi mai bine sau mai prost stăpânite de o metodă mai bună sau mai proastă, ci din evenimente *distincte mari, hotărâtoare*, care se cer tratate individual. Războiul nu este un câmp de spice, care pot fi cosite mai bine sau mai prost, de o coasă mai bună sau mai proastă, fără a ține seama de structura fiecăruia, ci sunt copaci mari, pe care securea trebuie să-i atace cu chibzuială, ținând seama de natura și poziția fiecărui trunchi.

În ce măsură este admisibil metodismul la niveluri superioare în activitatea militară se determină bineînțeles nu după funcții, ci după obiecte, iar cele mai înalte funcții sunt mai puțin atinse de metodism doar pentru că obiectele activității lor sunt cele mai cuprinzătoare. O ordine de bătaie constantă, o dispunere constantă a avangărzilor și avanposturilor sunt metode prin care înaltul comandant leagă nu numai mâinile subordonaților, dar, în anumite cazuri, și propriile sale mâini. Bineînțeles că ele pot fi invențiile sale și adaptate de el împrejurărilor, dar în măsura în care se întemeiază pe calități generale ale trupelor și armelor, ele pot fi și un obiect al teoriei. În schimb, orice metodă prin care planuri de război și campanii ar fi determinate și livrate gata, ca de mașină, ar fi neapărat de respins.

Câtă vreme nu există o teorie acceptabilă, adică un mod rezonabil de a studia războiul, metodismul trebuie să-și facă, și în activitățile superioare, un loc mai mare decât i se cuvine, căci oamenii care le exercită nu au fost întotdeauna în situația de a se perfecționa prin studiu și condiții de viață superioare; nu știu să se descurce în raționamentele nepractice și contradictorii ale teoriilor și criticilor, bunul lor simț le respinge, și deci nu aduc altă lumină decât cea a experien-

tei; de aceea, în cazurile susceptibile de tratament liber, individualizat, și care au nevoie de el, ei folosesc bucuroși mijloacele pe care le oferă experiența, adică imitarea modului de a proceda al înaltului comandant, din aceasta rezultând, însă, de la sine, metodismul. Când îi vedem pe generali lui Frederic cel Mare folosind mereu așa-zisa ordine de bătaie oblică¹¹, pe generali Revoluției franceze aplicând în toate cazurile învăluirea cu linii de luptă foarte lungi, pe mareșalii lui Bonaparte năvălind la atac cu energia sângeroasă a maselor concentrice, recunoaștem în repetarea procedurii o metodă adoptată și conchidem, așadar, că metodismul poate ajunge până la nivelurile cele mai apropiate de vârf. Dacă o teorie ameliorată va ușura studiul conducerii războiului, educând spiritul și judecata bărbaților care se ridică pe primele locuri, nici metodismul nu va mai ajunge atât de sus, iar acela considerat indispensabil va fi cel puțin sorbit chiar din teorie și nu va rezulta din simplă imitație. Oricât de bine ar face un înalt comandant lucrurile, întotdeauna există, în felul în care le face, un element subiectiv, și dacă are o anumită manieră, aceasta cuprinde o bună parte din individualitatea sa, care nu se potrivește totdeauna cu individualitatea celui care îi imită maniera.

Nu va fi însă nici just, nici posibil să se elimine total metodismul subiectiv sau manierismul din conducerea războiului, ci trebuie mai curând să-l considerăm ca o manifestare a acelei influențe pe care individualitatea generală a unui război o are asupra fenomenelor lui distincte, influență ce nu se poate manifesta decât în acest fel, dacă teoria nu a putut s-o prevadă și să țină seama și de ea în considerațiile sale. Ce este mai firesc decât ca războiul revoluționar să fi avut maniera sa specifică de a face lucrurile și care teorie ar fi putut prinde și această particularitate? Inconvenientul este doar că o asemenea manieră, dedusă din cazul individual, supraviețuiește ușor, căci ea rămâne, în timp ce împrejurările se schimbă pe nesimțite; iată ceea ce ar trebui teoria să împiedice, printr-o critică lucidă și înțelegătoare. Când, în 1806¹², generali prusieni, principele Louis la Saalfeld, Tauentzien pe Dornberg lângă Jena, Grawert înainte și Rûchel după Kapellendorf, s-au aruncat cu toții, cu ordinea de bătaie oblică a lui Frederic cel Mare, în prăpastia deschisă a pierzaniei, nu era numai o manieră care supraviețuise, ci cea mai categorică sărăcie spirituală la care dusesse acest metodism, cu care ei izbutiră să distrugă armata principelui de Hohenlohe, cum nu mai fusese distrusă încă nici o armată pe câmpul de bătaie.

CAPITOLUL 5

CRITICA

Influența adevărilor teoretice asupra vieții practice se exercită mai mult prin critică decât prin doctrină; căci, critica fiind o aplicare a adevărului teoretic la evenimente reale, nu numai că apropie adevărul teoretic de viață, ci și obișnuiește mai bine inteligența cu aceste adevăruri, prin continua repetare a aplicării lor. De aceea, socotim necesar să afirmăm, lângă punctul de vedere privind teoria, pe cel privind critica.

Relatarea critică se deosebește de simpla povestire a evenimentelor istorice, care doar înșiră lucrurile unul lângă altul și atinge, cel mult, conexiunile lor cauzale cele mai imediate.

În această relatare critică pot interveni trei activități distincte ale intelectului.

Întâi, investigarea istorică și stabilirea faptelor nesigure. Aceasta este cercetarea istorică propriu-zisă și ea nu are nimic comun cu teoria.

A doua, deducerea efectului din cauze. Aceasta este *cercetarea critică propriu-zisă*; ea este indispensabilă teoriei, căci tot ce trebuie stabilit în teorie pe bază de experiență, sau sprijinit, sau numai explicat, se poate rezolva numai astfel.

A treia, examinarea mijloacelor aplicate. Aceasta este critica propriu-zisă, care cuprinde elogiul și blamul. Aici teoria servește istoriei sau, mai exact, învățaturii ce trebuie trasă din ea.

În aceste din urmă două părți, propriu-zis critice, ale studiului istoriei, totul depinde de cum știm să urmărim lucrurile până în ultimele lor elemente, adică până la adevărurile neîndoielnice, și să nu rămânem, cum se întâmplă foarte des, la jumătatea drumului, adică la vreo teză sau ipoteză arbitrară.

Deducerea efectului din cauze întâmpină adesea o dificultate exterioară, de nedepășit, și anume că adevăratele cauze nici nu se cunosc. În nici o împrejurare a vieții aceasta nu se întâmplă atât de frecvent ca în război, unde evenimentele ajung rareori să fie cunoscute în întregime

și cu atât mai puțin motivele, pe care fie că beligeranții le ascund intenționat, fie că, dacă au fost foarte trecătoare și întâmplătoare, se și pot pierde pentru istorie. De aceea, relatarea critică trebuie de cele mai multe ori să meargă mână în mână cu investigarea istorică, și totuși rămâne de multe ori o astfel de disproporție între cauză și efect încât nu este îndreptățită să considere efectele drept consecințele necesare ale cauzelor cunoscute. Aici trebuie, deci, să apară în mod necesar lacune, adică rezultate istorice nefolosibile pentru instruire. Tot ce poate pretinde teoria este ca cercetarea să fie dusă cu fermitate până la această lacună și că aici toate deducțiile să înceteze. Adevăratul rău apare abia când se vrea ca elementul cunoscut să fie neapărat suficient pentru a explica efectele, când i se atribuie, deci, o falsă importanță.

În afară de această dificultate, investigarea critică mai întâmpină aici încă una, foarte mare, inerentă: faptul că, în război, efectele decurg, rareori dintr-o cauză simplă și, deci, nu ajunge să urci, cu voința onestă, neprevenită, șirul evenimentelor, până sus la începutul lor, ci mai trebuie apoi să-i atribui fiecareia din cauzele prezente partea ei. Aceasta duce deci la o investigare mai amănunțită a naturii lor, o investigare critică putând astfel conduce în domeniul propriu-zis al teoriei¹³.

Studierea critică, și anume examinarea mijloacelor, duce la întrebarea care sunt efectele specifice ale mijloacelor folosite și dacă aceste efecte erau în intenția comandantului.

Efectele specifice ale mijloacelor duc la cercetarea naturii lor, adică din nou în domeniul teoriei.

Am văzut că, în critică, totul este să ajungem la adevăruri neîndoielnice, adică să nu ne oprim la teze arbitrare, nevalabile pentru alții, cărora li se vor opune atunci alte afirmații, poate la fel de arbitrare, astfel încât argumentarea contradictorie n-ar mai avea sfârșit, iar totul ar rămâne fără rezultat, deci fără vreo învățătură.

Am văzut că atât cercetarea cauzelor, cât și examinarea mijloacelor duc în domeniul teoriei, adică în domeniul adevărului general, care nu rezultă numai din cazul individual în discuție. Dacă există o teorie utilizabilă, cercetarea se va referi la ce a stabilit ea și se va opri aici. Acolo însă unde un asemenea adevăr teoretic nu există, investigarea va trebui continuată până la ultimele elemente. Dacă această necesitate apare frecvent, îl va pune bineînțeles pe istoric în fața unor dificultăți crescânde; el are atunci de lucru cât nu poate duce și este aproape imposibil să aibă răgazul necesar să zăbovească în toate punctele. Consecința este că, pentru a-și limita studiul, se oprește la afirmații arbitrare, care, chiar dacă nu ar fi cu adevărat arbitrare pentru el, rămân totuși considerate ca atare de ceilalți, pentru că nu se înțeleg de la sine și sunt nedovedite.

O teorie utilizabilă este deci o bază esențială a criticii și este imposibil ca aceasta să ajungă, fără sprijinul unei teorii raționale, la punctul în care, în general, abia devine didactică, în care să fie, adică, o demonstrație convingătoare și fără replică.

Dar, ar fi o speranță iluzorie să se creadă în posibilitatea unei teorii ce s-ar îngriji de fiecare adevăr abstract și ar lăsa în seama criticii doar încadrarea cazului în legea potrivită; ar fi o pedanterie ridicolă de a prescrie criticii să se oprească, făcând cale întoarsă ori de câte ori ajunge la frontierele sfintei teorii. Același spirit al cercetării analitice, care creează teoria, trebuie să orienteze și activitatea criticii, iar adesea poate și trebuie, deci să se întâmple ca acest spirit să treacă granițele în domeniul teoriei, și să-și mai elucideze punctele deosebit de importante. Dimpotrivă, scopul criticii poate fi complet ratat dacă devine o aplicare lipsită de duh a teoriei. Toate rezultatele pozitive ale cercetării teoretice, toate principiile, regulile și metodele devin doctrină rigidă pe măsură ce se golesc de generalitate și de adevăr absolut. Ele există pentru a se oferi spre folosire, iar judecății trebuie să-i revină întotdeauna aprecierea dacă sunt adecvate sau nu. Critica nu are voie să folosească niciodată asemenea rezultate ale teoriei drept criterii, ca legi sau norme, ci numai drept ceea ce trebuie să fie și pentru comandant, adică drept reazem pentru judecată. Dacă, în tactică, este lucru stabilit că, în ordinea generală de luptă, călărimea trebuie dispusă nu alături de pedestrași, ci în urma lor, ar fi totuși o prostie de a condamna pentru acest motiv orice dispozitiv ce ar deroga de la regulă; critica să cerceteze motivele derogării și, dacă acestea sunt insuficiente, are dreptul să se refere la regula teoretică. Dacă apoi mai este stabilit de teorie că un atac dat cu forțe separate diminuează șansele de succes, ar fi la fel de absurd ca, peste tot unde atacul dat cu forțe separate coincide cu un insucces, să se considere, fără nici o altă cercetare dacă lucrurile stau într-adevăr așa, că insuccesul a fost cauzat de atacul dat cu forțe separate sau, dimpotrivă, într-un caz în care atacul separat a dus la succes, să se deducă că acea afirmație teoretică ar fi nejustă. Spiritul cercetător al criticii trebuie să interzică ambele erori.

Așadar, critica se întemeiază îndeosebi pe rezultatele cercetărilor analitice ale teoriei; ea nu mai trebuie să afirme din nou ceea ce găsește stabilit de teorie, care le-a afirmat tocmai pentru ca critica să le găsească stabilite.

Sarcina criticii, de a cerceta ce efect a rezultat din cauză și dacă un mijloc aplicat a corespuns scopului, va fi ușoară atunci când cauză și efect, mijloc și scop sunt apropiate între ele.

Când o armată este atacată prin surprindere și de aceea nu ajunge să folosească ordonat și rațional posibilitățile sale, efectul atacului prin surprindere nu este îndoielnic. Dacă teoria a stabilit că, în bătălie, atacul prin învăluire duce la un succes mai mare, dar mai puțin sigur, se pune întrebarea dacă cel care folosește atacul prin învăluire și-a propus în mod deosebit ca obiectiv mărimea succesului; în care caz mijlocul a fost bine ales. Dacă, însă, a vrut să-și facă succesul *mai cert*, iar această intenție nu era întemeiată pe împrejurările specifice, ci pe natura generală a atacului prin învăluire, cum s-a întâmplat de o sută de ori, înseamnă că a apreciat nejust natura acestuia și a comis o greșeală.

Aici treaba cercetării și examinării critice nu e grea, și va fi simplă ori de câte ori ne limităm la efectele și scopurile cele mai apropiate. Aceasta se poate face după dorință, de îndată ce acceptăm să facem abstracție de conexiunea cu întregul și să privim lucrurile numai sub acest unghi.

În război însă, ca în general în lume, tot ce aparține unui întreg este în conexiune și, în consecință, orice cauză, oricât ar fi de mărunță, trebuie să-și întindă efectele până la sfârșitul întregului și să modifice, fie cât de puțin, rezultatul final. De asemenea, fiecare mijloc trebuie să se facă simțit până la scopul ultim.

Așadar, efectul unei cauze se poate urmări câtă vreme fenomenele mai merită să fie observate și tot astfel un mijloc poate fi examinat nu numai în raport cu scopul proximal, ci acest scop poate fi considerat ca mijloc pentru scopul mai înalt și astfel, din aproape în aproape, se poate urca pe lanțul ierarhizat al scopurilor, până se găsește unul care nu are nevoie de examinare, deoarece necesitatea lui nu comportă dubiu. În multe cazuri, în special când este vorba de măsuri mari, hotărâtoare, examinarea va trebui să se ridice până la *scopul ultim*, până la cel ce trebuie să pregătească nemijlocit pacea.

Este limpede că în această ascensiune, cu fiecare nouă oprire se obține un nou punct de vedere pentru judecată, astfel încât același mijloc, favorabil dintr-un punct de vedere apropiat, poate fi respins după examinarea sa dintr-un punct de vedere superior.

În studiul critic al unui act, căutarea cauzelor fenomenelor și examinarea concordanței mijloacelor cu scopurile merg totdeauna mână în mână, căci abia căutarea cauzei duce la fenomene ce merită să fie un obiect al examinării.

Această urmărire a firului, în sus și în jos, este legată de importante dificultăți: deoarece, cu cât un eveniment este mai departe de cauza cercetată, cu atât sunt de luat în considerare mai multe cauze, pentru a le putea reține sau elimina după participarea ce le revine la eveniment, pentru că fiecare fenomen, cu cât se află mai sus, este determinat de cu atât mai numeroase forțe și împrejurări distincte. Dacă am stabilit cauzele unei bătălii pierdute, am stabilit bineînțeles și o parte a cauzelor consecințelor pe care această bătălie pierdută le are pentru întreg, dar numai o parte, pentru că în rezultatul final vor aflui, după împrejurări, efecte, mai mult sau mai puțin numeroase, ale altor cauze.

Tocmai această varietate a obiectelor rezultă la examinarea mijloacelor, cu cât ridicăm punctul de vedere; căci cu cât scopurile se află mai sus, cu atât mai mare este numărul mijloacelor folosite pentru atingerea lor. Scopul ultim al războiului este urmărit concomitent de toate armatele și este, deci, necesar să se ia în studiu tot ce au făcut sau ar fi putut face aceste armate.

Se vede că aceasta poate duce câteodată într-un câmp de cercetare vast, în care este ușor să te încurci și în care domină dificultatea, pentru că trebuie făcute o mulțime de ipoteze asupra unor fapte ce nu s-au întâmplat cu adevărat, care fuseseră însă probabile și de aceea, pur și simplu nu pot rămâne în afara cercetării.

Când, în martie 1797, Bonaparte a înaintat în fruntea armatei de Italia, dincolo de Tagliamento, împotriva arhiducelui Carol¹⁴, a făcut-o în intenția de a-l obliga pe acest înalt comandant la o decizie, încă înainte ca acesta să fi putut reuni cu grosul său întăriri pe care le aștepta de pe Rin. Dacă privim numai decizia proximală, mijlocul a fost bine ales și succesul a dovedit-o, căci arhiducele mai era atât de slab încât, pe Tagliamento, n-a făcut decât o *încercare* de rezistență și, când și-a văzut adversarul prea puternic și hotărât, i-a cedat câmpul de luptă și intrările Alpilor Norici. Ce putea însă urmări Napoleon cu acest rezultat favorabil? Să înainteze el însuși în inima

monarhiei austriece, să ușureze înaintarea celor două armate de pe Rin, de sub comanda lui Moreau și Hoche, și să intre în legătură apropiată cu ele. Așa vedea Bonaparte situația și, din acest punct de vedere, avea dreptate. Dacă critica se așează însă pe un punct de vedere mai înalt, și anume pe acel al Directoriului francez, care putea și trebuia să țină seama de faptul că pe Rin campania va începe abia cu șase săptămâni mai târziu, înaintarea lui Napoleon peste Alpii Norici poate fi considerată doar ca o acțiune de bravură exagerată; căci, dacă austriecii ar fi adus în Stiria rezerve importante de pe Rin, cu care arhiducele să fi putut ataca armata de Italia, nu numai că aceasta ar fi fost distrusă, ci și întreaga campanie ar fi fost pierdută. Această considerație, care i s-a impus lui Bonaparte în zona Villach, l-a făcut să accepte, atât de bucuros, armistițiul de la Loeben.

Dacă critica urcă încă o treaptă mai sus și știe că austriecii nu dispuneau de rezerve între armata arhiducelui și Viena, reiese că înaintarea armatei de Italia amenința Viena.

Presupunând că Bonaparte ar fi cunoscut această lipsă de apărare a capitalei și superioritatea hotărâtoare care-i rămânea în Stiria asupra arhiducelui, înaintarea lui rapidă spre inima statului austriac n-ar mai fi fost lipsită de scop, iar valoarea ei nu mai depindea decât de valoarea pe care austriecii o atribuiau păstrării Vienei; deoarece, dacă aceasta ar fi fost atât de mare încât să fi preferat condițiile de pace pe care Bonaparte le putea oferi, amenințarea Vienei putea fi considerată obiectivul final. Dacă, dintr-un motiv oarecare, Bonaparte le-ar fi știut pe acestea, critica se poate opri aici; dacă, însă, mai era problematic, critica trebuie, iarăși, să se ridice pe un punct de vedere mai elevat și să întrebe ce s-ar fi întâmplat dacă austriecii ar fi părăsit capitala și ar fi continuat să se retragă mai departe, în restul important al statelor lor. După cum este ușor de văzut, acestei întrebări nu i se poate răspunde fără a lua în considerare evenimentele probabile dintre armatele ambelor părți aflate pe Rin. Ținând cont de superioritatea categorică a francezilor (130 de mii de oameni față de 80 mii) succesul în sine ar fi fost puțin îndoielnic, dar naștea iar întrebarea la ce ar folosi Directoriul francez acest succes, la o urmărire a avantajelor sale până la granițele opuse ale monarhiei austriece, deci până la zdrobirea sau răsturnarea acestei puteri, ori doar pentru cucerirea unor teritorii importante, ca gaj al păcii. Pentru ambele cazuri sunt de stabilit rezultatele probabile și, după stabilirea lor, de determinat atitudinea probabilă a Directoriului francez. Să admitem că rezultatul studiului ar arăta că forțele armate franceze ar fi fost mult prea slabe pentru totala zdrobire a statului austriac, astfel încât o asemenea încercare ar fi adus, de la sine, o răsturnare a lucrurilor și că chiar cucerirea și păstrarea unor părți importante ale monarhiei i-ar fi dus pe francezi la situații strategice cărora, probabil, forțele lor nu le-ar fi corespuns: acest rezultat trebuia să influențeze aprecierea situației în care se afla armata de Italia și s-o îndreptățească la puține speranțe. Iată, incontestabil, ce l-a determinat totuși pe Bonaparte, deși putea avea o vedere de ansamblu asupra situației disperate a arhiducelui, să încheie pacea de la Campo-Formio, în condiții care nu le impuneau austriecilor sacrificii mai mari decât pierderea unor provincii, pe care nici după cea mai fericită campanie nu le-ar fi putut recuceri¹⁵. Dar nici măcar pe această pace modestă, de la Campo-Formio, nu ar fi putut conta francezii și nu și-ar fi putut-o fixa drept scop al îndrăzneței lor înaintări, dacă nu ar mai fi trebuit puse la socoteală două considerații. Prima constă în întrebarea ce valoare ar fi atribuit austriecii fiecăruia din cele două rezultate, dacă, cu toată probabilitatea unui succes final, pe care ambele îl comportau pentru ei, le-ar fi găsit demne de sacrificiile implicate, adică de continuarea războiului, sacrificii pe care le puteau evita prin încheierea unei păci în condiții nu prea defavorabile. A doua considerație constă în altă întrebare: dacă guvernul austriac va merge atât de departe cu reflecția, dacă va examina cum se cuvine succesele finale posibile ale adversarilor și nu se va lăsa descurajat de impresia raportului de forțe, momentan defavorabil.

Considerația care face obiectul primei întrebări nu reprezintă cumva o subtilitate gratuită, ci este de o importanță practică atât de hotărâtoare încât se impune ori de câte ori există un plan în care lucrurile sunt împinse la extrem, și această considerație chiar împiedică, de cele mai multe ori, realizarea unui astfel de plan.

A doua considerație este deopotrivă de necesară, pentru că războiul nu se duce cu un adversar abstract, ci cu unul real, care nu trebuie scăpat din ochi. Și este sigur că cutezătorului Bonaparte nu i-a lipsit acest punct de vedere, adică nu i-a lipsit încrederea în spaima pe care o răspândește spada sa. Aceeași încredere l-a dus în 1812 la Moscova. Aici l-a părăsit, spaima se mai uzase în giganticele lupte; în 1797 mai era, însă, în orice caz proaspătă, iar secretul puterii unei rezistențe împinse la extrem încă nu fusese inventat; cu toate acestea, și în 1797 îndrăzneala lui ar fi

duș la un rezultat negativ dacă, cum am spus, presimțindu-l, n-ar fi ales ca ieșire pacea moderată de la Campo-Formio.

Trebuie să întrerupem aici aceste reflecții: ele vor fi suficiente pentru a arăta marile proporții, diversitatea și dificultatea la care poate ajunge o cercetare critică, dacă se regresează până la scopurile ultime, adică dacă se vorbește de măsuri de importanță mare și hotărâtoare, care, în mod necesar, trebuie să atingă acest nivel. Va reieși din ele că, pe lângă cunoștințele teoretice asupra obiectului, talentul natural trebuie de asemenea să aibă o mare influență asupra valorii unei cercetări critice, căci de acesta va depinde, îndeosebi, să arunce lumină asupra relațiilor dintre fapte și să distingă, din nenumăratele înălțări ale evenimentelor, pe cele esențiale.

Dar talentul mai este solicitat și în altfel. Cercetarea critică nu este numai examinarea mijloacelor cu adevărat folosite, ci a *tuturor celor posibile*, care trebuie întâi indicate, adică inventate, și de fapt nici nu poți vreodată blama un mijloc dacă nu ști indica altul mai bun. Oricât ar fi însă de mic numărul combinațiilor, în cele mai multe cazuri, tot nu se poate nega că specificarea celor nefolosite nu constituie simpla analiză a unor fapte existente, ci o creație independentă, care nu acceptă rețetă, ci depinde de fertilitatea spiritului.

Suntem foarte departe de a vedea o manifestare a marii genialități acolo unde totul se poate reduce la foarte puținele combinații practic posibile și foarte simple; găsim nespuse de ridicol ca învăluirea unei poziții să fie considerată, din pricina noutății sale, ca o trăsătură de geniu, cum s-a întâmplat atât de des. Nu este mai puțin adevărat că acest act de activitate creatoare independentă este necesar și contribuie în mod esențial la determinarea valorii examenului critic.

Când Bonaparte a luat, la 30 iulie 1796, hotărârea să ridice asediul Mantuei, pentru ca, ieșind în întâmpinarea înaintării lui Wurmser, să bată pe rând, cu forțele sale reunite, coloanele austriece separate între ele de lacul Garda și râul Mincio, aceasta părea a fi cea mai sigură cale spre victorii strălucite. Victoriile s-au și împlinit și s-au repetat, tot nu mai strălucit încă, la următoarele încercări de despresurare a fortăreței, făcute cu aceleași mijloace. Cu privire la acele victorii s-a auzit un singur glas, cel al admirației generale.

Totuși, la 30 iulie, Bonaparte nu putea pași pe această cale fără a renunța cu totul la gândul asediului fortăreței Mantua, pentru că era imposibil să salveze trenul de asediu⁴⁶, iar un al doilea nu mai putea fi procurat în cursul acelei campanii. În fapt, asediul s-a și transformat într-o simplă încercuire, iar poziția, care ar fi căzut în opt zile în condițiile continuării asediului, a mai rezistat șase luni, în ciuda tuturor victoriilor lui Bonaparte în câmp deschis.

Critica a considerat aceasta ca un rău cu totul inevitabil, pentru că nu știa să indice o altă cale, mai eficace, a rezistenței. Rezistența în interiorul unei linii de circumvalație⁴⁷ împotriva înaintării unei armate de despresurare ajunsese să fie atât de compromisă și disprețuită, încât acest mijloc fusese cu totul pierdut din vedere. Totuși, el își atinsese atât de des scopul, în timpul lui Ludovic al XIV-lea, încât trebuie considerat un capriciu al modei dacă nu i-a dat nimănui prin gând, o sută de ani mai târziu, că acest mijloc *ar putea fi măcar luat în considerare*. Dacă s-ar fi admis această posibilitate, cercetarea mai amănunțită a împrejurărilor ar fi arătat că 40 de mii de soldați din cea mai bună infanterie de pe lume, pe care Bonaparte îi putea așeza în fața Mantuei, în spatele unei linii de circumvalație, aveau atât de puțin să se teamă de cei 50 mii de austrieci, care veneau sub comanda lui Wurmser să despresoare orașul, încât aceștia cu greu ar fi făcut măcar încercarea de a ataca liniile franceze. Nu ne propunem să aducem aici nici o dovadă a acestei afirmații, credem însă că am spus destul, pentru a asigura acestui mijloc dreptul de a participa la competiție. Dacă Bonaparte însuși s-a gândit, chiar în timpul acțiunii, la acest mijloc, nu vrem să hotărâm; în memoriile sale și în restul izvoarelor tipărite nu-i aflăm nici urma; întreaga critică ulterioară nu s-a gândit la această măsură, de care ochiul se dezvătase. Meritul de a aminti acest mijloc nu e mare, pentru că ajungea doar să te dezici de vanitatea modei pentru a-ți aminti de el; dar este, totuși, necesar să fie amintit, pentru a-l lua în considerare și a-l compara cu mijlocul folosit de Bonaparte. Oricare ar fi rezultatul acestei comparații, critica nu trebuie să piardă prilejul s-o facă.

Când, în februarie 1814, Bonaparte, după ce a învins armata lui Blücher⁴⁸ în luptele de la Etoges, Champaubert, Montmirail etc. a renunțat s-o urmărească, spre a se întoarce iarăși contra lui Schwarzenberg⁴⁹, și a bătut corpul lui de armată la Montereau și Mormant, toată lumea a fost plină de admirație, pentru că, tocmai astfel, aruncând încoace și încolo forța sa principală, Bonaparte folosea în mod strălucit greșeala aliaților de a înainta despărțiți. Dacă aceste strălucite lovituri date în toate direcțiile, nu l-au salvat, se crede că cel puțin n-a fost vina lui. Nimeni

nu a formulat până acum întrebarea: ce rezultat ar fi obținut dacă nu s-ar fi întors de la Blücher către Schwarzenberg, ci l-ar fi izbit în continuare pe Blücher și l-ar fi urmărit pe acesta până la Rin? Suntem convinși că aceasta ar fi provocat un reviriment total al campaniei și că Marea Armată*, în loc să meargă la Paris, s-ar fi întors peste Rin. Nu pretendem ca această convingere a noastră să fie împărtășită; dar nici un specialist nu se va îndoi că critica trebuia să evoce și această alternativă, de îndată ce a fost enunțată.

Aici elementul ce putea servi de comparație se află mai la îndemână decât în cazul precedent; totuși comparația nu s-a făcut, pentru că s-a urmat orbește o singură direcție și nu a existat obiectivitate.

Din necesitatea de a indica, în locul unui mijloc dezaprobat, unul mai potrivit, a izvorât acel fel de critică, aproape singur folosit, de a te mulțumi cu simpla indicare a mijlocului presupus ca mai potrivit și a rămâne dator cu dovada propriu-zisă. Urmarea este că asta nu convinge pe toată lumea, ceilalți fac la fel, și apoi se iscă o ceartă, fără nici un temei pentru raționament. Întreaga literatură militară e plină de asemenea cazuri.

Dovada pe care o pretendem este necesară, peste tot unde superioritatea mijlocului propus nu este atât de evidentă încât să nu mai încapă îndoială, și constă în aceea că fiecare din cele două mijloace se examinează în particularitatea sa și se confruntă cu scopul. Dacă chestiunea a fost astfel redusă la adevăruri elementare, disputa trebuie, în sfârșit, să înceteze, sau cel puțin duce la rezultate noi, în timp ce, în celălalt fel, cele două păreri contrarii se anulează reciproc.

Dacă, de pildă, nu ne-am mulțumi cu afirmațiile făcute și, în ultimul caz citat, am vrea să dovedim că neîncetata urmărire a lui Blücher ar fi fost mai indicată decât întoarcerea împotriva lui Schwarzenberg, ne-am sprijini pe următoarele adevăruri simple:

1. În general, este mai favorabil să continui loviturile într-o direcție decât să arunci forța încoace și încolo, pentru că aceasta provoacă pierdere de timp și pentru că, acolo unde forța morală este deja slăbită de pierderi importante, noi succese sunt mai ușor de obținut, deci, în acest fel, nu se lasă nefolosită nici o parte din superioritatea dobândită.
2. Pentru că Blücher, deși mai slab decât Schwarzenberg, era totuși, datorită spiritului său întreprinzător, cel mai important dintre ei, astfel încât centrul de greutate, care antrenează restul în direcția sa, era mai mult în partea lui.
3. Pentru că pierderile suferite de Blücher puteau fi, în general, asimilate cu o înfrângere și, prin aceasta, Bonaparte dobândise asemenea superioritate asupra lui, încât retragerea până la Rin abia dacă mai putea fi pusă la îndoială, deoarece pe această direcție nu se aflau întăriri importante.
4. Pentru că nici un alt succes posibil nu ar fi părut atât de cumplit, nu ar fi luat proporții atât de uriașe în fața fanteziei, iar acesta trebuia considerat un lucru absolut esențial în cazul unui comandament de armată nehotărât, șovăitor, cum era, în mod notoriu, cel al lui Schwarzenberg. Principele Schwarzenberg trebuie să fi cunoscut destul de precis pierderile principelui de coroană al Württembergului la Montereau, ale contelui Wittgenstein la Mormant; în schimb, ce ar fi pățit Blücher pe linia lui, cu totul detașată și separată, de la Marna până pe Rin, nu le-ar fi aflat decât prin avalanșa zvonurilor. Direcția desperată pe care Bonaparte a luat-o, la sfârșitul lui martie, spre Vitry, pentru a încerca ce efect ar avea asupra aliaților amenințarea unei învăluri strategice, a fost vizibil bazată pe principiul spaimii, dar în cu totul alte împrejurări, după ce esuase la Laon și la Arcis, iar Blücher se afla, cu 100 de mii de oameni, lângă Schwarzenberg.

Desigur, se vor afla oameni pe care aceste argumente nu-i vor convinge; cel puțin nu ne vor putea replica: „Pe când, urmărindu-l pe Blücher spre Rin, Bonaparte amenința baza lui Schwarzenberg, acesta amenința Parisul, deci baza lui Bonaparte”; căci am vrut să dovedim, cu motivele invocate mai sus, că Schwarzenberg nici nu s-ar fi putut gândi să înainteze asupra Parisului.

În exemplul folosit de noi, din campania anului 1796, am spune: Bonaparte a considerat calea adoptată drept cea mai sigură pentru a-i bate pe austrieci; chiar de ar fi fost așa, scopul astfel atins nu ar fi fost decât o vană glorie militară, care cu greu ar fi putut avea o influență notabilă asupra căderii orașului Mantua. Calea pe care am propus-o era, din punctul nostru de vedere,

* „La Grande Armée” (Marea Armată), titlu dat de documentele franceze contemporane armatei franceze de sub comanda directă a împăratului Napoleon I. Folosirea expresiei, chiar în limba germană, arată admirația involuntară pe care Clausewitz i-o purta lui Napoleon (n. tr.).

mult mai sigură pentru a împiedica despresurarea; dar, chiar dacă nu am considerat-o ca atare, ca și generalul francez, ci am considera mai mică certitudinea succesului, întrebarea s-ar reduce la aceea că, într-un caz, era de pus în talgerul balanței un succes mai probabil, dar aproape neutilizabil, deci foarte mărunț, iar în celălalt caz, un succes nu foarte probabil, dar mult mai mare. Dacă problema se pune în felul acesta, îndrăzneala ar fi trebuit să se declare pentru a doua soluție, când, printr-o superficială lucrare, s-a întâmplat exact contrariul. Desigur că Bonaparte n-a avut intenția cea mai puțin îndrăznească și este neîndoiește că n-a elucidat natura cazului până în acel grad, că n-a avut o privire de ansamblu asupra consecințelor, așa cum am dobândit-o noi din experiență. Este firesc ca, în cercetarea mijloacelor, critica să se refere des la istoria militară, deoarece în arta războiului experiența este mai prețioasă decât orice adevăr filozofic. Dar această dovadă istorică are bineînțeles propriile sale condiții, de care vom pomeni într-un capitol deosebit, și, din păcate, aceste condiții sunt atât de rar împlinite încât, de cele mai multe ori, referința istorică contribuie doar să mărească și mai mult confuzia noțiunilor.

Acum mai avem de examinat o chestiune importantă, și anume în ce măsură îi este permis criticii, sau îi este impus chiar, să facă uz, în aprecierea unei situații, de mai buna ei vedere de ansamblu asupra lucrurilor și, deci, de ce a dovedit rezultatul; sau când și unde este silită să facă abstracție de aceste elemente, pentru a se pune foarte exact în poziția înaltului comandant respectiv.

Când critica vrea să exprime o laudă sau un blam la adresa unui înalt comandant, trebuie într-adevăr să caute să înțeleagă exact punctul lui de vedere, adică să adune tot ce a știut el și i-a motivat acțiunea, în schimb să facă abstracție de tot ce nu putea ști sau n-a știut, și înainte de toate de rezultat. Numai că acesta este doar un țel către care se poate tinde, dar care nu poate fi niciodată integral atins, căci situația de fapt, din care țâșnește un eveniment, nu se prezintă niciodată ochilor criticii aidoma cum s-a prezentat ochilor înaltului comandant. O mulțime de împrejurări mărunte, care au putut avea influență asupra hotărârii, s-au pierdut, iar de câte un motiv subiectiv nu s-a vorbit niciodată. Cu acesta din urmă facem cunoștință din memoriile înalților comandanți ori ale persoanelor ce le-au fost apropiate, și în asemenea memorii lucrurile sunt tratate în linii foarte mari, ba adesea povestite în mod intenționat fără sinceritate. Așadar, criticii trebuie să-i lipsească întotdeauna multe elemente de care înaltul comandant dispune.

Pe de altă parte, criticii îi este și mai greu să facă abstracție de ceea ce știe în plus. Asta este ușor numai în legătură cu toate împrejurările întâmplătoare, adică cele care s-au amestecat în situație fără a-i fi inerente, foarte greu însă, și niciodată deplin realizabil, pentru toate chestiunile esențiale.

Să vorbim întâi de rezultat. Dacă rezultatul nu este efectul unor elemente întâmplătoare, cunoașterea lui aproape că nu poate să nu influențeze aprecierea elementelor ce i-au dat naștere, căci le vedem doar în lumina lui și, în parte, învățăm abia prin el să le cunoaștem și să le apreciem deplin. Istoria militară, cu toate fenomenele ei, este, pentru critica însăși un *izvor de învățatură* și nu-i decât firesc ca ea să lumineze părțile cu lumina dobândită din examinarea întregului. De ar trebui deci să aibă în unele cazuri intenția de a face neapărat abstracție de lumina aceasta, tot nu i-ar reuși deplin.

Dar nu numai cu rezultatul, adică cu ceea ce se produce ulterior, se întâmplă așa, ci și cu cele existente anterior, adică cu datele care au determinat acțiunea. De cele mai multe ori, critica va dispune de date mai numeroase decât a dispus înaltul comandant, s-ar putea însă crede că ar fi ușor să se facă cu totul abstracție de ele; în realitate, nu este așa. Într-adevăr, cunoașterea împrejurărilor anterioare și concomitente nu se întemeiază doar pe anumite știri, ci pe un număr mare de bănueli sau presupuneri, ba aproape că nu există nici una din știrile despre evenimente nu într-un tot întâmplătoare, care să nu fi fost precedată de o bănuială sau presupunere ce va suplini, în lipsa ei, respectiva știre. Este deci de înțeles că critica ulterioară, care în fapt cunoaște toate împrejurările anterioare și concomitente evenimentului, n-ar trebui să se lase influențată de acestea, când se întreabă pe care din împrejurările necunoscute le-ar fi socotit probabile în momentul acțiunii. Afirmăm că o abstragere perfectă este la fel de imposibilă aici ca și la rezultat, și anume din aceleași motive.

Când critica va voi, deci, să-și exprime lauda sau blamul asupra unui moment distinct al acțiunii, îi va reuși întotdeauna numai parțial să se transpună în poziția înaltului comandant. În foarte multe cazuri va reuși într-o măsură suficientă pentru necesitatea concretă; în unele cazuri, însă, nu va reuși defel și acest fapt nu trebuie scăpat din vedere.

Dar nu este nici necesar, nici de dorit, ca critica să se identifice întru totul cu înaltul comandant. În război, ca și în orice activitate în care e necesară dexteritatea, se cere o anumită dispoziție naturală dezvoltată prin educație, denumită virtuoziitate. Aceasta poate fi mare sau mică. În primul caz, ea poate ușor s-o depășească pe cea a criticului; căci, care critic s-ar încumeta să afirme că posedă virtuoziitatea unui Frederic sau Bonaparte! Dacă, deci, criticii nu-i este îngăduit să se abțină de la orice exprimare despre un mare talent, să-i fie permis să facă uz de avantajele orizontului ei mai vast. Așadar, critica nu poate verifica pe baza acelorași date, ca într-un exemplu de calcul, rezolvarea aflată problemei sale de către un ilustru înalt comandant, ci trebuie întâi să recunoască cu admirație, din succes, din exacta potrivire a fenomenelor, ceea ce se datorește activității superioare a geniului său și abia astfel să facă cunoștință, în fapt, cu înălțuirea esențială a faptelor pe care privirea geniului a intuit-o.

Dar, pentru a atinge orice virtuoziitate, chiar cea mai mărunță, critica trebuie să promoveze un punct de vedere mai elevat, pentru ca, dispunând de o bogăție de elemente obiective de judecată, să fie cât mai puțin subiectivă posibil, iar un spirit mărginit al criticului să nu se ia pe sine drept criteriu.

Această poziție superioară a criticii, lauda sau blamul acordate în deplină cunoștință de cauză, nu au în sine nimic ce ne-ar putea jigni sentimentul, ci devin jignitoare abia când criticul caută să se impună personal și vorbește pe un ton de parcă întreaga înțelepciune, dobândită de el prin cunoașterea deplină a evenimentelor, s-ar datora talentului său specific. Oricât de grosolană este această înșelătorie, vanitatea o practică ușor, și este firesc să provoace nemulțumire celorlalți. Și mai des însă, asemenea îngâmfare nici nu este în intenția criticului, dar, dacă acesta nu se deține categoric de o asemenea atitudine, ea este luată ca atare de cititorul grăbit și atunci se naște pe loc reproșul lipsei de discernământ.

Când, deci, critica dovedește că un Frederic sau Bonaparte a comis greșeli, nu se spune prin aceasta că autorul criticii nu le-ar fi comis și el, ba ar putea chiar recunoaște că, în locul acestor înalți comandanți, ar fi putut comite greșeli mult mai mari, ci înseamnă că el descoperă acele greșeli din înălțuirea lucrurilor și pretinde de la sagacitatea înaltului comandant să le fi văzut.

Iată o judecată bazată pe înălțuirea lucrurilor și, deci, și pe rezultat. Dar mai există un efect cu totul diferit al rezultatului asupra judecății, și anume când este foarte simplu folosit ca dovadă pentru sau contra justetei unei măsurii. Aceasta se poate numi o judecată în funcție de rezultat. La prima vedere, o asemenea judecată apare ca absolut lipsită de valoare și totuși nu este așa.

Când Bonaparte a pormit, în 1812, asupra Moscovei, totul depindea de faptul dacă, prin cucerirea acestei capitale și evenimentele ce i-au precedat, îl va determina pe împăratul Alexandru să ceară pace, așa cum îi reușise cu el, în 1807, după bătălia de la Friedland, și cu împăratul Francisc, în 1805 și 1809, după bătăliile de la Austerlitz și Wagram; căci, dacă nu obținea la Moscova pacea, nu-i rămânea decât să se întoarcă, adică nimic decât o înfrângere strategică. Vrem să facem abstracție de cele întreprinse de Bonaparte pentru a ajunge la Moscova și dacă, în aceea, nu erau deja pierdute multe prilejuri de a-l îndemna pe Alexandru să se hotărască pentru pace; vrem să facem abstracție și de împrejurările distrugătoare ce au însoțit retragerea și care își au, poate, cauza în conducerea întregii campanii. Întrebarea va rămâne mereu aceeași, căci oricât ar fi putut fi mai strălucit rezultatul campaniei până la Moscova, tot rămânea mereu nesigur dacă acesta l-ar fi înspăimântat suficient pe Alexandru pentru a-l împinge la pace, și chiar dacă retragerea n-ar fi implicat germenii unui asemenea dezastru, ea nu putea fi nicicând altceva decât o mare înfrângere strategică. Dacă Alexandru accepta o pace dezavantajoasă, campania din 1812 putea fi așezată alături de cele de la Austerlitz, Friedland și Wagram. Dar și aceste campanii ar fi dus probabil, dacă nu se încheia pacea, la catastrofe similare. De oricâtă forță, abilitate și înțelepciune ar fi dat dovadă cuceritorul lumii, această ultimă întrebare adresată destinului rămâne peste tot aceeași. Să fie respinse deci campaniile din 1805, 1807 și 1809 și să se afirme, în lumina campaniei din 1812, că ele toate ar fi fost acțiuni necugetate, că rezultatul lor ar fi împotriva naturii lucrurilor și că, în 1812, dreptatea strategică s-ar fi impus, în sfârșit, împotriva norocului orb? Ar fi o părere foarte forțată, o judecată arbitrară, care nu s-ar putea dovedi decât pe jumătate, căci nici un ochi omenesc nu este în stare să urmărească firul legăturii necesare a lucrurilor până la hotărârea suveranilor înfrânți.

Și mai puțin se poate spune, despre campania din 1812, că merită același rezultat ca și celelalte, iar faptul că nu l-a avut ar ține de ceva nefiresc, căci fermitatea lui Alexandru nu va putea fi considerată nefirească.

Ce este mai firesc decât a spune: în anii 1805, 1807 și 1809 Bonaparte și-a apreciat just adversarii, în 1812 s-a înșelat; atunci a avut deci dreptate, de data aceasta nu, *pentru că rezultatul o dovedește în ambele cazuri*.

În război, cum am mai spus, orice acțiune este orientată numai spre succese probabile, nu sigure; ce lipsește în materie de certitudine trebuie lăsat în grija destinului sau norocului, cum vrem să-i zicem. Firește, se poate pretinde ca rolul destinului sau norocului să fie redus la minimum, dar numai cu privire la cazul concret: adică la atât de puțin *cât este posibil în acest caz anume*, nu, însă, că ar trebui întotdeauna preferat cazul în care incertitudinea ar fi cea mai mică; aceasta ar fi o greșeală monstruoasă, cum va reieși din toate argumentele noastre teoretice. Există cazuri în care cea mai mare îndrăzneală este cea mai înaltă înțelepciune.

În tot ce trebuie înaltul comandant să lase în grija destinului, meritul său personal pare să fie complet scos din cauză, deci și răspunderea sa; totuși nu ne putem abține de la o aprobare launtrică, ori de câte ori așteptarea sa este confirmată, iar când a dat greș, resimțim o nemulțumire intelectuală, și *altceva nici n-are să însemne judecata despre just sau nejust pe care o deducem din simplul succes sau, mai curând, pe care o găsim în el*.

Dar nu poate fi contestat că plăcerea pe care inteligența noastră o simte față de succes, neplăcerea pe care i-o provoacă insuccesul, se întemeiază totuși pe sentimentul obscur că între acest succes, atribuit norocului, și geniul înaltului comandant ar exista o legătură subtilă, invizibilă ochiului minții, pe care ne face plăcere s-o presupunem. Ceea ce confirmă această părere este că participarea noastră crește, devine un sentiment mai categoric atunci când succesul și insuccesul se repetă des la același înalt comandant. Așa se explică cum, în război, norocul dobandește un caracter mult mai nobil decât la joc. Peste tot unde un războinic norocos nu jignește altcui sentimente noastre, îl vom însoți cu plăcere în cariera sa.

Așadar, după ce a cântărit tot ce ține de domeniul previziunii și convingerii umane, critica va lăsa să vorbească rezultatul pentru acea parte în care conexiunea adâncă, tainică a lucrurilor nu se întrupează în fenomene vizibile, și se va strădui, pe de o parte, să apere de tumultul părerilor vulgare această sentință discretă a unei jurisdicții superioare, respingând, pe de altă parte, concomitent, abuzurile grosolane pe care le-ar putea face această instanță supremă.

Sentința rezultatului trebuie, deci, să depună mărturie peste tot unde înțelepciunea umană nu poate descoperi adevărul și, astfel, se va face apel la ea îndeosebi când e vorba de forțe și efecte spirituale și morale, parte pentru că sunt cel mai greu de apreciat corect, parte pentru că sunt atât de apropiate de voința însăși, încât o determină cu atât mai ușor. Acolo unde teama sau curajul antrenează decizia, nu se mai poate găsi, între ele, nimic obiectiv și, deci, nici o situație în care înțelepciunea și socotința ar mai putea întâlni vreodată succesul probabil.

Acum trebuie să ne mai permitem câteva considerații asupra instrumentului criticii, și anume asupra limbajului de care se folosește, pentru că acesta însoțește, cumva, acțiunea în timpul războiului; căci analiza critică nu este altceva decât chibzuința care trebuie să preceadă acțiunea. Socotim, de aceea, că este cu totul esențial ca limbajul criticii să aibă același caracter pe care trebuie să-l posede în război chibzuința, altfel zisul limbaj ar înceta să mai fie practic și nu i-ar înlesni criticii intrarea în viață.

În considerațiile noastre despre teoria conducerii războiului am spus că ea trebuie să educe spiritul conducătorului în război sau, mai corect, că trebuie să-l îndrume în această educație, că nu este destinată să-l înzestreze cu doctrine și sisteme pozitive, pe care el le-ar putea folosi ca instrumente ale spiritului. Dacă însă, pentru aprecierea unui caz concret în război, nu este nicio dată necesară sau măcar admisibilă construirea de linii de reper științifice, dacă adevărul nu apare aici în formă sistematică și este descoperit nu *mijlocit*, ci *nemijlocit*, de privirea firească a spiritului, și în analiza critică trebuie să fie la fel.

Într-adevăr, am văzut că, peste tot unde ar fi prea complicat să stabilească natura lucrurilor, critica trebuie să se sprijine pe adevărurile stabilite de teorie. Însă, după cum în război înaltul comandant ascultă mai mult de aceste adevăruri teoretice dacă le-a preluat în spiritul său, decât dacă le consideră ca o lege exterioară rigidă, tot astfel nici critica nu trebuie să se servească de ele ca de o lege din afară sau ca de o formulă algebrică, al cărei adevăr nou nici nu mai trebuie demonstrat pentru aplicare, ci ea trebuie întotdeauna să lase să strălumeze acest adevăr însuși, lăsând teoriei doar grija dovezilor mai precise și mai complicate. Astfel, critica evită un limbaj obscur, enigmatic și folosește o expunere simplă, cu o înlanțuire de noțiuni clară, adică totdeauna vizibilă.

De bună seamă că aceasta nu va fi întotdeauna întru totul posibil, dar trebuie să fie strădania expunerii critice. Ea trebuie să utilizeze cât mai rar forme complexe ale cunoașterii și să nu folosească niciodată construirea de repere științifice ca aparat propriu de cunoaștere a adevărului, ci să rezolve totul prin firească, liberă privire a spiritului.

Dar, această pioasă strădanie, dacă ne este permisă expresia, nu a predominat, din păcate, decât în prea puține cercetări critice, pe cele mai multe, dimpotrivă, o anumită vanitate le-a împins spre fast ideologic.

Primul defect, adesea întâlnit, este folosirea nedibace, cu totul inacceptabilă ca o adevărată legislație, a anumitor sisteme unilaterale. Dar nu este niciodată greu de arătat unilateralitatea unui asemenea sistem, ceea ce și ajunge pentru a-i respinge verdictul, o dată pentru totdeauna. Aici este vorba de un obiect concret și, deoarece numărul sistemelor posibile nu poate fi până la urmă decât redus, ele nu constituie în sine decât răul mai mic.

Mult mai mare este dezavantajul rezultat din suita de *terminologii, termeni tehnici și metafore* pe care sistemele le târăsc după ele, ca pe indivizi fără căpătâi, ca pe trenarii unei armate, vagabondând peste tot, scăpați din mână de căpetenia lor. Orice critic ce nu se ridică la un sistem complet, fie pentru că nu-i place nici unul, fie că n-a ajuns încă să cunoască unul în întregime, vrea cel puțin să aplice, când și când, măcar o bucăciță de sistem, ca o riglă, pentru a arăta cât de greșită a fost acțiunea cutărui înalt comandant. Majoritatea nici nu pot raționa fără a folosi ici și colo, ca sprijin, un asemenea fragment de teorie științifică a războiului. Cele mai mici dintre aceste fragmente, ce constau doar din termeni tehnici și metafore, nu sunt adesea decât ciubucării decorative ale relatării critice. Dar este firesc ca orice terminologie și termeni tehnici aparținând unui sistem să-și piardă justetea, dacă măcar au avut-o vreodată, de îndată ce, smulse din sistem, trebuie să fie folosite ca axiome generale sau ca mici cristale de adevăr, mai convingătoare decât limbajul simplu.

Așa s-a făcut deci, că lucrările noastre teoretice și critice, în loc să fie expuneri simple și de bun-simț, în care autorul știe întotdeauna ce spune și cititorul ce citește, sunt pline ochi de aceste terminologii care constituie sumbre răscruci de drum, unde autorul și cititorul se pierd unul de altul. Dar aceste terminologii sunt adesea ceva mult mai rău încă: sunt coji goale fără miez. Autorului însuși nu-i mai este limpede ce gânduri îi evocă și se mulțumește cu reprezentări confuze, care nici lui nu i-ar ajunge, dacă ar folosi limbajul simplu⁶⁰.

Un al treilea defect al criticii stă în abuzul de exemple istorice și parada de erudiție. Am și formulat ce este istoria artei războiului și vom dezvolta, în capitole distincte, părerile noastre despre exemple și despre istoria militară în general. Un fapt atins doar în treacăt poate fi folosit pentru apărarea *părerilor celor mai opuse*, iar trei sau patru, adunate și strânse grămadă din țările și timpurile cele mai îndepărtate, din împrejurările cele mai felurite, distrag și încurcă adesea judecata, fără a avea cea mai mică forță probatorie, căci, examinate la lumină, se constată că, în majoritatea cazurilor, nu sunt decât vechituri, iar intenția autorului a fost să se fâlească cu erudiția sa.

Ce se poate, însă, dobândi pentru viața practică din aceste terminologii obscure, confuze, arbitrar, numai pe jumătate adevărate? Atât de puțin, încât teoria, de când există, a devenit prin acestea o adevărată antiteză a practicii și nu areori a ajuns de răsul celor cărora nu li se poate contesta o mare capacitate pe câmpul de luptă.

Asta însă ar fi fost imposibil dacă ea s-ar fi străduit să stabilească ceea ce poate fi stabilit cu un limbaj simplu și o examinare firească a obiectelor ce constituie conducerea războiului, dacă, fără pretențiile greșite și fastul nepotrivit al formelor științifice și al construcțiilor istorice, ar fi rămas la obiect și ar fi mers mână în mână cu oamenii ce trebuie, prin resursele propriului lor spirit, să conducă pe câmpul de luptă.

CAPITOLUL 6

DESPRE EXEMPLE

Exemplele istorice lămuresc totul și, în plus, au, în științele experimentale, cea mai mare putere demonstrativă. Acesta este cazul îndeosebi în arta războiului. Generalul Scharnhorst, care a scris cel mai bine despre războiul propriu-zis în manualul său, declara exemplele istorice

drept esențialul în materie și le folosește admirabil. Dacă ar fi supraviețuit războiului în care a căzut, partea a patra a *Artileriei* sale ne-ar fi dat, prelucrată, o dovadă și mai frumoasă a spiritului de observație și pedagogiei cu care el pătrundea experiența.

Dar rareori vedem teoreticienii utilizând astfel exemplele istorice; dimpotrivă, felul cum le folosesc este de cele mai multe ori de natură nu numai să lase inteligența nesatisfăcută, dar chiar s-o jignească. De aceea, socotim necesar să acordăm o atenție deosebită uzului just și abuzului de exemple.

Este incontestabil că cunoștințele ce stau la baza artei războiului aparțin științelor experimentale; căci, chiar dacă rezultă, în cea mai mare parte, din natura lucrurilor, această natură însăși trebuie, de cele mai multe ori, abia să ajungi s-o cunoști prin experiență; apoi atâtea împrejurări îi modifică aplicarea, încât efectele nu pot fi niciodată integral deduse din simpla natură a mijloacelor.

Efectul pulberii, acest agent primordial al activității noastre militare, a fost cunoscut doar prin experiență, și încă la această oră continuă neîncetat cercetarea ei experimentală mai amănunțită. Că o ghiulea de fier, căreia i s-a dat, folosind praful de pușcă, o viteză de 1 000 picioare pe secundă, zdrobește orice întâlnește în cale, ca ființe vii, se înțelege sigur de la sine, pentru asta nu e nevoie de experiență; dar câte sute de împrejurări secundare, care, în parte, pot fi cunoscute prin experiență, contribuie la determinarea mai precisă a acestui efect. Și doar efectul fizic nu este singurul de urmărit; noi avem nevoie de cel moral, și nu există alt mijloc, decât *experiența* pentru a învăța să-l cunoaștem și să-l prețuim. În Evul Mediu, când armele de foc abia fuseseră inventate, efectul lor fizic era bineînțeles mult mai redus decât astăzi, din pricina imperfecțiunii lor, efectul lor moral însă era mult mai mare. Trebuie să fi văzut, în cel mai puternic și neîncetat foc de artilerie, statornicia uneia din acele unități pe care Bonaparte le-a educat și comandat în campaniile lui de cucerire, pentru a-ți face o idee despre ceea ce poate o trupă călită într-un lung exercițiu al pericolului, trupă care, printr-un belșug de victorii, a ajuns la nobila concluzie a unei maxime exigente față de sine însăși. Închipuirea singură nici nu poate concepe vreodată așa ceva. Pe de altă parte, se știe din experiență că și astăzi mai există în armatele europene trupe, ca tătarii, cazacii, croații, ale căror gloate pot fi dispersate de fiecare dată cu câteva lovituri de tun. Dar nici o știință experimentală, așadar nici arta războiului, nu este în stare să-și însoțească întotdeauna adevărurile cu dovezi istorice; pe de o parte ar fi imposibil, din pricina numărului de exemple de citat, iar pe de alta pentru că ar fi și greu de invocat experiența pentru fiecare fenomen. Dacă se găsește, în război, că vreun mijloc s-a dovedit o dată foarte eficace, el este adoptat, devine de-a dreptul modă, unul îl imită pe celălalt și, în felul acesta, mijlocul respectiv ajunge, în baza experienței, să fie folosit și să-și ocupe locul în teorie, care se mulțumește să se refere, în legătură cu el, în general la experiență, pentru a-i indica originea, dar nu pentru a-i demonstra justetea. Cu totul alta este situația când experiența trebuie folosită pentru a înlătura un mijloc folosit, a consolida unul în privința căruia există îndoieli sau a introduce unul nou; în asemenea cazuri trebuie citate drept dovadă un număr de exemple din istorie.

Când se examinează însă mai de aproape folosirea unui exemplu istoric, rezultă patru puncte de vedere ușor de deosebit.

În primul rând, exemplul poate fi folosit pentru o simplă *explicare* a ideii. Într-adevăr, în orice cercetare abstractă este foarte ușor să fi înțeles greșit sau să nu fi înțeles deloc; acolo unde autorul se teme de așa ceva, exemplul servește să aducă claritatea ce lipsea și să asigure că cititorul îl va urmări pe autor.

În al doilea rând, poate servi drept o *aplicare a ideii*, pentru că un exemplu îți dă prilejul să tratezi acele împrejurări mărunte ce n-au putut fi toate cuprinse într-o exprimare generală a ideii; căci în aceasta stă doar diferența dintre teorie și experiență.

Aceste două cazuri sunt cele ale exemplului propriu-zis; următoarele două țin de categoria dovezilor istorice.

În al treilea rând, ne putem referi anume la un fapt istoric, pentru a documenta cele afirmate. Aceasta este suficient în toate cazurile în care se urmărește *numai* demonstrarea existenței *posibilității* unui fenomen sau a unui efect.

În sfârșit, în al patrulea rând, din prezentarea amănunțită a unui eveniment istoric și din combinarea mai multora se poate deduce o oarecare teorie, care își găsește astfel adevărata demonstrație în chiar această mărturie.

În primul tip de folosire ajunge, de cele mai multe ori, și o rapidă evocare a cazului, pentru că e folosit doar unilateral. Chiar și adevărul istoric este secundar aici; un exemplu inventat ar putea de asemenea servi; numai că exemplele istorice au întotdeauna avantajul de a fi mai practice și de a apropia ideea pe care o lămuresc de însăși viața practică.

Al doilea tip de folosire presupune o expunere mai amănunțită a cazului, dar și de astă dată concordanța cu realitatea este secundară, în legătură cu aceasta fiind valabil ceea ce s-a afirmat la primul tip.

La al treilea tip de folosire ajunge de obicei simpla enunțare a unui fapt neîndoielnic. Când se face afirmația că pozițiile fortificate își pot atinge scopul în anumite condiții, ajunge să se evoc poziția de la Bunzelwitz⁵¹ pentru a dovedi această afirmație.

Dacă însă, prin prezentarea unui caz istoric, se urmărește demonstrarea vreunui adevăr general, atunci acest caz trebuie dezvoltat precis și amănunțit în toate împrejurările ce se leagă de afirmație, trebuie să fie reconstruit cu grijă, oarecum sub ochii cititorului. Cu cât aceasta va fi mai puțin posibil, cu atât mai slabă va fi dovada și cu atât va fi mai necesar să se înlocuiască ceea ce lipsește primului caz în forță doveditoare prin numărul cazurilor, deoarece se presupune într-adevăr, pe drept, că împrejurările de amănunt care nu au putut fi evocate se vor compensa, într-un număr mai mare de cazuri, în ce privește efectele lor.

Dacă vrem să dovedim din experiență că dispunerea călărimii este mai potrivită în urma pedestrinii decât lângă ea, că în lipsa unei superiorități numerice hotărâtoare este foarte periculos să procedezi la o învăluire largă a inamicului cu coloane separate, atât într-o bătălie, cât și pe teatrul de război, deci atât tactic, cât și strategic, nu ajunge, în primul caz, să cităm câteva bătălii pierdute în care călărirea se afla la aripi și câteva câștigate în care se afla în urma pedestrimii; nici în al doilea caz nu este suficient să se amintească luptele de la Rivoli⁵² și Wagram⁵³, atacurile austrieilor pe teatrul italian de război din 1796 sau atacul francezilor pe cel german din același an. Felul în care aceste forme de poziții și atac au contribuit în mod esențial la rezultatul defavorabil al cazului în speță trebuie demonstrat prin urmărirea exactă a tuturor împrejurărilor și a evenimentelor distincte. Atunci va și rezulta în ce măsură acele forme sunt condamnabile, ceea ce trebuie în mod necesar stabilit, pentru că o condamnare cu totul generală ar leza în orice caz adevărul.

Am și recunoscut mai sus că, atunci când expunerea amănunțită a faptului nu e posibilă, lipsa de forță demonstrativă poate fi înlocuită prin numărul exemplelor, dar e incontestabil că avem de-a face cu un expedient periculos, de care se abuzează des. În locul unui caz expus foarte amănunțit, unii autori se mulțumesc să atingă trei sau patru, obținând *aparența* unei demonstrații puternice. Dar există obiecte în care o duzină de cazuri invocate nu dovedesc nimic, asta îndeosebi când ele sunt foarte frecvente și este deci la fel de ușor să se găsească, ca argument împotriva, o duzină de cazuri cu rezultat contrar. Cui ne citează o duzină de bătălii pierdute în care cel învins atacase în coloane separate, îi putem cita de asemenea o duzină în care învingătorul a folosit această ordine de bătaie. Se vede că pe această cale nu s-ar putea ajunge la un rezultat.

Meditând la aceste diverse aspecte, se înțelege cât de ușor se poate abuza de exemple.

Un eveniment nereconstituit cu grijă în toate părțile sale, ci atins în treacăt, este ca un obiect văzut de la prea mare distanță, la care nu se mai distinge poziția componentelor sale și care arată din toate părțile la fel. Într-adevăr, asemenea exemple au fost invocate în sprijinul părerilor celor mai contradictorii. Pentru unul, campaniile lui Daun⁵⁴ sunt exemplul unei înțelepte prudențe, pentru altul exemplul șovăielii și nehotărârii. Înaintarea lui Bonaparte peste Alpii Norici, în anul 1797, poate apare ca cea mai superbă dărzenie, dar și ca o adevărată necugetare; înfrângerea lui strategică din 1812 poate fi prezentată ca urmarea unui exces de energie, dar și a unei lipse de energie. Toate aceste păreri au existat și este lesne de înțeles cum s-au putut naște, pentru că fiecare și-a închipuit altfel lucrurile în corola lor. Totuși aceste păreri contradictorii nu pot subzista laolaltă, una din ele trebuind să fie deci în mod necesar neadevărată.

Oricâtă recunoștință îi suntem datori excelentului Feuguieres⁵⁵ pentru numeroase exemple cu care și-a înzestrat memoriile, parte pentru că, pe această cale, au ajuns până la noi o mulțime de știri istorice, de care altfel am fi fost lipsiți, parte pentru că astfel a determinat, pentru prima dată, o foarte utilă apropiere de viața practică a unor reprezentări teoretice, adică abstracte, în măsura în care cazurile citate sunt de considerat ca explicări și determinări mai precise ale afirmației teoretice – totuși, scopul pe care și l-a propus cel mai adesea, să demonstreze istoric adevăruri teoretice, cu greu îl va fi atins la un cititor obiectiv din zilele noastre. Căci, chiar dacă el

relatează evenimentele cu oarecare amănunțime, totuși le lipsește mult ca din coerența lor internă să rezulte în mod necesar concluziile trase.

Dar simpla atingere a unor evenimente istorice mai are celălalt inconvenient, că o parte din cititori nu le cunosc destul de bine, sau nu și le amintesc suficient, ca să le sugereze măcar ce a gândit autorul, astfel încât nu le rămâne decât fie să accepte pe încredere afirmațiile acestuia, fie să rămână fără nici un fel de convingeri.

Desigur, este foarte greu de a reconstrui sau de a face să se desfășoare în fața ochilor cititorilor evenimente istorice, așa cum este necesar dacă urmează să fie folosite ca dovezi, căci scriitorilor le lipsesc de cele mai multe ori atât mijloacele necesare, cât și timpul și spațiul; afirmăm însă că, acolo unde este vorba de a stabili o părere nouă sau îndoielnică, un singur eveniment prezentat temeinic este mai instructiv decât zece abia atinse. Răul principal al acestor atingeri superficiale nu stă în aceea că autorul le oferă cu pretenția greșită de a voi să demonstreze ceva cu ele, ci în faptul că el nu a cunoscut niciodată ca lumea evenimentele respective și că din această tratare superficială, ușuratică a istoriei răsar după aceea o sută de păreri greșite și pseudoteorii istorice, care n-ar fi ieșit niciodată la lumină dacă autorul s-ar considera obligat ca tot ce aduce nou pe piață și vrea să dovedească din istorie să reiasă indubitabil din stricta corelare a evenimentelor.

Cine s-a convins de pomenitele dificultăți în folosirea exemplelor istorice și de necesitatea acestei cerințe, va fi de asemenea de părere că cel mai firesc câmp pentru alegerea exemplelor trebuie să fie întotdeauna istoria celor mai recente războaie, în măsura doar în care este suficient de cunoscută și de prelucrată. Nu numai că perioade mai îndepărtate aparțin altor condiții, așa-dar și unui alt fel de a duce războiul, și că, deci, evenimentele lor au mai puțină valoare educativă și practică pentru noi; dar mai este firesc ca istoria militară să piardă treptat, ca oricare alta, trăsături și împrejurări mărunte pe care le avusese la început, devenind astfel tot mai săracă în culori și viață, ca un tablou ce a pălit sau a fost întunecat de vreme, încât până la urmă să nu mai subziste decât marile pete de culoare și, întâmplător, unele trăsături, cărora astfel le revine o pondere exagerată.

Dacă examinăm felul actual de a duce războiul, trebuie să constatăm că, îndeosebi de la războiul pentru succesiunea Austriei⁵⁶ încoace, războaiele au mare asemănare, cel puțin în ce privește armamentul, cu cele de azi și, chiar dacă au avut loc multe schimbări în împrejurările mari și mărunte, mai sunt destul de apropiate de cele de azi, pentru a putea trage multă învățătură din ele. Cu totul alta este situația cu războiul de succesiune spaniol⁵⁷, în care pușca încă nu era atât de dezvoltată, iar călărirea era arma principală. Cu cât regresăm mai mult în timp, cu atât mai inutilizabilă devine istoria războaielor, după cum devine, totodată, mereu mai săracă și mai nevolnică. Cea mai inutilizabilă și mai săracă trebuie să fie istoria popoarelor Antichității.

Dar această inutilizabilitate nu este desigur una absolută, ci se referă numai la aspecte ce depind de cunoașterea împrejurărilor exacte sau de acele lucruri în care conducerea războiului s-a schimbat. Oricât de puțin suntem informați asupra desfășurării bătăliilor elvețienilor cu austriecii, burgunzii și francezii, tot găsim aici pentru prima dată exprimată, în modul cel mai drastic, superioritatea unei pedestrimi bune împotriva celei mai bune călărimi. O privire de ansamblu asupra epocii condotierilor ne învață cum întregul mod de a conduce războiul este dependent de instrumentul folosit, căci în nici o altă epocă forțele armate folosite în război nu au avut în asemenea măsură caracterul unui instrument distinct și nu au fost atât de separate de restul vieții statului și poporului. Felul ciudat în care Roma a combătut Cartagina în al doilea război punic, printr-un atac în Spania și Africa, în timp ce Hanibal mai era neînvins în Italia, poate fi obiectul unor considerații foarte instructive, pentru că sunt încă suficient de cunoscute condițiile generale ale statelor și armatelor pe care s-a întemeiat eficacitatea acestei rezistențe indirecte⁵⁸.

Dar cu cât lucrurile coboară la amănunte și se îndepărtează de condițiile cele mai generale, cu atât mai puțin putem căuta exemple și experiență în timpuri foarte îndepărtate, căci nici nu suntem în stare să apreciem cum se cuvine evenimentele corespunzătoare, nici să le aplicăm mijloacelor noastre, fundamental modificate.

Din păcate însă, din toate timpurile, înclinația istoricilor de a evoca evenimentele Antichității a fost foarte mare. Nu vrem să ne pronunțăm în ce măsură avem de-a face, în aceasta, cu vanitate și șarlatanie, dar de cele mai multe ori nu găsim aici intenția onestă, străduința puternică de a educa și a convinge, și deci, nu putem considera asemenea aluzii decât drept podoabe, menite să acopere lacune și greșeli.

Ar fi uriaș meritul de a preda arta războiului numai prin mijlocirea exemplelor istorice, cum își propusese Feuquières; dar ar fi din plin opera unei întregi vieți de om, dacă ne gândim că cel care ar întreprinde-o ar trebui mai întâi să fie el însuși înzestrat pentru aceasta cu o lungă experiență proprie de război.

Cine, animat de forțe launtrice, vrea să-și propună asemenea operă, să se echipeze pentru cucernica întreprindere, ca pentru un lung pelerinaj. Să-i jertfească timp și să nu evite nici un efort, să nu se teamă de nici o forță sau autoritate lumească, să-și depășească propria vanitate sau falsă rușine, pentru ca, după expresia codului francez, să spună adevărul, numai adevărul, tot adevărul.

CARTEA A III-A

DESPRE STRATEGIE ÎN GENERAL

CAPITOLUL I

STRATEGIA

Noțiunea a fost definită în capitolul al 2-lea al cărții a II-a. Strategia este întrebuințarea luptei în scopul războiului. De fapt, ea nu se ocupă decât de luptă, dar teoria ei trebuie să se ocupe de agentul acestei activități specifice, de forțele armate, în sine și în principalele lor relații, pentru că forțele armate dau lupta, care își și exercită efectul întâi asupra lor. Strategia trebuie să studieze lupta în legătură cu rezultatele sale posibile, precum și cu forțele intelectuale și morale cele mai importante în folosirea ei.

Strategia este folosirea luptei în scopul războiului; ea trebuie, așadar, să propună întregului act militar un obiectiv care să corespundă scopului acestuia, adică elaborează planul de război și leagă de acest obiectiv șirul activităților ce trebuie să ducă la el, întocmind planurile diferitelor campanii și organizând luptele lor distincte. Deoarece toate acestea se pot hotări, de cele mai multe ori, numai pe bază de premise, care nu se adevăresc toate, iar o mulțime de alte hotărâri, mai amănunțite, nici nu se pot emite dinainte, rezultă de la sine că strategia trebuie să însoțească armata pe câmpul de luptă⁹⁹, pentru a ordona lucrurile în amănunt, la fața locului și a proceda, pentru ansamblu, la modificările ce se impun fără încetare. Așa fiind, strategia nu se poate nici un moment retrage din joc.

Că aceasta n-a fost totdeauna concepția, cel puțin în ce privește ansamblul, ne dovedește obiceiul, mai vechi, de a rezolva chestiunile strategice în cabinet și nu la armată, obicei admisibil numai câtă vreme cabinetul rămâne atât de aproape de armată încât poate fi socotit marele cartier al acesteia.

Teoria va urma deci strategia în acest plan sau, mai bine zis, va pune în lumină lucrurile în sine și în relațiile lor reciproce și va scoate în relief puținul ce rezultă ca principiu sau regulă.

Când ne amintim, din primul capitol, câte obiective din cele mai importante atinge războiul, vom înțelege că a ține seama de toate presupune o capacitate spirituală de rară anvergură.

Un principe sau un înalt comandant care știe să-și organizeze războiul exact pe măsura scopurilor și mijloacelor sale, nefăcând nici prea mult, nici prea puțin, dă astfel cea mai mare dovadă a genului său. Dar efectele acestei genialități nu se arată atât în forme noi de acțiune, inventate anume, care ar bate imediat la ochi, cât în rezultatul final fericit al ansamblului. Ceea ce ar trebui să admirăm este îndeplinirea întocmai a previziunilor tacite, armonia silențioasă a întregii acțiuni, care se manifestă abia în succesul de ansamblu.

Cercetătorul care, pornind de la acest succes de ansamblu, nu vede acea armonie, caută adesea genialitatea unde nu este și nici nu poate fi.

Căci mijloacele și formele pe care le folosește strategia sunt atât de simple, atât de cunoscute prin continua lor revenire, încât bunului-simț sănătos nu-i poate decât părea de râs când aude critica vorbind de ele atât de des, cu o emfază forțată. O învăluire, cum s-au făcut o mie, este aici laudată ca o mișcare de o strălucită genialitate, dincolo dată ca o dovadă de cea mai profundă pătrundere sau de cea mai cuprinzătoare știință. Se pot închipui, în lumea cărților, prostii mai plate?

Și mai de râs devin lucrurile dacă ne mai gândim că tocmai această critică exclude, după opinia cea mai vulgară, toate mărimile morale din teorie și nu vrea să aibă de-a face decât cu mărimile fizice, astfel încât totul să se reducă la câteva relații matematice de echilibru și superioritate, timp și spațiu, la câteva unghiuri și linii drepte. Dacă strategia n-ar fi decât atât, din asemenea jalnice fleacuri abia dacă s-ar putea încropi o problemă științifică pentru un școlar.

Dar s-o mărturisim: nici nu este vorba aici de forme și probleme științifice; relațiile dintre obiectele materiale sunt toate foarte simple, mai grea este înțelegerea forțelor spirituale aflate în joc. Însă, și la acestea, complicațiile și marea varietate a mărimilor și relațiilor se întâlnesc numai în zonele cele mai înalte ale strategiei, acolo unde ea se mărginește cu politica și conducerea statului sau, mai exact, devine ea însăși ambele, iar aici forțele spirituale au, cum am mai

spus-o, influență mai mult asupra aspectelor cantitative decât asupra formei execuției. Acolo unde aceasta predomină, ca în diferitele evenimente mari și mici ale războiului, mărimile spirituale au și fost reduse la un număr mic.

Așa fiind, deci, în strategie totul este foarte simplu, dar pentru asta nu înseamnă că totul este și foarte ușor. De îndată ce s-a hotărât, ținând seama de condițiile statului, ce trebuie și ce poate obține războiul, drumul se găsește ușor. Dar urmărirea neabătută a acestui drum, îndeplinirea planului, a nu te lăsa abătut de la el de o mie de ori de tot atâtea prilejuri, pretinde, pe lângă o mare tărie de caracter, o mare luciditate și siguranță a spiritului; iar dintr-o mie de oameni ce pot fi remarcabili, unul prin spirit, celălalt prin perspicacitate, altul, iarăși, prin îndrăzneală sau tăria voinței, poate că nici unul nu va întruni calitățile care, în cariera de înalt comandant, l-ar ridica deasupra mediocrității.

Sună ciudat, dar este cert pentru toți cei ce cunosc în această privință războiul că, pentru luarea unei hotărâri importante, în strategie, este nevoie de mult mai multă tărie a voinței decât în tactică. În tactică clipa poruncește, comandantul se simte antrenat într-un vârtej, căruia nu are voie să-i reziste fără să riște cele mai periculoase urmări; el înăbușă îndoilele ce-i apar și înaintează cu curaj. În strategie, unde totul se desfășoară mult mai încet, îndoilele proprii și ale altora, obiecțiile și observațiile, așadar și remușcările inoportune, dispun de mult mai mult spațiu, și deoarece în strategie nu apuci să vezi, ca în tactică, cel puțin jumătate din lucruri cu proprii tăi ochi, ci trebuie să le ghicești sau să le bănuiești pe toate, și convingerea e mai puțin puternică. Urmarea este că, atunci când ar trebui să acționeze, majoritatea generalilor se înnămolesc în scrupule nepotrivite.

Aruncăm acum o privire în istorie; ea cade asupra mării campanii din 1760⁶⁰ a lui Frederic cel Mare, vestită prin frumoasele ei marșuri și manevre, o adevărată operă de artă a măiestriei strategice, cum ne-o laudă critica. Să ne pierdem aici firea de admirație, pentru că regele a vrut să învâluie când flancul drept al lui Daun, când pe cel stâng, apoi din nou pe cel drept etc.? În aceasta să vedem marea înțelepciune. Nu, asta n-o putem, dacă vrem să judecăm firesc și fără afectare. Dimpotrivă, trebuie să admirăm, în primul rând, marea înțelepciune a regelui, care, urmărind cu forțele sale limitate un obiectiv mare, n-a întreprins nimic ce n-ar fi corespuns acestor forțe și tocmai destul pentru a-și atinge scopul. Această înțelepciune a înaltului comandant este vizibilă nu numai în campania menționată, ci în toate cele trei războaie ale marelui rege.

Scopul său a fost să aducă Silezia în portul sigur al unei păci bine garantate.

Aflat în fruntea unui stat mic, asemănător celorlalte state în majoritatea privințelor și superior lor doar prin câteva ramuri ale administrației, nu putea deveni un Alexandru și, de-ar fi încercat să devină un Carol al XII-lea, și-ar fi spart capul, ca și acela. De aceea, găsim în toată activitatea sa de conducere a războiului acea forță reținută care se menține mereu în echilibru, care nu-și încetează niciodată presiunea, face minuni într-un moment de mare restriște, iar în momentul următor își continuă din nou calm oscilația, pentru a se subordona jocului celor mai fine fluctuații ale politicii. Nici vanitatea, nici ambiția, nici setea de răzbunare nu-l pot abate din acest drum, singurul ce i-a asigurat succesul.

Cât de slab pot aprecia aceste puține cuvinte acea latură a ilustrului înalt comandant; doar dacă cineva cercetează amănunțit minunatul sfârșit al acestei înfruntări și urmărește cauzele care au provocat-o, se pătrunde de convingerea că numai perspicacitatea regelui l-a putut ajuta să treacă cu bine prin toate dificultățile.

Iată una din laturile pe care le admirăm la acest ilustru înalt comandant, în campania din 1760 și în toate celelalte, dar în mod deosebit în aceasta, pentru că în nici o altă campanie nu a menținut, cu atât de puține sacrificii, echilibrul față de o forță inamică atât de superioară.

Cealaltă latură privește dificultatea execuției. Marșurile pentru o învăluire pe dreapta sau pe stânga se plănuiesc ușor; ideea de a-și ține mereu oamenii strânși laolaltă, pentru a-i opune cu succes adversarului dispersat, de a-și multiplica forțele prin mișcări rapide se inventează la fel de ușor cum se exprimă. Astfel această invenție nu ne poate trezi admirația, iar despre lucruri atât de simple nu ne rămâne decât să mărturisim că sunt simple.

Dar să mai încerce un înalt comandant să imite aceste isprăvi ale lui Frederic cel Mare. Multă vreme mai târziu, autori ce fuseseră martori oculari au vorbit despre riscul, ba chiar imprudența legate de taberele regelui, și n-avem voie să ne îndoiim că în momentul când le-a amplasat acest risc părea de trei ori mai mare decât după aceea.

Tot astfel a fost cu marșurile sub ochii armatei inamice, adesea în bătaia tunurilor ei. Frederic cel Mare și-a amplasat aceste lagăre și a executat acele marșuri, pentru că găsea în modul de a proceda al lui Daun, în felul lui de a ocupa pozițiile, în spiritul său de răspundere și în caracterul său garanția care făcea lagărele și marșurile sale îndrăznețe, dar nu necugetate. Dar era nevoie de cutezanță, hotărârea și puterea de caracter proprii regelui pentru a vedea astfel lucrurile și a nu se lăsa derutat și descurajat de un pericol de care se mai putea încă vorbi și scrie treizeci de ani mai târziu. Puțini înalți comandanți ar fi crezut, la fața locului, realizabile aceste simple mijloace ale strategiei.

Și acum, o altă dificultate în execuție: în această campanie armata regelui este continuu în mișcare. De două ori îl urmărește pe Daun și este urmărită de Lacy⁶¹, pe drumuri proaste lăturalnice, de pe Elba până în Silezia (la începutul lui iulie și la începutul lui august). Ea trebuie să fie în fiecare clipă gata de luptă și să-și organizeze marșurile cu o artă care, în mod necesar, are drept consecință un efort la fel de mare. Deși însoțită și reținută de mii de vehicule, armata este totuși foarte sărăcăcios aprovizionată. În Silezia, până la bătălia de la Liegnitz, timp de opt zile, armata este mereu angrenată în marșuri de noapte, trecând continuu când într-o direcție, când în alta, de-a lungul frontului inamic – asta costă eforturi extraordinare, impune mari lipsuri.

Se poate crede că toate acestea au avut loc fără o puternică fricțiune în mașină? Poate spiritul înaltului comandant provoca aceste mișcări cu ușurința cu care mâna agrimensurului își mișcă astrolabul? Oare aspectul acestor mizerii îndurate de bieții tovarăși de luptă, flămânzi și însetați, nu străpunge de o mie de ori inimile comandanților și pe cea a înaltului comandant? Oare nu-i ajung la ureche plângeri și îndoieli în această privință? Are un om obișnuit curajul să pretindă asemenea sacrificii și nu vor degrada inevitabil asemenea eforturi moralul armatei, nu-i vor slăbi disciplina, pe scurt, nu-i vor surpa virtutea ei militară, dacă totul nu va fi compensat de o uriașă încredere în măreția și infailibilitatea înaltului comandant? Aici, deci, trebuie să fim plini de respect; aceste minuni de execuție trebuie să le admirăm. Toate acestea se simt însă la întreaga lor valoare numai dacă am prins prin experiență ceva din gustul lor; pentru cel ce cunoaște războiul doar din cărți și de pe câmpul de exerciții, în fond, întreaga această contrapondere a acțiunii nici nu există; să preia deci de la noi, pe încredere, ceea ce nu poate primi din experiența proprie.

Am vrut să dăm prin acest exemplu mai multă claritate mersului raționamentului nostru și ne grăbim acum, la sfârșitul capitolului, să spunem că, în prezentarea strategiei, vom caracteriza în felul nostru acele obiecte ale ei ce ne apar drept cele mai importante, fie că ar fi de natură materială sau spirituală, progresând de la simplu la complex, și vom încheia cu ceea ce asigură coeziunea întregului act războinic, adică planul de război și cel de campanie.

Notă.* În manuscrisul unei prelucrări anterioare a cărții a II-a pasajele următoare poartă însemnarea autografă a autorului: „*de folosit pentru capitolul 1 al cărții a III-a*”. Intenționata prelucrare a acestui capitol nu s-a mai făcut, pasajele pomenite se redau deci în întregime aici.

Prin simpla dispunere a unor forțe armate într-un punct, lupta devine doar posibilă acolo, dar nu are loc întotdeauna cu adevărat. Oare posibilitatea aceasta trebuie deja considerată ca o realitate, ca un lucru real? Desigur. Ea devine reală prin *consecințele ei*, iar aceste *efecte, oricare ar fi, nu pot niciodată lipsi*.

Luptele posibile trebuie considerate reale din cauza consecințelor

Când trimiți un detașament pentru a închide retragerea unui inamic pus pe fugă, iar acesta se predă după aceea fără să se bată, numai lupta pe care i-a propus-o acest detașament a provocat hotărârea predării.

Dacă o parte a armatei noastre ocupă o provincie inamică, ce fusese fără apărare, și îi sustrage astfel inamicului forțe importante de completare a armatei sale, numai lupta pe care unitățile trimise de noi i-o propun inamicului, pentru cazul că ar vrea să reia provincia, face ca noi să rămânem în posesia ei.

* A editorilor primei ediții (n. tr.).

În ambele cazuri, deci, simpla posibilitate a luptei a avut consecințe și, prin aceasta, a intrat în rândul evenimentelor reale. Presupunând că, în ambele cazuri, inamicul ar fi opus unităților noastre alte unități, și că ale noastre n-ar fi fost la nivelul lor, iar prin aceasta inamicul le-ar fi convins să renunțe fără luptă la scopul ce-l aveau, într-adevăr noi nu ne-am fi atins scopul, dar lupta pe care am propus-o inamicului în acest punct tot n-a rămas fără efect, căci a atras încoace forțele inamice. Chiar dacă întreaga întreprindere ar ieși în paguba noastră, nu se poate spune că acele poziții ocupate, acele *lupte posibile* au rămas fără efect; efectele sunt, în acel caz, similare celor ale unei lupte pierdute.

În felul acesta se vedește că distrugerea forțelor armate inamice și zdrobirea puterii inamice se înfăptuiesc numai prin efectele luptei, fie că a avut cu adevărat loc, fie că a fost doar propusă și nu a fost acceptată.

Dublul scop al luptei

Dar și aceste efecte sunt de două feluri: nemijlocite și mijlocite. Sunt mijlocite, când intervin și devin scop al luptei alte obiecte, care nu pot fi considerate direct ca nimicire a forțelor armate inamice, ci abia trebuie să ducă la aceasta, e drept cu un ocol, dar cu atât mai mare forță. Posesiunea unor provincii, orașe, cetăți, drumuri, poduri, magazine etc. poate fi scopul imediat al unei lupte, dar niciodată scopul ultim. Aceste obiective trebuie întotdeauna considerate doar ca mijloace în vederea obținerii unei superiorități mai mari, pentru a-i oferi, până la urmă, adversarului lupta în asemenea poziție, încât să-i fie imposibil s-o accepte. Ele nu sunt, așadar, de considerat decât drept verigi intermediare, oarecum o scară a principiului eficace, niciodată, însă, principiul eficace însuși.

Exemple

După ce, în 1814, capitala lui Bonaparte a fost capturată, scopul războiului fusese atins. Sciziunile politice, ce-și aveau rădăcina la Paris, intrară în acțiune și o uriașă fisură făcu să se prăbușească puterea împăratului. Totuși suntem obligați să privim toate acestea din punctul de vedere că, astfel, forța armată și capacitatea de rezistență a lui Bonaparte au fost brusc foarte diminuate, superioritatea aliaților crescând în aceeași măsură, și că, de acum, orice rezistență în continuare devenea imposibilă. Această imposibilitate a dat pacea cu Franța. Dacă ne-am închipui forțele armate ale aliaților scăzând, din motive exterioare, în aceeași proporție, superioritatea ar fi dispărut, iar o dată cu ea tot efectul, toată importanța cuceririi Parisului.

Am parcurs etapele acestui raționament pentru a arăta că este singura concepție firească și adevărată a lucrului, de aici rezultând importanța ei. Concepția aceasta ne readuce mereu la întrebarea: care va fi, în fiecare clipă a războiului și a campaniei, rezultatul probabil al luptelor, mari și mici, pe care ambele părți și le pot propune una alteia? Numai această întrebare hotărăște, în elaborarea planului unei campanii sau unui război, asupra măsurilor de luat preventiv.

Dacă lucrurile nu sunt privite astfel, se acordă altor elemente o falsă valoare

Cine nu învață să considere războiul, și în cadrul războiului fiecare campanie, ca un lanț compus dintr-o mulțime de lupte, în care una o implică întotdeauna pe alta, cade în concepția că ocuparea anumitor puncte geografice, cucerirea unor provincii neapărate *ar fi ceva în sine*, și poate ajunge chiar a le considera ca avantaje pe care se poate pune mâna în treacăt. Considerându-le astfel, și nu ca o verigă într-un întreg șir de evenimente, nimeni nu se mai întreabă dacă posesiunea lor nu va duce în viitor la mari neplăceri. Cât de des reîntălnim această greșală în istoria războaielor! Am vrea să spunem: după cum un negustor nu poate pune la o parte și în siguranță câștigul unei singure afaceri, tot așa în război, un avantaj anume nu poate fi izolat de rezultatul ansamblului. După cum negustorul trebuie să acționeze mereu cu întreaga masă a averii sale, tot astfel, și în război, numai bilanțul final va hotărî avantajul sau dezavantajul fiecărei operații.

Dacă, însă, ochiul spiritului este continuu ațintit pe șirul luptelor, atât de departe cât pot fi prevăzute, se va afla întotdeauna pe calea *dreaptă* spre țel și, astfel, mișcarea forței dobândește acea rapiditate, adică voința și acțiunea, acea energie ce corespunde cauzei și nu este stânjenită de influențe străine.

CAPITOLUL 2

ELEMENTELE STRATEGIEI

Cauzele ce determină în strategie folosirea luptei pot fi împărțite, în mod logic, în elemente morale, fizice, matematice, geografice și statistice.

De prima clasă ar aparține tot ce este provocat de calități și efecte morale; de a doua clasă mărimea forțelor armate, compunerea lor, importanța relativă a armelor etc.; de a treia clasă unghiul liniilor de operație, mișcările concentrice și excentrice, în măsura în care natura lor geometrică ajunge să aibă o valoare în calcul; de a patra influența teritoriului, prin puncte dominante, munți, fluvii, păduri, drumuri; de a cincea, în fine, mijloacele de aprovizionare etc. Nu este rău ca aceste elemente să fie examinate o dată și separat, pentru a clarifica noțiunile și pentru a aprecia, totodată, în treacăt, valoarea mai mare sau mai mică a acestor diferite clase. Căci examinându-le separat, unele pierd de la sine importanța lor de împrumut. Se simte, de pildă, foarte clar că valoarea unei baze de operații, chiar dacă n-am vrea să considerăm din ea decât *poziția liniei de operații*, tot depinde mult mai puțin, fie și în această formă simplă, de elementul geometric al unghiurilor pe care le fac între ele, decât de natura drumurilor și a terenului prin care trec drumurile.

A studia însă strategia după aceste elemente ar fi ideea cea mai nefericită posibilă, căci ele sunt de cele mai multe ori îmbinate strâns și în multiple feluri în diferitele acțiuni militare. Ar însemna să ne pierdem în analizele cele mai sterile și, ca într-un coșmar, am încerca mereu degeaba să ridicăm, de pe aceste temelii abstracte, arcul de boltă spre fenomenele lumii reale. Să-l ferească cerul pe orice teoretician de asemenea încercare! Ne vom ține de lumea fenomenelor globale, fără a împinge analiza noastră mai departe decât este de fiecare dată necesar înțelegerii gândului pe care vrem să-l comunicăm și care nu ne-a fost sugerat în cursul unei cercetări speculative, ci de impresia ce ne-a făcut-o fenomenul global al războiului.

CAPITOLUL 3

MĂRIMI MORALE

Trebuie să mai revenim o dată asupra acestui obiect, atins în capitolul al 3-lea al cărții a II-a, pentru că mărimile morale sunt printre cele mai importante obiecte ale războiului. Ele sunt spiritele care pătrund toată făptura războiului și care se leagă mai curând și cu o afinitate mai puternică de voință ce pune în mișcare și conduce întreaga masă a forțelor, s-ar zice că se contopesc cu această voință, pentru că și ea este o mărime morală. Din păcate, ele caută să se sustragă oricărei înțelepciuni livrești, pentru că nu pot fi prinse nici în cifre, nici în clase și se cer văzute sau simțite.

Spiritul și celelalte calități morale ale armatei, ale înaltului comandant, ale guvernelor, starea de spirit a provinciilor în care este dus războiul, efectul moral al unei victorii sau al unei înfrângeri sunt lucruri în sine foarte felurite și care, prin poziția ce o ocupă în raport cu scopul nostru și condițiile noastre, pot avea influențe foarte felurite.

Chiar dacă despre acestea nu se poate spune în cărți decât puțin sau nimic, ele țin totuși de teoria războiului, deopotrivă cu toate celelalte care constituie războiul. Căci trebuie s-o mai spun o dată: sărmană este filozofia dacă, după obiceiul vechi, termină cu regulile și principiile ei dincoace de toate mărimile morale, iar de îndată ce acestea apar, începe numărarea excepțiilor, care, în felul acesta, sunt oarecum constituite științific, adică ridicate la rangul de reguli; sau dacă se descurcă recurgând la apelul adresat geniului, aflat deasupra tuturor regulilor, dând astfel, în fond, a înțelege că regulile nu numai că sunt scrise pentru proști, dar trebuie cu adevărat să fie chiar ele proaste.

Dacă teoria artei războiului n-ar putea face într-adevăr nimic mai mult decât să amintească existența mărimilor morale, să evidențieze necesitatea de a le aprecia și lua în calcul, la întreaga lor valoare, încă și-ar întinde granițele peste această împărăție a spiritelor și, prin enunțarea punctelor de vedere menționate, l-ar condamna anticipat pe oricine ar încerca să se justifice, în fața scaunului ei de judecată, referindu-se doar la raportul fizic al forțelor.

Dar și de dragul celorlalte așa-zise reguli, teoria nu are voie să izgonească mărimile morale din domeniul ei, pentru că efectele acțiunilor fizice sunt complet contopite cu efectele celor morale și nu pot fi separate între ele, cum se separă metalele dintr-un aliaj, printr-un proces chimic. La orice regulă referitoare la forțele fizice, teoria trebuie să nu piardă din ochi partea pe care o pot avea aici mărimile morale, dacă nu vrea să alunece în formulări prea categorice, ba prea temătoare și limitate, ba prea arogante și fără măsură. Până și teoriile cele mai lipsite de spirit au trebuit să facă, chiar fără a fi conștiente de aceasta, incursiuni în acest domeniu al spiritului; căci, de pildă, efectele nici unei victorii nu pot fi întrucâtva explicate, fără a ține seama de impresiile morale. Și, astfel, majoritatea obiectelor tratate în această carte sunt compuse jumătate din cauze și efecte fizice, jumătate din cauze și efecte morale și am vrea să spunem: cele fizice apar aproape numai ca mânerul de lemn, iar cele morale ca metalul nobil, arma propriu-zisă, bine șlefuită.

Valoarea mărimilor morale, în general, și influența lor, adesea de necrezut, este cel mai bine demonstrată de istorie; iar acesta și constituie cel mai nobil și mai autentic aliment pe care spiritul înaltului comandant îl află în ea. Aici este de remarcat că germenii înțelepciunii, meniți să rodească în spirit, provin mai puțin din demonstrații, cercetări critice și studii savante, decât din sentimente, impresii globale și intuiții scântietoare.

Am putea trece în revistă principalele fenomene morale ale războiului și vedea, grijiului ca un dascăl harnic, ce s-ar putea spune, bine sau rău, despre fiecare. Dar, deoarece, cu această metodă cazi prea ușor în locuri comune și banalități, în timp ce spiritul propriu-zis se volatilizează rapid în analiză, ajungi fără să bagi de seamă să povestești lucruri știute de toată lumea. Preferăm de aceea să rămânem în acest domeniu, mai mult încă decât în altele, incompleți și fragmentari, atrăgând în general atenția asupra importanței chestiunii și sugerând în ce spirit sunt concepute ideile acestei cărți.

CAPITOLUL 4

PRINCIPALELE FORȚE MORALE

Ele sunt *talentele înaltului comandant, virtutea militară a armatei și sentimentul ei național*. Nimeni nu poate hotări, în general, care din aceste forțe are valoare mai mare, căci dacă, în sine, este deja dificil de afirmat ceva despre mărimile lor, sunt și mai greu încă de comparat între ele. Cel mai bun lucru este să nu subapreciem nici una, greșeală la care judecata umană este expusă în mania sa de a oscila când într-o parte, când în alta. Este mai bine să aducem mărturii istorice suficiente pentru incontestabila eficacitate a acestor trei forțe.

Este, totuși, adevărat că, în epoca modernă, armatele statelor europene au ajuns aproape toate la același nivel de disciplină și antrenament, iar conducerea războiului s-a dezvoltat, pentru a folosi o expresie a filozofului, atât de firesc, devenind un fel de metodă pe care o stăpânesc cam toate armatele, încât nici din partea înaltului comandant nu mai este de așteptat să recurgă la artificii deosebite, în sensul mai restrâns al cuvântului (cum a fost de pildă ordinea de bătaie oblică a lui Frederic al doilea). Nu se poate deci nega că, așa stând acum lucrurile, sentimentul național și călirii în război a armatei le revine un rol cu atât mai important. O pace îndelungată ar putea schimba iarăși situația.

Sentimentul național al armatei (*entuziasm, zel fanatic, credință, păreri*) se exprimă cel mai puternic în războiul de munte, unde fiecare, până jos la ultimul soldat, rămâne de capul său. Chiar și numai pentru acest motiv regiunile muntoase sunt zone de luptă cele mai prielnice înarmării poporului⁴².

Abilitatea tehnică a armatei și curajul oțelit, care mențin sudate rândurile, ca și cum ar fi fost turnate odată, se manifestă cel mai puternic în câmp deschis.

Talentul înaltului comandant are cea mai largă posibilitate de desfășurare într-o regiune accidentată, deluroasă. La munte, el stăpânește prea puțin diferitele părți ale armatei și conducerea tuturor îi depășește puterile; la șes deschis, lucrurile sunt prea simple și nu-i solicită toate capacitățile.

În elaborarea planurilor, ar trebui să se țină seama de aceste evidente afinități electice.

CAPITOLUL 5

VIRTUTEA MILITARĂ A ARMATEI

Ea se distinge de simplul curaj și, mai mult încă, de entuziasmul pentru cauza războiului. Curajul este bineînțeles un component necesar al ei; dar după cum curajul, dispoziție naturală a individului, poate fi creat prin obișnuință și exercițiu la ostaș, ca parte a armatei, trebuie să și aibă, la acesta, altă direcție decât la omul obișnuit. Astfel, această dispoziție trebuie să piardă pornirea spre activitate și cheltuire neînfrănată de forță, specifice individului, și să se subordoneze cerințelor de ordin superior, ascultării, ordinii, regulii și metodei. Entuziasmul pentru cauză dă viață și un foc mai puternic virtuții militare a unei armate, dar nu constituie o componentă necesară a acestei virtuți. Războiul este o profesiune determinată (și oricât de generale ar fi interesele sale, și chiar dacă toți bărbații apti de a purta arme ar profesa-o, tot asta ar rămâne), deosebită și separată de celelalte activități umane. A fi pătruns de spiritul și esența acestei profesii, a trezi, antrena și absorbi forțele ce trebuie să fie active în ea, a pătrunde în întregime cu inteligență profesiunea militară, a dobândi, prin exercițiu, siguranța și ușurința în ea, a i te consacra cu desăvârșire, a te transpune, din om în rolul ce-ți revine în armată: aceasta este, repercutată în individ, virtutea militară a armatei.

Oricât am încerca să ne închipuim cetățeanul și soldatul întruniți în același individ, oricât ne-am strădui să dăm un caracter național războaielor și oricât de departe ne-ar duce gândul în această direcție, contrarie foștilor condotieri, niciodată nu se va putea desființa specificitatea carierei militare, iar dacă absorbția nu se poate, cei care o practică, și câtă vreme o practică, se vor socoti mereu membrii unui fel de bresle, în a cărei organizare, legi și obiceiuri se fixează cu precădere spiritele războiului. Și așa va fi și în fapt. S-ar greși deci mult dacă, în tendința cea mai hotărâtă de a privi războiul de foarte sus, s-ar trata cu dispreț acest spirit de corp (esprit de corps) care poate și trebuie să existe, într-o măsură mai mare sau mai mică, într-o armată. Acest spirit de corp constituie oarecum liantul dintre forțele naturale active, în ceea ce numim virtutea militară a armatei. În jurul acestui spirit de corp, se formează mai ușor cristalele virtuții militare.

O armată care-și păstrează în cel mai distrugător foc organizarea obișnuită, care nu este niciodată speriată de un pericol închipuit și nu cedează decât pas cu pas, luptând, înaintea unui pericol real, care, mândră de victoriile sale, nu-și pierde, nici în prăpădul înfrângerii, puterea subordonării, stima și încrederea în conducătorii ei, ale cărei forțe fizice sunt călite în exercițiul lipsurilor și eforturilor, ca mușchii unui atlet, și care vede în aceste eforturi mijloace ale victoriei, nu un blestem căzut pe steagurile sale, o armată căreia o singură noțiune, și anume onoarea armelor ei, îi amintește de toate datoritiile și virtuțile sale – o asemenea armată este pătrunsă de spiritul militar.

Te poți bate excelent, ca cei din Vendée⁶³, și înfăptui lucruri mari, ca elvețienii, americanii, spaniolii, fără a dezvolta această virtute militară; poți fi chiar comandant norocos în fruntea unor armate permanente, ca Eugen⁶⁴ sau Marlborough⁶⁵, fără a te bucura în mod excepțional de sprijinul acestei virtuți. Să nu se spună, deci, că un război victorios este imposibil fără ea, și noi atragem în mod deosebit atenția asupra acestui aspect, ca să individualizăm mai bine conceptul pe care îl formulăm aici, ca noțiunile să nu se dilueze în generalități și să nu se creadă că, până la urmă, virtutea militară ar fi chiar totul. Nu este așa. Virtutea militară a unei armate apare ca o putere morală determinată, de care se poate face abstracție, a cărei influență poate fi deci apreciată – ca o unealtă a cărei forță poate fi calculată.

După ce am caracterizat-o astfel, vrem să vedem ce se poate spune despre influența ei și despre mijloacele de a o dobândi.

Virtutea militară este, peste tot, pentru părți, ceea ce este geniul înaltului comandant pentru ansamblu. Înaltul comandant nu poate conduce decât ansamblul, nu fiecare parte distinctă, și acolo unde nu poate conduce el partea, spiritul militar trebuie s-o conducă. Înaltul comandant este ales după reputația calităților sale eminente; căpeteniile mai de seamă ale marilor corpuri de oaste după un examen atent; dar acest examen scade în intensitate pe măsură ce coborâm și, în aceeași măsură, trebuie să contăm mai puțin pe aptitudini individuale; ce lipsește însă în

această privință, trebuie înlocuit de virtutea militară. Aceleași roluri le joacă calitățile naturale ale unui popor pregătit de război: *curajul, dibăcia, călirea și entuziasmul*. Aceste calități pot, deci, înlocui virtutea militară și invers, din aceasta rezultând, așadar, următoarele:

1. Virtutea militară este proprie numai armatelor permanente, acestea au și cel mai mult nevoie de ea. În înarmări ale poporului sau în războaie populare, ele sunt înlocuite de calitățile naturale, ce se dezvoltă mai repede în aceste cazuri.
2. Armatele permanente se pot mai curând lipsi de virtutea militară, dacă se opun unor armate permanente, decât poporului înarmat, căci, în acest din urmă caz, forțele sunt mai împărțite și părțile rămân mai mult de capul lor. Acolo, însă, unde armata poate fi menținută laolaltă, geniul înaltului comandant joacă un rol mai mare și poate înlocui ceea ce lipsește spiritului armatei. În general, deci, virtutea militară devine cu atât mai necesară cu cât teatrul de război și alte împrejurări complică războiul și risipesc forțele.

Singura învățătură ce se poate trage din aceste adevăruri este următoarea: dacă unei armate îi lipsește această potență, trebuie căutat ca războiul să fie organizat cât mai simplu posibil, sau să se îndoiască grija pentru alte puncte ale organizării războiului și să nu se aștepte, cumva, de la simpla denumire de armată permanentă înfăptuiri ce pot rezulta numai din realitatea ei.

Așadar, virtutea militară este una din cele mai însemnate potențe morale în război, iar unde a lipsit vedem fie că o înlocuiește una din celelalte, ca superioritatea eminentă a înaltului comandant, entuziasmul poporului, fie găsim efecte ce nu corespund eforturilor făcute. Câte lucruri mari a și realizat acest spirit, această valoare autentică a armatei, această înnobilitate a minereului până a face din el metalul sclipitor, vedem la macedoneni sub Alexandru, la legiunile romane sub Cezar, la infanteria spaniolă sub Alexandru Farnese, la suedezi sub Gustav Adolf și Carol al XII-lea, la prusieni sub Frederic și la francezi sub Bonaparte. Ar trebui să închidem dinadins ochii în fața tuturor dovezilor istorice, dacă n-am vrea să recunoaștem că minunatele succese ale acestor înalți comandanți și măreția lor, în cele mai grele situații, nu au fost posibile decât cu o armată astfel potențată.

Acest spirit nu poate proveni decât din două izvoare, care nu-i pot da naștere decât împreună. Primul este un șir de războaie și de succese, celălalt o activitate a armatei împinsă des până la cel mai mare efort. Numai în felul acesta ostașul învață să-și cunoască forțele. Cu cât un înalt comandant este învățat să ceară mai mult soldaților lui, cu atât mai sigur este că ei vor răspunde cerințelor sale. Soldatul este la fel de mândru de ostenele îndurate, ca și de pericolele înfrânte. Sămânța aceasta se dezvoltă, deci, numai pe terenul unei activități continue și al unui neîncetat efort; dar și numai sub soarele victoriei. Dacă, crescând, a ajuns copac puternic, el rezistă celor mai mari furtuni ale nenorocirilor și înfrângerilor, ba chiar, cel puțin un timp, lenevoase liniștii a păcii. Acest spirit nu se poate, deci, naște decât în război și sub înalți comandanți iluștri, bineînțeles însă că poate dura, cel puțin răstimp de câteva generații, și sub comandanți mediocri și în cursul unor perioade mai lungi de pace.

Spiritul de corp, extins și înnobilit, al unei cete de războinici acoperiți de cicatrice, nici nu poate fi comparat cu orgoliul și vanitatea unei armate permanente, a cărei principală forță de coeziune o constituie regulamentul de serviciu și de exercițiu. O anumită seriozitate aspră și un regulament de serviciu sever pot întreține mai multă vreme virtutea militară a unei trupe, dar nu îi dau naștere; ele își păstrează cu toate acestea valoarea, nu trebuie, însă, supraapreciate. Ordine, pricepere, bunăvoință, chiar și o anumită mândrie și o dispoziție foarte bună sunt calități ale unei armate educate în timp de pace, care trebuie apreciate, dar nu au valoare independentă. Ansamblul este menținut de ansamblu și, ca la obiectele de sticlă răcite prea repede, cea mai mică fisură face să se fărâme întregul. Îndeosebi, cea mai bună dispoziție din lume se schimbă mult prea ușor în lășitate și, am fi tentați să spunem, într-un fel de fanfaronadă a fricii: *franțuzescul sauve qui peut**. O asemenea armată nu este în stare de nimic prin sine, ci numai datorită înaltului ei comandant. Ea trebuie condusă cu deosebită prudență, până ce, crescând treptat, în victorii și eforturi, vigoarea ajunge să-i umple greaua armură. Să ne ferim deci să confundăm spiritul armatei cu dispoziția ei.

* Scape cine poate! (n. tr.).

CAPITOLUL 6

ÎNDRĂZNEALA

Ce loc și rol definește îndrăzneala în sistemul dinamic al forțelor, unde se opune prudenței și precauției, am spus în capitolul despre siguranța succesului, pentru a arăta prin aceasta că teoria nu are nici un drept s-o îngrădească, sub pretextul puterii sale legiuitoare.

Dar această nobilă forță de impulsie, cu care sufletul omenesc se ridică deasupra primejdiilor, trebuie considerată în război și ca un principiu activ specific. Într-adevăr, în ce domeniu al activității umane să-și afle îndrăzneala dreptul de cetate, dacă nu în război?

De la toboșar și soldatul de la furgoanele de bagaje, până sus la înaltul comandant, îndrăzneala este cea mai nobilă virtute, oțelul potrivit, care îi dă armei ascuțișul și strălucirea.

Trebuie s-o recunoaștem: îndrăzneala are în război chiar *privilegii* proprii. Dincolo de rezultatul calculului cu spațiu, timp și mărime, îi mai revin îndrăzneli câteva procente, pe care, ori de câte ori se dovedește mai puternică, le obține din slăbiciunea celorlalți. Este așadar o adevărată forță creatoare. Aceasta nu este, nici filozofic, greu de dovedit. Ori de câte ori îndrăzneala întâlnește șovăiala, are în mod necesar probabilitatea succesului de partea sa, căci șovăiala este deja un echilibru pierdut. Numai acolo unde dă de o prudență gândită, despre care am fi tentați să spunem că este la fel de *îndrăzneată*, în orice caz la fel de puternică și viguroasă ca ea însăși, îndrăzneala trebuie să fie în dezavantaj. Dar acestea sunt cazuri rare. În toată mulțimea prudențelor, o importanță majoritate sunt cei prudenți de frică.

În marea masă, îndrăzneala este o forță a cărei dezvoltare deosebită nu poate ajunge niciodată să dăuneze altor forțe, pentru că, în cadrul și structura ordinii de luptă și a serviciului militar, marea masă este întotdeauna subordonată unei voințe superioare și este deci condusă de o inteligență din afara ei. Aici îndrăzneala rămâne numai ca forța unui arc comprimat, gata oricând să țâșnească.

Cu cât urcăm în ierarhia comandanților, cu atât devine mai necesar ca îndrăzneala să fie însoțită de un spirit chibzuit, ca să nu fie fără scop, o simplă izbucnire a patimii, căci tot mai rar privește propriul sacrificiu, tot mai des apărarea celorlalți și binele unei mari colectivități depind de succesul ei. Ceea ce, deci, este reglementat pentru marea masă de regulamentul de serviciu, devenind o a doua natură, trebuie să fie reglementat pentru comandant de chibzuință, iar aici chiar și îndrăzneala unei singure acțiuni poate ușor deveni greșală. Totuși rămâne o greșală frumoasă, care nu trebuie privită ca oricare alta. Ferice de armata în care se ivește adesea îndrăzneala inoportună; este o bucurie viguroasă, dar mărturia unui sol bogat. Chiar și îndrăzneala oarbă, adică îndrăzneala lipsită de orice scop, nu trebuie disprețuită; în fond, este aceeași forță sufletească, însă exercitată fără participarea inteligenței, ca un fel de patimă. Numai acolo unde îndrăzneala refuză ascultarea spiritului, unde se desparte, cu dispreț, de o voință categoric superioară, trebuie tratată ca un rău periculos, nu din pricina riscurilor legate de îndrăzneală, ci din pricina acestei neascultări, căci nimic nu este în război mai important decât ascultarea.

Ajunge numai să afirmăm că, în război, la un grad egal de inteligență, teama strică de o mie de ori mai mult decât îndrăzneala, ca să fim siguri de aprobarea cititorilor noștri.

În fond, intervenția unui scop rezonabil ar trebui să urmeze îndrăzneala, să-i reducă, deci, valoarea proprie; totuși lucrurile stau tocmai invers.

O mare parte din forța emotivității este redusă de intervenția gândirii lucide ori chiar de predominarea inteligenței. De aceea, îndrăzneala devine *tot mai rară, pe măsură ce urcăm gradele scării ierarhice*; căci, chiar dacă inteligența și înțelegerea n-ar trebui să crească cu aceste grade, *datele, împrejurările și considerațiile obiective* li se impun din afară comandanților, la diferitele lor niveluri, în asemenea măsură și cu atâta forță *încât constituie pentru ei o obligație cu atât mai împovărătoare, cu cât nu le sunt cunoscute prin propriile mijloace*. Acesta este, în război, principalul temei al experienței de viață prinsă de dictonul francez: *Tel brille au second, qui s'éclipse au premier**. Aproape toți generalii pe care istoria ni-i prezintă ca mediocri sau chiar nehotărâți în funcția de înalt comandant se distinseseră, în grade mai mici, prin îndrăzneală și hotărâre.

* Pe cât strălucește ca subordonat, pe atât este de șters ca șef (n. tr.).

Trebuie făcută o diferențiere între motivele rezultate din presiunea necesității, care duc la o acțiune îndrăzneată. Această necesitate are gradele ei de intensitate. Dacă este imediată, dacă, în urmărirea obiectivului său, comandantul se expune la mari primejdii, pentru a se sustrage altora la fel de mari, nu putem admira decât hotărârea sa, care, însă, tot are valoare. Dacă un tânăr sare călare peste o prăpastie, ca să-și arate îndemânarea de călareț, este îndrăzneț; când face același salt pentru a scăpa de o hoardă de ieniceri tăietori de capete, este doar hotărât. Cu cât însă, necesitatea este mai departe de acțiune, cu cât este mai mare numărul situațiilor pe care inteligența trebuie să le parcurgă ca să ajungă conștientă de necesitate, cu atât mai puțin dăunează îndrăzelii. Când Frederic cel Mare a considerat, în 1756, că războiul era inevitabil și că nu putea scăpa pieirii decât luând-o înaintea inamicilor săi, se impunea, deci, să înceapă el războiul, dar aceasta era, desigur, un act foarte îndrăzneț, căci numai puțini bărbați în situația lui s-ar fi hotărât la așa ceva.

Deși strategia este numai domeniul rezervat înaltului comandant ori comandanților din cele mai înalte posturi, totuși îndrăzneala tuturor celorlalte verigi ale armatei îi este strategiei la fel de puțin indiferentă ca și celelalte virtuți militare. Cu o armată provenind dintr-un popor îndrăzneț și în care spiritul îndrăzelii a fost mereu întreținut, se pot întreprinde cu totul alte lucruri decât cu o armată care s-a instrăinat de această virtute militară; de aceea am și menționat-o în legătură cu armata. Dar, în fond, obiectul interesului nostru este, în mod cu totul deosebit, îndrăzneala înaltului comandant, și totuși nu avem mare lucru de spus despre ea, după ce am caracterizat-o, în general, cât ne-am priceput de bine.

Cu cât urcăm în ierarhia posturilor de conducere, cu atât devin predominante în activitate spiritul, inteligența și înțelegerea, cu atât este refutată îndrăzneala, care este o calitate a temperamentului, și de aceea o găsim atât de rar în posturile cele mai înalte, dar atunci este cu atât mai de admirat. O îndrăzneală condusă de o inteligență dominatoare este semnul distinctiv al eroului; această îndrăzneală nu constă în a cuteza împotriva naturii lucrurilor, într-o grosolană încălcare a legii probabilității, ci în sprijinirea viguroasă a celui calcul superior pe care geniul, tactul judecății l-a parcurs, cu iuteala fulgerului și numai semiconștient, când ia hotărârea. Cu cât îndrăzneala înaripează mai mult spiritul și înțelegerea, cu atât mai departe ajung ele în zborul lor, cu atât mai cuprinzătoare devine privirea, cu atât mai corect rezultatul; dar, bineînțeles, mereu numai în sensul că de scopurile mai mari rămân legate și pericolele mai mari. Omul obișnuit, pentru a nu vorbi de cel slab și nehotărât, poate ajunge la un rezultat just cel mult într-o activitate imaginară, în camera lui, departe de pericole și răspunderi, și asta doar în măsura în care așa ceva este posibil fără experiența vie. Dacă, însă, pericolele și răspunderile l-ar încolți peste tot de aproape, ar pierde privirea de ansamblu, și dacă ar păstra-o cumva, datorită influenței altora, ar pierde *capacitatea de a hotărî*, pentru că aici nimeni altul nu-i poate ajuta.

Credem, așadar, că nici un înalt comandant eminent nu poate fi imaginat ca lipsit de îndrăzneală, că niciodată adică o asemenea personalitate nu se poate dezvolta dintr-un om căruia nu-i este înăscută această forță a sufletului, pe care o considerăm prima condiție a unei asemenea cariere. Cât mai subzistă din forța aceasta înăscută, perfecționată și modificată prin educație și restul vieții, când bărbatul a ajuns la înaltul post, este a doua întrebare. Cu cât forța a rămas mai mare, cu atât aripa geniului va fi mai viguroasă, zborul mai înalt. Riscul devine tot mai mare; dar o dată cu el crește obiectivul. Dacă liniile comportamentului comandantului decurg și-si dobândesc direcția dintr-o îndepărtată necesitate, sau dacă tind spre cheia de boltă a unui edificiu proiectat de orgoliu, dacă acționează Frederic sau Alexandru, este cam același lucru pentru cercetarea critică. Dacă ipoteza din urmă stărnește mai mult fantezia, fiind și mai cutezătoare, prima, în schimb, satisface mai mult intelectul, deoarece comportă mai multă necesitate interioară.

Ne rămâne să mai considerăm o împrejurare importantă.

Spiritul îndrăzelii poate domni într-o armată fie pentru că există în popor, fie pentru că a apărut într-un război norocos, sub conducători îndrăzneți; dar, în acest caz, la început i se va simți lipsa.

În timpurile noastre, însă, abia dacă mai există alt mijloc de a educa spiritul poporului în acest sens decât tocmai războiul, și anume conducerea îndrăzneată a acestuia. Numai prin ea se poate acționa împotriva acelei moliciuni sufletești, acelei tendințe spre sentimentul de confort, care trag în jos un popor prins de bunăstare și de o activitate comercială în creștere.

Numai când caracterul popular și obișnuința războiului se sprijină între ele, într-o permanentă reciprocitate, un popor poate spera să aibă o poziție puternică în lumea politică⁶⁶.

CAPITOLUL 7

PERSEVERENȚA

Cititorul se așteaptă să i se vorbească de unghiuri și linii și, în locul acestor cetățeni ai lumii științei, nu i se înfățișează decât oameni din viața obișnuită, pe care îi întâlnește zilnic pe stradă. Totuși, autorul nu se poate hotărî să devină cât de puțin mai matematic decât îi pare a fi subiectul și nu se teme de mirarea dezaprobatoare pe care i-ar putea-o arăta cititorul său.

În război, mai mult decât în orice situație în lume, lucrurile se petrec altfel decât au fost gândite, iar văzute de aproape arată altfel decât din depărtare. Cu ce calm poate vedea arhitectul crescându-i opera și conformându-se planurilor sale! Medicul, deși expus mult mai mult decât arhitectul unor efecte și hazarduri ce se sustrag cercetării, își cunoaște totuși exact efectele și formele mijloacelor sale. În război, conducătorul unui vast ansamblu se află în neîncetată bătaie a valurilor unor informații false și adevărate; a unor greșeli comise din teamă, neglijență, pripeală; a unor insubordonări, datorate unei păreri juste sau greșite, relei-voințe, unui simț adevărat sau fals al datoriei, lenei sau epuizării, precum și a unor hazarduri la care nimeni nu se gândise. Pe scurt, este expus la o sută de mii de impresii, din care cele mai multe au o tendință neliniștitoare, iar puține numai una încurajatoare. O lungă experiență de război conferă tactul aprecierii rapide a acestor felurite fenomene, un mare curaj și tărie de caracter le rezistă ca o stâncă în clipocitul valurilor. Cine ar ceda acestor impresii, nu ar duce la capăt nimic din ce a întreprins, și, de aceea, *perseverența* în hotărârea luată, câtă vreme nu i se opun cele mai categorice motive, este o contrapondere foarte necesară. Apoi, aproape nu există în război vreo acțiune glorioasă care să nu fi fost înfăptuită cu eforturi, strădanii și suferințe infinite, iar dacă, aici, slăbiciunea fizică și morală a omului este întotdeauna gata să cedeze, tot numai o mare putere de voință, care se manifestă într-o *tenacitate* admirată de contemporani și viitorime, poate duce la țintă.

CAPITOLUL 8

SUPERIORITATEA NUMERICĂ

Ea este în tactică, ca și în strategie principiul cel mai general al victoriei, și urmează să fie examinată de noi întâi din acest punct de vedere general, la care ne permitem considerațiile de mai jos.

Strategia determină *locul* și *momentul* în care, precum și *forțele armate* cu care trebuie dusă lupta; prin această triplă determinare ea are deci o influență foarte esențială asupra rezultatului luptei. De îndată ce tactica a dat lupta și rezultatul există, fie că e victorie sau înfrângere, strategia îl folosește în modul adecvat scopului războiului. Bineînțeles, acest scop al războiului este adesea unul foarte îndepărtat și numai în cele mai rare cazuri unul foarte apropiat. Un șir de alte scopuri i se subordonează ca mijloace. Aceste scopuri, ce sunt totodată mijloace pentru scopuri mai înalte, pot fi felurite; în practică, chiar și scopul ultim, obiectivul întregului război, este aproape în fiecare război altul. Vom face cunoștință cu aceste lucruri pe măsură ce abordăm diversele obiecte atinse de ele, și nu poate fi intenția noastră să cuprindem ansamblul obiectului printr-o enumerare completă a lor, chiar dacă ar fi posibilă. De aceea, nu ne vom ocupa, deocamdată, de folosirea luptei.

Nici elementele prin care strategia își exercită influența asupra rezultatului luptei, prin faptul că o hotărăște (oarecum o decretează), nu sunt atât de simple încât să poată fi cuprinse într-o singură analiză. Fixând timpul, locul și forța, strategia o poate face, în practică, în felurite chipuri, din care fiecare determină altfel lupta, atât în ce privește sfârșitul, cât și rezultatul ei. Vom face, așadar, numai treptat cunoștință și cu acestea, anume la obiectele care determină mai de aproape practica.

Dacă despuim astfel lupta de toate modificările, pe care le poate primi după menirea ei și condițiile din care a provenit, dacă facem, în fine, abstracție de valoarea trupelor, pentru că aceasta este un dat, nu rămâne decât simpla noțiune de luptă, adică o încăierare informă, în care nu distingem decât numărul luptătorilor.

Acest număr deci va hotărî victoria. Chiar și din mulțimea de abstracții pe care a trebuit să le facem pentru a ajunge la acest punct, rezultă că, într-o luptă, superioritatea numerică nu este decât unul din factorii ce concură la victorie, că, așadar, foarte departe de a fi câștigat totul sau măcar esențialul cu superioritatea numerică, poate nu s-a atins încă cu ea decât foarte puțin, după cum împrejurările concomitente sunt așa sau altminteri. Dar superioritatea comportă gradații, ea poate fi dublă, întreită, împărțită și fiecare înțelege că, cu asemenea creștere, ea strivește restul.

În această privință trebuie recunoscut că superioritatea numerică este factorul cel mai important într-o luptă, numai că trebuie să fie destul de mare pentru a ține echilibrul celorlalte împrejurări, ce acționează concomitent. Consecința nemijlocită a acestui fapt este că cel mai mare număr posibil de trupe trebuie adus în luptă în punctul hotărâtor.

Fie că, după aceea, aceste trupe sunt suficiente sau nu, dinspre partea asta s-a făcut tot ce permiteau mijloacele. Acesta este primul principiu al strategiei. Formulată la modul atât de general ca aici, s-ar potrivi deopotrivă pentru elini și persani, sau englezi și hinduși, ca și pentru francezi și germani. Dar vrem să îndreptăm privirile noastre asupra condițiilor militare europene, ca să ne putem preciza ideile.

Aici armatele sunt mult mai asemănătoare între ele, în ce privește înarmarea, organizarea și cunoștințele tehnice de orice fel, nu mai există decât din când în când, o diferență în virtutea militară a armatei și talentul înaltului comandant. Dacă parcurgem istoria războaielor europene mai recente, nu vom găsi nici un exemplu de Maraton⁶⁷.

Frederic cel Mare a bătut, la Leuthen, cam cu 30 000 de oameni 80 000 de austrieci, la Rossbach, cu 25 000 de oameni vreo 50 000 de oameni ai coaliției; dar acestea sunt chiar singurele exemple ale unor victorii cucerite împotriva unui dușman mai tare de două ori sau chiar și mai mult. Nu ar fi corect să-l cităm aici pe Carol al XII-lea, în bătălia de la Narva. În vremea aceea, rușii cu greu puteau fi considerați europeni, de asemenea principalele împrejurări ale luptei sunt puțin cunoscute⁶⁸. La Dresda, Bonaparte a avut 120 000 contra 220 000, deci dublul încă nu era atins. La Kolin, Frederic cel Mare n-a izbutit, cu 30 000 de oameni împotriva a 50 000 de austrieci, și nici Bonaparte, în disperata bătălie de la Leipzig, unde avea 160 000 de oameni contra 280 000, superioritatea adversarului fiind, în ambele cazuri, mult mai puțin decât dublă.

Rezultă de aici, după cum se pare, că, în Europa de azi, îi este greu celui mai talentat înalt comandant să smulgă victoria unei forțe inamice de două ori mai puternice. Dacă dublul forței armate cântărește atât de greu în balanță împotriva celor mai înalți comandanți, n-avem voie să ne indoim că, în cazurile obișnuite, în lupte mari sau mici, o superioritate importantă, care însă nu este nevoie să atingă dublul, va ajunge să decidă victoria, oricât de dezavantajoasă ar fi celelalte împrejurări. Desigur, s-ar putea închipui o trecătoare unde nici o superioritate înzecită n-ar ajunge să-l doboare pe inamic; dar, în asemenea caz, nici nu s-ar mai putea vorbi de luptă.

Credem deci că tocmai în condițiile noastre, precum și în toate cele asemănătoare, forța adusă în punctul hotărâtor este un lucru foarte esențial și că, în generalitatea cazurilor, este cu adevărat cel mai important din toate. Forța în punctul hotărâtor depinde de forța absolută a armatei și de abilitatea folosirii ei.

Prima regulă ar fi deci de a intra în campanie cu o armată cât se poate de puternică. Aceasta sună foarte tare a banalitate și, totuși, nu este chiar o banalitate.

Pentru a dovedi cum, multă vreme, puterea forței armate nu a fost considerată drept un element esențial, ajunge să observăm că în majoritatea istoriilor războaielor veacului al optsprezecelea, chiar în cele mai amănunțite, puterea armatelor nu era indicată deloc sau era indicată numai în treacăt, și nu i se atribuia niciodată o importanță deosebită. Tempelhoff, în *Istoria războiului de șapte ani*⁶⁹, este cel mai vechi dintre autorii care o indică regulat, dar, totuși, foarte superficial.

Chiar Massenbach⁷⁰, în diversele sale considerații critice despre campaniile prusiene din 1793 și 1794 în Vosgi, vorbește mult despre munți, văi, drumuri și poteci, dar nu pomeneste de fel puterea respectivă a forțelor ce se confruntau.

O altă dovadă stă în ideea ciudată ce băntuia prin capetele unor critici militari, după care ar fi existat o anumită mărime, optimă, a unei armate, o mărime normală, dincolo de care forțele armate în plus ar fi fost mai curând stânenitoare decât utile*.

* Ne vin în minte întâi Tempelhoff și Montalembert⁷¹; primul într-un pasaj al primei sale părți, p. 148, celălalt în corespondența sa privitoare la planul de operații ruse pe anul 1759.

În fine, există o mulțime de cazuri în care nu s-au folosit cu adevărat în bătălie sau în război toate forțele armate disponibile, pentru că nu se acorda superiorității numerice importanța cuvenită prin firea lucrurilor.

Dacă suntem într-adevăr convingși că printr-o superioritate considerabilă se poate impune orice, desigur că această convingere clară va influența pregătirile de război, pentru a porni cu cât mai multe forțe va fi posibil, fie în vederea obținerii superiorității, fie cel puțin pentru a ne apăra de superioritatea adversarului. Atât despre forța absolută cu care trebuie dus războiul.

Dimensiunea acestei forțe absolute este hotărâtă de guvern, și cu toate că, de fapt, activitatea războinică începe deja cu această hotărâre, parte cu totul esențială, strategică, a activității menționate, în majoritatea cazurilor înaltul comandant ce va comanda armata va trebui să considere forța ei absolută ca un dat, fie că n-a participat la determinarea ei, fie că împrejurările au împiedicat să i se dea proporții suficiente.

Nu mai rămâne deci decât de a-și asigura, printr-o folosire abilă, o superioritate relativă în punctul hotărâtor, chiar și în cazurile în care nu s-a putut obține superioritatea absolută.

Esențială în această privință apare calcularea spațiului și timpului, ceea ce a făcut ca, în strategie, să se considere că acest calcul cuprinde aproape întreaga folosire a forțelor armate. Ba s-a mers până la a atribui unor înalți comandanți eminenți o funcție cerebrală specifică acestor nevoi ale strategiei și tacticii.

Dar coordonarea în spațiu și timp, chiar dacă constituie peste tot baza și, într-un sens, pâinea de toate zilele a strategiei, nu este nici lucrul cel mai greu, nici cel hotărâtor.

Dacă parcurgem cu o privire obiectivă istoria militară vom afla că, cel puțin în strategie, sunt foarte rare cazurile în care erorile în asemenea calcule ar fi devenit, într-adevăr, cauza unor pierderi importante. Dacă, însă, noțiunea unei abile combinații a spațiului și timpului este să reprezinte toate cazurile în care un înalt comandant hotărât și activ a înfrânt cu una și aceeași armată, prin măsuri rapide, mai mulți adversari (Frederic cel Mare, Bonaparte), ne încurcăm inutil într-un limbaj convențional. Pentru claritatea și rodnicia ideilor, este necesar să numim întotdeauna lucrurile pe numele lor adevărat.

Justa apreciere a adversarilor lor (Daun, Schwarzenberg), riscul de a nu le opune un timp decât forțe mici, energia necesară marșurilor forțate, cutezanța unor atacuri rapide, activitatea intensă la care se ridică sufletele mari în momentul primejdiei, iată cauzele acestor victorii – și ce au de-a face ele cu capacitatea de a coordona just două elemente atât de simple ca spațiul și timpul!

Dar chiar acel joc în ricoșet al forțelor, în care victoriile de la Rossbach⁷² și Montmirail⁷³ au dat elanul pentru victoriile de la Leuthen⁷⁴ și Montereau⁷⁵, joc căruia marii căpitani le-au încredințat, în apărare, în mai multe rânduri soarta lor, este totuși, dacă vrem să fim clari și preciși, numai o întâmplare rară a istoriei.

Mult mai frecvent superioritatea relativă, adică ducerea abilă a unor forțe superioare în punctele hotărâtoare, se întemeiază pe justa apreciere a acestor puncte și pe orientarea adecvată, asigurată astfel din capul locului acestor forțe, pe fermitatea necesară de a neglija secundarul în favoarea esențialului, adică de a-și menține forțele într-o măsură precumpănitoare concentrate. Este ceea ce îi caracterizează pe Frederic cel Mare și pe Bonaparte.

Cu acestea credem că am redat superiorității numerice importanța ce-i revine; ea trebuie să fie considerată ideea fundamentală, trebuie să fie căutată întotdeauna în primul rând și pe cât se poate.

Să se ia, de aceea, superioritatea numerică drept o condiție necesară a victoriei, ar însemna o completă neînțelegere a expunerii noastre; dimpotrivă, din ea nu rezultă decât importanța ce trebuie acordată în luptă puterii forțelor armate. Când această putere ajunge cât se poate de mare, principiul a fost satisfăcut și numai privirea asupra ansamblului împrejurărilor hotărăște dacă e permis sau nu să se evite lupta din lipsă de forțe.

CAPITOLUL 9

SURPRINDEREA

Încă din obiectul capitolului precedent, tendința generală spre superioritatea relativă, rezultă o altă tendință, care, în consecință, trebuie să fie la fel de generală: *surprinderea* inamicului. Ea stă, mai mult sau mai puțin, la baza a tot ce se întreprinde, pentru că, fără surprindere, de fapt nu se poate închipui superioritatea în punctul hotărâtor.

Surprinderea devine deci mijlocul superiorității, dar mai trebuie privită și ca un principiu independent, anume prin efectul ei moral. Unde reușește la un grad înalt, ea are drept consecință confuzia și descurajarea adversarului, și există multe exemple, mari și mici, cum acestea multiplică succesul. Aici, însă, nu este vorba propriu-zis de declanșarea neașteptată a acțiunii, care ține de atac, ci de străduința de a-l surprinde pe adversar prin măsurile luate, îndeosebi prin repartitia forțelor, care poate fi la fel de bine gândită în apărare și este de o deosebită importanță în special în apărarea tactică.

Spunem că surprinderea stă fără excepție la baza tuturor acțiunilor întreprinse, numai că într-un grad foarte diferit, după natura acțiunii și restul împrejurărilor.

Această diferență începe încă de la însușirile armatei, ale înaltului comandant, ba chiar ale guvernului țării.

Secretul și rapiditatea sunt cei doi factori ai acestui produs, și ambii presupun, la guvern și la înaltul comandant, o mare energie, iar în armată, o mare seriozitate în serviciu. Cu moliciune și prea puțină fermitate în principii, degeaba se contează pe surprindere. Dar pe cât de generală și de indispensabilă este această strădanie, și pe cât e de adevărat că ea nu va rămâne niciodată cu totul fără efect, tot atât de adevărat este că o reușită perfectă a surprinderii e rară și că aceasta este în natura lucrurilor. Ar fi deci greșit să se creadă că prin acest mijloc s-ar putea obține deosebit de mult în război. Ideea surprinderii este foarte seducătoare; în execuție însă, ea se pierde, de cele mai multe ori, în fricțiunea întregii mașini.

În tactică, surprinderea este mult mai la locul ei, din motivul firesc că toate duratele și spațiile sunt mai mici. În strategie, ea devine deci cu atât mai posibilă, cu cât măsurile respective sunt mai aproape de domeniul tacticii, și cu atât mai dificilă, cu cât acestea se află mai sus, către domeniul politicii.

Pregătirile de război durează de obicei mai multe luni, concentrarea armatelor în principalele puncte de desfășurare impune cel mai adesea organizarea de magazine și depozite, precum și deplasări importante de trupe, a căror direcție se poate ghici destul de repede.

De aceea, este extrem de rar ca un stat să surprindă pe altul cu un război sau cu direcția, în mare, a forțelor sale. În veacul al șaptesprezecelea și al optsprezecelea, când asediile aveau o mare importanță în război, exista o tendință generală și un capitol deosebit, foarte important, al artei războiului, încercuirea pe neașteptate a unei localități fortificate; dar nici aceasta nu reușea decât rar.

În schimb, în situațiile ce se pot ivi de pe o zi pe alta, surprinderea se poate închipui mult mai ușor, și adesea nici nu-i greu să se ascundă inamicului un marș și să i se ia prin aceasta o poziție, un punct în regiune, un drum etc. Este însă clar că ce câștigă surprinderea, în direcția aceasta, cu ușurință, pierde ca eficacitate, după cum aceasta poate crește continuu pe socoteala ușurinței. Cine crede că de asemenea surprindere în acțiuni mărunte s-ar putea lega adesea consecințe mari, de pildă câștigarea unei bătălii, capturarea unei baze de aprovizionare importante, crede ceva într-adevăr foarte ușor de închipuit, dar neconfirmat de istorie, căci există foarte puține exemple în care, din asemenea surprinderi, să fi rezultat lucruri mari, ceea ce ne dă cu adevărat dreptul să conchidem ce dificultăți sunt inerente surprinderii.

Desigur, cine interoghează istoria în aceste chestiuni nu trebuie să se mulțumească cu anume tirade fastuoase ale criticii istorice, cu sentințele și terminologia ei pretentioasă, ci trebuie să privească lucrurile în față. Există de exemplu, o anumită zi în campania din Silezia din 1761, care a dobândit, în această privință, un fel de celebritate. Este ziua de 22 iulie, în care Frederic cel Mare l-a devansat pe generalul Laudon⁷⁶ în marșul spre Nossen pe Neisse, astfel devenind, precum se spune, imposibilă joncțiunea armatelor austriece și rusești în Silezia superioară, ceea ce a însemnat pentru rege câștigarea unui răgaz de patru săptămâni. Cine citește cu grijă despre

acest eveniment în principalii istoriografi* și reflectează asupra lui fără idei preconcepțute, nu va găsi nicidecum această semnificație în marșul din 22 iulie și, în genere, nu va găsi decât contradicții în întregul raționament, care pe această chestiune a ajuns la modă, și va vedea multe lucruri nemotivate în mișcările lui Laudon, în această celebră perioadă de manevre. Cum s-ar putea accepta, în setea noastră de veridicitate și de convingere lucidă, ca valabilă, asemenea dovadă istorică?

Cine contează ca din folosirea principiului surprinderii să obțină efecte mari în cursul unei campanii, se gândește la o activitate foarte intensă, a hotărârii rapide, marșuri forțate, care să-i dea mijloacele necesare, însă nici acești factori, chiar acolo unde există la un nivel înalt, nu generează întotdeauna efectul intenționat, așa cum vedem din exemplele oferite de doi înalți comandanți, pe drept cuvânt socotiți a fi dispuși de cel mai mare talent în materie, Frederic cel Mare și Bonaparte. Când, în iulie 1760, Frederic, atacându-l atât de brusc, dinspre Bautzen, pe Lacy, s-a întors împotriva Dresdei, nu a obținut de fapt nimic cu tot acest intermezzo, dimpotrivă, situația i s-a agravat sensibil prin aceasta, deoarece, între timp, a căzut cetatea Glatz.

În anul 1813, Bonaparte s-a întors brusc, în două rânduri, contra lui Blücher, ca să nu mai vorbim de incursiunea sa în Boemia, venind din regiunea Oberlausitz, și, în ambele dați, fără a obține la fel efectul scontat. Acele acțiuni s-au dovedit doar lovături în vânt, care l-au costat timp și forțe, și ar fi putut să-i devină foarte periculoase la Dresda.

O surprindere cu succes mare nu este deci, nici în acest domeniu, numai rodul activității, vigoriei și fermității conducerii, ea trebuie să mai fie favorizată și de alte împrejurări. Nu vrem însă nicidecum să negăm posibilitatea unui asemenea succes, ci doar să-l legăm de necesitatea unor împrejurări favorabile, care desigur nu se găsesc atât de des și pe care comandantul rareori le poate produce.

Tocmai înalții comandanți pomeniți oferă fiecare un exemplu izbitor în acest sens; Bonaparte, în celebra sa acțiune din 1814, contra armatei lui Blücher, când aceasta, despărțită de grosul armatei, cobora de-a lungul Marnei. Un marș de două zile efectuat prin surprindere putea cu greu da rezultate mai mari. Armata lui Blücher, care se întindea pe trei zile de marș, a fost bătută pe părți și a suferit o pierdere echivalând cu înfrângerea într-o bătălie principală. Era numai efectul surprinderii, pentru că, dacă ar fi crezut în posibilitatea atât de apropiată a unui asemenea atac al lui Bonaparte, Blücher și-ar fi organizat cu totul altfel marșul. De această greșală a lui Blücher se leagă succesul lui Bonaparte. Este adevărat că Bonaparte nu cunoștea aceste împrejurări, încât a profitat de amestecul unui hazard favorabil.

Tot așa s-a întâmplat cu bătălia de la Liegnitz, din 1760. Frederic cel Mare a câștigat această frumoasă bătălie pentru că, în cursul nopții, și-a schimbat iar poziția pe care abia o ocupase; prin aceasta Laudon a fost luat cu totul prin surprindere și rezultatul a fost pierderea a 70 de tunuri și 10 000 de oameni. Deși, în acea perioadă, Frederic cel Mare adoptase principiul de a se mișca mult încoace și încolo, pentru a face astfel imposibilă o bătălie sau cel puțin a stânjeni planurile inamice, schimbarea poziției din noaptea de 14 spre 15 nu fusese făcută tocmai în această intenție, ci, după cum chiar regele o spune, pentru că poziția ocupată în 14 nu-i plăcuse. Deci, și aici hazardul a jucat un rol important. Fără coincidența atacului cu schimbarea nocturnă a poziției și cu caracterul inaccesibil al regiunii, rezultatul n-ar fi fost același.

Chiar în domeniul superior și suprem al strategiei există câteva cazuri de surprindere cu urmări importante. Ne mulțumim să cităm strălucitele expediții ale Marelui Elector⁷⁷ împotriva suedezilor, din Franconia până în Pomerania și din Brandenburg până pe râul Pregel, campania din 1757 și celebra trecere a Alpilor, executată de Napoleon în 1800. Aici, o armată și-a predat, prin capitulare, întregul teatru de război, și puțin a lipsit, în 1757, ca altă armată să se fi predat, împreună cu teatrul ei de război. În sfârșit, ca un caz de război cu totul neașteptat, poate fi citată invadarea Sileziei de către Frederic cel Mare. În toate aceste cazuri succesele au fost mari și zdrobitoare. Dar istoria oferă foarte puține asemenea cazuri, dacă nu cumva le confundăm cu acelea în care, din lipsă de activitate și energie, un stat nu reușește să-și termine pregătirile (Saxonii în 1756, Rusia în 1812)⁷⁸.

Mai rămâne încă o observație, care privește fondul chestiunii. Într-adevăr, nu poate surprinde decât acela care îi impune celui alt legea sa; iar legea nu și-o poate impune decât cel care acționează corect. Dacă îl surprindem cu o măsură greșită pe adversar, în locul rezultatului favorabil

* Tempelhoff, Der Veteran, Frederic cel Mare.

vom avea, poate, de suportat o grea înfrângere; în orice caz, adversarul trebuie să se sinchisească prea puțin de încercarea noastră de a-l lua prin surprindere, el găsește în greșeala noastră mijlocul de a abate răul. Deoarece atacul comportă acțiuni pozitive, în mult mai mare măsură decât apărarea, și surprinderea este mai mult de domeniul atacatorului, dar nu exclusiv, ceea ce vom vedea în continuare. Se pot, deci, întâlni surprinderile reciproce ale atacatorului și ale apărătorului, iar atunci ar trebui ca dreptatea să fie de partea celui care a nimerit mai bine.

Așa ar trebui să fie; viața practică însă, nu respectă atât de strict această linie, și aceasta dintr-un motiv simplu. Efectele morale pe care le comportă surprinderea transformă adesea, pentru cel care se bucură de sprijinul ei, treaba cea mai proastă într-una bună și nu-l lasă pe adversar să ajungă la o hotărâre valabilă. Ne gândim aici, mai mult decât în alte cazuri, nu numai la comandantii de eșaloane mari, ci la fiecare din ei, pentru că efectul surprinderii are particularitatea să slăbească considerabil legăturile întregului, astfel încât, cu prilejul ei, fiecare individualitate distinctă iese ușor la iveală.

Aici depinde mult de raportul general în care se află cele două părți. Dacă preponderența generală morală îl pune pe unul în situația de a-l descuraja și depăși pe celălalt, se va putea servi cu mai mult succes de surprindere și va strânge roade bune, chiar acolo unde, de fapt, ar fi trebuit să rămână în rușine.

CAPITOLUL 10

VICLENIA

Viclenia presupune o intenție ascunsă și, deci, este opusă felului de purtare drept, simplu, adică direct, după cum cuvântul de spirit este opus demonstrației directe. Ea nu are, de aceea, nimic comun cu mijloacele convingerii, ale interesului, ale violenței, dar mult comun cu înșelătoria, pentru că și aceasta își ascunde intenția. Ea chiar este o înșelătorie, când totul este dus până la capăt, dar se deosebește totuși de ceea ce se numește pur și simplu așa, și anume prin faptul că nu ajunge să calce direct cuvântul dat. Vicleanul îl lasă pe cel pe care vrea să-l înșele să comită el însuși erorile de gândire care, confluiind în cele din urmă într-un singur efect, modifică brusc natura lucrului în fața ochilor săi. De aceea, se poate spune: după cum cuvântul de spirit este o scamatorie cu idei și noțiuni, viclenia este o scamatorie cu fapte.

La prima vedere nu pare nejust că strategia își trage numele de la viclenie și că, cu toate schimbările reale și aparente pe care marele complex al războiului le-a suferit de la elini încoace, acest nume tot mai sugerează natura ei cea mai profundă.

Dacă lăsăm în grija tacticii executarea acțiunilor violente, a luptelor propriu-zise, iar strategia este considerată arta de a folosi cu abilitate posibilitățile oferite de ele, atunci, în afara forțelor sufletești, adică o ambiție fierbinte mereu sub presiune, ca un arc, o voință puternică cedând greu etc., nici o calitate subiectivă firească nu este mai aptă decât viclenia să conducă și să înviorze activitatea strategică. Chiar și necesitatea generală de a surprinde, de care am vorbit în capitolul precedent, permite această concluzie; căci fiecare surprindere are la bază un grad oarecare, fie el cât de mic, de viclenie.

Dar oricât am simți nevoia să-i vedem pe comandanți, în război, supralicitându-se reciproc cu prefăcătoria, abilitatea și viclenia, trebuie mărturisit, totuși, că aceste calități s-au manifestat rar în istorie și au ieșit rareori la lumină din mulțimea de relații și împrejurări.

Motivul este lesne de înțeles și coincide, aproximativ, cu obiectul capitolului precedent. Strategia nu cunoaște altă activitate decât organizarea luptelor, cu ajutorul măsurilor aferente. Ea nu cunoaște, ca restul vieții, acțiuni care constau din simple vorbe, adică afirmații, declarații etc. Acestea însă, care nu costă mult, sunt îndeosebi mijloacele cu care vicleanul înșeală.

Ce există similar în război – ordine și planuri simulate, știri false anume comunicate inamicului etc. – se vădese, de obicei, de o eficiență atât de redusă, în domeniul strategiei, încât nu sunt folosite decât în cazuri izolate, care se oferă de la sine, deci nu pot fi considerate ca o activitate liberă, izvorâtă din inițiativa comandantului.

A executa însă activități ca organizarea de lupte, până la punctul în care să facă impresie inamicului, pretinde deja o cheltuială considerabilă de timp și forțe, și anume cu atât mai mare cu cât obiectul e mai important. Deoarece, de obicei, nu se consimte la asemenea cheltuială, foarte

puține din aceste așa-zise demonstrații au, în strategie, efectul scontat. În fapt, este periculos să folosești timp mai îndelungat forțe importante doar de formă, pentru că mereu rămâne primejdia s-o fi făcut degeaba, iar apoi să li se simtă lipsa în locul hotărâtor.

Comandantul este întotdeauna pătruns în război de acest adevăr simplu și, de aceea, îi piere pofta jocului de-a mobilitatea vicleană. Aspra seriozitate a necesității impune, de obicei, în asemenea măsură intrarea nemijlocită în acțiune încât nu mai rămâne loc pentru acel joc. Într-un cuvânt: pieselor de pe eșichierul strategic le lipsește mobilitatea, care este elementul vicleniei și prefăcătoriei.

Tragem următoarea concluzie: o privire sigură, pătrunzătoare este o calitate mai necesară și mai utilă înaltului comandant decât viclenia, deși aceasta nici nu strică nimic, dacă nu există în dauna unor calități morale indispensabile, ceea ce este, într-adevăr, mult prea des cazul.

Cu cât devin, însă, mai slabe forțele aflate la dispoziția conducerii strategice, cu atât aceasta va fi mai accesibilă vicleniei, astfel încât celui foarte slab și mărunț, căruia nici prudența, nici înțelepciunea nu-i mai pot fi de folos, ajuns la punctul în care toate resursele artei par să-l fi părăsit, viclenia îi poate oferi ultimul ajutor. Cu cât mai deznădăduită va fi situația sa, cu cât mai mult totul îl împinge la o ultimă lovitură disperată, cu atât va fi mai dispusă viclenia să-i sprijine îndrăzneala. Renunțând la orice calcul, fără grija unei sancțiuni ulterioare, îndrăzneala și viclenia se vor potența reciproc, orientând asupra unui singur punct o imperceptibilă lucire de speranță, concentrată într-o rază unică, ce mai poate totuși aprinde un incendiu.

CAPITOLUL 11

CONCENTRAREA FORȚELOR ÎN SPAȚIU

Cea mai bună strategie este să *fi* întotdeauna *foarte puternic*, întâi în genere și apoi în punctul hotărâtor. De aceea, în afară de efortul care creează forțele armate, și care nu este întotdeauna al înaltului comandant, nu există lege mai hotărâtoare și mai simplă a strategiei decât aceea de a nu dispersa forțele. Nimic nu trebuie separat de grosul armatei, dacă nu este cerut de un scop urgent. Respectăm acest criteriu și-l privim ca pe o călăuză sigură. Vom învăța treptat să cunoaștem care sunt motivele rezonabile ale unei împărțiri a forțelor. Atunci vom vedea, de asemenea, că acest principiu nu poate avea în orice război aceleași consecințe generale, și că, dimpotrivă, acestea se modifică în funcție de scop și de mijloace.

Sună de necrezut, și totuși s-a întâmplat de sute de ori ca armate să fie împărțite și despărțite doar din sentimentul obscur că așa se obișnuiește, fără a se ști, în fond, clar de ce.

Dacă concentrarea întregii forțe armate se consideră normă, iar orice împărțire și despărțire o abatere ce trebuie motivată, nu va fi evitată numai această prostie, dar va fi blocat și accesul multor false motive de împărțire.

CAPITOLUL 12

CONCENTRAREA FORȚELOR ÎN TIMP

Avem aici de-a face cu o noțiune care generează, acolo unde se aplică în practică, felurite aparențe înșelătoare. De aceea, simțim nevoia să definim și să dezvoltăm ideile în această privință și sperăm că ni se va permite iarăși o mică analiză.

Războiul este o ciocnire între forțe opuse, de aici rezultând de la sine că cea mai puternică nu numai că o nimicește pe cealaltă, ci o și antrenează în mișcarea ei. Aceasta nu permite, în fond, nici un efect de durată (succesiv) al forțelor, ci, dimpotrivă, folosirea concomitentă a tuturor forțelor destinate unei ciocniri trebuie să spară ca o lege fundamentală a războiului.

Așa se și întâmplă în realitate, dar numai în măsura în care lupta seamănă într-adevăr cu o ciocnire mecanică; unde aceasta constă, însă, dintr-o interacțiune de durată a unor forțe distrugătoare, se poate într-adevăr gândi o acțiune extinsă în timp. Acesta este cazul în tactică, în special pentru că arma de foc este fundamentul oricărei tactici, dar și din alte cauze. Când în cursul unei lupte date cu folosirea focului 1 000 de oameni sunt folosiți contra a 500, atunci mărimea

pierderilor lor este determinată de mărimea forțelor inamice și a celor proprii. O mie de oameni trag încă o dată pe atât cât 500; în 1 000 nimeresc, însă, mai multe gloanțe decât în 500, pentru că este doar de presupus că aceștia sunt așezați mai des decât ceilalți. Dacă ar fi să presupunem că și numărul gloanțelor lovind în plin ar fi la ei de două ori mai mare, pierderile ar fi, de ambele părți, egale. Din cei 500 ar fi scoși din luptă, de exemplu, 200, iar din cei 1 000 tot atâția. Dacă am admite că cei 500 ar avea tot atâția în rezervă, care nu au fost lăsați să intre în foc, acum ambele părți ar avea câte 800 de oameni teferi, una din părți având însă 500 proaspeți de tot, cu toată muniția și toate forțele, cealaltă numai 800 de oameni, toți dezorganizați în aceeași măsură, fără suficientă muniție și cu forțele diminuate. Este adevărat, presupunerea că 1 000 de oameni, din pricina numărului lor mai mare, ar trebui să aibă pierderi duble decât ar fi avut cei 500, nu este justă; deci, în ipoteza inițială, pierderea mai mare a celui ce și-a ținut în rezervă jumătate din trupe trebuie considerată un dezavantaj; de asemenea trebuie recunoscut că, în majoritatea cazurilor, cei 1 000 ar putea dobândi în prima clipă avantajul de a-i izgoni pe adversari din pozițiile lor și a-i face să dea înapoi. Dacă aceste două avantaje echilibrează dezavantajul de a trebui să te bați, cu 800 de oameni dezorganizați de luptă, împotriva unui inamic care nu este, măcar sensibil, mai slab și dispune de 500 de oameni trupă proaspătă, nu mai poate hotări o analiză împinsă mai departe, aici trebuind să ne bazăm pe experiență. Cu siguranță că nu va exista ofițer cu oarecare experiență de război care, în majoritatea cazurilor, să nu atribuie superioritatea celui ce dispune de trupe proaspete.

În acest fel, devine clar cum folosirea de trupe prea mari într-o luptă poate deveni dezavantajoasă, căci oricâte avantaje ne-ar oferi superioritatea în prima clipă, poate că în următoarea va trebui să plătim pentru ea.

Acest pericol nu durează însă decât atât cât durează dezordinea, starea de dezagregare și slăbire, cu un cuvânt criza pe care orice luptă o provoacă și la învingător. În intervalul cât durează această stare de slăbiciune, apariția unui număr de trupe relativ proaspete este hotărâtoare.

Atunci, însă, când influența dezagregatoare a victoriei încetează și nu mai rămâne decât superioritatea morală pe care fiecare victorie o dă, forța proaspătă nu mai este în stare să recupereze pierderile, ci este luată de curent. O armată bătută nu mai poate fi dusă a doua zi la victorie cu ajutorul unei rezerve puternice. *Aici ne aflăm la izvorul unei deosebirii foarte esențiale între tactică și strategie.*

Într-adevăr, succesele tactice, adică succesele din *timpul unei lupte* și înainte de încheierea ei, se mai situează, *în cea mai mare parte, în zona acelei dezorganizări și slăbiri*; succesele strategice, însă, adică rezultatul luptei totale, victoria ca atare, mare sau mică, cum ar fi, *se află deja în afara acestei zone*. Abia când succesele luptelor parțiale s-au adunat într-un tot independent apare succesul strategic; atunci încetează însă starea de criză, forțele își redobândesc forma lor inițială și nu sunt diminuate decât cu partea efectiv distrusă.

Consecința acestei diferențe este că tactica poate folosi succesiv forțele, strategia însă numai simultan.

Dacă, în tactică, nu pot decide totul cu primul succes, dacă trebuie să mă tem de clipa următoare, rezultă de la sine că voi folosi pentru succesul primei clipe doar câte forțe par necesare în acest scop, iar restul forțelor le voi ține departe de sfera distrugerii atât a focului, cât și a luptelor corp la corp, pentru a putea opune forțe proaspete unor forțe proaspete sau a putea învinge cu ele forțe slăbite. În strategie însă nu este așa. Pe de o parte pentru că, după cum tocmai am arătat, după ce victoria a fost dobândită, strategia nu are să se teamă atât de ușor de o întoarcere a lucrurilor, deoarece, cu victoria aceasta, criza încetează, pe de altă parte, fiindcă nu toate forțele strategice ies slăbite din luptă. Numai ce este antrenat tactic în conflict, adică în lupta parțială cu forța inamică, este slăbit, deci dacă tactica nu este risipitoare, iese slăbit doar cât este inevitabil, în nici un caz nu sunt slăbite toate forțele angajate strategic în conflict. Corpurile de trupă care, datorită superiorității forțelor, au luptat puțin sau n-au luptat deloc, contribuind la deznodământ prin simpla lor prezență, rămân, după deznodământ, ceea ce au fost înainte, și la fel de utilizabile pentru scopuri noi, ca și cum ar fi stat degeaba. Este însă limpede cât de mult pot contribui la succesul total astfel de unități care ne asigură superioritatea; ba, nici asta nu este greu de înțeles, cum pot diminua considerabil chiar și pierderile trupelor angajate de noi în conflictul tactic.

Dacă deci, în strategie, pierderea nu crește cu mărimea forțelor folosite, ba chiar adesea această mărime contribuie la diminuarea pierderii, și dacă, cum se înțelege de la sine, prin aceas-

ta succesul deznodământului este asigurat în mai mare măsură, rezultă, implicit, că nu se pot niciodată folosi prea multe forțe și, tot implicit, că forțele disponibile trebuie folosite *concomitent*.

Dar această afirmație trebuie s-o demonstrăm și în alt domeniu. Până acum am vorbit numai de lupta însăși; ea este activitatea militară propriu-zisă, dar trebuie ținut seama și de oameni, de timp și spațiu, ce apar ca agenții acestei activități, și luate în considerare produsele influenței lor.

Suferințele, eforturile și lipsurile sunt în război un principiu de distrugere distinct, ce nu ține prin esența sa de luptă, dar este mai mult sau mai puțin indisolubil legat de ea, și anume un principiu de distrugere ce aparține îndeosebi strategiei. El își află de fapt locul și în tactică – și poate aici în cel mai înalt grad – dar deoarece actele tactice sunt de durată mai scurtă, efectele eforturilor și lipsurilor nu pot ajunge să fie luate în considerare în ele. În strategie însă, în care duratele și spațiile sunt mai mari, efectul lor este nu numai întotdeauna vizibil, dar adesea are un caracter cu totul decisiv. Nu este neobișnuit ca o armată victorioasă să sufere pierderi mult mai mari de pe urma bolilor decât în lupte.

Dacă examinăm, deci, această zonă de distrugeri în strategie, așa cum am examinat pe cea a focului și a luptei corp la corp în tactică, ne putem în orice caz închipui că tot ce i-a fost expus ajunge, la sfârșitul campaniei sau al unei alte etape strategice, într-o stare de slăbiciune care face hotărâtoare apariția unei forțe proaspete și noi. S-ar putea, deci, să fii determinat să cauți în strategie, ca și în tactică, obținerea primului succes cu cât mai puține forțe, pentru a-ți păstra cea forță proaspătă pentru sfârșit.

Pentru a aprecia just această idee, care va părea foarte verosimilă în multe din aplicările ei, trebuie să ne oprim la diferitele sale aspecte. Întâi, nu trebuie confundată noțiunea de simplă întărire cu cea de forță proaspătă, neuzată. Există puține campanii la sfârșitul cărora un nou spor de forțe nu ar părea numai de dorit, dar chiar hotărâtor, atât învingătorului, cât și celui învins; dar nu despre aceasta este vorba, pentru că acest spor de forțe n-ar fi necesar, dacă ele ar fi fost, încă de la început, mai mari cu atât. Ar fi, însă, contrar oricărei experiențe să se pretuiască mai mult, sub aspect moral, o armată de abia intrată pe câmpul de luptă decât cea deja angajată în lupte, spre deosebire de rezerva tactică, într-adevăr mai valoroasă decât o trupă care a suferit mult în luptă. Pe cât o campanie nefericită demoralizează trupele și le reduce din forța morală, pe atât le sporește valoarea în această privință o campanie fericită, astfel încât, în general, aceste efecte se compensează, călirea trupei rămânând câștigul net. În plus, aici trebuie mai curând cercetate campaniile fericite decât cele nefericite, pentru că, de câte ori această din urmă perspectivă este mai probabilă, forțele nu sunt nicicum suficiente și nu poate fi vorba de economisirea unei părți din ele, în vederea folosirii ulterioare.

Acest punct fiind lămurit, se pune întrebarea: oare pierderile pe care o forță armată le suferă prin eforturi și lipsuri cresc o dată cu mărimea ei, cum este cazul în luptă? La această întrebare trebuie răspuns: „nu”.

Eforturile se nasc în cea mai mare parte din pericolele care impregnează mai mult sau mai puțin fiecă clipă a acțiunii militare. A înfrunta peste tot aceste pericole, a înainta asigurat în acțiune, este obiectul unui mare număr de activități, care constituie serviciul tactic și strategic al armatei. Acest serviciu devine mai complicat cu cât armata este mai slabă, și mai ușor, cu cât superioritatea ei crește față de armata inamică. Cine poate pune asta la îndoială? Așadar, o campanie contra unui inamic mult mai slab va costa și eforturi mai mici decât o campanie împotriva unui inamic la fel de puternic sau chiar mai puternic.

Atât în ce privește eforturile. Cu lipsurile, lucrurile arată puțin altfel. Lipsurile sunt îndeosebi de două feluri: lipsa de alimente și lipsurile în cazarea trupelor, în cantonamente sau în tabere comode. În orice caz, ambele vor fi cu atât mai mari cu cât mai numeroasă va fi armata aflată într-un singur loc. Dar oare nu tocmai superioritatea numerică oferă și cele mai bune mijloace de a te întinde și a obține astfel mai mult spațiu, deci și mai multe mijloace de subzistență și cazare?

Când, în anul 1812, în înaintarea sa în Rusia, Bonaparte și-a concentrat armata în mod nemaiauzit, în mase mari, pe o singură șosea, provocând în felul acesta lipsuri la fel de nemaiauzite, acestea trebuiau atribuite principiului său, că nu poți fi niciodată destul de puternic în punctul hotărâtor. Întrebarea, dacă a exagerat sau nu principiul, nu-și află locul în acest context, sigur însă este că, dacă ar fi vrut să evite lipsurile astfel provocate, n-ar fi avut decât să înainteze pe un front mai larg; în Rusia nu lipsea spațiul pentru asta și, de altfel, va lipsi în cele mai puține cazuri. Deci, nu se poate deduce de aici un argument pentru a demonstra că folosirea concomitentă a unor forțe foarte mari ar trebui să provoace o slăbire mai mare. Admițând, însă, că

intemperile și inevitabilele eforturi ale războiului ar fi provocat totuși o diminuare a posibilităților și a acelei părți din armată care ar fi putut fi oricum păstrată, ca o forță suplimentară, în vederea unei utilizări ulterioare, suntem totuși obligați, în ciuda ușurărilor pe care această parte a asigurat-o întregului, să reexaminăm totul din nou, în conexiunea sa, cu o privire de ansamblu, și să întrebăm: va echivala această diminuare cu câștigul de putere pe care îl putem dobândi, pe mai multe căi, prin superioritatea noastră numerică?

Dar mai este de atins un punct foarte important. Când este vorba de o luptă parțială se poate stabili, aproximativ, fără mari dificultăți, forța necesară pentru un succes mai mare pe care ni-l propunem și, în consecință, se poate, de asemenea, determina ce ar fi de prisos. În strategie, așa ceva este ca și imposibil, deoarece succesul strategic nu are un obiect atât de determinat și nici granițe atât de apropiate. Așadar, ceea ce poate fi considerat în tactică un surplus de forțe, trebuie socotit în strategie un mijloc de a extinde succesul, dacă se prezintă ocazia. O dată cu mărirea succesului, însă, cresc procentele câștigului, și astfel superioritatea forțelor poate duce repede la un punct pe care cea mai minuțioasă economie de forțe nu l-ar fi putut nicicând atinge.

Datorită superiorității sale uriașe, Bonaparte a reușit să înainteze, în anul 1812, până la Moscova și să ocupe această capitală centrală. Dacă, cu ajutorul aceleiași superiorități, i-ar fi reușit și să nimicească armata rusă, probabil că ar fi încheiat la Moscova o pace mai puțin accesibilă pe orice altă cale. Acest exemplu trebuie numai să explice ideea noastră și nu s-o dovedească, ceea ce ar necesita o dezvoltare amănunțită, al cărei loc nu este aici.

Toate aceste considerații ilustrează numai ideea folosirii succesive a unor forțe, fără să se refere la noțiunea propriu-zisă a unei rezerve, deși o atinge încontinuu, aceasta, însă, cum vom vedea în capitolul următor, se mai leagă și de alte noțiuni.

Ce ne-am propus să arătăm este că, dacă în tactică o forță armată suferă o diminuare și prin simpla durată a folosirii ei efective, astfel încât timpul apare ca un factor în produs, aceasta nu e cazul, într-un mod esențial, în strategie. Efectele distructive, pe care timpul le exercită și în strategie asupra forțelor armate, sunt în parte reduse de masa acestora, în parte recuperate altcum, și de aceea, în strategie nu poate exista intenția de a lua timpul ca aliat de dragul lui însuși, folosind trupele succesiv.

Spunem de dragul lui însuși, pentru că valoarea pe care timpul o poate avea pentru una din părți, ba chiar pe care trebuie în mod necesar s-o aibă, din pricina altor împrejurări pe care le provoacă, dar care sunt distincte de el însuși, este cu totul altceva, de fel indiferent sau neimportant, și va face obiectul unei alte analize.

Legea pe care am încercat s-o formulăm sună deci: toate forțele hotărâte și disponibile pentru un scop strategic trebuie folosite pentru acesta *concomitent*, iar folosirea lor va fi cu atât mai perfectă, cu cât totul va fi mai concentrat într-o singură acțiune și într-un singur moment.

Cu toate acestea în strategie există o presiune și un efect continuu, pe care le putem cu atât mai puțin trece cu vederea cu cât sunt un mijloc principal al succesului final – este vorba de continua dezvoltare de forțe noi. Aceasta constituie obiectul altui capitol și este pomenită aici doar pentru a evita ca cititorul să se gândească la ceva de care nici nu vorbim.

Ne întorcem acum la un subiect înrudit foarte îndeaproape cu considerațiile noastre anterioare, prin a cărui elucidare abia ansamblul va fi pus în deplină lumină, ne referim la *rezerva strategică*.

CAPITOLUL 13

REZERVA STRATEGICĂ

O rezervă are două destinații, care se pot ușor distinge una de alta, și anume: prima, prelungirea și reînnoirea luptei, iar a doua, folosirea împotriva unor eventualități neprevăzute. Prima destinație implică utilitatea unei folosiri succesive a forțelor și de aceea nu se poate întâlni în strategie. Cazurile în care un corp este trimis într-un punct pe cale de a cădea în mâna inamicului sunt vizibil de considerat ca făcând parte din a doua destinație, pentru că rezistența ce trebuie opusă aici nu fusese suficient prevăzută. Un corp destinat, însă, numai prelungirii luptei și ținut în rezervă în acest scop, ar fi menținut doar în afara focului, dar atribuit și subordonat comandantului ce conduce lupta, fiind, în consecință, o rezervă tactică și nu una strategică.

Necesitatea, însă, de a avea la dispoziție o forță pentru cazuri neprevăzute se poate ivi și în strategie; pot exista, așadar, și rezerve strategice, dar numai acolo unde sunt de închipuit cazuri neprevăzute. În tactică, unde măsurile adversarului se află, de regulă, abia văzându-le și unde fiecare pădure ori cută a unui teren vălurit le poate ascunde; trebuie să te aștepti, firește, întotdeauna, mai mult sau mai puțin, la cazuri neprevăzute, pentru a consolida ulterior acele puncte ale ansamblului pozițiilor noastre care se dovedesc prea slabe și, în general, a organiza dispozițiivul forțelor noastre ținând seama, în mai mare măsură, de cel al forțelor inamice.

Și în strategie trebuie să se întâmple asemenea cazuri, pentru că actul strategic se leagă nemijlocit de cel tactic. Și în strategie anumite hotărâri se iau abia văzând și făcând, după știri nesigure, ce se primesc zi de zi, ceas de ceas, și, în cele din urmă, după rezultatele efective ale luptelor; este deci o condiție esențială a conducerii strategice să rețină, corespunzător cu starea de incertitudine, forțe armate în vederea utilizării lor ulterioare.

La apărare în general, îndeosebi a anumitor porțiuni de teren ca fluvii, munți etc., lucrul acesta se petrece, după cât se știe, mereu.

Dar incertitudinea scade, pe măsură ce activitatea strategică se depărtează de cea tactică, și încetează aproape cu totul în acele zone unde se mărginește cu politica.

Direcția în care inamicul își duce coloanele în bătălie se poate ști numai văzând cu ochii; unde va trece un fluviu, din anumite pregătiri care se vădese cu puțin înainte; din ce parte ne va ataca țara, se anunță de obicei în toată presa, încă înainte de a se fi tras primul foc. Cu cât măsurile devin mai importante, cu atât mai greu se poate surprinde cu ele. Durata și spațiile sunt atât de mari, împrejurările din care izvorăște acțiunea atât de cunoscute și de puțin schimbătoare, încât rezultatul ori se cunoaște din timp, ori se poate afla cu certitudine.

Pe de altă parte, folosirea unei rezerve, dacă ar exista cu adevărat, devine tot mai ineficăce în acest domeniu al strategiei, cu cât pregătirile sunt de ordin mai general.

Am văzut că deznodământul unei lupte parțiale nu reprezintă în sine nimic, ci că toate luptele parțiale își află rezolvarea abia în deznodământul luptei totale.

Dar și deznodământul acesta, al luptei totale, are numai o semnificație relativă, cu foarte multe gradații, după cum forța armată asupra căreia s-a reputat victoria reprezintă o parte mai mult sau mai puțin mare și importantă din întreg. Lupta pierdută de un corp poate fi compensată de victoria armatei, și chiar bătălia pierdută de o armată poate fi nu numai compensată de victoria unei armate mai importante, ci chiar transformată într-un eveniment fericit (vezi cele două zile de la Kulm⁷ în 1813). Nimeni nu poate pune la îndoială aceste afirmații, dar este de asemenea clar că ponderea fiecărei victorii (rezultatul fericit al fiecărei lupte totale) devine cu atât mai independentă cu cât partea învinsă a fost mai importantă, și că, în această direcție, scade continuu posibilitatea de a recupera, printr-un eveniment ulterior, ceea ce s-a pierdut. Vom examina în altă parte cum se întâmplă aceasta în amănunt; aici ne ajunge să fi atras atenția asupra neîndoielnicei existențe a acestei progresiuni.

Adăugând, în fine, acestor două considerații o a treia, și anume că dacă în tactică folosirea întârziată a forțelor armate deplasează întotdeauna deznodământul principal către sfârșitul întregului act, în strategie, invers, legea folosirii concomitente face ca deznodământul principal (care nu trebuie să fie cel final) să aibă loc aproape întotdeauna la începutul marelui act, vom afla în aceste trei rezultate destule motive de a găsi rezervele strategice cu atât mai de prisos, mai inutile și mai periculoase, cu cât destinația lor este mai cuprinzătoare.

Punctul în care ideea rezervelor strategice începe să fie contradictorie nu este, însă, greu de determinat; el se află în *deznodământul principal*. Toate forțele trebuie să fie folosite pentru deznodământul principal și orice rezervă (*de trupe gata de luptă*), destinată să fie utilizată abia după acest deznodământ, este fără sens.

Dacă, deci, tactica dispune în rezervele sale de mijlocul necesar nu numai pentru a face față măsurilor neprevăzute ale inamicului, ci și pentru a drege rezultatul niciodată previzibil al luptei, atunci când acesta a fost nefericit, strategia, în schimb, trebuie să renunțe la acest mijloc, cel puțin în ce privește marele deznodământ; ea poate, de regulă, remedia dezavantajele ce le întâmpină într-un punct numai cu avantaje pe care le dobândește într-altele, și doar în puține cazuri deplasând forțele dintr-un punct într-altul; niciodată, însă, nu trebuie și nu-i este îngăduit să vrea să prevină dinainte asemenea dezavantaje printr-o forță ținută în rezervă.

Am declarat absurdă ideea unei rezerve strategice care să nu participe la deznodământul principal, și aceasta este atât de neîndoielnic încât nici n-am fi fost tentați s-o supunem unei ase-

menea analize, cum s-a făcut în aceste două capitole, dacă, oarecum camuflată sub alte concepții, n-ar arăta ceva mai bine și nu și-ar face astfel frecvent apariția. Unul vede într-însa gradul cel mai înalt al înțelepciunii și prudenței strategice, altul o respinge și, împreună cu ea, respinge ideea oricărei rezerve, deci și a celei tactice. Acest talmeș-balmeș de idei trece în viața reală, și, dacă vreți să vedeți un exemplu strălucit de asemenea caz, gândiți-vă că Prusia a ținut, în 1806, o rezervă de 20 000 de oameni, sub comanda principelui Eugen de Württemberg, cantonată în Brandenburg, care, apoi, nu a mai putut ajunge la timp pe râul Saale, și că alți 25 000 de oameni ai acestei forțe rămăseseră în Prusia orientală și sudică, *care, fiind rezervă, se intenționa să fie trecuți doar mai târziu pe picior de război.*

După aceste exemple, desigur că nu vom mai fi acuzați că ne-am războit cu morile de vânt.

CAPITOLUL 14

ECONOMIA FORTELOR

Cum am mai spus-o, cărarea reflecției se lasă rareori redusă, de principii și păreri, la o simplă linie. Rămâne întotdeauna un oarecare spațiu de joc. De altfel, așa este în toate artele practice ale vieții. Pentru liniile frumuseții nu există abscise și ordonate, cercul și elipsa se construiesc altfel decât cu ajutorul formulelor algebrice. Cel ce acționează trebuie, deci, când să se încreadă în tactul mai fin al aprecierii, care, generat de perspicacitatea naturală și format de reflecție, nu merește just aproape instinctiv; când să simplifice legea, reducând-o la caracteristici pregnante, ce constituie regulile ei; când, în fine, să folosească metoda acceptată drept toiaș călăuzitor.

Principiul de a veghea continuu la colaborarea tuturor forțelor sau, cu alte cuvinte, de a fi mereu atenți ca nici o parte din ele să nu rămână nefolosită, ne apare ca o astfel de caracteristică simplificată, ca un soi de procedeu mintal. Cine are forțe acolo unde inamicul nu le solicită suficient, cine pune trupele sale să mășăluiască, adică le lasă neutilizate, în timp ce ale inamicului se bat, acela și le gospodărește prost. În acest sens, există o risipă a forțelor, adesea mai rea decât folosirea lor neadecvată. Dacă, în fine, trebuie acționat, prima necesitate este să acționeze toate părțile, pentru că activitatea cea mai neadecvată tot solicită și nimicește o parte din forțele inamice, în timp ce trupele cu totul inactive sunt, pentru moment, complet neutralizate. Această idee se leagă, incontestabil, de principiile celor trei capitole precedente; este același adevăr, dar văzut dintr-un punct de vedere ceva mai cuprinzător și concentrat într-o concepție unică.

CAPITOLUL 15

ELEMENTUL GEOMETRIC

În ce măsură elementul geometric, sau forma, poate deveni un principiu dominant în dispunerea forțelor armate în război vedem în arta fortificațiilor, în care geometria le face aproape pe toate. Și în tactică ea joacă un rol mare, fiind baza tacticii în sens mai restrâns, a teoriei mișcării trupelor. În fortificația de câmp însă, ca și în teoria pozițiilor și a atacului lor, unghiurile și dreptele geometriei sunt legislatorii suverani care trebuie să decidă disputa. Multe au ajuns să fie greșit aplicate aici, altele n-au fost decât jucărie; totuși, tocmai în tactica de azi, când în fiecare luptă se încearcă învăluirea adversarului, elementul geometric a dobândit iarăși o mare eficacitate, într-o aplicare de fapt foarte simplă, dar care se repetă mereu. Cu toate acestea, în tactică, unde totul este mai mobil, unde forțele morale, trăsăturile individuale și hazardul joacă un rol mai mare decât în războiul de fortificații, elementul geometric nu poate predomina ca în acesta din urmă. Și mai mică este influența lui în strategie. Este adevărat că și aici formele exercită o mare influență în dispunerea forțelor armate, în configurația țărilor și statelor. — Principiul geometric nu este *hotărâtor*, ca în arta fortificațiilor, și nici pe departe atât de important ca în tactică — În ce mod se manifestă această influență se va putea spune treptat, în acele locuri unde apare și merită să fie luată în considerare. Aici vrem mai ales să atragem atenția asupra deosebirii existente în această privință între tactică și strategie.

În tactică, timpul și spațiul se reduc curând la minimul lor absolut. Când o trupă este atacată din flanc și spate de inamic, ajunge curând la punctul din care nu mai este posibilă nici o retragere. O asemenea situație este apropiată de imposibilitatea absolută de a continua lupta și trupa respectivă trebuie deci să iasă din ea sau s-o prevină. De aceea, toate combinațiile ținând în această direcție capătă, din capul locului, o mare eficacitate, care constă mai ales în îngrijorarea pe care o însuflă adversarului cu privire la urmări. Pentru acest motiv, dispunerea geometrică a forțelor de luptă este un factor atât de hotărâtor în produs.

Din toate acestea nu se mai zărește în strategie decât o slabă reflectare, datorită duratelor și spațiilor mari. Nu se trage de pe un teatru de război pe altul, ci trec adesea săptămâni și luni până când să se realizeze o întoarcere strategică⁹⁰. Și apoi spațiile sunt atât de mari încât, chiar luând cele mai bune măsuri, probabilitatea de a lovi în locul potrivit rămâne, până la urmă, foarte mică.

În strategie, așadar, efectul unor asemenea combinații, adică al elementelor geometrice, este mult mai redus și, de aceea, efectul a ceea ce s-a obținut într-adevăr, prin luptă, într-un punct este mult mai mare. Acest avantaj are timp să-și arate pe deplin efectul, înainte de a fi stânjenit de îngrijorări contrarii sau chiar distrus. Nu ne sfiim, deci, să considerăm ca un adevăr incontestabil faptul că în strategie contează mai mult numărul și proporția luptelor victorioase decât forma liniilor mari ce le leagă între ele.

Tocmai părerea contrarie a fost o temă preferată a teoriei mai noi, pentru că s-a crezut că astfel se acordă mai mare importanță strategiei. În strategie, iarăși, se vedea funcția superioară a spiritului și astfel se credea că războiul se înobilează și, cum se spunea, se face mai *științific* prin mijlocirea unei noi substituiri de noțiuni. Considerăm că este meritul principal al unei teorii complete să lipsească asemenea năzbâtii de prestigiu lor și, deoarece elementul geometric este principala concepție din care obișnuiește să le izvorască prestigiul, am subliniat în mod deosebit acest punct.

CAPITOLUL 16

DESPRE OPRIRE ÎN ACȚIUNEA MILITARĂ

Dacă privim războiul ca un act al distrugerii reciproce trebuie, în mod necesar, să ne închipuim ambele părți în general ca înaintând, totodată trebuie însă, aproape la fel de necesar, să ne închipuim, pentru fiecare clipă în parte, pe unul așteptând și numai pe celălalt înaintând, căci împrejurările nu vor fi sau nu se vor menține niciodată complet egale de ambele părți. Cu timpul va interveni o schimbare, din aceasta rezultând că clipa de față îi este mai favorabilă unuia decât celuilalt. Dacă se presupune deci, la ambii înalți comandanți, o perfectă cunoștință a acestor împrejurări, atunci de aici va rezulta pentru unul un motiv de așteptare. Așadar, nu pot avea amândoi deodată interesul de a înainta, dar nici pe cel de a aștepta. Această excludere reciprocă a aceluiași scop nu este dedusă aici din principiul polarității generale și nu constituie deci o contradicție a afirmației făcute în capitolul al 5-lea al cărții a II-a, ci provine din aceea că, într-adevăr, pentru ambii înalți comandanți același aspect, și anume posibilitatea ca viitorul să le îmbunătățească sau înrăutățească situația, devine un motiv determinant.

Dacă, însă, chiar s-ar accepta, în această privință, posibilitatea unei depline egalități a împrejurărilor sau s-ar ține seama de faptul că o cunoaștere insuficientă a situațiilor respective i-ar putea face pe cei doi înalți comandanți să aibă iluzia acestei egalități, deosebirea dintre scopurile politice tot anulează posibilitatea unei opriri. Una din cele două părți trebuie, politicește vorbind, să fie în mod necesar agresorul, pentru că din intenția de apărare a ambelor părți nu se poate naște un război. Atacatorul are însă scopul pozitiv, apărătorul unul mai negativ, atacatorului îi revine, deci, acțiunea pozitivă, căci numai prin aceasta poate atinge scopul pozitiv. În cazurile, deci, în care cele două părți se află în împrejurări cu totul egale, atacatorul este îndemnat la acțiune de scopul său pozitiv.

Văzută din acest unghi, o oprire în acțiunea militară ar fi, în sensul strict, o contradicție cu natura lucrului, pentru că cele două armate trebuie să se nimicească fără încetare reciproc, ca două elemente ostile, să nu-și afle niciodată echilibrul, ca focul și apa, ci să acționeze una asupra celeilalte până ce una din ele va dispărea cu totul. Ce s-ar zice despre doi luptători care s-ar ține

ore în șir strâns cuprinși, fără să facă nici o mișcare? Acțiunea militară ar trebui deci să se afle în continuă mișcare, ca un ceasornic întors. Dar, oricât este natura războiului de sălbatică, ea tot este încătușată de lanțul slăbiciunilor omenești, și nimeni nu va fi mirat de contradicția care se vedește aici, că omul caută și creează primejdia de care totuși se teme⁸¹.

Dacă examinăm istoria militară în general, găsim atât de des contrariul unei înaintări de neoprit spre obiectiv, încât apare cu totul vădit că *oprirea* sau *inactivitatea* este *starea fundamentală* a armatelor în plin război, iar *acțiunea* este *excepția*. Aceasta ar putea să ne facă aproape să ne îndoim de justetea concepțiilor la care am ajuns. Dar dacă istoria războaielor stărnește această îndoială prin mulțimea evenimentelor sale, ultima lor serie ne readuce de la sine la concepția noastră. Războiul revoluției* îi arată prea categoric realitatea și îi prea dovedește necesitatea. Într-însul și, îndeosebi, în campaniile lui Bonaparte, conducerea războiului a atins gradul absolut al energiei pe care l-am considerat drept legea sa naturală. Acest grad este așadar posibil și, dacă este posibil, este necesar.

Într-adevăr, cum s-ar putea justifica în ochii rațiunii cheltuirea de forțe făcută în război, dacă scopul n-ar fi acțiunea? Brutarul își încinge cuptorul numai când vrea să coacă pâinea; caii îi înhami numai când vrei să mergi cu trăsura; de ce să facem, deci, uriașele eforturi ale războiului, dacă nu vrem să provocăm cu ele nimic altceva decât eforturi similare la inamic?

Ajunge atât pentru justificarea principiului general, să tratăm acum despre modificările sale, în măsura în care sunt proprii naturii lui și nu țin de cazuri individuale.

Sunt de menționat aici trei cauze, care apar ca contragreutăți interne și opresc mersul prea rapid sau irezistibil al mecanismului ceasornicului. Prima cauză care suscită o permanentă tendință spre oprire și devine, prin aceasta, un principiu întârziator rezidă în teama firească și în nehotărârea spiritului uman, un fel de gravitate în lumea morală, provocată, însă, nu de forțe de atracție, ci de forțe de repulsie; ne referim la teama de pericol și de răspundere.

În flăcările războiului, naturile obișnuite trebuie să pară mai greoaie, impulsurile să fie deci, mai puternice și mai repetate, pentru ca mișcarea să devină constantă. Rareori simpla reprezentare a scopului înarmării este suficientă pentru a se depăși această greutate și, dacă nu se află în frunte un spirit războinic, întreprinzător, care se simte în război în propriul său element, ca pește în apă, sau dacă nu apasă o mare răspundere de sus, oprirea va fi la ordinea zilei, iar acțiunea va ține de excepție.

A doua cauză este imperfecțiunea înțelegerii și aprecierii umane, mai mare în război decât oriunde, pentru că abia propria situație dacă ți-o cunoști în fiecare clipă, iar pe cea a adversarului trebuie s-o ghicești din puține amănunte, căci îți este ascunsă. Aceasta provoacă adesea situația că ambele părți consideră unul și același obiect ca fiindu-le favorabil, deși interesul uneia din părți este totuși precumpănitor. Astfel, fiecare se crede înțelept așteptând alt moment, cum am mai spus-o în capitolul al 5-lea al cărții a II-a.

A treia cauză care intervine, ca clinchetul în mecanismul ceasornicului, și provoacă din timp în timp o oprire totală este puterea mai mare a apărării; A se poate simți prea slab ca să-l atace pe B, din aceasta nerezultând, însă, că B ar fi destul de puternic să-l atace pe A. Surplusul de forță pe care-l dă apărarea nu numai că se pierde, ci este dat adversarului, așa după cum, ca să ne exprimăm printr-o comparație, diferența dintre $a + b$ și $a - b$ este egală cu $2b$. De aici poate rezulta că ambele părți nu numai să se simtă, dar efectiv să și fie prea slabe pentru atac.

Astfel, chiar în miezul artei războiului, înțelepciunea îngrijorată, teama de pericol prea mare găsesc puncte de sprijin comode pentru a se afirma și a domoli impetuozitatea elementară a războiului.

Însă, cauzele menționate ar explica cu greu, fără o forțare a lucrurilor, lungile opriți ce aveau loc în războaie mai vechi, care nu erau generate de interese mari, în care inactivitatea reprezenta nouă zecimi din timpul petrecut sub arme. Fenomenul provine mai cu seamă din influența pe care pretențiile unuia, starea și dispoziția celuilalt o au asupra conducerii războiului, așa cum s-a arătat în capitolul despre natura și scopul războiului.

Acestea pot ajunge la o influență atât de precumpănitoare, încât să facă din război un hibrid. Adesea războaiele nu sunt mult mai mult decât o neutralitate înarmată, sau o poziție amenințătoare pentru sprijinirea tratativelor, sau o încercare modestă de a obține un mic avantaj și apoi

* Franceze (n. tr.).

a lăsa timpul să lucreze, sau o obligație neplăcută, rezultând dintr-o alianță, care se îndeplinește cât mai zgârcit posibil.

În toate aceste cazuri, în care ciocnirea de interese este neimportantă, principiul ostilității slab, în care nu vrem să-i facem mare lucru adversarului și nici nu avem să ne prea temem de el, în care nici un interes major nu-și exercită presiunea și nu ne împinge, cabinetele nu vor să pună mult în joc, ceea ce duce la acea conducere blândă a războiului, în care spiritul ostil al războiului adevărat este pus în lanț.

Cu cât războiul devine, pe această cale, în mai mare măsură un hibrid, cu atât teoria sa este mai lipsită de punctele fixe și de sprijin de care raționamentul ei are nevoie, elementul necesar devine tot mai rar, iar cel întâmplător tot mai frecvent.

Totuși, și în această conducere a războiului va exista o înțelepciune, ba poate chiar că jocul ei este mai variat și mai extins aici decât în cealaltă. Jocul de noroc cu fisicurile de aur pare să se fi schimbat în jocul de-a popa-prostu cu miza de doi bani. Și în această zonă, în care conducerea războiului umple timpul cu multe fleacuri mărunte, cu lupte de avanposturi, care stau între seriozitate și glumă, cu lungi manevre, care nu dau nimic, cu poziții și marșuri ulterior taxate drept savante, numai deoarece cauza lor, disparent de mică, s-a pierdut, iar bunul-simț nu și le poate explica, tocmai în această zonă găsesc unii teoreticieni sediul adevăratei arte a războiului. În aceste fandări, parade, sferturi și jumătăți de lovături ale vechilor războaie ei văd totul oricărei teorii, predominarea spiritului asupra materiei, iar față de ele ultimele războaie le par grosolane lovături de pumn, din care nu e nimic de învățat și care trebuie considerate drept o recădere în barbarie. Această concepție este la fel de meschină ca obiectul ei. Unde lipsesc forțe mari, pa-timi majore, desigur că o anume înțelepciune abilă își poate mai ușor face jocul; dar mânuirea unor forțe mari, cârmuirea corăbiei prin furtună și bătaia valurilor nu este oare, în sine, o activitate mai înaltă a spiritului? Acel soi de artă a crimei nu este oare inclus în cealaltă conducere a războiului? Nu se comportă față de aceasta ca mișcarea pe navă față de mișcarea navei? Ea doar nu poate subzista decât cu condiția implicită că adversarul nu acționează mai bine. Și putem și câtă vreme această condiție va fi împlinită? Nu ne-a surprins Revoluția franceză în mijlocul siguranței factice a vechilor noastre sisteme și ne-a zvârlit de la Châlons până la Moscova? Și oare Frederic cel Mare n-a luat, în mod similar, prin surprindere pe austrieci în liniștea vechilor lor obiceiuri și tehnici de război și le-a zdruncinat monarhia? Vai de cabinetul care înfruntă cu o politică de jumătăți de măsuri și un sistem militar paralizat un adversar care, ca un element dezlănțuit, nu cunoaște alte legi decât cele ale propriei sale forțe! Atunci fiecare lipsă de efort și activitate devine o greutate în talgerul adversarului; atunci nu este atât de ușor să schimbi poziția de crimeur cu cea de atlet și adesea o lovitură ușoară ajunge să răstoarne totul.

Din toate cauzele citate, rezultă că acțiunea militară a unei campanii nu se desfășoară într-o mișcare continuă, ci în salturi, și că, deci, între diferitele acțiuni sângeroase intervine un timp de observare, în care ambele părți se află în defensivă, precum și că, de obicei, un scop mai înalt face ca la unul să predomine principiul ofensivei și să fie în general orientat spre înaintare, prin această modificându-i-se, într-o câțva, comportamentul.

CAPITOLUL 17

DESPRE CARACTERUL RĂZBOAIELOR DE AZI

Considerația ce o datorăm caracterului războaielor de azi are o mare influență asupra tuturor planurilor, îndeosebi asupra celor strategice.

De când norocul și cutezanța lui Bonaparte au aruncat claie peste grămadă toate mijloacele obișnuite de mai înainte și state de prim rang au fost nimicite aproape dintr-o lovitură, de când spaniolii au arătat, prin lupta lor îndelungată, de ce sunt în stare, în linii mari, înarmarea națională și mijloacele insurecției, cu toată slăbiciunea și porozitatea lor în detaliu, de când Rusia ne-a învățat, prin campania ei din 1812, întâi că un imperiu de mari dimensiuni nu poate fi cucerit (ceea ce de fapt s-ar fi putut ști dinainte), al doilea că probabilitatea succesului nu scade, în toate cazurile, pe măsură ce se pierd bătălii, capitale, provincii (ceea ce fusese înainte un principiu absolut pentru toți diplomații, motiv pentru care au și sugerat îndată o pace provizorie proastă), ci că adesea ești cel mai tare în mijlocul țării tale, când puterea ofensivă a adversarului s-a epui-

zat, și cu ce forță uriașă defensivă se transformă atunci, ca printr-un salt, în ofensivă, de când, apoi, Prusia a arătat, în 1813, că eforturi bruște pot înseși, cu ajutorul miliției⁸³, puterea obișnuită a unei armate și că această miliție poate fi folosită la fel de bine în țară ca și în afara ei – după ce toate aceste cazuri au arătat ce factor uriaș sunt inima și caracterul unei națiuni în produsul forțelor statului, ale războiului și ale armatei – după ce guvernele au cunoscut toate aceste mijloace ajutoare, nu este de crezut că le vor lăsa nefolosite în viitoarele războaie, afară doar dacă le-ar amenința propria existență ori le-ar împinge un orgoliu puternic.

Este ușor de înțeles că războaie care se duc cu toată greutatea forțelor naționale respective trebuie să fie organizate pe alte principii decât acelea în care totul se bazează pe raportul reciproc dintre armatele permanente. Armatele permanente semănau înainte cu flotele, iar forțele de uscat semănau, în relațiile lor cu restul statului, cu forțele maritime, și de aceea arta războiului pe uscat avea ceva din tactica navală, element pe care l-a pierdut acum cu totul.

CAPITOLUL 18

TENSIUNE ȘI REPAUS

Legea dinamică a războiului

Am văzut în capitolul al 16-lea al acestei cărți cu cât este mai mare, în majoritatea campaniilor, timpul opririi și al repausului față de cel al acțiunii. Chiar dacă constatăm, cum am spus în capitolul al 10-lea, un cu totul alt caracter al războaielor de azi, este totuși sigur că acțiunea propriu-zisă va fi întotdeauna întreruptă de pauze mai mult sau mai puțin lungi, iar aceasta ne impune să examinăm natura ambelor stări.

Când intervine o oprire în acțiunea militară, adică nici una din părți nu vrea ceva pozitiv, domnește repausul și, deci, echilibrul; bineînțeles că este vorba de echilibru în sensul cel mai larg, în care intră în calcul nu numai forțele de luptă fizice și morale, ci toate împrejurările și interesele. De cum una din părți își propune un nou scop pozitiv și devine activă pentru atingerea lui, dacă n-ar fi decât cu pregătiri, și de îndată ce adversarul li se opune, ia naștere o tensiune a forțelor; aceasta durează până ce s-a produs deznodământul, adică fie că unul a renunțat la scopul lui, fie că celălalt i l-a concedat.

Acestui deznodământ, ale cărui cauze se află totdeauna în efectele combinațiilor de lupte create de ambele părți, îi urmează apoi o mișcare într-o direcție sau alta.

Dacă mișcarea respectivă s-a epuizat, fie în dificultățile pe care le-a avut de învins, ca și în fricțiunea proprie, fie în urma unor contraponderi apărute ulterior, se instaurează iarăși repausul sau, dimpotrivă, o nouă tensiune și un nou deznodământ, și apoi o nouă mișcare, de cele mai multe ori în direcție contrară.

Această distincție speculativă între echilibru, tensiune și mișcare este mai importantă pentru acțiunea practică decât s-ar părea la prima vedere.

În starea de repaus și echilibru pot predomină felurite activități, anume din acelea ce decurg din pricini ocazionale și nu din scopul unei mari schimbări. O asemenea activitate poate include lupte importante, ba chiar bătălii principale, dar este de cu totul altă natură și, de aceea, are cel mai adesea un alt efect.

Când are loc o tensiune, deznodământul va fi întotdeauna mai eficace, parte pentru că într-insul se va manifesta mai multă forță de voință și o mai mare presiune a împrejurărilor, parte pentru că totul este deja pregătit și organizat pentru o mișcare mare. Deznodământul seamănă, în aceste condițiuni, cu efectul unei mine ermetice închise și bine îngropate, pe când, în starea de repaus, un eveniment, poate în sine la fel de important, va semăna, mai mult sau mai puțin, cu explozia unei cantități de pulbere în aer liber.

Cum se înțelege de la sine, starea de tensiune trebuie gândită ca având gradații diferite și, deci, se poate pierde în atâtea trepte spre starea de repaus, încât, în ultimele, abia se va mai deosebi de ea.

Avantajul esențial pe care îl tragem din această analiză este concluzia că orice măsură, luată în stare de tensiune, este mai importantă, mai eficace, decât dacă aceeași măsură ar fi fost luată în starea de echilibru și că, în cele mai înalte grade ale tensiunii, această importanță crește infinit.

Canonada de la Valmy⁸⁴ a decis mai mult decât bătălia de la Hochkirch⁸⁵.

Într-un teritoriu pe care inamicul ni-l lasă pentru că nu-l poate apăra, ne putem așeza cu totul altfel decât dacă el s-a retras doar cu scopul de a da bătălia decisivă în condiții mai bune. Contra unui atac strategic în curs de desfășurare, o poziție greșită, un singur marș nejust poate avea consecințe hotărâtoare, în timp ce, în starea de echilibru, aceste erori trebuie să fie foarte aparente pentru a incita, măcar, pe adversar la o activitate.

Majoritatea războaielor anterioare au constat în cea mai mare parte a timpului, cum am și spus-o, din această stare de echilibru, sau măcar din tensiuni atât de minore, depărtate între ele și de mic efect, încât evenimentele acestor războaie rareori au avut consecințe importante, multe din ele fiind acțiuni ocazionale de aniversarea unei suverane (Hochkirch), urmărind doar satisfacerea onoarei armelor (Künersdorf) sau a vanității înalților comandanți (Freiberg).

Socotim că este o cerință esențială ca înaltul comandant să distingă cum se cuvine aceste situații și să aibă tactul de a se comporta în spiritul lor. Am făcut experiența, în campania din 1806, cât de mult lipsește, câteodată, acest tact. În acea uriașă tensiune, când totul împingea spre un deznodământ principal și acesta singur, cu toate consecințele sale, ar fi trebuit să preocupe exclusiv întreg sufletul înaltului comandant, au fost propuse și în parte chiar executate măsuri (recunoașterea în Franconia) care, în starea de echilibru, ar fi putut da loc, cel mult, unui mic joc oscilatoriu. Din pricina tuturor acestor măsuri și considerații, creatoare de confuzii și absorbind energie, singurele măsuri necesare, ce puteau fi salvatoare, s-au pierdut.

Distincția speculativă făcută ne este necesară pentru dezvoltarea teoriei noastre, deoarece tot ce avem de spus despre relația dintre atac și apărare și despre executarea acestui act cu dublu aspect se referă la starea de criză în care se află forțele în timpul tensiunii și mișcării; și pentru că toată activitatea ce poate avea loc în starea de echilibru o vom considera și trata doar ca un corolar, căci acea criză este adevăratul război, iar echilibrul doar un reflex al lui.

CARTEA A IV-A

LUPTA

CAPITOLUL 1

PRIVIRE DE ANSAMBLU

După ce am cercetat în cartea precedentă obiectele ce pot fi considerate ca elementele eficiente în război, vrem să privim acum lupta ca activitate militară propriu-zisă, care cuprinde, prin efectele ei fizice și intelectual-morale, în mod când mai simplu, când mai complex, scopul întregului război. În această activitate și în efectele ei trebuie să se regăsească deci acele elemente.

Construcția luptei este de natură tactică și o privim aici numai în general, pentru a o cunoaște în ansamblu. În practică, scopurile imediate dau fiecărei lupte o fizionomie particulară; aceste scopuri imediate le vom cunoaște abia în cele ce urmează. Dar, în raport cu proprietățile generale ale unei lupte, acele particularități sunt, de cele mai multe ori, doar neînsemnate, astfel încât majoritatea luptelor seamănă foarte mult între ele, și suntem deci siliți, dacă nu vrem să repetăm în tot locul generalul, să-l cercetăm încă înainte de a fi vorba de o aplicație practică.

La început, vom caracteriza în câteva cuvinte bătălia de azi în desfășurarea ei tactică, pentru ca aceasta să stă la baza concepțiilor noastre despre luptă.

CAPITOLUL 2

CARACTERUL BĂTĂLIEI DE AZI

După noțiunile pe care le-am acceptat pentru tactică și strategie, se înțelege de la sine că, dacă natura uneia se schimbă, această schimbare trebuie să o influențeze pe cealaltă. Dacă fenomenele tactice au într-un caz cu totul alt caracter decât în celălalt, va trebui să fie la fel pentru cele strategice, dacă este să rămână consecvente și rezonabile. De aceea, este important să caracterizăm bătălia principală în forma ei mai recentă, înainte de a face cunoștință mai îndepărtată cu folosirea ei în strategie.

Ce se face acum în mod obișnuit într-o mare bătălie? Se ia liniștit poziție în mase mari, dispuse în linie sau eșalonat, se desfășoară numai o parte relativ mică a întregului, iar această parte este lăsată să se consume într-un duel de foc ore întregi, întrerupt doar, din când în când, de mici izbiri – asalturi, atacuri la baionetă sau șarje de cavalerie – și este, așa, puțin zmucită încoace și încolo. Dacă această parte și-a cheltuit astfel treptat focul războinic și nu mai rămâne decât zgura, ea este retrasă și înlocuită cu alta.

În acest fel bătălia se consumă încet, cu foc mocnit, ca pulberea udă, iar când vântul nopții împune încetarea luptei, pentru că nimeni nu mai poate vedea și nimeni nu vrea să se dea pe mâna hazardului orb, se apreciază ce îi va fi rămas unuia și altuia ca mase, ce mai pot fi socotite utilizabile, adică ce nu s-au prăbușit încă în întregime ca vulcane stinse; se apreciază ce s-a câștigat sau pierdut din teritoriu și care este situația cu siguranța spatelui; aceste rezultate, împreună cu semnele deosebite de curaj și lașitate, înțelepciune și prostie ce se crede că au fost distinse la sine și la adversar, se adună într-o unică impresie de ansamblu din care rezultă hotărârea: a evacua câmpul de luptă sau a relua lupta în dimineața următoare.

Descrierea de mai sus, care nu-și propune să fie o imagine completă a bătăliei de azi, ci trebuie doar să-i redea atmosfera, se potrivește atacatorului și apărătorului și se pot introduce aici diversele trăsături oferite de scopul propus, teren etc., fără să se schimbe substanțial atmosfera.

Bătăliile de azi însă nu sunt întâmplător așa, ci sunt astfel pentru că părțile ce se înfruntă se află la aproximativ același nivel al organizării și artei militare și pentru că elementul războinic, stârnit de mari interese naționale, a irupt și a ajuns să urmeze căile sale firești. Existând cele două condiții, bătăliile vor păstra întotdeauna acest caracter.

Concepția noastră generală despre bătălia de azi ne va fi de folos în continuare în mai multe locuri, când vom voi să determinăm valoarea diferiților coeficienți, ca forță, teren etc. Descrierea este valabilă numai pentru lupte mari, generale și hotărâtoare, sau care se apropie de ele; cele mici și-au schimbat și ele caracterul în acest sens, dar mai puțin decât cele mari. Dovedirea acestui lucru ține de tactică, dar vom avea totuși ocazia în continuare să clarificăm, cu câteva trăsături, chestiunea.

CAPITOLUL 3

LUPTA ÎN GENERAL

Lupta este activitatea militară propriu-zisă, tot restul nu face decât să contribuie la ea. Să examinăm deci atent natura ei. Lupta înseamnă a lupta și scopul ei este nimicirea sau înfrângerea adversarului; în fiecare luptă însă adversarul este forța armată care ne stă împotrivă. Aceasta e noțiunea simplă, ne vom întoarce la ea; dar până a o putea face, trebuie intercalate un șir de alte noțiuni.

Dacă gândim statul și forța sa armată ca o unitate, cea mai firească reprezentare este să ne imaginăm și războiul ca o singură luptă mare, iar în relațiile simple ale popoarelor barbare lucrurile nici nu sunt mult mai altfel. Războaiele noastre însă constau din nenumărate lupte mari și mici, concomitente sau succesive, iar această risipire a activității în așa de multe acțiuni distincte își are temeiul în marea diversitate de împrejurări din care rezultă la noi un război.

Nici măcar scopul ultim al războaielor noastre, cel politic, nu este întotdeauna unul foarte simplu și, chiar de ar fi, acțiunea este legată de o asemenea mulțime de condiții și considerații, încât scopul nu mai poate fi atins printr-un singur act major, ci doar printr-o mulțime de acte mari și mici, înmănunchate într-un tot. Fiecare din aceste activități distincte este deci o parte a întregului, are deci un scop distinct, prin care este legată de acest întreg.

Am spus înainte că orice acțiune strategică se poate reduce la noțiunea de luptă, pentru că este o folosire a forței armate, iar la baza acestei folosiri stă întotdeauna ideea luptei. Așadar, în domeniul strategiei, putem reduce toată activitatea militară la unități constituite din lupte distincte și să ne ocupăm numai de scopurile acestora. Vom face cunoștință abia treptat cu aceste scopuri distincte, de îndată ce vom vorbi de cauzele care le generează. Aici ajunge să spunem: fiecare luptă, mare sau mică, are scopul ei distinct, subordonat întregului. Dacă este așa, atunci nimicirea și înfrângerea adversarului trebuie considerate doar mijloace pentru atingerea acestui scop. Și într-adevăr așa este.

Dar acest rezultat este adevărat numai în forma sa și important numai de dragul legăturii ce există între noțiuni și l-am evocat numai pentru a ne putea iarăși elibera de dânsul.

Ce înseamnă înfrângerea adversarului? Înseamnă întotdeauna numai nimicirea forței sale armate, fie prin moarte sau răni, ori în orice alt fel, fie cu totul sau numai în așa măsură încât să nu mai vrea să continue lupta. Câtă vreme facem deci abstracție de toate scopurile distincte ale luptelor, putem considera nimicirea totală sau parțială a adversarului drept scopul unic al luptelor.

Acum afirmăm că în majoritatea cazurilor, și în special în luptele mari, scopul distinct, prin care lupta este individualizată și legată de marele întreg, nu constituie decât o slabă modificare a celui scop general sau un scop secundar legat de acesta, destul de important ca să individualizeze lupta, dar întotdeauna neimportant în raport cu acel scop general; astfel încât, dacă acel scop secundar ar fi singur atins, lupta nu și-ar îndeplini decât o parte neînsemnată a menirii sale. Dacă această afirmație este justă, se va recunoaște că concepția după care nimicirea forțelor armate inamice este doar mijlocul, iar scopul este întotdeauna altul, ar fi adevărată numai în forma sa, că ar duce însă la concluzii greșite, dacă nu ne-am aminti că tocmai această nimicire a forței armate inamice se regăsește de asemenea în acel scop și că acesta nu este decât o slabă modificare a ei.

Această omisiune a dus, înaintea ultimei epoci de războaie, la păreri cu totul greșite și a generat tendințe, precum și fragmente de sisteme, prin care teoria credea că se ridică cu atât mai mult deasupra procedurii meșteșugăresc cu cât i se părea că are mai puțină nevoie de instrumentul specific, și anume de nimicirea forțelor armate inamice.

Firește că un astfel de sistem nu ar putea apărea, dacă nu s-ar folosi în acest scop premise greșite și nu s-ar pune în locul nimicirii forțelor armate inamice alte instrumente, cărora să li se atribuie o falsă eficacitate. Le vom combate acolo unde obiectul ne va determina s-o facem, dar nu putem trata despre luptă fără a-i fi subliniat importanța și adevărata valoare, precum și fără a fi avertizat asupra drumului greșit pe care ne-ar duce un adevăr numai formal.

Cum vom putea însă dovedi că nimicirea forțelor armate inamice reprezintă esențialul în cele mai multe și mai importante cazuri? Cum să ne opunem acestei idei, extrem de subtile, care își închipuie posibilitatea de a obține, printr-o acțiune deosebit de meșteșugită, cu o nimicire directă mică a forțelor armate inamice una indirectă mai mare, sau posibilitatea de a provoca prin lovituri mici, dar deosebit de abile, o asemenea paralizie a forțelor inamicului, o asemenea orientare a voinței sale, încât acest procedeu să poată fi considerat o mare scurtare a drumului? Desigur că o luptă este mai utilă într-un punct decât în altul, desigur că și în strategie există o coordonare ingenioasă a luptelor între ele, doar acesta este chiar obiectul strategiei; nu ne propunem să negăm acest lucru, dar afirmăm că nimicirea forțelor armate ale inamicului este peste tot *predominantă*. Pentru recunoașterea acestei importanțe predominante a principiului nimicirii vrem să ne batem aici, și pentru nimic altceva.

Trebuie totuși să amintim că ne aflăm în strategie și nu în tactică, așadar nu vorbim de mijloacele pe care strategia le poate avea de a nimici, cu eforturi puține, multe forțe înarmate inamice, ci înțelegem prin nimicire directă succesele tactice și afirmăm, deci, că numai succese tactice mari pot duce la mari succese strategice sau, cum am exprimat-o odată și mai categoric, că succesele *tactice* sunt de o *importanță predominantă* în conducerea războiului.

Dovedirea acestei afirmații ne pare destul de simplă; ea constă în timpul pe care îl necesită orice combinație complexă (meșteșugită). Dacă un efect mai mare este produs de o lovitură simplă sau de una complexă, meșteșugită, se decide fără îndoială în favoarea celei din urmă, câtă vreme adversarul este gândit că suportă pasiv. Dar fiecare lovitură complexă cere mai mult timp, și acest timp trebuie să i se acorde fără ca, printr-o contralovitură asupra uneia din părți, întregul să fie stânjenit în pregătirile sale. Dacă, însă, adversarul se hotărăște la o lovitură mai simplă, executată în timp scurt, el câștigă un avans și deranjează efectul marelui plan. La aprecierea unei lovituri complexe trebuie ținut deci, seama de întreaga primejdie la care ne expunem în cursul pregătirii ei, și nu o putem pune în practică decât dacă nu este de temut ca adversarul să ne deranjeze cu una mai rapidă; de câte ori acesta este cazul, noi însine trebuie să alegem lovitura cea mai rapidă, iar în acest sens să coborâm atât de jos cât o vor impune caracterul și condițiile adversarului, precum și alte împrejurări. Dacă lăsăm la o parte impresiile vagi ale noțiunilor abstracte și coborâm în viața reală, un adversar iute, curajos, hotărât nu ne va lăsa timp pentru compoziții meșteșugite de perspectivă, și tocmai față de asemenea adversar am avea cel mai mult nevoie de meșteșug. Cu aceasta ne pare că este deja dovedită *predominanța* succeselor simple și directe asupra celor complexe.

Părerea noastră nu este deci că lovitura cea mai simplă ar fi cea mai bună, ci că nu trebuie să ne luăm un elan care să depășească spațiul de care dispunem, și că aceasta va duce mereu la o înfruntare cu atât mai nemijlocită, cu cât adversarul va fi mai înverșunat. Deci, departe de a ne permite să-l supralicităm pe adversar în direcția planurilor complexe, trebuie dimpotrivă întotdeauna încercat să i-o luăm înainte în direcția contrară.

Dacă se cercetează ultimele temeieri ale acestor contradicții, se va constata că într-un caz e înțelepciunea, în celălalt curajul. Este foarte seducător de crezut că un curaj mediocru, împerecheat cu o mare înțelepciune, ar produce mai mult efect decât o înțelepciune mediocră cu un mare curaj. Dacă însă elementele acestea nu se închipuie într-un dezechilibru nelogic, nici nu avem dreptul să atribuim înțelepciunii acest avantaj asupra curajului într-o zonă denumită primejdie, ce trebuie considerată domeniul specific al curajului.

După aceste considerații abstracte vrem să mai adăugăm doar că experiența, departe de a da un alt rezultat, este dimpotrivă singura pricină care ne-a împins în această direcție și ne-a îndemnat la asemenea considerații. Cititorul neprevenit al istoriei nu se va putea împotrivi convingerii că, dintre toate virtuțile militare, *energia conducerii războiului* a contribuit întotdeauna cel mai mult la gloria și succesul armelor.

În cele ce urmează se va vedea cum vom aplica, nu numai în întregul război, dar și în fiecare luptă, principiul nostru de a considera drept esențială nimicirea forțelor armate inamice și cum

il vom adapta tuturor acelor forme și condiții impuse în mod necesar de împrejurările din care se naște războiul.

Deocamdată am fost doar preocupați să impunem importanța generală a acestui principiu și, dobândind acest rezultat, ne întoarcem la luptă.

CAPITOLUL 4

LUPTA ÎN GENERAL

(Continuare)

În capitolul trecut ne-am oprit la ideea că nimicirea adversarului ar fi scopul luptei și am încercat să dovedim, printr-o demonstrație specială, că aceasta ar fi adevărat, în majoritatea cazurilor, și în luptele mai mari, deoarece nimicirea adversarului este întotdeauna elementul predominant în război. Celelalte scopuri, ce se întrepătrund cu această nimicire a forțelor armate inamice și pot precumpăni mai mult sau mai puțin, le vom caracteriza în capitolul următor și vom face cunoștință cu ele treptat, în continuare. Aici dezbrăcăm complet lupta de ele și considerăm nimicirea inamicului ca motivul întru totul suficient al unei lupte distincte.

Ce trebuie înțeles, în fond, prin nimicirea forțelor armate inamice? O reducere a acestora, proporțional mai mare decât cea a forțelor noastre proprii⁸⁵. Dacă dispunem de o mare superioritate numerică asupra inamicului, bineînțeles că aceeași mărime absolută a pierderilor va fi mai mică pentru noi decât pentru el și, în consecință, va putea fi deja considerată ca avantaj. Deoarece considerăm aici lupta dezbrăcată de toate celelalte scopuri, trebuie să-l excludem și pe acela când lupta este folosită, doar mijlocit, pentru o nimicire mai mare a forțelor armate inamice; implicit, nu poate fi luat în considerare ca scop decât câștigul nemijlocit, dobândit în procesul reciproc de distrugere, căci acest câștig este unul absolut, care poate fi urmărit prin toate socotelile întregii campanii și, la sfârșitul ei, se dovedește întotdeauna a fi un câștig net. Orice alt fel de victorie asupra adversarului nostru și-ar avea, însă, motivația în alte scopuri, de care facem cu totul abstracție aici, ori nu ar acorda decât un avantaj deocamdată relativ; un exemplu ne va lămuri.

Când, printr-o măsură dibace, l-am pus pe adversar într-o situație atât de dezavantajoasă încât nu mai poate continua fără risc lupta și, după oarecare rezistență, se retrage, putem spune că l-am înfrânt în acest punct; dacă, însă, în această înfrângere am pierdut forțe armate tocmai în aceeași proporție cu el, atunci la calculul final al campaniei nu se va alege nimic din această victorie, dacă ar mai putea fi numită astfel. Așadar, în sine, înfrângerea adversarului, adică punerea lui într-o astfel de situație, încât să fie nevoit să rupă lupta, nu este luată în considerare și de aceea nici nu poate fi preluată în definiția scopului; nu rămâne, deci, valabil până la urmă, cum am spus, decât câștigul nemijlocit pe care l-am dobândit în procesul de nimicire. Din acesta fac parte nu numai pierderile provocate în cursul luptei, ci și cele ce au loc după retragerea părții înfrânte, ca urmare nemijlocită a retragerii.

Se știe din experiență că în cursul luptei pierderile fizice de forțe armate prezintă rareori o mare diferență între învingător și învins, câteodată nici una, în unele cazuri chiar una contrarie, și că pierderile hotărâtoare pentru cel înfrânt încep abia cu retragerea, anume acele pierderi pe care învingătorul nu le împarte cu el. Resturile slabe ale unor batalioane, deja zdruncinate, sunt date peste cap de călărime, cei oboșiți cad pe drum, piese de artilerie și căruțe cu pulbere, deteriorate, se opresc, altele nu pot înainta destul de repede pe drumurile rele și sunt ajunse din urmă de călărimea inamică; în cursul nopții, grupe răzlețe se rătăcesc și cad, fără apărare, în mâinile inamicului, astfel victoria se materializează de cele mai multe ori după ce a fost deja decisă. Acesta ar fi un paradox, dacă nu s-ar rezolva în felul următor.

Pierderea de forțe armate fizice nu este singura pe care ambele părți o suportă în timpul luptei, ci și forțele morale sunt zdruncinate, frânte, nimicite. La întrebarea dacă o luptă mai poate fi continuată sau nu, se iau în considerare nu numai pierderile de oameni, cai și piese de artilerie, ci și cele de ordine, curaj, încredere, coeziune și plan. Îndeosebi aceste forțe morale sunt cele ce decid aici și, în toate cazurile în care învingătorul a suferit pierderi la fel de mari ca cel învins, ele au decis singure.

Raportul pierderilor fizice este oricum greu de calculat în cursul luptei, raportul celor morale însă nu⁶⁶. Două sunt elementele care-l semnalează în mod deosebit. Primul este pierderea terenului pe care s-a purtat lupta, celălalt preponderența rezervelor inamice. Cu cât rezervele noastre s-au topit mai mult în raport cu cele ale inamicului, cu atât mai multe forțe am folosit pentru a păstra echilibrul; chiar și prin aceasta se manifestă o dovadă sensibilă a superiorității morale a adversarului, ceea ce numai rar nu provoacă în spiritul înaltului comandant o anumită amărăciune și dispreț, pentru propriile trupe. Dar esențialul este că toate trupele care s-au bătut neîntrerupt apar mai mult sau mai puțin ca o zgură arsă; nu mai au muniții, s-au redus ca număr, forțele lor fizice și morale s-au epuizat, adesea și curajul lor e frânt. O asemenea trupă, dacă o primim ca un tot organic, chiar și abstracție făcând de scăderea numerică, nu mai este nici pe departe ceea ce fusese înainte de luptă și așa se face că pierderea de forțe morale se poate măsura, luând ca unitate de măsură rezervele pierdute.

Terenul pierdut și lipsa de rezerve proaspete sunt, așadar, cele două motive esențiale care determină retragerea, fără să excludem sau să lăsăm prea mult în umbră alte motive, care se pot afla în legătura dintre părți, în planul ansamblului etc.

Fiecare luptă constituie deci o înfruntare sângeroasă și distrugătoare a forțelor fizice și morale. Cel cărui îi rămâne la sfârșit suma cea mai mare din amândouă este învingătorul.

În luptă, pierderea forțelor morale a fost principala cauză a deznodământului; după ce deznodământul a avut loc, acea pierdere rămâne în creștere și atinge punctul culminant abia la sfârșitul întregii acțiuni; ea devine, așadar, și mijlocul de a ajunge la un câștig în distrugerea fizică a forțelor armate, ce fusese de fapt scopul luptei. Ordinea și unitatea pierdută fac adesea dăunătoare chiar și rezistența unor luptători izolați; curajul întregului este frânt, tensiunea inițială cu privire la înfrângere și victorie, în care primejdia se și uita, s-a topit, iar celor mai mulți primejdia nu le mai apare acum ca o sfidare a curajului, ci ca îndurarea unei aspre pedepse corporale. Astfel, în primul moment al victoriei inamice instrumentul s-a tocit, a slăbit și de aceea nu mai este apt să răspundă la primejdie cu primejdie.

Acest moment trebuie folosit de învingător pentru a dobândi adevăratul câștig din distrugerea forțelor fizice ale inamicului; numai ce obține în acest domeniu îi rămâne asigurată; treptat, forțele morale îi revin adversarului, ordinea se restabilește, curajul crește iar și, în majoritatea cazurilor, nu rămâne decât o foarte mică parte din superioritatea dobândită prin luptă, adesea nu rămâne nimic, iar în cazuri izolate, deși rare, apare chiar, din răzbunare, o stărnire mai puternică a dușmăniei, un efect *contrar*. În schimb, ce a fost câștigat ca morți, răniți, prizonieri și tunuri cucerite nu poate niciodată să dispară din socoteală.

În bătălie, pierderile constau mai mult din morți și răniți; cele după bătălie, mai mult din piese de artilerie pierdute și prizonieri. Primele pierderi, învingătorul le are mai mult sau mai puțin în comun cu învinsul, cele din urmă nu, și de aceea ele se găsesc de obicei numai de o singură parte sau cel puțin numai acolo sunt semnificativ mai numeroase.

De aceea, dintotdeauna, tunurile și prizonierii s-au considerat ca adevăratele trofee ale victoriei și, totodată, ca o măsură a ei, pentru că numărul lor îi vădește neîndoiește dimensiunile. Chiar și gradul superiorității morale reiese mai bine de aici decât din oricare altă relație, îndeosebi dacă se compară cu numărul morților și răniților, și aici se naște o nouă forță a efectelor morale.

Am spus că forțele morale distruse în luptă și în momentele imediat următoare se refac iarăși treptat, nelăsând adesea nici o urmă a distrugerii; acesta este cazul la mici părți ale întregului, rareori la cele mari; se poate întâmpla și la acestea în cadrul armatei, dar rareori sau niciodată în statul sau în guvernul cărui îi aparține această armată. Aici relațiile se apreciază cu mai multă imparțialitate, dintr-un punct de vedere mai înalt, iar gradul propriei slăbiciuni și insuficiențe se distinge prea ușor și prea bine în proporția trofeelor rămase dușmanului și în relația acestora cu pierderile în morți și răniți.

În genere, nu este îngăduit să subapreciem echilibrul pierdut al forțelor morale, pentru că nu are valoare absolută și nu apare neapărat în totalul final al rezultatelor; el poate ajunge la o pondere atât de hotărătoare încât să răstoarne totul cu o violență irezistibilă. Din această cauză, poate deveni adesea și un mare obiectiv al acțiunii, chestiune de care vom vorbi în alt loc. Aici mai trebuie să cercetăm câteva relații inițiale ale echilibrului forțelor morale.

Efectul moral al unei victorii sporește în raport cu mărimea forțelor armate, nu în aceeași măsură, ci în mod crescând, și nu numai în mărime, ci și în intensitate. Așa cum un singur mem-

bru înțepenit se încălzește ușor în contact cu restul corpului, curajul unei divizii înfrânte se ridică ușor în contact cu curajul armatei, de cum s-a reunit cu aceasta. Dacă, așadar, efectele victoriei mici nu dispar cu totul, ele se pierd totuși în parte pentru adversar. Lucrurile nu se întâmplă așa când armata însăși a fost înfrântă într-o bătălie nenorocită; atunci toate se prăbușesc laolaltă. Un foc mare atinge cu totul altă temperatură decât mai multe focuri mici.

O altă relație care ar trebui să determine ponderea morală a victoriei este relația forțelor armate care s-au înfruntat în luptă. Să bați mulți cu pușini nu este numai un câștig dublu, dar vădește și o superioritate mai mare, îndeosebi mai generală, pe care cel învins va trebui mereu să se teamă s-o întâlnească. Totuși, în asemenea caz, în realitate, această influență este *abia sensibilă*. În momentul acțiunii, convingerea despre adevărata forță a adversarului este de obicei atât de incertă, aprecierea propriilor forțe de obicei atât de nereală, încât cel ce deține superioritatea nu cunoaște fie deloc, fie multă vreme, tot adevărul despre acest dezechilibru, scăpând astfel, în mare măsură, de dezavantajul moral ce ar rezulta pentru el din această cunoaștere. Acea forță obișnuiește să iasă la lumină abia mai târziu, în istorie, din întunericul în care a fost ținută din neștiință, vanitate sau poate chiar din prudență și înțelepciune, iar atunci bineînțeles cântă osanale armatei și conducătorului ei, dar greutatea ei morală nu mai poate influența cu nimic evenimente petrecute demult⁸⁷.

De vreme ce prizonierii și tunurile cucerite sunt mărimile în care se încorporează în mod deosebit victoria, adevăratele sale cristalizări, planul luptei se întocmește ținând mai ales seama de ele; nimicirea inamicului, prin moarte sau rănire, apare aici ca un simplu mijloc.

Influența rolului trofeelor asupra ordinilor de luptă nu privește de fel strategia, dar chiar și faptul de a hotări lupta este în legătură cu acest rol, și anume prin asigurarea propriului spate și amenințarea spatelui inamicului. De acest punct depinde în mare măsură numărul prizonierilor și al pieselor de artilerie cucerite, iar în unele cazuri, tactica singură nu poate face față în acest punct, îndeosebi când relațiile strategice îi sunt prea defavorabile.

Riscul de a trebui să te bați pe două direcții și, cel mai amenințător încă, de a nu mai avea posibilitate de retragere, paralizează mișcările și forțele rezistenței și acționează asupra alternativei victorie sau înfrângere; dincolo de aceasta, la înfrângere, riscul menționat sporește pierderile și adesea le împinge până la extrema limită, adică până la nimicire. Spatele amenințat face, așadar, înfrângerea totodată *mai probabilă și mai hotărâtoare*.

De aici rezultă un adevărat instinct pentru întreaga conducere a războiului și, îndeosebi, pentru luptele mari și mici; este vorba anume de asigurarea propriului spate și de atacarea spatelui inamicului. Acest instinct decurge din noțiunea de victorie, care, după cum am văzut, mai este și altceva decât simplul măcel.

În această strădanie vedem *prima determinare mai apropiată* a luptei și anume una cu totul generală. Nu este de închipuit luptă pe care această strădanie să n-o însoțească, în forma sa dublă sau simplă, mergând alături de pura izbire a violenței. Nici cel mai mic detașament nu se va arunca vreodată asupra adversarului fără a se gândi la propria retragere și, în cele mai multe cazuri, va căuta să o provoace pe cea a inamicului.

Dacă am cerceta cât de des acest instinct este împiedicat, în cazurile încălcite, să urmeze calea dreaptă, cât de des trebuie să cedeze, în dificultate, pasul altor considerații superioare, am ajunge prea departe; ne oprim aici, afirmând că acest instinct constituie o lege naturală generală a luptei.

Instinctul menționat este, așadar, peste tot eficace, exercită peste tot presiunea greutății sale firești și devine astfel pivotul al aproape tuturor manevrelor tactice și strategice.

Dacă mai aruncăm acum o privire asupra noțiunii generale de victorie, aflăm în ea trei elemente:

1. adversarul a suferit pierderea mai mare de forțe fizice,
2. a suferit pierderea mai mare de forțe morale,
3. a recunoscut-o deschis, renunțând la intenția sa.

Rapoartele ambelor părți despre pierderile de morți și răniți nu sunt niciodată exacte, rareori veridice și, în majoritatea cazurilor, pline de deformări intenționate. Chiar și numărul trofeelor este rareori de crezut în întregime și, unde nu este foarte important, tot poate lăsa să persiste o îndoială asupra victoriei. Pentru pierderea forțelor morale, nici nu se poate indica altă măsură valabilă în afara trofeelor; așadar, în multe cazuri, renunțarea la luptă rămâne singura dovadă valabilă a victoriei. Această mărturisire a vinii este, deci, de considerat drept coborârea

steagului, prin care se recunoaște, în cazul anume, dreptatea și superioritatea adversarului, iar această latură, a umilirii și rușinii, care trebuie deosebită de toate celelalte consecințe ale schimbării echilibrului, este o parte esențială a victoriei. Ea singură acționează asupra opiniei publice din afara armatei, asupra populației și guvernului în ambele state beligerante și în toate celelalte state interesate.

Este adevărat că renunțarea la intenție nu este întocmai identică cu retragerea de pe câmpul de luptă, chiar acolo unde lupta a fost lungă și înversunată. Nimeni nu va spune despre avanposturi care se retrag după o rezistență înversunată că au renunțat la intenția lor; chiar și în lupte ce au ca intenție nimicirea forțelor inamice, retragerea de pe câmpul de luptă nu poate fi considerată întotdeauna drept o abandonare a acestei intenții, de pildă, când este vorba de retrageri planuite dinainte, în care teritoriul trebuie disputat palmă cu palmă. Toate acestea le vom discuta acolo unde vom vorbi despre scopul deosebit al luptelor, aici vrem doar să atragem atenția asupra faptului că, în majoritatea cazurilor, este greu de făcut o distincție între abandonarea intenției și părăsirea câmpului de luptă, și că impresia pe care aceasta o face, în armată și în afara ei, nu trebuie subapreciată.

Pentru înalții comandanți și armatele care nu au un renume stabilit, acesta este un aspect deosebit, dificil, al unor procedee altminteri justificate de împrejurări, când un șir de lupte încheiate cu retrageri pot apărea ca un șir de înfrângeri, deși nu sunt, această aparență putând ajunge să aibă o influență foarte dăunătoare. Celui ce se retrage nu-i este, în acest caz, posibil să prevină impresia morală defavorabilă, prin prezentarea intenției sale specifice, căci, pentru a o face cu eficacitate, ar trebui să-și publice în întregime planul, ceea ce, se înțelege, ar contraveni prea mult interesului său principal.

Pentru a atrage atenția asupra importanței deosebite a acestei noțiuni de victorie, să amintim doar bătălia de la Soor⁸⁸, ale cărei trofee n-au fost însemnate (1 000 de prizonieri și 20 de tunuri), în care Frederic cel Mare și-a afirmat victoria prin aceea că a mai rămas cinci zile pe câmpul de luptă, deși retragerea sa spre Silezia fusese deja hotărâtă și era întemeiată pe toată situația sa. Cum o spunea singur, credea că, cu greutatea morală a acestei victorii, se va apropia de pace; victorioase, și anume de lupta de la Katholisch-Hennersdorf în Lausitz și de bătălia de la Kesselsdorf, nu se poate totuși spune că valoarea morală a bătăliei de la Soor ar fi fost nulă.

Dacă, mai ales, forța morală a adversarului este zdruncinată de victorie, iar numărul trofeelor se ridică prin aceasta la un nivel neobișnuit, lupta pierdută devine o înfrângere, care, deci, nu este echivalentă cu o victorie oarecare. Deoarece într-o asemenea înfrângere forța morală a celui învins este topită într-o măsură mult mai mare, rezultă adesea o completă incapacitate de rezistență, iar toată acțiunea constă în evitare, adică în fugă.

Jena și Waterloo⁸⁹ sunt înfrângeri, Borodino⁹⁰ însă nu.

Deși, fără a cădea în pedanterie, nu se poate propune aici ca limită nici o caracteristică anume, deoarece între acestea nu există decât o diferență de grade, totuși fixarea noțiunilor este esențială, ca centru al limpezimii concepțiilor teoretice, și este o lipsă a terminologiei noastre că nu știm să desemnăm cu *un cuvânt*, în cazul înfrângerii, victoria ce-i corespunde, iar în cazul victoriei simple, inferioritatea corespunzătoare vădită de adversar.

CAPITOLUL 5

DESPRE SEMNIFICAȚIA LUPTEI

După ce în capitolul precedent, am considerat lupta în forma sa absolută, oarecum ca imaginea redusă a întregului război, ne întoarcem acum la relațiile în care ea se află cu celelalte părți, ca parte a unui întreg mai mare. Mai întâi, ne interesează semnificația mai precisă pe care o poate avea o luptă.

Deoarece războiul nu este decât distrugere reciprocă, pare cel mai firesc în teorie, poate și în realitate, ca toate forțele fiecărei părți să se adune într-un volum mare și toate rezultatele într-o ciocnire puternică a acestor mase. Această concepție comportă desigur mult adevăr și, în general, pare foarte salutar să te ții de ea și să nu consideri, la început, luptele mici decât ca o pierdere necesară, ca talașul de la rindea. Lucrurile nu pot fi însă niciodată rezolvate atât de simplu.

Faptul că multiplicarea luptelor decurge din divizarea forțelor armate rezultă de la sine, iar scopurile mai precise ale diferitelor lupte vor fi puse deci în discuție o dată cu divizarea forțelor armate. Dar aceste scopuri și, o dată cu ele, toată masa luptelor se pot, în general, grupa în anumite clase; pentru limpezimea considerațiilor noastre, să facem acum cunoștință cu aceste clase.

Nimicirea forțelor armate inamice este bineînțeles scopul tuturor luptelor, dar de acest scop se pot lega și altele, care pot chiar deveni precumpănitoare; trebuie deci să distingem cazul în care nimicirea forței armate inamice reprezintă esențialul, de cel în care este mai mult un mijloc. În afară de nimicirea forțelor armate inamice, posesiunea unei localități sau a unui obiectiv mai pot fi determinări generale ale unei lupte, și anume fie numai una din ele, fie mai multe la un loc, în care caz, însă, de obicei una rămâne determinarea esențială. Cele două forme principale ale războiului, atacul și apărarea, de care vom vorbi curând, nu modifică prima din aceste determinări, în schimb le modifică pe celelalte două, iar o schemă pe care am vrea să ne-o facem ar arăta așa:

LUPTA OFENSIVĂ

1. Nimicirea forțelor armate inamice
2. Cucerirea unei localități
3. Cucerirea unui obiectiv

LUPTA DEFENSIVĂ

1. Nimicirea forțelor armate inamice
2. Apărarea unei localități
3. Apărarea unui obiectiv

Se pare însă că aceste determinări nu cuprind exact toată întinderea domeniului, dacă ne amintim de recunoașteri și demonstrații, la care în mod vădit nici unul din cele trei elemente nu constituie scopul luptei. Aceasta ar trebui să ne dea într-adevăr posibilitatea de a accepta o a patra clasă de lupte. Cercetând atent aceste scopuri – la recunoașteri a-l face pe inamic să-și descopere pozițiile, la alarmări a-l obosi, la demonstrații a-l împiedica să părăsească un punct sau să se îndrepte spre un punct – rezultă că ele nu pot fi atinse decât indirect și cu *simularea unuia din cele trei indicate mai sus*, de obicei al doilea; căci inamicul care vrea să execute o recunoaștere trebuie să o facă de parcă ar vrea cu adevărat să ne atace și să ne bată sau să ne alunge etc. Însă simularea aceasta nu este adevăratul scop și numai de aceea am pus chestiunea aici; trebuie deci să mai adăugăm celor trei scopuri ale atacatorului un al patrulea, și anume cel de a-l împinge pe adversar la o măsură greșită sau, cu alte cuvinte, să recurgem la o luptă simulată. Că acest scop nu poate fi imaginat decât ofensiv, stă în natura lucrurilor.

Pe de altă parte, trebuie să facem observația că apărarea unei localități poate fi de două feluri, fie absolută, când acest punct nu poate fi nicicum părăsit, fie relativă, când avem nevoie de el numai un timp limitat. Acest din urmă caz se întâlnește mereu în luptele de avanposturi și de arier-gărzi.

Este evident că natura acestor determinări diferite ale luptei are consecințe esențiale asupra organizării ei. Într-un fel se va proceda dacă vrem doar să alungăm un post inamic din locul lui, în alt fel dacă vrem să-l nimicim complet; într-un fel, dacă vrem să apărăm cu orice preț o localitate, altfel, dacă nu decât vrem să-l reținem temporar pe inamic; în primul caz, puțin ne sinchisim de retragere, în al doilea retragerea e principalul etc.

Dar aceste considerații țin de tactică și nu au fost evocate aici, ca exemplu, decât pentru mai multă claritate. Ceea ce are de spus strategia despre diferitele scopuri ale ciocnirii se va găsi în capitolele care ating aceste scopuri. Aici este doar locul câtorva observații generale.

Prima: importanța scopurilor descrește aproximativ în ordinea în care sunt enunțate mai sus; apoi, că primul din aceste scopuri ar trebui totdeauna să predomină în bătălia principală; în sfârșit, că în lupta defensivă ultimele două scopuri sunt, de fapt, din acelea ce nu aduc câștig; într-adevăr, ele sunt cu totul negative și nu pot deveni utile decât indirect, ușurând vreo altă acțiune pozitivă. *De aceea, faptul că lupte de acest fel devin prea frecvente constituie un simptom foarte grav al situației strategice.*

CAPITOLUL 6

DURATA LUPTEI

Dacă nu mai considerăm lupta în sine, ci în raport cu celelalte forțe armate, durata dobân-
dește o semnificație proprie.

Durata unei lupte trebuie considerată cumva ca un al doilea rezultat, subordonat primului. Pentru învingător lupta nu va fi niciodată decisă destul de repede, învinsul are interesul să dure-
ze cât de mult⁹¹. Victoria rapidă este o victorie mai strălucită; pentru învins, deznodământul târ-
ziu în înfrângere este, în plină pierdere, un succes.

Aceasta este adevărat în general, dar începe să aibă importanță practică în aplicarea la acele
lupte a căror semnificație constă într-o apărare relativă.

Aici întregul succes rezidă adesea în simpla durată. Acesta este motivul pentru care includem
durata în categoria elementelor strategice.

Durata unei lupte se află într-o dependență necesară de condițiile sale esențiale. Aceste condi-
ții sunt: mărimea absolută a forței, raportul reciproc al forței și armelor și natura regiunii. 20 000
de oameni nu se epuizează reciproc atât de repede ca 2 000; unui inamic superior de două sau
trei ori nu i se rezistă la fel de mult ca unui de forță egală; o luptă de cavalerie se decide mai repe-
de decât una de infanterie, iar o luptă exclusiv de infanterie mai ușor decât dacă participă artilerie;
în munți și păduri nu se înaintează atât de repede ca la șes; toate acestea sunt, în sine, limpezi.

De aici decurge, deci, că trebuie ținut seama de forță, raportul armelor și dispozitiv, dacă
ciocnirea trebuie să realizeze prin durată sa o intenție. Regula enunțată a fost, însă, mai puțin
importantă în această considerație, cât eram interesați să legăm îndată de ea rezultatele princi-
pale ce ni le oferă experiența în această privință.

Rezistența unei divizii obișnuite de 8 000-10 000 de oameni din toate armele durează totuși
mai multe ore, chiar împotriva unui adversar sensibil superior și într-o regiune nu foarte favora-
bilă, iar dacă inamicul nu este decât puțin sau deloc superior poate dura și o jumătate de zi; un
corp de 3-4 divizii câștigă dublul acestui timp; o armată de 80 000-100 000 de oameni, de trei
până la patru ori pe atât. Masele pot fi lăsate de capul lor deci atâta vreme, și nu se va produce
o luptă separată, dacă în interiorul acestui interval pot fi aduse la fata locului celelalte forțe, a
căror eficiență se va contopi repede într-un tot cu rezultatul luptei de până atunci.

Acele cifre le citim din experiență, este însă important pentru noi să caracterizăm mai îndea-
proape momentul deznodământului și, deci, al sfârșitului luptei.

CAPITOLUL 7

DEZNODĂMÂNTUL LUPTEI

Nici o luptă nu se decide într-un singur moment, deși în fiecare există momente de mare im-
portanță, principale în determinarea deznodământului. Pierderea unei lupte este deci o treptată
lăsare în jos a talgerului balanței. Există însă în fiecare luptă un moment când aceasta poate fi
considerată decisă; astfel încât o reluare a ei ar fi o luptă nouă și nu o continuare a celei vechi.
Este foarte important să avem o idee limpede despre acest moment, pentru a putea hotări dacă
o luptă mai poate fi reluată cu folos de întăriri sosite în grabă.

Adesea se jertfesc degeaba noi forțe în lupte al căror rezultat nu mai poate fi schimbat, ade-
sea se pierde ocazia să se schimbe deznodământul, acolo unde, în mod logic, ar mai fi posibil.
Există pentru aceasta două exemple cum nu se poate mai convingătoare.

Când în 1806, la Jena, principele de Hohenlohe, cu 35 000 de oameni, a acceptat și pierdut
bătălia cu cei 60 000-70 000 de sub comanda lui Bonaparte, dar o pierduse în așa fel încât cei
35 000 puteau fi socotiți nimiciți, generalul Rüchel, cu 12 000 de oameni a încercat să reia bătă-
lia; consecința a fost că, într-o clipă, a fost zdrobit și el.

În aceeași zi, în schimb, la Auerstedt, 25 000 de oameni luptaseră contra lui Davout, care
avea 28 000, și până la prânz bătălia fusese fără noroc, dar fără ca trupele să se aple în descompu-
nere, fără să fi avut pierderi mai mari decât francezii, care erau cu totul lipsiți de călărime – și

s-a irosit prilejul de a se folosi rezerva de 18 000 de oameni ai generalului Kalckenreuth pentru a determina o cotitură a bătăliei, care, în asemenea condiții, ar fi fost imposibil de pierdut.

Fiecare luptă este un întreg, în care luptele parțiale se contopesc într-un rezultat general. În acest rezultat general se află deznodământul luptei. Rezultatul nu trebuie să fie neapărat o victorie, cum am caracterizat-o în capitolul 6, căci adesea n-a fost făcută pregătirea necesară, adesea, când dușmanul se sustrage prea repede, nu se ivește prilejul, iar în majoritatea cazurilor, chiar acolo unde adversarul depune o rezistență înverșunată, deznodământul intervine mai devreme decât acel rezultat, care constituie adevăratul concept de victorie.

Întrebăm deci: care este de obicei momentul deznodământului, adică acela din care o forță armată nouă, bineînțeles nu excesivă, nu mai poate schimba cursul defavorabil al unei lupte?

Dacă trecem peste luptele simulate, care de fapt sunt, prin natura lor, fără deznodământ, se poate spune:

1. Când posesiunea unui obiectiv mobil a fost scopul, pierderea acestuia constituie de fiecare dată deznodământul.
2. Când posesiunea unui teritoriu a fost scopul luptei, de cele mai multe ori deznodământul este legat de pierderea lui, dar nu întotdeauna, ci numai atunci când teritoriul respectiv este foarte puternic; dacă este un teritoriu ușor accesibil, oricât ar fi altminteri de important, se poate recuceri fără mare pericol.
3. În toate celelalte cazuri, însă, când cele două împrejurări amintite nu au decis încă lupta, deci mai cu seamă în cazul în care distrugerea forțelor armate inamice este scopul principal, deznodământul intervine în momentul în care învingătorul încetează să se mai aflu într-o stare de dezagregare și, deci, într-o anumită incapacitate, în care încetează folosirea favorabilă a eforturilor succesive, de care am vorbit în capitolul al 12-lea al cărții a III-a. Din acest motiv, am plasat în acest punct unitatea strategică a luptei.

O luptă, deci, în care atacatorul nu a ieșit, ori a ieșit numai cu o mică parte a forțelor sale din starea de ordine și eficiență, în timp ce ale noastre s-au dizolvat mai mult sau mai puțin, nici nu mai poate fi redresată, și cu atât mai puțin dacă adversarul și-a refăcut eficiența.

Cu cât este, deci, mai mică partea forței armate ce a luptat efectiv, cu cât este mai mare acea parte care a participat ca rezervă, prin simpla ei prezență, la deznodământ, cu atât mai puțin ne poate smulge victoria din mâini o nouă forță armată inamică.

Înaltul comandant și armata care au împins cel mai departe capacitatea de a duce lupta însăși cu cea mai mare economie de forțe și de a impune peste tot efectul moral al rezervelor puternice pășesc pe cel mai sigur drum spre victorie. În perioada mai recentă, trebuie să li se recunoască francezilor, în special când îi comanda Bonaparte, o mare măiestrie în aceasta.

Apoi, momentul în care încetează, la învingător, starea de criză a luptei și vechea capacitate revine, va apărea cu atât mai curând, cu cât întregul este mai mic. Un pichet de cavalerie care își urmărește în galop adversarul își va regăsi în puține minute vechea ordine și mai mult nu durează nici criza. Un întreg regiment de cavalerie are deja nevoie de mai mult timp pentru aceasta; și mai mult durează la infanterie, dacă s-a risipit în linii de trăgători, și, din nou mai mult, la detașamente din toate armele, dacă părțile au luat, la întâmplare, care o direcție, care alta, iar lupta a provocat o deranjare a ordinii, de obicei cu atât mai gravă cu cât nici unul nu știe unde se află celălalt. Astfel, momentul în care învingătorul a regăsit instrumentele folosite, învălmășite toate și în parte răvășite, le-a aranjat puțin, le-a așezat la locul potrivit și a făcut, deci, oarecare ordine în atelierul bătăliei, acest moment spunem, apare întotdeauna cu atât mai târziu cu cât ansamblul devine mai mare.

Acest moment intervine și mai târziu dacă noaptea îl surprinde pe învingător în criză, și, în sfârșit, apare și mai târziu încă, dacă terenul este accidentat și acoperit. La aceste două puncte trebuie însă observat că noaptea este și un important mijloc de protecție, deoarece numai rareori împrejurările pot permite un rezultat bun în atacuri nocturne, ca în 10 martie 1814 la Laon, unde York⁹² l-a atacat pe Marmont⁹³, dând un exemplu care se potrivește foarte bine cu cele spuse aici. Tot astfel, un teritoriu accidentat și acoperit va oferi protecție împotriva unei riposte, celui ce mai e cuprins de o criză mai lungă a victoriei. Ambele, deci, noaptea, ca și teritoriul accidentat și acoperit, îngreuiază reluarea aceleiași lupte, în loc s-o ușureze.

Până acum am considerat sprijinul acordat celui pe cale să piardă ca o simplă creștere a forței sale armate, adică o întărire venind de-a dreptul din urmă, cum este cazul obișnuit. Cu totul altul devine însă cazul când întăririle cad în flancul sau în spatele adversarului.

Despre efectul atacurilor de flanc și din spate vom vorbi în alt loc, în măsura în care aparțin strategiei; un efect, însă, ca cel pe care îl avem în mod deosebit în vedere în organizarea unei lupte, ține mai cu seamă de tactică și, dacă vorbim de el, este numai pentru că aici este vorba de rezultatele tactice și, deci, considerațiile noastre trebuie să pătrundă în domeniul tacticii.

Orientarea unei forțe armate spre flancul sau spatele inamicului îi poate mări mult eficacitatea, dar nu, în mod necesar, întotdeauna, ci i-o poate uneori slăbi. Împrejurările în care lupta are loc vor hotărî asupra acestui punct al planului său, cât și asupra tuturor celorlalte, fără să putem insista aici asupra chestiunii. Pentru obiectul nostru, însă, sunt importante aici două aspecte.

Întâi: *că atacuri în flancuri și din spate acționează, de regulă, mai favorabil asupra succesului de după deznodământ, decât asupra deznodământului însuși.* Dar la organizarea unei lupte trebuie să se caute, în genere, întâi de toate deznodământul favorabil și nu mărirea succesului. Ținând seamă de aceasta, ar trebui să se creadă că un ajutor, sosind în grabă pentru redresarea situației noastre, ar fi mai puțin avantajos dacă îi cade adversarului în flanc ori în spate, deci despărțit de noi, decât dacă s-ar uni de-a dreptul cu noi. Desigur, nu lipsesc cazuri când lucrurile se întâmplă așa; trebuie totuși spus că majoritatea cazurilor sunt de cealaltă parte, și anume din pricina punctului doi, care este important aici.

Acest al doilea punct este: *forța morală a surprinderii pe care o au, în genere, de partea lor întăririle ce survin în grabă pentru a restabili situația.*

Efectul unei surprinderi în flanc sau spate este însă întotdeauna sporit, iar cel aflat în criza victoriei³⁴, în stare de convulsie și risipire, este mai puțin apt să acționeze împotriva ei. Cine nu simte că un atac din flanc sau din spate, care ar însemna puțin la începutul luptei, când forțele sunt adunate și asemenea cazuri sunt întotdeauna prevăzute, capătă cu totul altă pondere în ultimul moment al luptei!

Suntem obligați să recunoaștem, deci, fără reticențe că, în majoritatea cazurilor, un ajutor căzând în flancul sau în spatele adversarului va fi mult mai eficace, comportându-se ca o aceeași greutate la capătul unui braț de pârghie mai lung, astfel încât, în asemenea condiții, se poate întreprinde redresarea luptei cu aceeași forță care n-ar fi fost suficientă venind de-a dreptul. Aici, unde efectele se sustrag aproape oricărui calcul, deoarece forțele morale dobândesc cu totul preponderența, este adevăratul domeniu al temerității și îndrăzneții.

Toate aceste aspecte sunt, deci, de avut în vedere, toate aceste momente ale forțelor ce cooperează sunt de luat în considerare, când trebuie hotărât, în cazurile încheiate dacă situația critică într-o luptă mai poate fi redresată sau nu.

Dacă lupta încă nu se poate considera încheiată, cea nouă, provocată datorită ajutorului sosit în grabă, se contopește cu prima, deci concură la un rezultat comun, iar primul dezavantaj dispare atunci cu totul din calcul. Dar, dacă a și fost decisă, nu mai este așa; atunci există două rezultate distincte. Dacă ajutorul sosit în grabă este numai de o forță relativă, adică nu este în sine superior adversarului, atunci cu greu se poate conta pe un rezultat favorabil al acestei a doua lupte; dacă, însă, este atât de puternic încât poate începe o a doua luptă fără a ține seama de prima, atunci e adevărat că, printr-un rezultat favorabil poate compensa și precumpăni rezultatul dintâi negativ, dar năicum nu-l poate face să dispară din socoteală.

În bătălia de la Kunersdorf³⁵, Frederic cel Mare a cucerit în primul asalt aripa stângă a poziției rusești și a luat 70 de tunuri; la sfârșitul bătăliei le pierduse iarăși și întregul rezultat al acestei prime lupte dispăruse din socoteală. Dacă ar fi fost posibil să se oprească după prima luptă și să amâne a doua parte a bătăliei pentru ziua următoare, atunci, chiar dacă regele ar fi pierdut bătălia, ar fi păstrat avantajele primului succes, care ar fi intrat în favoarea sa în balanță.

Dar, reluând și redresând o luptă nefavorabilă încă înainte de sfârșitul ei, nu numai că rezultatul ei negativ dispare din socoteală pentru noi, ci devine chiar baza unei victorii mai mari. Într-adevăr, dacă ne imaginăm exact desfășurarea tactică a luptei, se vede ușor că, până ce este încheiată, toate rezultatele luptelor parțiale sunt doar sentințe suspendate, care pot fi nu numai anihilate de rezultatul principal, ci transformate în sentințe contrarii. Cu cât mai multe din forțele noastre armate au fost distruse, cu atât mai multe forțe inamice se vor fi epuizat combătându-le, cu atât mai mare va fi deci criza și la inamic, și cu atât mai mare va fi superioritatea forțelor noastre noi. Dacă, deci, rezultatul total se întoarce în favoarea noastră, dacă-i smulgem iarăși inamicului câmpul de bătălie și trofeele, atunci toate forțele pe care inamicul le-a consumat în acest scop devin un avantaj net pentru noi și fosta noastră înfrângere devine treapta spre un triumf mai mare. Cele mai strălucite fapte de arme, care, în caz de victorie, ar fi fost atât de importante pen-

tru adversar încât putea să nu bage de seamă pierderile suferite cu acest prilej, nu mai lasă în urmă decât remuşcarea provocată de sacrificarea acestor forţe. Astfel, magia victoriei şi blestemul înfrângerii schimbă greutatea specifică a elementelor.

De aceea, chiar dacă dispui de o superioritate categorică şi ai putea răspunde inamicului la victoria sa cu una mai mare, tot este mai bine să previi încheierea unei lupte defavorabile, dacă este de oarecare importanţă, redresând situaţia, decât să dai o a doua luptă.

În 1760, feldmaresalul Daun a încercat la Liegnitz să-i vină în ajutor generalului Laudon, în timpul desfăşurării luptei; dar după ce Laudon a eşuat, Daun n-a încercat să-l atace a doua zi pe rege, deşi nu-i lipsea forţa.

Din acest motiv, luptele sângeroase ale avangărzii, care preced o bătălie, sunt de considerat ca un rău necesar, iar acolo unde nu sunt necesare trebuie evitate.

Vom mai avea de luat în considerare încă o concluzie.

Dacă o luptă încheiată este o treabă terminată, ea nu poate deveni motivul hotărârii de a trece la o nouă luptă, ci această hotărâre trebuie să decurgă din celelalte împrejurări. Acestei concluzii i se opune însă o forţă morală de care trebuie să însem seama. Este sentimentul răzbnunării şi al revanşei. Acest sentiment nu lipseşte, de la înaltul comandant până la ultimul toboşar, şi de aceea o trupă nu este niciodată însufleţită de o stare de spirit mai bună decât atunci când este vorba de a şterge o pată. Numai că aceasta presupune ca partea învinsă să nu fie o fracţiune prea însemnată din întreg, altfel sentimentul revanşei putându-se transforma în cel al neputinţei.

Este deci o tendinţă foarte firească de a folosi acea forţă morală pentru a recupera pe loc ce s-a pierdut şi, mai ales, de a căuta, dacă împrejurările o permit, o a doua luptă. Este în natura lucrurilor ca această a doua luptă să fie, de cele mai multe ori, un atac.

Între luptele de ordin minor găsim multe exemple ale unor astfel de revanşe; marile bătălii însă au de obicei prea multe cauze determinante pentru a putea fi atrase de această forţă mai slabă.

Fără îndoială că un asemenea sentiment l-a însufleţit pe nobilul Blücher când a intrat, la 14 februarie 1814, cu al treilea corp pe câmpul de bătălie de la Montmirail, după ce, cu trei zile în urmă, două corpuri ale lui fuseseră bătute acolo. Dacă ar fi ştiut că se va mai ciocni încă de Bonaparte însuşi, desigur că motive mai puternice ar fi trebuit să-l facă să-şi amâne revanşa; dar el spera să se răzbune pe Marmont şi, în loc să culeagă avantajele unei nobile dorinţe de răzbnunare, a fost învins de dezavantajele unui calcul greşit.

De durata luptei şi de momentul deznodământului ei depind distanţele la care este voie să fie dispuse, unele faţă de altele, trupele destinate să se bată *în comun*. Această dispunere ar fi tactică, în măsura în care priveşte una şi aceeaşi luptă; dar ea poate fi considerată ca atare numai acolo unde dispozitivul este atât de apropiat încât, în asemenea condiţii, nici nu pot fi închipuite două lupte şi, deci, spaţiul ocupat de ansamblu poate fi considerat, din punct de vedere strategic, ca un punct. În război se întâlnesc însă dese cazuri în care şi acele forţe, destinate să se bată *în comun*, trebuie despărţite atât de departe între ele încât reunirea lor în lupta comună să fie, într-adevăr, intenţia principală, dar să rămână totuşi posibil să aibă loc lupte diferite. Un asemenea dispozitiv are caracter strategic.

Măsuri de acest fel sunt: marşuri pe coloane şi grupuri separate, avangărzi şi flancgărzi, rezerve destinate să sprijine mai multe puncte strategice, întrunirea diverselor corpuri din cantonamente depărtate unele de altele etc. Se vede că asemenea măsuri sunt foarte frecvente şi constituie, am spune, mărunţişul gospodăriei strategice, în timp ce bătăliile principale şi tot ce este de nivelul lor sunt banii de aur şi argint.

CAPITOLUL 8

ACORDUL AMBELOR PĂRȚI PENTRU LUPȚĂ

Nici o luptă nu se poate naşte fără acordul reciproc, şi de la această idee, care constituie întreaga bază a luptei în doi, decurge o anumită frazeologie a istoricilor, care conduce la numeroase concepţii neprecise şi greşite.

Într-adevăr, istoricii pleacă adesea de la ideea că un înalt comandant i-ar fi oferit celuilalt luptă şi că acesta ar fi refuzat-o.

Dar lupta armată este o luptă în doi foarte modificată, iar baza ei nu mai constă doar în dorința reciprocă de luptă, adică în acord, ci în scopurile legate de această luptă; acestea aparțin întotdeauna unor ansambluri mai mari, cu atât mai mult cu cât și războiul întreg, gândit ca o unitate, are scopuri și condiții politice ce aparțin unui ansamblu mai mare. Astfel, simpla dorință de a se învinge unul pe altul ajunge într-o relație cu totul subordonată sau, mai bine-zis, încetează cu totul de a fi ceva în sine și nu trebuie considerată decât ca nervul care permite mișcarea voinței superioare.

La popoarele antice și apoi în prima perioadă a armatelor permanente, expresia că i-ai oferit degeaba inamicului bătaia tot avea mai mult înțeles decât în zilele noastre. Într-adevăr, la popoarele Antichității toate erau aranjate pentru ca adversarii să se poată măsura nestânjeniți în lupta în câmp deschis și toată arta războiului consta în organizarea și compunerea armatei, adică în ordinea de bătaie.

Deoarece însă armatele lor se fortificau regulat în tabere, poziția în tabără era considerată inatacabilă, iar o bătaie nu devenea posibilă decât dacă adversarul își părăsea tabăra și ieșea într-o zonă accesibilă, se prezenta în arenă, s-ar putea zice.

Dacă se spune deci că Hanibal i-a oferit degeaba bătaia lui Fabius, expresia nu înseamnă nimic în raport cu acesta din urmă, decât că o bătaie nu era în planul său, și nu dovedește nici superioritatea fizică, nici cea morală a lui Hanibal, dar, cu privire la acesta, expresia este totuși corectă, căci ea spune că Hanibal a vrut într-adevăr bătaia.

În prima perioadă a armatelor mai recente, în marile lupte și bătălii se întâlneau condiții similare. Într-adevăr, marile mase erau introduse și conduse în luptă prin mijlocirea unei ordini de bătaie care, ca mare ansamblu greu de mânuit, avea mai mult sau mai puțin nevoie de șes, și nu se preta la atac, ba nici măcar la apărare, într-o regiune accidentată, împădurită sau muntoasă. Deci, cel aflat în apărare găsea și în aceasta un mijloc de a evita bătaia. Aceste condiții s-au păstrat cumva, deși tot mai atenuate, până în primul război silezian, și abia în războiul de șapte ani atacarea adversarului chiar în regiuni *inaccesibile* a devenit tot mai posibilă și curentă. Astfel, ce-i drept, teritoriul nu înceta să constituie un izvor de forță pentru cel ce se servea de el, dar nu mai era acel cerc magic care anihila forțele firești ale războiului.

De treizeci de ani, războiul s-a dezvoltat încă mult mai mult în acest sens, iar aceleia care vrea cu adevărat să obțină deznoământul prin luptă nu-i stă nimic în cale, el își poate căuta și ataca adversarul; dacă nu o face, nu se poate considera că ar fi vrut lupta, iar expresia că ar fi oferit o bătaie, pe care adversarul său n-a acceptat-o, nu înseamnă acum nimic, decât că nu a găsit condițiile destul de favorabile pentru luptă, ceea ce este o mărturisire cu care nu se potrivește acea expresie, care vrea doar s-o travestească.

Desigur că, și acum, cel aflat în apărare mai poate nu refuza, dar evita o luptă, și anume dacă renunță la locul său și la rolul legat de acesta. Atunci, însă, pentru atacator acest succes reprezintă o jumătate de victorie și recunoașterea superiorității sale momentane.

Deci, acest mod de exprimare, referitor la un duel, nu mai poate fi folosit acum, pentru a înfrumuseța cu un asemenea triumf verbal oprirea celui al cărui rând era să înainteze, adică a atacatorului. Apărătorul, care, câtă vreme nu se retrage, trebuie considerat că vrea bătaia, poate spune în schimb, dacă nu a fost atacat, că el ar fi oferit lupta, dacă aceasta nu s-ar și înțelege de la sine.

Pe de altă parte însă, acum, un adversar care vrea și poate să se sustragă luptei nu poate fi ușor obligat s-o accepte. Deoarece atacatorului adesea nu-i ajung avantajele pe care le obține prin această evitare și o adevărată victorie devine pentru el o necesitate urgentă, se caută câteodată, și se aplică cu un meșteșug deosebit, puținele mijloace ce există pentru a-l *sili* la luptă și pe un *astfel* de adversar.

Căile principale în acest scop sunt: în primul rând *încercuirea* adversarului pentru a-i face retragerea imposibilă sau atât de grea încât să prefere să accepte lupta, iar în al doilea rând *surprinderea* adversarului. Această ultimă cale, care se întemeia pe dificultatea tuturor mișcărilor, a devenit în ultima vreme foarte puțin eficace. Față de flexibilitatea și mobilitatea armatelor actuale, comandanții nu se sfîșesc să înceapă retragerea chiar sub ochii inamicului, și numai condiții foarte nefavorabile ale terenului pot da loc aici unor dificultăți deosebite.

Un asemenea caz ar putea fi bătaia de la Neresheim, pe care arhiducele Carol a purtat-o la 11 august 1796 contra lui Moreau, în Rauhe Alp, doar cu intenția de a-și asigura retragerea, deși nu ezităm să mărturisim că n-am înțeles niciodată în întregime raționamentul celebrului înalt comandant și autor.

Bătălia de la Rossbach furnizează un alt exemplu, în măsura în care înaltul comandant al forțelor aliate într-adevăr n-ar fi avut intenția să-l atace pe Frederic cel Mare.

Despre bătălia de la Soor, regele însuși spune că a acceptat-o numai pentru că retragerea în prezența inamicului îi părea critică; însă regele mai invocă și alte pricini pentru bătălie.

În general, cu excepția atacurilor de noapte propriu-zise prin surprindere, asemenea cazuri vor fi tot mai rare, iar acelea în care un adversar este silit la luptă prin încercuire se vor întâmpla mai cu seamă cu corpurile răzlețe, ca cel al lui Finck⁹⁶ la Maxen⁹⁷.

CAPITOLUL 9

BĂTĂLIA PRINCIPALĂ

Deznodământul ei

Ce este bătălia principală? O luptă a forței principale, dar bineînțeles nu una neînsemnată, pentru un scop secundar, nu o simplă încercare la care se renunță de cum se bagă de seamă, din timp, că scopul urmărit va fi greu de atins, ci o luptă cu întregul efort, pentru o adevărată victorie.

Și într-o bătălie principală scopurile secundare pot fi amestecate cu cel principal, iar ea va prelua o nuanță deosebită de la împrejurările din care a purces, căci și o bătălie principală depinde de un ansamblu mai mare, din care nu este decât o parte. Însă, pentru că natura războiului este luptă, iar bătălia principală este lupta forței principale, ea trebuie mereu considerată ca adevăratul centru de greutate al războiului, și de aceea, în general, caracterul ei distinctiv este că, mai mult decât orice altă luptă, bătălia principală există pentru sine însăși⁹⁸.

Acest aspect are influență asupra *felului deznodământului ei*, asupra *efectului victoriei conținute de deznodământ*, și determină *valoarea ce trebuie să-i atribuie teoria, ca mijloc pentru realizarea unui scop*. Facem deci din bătălia principală obiectul cercetării noastre speciale, și anume aici, încă înainte de a ne gândi la scopurile deosebite care pot fi legate de ea, dar care nu-i schimbă caracterul, de îndată ce merită cu adevărat denumirea de bătălie principală.

Dacă o bătălie principală există mai ales pentru sine însăși, atunci motivele deznodământului ei trebuie să rezide chiar în ea, cu alte cuvinte: victoria trebuie căutată în ea, atât cât mai există o posibilitate pentru aceasta, deci nu trebuie renunțat la victorie pentru cutare sau cutare împrejurare, ci numai și exclusiv dacă forțele apar ca total insuficiente.

Cum se poate defini mai precis acest moment?

Dacă, cum e cazul de mai mult timp în arta militară mai recentă, o anumită ordine și combinare abilă a armatei este condiția principală sub care curajul armatei poate cuceri victoria, atunci *distrugerea acestei ordini* este deznodământul. O aripă înfrântă, care se retrage de pe poziție, hotărăște deznodământul și pentru aripa care rezistă. Dacă esența apărării rezidă, ca în alte vremuri, într-o strânsă alianță a armatei cu terenul pe care luptă și cu obstacolele lui, astfel încât armată și poziție fac una, atunci cucerirea *unui punct esențial* al acestei poziții este deznodământul. Se spune: a fost pierdută cheia poziției, deci ea nu mai poate fi apărată în continuare, bătălia nu mai poate fi continuată. În ambele cazuri, armatele bătute apar ca niște corzi rupte, care nu mai pot servi la nimic.

Atât principiul geometric, cât și acesta, geografic, care au avuseseră tendința să transpună armatele într-o tensiune de cristalizare ce nu îngăduia folosirea forțelor existente până la ultimul om, și-au pierdut din influență, cel puțin cât să nu mai fie predominante. Și acum armata este dusă la luptă într-o anumită ordine, dar aceasta nu mai este hotărâtoare; și acum obstacolele terenului sunt folosite pentru întărirea rezistenței, dar nu mai sunt singurul reazem.

Am încercat în capitolul al 2-lea al acestei cărți să aruncăm o privire de ansamblu asupra naturii bătăliei contemporane. După imaginea pe care ne-am făcut-o despre ea, ordinea de bătaie este numai o așezare adecvată a forțelor, pentru comoda lor folosire, iar desfășurarea bătăliei, o înceată consumare reciprocă a acestor forțe, una de alta, pentru a se vedea cine și-a epuizat mai iute adversarul.

Hotărârea de a părăsi lupta rezultă, așadar, în bătălia principală, mai mult decât în oricare altă luptă, din raportul rezervelor proaspete rămase, căci numai acestea au forțele morale intacte,

iar zgurele deja arse de elementul distrugerii, batalioanele date peste cap și decimate de foc nu pot fi puse pe același plan cu ele. Și terenul pierdut este, cum am spus în alt loc, o măsură a pierderii forțelor morale. Deci și el trebuie luat în considerare, dar mai mult ca semn al unei pierderi suferite decât ca pierderea propriu-zisă și, în toate cazurile, numărul rezervelor proaspete rămâne în centrul atenției ambilor înalți comandanți.

De obicei, o bătălie se orientează încă de la început în direcția ei, deși într-un fel puțin perceptibil. Adesea chiar, această direcție este dată, într-un mod foarte hotărât, încă de măsurile luate, și atunci este o lipsă de înțelegere din partea celui înalt comandant care începe bătălia în condiții atât de proaste, fără să fie conștient de ele. Dar, chiar unde nu se întâmplă așa, este în natura lucrurilor ca desfășurarea bătăliilor să fie mai mult o lentă schimbare a echilibrului, care intervine curând, dar, cum am spus, la început insensibil, pentru ca apoi, cu fiecare nou interval de timp, să devină mai puternică și mai vizibilă, decât o fluctuație oscilantă încoace și încolo, cum se crede de obicei, ca urmare aducerii în eroare provocată de relatarea neadevărată a bătăliilor.

Chiar dacă se întâmplă ca un timp îndelungat echilibrul să nu fie decât puțin deranjat, după cum se poate ca, după ce a pierdut într-o direcție, să-și revină și să piardă apoi în direcția cealaltă, este totuși sigur că, în majoritatea cazurilor, înaltul comandant învins a simțit asta încă cu mult înainte de retragere; iar cazurile în care vreun detaliu acționează nebanuit de puternic asupra desfășurării întregului există, de cele mai multe ori, numai în înfrumusețările cu care fiecare își povestește bătălia pierdută.

Nu putem aici decât să ne adresăm judecății unor oameni obiectivi, cu experiență, care ne vor da sigur acordul lor și ne vor sprijini pe lângă acea parte a cititorilor noștri care nu cunosc războiul din proprie experiență. A dezvolta necesitatea acestei evoluții din natura lucrurilor ne-ar duce prea adânc în domeniul tacticii, de care ține acest obiect, iar aici avem de-a face numai cu rezultatul ei.

Dacă spunem: înaltul comandant înfrânt prevede de obicei sfârșitul prost cu o bucată de vreme înainte, până să se hotărască să abandoneze bătălia, admitem și cazuri contrare, altfel riscând să facem o afirmație contradictorie în sine. Dacă, cu fiecare orientare categorică a unei bătălii, aceasta ar trebui considerată pierdută, nici n-ar mai trebui mobilizate forțe pentru redresarea ei și, în consecință, această orientare categorică n-ar mai putea preceda cu mult timp momentul retragerii. Desigur, există cazuri în care o bătălie a luat deja o orientare foarte categorică într-o direcție și totuși deznodământul a fost în direcția contrară, dar acestea nu sunt cazurile obișnuite, ci rare. Dar pe aceste cazuri rare contează fiecare înalt comandant căruia norocul îi stă împotriva și el trebuie să conteze pe ele, câtă vreme îi rămâne o posibilitate de redresare. El speră să mai întoarcă norocul în favoarea sa prin eforturi mai mari, printr-o creștere a forțelor morale rămase, printr-o autodepășire sau printr-un hazard fericit; el persistă pe această cale atât de departe cât i-o permit curajul și înțelepciunea îmbinate. Vrem să vorbim ceva mai mult despre aceasta, să indicăm însă, înainte, care sunt semnele schimbării de echilibru. Rezultatul luptei generale constă din suma rezultatelor luptelor parțiale; aceste rezultate ale luptelor distincte se fixează însă în trei obiecte deosebite.

În primul rând, cu simpla forță morală, în conștiința conducătorilor. Când un general de divizie a văzut cum batalioanele sale au fost înfrânte, asta va influența comportamentul și rapoartele lui, iar acestea, la rândul lor, măsurile înaltului comandant. Așadar, nu se pierd nici măcar rezultatele acelor lupte parțiale nenorocite care, în aparență, au fost compensate, iar impresiile despre ele se însumează în sufletul înaltului comandant, fără mult efort și chiar împotriva voinței lui.

În al doilea rând, prin uzarea mai rapidă a trupelor noastre, ceea ce se poate aprecia foarte corect, dată fiind desfășurarea lentă, puțin tumultuoasă a bătăliilor din vremea noastră.

În al treilea rând, în terenul pierdut. Toate aceste elemente servesc de busolă ochiului înaltului comandant pentru a recunoaște direcția pe care o ia nava bătăliei sale. Dacă a pierdut baterii întregi și n-a capturat baterii de la inamic, dacă batalioane au fost date peste cap de cavaleria inamică, în timp ce batalioanele inamice constituie peste tot mase de nepătruns, dacă linia de foc a ordinii sale de bătaie dă fără voie înapoi dintr-un punct în altul, dacă pentru cucerirea anumitor puncte se fac eforturi zadarnice, iar batalioanele noastre de atac sunt de fiecare dată nimicite de o grindină bine plasată de mitralii, dacă focul artileriei noastre începe să slăbească contra focului inamic, dacă batalioanele noastre se topesc neobișnuit de repede în focul inamic, pentru

că, împreună cu răniții, se retrag și cete de nerăniți, dacă chiar, prin zdruncinarea planului bătăliei, părți ale trupei au fost tăiate din grosul forțelor noastre armate și au căzut prizoniere, dacă retragerea începe să fie primejduită, atunci, din toate aceste elemente, înaltul comandant trebuie să distingă direcția în care se află cu bătaia sa. Cu cât această direcție persistă, cu cât devine mai hotărâtă, cu atât o redresare este mai dificilă, cu atât se apropie momentul când el va trebui să renunțe la bătălie. Despre acest moment vrem să vorbim acum.

Am spus deja în mai multe rânduri că raportul dintre rezervele proaspete rămase disponibile constituie, de cele mai multe ori, motivul principal pentru deznodământul final; înaltul comandant, care vede că adversarul său deține o superioritate categorică în această privință, se hotărăște la retragere. Este tocmai particularitatea bătăliilor mai recente, că toate cazurile nenorocite și pierderile care au avut loc în cursul lor pot fi compensate prin forțe proaspete, pentru că organizarea ordinii de bătaie și felul cum sunt introduse trupele în luptă permit folosirea lor aproape peste tot și în orice poziție. Atâta vreme, deci, cât înaltul comandant împotriva căruia pare să se declare finalul mai dispune de o superioritate de rezerve, el nu va abandona cauza sa. Din momentul însă în care rezervele sale încep să devină mai slabe decât cele ale inamicului, trebuie considerat că deznodământul a avut loc, iar ceea ce mai face depinde parte de împrejurări speciale, parte de gradul său de curaj și stăruință care, desigur, poate degenera și într-o încăpățănare neînțeleaptă. Cum ajunge înaltul comandant să aprecieze raportul reciproc al rezervelor este o treabă de meșteșug în execuție, a cărei explicare nu-și are în nici un caz locul aici; noi ne referim la rezultat, cum se hotărăște în mintea lui. Dar nici acest rezultat nu este momentul propriu-zis al deznodământului, căci un motiv ce apare numai treptat nu se pretează la așa ceva, ci constituie doar o determinare generală a hotărârii, iar această hotărâre are nevoie de motivări mai precise. Acestea sunt îndeosebi două, care reapar mereu, și anume periclitarea retragerii și căderea nopții.

Dacă retragerea este tot mai amenințată cu fiecare pas ce se face în desfășurarea bătăliei, iar rezervele s-au topit în asemenea măsură încât nu mai ajung să ne dea din nou aer, înaltului comandant nu-i mai rămâne decât să se supună sortii și să salveze, printr-o retragere ordonată, ceea ce, dacă ar zăbovi mai mult, s-ar dizolva în fugă și înfrângere, s-ar pierde.

Noaptea, însă, de regulă, pune punct tuturor luptelor, pentru că o luptă de noapte promite avantaje numai în condiții speciale; deoarece noaptea este mai favorabilă retragerii decât ziua, cel care trebuie să considere retragerea cu totul inevitabilă, ori foarte probabilă, va prefera să folosească noaptea în acest scop.

Se înțelege de la sine că în afara acestor două motive obișnuite și principale, mai pot exista încă multe altele, mai mici, individuale și care nu trebuie trecute cu vederea, căci cu cât bătălia înclină spre o completă răsturnare a echilibrului, cu atât mai simțit se face asupra acestuia orice succes parțial. Astfel pierderea unei baterii, intervenția fericită a câtorva regimente de cavalerie pot da definitiv viață hotărârii de retragere care se și contura.

Pentru a încheia acest subiect trebuie să mai zăbovim puțin asupra momentului în care curajul și înțelepciunea au de dus între ele un fel de luptă în sufletul înaltului comandant.

Dacă, pe de o parte, mândria imperioasă a unui cuceritor care a dobândit multe victorii, voința inflexibilă a unei îndărătnicii înnăscute, împotrivirea crispată a unui nobil entuziasm nu vor să se retragă de pe câmpul de luptă, unde trebuie să-și părăsească onoarea, pe de altă parte, inteligența sfătuiește să nu cheltui tot, să nu pui în joc ultimele resurse, ci să păstrezi cât mai este necesar pentru o retragere ordonată. Oricât trebuie prețuită valoarea curajului și a fermității în război și oricât de puține șanse de victorie are cel ce nu se poate hotări s-o caute cu totală încordare a forțelor, există totuși un punct dincolo de care stăruința nu mai poate fi numită decât nebunia desperării și, deci, nu poate fi aprobată de nici o critică. În cea mai vestită dintre toate bătăliile, cea de la Waterloo, Bonaparte și-a aruncat în luptă ultimele forțe ca să redreseze o bătălie ce nu mai putea fi redresată, a cheltuit ultimul bănuț și apoi a fugit ca un cerșetor de pe câmpul de luptă și din imperiu.

CAPITOLUL 10

BĂTĂLIA PRINCIPALĂ

(Continuare)

Efectul victoriei

După cum se adoptă un punct de vedere sau altul, te poți deopotrivă mira de rezultatele extraordinare pe care le-au avut unele bătălii mari, ca și de lipsa de rezultate a altora. Vrem să zăbovim acum o clipă asupra naturii efectului pe care îl are o mare victorie.

Putem distinge aici cu ușurință trei aspecte: efectul asupra instrumentelor înseși, adică asupra înalților comandanți și armatelor lor, efectul asupra statelor participante și rezultatul propriu-zis, vădit de aceste efecte, în desfășurarea în continuare a războiului.

Cine se gândește numai la diferența neînsemnată, în morți, răniți, prizonieri și piese de artilerie pierdute, ce obișnuiește să existe pe câmpul de luptă între învingător și învins, găsește adesea cu totul de neînțeles urmările ce se dezvoltă din acest element neînsemnat, și totuși, toate se petrec, de obicei, într-un fel prea firesc.

Am spus, încă în capitolul al 7-lea, că importanța unei victorii nu crește doar în măsura în care sunt mai mari forțele armate învinse, ci într-o măsură și mai mare. Efectele morale ale deznodământului unei lupte mari sunt mai mari la învins decât la învingător, ele prilejuiesc pierderi mai mari de forțe fizice, care la rândul lor reacționează asupra celor morale, și astfel se sprijină și se întăresc reciproc. Pe acest efect moral trebuie pus un accent deosebit. El are loc în sens contrar la ambele părți; după cum macină forțele celui învins, așa sporește forțele și activitatea învingătorului. Dar efectul principal se află tot la învins, pentru că aici devine cauza nemijlocită a noi pierderi și, în afară de aceasta, fiind de aceeași natură cu primejdia, eforturile și dificultățile, în general cu toate împrejurările agravante printre care se mișcă războiul, efectul menționat intră în alianță cu ele și crește cu sprijinul lor, în timp ce la învingător toate acestea fac să sporească clanul și curajul său. Se constată deci că cel învins coboară mult mai jos, sub linia echilibrului inițial, decât se ridică învingătorul deasupra ei. De aceea, când vorbim de efectul victoriei, suntem mai cu seamă atenți la cel ce se manifestă la armata învinsă. Dacă acest efect este mai mare într-o luptă de mari proporții decât într-una mică, el este de asemenea mult mai puternic în bătălia principală decât într-o luptă secundară. Bătălia principală există pentru ea însăși, pentru victorie, pe care ea trebuie s-o obțină și care este căutată în ea cu cel mai mare efort. A-l înfrânge aici, în acest loc, în acest ceas pe adversar este intenția la care concură tot planul de război, cu toate firele sale, în care se regăsesc toate îndepărtatele speranțe și întunecatele idei despre viitor; aici ni se înfățișează destinul, pentru a da răspuns îndrăzneței întrebări. Aceasta este tensiunea morală nu numai a înaltului comandant, ci și a întregii sale armate, până la ultimul soldat de la aprovizionare, desigur în putere descrescândă, dar și în importanță descrescândă. În toate timpurile și în chip firesc, bătăliile principale n-au fost niciodată simple, nepregătite, neașteptate execuții ale unor sarcini de serviciu, ci un act grandios, care se desprinde suficient din masa activității obișnuite, parte de la sine, parte din intenția conducătorilor, pentru a ridica tensiunea tuturor spiritelor. Cu cât însă rezultatul este așteptat cu tensiune mai mare, cu atât efectul lui trebuie să fie mai puternic.

Efectul moral al victoriei este mai mare în bătăliile noastre decât a fost în cele anterioare ale istoriei războaielor. Dacă bătăliile noastre sunt, cum le-am descris, o adevărată competiție, dusă până la uzarea forțelor, suma acestor forțe fizice și morale este mai hotărâtoare decât oarecari dispozițiuni sau chiar decât hazardul⁹⁹.

O greșeală făcută se poate corecta data viitoare, de la noroc și hazard poți aștepta altădată mai multe favoruri; dar suma forțelor fizice și morale nu obișnuiește să se schimbe atât de repede și, astfel, ceea ce a decis despre ele sentința unei victorii pare de mult mai mare importanță pentru întregul viitor. Desigur că, dintre toți cei ce au participat la o bătălie, în armată sau în afara ei, prea puțini au gândit la această diferență, dar desfășurarea bătăliei înseși imprimă un astfel de rezultat spiritelor tuturor celor cuprinși în ea, iar descrierea acestei desfășurări în relațiile oficiale, oricât ar fi de infrumusețată prin unele împrejurări introduse forțat, tot arată, mai mult sau mai puțin, restului lumii că majoritatea cauzelor s-au aflat mai curând în ansamblu decât în detalii.

Cine nu s-a găsit vreodată în mijlocul unei mari bătălii pierdute numai cu greu va putea să-și facă o idee vie și, deci, întru totul reală asupra ei, iar reprezentările abstracte ale cutărei sau cutărei alte pierderi mărunte nu vor împlini niciodată adevărata noțiune a unei bătălii pierdute. Să stăruim un moment asupra acestui spectacol.

Primul lucru care izbește imaginația – se poate spune, într-adevăr, și rațiunea – într-o bătălie nenorocită este sleirea maselor, apoi pierderea de teren, care intervine întotdeauna mai mult sau mai puțin deci și la atacator, dacă este lipsit de noroc; apoi distrugerea ordinii inițiale, învăl-mășeala părților componente, pericolele retragerii, care, cu puține excepții, apar toate când mai slab, când mai accentuat; în sfârșit, retragerea care, de cele mai multe ori, începe noaptea sau cel puțin continuă în cursul nopții. Încă în acest prim marș trebuie să lăsăm în urma noastră o mulțime de extenuați sau risipiți, adesea tocmai cei mai curajoși, care îndrăzniseră să înainteze cel mai departe, care rezistaseră cel mai mult pe poziții. Sentimentul de a fi învins, care pe câmpul de bătălie nu-i cuprinsese decât pe ofițerii superiori, se răspândește acum la toate gradele, până la soldatul de rând, întărit de impresia odioasă că a trebuit să lași în mâinile inamicului atâtea bravi camarazi, care abia în cursul bătăliei ne-au devenit cu adevărat dragi, precum și de neîncrederea născândă în conducere, căreia, mai mult sau mai puțin, fiecare subordonat îi atribuie vina eforturilor sale inutile. Iar acest sentiment, de a fi învins, nu este o simplă impresie, pe care ai putea ajunge s-o stăpânești; el vădește adevărul evident că adversarul ne este superior. Un adevăr ale cărui cauze se poate să fi fost atât de ascunse încât nu au putut fi prevăzute, dar care, la sfârșit, apare întotdeauna limpede și categoric, care, în unele cazuri, poate că a fost cunoscut și dinainte, însă, în lipsă de ceva mai real, i s-au opus speranța în întâmplare, încrederea în noroc și providență, îndrăzneala curajoasă. Acum, toate acestea s-au dovedit insuficiente, iar adevărul grav ne întâmpină sever și imperios.

Toate aceste impresii sunt încă foarte departe de spaimă, de panică, care, la o armată înzestrată cu virtuți militare, nu este niciodată consecința unor bătălii pierdute, și nici la celelalte, nu este decât o consecință excepțională. Ele trebuie să apară și la cea mai bună armată, iar dacă o lungă obișnuință de război și de victorii, o mare încredere în înaltul comandant le atenuează cumva pe ici, pe colo, totuși, în prima clipă nu lipsesc niciodată cu totul. Dar nici nu sunt simpla urmare a trofeelor pierdute, acestea se pierd de obicei mai târziu și știrea pierderii lor nu se răspândește atât de repede peste tot; ele nu vor lipsi, deci, nici la cea mai lentă și graduală schimbare a echilibrului și vor constitui întotdeauna acel efect al victoriei pe care se poate conta în orice caz.

Că proporția trofeelor mărește acest efect, am mai spus-o.

Cât de slăbită este în această stare o armată, considerată ca instrument, cât de puțin este de așteptat ca, în această stare slăbită, în care, cum am mai spus, găsește noi inamici în toate dificultățile obișnuite ale conducerii războiului, să poată redobândi printr-un nou efort cele pierdute! Înainte de bătălie exista un echilibru, real sau închipuit, al ambelor părți; acesta s-a pierdut și este, deci, nevoie de o cauză exterioară pentru a-l restabili; orice nou efort, fără un asemenea punct de sprijin exterior, va duce numai la noi pierderi.

Așadar, în cea mai modestă victorie a forței principale există deja motivul unei constante înclinări a balanței, până ce noi împrejurări exterioare aduc o întorsătură. Dacă acestea nu sunt pe aproape, dacă învingătorul este un adversar fără tihnă, care gonește, setos de glorie, după scopuri mari, trebuie un înalt comandant excepțional și o armată cu un spirit militar purificat și călit în multe campanii pentru a opri ca vâltoarea umflată a preponderenței să rupă cu totul zăgăzurile, și dimpotrivă, să-i atenueze cursul printr-o mică rezistență multiplicată, până ce, la capătul drumului, puterea victoriei se va fi epuizat de la sine.

Și acum, efectul din afara armatei, asupra poporului și guvernului este brusca prăbușire a celor mai înalte speranțe, pierderea oricărei încredere în sine. În locul acestor forțe nimicite, în golul creat năvălește frica, cu dăunătoarea ei forță de expansiune, desăvârșind paralizia. Este un adevărat șoc nervos, provocat unuia din cei doi atleți de scânteia electrică a bătăliei principale, iar acest efect, oricât de diferit în intensitate ar fi după caz, nu lipsește niciodată cu totul. În loc ca fiecare să alerge grăbit pentru a reduce, cu eficacitatea sa, dezastrul, fiecare se teme că efortul lui ar putea fi de prisos și se oprește șovăind, când ar trebui să alerge pentru a da ajutor, sau se demobilizează chiar cu totul, lăsând lucrurile în grija sorții.

Urmările pe care acest efect al victoriei le provoacă în chiar mersul războiului depind, în parte, de caracterul și talentul înaltului comandant victorios; mai mult, însă, de împrejurările

care au dus la victorie și de cele pe care ea le creează. Fără îndrăzneala și spiritul întreprinzător al înaltului comandant, cea mai strălucită victorie nu va da un succes mare, iar această forță se epuizează mult mai repede încă, înfruntând împrejurările, dacă acestea i se opun, masive și viguroase. Cum ar mai fi putut folosi Frederic cel Mare, cu totul altfel decât Daun, victoria de la Kolin, și ce alte urmări ar fi putut da Franța, în locul Prusiei, unei bătălii ca cea de la Leuthen!

Condițiile care permit să se aștepte de la o victorie mare consecințe mari le vom cunoaște analizând obiectele de care se leagă, și atunci abia se va putea explica disproporția ce poate apărea, la prima vedere, între mărimea unei victorii și consecințele sale, disproporție care, cu prea mare ușurință, se atribuie lipsei de energie a învingătorului. Aici, unde ne ocupăm de bătălia principală în sine, ne vom opri la ea și vom spune că efectele descrise ale unei victorii nu lipsesc niciodată, că ele cresc cu forța intensivă a victoriei, cu cât bătălia este mai mult bătălia principală, adică cu cât cuprinde în mai mare măsură toată forța armată, cu cât în această forță armată este cuprinsă întreaga forță militară, iar în această forță militară e cuprins întregul stat.

Îi este însă, îngăduit teoriei să accepte acest efect al victoriei ca unul într-unul totul necesar, nu trebuie ea mai curând să se străduiască să găsească mijlocul suficient contra lui, și astfel să anuleze iarăși efectul? Pare foarte firesc să se răspundă afirmativ acestei întrebări, dar să ne ferească Dumnezeu de această aberație a celor mai multe teorii, din care rezultă un *pro* și *contra* ce se consumă reciproc.

Efectul de care vorbim este, fără îndoială, cu totul inevitabil, căci ține de natura lucrurilor și se produce chiar dacă găsim mijloace de a-l contracara, tot așa cum mișcarea unei ghiulele de tun trasă în direcția rotației pământului continuă să existe, chiar dacă, trasă de la răsărit spre apus, prin această mișcare contrară este distrusă o parte a vitezei generale.

Integritatea războiului presupune slăbiciune omenească și este îndreptat împotriva acesteia.

Dacă deci, în continuare, cu alt prilej, ne întrebăm ce este de făcut după o bătălie principală pierdută, dacă luăm în considerare mijloacele care, în cea mai desperată situație, ar putea să mai fi rămas, dacă, și în această situație, vom mai crede în posibilitatea de a recâștiga totul, prin aceasta nu se intenționează să se reducă treptat la zero efectele unei astfel de înfrângeri, căci forțele și mijloacele folosite pentru redresarea situației ar fi putut fi folosite pentru scopuri pozitive; iar aceasta este valabilă atât pentru forțele morale, cât și pentru cele fizice.

O altă întrebare este dacă, prin pierderea bătăliei principale, nu sunt trezite cumva forțe care altfel nici n-ar fi prins viață. Acest caz este oricum de imaginat și s-a și întâmplat la multe popoare. Dar a provoca o astfel de retroacțiune intensificată nu mai este de domeniul artei războiului, aceasta poate numai ține seamă de ea, acolo unde eventual e de presupus.

Dacă, însă, mai există cazuri în care urmările unei victorii pot apărea mai dăunătoare prin retroacțiunea forțelor trezite de ea, cazuri care constituie desigur foarte rare excepții, trebuie cu atât mai vădit să se accepte o diferențiere în urmările pe care le poate provoca una și aceeași victorie, după caracterul poporului sau statului învins.

CAPITOLUL 11

BĂTĂLIA PRINCIPALĂ

(Continuare)

Folosirea bătăliei

Oricum s-ar structura conducerea războiului în cazul concret și orice vom fi obligați, în continuare, să considerăm necesar din aceasta, ajunge să ne amintim conceptul de război pentru a putea spune cu convingere următoarele:

1. Nimicirea forțelor armate inamice este principiul de bază al războiului și, pentru toată latura pozitivă a acțiunii, principalul drum spre obiectiv.
2. Această nimicire a forțelor armate are loc, în principal, numai în luptă.
3. Numai lupte mari și generale produc rezultate mari.
4. Rezultatele ajung cele mai mari când luptele se unesc într-o bătălie mare.
5. Numai într-o bătălie principală înaltul comandant conduce cu mână proprie și este în natura lucrurilor să preferă să se încredă în mâna sa.

Din aceste adevăruri rezultă o lege dublă, ale cărei părți se susțin reciproc: anume că nimicirea forțelor armate inamice trebuie căutată în principal în bătălii mari și în rezultatele acestora și că scopul principal al bătăliilor mari trebuie să fie nimicirea forțelor armate inamice.

Desigur că principiul nimicirii se regăsește, mai mult sau mai puțin, și în alte mijloace; desigur că există cazuri în care, împrejurările fiind favorabile, într-o luptă mică au putut fi nimicite neproportional de multe forțe armate inamice (Maxen); pe de altă parte, într-o bătălie principală, câștigarea sau menținerea unui post poate apărea ca un scop foarte important. În general rămâne, însă, cu precădere adevărat că bătălii principale se dau numai pentru nimicirea forțelor armate inamice și că aceasta nu se obține decât prin bătălia principală.

Bătălia principală trebuie, deci, considerată drept războiul concentrat, centrul de greutate al întregului război sau al întregii campanii. Așa cum razele soarelui se concentrează în focarul oglinzii concave într-o imagine perfectă și la maxima incandescență, tot astfel forțele și împrejurările războiului se concentrează în bătălia principală, într-un efect concentrat suprem.

Adunarea forțelor armate într-un mare ansamblu, care se întâlnește mai mult sau mai puțin în toate războaiele, indică deja intenția de a da cu acest ansamblu o lovitură decisivă, fie din proprie inițiativă, ca atacator, fie determinat de celălalt, ca apărător. Acolo unde această lovitură decisivă nu are loc, înseamnă că de motivul inițial al ostilității s-au agățat altele, moderatoare și cu un caracter de frână, care au slăbit, modificat ori împiedicat cu totul mișcarea. Dar chiar în această stare, a inacțiunii reciproce, care a dat tonul în atâtea războaie, ideea posibilei bătălii principale rămâne mereu, pentru ambele părți, un punct de orientare, un far îndepărtat pentru pregătirea planurilor. Cu cât războiul devine mai mult un război adevărat, cu cât devine mai mult o descărcare a ostilității, a urii, o confruntare reciprocă pentru supremație, cu atât mai mult întreaga activitate se adună în lupta sângeroasă și cu atât mai puternic se vedește importanța bătăliei principale.

Peste tot unde obiectivul este un scop major, pozitiv, deci de natură să intervină adânc în interesele adversarului, bătălia principală se prezintă ca mijlocul cel mai firesc de a-l atinge. Ea este totodată și mijlocul cel mai eficace, cum vom arăta mai amănunțit în continuare, iar cei care o ocolesc, de teama marelui deznodământ, își află, de regulă, singuri sancțiunea.

Scopul pozitiv aparține atacatorului și astfel bătălia principală este, cu precădere, mijlocul său. Dar, fără să putem determina aici mai precis noțiunile de atacator și apărător, trebuie să spunem, totuși, că nici apărătorul nu dispune, în majoritatea cazurilor, decât de acest singur mijloc eficace pentru a face față, mai devreme sau mai târziu, nevoilor situației sale, pentru a-și rezolva problemele.

Bătălia principală reprezintă, ca soluție, calea cea mai sângeroasă; e adevărat că nu este o simplă ucidere reciprocă, iar efectul ei este mai curând un omor al curajului inamic decât al luptătorilor inamici, cum vrem s-o examinăm mai amănunțit în capitolul următor, dar sângele este întotdeauna prețul ei, iar măcelul îi este caracterul și numele*: ca om, înaltul comandant se dă cu groază înapoi în fața acestui aspect.

Dar și mai mult se cutremură spiritul omului în fața ideii deznodământului obținut dintr-o singură lovitură. *Într-un punct* al spațiului și timpului este concentrată, deci, toată acțiunea, și în asemenea clipe ne cuprinde un sentiment obscur – ca și cum forțele noastre nu s-ar putea dezvolta, n-ar putea trece la acțiune în acest spațiu îngust – ne pare că am fi foarte câștigați câștigând doar timp, deși acesta nu ne este dator cu nimic. Este o simplă iluzie, dar și ca iluzie este ceva, și tocmai slăbiciunea aceasta, care-l cuprinde pe om la orice altă decizie majoră, poate să se manifeste mai viu la înaltul comandant atunci când are de susținut, într-un singur punct, o atât de covârșitoare greutate.

Astfel, deci, din toate timpurile, guvernele și înalții comandanți au căutat mereu căi pentru a ocoli bătălia hotărâtoare, fie pentru a-și atinge obiectivul fără ea, fie pentru a-l abandona fără să se bage de seamă. După aceea, istoricii și teoreticienii s-au străduit să descopere în aceste campanii și războaie ce au urmat vreo altă cale, nu numai simplul echivalent al deznodământului prin bătălia la care s-a renunțat, dar chiar un meșteșug mai rafinat. În acest fel am fost, în timpul nostru, aproape de a considera, în economia războiului, bătălia principală ca un rău devenit necesar în urma unor greșeli, ca o manifestare morbidă la care un război, condus după

* Substantivul german *Schlacht* = bătălie, are aceeași rădăcină cu verbul *schlachten* = a înjunghia, a ucide o vită (n. tr.).

reguli și prudent, n-ar trebui să ajungă niciodată; în această concepție ar merita lauri numai comandanții care s-ar pricepe să ducă războiul fără vărsare de sânge, iar teoria războiului – devenită un adevărat cult brahman – ar fi destinată anume să propovăduiască această învățătură.

Istoria contemporană a nimicit această nebunie, dar nimeni nu poate garanta că nu va reapărea ici-colo, pe timp mai scurt sau mai lung, și nu-i va atrage pe cei aflați în fruntea treburilor la astfel de aberații, care convin slăbiciunii și îi sunt deci mai aproape omului. Poate că, peste un timp, campaniile și bătăliile lui Bonaparte să fie considerate drept acte de barbarie și aproape prostii și să fie privită, iarăși, cu simpatie și încredere sabia de paradă a unor instituții și practici învechite și degradate. Dacă teoria poate preveni împotriva unei astfel de erori, atunci le-a făcut un serviciu esențial celor ce-i dau ascultare. Fie să ne reușească să întindem o mână de ajutor celor chemați, în scumpa noastră patrie, să aibă o părere eficace în aceste chestiuni pentru a le servi de călăuză în acest domeniu și a-i îndemna la un studiu corect al problemelor.

Nu numai noțiunea de război, ci și experiența ne fac să căutăm un mare deznodământ numai într-o mare bătălie. Dintotdeauna numai mari victorii au dus la mari rezultate, la atacator neapărat și, mai mult sau mai puțin, la apărător¹⁰⁰. Nici măcar Bonaparte n-ar fi apucat acea victorie de la Ulm¹⁰¹, unică în felul ei, dacă ar fi dat înapoi în fața vărsării de sânge; acea victorie trebuie mai curând considerată drept coasa a doua a victoriilor sale precedente. Nu numai înalții comandanți îndrăzneți, temerari, dărji au încercat să-și îndeplinească menirea cu marea întreprindere hazardată a unei bătălii hotărâtoare, dar și cei norocoși, în totalitatea lor; iar de la aceștia putem accepta răspunsul la o atât de cuprinzătoare întrebare.

Nu vrem să auzim de înalți comandanți care înving fără vărsare de sânge. Dacă sângerosul măcel este un spectacol cumplit, acesta să fie un motiv să tratăm războiul cu mai multă seriozitate, dar nu să facem, din omenie, tot mai puțin tăioase spadele ce le purtăm, până ce va răsări iar unul cu o spadă ascuțită, cu care să ne despice dintr-o lovitură¹⁰².

Considerăm o mare bătălie ca un deznodământ principal dar, bineînțeles, nu singurul necesar pentru un război sau o campanie. Numai în perioada mai recentă au fost frecvente cazurile când o bătălie mare a decis soarta unei întregi campanii; cazurile când a decis soarta unui întreg război au fost excepții foarte rare.

Deznodământul provocat de o mare bătălie depinde bineînțeles nu numai de aceasta, adică de masa forțelor armate adunate în ea și de intensitatea victoriei, ci și de o mulțime de alte relații dintre forțele armate ce s-au înfruntat și statele cărora acestea le aparțin. Numai prin faptul că masa principală a forțelor armate disponibile este adunată pentru marele duel se amorsează și un deznodământ principal, ale cărui proporții se pot, ce-i drept, prevedea în anumite privințe, dar nu în toate, și care, chiar dacă nu este unicul deznodământ, este totuși *primul*, păstrând ca atare o influență și asupra celor următoare. De aceea, o bătălie principală intenționată trebuie considerată mai mult sau mai puțin, în raport cu condițiile ei, dar totdeauna într-o anumită măsură, drept centrul de gravitate și punctul central provizoriu al întregului sistem. Cu cât mai mult un înalt comandant pornește animat de adevăratul spirit al războiului, ca și de al fiecărei lupte, de sentimentul și gândul, adică de conștiința că trebuie și poate să-și zdrobească adversarul, cu atât mai mult va pune totul în talgerul balanței primei bătălii, va spera și se va strădui să câștige totul în ea. Probabil că Bonaparte n-a plecat în nici unul din războaiele sale fără gândul de a-și zdrobi adversarul încă din prima bătălie. Frederic cel Mare, dispunând de mijloace mai puține și în conflicte mai limitate, gândea la fel când, în fruntea unei mici armate, voia să-și asigure spatele împotriva rușilor sau a armatei federale imperiale.

Deznodământul pe care îl antrenează bătălia principală depinde, am spus-o, în parte de ea însăși, adică de volumul forțelor armate cu care s-a purtat și de mărimea succesului.

Cum poate mări înalțul comandant importanța deznodământului în ce privește primul punct este în sine împedecă și vrem doar să ne oprim la observația că o dată cu volumul bătăliei principale crește și numărul cazurilor la al căror deznodământ participă. De aceea, înalții comandanți care, increzători în ei înșiși, iubeau marile deznodămintele au reușit întotdeauna să folosească pentru ele cea mai mare parte a forțelor lor armate, fără a rămâne prin aceasta esențial descoperiți în alte puncte.

Succesul însă sau mai corect spus intensitatea victoriei depinde, în principal, de patru împrejurări:

1. De forma tactică în care este purtată bătălia.
2. De natura terenului.

3. De proporția dintre arme.

4. De raportul de forțe.

O bătălie cu frontul drept și fără învăluire va da rareori un succes atât de mare ca una în care cel înfrânt a fost întors sau constrâns să dea lupta cu frontul mai mult sau mai puțin răsturnat. Într-o regiune frământată sau muntoasă succesul este, de asemenea, mai redus, pentru că forța de izbire este peste tot diminuată.

Dacă cel învins are o cavalerie la fel de puternică sau superioară, efectele urmăririi dispar și cu acestea o mare parte a rezultatelor victoriei.

În sfârșit, este în sine de înțeles că o victorie cucerită prin superioritatea numerică va da un succes mai mare, dacă superioritatea a fost folosită pentru întoarcerea sau răsturnarea fronturilor, decât dacă învingătorul a fost mai slab decât cel învins. Bătălia de la Leuthen ar putea, cei drept, stârni îndoieli în legătură cu justetea acestui principiu; să ne fie însă permis să folosim aici o vorbă care nu ne place: *nu există regulă fără excepție*.

Toate aceste căi pot constitui pentru înaltul comandant mijlocul de a imprima bătăliei sale un caracter decisiv; bineînțeles că, o dată cu aceasta, cresc și pericolele căora li se expune, dar întreaga sa acțiune este supusă acestei legi dinamice a lumii morale.

Astfel, deci, în război nimic nu se poate compara cu importanța bătăliei principale, iar cea mai înaltă înțelepciune a strategiei se vădește în procurarea de mijloace pentru bătălia principală, în abila ei așezare în ce privește locul, timpul și direcția forțelor, precum și în folosirea succesului ei¹⁰⁰.

Din importanța acestor obiecte nu rezultă, însă, că ele sunt de o natură foarte încălțită și ascunsă, dimpotrivă, aici toate sunt foarte simple, arta combinațiilor foarte redusă, dar este mare nevoie de o apreciere lucidă a fenomenelor, de energie, de o consecvență fermă, de un spirit de inițiativă tineresc: calități eroice la care va trebui să mai facem des apel. Aici este deci necesar puțin din ce se poate expune în cărți și mult din ce, dacă cumva poate fi predat, trebuie să-i parvină generalului pe alte căi decât buchea cărții.

Impulsul spre bătălia principală, mișcarea liberă și sigură spre ea trebuie să pornească din sentimentul propriei puteri și din conștiința clară a necesității, cu alte cuvinte trebuie să decurgă din curajul înăscut și dintr-o luciditate ascuțită de o mare experiență a vieții.

Marile exemple sunt cei mai buni dascăli, dar bineînțeles este rău când se interpune un nor de prejudecăți teoretice, căci și lumina soarelui se frânge și se colorează în nori. Obligația urgentă a teoriei este să distrugă asemenea prejudecăți care, în câte o epocă, se produc și se răspândesc ca mișmele, căci ceea ce zămislește cronat mintea omenească tot simpla minte omenească poate iarăși nimici¹⁰¹.

CAPITOLUL 12

MIJLOACE STRATEGICE DE A EXPLOATA VICTORIA

Ceea ce este mai dificil, a pregăti pe cât posibil victoria, este un merit discret al strategiei, pentru care ea nu prea este laudată. Ea apare însă strălucitoare și glorioasă prin exploatarea victoriei dobândite. Ce obiectiv deosebit poate avea bătălia, cum intervine în întregul sistem al războiului, până unde poate duce calea victoriei, în funcție de natura împrejurărilor, unde se situează punctul ei culminant, iată întrebări care ne vor preocupa doar mai târziu. Dar, pentru orice împrejurări imaginabile, rămâne adevărat că fără urmărire nici o victorie nu poate avea un efect important și că, oricât de scurtă ar fi calea victoriei, ea trebuie să treacă întotdeauna de primii pași ai urmăririi. Pentru a nu trebui să o repetăm la fiecare ocazie, să ne oprim o clipă la acest supliment necesar al victoriei în general.

Urmărirea unui adversar învins începe din clipa în care acesta, abandonând lupta, își părăsește locul; toate mișcările anterioare, de du-te-vino, nu pot fi puse la socoteală în această privință, ele ținând de evoluția bătăliei înseși. De obicei, în momentul indicat aici, victoria, deși neîndoiește, mai este încă foarte mică și slabă și n-ar acorda, în șirul evenimentelor, multe avantaje pozitive, dacă n-ar fi completată de urmărirea din prima zi. De abia cu acest prilej, cum am spus-o, se cuceresc de obicei trofeele în care se întrupează victoria. Despre această urmărire vrem să vorbim acum.

De obicei, cele două părți intră în bătălie cu forțe fizice foarte slăbite, căci mișcările care au precedat-o nemijlocit au, de cele mai multe ori, un caracter de urgență. Eforturile pe care le costă ducerea până la capăt a unei lupte lungi desăvârșesc epuizarea; la aceasta se adaugă faptul că partea învingătoare nu e mult mai puțin răvășită și scoasă din încheieturile ordinii ei inițiale decât partea învinsă, și deci simte nevoia să se repună în ordine, să-i adune pe cei dispersați, să-i reprovizioneze cu muniție pe cei care au terminat-o. Toate aceste împrejurări îl împing și pe învingător într-o stare de criză, de care am mai vorbit. Iar dacă cel înfrânt nu a fost decât o parte subordonată, care poate fi recuperată de altele, sau dacă are cumva de așteptat întăriri importante, învingătorul se poate ușor expune riscului evident de a-și pierde victoria, iar această idee, în asemenea caz, pune curând capăt urmăririi sau cel puțin o frânează puternic. Dar, chiar acolo unde o întărire considerabilă a celui înfrânt nu este de temut, învingătorul află în împrejurările enunțate mai sus o contrapondere serioasă a elanului său de a continua urmărirea. Chiar dacă nu este de temut să i se mai smulgă victoria, lupte dezavantajoase rămân totuși posibile și pot diminua avantajele dobândite până aici. În afară de aceasta, acum omul fizic, cu toate nevoile și slăbiciunile sale, se agată cu întreaga sa greutate de voința înaltului comandant. Miile de oameni din subordinea sa resimt toți nevoia de odihnă și întremare, doresc să vadă, măcar deocamdată, închise barierele pericolului și eforturilor; numai puțini, care pot fi considerați excepții, văd și simt dincolo de momentul prezent, numai în aceștia curajul are suficient câmp de acțiune pentru ca, după ce a fost înfăptuit necesarul, să se mai gândească la acele succese care, într-o asemenea clipă, par doar o înfrumusețare a victoriei, un lux al triumfului. Toate miile acestea de oameni își fac însă auzit glasul în consiliul înaltului comandant, căci, prin toată ierarhia comandanților, de la mic la mare, interesele omului fizic au accesul asigurat până la inima înaltului comandant. Acesta însuși este mai mult sau mai puțin slăbit în activitatea sa launtrică de eforturile morale și fizice, și așa se face că, de cele mai multe ori, din acest motiv pur uman se înfăptuiește mai puțin decât s-ar putea și că, în general, ceea ce se înfăptuiește depinde numai de *setea de glorie, de energia și, desigur, de duritatea* înaltului comandant. Numai așa se poate explica felul șovăielnic în care îi vedem pe mulți înalți comandanți exploatandu-și victoria dobândită datorită superiorității numerice. Prima urmărire a victoriei vrem s-o limităm cu totul la prima zi și cel mult la noaptea ce-i urmează, căci, dincolo de acest interval, necesitatea propriei refaceri va impune în orice caz oprirea.

Această primă urmărire prezintă însă diferite grade firești.

Primul este când urmărirea se face doar cu cavaleria. În acest caz, ea constituie mai mult o acțiune de intimidare și observare decât o presiune adevărată, căci de obicei cel mai neînsemnat accident de teren ajunge pentru a opri urmărirea. Oricât de eficace este cavaleria împotriva unei întregi armate, ea continuă să rămână mereu doar arma auxiliară, deoarece adversarul aflat în retragere poate folosi rezervele sale proaspete pentru a-și acoperi retragerea și, astfel, prin imbinarea acțiunii tuturor armelor, poate rezista cu succes la următorul accident de teren cât de neînsemnat. De la aceasta nu face excepție decât o armată cu adevărat pusă pe fugă și aflată în totală descompunere.

Al doilea grad este când urmărirea se execută de către o avangardă puternică, cuprinzând toate armele, din care ar face, firește, parte și grosul cavaleriei. O asemenea urmărire îl împinge pe adversar până la următoarea poziție puternică a ariergărzii sale sau până la cea mai apropiată poziție a armatei sale. De obicei, adversarul nu reușește să se oprească la nici una, deci urmărirea continuă; de cele mai multe ori, ea nu depășește însă spațiul unei ore, cel mult al câtorva ore, pentru că, altfel, avangarda nu se mai crede suficient sprijinită.

Al treilea și cel mai puternic grad este când însăși armata victorioasă rămâne în înaintare, atât cât îi ajung forțele. În acest caz adversarul bătut va părăsi și cele mai multe poziții pentru care terenul îi oferă un oarecare avantaj, de îndată ce va simți numai pregătirile unui atac sau ale unei învăluiri, iar ariergarda lui se va încurca și mai puțin într-o rezistență înverșunată.

În toate trei cazurile, noaptea, dacă se lasă înainte de sfârșitul întregii urmăriri, îi pune de obicei capăt, iar în puținele cazuri în care aceasta nu se întâmplă și aceasta este continuată în cursul nopții, trebuie considerată ca o formă deosebit de puternică a urmăririi.

Dacă ne gândim că în luptele de noapte totul este lăsat mai mult sau mai puțin la voia întâmplării și că, la sfârșitul unei bătălii, coeziunea statică și dinamică este oricum foarte zdruncinată, se va înțelege bine reținerea pe care o au cei doi înalți comandanți de a-și continua treburile în întunericul nopții. Dacă succesul nu este asigurat de o totală descompunere a celui învins sau

de o rară superioritate în virtuți războinice a armatei învingătoare, totul ar rămâne mai ales în grija sortii, ceea ce nu poate fi interesul nici unui înalt comandant, nici măcar al celui mai îndrăzneț. De regulă, deci, noaptea pune capăt urmăririi, chiar și atunci când bătălia a fost decisă cu puțin înainte de căderea ei. Ea îi permite celui învins fie nemijlocit odihna și adunarea, ori, dacă continuă retragerea în cursul nopții, îi acordă un avans în acest scop. După acest interval, învinsul se află din nou într-o stare mult mai bună. Multe din câte s-au încălzit ori risipit sunt iarăși adunate, muniția este improspătată, totul este reasezat într-o nouă ordine. Acum va putea să-l înfrunte pe învingător într-o nouă luptă, nu în prelungirea celei vechi, și chiar dacă aceasta e foarte departe de a permite un rezultat sigur favorabil, este totuși o luptă nouă și nu doar adunarea de către învins a unor cioburi risipite.

În cazurile, deci, în care învingătorului îi este îngăduit să continue urmărirea în cursul nopții, dacă n-ar fi decât cu o avangardă puternică, compusă din toate armele, efectul victoriei se amplifică extraordinar, cum se vede din exemplele bătăliilor de la Leuthen și Waterloo.

Întreaga acțiune de urmărire are, în fond, un caracter tactic, și noi insistăm asupra ei doar pentru a deveni mai conștienți de diferența imprimată printr-înșa efectului victoriei.

Prima urmărire, până la proximal punct de staționare, este un drept al fiecărui învingător și are puțină legătură launtrică cu celelalte planuri și condiții ale lui. Ele pot reduce mult rezultatele pozitive ale unei victorii cu forța principală, dar *această primă folosire* nu o pot face imposibilă; cel puțin astfel de cazuri, chiar de-ar putea fi închipuite, ar fi de o asemenea raritate încât n-ar putea influența sensibil teoria.

Aici, în orice caz, este locul unde trebuie spus că exemplul războaielor mai recente a deschis un câmp cu totul nou energiei. În războaiele precedente, așezate pe baze mai înguste prînse în granițe mai strâmte, a luat naștere și în această privință, ca în multe altele, o limitare convențională inutilă. Noțiunea „*onoarea victoriei*” le părea înalților comandanți în asemenea măsură esențialul încât, cu gândul la ea, se gândeau mai puțin la nimicirea forțelor armate inamice, ca și cum această nimicire le-ar fi apărut doar ca unul din multele mijloace ale războiului, nici măcar ca mijlocul principal, necum ca singurul mijloc. Cu atât mai bucuroși băgau sabia în teacă de cum adversarul o lăsa jos pe a sa. Nimic nu le părea mai firesc decât să înceteze lupta de îndată ce deznodământul avusese loc, iar orice continuare a vărsării de sânge le apărea ca o cruzime inutilă. Dacă această filozofie greșită nu determina, chiar singură, întreaga hotărâre, ea oferea totuși punctul de vedere datorită căruia concepțiile despre epuizarea tuturor forțelor și imposibilitatea continuării luptei au avut acces ușor și greutate mare. Desigur că menajarea propriului instrument al victoriei pare destul de firească, dacă dispunem numai de unul și prevedem că va veni curând momentul când, oricum, el nu va fi suficient pentru toate câte vor fi de făcut atunci, caz la care duce, de regulă, orice continuare a ofensivei. Numai că socoteala era totuși greșită, în măsura în care, evident, pierderile în continuare de forțe armate ce puteau fi suferite în cursul urmăririi nu erau în nici un raport cu cele ale adversarului. Acea concepție putea deci apărea numai dacă forțele armate nu erau considerate ca esențialul. Astfel observăm că, în războaiele mai vechi, numai adevărații eroi, cum au fost Carol al XII-lea, Marlborough, Eugen, Frederic cel Mare, au adăugat victoriilor lor, când acestea erau suficient de hotărâtoare, o urmărire puternică, iar ceilalți înalți comandanți s-au mulțumit să rămână în stăpânirea câmpului de luptă. În timpurile mai noi, impetuoșitatea sporită a războaielor, datorită amplitudinii împrejurărilor care le-au dat naștere, a răsturnat aceste bariere convenționale; urmărirea a devenit o preocupare principală a învingătorului, de aceea volumul forțelor a crescut foarte mult și chiar dacă, în bătălii mai recente, se văd cazuri în care lucrurile nu se petrec așa, este vorba totuși de excepții, întotdeauna motivate de împrejurări deosebite.

La Görschen și Bautzen numai superioritatea cavaleriei aliate a împiedicat o înfrângere totală; la Grossbeeren și Dennewitz reaua-voință a principelui moștenitor al Suediei, la Laon starea personală proastă a bătrânului Blücher.

Dar și Borodino este un exemplu în această ordine de idei, și nu ne putem abține să spunem câteva cuvinte în plus despre acest caz, parte pentru că credem că chestiunea nu poate fi lăsată cu simpla blamare a lui Bonaparte, parte pentru că s-ar părea că acest caz, și împreună cu el un mare număr de alte cazuri similare, ar aparține acelor pe care noi le-am considerat extrem de rare, în care, încă de la sfârșitul bătăliei, condițiile generale îl cuprind și-l leagă pe înaltul comandant. Îndeosebi autori francezi și mari admiratori ai lui Bonaparte (Vaudoncourt, Chambray, Ségur) l-au muștrat categoric că nu a izgonit armata rusă în întregime de pe câmpul de luptă și

nu a folosit ultimele sale forțe pentru zdrobirea ei, căci, atunci, ceea ce n-a fost pentru ruși decât o bătălie pierdută, ar fi devenit o înfrângere totală. Ne-ar duce prea departe, aici, să prezentăm amănunțit situația reciprocă a ambelor armate, dar atâta este limpede, că lui Bonaparte, care avusese 300 000 de oameni în corpurile cu care trecuse Niemenul și care mai târziu se bătuseră la Borodino, nu-i mai rămăseseră din ei decât 120 000, și deci putea fi cuprins de îngrijorare că nu va putea păstra suficiente trupe pentru a merge asupra Moscovei, punctul de care păreau să depindă toate. O victorie ca cea pe care o dobândise îi dădea aproape siguranța că va putea ocupa această capitală, căci părea foarte puțin probabil ca rușii să mai poată da a doua bătălie în următoarele 8 zile; la Moscova, însă, spera să găsească pacea. Firește că o armată rusă zdrobită i-ar fi făcut această pace mult mai sigură, dar prima condiție era în orice caz să ajungă acolo, adică să ajungă acolo cu o armată cu care să apară ca stăpân al capitalei și, prin ea, al imperiului și guvernului rus. Ce a adus cu el la Moscova nu a mai fost suficient pentru asta, cum a arătat ce a urmat, dar ar fi fost și mai insuficient dacă, zdrobind armata rusă, și-ar fi zdrobit și propria armată. Bonaparte a simțit deplin acest lucru și, în ochii noștri, el este cu totul justificat. Dar, pentru asta, cazul încă nu se numără printre cele în care condițiile generale îi interzic înaltului comandant chiar și prima urmărire a victoriei sale. De fapt, încă nici nu era vorba de simpla urmărire. Victoria se decisese după-amiază la orele 4, dar rușii mai dețineau cea mai mare parte a câmpului de luptă și nici nu voiau să-l părăsească; dimpotrivă, în cazul repetării atacului, ar fi opus încă o rezistență înversunată, care este adevărat că s-ar fi terminat cu înfrângerea lor totală, dar l-ar mai fi costat mult sânge pe adversar. Deci, bătălia de la Borodino trebuie socotită între bătăliile, ca cea de la Bautzen¹⁰⁵, în care nu s-a luptat până la capăt. La Bautzen, învinsul a fost cel care a preferat să părăsească câmpul de luptă, la Borodino, învingătorul a preferat să se mulțumească cu jumătate de victorie, nu pentru că decizia îi părea îndoielnică, ci pentru că nu era destul de bogat să plătească victoria întreagă.

Dacă ne întoarcem la obiect obținem un rezultat al considerațiilor noastre, în legătură cu prima urmărire, că energia cu care aceasta se execută determină în mod esențial valoarea victoriei, că urmărirea este al doilea act al victoriei, în multe cazuri chiar mai important decât primul, și că strategia, apropiindu-se aici de tactică, pentru a prelua de la ea opera desăvârșită, își manifestă autoritatea printr-un prim gest, care constă în a pretinde această desăvârșire a victoriei.

Dar, numai în cele mai rare cazuri efectul victoriei se oprește la prima urmărire și, de fapt, abia acum începe adevăratul curs pentru care victoria a dat elanul. Acest curs, după cum am mai spus-o, este determinat de restul circumstanțelor, de care nu vom vorbi încă aici. Ne este, însă, îngăduit să tratăm aici aspectele cele mai generale ale urmăririi, pentru a nu ne repeta în toate cazurile, când se vor mai ivi.

În urmărirea ulterioară se pot iarăși distinge trei grade: o simplă înaintare în urma inamicului, o adevărată presiune exercitată asupra lui și un marș paralel, pentru a-i tăia retragerea.

Simpla înaintare în urma inamicului motivează retragerea acestuia în continuare, până crede că ne poate provoca la o nouă luptă; ea ar ajunge, deci, pentru epuizarea efectului superiorității dobândite și va face, pe de altă parte, să cadă în mâinile noastre tot ceea ce învinsul nu mai poate căra cu el, răniți, bolnavi, oboșiți, multe bagaje și vehicule de tot felul. Dar această simplă înaintare pe urmele inamicului nu sporește starea de dezorganizare la adversar, pe care o provoacă cele două grade următoare.

Într-adevăr, dacă, în loc de a ne mulțumi să-l urmărim pe inamic în vechea lui tabără și să ocupăm de fiecare dată atâta teren cât vrea să ne cedeze, luăm măsurile noastre în așa fel încât să-i cerem de fiecare dată ceva mai mult, adică să atacăm de fiecare dată cu avangarda noastră, corespunzător organizată, ariergarda sa, ori de câte ori vrea să se instaleze pe poziție, aceasta va accelera mișcarea inamicului și, deci, îi va grăbi dezorganizarea. Îndeosebi, însă, va produce acest efect caracterul de fugă fără oprire pe care o va lua astfel retragerea celui învins. Nimic nu-i face soldatului o impresie mai detestabilă decât să audă din nou artileria inamică, în clipa în care vrea să se odihnească după un marș obositor; dacă aceasta se repetă un timp în fiecare zi, poate duce la panică. El simte astfel continuu necesitatea de a recunoaște legea adversarului și incapacitatea de a opune vreo rezistență, iar această recunoaștere nu poate decât slăbi într-o mare măsură forța morală a armatei. Eficacitatea acestei presiuni va crește la maximum dacă, prin ea, adversarul este silit să facă marșuri de noapte. Dacă, la apusul soarelui, învingătorul îl gonește iarăși pe învins din tabăra pe care acesta și-a ales-o fie pentru armata însăși, fie pentru ariergardă, atunci învinsul ori va face un marș de noapte în toată regula, ori, cel puțin, își va

schimba încă în cursul nopții poziția și și-o va retrage, ceea ce este aproximativ același lucru; învingătorul, însă, poate petrece noaptea în liniște.

Organizarea marșurilor și alegerea pozițiilor depinde și în acest caz de atâtea elemente diferite, în special de aprovizionare, de obstacolele naturale importante, de orașele mari etc., încât ar fi o pedanterie ridicolă să arătăm printr-o demonstrație geometrică cum, impunându-i urmăritului legea sa, urmăritorul îl poate obliga să mășăluiască de fiecare dată noaptea, în timp ce el se odihnește. Este însă tot așa de adevărat și aplicabil, că măsurile de organizare a marșurilor de urmărire pot avea această tendință și astfel vor mări mult eficacitatea urmăririi. În execuție se ține rar seama de acest avantaj, pentru că un asemenea procedeu este mai dificil, chiar pentru armata urmăritoare, decât o respectare regulată a staționărilor și orarelor. A porni dimineata în zori, a-ți așeza la prânz tabăra, a folosi restul zilei pentru aprovizionare și noaptea pentru odihnă, este o metodă mult mai comodă decât a-ți potrive mișcările exact după cele ale inamicului, deci a le hotărî întotdeauna doar în ultimul moment, a ridica tabăra ba dimineata, ba seara, a te afla mereu câteva ore pe zi în contact cu inamicul, a schimba cu el focuri de artilerie, a-l hărțui, a organiza învăluiri, pe scurt a lua toate măsurile tactice necesare în acest scop. Toate acestea apasă bineînțeles ca o povară grea asupra armatei urmăritoare, iar în război, unde poverile sunt atât de numeroase, oamenii sunt întotdeauna tentați să se lepede de cele ce nu le par tocmai necesare. Aceste considerații rămân adevărate, fie că se aplică întregii armate sau, cum este cazul obișnuit, unei puternice avangărzi. Din motivele enunțate mai sus, urmărirea de gradul doi, această continuă presiune asupra celui învins, se întâlnește destul de rar. Chiar Bonaparte a folosit-o puțin în campania sa din Rusia, în 1812, din motivul foarte evident că, și așa, dificultățile și ostenelile acestei campanii îi amenințau armata cu nimicirea totală, înainte să-și fi atins obiectivul. În celelalte campanii ale lor, în schimb, francezii s-au distins prin energie în această privință.

Al treilea și cel mai eficace grad de urmărire este, în sfârșit, marșul paralel spre cel mai apropiat obiectiv al retragerii.

Fiecare armată înfrântă va avea desigur în spatele ei, mai aproape sau mai departe, un punct la care, pe moment, ține mult să ajungă, fie pentru că altfel i-ar fi periclitată retragerea ulterioară, ca în cazul trecătorilor, fie pentru că este important să atingă punctul respectiv înaintea inamicului, ca în cazul capitalelor, al unor depozite etc. sau, în fine, pentru că în acel punct armata ar dobândi o nouă capacitate de rezistență, ca în cazul pozițiilor fortificate, al întâlnirii cu alte corpuri etc.

Dacă, așa fiind, învingătorul își orientează marșul pe un drum secundar spre acest punct, este în sine clar cum asta va accelera în mod defavorabil retragerea celui învins, putând s-o transforme în grabă și, până la urmă, în fugă. Cel învins nu dispune decât de trei căi pentru a reacționa în fața unei asemenea situații. Prima ar fi să se arunce chiar el asupra inamicului și să încerce să obțină, printr-un atac surpriză, acea probabilitate de succes, care în situația lui trebuie, în general, să-i lipsească. Aceasta presupune evident un înalt comandant întreprinzător, îndrăzneț și o armată excelentă, care, deși bătută, nu este total înfrântă. Soluția aceasta e puțin probabil să fie aplicată de cel învins.

A doua cale este accelerarea retragerii. Dar asta este tocmai ce vrea învingătorul; ea duce ușor la obosirea excesivă a trupe, provocând grele pierderi în grupe de trenarzi, piese de artilerie și vehicule rupte și părăsite.

A treia cale este evitarea, pentru a ocoli proximele puncte de interceptie și a mășălui cu mai puțin efort, la distanță mai mare de inamic, făcând astfel graba mai puțin dăunătoare. Această cale este cea mai rea, deoarece trebuie de obicei considerată doar ca un nou împrumut făcut de un datornic în încetare de plăți, ducând la dificultăți și mai mari. Există desigur cazuri în care această cale este recomandabilă, altele, iarăși, în care este singura rămasă, de asemenea se cunosc exemple când a fost urmată de succes, dar, în general, este cert adevărat că folosirea acestei căi este determinată mai puțin de convingerea clară că astfel s-ar putea atinge mai sigur ținta, cât de un alt motiv, inacceptabil. Acest motiv este teama de a ajunge la ciocniri cu inamicul. Vai de înaltul comandant care se lasă pradă acestei temeri! Oricât ar fi suferit forța morală a armatei și oricât de îndreptățită ar fi îngrijorarea de a rămâne, din pricina asta, în dezavantaj în vreo ciocnire cu inamicul, răul nu face decât să sporească prin evitarea temătoare a oricărei ocazii.

În 1813, Bonaparte n-ar fi reușit să treacă peste Rin nici cei 30 000-40 000 de oameni, ce-i rămăseseră după bătălia de la Hanau, dacă ar fi vrut să evite această bătălie și să treacă Rinul la Mannheim sau Koblenz. Tocmai prin mici lupte, pregătute și conduse cu grijă, și în timpul cărora

învingșul păstrează totuși mereu avantajul terenului, pentru că este în defensivă, *tocmai prin aceea, în primul rând, se poate reface forța morală a armatei.*

E de necrezut efectul salutar al celui mai mic succes. Dar majorității comandanților le este greu să încerce această soluție; cealaltă cale, cea a evitării, pare la prima vedere într-atât mai ușoară încât este, de cele mai multe ori, preferată. În realitate, de obicei, tocmai această evitare sprijină mai bine intenția învingătorului și se termină, adesea, cu nimicirea totală a celui învins. Trebuie, însă, să precizăm că vorbim aici de întreaga armată și nu de un detașament izolat, care încearcă, pe o cale ocolită, să ajungă iar la grosul armatei sale; în asemenea caz, condițiile sunt altele și succesul nu este neobișnuit. O condiție însă, în această întrecere spre același obiectiv, este ca un detașament al armatei urmăritoare să urmeze armata urmărită pe același drum, pentru a putea strânge tot ce rămâne în urmă și a nu pierde avantajul impresiei pe care o face prezența inamicului. Blücher a neglijat acest aspect în marșul său de urmărire, de altminteri exemplar, de la Waterloo la Paris.

Asemenea marșuri îl slăbesc bineînțeles și pe urmăritor, și n-ar fi recomandabile dacă armata inamică s-ar reuni cu una mai mare sau dacă ar avea în fruntea ei un înalt comandant excelent, iar nimicirea ei nu a fost foarte bine pregătită. Dar, acolo unde ți-l poți permite, acest mijloc acționează ca o mașină foarte puternică. Armata învinsă pierde o cantitate atât de disproporționată de bolnavi și obosiți, spiritul ei este în asemenea măsură slăbit și diminuat de permanenta îngrijorare de a fi pierdută, încât la urmă abia dacă poate fi vorba de o rezistență adevărată; fiecare zi aduce mii de prizonieri, fără să se fi ajuns la lupte corp la corp. În asemenea clipe, când norocul îi surâde, învingătorul nu trebuie să ezite să-și împartă forțele, pentru a trage în vâltoare tot ce poate atinge cu armata sa, a tăia retragerea unor forțe inamice detașate, a cuceri prin surprindere cetăți, a ocupa mari orașe etc. El își poate permite totul, până intervine o nouă situație, și cu cât își permite mai multe, cu atât aceasta va interveni mai târziu.

Exemple de efecte atât de strălucite ale unor mari victorii principale și de urmăririi grandioase nu lipsesc în războaiele lui Bonaparte. Ajunge să amintim bătăliile de la Jena, Regensburg, Leipzig și Waterloo.

CAPITOLUL 13

RETRAGEREA DUPĂ O BĂTĂLIE PIERDUTĂ

În bătălia pierdută a fost frântă forța armatei: mai mult cea morală decât cea fizică. Fără intervenția unor împrejurări noi, favorabile, o a doua bătălie ar duce la înfrângerea totală, poate la nimicire. Aceasta este o axiomă militară. După natura lucrurilor, retragerea se continuă până la acel punct unde se va fi restabilit echilibrul puterii, fie prin întăriri, fie prin protecția unor fortărețe importante, fie prin însemnate forme accidentate de teren, fie prin dispersarea forțelor inamice. Măsura pierderilor, mărimea înfrângerii și mai cu seamă caracterul adversarului vor apropia sau îndepărta acest moment al echilibrului. Câte exemple nu există în care armata bătută a ocupat noi poziții la o mică distanță, fără ca, după bătălie, condițiile sale să se fi modificat cât de cât. Motivul stă fie în slăbiciunea morală a adversarului, fie în aceea că supremația dobândită în bătălie nu era destul de mare pentru a permite o lovitură puternică.

Pentru a folosi aceste slăbiciuni sau greșeli ale adversarului, pentru a nu te retrage cu nici o palmă mai mult decât o impune forța împrejurărilor, mai ales însă pentru a menține raportul forțelor morale la nivelul cel mai favorabil posibil, este neapărat necesară o retragere înceată, mereu reținută, și o înfruntare curajoasă, îndrăzneată, ori de câte ori urmăritorul vrea să-și folosească peste măsură avantajele. Retragerile marilor comandanți și ale armatelor încercate în război seamănă întotdeauna cu cea a unui leu rănit, iar aceasta este, incontestabil, și cea mai bună teorie.

Este adevărat că, adesea, în momentele în care trebuie părăsită o poziție periculoasă, am asistat la aplicarea unor formalități meschine, ce provocau o pierdere inutilă de timp și deveneau prin aceasta periculoase, tocmai când, în asemenea cazuri, totul depinde de rapiditatea cu care părăsești locurile. Comandanții încercați acordă mare importanță acestui principiu. Dar asemenea cazuri nu sunt de confundat cu retragerea generală după o bătălie pierdută. Cine crede, în acest caz, că prin câteva marșuri rapide poate câștiga un avans și dobândi mai ușor o poziție

bună face o mare greșeală. Primele mișcări trebuie să fie cât mai mici cu putință și, în general, principiul trebuie să fie să nu lași ca inamicul să-ți impună legea sa. Acest principiu nu poate fi respectat fără a da lupte sângeroase cu inamicul care ne presează din urmă, dar principiul merită acest sacrificiu. Fără el se ajunge într-o mișcare accelerată, care devine curând fugă și costă, în trenarzi pierduți, mai mulți oameni decât ar fi costat bătăliile ariergărzii, în plus, însă, nimicirea și a ultimelor rămășițe ale curajului.

O ariergardă puternică, formată din cele mai bune trupe, comandată de cel mai curajos general și sprijinită, în momentele cele mai importante de întreaga armată, o folosire atentă a terenului, ambuscade puternice, ori de câte ori îndrăzneala avangărzii inamice și terenul oferă asemenea posibilitate, pe scurt pregătirea și organizarea de mici bătălii în toată regula, iată mijloacele respectării principiului menționat.

Dificultățile retragerii sunt bineînțeles mai mari sau mai mici, după cum bătălia a fost purtată în condiții mai mult sau mai puțin bune, și după cum ea a fost mai mult sau mai puțin prelungită. Bătăliile de la Jena și Waterloo arată cum, apărându-te până la ultimul om împotriva unui adversar superior, poți pierde posibilitatea oricărei retrageri ordonate.

Unii autori* au preconizat retragerea divizată, deci în grupe distincte, sau chiar excentrică. O asemenea divizare, făcută din simplă comoditate, când o bătălie comună continuă să fie intenționată și posibilă, nu poate fi luată aici în considerare; oricare alta este foarte periculoasă, nefirească și deci o mare greșeală. Fiecare bătălie pierdută constituie un element debilitant și dizolvant, iar prima necesitate este de a te aduna și de a regăsi în adunare ordine, curaj și încredere. Ideea de a-l hărțui pe inamic pe ambele flancuri cu corpuri distincte, în momentul în care el își exploatează victoria, este o adevărată aberație. Când inamicul este un pedant fricos, asta mai poate merge, dar unde nu suntem siguri de această slăbiciune a adversarului să nu încercăm acest procedeu. Dacă, după bătălie, situația strategică cere să te acoperi la dreapta și la stânga cu detașamente distincte, atunci trebuie făcut numai atât cât impun împrejurările, dar această separare trebuie considerată ca un rău și rareori vom fi în stare s-o efectuăm în ziua următoare bătăliei.

Dacă, după bătălia de la Kolin și ridicarea asediului orașului Praga, Frederic cel Mare s-a retras pe trei coloane, n-a făcut-o la alegerea sa, ci pentru că poziția forțelor sale armate și apărarea Saxoniei nu permiteau altă soluție. După bătălia de la Brienne, Bonaparte l-a pus pe Marmont să se retragă pe râul Aube, în timp ce el însuși, trecând fluviul Seina, se îndrepta spre Troyes; că aceasta nu i-a dăunat, a ținut numai de faptul că aliații, în loc să-l urmărească, s-au despărțit de asemenea, îndreptându-se cu o parte a forțelor spre Marne (Blücher) și înaintând foarte încet cu cealaltă (Schwarzenberg), de teamă să nu fie prea slabi.

CAPITOLUL 14

LUPTA DE NOAPTE

Cum este condusă și care sunt particularitățile desfășurării ei constituie obiectul tacticii; aici o considerăm doar în măsura în care apare, în ansamblu, ca un mijloc deosebit.

În fond, fiecare atac de noapte este un atac prin surprindere potențat. La prima vedere un asemenea atac apare deosebit de eficace, căci ni-l închipuim pe apărător surprins, iar pe atacator, bineînțeles, pregătit pentru ce trebuie să se întâmple. Ce inegalitate! Fantezia descrie, pe de o parte, tabloul unei totale confuzii, pe de altă parte, atacatorul ocupat exclusiv să culegă roadele acestei confuzii. De aici frecvența ideii de atac de noapte la cei care nu au nici ce conduce, nici de ce răspunde, în timp ce, în realitate, acest atac se întâlnește atât de rar.

Ideea se întemeiază în totalitate pe premisa că atacatorul cunoaște măsurile apărătorului, pentru că au fost luate și anunțate înainte și nu au putut scăpa recunoașterilor și cercetărilor sale, că în schimb măsurile atacatorului, pe care acesta le ia abia în momentul execuției, au trebuit să rămână necunoscute adversarului. Dar ultimul caz nu se adevărește întotdeauna, iar primul și mai rar. Dacă nu suntem atât de aproape de adversar, încât să-l avem sub ochi, cum l-au avut austriecii pe Frederic cel Mare înainte de bătălia de la Hochkirch, ceea ce vom ști despre

* Lloyd, Bülow.

poziția sa va fi incomplet, provenind din recunoașteri, patrulare, declarații de la prizonieri și spioni și de aceea niciodată foarte sigur, pentru că aceste știri sunt întotdeauna mai mult sau mai puțin învechite, iar poziția adversarului poate să se fi schimbat între timp. De altfel, în condițiile tacticii și modului de așezare a taberelor de altădată era mult mai ușor decât astăzi să cercetezi poziția adversarului. O linie de corturi se distinge mult mai bine decât o tabără de colibe sau chiar un bivouac, iar o tabără care se întinde pe o linie de front regulată se distinge mai ușor decât divizii așezate pe coloane, cum se întâlnesc des azi. Poți cuprinde perfect cu ochii regiunea în care și-a așezat, în felul acesta, o divizie tabăra și totuși să nu-ți faci o idee exactă despre poziția ei.

Dar poziția nici nu este tot ce trebuie să știm, măsurile pe care apărătorul le ia în timpul luptei sunt la fel de importante și ele nu constau numai în focuri trase la întâmplare. Iar aceste măsuri fac ca în războaiele recente surprinderile nocturne să fie și mai dificile decât în cele anterioare, pentru că, în cele recente, măsurile luate în timpul luptei au preponderență asupra măsurilor luate înaintea ei. În luptele din vremea noastră, poziția apărătorului e mai curând temporară decât definitivă și, de aceea, apărătorul își poate surprinde adversarul cu mai multe lovituri neașteptate decât o putea face înainte. Așadar, la atacul de noapte, ceea ce atacatorul știe despre apărător nu poate înlocui decât rareori, sau niciodată, lipsa observației directe.

Dar apărătorul, la rândul său, deține chiar un mic avantaj prin faptul că se află mai la el acasă decât atacatorul, în terenul în care își are poziția, așa cum locuitorul unei camere se descurcă mai ușor pe întuneric în ea decât un străin. El știe unde să găsească fiecare parte a forțelor sale armate și poate ajunge mai ușor la ea decât atacatorul la forțele sale. Rezultă de aici că în luptă de noapte atacatorul are nevoie de ochii lui întocmai ca și apărătorul și, deci, că numai cauze temeinice pot determina un atac de noapte. Cauzele acestea însă se referă de cele mai multe ori la părți subordonate ale armatei și rareori la întreaga armată, de unde rezultă că, de regulă, și atacul de noapte se poate întâlni în lupte secundare și rareori în bătălii mari.

O parte subordonată a armatei inamice o putem ataca cu forțe mult superioare, deci s-o încercuim, fie pentru a o nimici cu totul, fie pentru a-i provoca mari pierderi în cursul unei lupte defavorabile ei, cu condiția ca celelalte împrejurări să fie corespunzătoare. O asemenea intenție nu se poate realiza fără o mare surprindere, pentru că nici o parte subordonată a armatei inamice nu s-ar lăsa antrenată într-o luptă atât de dezavantajoasă, ci ar evita-o. Un înalt grad de surprindere, însă, nu se poate atinge, cu puține excepții pentru regiuni foarte accidentate, decât noaptea. Dacă vrem, deci, să tragem un asemenea folos de pe urma unei poziții defectuoase a unei forțe inamice subordonate, trebuie să folosim noaptea, măcar pentru a realiza dispozitivele prealabile, chiar dacă lupta ar începe abia spre zori. Așa se nasc, deci, toate micile acțiuni de noapte contra avanposturilor și altor mici grupări, a căror intenție stă totdeauna în a antrena inamicul pe neașteptate, prin superioritate numerică și învăluire, într-o luptă dezavantajoasă, încât să nu scape fără mari pierderi. Cu cât corpul atacat este mai mare, cu atât acțiunea este mai complicată, deoarece un corp mai puternic dispune de mai multe forțe lăuntrice pentru a se apăra un timp și în spate, până sosesc ajutoare.

Din această cauză, armata inamică însăși nici nu poate fi, în cazurile obișnuite, obiectul unui asemenea atac; căci, deși nu are de așteptat ajutoare din afară, ea dispune însăși de suficiente forțe împotriva unui atac din mai multe direcții, mai cu seamă în vremea noastră, când oricine este pregătit, încă de acasă, pentru această formă de atac atât de obișnuită. Dacă dușmanul ne poate ataca din mai multe direcții, depinde, în mod obișnuit, de cu totul alte condiții decât de cea că atacul s-ar executa pe neașteptate; fără a intra încă, aici, în discutarea acestor condiții, rămânem la faptul că de învăluire se leagă mari succese, dar și mari primejdii, că, deci, abstracție făcând de împrejurări individuale, nu ne îndreptățește la învăluire decât o mare superioritate, similară cu cea care ne-ar permite să atacăm o parte subordonată a armatei inamice.

Dar încercuirea și învăluirea unui mic corp inamic, și anume în întunericul nopții, sunt și din acest motiv mai ușor realizabile, pentru că ce punem noi în joc, oricât ar fi de superior, nu reprezintă probabil decât o parte subordonată a armatei noastre, mai ușor de expus unui mare risc decât întreaga armată. Pe lângă aceasta, de obicei, o parte mai importantă sau chiar grosul armatei servește de sprijin și acoperire acestei părți, trimise la atac și risc, ceea ce iarăși mai reduce din primejdia acțiunii. Dar nu numai riscul, ci și dificultățile execuției limitează acțiunile de noapte la detașamente mai mici. Deoarece rostul lor propriu-zis stă de fapt în surprindere, principala condiție a execuției este ca ele să se strecoare prin liniile adverse; acțiunea este însă mai ușoară cu detașamente mici, decât cu cele mari, și rareori realizabilă pentru coloanele între-

gii armate. Din această cauză, asemenea acțiuni lovesc de cele mai multe ori numai avanposturi izolate și nu pot fi folosite împotriva corpurilor mai mari decât atunci când acestea nu au avanposturi suficiente, așa cum a procedat Frederic cel Mare la Hochkirch. La armată însăși asemenea caz se va întâmpla mai rar decât la detașamente subordonate. În perioada mai recentă, în care războiul a fost dus cu atât mai rapid și mai energic, a trebuit, în consecință, să se și întâmple mai des ca armatele să-și aibă taberele apropiate și fără un sistem puternic de avanposturi, deoarece ambele situații se produc întotdeauna în timpul crizelor ce obișnuiesc să precedă cu puțin deznodământul. Dar, în asemenea momente, și dispoziția de luptă a ambelor părți este mai mare. În războaiele din trecut, însă, se obișnuia adesea ca armatele să-și așeze taberele față în față, chiar și atunci când nu aveau nici o intenție, decât să se țină reciproc în frâu, și aceasta pentru mai mult timp. Cât de des s-a întâmplat ca Frederic cel Mare să-și aibă săptămânii de zile pozițiile atât de apropiate de ale austrieșilor, încât ar fi putut trage unii în alții cu tunul!¹⁰⁶

Această metodă, care convine desigur mai bine atacului de noapte, a fost însă părăsită în războaiele mai recente și armatele, care nu mai sunt corpuri atât de perfect autonome în ce privește aprovizionarea și posibilitățile de cazare, găsesc necesar să lase, de obicei, cale de o zi de marș între ele și inamic. Dacă luăm acum, în mod deosebit, în considerare un atac de noapte prin surprindere asupra unei armate, rezultă că pentru o asemenea acțiune nu sunt decât rareori întrunite suficiente motive, care vor putea fi reduse la următoarele cazuri: 1. O imprudentă sau o îndrăzneală cu totul neobișnuită a inamicului, care se întâlnește rar, iar acolo unde se întâlnește este, de obicei, compensată de o mare superioritate morală; 2. Panica în armata inamică sau, în general, o asemenea superioritate a forțelor morale în armata noastră, încât aceasta singură este suficientă pentru a face față dificultăților conducerii operațiunilor; 3. Când este vorba de a răzbate prin liniile unei armate inamice superioare, care ne-a încercuit, pentru că aici totul depinde de surpriză, iar intenția de a scăpa pur și simplu permite o mult mai mare unire a forțelor; 4. În sfârșit, în cazurile desperate, când forțele noastre sunt într-o asemenea disproporție față de cele inamice, încât nu vedem posibilitatea unui succes decât într-o acțiune de o extraordinară îndrăzneală. Dar în toate aceste cazuri rămâne mereu valabilă condiția ca armata inamică să se afle sub ochii noștri și neacoperită de avangărzi.

De altfel, majoritatea luptelor de noapte sunt astfel începute, încât se termină în zorii zilei; nu mai apropierea și primul atac având loc sub scutul întinericului, pentru ca atacatorul să poată astfel folosi mai bine urmările confuziei ce o provoacă la adversar. Luptele care încep cu zorile și în care noaptea este, deci, folosită numai pentru apropiere, nu sunt socotite printre cele de noapte.

PARTEA A DOUA

CARTEA A V-A

FORTELE ARMATE

CAPITOLUL 1

PRIVIRE DE ANSAMBLU

Vom considera forțele armate:

1. după forța și compunerea lor;
2. în starea lor în afara luptei;
3. ținând seama de întreținerea lor și,
4. în sfârșit, în relațiile lor generale cu regiunea și terenul.

Ne vom ocupa, deci, în această carte de acele relații ale forțelor armate ce trebuie considerate doar *drept condițiile necesare ale luptei*, nu ca însăși lupta. Ele se află într-o legătură mai mult sau mai puțin strânsă și în acțiune reciprocă cu această luptă, și va mai fi deci vorba des de ele la folosirea luptei, dar a trebuit să le considerăm o dată fiecare pentru sine, ca un ansamblu în natura și specificitatea sa.

CAPITOLUL 2

ARMATĂ, TEATRU DE RĂZBOI, CAMPANIE

Natura lucrurilor nu permite vreo definiție exactă a acestor trei factori în raport cu timpul, spațiul și masa în război; dar pentru a nu fi înțeleși, câteodată, cu totul greșit, trebuie să ne străduim să limpezim, pentru noi, uzul limbii, pe care, în majoritatea cazurilor, suntem bucuroși să-l respectăm.

1. Teatru de război

De fapt, sub această noțiune ne închipuim o parte a întregului spațiu al războiului, ale cărei laturi sunt protejate și care are prin aceasta o anumită independență. Protecția poate consta din fortărețe, din mari obstacole naturale în zonă, precum și dintr-o distanță considerabilă de restul spațiului războiului. O asemenea parte nu este doar o bucată a ansamblului, ci însăși un mic ansamblu, care se află, mai mult sau mai puțin, în situația că modificările care au loc pe restul spațiului războiului nu au asupra sa o influență nemijlocită, ci numai una mijlocită. Dacă am căuta o caracteristică exactă, ar exista numai posibilitatea să ne închipuim pe un teatru o înaintare, în timp ce pe celălalt s-ar bate în retragere, sau pe unul o atitudine defensivă, în timp ce pe celălalt s-ar acționa ofensiv. O definiție atât de categorică nu poate fi folosită peste tot, ea trebuie doar să sugereze propriu-zis esențialul.

2. Armata

Dacă chemăm în ajutor noțiunea de teatru de război, este foarte ușor de spus ce este o armată – trupele aflate pe un teatru de război. Vădit, asta nu satisface cu totul uzul limbii. Blücher și Wellington¹⁰⁷ comandau, în 1815, două armate, deși erau pe același teatru de război. Existența unui înalt comandant este, deci, alt criteriu pentru noțiunea de armată. De fapt, acest criteriu este foarte îndeaproape înrudit cu primul, căci acolo unde lucrurile sunt bine organizate, pe un singur teatru de război ar trebui să fie un singur înalt comandant, iar înaltul comandant al unui teatru de război distinct să nu fie niciodată lipsit de un grad corespunzător de independență.

Simpla mărime absolută a armatei este însă mai puțin hotărâtoare, în ce privește denumirea, decât pare la prima vedere. Căci acolo unde mai multe armate acționează pe *unul și același tea-*

tru de război și sub același înalt comandant, ele își poartă numele nu în funcție de mărimea lor, ci ca o moștenire din împrejurări anterioare (în 1813 Armata sileziană, Armata din Nord etc.), iar o masă mare, destinată să rămână pe același teatru de război, va fi împărțită în corpuri, dar niciodată în armate diferite, cel puțin ar fi împotriva uzului limbii, care pare să fi ținut mult la aceasta. Pe de altă parte, ar fi cu adevărat pedant să revendicăm numele de armată pentru trupele oricărui șef de partizani care pustiește pe cont propriu vreo provincie îndepărtată. Nu se poate, însă, trece cu vederea că nu-l miră pe nimeni dacă, în războiul revoluției, se vorbește de „Armata vendéenilor“, deși adesea ea nu era mai puternică decât o grupare de partizani.

Așadar, noțiunile armată și teatru de război vor merge de regulă împreună și se vor sprijini reciproc.

3. Campania

Chiar dacă se numește campanie ceea ce s-a întâmplat într-un an ca evenimente militare pe toate teatrele de război, este mai obișnuit și mai corect exprimat să se înțeleagă prin campanie evenimentele de pe *un singur* teatru de război. Mai greu este de scos la capăt cu noțiunea de un an, deoarece războaiele nu se mai divid de la sine în campanii anuale prin cantonamente de iarnă, determinate și prelungite. Deoarece evenimentele unui teatru de război se despart de la sine în anumite secțiuni mai mari, și anume când încetează efectele nemijlocite ale unei catastrofe, mai mici sau mai mari, și noi peripeții se pregătesc, aceste cazuri naturale trebuie și ele luate în considerare, pentru a atribui unui an, unei campanii, întreaga parte ce-i revine din evenimente. Nimeni nu va accepta să se considere campania din 1812 terminându-se pe Memel, unde armatele se aflau la 1 ianuarie, socotind retragerea francezilor până la Elba ca făcând parte din campania anului 1813, când evident ea era doar o parte a întregii retrageri de la Moscova.

Faptul că definirea acestor noțiuni nu are o precizie mai mare nu constituie în sine vreun dezavantaj, pentru că noțiunile respective nu pot fi folosite, ca definițiile filozofice, drept izvor al unor determinări. Ele trebuie doar să dea ceva mai multă claritate și precizie exprimării.

CAPITOLUL 3

RAPORTUL DE FORȚE

Am arătat în capitolul 8 al cărții a III-a ce valoare are superioritatea numerică în luptă și, în consecință, superioritatea generală în strategie, de unde rezultă, deci, importanța raportului de forțe, despre care trebuie să mai facem aici câteva considerații mai amănunțite.

Dacă examinăm fără prejudecăți istoria cea mai recentă a războaielor, trebuie să recunoaștem că superioritatea numerică devine pe zi ce trece mai hotărătoare; trebuie, deci, într-adevăr, să acordăm ceva mai multă importanță decât până acum principiului de a fi cât mai tari posibil în lupta decisivă.

Curajul și spiritul armatei au multiplicat din toate timpurile forțele fizice și o vor face și de acum încolo; dar avem perioade în istorie în care o mare preponderență morală a fost dată de organizarea și echiparea armatei, altele când aceasta s-a datorat unei însemnate superiorități în mobilitate; apoi au fost sisteme tactice recent scornite, apoi arta războiului s-a încurcat într-o străduință de a asigura folosirea judicioasă a teritoriului după principii mari și cuprinzătoare, și, în acest domeniu, din când în când, un înalt comandant putea smulge celui alt avantaj important; dar chiar străduința aceasta a dispărut, trebuind să facă loc unui mod de a proceda mai firesc și mai simplu. Dacă privim însă experiențele ultimelor războaie fără o părere preconcepută, trebuie să recunoaștem că în ele nu s-au mai arătat decât puține din acele fenomene, atât în întreaga campanie, cât și în luptele decisive, deosebi în bătălia principală, cu care prilej amintim de capitolul al 2-lea al cărții precedente.

În zilele noastre armatele sunt atât de asemănătoare între ele ca armament, echipament și antrenament, încât între cele mai bune și cele mai proaste nu există nici o diferență foarte sensibilă în aceste privințe. Nivelul potențialului științific poate să mai prezinte deosebiri marcante, dar de cele mai multe ori ele au doar consecința că unii sunt inventatorii și inițiatorii celor mai bune sisteme, iar ceilalți sunt imitatorii care îi urmează rapid. Chiar și adjuncții înaltului coman-

dant, comandanții de corpuri și divizii, au adoptat peste tot, în ce privește meseria lor, cam aceleași păreri și metode, astfel încât, în afară de talentul înaltului comandant, care cu greu poate fi imaginat într-o relație constantă cu gradul de educație al poporului și armatei, ci rămâne întru totul o chestiune de hazard, numai călirea în război mai poate asigura o superioritate sensibilă a unei armate asupra celeilalte. Cu cât echilibrul se instalează mai mult în toate acele elemente, cu atât este mai hotărâtor raportul de forțe.

Caracterul bătăliilor de azi este consecința acestui echilibru. Ajunge să se citească cu imparțialitate relatarea bătăliei de la Borodino, în care prima armată din lume, cea franceză, s-a măsurat cu cea rusă, care putea fi considerată cea mai înapoiată în multe privințe ale organizării și culturii membrilor ei. În cursul întregii bătălii nu se vede nici o urmă de artă sau inteligență care să acorde superioritatea, ci este o lentă măsurare reciprocă a forțelor și cum acestea erau aproape egale, la sfârșit nu putea avea loc decât o înceată aplecare a balanței către partea unde erau mai mari energia conducerii și călirea în război a armatei. Alegem ca exemplu această bătălie pentru că în ea a existat un echilibru al numărului, întâlnit în puține alte cazuri.

Nu afirmăm că toate bătăliile sunt așa, dar acesta este tonul general al celor mai multe.

Într-o bătălie în care forțele se măsoară reciproc atât de încet și metodic, superioritatea numerică trebuie să dea un succes mult mai sigur. Într-adevăr, zadarnic vom căuta, în istoria contemporană a războaielor, bătălii în care să fi fost înfrânt un inamic de două ori mai puternic, cum înainte doar s-a întâmplat mai des. Bonaparte, cel mai ilustru înalt comandant al timpurilor moderne, a știut întotdeauna să adune pentru principalele sale bătălii victorioase, cu excepția uneia singure, a celei de la Dresda din 1813, o armată cu ceva superioară sau, cel puțin, nu sensibil inferioară adversarului, iar unde nu i-a fost posibil, ca la Leipzig, Brienne, Laon și Waterloo, a fost înfrânt.

Dar forța absolută este, în strategie, de cele mai multe ori un dat, la care înaltul comandant nu poate schimba nimic. Concluzia considerațiilor noastre nu poate fi, însă, că o armată sensibil mai slabă nu ar putea purta un război. Războiul nu este întotdeauna rodul unei hotărâri libere a politici și aceasta cu atât mai puțin în cazurile în care forțele sunt foarte inegale; în consecință, în război se poate închipui orice raport de forțe și ar fi într-adevăr ciudată teoria militară care s-ar decide cu totul tocmai acolo unde e mai mare nevoie de ea.

Oricât ar trebui teoria să considere de dorit o forță corespunzătoare, ea nu poate declara nici despre cea mai necorespunzătoare că nu permite nici o acțiune. Aici nu se pot determina limite.

Cu cât este mai slabă puterea, cu atât mai mici trebuie să fie scopurile; apoi, cu cât este mai slabă puterea, cu atât mai scurtă durata. În aceste două direcții, deci, slăbiciunea are spațiu de manevră. Ce modificări provoacă mărirea puterii în conducerea războiului vom putea spune numai treptat, pe măsură ce se vor prezenta diferite cazuri; aici este suficient să fie indicat punctul de vedere general; pentru a-l completa, însă, vrem să mai adăugăm un aspect.

Cu cât mai mult îi lipsește celui atras într-o luptă inegală volumul forței, cu atât mai mare trebuie să devină sub presiunea primejdiei, tensiunea internă, energia forței de care dispune. Unde se întâmplă contrariul, unde în locul curajului disperării apare disperarea lipsită de curaj, arta războiului nu mai are, bineînțeles, nici un cuvânt.

Dacă energia forțelor se combină cu o înțeleaptă reținere în scopurile propuse, rezultă jocul de strălucite lovituri și prudentă reținere pe care trebuie să-l admirăm în războaiele lui Frederic cel Mare.

Cu cât, însă, această reținere și prudentă pot mai puțin, cu atât mai preponderentă trebuie să devină tensiunea și energia forțelor. Acolo unde disproporția de forțe este atât de mare încât nici o limitare a propriului țel nu poate preveni catastrofa, sau unde durata probabilă a pericolului este atât de mare încât nici cea mai economică folosire a forțelor nu ne-ar mai putea duce la obiectiv, tensiunea forțelor se va concentra, sau va trebui să se concentreze, într-o singură lovitură disperată. Nemaisperând, aproape, ajutor de la împrejurări care nu i-l promet, cel aflat în impas își va pune întreaga și singura speranță în superioritatea morală, pe care disperarea o dă fiecărui comandant curajos; el va considera cea mai mare îndrăzneală drept cea mai mare înțelepciune, se va sprijini în orice caz și pe o viclenie îndrăzneată, iar dacă nu poate să învingă, va găsi, într-un sfârșit plin de cinste, dreptul la viitoarea renaștere.¹⁰⁸

CAPITOLUL 4

RAPORTUL DINTRE ARME

Vom vorbi numai despre cele trei arme principale: infanteria, cavaleria și artileria.

Să ne fie scuzată următoarea analiză, care prin natura ei ține mai mult de tactică, dar ne este necesară pentru o gândire mai precisă.

Lupta constă din două componente ce trebuie să se distingă după natura lor: principiul distructiv al focului și lupta corp la corp. Această din urmă, iarăși, este atac sau apărare (aici, unde este vorba de elemente, atac și apărare se înțeleg în sens absolut). Artileria, evident, acționează prin principiul distructiv al focului, cavaleria prin lupta corp la corp, infanteria prin ambele.

În lupta corp la corp, esența apărării este să rămână nemișcată, ca înrădăcinată în pământ; esența atacului este mișcarea. Cavaleria este cu totul lipsită de prima calitate și se bucură în mod deosebit de a doua. Ea se pretează deci numai la atac. Infanteria are în mod deosebit calitatea rezistenței pe loc, dar nici nu este cu totul lipsită de mobilitate.

Din această împărțire a forțelor războinice elementare între diferitele arme rezultă superioritatea și generalitatea infanteriei în raport cu celelalte două arme, deoarece ea este singura ce întrunește în sine toate cele trei forțe elementare. Mai rezultă de aici împedecă cum combinarea celor trei arme duce în război la o folosire mai completă a forțelor, pentru că astfel ne pune în situația să întărim, după dorință, unul sau celălalt din principiile irevocabil contopite în infanterie.

Principiul distructiv al focului este, vădit, cel precumpănitor eficace în războaiele actuale; este, totuși, la fel de vădit că lupta personală, corp la corp, trebuie considerată ca baza esențială independentă a luptei. De aceea, o armată exclusiv de artilerie ar fi o absurditate în război; o armată numai de cavalerie însă ar fi de închipuit, doar că forța ei ar fi foarte puțin intensivă. Nu numai de închipuit, dar și mult mai puternică ar fi o armată compusă doar din infanterie. Cele trei arme se prezintă, deci, în ce privește independența, în următoarea ordine: infanterie, cavalerie, artilerie.

Această ordine, însă, nu este valabilă dacă este vorba de importanța fiecărei arme, când se prezintă combinată cu celelalte. Deoarece principiul distrugerii e mult mai eficace decât principiul mișcării, absența cavaleriei ar slăbi mai puțin o armată decât absența totală a artileriei.

O armată compusă numai din infanterie și artilerie, opusă alteia compusă din cele trei arme, s-ar găsi cei drept într-o situație neplăcută, dar, dacă ar înlocui cavaleria cei lipsește cu o cantitate *proporțional corespunzătoare* de infanterie, ar putea, cu un procedeu întrucâtva modificat, s-o scoată la capăt din punct de vedere tactic. Ar fi destul de stânjenită în ce privește avanposturile, n-ar putea niciodată urmări cu mare vioiciune inamicul bătut și nu ar reuși, decât cu eforturi și dificultăți, o retragere proprie, dar aceste dificultăți nu ar fi, în sine, suficiente s-o alunge cu totul de pe câmpul de luptă. În schimb, o asemenea armată și-ar juca foarte bine rolul împotriva altei armate, compuse numai din infanterie și cavalerie, iar cum ar putea aceasta din urmă ține piept unci armate compuse din cele trei arme, abia dacă se poate imagina.

Se înțelege de la sine că aceste considerații asupra importanței felurilor de arme sunt deduse numai din generalitatea tuturor cazurilor de război, când un caz se compensează cu altul, și că, deci, nu se poate aplica adevărul aflat oricărei situații individuale a unei lupte. Un batalion într-un avanpost sau în retragere va prefera probabil să aibă cu el un escadron, mai curând decât câteva tunuri. Un detașament de cavalerie și de artilerie călărească, care trebuie să-l urmărească rapid sau să-l învâluie pe inamicul pus pe fugă, n-are ce face cu infanteria etc.

Rezumând rezultatul acestor considerații rezultă că:

1. Infanteria este cea mai independentă dintre toate armele.
2. Artileria este cu totul lipsită de independență.
3. Infanteria este cea mai importantă, în cazul combinării mai multor arme.
4. De cavalerie ne putem lipsi cel mai ușor.
5. Combinarea celor trei dă maximum de putere.

Dacă combinarea celor trei dă maximum de putere, este firesc să se întrebe care este raportul optim absolut între ele, dar la această întrebare aproape nu se poate răspunde.

Dacă s-ar putea compara cheltuiala de mijloace necesitate de cumpărarea și întreținerea diferitelor arme și, apoi, randamentul fiecăreia în război, ar trebui să se ajungă la un anumit rezultat, care ar exprima, cu totul abstract, raportul optim. Dar aceasta abia dacă este mai mult decât o fantasmagorie. Chiar și primul membru al acestui raport este greu de determinat; unul din

factori desigur că nu, este vorba de costuri; dar celălalt este valoarea vieții umane, pe care nimeni nu va fi bucuros s-o exprime în cifre.

De asemenea, faptul că fiecare din aceste trei arme se bazează în mod deosebit pe o altă resursă a statului – infanteria pe numărul oamenilor, cavaleria pe numărul cailor, artileria pe banii disponibili – introduce un element determinant din afară, pe care îl și vedem predominând în liniile mari ale istoriei diferitelor popoare și epoci.

Deoarece, din alte pricini, nu putem cu totul renunța la un criteriu de comparație, trebuie deci să ne servim, în loc de primul membru al raportului în întregime, numai de acel factor pe care-l putem determina, și anume de cheltuielile bănești. În această privință ajunge să indicăm în general, cu o precizie suficientă pentru noi, că, după experiența curentă, un escadron de 150 cai, un batalion de 800 oameni și o baterie de 8 piese de artilerie de 6 pfunzi costă aproximativ la fel de mult, atât în ce privește echiparea, cât și cheltuielile de întreținere.

În ce privește celălalt termen al raportului, adică eficiența fiecărei arme în comparație cu celelalte, este și mai greu de stabilit mărimi certe. Ar mai fi posibil să se stabilească ceva dacă nu ne-am referi decât la principiul distrugerii, dar fiecare armă are destinația ei specifică, deci propria ei sferă de acțiune; aceasta, iarăși, este astfel definită încât poate fi mai mare sau mai mică, ceea ce aduce doar modificări în conducerea războiului, dar nu dezavantaje hotărâtoare.

Se vorbește, e drept, adesea despre ce ne învață experiența în această privință și se crede că se pot găsi în istoria războaielor suficiente argumente, dar trebuie să spunem că acestea sunt doar simple feluri de a vorbi, care nu merită să fie luate în seamă la un examen critic, căci nu se înțelegează pe nimic fundamental și necesar.

Chiar dacă se poate închipui o mărime anume pentru cea mai bună proporție dintre arme, aceasta este însă un x nedeterminabil, un simplu joc al minții, totuși, se va putea aprecia ce efect va avea dacă se dispune de o armă în mare superioritate sau, dimpotrivă, în foarte mic număr, în comparație cu aceeași armă în armata inamică.

Artileria întărește principiul distructiv al focului, ea este cea mai cumplită dintre arme și lipsa ei slăbește, deci, în mod cu totul deosebit forța intensivă a armatei. Pe de altă parte, fiind cea mai imobilă dintre arme, ea face armata greoaie; apoi, are întotdeauna nevoie de acoperire, pentru că nu este în stare să poarte singură lupta; dacă este prea numeroasă, încât trupele care pot fi desemnate pentru acoperirea ei nu sunt peste tot la înălțimea atacurilor inamice, va fi adesea pierdută și, cu aceasta, se vedește un nou defect al ei, și anume că, dintre cele trei arme, este cea pe care inamicul poate s-o folosească foarte curând *contra* noastră, în părțile sale esențiale – adică tunurile și vehiculele.

Cavaleria sporește principiul mobilității într-o armată. Dacă se dispune de ea în prea mică măsură, slăbește arderea rapidă a elementului războinic, prin aceea că totul se face mai încet (pe jos), că totul trebuie organizat mai prudent; iar bogăția victoriei nu mai este recoltată cu coasa, ci cu seceră.

Bineînțeles, un exces de cavalerie nu poate fi niciodată considerat ca o slăbire directă a forțelor armate, ca o disproporție internă, dar desigur că poate fi aceasta indirect, din pricina dificultăților de aprovizionare, sau dacă se socotește că, în loc de 10 000 de călăreți în plus, s-ar putea dispune de 50 000 de infanteriști.

Aceste particularități, rezultate din predominarea unei arme, sunt cu atât mai importante pentru arta războiului, în sens restrâns, pentru că ea ne învață folosirea forțelor armate *existente* și o dată cu acestea, i se fixează înaltului comandant, în mod obișnuit, și cuantumul diferitelor arme, fără ca el să aibă mult de hotărât în materie.

Dacă vrem, deci, să ne închipuim un mod de a purta războiul modificat prin preponderența unei arme, obținem următoarele:

Un surplus de artilerie trebuie să ducă la un caracter mai defensiv și mai pasiv al acțiunilor; se va recurge mai mult la poziții fortificate, la un teren foarte accidentat, chiar la poziții în munți, pentru ca dificultățile terenului să precizeze apărarea și protecția numeroasei artilerii, iar forțele inamice să vină singure să-și afle nimicirea. Întregul război va fi dus într-un pas de menuet, sever și formal.

O lipsă de artilerie, dimpotrivă, ne va obliga să facem să predomine principiul atacului, principiul activ al mișcării. Marșuri, eforturi, ostenele vor deveni armele noastre specifice; astfel războiul devine mai variat, mai viu, mai stufos; marile evenimente se schimbă pe mărunțiș.

Disponând de o cavalerie foarte numeroasă vom căuta șesurile întinse și vom îndrăgi mișcările mari. Aflați la distanță mai mare de inamic, ne vom bucura de mai multă liniște și confort, fără să i le acordăm și lui. Vom îndrăzni învăluiri mai curajoase și, în general, mișcări mai cutezătoare, pentru că stăpânim spațiul. În măsura în care diversiuni și invazii fac parte din adevăratele mijloace auxiliare ale războiului, ne vom putea folosi cu ușurință de ele.

O lipsă categorică de cavalerie diminuează capacitatea de mișcare a armatei, fără a întări principiul ei de distrugere, cum o face excesul de artilerie. Prudența și metoda sunt atunci caracteristicile principale ale războiului. Tendințele firești sunt, în acest caz, a rămâne mereu în contact cu inamicul, pentru a nu-l pierde din ochi, a nu face nici o mișcare rapidă, și mai puțin încă mișcări pripite, peste tot o deplasare lentă de mase compacte, preferința pentru apărare și terenuri accidentate, iar dacă trebuie atacat, pentru direcția cea mai scurtă spre centrul de greutate al armatei inamice.

Aceste tendințe diferite pe care le capătă desfășurarea războiului după arma predominantă vor fi rar atât de cuprinzătoare și de radicale încât să determine, singure sau cu precădere, direcția întregii acțiuni. Dacă este de preferat ofensiva strategică sau defensivă, un teatru de război sau altul, o bătălie principală sau alt mijloc de distrugere, alegerea va fi determinată desigur de alte împrejurări, mai esențiale – cel puțin este foarte de temut că, dacă nu se va proceda așa, se va lua un aspect secundar drept principal. Dar chiar dacă va fi așa, dacă problemele principale au și fost rezolvate pentru alte motive, tot mai rămâne un oarecare spațiu de joc pentru influența armeei predominante, căci, prin toate stadiile și nuanțele felurite ale vieții militare, se poate acționa prudent și metodic în atac, îndrăzneț și întreprinzător în apărare etc.

Invers, natura războiului poate avea o influență sensibilă asupra raportului dintre arme.

În primul rând: un război popular, bazat pe *landwehr* și *landsturm*, trebuie bineînțeles să organizeze mase mari de infanterie; căci, într-un asemenea război, lipsa constă mai curând în echipament decât în oameni, și deoarece, oricum, echipamentul este redus aici la cel mai strict necesar, e ușor de imaginat că, cu cheltuielile pentru o baterie de opt piese de artilerie, se pot organiza nu unul, ci două sau trei batalioane¹⁰⁹.

Al doilea: dacă un adversar slab nu poate recurge împotriva celui puternic la înarmarea poporului sau la o formă de miliție apropiată de ea, atunci desigur înmulțirea artileriei este cel mai sigur mijloc pentru a apropia de echilibru forța sa armată mai slabă, căci astfel câștigă oameni și sporește principiul esențial al forței sale armate, principiul nimicirii. Cel slab fiind oricum limitat, de cele mai multe ori, la un teatru redus de război, această armă va fi mai corespunzătoare pentru el. Frederic cel Mare a recurs la acest mijloc spre sfârșitul războiului de șapte ani.

Al treilea: cavaleria este arma mișcării și a marilor decizii; predominarea ei, dincolo de raportul obișnuit, este deci importantă când există spații foarte mari, mișcări importante încoace și încolo, precum și intenția unor mari lovituri decisive. Bonaparte ne dă un astfel de exemplu.

Că atacul și apărarea nu pot avea, în fond, influență asupra acestei proporții, va putea deveni limpede abia când vom vorbi despre aceste două forme ale activității militare. Deocamdată, vrem doar să remarcăm că ambii, atacatorul și apărătorul, parcurg de regulă aceleași spații și că, cel puțin în multe cazuri, pot avea aceleași intenții decisive. Amintim de campania din 1812.

Există de obicei părerea că, în Evul Mediu, călărirea ar fi fost mult mai numeroasă în raport cu pedestrima și că acest raport s-a diminuat treptat până în zilele noastre. Aceasta este însă, cel puțin în parte, o neînțelegere. S-ar putea ca, numeric, proporția călărimii să nu fi fost semnificativ mai mare în medie, cum ne vom convinge, urmărind datele mai exacte privind forțele armate din Evul Mediu. Să ne gândim numai la masele de pedestrimi ce alcătuiau armatele cruciaților sau urmau pe împărații germani în expedițiile lor din Italia. Dar importanța călărimii era mult mai mare. Ea era arma cea mai puternică, compusă din partea cea mai bună a poporului, și asta în asemenea măsură, încât, deși întotdeauna mult mai slabă numeric, era totuși mereu considerată drept forță principală, pedestrima fiind nesocotită, abia pomenită; de aici s-a și născut părerea că, pe vremea aceea, ar fi existat întotdeauna foarte puțină pedestrimă. Desigur, cu prilejul unor mici incidente războinice în interiorul Germaniei, Franței sau Italiei, se întâmpla, mai des decât azi, ca întreaga mică armată să conste numai din călărime; cum ea era arma principală, nu avem aici nici o contradicție; aceste cazuri nu pot fi însă hotărâtoare, dacă considerăm totalitatea cazurilor, în care marile armate erau cu mult precumpănitoare. Numai după ce toate obligațiile de vasalitate în ducerea războiului au încetat, iar războaiele au fost purtate de soldați recrutați, închiriați și plătiți, se întemeiau adică pe bani și recrutare, deci

în perioada războiului de treizeci de ani¹¹⁰ și a războaielor din timpul lui Ludovic al XIV-lea¹¹¹, a încetat această folosire de mase mari, puțin utile, de pedestrime, și poate că uzul s-ar fi întors exclusiv la călărimă dacă, între timp, importanța pedestrimii n-ar fi crescut iarăși datorită unei dezvoltări remarcabile a armelor de foc și n-ar fi reușit astfel, într-o anumită măsură să-și mențină superioritatea numerică. În acea perioadă, când pedestrimea era puțin numeroasă, raportul ei față de călărimă era 1:1, iar când era numeroasă 3:1.

Călărima a pierdut tot mai mult din importanță, pe măsura dezvoltării armelor de foc. Lucru destul de ușor de înțeles, numai că evoluția trebuie raportată nu numai la arma însăși și la priceperea folosirii ei, ci și la folosirea fracțiunilor de armată înzestrate cu ea. În bătălia de la Mollwitz¹¹², prusienii au atins în mânăuirea armelor de foc o rapiditate care, de atunci, n-a mai putut fi depășită. În schimb, folosirea infanteriei pe teren accidentat și a puștii în ciocnirile dintre trăgători au apărut abia de atunci încoace și trebuie considerate ca un mare progres în actul de nimicire.

După părerea noastră, deci, proporția călărimii s-a modificat puțin în ce privește numărul, mult însă în ce privește importanța. S-ar părea că aici ar fi o contradicție, în realitate, însă, nu este. Într-adevăr, pedestrimea Evului Mediu, când se afla în număr mare în armată, ajungea la acest număr nu prin relația sa necesară cu călărima, ci pentru că toți oamenii ce nu puteau fi utilizați în călărimă, mult mai scumpă, erau vărsați la pedestrime; pedestrimea aceasta nu era, deci, decât un mijloc ajutător, iar călărima n-ar fi putut fi niciodată prea multă, dacă numărul ei ar fi fost determinat numai de valoarea ei intrinsecă. Așa se explică faptul că, cu toată importanța ei tot mai mică, cavaleria poate mai are suficientă importanță pentru a-și păstra raportul numeric în care s-a menținut atât de constant până acum.

În fapt, este remarcabil că, cel puțin de la războiul austriac de succesiune încoace, raportul cavaleriei față de infanterie nu s-a modificat deloc și a oscilat mereu între un sfert, o cincime și o șesime a infanteriei; ceea ce pare să indice că acest raport satisface tocmai necesitatea naturală și că, deci, în el se manifestă acele mărimi ce nu pot fi determinate direct. Noi, însă, ne îndoiim că ar fi așa și găsim că celelalte motivări ale unei cavalerii numeroase sunt vădite în cele mai importante cazuri.

Rusia și Austria sunt state obligate la o cavalerie numeroasă, pentru că au mai păstrat în cadrul lor statal resturi de instituții tătarești. Bonaparte nu putea fi niciodată suficient de puternic pentru scopurile sale; după ce folosise până la limita posibilului conscripția¹¹³, nu-i mai rămânea să-și întărească armata decât prin înmulțirea armelor auxiliare, întemeiate mai mult pe bani decât pe folosirea oamenilor. Pe lângă aceasta, nu se poate nega că, în condițiile dimensiunilor uriașe ale expedițiilor lui războinice, cavaleria trebuia să aibă mai mare importanță decât în cazurile obișnuite.

După cum se știe, Frederic cel Mare socotea cu mare grijă orice recrut pe care-l putea economisi țării sale; principala lui preocupare era să-și mențină, pe cât posibil, puterea armatei pe socoteala străinătății. Că avea toate motivele pentru aceasta se înțelege cu atât mai bine cu cât, din teritoriul său redus, îi mai fuseseră sustrase Prusia și provinciile vestfalice.

Cavaleria, pe lângă faptul că cere în genere mai puțini oameni, se și completa mult mai ușor prin recrutare; în plus, sistemul lui de război se bizuia în întregime pe superioritatea în mișcare și astfel, până la sfârșitul războiului de șapte ani, cavaleria lui s-a tot înmulțit, în timp ce numărul infanteriei scădea; totuși, chiar la sfârșitul acestui război, cavaleria abia dacă reprezenta ceva peste o pătrime din numărul infanteriei.

În epoca menționată, n-au lipsit nici exemple de armate intrate în campanie cu o cavalerie neobișnuit de slabă și care au reușit totuși victoria. Cel mai cunoscut este bătălia de la Gross-Görschen¹¹⁴. Dacă ne referim numai la diviziile care au participat la luptă, Bonaparte avea 100 000 de oameni, din care 5 000 cavalerie și 90 000 infanterie; aliații 70 000 de oameni, din care 25 000 cavalerie și 40 000 infanterie. Deci, pentru 20 000 de oameni cavalerie în minus, Bonaparte avea numai 50 000 infanterie în plus, dar ar fi trebuit să aibă 100 000, ca să fie o echivalență. Dacă a câștigat bătălia cu acea superioritate în infanterie, se poate pune întrebarea dacă ar mai fi fost măcar posibil s-o piardă, în cazul în care raportul ar fi fost de 140 000 la 40 000.

Bineînțeles că, imediat după bătălie, s-a arătat marele folos al superiorității noastre în cavalerie, căci Bonaparte aproape că n-a luat trofee. Așadar, câștigarea bătăliei nu e totul – dar oare nu rămâne întotdeauna esențialul?

După asemenea reflecții, ne este greu să credem că raportul stabilit și menținut între cavalerie și infanterie de 80 de ani încoace ar fi cel firesc, rezultând doar din valoarea lor absolută. Suntem mai curând de părere că, după diverse oscilații, raportul dintre cele două arme va continua să se modifice în sensul de până acum și că, până la urmă, numărul constant al cavaleriei va deveni sensibil mai mic.

În ce privește artileria, bineînțeles că numărul pieselor de artilerie a crescut de la inventarea lor, pe măsură ce s-au perfecționat și au devenit mai ușoare; totuși și el se menține, de la Frederic cel Mare, aproximativ la același raport de 2-3 piese la 1 000 de oameni, bineînțeles la începutul campaniei, căci în cursul acesteia artileria nu se topește la fel de repede ca infanteria; de aceea, la sfârșitul campaniei, raportul este sensibil modificat în favoarea artileriei și se poate socoti cu 3 până la 4 sau 5 piese la 1 000 de oameni. Dacă acest raport este cel firesc sau dacă numărul tunurilor mai poate crește, fără a prejudicia întreaga conducere a războiului, va fi rolul experienței să ne învețe.

Pentru a conchide, iată rezultatul principal al întregii noastre reflecții:

1. Infanteria este arma principală, căreia celelalte două îi sunt subordonate.
2. Dovedind mai multă pricepere în conducerea războiului, lipsa celorlalte două poate fi într-o câțva compensată, cu condiția de a avea o infanterie cu atât mai numeroasă, iar compensarea este cu atât mai ușor de înfăptuit cu cât această infanterie este mai bună.
3. Este mai greu să te lipsești de artilerie decât de cavalerie, pentru că artileria este principalul mijloc al nimicirii, iar lupta ei este mai contopită cu a infanteriei.
4. În general, deoarece în actul nimicirii artileria este arma cea mai puternică, iar cavaleria cea mai slabă, trebuie să se întrebe întotdeauna: cât de multă artilerie poți avea fără prejudiciu, cu cât de puțină cavalerie o poți scoate la capăt?

CAPITOLUL 5

ORDINEA DE BĂTAIE A ARMATEI

Ordinea de bătaie este acea împărțire și combinare a armelor în verigi distincte ale ansamblului și acea formă de dispunere a lor care trebuie să rămână norma pentru toată durata campaniei sau războiului.

Ea constă, așadar, întrucâtva, dintr-un element aritmetic și unul geometric, *împărțirea* și *dispunerea*. Prima pornește de la organizarea permanentă din timp de pace a armatei, luând drept unități anumite subdiviziuni ca batalioane, escadroane, regimente, baterii etc. și constituind din ele verigile mai mari până la ansamblu, după necesitatea împrejurărilor existente. În același chip, dispunerea pornește de la tactica elementară – predată armatei în timp de pace, exersată cu ea și care, în momentul începerii războiului, trebuie considerată drept o calitate a ei ce nu mai poate fi esențial modificată –, leagă de ea condițiile pe care le impune, în linii mari, folosirea trupelor în război și determină astfel, în general, norma după care armata trebuie dispusă în vederea luptei. Acesta a fost totdeauna cazul când armate mari au intrat în campanie și au existat chiar epoci în care această formă a fost considerată elementul cel mai important al luptei.

În veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, când dezvoltarea armei de foc a dus la o atât de mare înmulțire a infanteriei și a întins-o totodată în linii atât de lungi și de subțiri, ordinea de bătaie a devenit prin aceasta, ce-i drept, mai simplă, dar totodată mai dificilă și mai artificioasă în executare. Și, deoarece nu se mai știa ce să se facă cu cavaleria, decât să fie împărțită pe aripi, unde nu se trăgea și unde era spațiu pentru călărie, ordinea de bătaie făcea din armată, de fiecare dată, un ansamblu compact și indivizibil. Dacă o asemenea armată era tăiată la mijloc, era ca o rămă tăiată în două: aripile mai aveau viață și mobilitate, dar își pierduseră funcțiile lor naturale. Forța armată era, așadar, într-un fel condamnată la un dispozitiv unic și era nevoie, de fiecare dată, de o mică organizare și dezorganizare, când părți ale ei trebuiau dispuse în poziții separate. Marșurile pe care ansamblul armatei trebuia să le execute erau o stare în care armata se afla oarecum în afara legii. Dacă inamicul era în preajmă, aceste marșuri trebuiau organizate cu cel mai mare meșteșug, pentru a putea trece o linie sau una din aripi peste toate obstacolele terenului, păstrând întotdeauna o distanță acceptabilă față de cealaltă. Marșurile trebuiau mereu furate ina-

micului, iar faptul că acest furt putea avea loc mereu nepedepsit se datora împrejurării că și inamicul era în aceeași situație.

De aceea când, în ultima jumătate a secolului al XVIII-lea, s-a ivit ideea că aripile pot fi la fel de bine apărute de cavalerie, dacă aceasta este așezată în spatele armatei, ca și atunci când ar sta în prelungirea lor, că, în plus, cavaleria mai poate fi folosită la multe altele decât exclusiv să se dueleze singură cu cavaleria inamică, s-a și făcut un pas mare înainte, dacă n-ar fi decât pentru că armata, a cărei dimensiune principală este întotdeauna lărgimea dispozitivului ei, era constituită acum din verigi omogene, astfel încât putea fi descompusă într-un număr oarecare de fracțiuni și se obțineau numai fracțiuni asemenea, atât între ele, cât și cu ansamblul armatei. Cu aceasta, armata înceta să fie o singură bucată și devenea un ansamblu multiplu articulat, deci flexibil și suplu. Părțile puteau fi despărțite fără dificultăți de ansamblu și reunite iarăși cu el, ordinea de bătaie rămânând mereu aceeași. Astfel au apărut corpuri din toate armele, adică astfel deveniră posibile, căci nevoia lor se simțise desigur mult mai demult.

Că toate acestea decurg din bătaie este foarte firesc. Bătălia era pe vremuri întregul război și va rămâne întotdeauna elementul lui principal; în afară de aceasta, în general, ordinea de bătaie ține mai mult de tactică decât de strategie și noi n-am vrut decât să arătăm, prin această origine, cum tactica a făcut muncă pregătitoare pentru strategie, prin ordonarea ansamblului în ansambluri mai mici.

Cu cât armatele deveneau mai mari, cu cât erau împărțite pe spații mai întinse, cu cât mai felurit se întrepătrundeau eficacitățile diferitelor părți, cu atât mai mult spațiu câștiga strategia, și astfel ordinea de bătaie, în sensul definiției noastre, a trebuit să intre într-un fel de interacțiune cu strategia, interacțiune care se manifestă îndeosebi la punctele de joncțiune ale strategiei cu tactica, adică în acele momente când distribuția generală a forțelor armate trece la diferitele dispozitive ale luptei.

Abordăm acum din punct de vedere strategic cele trei puncte: *împărțirea, combinarea armelor și dispunerea*.

1. *Împărțirea*. Din punct de vedere strategic n-ar trebui întrebat niciodată cât de puternic ar trebui să fie un corp sau o divizie, ci câte corpuri sau divizii ar trebui să aibă o armată. Nu e nimic mai greu de mânuit decât o armată împărțită în trei părți, în afară doar de una care nu e împărțită decât în două, în care caz înaltul comandant trebuie să fie aproape neutralizat.

A determina, fie chiar din motive de tactică elementară sau mai înaltă, puterea corpurilor mai mari sau mai mici înseamnă a lăsa un câmp incredibil de mare arbitrarului, și cerul știe ce raționamente s-au putut face în acest spațiu. În schimb, necesitatea unui anumit număr de părți pentru un ansamblu independent este o chestiune pe cât de limpede, pe atât de concretă, iar această idee conferă, pentru unitățile mai mari, motivări cu adevărat strategice ale numărului, implicit ale forței lor, în timp ce cele mici, companii, batalioane etc., sunt lăsate în grija tacticii.

Cel mai mic ansamblu izolat aproape că nu se poate închipui fără a deosebi la el trei părți, pentru ca o parte să poată acționa împinsă înainte și una rămânând în urmă. Că patru sunt și mai la îndemână rezultă și numai dacă gândim că partea de mijloc, ca forță principală, trebuie doar să fie mai puternică decât fiecare din celelalte două; așa se poate progresa până la opt, care ni se pare cifra cea mai potrivită pentru o armată, dacă se acceptă ca nevoie constantă o parte pentru avangardă, trei pentru forța principală, și anume aripa dreaptă, centrul, aripa stângă, două pentru rezervă, una pentru siguranța la dreapta, alta pentru siguranța la stânga. Fără a atribui în mod pedant mare valoare acestor cifre și scheme, credem totuși că ele exprimă dispozitivul strategic cel mai obișnuit, care se repetă mereu și deci oferă o împărțire comodă.

Firește, conducerea armatei (și conducerea oricărui ansamblu) pare mult ușurată dacă nu are de poruncit decât la trei sau patru oameni, dar această comoditate înaltul comandant o plătește foarte scump, într-un dublu chip. Întâi, că se pierde cu atât mai mult din rapiditatea, forța și precizia ordinului, cu cât scara ierarhică pe care acesta trebuie să coboare este mai lungă, ceea ce se întâmplă atunci când comandanții de corp se află între el și comandanții de divizii; în al doilea rând, în fapt, înaltul comandant pierde în forță și eficacitate cu cât este mai mare sfera de acțiune a subordonaților săi direcți. Un înalt comandant având în subordine 100 000 de oameni, împărțiți în opt divizii, exercită o autoritate mai mare ca intensitate decât dacă acești 100 000 ar fi împărțiți numai în trei divizii. Există pentru aceasta diferite motive, cel mai important este însă că fiecare comandant crede că are un fel de drept de proprietate asupra tuturor

părților corpului cel comandă și se opune aproape întotdeauna ca o parte a acestuia să-i fie retrasă pentru timp mai scurt sau mai lung. Experiența de război va face aceasta limpede oricui.

Pe de altă parte, însă, numărul părților nu trebuie lăsat să crească prea mult, dacă nu vrem să urmeze dezordinea. Chiar opt părți sunt deja greu de condus dintr-un cartier general de armată și nu trebuie lăsată cifra să crească dincolo de zece. La o divizie, însă, unde mijloacele de a transpune ordinele în acțiune sunt mult mai reduse, numere normative mai mici, de patru, cel mult cinci, trebuie socotite mai nimerite. Dacă cu acești factori, cinci și zece, nu o scoatem la capăt, adică dacă brigăzile ar deveni prea mari, ar trebui intercalate comandamente de corpuri; trebuie avut însă în vedere că prin aceasta apare o *potență* nouă, care dintr-o dată reduce mult toți ceilalți factori. Dar ce este oare o brigadă prea mare? Uzul este de a o face să aibă de la 2 000 la 5 000 de oameni, iar două cauze par să vegheze într-o cârta la această din urmă limită: prima, că brigada este gândită ca o unitate ce poate fi condusă de un om în mod nemijlocit, adică cât îi acoperă vocea¹⁵, a doua că nu vrem să lășăm o masă mai mare de infanterie fără artilerie și că, prin această primă combinație, se obține de la sine o unitate distinctă. Nu vrem să ne pierdem în aceste subtilități tactice și nici să dezbatem problemele litigioase, când și în ce proporții trebuie să aibă loc combinarea celor trei arme, adică la nivelul diviziilor de 8 000-12 000 de oameni, sau al corpurilor de 20 000-30 000. Dar nici cei mai dârji adversari ai acestei combinații nu vor contesta afirmația că numai ea asigură *independența unei părți* și că, deci, pentru părțile destinate să se afle adesea izolate în război, combinarea este, cel puțin, foarte de dorit.

O armată de 200 000 de oameni împărțită în zece divizii, iar diviziile în câte cinci brigăzi, le-ar da acestora câte 4 000 de oameni. Nu vedem aici niciăieri o disproporție. Desigur că armata aceasta poate fi împărțită și în 5 corpuri, corpul în 4 divizii, divizia în 4 brigăzi, ceea ce lasă fiecărei brigăzi câte 2 500 de oameni. Dar, considerată abstract, prima împărțire ne pare preferabilă căci, pe lângă faptul că cealaltă are o treaptă ierarhică în plus, cinci părți sunt prea puține pentru o armată; ar fi astfel lipsită de mobilitate; patru pentru un corp sunt de asemenea prea puține, iar 2 500 de oameni constituie o brigadă slabă, din care vor fi în felul acesta 80, în loc de 50 la prima împărțire, care era deci mai simplă. Se renunță la toate aceste avantaje numai pentru a avea de dat ordine unui număr pe jumătate mai mic de generali. Se înțelege de la sine că la armate mai mici împărțirea pe corpuri este și mai nepotrivită.

Acesta este aspectul abstract al chestiunii. Cazul concret poate prezenta motive care să impună o altă hotărâre. Ajunge să ne gândim că dacă 8 sau 10 divizii reunite în câmpie se mai pot conduce, în poziții extinse de munte aceasta ar putea, eventual, deveni imposibil. Un fluviu mare, care împarte armata în două, face indispensabil un comandant asupra unei jumătăți; pe scurt, există sute de împrejurări, locale sau individuale, în fața cărora regulile abstracte trebuie să cedeze.

Experiența ne învață însă că aceste motive abstracte se impun de cele mai multe ori și că sunt înălțurate mai rar decât s-ar putea eventual crede, de cele concrete. Ne permitem acum să precizăm, cu un simplu rezumat, amploarea acestei considerări și vom înșira în acest scop diferitele puncte esențiale. Înțelegând prin părțile unui ansamblu numai cele rezultate din *prima* împărțire, deci cele *nemijlocite*, spunem:

1. Dacă un ansamblu are prea puține părți, devine greoi.

2. Dacă părțile ansamblului sunt prea mari, aceasta slăbește forța voinței înaltului comandant.

3. Cu fiecare nouă treaptă ierarhică pe care trebuie s-o parcurgă ordinul, forța acestuia este slăbită pe două alte căi, întâi, prin pierderea de substanță provocată de noul eșalon de parcurs, al doilea, prin timpul mai lung pe care-l necesită fiecare ordin pentru a ajunge la executant.

Toate acestea arată că numărul părților de același grad trebuie să fie cât mai mare, iar scara ierarhică cât de mică posibil, și acestei tendințe i se opune doar faptul că la armate pot fi conduse comod 8 până la 10 părți, iar la diviziuni mai mici nu mai mult de 4 până la 6 părți.

2. *Combinarea armelor.* Pentru strategie, combinarea armelor în ordinea de bătaie este importantă numai pentru părțile care, în mersul firesc al lucrurilor, ajung des la o dispunere distinctă, putând fi obligate să poarte independent o luptă. Este însă în firea lucrurilor ca verigile de ordinul întâi și, în principal, numai acestea, să fie destinate unei dispunerii distincte, pentru că, după cum vom vedea cu un alt prilej, dispunerile distincte pornesc de cele mai multe ori de la noțiunea și nevoile unui ansamblu.

De aceea, luând lucrurile strict, strategia n-ar pretinde combinarea permanentă a armelor decât pentru corpuri sau, în lipsa acestora, pentru divizii, iar pentru verigile de ordine inferioară ar accepta combinarea momentană, după nevoi.

Apare, însă, limpede că un corp, dacă ajunge mare, adică de 30 000-40 000 de oameni, se va găsi rar în situația dispunerii într-o singură poziție, neîmpărțit. La corpuri de asemenea mărime este, deci, necesară combinarea armelor la nivelul diviziilor. Numai cel cu totul lipsit de experiența războiului poate nesocoti întârzierea provocată în deplasarea rapidă a trupelor, atunci când infanteriei trebuie abia să i se afecteze un detașament de cavalerie, situat într-un alt punct, poate destul de îndepărtat, fără să mai vorbim de încurcăturile ce se produc cu acest prilej.

Mai amănunțita combinare a celor trei arme, cât de departe trebuie să meargă, cât de intimă să fie, ce rezerve trebuie să rămână din fiecare, sunt toate chestiuni pur tactice.

3. *Dispunerea.* Hotărârea privind relațiile spațiale ale dispunerii elementelor unei armate în ordinea de bătaie este, de asemenea, întru totul tactică și se referă numai la bătălie. Există și o dispunere strategică, dar ea depinde aproape numai de determinările și necesitățile momentului, iar ceea ce este rațional în ea nu are legătură cu „ordinea de bătaie”; vom vorbi deci de ea în alt loc, sub titlul „dispunerea armatei”.

Ordinea de bătaie a armatei este, deci, împărțirea și dispunerea acesteia într-o masă organizată în vederea bătăliei. Părțile sunt astfel combinate încât cerințele momentului, atât cele tactice, cât și cele strategice, să poată fi ușor satisfăcute prin folosirea unor părți distincte, prelevate din această masă. Dacă cerința momentului încetează, părțile își reocupă locurile, și astfel ordinea de bătaie devine prima treaptă și baza principală a celui salutar metodism despre care am vorbit în capitolul al 4-lea al cărții a II-a și care, în război, reglează mecanismul ca bătaia unui pendul.

CAPITOLUL 6

DISPUNEREA GENERALĂ A ARMATEI

Între momentul primei adunări a forțelor armate și cel al hotărârii mature, în care strategia a condus armata la punctul hotărâtor, iar tactica a indicat fiecărei părți a armatei locul și rolul său, există, în majoritatea cazurilor, un mare interval; tot astfel de la o catastrofă hotărâtoare la altă.

Înainte, aceste intervale, într-un fel, nici nu aparțineau războiului. N-avem decât să vedem cum își organiza Luxemburg taberele și marșurile. Îl amintim pe acest înalt comandant pentru că este celebru prin taberele și marșurile lui, deci poate fi socotit ca un reprezentant al epocii sale, și pentru că din *Histoire de la Flandre militaire* știm mai mult despre ele decât despre cele ale altor înalți comandanți din acea vreme.

Locul de tabără se alegea întotdeauna cu spatele aproape de un fluviu, o mlaștină sau o vale adâncă, ceea ce azi ar fi socotit o nebulie. Direcția în care se afla inamicul avea atât de puțină importanță la determinarea frontului, încât sunt frecvente cazurile în care spatele era întors către inamic, iar frontul către propria țară. Acest procedeu, azi nemaipomenit, se poate înțelege numai dacă la alegerea taberei se ia în considerare comoditatea ca principal criteriu, aproape ca singurul, deci starea în tabără este considerată ca o situație în afara acțiunii de război, oarecum în culise, unde nu te jenezi. Rezemarea spatelui de un obstacol trebuie să fie socotită drept singura măsură de siguranță luată cu acest prilej, firește în spiritul conducerii războiului din acea vreme; căci această măsură nu se potrivea de fel cu eventualitatea de a fi obligat la luptă într-o asemenea tabără. Aceasta nici nu prea era de temut, pentru că ciocnirile se întemeiau aproape pe un fel de acord reciproc, ca un duel, la care te duci la o oră convenabilă părților. Deoarece armatele nu puteau lupta în orice regiune, parte din pricina cavaleriei numeroase care, în amurgul gloriei sale, mai era considerată drept arma principală, mai ales la francezi, parte din pricina ordinii de bătaie neadaptate; într-o regiune accidentată te aflai ca sub protecția unui teritoriu neutru și, deoarece tu însuși nu prea puteai folosi partea accidentată a regiunii, preferai să ieși în întâmpinarea inamicului care înainta în vederea bătăliei. Știm prea bine că tocmai bătăliile lui Luxemburg de la Fleurus, Steenkerke și Neerwinden au fost purtate în alt spirit; dar acest spirit se desprindea tocmai atunci, sub acest mare căpitan, de metodele anterioare, și încă nu-și exercitase retroacțiunea asupra metodei organizării taberelor. Căci modificările în arta războiului pornesc întotdeauna de la acțiunile hotărâtoare și, prin aceasta, schimbările se introduc treptat și în celelalte. Cât de puțin era considerată viața de tabără ca făcând parte din starea de război

rezultă din expresia „il va à la guerre“*, folosită pentru ostașul care ieșea din tabără, să-l observe pe inamic.

Nici în privința marșurilor situația nu era prea diferită; artileria se despărțea cu totul de restul armatei, pentru a folosi drumuri mai sigure și mai bune, iar aripile cavaleriei schimbau în mod obișnuit locurile, ca să poată avea alternativ parte de onoarea aripii drepte.

Acum, adică îndeosebi de la războaiele sileziene încoace, starea în afara luptei este atât de impregnată de tot ce ține de luptă, încât cele două situații sunt în cea mai intimă interacțiune, astfel că una nici nu mai poate fi deplin gândită fără cealaltă. Dacă, înainte, lupta era arma propriu-zisă, iar starea din afara acțiunii plăseaua, una lama de oțel, cealaltă mânerul de lemn lipit de ea, întreaga armă fiind compusă deci din elemente eterogene – acum lupta este tăișul, starea din afara luptei spinarea lamei, întregul trebuie considerat însă ca un metal bine sudat, în care nu se mai poate deosebi unde începe oțelul și unde se termină fierul.

Această existență în război în afara luptei este reglementată acum în parte de instituțiile și regulamentele de serviciu ale armatei, pe care aceasta le are din timp de pace, în parte de dispozițiile tactice și strategice ale momentului. Cele trei stări în care se pot afla forțele armate sunt cantonamente, marș și tabere. Toate trei aparțin atât tacticii, cât și strategiei, și ambele, având limite ce se ating aici în multe cazuri, par să împietzeze adesea una asupra alteia sau o și fac cu adevărat, astfel încât anumite dispozițiuni pot fi considerate concomitent tactice și strategice.

Vrem să vorbim în general despre cele trei forme de existență în afara luptei, înainte să se fi legat de ele scopuri particulare; pentru aceasta trebuie, însă, să considerăm întâi dispunerea generală a forțelor armate, deoarece aceasta este pentru tabere, cantonamente și marșuri o directivă cu caracter superior, mai cuprinzătoare.

Dacă considerăm dispunerea forțelor armate în general, adică fără scopuri speciale, nu o putem gândi decât ca unitate, și anume numai ca un *ansamblu destinat bătăliei comune*, căci fiecare abatere de la această cea mai simplă formă ar și presupune un scop deosebit. Astfel se naște noțiunea unei armate, oricât de mică sau de mare ar fi.

Mai departe, acolo unde lipsesc încă toate scopurile speciale, se impune ca singur scop *menținerea*, deci și *siguranța* armatei. Cele două condiții sunt deci ca armata să existe și să se poată bate întrunită, ambele fără dezavantaje deosebite. Din aceste condiții, aplicate mai concret la aspectele legate de existența și siguranța armatei, rezultă următoarele:

1. Facilitatea întreținerii.
2. Facilitatea cazării trupelor.
3. Un spate asigurat.
4. Un teren descoperit în față.
5. Poziția însăși într-un teren accidentat.
6. Puncte de sprijin strategice.
7. Divizarea adecvată.

Explicațiile noastre în legătură cu punctele de mai sus sunt următoarele.

Primele două ne îndeamnă să căutăm regiuni cultivate, orașe mari și șosele bune. Ele hotărăsc mai mult generalul decât particularul.

Ce înțelegem prin spate asigurat reiese din capitolul despre liniile de legătură. Cel mai urgent și mai important în această privință este dispunerea verticală pe direcția principalei căi de retragere din apropierea poziției.

În ce privește punctul al patrulea, bineînțeles că o armată nu poate avea o privire de ansamblu asupra unui teritoriu, cum își poate vedea frontul în momentul dispunerii sale tactice pentru bătălie. Dar ochii strategici sunt avangărzile, detașamentele înaintate, spionii etc., iar acestora observarea le va fi bineînțeles mai ușoară pe un teritoriu deschis decât pe unul accidentat.

Punctul cinci este doar reversul punctului patru.

Punctele de sprijin strategice se disting de cele tactice prin două însușiri: anume că nu trebuie să fie în atingere directă cu armata și că, pe de altă parte, trebuie să aibă o extindere mult mai mare. Cauza este că, prin firea lucrurilor, strategia se mișcă în general în intervale de timp și spațiu mai largi decât tactica. Când o armată ia poziție la o milă de un litoral sau de malul unui fluviu foarte important înscamă că se sprijină strategic pe formele de teren respective, căci inamicul nu va fi în stare să folosească acest spațiu pentru o învăluire strategică. El nu va putea intra

* În franceză „merge la război“ (n. tr.).

zile și săptămâni în acest spațiu, în care nici nu va putea face marșuri lungi. Pe de altă parte, un lac cu o circumferință de câteva mile nu poate fi considerat decât cu greu un obstacol pentru strategie; la modul ei de acțiune, câteva mile la stânga sau la dreapta joacă rar un rol. Fortărețele devin puncte strategice de sprijin în măsura în care sunt mai mari, iar sfera acțiunilor lor ofensive este mai largă.

Disponerea fragmentată a armatei este determinată de scopuri și necesități fie speciale, fie generale, numai de acestea din urmă putând fi vorba aici.

Prima necesitate generală este împingerea înainte a avangărzii, împreună cu alte detașamente necesare observării inamicului.

A doua este că, la armatele foarte mari, de obicei și rezervele sunt amplasate cu câteva zile în urmă și, deci, determină o dispunere fragmentată.

În fine, acoperirea celor două aripi ale armatei impune de obicei corpurilor dispuse separat.

Sub această acoperire nu trebuie înțeles, cumva, că o parte din armată ar fi destinată să apere spațiul de la aripa sa, pentru ca acest așa-zis punct slab să devină inaccesibil inamicului; dacă ar fi așa, cine ar mai apăra aripa aripii? Această concepție, atât de răspândită, este un nonsens total. În sine, aripile nu sunt părți slabe ale armatei, din motivul că și armata inamică are aripi, și nu le poate primejdui pe ale noastre fără a și le expune pe ale sale aceleiași primejdii. Abia când situațiile devin inegale, când armata inamică ne este superioară, când liniile de comunicații inamice sunt mai puternice decât ale noastre (vezi „Linii de comunicație”), abia atunci aripile devin părți mai slabe. Dar nu este vorba aici de aceste cazuri speciale, deci nici de cazul când flancgarda este destinată, în legătură cu alte combinații, să apere într-adevăr spațiul de la aripa noastră, căci aceasta nu mai ține de categoria dispunerilor generale.

Dar chiar dacă aripile nu sunt părți deosebit de slabe, sunt totuși părți deosebit de importante, pentru că aici, din pricina învălurii, rezistența nu mai este atât de simplă ca pe linia frontului, măsurile devin mai complicate și cer mai mult timp și mai multă pregătire. De aceea, în generalitatea cazurilor, este întotdeauna necesar să se apere aripile, îndeosebi împotriva unor inițiative neprevăzute ale inamicului, și aceasta se realizează când se dispun la aripi mase mai importante decât ar fi necesare pentru simpla observare. A înlătura aceste mase, chiar dacă nu opun o rezistență serioasă, cere inamicului cu atât mai mult timp și o cu atât mai mare dezvoltare a forțelor și intențiilor sale, cu cât ele sunt mai mari, iar prin aceasta scopul este atins. Ce trebuie să se întâmple în continuare se leagă de planurile concrete ale momentului. De aceea, corpurile aflate la aripi pot fi considerate ca avangărzi de flanc, care întârzie înaintarea inamicului în spațiul aflat dincolo de aripile noastre și ne lasă timp să luăm contramăsuri.

Dacă aceste corpuri trebuie să se retragă către grosul armatei, fără ca și acesta să facă concomitent o mișcare înapoi, rezultă de la sine că ele nu vor trebui dispuse la același nivel cu grosul, ci vor trebui împinse întrucâtva înainte, pentru că o retragere, chiar atunci când începe fără a se fi angajat o luptă serioasă, tot nu trebuie să se facă în întregime pe flancul dispozitivului.

Așadar, din motivele interne ale unei dispunerii divizate rezultă un sistem natural format din patru sau cinci părți distincte, după cum rezerva rămâne, sau nu, la grosul armatei.

După cum întreținerea și cazarea trupei intervin în hotărâre cu prilejul dispunerii generale, tot astfel aceste două aspecte influențează asupra dispunerii divizate. La considerarea ambelor aspecte trebuie ținut seama și de motivele dezvoltate mai sus, căutându-se ca unul să fie satisfăcut fără ca celălalt să aibă prea mult de suferit. În majoritatea cazurilor, prin împărțirea în cinci corpuri distincte, dificultățile cazării și întreținerii vor fi înlăturate, iar din acest punct de vedere nu vor mai fi necesare mari schimbări.

Trebuie să ne mai interesăm de distanțele la care pot fi plasate unele față de altele aceste corpuri despărțite pentru a realiza intenția unui sprijin reciproc, deci cea de a se bate împreună. Amintim aici ceea ce am spus în capitolul despre durată și decizia luptei, că nu se poate da un răspuns absolut, pentru că forța absolută și relativă, armele și terenul au o foarte mare influență, ci se pot enunța doar generalități, cum ar fi o cifră medie.

Depărțarea avangărzii este cel mai ușor de determinat; deoarece în retragere ea se reîntâlnește cu armata, distanța ei poate fi oricum până la un marș de o zi bună, fără să poată fi obligată să dea o bătălie separată. Nu va fi însă împinsă înainte mai mult decât cerc siguranța armatei, pentru că avangarda suferă cu atât mai mult cu cât trebuie să se retragă mai departe.

În ce privește flancgărzile, după cum am mai spus-o, lupta unei divizii obișnuite de 8 000 până la 10 000 de oameni durează în mod curent mai multe ore, chiar până la o jumătate de zi, înainte

să se decidă; de aceea nu există reticente să dispui o asemenea divizie la câteva ore, adică 1 la 2 mile distanță de grosul armatei, și, în baza aceluiași motive, corpuri de 3-4 divizii pot fi corect dispuse la o distanță de o zi de marș, adică 3 la 4 mile.

Din această dispunere generală a forței principale în patru-cinci părți, izvorâtă din natura lucrurilor și din distanțele date, se va naște un anumit metodism, care va divide în mod mecanic armata, ori de câte ori scopuri deosebite nu vor interveni în mod mai hotărât.

Dar, deși presupunem din capul locului că fiecare din aceste părți despărțite una de alta este aptă de o luptă de sine-stătătoare și că ar putea ajunge într-o asemenea necesitate, nu rezultă de fel de aici că *adevărată intenție* a dispunerii despărțite ar fi ca părțile să se bată separat. Nevoia acestei dispuneri despărțite este de cele mai multe ori doar o condiție a existenței, creată de timp. Dacă dușmanul se apropie pentru a obține decizia printr-o luptă generală, durată strategică a trecut, totul se contopește în momentul unic al bătăliei și, o dată cu aceasta, se termină și dispar scopurile dispunerii despărțite. Când începe bătălia, considerațiile de cazare și aprovizionare dispar; observarea inamicului pe front și flancuri și slăbirea elanului său printr-o ușoară contrapresiune s-au îndeplinit, iar acum totul se orientează spre marea unitate a bătăliei principale. Dacă este așa, faptul că dispunerea despărțită a fost gândită doar ca o condiție, ca răul necesar, iar lupta comună ca scopul acestei dispuneri, constituie cel mai bun criteriu al valorii sale.

CAPITOLUL 7

AVANGARDĂ ȘI AVANPOSTURI

Aceste două obiecte sunt dintre cele în care firele tactice și strategice converg. Pe de o parte, ele trebuie socotite printre măsurile care dau formă luptei și asigură executarea planurilor tactice, pe de altă parte, duc adesea la ciocniri independente, iar prin dispunerea lor mai mult sau mai puțin îndepărtată de grosul armatei sunt de considerat drept verigi ale lanțului strategic, și tocmai această dispunere ne determină să zăbovim o clipă asupra lor, în completarea capitoului precedent.

Fiecare trupă, nu întru totul gata de bătălie, are nevoie de o avangardă, pentru a afla și cerceta înaintarea inamicului, înainte să-l fi zărit, căci câmpul ei vizual nu depășește, de regulă, cu mult raza de acțiune a armelor sale. Ce ar fi însă un om ai cărui ochi n-ar vedea mai departe de lungimea brațelor lui? S-a spus încă mai de mult că avanposturile sunt ochii armatei. Dar necesitatea nu este întotdeauna aceeași, are intensități diferite. Forța armatei și dispersarea ei, timpul, locul, împrejurările, natura războiului, ba și hazardul o influențează, și de aceea nu trebuie să ne mire dacă, în istoria războiului, folosirea avangărzii și avanposturilor nu apare în contururi simple și precise, ci într-un fel de dezordine a celor mai felurite cazuri.

Ba vedem siguranța armatei încredințată unui corp anume al avangărzii, ba unei linii lungi de avanposturi izolate; ba se întâlnesc ambele, ba nu este vorba de nici una din ele; ba există o avangardă comună a coloanelor aflate în înaintare, ba fiecare coloană are avangarda sa. Vrem să încercăm să ne reprezentăm limpede acest obiect și să vedem apoi dacă, pentru aplicare, nu poate fi redus la câteva principii simple.

Dacă o trupă este în mișcare, un detașament mai mult sau mai puțin puternic îi face siguranța înaintată, constituind avangarda, care, în cazul unei mișcări de retragere, devine ariergardă. Dacă trupa este în cantonamente sau tabere, o linie întinsă de posturi slabe îi face siguranța înaintată, constituind *avanposturile*. Este firesc ca, în staționare, să poată și să trebuiască să fie acoperit un spațiu mai mare decât în mișcare, astfel încât într-un caz noțiunea de linie de posturi, în celălalt cea a unui corp reunit rezultă de la sine.

Avangarda, ca și avanposturile, prezintă trepte diferite de forță internă, de la un corp important, constituit din toate armele, până la un regiment de husari, și de la o linie de apărare puternică și întărită cu lucrări de pământ, până la simple patrulă sau pichete trimise înainte din tabără. Efectul unei asemenea siguranțe înaintate merge, deci, de la simpla observare la rezistență, iar această rezistență nu este destinată numai să asigure grosului timpul de care are nevoie pentru a se pregăti de bătălie, ci trebuie să-l și silească pe inamic să-și dezvăluie mai devreme măsurile și intențiile, împingând, deci, observarea la un grad mult mai înalt.

Cu cât o trupă are așadar nevoie de mai mult sau mai puțin timp, cu cât rezistența ei este mai mult sau mai puțin calculată în funcție de măsurile speciale ale inamicului și adaptată acestora, cu atât are nevoie de o avangardă mai importantă și de avanposturi mai puternice.

Frederic cel Mare, care poate fi denumit înaltul comandant cel mai iute gata de bătaie și care își conducea armata în luptă aproape numai cu vocea, nu avea nevoie de avanposturi puternice. De aceea, îl vedem întotdeauna instalându-și taberele aproape de inamic, sub ochii lui, asigurându-și siguranța fără un mare aparat, ici cu un regiment de husari, colo cu un batalion independent, dincolo, iarăși, cu patrule ori pichete, furnizate de unitățile din tabără. În marșuri, câteva mii de călăreți, aparținând cel mai adesea flancgărzilor călare ale primului eșalon, constituiau avangarda, iar după încheierea marșului se reintegrau în armată. Cazul unui corp ținut permanent în avangardă se întâmpla rar.

Acolo unde o armată mică vrea să acționeze mereu cu toată ponderea masei sale și cu un mare elan, urmărind să-și valorifice instrucția superioară și conducerea mai hotărâtă, totul trebuie să se întâmple *sous la barbe de l'ennemi**, ca în cazul lui Frederic cel Mare împotriva lui Daun. O dispunere prudentă a trupelor, un sistem complicat de avanposturi i-ar face superioritatea cu totul ineficace. Că greșeli și exagerări pot duce și la cazuri ca bătălia de la Hochkirch, nu dovedesc nimic împotriva procedurii, în folosirea căruia, dimpotrivă, măiestria regelui trebuie recunoscută, tocmai pentru că în toate războaiele sileziene n-a existat decât o bătălie de la Hochkirch.

Pe Bonaparte, în schimb, căruia într-adevăr nu-i lipsea nici armata bine strunită și nici hotărârea, îl vedem înaintând aproape peste tot cu o avangardă puternică. Două cauze au fost determinante.

Prima stă în schimbarea tacticii. Armata nu mai era dusă în bătaie ca un simplu tot, doar în baza vocii comandantului, pentru a rezolva treaba cu mai mult sau mai puțin curaj și dibăcie, ca un mare duel, ci forțele armate erau adaptate în mai mare măsură particularităților terenului și împrejurărilor, se făcea din ordinea de bătaie și, deci, din bătălie un tot articulat, din care rezultă că simpla hotărâre devenea un plan complex, iar comanda verbală o dispoziție mai mult sau mai puțin lungă. Pentru aceasta este nevoie de timp și informații.

A doua cauză stă în dimensiunile mari ale armatelor mai recente. Frederic ducea în bătălie 30 000-40 000 de oameni, Bonaparte 100 000-200 000.

Am ales aceste două exemple pentru că despre asemenea înalți comandanți se putea presupune că nu adoptaseră fără motiv un mod de procedare cu atâtea consecințe. Folosirea avangărzii și avanposturilor s-a dezvoltat în general mai mult în perioada mai recentă; în războaiele sileziene, însă, nu toți au procedat ca Frederic cel Mare, austriecii, de pildă, aveau un sistem mult mai puternic de avanposturi și împingeau mult mai des înainte un detașament de avangardă, fiind suficient determinați la aceasta de situația și împrejurările în care se aflau. De asemenea, în războaiele cele mai recente vedem destule deosebiri. Chiar și mareșalii francezi, Macdonald în Silezia, Oudinot și Ney în Brandenburg, înaintează cu armate puternice de 60 000-70 000 de oameni, fără să se pomenească ceva despre un corp de avangardă.

Am vorbit până acum de avangărzi și avanposturi după gradul puterii lor, mai există însă o altă deosebire pe care trebuie să ne-o lămurim. Constatăm că o armată, când înaintează sau se retrage pe o anumită lărgime, poate avea o siguranță înaintată, sau a spatelui, comună pentru toate coloanele ce se deplasează paralel sau deosebită pentru fiecare coloană. Pentru a ajunge aici la idei clare trebuie să ne închipuim lucrurile după cum urmează.

În fond, avangarda, dacă există un corp care poartă în mod special acest nume, este destinată numai pentru a face siguranța forței principale ce înaintează la mijloc. Dacă aceasta înaintează pe mai multe drumuri apropiate între ele, pe care în mod logic înaintează și avangarda, putându-le, în consecință, asigura, atunci firește, coloanele laterale n-au nevoie de o acoperire distinctă.

Acele corpuri, însă, care înaintează la distanțe mai mari între ele, ca adevărate corpuri separate, trebuie să aibă singure grija de siguranța lor înaintată. Și acele corpuri ale forței principale, aflate în centru, care în urma situației întâmplătoare a drumurilor se află prea îndepărtate de centru, ajung în aceeași situație. Se vor crea deci atâtea avangărzi câte mase distincte prezintă armata aflată în înaintare paralelă; dacă, însă, fiecare din ele este cu mult mai slabă decât ar fi una comună, atunci ar recădea mai curând în categoria restului măsurilor tactice, iar avangarda

* Literal „sub barba inamicului“, expresie franceză comportând și o notă de sfidare (n. tr.).

ar dispărea cu totul din tabloul strategic. Dacă masa principală din centru dispune însă de un corp mult mai important pentru siguranța sa înaintată, atunci acesta va apărea ca avangarda întregului și, în mare măsură, asta și va fi.

Ce ne-ar putea îndemna să dăm centrului o avangardă cu atât mai puternică decât aripilor? Următoarele trei motive:

1. Deoarece în centru înaintează de obicei o masă mai mare de trupe.
2. Deoarece este vădit că, în zona pe care o armată o ocupă în lărgime, centrul ca atare rămâne întotdeauna partea principală, toate planurile se referă cel mai mult la el, iar de aceea câmpul de bătălie este, de obicei, mai aproape de el decât de aripi.
3. Pentru că un corp împins înainte pe direcția centrală de deplasare, chiar dacă nu poate face nemijlocit siguranța aripilor, ca o avangardă adevărată, contribuie totuși, mijlocit, foarte mult la siguranța lor. Într-adevăr, în cazuri obișnuite, dușmanul nu poate trece de un asemenea corp la o oarecare distanță, pentru a întreprinde ceva important împotriva unei aripi, deoarece ar trebui să se teamă de un atac în flanc sau spate. Dacă această servitute, pe care corpul împins înainte în centru o impune adversarului, nu este chiar suficientă pentru a putea baza pe ea completa siguranță a corpurilor laterale, este totuși capabilă să înlăture numeroase situații de care corpurile laterale nu vor mai avea a se teme.

Dacă avangarda centrului este, deci, mult mai puternică decât avangarda aripilor, adică se compune dintr-un corp special, ea nu mai are simpla destinație a unei avangărzi, de a asigura trupele din urma ei împotriva unui atac prin surprindere, ci acționează ca un corp avansat într-un context strategic mai general.

Utilitatea unui asemenea corp se poate reduce la următoarele scopuri, care determină și folosirea lui:

1. În cazurile în care măsurile noastre cer mult timp, să asigure o rezistență mai viguroasă, să facă înaintarea inamicului mai prudentă, deci să sporească efectul unei avangărzi obișnuite.
2. Dacă masa principală a trupelor este foarte mare, să permită să se rețină ceva mai în urmă această masă greu de mânuit și să rămână în preajma inamicului un corp mobil.
3. Dacă și alte motive ne obligă să rămânem cu masa principală la distanță considerabilă de inamic, să avem un corp în preajma sa pentru observare. Este greșită ideea că un post de observare slab, un simplu cercetaș, ar putea efectua la fel de bine această observare; ajunge să ne gândim ce ușor poate fi izgonit și ce infime sunt mijloacele lui de observare, în comparație cu cele ale unui corp important.
4. La urmărirea inamicului. Un simplu corp al avangărzii, căruia i s-a adăugat cea mai mare parte a cavaleriei, se poate mișca mai repede, poate rămâne mai târziu la fața locului seara, poate fi mai devreme la îndemână dimineața, decât grosul.
5. În fine, la retragere, ca ariergardă, pentru a fi folosit la apărarea principalelor sectoare de teren. Și în această privință centrul este de o importanță esențială. La prima vedere, s-ar părea de fapt că o asemenea ariergardă ar fi mereu în primejdie să fie întoarsă pe aripi. Dar nu trebuie uitat că inamicul, chiar dacă ar fi înaintat ceva mai mult pe aripi, de acolo tot mai are de parcurs drumul până la centru, dacă vrea cu adevărat să devină periculos pentru acesta, că, de aceea, ariergărzii centrului îi este întotdeauna îngăduit să reziste ceva mai mult și să întârzie în mișcare. În schimb, din momentul în care centrul cedează mai repede decât aripile, situația devine îngrijorătoare, ea capătă îndată aspectul unei debandade și chiar aspectul acesta, în sine, este deja foarte de temut. Niciodată nevoia de unire, de coeziune nu este mai puternică și niciodată nu este resimțită mai viu de toți ca în timpul retragerii. Destinația aripilor este doar, în ultimă instanță, să se reunească din nou cu centrul și, dacă aprovizionarea și drumurile impun să se efectueze retragerea pe un front larg, mișcarea se termină totuși, de obicei, cu o concentrare la centru. Dacă acestor considerații o mai adăugăm pe aceea că inamicul înaintează de obicei pe centru cu forța și presiunea sa principală, trebuie să recunoaștem că ariergarda centrului este de o deosebită importanță.

În concluzie, împingerea înainte a unui corp distinct al avangărzii este indicată în toate cazurile în care se prezintă una din situațiile pomenite mai sus. Ele cad aproape toate, dacă centrul nu dispune de mai multe trupe decât aripile, ca, de pildă, Macdonald, când înainta în 1813 în Silezia contra lui Blücher, și acesta când se mișca spre Elba. Ambii dispuneau de câte 3 corpuri, care se mișcau de obicei în trei coloane, pe drumuri paralele. De aceea, la ei nu se pomeneste de avangardă:

Dar și acesta este un motiv pentru care împărțirea în trei coloane egal de puternice nu este recomandabilă, după cum și împărțirea unei armate întregi în trei părți este foarte peste mână, cum am arătat-o în capitolul al 5-lea al cărții a III-a.

În condițiile dispunerii ansamblului într-un centru cu două aripi separate de el, prezentată în capitolul precedent ca cea mai firească, câtă vreme lipsesc alte determinări, cel mai simplu este ca avangarda să se afle înaintea centrului și, deci, și înaintea liniei aripilor. Deoarece, însă, corpurile laterale au în fond indicații similare pentru laturi ca avangarda pentru front, se va întâmpla adesea să se afle pe aceeași linie sau să fie chiar și mai mult împinse înainte, după cum o determină împrejurările speciale.

În ce privește puterea avangărzii nu sunt multe de spus, deoarece acum s-a generalizat, pe drept cuvânt, uzul de a lua pentru avangardă una sau mai multe unități de ordinea întâi, în care este împărțit întregul; adică un corp, când armata este împărțită în corpuri, o divizie sau mai multe, când este împărțită în divizii.

Este ușor de înțeles că, și în această privință, numărul mai mare de verigi constituie un avantaj.

Distanța la care trebuie împinsă înainte avangarda depinde în întregime de împrejurări; pot exista cazuri când ajunge la peste o zi de marș de gros și altele când se dispune chiar în preajma acestuia. Dacă în marea majoritate a cazurilor o aflăm la 1 până la 3 mile, aceasta dovedește desigur că necesitatea cere cel mai des această distanță, fără ca de aici să deducem o regulă cu caracter obligatoriu.

În considerațiile noastre de până acum am neglijat complet *avanposturile* și trebuie deci să revenim asupra lor.

Dacă am spus la început: *avanposturile* corespund trupei în staționare, *avangărzile* celei în marș, am făcut-o doar pentru a readuce noțiunile la originea lor și a le distinge deocamdată. Este însă clar că, dacă ne-am ține strict de cuvinte, ne-am alege doar cu puțin mai mult decât o diferențiere pedantă.

Când o armată în marș se oprește seara, pentru a-și continua drumul în dimineața următoare, bineînțeles că avangarda trebuie să facă același lucru și să dispună posturi pentru securitatea sa și a întregii armate, fără ca pentru aceasta să se fi transformat din avangardă în simple *avanposturi*. Acestea din urmă ar putea fi considerate o puse noțiunii de avangardă numai acolo unde masa principală a trupei destinate avangărzii s-ar dizolva în posturi izolate și n-ar mai rămâne decât puțin sau nimic din corpul reunit, adică în cazurile în care noțiunea unei lungi linii de posturi ar precumpăni asupra celei de corp unificat.

Cu cât mai scurt este răgazul de odihnă, cu atât mai puțin perfectă se cere să fie acoperirea; de pe o zi pe alta inamicul nici nu are măcar timp să afle ce este acoperit și ce nu. Cu cât odihna durează însă mai mult, cu atât mai perfectă trebuie să devină observarea și acoperirea tuturor punctelor de acces. De regulă, deci, în cazul unei staționări mai îndelungate, avangarda va avea tendința să se întindă tot mai mult într-o linie de posturi. Dacă se va transforma în întregime sau dacă rămâne predominantă noțiunea de corp întrunit, va depinde de două împrejurări: apropierea armatei adverse și natura terenului.

Dacă armatele sunt foarte apropiate între ele, în raport cu lărgimea fronturilor respective, adesea un corp de avangardă nici nu va putea fi plasat între ele și nu-și vor putea face siguranța decât prin cordoane de posturi mici.

În general, deoarece acoperă mai puțin direct căile de acces, un corp întrunit are nevoie de mai mult timp și spațiu pentru a fi eficace, și de aceea, în cazurile în care armata ocupă o lărgime foarte mare, ca în cantonamente, va fi necesară o distanță importantă față de inamic, dacă un corp permanent întrunit trebuie să acopere căile de acces; de aceea, de pildă, cartierele de iarnă au fost, de cele mai multe ori, acoperite de un cordon de *avanposturi*.

A doua împrejurare este natura terenului; într-adevăr, acolo unde o formă importantă de teren va permite să se realizeze cu forțe puține o linie de posturi puternică, nu se va lăsa prilejul nefolosit.

În sfârșit, în cazul cartierelor de iarnă, severitatea anotimpului poate determina dizolvarea corpului avangărzii într-o linie de posturi, pentru că astfel cazarea lor va fi ușurată.

Această folosire a unei linii mai puternice de *avanposturi* o găsim perfect dezvoltată în armata anglo-olandeză, în Țările-de-Jos, în campania de iarnă 1794-1795. Linia de apărare era compusă din brigăzi din toate armele, dispuse în posturi separate și sprijinite de o rezervă. Scharnhorst,

care se afla în acea armată, a introdus acest uz, în 1807, în Prusia orientală, în armata prusiană staționată pe râul Passarge. În rest, procedeul a fost puțin folosit în perioada mai recentă, în special pentru că războaiele aveau prea mare mobilitate. Dar și acolo unde se prezenta ocazia, el a fost neglijat, ca, de pildă, de Murat la Tarutino¹¹⁶. O mai mare extindere a liniei sale de apărare l-ar fi scutit să piardă treizeci de tunuri într-o luptă de avanposturi.

Nu se poate nega că, acolo unde împrejurările o permit, pot fi obținute mari avantaje prin acest procedeu, despre care intenționăm să mai vorbim cu alte ocazii.

CAPITOLUL 8

MODUL DE ACȚIUNE AL CORPURILOR ÎNAINȚATE

Am văzut mai sus cum siguranța armatei este așteptată de la efectele pe care avangarda și gărzile de flanc le exercită asupra inamicului aflat în înaintare. Aceste corpuri trebuie întotdeauna considerate ca foarte slabe, de îndată ce ni le închipuim angajate cu grosul armatei inamice, iar maniera în care își pot juca rolul, fără ca această disproporție de forțe să atragă pierderi considerabile, necesită o analiză deosebită.

Destinația corpurilor menționate este observarea inamicului și întârzierea înaintării lui.

Chiar dacă n-ar fi vorba decât de primul scop, un detașament mic n-ar putea nicidecum face același lucru, parte pentru că este alungat mai ușor, parte pentru că mijloacele sale, ochii săi adică, nu văd atât de departe.

Dar observarea trebuie să atingă și un nivel superior; inamicul trebuie să se desfășoare cu toată forța sa în fața acestui corp, dezvăluindu-și astfel nu numai forța, dar lăsând să i se vadă mai clar și planurile.

Pentru aceasta ar ajunge simplul fapt că avangarda există; și n-ar avea decât să aștepte măsurile ce le va lua inamicul pentru alungarea ei, iar apoi să-și înceapă retragerea.

Dar avangărzile trebuie să și încetinească înaintarea inamică; pentru aceasta se cere chiar rezistență propriu-zisă.

Cum se poate imagina atât această expectativă până în ultimul moment, cât și această rezistență, fără ca un asemenea corp să fie continuu expus la primejdia unor mari pierderi? În special prin aceea că și inamicul se apropie tot cu o avangardă, deci nu cu forța invăluitoare și strivitoare a ansamblului armatei. Chiar dacă această avangardă inamică este inițial superioară corpului nostru avansat, deoarece, firește, așa a fost organizată, și chiar dacă armata inamică este mai aproape de ea decât noi de avangarda noastră și, fiind deja în marș, poate fi mai repede la fața locului, pentru a sprijini cu întreaga forță atacul avangărzii sale – această primă fază, în care corpul nostru avansat are de-a face cu avangarda inamică, deci cu un adversar aproximativ de seamă sa, tot asigură un oarecare câștig de timp și posibilitatea de a observa câtva timp înaintarea adversarului, fără a periclită propria retragere.

Chiar o oarecare rezistență, pe care un asemenea corp o opune într-o poziție potrivită scopului, nu aduce tot dezavantajul pe care, ținând seama de disproporția forțelor, l-am putea aștepta în toate celelalte cazuri. Primejdia principală, în cazul rezistenței împotriva unui inamic mai puternic, stă totdeauna în posibilitatea de a fi întors și pus, printr-un atac invăluitor, într-o situație foarte defavorabilă; într-o asemenea poziție acest risc este însă mult diminuat, deoarece cel aflat în înaintare nu știe niciodată sigur cât de aproape se află un sprijin al grosului armatei inamice și, deci se teme că coloanele trimise de el înainte ar putea fi prinse între două focuri. Urmarea este că cel ce înaintează rămâne cu coloanele sale mereu aproximativ la aceeași înălțime și abia după ce a cercetat amănunțit poziția adversarului începe, cu prudență și precauție, să întoarcă una sau alta din aripile lui. Băjbăiala și precauția aceasta permit corpului avansat să se retragă înainte ca pericolul să devină efectiv.

Cât de mult are voie să dureze rezistența unui asemenea corp împotriva atacului frontal și începutului unei invăluiri depinde mai ales de natura terenului și de apropierea sprijinului său. Dacă rezistența durează peste măsura ei firească, fie din nepricepere, fie din sacrificiu, pentru că armata are nevoie de timp, atunci consecința va fi întotdeauna o pierdere considerabilă.

Doar în foarte rare cazuri, și anume numai când o formă importantă de teren oferă prilejul, rezistența propriu-zisă prin luptă ar putea dobândi însemnătate, dar durata scurtei bătălii pe care

ar putea-o purta un astfel de corp n-ar oferi, în sine, decât cu greu un câștig de timp suficient; acesta trebuie mai curând căutat pe trei căi, inerente naturii lucrului și anume:

1. prin înaintarea mai prudentă și, deci, mai lentă a adversarului,
2. prin durată adevăratei rezistențe,
3. prin retragerea însăși.

Retragerea trebuie făcută atât de încet cât o permite siguranța. Acolo unde terenul oferă posibilitatea ocupării de noi poziții, ea trebuie folosită, ceea ce îl obligă pe inamic la noi pregătiri de atac și de învăluire și procură, deci, un nou câștig de timp. Pe noua poziție se poate, eventual, accepta chiar o luptă adevărată.

Se vede că rezistența prin luptă și marsul în retragere sunt intim contopite și că ceea ce le lipsește luptelor ca durată trebuie dobândit prin înmulțirea lor.

Acesta este modul de rezistență al unui corp înaintat. Rezultatul depinde, în primul rând, de puterea corpului și de natura regiunii, și abia pe urmă de lungimea drumului de parcurs, de sprijinul și primirea ce le află.

Un detașament mic nu poate rezista atât de mult ca un corp important, chiar în condițiile aceleiași raport de forțe; căci, cu cât masele sunt mai mari, cu atât au nevoie de timp mai mult pentru executarea activității lor, oricare ar fi aceasta. Într-o zonă muntoasă, chiar și simplul marș este mai lent, rezistența în diferitele poziții mai lungă și mai puțin periculoasă, iar posibilități de a organiza asemenea poziții se află la fiecare pas.

Distanța la care un corp a fost împins înainte mărește lungimea retragerii sale și deci câștigul absolut de timp al rezistenței lui; dar, deoarece, prin poziția sa, un asemenea corp este mai puțin apt de rezistență și mai puțin sprijinit, el va parcurge acest drum în proporțional mai puțin timp decât ar fi parcurs unul scurt, dacă ar fi fost amplasat mai aproape de armată.

Recuperarea și sprijinul ce se asigură unui corp înaintat trebuie să aibă bineînțeles influență asupra duratei rezistenței sale, căci tot ce se datorează ca prudentă și precauție retragerii se ia întotdeauna rezistenței și, deci, trebuie scăzut din ea.

O diferență sensibilă în timpul câștigat prin rezistența corpului înaintat se înregistrează dacă inamicul se prezintă în fața lui abia în a doua jumătate a zilei; în acest caz, de obicei, deoarece noaptea este rareori folosită pentru înaintare, durata ei se adaugă timpului câștigat. Așa s-a făcut că, în 1815, primul corp prusian, cam de 30 000 de oameni, sub comanda generalului Zieten¹⁷, a putut să-l înfrunte pe Bonaparte, care avea 120 000 de oameni, și să asigure armatei prusiene peste 24 ore pentru concentrarea ei, rezistând pe scurtul drum de la Charleroi până la Ligny, care nu are nici două mile. Într-adevăr, generalul Zieten a fost atacat în 15 iunie, la orele 9 înainte de amiază, iar bătălia de la Ligny a început în 16, pe la orele 2 după-amiază. Se înțelege că generalul Zieten a avut pierderi foarte mari, 5 000-6 000 de morți, răniți și prizonieri.

Dacă consultăm experiența, s-ar putea lua următorul rezultat ca punct de reper pentru acest gen de considerații.

O divizie de 10 000-12 000 de oameni, întărită cu cavalerie, împinsă înainte pe distanța de 3-4 mile, prețul unei zile de marș, va putea reține inamicul, într-o zonă obișnuită, nu deosebit de favorabilă, cam o dată și jumătate cât ar fi fost necesar pentru simplul marș de retragere prin regiunea respectivă; dacă divizia este însă împinsă numai cu o milă, atunci reținerea inamicului poate dura și de 2-3 ori cât marșul obișnuit.

Deci la 4 mile, pentru care se apreciază o durată obișnuită de marș de 10 ore, se va putea conta pe 15 ore din momentul în care inamicul apare în forță în fața avangărzii, până în momentul când este în stare să atace chiar armata noastră. În schimb, dacă avangarda se află la numai 1 milă distanță de armată, timpul care trece până ce inamicul poate ataca armata poate fi apreciat ca mai lung de 3-4 ore și merge chiar până la dublu; căci timpul necesar adversarului să-și desfășoare primele acțiuni împotriva avangărzii va fi același, iar timpul rezistenței avangărzii pe poziția sa inițială chiar mai lung decât în cazul unei poziții mai avansate.

Urmarea este că, în prima ipoteză, inamicul nu poate ataca ușor în aceeași zi în care ne-a respins avangarda, ceea ce a și rezultat de cele mai multe ori din experiență. Chiar în al doilea caz, inamicul trebuie să respingă avangarda noastră măcar în prima jumătate a zilei, pentru a mai avea timp de bătălie.

Deoarece în prima ipoteză noaptea ne vine în ajutor, se vede cât timp poate fi câștigat printr-o avangardă mai înaintată.

În ce privește corpurile dispuse pe flancurile unei armate, a căror destinație am indicat-o anterior, modul lor de acțiune este în majoritatea cazurilor legat de împrejurări care țin de practică. Cel mai simplu este să fie considerate drept avangărzi dispuse pe flancul armatei, care, împins ceva mai înainte, se retrag oblic spre armată.

Deoarece aceste corpuri nu se află chiar drept înaintea armatei și deci nu pot fi recuperate de armată pe ambele părți la fel de ușor ca o avangardă adevărată, ele ar fi expuse la o primejdie mai mare, dacă la extremitățile frontului nu s-ar reduce în toate cazurile cu ceva și forța de izbire a inamicului; în cel mai rău caz, aceste corpuri ar avea un spațiu de repliere, fără să pericliteze atât de direct armata ca în cazul unei avangărzi puse pe fugă.

Recuperarea corpurilor înaintate se face de preferință și cel mai bine de un detașament important de cavalerie, ceea ce constituie motivul de a amplasa, acolo unde distanțele o fac necesar, rezerva acestei arme între armată și corpul înaintat.

Rezultatul final este deci: corpurile înaintate devin eficiente mai puțin prin propriul efort, decât prin simpla lor prezență, mai puțin prin luptele ce le poartă cu adevărat, decât prin posibilitatea celor pe care le-ar putea purta; rolul lor nu este nicaieri să împiedice mișcarea inamică, ci s-o modereze și s-o regleze, cum ar face greutatea unui pendul, ca să ne permită s-o supunem calculului.

CAPITOLUL 9

TABERELE

Examinăm cele trei stări ale armatei neimplicate în luptă numai din punct de vedere strategic, adică în măsura în care au în vedere anumite lupte și, deci, determină locul, timpul și cantitatea forțelor armate. Tot ce se referă la organizarea interioară a luptei și trecerea la starea de luptă țin de tactică.

Dispunerea în tabere, prin care înțelegem orice dispunere în afara cantonamentelor, fie în corturi, în colibe sau în câmp deschis, este strategic complet identică cu lupta determinată de această dispunere. Tactic nu este întotdeauna așa, căci, din felurite pricini, locul de tabără poate fi ales puțin diferit de cel ales drept câmp de luptă. După ce am spus cele necesare despre dispunerea armatei, adică despre locul pe care îl vor ocupa diferitele ei părți, taberele nu ne mai prilejuiesc decât o cercetare istorică.

Înainte, adică de când armatele au ajuns din nou la proporții importante, iar războaiele au dobândit continuitate și au devenit mai coerente, și până la revoluția franceză, armatele își constituiau întotdeauna taberele din corturi. Aceasta era starea lor normală. O dată cu începerea anotimpului frumos părăseau cantonamentele și le ocupau din nou abia la începutul iernii. Cantonamentele de iarnă trebuiau considerate oarecum ca o stare în afara războiului, căci în ele forțele erau neutralizate, întregul mecanism al ceasornicului oprit. Cantonamentele de refacere, care premerg adevăratele cantonamente de iarnă, precum și alte cantonamente pe timp scurt și în spații restrânse erau tranziții și situații excepționale.

Cum se împăca, și se mai împacă încă, această neutralizare regulată, voluntară a forței cu scopul și natura războiului, nu este locul să cercetăm aici, ne vom întâlni mai târziu cu acest subiect – oricum, așa a fost.

De la războaiele Revoluției franceze, armatele au desființat cu totul corturile, din cauza marelui eșalon de bagaje pe care le implicau. Pe de o parte, se preferă, la o armată de 100 000 de oameni, în loc de 6 000 de cai pentru corturi, un plus de 5 000 de cavaleriști sau de câteva sute de tunuri, pe de altă parte, în mișcări mari și rapide un asemenea eșalon este doar stânjenitor și prea puțin util.

De aici, însă, au apărut două urmări: o uzură mai mare a forțelor armate și o devastare mai importantă a teritoriului.

Oricât de slabă ar fi protecția ce o asigură un acoperiș de pânză proastă de cort, nu se poate nega că, în timp, trupele suferă mult de lipsa lui. Pentru o singură zi, diferența este neînsemnată, deoarece un cort apără puțin de vânt și frig, și imperfect de umezeală; dar această diferență mărunță devine importantă dacă se repetă de 200-300 ori pe an. O pierdere mare datorită bolilor este rezultatul foarte firesc.

Cum contribuie lipsa corturilor la devastarea teritoriului nu mai trebuie explicat.

Sar putea, deci, crede că, din pricina acestor două consecințe, desființarea corturilor trebuia, la rândul ei, să fi slăbit în alt fel războiul; trupele ar trebui să fie staționate mai mult timp și mai des în cantonamente și, din lipsă de mijloace de campanie, să se renunțe la unele poziții, posibile cu ajutorul taberelor de corturi.

Acesta ar fi fost cazul, dacă în aceeași epocă războiul nu ar fi suferit în general o schimbare uriașă, care a absorbit aceste mici consecințe secundare.

Focul său elementar a devenit atât de covârșitor, energia sa atât de extraordinară încât au dispărut și acele perioade regulate de odihnă, iar toate forțele împing cu o violență irezistibilă spre decizie, lucru care va trebui tratat în mod deosebit în cartea a IX-a*. În aceste condiții nu mai poate fi vorba, așadar, de o schimbare pe care lipsa corturilor ar provoca-o în folosirea forțelor armate. Trupele fac tabără în colibe sau sub cerul liber, după cum o cer scopul și planul ansamblului, fără a ține de fel seama de vreme, anotimp sau regiune.

Dacă războiul va păstra această energie în toate vremurile și în toate împrejurările, vom discuta mai încolo; când nu o are, lipsa corturilor va putea desigur exercita o oarecare influență asupra conducerii sale. Dar este îndoielnic că această influență să poată deveni vreodată suficient de puternică pentru a duce iar la introducerea taberelor de corturi, deoarece, după ce s-au deschis elementului războinic bariere mult mai largi, el nu se va reîntoarce decât periodic între cele vechi, mai strâmte; în anumite epoci și împrejurări, însă, va reizbucni, din timp în timp, cu toată violența naturii sale. Instituții permanente ale armatei nu pot fi întemeiate decât pe aceasta.

CAPITOLUL 10

MARȘURILE

Marșurile sunt o simplă trecere de la o poziție la alta, iar în aceasta sunt cuprinse două condiții principale.

Prima este comoditatea trupei, ca să nu fie risipite inutil forțe ce ar putea fi bine folosite; a doua este precizia mișcării, pentru ca trupele să sosească unde trebuie. Dacă am vrea să pornim într-un marș 100 000 de oameni într-o singură coloană, adică pe o singură șosea, fără intervale de timp, atunci sfârșitul coloanei n-ar ajunge niciodată în aceeași zi cu vârful ei; ori ar trebui să se înainteze neobișnuit de încet, ori masa s-ar risipi ca picăturile unui jet de apă în cădere, iar această risipire, combinată cu osteneala excesivă, consecința lungimii coloanei pentru cei mai din urmă, ar dizolva curând totul în haos.

De la acest caz extrem în jos, marșul devine tot mai ușor și mai precis, cu cât este mai mică masa trupei aflată într-o coloană. De aici se naște o necesitate de *divizare*, care nu are nimic de-a face cu divizarea provenită din dispunerea articulată, astfel încât împărțirea în coloane de marș rezultă, ce-i drept, în general, dar nu în fiecare caz, din compunerea organică. O masă mare pe care vrei s-o concentrezi într-un punct, trebuie în mod necesar divizată în marș. Dar chiar atunci când o organizare articulată dă loc la un marș divizat, pot fi precumpănitoare când condițiile organizării, când cele ale marșului. Dacă, de pildă, dispozitivul se adoptă doar pentru odihnă, fără să fie de așteptat vreo luptă, atunci precumpănesc condițiile marșului și aceste condiții constau îndeosebi în alegerea de drumuri bune și carosabile. Având în vedere această diferență, într-un caz se vor alege drumurile în funcție de cantonamente și tabere, într-alt caz cantonamentele și taberele în funcție de drumuri. Când se așteaptă o bătălie și este esențial de a ajunge cu trupele la punctul potrivit, nu eziți să le faci să parvină acolo, eventual pe cele mai grele drumuri lăturalnice; dacă, în schimb, te mai aflu cu armata oarecum în drum spre teatrul de război, atunci se aleg cele mai apropiate șosele principale pentru coloane, iar cantonamentele și taberele, pe cât se poate, în apropierea lor.

Oricare din cele două feluri ar fi marșul, este un principiu general al artei militare moderne ca, peste tot unde posibilitatea unei lupte este cât de cât de închipuit, adică în întreg domeniul războiului propriu-zis, coloanele să fie astfel organizate încât trupele ce le formează să fie apte de o luptă independentă. Această condiție este îndeplinită prin combinarea celor trei arme, prin

* Care nu a mai fost scrisă (n. tr.).

divizarea organică a întregului și prin rezolvarea corespunzătoare a numirii înaltului comandant. Deci, marșurile au determinat, în primul rând, ordinea de bătaie modernă și ele trag cele mai mari foloase de pe urma ei.

La mijlocul veacului trecut, când s-a început, îndeosebi pe teatrul de război al lui Frederic al II-lea, să se considere mișcarea ca un principiu specific al luptei și să se smulgă victoria prin efectul unei mișcări neașteptate, lipsa unei ordini de bătaie organice a făcut necesare cele mai artificiale și mai greoaie dispozitive de marș. Pentru a executa o mișcare în apropierea inamicului trebuie să fii mereu gata de bătălie; dar nu erai gata dacă armata nu era concentrată, pentru că numai armata constituia un tot. În marșurile laterale, pentru a rămâne mereu la o distanță acceptabilă, nu mai mult de un sfert de milă de primul eșalon, al doilea eșalon trebuia purtat, cu mari eforturi și o foarte bună cunoaștere a terenului, prin toate coclaurile, căci unde se află, la un sfert de milă unul de altul, două drumuri paralele mergând alături? Aceleași dificultăți se iveau și pentru cavaleria de flancare, când se înainta perpendicular împotriva inamicului. Noi dificultăți apăreau cu artileria, care avea nevoie de propria ei șosea, apărută de infanterie, pentru că eșaloanele de infanterie trebuiau să formeze șiruri neîntrerupte, iar artileria ar fi făcut și mai lente încă lungile coloane greoaie și ar fi încurcat toate distanțele. Ajunge să citim dispozițiile de marș în *Istoria războiului de șapte ani* de Tempelhoff, ca să sesizăm toate aceste împrejurări și felul cum ele încătușau războiul.

De când, însă, arta mai recentă a războiului a dat armatei o diviziune organică, în care principalele părți pot fi considerate ca mici întreguri, ce pot provoca în luptă toate efectele întregului mare, cu singura deosebire că acțiunea lor este de mai scurtă durată, de atunci, chiar când se intenționează o luptă comună, coloanele nu mai trebuie să fie atât de apropiate încât să se poate reuni toate înainte de luptă, ci este suficient dacă această reunire are loc în timpul ei.

Cu cât un corp de trupă este mai mic cu atât este mai ușor de mișcat, cu cât mai puțin are nevoie de acea fracționare care nu este un rezultat al organizării articulate, ci al maniabilității dificile a masei. Un detașament mic mășăluiește deci pe o șosea și, dacă trebuie să înainteze pe mai multe linii, se găsesc cu ușurință drumuri apropiate, destul de bune pentru nevoile lui. Cu cât cresc masele, cu atât mai mari devin nevoia divizării, numărul coloanelor și nevoia de drumuri carosabile sau chiar de șosele mari, implicit crescând și distanța dintre coloane. Această nevoie de fracționare este, aritmetic vorbind, invers proporțională cu pericolul pe care-l reprezintă. Cu cât părțile sunt mai mici, cu atât mai curând trebuie să sară pentru a se ajuta reciproc, cu cât sunt mai mari, cu atât pot fi mai mult lăsate de capul lor. Dacă ne amintim ce a fost spus în legătură cu aceasta în cartea precedentă și se ține seama că, în regiunile civilizate, se vor găsi întotdeauna drumuri destul de bune, mergând, la câteva mile distanță, paralel cu șoseaua principală, se va înțelege ușor că în organizarea marșului nu se vor întâlni dificultăți foarte mari, care ar face incompatibile *înaintarea rapidă și sosirea exactă*, cu cuvenita *concentrare a forțelor*. În munți, unde există cele mai puține drumuri paralele și unde legăturile dintre acestea sunt cele mai dificile, capacitatea de rezistență a unei coloane izolate este de asemenea mult mai mare.

Pentru a ne face o idee clară despre această chestiune, s-o examinăm un moment în forma sa concretă.

O divizie de 8 000 de oameni, cu artileria ei și câteva alte vehicule ocupă, în cazuri obișnuite, după cum arată experiența, un spațiu de o oră; dacă, deci, două divizii înaintază pe aceeași șosea, a doua sosește la un ceas după prima. Cum am și spus-o, în capitolul al 6-lea al Cărții a IV-a, o divizie de asemenea putere poate duce foarte bine o luptă timp de câteva ore și împotriva unui adversar superior, iar divizia a doua n-ar sosi prea târziu, nici măcar în cazul cel mai defavorabil, când prima divizie ar fi fost silită să intre de îndată în luptă. Apoi, în țările civilizate ale Europei centrale se vor putea găsi de cele mai multe ori, cale de cel mult o oră la stânga și la dreapta șoselei pe care se înaintază în marș, drumuri secundare ce pot fi folosite pentru marș, fără să fim obligați, cum s-a întâmplat atât de des în războiul de șapte ani, să înaintăm fără drum, peste câmpuri.

Se mai știe din experiență că o armată constituită din 4 divizii și o rezervă de cavalerie poate efectua cu vârful ei un marș de 3 mile, chiar pe drumuri mediocre, în 8 ore; dacă mai luăm în calcul pentru fiecare divizie o adâncime de o oră și tot atât pentru rezerva de cavalerie și artilerie, întregul marș va dura 13 ore. Aceasta nu este o durată excesivă, deși 40 000 de oameni se vor deplasa în marș pe aceeași șosea. La o asemenea masă, însă, drumuri laterale pot fi căutate și folosite chiar mai departe de șoseaua principală, deci marșul poate fi scurtat cu ușurință. Dacă

masa trupelor care trebuie să se deplaseze pe o aceeași șosea ar fi și mai mare decât s-a arătat, ar apărea situația că sosirea lor în una și aceeași zi n-ar mai fi indispensabilă, căci acum asemenea mase nu încep bătălia niciodată în primul ceas al întâlnirii, ci, de obicei, în ziua următoare.

Am evocat aceste cazuri concrete nu pentru a epuiza astfel problema, ci pentru a deveni mai clar și a arăta, cu această referire la experiență, că, în actuala conducere a războiului, organizarea marșurilor nu mai prezintă dificultăți atât de mari; că marșurile cele mai rapide și mai exacte nu mai cer o artă specială și o atât de precisă cunoaștere a terenului, cum era cazul cu marșurile rapide și exacte ale lui Frederic cel Mare în războiul de șapte ani, ci că, dimpotrivă, acum, prin mijlocirea divizării organice a armatei, ele se fac aproape de la sine, în orice caz fără planuri complicate. Cum înainte bătăliile fuseseră conduse prin simplul ordin al comandantului, iar pentru marșuri era nevoie de planuri complicate, acum ordinele de luptă au nevoie de asemenea planuri, în timp ce pentru marș ajunge aproape simplul ordin verbal al comandantului¹¹⁸.

După cum se știe, toate marșurile se împart în perpendiculare și paralele. Acestea din urmă, denumite și marșuri de flanc, modifică situația geometrică a părților; ceea ce se afla în dispozitiv în linie, se va afla în marș în coloană și invers. Deși orice dreaptă aflată în limitele unghiului drept poate fi la fel de bine aleasă ca direcție de marș, marșurile trebuie totuși să aparțină net unei categorii sau alteia.

Numai tacticii i-ar fi posibil să execute perfect aceste modificări geometrice, și chiar ci nu-mai dacă s-ar folosi de așa-zisul marș pe plutoane, imposibil pentru masele mari. Strategia poate mult mai puțin în această privință. Părțile care-și schimbau relația geometrică erau, în ordinea de bătaie dinainte, aripile și eșaloanele, în ordinea de bătaie mai recentă sunt, în mod obișnuit, verigile de gradul întâi: corpuri, divizii sau chiar brigăzi, după cum este divizat întregul. Dar și asupra acestui aspect au efect consecințele desprinse mai sus din ordinea de bătaie mai recentă; deoarece nu mai este atât de necesar, ca până acum, ca întregul să rămână masat înainte de acțiune, se manifestă o mai mare grijă ca ceea ce este masat să fie un întreg. Dacă două divizii ar fi astfel dispuse încât una să se aplece înapoia celeilalte ca rezervă și ar trebui să înainteze pe două drumuri împotriva inamicului, nimeni nu i-ar da prin gând să împartă fiecare din cele două divizii pe ambele drumuri, ci, fără a se sta la îndoială, ar atribui fiecărei divizii unul din drumuri, punându-le deci să înainteze în marș paralel și lăsând în grija fiecărui general comandant de divizie să-și constituie singur rezerva pentru cazul unei lupte. Unitatea comenzii este mult mai importantă decât relația geometrică inițială; dacă diviziile ajung fără luptă în poziția de destinație, ele pot relua relația lor anterioară. Când două divizii, dispuse una lângă alta, trebuie să execute un *marș paralel* pe două drumuri se va accepta și mai puțin ideea de a se lăsa eșalonul doi sau rezerva fiecărei divizii să înainteze pe drumul din spate, ci se va atribui fiecărei divizii unul din cele două drumuri și, deci, în timpul marșului, o divizie va fi considerată rezerva celeilalte. Când o armată compusă din 4 divizii, din care 3 ar fi dispuse în front și a patra în rezervă, trebuie să înainteze asupra inamicului în această ordine, este normal să se atribue câte un drum fiecărei divizii de front, iar rezerva să urmeze pe cel din mijloc. Dacă însă nu se găsesc aceste trei drumuri la distanțe potrivite, s-ar putea, fără reticențe, înainta și pe două drumuri, fără ca din această să rezulte un dezavantaj sensibil.

Tot astfel se întâmplă în cazul invers, al marșurilor paralele.

Un alt punct al acestei chestiuni este pornirea coloanelor din flancul drept sau din flancul stâng. La marșurile paralele rezultă de la sine. Nimeni nu va porni în marș spre dreapta, cu intenția de a se mișca spre stânga. În marșurile înainte sau înapoi ordinea de marș ar trebui de fapt să se orienteze după situația drumului în raport cu viitorul aliniament de desfășurare. În tactică, aceasta se va putea întâmpla în multe cazuri așa, pentru că spațiul ei este mai redus și, deci, relațiile geometrice mai ușor de cuprins. În strategie acest caz este cu desăvârșire exclus, și dacă totuși s-a văzut din când în când transpusă aici o analogie cu tactica, a fost pură pedanterie. Deși altădată întreaga ordine de marș era o chestiune pur tactică, pentru că și în marș armata rămânea un întreg nedivizat și nu reprezenta decât o *singură* luptă totală, totuși, când Schweinin¹¹⁹, de exemplu, pleca, în 4 mai, din regiunea Brandeis, el nu putea ști dacă viitorul lui câmp de bătălie va fi la stânga sau la dreapta sa, pentru care motiv a trebuit să execute vestitul contra-marș.

Când o armată a vechii ordini de bătaie înainta în 4 coloane împotriva inamicului, aripile de cavalerie ale primului și celui de-al doilea eșalon constituiau cele două coloane exterioare, aripile de infanterie ale celor două eșaloane formau coloanele centrale. Toate aceste coloane însă

puteau porni fie toate spre dreapta, fie toate spre stânga, ori aripa dreaptă la dreapta și aripa stângă la stânga, sau cea stângă la dreapta și cea dreaptă la stânga. În cel din urmă caz pornirea s-ar fi numit „din centru”. Dar toate aceste forme, deși trebuiau să aibă o legătură nemijlocită cu desfășurarea ulterioară, erau, în fond, indiferente tocmai față de aceasta. Când Frederic cel Mare a început mișcarea pentru bătălia de la Leuthen, a pornit pe aripi, în 4 coloane la dreapta. De aici a rezultat cu mare ușurință formarea din pornire a eșaloanelor, atât de admirată de toți istoricii, căci, din întâmplare, regele intenționa să atace aripa stângă a austrieșilor. Dacă ar fi vrut să întoarcă aripa lor dreaptă, ar fi fost necesar un contramarș ca la Praga.

Dacă nici pe atunci formele acestea nu corespundeau scopului, astăzi n-ar mai fi, în raport cu el, decât curată jucărie. Astăzi se cunoaște la fel de puțin ca altădată poziția viitorului câmp de bătălie față de drumul pe care ai pornit, iar mica pierdere de timp rezultată dintr-o pornire incorectă este mult mai puțin importantă decât altădată. Și aici noua ordine de bătaie a avut o influență favorabilă; este cu totul indiferent ce divizie sosește prima, ce brigadă este trimisă prima în foc.

În aceste condiții, pornirea spre dreapta sau spre stânga nu mai are altă valoare decât de a egaliza, când este efectuată alternativ, efortul trupelor. Și acesta este într-adevăr singurul motiv, ce-i drept important, pentru care aceste două moduri de pornire mai sunt, în linii mari, păstrate.

În aceste condiții, pornirea din centru cade de la sine ca organizare determinată și nu poate apărea decât întâmplător; în strategie, pornirea de la centru a uneia și aceleiași coloane este ori-cum o aberație, pentru că presupune un drum dublu.

De altfel, organizarea marșului ține mai mult de domeniul tacticii decât de al strategiei, căci este o descompunere a întregului în verigi care, după marș, trebuie să redevină iarăși un întreg. Deoarece, însă, în arta mai recentă a războiului nu se mai ține la reunirea exactă a părților, ci dimpotrivă acestea se află, în cursul marșurilor, la distanțe mari între ele și rămân de capul lor, se întâmplă mult mai lesne ca în urma acestei situații să aibă loc lupte pe care părțile să le rezolve pe cont propriu. Acestea trebuie, deci, considerate lupte totale și de aceea am găsit necesar să vorbim atât despre marșuri.

De altfel, așa cum am arătat în capitolul al 2-lea al acestei cărți, în lipsa unor scopuri deosebite, dispunerea în trei părți alăturate este cea mai firească și în mod firesc va rezulta din ea dispozitivul de marș pe trei coloane mari.

Aici nu mai avem de observat decât că noțiunea de coloană nu rezultă numai din drumul pe care se deplasează o trupă, ci că în strategie trebuie numite astfel și trupele care se deplasează în zile diferite pe același drum. Căci împărțirea în coloane se face mai ales pentru scurtarea și ușurarea marșului, deoarece un număr mic se deplasează în marș întotdeauna mai rapid și mai comod decât unul mare. Acest obiectiv se atinge, însă, și dacă trupele nu se deplasează pe drumuri diferite, ci în zile diferite.

CAPITOLUL 11

MARȘURILE (Continuare)

În ce privește lungimea unui marș și timpul ce-l necesită este firesc să ne referim la experiența generală.

Pentru armatele din vremea noastră s-a stabilit că un marș de 3 mile* este treaba obișnuită a unei zile, care trebuie redusă chiar la 2 mile pentru distanțele lungi, spre a putea intercala zilele necesare de odihnă, destinate reparării a tot ce s-a stricat.

Pentru o divizie de 8 000 de oameni un asemenea marș durează, în teren șes și cu drumuri mediocre, de la 8 la 10 ore, iar într-o regiune muntoasă, de la 10 la 12 ore. Dacă mai multe divizii sunt reunite într-o coloană, marșul mai durează câteva ore în plus, chiar dacă se scade timpul cu care diviziile următoare sunt pornite mai târziu.

Se vede deci că, cu un asemenea marș, ziua este destul de încărcată, că efortul soldatului, de a sta 10-12 ore sub povara echipamentului, nu poate fi comparat cu o obișnuită călătorie pe jos

* 1 milă prusiană = 7,5 km (n. tr.).

de 3 mile, pe care un om izolat o poate face în mod rezonabil, pe drumuri acceptabile, în 5 ore. Marșurile cele mai lungi, în cazuri izolate, sunt de 5, cel mult 6 mile, iar pe durate mai mari, de 4 mile. Un marș de 5 mile impune deja o oprire de mai multe ore, iar o divizie de 8 000 de oameni nu-l va face, chiar cu drumuri bune, în mai puțin de 16 ore. Dacă marșul este de 6 mile și-l execută mai multe divizii reunite, trebuie contat pe cel puțin 20 de ore.

Este vorba aici de marșul dintr-o tabără în alta și efectuat de mai multe divizii întrunite, căci aceasta este forma întâlnită pe teatrul de război. Dacă mai multe divizii mărșăluiesc într-o coloană, atunci cele din frunte vor fi adunate și pornite în marș puțin mai devreme; ele și ajung cu atât mai curând în tabără. Această deosebire, însă, nu poate fi niciodată atât de mare ca întregul timp corespunzând lungimii unei divizii în marș, „découlement“, cum spun așa bine francezii, adică timpul necesitat pentru scurgerea ei. Pentru efortul soldatului, economia este deci mică și fiecare marș este prelungit foarte mult de mulțimea trupe. A proceda în același fel cu divizia, adunând și pornind brigăzile în timpi diferiți, nu este realizabil decât în foarte puține cazuri, și din acest motiv am luat divizia ca unitate.

Pentru marșurile lungi – de călătorie, în care trupele se deplasează dintr-un cantonament în altul și parcurg drumurile în detașamente mici, fără puncte de adunare, bineînțeles că drumul în sine poate fi mai lung, dar îl vor lungi, oricum, ocolurile provocate de cantonamente.

Acele marșuri, însă, în care trupele trebuie să se adune zilnic în divizii sau chiar în corpuri, și totuși să ajungă la cantonamente, consumă cel mai mult timp și nu sunt recomandabile decât în regiuni bogate și când trupele nu sunt prea numeroase, pentru că atunci hrănirea ușurată și adăpostirea constituie o suficientă despăgubire pentru prelungirea efortului. În retragerea sa din 1806, armata prusiană a urmat incontestabil un sistem eronat când, din pricina aprovizionării, a dus în fiecare noapte trupele în cantonamente. Proviziile s-ar fi putut aduce trupe și în tabere de câmp (bivacuiri), iar armata n-ar fi avut totuși nevoie de 14 zile pentru cam 50 mile, și asta în condițiile unor eforturi exagerate ale trupelor.

Toate aceste precizări de durate și distanțe suferă asemenea modificări dacă sunt de parcurs drumuri proaste sau zone muntoase, încât este dificil de apreciat cu oarecare siguranță durata unui marș într-un caz concret, necum să se afirme adevăruri generale în această privință. Teoria nu poate, deci, decât atrage atenția asupra riscului erorii care ne pândeste. Pentru a-l evita, se impune calculul cel mai prudent și o marșă mare pentru întârzieri neprevăzute. Mai trebuie luate în considerare vremea și starea trupelor.

De la desființarea corturilor și de când aprovizionarea trupelor se face prin rechiziționarea forțată la fața locului, trenul armatei a fost considerabil redus și bineînțeles că efectul cel mai important al măsurii este, în primul rând, accelerarea mișcărilor armatei, deci lungirea marșului zilnic. Dar acesta este cazul numai în anumite împrejurări.

Marșurile pe teatrul de război au fost puțin accelerate de această măsură, căci este lucru știut că, în toate cazurile în care scopul impunea marșuri ce depășeau lungimea obișnuită, trenul este lăsat în urmă sau trimis înainte și, de obicei, rămânea departe de trupă câtă vreme dura mișcarea. Așadar, de obicei terenul nu avea influență asupra mișcării și, îndată ce a încetat să fie o piedică directă, nu a mai fost luată în seamă, oricât a suferit el de pe urma acestui fapt. De aceea, în războiul de șapte ani întâlnim marșuri care nici acum n-ar putea fi întrecute și vrem să evocăm, ca exemplu, marșul lui Lacy din 1760, când a trebuit să sprijine diversiunea rușilor asupra Berlinului. El a parcurs în 10 zile drumul de 45 mile, de la Schweidnitz, prin zona Lausitz, până la Berlin, făcând, deci, zilnic 4 1/2 mile, ceea ce și acum ar fi extraordinar pentru un corp de 15 000 de oameni.

Pe de altă parte, mișcările armatelor mai recente au fost afectate de un principiu *întârzietor*, tocmai din pricina modului schimbat de aprovizionare. Dacă trupele trebuie să-și asigure singure parte din necesar, ceea ce se întâmplă des, ele au nevoie de mai mult timp decât pentru simpla luare în primire a pâinii din căruța manutanței. În plus, în expedițiile de mai lungă durată trupele nu pot fi lăsate să tabere în mase prea mari în același loc, ci diviziile trebuie despărțite între ele, ca să se poată aproviziona mai ușor. În sfârșit, se întâmplă des ca o parte a armatei, îndeosebi cavaleria, să fie plasată în cantonamente. Toate acestea la un loc provoacă o întârziere importantă. De aceea găsim că Bonaparte, în 1806, când urmărea armata prusiană cu intenția să-i taie retragerea, și Blücher, în 1815, când avea aceeași intenție față de armata franceză, nu au parcurs, ambii, decât cam 30 mile în 10 zile, viteză pe care Frederic cel Mare a știut s-o imprime marșurilor sale din Saxonia în Silezia și înapoi, și aceasta cu tot trenul ce-l căra după el.

Cu toate acestea, prin reducerea trenului, mobilitatea și maniabilitatea, dacă ne putem exprima astfel, a părților mari și mici de armată au câștigat totuși sensibil pe teatrul de război. Pe de o parte, sunt mai puțini cai la un număr egal de cavaleriști și de tunuri, deci nu ai atât de des griji din pricina furajării, pe de altă parte, armata este mai puțin stânjenită în pozițiile sale, pentru că nu trebuie să țină întotdeauna seama de lunga coadă a trenului ce se târăște în urma armatei.

Marșuri ca cel pe care l-a realizat Frederic cel Mare după ridicarea asediului de la Olmütz, în 1758, cu 4 000 de vehicule, pentru apărarea cărora jumătate din armată a fost dizolvată în batalioane și plutoane, n-ar mai putea reuși azi nici împotriva celui mai fricos adversar.

În lungi marșuri de deplasare însă, de pe Tajo până la Niemen, bineînțeles că această ușurare a armatei este sensibilă; căci chiar dacă, din pricina restului vehiculelor, mărimea obișnuită a marșului zilnic rămâne aceeași, totuși, în cazuri presante, el poate fi urgentat, cu sacrificii mai mici.

În general, prin reducerea trenului se obține mai curând o economie de forțe decât o accelerare a mișcării.

CAPITOLUL 12

MARȘURILE

(Continuare)

Avem acum de examinat influența distructivă pe care o exercită marșurile asupra forței armate. Ea este atât de mare încât am vrea s-o așezăm, ca un principiu activ distinct, alături de luptă.

Un singur marș moderat nu izează instrumentul, dar un șir de marșuri moderate îl izează, iar un șir de marșuri grele, firește, mult mai mult.

Pe teatrul de război propriu-zis, lipsa de aprovizionare și adăpost, drumurile proaste, desfundate și obligația de a fi mereu gata de bătalie sunt cauzele eforturilor disproporționate, prin care se distrug oameni, animale, vehicule și echipament.

Se spune, în mod obișnuit, că o odihnă îndelungată n-ar fi favorabilă bunăstării fizice a armatei, că într-o astfel de armată s-ar ivi mai multe boli decât la o activitate medie. Desigur că pot și vor apărea boli dacă soldații sunt înghesuiți în cantonamente strâmte, dar acestea se pot ivi și dacă este vorba de cantonamente de marș, iar lipsa de aer și mișcare nu poate fi niciodată cauza acestor boli, deoarece exercițiile le oferă cu ușurință pe amândouă.

Reflectați numai ce diferență prezintă, pentru organismul tulburat și zdruncinat al unui om, dacă se îmbolnăvește pe drumul mare, în noroi, sub ploaie și încărcat cu tot echipamentul lui, sau într-o cameră. Chiar din tabără, va putea fi transportat curând în cea mai apropiată localitate și nu va rămâne cu totul lipsit de ajutor medical, în timp ce în marș, întâi rămâne să zacă ore întregi în drum, fără vreun ajutor, iar după aceea se târăște mile lungi în urma armatei. Câte boli ușoare devin astfel boli grave, câte boli grave devin mortale! În praf și în soarele arzător al verii, chiar un marș moderat poate cauza cea mai gravă incingere, în care soldatul, chinuit de setea arzătoare, se repede la recele izvor, unde își află boala și moartea.

Prin această considerație a noastră nu avem intenția să depreciem activitatea în război; instrumentul există pentru a fi utilizat, iar dacă utilizarea îl izează, nu este decât firesc. Vrem numai ca toate să fie așezate la locul lor și să ne opunem acelei lăudăroșenii teoretice, după care cea mai uluitoare surpriză, cea mai rapidă mișcare, cea mai neistovită activitate n-ar costa nimic, ci sunt prezentate ca mine bogate, pe care indolența înalților comandanți le lasă să zacă nefolosite. Cu produsul acestor mine se întâmplă cum se întâmplă cu cel al minelor de aur și argint: lumea vede numai produsul și nu întreabă cât a costat munca pentru a-l scoate la lumină.

În marșurile lungi de deplasare, executate în afara teatrului de război, este adevărat că, de obicei, condițiile sunt mai ușoare, iar pierderile fiecărei zile mai mici, în schimb și cel cu o boală ușoară este pierdut, de obicei, pentru multă vreme, deoarece convalescenții nu pot ajunge din urmă armata, aflată mereu în înaintare.

La cavalerie numărul cailor deșelați sau șchiopi sporește în progresie crescândă, multe vehicule se strică sau sunt scoase din uz. De aceea, întotdeauna, după un marș de 100 mile sau mai mult, o armată ajunge foarte slăbită, în special cavaleria și vehiculele.

Dacă asemenea deplasări sunt necesare chiar pe teatrul de război, adică sub ochii inamicului, atunci dezavantajele ambelor situații se contopesc, iar la mase mari și împrejurări altminteri defavorabile pierderile pot ajunge de neînchipuit.

Câteva exemple doar, pentru a preciza noțiunea.

Când Bonaparte a trecut peste Niemen, la 24 iunie 1812, uriașul său centru, cu care avea să înainteze către Moscova, era de 301 000 de oameni. La Smolensk, în 15 august, detașase din ei 13 500; ar fi trebuit să mai fie, deci, 287 500. Efectivul lui real era de 182 000; pierderea era deci de 105 500 de oameni*. Dacă se fine seama că până atunci n-au avut loc decât două lupte importante, una între Davour și Bagration, cealaltă între Murat și Tolstoi-Ostermann, pierderea armatei franceze în lupte poate fi evaluată la cel mult 10 000 de oameni, deci pierderea suferită prin boli și trenarzi s-a ridicat, în curs de 52 de zile, și la o înaintare în linie dreaptă de 70 mile, la 95 000 de oameni, adică la o treime a întregului.

Trei săptămâni mai târziu, în timpul bătăliei de la Borodino, această pierdere (inclusiv cei pierduți în lupte) se și ridica la 144 000 de oameni, iar după alte 8 zile, ajuns la Moscova, se ridica la 198 000 de oameni. Pierderile de ansamblu ale acestei armate au fost zilnic, în prima din acele perioade, 1/150, în a doua 1/120 și în a treia 1/19 din efectivul ei inițial.

Este adevărat că mișcarea lui Bonaparte, de la trecerea peste Niemen până la Moscova, poate fi calificată de neoprit, dar nu trebuie uitat că a durat 82 zile, în care nu au fost parcurse decât cam 120 mile și că armata franceză a făcut două adevărate halte: una la Vilna, vreo 14 zile, cealaltă la Vitebsc, vreo 11 zile, timp în care numeroși trenarzi au avut posibilitatea să-și ajungă din urmă unitățile. În această înaintare de 14 săptămâni anotimpul și drumurile nu erau din cele mai rele, căci era vară, iar majoritatea drumurilor pe care se înainta erau nisipoase. Condițiile împovărătoare erau masa mare de trupe concentrate pe o șosea, lipsa unei aprovizionări suficiente și un adversar în retragere, dar nu pus pe fugă.

Despre retragera armatei franceze, sau mai corect despre progresiunea ei de la Moscova până la Niemen, nici nu vrem să vorbim, dar ne este totuși permis să observăm că armata rusă, care venea în urma ei, pornise cu 120 000 de oameni din Kaluga și a ajuns cu 30 000 la Vilna. Cât de puțin pierduse între timp în lupte, știe oricine.

Încă un exemplu, din campania lui Blücher, în 1813, în Silezia și Saxonia, foarte remarcabilă nu printr-un marș lung, ci prin multe mișcări de du-te-vino. Corpul York din această armată începuse campania la 16 august cu vreo 40 000 de oameni, iar la 19 octombrie, la Leipzig, mai avea 12 000. Luptele principale pe care le-a purtat la Goldberg, Löwenberg, în bătălia de pe Katzbach, la Wartenburg și în bătălia de la Möckern (Leipzig) l-au costat, după indicațiile celor mai buni autori, cam 12 000 de oameni, implicit restul pierderilor s-a ridicat în 8 săptămâni la 16 000 de oameni, adică 2/5 din total. Cine vrea, deci, să ducă un război de mișcare trebuie să se aștepte la o mare distrugere a propriilor forțe, să-și adapteze în consecință restul planului și, înainte de toate, întăririle care vor trebui să urmeze.

CAPITOLUL 13

CANTONAMENTELE

În arta mai recentă a războiului, cantonamentele au devenit din nou indispensabile, pentru că nici corturi, nici un sistem complet de vehicule de aprovizionare nu fac armata independentă. Taberele în colibe sau în aer liber (așa-zisele bivouacuri) doar nu pot fi modul normal de adăpostire a unei armate, fără ca, în raport cu clima, mai curând sau mai târziu, să se propage boli care să-i epuizeze prea devreme forțele. Campania din Rusia este una din puținele în care, în cursul celor 6 luni cât a durat, armata n-a fost aproape deloc cartiruită în cantonamente. Dar și ce urmări au avut aceste eforturi, ce ar trebui numite nebunie, dacă această calificare nu s-ar potrivi și mai mult încă ideii politice a întregii acțiuni!

Doi factori împiedică ocuparea de cantonamente: apropierea inamicului și rapiditatea mișcării. De aceea, cantonamentele sunt părăsite de îndată ce deznodământul se apropie și nu pot fi ocupate, iarăși, decât după ce lucrurile s-au decis.

* Toate aceste cifre sunt luate din Chambray.

În războaiele mai recente, adică în toate campaniile ce s-au desfășurat de 25 ani sub ochii noștri, elementul războinic a acționat cu toată energia. În materie de activitate și efort s-au făcut aici de cele mai multe ori tot ce era posibil; dar toate aceste campanii au fost de scurtă durată, rar a fost nevoie de jumătate de an, adesea câteva luni au fost suficiente pentru a ajunge la capăt, adică la acel punct în care învinsul se vedea silit la armistițiu sau chiar la pace, ori eventual învingătorul era secăt de puteri. În cursul acestui interval de efort maxim, nu a putut fi vorba decât puțin de cantonamente, căci chiar în marșul victorios de urmărire, când nu mai pândea pericolul, rapiditatea mișcării a făcut imposibilă ușurarea efortului.

Acolo însă unde, dintr-un motiv oarecare, mersul evenimentelor este mai puțin vijelios, unde are mai curând loc o înfruntare și măsurare echilibrată a forțelor, acolo se acordă o deosebită atenție cazării trupelor în condiții convenabile. Această necesitate are oarecare influență și asupra conducerii războiului, parte din aceea că se încearcă să se câștige mai mult timp și siguranță printr-un sistem mai puternic de avantposturi, printr-o avangardă mai puternică și împinsă mai mult înainte, parte prin aceea că se acordă mai multă importanță bogăției și utilizării agricole a regiunii decât avantajelor ei tactice, relațiilor geometrice dintre linii și puncte. Un oraș comercial de 20 000-30 000 locuitori, o șosea care trece prin multe sate mari și orașe înfloritoare oferă atâtea condiții favorabile pentru dispunerea concentrată de mase mari, iar această concentrare permite asemenea mobilitate și libertate de acțiune încât compensează cu mult avantajele ce le-ar putea prezenta o poziție mai favorabilă.

Asupra formei organizării cantonamentului nu avem de făcut decât puține observații, deoarece cea mai mare parte a acestui obiect ține de tactică.

Cazarea trupelor se prezintă în două feluri, după cum constituie o problemă principală sau secundară. Dacă dispozitivul trupelor în timpul campaniei a fost ordonat numai din motive tactice și strategice și dacă, pentru ușurința trupelor, li s-au atribuit cantonamentele disponibile în apropierea punctelor de concentrare, cum se face îndeosebi cu cavaleria, atunci cantonamentele sunt secundarul și țin locul taberelor, trebuie deci alese într-o rază din care trupele să poată ajunge la timp în punctul de concentrare. Dacă însă armata ocupă cantonamente de refacere, atunci cartiruirea trupelor este esențialul, iar celelalte măsuri inclusiv alegerea specifică a punctului de concentrare, trebuie luate în funcție de această necesitate.

Prima chestiune de care trebuie ținut seama aici privește forma întregii zone de cantonament. De obicei, această formă este un dreptunghi foarte prelungit, oarecum o simplă extindere a ordinii de bătaie tactice. Punctul de adunare se află înaintea dreptunghiului, iar cartierul general înapoia sa. Aceste trei măsuri sunt însă foarte stânjenitoare, ba aproape potrivnice unei concentrări sigure a armatei înaintea sosirii inamicului.

Cu cât zona cantonamentelor se apropie mai mult de forma unui pătrat sau a unui cerc, cu atât mai ușor pot fi adunate trupele într-un punct central. Cu cât punctul de adunare este împins mai în urmă, cu atât mai târziu ajunge inamicul la el, cu atât mai mult timp ne rămâne pentru adunare. Un punct de adunare situat înapoia cantonamentelor nu poate fi niciodată primejdut. În schimb, cu cât cartierul general este împins mai înainte, cu atât mai curând îi parvin știrile, cu atât mai bine este informat comandantul despre toate. Însă nici cele trei măsuri nu sunt lipsite de motivări, care trebuie luate mai mult sau mai puțin în considerare.

Prin extinderea cantonamentelor în lărgime se intenționează acoperirea teritoriului, pe care, altfel, inamicul ar vrea să-l folosească pentru aprovizionare. Motivul nu este nici într-un totu valabil, nici foarte important. Este valabil numai în raport cu aripile exterioare și nu în raport cu intervalul ce apare între două fracțiuni ale armatei, când cantonamentele lor se grupează mai mult în jurul punctului de adunare, căci în acest interval nu va îndrăzni să se bage nici un detașament inamic. Nici nu este foarte important, pentru că există mijloace mai simple decât dispersarea armatei însăși, de a sustrage rechizițiilor inamicului zonele aflate în preajma noastră.

Împingerea în față a punctului de adunare se face cu intenția de a acoperi cantonamentele. Acestea se leagă precum urmează. În primul rând, o trupă chemată în grabă la arme lasă totdeauna în urma ei în cantonamente o coadă de întârziati, bolnavi, bagaje, provizii și altele la fel, care ar putea ușor cădea în mâna dușmanului dacă s-ar ocupa o poziție înapoia cantonamentului. În al doilea rând, trebuie avut grijă că, dacă dușmanul depășește cu detașamente de cavalerie avangarda noastră sau dacă aceasta ar fi cumva risipită, el ar putea cădea peste regimentele și batalioanele noastre răzlețite. O trupă aflată pe poziție, de care s-ar ciocni, chiar de ar fi slabă și până

la urmă ar fi dată peste cap, tot l-ar face să se oprească și s-ar câștiga timp. În ce privește situația cartierului general, s-a crezut că acesta nu poate fi niciodată suficient asigurat.

După aceste diferite considerații, am crede că cea mai bună organizare a zonei de cantonamente ar fi în formă de dreptunghi, apropiindu-se de cerc sau de pătrat, cu punctul de adunare în mijloc și cu cartierul general în primele rânduri, dacă masele sunt cât de cât considerabile.

Ceea ce s-a spus în general despre acoperirea aripilor, când a fost vorba de dispozitiv, rămâne adevărat și aici, de aceea corpuri distincte la stânga și la dreapta forței principale vor avea, în aceeași linie cu forța principală, propriile lor puncte de adunare, chiar dacă se intenționează să se ducă lupta în comun. Dacă ne mai gândim că natura regiunii determină, pe de o parte, punctul firesc de adunare, prin elemente favorabile ale terenului, pe de altă parte poziția cantonamentelor, prin orașe și localități, ne vom da seama ce rar este determinantă aici forma geometrică; a fost totuși necesar să atragem atenția asupra ei deoarece, ca toate legile generale, ea se impune, uneori mai mult, alteori mai puțin, în generalitatea cazurilor.

În legătură cu poziția favorabilă a cantonamentelor, se mai poate vorbi de alegerea unui obstacol natural al regiunii, pentru a ocupa cantonamente în spatele său, în timp ce, în fața acestuia, grupe mici, dar numeroase, ar asigura observarea inamicului, sau de ocuparea de cantonamente în spatele unei fortărețe care, în condițiile când garnizoana ei nu poate fi evaluată, îi inspiră inamicului mult mai mult respect și prudență.

Despre cantonamentele de iarnă întărite ne rezervăm să vorbim într-un alt loc.

Deosebite de cantonamentele unei trupe în staționare sunt cele ale unei trupe în marș, prin aceea că, pentru a evita ocolurile, ele se extind mai puțin lateral și mai mult de-a lungul drumului; când extinderea lor în lungul drumului nu depășește o mică zi de marș, acest dispozitiv nu este defavorabil unei adunări rapide.

În toate cazurile în care, cum se spune în termeni de specialitate, ne aflăm în prezența inamicului, adică în toate cazurile în care nu există un interval considerabil între ambele avangărzi, extinderea cantonamentelor și timpul necesar pentru adunarea trupelor determină forța și poziția avangărzii și avanposturilor; sau, unde acestea sunt determinate de inamic și de împrejurări, dimpotrivă, extinderea cantonamentelor va depinde de timpul pe care ni-l asigură rezistența avangărzii.

În capitolul al 3-lea al acestei cărți am arătat cum trebuie închipuită această rezistență în cazul unor corpuri înaintate. Din timpul acestei rezistențe trebuie scăzut timpul necesar primirii înștiințării și cel al ieșirii trupelor din cantonament; numai ce rămâne este timp ce poate fi folosit pentru marșul de adunare a trupeii.

Pentru a fixa și aici, la sfârșit, ideile noastre într-un rezultat, așa cum se întâlnește în condițiile cele mai obișnuite, vrem să facem observația că, dacă cantonamentele ar avea ca rază distanța până la avangardă, iar punctul de adunare s-ar afla cam în mijlocul lor, timpul câștigat prin reținerea inamicului ar ajunge pentru transmiterea ordinelor și ieșirea trupeii din cantonamente, ceea ce ar trebui să fie suficient, în majoritatea cazurilor, chiar dacă transmiterea nu se face prin semnale luminoase, împușcături de semnalizare etc., ci prin simpli curieri-stafetă, singurii care oferă siguranța cuvenită.

Așadar, cu o avangardă înaintată cu 3 mile, un spațiu de circa 30 mile pătrate ar putea fi ocupat de cantonamente. Într-o țară mijlociu populată, pe un asemenea spațiu se află aproximativ 10 000 de gospodării, ceea ce ar reprezenta pentru o armată de 50 000 de oameni, după scăderea avangărzii, cam 4 oameni de gospodărie, adică o situație foarte comodă, iar la o armată dublă ca efectiv, 9 oameni de gospodărie, ceea ce tot n-ar fi cantonamente foarte înghesuie. În schimb, dacă avangarda n-a putut fi împinsă înainte cu mai mult de o milă, spațiul pentru cantonamente n-ar mai fi decât 4 mile pătrate; căci, deși câștigul de timp nu scade în aceeași măsură ca distanța avangărzii, iar la distanța de o milă tot s-ar mai putea conta pe un timp de 6 ore, totuși prudența trebuie să crească la o asemenea apropiere a inamicului. Într-un spațiu atât de restrâns, însă, o armată de 50 000 de oameni n-ar putea fi cantonată, măcar întru câtva, decât într-o zonă foarte populată.

Se vede bine ce rol hotărâtor joacă în materie orașele mari sau măcar importante, care oferă posibilitatea să se cazeze 10 000-20 000 de oameni practic într-un punct.

Din aceasta decurge, s-ar părea, că, dacă nu stai prea aproape de inamic și dispui de o avangardă corespunzătoare, ai putea rămâne în cantonamente chiar împotriva forțelor reunite ale inamicului, cum au și făcut Frederic cel Mare, în 1762, la Breslau și Bonaparte, în 1812, la Vitebsk.

Însă, chiar dacă nu ai a te teme, de un dușman reunit, în condițiile unei distanțe convenabile și ale unor măsuri adecvate pentru siguranța adunării, totuși nu trebuie uitat că o armată ce trebuie să se adune rapid nu poate face nimic altceva în acest timp, deci nu este în stare să folosească imediat împrejurările ivite, ceea ce îi răpește cea mai mare parte din eficacitate. Consecința este că o armată nu se poate instala în întregime în cantonamente decât în următoarele trei cazuri: 1. dacă inamicul o face și el; 2. dacă starea trupeii o impune cu necesitate; 3. dacă următoarea activitate a trupeii se mărginește exclusiv la apărarea unei poziții fortificate și, deci, nu trebuie decât să se adune trupele, la timpul convenit, în această poziție.

Un alt exemplu, foarte ciudat, de adunare a unei armate din cantonamente îl oferă campania din 1815. Generalul Zieten staționa la Charleroi, cu avangarda de 30.000 de oameni ai lui Blücher, la numai 2 mile de Sombreffe, unde era prevăzută adunarea armatei. Cantonamentele cele mai îndepărtate ale armatei se aflau cam la 8 mile de Sombreffe, de o parte până dincolo de Ciney, de partea cealaltă până aproape de Liège. Oricum, trupele cantonate dincolo de Ciney fuseseră adunate la Ligny, cu câteva ore înainte de a începe acolo bătălia, iar cele cantonate în direcția Liège (corpul Bülow) s-ar fi aflat și ele acolo, dacă n-ar fi fost hazardul și unele deficiențe în transmisiuni.

Incontestabil că nu existase o grijă corespunzătoare pentru siguranța armatei prusiene; trebuie spus însă, ca explicație, că acele situații fuseseră acceptate când armata franceză însăși se mai afla încă în cantonamente dispersate și că greșeala n-a constatat decât în aceea că situația nu a fost schimbată în clipa când s-a primit prima știre despre mișcări în armata inamică și sosirea lui Bonaparte la această armată.

Mai rămâne de reținut că armata prusiană ar fi putut eventual să fie adunată la Sombreffe înainte de atacul inamicului. De fapt, Blücher a primit știre despre înaintarea inamicului și și-a început adunarea în noaptea de 14, deci cu 12 ore înainte ca Zieten să fie efectiv atacat; dar în 15 dimineața, la ora 9, generalul Zieten era deja în toiul luptei și abia în acea clipă generalul Thielmann¹²⁰ primea ordinul să se îndrepte spre Namur. El trebuia deci să-și adune întâi corpul pe divizii și apoi să parcurgă 6 1/2 mile până la Sombreffe, ceea ce s-a făcut în 24 de ore. Și generalul Bülow¹²¹ ar fi putut sosi în acel timp, dacă ordinul i-ar fi parvenit cum se cuvenea.

Bonaparte, însă, nu apucă să-și declanșeze atacul asupra Ligny-ului înainte de 16, în ora 2 a prânzului. Îngrijorarea de a-i avea împotriva sa pe Wellington într-o parte, pe Blücher în cealaltă, cu alte cuvinte disproporția forțelor a contribuit la această încetineală; se vede cum chiar și cel mai hotărât înalt comandant este reținut de necesitatea sondării prudente a terenului, lucru întotdeauna inevitabil în situațiile într-o câta încălcite.

Parte din considerațiile expuse aici sunt, vădit, mai mult de natură tactică decât strategică; am preferat, însă, să depășim cu ceva limitele decât să riscăm să nu fim limpezi.

CAPITOLUL 14

SUBZISTENȚA

Subzistența a dobândit în războaiele recente o importanță mult mai mare și anume din două cauze: întâi pentru că armatele actuale sunt, în general, mult mai mari decât cele ale Evului Mediu și chiar ale Antichității; căci, dacă au existat din când în când armate mai mari, de aceeași mărime cu cele mai recente sau chiar depășindu-le, acestea au fost totuși fenomene rare, trecătoare, în timp ce, în istoria mai recentă a războaielor, de la Ludovic al XIV-lea încoace, armatele au fost mereu foarte numeroase. A doua cauză este, însă, mult mai importantă și mai specifică perioadei actuale. Ea constă, într-adevăr, în mai marea coerență internă a războaielor epocii noastre, în permanenta disponibilitate de luptă a forțelor armate care le poartă. Majoritatea războaielor mai vechi constau din acțiuni distincte, discontinue, despărțite între ele prin pauze în care, de fapt, războiul ori se oprea cu totul și nu mai exista decât sub aspect politic, ori, cel puțin, forțele armate erau atât de depărtate unele de altele, încât fiecare putea să-și vadă de nevoile sale, fără să-i pese de adversar.

Războaiele mai recente, adică cele de la pacea din Westfalia¹²² încoace, au dobândit, prin străduința guvernelor, o formă mai regulată, mai coerentă, scopul războiului predomină peste tot și pretinde, și în vederea subzistenței, instituții astfel concepute încât să i-o asigure. Este adevărat

că și războaiele veacurilor XVII și XVIII au avut mari pauze de armistițiu de fapt, care se apropiau de o completă încetare a războiului, și anume cantonamentele de iarnă, în care se retrăgeau cu regularitate trupele, dar și acestea rămăneau mereu subordonate scopului războiului. Anotimpul neprielnic, iar nu aprovizionarea trupeii determină retragerea în cantonamente și, deoarece cantonamentele iau de regulă sfârșit o dată cu apariția verii, activitatea războinică neîntreruptă se impune, cel puțin cât vremea este favorabilă.

Cum peste tot tranzițiile de la o stare la alta și de la un mod de a proceda la altul s-au făcut treptat, așa a fost cazul și în această privință. În războaiele împotriva lui Ludovic al XIV-lea, suveranii coaliți mai obișnuiau să-și trimită trupele, pentru cantonamentele de iarnă, în provincii departate, pentru a le putea întreține mai ușor; în războaiele sileziene așa ceva nu s-a mai întâmplat.

Acastă formă regulată și continuă a activității războinice le-a devenit posibilă statelor îndeosebi după ce armatele de tip feudal au fost înlocuite cu mercenari. Obligația feudală a fost transformată într-o dare, iar serviciul personal a fost fie în întregime desființat, înlocuit cu recrutarea, fie a rămas în vigoare numai pentru păturile de jos ale populației, nobilimea considerând furnizarea de recruți ca un fel de dare, de impozit în oameni (cum este cazul și acum în Ungaria și în Rusia). În toate cazurile, armatele devin, în mâinile cabinetului, un instrument a cărui bază principală era tezaurul stăpânirii sau venitul ei în bani.

Aceeași evoluție, manifestată în constituirea și continuarea completării a forțelor armate, trebuia să aibă loc și în ce privește subzistența lor. Dacă stările* fuseseră scutite de prima, în schimbul unei despăgubiri în bani, cea de a doua nu le putea fi din nou impusă atât de direct. Cabinetul, tezaurul, trebuia deci să aibă grijă de subzistența armatei, iar în propria țară n-aveau voie să-lase să trăiască pe contul populației. Statele trebuiau, deci, să privească subzistența forțelor armate ca o sarcină proprie, care le revenea exclusiv. În felul acesta, subzistența s-a complicat în două chipuri: în primul rând, devenind treaba stăpânirii și, în al doilea, pentru că forțele armate trebuiau să rămână mereu în prezența inamicului.

A fost astfel creată nu numai o populație militară independentă, ci și o organizare independentă a subzistenței sale, dezvoltată la maximum posibil.

Nu numai că proviziile pentru subzistența armatei erau procurate pe bani sau din furnituri de pe domeniile statului, adică de la distanțe mari, și acumulate în magazii, dar au și fost transportate de aici la trupă prin servicii de cărașie proprii; în preajma trupelor pâinea era coaptă la brutării proprii și, în sfârșit, ridicată de trupe de la brutării cu căruțe ce le-au fost, până la urmă, afectate. Examinăm acest sistem nu numai pentru că explică particularitatea războaielor în care s-a folosit, ci pentru că nu va putea dispărea nicicând cu totul, iar anumite părți componente ale lui vor reapărea mereu.

Astfel a tins organizația militară să devină tot mai independentă de popor și de țară.

Urmarea a fost că, în acest fel, războiul a devenit într-adevăr mai regulat, mai continuu, mai subordonat scopului specific, adică politic, dar totodată a ajuns mult mai limitat și mai stănenit în mișcări și extraordinar de slăbit în energia sa. Căci acum armata era legată de magazine, limitată de raza de acțiune a sistemului de transport și nimic nu era mai firesc decât ca totul să ia direcția organizării cât mai economicoase a întreținerii trupeii. Soldatul, hrănit cu o sârmană bucată de pâine, se clătina adesea ca o umbră și nici o perspectivă a unei sorți mai bune nu-l consola în momentele de lipsă.

Cel care vrea să considere hrana mizeră a soldatului drept o chestiune secundară și gândește doar la ce a săvârșit Frederic cel Mare cu soldații astfel hrăniți nu privește chestiunea cu toată obiectivitatea. O fi puterea de a îndura lipsuri una din cele mai frumoase virtuți ostășești și fără ea nu există armată cu adevărat spirit războinic, dar această lipsă trebuie să fie trecătoare, impusă prin forța împrejurărilor și nu rezultatul unui sistem sărăcăcios sau al unui calcul meschin, abstract al necesităților. În acest caz lipsa diminuează întotdeauna fizic și moral puterea individului. Isprăvile săvârșite de Frederic cel Mare cu ostașii lui nu ne pot servi de măsură, căci parte îi sta împotriva același sistem, parte nu știm cât ar fi realizat mai mult dacă ar fi putut da ostașilor săi ceea ce le da Bonaparte alor lui, ori de câte ori o permiteau împrejurările.

Numai la întreținerea cailor nu s-a îndrăznit niciodată să se extindă acest sistem artificial de subzistență, pentru că, din pricina volumului, el este legat de mult mai mari dificultăți de transport. O „rație” cântărește cam de zece ori cât o porție, numărul cailor, însă, reprezintă și astăzi

* Categoriile privilegiate ale populației (n. tr.).

în armată nu 1/10 din al oamenilor, ci 1/4 până la 1/3 și era înainte 1/3 până la 1/2, așadar greutatea furajelor reprezenta de trei, patru, cinci ori greutatea hranei oamenilor; de aceea s-a încercat să se satisfacă această nevoie pe calea cea mai directă, și anume prin expedițiile de furajare. Aceste expediții, însă, impuneau armatei, într-un alt fel, o grea constrângere: întâi, pentru că făceau o chestiune esențială din ducerea războiului pe teritoriul inamic, în al doilea rând pentru că nu permiteau rămânerea timp prea îndelungat într-o regiune. Totuși sistemul de furajare se restrânsese deja foarte mult în vremea războaielor sileziene; se socotea că reprezenta o mult mai mare jefuire și sleire a regiunii decât dacă nevoile ar fi fost satisfăcute, din aceeași regiune, prin furnizări și rechiziții.

Când Revoluția franceză a readus dintr-o dată în scenă o armată națională, mijloacele guvernelor se dovediră insuficiente, iar întregul sistem rezultând din limitarea acestor mijloace și care își găsea, la rândul său, siguranța în această limitare, s-a prăbușit. Iar o dată cu întregul s-a prăbușit și partea sistemului de care vorbim, anume sistemul subzistenței. Fără să se sinchisească mult de magazine, gândind și mai puțin încă la organizarea acestui mecanism complicat de ceașornic care mișcă diferitele secțiuni ale sistemului de transport, conducătorii revoluției trimiteau soldații în campanie, își împingeau generalii în bătaii, hrăneau, întăreau, animau, excitau totul, procurând cele necesare prin rechiziții, tâlhărie și jaf.

Între aceste extreme, războiul lui Bonaparte și cel împotriva lui au rămas la mijloc, adică au folosit din fiecare tip de mijloace ceea ce le convenea, și așa va fi desigur și în viitor.

Și în sistemul mai recent de subzistență a trupelor, adică de folosire a tuturor resurselor teritoriului, fără să ne pese cui aparțin, există patru căi diferite și anume: hrănirea de către gazde, rechiziții efectuate direct de trupe, impunerii generale și aprovizionări prin magazine. De obicei, cele patru se aplică concomitent, câte una predominând, dar se întâlnesc cazuri în care una singură este folosită exclusiv.

1. Hrănirea de către gazde sau de către comună, ceea ce este același lucru. Considerând că într-o comună, chiar dacă se compune, ca orașele mari, numai din consumatori, tot trebuie să existe alimente pentru mai multe zile, reiese că și orașul cel mai populat va fi în stare să hrănească timp de o zi aproximativ atâta trupă cartiruită câtă populație are, iar dacă numărul celor cartiruiți este mult mai mic, pe mai multe zile, fără să fie necesare măsuri deosebite. Aceasta dă, la orașe importante, un rezultat cu totul suficient, deoarece o masă importantă de trupe poate fi hrănită într-un punct. În orașe mici, și mai cu seamă la sate, rezultatul ar fi foarte insuficient; căci o populație de 3 000-4 000 oameni pe mila pătrată, care ar fi deja foarte considerabilă, n-ar asigura decât hrănirea a 3 000-4 000 de ostași; ceea ce la trupe numeroase ar impune o așezare atât de dispersată, încât celelalte condiții cu greu ar mai putea fi îndeplinite. La țară însă, și în orașele mici, cantitatea de alimente esențiale în război este mult mai mare; provizia de pâine a unui gospodar ajunge, în mod obișnuit, pentru familia sa, una peste alta, pe 8-14 zile; carnea poate fi procurată zilnic, legume se găsesc de obicei suficiente până la recolta viitoare. De aceea, în cantonamente ce nu au mai fost ocupate nu e greu să se hrănească trei sau patru zile o trupă de 3 sau 4 ori mai numeroasă decât populația, ceea ce iarăși ar fi un rezultat foarte suficient. După aceste calcule, o coloană de 30 000 de oameni ar avea nevoie, în cazul că nu poate fi folosit pentru cantonament și vreun oraș mai mare, la o populație de 2 000-3 000 de suflete pe mila pătrată, de un spațiu de cca. 4 mile pătrate, ceea ce ar da o extindere laterală de două mile. Deci, o armată de 90 000 de oameni, care poate avea cam 75 000 de combatanți, dacă ar înainta pe trei coloane, în cazul că pe această lățime s-ar afla trei șosele, nu ar trebui să ocupe decât o lățime de 6 mile.

Dacă într-un asemenea cantonament se succed la intervale scurte mai multe coloane, autoritățile locale vor trebui să procure alimentele, care însă abia vor acoperi nevoile pentru câteva zile sau chiar numai pentru una. Așadar, chiar dacă prima coloană de 90 000 de oameni ar fi urmată de alta, numărând tot atâția, o zi mai târziu, nici aceștia n-ar suferi încă lipsuri, ceea ce dă deja cifra considerabilă de 150 000 de combatanți.

Furajul cailor prezintă și mai puține dificultăți, deoarece nu e nevoie de măcinat și de copt, iar pentru caii de pe teritoriu trebuie să existe furajele necesare întreținerii până la recolta viitoare; așadar, chiar în regiunile în care caii sunt mai puțin furajați în grajd, tot nu va apărea ușor lipsa, numai că furnizarea de furaje trebuie impusă comunei și nu gospodarului. Bineînțeles că se presupune o anumită grijă, ca la organizarea marșului să se țină seamă de natura regiunii pentru a nu cartirui tocmai cavaleria în zone și localități comerciale sau industriale.

Concluzia acestei priviri sumare este deci că într-o țară cu populație de densitate medie, și anume de 2 000-3 000 de suflete pe mila pătrată, se va putea asigura întreținerea de către locuitori și comune a unei armate de 15 000 combatanți pentru o zi, cel mult două, în condițiile unei dispersări mici, care nu exclude participarea la o bătălie comună, ceea ce înseamnă că o asemenea armată poate fi întreținută într-un marș neîntrerupt, fără magazine sau alte pregătiri.

Pe această concluzie s-au întemeiat operațiile armatelor franceze în războaiele revoluției și sub Bonaparte. Ele au înaintat de pe Adige până pe Dunărea inferioară, de pe Rin până pe Vistula, fără să dispună de multe alte provizii decât cele găsite la locuitori și fără să îndure vreodată lipsuri. Deoarece operațiile lor, întemeiate pe superioritatea fizică și morală, însoțite de neîndoielnice succese, nici n-au fost întârziate vreodată de nehotărâre și exces de prudență, înaintarea lor pe calea victoriilor era de cele mai multe ori un marș neîntrerupt.

Dacă împrejurările nu sunt atât de favorabile, populația nu este atât de deasă sau se compune mai mult din meseriași decât din țărani, pământul este prost, teritoriul a fost deja exploatat în mai multe rânduri, bineînțeles că posibilitățile vor fi mai reduse. Dacă ținem însă seama că, extinzând lățimea unei coloane de la 2 la 3 mile, se obține imediat mai mult decât dublul suprafeței, 9 mile pătrate în loc de 4, și că aceasta tot mai prezintă o dispersare care, în cazurile obișnuite, permite bătălia comună, se constată că, chiar în împrejurări defavorabile, acest mod de întreținere continuă să rămână posibil, cu condiția neîncetatei deplasări.

Îndată ce intervine însă o oprire de mai multe zile, ar trebui să apară cea mai mare lipsă, dacă nu s-ar lua alte măsuri. Acestea constau din două elemente de organizare de care nu se poate lipsi nici azi o armată mai importantă. Primul este un tren de echipaje afectat trupelor, care pot astfel duce cu ele pâine sau făină, ca parte esențială a alimentației, pe trei până la patru zile; dacă se mai adaugă la aceasta cele trei-patru zile de merinde pe care soldatul le poartă asupra sa, tot se ajunge la asigurarea unei întrețineri minime de opt zile.

Celălalt este un comisariat competent, care, în orice moment de oprire, aduce alimente din regiuni îndepărtate, astfel încât să se poată oricând trece de la sistemul de aprovizionare din cantonamente la altul.

Aprovizionarea făcută din cantonamente prezintă imensul avantaj că nu necesită mijloace de transport și poate fi efectuată în cel mai scurt timp; firește, ea presupune, de regulă, ca toate trupele să fi fost cazate în cantonamente.

2. Aprovizionarea prin rechiziții făcute de trupe. Când un singur batalion se așează într-o tabără, aceasta poate fi în orice caz în preajma câtorva sate, care pot fi obligate să-i procure alimente; atunci aprovizionarea n-ar fi esențial diferită de cea din cazul precedent. Dacă însă, cum se petrece de obicei, masa de trupe care trebuie să tabere într-un punct este mult mai importantă, nu rămâne decât ca, pentru o unitate mai mare, de pildă o brigadă sau o divizie, necesarul să fie rechiziționat în comun din anumite raioane și, după aceea, împărțit pe subunități.

Se vede imediat că, în felul acesta, nu se poate asigura niciodată aprovizionarea unor armate importante. Produsul acestor rechiziții va fi mult mai mic decât dacă trupele ar fi fost cantonate în raioanele respective; căci acolo unde 30-40 de soldați intră în casa țăranului vor ști, la nevoie, să-i rechiziționeze tot; însă un ofițer trimis cu câțiva oameni să rechiziționeze alimente n-are nici timpul, nici mijloacele să caute toate stocurile, adesea nu va avea nici mijloace de transport; nu va fi deci în stare să aducă decât o mică parte a alimentelor existente. Pe de altă parte, în tabere, trupele sunt în asemenea măsură masate într-un punct, încât raioanele din care ar putea fi rechiziționate alimente la repezeală sunt prea neînsemnate față de nevoi. Este derizoriu ca 30 000 de oameni să rechiziționeze alimentele pe o rază de o milă, adică pe o suprafață de 3-4 mile pătrate! Și totuși nu vor putea face nici asta decât rareori, căci majoritatea satelor apropiate vor fi ocupate de subunități proprii, care nu vor permite să se scoată nimic din sat. În sfârșit, prin acest procedeu se risipește cel mai mult, pentru că unii sunt aprovizionați peste măsură, multe alimente se prăpădesc etc.

În concluzie, aprovizionarea prin asemenea rechiziții nu se poate face cu succes decât pentru unități nu prea mari, cum ar fi o divizie de 8 000-10 000 de oameni, dar și în acest caz nu va fi acceptată decât ca un rău necesar.

Această metodă este de obicei inevitabilă la toate detașamentele aflate nemijlocit în fața inamicului, ca avangarda și avanposturile, în cazul mișcării înainte, pentru că acestea ajung în punctul în care nu putuseră fi făcute nici un fel de pregătiri și, totodată, sunt, de obicei, prea depăr-

tate de proviziile acumulate pentru restul armatei; se mai practică de corpurile mobile, care trebuie să-și poarte singure de grijă; în fine, în toate cazurile când nu a fost timp sau nu s-a dispus de mijloace pentru alt gen de aprovizionare.

Cu cât trupele sunt mai bine organizate în vederea unor rechiziții reglementate, cu cât timpul și împrejurările îngăduie să se treacă la acest gen de aprovizionare, cu atât mai bun va fi rezultatul. Dar de cele mai multe ori lipsește timpul, căci ceea ce trupele își procură direct le parvine mult mai repede.

3. Prin rechiziții reglementate. Acesta este, indiscutabil, modul cel mai simplu și mai eficace de aprovizionare, care a și constituit baza tuturor războaielor mai recente.

Acest mod de aprovizionare se distinge de cel discutat anterior îndeosebi prin colaborarea cu autoritățile locale. Proviziile nu mai trebuie luate cu forța de oriunde se găsesc, ci sunt livrate în bună regulă, pe baza unei repartizări rezonabile a sarcinilor. Această repartizare nu o pot face decât autoritățile regiunii.

Aici totul depinde de timp. Cu cât se dispune de mai mult timp, cu atât repartizarea sarcinilor va fi mai uniformă, mai puțin apăsătoare și cu atât mai regulate livrările. Se poate chiar recurge și la cumpărări cu bani peșin și, prin aceasta, felul de aprovizionare de care vorbim se apropie de următorul. El nu prezintă dificultăți în toate concentrările forțelor armate în propria țară, și, de regulă, nici în mișcările de retragere. În schimb, în toate mișcările de pătrundere într-o regiune ce nu a intrat încă în posesia noastră, rămâne foarte puțin timp disponibil pentru asemenea măsuri organizatorice; de obicei, numai acea zi cu care avangarda precede, de regulă armata. Prin ea se transmit atunci autorităților locale cerințele, câte porții și câte rații să pregătească în cutare localități. Deoarece, astfel, aprovizionarea nu poate fi asigurată decât din preajmă, adică de pe o rază de câteva mile în jurul punctului hotărâtor, acumulările făcute în grabă nu vor fi nici pe departe suficiente în cazul unor armate importante, dacă armata nu și-ar aduce cu ea necesarul pe câteva zile. Este, deci, treaba comisariatelor să gospodărească cele obținute și să nu le distribuie decât trupelor ce n-au nimic. Pe zi ce trece însă, dificultatea va scădea; căci, dacă distanțele din care se pot procura alimente cresc proporțional cu numărul zilelor, suprafața, și deci rezultatul, crește cu pătratul lor. Dacă, în prima zi, nu au putut participa la livrări decât 4 mile pătrate, a doua zi pot livra 16, a treia zi 36; deci, a doua zi cu 12 mile pătrate mai mult decât prima, a treia zi cu 20 mai mult decât a doua.

Se înțelege de la sine că astfel sugerăm doar proporțiile, căci intervin multe împrejurări ce le limitează, dintre care cea mai importantă este că regiunea din care armata tocmai vine nu poate participa la livrări în aceeași măsură ca celelalte. Dar, pe de altă parte, trebuie reținut că raza livrărilor poate crește cu mai mult de 2 mile pe zi, poate cu 3 sau 4, iar în unele locuri cu mai mult.

Forța executivă a unor detașamente determinate veghează, alături de funcționarii locali, ca aprovizionările prevăzute să fie efectiv livrate, cel puțin în cea mai mare parte. O influență și mai mare o au teama de răspundere, pedepse și maltratări, care apasă în asemenea cazuri, ca o presiune generală, asupra întregii populații.

De altfel, nu intenționăm să descriem în amănunțime organizarea întregului mecanism al sistemului comisariatelor și al aprovizionării, noi urmărim doar rezultatul.

Acest rezultat, care decurge din aplicarea bunului-simț la împrejurările generale și a fost confirmat de experiența războaielor purtate de la revoluție încoace, este, deci, că și armata cea mai mare, dacă duce cu sine alimente pe câteva zile, poate fi hrănită fără grijă prin asemenea rechiziții, care încep abia în momentul sosirii ei, întâi chiar în zona respectivă, iar apoi se extind în cercuri tot mai largi, fiind impuse de la niveluri tot mai înalte.

Acest mijloc nu are altă limită decât epuizarea, sărăcirea și distrugerea țării. Deoarece, însă, într-o staționare mai lungă, dispozițiile de rechiziții ajung să fie date de cele mai înalte autorități ale țării, și acestea vor face firește totul pentru a distribui sarcina cât mai uniform posibil, a reduce, prin cumpărături, povara livrărilor, iar beligerantul străin, dacă rămâne mult timp în țara noastră, nu va fi atât de brutal și de lipsit de considerații încât să-i impună întreaga povară a întreținerii armatei sale, sistemul rechizițiilor tinde să se apropie treptat, de la sine, de sistemul depozitelor, fără însă să înceteze vreodată cu totul și nici să-și schimbe sensibil influența ce o are asupra operațiilor militare. Căci este cu totul altceva dacă resursele regiunii sunt completate de provizii aduse de la distanțe mai mari, dar țara însăși în care se poartă războiul rămâne adevă-

rata bază de aprovizionare, sau dacă, cum a fost în războaiele secolului al XVIII-lea armata își acoperă singură toate nevoile, iar țara respectivă, de regulă, nu are nimic de-a face cu asta.

Două aspecte constituie principala diferență: folosirea mijloacelor de transport ale țării și a brutărilor sale. În felul acesta se poate renunța la uriașul tren de echipaje, care-și distruge aproape întotdeauna propria operă.

Desigur că nici acum o armată nu se va putea lipsi cu totul de un sistem de vehicule de aprovizionare, numai că acesta va fi mult mai redus, servind, am spune, doar pentru a transporta surplusul rămas de pe o zi pe alta. Împrejurări speciale, ca cele din Rusia în 1812, au putut impune și în timpuri recente un tren de echipaje formidabil, precum și brutării de campanie. Acestea sunt însă, în parte, excepții, căci cazul unei armate de 130 000 de oameni, care să înainteze aproape pe o singură șosea de 130 de mile, și aceasta în țări ca Polonia și Rusia și puțin înainte de recoltă, se va întâlni rar, iar, pe de altă parte, toate măsurile de autoaprovizionare luate de armată nu sunt considerate decât un ajutor la caz de nevoie, rechizițiile de pe teritoriu fiind totdeauna considerate, implicit, drept baza întregii aprovizionări.

De la primele campanii ale războaielor revoluției deci, sistemul rechizițiilor a constituit, în mod permanent, baza aprovizionării armatei franceze; iar armatele aliaților, care îi stăteau împotriva, au trebuit să recurgă la același sistem, și e greu de închipuit că s-ar putea vreodată renunța la el. Nici un alt sistem nu dă asemenea rezultate, atât în ce privește energia ducerii războiului, cât și în ce privește mobilitatea și flexibilitatea ei. Deoarece, în primele 3-4 săptămâni, de obicei nu se ivesc dificultăți, în orice direcție s-ar îndrepta armata, iar după aceea depozitele o pot ajuta, se poate cu drept cuvânt spune că, în acest fel, războiul a dobândit cea mai mare libertate. Desigur, într-o direcție dificultățile pot fi mai mari decât în alta, și aceasta poate cântări în luarea hotărârilor, dar niciodată nu se va întâmpina o imposibilitate absolută și niciodată grija subzistenței nu va impune hotărârea. Numai o împrejurare se exceptează aici; este vorba de retragerile executate pe un teritoriu inamic. Aici se suprapun foarte multe condiții defavorabile aprovizionării. Mișcarea este continuă și, de obicei, fără opriri importante, deci nu este timp să se adune stocuri; condițiile în care se pornește la o astfel de retragere sunt, cele mai deseori, foarte defavorabile și se impune ca trupele să rămână masate, de aceea, de obicei, nici nu poate fi vorba de împărțirea în cantonamente și de extinderea în coloane lungi; atitudinea ostilă a teritoriului nu permite să se adune provizii și, în fine, momentul în sine este, în mod deosebit, de natură să provoace reaua voință și rezistența locuitorilor. Când Bonaparte a vrut, în 1812, să-și înceapă retragerea, nu a putut-o face decât pe șoseaua pe care venise, și anume din pricina subzistenței, pentru că pe orice altă șosea ar fi mers spre pierzanie mai repede și mai sigur, iar tot ceea ce chiar scriitori francezi i-au reproșat în această privință este cât se poate de absurd.

4. Subzistența din depozite. Distingerea în mod generic a acestui sistem de aprovizionare de cel precedent ar fi posibilă numai în condițiile unei organizări ca cea din ultima treime a veacului al XVII-lea și din cursul veacului al XVIII-lea. Vom revedea vreodată o asemenea organizare?

Desigur, e greu de înțeles cum ar putea fi altfel, dacă ne închipuim războiul cu armate mari, pironite timp de 7, 10, 12 ani într-un loc, cum s-a întâmplat cu Țările-de-Jos, pe Rin, în nordul Italiei, în Silezia și în Saxonia; căci ce țară ar putea fi atât de multă vreme sursa principală de subzistență a armatelor rivale, fără a fi cu totul distrusă, adică încetând treptat de a mai fi de folos.

Dar aici apare firește întrebarea: va determina războiul sistemul de aprovizionare sau, invers, sistemul de aprovizionare va determina războiul? Răspundem: mai întâi, sistemul de aprovizionare va determina războiul în măsura în care celelalte condiții de care el depinde o vor permite; acolo, însă, unde acestea încep să opună prea multă rezistență, războiul va avea repercusiuni asupra sistemului de aprovizionare și, în acest caz, deci, îl va determina.

Războiul întemeiat pe rechiziții și aprovizionare locală prezintă asemenea avantaje asupra celui întemeiat exclusiv pe aprovizionarea din depozite, de parcă nici n-ar mai fi același instrument. Nici un stat nu va îndrăzni, deci, să înfrunte primul sistem cu ajutorul celui de-al doilea, iar de ar exista pe undeva un ministru de război destul de limitat și de incult pentru a nu recunoaște necesitatea general valabilă a acestor condiții și, la începerea războiului, ar echipa armata în modul vechi, forta împrejurărilor l-ar antrena curând pe înaltul comandant și sistemul rechizițiilor s-ar impune de la sine. Dacă ne mai gândim că marea cheltuială pe care o implică sistemul de depozitelor trebuie, în mod necesar, să reducă volumul armamentului și numărul forțelor armate, pentru că nici un stat nu are bani de prisos, aproape nici nu mai există posibilitatea unei astfel de

organizări, în afară doar de cazul în care cele două părți beligerante ar cădea de acord asupra acestui punct pe cale diplomatică, ceea ce trebuie socotit doar ca o fantasmagorie.

Așadar, de aici înainte războaiele vor începe întotdeauna cu sistemul rechizițiilor, cât vrea să facă un guvern sau altul, pentru a completa rechiziția cu o organizare artificială, ca să-și menajeze mai mult propria țară etc., rămâne de văzut; prea multe nu se vor face, pentru că în asemenea momente ești obligat mereu să te ocupi de nevoile cele mai urgente, iar un sistem artificial de aprovizionare nu se mai numără printre ele.

Dacă un război, însă, nu este atât de decisiv în rezultatele sale, nici mișcările sale nu cuprind spații atât de vaste, cum ar trebui să fie, de fapt, după natura sa, sistemul rechizițiilor va începe să sleiască în asemenea măsură teritoriul, încât ori trebuie încheiată pacea, ori trebuie luate măsuri organizatorice pentru ușurarea teritoriului și întreținerea armatei mai independent de teritoriu. Acest din urmă caz s-a întâmplat cu francezii în Spania; dar mult mai des se va produce primul. În majoritatea războaielor, epuizarea statelor progresează în asemenea măsură, încât ele vor fi mai curând împinse spre necesitatea păcii decât să se gândească la un mod mai costisitor de purtare a războiului. Astfel, desfășurarea actuală a războaielor va duce, și în această direcție, la rezultatul scurtării războiului¹²³.

Nu vrem totuși să negăm în mod cu totul general posibilitatea purtării unor războaie cu vechiul sistem de aprovizionare; acolo unde natura condițiilor împinge, din amândouă părțile, în această direcție și mai intervin și alte împrejurări favorabile, s-ar putea ca vechiul sistem de aprovizionare să mai apară; dar nu putem nicicând vedea în această formă un organism firesc; ea este, dimpotrivă, o anomalie, împrejurările o pot permite, dar nu poate rezulta din semnificația propriu-zisă a războiului. Și mai puțin încă putem socoti această formă ca o perfecționare a războiului, pe motiv că ar fi filantropică, deoarece războiul însuși nu este filantropic.

Dar, orice mod de aprovizionare s-ar alege, este firesc că el va funcționa mai ușor în regiuni bogate și populate, decât în cele sărace și cu o populație rară. Aici trebuie ținut seama și de densitatea populației, ceea ce ține de dubla relație pe care populația o are cu alimentele existente pe un teritoriu; întâi, că unde se consumă mult trebuie să existe și stocuri multe, al doilea, că, de regulă, o populație mai mare corespunde unei producții mai mari. De aici fac bineînțelese excepție raioanele locuite de muncitori de fabrică, îndeosebi dacă se află, ceea ce nu este rar, în văi de munte, înconjurate de teren nefertil. În general, însă, este mult mai ușor să asiguri nevoile unei armate într-o țară populată decât într-una cu puțină populație. 400 mii pătrate pe care trăiesc 400 000 de oameni, oricât de rodnic ar fi pământul, nu vor suporta atât de ușor o armată de 100 000 de oameni, ca 400 mii pătrate pe care trăiesc 2 milioane de locuitori. La aceasta se adaugă faptul că, în țări foarte populate, șoselele și căile de apă sunt mai frecvente și mai bune, mijloacele de transport mai multe, legăturile comerciale mai ușoare și mai sigure. Într-un cuvânt, este mult mai ușor să hrănești o armată în Flandra decât în Polonia.

În consecință, războiul, cu împătrita sa trompă absorbantă, se instalează de preferință pe șoselele principale, în orașele populate, în văile bogate ale marilor fluvii sau de-a lungul coastelor cu vie circulație maritimă.

De aici rezultă limpede influența generală pe care subzistența unei armate o poate avea asupra direcției și formei operațiilor, asupra alegerii teatrului de război și a liniilor de comunicații.

Cât de departe poate merge această influență, ce valoare se poate atribui, în calcul, dificultăților sau facilităților subzistenței, depinde firește de modul în care trebuie dus războiul. Dacă se duce în spiritul său specific, adică cu nestăvilita sa forță naturală, cu setea și nevoia sa de luptă și decizie, atunci subzistența armatei este o chestiune importantă, dar subordonată; dacă, însă, intervine o situație de echilibru, în care armatele mășăluiesc încoace și încolo mulți ani, în aceeași provincie, aprovizionarea devine de multe ori esențialul, intendentul devine înalt comandant, iar conducerea războiului o administrare a furgoanelor.

Astfel există nenumărate campanii în care nu s-a întâmplat nimic, scopul a fost ratat, forțele irosite în van și totul se scuza cu lipsa de alimente; Bonaparte, dimpotrivă, obișnuia să spună: *qu'on ne me parle pas de vivres*!^{*}

Firește, ilustrul înalt comandant a vădit, în campania din Rusia, că această lipsă de grijă poate fi împinsă prea departe, căci, fără a spune că întreaga sa campanie a eșuat doar prin aceasta,

* Să nu mi se vorbească de alimente! (n. tr.).

ceea ce ar rămâne, în cele din urmă, o presupunere, este totuși în afară de orice îndoială că lipsei de grijă pentru subzistență i s-a datorat, în înaintare, nemaiauzita topire a armatei sale, iar în retragere, prăbușirea ei totală.

Dar, fără a ignora în Bonaparte pe jucătorul pățimaș, care se arunca adesea în câte o aventură ne bună, se poate spune totuși, pe drept cuvânt, că el și generalii revoluției care i-au precedat au înlăturat o prejudecată puternică în materie de aprovizionare, și au arătat că aceasta trebuie întotdeauna considerată ca o *condiție*, deci niciodată ca scop.

De altfel cu lipsurile; lucrurile se petrec în război ca și cu eforturile fizice și cu primejdia; exigentele înaltului comandant față de armata sa nu sunt limitate de linii precise; un caracter puternic pretinde mai mult decât unul sentimental-molatic, iar capacitatea armatei variază după cum călirea, spiritul războinic, încrederea și dragostea față de înaltul comandant, sau entuziasmul pentru cauza patriei, sprijină voința și puterile soldatului. Dar s-ar putea stabili ca principiu: lipsurile și mizeria, oricât ar fi de exacerbate, trebuie privite întotdeauna ca situații trecătoare ce trebuie să ducă la o aprovizionare bogată și chiar, din când în când, un belșug. Există ceva mai mișcător decât gândul la atâtea mii de soldați care, prost îmbrăcați, încărcăți cu o raniță de 30-40 pfunzi*, se târăsc cu greu zile întregi, în marșuri, pe orice drum, pe orice vreme, riscându-și neîncetat sănătatea și viața, și în schimb nu se pot sătura nici cu pâine uscată? Cine știe ce frecvent se întâmplă asta în război, abia înțelege cum de nu-l părăsesc mai des pe soldat voința și puterile și cum simpla orientare a concepției este în stare, prin efectul ei persistent, să provoace și să sprijine în om asemenea eforturi.

Deci, cel ce impune soldatului mari lipsuri, pentru că scopuri mari o cer, va avea în vedere, din sentiment sau din înțelepciune, și despăgubirea cu care îi este dator, în schimb, în alt moment.

Acum trebuie să ne mai gândim la diferența care există, cu privire la subzistență, între atac și apărare.

Apărarea este în situația de a folosi, în tot cursul actului de apărare, pregătirile ce le-au făcut pentru aprovizionare. Celui aflat în apărare, nu-i va lipsi, deci, decât cu greu strictul necesar; aceasta este adevărat îndeosebi în propria țară, dar rămâne valabil și pe teritoriul inamic. Atacul se îndepărtează, însă, de sursele sale de sprijin și trebuie, cât durează înaintarea sa, și chiar în prima săptămână după ce s-a oprit, să-și procure necesarul de pe o zi pe alta, ceea ce reușește rareori fără lipsuri și dificultăți.

De două ori această dificultate poate deveni maximă. O dată în înaintare, înainte de decizie; atunci proviziile apărătorului mai sunt toate în mâinile sale, iar atacatorul a trebuit să le lase pe ale lui în urmă. El este obligat să-și concentreze trupele și nu poate ocupa un spațiu mare, nici vehiculele de aprovizionare nu-l mai pot urma, de îndată ce încep mișcărilor bătăliei. Dacă în acest moment nu au și fost făcute pregătiri bune, se poate ușor întâmpla ca, înainte de bătălia decisivă, trupele să îndure câteva zile de lipsuri și mizerie, ceea ce oricum nu-i mijlocul de a le duce bine în bătălie.

A doua oară, lipsa apare mai ales la sfârșitul înaintării victorioase, când căile de comunicație încep să devină prea lungi, mai cu seamă dacă războiul este dus într-o țară săracă, slab populată, poate și ostilă. Ce deosebire uriașă între legătura de la Viena la Moscova, unde orice încărcătură trebuie transportată cu forța, și cea de la Colonia, prin Liège, Louvain, Bruxelles, Mons, Valenciennes, Cambrai la Paris, unde o comandă comercială, o poliță ajung pentru procurarea a milioane de rații!

Deseori urmările acestei dificultăți au fost că strălucirea celei mai splendide victorii s-a stins, forțele au slăbit, retragerea a devenit necesară și apoi, treptat, au apărut toate simptomele unei adevărate înfrângeri.

Furajul cailor care, la început, cum am arătat, lipsește de obicei cel mai puțin, va lipsi, primul, în caz de sleire a teritoriului, deoarece, din pricina volumului, este cel mai greu de adus de departe, iar calul este distrus de lipsuri mult mai repede decât omul. Pentru acest motiv, o cavalerie și artilerie numeroasă pot ajunge o adevărată povară și un real principiu de slăbire a unei armate.

* 15-20 kilograme (n. tr.).

CAPITOLUL 15

BAZA DE OPERAȚII

Când, din punctele unde s-a constituit, o armată pornește la o acțiune, fie atacarea inamicului și a teatrului său de război, fie ocuparea de poziții la granițele propriului teatru de război, ea rămâne într-o dependență necesară de acele surse și trebuie să mențină legătura cu ele, căci ele sunt condiția existenței și duratei sale. Această dependență crește în intensitate și întindere proporțional cu mărimea armatei. Nu este, însă, întotdeauna nici necesar, nici posibil ca armata să rămână în contact cu întreaga țară, ajunge să rămână în contact doar cu acea parte aflată chiar în spatele ei și, deci, acoperită de poziția sa. În această parte a țării se fac apoi, pe măsura necesităților, anumite stocuri și se iau măsuri pentru expedierea regulată a forțelor de completare. Această parte a țării este, deci, baza armatei și a tuturor acțiunilor sale, iar armata trebuie să fie considerată, împreună cu baza sa, un întreg. Dacă, pentru o mai mare siguranță, proviziile sunt adăpostite în localități fortificate, noțiunea de bază se precizează, dar ea nu este legată de aceste localități fortificate, căci în numeroase cazuri, stocajul nici nu se face în localități fortificate.

Dar și o porțiune a țării inamice poate constitui baza unei armate sau măcar face parte din ea, căci, atunci când o armată a înaintat pe teritoriul inamic, o mulțime de nevoi sunt satisfăcute din zona cucerită a acestuia. Condiția este, însă, în acest caz, să fii cu adevărat stăpân al teritoriului respectiv, adică sigur de îndeplinirea ordinelor date. Această siguranță trece, însă, rareori de măsura în care teama locuitorilor poate fi menținută prin mici garnizoane și detașamente mobile, purtate dintr-un loc într-altul, procedeu ce are, de obicei, limitele sale. Consecința este că zona țării străine de unde se pot scoate bunuri necesare de toate felurile este foarte limitată, în raport cu nevoile armatei, și, frecvent, insuficientă; așadar, propria țară trebuie să dea foarte mult și, în consecință, acea parte a țării care se află în spatele armatei trebuie să fie considerată ca o parte necesară a bazei.

Nevoile unei armate trebuie distinse în două clase: acelea pe care le satisface orice teritoriu agricol și altele, ce nu pot fi acoperite decât din sursele constituirii ei. Primele sunt mai cu seamă mijloacele de întreținere, ultimele mijloacele de completare. Primele le poate da și țara inamică, ultimele, de regulă, numai propria țară, de exemplu oameni, arme și, de cele mai multe ori, muniții. Dacă există în cazuri izolate și excepții de la această distincție, ele sunt rare și neînsemnate, iar distincția rămâne foarte importantă și dovedește din nou că legătura cu propria țară este indispensabilă.

Stocurile de alimente se păstrează cel mai adesea în localități deschise, atât în țara inamică, cât și în cea proprie, pentru că nu există atâtea localități fortificate câte ar fi necesare pentru a prelua cea mai mare parte a acestor stocuri, rapid consumabile, necesare ba ici, ba colo, și pentru că pierderea lor ar fi mai ușor de înlocuit. În schimb, stocurile de completare, deci de arme, muniții și obiecte de echipament, în apropierea teatrului de război, nu se depozitează ușor în localități deschise, ci se preferă să fie aduse de la distanțe mai mari; în țară inamică, însă, nu se depozitează decât în fortărețe. Și această împrejurare face ca importanța bazelor să fie determinată mai mult de stocurile de completare decât de cele alimentare.

Cu cât mai multe mijloace din ambele clase sunt colectate în mari depozite, înainte de a fi întrebuințate, cu cât mai mult, deci, diferitele izvoare se varsă în mari rezervoare, cu atât mai vărtos acestea pot fi considerate ca reprezentând toată țara și noțiunea de bază se va referi, mai cu seamă, la aceste mari centre de stocare; dar nu se va merge niciodată atât de departe încât ele singure să poată fi luate drept bază.

Dacă izvoarele completării și alimentării sunt foarte bogate, adică teritoriile sunt întinse și bogate, dacă stocurile sunt adunate în mari depozite, pentru a fi rapid utilizabile, dacă sunt asigurate într-un fel sau altul, dacă sunt situate aproape de armată și legate de aceasta prin șosele bune, dacă se întind mult în spatele armatei sau o și înconjoară în parte, rezultă pentru armată mai multă energie și o mai mare libertate de mișcări. S-a vrut să se prindă într-o singură noțiune aceste avantaje ale poziției unei armate, folosindu-se expresia de mărime a bazei de operații. Prin raportul dintre această bază și țelul acțiunilor, prin unghiul pe care extremitățile ei îl formează cu acest țel, considerat ca punct, s-a vrut să se exprime întreaga sumă a avantajelor și

dezavantajelor ce decurg pentru o armată din situația și natura acestor surse de alimentare și completare; sare însă în ochi că această eleganță geometrică este o jucărie, întemeiată pe un șir de substituții, care toate au trebuit făcute pe socoteala adevărului. Baza unei armate constă, după acum am văzut, din trei elemente ce se combină: resursele regiunii, depozitele de provizii organizate în diferite puncte și *teritoriul* din care aceste provizii se adună. Aceste trei elemente sunt despărțite în spațiu, nu pot fi reduse la vreo unitate și cu atât mai puțin pot fi reprezentate de o linie, care să înfățișeze lărgimea bazei, linie trasă în majoritatea cazurilor cu totul arbitrar, de la o fortăreață la alta sau de la o capitală de provincie la alta, ori gândită de-a lungul frontierei politice a țării. Nici nu poate fi stabilit un raport determinat între aceste trei elemente, căci, în realitate, substanțele lor sunt mai mult sau mai puțin amestecate. Într-un caz, împrejurimile dau felurite mijloace de completare, care altfel se obișnuiește să fie aduse de foarte departe, în alt caz ești obligat să aduci chiar și alimentele de la distanțe foarte mari. Aici, fortărețele cele mai apropiate sunt mari arsenale, porturi, centre comerciale, unde sunt reunite forțele armate ale unui întreg stat, dincolo fortărețele nu sunt decât meschine metereze, abia suficiente pentru propria lor apărare.

Urmarea a fost că toate concluziile trase din mărimea bazei de operații și a unghiurilor de operații, precum și întreaga teorie a conducerii războiului întemeiată pe ele, nu s-au bucurat niciodată de cea mai mică atenție în războiul adevărat, iar în lumea ideilor au provocat doar tendințe greșite. Baza raționamentului fiind însă justă și numai judecățile întemeiate pe ea greșite, acest punct de vedere va reapărea ușor și frecvent.

Credem, deci, că trebuie să ne oprim la a recunoaște în genere influența bazei asupra acțiunilor militare, *ca și în ce fel anume* baza poate fi puternică sau slabă; dar afirmăm că nu există un mijloc de a reduce această influență la câteva noțiuni apte de a servi ca reguli utilizabile, ci că trebuie avute în vedere *concomitent*, în fiecare caz aparte, toate elementele pomenite mai sus.

O dată luate măsurile organizatorice pentru completarea și hrănirea armatei într-o anumită zonă și o anumită direcție, chiar și în propria țară, numai această zonă trebuie considerată baza armatei și, deoarece o schimbare a acesteia comportă întotdeauna cheltuială de timp și forță, nici în propria țară o armată nu-și poate schimba baza de pe o zi pe alta, motiv pentru care ea este mai mult sau mai puțin îngrădită în ce privește direcția acțiunilor sale. Dacă, deci, la acțiuni în țara inamică, s-ar vrea să se considere ca bază toată granița națională proprie față de aceasta, lucrul ar putea fi desigur valabil în mod general, în sensul că peste tot ar putea fi instalate depozite, dar nu ar fi valabil pentru fiecare moment anume, pentru că depozitele nu au fost instalate peste tot. Când, la începutul campaniei din 1812, armata rusă se retrăgea înaintea celei franceze, bineînțeles că putea considera întreaga Rusie ca baza ei, cu atât mai mult cu cât marile dimensiuni ale acestei țări ofereau armatei mari spații, în orice direcție s-ar fi îndreptat. Această impresie nu era iluzorie, ci s-a adevărit mai târziu, când alte armate rusești au înaintat, din mai multe direcții, împotriva celei franceze; numai că baza armatei ruse n-a fost la fel de mare în fiecare perioadă a campaniei, ci ea exista îndeosebi pe acele șosele pe care era organizat întregul trafic al transporturilor spre armată și înapoi. Această limitare, de pildă, a împiedicat armata rusă, după ce se bătuse trei zile la Smolensk, să-și continue retragerea, devenită necesară, în altă direcție decât Moscova, luând brusc, cum se propusese, direcția Kaluga, pentru a abate inamicul de la Moscova. O asemenea schimbare de direcție ar fi fost posibilă numai dacă ar fi fost pregătită cu mult înainte.

Am spus că dependența față de bază crește în intensitate și întindere proporțional cu mărimea armatei, ceea ce este în sine de înțeles. Armata se aseamănă cu un copac; își trage puterea vieții din solul pe care crește; dacă e mai mic, doar un copăcel, poate fi ușor transplantat, ceea ce devine însă tot mai greu pe măsură ce crește. Și un mic detașament are legăturile sale vitale, dar prinde ușor rădăcină unde se află, ceea ce nu e cazul pentru o mare armată. Dacă este vorba, deci, de influența bazei asupra acțiunilor militare, noțiunile sunt funcții ale valorilor indicate de mărimea armatei.

În plus, este în natura lucrurilor ca, pentru nevoile imediate, aprovizionarea să fie mai importantă, iar pentru condițiile existenței generale ale armatei pe perioade mai lungi să fie mai importantă completarea, pentru că cea din urmă curge numai din anumite izvoare, în timp ce prima poate fi procurată în multe feluri; aceasta contribuie, de asemenea, să determine și mai precis influența pe care baza o va avea asupra acțiunilor militare.

Oricât de mare ar fi însă această influență, nu este îngăduit să se uite că ea face parte din cele ce au nevoie de mult timp până să exercite un efect hotărâtor, ca atare se pune întotdeauna întrebarea ce se poate întâmpla în acest timp. Valoarea bazei de operații va fi, deci, rareori decisivă, din capul locului, la alegerea unei acțiuni militare, în afară doar de cazul când cerem imposibilul. Simpla dificultate care se poate naște în această privință trebuie să fie confruntată și comparată cu celelalte mijloace eficiente; adesea aceste obstacole dispar în fața forței victoriilor hotărâtoare.

CAPITOLUL 16

LINIILE DE COMUNICAȚII

Șoselele care duc înapoi, de la poziția unei armate la acele puncte din spate în care se strâng, în principal, sursele ei de aprovizionare și de completare, și pe care armata le și alege, în toate cazurile normale, spre punctul ei de retragere, au o dublă semnificație: întâi sunt *linii de comunicații* pentru continua alimentare a forței armate, iar apoi sunt *căi de retragere*.

Am spus în capitolul precedent că o armată, independent de faptul că în actualul mod de aprovizionare se hrănește în principal din teritoriul pe care staționează, trebuie totuși considerată, împreună cu baza ei, ca un întreg. Furnituri de tot felul, transporturi de muniții, detașamente circulând încoace și încolo, posturi și curieri, spitale și depozite, rezerve de muniții, autorități administrative acoperă continuu aceste șosele, valoarea lor totală fiind de o importanță hotărâtoare pentru armată.

Nu este deci voie ca aceste căi vitale să fie întrerupte permanent, nici nu trebuie să fie prea lungi și prea dificile, pentru că pe căile lungi se pierde întotdeauna ceva din forță, ceea ce va avea drept consecință o stare morbidă a armatei.

În a doua semnificație, și anume de căi de retragere, ele constituie, în sensul propriu, spatele strategic al armatei.

În ambele lor semnificații, valoarea acestor șosele depinde de *lungimea, numărul și poziția* lor, adică de direcția lor generală și de direcția lor în preajma armatei, de *calitatea* lor stradală, *dificultatea terenului, situația și atitudinea* locuitorilor și, în fine, de *acoperirea* șoselelor prin fortificații sau obstacole naturale.

Dar nu toate șoselele și căile care duc de la poziția unei armate la izvoarele vieții și forței sale fac parte din liniile sale de comunicații propriu-zise.

Fiște că toate pot fi folosite în acest scop și considerate ca un sprijin al sistemului căilor de comunicații, dar sistemul se limitează la șoselele anume organizate în acest scop. Pot fi considerate adevărate linii de comunicații numai șoselele pe care armata a organizat depozitele, spitalele, etapele, releurile de poștă, și-a numit comandanții, și-a amplasat jandarmii și garnizoanele. Dar, aici apare o diferență foarte importantă, adesea trecută cu vederea, între propria armată și cea inamică. Armata aflată în propria ei țară va avea și ea, ce-i drept, liniile sale de comunicație organizate, dar nu este neapărat limitată la ele și, la nevoie, poate renunța la ele și alege orice altă șosea care, în genere, mai există, căci este pretutindeni acasă, peste tot are autoritățile sale și o întâmpină bunăvoința. Dacă deci alte șosele sunt mai puțin bune și potrivite pentru nevoile sale, alegerea totuși nu este imposibilă, așadar, dacă armata s-ar vedea învâluită și obligată să procedeze la o întoarcere de front, tot nu va socoti operația imposibilă. Armata aflată în țară inamică, dimpotrivă, nu poate considera, de regulă, ca linii de comunicații decât șoselele pe care chiar ea a înaintat, iar de aici rezultă o mare deosebire în consecințe, provenită din cauze mici, cel puțin aparent neînsemnate. Înaintând în țara inamică, armata ia, în cursul înaintării sale și sub protecția sa, măsuri organizatorice esențiale în vederea organizării unor căi de comunicație, prezența apăsătoare a trupelor inspirând teamă și spaimă, putând da acestor măsuri, în ochii locuitorilor, caracterul unei necesități inexorabile, putându-i chiar convinge să le considere ca o atenuare a relelor inerente în general războiului. Mici garnizoane, amplasate din loc în loc pe măsura înaintării, sprijină și mențin întregul. Dacă, dimpotrivă, armata ar vrea să trimită comisari, comandanți de etapă, jandarmi, posturi de poliție și alt aparat de ordine pe o șosea izolată, pe care ea n-a trecut, locuitorii ar considera aceste măsuri ca o povară, de care ar putea prea bine să rămâ-

nă scutiți și, în afară de cazul că cele mai decisive înfrângeri și nenorociri au aruncat țara inamică într-o stare de panică, delegații armatei, tratați cu ostilitate, vor fi alungați cu capetele sparte. Va fi necesară, deci, înainte de toate, instalarea de garnizoane pentru a supune noua șosea, garnizoane mai importante în aceste cazuri decât în cele obișnuite, rămânând totuși primejdia ca locuitorii să vrea să încerce să li se opună. Într-un cuvânt: înaintând în țară inamică, armata este lipsită de toate instrumentele necesare pentru a obține ascultare; ea trebuie mai întâi să-și instaleze administrația sa, și anume prin autoritatea armelor, ceea ce nu va fi posibil peste tot, nici fără sacrificii și dificultăți, nici imediat. Rezultă de aici că, într-o țară inamică, o armată poate sări mult mai puțin decât în propria țară, în care aceasta este oricum posibil, de la o bază la alta, prin schimbarea sistemului căilor de comunicații. Rezultă de aici, în general, o mai mare limitare în mișcări și o mai mare sensibilitate față de învăluire.

Dar, și din capul locului, alegerea și organizarea căilor de comunicații sunt legate de o mulțime de condiții, care le limitează. Nu numai că vor trebui să folosească șosele importante, dar căile de comunicații vor fi în multe privințe cu atât mai bune cu cât șoselele vor fi mai largi, cu cât vor atinge orașe mai populate și mai avute, cu cât numărul localităților fortificate ce le păzesc este mai mare. Și fluviile, excelente căi de apă, și iarăși podurile, ca puncte de trecere, pot hotări aici multe. Prin aceasta, deci, poziția căilor de comunicații și, în consecință, calea pe care o ia o armată în atac, nu rămân decât până la un anumit punct la libera alegere, poziția mai precisă fiind legată de condițiile geografice.

Toate cele pomenite mai sus, luate laolaltă, fac puternică sau slabă legătura unei armate cu baza ei, iar acest rezultat, comparat cu cel al armatei inamice în aceeași privință, hotărăște care din cei doi beligeranți va fi mai curând în stare să-i taie celuilalt linia de comunicație sau chiar retragerea, adică, în expresia tehnică obișnuită, să-l întoarcă. Făcând abstracție de superioritatea fizică și morală, numai acela o va face cu succes ale cărui linii de comunicație sunt superioare celor inamice, pentru că, altfel, celălalt se asigură mai repede, întorcându-l la rândul său.

Din pricina dublei funcții a șoselelor, această învăluire poate avea și un dublu scop: fie că liniile de comunicație trebuie perturbate sau întrerupte, pentru ca armata să se ofilească și să piară cu încetul, fiind astfel obligată să se retragă, fie că se intenționează să i se împiedice chiar retragerea.

La primul scop este de observat că o întrerupere momentană va fi rar sensibilă în actualul mod de aprovizionare, că, dimpotrivă, întreruperea ar trebui să dureze un oarecare timp pentru a compensa, prin cantitatea pagubelor, mica lor importanță. Un singur atac de flanc, care într-o anumită perioadă putea fi o lovitură hotărâtoare, ca în condițiile sistemului artificial de aprovizionare, când mai mișunau mii de căruțe cu făină, nu va avea acum nici un efect, oricât de bine ar reuși; căci el ar putea cel mult intercepta un transport, ceea ce ar provoca o lipsă parțială, dar n-ar face necesară retragerea.

Urmarea este că operațiile de flanc, care întotdeauna au fost mai la modă în cărți decât în viață, apar acum și mai nepractice¹²⁴ și se poate spune că le mai fac periculoase numai liniile de comunicații foarte lungi, în condiții nefavorabile, îndeosebi atacurile, mereu și peste tot posibile, ale unei *înarmări populare*.

În ce privește tăierea retragerii, nu trebuie suprapreciat nici în această privință pericolul căilor de retragere înguste și amenințate, căci experiența recentă ne sugerează că un inamic cu trupe bune și conducători îndrăzneți este *mai greu* de încercuit, decât îi este lui greu să facă o străpungere.

Mijloacele disponibile pentru scurtarea și asigurarea unor căi de comunicații lungi sunt extrem de modeste. Cucerirea unui număr de fortărețe în apropierea pozițiilor ocupate și pe șoselele ce duc înapoi, sau, dacă nu se află fortărețe pe teritoriu, fortificarea unor localități potrivite, atitudinea binevoitoare față de localnici, respectarea strictă a disciplinei pe șoseaua militară, o poliție bună pe teritoriu, repararea comună a drumurilor sunt singurele mijloace care pot reduce răul, dar, bineînțeles, nu-l pot înlătura cu totul.

De altfel, ce s-a spus cu prilejul întreținerii drumurilor pe care armatele le preferă, trebuie aplicat în mod deosebit căilor de comunicație. Arterele cele mai mari, care trec prin orașele cele mai bogate, prin provinciile cele mai fertile, sunt cele mai bune căi de comunicații; ele merită să fie preferate, chiar dacă impun ochiuri mari, și vor determina, de cele mai multe ori, mai precis dispunerea armatei.

CAPITOLUL 17

REGIUNEA ȘI TERENUL

Făcând în întregime abstracție de mijloacele de subzistență, care constituie un cu totul alt aspect al chestiunii, regiunea și terenul sunt într-un raport strâns și nelipsit cu acțiunea militară; este vorba de o influență foarte hotărâtoare asupra luptei, atât în ce privește desfășurarea, cât și pregătirea și folosirea ei. Din acest punct de vedere, adică în întreaga accepțiune a expresiei franceze *terrain**, avem de examinat aici aspectele legate de regiune și teren.

Acțiunea lor se situează în cea mai mare parte în domeniul tacticii, rezultatele însă apar în strategie: o luptă în munți este, și în ce privește consecințele, cu totul altceva decât o luptă în câmpie.

Dar câtă vreme n-am distins încă atacul de apărare și nu ne-am ocupat de cercetarea lor mai amănunțită, nu putem examina nici principalele aspecte ale terenului în efectele lor și trebuie, deci, să rămânem aici la caracterul lor general. Regiunea și terenul influențează acțiunea militară prin trei proprietăți și anume: ca obstacol de acces, ca obstacol de vedere și ca acoperire contra acțiunii focului inamic. Toate celelalte se reduc la aceste trei proprietăți.

Incontestabil, acest întreit efect al terenului are tendința să facă acțiunea militară mai felurită, mai complexă și mai tehnică, căci iată trei mărimi în plus care participă la combinație.

Noțiunea unei câmpii perfect plane și perfect descoperite, adică a unui teren care să nu exercite nici o influență, nu există decât pentru detașamente foarte mici, ba chiar la acestea numai pentru un moment dat. Pentru detașamente mai mari și durate mai lungi, obiectele terenului intervin în acțiune, iar la armate întregi, chiar în cursul unei perioade scurte, cum ar fi cea a bătăliei, lipsa oricărei influențe a terenului este aproape de neînchipuit.

Această influență există, deci, practic întotdeauna, dar este, firește, mai puternică sau mai slabă, după natura terenului.

Dacă vom ține seama de ansamblul fenomenelor, vom afla că, în esență, o regiune se împartează în trei feluri de noțiune de câmpie deschisă, degajată: întâi prin configurația terenului, deci prin ridicături și depresiuni ale lui, apoi prin păduri, bălți și lacuri, ca fenomene naturale și, în sfârșit, prin efectele agriculturii. În toate trei direcțiile crește influența regiunii asupra acțiunii militare. Dacă urmărim aceste direcții pe o anumită distanță, distingem terenul muntos, cel puțin cultivat, acoperit cu păduri și bălți, și cel foarte cultivat. În toate trei cazurile terenul contribuie, deci, ca războiul să devină mai complicat și mai tehnic.

În ce privește culturile, bineînțeles că nu toate tipurile acționează în același fel; cel mai puternic acționează tipul uzitat în Flandra, în Holstein și în alte regiuni, unde terenul, străbătut de multe șanțuri, garduri, garduri vii și diguri, este acoperit de multe căsuțe izolate și tufșuri mărunt.

Cel mai ușor va fi deci de purtat războiul într-o regiune plană și mijlociu cultivată. Aceasta este, însă, valabil numai la modul cel mai general și dacă facem cu totul abstracție de folosirea obstacolelor terenului de către apărare.

Fiecare din cele trei tipuri de teren acționează, deci, în mod întreit: ca obstacol al accesului, al ușurinței de observare, ca acoperire, și anume fiecare în felul său.

Într-un teritoriu împădurit, predomină obstacolul observării, într-unul muntos cel al accesului, în zone foarte cultivate cele două obstacole există la un grad mediu.

Cum teritoriul bogat în păduri sustrage, oarecum, mișcărilor o mare parte din teren, deoarece, în afară de dificultățile accesului, lipsa completă a posibilităților de observare împiedică folosirea tuturor mijloacelor de pătrundere, aceasta, pe de o parte, simplifică acțiunea, iar pe de altă parte o complică. Într-o asemenea regiune este deci dificil să-ți concentrezi în luptă toate forțele, totuși nu are loc o divizare atât de mare cum se obișnuiește în regiunile muntoase sau în cele foarte accidentate. Cu alte cuvinte, în asemenea regiuni divizarea este mai inevitabilă, dar nu atât de mare.

În zona de munte, obstacolul accesului este precumpănitor și eficace într-un dublu mod, și anume prin aceea că nu se poate trece peste tot, iar acolo unde se poate, mișcărilor sunt mai len-

* Teren (n. tr.).

te și impun eforturi mai mari. De aceea, elanul oricăror mișcări este mult diminuat în regiunile muntoase și orice operație cere mai mult timp. Dar terenul muntos mai are, față de celelalte, și particularitatea că un punct îl domină pe altul.

Vom vorbi, în mod special, despre dominare în general în capitolul următor, iar aici vom observa doar că această particularitate determină marea divizare a forțelor în regiunea muntoasă, căci aici punctele sunt importante nu numai prin ele înseși, ci și prin influența ce o exercită asupra altor puncte.

Când tind spre extrem, toate trei felurile de regiune și teren au ca efect, cum am mai arătat altundeva, diminuarea influenței înaltului comandant asupra rezultatului, în aceeași măsură în care fac să iasă mai mult în relief forțele subordonaților, până la soldatul de rând. Cu cât mai mare este divizarea, cu cât mai dificilă vederea de ansamblu, în cu atât mai mare măsură fiecare luptător angrenat în acțiune răspunde de sine însuși; aceasta este de înțeles. Este adevărat că, în condițiile unei divizări mai mari, ale varietății și multilateralității acțiunii, influența inteligenței în general trebuie să sporească și înaltul comandant însuși va avea prilej să-și arate în mai mare măsură perspicacitatea. Dar trebuie să repetăm și aici, ceea ce am mai spus înainte, că în război suma diverselor rezultate este mai hotărâtoare decât forma în care se leagă între ele. Dacă, deci, împingem considerațiile noastre până la limita extremă și vrem să ne închipuim o armată răspândită într-un lung șir de trăgători, în care fiecare soldat își duce propria lui mică bătălie, suma victoriilor individuale importă mai mult decât forma coeziunii lor; aceasta pentru că eficacitatea unor combinații bune nu poate porni decât de la rezultate pozitive, nicidecum de la unele negative. Deci, în acest caz curajul, abilitatea și spiritul fiecăruia vor hotări totul. Numai când armatele sunt de aceeași valoare sau particularitățile ambelor se compensează, talentul și clarviziunea înaltului comandant pot redeveni decisive. În consecință, războaiele naționale, înarmarea poporului, în care cel puțin moralul fiecărui luptător este întotdeauna foarte ridicat, chiar dacă curajul și abilitatea nu ar fi la același nivel, își află superioritatea în condițiile unei mari dispersări a forțelor și, implicit, ale unui teren foarte accidentat. Ele se pot afirma însă numai pe un asemenea teren, pentru că, de obicei, unei astfel de forțe armate îi lipsesc toate calitățile și virtuțile indispensabile, chiar și în condițiile concentrării unor detașamente de mărime mijlocie¹²⁵.

Și natura forței armate se eșalonează numai treptat de la o extremă la cealaltă, căci situația apărării propriiei țări conferă unei armate, fie chiar în întregime permanentă, ceva național, făcând-o astfel să se preteze mai bine la acțiuni dispersate.

Cu cât, însă, o armată este mai lipsită de aceste calități și condiții, cu cât ele apar mai puternic la adversar, cu atât ea se va teme mai mult de lupta dispersată și va evita mai mult zonele accidentate. Numai că îi este rar permis să aleagă evitarea unei zone accidentate; nimeni nu-și poate alege teatrul de război dintre mai multe mostre, ca pe o marfă, și de aceea vedem de cele mai multe ori cum armate pe care, prin natura lor, le avantajează reunirea maselor mari, își mobilizează toată știința ca să impună, pe cât posibil, acest sistem *împotriva naturii terenului*. Pentru aceasta trebuie să se expună altor neajunsuri, ca de exemplu unei aprovizionări dificile și insuficiente, unor cazări proaste, unor atacuri numeroase din toate direcțiile în cursul luptei, căci paguba renunțării complete la avantajele specifice ar fi mult mai mare.

Amândouă tendințele opuse, spre concentrarea și dispersarea forțelor armate, se manifestă în măsura în care naturile acestor forțe armate înclină într-un sens sau în altul; chiar în cazurile extreme, însă, unul nu-și poate ține mereu toate forțele reunite, iar celălalt nu poate aștepta succesul numai de la eficacitatea lor dispersată. În Spania, și francezii au trebuit să-și disperseze forțele, iar spaniolii, care-și apărau țara printr-o insurecție populară, au trebuit să-și angajeze parte din forțe pe mari câmpuri de bătălie.

Pe lângă influența pe care regiunea și terenul o exercită asupra structurii generale și îndeosebi politice a forțelor armate, influența exercitată asupra raportului dintre arme este cea mai importantă.

În toate regiunile foarte inaccesibile, fie că motivul îl constituie muntele, pădurea sau genul culturilor, o cavalerie numeroasă este inutilă; acest lucru este evident. Similară este situația pentru artilerie în regiunile împădurite: ușor pot lipsi spațiul, ca să fie desfășurată cu folos, drumurile, ca să răzbată, furajul pentru cai. Mai puțin dezavantajoase pentru această armă sunt regiunile cu agricultură intensă, și mai puțin încă zonele muntoase. Este adevărat că ambele oferă acoperire contra focului și, prin aceasta, dezavantajează arma care acționează prin foc, de asemenea ambele permit infanteriei, care răzbate peste tot, să pună adesea în dificultate tunurile,

mai greoaie, dar în ambele nu va lipsi niciodată spațiul pentru folosirea unei artilerii numeroase, iar la munte artileria are marele avantaj că mișcările mai lente ale adversarului îi sporesc de asemenea eficacitatea.

Incontestabilă, însă, este superioritatea categorică a infanteriei asupra celorlalte arme în orice teren dificil și, deci, afirmația că pe un astfel de teren numărul infanteriei poate depăși sensibil proporția obișnuită.

CAPITOLUL 18

DOMINAREA

Cuvântul „dominare” are în arta războiului un farmec special și, în fapt, acestui element îi aparține o parte foarte mare, poate cea mai mare, a influențelor pe care terenul le exercită asupra folosirii forțelor armate. Aici își au rădăcina câteva din noțiunile sacrosancte ale erudiției militare, cum sunt poziție dominantă, poziții cheie, manevre strategice și altele. Vrem să examinăm obiectul pe cât posibil de riguros, fără a cădea în proximitatea unei dizertații, și să punem în evidență adevărul și falsul, realul și exagerarea.

Orice aplicare a forței fizice de jos în sus este mai grea decât invers, în consecință tot astfel trebuie să fie în cazul luptei, și trei cauze sunt vădite. În primul rând, orice înălțime trebuie considerată ca un obstacol la acces; al doilea, deși tirul nu ajunge de sus sensibil mai departe, se nimerește, ținând seama de toate relațiile geometrice, sensibil mai bine decât invers; al treilea, înălțimea oferă avantajul unei vederi de ansamblu mai bune. Cum se îmbină toate acestea în luptă nu ne privește aici, noi însumăm toate avantajele pe care tactica le obține din poziția dominantă într-unul singur și-l considerăm ca primul avantaj strategic.

Dar primul și ultimul din avantajele tactice enumerate trebuie să mai reapară o dată în strategie, căci în strategie se mășăluiește și se observă, ca și în tactică; dacă deci poziția mai înaltă este un obstacol de acces pentru cel ce se află mai jos, acesta este al doilea avantaj strategic, iar mai buna vedere de ansamblu, rezultată dintr-o poziție mai înaltă, este al treilea avantaj pe care strategia îl poate dobândi din această situație.

Din aceste elemente se compune forța dominării, a stăpânirii de la înălțime, din aceste izvoare decurge sentimentul superiorității și siguranței pentru cel ce se află pe o margine de munte și-și vede inamicul dedesubt, precum și sentimentul de slăbiciune și îngrijorare pentru cel aflat jos. Poate că această impresie de ansamblu este chiar mai puternică decât ar trebui să fie, pentru că avantajele dominării sunt mai sensibile pentru simțuri decât împrejurările ce le modifică; poate că depășește, deci, realitatea și, în acest caz, efectul imaginației trebuie considerat ca un nou element prin care efectul dominării este întărit.

Este adevărat că avantajul mișcării mai ușoare nu este absolut și nu aparține întotdeauna celui aflat pe poziția mai înaltă; el nu este absolut decât dacă adversarul vrea să ajungă la el; în schimb, nu este dacă o vale mare desparte cei doi adversari, avantajul fiind chiar al celui aflat în poziție mai joasă atunci când adversarii vor să se întâlnească în câmpie (bătălia de la Hohenfriedberg). Tot astfel și vederea de ansamblu își are marile ei limitări: o regiune foarte împădurită în vale și, câteodată, însăși masa muntelui pe care ne aflăm ne-o pot interzice. Sunt nenumărate cazurile în care se caută degeaba pe teren presupusele avantaje ale poziției dominante alese după hartă, încât adesea fac impresia că ne vedem doar incurcați în toate dezavantajele opuse. Toate aceste restricții și condiții însă nu anulează superioritatea pe care cel situat mai sus o are, atât în apărare, cât și în atac. Vrem să spunem, doar în câteva cuvinte, în ce constă această dublă superioritate.

Din cele trei avantaje strategice ale dominării, *forța strategică mai mare, accesul dificil și buna vedere de ansamblu*, primele două sunt de așa fel încât, de fapt, numai apărătorul se bucură de ele, căci doar cel ce stă pe loc le poate folosi, iar celălalt nu le poate duce cu sine în mișcarea sa; al treilea avantaj, însă, poate fi deopotrivă folosit de atacator ca și de apărător.

De aici rezultă ce importantă este poziția dominantă pentru apărător și, deoarece o asemenea poziție se obține în mod categoric numai la munte, s-ar putea deduce de aici un avantaj important al pozițiilor de munte pentru cel aflat în apărare. Că lucrurile se prezintă însă altfel din alte motive, vom arăta în capitolul despre apărarea în munți.

Trebuie în general făcută distincția, dacă este vorba de dominarea unui singur punct, de pildă a unei poziții: în acest caz avantajele strategice se contopesc în mare măsură în singurul avantaj tactic, al unei bătălii avantajoase. Dacă ne închipuim, însă, un teritoriu important, de pildă o întreagă provincie, ca un plan înclinat, ca panta unei lungi cumpene a apelor, atunci avantajele strategice sporesc, căci astfel se beneficiază de acest avantaj al dominării nu numai la combinarea forțelor într-o singură luptă, ci și la combinarea mai multor lupte între ele. Așa se întâmplă cu apărarea.

Pentru atac, rezultă aproximativ aceleași avantaje din poziția dominantă ca și pentru apărare; aceasta fiindcă atacul strategic nu constă dintr-un singur act, ca cel tactic. Înaintarea lui nu are nimic din mersul continuu al unui mecanism de ceasornic, ci se desfășoară în marșuri distincte, cu pauze mai lungi sau mai scurte, iar la orice oprire, atacatorul se află, ca și apărătorul, în defensivă.

Din avantajul unei vederi de ansamblu rezultă, atât pentru atac, cât și pentru apărare, o anumită eficacitate a poziției dominante, la care ne vom mai referi; este vorba de ușurința de a acționa cu detașamente răzlețe. Căci avantajele pe care le obține ansamblul din poziția dominantă le obține întocmai și fiecare detașament; cu alte cuvinte, un detașament răzleț, mare sau mic, este mai puternic decât ar fi fără acest avantaj și se poate îndrăzni dispunerea lui cu mai puțin risc, decât fără o poziție dominantă. Ce foloase aduc asemenea detașamente vom discuta în altă parte.

Dacă, în relațiile noastre cu adversarul, situația dominantă se combină cu alte avantaje geografice, dacă el se vede și din alte motive limitat în mișcările sale, de exemplu datorită apropiării unui mare fluviu, atunci dezavantajele poziției sale pot deveni cu totul hotărâtoare, astfel că va căuta să se retragă cât mai repede. Nici o armată nu este în stare să se mențină în valea unui râu mare, dacă nu stăpânește creasta muntoasă care o domină.

Astfel, poziția dominantă poate deveni dominare efectivă și realitatea acestei idei nu poate fi nicidecum negată. Dar aceasta nu împiedică faptul că expresiile *dominarea regiunii*, *acoperirea poziției*, *cheia țării etc.*, în măsura în care se întemeiază pe natura unei poziții mai înalte sau mai joase, sunt de cele mai multe ori nuci goale, lipsite de un miez sănătos. Pentru a pigmenta aspectele, chipurile vulgare ale combinațiilor militare, s-a preferat să se recurgă la aceste elemente nobile ale teoriei. Ele sunt tema preferată a soldaților savanți, bagheta magică a ucenicilor strategiei, și toată deșertăciunea acestui joc intelectual, toată contradicția adusă de experiență n-a ajuns să-i convingă pe autori și cititori că aici turnau apa în butoiul spart al danaidelor. Condițiile au fost luate drept lucrul în sine, instrumentul drept mână. Ocuparea unei astfel de regiuni sau poziții este privită ca o manifestare de forță, ca o lovitură, iar regiunea sau poziția însăși ca o mărime reală, în timp ce ea nu este decât ca o ridicare a brațului și acesta doar un instrument neanimat, o calitate ce nu se poate realiza decât într-un obiect, un simplu semn de plus sau minus, căruia îi mai lipsește mărimea. Această lovitură, acest obiect, această mărime este *lupta victorioasă*, numai ea contează cu adevărat, cu ea trebuie socotit, pe ea trebuie s-o avem mereu în vedere, atât la analizele din cărți, cât și în acțiunea pe câmpul de luptă.

Dacă, deci, numai numărul și ponderea luptelor victorioase sunt hotărâtoare, este limpede că trebuie luat întâi în considerație raportul dintre cele două armate și dintre conducătorii lor, iar rolul pe care-l joacă influența terenului nu poate fi decât subordonat.

CARTEA A VI-A

APĂRAREA

CAPITOLUL 1

ATACUL ȘI APĂRAREA

1. Conceptul de apărare

Ce este conceptul de apărare? Pararea unei lovituri. Care este deci semnul ei distinctiv? Așteptarea acestei lovituri. Acest semn imprimă așadar oricărei acțiuni caracterul defensiv și numai prin el se poate distinge în război apărarea de atac. Deoarece, însă, o apărare absolută contrazice în totul noțiunea de război, pentru că, în condițiile ei, numai o parte ar purta război, nici apărarea în război nu poate fi așadar decât relativă, iar acel semn distinctiv trebuie aplicat numai noțiunii totale, neputând fi extins asupra tuturor părților sale. O luptă parțială este defensivă, dacă suntem în așteptarea asaltului, a iureșului inamicului, o bătălie dacă suntem în așteptarea atacului, adică a apariției inamicului în fața poziției noastre, în bătaia focului nostru; o campanie este defensivă, dacă așteptăm ca inamicul să încalce teatrul nostru de război. În toate aceste cazuri, noțiunii generale îi revine semnul distinctiv al așteptării și al apărării, fără ca să rezulte de aici o contradicție cu noțiunea de război, căci poate fi avantajos de așteptat năvala împotriva baionetelor noastre, atacul asupra pozițiilor noastre sau teatrului nostru de război. Dar deoarece, pentru a purta și noi cu adevărat războiul, trebuie să-i întoarcem inamicului loviturile sale, acest act al ofensivei are loc în războiul defensiv oarecum sub rubrica mare a apărării, adică ofensiva de care ne servim va intra în conceptele de poziție sau teatru de război. Așadar, într-o campanie defensivă se poate lupta ofensiv, într-o bătălie defensivă anumite divizii pot fi folosite ofensiv, în sfârșit, chiar stând în simplă poziție de așteptare a năvalei inamice se trimit în întâmpinarea acesteia gloanțe ofensive. Forma defensivă a războiului nu este deci, în mod nemijlocit un scut, ci este un scut constituit din lovituri abile.

2. Avantajele apărării

Care este scopul apărării? A păstra. A păstra este mai ușor decât a dobândi și chiar din aceasta rezultă că, presupunând mijloace egale, apărarea este mai lesnicioasă decât atacul. În ce constă însă ușurința mai mare a menținerii sau păstrării? În aceea că tot timpul care se scurge nefolosit cade în talgerul celui ce se apără. Orice amânare a atacului, provocată de păreri greșite, teamă, inerție, îi este de folos celui ce se apără. În războiul de șapte ani acest avantaj a salvat în mai multe rânduri de la pieire statul prusian. Acest avantaj al apărării, rezultând din noțiunea și scopul ei, este în firea oricărei apărări, iar în restul vieții, îndeosebi în relațiile juridice, atât de asemănătoare războiului, este fixat în adagiul latin *beati sunt possidentes**. Un alt avantaj, care decurge numai din natura războiului, este sprijinul situației locale, de care apărarea se bucură în mod deosebit.

După fixarea acestor noțiuni generale, ne vom întoarce mai mult spre obiect.

În tactică deci, orice luptă, mare sau mică, este defensivă dacă îi lăsăm inamicului atacul și așteptăm apariția lui în fața liniilor noastre. Din acest moment putem folosi toate mijloacele ofensive, fără a pierde nici unul din cele două avantaje pomenite ale apărării, cel al așteptării și cel al terenului. În strategie, mai întâi campania trece în locul luptei și teatrul de război în locul poziției, apoi, însă, și întregul război trece în locul campaniei și întreaga țară în locul teatrului de război, iar în ambele cazuri apărarea rămâne ceea ce a fost în tactică.

Că apărarea ar fi mai lesnicioasă decât atacul s-a și spus în mod general, deoarece ea are un scop negativ, *păstrarea*, iar atacul unul pozitiv, *cucerirea*, și, întrucât acesta sporește propriile mijloace de luptă, păstrarea însă nu, ca să ne exprimăm corect, trebuie spus: *forma defensivă a ducerii războiului este, în sine, mai puternică decât cea ofensivă*. La acest rezultat am vrut să ajungem, căci deși este cu totul în firea lucrurilor și confirmat de mii de ori de experiență, el ră-

* Fericiți cei ce posedă (n. tr.).

mâne totuși cu totul contrar părerii dominante – dovadă de cum pot fi încurcate noțiunile de către autori superficiali.

Dacă apărarea este o formă mai puternică de ducere a războiului, care are, însă, un scop negativ, urmează de la sine că suntem obligați să recurgem la ea doar atât timp cât, din pricina slăbiciunii, ne este necesară și că suntem obligați s-o părăsim de îndată ce suntem destul de puternici ca să ne propunem scopul pozitiv. Deoarece, însă, ajungând victorios cu ajutorul ei, crezi de obicei un raport de forțe mai favorabil, este tot în mersul firesc al lucrurilor ca în război să începi cu apărarea și să sfârșești cu atacul. Este, așadar, în aceeași măsură în contradicție cu noțiunea de război să consideri ca scop ultim apărarea, cum a fost contradicție să atribuie pasivitatea apărării nu numai întregului, dar și tuturor părților sale. Cu alte cuvinte: un război în care ai vrea să-ți folosești victoriile numai pentru apărare și n-ai vrea să întorci deloc loviturile, ar fi la fel de absurd ca o bătălie în care apărarea cea mai absolută (pasivitatea) ar predomina în toate măsurile luate.

Împotriva justetei acestei concepții generale s-ar putea invoca multe exemple de războaie în care apărarea a rămas, până la ultimul ei obiectiv, numai defensivă și nu s-a luat în considerare o ripostă ofensivă; s-ar putea, dacă s-ar uita că aici e vorba de o concepție generală și că toate exemplele ce i s-ar putea opune trebuie considerate drept cazuri în care nu apăruse încă posibilitatea ripostei ofensive.

În războiul de șapte ani, de pildă, Frederic cel Mare nu s-a gândit la o ofensivă, cel puțin în ultimii trei ani ai războiului; ba credem chiar că, în acest război, el și-a considerat propria ofensivă numai ca un mijloc mai bun de apărare; întreaga lui situație l-a obligat la aceasta și este firesc ca un înalt comandant să aibă în primul rând în vedere numai ceea ce este legat nemijlocit de situația sa. Totuși, acest exemplu, al unei defensive pe scară mare, nu poate fi examinat fără a presupune că la baza întregii acțiuni a stat ideea unei posibile riposte ofensive împotriva Austriei și aprecierea că încă nu venise momentul pentru așa ceva. Și pacea încheiată arată că ideea pomenită în acest exemplu nu era nereală. Într-adevăr, ce altceva îi putea îndemna pe austrieci la pace decât gândul că singuri n-ar fi fost în stare să compenseze cu forța lor talentul regelui, că eforturile lor ar fi trebuit, în orice caz, să fie și mai mari decât până atunci și că, la cea mai mică scădere a acestora, ar fi riscat o nouă pierdere de teritorii. Și, într-adevăr, cine poate pune la îndoială că, dacă Rusia, Suedia și armata imperială* n-ar fi solicitat toate forțele sale, Frederic cel Mare nu ar fi căutat să-i învingă odată pe austrieci în Boemia și Moravia?

După ce am definit, deci, conceptul apărării, așa cum poate fi înțeles exclusiv în război, după ce am indicat limitele ei, ne mai întoarcem odată la afirmația că apărarea ar fi *forma mai puternică de ducere a războiului*.

Dintr-o examinare și comparare mai amănunțită a atacului și apărării, aceasta va rezulta cu toată claritatea; acum însă vrem să mai facem observația în ce contradicții, cu sine însăși și cu experiența, intră afirmația opusă. Dacă forma ofensivă ar fi cea mai puternică, n-ar mai exista vreun motiv de a folosi vreodată forma defensivă, deoarece aceasta oricum are doar un scop negativ; toată lumea ar trebui să vrea să atace, iar apărarea ar fi o monstruozitate. Invers însă, este foarte firesc să plătești scopul mai înalt cu sacrificii mai mari. Cine se sokoate destul de puternic pentru a se servi de forma mai slabă, are voie să și propună scopul mai înalt; cel ce și propune un scop mai mărunț, n-o poate face decât pentru a se bucura de avantajul formei mai puternice. Dacă consultăm experiența, probabil că ar fi ceva nemaiauzit ca pe două teatre de război armata mai slabă să fie în ofensivă, iar cea mai puternică să fie lăsată în defensivă. Dacă însă dintotdeauna și peste tot a fost invers, aceasta dovedește, desigur, că înalții comandanți, chiar dacă personal sunt categoric în favoarea ofensivei, totuși apreciază defensiva ca mai puternică. În capitolele următoare trebuie să mai lămurim câteva puncte prealabile.

* A Sfântului imperiu romano-german (n. tr.).

CAPITOLUL 2

CUM SE COMPORTĂ RECIPROC
ATAFUL ȘI APĂRAREA ÎN TACTICĂ

Mai întâi trebuie să vedem care sunt factorii victoriei în luptă.

Aici nu putem vorbi de superioritate și curaj, antrenament ori alte calități ale armatei, pentru că ele depind, de regulă, de aspecte exterioare acelei arte a războiului de care este vorba aici și, de altfel, ele ar avea aceeași eficacitate în atac și apărare. Nici chiar *superioritatea numerică în general* nu poate fi luată în considerare aici, deoarece numărul ostașilor este de asemenea un dat și nu depinde de bunul plac al înaltului comandant. De altfel, toate acestea nu au vreo legătură deosebită cu atacul și apărarea. În afară de aceasta, numai încă trei elemente par să constituie avantaje hotărâtoare și anume: *surpriza, avantajul terenului și atacul din mai multe direcții*. Surpriza își arată eficiența prin aceea că se opun inamicului, într-un punct anume, mai multe trupe decât el se așteptase. Această superioritate a numărului este foarte diferită de cea generală, ea este cel mai important agent al artei războiului. Cum participă la victorie avantajul terenului este în sine destul de lesne de înțeles; mai trebuie doar subliniat faptul că aici este vorba nu numai de obstacolele întâmpinate de atacator în ofensiva sa, ca prăpăstii adânci, munți înalți, părâuri mocirloase, tufșuri etc., ci că reprezintă un avantaj al terenului și dacă ne dă prilejul să ocupăm o poziție acoperită. Chiar despre un teren cu totul oarecare se poate spune că cel care-l cunoaște se bucură de sprijinul său. Atacul din mai multe părți cuprinde în sine toate mișcările tactice de învăluire, mari și mici, iar eficacitatea sa se întemeiază parte pe eficacitatea dublă a armelor de foc, parte pe teama inamicului de a i se tăia retragerea.

Cum se comportă deci atacul și apărarea față de acestea?

Dacă se ține seamă de cele trei principii ale victoriei dezvoltate mai sus, răspunsul la această întrebare este că atacatorul nu are de partea sa decât o mică parte a primului principiu și a celui de al treilea, în timp ce partea cea mai mare a acestora și al doilea principiu în întregime stau exclusiv la dispoziția apărătorului.

Atacatorul are numai avantajul atacării prin surprindere a întregului de către întreg, în timp ce apărătorul este în stare să-l surprindă neîncetat, în cursul ciocnirii, prin forța și forma atacurilor sale.

Atacatorul are o mai mare facilitate decât apărătorul de a încercui întregul și de a-i tăia retragerea, căci acesta din urmă se află pe o poziție fixă, în timp ce atacatorul se mișcă în raport cu ea. Dar această încercuire se referă, iarăși, numai la întreg, căci în cursul luptei și pentru părțile ei distincte, atacul din mai multe părți îi este mai la îndemână apărătorului decât atacatorului, pentru că *apărătorul este, cum am spus mai sus, mai curând în stare să surprindă prin forma și forța atacurilor sale*.

Că apărătorul se bucură în mai mare măsură de sprijinul terenului, este în sine clar; în ce privește însă superioritatea prin forța și forma atacurilor, ea rezultă din aceea că atacatorul trebuie să se deplaseze pe șosele și drumuri, unde nu va fi greu să fie observat, în timp ce apărătorul ocupă o poziție acoperită și, până în momentul decisiv, rămâne aproape invizibil atacatorului. De când felul just de apărare a ajuns la modă, recunoașterile s-au demodat, adică au devenit imposibile. De fapt, se mai fac câteodată recunoașteri, dar rareori cu folos. Pe cât este de imens avantajul de a-ți putea alege terenul pentru dispunerea trupelor și de a-l cunoaște deplin înainte de luptă, pe atât este de înțeles că cel care organizează o ambuscadă în această zonă, apărătorul, trebuie să-și poată mult mai lesne surprinde adversarul, decât o poate face atacatorul. Totuși, până la ora aceasta, lumea încă nu s-a putut desprinde de vechile concepții, potrivit cărora o bătălie acceptată ar fi pe jumătate pierdută. Acestea provin de la felul de apărare la modă acum douăzeci de ani și, în parte, în războiul de șapte ani, în care nu se aștepta de la teren alt sprijin decât cel al unui front greu accesibil (povârnișuri muntoase abrupte etc.), iar dispozitivele subțiri și lipsa de mobilitate a flancurilor provocau o asemenea slăbiciune încât adversarii se hărjoneau doar de la un munte la altul și, prin aceasta, situația proastă se înrăutățea și mai mult. Chiar dacă se găsisă o oarecare formă de sprijin în aripi, toată grija era ca adversarul să nu reușească vreodată să străpungă în această armată, întinsă ca pe un gherghef. Terenul ocupat căpăta în fiecare

punct o valoare nemijlocită și trebuia, deci, apărat în mod nemijlocit. Așa fiind, în bătălie nu putea fi vorba nici de mișcare, nici de surprindere: era cu totul contrariul a ce poate fi o apărare bună și a ce a și devenit, într-adevăr, apărarea în perioada mai recentă.

De fapt, disprețuirea apărării este întotdeauna rolul unei epoci în care un anumit fel de apărare și-a supraviețuit, iar acesta a și fost cazul cu pomenita apărare, care mai de mult a avut timpul ei, când fusese într-adevăr superioară atacului.

Dacă urmărim dezvoltarea artei militare mai recente, la început, adică în cursul războiului de 30 de ani și în cel al războiului spaniol de succesiune, desfășurarea și intrarea armatei în dispoziție erau momente cu totul esențiale ale unei bătălii. Ele constituiau cea mai mare parte a planului bătăliei. Aceasta acorda, de regulă, mari avantaje apărătorului, pentru că el își și ocupase pozițiile și se desfășurase. De cum a crescut capacitatea de manevră a trupelor, acest avantaj a încetat și, un timp, superioritatea a trecut de partea atacatorului. Acum, cel în defensivă căuta adăpost dincolo de fluvii, văi adânci și în munți. Prin aceasta a redobândit o superioritate decisivă, care a durat până ce atacatorul a devenit atât de mobil și de dibaci încât a putut îndrăzni să pătrundă, la rândul său, în terenul accidentat și să atace în coloane separate, *învăluindu-l* deci pe inamic. Aceasta a dus la o extindere tot mai mare a frontului, care a trebuit să-i sugereze atacatorului ideea de a se concentra în câteva puncte și a străpunge poziția cea subțire. Prin aceasta, superioritatea a revenit pentru a treia oară atacatorului, iar apărarea a trebuit să-și modifice din nou sistemul. Ceea ce a făcut în ultimele războaie. Și-a menținut forțele concentrate în mase mari, ținându-le de cele mai multe ori nedesfășurate, iar unde se putea și ascunse, creându-și astfel posibilitatea de a întâmpina acțiunile atacatorilor, de îndată ce desfășurarea acestora devenea vizibilă.

Aceasta nu exclude în întregime apărarea parțial pasivă a terenului; avantajul este prea mare pentru ca folosirea ei să nu apară de o sută de ori într-o campanie. Dar apărarea pasivă a terenului nu mai este, de obicei, esențialul, și aceasta importă aici.

Dacă atacatorul ar descoperi vreun nou și puternic mijloc ajutător, ceea ce nu prea e de prevăzut în condițiile simplității și necesității interne la care au ajuns toate, apărarea va trebui de asemenea să-și schimbe modul de a proceda¹²⁶. Dar apărarea se va bucura întotdeauna de sprijinul terenului și, deoarece regiunea și terenul impregnează acum, mai mult decât oricând, cu particularitățile lor desfășurarea acțiunii militare, acestea vor asigura, în general, superioritatea firească a apărării.

CAPITOLUL 3

CUM SE COMPORTĂ RECIPROC ATACUL ȘI APĂRAREA ÎN STRATEGIE

Să ne întrebăm întâi:

Care sunt împrejurările ce asigură rezultatul favorabil în strategie?

În strategie nu există victorie, cum s-a și arătat mai înainte. Succesul strategic este, pe de o parte, pregătirea reușită a victoriei tactice; cu cât mai mare este acest succes, cu atât mai neîn-doielnică este victoria în luptă. Pe de altă parte, succesul strategic constă în folosirea victoriei dobândite. Cu cât mai multe evenimente va fi reușit strategia, prin combinațiile ei, să includă, după o bătălie câștigată, în consecințele acesteia; cu cât va putea pune mâna pe mai mult din dărâmăturile zidurilor ale căror temelii au fost zdruncinate prin bătălie; cu cât își va putea însuși, prin mișcări mari, în mase, ceea ce în timpul bătăliei trebuia câștigat cu greu, bucată cu bucată, cu atât mai mare va fi succesul strategiei. Principiile de bază ale eficacității strategice, acelea care în mod deosebit aduc succesul sau îl ușurează, sunt următoarele:

1. Avantajul terenului.
2. Surprinderea, fie în atacul prin surprindere propriu-zis, fie prin dispunerea neașteptată a unor forțe mai importante în anumite puncte.
3. Atacul din mai multe părți; aceste trei principii ca în tactică.
4. Sprijinul teatrului de război, prin fortărețe și tot ce ține de ele.

5. Sprijinul poporului.

6. Folosirea de mari forțe morale*.

Cum se comportă deci atacul și apărarea ținând seama de toate acestea?

Apărătorul are avantajul terenului, atacatorul avantajul atacului prin surprindere; aceasta, atât în strategie, cât și în tactică. Despre atacul prin surprindere trebuie însă observat că, în strategie, constituie un mijloc înfinit mai eficace și mai important decât în tactică. În aceasta din urmă rareori se va putea extinde un atac prin surprindere până la o mare victorie, în timp ce în strategie nu rareori atacul prin surprindere a pus capăt războiului dintr-o singură lovitură. Trebuie însă iarăși spus că folosirea acestui mijloc presupune la adversar greșeli mari, categorice, puțin frecvente, motiv pentru care atacul prin surprindere nu cântărește foarte greu în talgerul atacului.

Surprinderea adversarului, prin dispunerea de forțe superioare în anumite puncte, are iarăși o mare asemănare cu cazul analog în tactică. Dacă apărătorul ar fi obligat să-și distribuie forțele în mai multe puncte de acces ale teatrului său de război, atunci e clar că atacatorul ar avea avantajul să poată ataca cu toată forța sa o parte din forțele adversarului.

Dar și aici noua artă a apărării a creat, pe nesimțite, printr-un alt procedeu, alte principii. Dacă apărătorul nu se teme că adversarul, folosind o șosea neapărată, se va arunca asupra vreunei magazii sau vreunui depozit important, asupra vreunei fortărețe nepregătite sau asupra capitalei, ori dacă nu trebuie, tocmai de aceea, să se arunce în întâmpinarea adversarului pe șoseaua aleasă de acesta, pentru că altfel ar risca să-și vadă retragerea tăiată – nu există nici un motiv să-și împartă forțele. Căci, dacă atacatorul alege altă șosea decât cea pe care îl poate găsi pe apărător, acesta îl poate căuta câteva zile mai târziu, cu toată forța sa pe acea șosea; ba, în majoritatea cazurilor, poate fi chiar sigur că atacatorul îi va face cinstea să-l caute el. Dacă, însă, atacatorul se vede el însuși nevoit să înainteze cu forțele divizate, ceea ce adesea este aproape inevitabil din pricina aprovizionării, apărătorul are, în mod vădit, avantajul să poată cădea cu toată forța sa pe o parte a adversarului.

Atacurile de flanc și din spate își schimbă în mare măsură natura în strategie, unde se referă la spatele și laturile teatrului de război.

1. Dispare dubla acțiune a focului, pentru că nu se poate trage dintr-o extremitate a teatrului de război până în cealaltă.
2. Teamă celui învăluit de a pierde posibilitatea retragerii este mult mai slabă, căci, în strategie, spațiile nu se pot închide ca în tactică.
3. În strategie, din pricina spațiilor mai mari, eficiența liniilor interioare, adică mai scurte, apare mai evidentă și constituie o nouă contrapondere împotriva atacurilor date din mai multe direcții.
4. Un nou principiu apare în sensibilitatea liniilor de comunicații, adică în efectul rezultat din simpla lor întrerupere.

Este, însă, într-adevăr firesc ca, în strategie, din pricina spațiilor mari, învăluirea, atacul din mai multe părți să revină, de regulă, numai celui care are inițiativa, adică atacatorului, iar apărătorul să nu fie în stare, ca în tactică, să-l învăluie la rândul său pe învăluitoare, pentru că nici nu-și poate dispune trupele pe o adâncime comparabilă, nici nu le poate ascunde la fel de bine; dar cei folosește atacului ușurința învăluirii, dacă avantajele ei lipsesc? De aceea, în strategie atacul învăluitoare nici n-ar putea fi considerat un principiu al victoriei, dacă n-ar intra în considerare efectul asupra liniilor de comunicații. Dar în prima clipă, când atacul și apărarea se întâlnesc și se înfruntă încă pe pozițiile lor de plecare, acest factor este rareori important; el devine mare abia în cursul unei campanii, când, în țara inamică, atacatorul trece treptat la defensivă; atunci liniile de comunicații ale acestui nou apărător, devin slabe, iar cel aflat inițial pe poziții defensive, trecând la atac, poate trage foloase de pe urma acestei slăbiciuni. Cine nu vede însă că această superioritate a atacului nu-i poate fi, în general, atribuită lui, deoarece este provenită, în fapt, din situații superioare ale apărării!

* Cine și-a dobândit cunoștințele strategice de la domnul von Bülow nu va pricepe cum am lăsat aici de o parte nici mai mult, nici mai puțin decât toată strategia sa. Dar nu este vina noastră că domnul von Bülow vorbește numai de lucruri secundare. Un practicant comercial ar putea, la fel, să se mire că, parcurgând tabla de materii a întregii aritmetici, n-a găsit nici regula de trei, nici regula de cinci. Dar părerile domnului von Bülow nu sunt nici măcar asemenea reguli practice, comparația s-a făcut din alte motive.

Al patrulea principiu, *sprijinul teatrului de război*, este bineînțeles de partea apărătorului. Dacă armata atacatoare începe campania, ea se desprinde de teatrul ei de război, adică lasă în urma sa fortificații și depozite de tot felul. Cu cât este mai întins spațiul de operații pe care îl are de străbătut, cu atât ea este mai slăbită (prin marș și prin garnizoanele de ocupație); armata rămasă în defensivă continuă să-și păstreze toate legăturile, adică se bucură de sprijinul fortărețelor sale, nu este slăbită de nimic și se află mai aproape de sursele sale de aprovizionare.

Este adevărat că sprijinul poporului, ca al cincilea principiu, nu se întâlnește la orice apărare, pentru că poate exista o campanie de apărare în țară inamică, dar acest principiu tot nu rezultă decât din noțiunea de apărare și-și află aplicare în marea majoritate a cazurilor. De altfel, prin aceasta se înțelege îndeosebi, dar nu exclusiv, eficiența unui landsturm și a unei înarmări a poporului, și de acestea mai ține că orice fricțiune se reduce, iar sursele de aprovizionare sunt mai apropiate și curg mai bogat.

Campania din 1812 arată clar, ca într-o oglindă măritoare, eficacitatea mijloacelor pomenite la punctele 3 și 4: Niemenul l-au trecut 500 000 de oameni, la bătălia de la Borodino au fost 120 000, și mai puțini încă au ajuns la Moscova.

Se poate spune: efectul acestei uriașe experiențe a fost atât de mare încât rușii, chiar de n-ar fi declanșat în continuare o ofensivă, ar fi fost totuși asigurați timp îndelungat împotriva unei noi invazii. Desigur, cu excepția Suediei, nici o țară europeană nu are o situație asemănătoare cu a Rusiei, dar principiul activ rămâne același și se deosebește numai prin intensitatea sa.

Dacă celui de al patrulea și al cincilea principiu li se adaugă considerentul că aceste forțe ale apărării se referă la cele originare, adică la cele din propria țară, și că ele slăbesc când apărarea este mutată pe un teritoriu străin și angrenată în acțiuni ofensive, din aceasta se constituie, aproximativ ca mai sus, la al treilea principiu, un nou dezavantaj al ofensivei. Căci după cum apărarea nu este constituită numai din elemente defensive, nici atacul nu se compune numai din elemente active, ba chiar fiecare ofensivă care nu duce nemijlocit la pace trebuie să se termine cu o acțiune defensivă.

Dacă, însă, toate elementele defensive care se întâlnesc în atac sunt slăbite prin natura lui, adică prin aceea că-i aparțin, faptul trebuie desigur considerat ca un dezavantaj general al atacului.

Aceasta nu este de fel o subtilitate inutilă, dimpotrivă, privește principalul dezavantaj al oricărui atac și determină ca, la orice planificare a unui atac strategic, să se acorde din capul locului o atenție deosebită acestui punct, adică apărării ce va urma atacului, după cum vom vedea mai amănunțit în cartea despre planul de campanie.

Marile forțe morale, ce impregnează câteodată elementul războiului ca un ferment specific și de care un înalt comandant se poate servi, în anumite împrejurări, pentru întărirea forțelor sale, pot fi deopotrivă închipuite de partea apărării ca și a atacului; cel puțin cele ce ies în evidență în mod deosebit în atac, cum ar fi confuzia și spaima la adversar, apar de obicei abia după lovitura decisivă și contribuie, deci, rareori să-i dea acesteia o direcție.

Cu aceasta credem că am demonstrat suficient teza noastră, că apărarea este o formă mai puternică de război decât atacul; mai rămâne doar de pomenit încă un factor mărunț, până acum neluat în seamă. Este curajul, sentimentul superiorității existent în armată, rezultate din conștiința de a fi atacatori. În sine, acest factor există, numai că sentimentul respectiv se topește foarte curând în acela, mai general și mai puternic, pe care i-l dau unei armate victoriile sau înfrângerile sale, talentul sau incapacitatea conducătorului ei.

CAPITOLUL 4

CARACTERUL CONCENTRIC AL ATACULUI ȘI CEL EXCENTRIC AL APĂRĂRII

Aceste două concepții, aceste două forme ale folosirii forțelor în atac și apărare, se întâlnesc atât de frecvent în teorie și realitate încât, fără voie, se impun imaginației aproape ca forme necesare, inerente atacului și apărării, ceea ce totuși, după cum arată cea mai ușoară reflecție, nu este propriu-zis cazul. De aceea, vrem să le examinăm cât de curând posibil și să ajungem, o dată pentru totdeauna, la noțiuni clare asupra lor, pentru a putea apoi, la ulterioarele noastre

considerații despre raportul dintre atac și apărare, să facem cu totul abstracție de ele, ca să nu fim neîncetat stânjenii de aparența de avantaj și dezavantaj pe care o aruncă asupra lucrurilor. Le considerăm, deci, aici ca abstracțiuni pure, din care extragem noțiunea ca pe un alcool, și ne rezervăm dreptul să atragem mai departe atenția asupra rolului pe care această noțiune îl joacă în practică.

În tactică, ca și în strategie, apărătorul este gândit ca așteptând, ca staționar, iar atacatorul ca fiind în mișcare, și anume mișcându-se în raport cu acea staționare. Rezultă de aici că învăluirea și încercuirea depind doar de voința atacatorului, atâta vreme cât durează mișcarea sa și staționarea apărătorului. Această libertate a atacului, de a fi ori nu concentric, după cum este sau nu avantajos, ar trebui însă să-i fie atribuit ca un mare avantaj. Numai că posibilitatea acestei alegeri libere îi este acordată doar în tactică și nu întotdeauna în strategie. În primă, punctele de sprijin ale celor două aripi nu sunt aproape niciodată absolut asigurătoare, în strategie, în schimb, sunt foarte frecvent, atunci când linia de apărare se întinde direct de la mare la mare sau de la un teritoriu neutru la altul²⁷. În acest caz, atacul nu poate proceda concentric și libertatea sa de alege este limitată. Ea este și mai neplăcut limitată atunci când *trebuie* să procedeze concentric. Rusia și Franța nu pot ataca Germania altfel decât cu forțe convergente, deci nu cu forțe reunite. Dacă ne-ar fi îngăduit să socotim că forma concentrică este în majoritatea cazurilor cea mai slabă în efectul forțelor, avantajul pe care îl are atacatorul prin mai marea libertate a alegerii ar fi probabil compensat în întregime prin aceea că, în alte cazuri, el este obligat să folosească forma mai slabă.

Acum vrem să cercetăm mai de aproape efectul acestor forme în tactică și strategie.

La orientarea concentrică a forțelor, dinspre periferie spre centru, s-a considerat ca un prim avantaj că, pe măsură ce progresează, forțele se reunesc tot mai mult. Faptul este real, presupusul avantaj însă nu, pentru că reunirea are loc pentru ambele părți, deci se echilibrează. Tot astfel este cu dispersarea la acțiunea excentrică.

Un alt avantaj, acesta real, este că forțele mișcate concentric își orientează efectul spre un punct *comun*, iar cele mișcate excentric nu. Care este așadar acest efect? Aici trebuie să despărțim strategia de tactică.

Nu vrem să împingem analiza prea departe și enunțăm, deci, următoarele puncte ca avantaje ale acestui efect:

1. Un efect dublu sau cel puțin întărit al focului, și anume de când totul s-a și concentrat în anumită măsură.
2. Atacarea uneia și aceleiași părți din mai multe direcții.
3. Taierea retragerii.

Taierea retragerii poate fi gândită și strategic, în acest caz este însă vădit mult mai complicată, pentru că spațiile mari se închid numai cu greu. Atacarea uneia și aceleiași părți din mai multe direcții va fi în general cu atât mai eficace și mai hotărâtoare cu cât partea respectivă va fi mai mică, cu cât va fi mai aproape de limita sa extremă – luptătorul izolat. O armată se poate bate concomitent în mai multe direcții, o divizie mai puțin, un batalion numai dacă se află masat, un om izolat nicicum. Strategia, însă, ocupă zona marilor mase, spații și durate, tactica stă pe partea opusă. De aici reiese deja că atacul din mai multe direcții nu poate avea în strategie urmările pe care le are în tactică.

Efectul focului nu este defel un obiect al strategiei, altceva însă îi ia locul. Este nesiguranța bazei, pe care orice armată o resimte mai mult sau mai puțin atunci când, aproape sau departe, inamicul apare învingător în spatele ei.

Este deci stabilit că efectul concentric al forțelor prezintă un avantaj, prin aceea că efectul contra lui *a* devine totodată un efect contra lui *b*, fără ca prin aceasta să fie mai slab contra lui *a* și că efectul contra lui *b* este valabil și contra lui *a*, că totalul nu este deci $a+b$, ci ceva mai mult, și că acest avantaj este valabil atât în tactică, cât și în strategie, deși cu unele diferențe.

Ce i se opune acestui avantaj la acțiunea excentrică a forțelor? Evident, faptul că forțele sunt apropiate între ele, mișcarea pe liniile interioare. Este inutil de expus în ce măsură acesta poate deveni un asemenea multiplicator al forțelor, încât atacatorul n-are voie, fără matură reflecție, să se expună acestui dezavantaj.

Dacă apărătorul a adoptat principiul mișcării (al unei mișcări care începe într-adevăr ceva mai târziu decât a atacatorului, dar întotdeauna destul de devreme pentru a-l elibera de cătușele pasivității paralizante), acest avantaj, al mai marii concentrări și al liniilor interioare, va fi unul

foarte hotărâtor și, în general, va duce mai curând la o victorie decât forma concentrică a atacului. Victoria trebuie să premergă succesului; trebuie să învingi înainte de a te gândi să tai retragerea inamicului. Pe scurt, se vede că aici există o relație similară cu cea dintre atac și apărare în general; forma concentrică duce la rezultate strălucite, cea excentrică le acordă pe ale ei mai sigur, una este forma mai slabă cu scopul mai pozitiv, cealaltă forma mai puternică cu scopul negativ. Astfel, ni se pare că cele două forme au și fost puse într-un fel de echilibru labil. Dacă se mai adaugă că apărarea, pentru că nu este peste tot o apărare absolută, nu se află nici ea întotdeauna în imposibilitatea de a folosi forțe concentrice, cel puțin nu va mai exista îndreptățirea să se creadă că acest mod de a acționa este, singur, suficient să asigure atacului o superioritate cu totul generală asupra apărării, putându-ne desprinde astfel de influența pe care această concepție o exercită la fiecare prilej asupra judecății.

Ceea ce am spus până acum privea tactica și strategia, acum mai trebuie subliniat un punct foarte important, care privește numai strategia. Avantajul liniilor interioare crește o dată cu spațiile în care ele se desfășoară. La distanțe de câteva mii de pași sau de o jumătate de milă, bineînțeles că timpul câștigat nu poate fi atât de mare ca la distanțe de câteva zile de marș sau chiar de 20 până la 30 de mile; primele spații, cele mai mici, aparțin tacticii, cele mai mari, strategiei. Dacă, într-adevăr, în strategie este nevoie și de mai mult timp pentru atingerea scopului decât în tactică, iar o armată nu poate fi înfrântă atât de repede ca un batalion, aceste durate nu cresc totuși în strategie decât până la un anumit punct, anume până la durata unei bătălii și, oricum, până la cele câteva zile cât se poate evita o bătălie fără sacrificii hotărâtoare. Apoi mai intervine o diferență mult mai mare încă în avansul propriu-zis care se câștigă într-un caz și în celălalt. La distanțele mici, din tactică, în bătălie mișcările unuia au loc aproape sub ochii celuilalt și cel aflat pe linia exterioară va observa de cele mai multe ori repede mișcările adversarului. La distanțele mai mari ale strategiei se întâmplă desigur foarte rar ca mișcarea unuia să nu rămână ascunsă celuilalt cel puțin o zi, și există suficiente cazuri în care, dacă mișcarea privea numai o parte din armată și consta în trimiterea unui detașament important, ea rămânea ascunsă timp de săptămâni. Se înțelege lesne cât de mare este avantajul ascunderii pentru cel cărui natura situației îi permite să recurgă la ea.

Cu aceasta încheiem considerațiile noastre despre efectul concentric și cel excentric al forțelor și despre relația lor cu atacul și apărarea, rezervându-ne dreptul să mai revenim asupra lor.

CAPITOLUL 5

CARACTERUL APĂRĂRII STRATEGICE

Am arătat mai înainte ce este, în genere, apărarea: nu este decât o formă mai puternică a războiului, prin care se urmărește cucerirea victoriei, pentru a trece, după obținerea superiorității, la atac, adică la scopul pozitiv al războiului.

Chiar dacă intenția războiului este simpla menținere a situației existente, totuși simpla respingere a unei lovituri este ceva contrar noțiunii de război, pentru că, indiscutabil, războiul nu constă în suportare pasivă. Dacă apărătorul a dobândit un avantaj important, atunci apărarea și-a făcut datoria și el trebuie, la adăpostul acestui avantaj, să întoarcă lovitura, dacă nu vrea să se expună unei pieiri sigure. Înțelepciunea cere să bați fierul cât e cald, să folosești superioritatea dobândită pentru a preveni un al doilea atac. Cum, când și unde să intervină această ripostă este bineînțeles o chestiune supusă multor altor condiții, și ea va fi dezvoltată abia în continuare. Aici ne oprim la afirmația că această trecere la ripostă trebuie gândită ca o tendință a apărării, deci ca o parte componentă esențială a acesteia și că, peste tot unde victoria dobândită prin forma defensivă nu este utilizată în gospodăria războiului, unde, cum s-ar spune, se ofilește nefolosită, se face o mare greșală.

O trecere rapidă, puternică la atac – scânteietoarea spadă a răzbunării – este cel mai strălucit punct al apărării; cine nu se gândește de îndată la el sau, mai mult, cine nu-l include îndată în noțiunea de apărare, aceluia nu-i va părea niciodată logică superioritatea apărării, el se va gândi mereu numai la mijloacele pe care le poți distruge inamicului prin atac și ți le poți însuși, mijloace care depind, însă, nu de modul de a strânge nodul, ci de modul de a-l desface. Apoi se mai

face o confuzie gravă dacă prin ofensivă se înțelege întotdeauna un atac prin surprindere și, deci, apărarea nu ne sugerează decât necaz și haos.

Firește, cuceritorul ia hotărârea de a porni războiul înaintea nevinovatului apărător și, dacă știe să-și țină secrete măsurile, îl va putea ataca pe acesta mai mult sau mai puțin prin surprindere, dar asta este ceva cu totul străin războiului, căci lucrurile nu ar trebui să se întâmple așa. Războiul există mai mult pentru apărător decât pentru cuceritor, deoarece abia încălcarea teritoriului a provocat apărarea și, prin aceasta, războiul. Cuceritorul este întotdeauna iubitor de pace (cum a și afirmat-o mereu Bonaparte), el ar fi bucuros să intre pașnic de tot în statul nostru; pentru ca să n-o poată face, însă, noi trebuie să vrem războiul și să-l pregătim, ceea ce înseamnă cu alte cuvinte: tocmai cei slabi, nevoiți să se apere, trebuie să fie întotdeauna înarmați și să nu fie luați prin surprindere; așa vrea arta războiului¹²⁸.

De altfel, prioritatea în apariția pe teatrul de război depinde în majoritatea cazurilor de cu totul alte chestiuni decât de intenția de atac sau apărare, acestea, deci, nu sunt cauza, ci adesea rezultatul. Cel care termină mai repede pregătirile trece, dacă avantajele atacului prin surprindere sunt suficient de mari, din aceste motive la atac, iar cel care le termină mai târziu nu poate compensa întru câțva dezavantajele datorate întârzierii decât prin avantajele apărării.

Totodată, trebuie recunoscut întotdeauna ca un avantaj practic al atacului posibilitatea de a folosi în acel mod frumos, apreciat încă în cartea a treia, faptul de a fi gata mai devreme; acest avantaj general nu este, însă, o necesitate esențială în fiecare caz particular.

Dacă, în consecință, ne facem o imagine a apărării așa cum trebuie să fie, aceasta comportă: pregătirea cât mai avansată a tuturor mijloacelor, o armată călită pentru război, un înalt comandant care-și așteaptă inamicul, nu dintr-o stânjenită nesiguranță, cu teamă, ci în mod deliberat, cu un spirit calm, cu fortărețe ce nu se tem de asedii, în sfârșit, cu un popor sănătos, care nu se teme de adversar, mai mult decât este temut de el. Cu asemenea atribute, desigur că apărarea nu va mai juca față de atac un rol atât de jalnic, iar atacul nu va mai apărea atât de ușor și infailibil, ca în vaga închipuire a celor care, când e vorba de atac, se gândesc numai la curaj, la puterea voinței și mișcare, iar când e vorba de apărare, numai la neputință și paralizie.

CAPITOLUL 6

DIMENSIUNILE MIJLOACELOR APĂRĂRII

Am arătat, în al doilea și al treilea capitol al acestei cărți, cum apărarea are o superioritate firească în folosirea acelor elemente care determină, în afară de mărimea absolută și de valoarea forțelor armate, succesul tactic și cel strategic. Este vorba de avantajul terenului, surprinderea, atacul din mai multe direcții, sprijinul teatrului de război, sprijinul poporului, folosirea de mari forțe morale. Socotim util să mai examinăm o dată aici dimensiunile acelor mijloace care îi stau în mod deosebit la dispoziție apărătorului și care trebuie considerate, oarecum, ca diferite tipuri de coloane ce-i susțin edificiul.

1. *Landwehrul*. În perioada mai recentă, *landwehrul* a fost folosit și în arata țării, pentru atacarea țării inamice și nu poate fi negat că organizarea sa, în anumite state, ca de pildă Prusia, se prezintă astfel încât trebuie considerată aproape ca o parte componentă a armatei permanente, adică neapartenând numai apărării. Totuși, nu poate fi trecut cu vederea că folosirea sa, foarte intensă în anii 1813, 1814 și 1815, a pornit de la războaiele de apărare, că în prea puține locuri a fost organizat ca în Prusia și că, de îndată ce organizarea nu este perfectă, el trebuie să se preteze mai mult la apărare decât la atac. Pe lângă aceasta, în noțiunea de *landwehr* găsim întotdeauna ideea unei participări extraordinare, mai mult sau mai puțin voluntare a întregului popor, cu forța sa fizică, averea și patriotismul său. Cu cât organizarea se va îndepărta de acest model, cu atât oastea astfel pusă pe picioare va fi, de fapt, o armată permanentă sub alt nume, cu atât va avea mai mult avantajele acesteia, dar în schimb cu atât va fi lipsit de avantajele *landwehrului* propriu-zis, adică ale unui rezervor de forțe mult mai mare, mai puțin precis, mult mai ușor de sporit prin apeluri la spirit național și patriotism. În aceste aspecte stă esența *landwehr*; liniile organizării sale trebuie să lase loc liber participării întregului popor, de nu, sperând altceva de la *landwehr*, se aleargă după o umbră.

Nici nu poate fi însă trecută cu vederea strînsa înrîndire dintre această natură a landwehrului cu noțiunea de apărare și, deci, tot nu se poate ignora că un asemenea landwehr va aparține mai mult apărării decât atacului și că va vâdi, îndeosebi în apărare, acele efecte care îi asigură superioritatea asupra atacului.

2. *Fortărețe.* Sprijinul fortărețelor atacatorului se limitează la cele din preajma graniței și este doar slab; pentru apărător, acest sprijin se întinde mai adînc în teritoriu, antrenează, deci, în acțiune mai multe fortărețe, iar însăși această acțiune este de intensitate incomparabil mai mare. O fortăreață care provoacă un adevărat asediu și îi rezistă, atîrnă desigur mai greu în balanța războiului decât una prin ale cărei lucrări se îndepărtează doar ideea cuceririi aceluiași punct, deci nu reține și nu distruge cu adevărat forțe inamice.
3. *Poporul.* Deși influența asupra războiului a unui singur locuitor al teatrului de război nu este, în cele mai multe cazuri, mai detectabilă decât participarea unei picături de apă în întregul fluviu, totuși, chiar în cazurile în care nu este defel vorba de o insurecție populară, *influența de ansamblu* pe care locuitorii țării o au asupra războiului nu este deloc nesemnificabilă. Totul merge mai ușor în propria țară, presupunând că starea de spirit a supușilor nu este ostilă. Inamicul obține toate prestațiile, mari sau mici, numai sub amenințarea deschisă a violenței; aceasta trebuie asigurată de forțele armate și îl costă multe forțe și eforturi. Apărătorul le obține pe toate acestea, chiar dacă nu de-a dreptul voluntar, ca în cazul unui val de entuziasm, cel puțin pe calea, de mult bătută, a supunerii față de autoritate, devenită pentru locuitori o a doua natură și activată de cu totul alte mijloace, mult mai ocolite, de timorare și presiune, ce nu pornesc de la armată. Dar și participarea voluntară, izvorâtă dintr-un adevărat atașament, este în toate cazurile foarte importantă, în măsura în care nu lipsește niciodată în toate situațiile care nu cer sacrificii. Vrem să subliniem numai una din aceste situații, de mare importanță pentru conducerea războiului: vorbim de informații. Nu ne referim la știrile speciale mari, importante, obținute prin spionaj, ci la masa fără număr a contactelor mărunte cu incertitudinea din viața zilnică a armatei, în care buna înțelegere cu locuitorii le conferă, în general, superioritate apărătorilor. Cea mai mică patrulă, orice pichet sau santinelă, orice ofițer trimis în misiune recurg la localnici pentru a obține toate informațiile necesare despre dușman și prieten.

Dacă trecem acum de la aceste relații generale, ce nu lipsesc niciodată, la cazurile deosebite, în care țara însăși începe să ia parte la luptă, până la treapta cea mai înaltă, unde, ca în Spania, țara însăși duce, în esență, această luptă printr-un război popular, se înțelege că aici nu mai avem de-a face cu o simplă creștere a sprijinului popular, ci că se naște cu adevărat o forță nouă, și că deci putem considera:

4. *Înarmarea poporului* sau landsturm, ca un mijloc distinct al apărării.

5. În fine, mai putem să-i pomenim pe *aliați*, ca ultim sprijin al apărătorului. La cei obișnuiți, pe care îi are și atacatorul, nu ne putem bineînțeles referi, ci la cei care sunt *esențial interesați* în menținerea existenței unei țări. Într-adevăr, dacă cercetăm mozaicul de state al Europei de azi, fără a vorbi de un echilibru sistematic reglementat al forței și intereselor, cum nu există, și de aceea a și fost contestat, adesea pe drept, apare totuși în mod incontestabil că interesele mari și mici ale statelor și popoarelor se încrucișează în modul cel mai complicat și mai schimbător. Fiecare asemenea punct de încrucișare constituie un nod ce consolidează țesătura, căci în el năzuința unuia este compensată de năzuința celuilalt; toate aceste noduri contribuie vădit la o coeziune mai mare sau mai mică a întregului, iar această coeziune trebuie parțial învinsă la fiecare schimbare. Astfel, relațiile generale reciproce ale tuturor statelor servesc mai curând să-i mențină ansamblului forma sa, decât să provoace schimbări, ceea ce înseamnă că, în general, acea *tendință* există.

Așa credem că trebuie să fie înțeleasă ideea unui echilibru politic și, în acest sens, echilibrul se va naște peste tot de la sine, acolo unde mai multe state civilizate ajung la contacte multilaterale.

Cât de eficace este această tendință a intereselor generale, de menținere a situației existente, este altă întrebare; oricum, se pot imagina schimbări în relațiile reciproce dintre unele state, care să sporească această eficacitate a ansamblului, iar altele care s-o diminueze. În primul caz, avem de-a face cu năzuințe de a dezvolta echilibrul politic și, deoarece ele prezintă aceeași tendință cu interesele generale, vor și avea majoritatea acestor interese de partea lor. În celălalt caz, însă, sunt abateri, activități excesive ale unor părți, adevărate boli; că ele se pot întâmpla într-un

ansamblu cu o coeziune atât de slabă, cum este mulțimea statelor mari și mici, nu este de mirare, de vreme ce se ivesc și în ansamblul organic, atât de minunat ordonat, al întregii naturi vii.

Dacă, deci, ni se arată cazuri în istorie în care state izolate au putut provoca modificări importante numai în folos propriu, fără ca ansamblul să fi încercat măcar să le împiedice, sau chiar cazuri în care un stat a fost în stare să se ridice singur în asemenea măsură peste celelalte, încât a devenit aproape stăpân absolut al ansamblului – noi răspundem: cu aceasta nu este defel dovedit că tendința intereselor generale de menținere a situației existente n-ar acționa, ci doar că, în acel moment, eficacitatea ei n-a fost destul de mare; năzuința spre o țintă este altceva decât mișcarea spre ea, dar pentru aceasta deloc neglijabilă, cum o vedem cel mai bine din mecanica cerească.

Afirmăm: tendința echilibrului este menținerea stării existente, în care caz, e adevărat, presupunem că în această stare există liniștea, adică echilibrul; căci acolo unde această liniște este deja deranjată, unde a și apărut o tensiune, acolo, într-adevăr, tendința echilibrului poate fi orientată și spre schimbare. Dacă, însă, considerăm natura lucrului, această schimbare nu poate afecta întotdeauna decât puține state, deci niciodată majoritatea lor. Este așadar sigur că statele își văd această menținere asigurată și reprezentată de interesele generale ale tuturor și, de asemenea sigur, că fiecare stat în parte, care nu se află deja într-o stare de tensiune cu ansamblul, va avea mai multe interese de partea apărării sale decât împotriva¹²⁹.

Cine râde de aceste considerații, ca de vise utopice, râde pe socoteala adevărului filozofic. Dacă acesta ne permite să distingem relațiile în care elementele esențiale ale lucrurilor se află între ele, ar fi desigur nesăbuit să vrem să deducem de aici legi după care ar putea fi rezolvat fiecare caz în parte, cu neglijarea tuturor perturbațiilor întâmplătoare.

Cel care însă, după expresia unui mare scriitor, *nu se ridică deasupra anecdotei*, ci construiește întreaga istorie din acest material, începând peste tot cu cazul cel mai individual, cu punctele culminante ale evenimentelor și nu coboară decât întâmplător în adâncime, adică nu ajunge niciodată la relațiile generale ce domnesc profund în adâncuri, nu va putea pretinde ca părerea lui să fie vreodată valabilă pentru mai mult decât cazul în speță, iar ceea ce reprezintă filozofia pentru generalitatea cazurilor îi va apărea, firește, ca un vis.

Dacă n-ar fi această tendință generală spre liniște și menținere a ceea ce există, atunci nici când n-ar putea subzista timp mai îndelungat, unele lângă altele, un număr de state civilizate, ele ar trebui în mod necesar să se contopească într-unul singur. Dacă, deci, Europa actuală există așa de peste 1 000 de ani, putem atribui acest efect numai acelei tendințe a intereselor generale, iar dacă apărarea ansamblului nu a fost întotdeauna suficientă pentru menținerea fiecărui component în parte, acestea constituiau anomalii în viața ansamblului, care însă nu l-au distrus, ci au fost învinse de el.

Ar fi foarte inutil de a parcurge mulțimea evenimentelor în care schimbări deranjând în prea mare măsură echilibrul au fost împiedicate sau s-a revenit asupra lor, în urma reacției mai mult sau mai puțin deschise a celorlalte state; ni le arată și cea mai fugară privire asupra istoriei. Vrem să vorbim despre un singur caz, pentru că este mereu pomenit de cei ce iau în derădere ideea unui echilibru politic și pentru că, în mod deosebit, pare necesar de discutat aici, ca un caz în care un apărător lipsit de agresivitate a pierit fără a obține sprijin străin. Vorbim de Polonia. Când un stat de 8 milioane de locuitori a putut să dispară, că a putut fi împărțit de alte trei state, fără ca vreunul din celelalte state să tragă spada, apare la prima vedere ca un caz care, fie ar dovedi suficient ineficacitatea generală a echilibrului politic, fie, cel puțin, ar arăta cât de departe poate ajunge această ineficacitate în unele cazuri. Când un stat de asemenea proporții a putut să dispară și să ajungă prada altor state, care erau deja dintre cele mai puternice (Rusia și Austria), ar părea a fi un caz extrem. Și dacă un asemenea caz nu a putut stârni interesele colective ale întregii comunități a statelor, se va spune că eficacitatea acestor interese, pentru menținerea independenței unor state, ar trebui socotită de domeniul închipuirii. Dar noi menținem afirmația că un caz izolat, oricât de izbitor ar fi, nu dovedește nimic împotriva adevărului general, și mai afirmăm că prăbușirea Poloniei nici nu este un caz atât de neînțeles cum pare. Putea fi cu adevărat considerată Polonia ca un stat european, ca un membru de același fel în comunitatea statelor europene? Nu! Era un stat tătaresc, care, în loc să fie așezat, ca tătarii din Crimeea, la Marea Neagră, la marginea lumii statelor europene, era așezat între ele, pe Vistula. Prin aceasta nu vrem nici să vorbim disprețuitor despre poporul polonez, nici să justificăm împărțirea țării, ci doar să vedem lucrurile așa cum sunt. În fond, de 100 de ani, acest stat n-a mai jucat un rol po-

litic, ci a fost doar mărunta discordie între alte state. În starea și cu constituția sa, era imposibil să se mențină, pe durată, printre celelalte state; o schimbare esențială a acestei stări tatărești putea fi doar opera unei jumătăți de veac sau a unui veac, dacă conducătorii acestui popor ar fi vrut așa ceva. Ei înșiși erau, însă, în mult prea mare măsură tătari, pentru a dori o asemenea schimbare. Viața lor statală dezordonată și nemăsurata lor frivolitate mergeau mână în mână și i-au dus astfel la prăpastie. Mult înainte de împărțirea Poloniei, rușii erau acolo ca acasă, noțiunea unui stat independent, închis spre exterior, nici nu mai exista, și nimic nu era mai sigur decât că Polonia trebuia să ajungă provincie rusească, dacă nu se făcea împărțirea. Dacă toate acestea n-ar fi fost, iar Polonia ar fi fost un stat capabil de apărare, cele trei puteri n-ar fi pășit atât de ușor la împărțirea ei, iar puterile cele mai interesate în menținerea Poloniei, ca Franța, Suedia și Turcia ar fi putut participa cu totul altfel la menținerea ei. Dacă însă menținerea unui stat trebuie să fie asigurată numai din exterior, desigur că se cere prea mult¹³⁰.

În cei 100 de ani precedenți, fusese vorba în mai multe rânduri de împărțirea Poloniei și, de atunci, țara nu mai putea fi considerată ca o casă închisă, ci ca o șosea publică, pe care se foliau mereu oști străine. Trebuiau oare alte state să împiedice asemenea situație, să amenințe continuu cu spada, pentru a păzi sfântenia politică a graniței poloneze? Aceasta înseamnă să pretinzi ceva moralmente imposibil. Din punct de vedere politic, Polonia nu era, în vremea aceea, mult mai mult decât o stepă nelocuită; și pe cât era de imposibil să protejezi mereu această stepă lipsită de apărare, așezată între alte state, de atacurile acestora, pe atât de puțin se putea garanta intangibilitatea acestui așa-zis stat. Din toate aceste motive, pieirea fără zgomot a Poloniei nu trebuie să mire mai mult decât tăcuta dispariție a statului tătarilor din Crimeea; oricum, față de menținerea Poloniei, turcii erau mai interesați decât vreun alt stat european, dar și-au dat seama că ar fi un efort inutil să încerce apărarea unei stepe ce nu opune rezistență.

Ne întoarcem la obiectul nostru și credem că am demonstrat că, în genere, un apărător poate conta mai mult pe ajutor exterior decât atacatorul; va putea conta pe el cu atât mai sigur cu cât existența sa este mai importantă pentru toate celelalte state, adică cu cât mai sănătoasă este starea sa politică și militară.

Elementele enumerate aici ca mijloace specifice ale apărării nu vor sta la dispoziția fiecărei apărări, asta se înțelege de la sine, vor lipsi când unele, când altele, dar toate laolaltă aparțin noțiunii generale de apărare.

CAPITOLUL 7

ACȚIUNEA RECIPROCĂ A ATACULUI ȘI APĂRĂRII

Acum vrem să luăm în considerare distinct apărarea și atacul, în măsura în care cele două pot fi separate între ele. Începem cu apărarea din următoarele motive. Este într-adevăr foarte firesc și necesar ca regulile apărării să se întemeieze pe regulile atacului, iar regulile atacului să se întemeieze pe cele ale apărării, numai că unul din doi trebuie să mai aibă un al treilea punct, dacă tot șirul de noțiuni este să aibă un început, adică să devină posibil. Prima întrebare privește deci acel punct.

Dacă reflectăm filozofic asupra apariției războiului, conceptul propriu-zis de război nu apare o dată cu atacul, pentru că acesta are ca scop absolut nu atât lupta, cât luarea în posesiune, ci apare abia o dată cu apărarea, căci aceasta are ca scop nemijlocit lupta, pentru că a te apăra și a lupta sunt, vădit, una. Apărarea este orientată numai în funcție de atac, deci îl presupune în mod necesar, atacul însă nu este orientat în funcție de apărare, ci în funcție de altceva, și anume de luarea în posesie, deci nu presupune în mod necesar apărarea. Este, deci, firesc ca cel care, primul, aduce în acțiune elementul războiului, din al cărui punct de vedere sunt mai întâi gândite cele două părți, și anume *apărătorul* să și formuleze primele legi ale războiului. Aici nu este vorba de un caz anume, ci de cazul general, abstract, pe care și-l imaginează teoria pentru determinarea drumului ei.

Știm astfel, acum, unde trebuie căutat punctul fix în afara acțiunii reciproce a atacului și apărării, anume la apărare.

Dacă această deducție este justă, trebuie să existe pentru apărător motive ce determină comportarea sa, chiar dacă nu știe încă nimic despre ce va face atacatorul; și aceste motive determi-

nate trebuie să cuprindă un dispozitiv al mijloacelor sale de luptă. Invers, pentru atacator, atâta vreme cât n-ar ști nimic despre adversarul său, n-ar trebui să existe nici motive determinante ale procedurii sale, care să conțină și o folosire a mijloacelor de luptă. El ar trebui să nu poată face nimic, decât să le ia cu sine, adică să le ia în posesie, prin intermediul unei armate. Și așa și este în fapt, căci a crea mijloace de luptă încă nu înseamnă a le folosi, iar atacatorul, care le ia cu sine în presupunerea, foarte generală, că va avea nevoie de ele, și care, în loc de a lua în posesie țara prin comisari și proclamații, o face prin armată, de fapt, încă nu se dedă măcar la un act pozitiv de război. Apărătorul, însă, care nu-și concentrează numai mijloacele sale de luptă, ci le și dispune așa cum vrea să ducă lupta, acela exercită, primul, o activitate care se potrivește într-adevăr cu noțiunea de război.

A doua întrebare sună atunci: de ce natură pot fi, în teorie, motivele determinante, care să poată fi formulate întâi pentru apărare, înainte să se fi gândit ceva despre atac? Bineînțeles, este înaintarea atacatorului pentru luarea în posesie, care este gândită în afara războiului, dar oferă punctul de sprijin pentru primele mișcări ale acțiunii războinice. Apărarea trebuie să împiedice această înaintare, ea trebuie, deci, gândită în raport cu țara și astfel apar primele și cele mai generale determinări ale apărării. O dată ele stabilite, atacul li se aplică și, din considerarea mijloacelor pe care le folosește acesta, rezultă noi principii ale apărării. Astfel s-a instalat acțiunea reciprocă, pe care teoria o poate urmări în continuare, cât timp găsește că noile rezultate obținute merită să fie cercetate.

Această mică analiză a fost necesară pentru a da ceva mai multă claritate și tărie tuturor considerațiilor noastre ulterioare; asemenea analize nu sunt destinate câmpului de bălăie și nici viitorilor înalți comandanți, ci numeroșilor teoreticieni care au tratat până acum cu prea multă ușurință aceste lucruri.

CAPITOLUL 8 FELURILE REZISTENȚEI

Noțiunea apărării este pararea; în această parare este cuprinsă așteptarea, iar această așteptare am considerat-o drept principala caracteristică a apărării și, totodată, principalul ei avantaj.

Deoarece, însă, în război apărarea nu poate fi o suportare pasivă, nici așteptarea nu poate fi absolută, ci doar relativă; obiectul de care se leagă așteptarea este, sub aspect spațial, țara sau teatrul de război sau poziția, iar sub aspect temporal, războiul sau campania sau bălăia. Știm bine că aceste obiecte nu sunt unități rigide, ci doar centrele anumitor zone care se contopesc și se întrepătrund în viața practică, însă trebuie adesea să ne mulțumim să grupăm doar obiectele, fără a le despărți în mod strict, iar acele obiecte au dobândit, chiar prin viața practică, suficientă precizie pentru ca restul noțiunilor să poată fi comod grupate în jurul lor.

O apărare a țării așteaptă, deci, atacarea țării, apărarea teatrului de război – atacarea teatrului de război, apărarea poziției așteaptă atacarea poziției. Orice activitate pozitivă, având, în consecință, un caracter mai mult sau mai puțin ofensiv, pe care o va exercita apărarea după acest moment, nu va anula noțiunea de apărare, deoarece principalul ei semn distinctiv și principalul ei avantaj – așteptarea – s-a manifestat.

Noțiunile temporale de război, campanie, bălăie sunt perechi cu cele de țară, teatru de război, poziție și pentru acest motiv stau în aceeași relație cu obiectul nostru.

Apărarea constă deci din două părți eterogene: așteptarea și acțiunea. Legând așteptarea de un obiect definit și făcând-o astfel să precedă acțiunea, am făcut posibilă imbinarea lor într-un ansamblu. Dar un act de apărare, îndeosebi unul mare, o campanie sau un întreg război, nu va fi compus, în ce privește timpul, din două jumătăți mari, prima în care numai se așteaptă și a doua în care numai se acționează, ci într-o alternanță a acestor două stări, astfel încât așteptarea poate trece ca un fir neîntrerupt prin întregul act al apărării.

Acordăm o asemenea importanță așteptării numai pentru că natura obiectului o cere; este adevărat că, în teoriile de până acum, ea nu a fost relevată niciodată ca o noțiune de sine stătătoare, în lumea practică, însă a servit neîncetat, deși adesea inconștient, ca fir conducător. Așteptarea este o astfel de componentă fundamentală a întregii acțiuni militare, încât aceasta abia

dacă pare posibilă fără ea, și de aceea vom reveni în continuare mai des asupra ei, atrăgând atenția asupra efectelor sale în jocul dinamic al forțelor.

Acum vrem să lămurim cum străbate principiul așteptării actul apărării și ce stadii succesive ale apărării decurg de aici.

Pentru a ne fixa noțiunile cu ajutorul unor obiecte mai simple, vrem să lăsăm deoparte, până la cartea despre planul de război, chestiunea apărării țării, în care se întâlnesc o mai mare varietate și influență a împrejurărilor politice. Cum, pe de altă parte, actul de apărare într-o poziție și într-o bătălie este un obiect al tacticii, iar aceasta nu constituie decât *ca un tot* punctul inițial al activității strategice, apărarea *teatrului de război* va fi obiectul pe care vom putea demonstra cel mai bine condițiile apărării.

Am spus că așteptarea și acțiunea, aceasta din urmă fiind întotdeauna înapoierea loviturii, adică o ripostă, sunt amândouă părți absolut esențiale ale apărării – fără prima n-ar fi apărare, fără a doua n-ar fi război. Această părere ne-a dus, încă mai demult, la concepția că apărarea n-ar fi decât *forma cea mai puternică a războiului, pentru a-l învinge cu atât mai sigur pe adversar*. La această concepție trebuie să ținem neapărat parte pentru că, în ultimă instanță, ea singură ne ferește de a cădea în absurditate, parte pentru că, cu cât rămâne mai vie și mai apropiată, cu atât fortifică întregul act al apărării.

Dacă s-ar vrea, așadar, să se facă o distincție în ripostă, care constituie a doua componentă necesară a apărării, și să se considere ca parte necesară a ei numai ceea ce constituie respingerea atacului propriu-zis împotriva țării, a teatrului de război, a poziției, care nu s-ar întinde decât atât cât cere asigurarea acestora, și am privi, în schimb, posibilitatea unei riposte împinse mai departe, *care trece în domeniul adevăratului atac strategic*, ca un obiect străin și indiferent apărării, aceasta ar fi *contrar* concepției enunțate mai sus și de aceea nu putem socoti o asemenea distincție ca esențială, ci trebuie să stăruim în părerea că fiecare apărare trebuie să aibă la bază ideea unei *răzbumări*, căci, oricâtă pagubă i-ar putea face adversarului, chiar și în cel mai fericit caz, cu prilejul acelei prime riposte, tot ar mai lipsi ceva echilibrului necesar în raportul dinamic dintre atac și apărare.

Spunem deci: apărarea este forma mai puternică a războiului, pentru a-l învinge mai ușor pe adversar, și lăsăm pe seama împrejurărilor dacă această victorie depășește sau nu obiectivul la care apărarea se referea.

Dar, deoarece apărarea este legată de noțiunea de așteptare, scopul de *a-l învinge pe inamic* nu poate exista decât condiționat, anume numai dacă atacul are loc, și se înțelege deci că, dacă atacul nu are loc, apărarea se mulțumește să păstreze ce posedă; acesta este, deci, scopul ei în starea de așteptare, adică scopul ei cel mai imediat, și numai mulțumindu-se cu acest obiectiv modest ea poate beneficia de avantajele formei mai puternice de război.

Dacă ne închipuim acum o armată cu teatrul său de război destinat apărării, aceasta se poate desfășura după cum urmează:

1. Armata atacă inamicul de îndată ce el pătrunde în teatrul de război (Mollwitz, Hohenfriedberg).
2. Armata ocupă o poziție aproape de frontieră și așteaptă până ce inamicul se prezintă înaintea acesteia pentru atac, în care caz ea îl atacă (Czaslau, Soor, Rossbach). Atitudinea este aici vădit mai pasivă, așteptarea durează mai mult, și chiar dacă *timpul* câștigat cu al doilea procedeu, în comparație cu primul, va fi foarte mic sau nul, în cazul că atacul inamic are cu adevărat loc, în schimb bătălia, care era certă în primul caz, acum este deja mai puțin certă, căci se poate întâmpla ca hotărârea inamicului să nu ajungă până la atac: iată că avantajul așteptării este deja mai mare.
3. Armata aflată într-o astfel de poziție așteaptă nu numai hotărârea inamicului de a da bătălia, manifestată prin apariția în fața pozițiilor noastre, ci chiar adevăratul atac. (Pentru a rămâne la același înalt comandant, Bunzelwitz.) În acest caz, se va da deci o adevărată bătălie de apărare, care, însă, cum am mai spus-o înainte, poate implica totuși mișcarea ofensivă a unei sau altei părți din armată. Nici aici, ca și mai sus, câștigul de timp nu va avea încă defel importanță, hotărârea inamicului, însă, este supusă unei noi încercări; s-a întâmplat ca unii, după ce au înaintat în vederea atacului, s-au mai oprit în ultimul moment, ori au renunțat după prima încercare, pentru că au găsit poziția adversarului prea puternică.
4. Armata își transferă rezistența în interiorul țării. Scopul acestei retrageri este de a provoca și aștepta la atacator o asemenea slăbire încât, fie că va trebui să se oprească singur în înaintarea sa, fie că nu va mai putea înfrânge rezistența ce i-o vom opune la capătul drumului său.

Acest caz se vedește cel mai simplu și limpede atunci când apărătorul poate lăsa în urmă una sau mai multe din fortărețele sale, obligându-l pe atacator să le asedieze sau să le blocheze. Apa-re limpede cât de mult este slăbită forța armată a acestuia și cum se dă ocazie apărătorului să atace el, cu mare superioritate, într-un punct anume.

Dar chiar dacă nu sunt fortărețe, o asemenea retragere în interior îi poate procura treptat apărătorului echilibrul său superioritatea de care are nevoie și care îi lipsea la frontieră, căci orice înaintare în atacul strategic slăbește, în parte în mod absolut, în parte prin împărțirea devenită necesară, a forțelor, despre acestea urmând să vorbim mai mult când ne vom ocupa de atac. Anticipăm aici acest adevăr, considerându-l un fapt suficient dovedit de toate războaiele.

În acest al patrulea caz, câștigul de timp trebuie considerat, înainte de toate, ca un avantaj important. Dacă atacatorul asediază fortărețele noastre, avem timp până la probabila lor cădere, ceea ce tot poate reprezenta câteva săptămâni, în unele cazuri câteva luni. Dacă, însă, slăbirea atacatorului, adică sleirea forței sale ofensive, este obținută numai prin înaintarea sa și ocuparea punctelor necesare, deci numai prin lungimea drumului său, în majoritatea cazurilor câștigul de timp ajunge și mai mare, iar acțiunea noastră nu mai este atât de legată de un moment anume.

În afara raportului de forțe modificat, care se instalează între apărător și atacator la sfârșitul acestui drum, trebuie să punem la socoteală, pentru primul, și *avantajul sporit* al așteptării. Chiar dacă, în realitate, atacatorul nu ar fi în așa măsură slăbit încât să nu mai poată ataca forța noastră principală acolo unde aceasta s-a oprit, poate îi va lipsi totuși hotărârea s-o facă, căci aici această hotărâre va trebui să fie întotdeauna mai puternică decât fusese nevoie să fie pe frontieră; în parte pentru că forțele au slăbit, nu mai sunt proaspete și pericolul a sporit, în parte pentru că, la înalți comandanți nehotărâți, posesiunea dobândită a unui teritoriu ajunge adesea să alunge cu totul gândul unei bătălii, ei crezând, sau pretextând că nu ar mai avea nevoie de ea. Bineînțeles că din acest atac abandonat apărătorul nu obține, că pe frontieră, un succes negativ suficient, dar se alege totuși cu un mare câștig de timp.

Este limpede că, în toate cele patru cazuri enunțate, apărătorul beneficiază de sprijinul teritoriului și, de asemenea, că astfel poate face să participe la acțiune fortărețele și poporul său. Aceste principii active vor crește cu fiecare treaptă a apărării și vor provoca, îndeosebi pe treapta a patra, slăbirea forței inamice. Deoarece, însă, avantajele așteptării cresc în aceeași direcție, rezultă de la sine că aceste trepte trebuie considerate ca o adevărată progresie a apărării și că această formă de război devine cu atât mai puternică cu cât se îndepărtează mai mult de atac. De aceea nu ne temem să fim acuzați de părerea că cea mai pasivă dintre toate apărările ar fi cea mai puternică. Acțiunea apărării nu trebuie slăbită cu fiecare nouă treaptă, ci numai *întârziată, mutată*. Pe de altă parte, desigur că nu este absurd să considerăm că, într-o poziție forte și corespunzător întărită, se poate opune o rezistență mai puternică și că, după ce forțele inamice s-au sleit pe jumătate în fața acestei poziții, poate urma și o ripostă eficace. Fără avantajele poziției de la Kolin¹⁰¹, desigur că Daun n-ar fi fost victorios și dacă, după ce Frederic cel Mare nu a mai putut retrage de pe câmpul de bătălie decât 18 000 de oameni, Daun i-ar fi urmărit pe aceștia mai hotărât, succesul lui ar fi putut deveni unul din cele mai strălucite din istoria militară.

Afirmăm deci că, cu fiecare nouă treaptă a apărării, crește preponderența sau, spus mai exact, contraponderea obținută de apărător și, în consecință, puterea ripostei.

Oare aceste avantaje ale apărării crescând se obțin cu totul gratuit? Defel, sacrificiile cu care trebuie plătite cresc în aceeași proporție.

Dacă îl așteptăm pe inamic în teritoriul teatrului nostru de război, oricât de aproape de frontieră ar avea loc bătălia, acesta tot va fi călcat de forța inamică, ceea ce nu se poate fără jertfe din partea noastră, în timp ce, printr-un atac, am fi trecut acest dezavantaj asupra inamicului. Dacă nu ieșim imediat în întâmpinarea inamicului, pentru a-l ataca, jertfele vor deveni deja ceva mai mari; spațiul pe care inamicul îl ocupă și timpul de care are nevoie ca să ajungă la pozițiile noastre le sporesc. Dacă vrem să dăm o bătălie de apărare și îi permitem deci inamicului să alege când și unde să aibă loc, se poate întâmpla ca el să rămână timp îndelungat în posesia porțiunii de teritoriu pe care o deține și astfel să plătim timpul pe care, prin nehotărârea sa, ne lasă să-l câștigăm. Jertfele devin și mai importante dacă are loc o retragere spre interiorul țării.

Dar toate aceste jertfe, aduse de apărător, îi provoacă de obicei o pierdere de forțe care nu acționează decât mijlocit, deci mai târziu, și nu nemijlocit asupra forțelor sale armate, ba adesea atât de mijlocit încât efectul devine puțin sesizabil. Apărătorul încearcă, deci, să se întărească în

momentul prezent pe contul viitorului, adică se împrumută, cum trebuie să facă oricine este prea sărac pentru situația sa.

Dacă vrem să examinăm acum succesul acestor forme diferite de rezistență, trebuie să ne referim la *scopul atacului*. Acesta este de a ajunge în posesia teatrului nostru de război, sau cel puțin a unei părți importante a lui, căci sub noțiunea de întreg trebuie înțeleasă cel puțin partea cea mai mare, iar posesiunea unei fâșii de teritoriu de câteva mile, de regulă, nu are o importanță de sine stătătoare în strategie. Câtă vreme, deci, atacatorul nu a intrat încă în posesia teatrului nostru de război, adică atâta vreme cât, pentru că se teme de forța noastră, ori n-a trecut la atacarea teatrului de război, ori nu a venit încă să ne caute în poziția noastră, ori a refuzat bătălia pe care i-am oferit-o, atâta vreme scopul apărării a fost împlinit, iar măsurile de apărare luate au avut succes. Dar firește că acest succes este numai negativ, neputând asigura nemijlocit forțele pentru o adevărată ripostă. Le poate însă asigura *mijlocit*, adică tinde spre aceasta, căci timpul care trece este *pierdut de atacator*, iar fiecare pierdere de timp este un dezavantaj și trebuie să-l slăbească oarecum pe cel ce o suferă.

Așadar, pentru primele trei trepte ale apărării, adică dacă apărarea se desfășoară la graniță, chiar și faptul că nu s-a ajuns la o decizie va fi un succes al apărării.

Nu este însă așa pe treapta a patra.

Dacă inamicul asediază fortărețele noastre, noi trebuie să le degajăm la timpul potrivit, deci nouă ne revine sarcina să obținem decizia prin acțiune pozitivă.

Același caz este și când inamicul ne-a urmat în interiorul țării, fără a asedia vreuna din fortărețele noastre. Este adevărat că, în acest caz, avem mai mult timp, putem aștepta momentul maximei slăbiri a inamicului, dar mereu rămâne premisa că, până la urmă, trecem la acțiune. Se poate ca inamicul să fie în posesia întregii porțiuni de teritoriu care a fost obiectul atacului său; dar îl are numai cu împrumut, tensiunea continuă și nimic nu este încă decis. Câtă vreme forța apărătorului crește zi de zi, iar cea a atacatorului scade zilnic, nedecizia este în interesul primului; de cum se atinge însă punctul culminant, la care în mod necesar se ajunge, dacă n-ar fi decât prin efectul final al pierderilor generale la care s-a expus apărătorul, atunci acțiunea și decizia îi revin apărătorului, iar avantajul așteptării trebuie socotit complet epuizat.

Acest moment firește că nu poate fi hotărât printr-o regulă generală; o mulțime de împrejurări și situații îl pot determina, trebuie totuși observat că apropierea iernii constituie un punct de cotitură foarte natural. Dacă nu-l putem împiedica pe inamic să ierneze în teritoriul ocupat, de regulă acesta trebuie considerat pierdut. Dar ajunge să ne gândim la exemplul Torres Vedras¹²² pentru a ne da seama că această regulă nu e generală.

Dar care este în fapt decizia?

În reflecțiile noastre am gândit-o întotdeauna în chip de bătălie; firește că aceasta nu este necesară, ci se pot imagina o mulțime de combinații de lupte purtate de părți ale armatei, care să ducă la o schimbare a situației; ele fie că dau loc într-adevăr la vărsare de sânge, fie că efectul lor probabil face necesară retragerea adversarului.

O altă decizie nu poate exista pe teatrul de război, fapt ce rezultă în mod cu totul necesar din concepția despre război pe care am formulat-o; căci, chiar dacă o armată inamică își începe retragerea din simpla lipsă de alimente, aceasta este doar consecința limitărilor impuse de spada noastră; dacă forțele noastre armate n-ar exista, armata inamică s-ar putea descurca.

Deci și la sfârșitul înaintării sale ofensive, când inamicul este strivit de condițiile grele ale atacului său, iar detașările, foamea și bolile l-au slăbit și sleit, tot numai teama de spada noastră îl poate obliga să se retragă și să lase toate baltă. Dar există desigur o mare diferență între o asemenea decizie și una obținută la graniță.

Aici, armelor adversarului i se opun numai armele noastre, numai ele le înfrânează pe ale adversarului sau acționează distructiv asupra lor; acolo însă, la sfârșitul înaintării ofensive, forțele armate inamice sunt deja pe jumătate distruse de propriile lor eforturi, ceea ce dă cu totul altă pondere armelor noastre, care, chiar dacă sunt ultimul motiv al deciziei, totuși nu mai sunt singurul. Această nimicire a forțelor armate inamice în înaintare pregătește decizia, și o poate face în asemenea măsură încât simpla posibilitate a ripostei noastre poate determina retragerea, adică revirimentul. În acest caz deci, nu se poate atribui decizia decât eforturilor făcute în înaintare. Firește, însă, că nu se va găsi nici un caz în care să nu fi participat și spada apărătorului; dar, din punct de vedere practic, este important de deosebit care dintre cele două principii a fost cel predominant. În acest sens, credem că putem spune că în apărare există două genuri de

decizie și, deci, două genuri de reacție, după cum atacatorul trebuie să piară de *spada apărătorului* sau *în urma propriilor eforturi*.

Că primul fel de decizie va precumpăni pe primele trei trepte ale apărării, iar al doilea fel pe a patra, este, în sine, clar. Mai trebuie adăugat că al doilea fel de decizie se va putea produce numai dacă retragerea se face în interiorul țării și numai el poate motiva o asemenea retragere, cu marile sacrificii pe care le costă.

Am făcut, deci, cunoștință cu două principii diferite ale rezistenței; există în istoria războaielor cazuri în care ele apar atât de pure și de separate, pe cât este posibil să se manifeste un concept elementar în viața reală. Când Frederic cel Mare i-a atacat, în 1745, pe austrieci la Hohenfriedberg, pe când voiau tocmai să coboare din munții Sileziei, forța lor nu putuse fi sensibil diminuată nici de detașări, nici de eforturi; când, pe de altă parte, Wellington aștepta, în poziția întărită de la Torres Vedras, ca foamea și frigul să fi adus armata lui Masséna¹³ în așa hal încât să bată de la sine în retragere, spada apărătorului nu a avut nici un rol în slăbirea efectivă a atacatorului. În alte cazuri, în care principiile rezistenței se combină felurit, totuși unul din ele predomină categoric. Așa a fost în 1812. În această campanie celebră au avut loc atât de multe ciocniri sângeroase încât, în alte cazuri, s-ar fi putut obține astfel cea mai perfectă decizie prin arme; totuși, în nici un caz nu s-a văzut atât de limpede ca în acesta cum atacatorul poate pieri prin propriile sale eforturi. Din cei 300 000 de oameni care constituiau centrul armatei franceze, numai vreo 90 000 au ajuns la Moscova; numai cam 13 000 fuseseră detașați, deci fuseseră pierduți 197 000 de oameni și desigur că nu se poate pune pe contul luptelor mai mult de o treime a acestor pierderi.

Toate campaniile care s-au distins prin așa-zisa temporizare, ca cele ale celebrului Fabius Cunctator¹⁴, au mizat mai cu seamă pe distrugerea adversarului prin propriile lui eforturi.

În general, există o mulțime de campanii în care acest principiu a avut o importanță esențială, fără să fie categoric formulat, și numai dacă închidem ochii în fața motivelor artificiale ale istoriografilor, dar, în schimb, privim faptele drept în ochi, ajungem la această cauză adevărată a multor deznodăminte.

Cu aceasta credem că am dezvoltat suficient ideile ce stau la baza apărării, că am arătat, limpede și pe înțeles, treptele acesteia și, în ele, cele două feluri principale de apărare; credem că am arătat cum principiul așteptării străbate întregul sistem de gândire și se îmbină cu acțiunea pozitivă, astfel încât aceasta iese la iveală aici mai devreme, dincolo mai târziu, și că, atunci, avantajul așteptării trebuie considerat epuizat.

Apreciem că prin aceasta am parcurs și am cuprins întreg domeniul apărării. Desigur, se mai află în cadrul ei obiecte suficient de importante pentru a constitui capitole speciale, pentru a deveni, adică, centrul unor sisteme de idei distincte, de care trebuie de asemenea să ne ocupăm, cum ar fi natura și influența fortărețelor, a taberelor întărite, a apărării munților și fluviilor, a operațiilor împotriva flancurilor etc. Vom trata despre acestea în capitolele următoare, dar toate obiectele pomenite nu ne apar ca existente în afara sistemului nostru de idei expus mai sus, ci doar ca o aplicație mai amănunțită a lui în diferite locuri și împrejurări. Acest sistem de idei a rezultat pentru noi din noțiunea de apărare și din raportul ei cu atacul; am legat aceste idei simple de realitate și am arătat astfel cum se poate parcurge iarăși drumul înapoi, de la realitate la acele idei simple, ajungând astfel pe teren sigur, pentru a nu fi siliți să ne refugiem, în raționament, la puncte de sprijin care, ele însele, plutesc în aer.

Rezistența prin spadă poate dobândi, însă, un aspect atât de modificat, prin varietatea și felurimea combinațiilor de lupte, îndeosebi în cazul în care acestea nu se descarcă prin vărsare de sânge, ci devin eficiente prin simpla lor posibilitate, încât ne simțim atrași de părerea că aici ar putea fi găsit și un alt principiu activ. Între respingerea sângeroasă într-o simplă bătălie și efectele unei subtilități strategice, care nici nu lasă lucrurile să ajungă atât de departe, ar fi o asemenea diferență încât ar trebui acceptată în mod necesar o nouă forță – aproximativ așa cum astronomii au dedus, din marele interval dintre Marte și Jupiter, existența unor alte planete.

Când atacatorul îl găsește pe apărător într-o poziție puternică, pe care nu crede că o poate cuceri, în spatele unui rău important, pe care nu crede că îl poate trece, chiar dacă se teme numai că, înaintând în continuare, nu-și va mai putea asigura în mod convenabil aprovizionarea, în toate cazurile aceste efecte le provoacă spada apărătorului; căci teama de a fi învins de această spadă, în lupte principale sau în puncte deosebit de importante, oprește acțiunea atacatorului, numai că el n-o va exprima deloc sau, cel puțin, nu pe șleau.

Dacă acum se va recunoaște că, chiar în decizia nesângeroasă, au hotărât, în ultimă instanță, acele lupte care nu au avut loc cu adevărat, *ci au fost doar oferite*, tot se va socoti că, în acest caz, *combinația strategică* a acestor lupte ar trebui considerată drept cel mai eficace principiu, nu decizia lor tactică, și că numai de această preponderență a combinației strategice poate fi vorba, dacă este să ne gândim la alte mijloace de apărare decât cele ale spadei. O recunoaștem, dar ne aflăm acum exact în punctul la care am vrut să ajungem. Într-adevăr noi spunem: dacă succesul tactic în lupte trebuie să constituie *baza* tuturor combinațiilor strategice, este întotdeauna posibil și de temut ca atacatorul să răzbată până la această bază, să-și ia înaintea de toate măsurile necesare pentru a câștiga aceste succese tactice, ca să dea înapoi peste cap combinația strategică; deci aceasta nu trebuie considerată *niciodată ca independentă* și nu poate deveni valabilă decât dacă, dintr-un motiv sau altul, nu avem griji cu succesele tactice. Ca să ne facem înțelegi aici în puține cuvinte, vrem doar să amintim faptul că un înalt comandant ca Bonaparte răzbată brutal printr-o întreagă țesătură strategică a adversarilor săi, pentru a căuta lupta adevărată, deoarece în această luptă nu se îndoia aproape niciodată de succes. Acolo, deci, unde strategia nu-și folosește toate eforturile ca să-l strivească cu forțe superioare pe adversar în această luptă, unde s-a lăsat antrenată în combinații mai subtile (mai slabe), ea a fost sfâșiată ca pânza de păianjen. Un înalt comandant ca Daun, însă, putea fi lesne oprit prin asemenea combinații. Ar fi deci absurd să se opună lui Bonaparte și armatei sale ceea ce armata prusiană a războiului de șapte ani i-a putut opune lui Daun. De ce? Pentru că Bonaparte știa prea bine că totul depinde de succesele tactice și era sigur de ele, ceea ce, în ambele privințe, nu era cazul la Daun. De aceea, deci, socoim util să arătăm că fiecare combinație strategică se întemeiază numai pe succesele tactice, că acestea constituie peste tot, în rezolvarea sângeroasă, ca și în cea nesângeroasă, cauzele fundamentale ale deciziei. Numai dacă nu avem să ne temem în privința succeselor tactice, fie din pricina caracterului sau condițiilor adversarului, fie în legătură cu echilibrul moral sau fizic al ambelor armate, fie chiar din pricina superiorității armatei noastre, numai atunci se poate aștepta ceva de la combinațiile strategice *in sine*. Dacă găsim, însă, în toată istoria militară, numeroase campanii în care atacatorul renunță, fără decizie sângeroasă, la atacul său, în care, deci, combinațiile strategice se arată atât de eficace, aceasta ar putea sugera că respectivele combinații au, cel puțin în sine, o mare forță și ne-ar putea hotări lucrurile de cele mai multe ori sigure, acolo unde succesele tactice nu ar lăsa să se presupună o superioritate prea hotărâtă a atacatorului. La aceasta trebuie să răspundem că, dacă se vorbește de lucruri care-și au originea pe teatrul de război, deci aparțin în mai mare măsură războiului însuși, această concepție este de asemenea falsă, și că ineficacitatea celor mai multe atacuri își are pricina în condițiile superioare, politice ale războiului.

Condițiile generale, din care se naște un război și care constituie în mod firesc baza sa, îi determină și caracterul; vom avea să spunem în continuare mai mult despre aceasta, când vom vorbi despre planul de război. Aceste condiții generale au făcut, însă, din majoritatea războaielor un fenomen hibrid, în care adevărata dușmănie trebuia să se strecoare printr-un asemenea conflict de relații încât nu mai rămânea decât un element foarte debil. Aceasta trebuia, natural, să se vadăscă cel mai mult și mai puternic la atac, *căruia îi revine acțiunea pozitivă*. Așa fiind, firește, nici nu este vreo minune că un atac atât de febril și găfăit poate fi oprit cu un singur deget. Împotriva unei hotărâri obosite, care, paralizată de o mie de considerente, abia dacă mai există, ajunge adesea aparența unei rezistențe. Așadar, nu marele număr de poziții inexpugnabile ce se află peste tot, nu aspectul fioros al munților întunecați ce domină teatrul de război sau al marelui fluviu care îl străbate, nu ușurința de a paraliza într-adevăr, prin anumite combinații de lupte, brațul ce vrea să ne lovească – nu acestea sunt cauza frecventului succes nesângeros al apărătorului, ci slăbiciunea voinței atacatorului, care înaintează cu pas șovăielnic.

Contraponderile pomenite mai sus pot și trebuie să fie ținute în seamă, dar ele nu trebuie luate decât drept ceea ce sunt, iar efectele lor nu se cade să fie atribuite altor fenomene, aceluia, adică, de care vorbim aici exclusiv. Nu trebuie să uităm să atragem atenția în mod expres asupra modului în care, în această privință, istoria militară poate deveni atât de ușor un mincinos și un înșelător permanent, dacă critica nu are grijă să adopte un punct de vedere corectiv.

Să examinăm acum, în ceea ce am putea numi forma lor vulgară, marea mulțime a campaniilor ofensive eşuate fără soluție sângeroasă.

Atacatorul înaintează în țara inamică, îl respinge o bucată de teren pe adversar, dar are prea multe reticente pentru a face să depindă totul de o bătălie hotărâtoare. Se oprește, deci, în fața

adversarului, simulând că a făcut o cucerire și că n-ar avea altă sarcină decât de a o păstra, ca și cum adversarul ar fi cel ce trebuie să caute bătălia, iar el i-ar oferi-o zilnic etc. Toate acestea sunt *amăgeli*, pe care înaltul comandant le oferă propriei armate, curții sale, lumii, ba chiar lui însuși. Adevăratul motiv este că îl găsește pe adversar prea puternic în poziția sa. Nu vorbim aici de cazul în care atacatorul renunță la atac pentru că nu mai poate face uz de victorie, pentru că, la sfârșitul înaintării sale, nu mai are elan suficient de a mai începe alta. Acest caz presupune un atac care a și reușit, o adevărată cucerire; noi însă ne referim aici la cazul în care atacatorul se împotmolește în mijlocul cuceririi intenționate. Acum se așteaptă să se poată folosi împrejurări favorabile; de regulă nu există motive să se ivească asemenea împrejurări favorabile, căci atacul intenționat a și dovedit că de la viitorul apropiat nu este de așteptat mai mult decât de la prezent; este deci o nouă iluzie. Dacă, așa cum se întâmplă, acțiunea este legată de altele concomitente, se va arunca în cărca altor armate ceea ce nu vrea să se facă, iar motivele propriei inactivități se vor da pe seama lipsei de sprijin și coordonare. Se vorbește despre dificultăți de netrecut și se găsesc motive în cele mai subtile și mai încălcite relații. Astfel, forțele atacatorului se consumă în inactivitate sau, mai bine-zis, într-o activitate insuficientă și, de aceea, fără succes. Apărătorul câștigă timp, ceea ce este pentru el esențial, anotimpul rău se apropie, iar atacul se termină cu retragerea atacatorului în propriul său teatru de război, pentru cantonamente de iarnă.

Acea țesătură de reprezentări neadevărate intră, însă, în istorie și înlătură motivul adevărat și foarte simplu al insuccesului, anume *frica de spada inamică*. Când critica se ocupă de o asemenea campanie, se muncește cu o mulțime de cauze și motive ce nu duc la un rezultat convingător, pentru că toate plutesc în aer, iar critica nu coboară la adevăratele temelii ale adevărului.

Înșelătoria aceasta nu este însă numai un obicei prost, ci se află întemeiată în natura lucrurilor. Contraponderile, care slăbesc în mod deosebit forța elementară a războiului și deci atacul, se află în cea mai mare parte în relațiile politice și intențiile statului, iar acestea sunt întotdeauna ascunse lumii, propriului popor și armatei, ba, în unele cazuri, chiar și înaltului comandant. Ni-meni, de pildă, nu-și poate motiva hotărârea opririi ofensivei sau a renunțării la ea, mărturisind că se teme să nu-i ajungă forțele până la capăt sau că-și face noi dușmani, sau că nu vrea ca aliații lui să ajungă prea puternici etc. Peste toate acestea se așterne pentru multă vreme, câteodată pentru totdeauna, tăcerea; lumea cere, însă, ca acțiunea să-i fie prezentată coerent și astfel înaltul comandant este silit să acrediteze, pe seama sa sau pe a guvernului său, o țesătură de false motive. Aceste explicații false, mereu repetate, ale dialecticii războiului s-au osificat în teorie, devenind sisteme ce conțin, firește, la fel de puțin adevăr. Teoria se poate întoarce la esența lucrurilor numai dacă, așa cum am încercat noi, urmărește firul simplu al conexiunii lor interne.

Dacă privim istoria militară cu această neîncredere, atunci un întreg aparat ofensiv și defensiv, care nu constă decât din vorbărie goală, se dezumflă, iar concepția simplă, prezentată de noi, se impune de la sine. Într-adevăr, credem că această concepție se aplică întregului domeniu al apărării și că numai aplicând-o consecvent suntem în stare să stăpânim, cu înțelegere clară, masa evenimentelor.

Acum mai trebuie să ne ocupăm de chestiunea folosirii acestor forme felurite de apărare.

Deoarece toate sunt gradații crescătoare ale apărării, legate de sacrificii tot mai mari, prin aceasta, chiar dacă n-ar mai interveni alte condiții, alegerea înaltului comandant ar fi suficient determinată. El ar alege acea formă care i-ar părea tocmai suficientă să-și aducă forțele armate la nivelul necesar al capacității de rezistență; dar nu s-ar retrage mai mult în apărare, pentru a nu suporta sacrificii inutile. Trebuie însă spus că, în majoritatea cazurilor, posibilitatea de alegere între aceste forme este foarte redusă, căci celelalte elemente esențiale, întâlnite în apărare, împing în mod necesar spre o formă sau alta. Pentru retragerea în interiorul țării este nevoie de o suprafață considerabilă sau de situații ca în 1810 în Portugalia, când un aliat (Anglia) dădea sprijin din spate, iar altul (Spania), cu vastul său teritoriu propriu, slăbea considerabil forța de izbire a inamicului. Poziția fortărețelor, situate mai spre graniță ori mai spre interior, poate de asemenea hotărî în favoarea sau în defavoarea unui astfel de plan, iar un rol încă și mai mare îl pot juca natura țării și a terenului, caracterul, moravurile și sentimentele locuitorilor. Alegerea între bătălia de atac și cea de apărare poate fi determinată de planul adversarului, de particularitățile ambelor armate și ambilor înalți comandanți; în sfârșit, posesiunea unei poziții sau linii de apărare excelente, sau lipsa acestora, poate duce la o soluție sau alta. Pe scurt, este suficient să se enunțe aceste aspecte pentru a se înțelege că, în apărare, alegerea este determinată în mai multe cazuri de ele decât de simplul raport de forțe. Deoarece vom ajunge să cunoaștem și mai îndea-

proape cele mai importante obiecte atinse aici, influența pe care ele o au asupra alegerii va putea fi de asemenea dezvoltată mai amănunțit atunci și, până la urmă, se va constitui într-un tot în cartea despre planul de război și de campanie.

Dar acea influență va deveni de cele mai multe ori determinantă numai dacă raportul de forțe nu este prea inegal, în caz contrar, ca și în generalitatea cazurilor, raportul de forțe se va impune. Istoria militară dovedește suficient că raportul de forțe s-a impus, fără a fi existat un asemenea raționament ca cel dezvoltat de noi aici, deci *inconștient, prin simplul tact al judecății*, ca mai tot ce se întâmplă în război. Același înalt comandant, aceeași armată, pe același teatru de război, o dată au dat bătălia de la Hohenfriedberg, iar altă dată și-au stabilit tabără la Bunzelwitz. Astfel și Frederic cel Mare, care, cât privește bătălia, era cel mai ofensiv dintre înalții comandanți, s-a văzut silit, în cele din urmă, să adopte, în condițiile unei mari disproporții de forțe, o poziție de apărare propriu-zisă, iar pe Bonaparte, care înainte se repezea la adversar ca un vier sălbatic, nu-l vedem oare, când raportul de forțe i-a devenit potrivnic, încă în august și septembrie 1813, răsucindu-se încoace și încolo, ca într-o cușcă, fără a se repezi în iureș asupra vreunui adversar? În octombrie al aceluiași an însă, când disproporția a atins punctul culminant, nu l-am văzut oare, la Leipzig, căutând apărare în unghiul de la confluența râurilor Parthe, Elster și Pleises, așteptându-și inamicii ca în colțul unei camere, cu spatele la zid?

Nu putem lăsa nesubliniat că, din acest capitol, mai mult decât din oricare altul al cărții noastre, devine clar că nu ne propunem să indicăm noi principii și metode ale ducerii războiului, ci să le examinăm pe cele existente mai de mult în coerența lor cea mai intimă și să le reducem la elementele lor cele mai simple.

CAPITOLUL 9

BĂTĂLIA DE APĂRARE

Am spus în capitolul precedent că, în apărarea sa, apărătorul se poate servi de o bătălie, care tactic este o perfectă bătălie ofensivă, dacă el îl întâmpină pe inamic și-l atacă în momentul în care acesta pătrunde pe teatrul nostru de operații; că l-ar mai și putea aștepta pe inamic să apară în fața poziției sale și să treacă după aceea la atac, în care caz, tactic, tot bătălie ofensivă va fi, deși deja una cumva modificată. În fine, am spus că el poate aștepta cu adevărat în poziția sa atacul adversarului și riposta împotriva lui atât prin apărare locală, cât și prin atacuri executate cu o parte din forța sa. Bineînțeles că aici se pot imagina mai multe grade și stadii care coboară, treptat, de la principiul unei contralovituri pozitive, la cel al apărării locale. Nu ne putem aventura aici să spunem cât de departe poate merge asta și care ar putea fi raportul cel mai avantajos dintre cele două elemente pentru dobândirea unei victorii decisive. Dar menținem că, acolo unde se caută această victorie, partea ofensivă a bătăliei n-ar trebui să lipsească niciodată de tot și avem convingerea că din această parte ofensivă pot și trebuie să rezulte toate efectele unei victorii decisive, la fel de bine ca dintr-o bătălie ofensivă pur tactică.

După cum, strategic, câmpul de bătălie nu este decât un punct, timpul bătăliei este, strategic, doar un moment, iar nu desfășurarea, ci sfârșitul și rezultatul unei bătălii constituie o mărime strategică.

Dacă ar fi, însă, adevărat că de elementele ofensive aflate în fiecare bătălie de apărare se poate lega o victorie completă, în fond pentru combinația strategică n-ar mai trebui să fie nici o diferență între bătălia ofensivă și cea defensivă. Așa și este, după convingerea noastră, dar pare, firește, altfel. Pentru a examina mai atent chestiunea, a ne lămuri părerea și a înlătura astfel această aparență, vrem să schițăm rapid tabloul unei bătălii de apărare, așa cum ne-o imaginăm.

Apărătorul îl așteaptă pe atacator într-o poziție, și-a ales o zonă potrivită în acest scop și a amenajat-o, adică s-a familiarizat bine cu ea, a ridicat, în câteva din punctele cele mai importante, lucrări de fortificații serioase, a deschis și netezit căi de comunicații, a amplasat baterii, a înțărît sate și și-a ales locuri potrivite pentru amplasarea acoperită a trupelor sale etc. În timp ce forțele antagoniste se consumă reciproc în punctele lor de contact, un front mai mult sau mai puțin puternic, la care accesul este îngreuiat prin câteva tranșee paralele sau alte obstacole, ori și prin influența unor puncte dominante fortificate, îl pune pe apărător, în diferitele stadii ale rezistenței și până la miezul poziției sale, în situația de a *distruge cu puțini oameni de ai săi mulți*

de ai adversarului. Punctele de sprijin pe care le-a dat flancurilor sale îl asigură împotriva unui atac neașteptat din mai multe părți; terenul acoperit, ales pentru amplasarea trupelor sale, îl face pe atacator prudent, ba chiar șovăitor și îi dă apărătorului posibilitatea să slăbească, prin mici atacuri reușite, mișcarea generală de angajare a bătăliei ce se concentrează continuu. Astfel apărătorul privește mulțumit bătălia care arde, sub ochii lui, cu foc mocnit; – dar el nu-și sokoate rezistența inepuizabilă pe acest front, – dar el nu-și crede flancurile inatacabile, – dar el nu așteaptă de la atacul reușit al câtorva batalioane sau escadroane proprii o cotitură a întregii bătălii. Poziția lui are *adâncime*, căci fiecare unitate pe scara ierarhică a ordinii de bătaie, de la divizie până jos la batalion, își are rezerva pentru cazuri neprevăzute și pentru înprospătarea luptei; el reține, însă, cu totul în afara bătăliei o masă importantă, între $1/4$ și $1/3$ din ansamblu, atât de departe încât să nu poată suferi vreo pierdere prin foc și, pe cât posibil, atât de departe încât această parte să rămână și în afara liniei de învăluire, cu care inamicul va învălui o aripă sau alta a poziției. Cu această parte vrea să-și apere aripile împotriva învăluirilor ulterioare și mai importante; să se asigure împotriva cazurilor neprevăzute și, în ultima treime a bătăliei, când atacatorul și-a dezvoltat în întregime planul și și-a cheltuit în mare măsură forțele, să se arunce cu această masă asupra unei părți a forțelor inamice, să dezvolte contra ei propria sa mică bătălie ofensivă, folosind toate elementele atacului, ca asaltul, surprinderea, învăluirea și, prin presiunea exercitată asupra centrului de greutate, aflat în echilibru nestabil, să provoace mișcarea generală de retragere.

Aceasta este imaginea normală pe care ne-o facem despre o bătălie de apărare întemeiată pe actualul nivel al tacticii. În această bătălie, mișcări generale de învăluire a atacatorului, prin care vrea să dea atacului său șanse mai mari și totodată un succes mai cuprinzător, apărătorul îi răspunde cu o învăluire de un grad inferior, și anume a acelei părți din forțele inamice ce au fost folosite la învăluirea sa. Această învăluire subordonată poate fi socotită suficientă pentru a anula efectul celei inamice, dar din ea nu poate rezulta o învăluire generală asemănătoare a armatei inamice și, în consecință, deosebirea între formele pe care le ia victoria va fi întotdeauna aceasta: în bătălia ofensivă încercuirea va cuprinde armata inamică și va acționa spre centrul ei, în bătălia de apărare, însă, va acționa, mai mult sau mai puțin, din centru spre perimetru și pe raze.

Pe câmpul de bătălie și în primul stadiu al urmăririi, forma învăluitoare trebuie considerată întotdeauna ca cea mai eficace, dar nu atât, în general, din pricina naturii sale, ci, dimpotrivă, numai atunci când îi reușește să impună învăluirea până la punctul extrem, adică să-l limiteze armatei inamice, încă în cursul bătăliei, în mod esențial retragerea. Tocmai împotriva acestui punct extrem, însă, este orientată riposta pozitivă a apărătorului, iar în multe cazuri, în care ea nu va fi îndestulătoare pentru a-i asigura victoria, tot va ajunge să-l apere de învăluirea totală. Trebuie să recunoaștem, însă, totdeauna că, într-o bătălie de apărare, acest pericol, și anume al unei prea mari limitări a retragerii, există în mod deosebit și că, dacă nu poate fi evitat, acesta sporește succesul atacatorului chiar în cursul bătăliei și în primul stadiu al urmăririi. Dar așa este, de regulă, numai în primul stadiu al urmăririi, adică până la căderea nopții; în ziua următoare s-a terminat cu învăluirea și, în această privință, cele două părți sunt din nou în echilibru.

Firește, se poate ca apărătorul să fi pierdut cea mai bună șosea de retragere a lui și, prin aceasta, să fie pus mereu într-o poziție strategic dezavantajoasă, dar, cu puține excepții, învăluirea însăși se va fi sfârșit, deoarece n-a fost prevăzută decât pentru câmpul de bătălie și, deci, nu poate ajunge mult mai departe. Ce se va întâmpla însă de cealaltă parte, dacă apărătorul este victorios? O împărțire a forțelor celui învins. Aceasta ușurează în primul moment retragerea, dar în ziua următoare cea mai stringentă necesitate este *reunirea tuturor părților*. Dacă însă victoria a fost foarte categorică, iar apărătorul își continuă urmărirea cu multă energie, adesea acea reunire nu este posibilă și din această împărțire a forțelor celui învins decurg cele mai grave urmări, putând ajunge până la dispersare. Dacă Bonaparte ar fi învins la Leipzig, consecința ar fi fost totala despărțire a armatelor aliate, ceea ce ar fi redus considerabil nivelul situației lor strategice. La Dresda, unde Bonaparte nu a dat de fapt o bătălie de apărare propriu-zisă, atacul a avut totuși acea formă geometrică de care vorbim aici, adică din centru spre circumferință; se știe cât de jenată a fost armata aliată de separarea sa, jenă din care a scos-o numai victoria de pe râul Katzbach, pentru că, la știrea acestei victorii, Bonaparte s-a întors cu garda la Dresda.

Însăși această bătălie de pe râul Katzbach este un exemplu asemănător: vedem un apărător care trece în ultimul moment la atac și, în consecință, acționează excentric; corpurile franceze au fost astfel constrânse să se fragmenteze și, câteva zile după bătălie, divizia Puthod a căzut, ca rod al victoriei, în mâinile aliaților.

Conchidem de aici că dacă atacul dispune, prin forma care îi este mai firească, de un mijloc să-și sporească victoria, apărătorul prin forma mai firească lui, a excentricității, dispune de asemenea de un mijloc ce poate da victoriei sale urmări mai mari decât în cazul simplei poziții paralele și acțiunii frontale a forțelor. Credem că un mijloc ar fi cel puțin tot atât de valabil ca și celălalt.

Dacă, însă, în istoria militară vedem rareori rezultând din bătălia de apărare victorii atât de mari ca din bătălia ofensivă, aceasta nu dovedește nimic împotriva afirmației noastre că, în sine, ea s-ar preta la fel de bine pentru asemenea victorii, ci cauza stă în condițiile foarte diferite ale apărătorului. În majoritatea cazurilor apărătorul fiind cel mai slab, nu numai în ce privește forța armată, ci prin toate condițiile sale, el nu era sau, de cele mai multe ori, nu se credea în stare să dea o urmare importantă victoriei sale și se mulțumea, deci, cu simpla respingere a pericolului și cu onoarea militară salvată. Nu punem la îndoială că apărătorul poate fi legat într-o asemenea măsură de slăbiciunea și condițiile sale, dar adesea s-a și luat ceea ce nu trebuia să fie decât consecința unei necesități drept consecința rolului jucat de apărător și astfel a apărut, într-adevăr prostește, o părere fundamentală despre apărare, cum că bătăliile sale ar fi orientate numai spre respingerea, nu spre nimicirea inamicului. Socotim aceasta drept una din cele mai dăunătoare erori, drept o adevărată confuzie a formei cu obiectul, și afirmăm, în mod categoric că, în forma de război pe care o numim apărare, nu numai că victoria ar fi fost mai probabilă, dar și poate atinge aceeași mărime și eficacitate ca în atac, iar acesta ar fi cazul nu numai în rezultatul însumat al tuturor luptelor, care constituie campania; ci și în bătălia izolată, dacă nu lipsește cuvenita forță și voință.

CAPITOLUL 10

FORTĂREȚELE

Altădată, și până în vremea marilor armate permanente, fortărețele, adică castelele și orașele fortificate, nu existau decât pentru apărarea locuitorilor lor. Nobilul, de cum se vedea încolțit, se salva în castelul său, pentru a câștiga timp, a aștepta un moment mai bun; orașele căutau să îndepărteze de la ele, prin fortificațiile lor, norii de furtună trecători ai războiului. Nu s-a rămas la această cea mai simplă și firească funcție a fortificațiilor; relațiile pe care un asemenea punct le avea cu întregul teritoriu, precum și cu trupele care se înfruntau ici-colo pe el, dădură curând punctelor fortificate o importanță sporită, o semnificație care depășea incinta lor, contribuind la cucerirea sau păstrarea teritoriului, la rezultatul favorabil sau nefavorabil al întregii lupte, devenind astfel un mijloc de a lega și mai mult războiul într-un tot coerent. Așa și-au dobândit fortărețele semnificația strategică, care un timp a fost considerată atât de importantă încât servea de bază planurilor de campanie, orientate mai mult spre cucerirea uneia sau câtorva fortărețe decât spre nimicirea forței armate inamice. Gândirea militară s-a întors, deci, la izvorul acestei semnificații, anume la relațiile pe care un punct fortificat le are cu teritoriul și cu armata și s-a crezut că nici nu poate fi cineva mai grijuliu, fin și abstract în determinarea punctelor de fortificat. De dragul acestei determinări abstracte s-a scăpat aproape de tot din vedere cea inițială și s-a ajuns la ideea fortărețelor fără orașe și locuitori.

Pe de altă parte, au trecut vremurile când simpla întărire a zidurilor, fără alte dispozitive militare, putea feri cu totul o localitate de urgia războiului ce se revărsa ca o inundație peste toată țara, căci această posibilitate se întemeia, în parte, pe statele mici, în care erau împărțite înainte popoarele, în parte pe natura periodică a atacurilor din acea vreme, care își aveau, aproape ca anotimpurile, durata determinată, foarte limitată, deoarece fie că vasalii erau grăbiți să se întoarcă la casele lor, fie că, de regulă, se terminau banii pentru plata condotierilor. De când mari armate permanente, cu formidabilele lor trenuri de artilerie, seceră, ca de mașină, rezistența diferitelor puncte, nici un oraș și nici o altă corporație mărunță nu mai este dispusă să-și pună forțele în joc pentru ca, puține săptămâni sau luni mai târziu, fortăreața să fie totuși cucerită și tratată apoi și mai aspru. Și mai puțin poate fi interesul armatelor să se disperseze într-o mulțime de localități fortificate, care ar întârzia cu ceva înaintarea inamicului, dar ar ajunge în mod necesar la predare. Trebuie întotdeauna păstrate suficiente forțe pentru a înfrunta pe inamic în câmp deschis, în afară doar dacă s-ar conta pe sosirea unui aliat, care ar despresura fortărețele noastre și ne-ar elibera armata. Așadar, numărul fortărețelor a trebuit în mod necesar să scadă foarte

mult, ceea ce a dus la părăsirea ideii apărării directe a oamenilor și bunurilor orașelor prin fortificații și a trebuit să se ajungă la cealaltă idee, de a considera fortărețele ca o protecție *indirectă* a țării, protecție pe care ele o acordă prin importanța lor strategică, ca noduri ce mențin coeziunea țesăturii strategice. Aceasta a fost evoluția ideilor, nu numai în cărți, ci și în viața practică; firește, însă, că a fost, ca de obicei, mai dezvoltată în cărți.

Oricât de necesară a fost direcția acestei evoluții, ideile au mers totuși prea departe, iar arti-ficii și jucării au înlăturat miezul sănătos al necesității firești și mari. Numai aceste nevoi mari și simple le vom lua în considerare la enumerarea scopurilor și funcțiilor fortărețelor, vom trece de la cele simple la cele complexe și vom vedea, în capitolul următor, ce rezultă de aici pentru determinarea poziției și numărului lor.

Vădit, eficiența unei fortărețe este compusă din două elemente deosebite, cel pasiv și cel activ. Prin primul apără localitatea și tot ce conține, prin celălalt fortăreața exercită o anumită influență și asupra zonei înconjurătoare, chiar și dincolo de bătaia tunurilor sale.

Acest element activ constă din atacurile ce le poate întreprinde garnizoana împotriva orică-rui inamic care se apropie până la un anumit punct. Cu cât garnizoana este mai mare, cu atât vor fi mai mari detașamentele pe care le trimite în aceste scopuri, iar cu cât ele sunt mai mari, pot merge, de regulă, mai departe; după cum rezultă de aici, câmpul de acțiune al unei fortărețe mari este mai intensiv, dar și mai extins decât al unei fortărețe mici. Elementul activ constă, la rândul său, din două părți, și anume din acțiunile proprii garnizoanei și din cele pe care le pot întreprinde alte corpuri de trupă, mai mici sau mai mari, ce nu țin de garnizoană, dar sunt în legătură cu ea. Într-adevăr, corpuri prea slabe pentru a-l înfrunța independent pe inamic ar putea fi puse, prin ajutorul pe care l-ar afla, la nevoie, între zidurile fortăreței, în situația să se mențină în zonă și s-o stăpânească într-o anumită măsură.

Acțiunile ce și le poate permite garnizoana unei fortărețe sunt întotdeauna destul de limitate. Chiar în cazul fortărețelor mari și al garnizoanelor puternice, detașamentele ce pot fi trimise în afara zidurilor în acest scop nu sunt, în majoritatea cazurilor, considerabile în raport cu forțele aflate în campanie, iar diametrul câmpului lor de acțiune depășește rareori câteva zile de marș. Dacă fortăreața este însă mică, detașamentele ajung să fie cu totul neînsemnate, iar câmpul lor de acțiune se limitează, de cele mai multe ori, la satele din preajmă. Acele corpuri, însă, ce nu fac parte din garnizoană, și deci nu trebuie neapărat să se întoarcă în fortăreață, sunt prin aceasta mai puțin legate și astfel, dacă restul împrejurărilor le sunt favorabile, pot mări extraordinar câmpul activ de acțiune al unei fortărețe. De aceea, când vorbim despre eficiența activă a fortărețelor, în general, trebuie să acordăm o atenție deosebită acestui aspect.

Dar și cea mai mărunță eficiență activă a celei mai slabe garnizoane este totuși esențială pentru toate scopurile pe care le au de împlinit fortărețele: căci, strict vorbind, chiar și cea mai pasivă din toate activitățile unei fortărețe, apărarea în timpul atacului, nu poate fi închipuită fără acea eficiență activă. Sare însă în ochi că, dintre funcțiile diferite pe care o fortăreață le poate avea în genere sau în cutare ori cutare moment, una poate apela mai curând la eficiența pasivă, alta mai curând la cea activă. Aceste funcții sunt în parte simple, iar eficiența fortăreței în acest caz oarecum directă, în parte complexe, iar eficiența este atunci mai mult sau mai puțin indirectă. Vrem să trecem de la primele la cele din urmă, dar să declarăm în orice caz, din capul locului că, firește, o fortăreață poate avea mai multe sau toate aceste funcții fie concomitent, fie cel puțin în momente diferite.

Spunem deci: fortărețele sunt primul și cel mai mare sprijin al apărării, după cum urmează:

1. **Ca depozite de aprovizionare apărare.** În timpul atacului, atacatorul trăiește de pe o zi pe alta; apărătorul trebuie de obicei să-și fi făcut pregătirile cu mult înainte, el nu poate trăi numai de pe urma teritoriului în care își are pozițiile și pe care, oricum, ar vrea să-l menajeze; pentru el, deci, depozitele de aprovizionare constituie o necesitate stringentă. Stocurile de tot felul ale atacatorului rămân în urmă în cursul înaintării sale și sunt, deci, sustrate pericolelor teatrului de război, cele ale apărătorului ajung în mijlocul lor. Dacă aceste stocuri, de orice fel, nu se află în *localități fortificate*, ele trebuie să aibă cea mai dăunătoare influență asupra acțiunii militare, impunând adesea, pentru a le acoperi, pozițiile cele mai complicate și mai întinse.

O armată de apărare fără fortărețe are o sută de locuri vulnerabile; este un trup fără armură.

2. **Pentru apărarea orașelor mari și bogate.** Această funcție este foarte indeaproape înrudită cu prima, căci orașe mari și bogate, îndeosebi centre comerciale, sunt depozitele de aprovizio-

nare firești ale armatei; ca atare, posesiunea sau pierderea lor are consecințe directe asupra ei. Apoi, merită întotdeauna efortul de a păstra această parte a avuției statului, atât din pricina forțelor ce pot fi trase indirect din ea, cât și pentru că, chiar și la tratativele de pace, o localitate importantă atârna greu la cântar.

Această funcție a fortărețelor a fost prea puțin luată în seamă în perioada mai recentă și, totuși, este una din cele mai firești, cu acțiunea cea mai puternică și din cele mai puțin supuse erorilor. Dacă ar exista o țară în care ar fi fortificate nu numai toate orașele mari și bogate, ci orice localitate mai populată ar fi fortificată și apărată de locuitorii ei și de țăranii din jur, aceasta ar reduce în asemenea măsură rapiditatea acțiunii militare și poporul atacat ar trage la cântar cu o parte atât de mare a întregii sale greutate încât talentul și energia înaltului comandant inamic ar deveni neînsemnate. Acest ideal al fortificării țării îl evocăm doar pentru a se acorda cuvenită importanță funcției amintite mai sus a lucrărilor fortificate și ca să nu fie trecută nici o clipă cu vederea importanța apărării directe conferită de ele. Dar această idee nu ar trebui să ne stânjenească în meditația noastră, pentru că, în întreaga mulțime a orașelor, ar trebui să fie întotdeauna câteva mai puternic fortificate decât celelalte, care vor trebui considerate ca adevăratele puncte de sprijin ale forțelor armate.

Cele două scopuri enunțate la 1. și 2. se referă aproape numai la eficacitatea pasivă a fortărețelor.

3. Ca adevărate zăvoare. Ele închid șoselele și, în majoritatea cazurilor, fluviile pe care se află.

Nu este atât de ușor, cum se crede de obicei, de găsit un drum lăaturalnic folosibil care să ocurească fortăreața, căci această ocolire trebuie să fie nu numai dincolo de bătaia tunurilor ei, ci să țină seama și de ieșirile posibile ale garnizoanei, pe o rază mai mult sau mai puțin întinsă.

Dacă regiunea este cât de cât dificilă, cea mai mică îndepărtare de șosea provoacă adesea întârzieri ajungând și la o zi întreagă de marș, ceea ce, prin folosirea repetată a drumului ocolitor, poate deveni foarte important.

Cum intervin în acțiuni aceste fortărețe-zăvor, prin oprirea navigației fluviale, este evident.

4. Ca puncte de sprijin tactic.

Deoarece diametrul zonei bătute de focul unei fortărețe nu cu totul neînsemnate ajunge în mod obișnuit la câteva ore de marș, iar raza acțiunii ofensive se întinde, în fiecare caz, încă ceva mai departe, fortărețele trebuie întotdeauna considerate ca cel mai bun punct de sprijin pentru aripa unei poziții. Un lac de câteva mile lățime poate fi, desigur, considerat ca un punct de sprijin excelent, și totuși o fortăreață modestă reprezintă mai mult. Aripa nu trebuie să se sprijine direct pe fortăreață, deoarece atacatorul nu se poate introduce între ea și aripă, pentru că astfel n-ar mai avea retragere.

5. Ca popas.

Dacă fortărețele se află pe linia de comunicații a apărătorului, cum este de cele mai multe ori cazul, ele constituie popasuri comode pentru tot ce circulă aici, încoace și încolo. Pericolele ce amenință căile de comunicații se datorează detașamentelor de hărțuire al căror efect este discontinuu. Dacă la apropierea unei astfel de comete, un convoi important poate ajunge la o fortăreață, fie grăbind pasul, fie făcând cale întoarsă, este salvat și așteaptă aici până a trecut primejdia. Apoi toate detașamentele noastre, deplasându-se în ambele direcții, se pot odihni aici o zi sau mai multe, accelerându-și astfel mai ușor deplasarea ulterioară. Căci tocmai zilele de odihnă sunt cele în care amenințarea este mai mare. În felul acesta o linie de comunicație de 30 mile este, oarecum, redusă la jumătate de o fortăreață situată la mijlocul ei.

6. Ca loc de refugiu pentru corpuri de trupă slabe sau înfrânte.

Sub apărarea tunurilor unei fortărețe nu prea mici, orice corp este la adăpost de loviturile inamice, chiar dacă nu a fost amenajată o tabără întărită în acest scop. Desigur că un asemenea corp, dacă vrea să zăbovească aici, trebuie să renunțe la retragerea sa ulterioară, dar există situații când acest sacrificiu nu este mare, pentru că o ulterioară retragere tot s-ar fi terminat numai cu nimicirea totală.

Dar, în multe cazuri, fortăreața poate da adăpost și pentru câteva zile, fără să fie periclitată retragerea. Îndeosebi pentru ostașii ușor răniți, risipiți etc., care preced armata bătută, fortăreața este un loc de refugiu, unde pot din nou aștepta armata.

Dacă, în 1806, Magdeburg s-ar fi aflat chiar pe linia de retragere a armatei prusiene și dacă aceasta nu ar fi fost pierdută încă de la Auerstedt, ea ar fi putut zăbovi în mod rezonabil 3-4 zile în această mare fortăreață, deci să se adune și să se reorganizeze. Dar și așa cum au fost împre-

jurările, Magdeburg a putut servi ca loc de adunare resturilor armatei Hohenlohe¹³⁵, care abia acolo a reînceput să existe.

Numai via experiență a războiului însuși ne dă o idee justă despre influența binefăcătoare, în împrejurări grele, a apropierii unei fortărețe. În fortăreață se află pulbere și puști, ovăz și pâine, bolnavii găsesc adăpost, cei sănătoși siguranță, cei speriați se reculeg. Este ca un han în mijlocul pustiului.

În ultimele patru funcții pomenite se și face ceva mai mult apel la eficiența activă a fortărețelor, ceea ce este în sine clar.

7. Ca adevărată pavază împotriva atacului inamic. Fortărețele, pe care apărătorul le lasă înaintea sa, sparg ca niște blocuri de gheață torentul atacului inamic. Inamicul trebuie să le împresoare și pentru acestea are nevoie, dacă garnizoanele se comportă bine, cam de două ori pe atâtea trupe. În plus, aceste garnizoane pot fi compuse până la jumătate, și așa se și practică, din oameni care, fără fortărețe, nici n-ar putea fi luați la oaste: milițieni pe jumătate instruiți, semi-invalizi, civili înarmați, landsturm etc. În cazul acesta, deci, se poate ca inamicul să fie slăbit de patru ori mai mult decât noi.

Această slăbire, mai mult decât proporțională, a forței inamice este primul și cel mai important avantaj pe care ni-l dă o fortăreață prin rezistența sa: dar nu este singurul. Din clipa în care atacatorul a trecut de linia fortărețelor noastre, el este mult mai stânjenit în toate mișcările sale. Căile sale de retragere sunt limitate și trebuie să aibă mereu grija apărării directe a trupelor cu care ne asediază fortărețele.

Aici, deci, fortărețele intervin în mod grandios și foarte decisiv în actul apărării, iar aceasta trebuie considerată cea mai importantă funcție ce o poate avea o fortăreață.

Că, totuși, această folosire a fortărețelor nu numai că nu se întâlnește regulat, ci, dimpotrivă, relativ rar, ține de caracterul majorității războaielor, pentru care mijlocul este prea decisiv, prea tăios, ceea ce se va putea lămuri mai bine în cele ce urmează.

Prin această funcție a fortăreței se apelează, în fond, îndeosebi la forța ei ofensivă, cel puțin din aceasta decurge eficiența ei. Dacă fortăreața ar fi, pentru atacator, doar un punct ce nu poate fi ocupat, tot l-ar putea stânjeni, dar niciodată în asemenea măsură încât să se simtă îndemnat s-o asedieze. Deoarece, însă, nu poate lăsa 6 000-8 000, până la 10 000 de oameni să-și facă de cap în spatele său, el trebuie să atace fortăreața cu o forță corespunzătoare și, pentru a nu trebui să o facă mereu, trebuie s-o cucerească, deci s-o asedieze. Din momentul asediului, însă, intră în acțiune îndeosebi eficiența pasivă a fortăreței.

Toate funcțiile fortărețelor examinate până acum se îndeplinesc relativ direct și într-un mod simplu. În schimb, în următoarele două funcții modul de acțiune este mai complex.

8. Ca protecție a unor cantonamente întinse. Că o fortăreață medie interzice, pe 3-4 mile lățime, accesul la cantonamente aflate în urma ei, este un efect simplu al prezenței sale; cum însă poate ajunge la cinstea să apere o linie de cantonamente de 15-20 mile lungime, caz atât de des citat în istoria războaielor? În măsura în care faptul este real, necesită o discuție, iar în măsura în care ar fi închipuit, o observație.

Următoarele aspecte sunt de luat aici în considerare.

1. Că fortăreața în sine include una din șoselele principale și acoperă într-adevăr regiunea pe o lățime de 3-4 mile.
2. Că fortăreața poate fi considerată ca un avanpost neobișnuit de puternic, care și permite o observare foarte bună a regiunii, datorită relațiilor sociale existente între o localitate importantă și împrejurimi, sporite încă prin activitatea secretă de informare. Este firesc ca într-o localitate de 5 000-8 000 sau 10 000 de locuitori să se poată afla mai mult despre împrejurimi decât într-un sat obișnuit, în care este amplasat un simplu avanpost.
3. Că corpuri mai mici se sprijină pe ea, putând găsi aici apărare și siguranță, și pornesc, din timp în timp, de aici, împotriva inamicului, pentru a procura informații ori, dacă acesta trece prin fața fortăreței, pentru a întreprinde ceva în spatele lui; că, așadar, o fortăreață, deși nu se poate mișca din loc, are totuși, într-o câțva, eficiența unui corp avansat. (Cartea a cincea, capitolul 8.)
4. Că, după ce și-a concentrat trupele, apărătorul poate ocupa o poziție tocmai înapoia acestei fortărețe, astfel încât atacatorul să nu poată pătrunde până la acea poziție, fără ca fortăreața să-i primejduiască spatele.

De fapt, fiecare atac asupra unei linii de cantonamente trebuie considerat, ca atare, un atac prin surprindere sau, mai curând, aici nu este vorba decât de această latură a atacului; este însă împiedecă că un atac prin surprindere își produce efectele într-un interval mult mai mic decât adevăratul atac asupra unui teatru de război. Pe când, deci, în acest din urmă caz, o fortăreață, pe lângă care ești obligat să treci, se cere în mod necesar asediată și ținută sub control, la atacul unei linii de cantonamente aceasta nu va fi atât de necesar, și, de aceea, o fortăreață nici nu va slăbi în aceeași măsură atacul. Aceasta este, firește, adevărat, iar fortăreața nici nu poate apăra direct cantonamentele aripilor aflate la o distanță de 6-8 mile de ea; dar obiectivul unui asemenea atac prin surprindere nici nu poate fi asaltul asupra câtorva cantonamente. Abia în cartea despre atac vom putea spune mai amănunțit ce intenționează și ce își poate permite un asemenea atac. Putem, însă, afirma de pe acum aici că rezultatul principal al acestui atac nu se obține prin asaltul propriu-zis asupra diferitelor cantonamente, ci prin ciocnirile pe care atacatorul le impune în cursul urmăririi diferitelor corpuri, surprinse în formă nepotrivită, organizate mai mult în vederea adunării în anumite puncte, decât în vederea luptei. Dar această pătrundere și urmărire va trebui să fie întotdeauna orientată, mai mult sau mai puțin, spre centrul cantonamentelor inamice și, deci, o fortăreață importantă, situată înaintea acestora, ar crea într-adevăr dificultăți serioase atacatorului.

Afirmăm că, dacă se ia în considerare acțiunea conjugată a celor patru puncte, se va înțelege că o fortăreață importantă acordă desigur, pe cale directă și indirectă, o oarecare siguranță unei linii de cantonamente mult mai întinse decât s-ar crede la prima vedere. Spunem oarecare siguranță, pentru că toate acele efecte indirecte nu fac imposibilă înaintarea inamicului, ci o fac doar mai dificilă și mai riscantă, prin aceasta mai improbabilă și mai puțin primejdioasă pentru apărător. Dar aceasta este și tot ce se cere și tot ce se înțelege, în asemenea caz, prin acoperire. Siguranța imediată propriu-zisă trebuie obținută prin avanposturi și prin organizarea cantonamentelor.

Nu este deci nereal să i se atribuie unei fortărețe importante capacitatea de a acoperi o linie de cantonamente de mare întindere, așezată în spatele ei; dar nici nu se poate nega că, în adevăratele planuri de război și, mai mult încă, în relatările istorice întâlnim adesea, în acest domeniu, vorbe goale sau concepții iluzorii. Căci dacă acea acoperire se naște numai din cooperarea mai multor împrejurări, dacă, chiar și atunci, ea nu constituie decât o diminuare a pericolului, se vede bine cum, în anumite cazuri, prin împrejurări deosebite, înainte de toate prin îndrăzneala adversarului, toată acoperirea poate deveni iluzorie și, deci, în război, nu ne vom mulțumi să considerăm pur și simplu ca dată eficiența unei fortărețe, ci vor trebui minuțios studiate cazurile concrete.

9. Ca acoperire a unei provincii neocupate. Când, în război, o provincie nu este ocupată de loc sau nu cu o forță importantă, fiind totuși mai mult sau mai puțin expusă incursiunilor inamice, o fortăreață de oarecare însemnătate situată în ea este considerată ca o acoperire sau, dacă se vrea, ca o protejare a provinciei. Ca o protejare poate fi considerată într-adevăr, pentru că inamicul nu va fi stăpânul provinciei până nu va fi cucerit fortăreața, noi câștigând astfel timp pentru a interveni în apărarea ei. Acoperirea propriu-zisă, însă, nu poate fi, firește, gândită decât ca foarte indirectă sau la figurat. Într-adevăr, numai prin eficiența ei activă fortăreața poate limita oarecum incursiunile inamice. Dacă această eficiență se limitează numai la activitatea garnizoanei sale, succesul nu va fi important, deoarece garnizoanele acestor fortărețe sunt de obicei slabe, constituite numai din pedestrime, și încă nu din cea mai bună. Ideea va prinde ceva mai multă realitate dacă mici detașamente intră în legătură cu fortăreața, din care își vor face bază și punct de sprijin.

10. Ca centru al unei înarmări populare. Într-un război popular, alimentele, armele, muniția nu pot face obiectul unor furnituri regulate, ci este tocmai în natura unui astfel de război să se descurce, în această privință, cum poate și să trezească astfel o mie de mici izvoare ale forțelor rezistenței, care, fără el, n-ar fi curs; este însă de înțeles că o fortăreață importantă, care are stocurile de înprospătare necesare, dă întregii rezistențe mai multă densitate și seriozitate, mai multă coerență și continuitate.

Fortăreața mai este locul de refugiu al răniților, sediul autorităților conducătoare, tezaurul, punctul de concentrare pentru acțiuni mai importante etc., în fine, nucleul rezistenței, care pune, în timpul asediului, forța inamică într-o situație favorabilă atacurilor poporului înarmat.

11. Pentru apărarea de fluvii și munți. Nicăieri o fortăreață mare nu satisface mai multe necesități, nu poate prelua atâtea roluri ca atunci când este situată pe malul unui mare fluviu. Aici asigură trecerea noastră în orice timp, împiedică trecerea inamică pe o rază de câteva mii în jurul ei, domină comerțul pe fluviu, dă adăpost tuturor navelor, blochează toate podurile și șoselele, oferă posibilitatea apărării indirecte a fluviului, și anume printr-o poziție pe malul inamic. E limpede că, prin această influență multilaterală, fortăreața ușurează în mare măsură apărarea fluviului și trebuie considerată ca o verigă esențială a acesteia.

Similar devin importante fortărețele în munți. Aici ele deschid și închid întregi sisteme rutiere, ale căror noduri le constituie, stăpânesc, astfel, întreaga regiune străbătută de aceste șosele montane și trebuie considerate ca adevărați stâlpi de susținere ai sistemului apărării lor.

CAPITOLUL 11

FORTĂREȚELE

CONTINUARE A CAPITOLULUI PRECEDENT

După funcția fortărețelor, ne rămâne să vorbim despre poziția lor. În primul moment, chestiunea apare foarte încălțată, dacă ne gândim la mulțimea funcțiilor, care fiecare poate fi iarăși modificată de condițiile locale; îngrijorarea, însă, nu este întemeiată, dacă urmărim esența chestiunii, ferindu-ne de subtilități inutile.

Este clar că toate acele cerințe sunt satisfăcute concomitent dacă în teritoriile ce trebuie considerate teatru de război vor fi fortificate cele mai mari și mai bogate orașe, situate pe marile șosele ce leagă cele două țări, și anume, de preferință, cele din porturi și golfuri, de pe malul marilor fluvii sau din munți. Orașe mari și șosele importante apar întotdeauna împreună, iar cu marile fluvii și litoralul maritim tot au, ambele, o înrudire naturală, deci aceste patru determinări vor putea coexista ușor, fără a da loc la contradicții; în schimb, munții nu se potrivesc cu ele, căci rar se află orașe mari în munți. De aceea, dacă poziția și direcția unui lanț muntos îl fac să fie bun ca aliniament de apărare, șoselele și trecătorile lui trebuie închise prin mici forturi, care nu au decât acest scop și sunt construite cu minimum posibil de cheltuieți, în timp ce marile fortificații trebuie să fie rezervate marilor orașe din câmpie.

Încă nu ne-am referit la granițe, nici la forma geometrică a întregii linii de fortărețe, nici la celelalte condiții geografice ale poziției lor, pentru că vrem ca acele condiții de care ne-am ocupat să fie socotite drept esențiale și suntem de părere că, în numeroase cazuri, îndeosebi la statele mici, vor fi singure suficiente. Desigur însă că, în țări cu suprafață mai mare, care ori au foarte multe orașe și șosele importante, ori, dimpotrivă, sunt aproape lipsite de orașe și șosele, fie că sunt foarte bogate și vor să mai construiască fortărețe noi pe lângă cele multe existente, fie invers, că sunt foarte sărace și silite să se descurce cu puține, pe scurt, în cazurile în care numărul fortărețelor nu coincide aproximativ cu numărul orașelor și șoselelor importante, ce se impun de la sine, acolo, deci, unde numărul fortărețelor este semnificativ mai mare sau mai mic, pot fi acceptate, ba chiar devin necesare și alte condiții. Să le examinăm acum.

Principalele chestiuni ce rămân de discutat privesc:

1. Alegerea șoselei principale, dacă pentru legătura dintre cele două țări există mai multe șosele decât vrem să fortificăm.
2. Decizia dacă fortărețele trebuie amplasate numai de-a lungul frontierei sau să fie răspândite pe întregul teritoriu.
3. Dacă să fie răspândite uniform pe teritoriu sau grupate.
4. Condițiile geografice ale teritoriului, de care trebuie ținut seama.

Multe alte chestiuni încă, ce s-au putut deduce din forma geometrică a liniilor fortărețelor, dacă să fie așezate într-o linie sau în mai multe, adică sunt mai de folos așezate una în urma celeilalte sau, dimpotrivă, în linie, dacă să fie așezate în șah sau în linie dreaptă sau dacă trebuie să se întindă cu ieșinduri și intrânduri, ca fortificațiile inele – toate acestea le socotim subtilități goale, adică considerente atât de puțin importante încât cele importante nu le vor lăsa niciodată să-și spună cuvântul și le amintim aici nu numai pentru că au fost pomenite în anumite cărți, dar și pentru că s-a acordat mult prea mare importanță acestor mizerii.

În ce privește prima chestiune, vrem să amintim, pentru a o înfățișa mai clar, de sudul Germaniei în relația sa cu Franța, adică cu Rinul superior. Dacă gândim acest teritoriu ca un întreg, ale cărui fortificații să fie hotărâte strategic, fără a lua în seamă diferitele state care îl constituie, ar trebui să se nască o foarte mare nesiguranță, căci nenumărate șosele splendide duc de pe Rin spre inima Franconiei, Bavariei și Austriei. Adevărat că nu lipsesc orașe care le depășesc prin mărime pe celelalte, ca Nürnberg, Würzburg, Ulm, Augsburg, München, dar cine nu vrea să le fortifice pe toate rămâne obligat să aleagă. Apoi, deși fortificarea celor mai mari și mai bogate orașe este principalul, cum am mai spus-o, tot nu se poate nega că, dată fiind distanța dintre Nürnberg și München, primul oraș va avea o semnificație strategică foarte diferită de al doilea și tot s-ar mai putea pune întrebarea dacă, în loc de Nürnberg, n-ar fi de fortificat altă localitate, fie chiar mai puțin însemnată, în apropiere de München.

În ce privește, deci, hotărârea în asemenea cazuri, adică răspunsul la prima chestiune, trebuie să trimitem la cele spuse în capitolele despre planul general de apărare și despre alegerea punctului de atac. Acolo unde este punctul firesc de atac vom organiza de preferință și măsurile de apărare.

Așadar, din numărul de șosele principale ce duc din țara inamică în țara noastră, vom fortifica de preferință pe cea care duce cel mai drept spre inima statului nostru sau pe cea care acordă inamicului, din pricina rodniciei provinciilor, a unui râu navigabil, înlesniri deosebite în acțiunea sa. Astfel vom fi siguri că inamicul, fie că se va lăsa de această fortificație, fie că, dacă ar vrea să treacă pe lângă ea, ne oferă mijloacele unei acțiuni de flanc firești și avantajoase.

Viena este inima sudului Germaniei și, evident, chiar numai în raport cu Franța, adică considerând Elveția și Italia neutre, München sau Augsburg ar fi mai eficace ca fortăreață principală decât Nürnberg sau Würzburg. Dacă se au, însă, în vedere și șoselele venind din Elveția, prin Tirol, și din Italia, acest aspect devine și mai sensibil, căci, pentru aceste șosele, München sau Augsburg încă ar mai fi de oarecare eficacitate, în timp ce Würzburg și Nürnberg ar fi ca și inexistente.

Ne întoarcem acum la a doua chestiune, dacă fortărețele să fie amplasate numai la frontiere sau să fie răspândite pe întregul teritoriu. Din capul locului constatăm că pentru statele mici această întrebare este inutilă, căci ceea ce se poate numi strategic frontieră coincide la ele, mai mult sau mai puțin, cu întregul. În schimb, cu cât este mai mare statul la care se referă această întrebare, cu atât sare mai tare în ochi necesitatea ei.

Răspunsul cel mai firesc este că fortărețele trebuie să fie la frontiere, căci ele trebuie să apere statul, iar statul este apărat câtă vreme frontierele sunt apărate. Această concluzie poate fi socotită generală, dar considerațiile ce urmează arată cât de mult poate fi restrânsă.

Orice apărare întemeiată în principal pe ajutorul străin pune mai mare preț pe câștigul de timp, ea nefiind o ripostă puternică, ci o procedură lentă, în care câștigul principal este mai curând timpul decât slăbirea inamicului. Este, însă, în firea lucrurilor că, toate celelalte condiții fiind egale, fortărețe răspândite pe întregul teritoriu, cuprinzând între ele vaste suprafețe, vor fi mai greu cucerite decât cele înghesuite dens pe o linie de frontieră. Apoi, în toate cazurile în care inamicul trebuie învins prin lungimea liniilor lui de comunicații și prin greutatea existenței sale, adică la țări ce pot conta îndeosebi pe acest soi de ripostă, ar fi o contradicție totală să avem organizațiile noastre de apărare numai la frontieră. Dacă ne mai gândim că fortificarea capitalei, când împrejurările o permit cumva, este esențială, că, după principiile noastre, capitalele și principalele centre comerciale ale provinciilor se cer de asemenea fortificate, că fluvii ce străbat țara, munți și alte forme tari de teren oferă avantajul unor noi linii de apărare, că unele orașe invită la fortificare prin poziția lor naturală puternică, în sfârșit că anumite instalații militare, ca de pildă toate fabricile de armament, sunt mai bine situate în interiorul țării decât la frontieră și că, prin importanța lor, merită într-un tot sprijinul fortărețelor, se vede că există mereu justificări, când mai multe, când mai puține, de a așeza fortărețe în interiorul țării, și suntem, deci, de părere că, chiar dacă la state care au foarte multe fortărețe majoritatea lor sunt pe drept cuvânt amplasate pe frontiere, este totuși o mare greșală ca interiorul să fie cu totul lipsit de fortărețe. Credem, de pildă, că chiar Franța a comis această greșală într-un grad remarcabil. O mare îndoială poate apărea, pe drept cuvânt, dacă provinciile de margine ale unei țări sunt complet lipsite de orașe importante, acestea aflându-se abia mult mai în spate, cum este cazul, de pildă, în Germania de sud, pentru că Suabia este aproape lipsită de orașe mari, iar Bavaria are foarte multe. Nu socotim necesar să înlăturăm această îndoială o dată pentru totdeauna pe bază de temeuri generale,

ci credem că, în acest caz, pentru a se ajunge la o hotărâre, trebuie să intre în socoteală motive legate de poziția individuală, dar atragem atenția asupra observației finale a acestui capitol.

A treia chestiune, dacă fortărețele trebuie să fie mai curând grupate sau mai curând dispersate uniform, se va pune rar, dacă luăm totul în considerare, dar n-am vrea totuși s-o numărăm printre subtilitățile inutile, pentru că, într-adevăr, un grup de două, trei sau patru fortărețe, aflate la distanță de numai câteva zile de marș de un centru comun, conferă acestui punct și armatei care se află acolo o asemenea forță încât, dacă celelalte împrejurări o permit cât de cât, trebuie să fie foarte tentant să constituie un astfel de bastion strategic.

Ultima chestiune privește condițiile geografice, încă nediscutate, ale punctului de ales. Pe litoralul mării, pe malurile fluviilor, ale marilor râuri și în munți fortărețele au o eficacitate dublă, asta am mai spus-o, pentru că țin de considerentele principale, dar mai rămân încă alte relații de luat în seamă.

Dacă o fortăreață nu poate fi situată chiar pe fluviu, este mai indicat să fie ridicată nu în preajma acestuia, ci la o distanță de 10-12 mile, căci fluviul taie și jenează sfera de acțiune a fortăreței în toate prvințele indicate mai sus*.

Cazul nu este același într-o regiune muntoasă, pentru că aceasta nu limitează în aceeași măsură ca un fluviu mișcările maselor mari și mici și anumite puncte. Dar, pe versantul inamic al munților, fortărețele nu sunt bine situate în apropierea lor, pentru că sunt greu de despresurat. Dimpotrivă, dacă sunt situate dincoace, asediul lor este extraordinar îngreuiat pentru inamic, deoarece muntele taie liniile lui de comunicații. Amintim de Olmütz în 1758.

Că marile păduri și mlaștinile inaccesibile creează situații similare ca marile fluvii este de înțeles.

S-a pus de asemenea des întrebarea dacă orașele foarte inaccesibile pot constitui fortărețe mai bune sau mai proaste. Deoarece pot fi fortificate și apărate cu cheltuieli mai puține sau pot deveni, cu eforturi egale, mult mai puternice, adesea de neînving, iar serviciile ce le face o fortăreață sunt întotdeauna mai mult pasive decât active, se pare că nu trebuie acordată prea mare importanță obiecției că sunt ușor de blocat.

Dacă mai privim o dată înapoi la sistemul nostru atât de simplu de fortificare a țărilor, putem afirma că se întemeiază pe realități materiale și relații importante, durabile, nemijlocit legate de bazele statului, că, în consecință, aici nu-și pot face loc mode efemere despre război, închipuie rafinamente strategice, nevoi cu totul individuale ale momentului, ceea ce ar fi de altfel o greșală cu urmări catastrofale pentru fortărețe construite de cinci sute de ani sau chiar un mileniu. Silberberg, în Silezia, pe care Frederic II a ridicat-o pe una din crestele munților Sudet și a pierdut, în condiții aproape cu totul schimbate, aproape întreaga sa importanță și tot rostul, în timp ce Breslau, dacă ar fi fost și ar fi rămas o fortăreață puternică, și le-ar fi păstrat în toate împrejurările, împotriva francezilor, ca și împotriva rușilor, polonezilor și austrieilor.

Cititorul nostru nu va uita că aceste considerații nu au fost făcute pentru cazul că un stat s-ar înzestra cu totul din nou cu fortărețe. În asemenea caz, respectivele considerații ar fi de altfel inutile, pentru că aceasta nu se întâmplă decât rar sau niciodată, iar asemenea considerații se pot ivi la construirea fiecărei fortărețe în parte.

CAPITOLUL 12

POZIȚIA DEFENSIVĂ

Orice poziție în care acceptăm o bătălie, folosindu-ne de teren ca de un mijloc de apărare, este o poziție defensivă, indiferent dacă ne comportăm aici mai mult pasiv sau activ. Aceasta și rezultă, de altfel, din concepția noastră generală despre apărare.

De fapt, așa s-ar putea numi orice poziție în care o armată, înaintând spre adversarul său, ar accepta eventual o bătălie, dacă acesta ar veni s-o caute aici. Așa se desfășoară, în fond, majoritatea bătăliilor, și în tot Evul Mediu nici n-a fost vorba de altceva. Dar nu acesta este obiectul de care vorbim aici; de acest tip este marea majoritate a tuturor pozițiilor, iar noțiunea de *poziție*,

* Philippsburg a fost modelul unei fortărețe prost situate. Seamănă cu un idiot care se așează cu nasul la perete.

contrapusă celei de *tabără de marș*, ar trebui să fie suficientă aici. O poziție desemnată anume ca *poziție defensivă* trebuie, deci, să mai fie și altceva.

Vădit, la deciziile ce intervin într-o poziție obișnuită, predomină noțiunea de timp; armatele merg una în întâmpinarea celeilalte, pentru a se întâlni; locul este o chestiune secundară, se cere doar să nu fie nepotrivit. La poziția defensivă propriu-zisă predomină, însă, noțiunea *locului*; decizia trebuie să intervină în acest loc sau, mai exact, îndeosebi prin acest loc. Numai de această poziție este vorba aici.

Funcția locului va fi acum dublă, și anume o dată prin aceea că forța armată, instalată în acest punct, va exercita un anumit efect asupra ansamblului, iar apoi că locul servește acestei forțe armate ca protecție și mijloc de întărire; va îmbina, cu alte cuvinte, funcția strategică și cea tactică.

Numai din această funcție tactică rezultă, dacă vrem să fim preciși, expresia *poziție defensivă*, căci funcția strategică, anume că forța armată amplasată contribuie, prin prezența ei în acest loc, la apărarea țării, se va potrivi și unei forțe armate acționând ofensiv.

Prima dintre aceste funcții, eficiența strategică a unei poziții, se va putea arăta în toată valoarea ei abia la apărarea unui teatru de război; aici nu vrem să ne referim la ea decât în măsura în care este deja posibil acum și, în acest scop, trebuie să cunoaștem mai precis două noțiuni, asemănătoare între ele, care sunt des confundate, și anume învăluirea unei poziții și ocolirea ei.

Învăluirea unei poziții se face în raport cu frontul ei și se execută fie pentru a o ataca din flanc sau chiar din spate, fie pentru a-i întrerupe linia de retragere și de comunicații¹³⁶.

Prima acțiune, și anume atacul de flanc sau spate, este de natură tactică. În zilele noastre, când mobilitatea trupelor este atât de mare și toate planurile de luptă sunt mai mult sau mai puțin orientate spre învăluirea sau încercuirea inamicului, orice poziție trebuie să se aștepte la asta, iar pentru a merita calificarea de puternică, nu numai frontul ei trebuie să fie puternic, dar trebuie să permită cel puțin combinații bune de luptă pentru flancuri și spate, în măsura în care sunt amenințate. Prin *învăluire*, în scop de a o ataca din flanc sau spate, o poziție nu devine, deci, ineficace, ci bătălia ce are loc într-însa ține de importanța ei și trebuie să-i acorde apărătorului avantajele pe care le putea, în genere, sconta de la această poziție.

Dacă poziția este învăluită de atacator cu intenția de a acționa asupra liniei ei de retragere și de comunicații, aceasta este o relație strategică și totul depinde de cât timp poate rezista poziția și cât îl poate supralicita pe adversar, ambele aspecte depinzând de așezarea punctului, adică, îndeosebi, de relația reciprocă a celor două linii de comunicații. Fiecare poziție bună ar trebui să asigure, în această privință, superioritatea armatei aflate în defensivă. În orice caz, nici astfel poziția nu-și pierde eficiența, ci adversarul care se ocupă astfel de ea este cel puțin neutralizat.

Dacă însă atacatorul, fără să se preocupe de existența forței armate ce-l așteaptă într-o poziție defensivă, înaintează cu forța sa principală pe alt drum și își urmărește scopul, el *ocol*ează poziția; și dacă este în stare s-o facă nepedepsit, atunci, făcând-o cu adevărat, ne va obliga imediat să părăsim poziția, care va deveni, deci, ineficace.

Aproape că nu există poziție pe lume care să nu poată fi ocolită, în sensul strict al cuvântului; căci cazuri ca istmul Perecop abia dacă merită să fie luate în seamă, din pricina rarității lor. Imposibilitatea ocolirii trebuie să se refere, deci, la dezavantajele la care atacatorul se expune prin ocolire. În ce constau aceste dezavantaje, vom avea un prilej mai bun s-o spunem în capitolul al 27-lea al acestei cărți; mari sau mici, ele constituie, în orice caz, echivalentul eficienței tactice nerealizate a poziției și însumează, împreună cu aceasta, scopul poziției.

Din cele spuse până acum s-au desprins, deci, două însușiri strategice ale poziției de apărare:

1. că nu ar putea fi ocolită;
2. că, în lupta pentru liniile de comunicații, i-ar acorda avantaje apărătorului.

Acum, mai avem de adăugat încă alte două însușiri strategice:

3. că raportul căilor de comunicații ar influența favorabil și forma luptei;
4. că influența generală a terenului ar fi favorabilă.

Într-adevăr, raportul liniilor de comunicații are influență nu numai asupra posibilității de a ocoli o poziție, de a-i tăia sau nu aprovizionarea, ci asupra întregii desfășurări a bătăliei. O linie de retragere oblică îi ușurează atacatorului ocolirea tactică și paralizează propriile mișcări tactice în bătălie. Această dispunere oblică nu este însă întotdeauna vina tacticii, ci adesea o consecință a unei erori în alegerea punctului strategic; ea este, de pildă, chiar inevitabilă când, în zona poziției, șoseaua cotește brusc (Borodino, 1812); atunci atacatorul înaintează într-o direcție care îi permite să învăluie liniile noastre, fără să se abată de la propria lui dispunere perpendiculară.

Apoi atacatorul, dacă dispune de multe drumuri pentru retragerea sa, în timp ce noi suntem limitați la unul singur, mai are și avantajul unei mult mai mari libertăți tactice. În toate aceste cazuri, arta tactică a apărătorului se poate chinui de moarte și tot nu va izbuti să compenseze influența negativă a erorii strategice.

În fine, în ce privește punctul al patrulea, este posibil să domnească și în restul condițiilor teritoriului un raport general atât de nefavorabil, încât cea mai grijulie alegere și cea mai mare artă a tacticii să se dovedească neputincioase. Aici esențialul va consta în următoarele:

1. Apărătorul trebuie să caute îndeosebi să aibă o vedere de ansamblu asupra adversarului și, în interiorul zonei poziției sale, să se poată arunca repede asupra lui. Numai acolo unde dificultățile de acces ale terenului se îmbină cu aceste două condiții teritoriul îi este deosebit de favorabil apărătorului.

Defavorabile îi sunt, deci, toate punctele care se află sub influența unei zone în general dominante; toate sau majoritatea pozițiilor de munte de care se va mai vorbi în mod deosebit în capitolul despre războiul de munte; toate pozițiile cu un flanc sprijinit de munți, căci acesta, deși îi îngreuează adversarului *ocolirea*, îi ușurează *învaluirea*; apoi toate pozițiile care sunt cu frontul spre munți apropiați și, în general, toate cazurile ce se pot deduce din necesitățile enunțate mai sus, raportate la accidente obișnuite ale terenului.

Dintre reversurile acelor situații nefavorabile vrem să relevăm numai cazul în care poziția are munți în spate, de aici rezultând atât de multe avantaje încât poate fi considerată ca una din cele mai bune situații în general pentru poziții defensive.

2. Teritoriul poate corespunde mai mult sau mai puțin caracterului armatei și compoziției sale. O cavalerie foarte superioară ne face pe drept să căutăm teren deschis. Lipsa acestei arme, poate și a artileriei, în condițiile unei pedestrimi călitate în război, cunoștință a terenului, curajoase, ne sugerează folosirea unor terenuri foarte grele și complicate.

Despre relațiile tactice pe care amplasarea unei poziții defensive le are cu armata nu avem de vorbit aici în amănunt, ci numai de întregul rezultat, pentru că numai acesta este o mărime strategică.

Incontestabil că o poziție, în care o armată este hotărâtă să aștepte până la urmă atacul inamic, trebuie să-i ofere importante avantaje de teren, astfel încât acestea să fie considerate ca un multiplicator al forțelor armatei. Acolo unde natura face foarte mult, dar nu atât cât dorim, trebuie recurs la arta fortificațiilor de câmp. Nu este rar ca, astfel, unele părți să devină inexpugnabile și nu este cu totul neobișnuit ca ansamblul să devină inexpugnabil. Evident că, în acest caz, se schimbă întreaga natură a măsurilor. Acum nu mai căutăm o bătălie în condiții favorabile și, în această bătălie, succesul campaniei, ci căutăm un succes fără bătălie. Menținând forța noastră armată într-o poziție inexpugnabilă, refuzăm fațis bătălia și-l împingem pe adversar să caute decizia pe alte căi¹³⁷.

Trebuie, deci, să separăm complet cele două cazuri și vom vorbi de al doilea în capitolul următor sub titlul *poziție fortificată*.

Poziția defensivă cu care avem de-a face aici nu trebuie să fie decât un câmp de bătălie cu avantaje sporite; ca să devină, însă, un câmp de bătălie, avantajele nu trebuie să fie *exagerate*. Ce grad de forță este deci îngăduit să aibă o asemenea poziție? Evident, cu atât mai mare cu cât este mai hotărât de atac adversarul nostru, iar asta atârână de aprecierea cazului individual. În fața lui Bonaparte se poate și trebuie să te retragi după întărituri mai puternice, decât în fața unui Daun sau Schwarzenberg.

Dacă unele părți ale poziției sunt inexpugnabile, de pildă frontul, această situație trebuie considerată ca un factor distinct al forței sale globale, căci forțele nefolosite în acest punct pot fi folosite în altele; dar nu trebuie să treacă neobservat că, în timp ce inamicul este îndepărtat cu totul de aceste părți inexpugnabile, forma atacului său capătă cu totul alt caracter, despre care trebuie abia stabilit dacă convine situației noastre.

De pildă, a te amplasa atât de aproape înapoia unui fluviu important, încât acesta să fie considerat drept o întărire a frontului, ceea ce s-a și întâmplat, nu înseamnă decât a face din fluviu punctul de sprijin al aripii noastre drepte sau stângi, căci inamicul este, firește, silit să treacă fluviul mai la stânga sau mai la dreapta și să ne atace cu frontul întors. Întrebarea principală, deci, trebuie să fie ce avantaje și ce dezavantaje ne aduce asta nouă.

După părerea noastră, poziția defensivă se va apropia cu atât mai mult de idealul ei, cu cât puterea sa va fi mai ascunsă și cu cât ne va da mai mult prilejul să surprindem inamicul prin com-

binățiile noastre de luptă. După cum, în privința forțelor armate, ne străduim să ascundem adversarului adevărata noastră forță și direcția ei, în același sens ar trebui ascunse avantajele pe care contăm să le tragem din configurația terenului. Bineînțeles că acest lucru este posibil numai până la un anumit punct și pretinde, poate, o dexteritate specială, încă puțin încercată.

Prin apropierea unei fortărețe importante, în orice direcție ar fi, fiecare poziție câștigă o mare superioritate asupra inamicului în mișcarea și folosirea forțelor ei; prin folosirea adecvată a unor fortificații de câmp se poate suplini lipsa de rezistență naturală a anumitor puncte și, astfel, liniile mari ale luptei pot fi determinate, după voie, dinainte: acestea sunt contribuțiile artei; dacă se combină cu ele o alegere bună a acelor forme tari de teren care reduc eficacitatea forțelor armate inamice, fără a o face imposibilă, dacă se caută să se tragă toate avantajele din împrejurarea că noi cunoaștem exact câmpul de luptă, iar inamicul nu, că noi ne putem ascunde mai bine măsurile decât el și că, în general, în timpul luptei îi suntem superiori în ce privește mijloacele surprinderii, atunci, din toate aceste condiții întrunite poate rezulta o influență precumpănitoare și decisivă a terenului, a cărei forță să-l înfrângă pe inamic, fără ca el să cunoască măcar adevărata cauză a înfrângerii sale. Iată ce înțelegem prin poziție defensivă și socotim că ar fi unul din cele mai mari avantaje ale războiului de apărare.

Fără a ține seama de condiții speciale, se poate considera că un teritoriu vălurit, nici prea mult, nici prea puțin cultivat, va oferi cele mai multe poziții de acest fel.

CAPITOLUL 13

POZIȚII FORTIFICATE ȘI TABERE ÎNTĂRITE

Am spus în capitolul precedent că o poziție pe care natura și arta o fac atât de puternică, încât trebuie să fie socotită inexpugnabilă, iese cu totul din categoria câmpului de luptă avantajos și constituie o categorie separată. Vrem să examinăm în acest capitol particularitatea ei și, pentru că, prin natura sa seamănă cu fortăreața, îi vom zice *poziție fortificată*.

Pozițiile fortificate nu se realizează lesne prin simple tranșee (afară, doar, dacă e vorba de tabere amenajate pe lângă fortărețe), și, mai puțin, încă, numai prin obstacole naturale. Natura și arta obișnuiesc să-și dea mâna și de aceea se folosește des expresia de tabere sau poziții întărite. De fapt, însă, această expresie poate fi valabilă pentru orice poziție înzestrată cu mai multe sau mai puține tranșee, care n-are nimic comun cu cea despre care e vorba aici.

Intenția unei poziții fortificate este, deci, să facă forța armată așezată în ea ca și inatacabilă, iar prin aceasta, fie să apere *efectiv*, în mod nemijlocit, un spațiu, fie numai *forța armată* dispusă în acest spațiu, pentru a acționa după aceea în alt fel, mijlocit, cu acea forță armată pentru apărarea țării. Prima dintre aceste funcții a fost cea a liniilor războaielor mai vechi, îndeosebi la frontiera franceză, a doua cea a taberelor întărite făcând front în toate direcțiile, cât și a celor așezate în preajma fortărețelor.

Într-adevăr, când frontul unei poziții este atât de întărit prin șanțuri și obstacole de acces, încât un atac devine imposibil, inamicul este obligat la învăluire, pentru a întreprinde atacul din flanc sau chiar din spate. Ca aceasta, însă, să nu se poată face ușor, s-au căutat, pentru respectivele linii, puncte de sprijin care să le susțină destul de bine din flanc, ca Rinul și munții Vosgi pentru liniile din Alsacia. Cu cât era mai lung frontul unei asemenea linii, cu atât mai bine putea fi apărată contra învăluirilor, pentru că orice învăluire este întotdeauna legată, pentru învăluitor, de un oarecare pericol, iar acesta crește pe măsura devierii necesare de la direcția inițială a forțelor. Deci, o lungime importantă a frontului, care putuse fi făcut inatacabil, și puncte bune de sprijin creau posibilitatea de a apăra direct un spațiu important împotriva pătrunderii inamice. Asta cel puțin a fost concepția pe care s-au întemeiat aceste amenajări, asta a fost importanța liniilor Alsaciei, care se sprijineau cu aripa dreaptă pe Rin, cu cea stângă pe Vosgi, și a liniei din Flandra, lungă de 15 mile, sprijinită cu aripa dreaptă pe fluviul Escaut și fortăreața Tournai, iar cu aripa stângă pe mare.

Unde nu se dispune, însă, de mijloace pentru un front puternic atât de lung și nici de puncte bune de sprijin, dacă, în genere, regiunea urmează să fie apărată de către o forță armată adăpostită în întărituri serioase, aceasta trebuie să se apere de învăluire făcând, ea și poziția sa, front în toate direcțiile. Acum dispare noțiunea unui spațiu apărat cu adevărat, căci o asemenea poziție

trebuie privită strategic ca un punct, și este apărută numai forța armată, căreia trebuie să i se dea astfel posibilitatea să mențină regiunea, *adică să se mențină în regiune*. O asemenea tabără nu mai poate fi *învăluită*, adică nu mai poate fi atacată în flancuri sau spate, ca părți mai *slabe*, pentru că are fronturi peste tot, este peste tot la fel de tare; dar o asemenea tabără poate fi ocolită, ba chiar mult mai ușor decât o linie întărită, căci practic nu are *întindere*.

Taberele amenajate pe lângă fortărețe sunt, în fond, de acest al doilea tip, căci ele au destinația să apere forța armată concentrată în ele; următoarea lor funcție strategică, și anume folosirea acestei forțe armate apărute, este, însă, întru câtva diferită de cea a celorlalte tabere întărite.

După expunerea originii acestor trei mijloace diferite de apărare, vrem să examinăm valoarea lor și să le distingem prin termenii linii fortificate, poziții fortificate și tabere.

1. **Linii.** Ele constituie forma cea mai dăunătoare a războiului tip „cordon de apărare”; obstacolul pe care îl oferă atacatorului are vreo valoare numai dacă este apărat prin foc puternic; în sine, practic, nu este nici un fel de obstacol. Întinderea, care mai permite unei armate o astfel de eficiență a focului, este însă întotdeauna foarte redusă în raport cu întinderea țării, iar liniile vor trebui să fie, deci, foarte scurte și să apere, așadar, puțin teritoriu, ori armata nu va fi în stare să apere realmente toate punctele. Este adevărat că s-a ajuns la ideea de a nu ocupa toate punctele acestor linii, ci ele să fie numai observate și apărute cu ajutorul unor rezerve pregătite, așa cum poate fi apărat un fluviu de dimensiuni medii. Acest procedeu este, însă, contrar naturii mijlocului de apărare. Dacă obstacolele naturale ale terenului sunt atât de mari încât s-ar putea folosi un asemenea tip de apărare, tranșeele sunt inutile și primejdioase, căci acel tip de apărare nu este local, iar tranșeele sunt făcute numai pentru apărarea locală; dacă, însă, tranșeele înseși trebuie considerate ca principalul obstacol al accesului, este de înțeles ce puțin poate însemna un sistem de tranșee *neapărat* ca obstacol al accesului. Ce înseamnă o tranșee de 12-15 picioare și un val de pământ de 10-12 picioare înălțime împotriva eforturilor reunite a multe mii de oameni, dacă ei nu sunt jenați de focul apărării? În consecință, asemenea linii au fost *ocolite*, dacă erau scurte și, implicit, relativ puternic apărute, sau, dacă erau întinse și, deci, insuficient apărute, au fost cucerite, fără dificultate, prin atac frontal.

Deoarece asemenea linii fixează forțele armate prin apărarea locală și îi iau orice mobilitate, ele constituie un mijloc foarte prost conceput împotriva unui adversar întreprinzător. Dacă, totuși, s-au menținut timp destul de lung în războaiele recente, aceasta ține, în fond, de faptul că violența elementară a războiului se atenuase în asemenea măsură, încât dificultatea aparentă făcea, adesea, tot atât cât dificultatea reală. De altfel, în majoritatea campaniilor, aceste linii au fost folosite numai pentru o apărare secundară, împotriva raidurilor; dacă, în această privință, nu s-au arătat cu totul inutile, nu trebuie pierdut din vedere câte lucruri mai de folos s-ar fi putut face, în alte puncte, cu trupele necesare pentru apărarea lor. În războaiele mai recente, nici n-a mai putut fi vorba de asemenea linii, de aceea li s-a pierdut și urma. Este îndoielnic dacă vor mai reapărea vreodată¹³⁸.

2. **Pozițiile.** Apărarea unui teritoriu există, cum o vom arăta mai amănunțit în capitoul al 27-lea, câtă vreme forța armată destinată acestei apărări se menține pe teritoriu și încetează abia când aceasta îl părăsește și îl abandonează.

Dacă, însă, o forță armată este necesar să se mențină într-un teritoriu atacat de un adversar mult mai puternic, există mijlocul de a apăra această forță armată, într-o poziție inatacabilă, împotriva violenței spadei.

Deoarece, cum am mai spus-o, asemenea poziții trebuie să facă front în toate direcțiile, în condițiile unei întinderi *obișnuite* a dispozitivului tactic, dacă forța armată nu ar fi *foarte mare*, ceea ce ar fi contra naturii cazului, ea ar ocupa un *spațiu foarte mic*. În tot cursul ciocnirii, acest spațiu foarte mic ar fi expus la atâtea dezavantaje încât, cu toate întăririle posibile cu tranșee, abia dacă ar fi de închipuit o rezistență încununată cu succes. Așadar, o asemenea tabără, făcând front în toate direcțiile, trebuie, în mod necesar, să aibă o lungime importantă a laturilor sale; aceste laturi trebuie să fie, însă, ca și inatacabile. A le da această putere, în ciuda întinderii mari, depășește posibilitățile artei fortificației; este, deci, o condiție fundamentală ca asemenea tabără să fie întărită de obstacole naturale, care să facă unele părți cu totul inaccesibile, altele greu accesibile. Pentru a putea, deci, folosi acest mijloc de apărare, este necesar să fie găsită o asemenea poziție, iar acolo unde ea lipsește, scopul nu poate fi atins prin simple lucrări de pământ. Aceste considerații se referă la rezultatele tactice și nu ținesc decât să stabilească, în mod con-

vingător, din capul locului, existența acestui mijloc strategic; pentru claritate pomenim ca exemple Pirna, Bunzelwitz, Kolberg, Torres Vedras și Drissa. Acum, ceva despre calitățile și efectele strategice ale acestui mijloc.

Prima condiție este, bineînțeles, ca forța armată așezată în această tabără să aibă asigurată întreținerea sa pentru un timp oarecare, adică pentru atât cât se crede că este necesară eficiența taberei, ceea ce nu este posibil decât dacă poziția stă cu spatele la un port, ca Kolberg și Torres Vedras, sau este în legătură apropiată cu o fortăreață, ca Bunzelwitz și Pirna, sau a acumulat stocuri în interiorul ei, ori în apropierea sa imediată, ca Drissa.

Doar în primul caz această condiție va fi relativ satisfăcută, în al doilea și al treilea caz, numai pe jumătate, astfel încât din această direcție amenință întotdeauna primejdia; totodată, reiese de aici cum această condiție exclude o mulțime de puncte puternice, care altminteri s-ar preta pentru o poziție fortificată, și, deci, le face rare pe cele corespunzătoare.

Pentru a cunoaște eficacitatea unei asemenea poziții, avantajele și pericolele ei, trebuie să ne întrebăm ce poate face atacatorul împotriva ei.

a) Atacatorul poate să ocolească poziția fortificată, să-și continue acțiunea întreprinsă și să observe poziția cu trupe mai mult sau mai puțin numeroase.

Aici trebuie distinse două cazuri, dacă poziția fortificată este ocupată de forța principală sau doar de o unitate subordonată.

În primul caz, ocolirea nu-i poate fi de folos atacatorului decât dacă, în afară de forța principală a apărătorului, mai există alt obiectiv hotărâtor de atacat, care să-i fie accesibil, ca de pildă cucerirea unei fortărețe, a capitalei etc. Dar chiar dacă un asemenea obiectiv există, atacatorul nu-l poate urmări decât dacă forța bazei sale și situația liniei lui de comunicații îl fac să nu se teamă de o operație împotriva flancului său strategic.

Dacă conchidem de aici asupra admisibilității și eficacității unei poziții fortificate pentru forța principală a apărătorului, poziția nu va trebui efectiv ocupată decât dacă acțiunea asupra flancului strategic al atacatorului este atât de categorică, încât putem fi siguri dinainte că-l reținem prin aceasta într-un punct unde este nedăunător, ori dacă nu există nici un obiectiv accesibil atacatorului, care l-ar putea îngrijora pe apărător. Dacă un asemenea obiectiv există, iar flancul strategic al inamicului nu este cu acest prilej suficient de amenințat, atunci se poate ca poziția să nu fie ocupată deloc, sau numai în mod fictiv și de probă, pentru a se vedea dacă atacatorul vrea să-i acorde importanță, în care caz se naște, însă, întotdeauna pericolul că, dacă nu se sinchisește de ea, să nu mai poată ajunge la punctul amenințat.

Dacă poziția fortificată este ocupată de o unitate subordonată, atunci atacatorul nu va fi niciodată lipsit de un alt obiectiv de atac, pentru că acest obiectiv poate fi forța principală inamică; în acest caz, deci, importanța poziției este limitată de eficiența ce o poate avea împotriva flancului inamic și este legată de această condiție.

b) Dacă nu îndrăznește să ocolească respectiva poziție, atacatorul o poate bloca după toate regulile și obliga, prin foame, să se predea. Aceasta, însă, presupune două condiții: prima, ca poziția să nu aibă spatele liber, a doua, ca atacatorul să fie destul de puternic pentru asemenea hotărâre. Dacă aceste două condiții sunt îndeplinite, este adevărat că armata atacatoare ar fi un timp neutralizată de tabăra întărită, dar pierderea forțelor ce apărau poziția ar fi prețul pe care apărătorul l-ar plăti pentru acest avantaj.

De aici rezultă, deci, că cu forța principală se va lua măsura unei asemenea poziții fortificate numai:

aa) Dacă se dispune de un spate absolut sigur, Torres Vedras.

bb) Dacă se prevede că superioritatea inamicului nu va fi suficient de mare pentru a ne bloca, în toată regula, în tabăra noastră. Dacă inamicul ar vrea s-o facă totuși, fără a avea suficientă superioritate, am fi în stare să executăm ieșiri din tabără, încununate de succes, și să-l batem fracționat.

cc) Dacă se poate conta pe o despresurare, cum au făcut-o saxonii, la Pirna, în 1756, și cum s-a petrecut, în fond, în 1757, după bătălia de la Praga, pentru că chiar Praga era de considerat ca o tabără întărită, în care principele Karl nu s-ar fi lăsat închis, dacă n-ar fi știut că armata moravă l-ar putea elibera.

Una din aceste trei condiții este, deci, neapărat necesară, ca să justifice alegerea soluției ocupării cu forța principală a unei poziții fortificate și, totuși, trebuie recunoscut că ultimele două condiții riscă să devină foarte primejdioase pentru apărător.

Dacă este, însă, vorba de un corp subordonat, care poate fi, eventual, sacrificat pentru binele întregului, atunci acele condiții nu se mai pun și se pune doar întrebarea dacă prin acest sacrificiu se evită un rău cu adevărat mai mare. Acesta, de fapt, va fi numai rar cazul, evident, însă, că el nu este de neînchipuit. Tabăra întărită de la Pirna l-a împiedicat pe Frederic cel Mare să atace, încă din 1756, Boemia. Austriecii erau atunci atât de nepregătiți încât pierderea acestui regat părea neîndoielnică și poate că, totodată, s-ar fi pierdut mai mulți oameni decât cei 17 000 de aliați ce au capitulat în tabăra de la Pirna.

c) Dacă, pentru atacator, nu se realizează nici una din posibilitățile prevăzute la a și b, dacă, deci, sunt îndeplinite condițiile pe care le-am pus acolo pentru apărător, firește că nu-i rămâne atacatorului decât să se oprească în fața poziției, ca un câine în fața unui cârd de păsări, iar, pentru orice eventualitate, se va extinde, pe cât posibil, pe teritoriu, prin detașamente răzlețe, mulțumindu-se cu acest mic și nehotărât avantaj, lăsând în grija viitorului adevărata decizie cu privire la posesia regiunii. În acest caz, poziția și-a îndeplinit întreaga ei menire.

3. Taberele întărite de pe lângă fortărețe. Ele aparțin, cum s-a mai spus, categoriei pozițiilor întărite în general, în măsura în care au intenția să apere nu un spațiu, ci o forță armată împotriva atacului inamic, și se deosebesc, de fapt, de celelalte, numai prin aceea că fac un ansamblu de nedespărțit cu fortăreața, ceea ce le conferă, firește, o putere mult mai mare.

Mai decurg, însă, de aici următoarele particularități:

a) Că mai pot avea scopul special de a face cu totul imposibilă sau foarte dificilă asedierea fortăreței. Acest scop poate merita un mare sacrificiu de trupe, dacă fortăreața este un port ce nu poate fi blocat; în orice alt caz, însă, este de temut că fortăreața va cădea totuși prin înfometare, prea devreme ca să merite întru totul sacrificarea unui mare număr de ostași.

b) Aceste tabere întărite de pe lângă fortărețe pot fi organizate pentru unități mai mici decât în câmp deschis. Sub zidurile unei fortărețe pot fi de neînvinge patru-cinci mii de oameni, care ar fi pierduți chiar și în cea mai puternică tabără din lume, amplasată în câmp deschis.

c) Ele pot fi folosite la concentrarea și instruirea unor trupe încă insuficient călitate pentru a fi puse în contact cu inamicul, fără protecția meterezelor fortăreței. Este vorba de recruți, landwehr, landsturm etc.

Acest fel de tabere ar fi deci foarte recomandabile, ca o măsură utilă în multe privințe, dacă n-ar avea extraordinarul dezavantaj de a dăuna mai mult sau mai puțin fortăreței, dacă nu i s-a putut asigura taberei o garnizoană. A înzestra, însă, fortăreața cu o garnizoană care să ajungă, în oarecare măsură, și pentru această tabără întărită, ar fi o condiție mult prea apăsătoare.

De aceea, suntem foarte înclinați să nu socotim mijlocul recomandabil decât pentru fortărețe situate pe litoral, și mai mult dăunător decât util în toate celelalte cazuri.

Dacă vrem, în încheiere, să ne formulăm părerea într-o privire de ansamblu, pozițiile fortificate și cele întărite sunt:

1. Cu atât mai indispensabile, cu cât țara este mai mică, cu cât există mai puțin spațiu pentru a-l evita pe inamic.
2. Cu atât mai puțin periculoase, cu cât sunt mai sigure ajutorul și despresurarea, fie de către alte forțe, fie de anotimpul neprielnic, de o insurecție populară, de dificultățile de aprovizionare ale împresurătorului etc.
3. Cu atât mai eficace, cu cât violența loviturii inamice este mai slabă.

CAPITOLUL 14

POZIȚII DE FLANC

Am dedicat un capitol deosebit, ca în dicționare, acestei noțiuni ce ocupă un loc atât de eminent în lumea obișnuită a ideilor militare, numai ca să poată fi mai ușor regăsită, căci noi nu suntem de părere că cu aceasta se desemnează ceva distinct.

Este o poziție de flanc fiecare poziție care trebuie menținută și atunci când inamicul o ocupește, pentru că, din clipa când el o face, ea nu mai poate avea altă acțiune decât asupra flancului strategic al inamicului. Deci, toate *pozițiile fortificate* sunt totodată, în mod necesar, poziții de flanc, căci neputând fi atacate, adversarul fiind, deci, obligat să le ocolească, nu-și pot dobândi

valoarea decât prin acțiunea lor asupra flancului său strategic. Ce direcție anume să aibă frontul propriu-zis al poziției fortificate, dacă trebuie să fie paralel cu flancul strategic inamic ca la Kolberg, sau perpendicular ca la Bunzelwitz și Drissa, este perfect indiferent, căci o poziție fortificată trebuie să facă front în toate direcțiile.

Dar și într-o poziție care *nu este inatacabilă* se poate avea intenția de a o menține totuși, când inamicul o ocolește, și anume de îndată ce amplasarea sa prezintă un asemenea avantaj în raport cu linia de retragere și de comunicație, încât nu numai că menținerea ei ne poate permite un atac eficace asupra flancului strategic al celui ce înaintează, dar el, având grija propriei sale retrageri, nu este în stare să ne-o taie cu totul pe a noastră; căci dacă n-ar fi acesta cazul, poziția nefiind fortificată, adică inatacabilă, am fi noi în pericol să ne batem fără posibilitate de retragere.

Anul 1806 ne lămurește aceasta printr-un exemplu. Dispozitivul armatei prusiene pe malul drept al râului Saale putea deveni, în raport cu înaintarea lui Bonaparte prin Hof, într-un tot al poziției de flanc, dacă armata făcea front spre Saale și aștepta în această poziție desfășurarea evenimentelor.

Dacă n-ar fi existat aici o asemenea disproporție între forțele fizice și morale, dacă în fruntea armatei franceze ar fi fost doar un Daun, poziția prusiană ar fi putut face dovada celei mai strălucite eficacități. A o ocoli era cu desăvârșire exclus, a recunoscut-o chiar Bonaparte, hotărându-se s-o atace; să-i taie retragerea nu i-a reușit *complet* nici chiar lui Bonaparte și, la o mai mică disproporție a forțelor fizice și morale, ar fi fost la fel de imposibilă ca și ocolirea, căci armata prusiană era mult mai puțin periclitată de o înfrângere a aripilor ei stângi decât cea franceză. Chiar dată fiind disproporția fizică și morală a forțelor armate, o conducere hotărâtă și înțeleaptă tot ar mai fi acordat mari speranțe de victorie. Nimic nu l-ar fi împiedicat pe ducele de Brunswick să ia în 13 asemenea măsuri, încât în 14, în zorii zilei, 80 000 de oameni să-i înfrunte pe cei 60 000 pe care Bonaparte îi trecea, la Jena și Dornburg, peste Saale. Dacă această superioritate numerică și malurile abrupte ale râului Saale în spatele francezilor tot n-ar fi ajuns să asigure o victorie decisivă, trebuie totuși spus că, în sine, ar fi fost un rezultat foarte avantajos și că, dacă cu el nu se putea obține o decizie favorabilă, nici nu trebuia gândit în această zonă la o decizie, ci să se continue retragerea, dobândind astfel noi forțe, slăbind totodată inamicul.

Așadar, poziția prusiană pe Saale, deși era atacabilă putea fi considerată ca poziție de flanc pentru șoseaua ce venea prin Hof, dar, ca oricărei poziții atacabile, această calitate nu-i putea fi atribuită în mod absolut, căci devenea poziție de flanc abia atunci când inamicul nu îndrăznește s-o atace.

Și mai puțin ar corespunde unui sistem de noțiuni clare dacă am vrea să numim poziție de flanc și acele poziții care *nu* pot rezista la ocolire și din care apărătorul vrea, de aceea, să-l atace lateral pe atacator, căci acest atac lateral abia dacă are ceva de-a face cu poziția însăși, sau cel puțin nu rezultă, în esență, din proprietățile ei, cum este cazul cu acțiunea împotriva flancului strategic.

În orice caz, de aici rezultă că nu este nimic nou de stabilit cu privire la proprietățile unei poziții de flanc. Numai câteva cuvinte despre caracterul acestei dispuneri își găsesc aici locul potrivit.

De poziții fortificate propriu-zise facem aici cu totul abstracție, deoarece am vorbit destul despre ele.

O poziție de flanc care nu este inatacabilă este un instrument extrem de eficace, dar, firește, tocmai de aceea și periculos. Dacă atacatorul este ținut pe loc de ea, atunci s-a obținut un efect mare cu o cheltuială neînsemnată de forță, așa ca apăsarea cu degetul mic pe brațul lung al pârghiei unui instrument tăios. Dacă însă efectul este prea slab, dacă atacatorul nu este oprit în loc, apărătorul și-a sacrificat mai mult sau mai puțin retragerea și, ori trebuie să mai încerce să scape în grabă, pe căi ocolite, deci în condiții foarte defavorabile, ori este în primejdie să se bată fără posibilitate de retragere. Acest mijloc este deci extrem de riscant și contraindicat împotriva unui adversar îndrăzneț, superior din punctul de vedere al moralului, care caută o decizie definitivă, cum o arată mai sus exemplul din 1806. În schimb, împotriva unui adversar prudent și în simple războaie de supraveghere este de socotit unul din mijloacele cele mai bune la care poate recurge talentul apărătorului. Exemple pentru aceasta sunt apărarea fluviului Weser de către ducele Ferdinand¹³⁹, printr-o poziție pe malul lui stâng, precum și cunoscutele poziții de la Schmöttseifen¹⁴⁰ și Landeshtut¹⁴¹; catastrofa corpului Fouqué¹⁴², din 1760, în ultimul loc citat, arată, totodată, e adevărat, pericolul unei aplicări greșite.

CAPITOLUL 15

APĂRAREA ÎN MUNȚI

Influența terenului muntos asupra conducerii războiului este foarte mare, drept care obiectul este foarte important pentru teorie. Deoarece această influență introduce un principiu de frânare în acțiune, el aparține în primul rând apărării; îl vom trata deci aici, fără a zăbovi asupra noțiunii mai restrânse a unei apărări în munți. Deoarece la examinarea acestui obiect am ajuns, în mai multe puncte, la un rezultat contrar opiniei obișnuite, va trebui să intrăm în destule amănunte.

Întâi, vrem să examinăm natura tactică a obiectului, pentru a găsi punctul său de contact cu strategia.

Înfinitele dificultăți pe care le întâmpină un marș cu coloane mari pe drumuri de munte, extraordinara forță pe care o dobândește un post mărunț datorită pantei abrupte care îi acoperă frontul și unor prăpăstii, de-a stânga și de-a dreapta, pe care se poate sprijini, sunt, incontestabil, cele două împrejurări principale care i-au dat dintotdeauna apărării în munți o pretenție atât de generală de eficacitate și forță, încât numai particularitățile anumitor epoci, în domeniul armamentului și tacticii, au ținut departe de ea masele mari ale forțelor armate.

Când o coloană se ridică cu greu, șerpuind prin prăpăstii înguste pe munte în sus, înaintând greoi, cu viteza melcului, când artileristii și soldații echipajelor îndeamnă cu răcnete și blesteme caii extenuați, biciuindu-i prin defileuri sălbatice, când fiecare căruță ruptă trebuie scoasă cu neșpuse eforturi din calea convoiului, când, în urmă, cei ținuți în loc ocărăsc și injură, fiecare gândeste în sinea lui – ei, acum ar fi destul să apară inamicul cu câteva sute de oameni ca să dea totul peste cap. De aici provine că unii istorici au putut vorbi despre drumuri înguste, ce trec prin defileuri, unde o mână de oameni poate opri armate întregi. Însă oricine are experiența războiului știe, sau ar trebui să știe, că un asemenea marș prin munți are puțin sau nu are nimic de-a face cu *atacul împotriva lui* și, de aceea, este greșit a conchide că din această dificultate ar decurge una mult mai mare în atac.

Este firesc ca un om lipsit de experiență să tragă această concluzie și aproape la fel de firesc ca arta războiului dintr-o anumită epocă să fi fost ea însăși antrenată în această eroare, deoarece, pe atunci, fenomenul era aproape la fel de nou pentru expertul militar ca și pentru un novice. Înainte de războiul de treizeci de ani, în condițiile ordinii de bătaie adânci, ale călărimii numeroase, ale armelor de foc nedezvoltate și ale altor particularități, folosirea accidentelor importante de teren era foarte neobișnuită, iar o apărare în toată regula în munți aproape imposibilă, cel puțin pentru trupe regulate. Aproape îndată ce ordinea de bătaie s-a mai întins, iar infanteria și, în rândurile ei, arma de foc au devenit esențialul, lumea s-a gândit la munți și văi. Au trecut o sută de ani înainte ca această gândire să se dezvolte până la punctul cel mai înalt, și anume până către mijlocul veacului al optsprezecelea.

A doua împrejurare, și anume marea capacitate de rezistență pe care o dobândește un post mărunț prin faptul că este amplasat pe o cale de acces dificilă, contribuia și mai mult să se conchidă la o mare forță a apărării în munți. Se părea că ar ajunge să se înmulțească acest post cu un anumit număr, pentru a face dintr-un batalion o armată și dintr-un munte un lanț de munți.

Este incontestabil că un post mic dobândește o forță neobișnuită, dacă poziția lui în munți a fost bine aleasă. Un detașament mărunț care, în câmpie, ar fi alungat de câteva escadroane, și încă ar aprecia că a avut noroc dacă s-ar salva de risipire și prizonierat printr-o retragere precipitată, este în stare, în munți, să înfrunte, am zice cu un fel de obrăznicie tactică, o întreagă armată și să-i pretindă onorurile militare ale unui atac în toată regula, ale unei învăluri etc. Cum obține această capacitate de rezistență, prin obstacole ale accesului, puncte de sprijin la flancuri, noi poziții găsite pe calea retragerii sale, este rostul tacticii să lămurească, noi o luăm ca un dat al experienței.

Era foarte natural să se creadă că o mulțime de asemenea posturi puternice, așezate unul lângă altul, ar trebui să constituie un front foarte puternic, aproape inatacabil și, deci, totul nu ar depinde decât de a ne asigura împotriva învălurii, extinzându-ne la stânga și la dreapta atât de departe până fie am afla puncte de sprijin pe măsura ansamblului, fie am putea crede că însăși extinderea ne va feri de învăluire. O regiune muntoasă ne îmbie în mod deosebit la un ase-

menea procedeu, căci aici se oferă atât de multe amplasamente, unul părând mai frumos decât altul, încât, chiar din acest motiv, nu mai știm unde să ne oprim. Până la urmă, se ocupau pe o anumită distanță și se apărau absolut toate trecherile prin munți, crezându-se că, dacă s-a ocupat astfel, cu zece-cincisprezece posturi, o întindere de zece mile și mai bine, ne putem în sfârșit socoti la adăpost de temuta ocolire. Cum aceste posturi, însă, păreau perfect legate între ele printr-un teren inaccesibil (deoarece nu se poate înainta cu coloane în afara drumurilor), se credea că s-a opus inamicului un zid de bronz. Pe deasupra, se mai păstrau în rezervă câteva batalioane, câteva baterii de artilerie călare și o duzină de escadroane de cavalerie, pentru cazul că, printr-un fel de minune, s-ar produce pe undeva o străpungere.

Nimeni nu va nega istoricitatea tabloului descris și nici nu se poate afirma că am depășit cu totul această aberație.

Evoluția urmată de dezvoltarea tacticii din Evul Mediu încoace, cu armatele devenite tot mai numeroase, a contribuit de asemenea să atragă, în acest sens, terenul muntos în acțiunea militară.

Principală caracteristică a apărării în munți este cea mai categorică pasivitate; astfel văzute, deci, lucrurile, înainte ca armatele să-și fi dobândit actuala mobilitate, tendința spre apărare în munți era destul de firească. Armatele deveniseră tot mai mari și, din pricina focului, au început tot mai mult să se așeze în linii lungi și subțiri, a căror coeziune era foarte artificială, iar mișcarea foarte dificilă, adesea imposibilă. Dispunerea în ordine de bătaie a acestei mașinării artificiale cerea jumătate zi de muncă, iar jumătate din bătălie și aproape tot ce constituie astăzi planul bătăliei se consumau cu ea. Dacă treaba aceasta era dusă până la capăt, greu se mai putea face vreo modificare în funcție de intervenția unor împrejurări noi. De aici urma că atacatorul, care-și organiza mai târziu linia de bătaie, o putea face în funcție de poziția apărătorului, iar acesta nu-i mai putea replica. Atacul dobânda deci o superioritate generală, pe care apărarea nu știa s-o compenseze decât căutând protecție în terenul accidentat; nu exista însă nici unul mai general sau mai eficace decât regiunea muntoasă. Deci, trebuia să se îmbine într-un fel armata cu o zonă plină de obstacole. Amândouă se sprijineau atunci reciproc: batalionul apăra muntele, iar muntele batalionul. Astfel apărarea, în mare măsură pasivă, dobânda un mare grad de forță într-o zonă muntoasă și nu se prea regreta faptul că se pierdea și mai mult libertatea de mișcare, care, în genere, nu se prea știa folosi.

Când două sisteme inamice acționează reciproc unul asupra celuilalt, partea neglijată, adică partea slabă a unuiu, atrage întotdeauna asupra sa loviturile celuilalt. Dacă apărătorul stă încremenit și ca prins în cuie, ocupând poziții în sine puternice și de neînfrânt, atacatorul caută cu îndrăzneală învăluirea, deoarece nu are de ce se teme pentru flancurile sale. Așa s-a și întâmplat învăluirea – cum se spunea „înțorcerea” – ajunse curând la ordinea zilei; pentru a o preveni, pozițiile s-au întins tot mai mult și, în schimb, frontul lor a fost corespunzător slăbit, iar atacul se întoarce brusc către partea opusă: în loc să depășească pe inamic pe flancuri prin întinderea frontului, și-a concentrat trupele într-un punct și a străpuns linia. Aproximativ acesta a fost stadiul în care se afla apărarea în munți în istoria militară a perioadei celei mai recente.

Atacul dobândise, deci, iarăși o preponderență absolută, și anume prin mobilitatea tot mai dezvoltată. Numai în aceasta putea căuta ajutor apărarea; zona muntoasă este însă opusă, prin natura sa, mobilității și, de aceea, întreaga apărare în munți a suferit, dacă ne putem exprima așa, o înfrângere, asemănătoare celeia pe care au încercat-o atât de des, în cursul războiului revoluției, armatele implicate în acest gen de apărare.

Ca să nu azvârlim, însă, și copilul o dată cu apa din copaie și să nu ne lăsăm antrenati de torentul banalităților, la locuri comune, infirmate de o mie de ori în viața reală de forță împrejurărilor trebuie să distingem efectele apărării în munți după natura cazurilor.

Principală problemă ce se hotărăște aici și care luminează puternic întregul obiect este dacă rezistența intenționată cu apărarea în munți să fie relativă sau absolută, dacă trebuie să dureze doar un răstimp sau să se termine cu o victorie decisivă. Pentru rezistența de primul tip, zona de munte este excelentă; ea introduce în apărare un principiu de forță foarte puternic, pentru tipul din urmă, însă, nu este defel adecvată în general, ci numai în câteva cazuri deosebite.

În munți, fiecă mișcare este mai lentă și mai dificilă, costă deci mai mult timp și, dacă se efectuează în zona pericolului, mai mulți oameni. Cheltuiala de timp și oameni dă, însă, măsura rezistenței prestate. Câtă vreme mișcările sunt numai treaba atacatorului, apărătorul are o preponderență categorică, de cum însă și apărătorul trebuie să aplice principiul mișcării, acel avantaj încetează. Stă însă în natura lucrurilor, adică în motivele tactice, ca o rezistență relativă să în-

găduie o pasivitate mult mai mare decât o rezistență ce trebuie să ducă la decizie, și ca ea să permită extinderea acestei pasivități până la extrem, adică până la sfârșitul luptei, ceea ce nu este îngăduit în celălalt caz. Zonă muntoasă, element cu dificultăți sporite, care, întocmai ca un mediu mai dens, diminuează forța tuturor activităților pozitive, convine deci într-un totuș tipului relativ de rezistență.

Am mai spus că un mic post în munți poate dobândi, prin natura terenului, o forță neobișnuită, însă trebuie să mai adăugăm o explicație, deși acest rezultat tactic n-ar mai avea nevoie de nici o altă dovadă. Anume, aici trebuie distinsă micimea relativă de cea absolută. Dacă un corp de trupă de o mărime oarecare își dispune o parte a sa izolată, aceasta poate fi eventual expusă atacului grosului armatei inamice, deci al unei forțe superioare, față de care este mică. În acest caz, de regulă, scopul urmărit nu poate fi o rezistență absolută, ci numai una relativă. Cu cât mai mic este postul, în raport cu propria armată și cu cea inamică, în întregime, cu atât această afirmație este mai adevărată.

Dar și postul mic la modul absolut, adică acela ce nu are de înfruntat un inamic mai puternic, și deci s-ar putea gândi la o rezistență absolută, la o victorie propriu-zisă, se va simți în munți înfrânt mai bine decât o armată mare și va putea folosi mai bine ca aceasta forța terenului, după cum vom arăta mai jos.

Rezultatul la care am ajuns este deci că în munți un post mic are o mare forță. Este evident cum asta va fi de un folos decisiv în toate cazurile în care este nevoie de rezistență *relativă*, dar va fi oare de un folos la fel de decisiv pentru rezistența *absolută* a unei armate? Cercetarea acestor chestiuni ne interesează acum.

Întâi mai întrebăm: va avea oare o linie de front, constituită din mai multe asemenea posturi, proporțional aceeași forță ca fiecare din ele, cum se credea până acum? Desigur că nu și anume pentru că, prin această concluzie, s-ar comite una sau alta din următoarele două erori.

Întâi se confundă adesea o zonă impracticabilă cu una inaccesibilă. Unde nu se poate *trece în marș* cu o coloană, cu artilerie și cavalerie, se poate totuși *înainta*, de cele mai multe ori, cu infanteria, ba și artileria poate fi împinsă înainte, căci mișcările foarte încordate, dar scurte, din timpul luptei nu pot fi măsurate cu aceeași măsură ca marșul. Legătura sigură a posturilor distincte între ele se întemeiază, așadar, de-a dreptul pe o iluzie, iar prin aceasta flancurile lor sunt amenințate.

Sau se crede că linia posturilor mici, care sunt foarte puternice pe frontul lor, sunt de aceea la fel de puternice pe flancurile lor, pentru că o prăpastie, un mal stâncos etc. sunt puncte de sprijin suficient de bune pentru un post mic. Dar de ce oare sunt suficiente? Nu pentru că ar face imposibilă învăluirea, ci pentru că leagă de aceasta o cheltuială de timp și de forță proporțională cu acțiunea unui asemenea post. Inamicul care, în ciuda dificultății terenului, vrea și trebuie să învăluie un asemenea post, pentru că frontul este inatacabil, are nevoie poate de o jumătate de zi pentru a executa această manevră, și totuși nu o va putea face fără a sacrifica oameni. Dacă, însă, un asemenea post depinde de sprijin sau este calculat să reziste numai un timp limitat sau, în fine, dacă dispune de o forță egală cu adversarul, sprijinul de flanc și-a făcut datoria, și se putea deci spune că postul nu avea numai un front puternic, ci și aripi puternice. Acesta nu este însă cazul când avem de-a face cu o linie de posturi care aparțin unei poziții întinse de munte. În acest caz nu este îndeplinită nici una din cele trei condiții. Inamicul năvălește cu o forță mult superioară asupra unui punct, sprijinul din spate este foarte neînsemnat și, totuși, se urmărește o apărare absolută. În aceste condiții, rezemarea pe flancuri a unor asemenea posturi poate fi socotită ca și inexistentă.

Spre această slăbiciune și-a îndreptat atacul loviturile. Un asalt cu forțe întrunite, deci forțe superioare, asupra unuia din punctele frontului, a provocat o rezistență foarte violentă pentru acest punct, dar foarte neînsemnată pentru ansamblu, după învingerea căreia linia a fost strâpnsă și scopul atins.

Rezultă de aici că, în general, rezistența *relativă* este în munți mai mare decât în câmpie, că este proporțional cea mai mare la posturile mici și că nu crește în proporția în care cresc masele.

Să ne întoarcem acum spre adevăratul scop al marilor lupte generale, spre *victoria pozitivă*, care trebuie să fie și țelul unei apărări în munți, de îndată ce întreaga forță sau forța principală este folosită pentru aceasta, în care caz *apărarea în munți* se transformă, chiar prin aceasta, într-o *bătălie de apărare în munți*. Bătălia, adică folosirea tuturor fortelor armate pentru distrugerea celor ale adversarului, devine acum forma luptei, victoria devine scopul ei. Apărarea în

munți, care are loc cu acest prilej, este subordonată, nu mai este scop, ci mijloc. Și cum se va comporta, în acest caz, terenul muntos față de acel scop?

Bătălia defensivă este caracterizată printr-o reacție pasivă de front și o activitate sporită în spatele nostru; pentru ambele, însă, terenul muntos este un principiu ucigaș. Și aceasta din două motive: întâi, nu există drumuri pentru a putea mărșălui din toate direcțiile din spate spre front, chiar și asaltul tactic brusc fiind slăbit de dificultățile terenului; în al doilea rând, lipsește vederea de ansamblu a zonei și a mișcărilor inamice. Terenul muntos îi conferă, așadar, aici inamicului aceleași avantaje pe care ni le-a dat nouă în front și paralizează toată jumătatea mai bună a rezistenței. Aici se mai adaugă un al treilea element: pericolul de a avea retragerea tăiată. Pe cât este retragerea facilitată de terenul muntos față de toată presiunea exercitată de front și oricâtă pierdere de timp i-ar provoca terenul muntos inamicului, dacă vrea să ne ocolească, acestea nu sunt, iarăși, decât avantaje pentru cazul rezistenței *relative*, care nu acționează în cazul unei bătălii decisive, al unei perseverări pe loc până la extrema limită. Într-adevăr, și aici va dura ceva mai mult până ce inamicul va fi cucerit, cu coloanele sale de flanc, punctele care ne amenință retragerea sau, pur și simplu, ne-o taie; dacă le-a cucerit, însă, nici un ajutor nu mai este posibil. Nici o ofensivă din spate nu-l mai poate goni din acele puncte amenințătoare, nici un asalt disperat cu grosul trupelor nu-l mai poate da peste cap în punctele care ne închid retragerea. Cine vede aici o contradicție și crede că avantajele pe care le are atacatorul în munți trebuie să-i revină și apărătorului, care se luptă să răzbată după ce i s-a tăiat retragerea, acela uită diferența împrejurărilor. Corpul care interzice trecerea nu are sarcina unei apărări *absolute*, puține ore de rezistență ajung probabil; este deci în situația unui post mic. Pe lângă aceasta, adversarul nu mai este în posesiunea tuturor mijloacelor sale de luptă, este în dezordine, îi lipsește muniția etc. În orice caz, perspectiva de succes este foarte redusă și pericolul acesta face ca apărătorul să se teamă mai mult decât de orice de acest caz; teama aceasta se repercutează prin toată bătălia și slăbește toți mușchii luptătorului. Pe flancuri apare o iritabilitate bolnăvicioasă și orice mână de oameni pe care atacatorul o face să apară pe un versant păduros în spatele nostru devine, pentru el, încă o pârghie pentru victorie.

Aceste dezavantaje ar dispărea în mare parte, iar avantajele ar rămâne toate, dacă apărarea în munți ar consta din dispunerea laolaltă a întregii armate pe un vast platou de munte. Aici s-ar putea imagina un front foarte puternic, flancuri foarte greu accesibile și, totuși, cea mai perfectă libertate a tuturor mișcărilor în interiorul și în spatele poziției. O asemenea poziție ar fi printre cele mai puternice ce există. Dar aceasta este aproape o nălucire, căci, deși pe majoritatea coamelor munților mișcarea este ceva mai ușoară decât pe versantele lor, majoritatea platourilor înalte din munți fie că sunt prea mici pentru acest scop, fie că nu-și poartă cu drept cuvânt numele, ci sunt platouri mai mult în sens geologic, decât în cel geometric, de suprafețe plane.

Apoi, dezavantajele unei poziții defensive în munți scad pentru unități mai mici, cum am și sugerat-o. Motivul este că ocupă mai puțin spațiu, au nevoie de mai puține căi de retragere etc. Un singur munte nu este o regiune muntoasă și nu prezintă dezavantajele acesteia. Cu cât însă este mai mic un detașament, cu atât își va putea limita dispozitivul la coame sau munți izolați și nu va avea nevoie să se încurce în rețeaua văilor abrupte, acoperite de vălul pădurilor, sursa tuturor acelor dezavantaje.

CAPITOLUL 16

APĂRAREA ÎN MUNȚI

(Continuare)

Ajungem acum la folosirea strategică a rezultatelor tactice dezvoltate în capitolul precedent. Distingem aici următoarele aspecte:

1. zona muntoasă – câmp de luptă;
2. influența pe care posesiunea sa o are asupra altor zone;
3. acțiunea sa ca barieră strategică;
4. considerațiile ce le implică în ce privește subzistența.

1. În primul și cel mai important aspect trebuie iar să distingem:

- a) o bătălie principală;
- b) lupte subordonate.

Am arătat în capitolul precedent cât de puțin favorabil îi este apărătorului *terenul muntos* într-o *bătălie decisivă* și, deci, cât îi este de favorabil atacatorului. Aceasta contrazice opinia obișnuită, dar, firește, câte nu încurcă opinia obișnuită, cât de puțin distinge ea cele mai felurite aspecte; din rezistența extraordinară a micii părți subordonate capătă impresia unei forțe extraordinare a oricărei apărări în munți și se miră când cineva neagă această forță pentru actul principal al oricărei apărări – bătălia defensivă. Pe de altă parte, opinia obișnuită este pe dată gata să vadă în orice bătălie pierdută de apărător în munți o greșeală inexplicabilă a unui război de cordon, fără a vedea cum natura lucrurilor o provoacă aici inevitabil. Nu ezitam să intrăm în contradicție directă cu asemenea opinie, trebuie să observăm, în schimb, că am găsit cu multă satisfacție afirmația noastră la un autor pe care avem numeroase motive să-l prețuim mult aici. Este arhiducele Carol, în lucrarea sa despre campaniile din 1796 și 1797, un bun istoric, un bun critic militar și, înainte de toate, un bun înalt comandant – calități întrunite de o singură persoană.

Nu putem, deci, decât găsi că este de compătimit apărătorul mai slab, care și-a adunat cu greu și cu cele mai mari eforturi toate forțele, pentru a-l face pe atacator să simtă, într-o bătălie hotărâtoare, efectul patriotismului și entuziasmului său, al înțeleptei prudențe ce-l animă, apărătorul către care toți privesc plini de încordată speranță – dacă el trebuie să ocupe o poziție în noaptea acoperită de multe văluri a unei zone muntoase, paralizat în orice mișcare de terenul dificil și expus nenumăratelor atacuri posibile ale adversarului său mai puternic. Inteligența sa are un câmp larg deschis doar într-o singură direcție, în a celei mai bune folosiri a terenului accidentat, iar aceasta duce aproape de granițele dăunătorului război de cordon, de care trebuie deci să se smulgă cu forța. Foarte departe, așadar, de a vedea, pentru cazul unei bătălii hotărâtoare, în zona muntoasă un azil al apărătorului, l-am sfătui mai curând pe înaltul comandant să o evite cu orice preț.

Dar, firește, aceasta este câteodată imposibil; bătălia va avea atunci un caracter sensibil diferit de cel al bătăliei din câmpie, poziția va fi mult mai extinsă, în majoritatea cazurilor de două-trei ori mai lungă, rezistența mult mai pasivă, riposta mult mai slabă. Acestea sunt efecte inevitabile ale terenului muntos; bineînțeles că, într-o asemenea bătălie, apărarea nu trebuie, totuși, să treacă la o apărare a munților, ci caracterul ei dominant trebuie să fie cel al unei dispunerii concentrate a forțelor armate în munți, în care totul se petrece într-o luptă, sub ochii *unui* înalt comandant și în care rămân destule rezerve pentru a face din decizie ceva mai mult decât o simplă respingere, simpla ținere a scutului înaintea noastră. Această condiție este indispensabilă, dar foarte greu de realizat, și alunecarea într-o adevărată apărare a munților este atât de apropiată, încât să nu ne prindă mirarea că se întâmplă atât de des; ea este însă așa de primejdioasă, încât teoria nici nu poate preveni suficient împotriva ei.

Atât despre bătălia decisivă cu forța principală.

În lupte de semnificație și importanță secundară, în schimb, o zonă muntoasă poate fi extrem de utilă, pentru că în aceste lupte nu este vorba de rezistența absolută și nici nu sunt legate de ele consecințe hotărâtoare. Ne putem limpezi lucrurile dacă enumerăm scopurile acestei riposte:

a) Un simplu câștig de timp. Acest scop se prezintă de sute de ori, chiar de fiecare dată, la o linie de apărare dispusă pentru informarea noastră; de asemenea, în toate cazurile când se așteaptă întăriri.

b) Respingerea unei simple demonstrații sau a unei mici acțiuni secundare a inamicului. Dacă o provincie este protejată de munți, iar aceștia sunt apărați de trupe, oricât de slabă ar fi această apărare, ea va ajunge întotdeauna să împiedice incursiunile inamice sau micile acțiuni pentru jefuirea provinciei. Fără munți, această linie slabă de posturi ar fi o absurditate.

c) Pentru a face noi înșine demonstrații. Va mai dura mult până ce vor fi puse la punct opiniile despre munți. Până atunci se vor găsi întotdeauna adversari care să se teamă de ei și pe care să-i paralizeze în acțiunile lor. În acest caz, deci, și forța principală poate fi folosită pentru apărarea unei zone muntoase. În războaie fără multă energie și mișcare, această situație se va întâmpla frecvent; dar condiția este întotdeauna ca apărătorul să nu aibă intenția să accepte o bătălie principală în această poziție de munte și nici să nu poată fi silit să o accepte.

d) În general, o zonă muntoasă se pretează la toate dispozițiile în care nu vrem să acceptăm o bătălie principală, căci fiecare din părțile distincte ale armatei este mai tare în acest caz și

numai ansamblul, ca atare, este mai slab. Apoi, într-o asemenea poziție nici nu este atât de ușor să fi surprins și obligat la o luptă decisivă.

e) În fine, munții sunt elementul specific al războiului de partizani. Partizanii trebuie însă să fie întotdeauna sprijiniți de mici detașamente ale armatei; în schimb, prezența armatelor mari pare să-i influențeze negativ. De aceea, acest punct nu va fi, de regulă, un motiv ca întreaga armată să ocupe poziții în munți.

Atâta în legătură cu pozițiile de luptă ce pot fi ocupate în munți.

2. Influența munților asupra altor zone. În munți, mai mult decât pentru alte teritorii la fel de întinse, întrebarea cine este în posesia zonei este de primă importanță, pentru că, după cum am văzut, în teren muntos este atât de ușor să-ți asiguri posesiunea unor teritorii importante prin posturi slabe, care într-o zonă mai accesibilă nu s-ar putea menține și ar fi continuu expuse la primejdii, pentru că orice înaintare în teren muntos, dacă este ocupat de inamic, se face mult mai greu decât în câmpie, astfel încât este imposibil să-ți pasul cu adversarul. Într-o regiune deschisă, această posesiune se poate schimba de la o zi la alta; simpla înaintare a unor detașamente puternice le obligă pe cele inamice să ne abandoneze zona de care avem nevoie. În munți, însă, nu este așa; aici o rezistență considerabilă este posibilă, chiar cu forțe mult mai mici și, de aceea, dacă avem nevoie de un sector al unei zone muntoase sunt necesare întotdeauna acțiuni speciale, organizate în mod deosebit și implicând o cheltuială sensibilă de timp și forțe pentru a intra în posesiunea teritoriului respectiv. Dacă, deci, o zonă muntoasă nu este chiar teatrul acțiunilor principale, totuși nu poate fi considerată, cum ar fi cazul cu zone mai accesibile, ca dependentă de acestea, iar ocuparea și posesiunea ei să fie considerate drept consecințe necesare ale înaintării noastre.

Zona muntoasă are, deci, o mult mai mare independență, posesiunea ei marchează categoric o situație și e mai puțin schimbătoare. Dacă se mai adaugă că o zonă muntoasă oferă prin natura sa, de la marginele sale, o vedere panoramică bună asupra zonelor de la poale, în timp ce ea însăși rămâne ca învăluită în cea mai întunecoasă noapte, se va înțelege că pentru cel aflat în contact cu zona muntoasă, fără s-o stăpânească, ea trebuie considerată un izvor nesecat de influențe defavorabile, un sediu camuflat al forțelor ostile, iar acesta va fi și mai mult cazul când munții respectivi nu numai că sunt ocupați de adversar, dar îi și aparțin. Cele mai mici grupe de partizani îndrăzneți găsesc adăpost aici când sunt urmărite, putând apoi ataca iarăși, nepedepsite, din alt punct; cele mai puternice coloane se pot strecura neobservate printr-o asemenea zonă; forțele noastre armate, însă, trebuie să se țină întotdeauna departe de ea, dacă nu vor să ajungă sub influența lor dominantă și să se expună unei lupte inegale, cu atacuri prin surprindere și lovituri la care să nu poată răspunde.

Astfel, fiecare zonă muntoasă își exercită influența până la o anumită distanță asupra zonei aflate la o înălțime mai mică. Dacă această influență poate fi eficientă imediat, de pildă într-o bătălie (bătălia de la Malsch¹⁴³, pe Rin, în 1796) sau abia după un timp mai îndelungat, asupra căilor de comunicații, depinde de condițiile locale; dacă ceea ce se întâmplă în vale sau în câmpie poate antrena și angrena în înfrângere zona muntoasă, depinde de raportul forțelor armate.

Bonaparte a înaintat asupra Vienei, în 1805 și 1809, fără a se sinchisi mult de Tirol; în 1796, însă, Moreau¹⁴⁴ a trebuit să părăsească Suabia, îndeosebi pentru că nu stăpânea zonele mai înalte și trebuia să utilizeze prea multe forțe pentru supravegherea lor. În campaniile în care are loc un joc echilibrat al forțelor, nu ne vom expune riscurilor permanente ale unei zone muntoase rămase în posesia inamicului; se va încerca, deci, să se cucerească și să se păstreze acea parte a zonei de care avem nevoie, conform liniilor principale ale atacului nostru. De aceea, zonă muntoasă este, de obicei, principala arenă a micilor lupte izolate pe care și le dau cele două armate. Dar să ne ferim să supraapreciem obiectul și să considerăm o asemenea zonă muntoasă drept cheia întregului, iar posesiunea ei ca esențială. Când este vorba de victorie, aceasta reprezintă esențialul, iar după ce a fost obținută, organizarea celorlalte relații se poate face după necesitățile existente.

3. Zona muntoasă considerată ca barieră strategică. Aici trebuie să distingem două influențe.

Prima este, iarăși, legată de o bătălie decisivă. Într-adevăr, zona muntoasă poate fi considerată ca un fluviu, adică o barieră cu anumite treceri, care face posibilă o luptă victorioasă prin aceea că desparte forțele armate aflate în înaintare, le limitează la anumite drumuri și, astfel, ne pune în situația de a năvăli, cu toată forța noastră, dispusă concentrat în spatele zonei mun-

toase, asupra unei singure părți din forțele inamice. Deoarece la înaintarea sa prin zona muntoasă, chiar de ar înlătura toate celelalte considerente, atacatorul nu poate rămâne într-o singură coloană, de n-ar fi decât pentru că s-ar expune riscului major de a intra într-o bătălie decisivă cu o singură cale de retragere, acest sistem de apărare se întemeiază, într-adevăr, pe aspecte foarte serioase. Deoarece, însă, noțiunile de zonă muntoasă și trecători sunt foarte neprecise, totul depinde de însăși natura terenului și acest procedeu poate fi indicat numai ca posibil, avându-se în vedere, totodată, două dezavantaje: primul, că inamicul, de îndată ce a fost lovit, află repede refugiu în munți; al doilea, că inamicul deține poziția dominantă, ceea ce, chiar dacă nu constituie un dezavantaj hotărâtor pentru apărător, rămâne totuși un dezavantaj.

Nu ne este cunoscută nici o bătălie purtată în asemenea condiții, afară doar dacă punem la socoteală bătălia contra lui Alvinczy¹⁴⁵, în 1796. Dar că un asemenea caz se poate prezenta, ne-o demonstrează trecerea Alpilor de către Bonaparte în anul 1800, când Melas¹⁴⁶ ar fi putut și ar fi trebuit să-l atace cu toată forța, înainte ca Bonaparte să-și fi putut reuni coloanele.

A doua influență pe care munții o pot avea ca barieră se exercită asupra liniilor de comunicații ale inamicului, și anume atunci când le taie pe acestea. Fără să mai punem la socoteală asigurarea trecătorilor prin forturi și efectele unei înarmări a poporului, în anotimpurile nefavorabile, drumurile proaste de munte pot duce o armată la desperare. Nu rareori ele au provocat retragerea, după ce au supt măduva și sângele armatei. Dacă la drumurile proaste se adaugă raidurile frecvente ale partizanilor sau chiar un război popular, armata inamică este obligată să organizeze expediții mari și, până la urmă, să instaleze posturi fortificate în munți, fiind astfel împinsă în cea mai proastă situație posibilă într-un război ofensiv.

4. Munții în relația lor cu subzistența armatelor. Obiectul este foarte simplu și evident. Cel mai mare avantaj pe care-l poate avea apărătorul în această privință va apărea dacă atacatorul fie se oprește în munți, fie este măcar obligat să treacă de ei, lăsându-i în spatele său.

Aceste reflecții în legătură cu apărarea în munți, privind de fapt tot războiul în munți, în măsura în care aspectele ei aruncă lumina necesară, în acest domeniu, și asupra războiului ofensiv, nu trebuie considerate incorecte sau nepractice, pentru că nu se poate face nici din munți șes, nici din șes munți, iar alegerea teatrului de război este determinată de atâtea alte lucruri, încât pare să lase doar o marjă mică pentru astfel de motive. Când este vorba de mase importante, se va constata că această marjă nu e chiar atât de mică. Dacă este vorba de dispunerea și de eficacitatea forței principale, și anume în momentul luptei principale, atunci câteva marșuri în plus, înainte sau înapoi, pot aduce armata din teren muntos în câmpie, iar o concentrare hotărâtă a maselor principale în câmpie poate neutraliza zona muntoasă situată în preajmă.

Să mai strângem o dată, ca într-un focar, lumina difuză aruncată asupra acestui obiect, pentru a obține o imagine clară.

Afirmăm, și credem că am dovedit, că zona muntoasă este în general defavorabilă apărării, atât în tactică, cât și în strategie, înțelegând în acest caz prin apărare acțiunea *decisivă* de succesul căreia depinde posesiunea sau pierderea țării. Zona muntoasă stânjeneste vederea și împiedică mișcările în toate direcțiile; obligă la pasivitate și impune să astupi orice gaură, ceea ce va duce totdeauna, mai mult sau mai puțin, la un război de cordon. Deci, cu forța principală se vor evita pe cât posibil munții, ocolindu-i sau ocupând poziții înaintea sau în spatele lor.

În schimb, suntem de părere că scopuri și roluri secundare află în zona de munte un principiu tonic și, după cele spuse, nu va părea o contradicție dacă arătăm că este adevăratul loc de refugiu al celui slab, adică al celui căruia nu-i mai este permis să caute o decizie absolută. Vocația aceasta pe care rolurile secundare o au pentru zona de munte, exclude de aici, pentru a doua oară, forța principală.

Dar toate aceste considerații vor compensa cu greu impresia simțurilor. În cazul concret, imaginația, nu numai a tuturor celor lipsiți de experiență, dar și a celor învățați cu o metodă greșită de a duce războiul, va dobândi impresii atât de precumpănitoare despre dificultățile pe care zona de munte le opune, ca un mediu mai dens și mai vâscos, tuturor mișcărilor atacatorului, încât le va fi greu să nu ia părerea noastră drept cel mai ciudat paradox. În toate considerațiile generale, însă, istoria ultimului veac, cu arta sa specifică a războiului, va lua locul impresiilor directe, iar ei, de pildă, nu se vor hotărî niciodată să creadă că Austria nu-și poate apăra mai lesne statele împotriva unui atac dinspre Italia decât împotriva unui atac dinspre Rin. În schimb, francezii, care au dus timp de douăzeci de ani războiul sub o conducere energică și lipsită de

menajamente și care au avut înaintea ochilor consecințele fericite ale acestui sistem, se vor distinge încă multă vreme în acest caz, ca și în altele, prin tactul unei judecăți încercate.

Așadar, un stat ar fi mai apărat de zone deschise decât de zone muntoase; Spania mai puternică fără Pirineii ei, Lombardia mai inaccesibilă fără Alpi, iar o țară de câmpie, ca Germania de Nord, mai greu de cucerit ca o țară muntoasă, de pildă ca Ungaria. De aceste concluzii nejuste vrem să legăm ultimele noastre observații.

Noi nu afirmăm că Spania ar fi mai puternică fără Pirineii săi decât cu ei, ci că o armată spaniolă, care se simte destul de tare ca să accepte bătălia decisivă, va face mai bine să aleagă un dispozitiv masat după Ebro, decât să se împartă în cele cincisprezece trecători ale Pirineilor. Cu aceasta suntem încă departe de anularea influenței Pirineilor asupra războiului. Afirmăm același lucru despre o armată italiană. Dacă s-ar împărți prin trecătorile înalte ale Alpilor, ar fi înfrântă de fiecă adversar hotărât, fără a avea alternativa unei victorii sau unei înfrângeri, în timp ce în câmpia Torino-ului are pretențiile oricărei armate. Pentru asta tot nu va crede nimeni că agresorului i-ar place să străbată un masiv muntos ca Alpii și să-l lase în urma sa. De altminteri, această bătălie principală, acceptată în câmpie, nici nu exclude măcar o apărare prealabilă a zonei muntoase cu forțe secundare, foarte recomandabilă în masive muntoase ca Alpii și Pirineii. În fine, suntem foarte departe de a considera cucerirea unui teritoriu plat mai ușoară decât a unui muntos, afară doar de cazul că o singură victorie îl dezarmează total pe inamic. După această victorie, cuceritorul intră într-o situație de apărare, în care terenul muntos trebuie să-i fie la fel de dezavantajos, ba mai dezavantajos decât a fost pentru apărător. Dacă războiul continuă și mai sosesc ajutoare din afară, dacă se înarmează populația, toate aceste reacții sunt sporite de terenul muntos.

În cazul de față lucrurile se prezintă ca în dioptrică*: imaginile devin mai luminoase pe măsură ce obiectul se îndepărtează într-o anumită direcție; dar nu cât vrem, ci numai până ajunge în focar, dincolo de care toate se inversează.

Apărarea în munți fiind mai slabă, ar putea fi un motiv pentru atacator să-și orienteze în această direcție linia de operații. Aceasta, însă, nu se va întâmpla decât rar, deoarece dificultățile subzistenței și ale drumurilor, nesiguranța dacă adversarul va accepta tocmai în munți o bătălie principală, precum și cea dacă își va dispune forța principală în munți, compensează cu mult acel eventual avantaj.

CAPITOLUL 17

APĂRAREA ÎN MUNȚI (Continuare)

În capitolul al 15-lea am vorbit despre natura luptelor în munți, în al 16-lea despre cum pot fi folosite luptele acestea de către strategie; am întâlnit astfel, în repetate rânduri, noțiunea unei apărări propriu-zise în munți, fără să zăbovim la forma și organizarea acestei acțiuni. Vrem să o examinăm acum mai îndeaproape.

Munții se întind adesea ca benzi sau cordoane pe fața pământului și constituie linia de cumpană dintre apele ce se scurg spre stânga și cele ce se scurg spre dreapta, despărțind între ele bazinele unor fluvii. Cum această formă a întregului se repetă în părțile sale, șiruri de munți ce se ramifică din masivul principal constituind după aceea linia de despărțire pentru bazine mai mici, concepția unei apărări în munți s-a legat de la început, foarte firesc, de forma principală a unui obstacol mai curând lung decât lat, deci întinzându-se ca o mare barieră. Deși până acum geologii încă nu s-au putut fixa asupra genezei munților și a legii formării lor, în orice caz scurgerea apei ne arată, cel mai rapid și mai sigur, forma sistemului muntos, fie că a participat prin acțiunea sa la constituirea sistemului (prin procesul de eroziune a rocilor), fie că cursul apei este o consecință a sistemului muntos. De aceea, nu era decât firesc ca, la gândul unei apărări în munți, să ne ghidăm după cursul apei. Cursul apelor nu trebuie considerat numai ca un nivel natural, prin care luăm perfect cunoștință de elevația generală, deci de profilul general al

* Parte a opticii care studiază fenomenele de refracție a luminii (n. tr.).

suprafeței terestre, ci văile săpate de ape mai trebuie considerate ca drumurile cele mai accesibile spre punctele cele mai înalte, pentru că aceasta, în orice caz, se știe despre eroziunea apelor, că tinde să niveleze, într-o curbă regulată, inegalitățile pantelor. Pe această bază, concepția apărării în munți ar trebui astfel gândită, încât zona muntoasă, dacă se desfășoară aproximativ paralel cu frontul apărării, să fie considerată drept un mare obstacol pentru acces, un fel de meterez, ale cărui intrări ar fi văile. Apărarea propriu-zisă ar avea deci loc pe culmea acestui meterez, adică la marginea platoului ce încunună munții, și ar tăia de-a curmezișul văile principale. Dacă principalul șir al munților ar fi mai curând perpendicular pe frontul apărării, atunci una din ramificațiile sale principale ar asigura apărarea, care s-ar desfășura paralel cu o vale principală și până sus, la linia principală de cumpănă a apelor, unde s-ar termina.

Am indicat aici această schemă a unei apărări în munți după structura geologică, deoarece, într-adevăr, teoria a gândit un timp în felul acesta și a amestecat, în așa-zisa teorie a terenului, legile procesului de eroziune cu cele ale conducerii războiului.

Dar aici totul este atât de plin de premise false și substituții neprecise, încât din această concepție rămâne, în realitate, prea puțin pentru a se desprinde un temei sistematic.

Culmile principale ale munților adevărați sunt mult prea inospitaliere și inaccesibile pentru a se putea instala pe ele mase importante de trupe; cu culmile secundare situația este adesea aceeași, frecvent sunt prea scurte sau prea neregulate. Platouri înalte nu se găsesc pe toți munții, iar acolo unde se află sunt, de cele mai deseori, înguste și pe deasupra foarte neospitaliere; ba există chiar puțini munți care, priviți mai de aproape, să constituie o singură culme principală neîntreruptă, având pe laturile lor versanți ce pot fi luați oarecum drept planuri înclinate sau pante în terasă. Culmea principală șerpuiește, se curbează, se divide, ramificații puternice se întind, neregulat curbate, asupra teritoriului și câteodată se ridică iarăși tocmai la capetele lor, la înălțimi mai importante chiar decât culmea principală. Promontorii le înconjoară și creează căi profunde, care nu se potrivesc cu întregul sistem. La aceasta se adaugă faptul că, în punctul de întâlnire sau de despărțire a mai multor șiruri de munți, noțiunea unei benzi înguste sau unui cordon dispare cu totul, făcând loc unui nod radial de șiruri de munți și văi de ape.

Din aceasta reiese deja, și oricine a privit masivele muntoase în acest spirit o va simți și mai clar, cum dispare ideea unei dispunerii sistematice a trupelor și cât de nepractic ar gândi cineva care ar vrea s-o rețină ca idee de bază a dispozitivelor. Dar mai este de luat în seamă un punct important în domeniul aplicării practice.

Dacă mai examinăm o dată atenț fenomenele războiului în munți, este clar că apar două elemente principale: întâi, apărarea unor versanți abrupti, al doilea apărarea unor văi înguste. Aceasta din urmă, însă, conferind adesea, *chiar de cele mai multe ori*, eficiență mai mare în rezistență, nu se poate combina bine cu ocuparea unor poziții pe coama principală, căci adesea este necesară ocuparea văii *înseși*, și anume mai curând la ieșirea sa din masivul muntos, pentru că acolo este mai adâncă, decât la originea ei. Apoi, această apărare a văii oferă un mijloc de a apăra zone muntoase, atunci când nici nu se poate organiza vreo poziție chiar pe coamă; apărarea văii joacă deci, de obicei, un rol cu atât mai mare cu cât masivul muntos este mai înalt și mai greu accesibil.

Din toate aceste considerente rezultă că trebuie complet renunțat la ideea apărării unei linii mai mult sau mai puțin regulate, care ar coincide cu una din liniile geologice fundamentale, iar o zonă muntoasă trebuie considerată doar ca o suprafață străbătută de diferite nivelări ale terenului și obstacole, ale cărei părți trebuie folosite cât de bine o permit împrejurările, că, deci, chiar dacă cunoașterea liniamentelor geologice ale terenului este indispensabilă pentru a avea o bună imagine a masivelor muntoase, aceste liniamente nu prea apar în măsurile de apărare.

Nici în războiul austriac de succesiune, nici în cel de șapte ani, nici în războaiele Revoluției franceze nu găsim dispozitive care să înglobeze un întreg sistem muntos și în care apărarea să fie organizată după liniamentele principale ale acestuia.

Niciodată nu întâlnim armatele așezate pe culmea principală, ci întotdeauna dispuse pe versant, când mai sus, când mai jos, când într-o direcție, când în alta; paralel, perpendicular sau oblic; pe firul apei sau altminteri; în munți mai înalți, ca Alpii, dispozitivul se continuă adesea într-o vale; în munți mai puțin înalți, ca Sudeții, și aceasta e cea mai mare anomalie, îl găsim la jumătatea versantului dinspre apărător, adică având culmea principală în față, ca poziția în care Frederic cel Mare acoperea, în 1762, asediul Schweidnitz-ului și avea muntele Hohe Eule în fața frontului taberei sale.

Celebrele poziții ale războiului de șapte ani, de la Schmottseifen și Landeshut, sunt în general funduri de văi, același este cazul poziției Feldkirch, în masivul Vorarlberg. În campaniile din 1799 și 1800, posturile principale ale francezilor, ca și ale austrieilor, au fost totdeauna chiar în văi, nu numai de-a curmezișul lor, pentru a le închide, ci și în tot lungul acestora, în timp ce culmile ori nu erau ocupate deloc, ori erau ocupate doar de câteva posturi răzlete.

Într-adevăr, culmile mai înalte ale Alpilor sunt atât de inaccesibile și de inospitaliere, încât devine imposibil să le ocupi cu trupe mai importante. Dacă vrem neapărat să avem forțe armate în munți, pentru a-i stăpâni, nu rămâne decât să le dispunem în văi. La prima vedere aceasta pare absurd, pentru că după concepția teoretică curentă s-ar spune: culmile stăpânesc văile. În realitate lucrul nu-i chiar atât de grav, culmile nu sunt accesibile decât pe puține drumuri și poteci și, cu rare excepții, numai pentru infanterie, pentru că drumurile carosabile merg toate pe firele văilor. Inamicul n-ar putea să apară, deci, decât în puncte izolate ale culmilor, și numai cu infanterie; pentru foc de pușcă eficace, în aceste masive muntoase, distanțele sunt prea mari, poziția în vale fiind astfel mai puțin periculoasă decât s-ar părea. Dar firește că o asemenea apărare a văii este expusă unui alt mare pericol, și anume cel al tăierii retragerii. Este adevărat că inamicul nu poate coborî în vale decât cu infanterie, în puncte izolate, numai încet și cu mari eforturi, nu poate deci surprinde; dar, întru cât nici una din poziții nu apără gura din vale a unei asemenea poteci, inamicul coboară treptat mase superioare, se întinde apoi și străpunge linia subțire și, din acel moment, foarte slabă, care nu mai e protejată decât de albia bolovănoasă și plată a unui torent de munte. Retragera însă, care trebuie să se facă întotdeauna fragmentat în vale, până se ajunge la o ieșire din masiv, este imposibilă pentru multe părți ale liniei, și austrieii au pierdut, din această cauză, în Elveția, de fiecare dată, o treime sau o jumătate din trupele lor, ca prizonieri.

Acum câteva cuvinte încă despre gradul de fracționare la care sunt supuse, de obicei, forțele armate în acest gen de apărare.

Fiecare asemenea dispunere pornește de la poziția forței principale, luată mai mult sau mai puțin în mijlocul întregii linii, pe principala cale de acces. De la aceasta se detașează, spre stânga și spre dreapta, alte corpuri, pentru ocuparea intrărilor celor mai importante, ansamblul fiind astfel dispus în 3, 4, 5, 6 posturi sau mai multe, aproximativ într-o linie. Cât de departe se poate merge sau trebuie mers cu această extindere, depinde de necesitățile cazului concret. Câteva marșuri, adică 6-8 mile, constituie o înfîndere foarte moderată și s-au văzut asemenea poziții ajungând până la 20 și 30 de mile.

Între diferitele posturi, situate la una sau câteva ore unul de altul, se găsesc după aceea ușor alte căi de acces, mai puțin importante, asupra cărora apărătorul devine atent mai târziu; se găsește astfel un număr de posturi excelente pentru câteva batalioane, pretându-se foarte bine pentru legătura dintre posturile principale; ele vor fi, deci, ocupate. Este lesne de înțeles că divizarea forțelor poate merge și mai departe, coborând până la câte o companie, la câte un escadron răzlet, și cazul a fost destul de frecvent; așadar, nu există aici limite generale ale divizării. Pe de altă parte, mărimea posturilor depinde de mărimea întregului și, dacă n-ar fi decât pentru acest motiv, nu se poate spune nimic despre gradul de forță necesar sau posibil pe care trebuie să-l păstreze posturile principale. Vrem să mai adăugăm doar câteva puncte de reper, rezultate din experiență și din natura lucrurilor.

1. Cu cât mai înaltă și mai inaccesibilă este o zonă muntoasă, cu atât e permis să fie mai mare divizarea, cu atât mai mare *trebuie însă să și ajungă*, căci, cu cât o zonă poate fi mai puțin asigurată prin combinații întemeiate pe mișcări, cu atât asigurarea trebuie făcută prin acoperire directă. Apărarea Alpilor obligă la o divizare mult mai mare decât apărarea Vosgilor sau a masivului Riesengebirge și se apropie mult mai mult de apărarea tip cordon.
2. Ori de câte ori s-a organizat o apărare în munți, a avut loc o astfel de divizare a forțelor, încât posturile principale nu aveau decât o linie de infanterie și, în linia a doua, câteva escadroane de cavalerie; numai forța principală, dispusă la mijloc, păstra eventual și câteva batalioane în linia a doua.
3. O rezervă strategică, pentru a apăra punctele atacate, a fost păstrată în cele mai puține cazuri, pentru că, la întărirea frontului, orice loc părea prea slab. De aceea, sprijinul acordat unui post atacat a fost, de cele mai multe ori, prelevat de la alt post, neatacat, din linie.
4. Acolo unde divizarea forțelor mai era relativ redusă și forța fiecărei poziții relativ mare, principala lor rezistență a constat întotdeauna din apărarea locală, iar când inamicul se afla în în-

regime în posesiunea postului, nu mai era de așteptat nici o rezolvare de la un sprijin venit din afară.

Ce este deci de așteptat de la o apărare în munți, în ce cazuri este permisă aplicarea acestui procedeu, cât de departe este posibil și îngăduit să se meargă cu întinderea și divizarea forțelor, toate acestea teoria trebuie să le lase în grija tactului înaltului comandant. Este suficient dacă i-a arătat ce este, de fapt, acest mijloc, ce rol poate juca în război.

Un înalt comandant, care se lasă zdrobit într-o poziție extinsă de munte, merită să fie judecat de curtea marțială.

CAPITOLUL 18

APĂRAREA CURSURILOR DE APĂ

Fluviile și râurile importante aparțin, în măsura în care este vorba de apărarea lor, ca și munții, clasei barierelor strategice. Ele se deosebesc însă de munți în două puncte, unul privind apărarea lor relativă, celălalt, apărarea absolută.

Ca și munții, întăresc rezistența relativă, dar particularitatea lor este că se comportă ca o unealtă din material dur și casant; fie că rezistă oricărei lovituri, fără să se îndoie, fie că apărarea lor se sparge și încetează atunci în întregime. Dacă fluviul este foarte mare, iar celelalte condiții sunt favorabile, se poate ca trecerea lui să fie absolut imposibilă. Dacă, însă, apărarea unui fluviu oarecare este întreruptă într-un punct, atunci nu mai poate exista o apărare ulterioară de durată, ca în munți, ci cu acest singur act treaba este încheiată, în afară doar de cazul că fluviul respectiv străbate o zonă muntoasă.

Cealaltă particularitate a fluviilor în raport cu lupta este că, în vederea unei bătălii decisive, ele permit, în anumite cazuri, combinații foarte bune și, în general, combinații mai bune decât munții.

Ambele au în comun faptul că sunt obiecte periculoase și seducătoare, care au dus adesea la măsuri greșite și au antrenat pe cei în cauză în poziții periculoase. Vom atrage atenția asupra acestor rezultate la examinarea mai amănunțită a apărării cursurilor de apă.

Deși istoria este relativ săracă în apărări eficace pe fluvii și prin aceasta se justifică părerea că ele nu sunt bariere atât de puternice, cum se credea pe vremea când un sistem defensiv absolut recurgea la toate mijloacele de apărare oferite de teritoriu, influența lor favorabilă asupra luptei și în general a apărării țării, nu poate fi negată.

Pentru a ne face o idee coerentă despre ansamblul chestiunii vom enunța sistematic diferitele puncte de vedere din care vrem să examinăm obiectul.

Întâi, și în genere, trebuie să distingem rezultatele strategice pe care fluviile și râurile mari le oferă prin apărarea lor, de influența pe care o au asupra apărării țării, fără ca ele însele să fie aparate.

Apoi, chiar apărarea poate avea trei semnificații diferite:

1. o rezistență absolută cu forța principală;
2. o rezistență doar fictivă;
3. o rezistență relativă, cu corpuri de trupă subordonate, ca avanposturi, linii de acoperire, corpuri secundare etc.

În fine, ținând seama de forma ei, trebuie să distingem la această apărare trei grade principale sau tipuri distincte:

1. o apărare directă, prin împiedicarea trecerii;
2. o apărare mai mult indirectă, în care râul și valea sa sunt folosite doar ca mijloc pentru o mai bună combinație a bătăliei;
3. o apărare cu totul directă, prin menținerea unei poziții inatacabile pe malul inamic al râului.

Vom împărți observațiile noastre pe aceste trei grade și, după ce vom cunoaște pe fiecare din ele în raport cu prima și cea mai importantă semnificație, în final le vom lua în considerare și pe celelalte două. Începem deci, prin apărarea directă, adică aceea prin care trebuie împiedicată traversarea cursului de apă de către armata inamică.

De acest tip de apărare poate fi vorba numai la fluviul mari, adică cu volum mare de apă.

Combinatiile de spațiu, timp și forță, care trebuie considerate drept elemente ale acestei teorii a apărării, fac chestiunea destul de încălțită, astfel încât nu este tocmai ușor să se obțină un punct de plecare solid. Adâncind chestiunea, oricine va ajunge la următorul rezultat.

Timpul necesar construirii unui pod determină distanța la care este îngăduit să fie dispuse unele de altele corpurile de trupă ce trebuie să apere fluviul. Întreaga lungime a liniei de apărare, împărțită la această distanță, dă numărul corpurilor, iar masa trupei disponibile împărțită la numărul respectiv dă mărimea acestora. Dacă se compară acum mărimea fiecărui corp cu trupele pe care inamicul poate să le treacă peste apă prin alte mijloace, în timpul construirii podului, se va putea aprecia dacă este de conceput o rezistență eficientă. Căci este de presupus că trecerea poate fi forțată, numai dacă îi este posibil apărătorului să atace cu o superioritate considerabilă, adică aproximativ dublul trupelor ce au trecut apa până să fi fost terminat podul.

Un exemplu: dacă inamicul are nevoie de 24 ore pentru construirea podului său și nu poate traversa, în aceste 24 ore, cu mai mult de 20 000 de oameni prin alte mijloace, iar apărătorul poate apărea în aproximativ 12 ore în orice punct cu 20 000 de oameni, trecerea nu poate fi forțată, căci apărătorul va putea sosi când nu va fi trecut decât cam jumătate din acei 20 000 de oameni. Cum însă în 12 ore, inclusiv timpul necesar înștiințării, se pot parcurge în marș 4 mile, ar fi necesari câte 20 000 de oameni la 8 mile și 60 000 pentru apărarea fluviului pe o distanță de 24 mile. Aceasta ar ajunge nu numai pentru a apărea în orice punct vrem cu 20 000 de oameni, chiar dacă inamicul ar încerca două treceri concomitent, ci și cu dublul, în cazul unei singure treceri.

Aici sunt, deci, hotărâtoare trei împrejurări: 1. lărgimea cursului de apă, 2. mijloacele de trecere, căci ambele decid atât durata construcției podului, cât și numărul de oameni ce pot fi trecuți peste apă în cursul construcției podului, 3. puterea apărătorului. Puterea armatei inamice încă nu este luată aici în considerare. Potrivit acestei teorii, se poate spune că există un punct în care posibilitatea trecerii încetează complet și nici o superioritate n-ar fi în stare s-o forțeze.

Aceasta este teoria simplă a apărării directe a fluviului; adică aceea apărare în care vrem să împiedicăm inamicul să-și termine podul și să treacă apa; aici nu ținem încă seama de nici un efect al demonstrațiilor pe care le poate face inamicul. Vrem să cercetăm acum împrejurările mai concrete și măsurile necesare ale unei asemenea apărări.

Dacă facem din capul locului abstracție de toate particularitățile geografice, trebuie spus numai că corpurile determinate prin teoria enunțată mai sus trebuie dispuse, concentrate, chiar pe malul fluviului. Chiar pe mal, pentru că orice poziție mai îndepărtată ar lungi fără nevoie și folos drumurile; căci deoarece masa de apă a fluviului îi asigură pe apărători împotriva oricărei influențe importante a inamicului, este inutil să fie reținute trupe, ca rezervă, așa cum se procedează la o linie de apărare pe uscat. Afară de aceasta, de regulă, șoselele în susul și în josul apei sunt mai bune decât drumurile transversale, ce duc din spate la un punct oarecare al fluviului. În sfârșit, prin această dispunere, fluviul este incontestabil mai bine observat decât de un simplu lanț de posturi, în special pentru că toți comandanții se află prin preajmă. Aceste corpuri trebuie să fie concentrate, pentru că altfel toată socoteala ar fi alta. Cine știe ce înseamnă concentrarea ca pierdere de timp, acela va înțelege că tocmai în această dispunere concentrată stă cea mai mare eficacitate a apărării. Firește că, la prima vedere, este foarte atrăgător să-l împiedici pe inamic, prin posturi răzlețe, chiar să treacă fluviul cu ambarcațiuni; dar, cu puține excepții ale unor puncte care se pretează în mod deosebit la treceri, această măsură este foarte dăunătoare. Fără să ne gândim la dificultatea că inamicul ar putea strivi un asemenea post de pe malul opus cu un foc superior, asta înseamnă, de regulă, o cheltuie complet inutilă a forțelor, adică cu un asemenea post nu se obține nimic altceva decât că inamicul va alege un alt punct de trecere. Deci, dacă nu suntem atât de puternici încât să putem trata și apăra răul ca pe șanțul unei fortărețe, caz pentru care n-ar mai fi nevoie de nici o regulă, această apărare propriu-zisă a malului ne-ar abate în mod necesar de la scopul urmărit. În afară de aceste principii ale dispunerii generale mai sunt de luat în considerare: în primul rând, particularitățile fluviului, în al doilea rând, înlăturarea mijloacelor de trecere, în al treilea rând, influența fortărețelor situate de-a lungul fluviului.

Fluviul, considerat ca linie de apărare, trebuie să aibă la dreapta și la stânga puncte de sprijin, ca marea sau o regiune neutră, sau alte împrejurări trebuie să facă imposibilă trecerea inamicului dincolo de capătul liniei de apărare. Deoarece, însă, nici asemenea puncte de sprijin, nici asemenea împrejurări nu se vor găsi decât la întinderi mari, rezultă deja din aceasta că apărările fluviale trebuie să se întindă întotdeauna pe distanțe foarte importante, iar posibilitatea

unor trupe numeroase, masate în spatele unei linii fluviale relativ scurte, dispare din șirul cazurilor reale, de care trebuie să ținem seama întotdeauna. Spunem o *linie fluvială relativ scurtă* și înțelegem prin aceasta o lungime care n-ar depăși în mod considerabil extinderea obișnuită a unei poziții de apărare fără fluviu. Afirmăm că asemenea cazuri nu se întâmplă și orice apărare directă a fluviului este întotdeauna un fel de sistem de cordon, cel puțin în ce privește întinderea, și deci nu este deloc aptă să se opună unei ocoliri pe calea firească, în condițiile unei poziții concentrate. Unde este deci posibilă ocolirea, apărarea directă a fluviului, oricât de bune ar fi altminteri rezultatele ei, constituie o acțiune foarte periculoasă.

În ce privește însă cursul fluviului, între punctele sale extreme, este de la sine înțeles că nu toate punctele lui se pretează în aceeași măsură la trecere. Acest obiect mai poate fi cumva amănunțit, dar în fapt nu se poate ajunge la indicații precise, deoarece orice particularitate locală este adesea mult mai determinată decât toate câte sună, mari și importante, prin cărți. Asemenea indicații precise sunt și cu totul inutile, căci vederea fluviului și știrile obținute de la localnici sunt suficient de clare, fără să mai fie necesar să te mai gândești la ce scrie în cărți.

Pentru o mai amănunțită precizare putem spune că șoselele care duc la fluviu, afluenții lui, orașele mari situate pe malurile sale și, îndeosebi, insulele fluviului sunt obiectele ce favorizează cel mai mult trecerea, în schimb, poziția dominantă a malului, cursul curbat în locul de trecere, care obișnuiesc să joace rolul principal în cărți, au avut foarte rar influență. Cauza este că influența acestor două elemente se întemeiază pe ideea limitată a unei apărări absolute a malului, caz care, la fluviile mari, nu se întâmplă decât rar sau niciodată.

Oricare ar fi însă împrejurările care fac anumite puncte ale fluviului mai practicabile pentru trecere, ele vor influența poziția apărării și vor modifica într-o câtva legea geometrică generală; dar o prea mare îndepărtare de această lege, o prea mare biziure pe dificultățile anumitor puncte nu sunt recomandabile. Inamicul alege atunci tocmai locurile cele mai puțin favorizate de natură, dacă este sigur că acolo are mai puține șanse să ne întâlnească.

În orice caz, însă, ocuparea insulelor cu trupe cât mai puternice este o măsură recomandabilă; atacarea lor serioasă dezvăluie, în modul cel mai sigur, locul de trecere.

Deoarece corpurile de trupă așezate în apropierea fluviului trebuie să se deplaseze de-a lungul lui în sus și în jos, după cum o cer împrejurările, în lipsa unei șosele paralele, adaptarea celor mai apropiate drumuri secundare paralele sau chiar construirea de întregi tronsoane noi, pe distanțe scurte, fac parte din lucrările pregătitoare esențiale ale apărării.

Al doilea punct despre care trebuie să vorbim este înlăturarea mijloacelor de trecere. Treaba nu este ușoară nici pe fluviul propriu-zis, cel puțin cere un timp considerabil, dar aceste dificultăți sunt, de obicei, de neînvin la afluenții ce își au vărsarea pe malul inamic al fluviului, deoarece acele mijloace de trecere se și află, de obicei, în mâna inamicului. De aceea, este important să se închidă cu fortărețe vărsările acestor afluenți.

Deoarece, la fluvii mari, mijloacele de trecere pe care inamicul le aduce cu sine, și anume pontoanele sale, sunt rareori suficiente, trecerea depinde mult de mijloacele ce se găsesc chiar pe fluviu, pe afluenții acestuia și în marile orașe de pe malul său, în fine în pădurile din apropierea fluviului, pe care le poate folosi la construcția de ambarcațiuni și plute. Există cazuri în care toate aceste împrejurări îi sunt atât de potrivnice inamicului, încât fac aproape imposibilă traversarea fluviului.

În sfârșit, fortărețele aflate pe ambele maluri, sau numai pe cel inamic, constituie nu numai o pavăză împotriva trecerii pentru toate punctele din apropierea lor, în amonte și aval, dar și un mijloc de a bloca afluenții și de a strânge repede în ele ambarcațiunile.

Atât despre apărarea directă, care presupune o mare masă de apă. Dacă i se mai adaugă faptul că fluviul curge într-o vale adâncă, cu maluri abrupte sau mociroase, dificultatea trecerii și eficacitatea apărării cresc într-adevăr, ceea ce nu poate însă înlocui masa de apă, căci acele accidente de teren nu constituie o întrerupere absolută a regiunii, iar aceasta este o condiție necesară pentru apărarea directă.

Dacă se pune întrebarea ce rol poate juca o asemenea apărare directă a fluviului în planul strategic al campaniei, trebuie recunoscut că ea nu poate niciodată duce la o victorie hotărâtoare, parte pentru că intenția ei este să nu-l lase pe inamic să treacă apa, ci să strivească prima masă importantă cu care acesta a trecut-o, parte pentru că fluviul împiedică transformarea avantajelor obținute în luptă, printr-un contraatac puternic, în victoria decisivă.

În schimb, asemenea apărare a fluviului poate asigura adesea un mare câștig de timp, ceea ce de obicei îl interesează pe apărător. Aducerea la fața locului a mijloacelor de trecere costă adesea mult timp; dacă mai multe încercări eșuează, se mai câștigă încă mult timp în plus. Dacă, din pricina fluviului, inamicul își îndreaptă forțele în cu totul altă direcție, se vor obține desigur și alte avantaje. În fine, în toate cazurile în care inamicul nu este foarte hotărât să înainteze, fluviul îi va impune să se oprească și va constitui o apărare permanentă a țării.

O apărare directă a fluviului poate fi socotită, atunci când se folosesc mase mari de trupe, cu fluvii mari și în condiții favorabile, un foarte bun mijloc de apărare și poate da rezultate de care s-a ținut prea puțin seama în perioada mai recentă, evocându-se numai anumite apărări fluviiale nefericite, întreprinse cu mijloace insuficiente. Căci dacă, în condițiile tocmai enunțate, care doar pot fi ușor întrunite la fluvii ca Rinul și Dunărea, se reușește o apărare eficace, pe o lungime de 24 mile, cu 60 000 de oameni împotriva unei forțe considerabil superioare, se poate într-adevăr vorbi de un rezultat remarcabil.

Spunem împotriva unei forțe *considerabil superioare* și trebuie să mai revenim o dată asupra acestui punct. După teoria pe care am expus-o, totul depinde de mijloacele de trecere și nu de forța care vrea să treacă, presupunând desigur că aceasta nu este mai mică decât cea care apără fluviul. Pare foarte ciudat și este totuși adevărat. Dar, firește, nu trebuie uitat că majoritatea apărărilor pe fluvii sau, practic vorbind, toate câte sunt, nu dispun de puncte de sprijin de o valoare absolută, deci pot fi ocolite și că această ocolire este mult ușurată de o mare superioritate numerică. Există cu atât mai puține motive de a disprețui acest mijloc de apărare, dacă ne mai gândim că o asemenea apărare directă pe fluviu, chiar dacă este dată peste cap de inamic, tot nu poate fi comparată cu o bătălie pierdută și cu atât mai puțin poate duce la o înfrângere, pentru că numai o parte a trupelor noastre a participat la luptă, iar adversarul, reținut de trecerea lentă pentru un pod, nu poate da mari urmări succesului său.

În toate chestiunile vieții practice importă să nimerești punctul care trebuie și, astfel, la apărarea fluviială este o mare diferență dacă ai sesizat bine sau nu condițiile; o împrejurare aparent neimportantă poate schimba esențial situația, iar ceea ce ar fi fost aici o măsură foarte înțeleaptă și eficace poate deveni dincolo o nerozie dăunătoare. Dificultatea de a aprecia totul just și de a nu crede că un fluviu este egal cu altul este poate mai mare aici decât în altă parte, motiv pentru care trebuie să ne ferim în mod deosebit de pericolul unor aplicații și interpretări eronate. Dar, după ce am atras atenția asupra acestui aspect, nu avem încotro și declarăm răspicat că socotim cu totul nedemne de luat în considerare răcnetecele celor care, din sentimente confuze și concepții șovăielnice, așteaptă totul de la atac și mișcare, văzând tot războiul întruchipat de husarul ce atacă în galop, cu sabia în vânt.

Asemenea concepții și sentimente nu sunt întotdeauna suficiente, chiar dacă persistă cu adevărat (vrem numai să amintim de, pe vremuri, vestitul dictator Wedel¹⁴⁷, în 1759, la Züllichau¹⁴⁸); dar ceea ce este cel mai grav, ele nici nu persistă decât rareori și-l părăsesc pe comandant în ultimul moment, când îl năpădesc cazuri mari, complexe, încălcate într-o mie de împrejurări.

Credem, deci, că o apărare directă a fluviului poate da rezultate bune când este vorba de mase mari de trupe și de condiții favorabile, iar apărătorul se mulțumește cu un rezultat negativ modest. Dar cu un număr mai mic de oameni nu mai este așa. În timp ce, pe o anumită linie de fluviu, 60 000 pot interzice trecerea la 100 000 de oameni și chiar mai mulți, 10 000 de oameni n-ar fi în stare, pe aceeași distanță, să interzică trecerea unui corp de aceeași mărime, ba nici măcar a unui pe jumătate atât de puternic, dacă acesta și-ar asuma riscul să se afle de aceeași parte a apei cu un inamic atât de superior lui. Chestiunea este clară, căci mijloacele de trecere nu se schimbă.

Până acum ne-am ocupat puțin de traversările simulate pentru că ele nu prea intră în considerare la apărarea fluviială; căci, pe de o parte, în aceste acțiuni nu se ajunge la concentrarea armatei într-un singur punct, ci fiecărei părți îi este oricum atribuită o anumită porțiune a cursului fluviului spre apărare, pe de altă parte, asemenea treceri simulate sunt, și în condițiile date, foarte dificile. Într-adevăr, dacă mijloacele de trecere sunt oricum rare, adică nu sunt disponibile la locul cerut, în cantitățile dorite de atacator pentru a-și asigura acțiunea, cu greu va voi și va putea să folosească o parte însemnată din ele pentru trecerea simulată; în orice caz, prin această operație, masa de trupe pe care o va putea trece peste apă la adevăratul punct de trecere va fi cu atât micșorată și se va câștiga, deci, de cealaltă parte, iarăși ca timp, ce s-ar putea pierde prin nesiguranță.

De regulă, această apărare fluvială directă n-ar putea să se potrivească decât fluviilor europene din prima categorie, pe ultima jumătate a cursului lor.

Al doilea tip de apărare este adecvat cursurilor de apă mai mici, iar dacă văile lor sunt adânci, chiar unora foarte neînsemnate. Această apărare constă în ocuparea poziției mai înăpoi, la o asemenea distanță încât să existe posibilitatea de a afla armata inamică la trecere fie împărțită, dacă trece apa concomitent în mai multe puncte, fie încă aproape de râu și redusă la un pod sau o șosea, dacă trecerea s-a făcut într-un singur punct. Să fii înghesuit cu spatele la un râu important sau o vale adâncă și limitat la o singură cale de retragere este o situație foarte defavorabilă pentru bătălie, iar în folosirea acestei împrejurări constă apărarea tuturor cursurilor de apă medii și a văilor adânci.

Dispunerea unei armate în corpuri mari, aproape de malul fluviului, pe care o socotim cea mai bună pentru apărarea directă, are premisa că inamicului îi este imposibil să treacă pe neașteptate fluviul în mase mari, pentru că, altfel, riscul ca aceste corpuri să fie bătute separat și pe rând este foarte mare în condițiile celui dispozitiv. Dacă, deci, împrejurările care favorizează apărarea fluviului nu sunt suficient de avantajoase, fie pentru că inamicul dispune deja de prea multe mijloace pentru trecerea apei, fie pentru că fluviul are prea multe insule sau chiar vaduri, că nu este destul de larg, că noi suntem prea slabi etc., nu mai poate fi vorba de acea metodă. În asemenea caz, trupele trebuie retrase cu ceva de la fluviu, pentru a se asigura legătura dintre ele, iar tot ce rămâne de făcut este o concentrare cât se poate de accelerată în punctul unde inamicul execută trecerea, pentru a-l ataca înainte ca el să fi câștigat atâta teren încât să-i stea mai multe treceri la dispoziție. Aici, deci, râul sau valea se află sub observarea unui lanț de avangposturi și sunt slab apărate, în timp ce armata este dispusă în mai multe corpuri, în puncte potrivite, la oarecare distanță (de obicei de câteva ore) de fluviu.

Lucrul cel mai dificil îl constituie aici trecerea prin defileu pe care-l constituie fluviul și valea lui. Aici, deci, nu este vorba numai de masa de apă, ci de ansamblul defileului, o vale stâncoasă adâncă fiind, de regulă, mai utilă apărătorului decât lărgimea mare a unui fluviu. Dificultatea pe care o prezintă trecerea unei mase mari de trupe printr-un defileu important este în realitate cu foarte mult mai mare decât pare să rezulte din simpla reflecție. Timpul necesar este considerabil și riscul foarte neliniștitor ca apărătorul să poată intra, chiar în timpul trecerii prin defileu, în stăpânirea înălțimilor înconjurătoare. Dacă primele trupe atacatoare înaintază prea mult, ajung mai curând în contact cu apărătorul și sunt în primejdie să fie strivite de o forță superioară, iar dacă rămân în apropierea punctului de trecere, lupta are loc în cea mai proastă situație. Trecerea peste o asemenea tăietură a terenului, pentru a te bate dincolo de aceasta cu armata inamică este, de aceea, o acțiune îndrăzneță sau care presupune o mare superioritate și siguranță a conducerii.

Firește că o asemenea linie de apărare nu se poate întinde pe o lungime similară cu cea a apărării directe a unui fluviu mare, căci există intenția de a te bate cu ansamblul reunit al forțelor, iar trecerile, cât ar fi ele de grele, tot nu pot fi comparate cu cele peste un fluviu mare; ocolirea îi este deci inamicului mult mai la îndemână. Numai că această ocolire îl îndepărtează de direcția sa naturală (căci presupunem, se înțelege, că tăietura văii străbate aproximativ perpendicular această direcție) și efectul negativ al liniilor de retragere strâmtorate nu dispăre dintr-o dată, ci numai treptat, astfel încât apărătorul tot continuă să aibă încă oarecare avantaje asupra atacatorului, chiar dacă acesta n-a fost ajuns de apărător chiar în momentul crizei, ci a obținut, prin ocolire, ceva mai mult spațiu de mișcare.

Deoarece nu vorbim de râuri numai în legătură cu volumul lor de apă, ci acordăm aproape mai multă atenție adâncii tăieturi a văii lor, trebuie să subliniem că, prin aceasta, nu ne gândim la o vale de munte în toată regula, căci pentru acel caz ar fi valabil tot ce s-a spus despre munți. După cum se știe, există foarte multe regiuni de șes unde chiar albiile unor cursuri de apă mici formează tăieturi adânci și abrupte; de altfel, malurile mocirloase și alte obstacole ale accesului țin de același aspect.

În aceste condiții, deci, așezarea unei armate de apărare înăpoia unui râu important sau unei văi adânci este o poziție foarte avantajoasă, iar acest tip de apărare a râului trebuie socotit printre cele mai bune măsuri strategice.

Slăbiciunea lui, punctul care-l poate face lesne pe apărător să se poticnească, este prea marea întindere a forțelor. Este atât de firesc să te lași, în asemenea caz, tras de la un punct posibil de trecere la altul și să nu sesizezi pe cel la care trebuie să te oprești; dacă nu reușești însă să dai

bătălia cu toată armata reunită, efectul este ratat: o luptă pierdută, o retragere necesară, dezordine și pierderi felurite pot aduce armata în pragul unei înfrângerii totale, chiar dacă n-a rezistat până la extrema limită.

Că, în aceste condiții, apărătorul nu trebuie să se întindă prea mult, că, în orice caz, în seara zilei în care inamicul a făcut trecerea trebuia să-și fi concentrat acolo toate forțele, atât este destul spus și poate ține locul tuturor celorlaltor combinații legate de timp, forță și spațiu, care aici depind de atâtea aspecte locale.

Bătălia provocată în asemenea condiții trebuie să aibă un caracter deosebit, și anume cel al maximei impetuozități din partea apărătorului. Trecherile simulate, cu care atacatorul l-a putut ține un timp în incertitudine, vor permite, de regulă, manifestarea acestei impetuozități abia în ultimul moment. Avantajele specifice ale poziției sale constau în poziția dezavantajoasă a corpurilor inamice pe care le are drept în față; dacă din alte puncte de trecere sosesc alte corpuri, care îl învalăuie, nu le poate riposta acestora ca într-o bătălie defensivă, cu lovituri puternice din spate, căci astfel și-ar sacrifica avantajele poziției; el trebuie, deci, să decidă chestiunea pe linia sa de front, înainte ca acele corpuri să-i poată dauna, adică trebuie să-l atace pe inamicul din fața sa cât mai repede și mai puternic posibil, iar prin înfrângerea lui să hotărască totul.

Scopul acestei apărări fluviale nu poate fi însă niciodată rezistența împotriva unei forțe superioare, cum poate fi eventual imaginată la apărarea directă a unui fluviu mare; căci, de regulă, aici ajungem într-adevăr să avem de-a face cu cea mai mare parte a armatei inamice și, chiar dacă aceasta se întâmplă în împrejurări favorabile, este lesne de înțeles că trebuie deja ținut seama de raportul forțelor.

Așa stau lucrurile cu apărarea cursurilor mijlocii de apă și a văilor adânci, când este vorba chiar de masa principală a armatelor, care are nevoie de o victorie decisivă; în acest caz, rezistența considerabilă ce se poate opune pe marginea unei văi nu compensează dezavantajele unei poziții dispersate. Dacă, însă, este vorba numai de întărirea unei linii de apărare secundare, care trebuie să reziste un timp în așteptarea unui ajutor, se poate totuși organiza o apărare nemijlocită a marginilor văii sau chiar a malurilor și, chiar dacă nu sunt de așteptat aici avantaje similare ca în pozițiile de munte, rezistența tot va dura întotdeauna mai mult decât în teren obișnuit. Un singur caz face acest procedeu foarte periculos ori imposibil: când fluviul își urmează cursul în meandre foarte pronunțate, ceea ce se întâmplă des la apele cu văi adânci. Ajunge să privim cursul Moselei în Germania. În cazul apărării ei, unitățile împinse în ieșindurile coturilor ar fi aproape inevitabil pierdute în retragere.

Că un fluviu mare oferă aceleași mijloace de apărare ca cele pe care, în condițiile unor armate importante, le-am atribuit aici cursurilor mijlocii de apă, și anume în condiții mult mai favorabile, se înțelege de la sine, iar acest caz se va aplica de fiecare dată când pentru apărător este important să obțină o victorie deplină (Aspern).

Cazul în care o armată își stabilește frontul chiar înaintea unui fluviu, unui râu sau unei văi adânci, pentru a dobândi prin aceasta un obstacol tactic de acces, o *întărire tactică a frontului*, este cu totul altul, considerarea lui mai amănunțită privind tactica; noi vrem să spunem despre această măsură doar că, în fond, este o completă autoînșelare. Dacă tăietura este foarte considerabilă, frontul poziției devine prin aceasta cu totul inatacabil. Deoarece această poziție nu este mai greu de ocolit decât oricare alta, ea ar echivala în fond, pentru apărător, cu a se da de bunăvoie la o parte din calea atacatorului, ceea ce e greu de crezut că ar fi fost intenția acestei dispunerii. Asemenea dispunere poate fi, deci, de folos numai unde situația liniilor de comunicații este, din pricina condițiilor locale, atât de dezavantajoasă pentru atacator, încât orice abateri de la drumul drept ar avea consecințe proaste pentru el.

La acest al doilea mod de apărare trecherile simulate sunt mult mai primejdioase, căci atacatorul le execută mai lesne, iar apărătorul are datoria să concentreze toată armata în punctul potrivit. Pe de o parte, însă, timpul apărătorului nu este chiar atât de limitat aici, pentru că avantajele sale nu încetează până ce atacatorul și-a concentrat toată armata și a reușit mai multe treceri; pe de altă parte, efectul atacurilor simulate tot nu este atât de mare aici ca la apărarea unui cordon, unde totul trebuie oprit în loc, și, deci, privind folosirea rezervei, nu trebuie răspuns, ca în cazul nostru, la simpla întrebare unde își are adversarul forța principală, ci la cea, mult mai dificilă, care punct va fi primul dat peste cap.

Despre amândouă tipurile de apărare a cursurilor de apă mari și mici trebuie să mai observăm, în general, că ordonate în graba și confuzia unei retrageri, fără pregătiri, fără înlăturarea

mijloacelor de trecere, fără cunoașterea exactă a regiunii, firește că nu pot da rezultatele la care ne-am referit aici. În majoritatea cazurilor nici nu trebuie contat pe ele și a dispersa de dragul lor armata în poziții întinse este o mare prostie.

În general, așa cum în război eșuează tot ce nu se întreprinde cu conștiința limpede, cu voința întreagă și fermă, va eșua și o apărare pe râu, aleasă pentru că a lipsit curajul de a înfrunta pe inamic într-o bătălie în câmp deschis, în speranța că râul larg, valea adâncă l-ar opri. Aici există atât de puțină încredere adevărată în propria situație încât, de obicei, înaltul comandant și armata sunt plini de cele mai îngrijorătoare presimțiri, care se și împlinesc, de regulă, destul de curând. O bătălie în câmp deschis doar nu presupune, ca un duel, condiții absolut identice, iar un apărător care nu știe să dobândească în aceste condiții avantaje prin particularitatea apărării, nici prin marșuri rapide, nici prin cunoașterea regiunii, nici prin libertatea mișcărilor, pe acela nu-l mai poate ajuta nimic, râul și valea sa încă mai puțin decât altele.

Al treilea mod de apărare, printr-o poziție fortificată stabilită pe malul inamic, își întemeiază eficiența pe riscul ce rezultă de aici pentru inamic, că un fluviu i-ar putea tăia liniile de comunicație și, deci, le-ar limita la una sau câteva treceri pe poduri. Rezultă de la sine că aici nu poate fi vorba decât de râuri importante, cu volum mare de apă, căci numai acestea prezintă o asemenea situație, în timp ce un curs de apă ce are doar vale adâncă oferă, de obicei, atâtea treceri încât această eventualitate cade cu totul. Această poziție trebuie să fie foarte puternică, aproape inatacabilă, altfel ar însemna că-l întâmpinăm pe inamic la jumătatea drumului și abandonăm avantajele noastre. Dacă, însă, poziția este atât de puternică încât inamicul nu se va decide la un atac, s-ar putea ca el să fie fixat, în anumite împrejurări, pe același mal pe care ne aflăm și noi. Dacă ar executa trecerea, și-ar expune liniile sale de comunicații, dar firește le-ar amenința totodată pe ale noastre. Aici, ca în toate cazurile în care este vorba de o depășire reciprocă, totul depinde de ale cui linii de comunicații sunt mai asigurate în ce privește numărul, situația și celelalte împrejurări, apoi de cine are cel mai mult de pierdut și în alte privințe, putând fi deci ușor supralicitat de adversar, în fine, de care armată păstrează un mai mare potențial de victorie, putându-se sprijini de el în cazul extrem. Într-un astfel de caz, rolul râului nu este decât să potenteze riscurile reciproce ale unei asemenea mișcări, pentru că ambii adversari sunt reduși la poduri. În măsura în care se poate presupune, deci, că trecerile apărătorului, ca și depozitele lui de toate felurile, sunt mai asigurate de fortificații decât cele ale atacatorului, o asemenea apărare este într-adevăr de închipuit, iar în cazurile în care celelalte împrejurări n-ar fi destul de favorabile unei apărări directe a râului, ar putea s-o înlocuiască. Este adevărat că, în acest caz, râul nu este apărat de armată, nici armata de râu, dar teritoriul este apărat prin combinarea ambelor și doar asta importă.

Trebuie însă recunoscut că acest mod de apărare, fără lovitură decisivă, semănând cu tensiunea în care cele două electricități se află în atingere numai prin atmosferele lor, poate opri doar un impuls nu foarte puternic. Această apărare poate fi folosită împotriva unui înalt comandant prudent, nehotărât, lipsit de elan violent, chiar dacă dispune de o mare superioritate de forțe; tot astfel, dacă a și intervenit un fel de echilibru al forțelor, iar adversarii nu mai caută decât să obțină mici avantaje. Dacă, însă, avem de-a face cu forțe superioare, comandate de un șef temerar, acest mod de apărare este o cale riscantă, care duce aproape de prăpastie.

Modul acesta de apărare are însă un aspect atât de îndrăzneț și, totodată, de științific, încât am fi tentați să-l numim elegant. Există totuși puține exemple ale acestui mod elegant de a proceda, deoarece eleganta ajunge ușor la îngâmfare, iar aceasta nu s-ar ierta în război atât de ușor ca în societate. Din acest al treilea mod se dezvoltă un mijloc ajutător deosebit pentru cele două dintâi, și anume de a amenința mereu cu trecerea, prin păstrarea unui pod și a unui cap de pod.

În afara scopului unei rezistențe absolute cu forța principală, fiecare din cele trei moduri de apărare fluvială mai poate avea și scopul unei rezistențe simulate.

Această aparență a unei rezistențe, pe care nu vrem cu adevărat s-o opunem, este de fapt legată de multe alte măsuri și, în fapt, de orice poziție care este altceva decât un simplu bivouac; apărarea simulată a unui mare fluviu devine, însă, o adevărată demonstrație, prin aceea că în vederea ei se iau o mulțime de măsuri mai mult sau mai puțin complicate și că efectul obișnuiește să fie mai puternic și mai durabil decât la toate celelalte; căci actul unei asemenea treceri de fluviu în prezența armatei noastre este întotdeauna pentru adversar un pas important, la care reflectează adesea mult, sau pe care îl amână pentru un timp mai potrivit.

Pentru o asemenea apărare simulată este, deci, necesar ca armata principală să se împartă și să se dispună de-a lungul fluviului aproximativ în felul în care ar face-o pentru una adevărată; deoarece, însă, intenția unei simple apărări simulate arată că împrejurările nu sunt suficient de favorabile pentru una adevărată, din acea dispunere, care trebuie să fie în mod necesar mai mult sau mai puțin întinsă și dispersată, poate apărarea foarte ușor primejdia unor pierderi mari, dacă corpurile respective ar vrea cu adevărat să treacă la o rezistență, fie și moderată; aceasta ar fi, în sensul propriu al cuvântului, o jumătate de măsură. În cazul unei apărări simulate deci, totul trebuie să fie calculat în vederea reunirii fără greș a armatei într-un punct aflat sensibil mai adânc în spate, adesea chiar la distanță de câteva zile de marș, și nu se poate opune decât rezistența compatibilă cu această necesitate.

Pentru a ilustra părerea noastră și a arăta totodată importanța pe care o poate avea o apărare simulată, amintim sfârșitul campaniei din 1813. Bonaparte a retrecut Rinul cu 40 000-50 000 de oameni. Ar fi fost o imposibilitate să apere acest fluviu în zona în care aliații îl puteau trece comod, după direcția forțelor lor, și anume de la Mannheim până la Nimègue. Bonaparte nu se putea, deci, gândi să opună prima rezistență serioasă decât eventual pe Maas* franceză, unde ar fi putut apărea iarăși, întru câțva consolidat. Dacă și-ar fi retras imediat forțele până acolo, aliații i-ar fi urmat îndeaproape; dacă și-ar fi așezat trupele în cantonamente de odihnă peste Rin, un moment mai târziu s-ar fi creat inevitabil aceeași situație; căci, chiar cu cea mai timidă prudență, adversarul tot ar fi trecut Rinul cu cete de cazaci și alte trupe ușoare; iar dacă vedea că asta reușea atât de bine, ar mai fi urmat și alte corpuri de trupă. Era deci necesar ca trupele franceze să ia măsuri pentru a apăra serios Rinul. Deoarece era de prevăzut că din această apărare nu se va alege nimic, de îndată ce aliații vor începe cu adevărat trecerea, ea trebuia considerată o simplă demonstrație, în care corpurile franceze nu erau expuse nici unui risc, punctul lor de adunare fiind Mosela superioară. Numai Macdonald¹⁴⁹, care, precum se știe, se afla la Nimègue, a comis greșeala să aștepte până a fost alungat cu adevărat, ceea ce s-a întâmplat abia la mijlocul lui ianuarie, corpul lui Wintzingerode¹⁵⁰ sosind mai târziu, încât Macdonald nu s-a mai putut reuni cu Bonaparte înainte de bătălia de la Brienne¹⁵¹. Această apărare simulată a Rinului, însă, a ajuns să-i facă pe aliați să se oprească din înaintarea lor și să ia hotărârea de a amâna trecerea până la sosirea întăririlor, adică cu 6 săptămâni, care trebuiau să aibă o valoare extraordinară pentru Bonaparte. Fără apărarea simulată a Rinului, victoria de la Leipzig ar fi dus direct la Paris, iar o bătălie dincoace de capitală le-ar fi fost cu totul imposibilă francezilor.

O asemenea simulare poate avea loc și la apărarea de al doilea tip a cursurilor de apă, deci a celor mijlocii, numai că în general va fi mult mai puțin eficace, pentru că aici simple încercări de trecere sunt mult mai ușoare, iar iluzia se va risipi curând.

La cel de al treilea tip de apărare a cursurilor de apă, demonstrația ar fi fără îndoială și mai puțin eficace și n-ar fi mai de folos decât oricare alte poziții ocupate provizoriu.

În fine, primele două tipuri de apărare sunt foarte adecvate pentru a conferi o forță mult mai mare și mai sigură, decât dacă ar fi fără fluviu, unei linii de avanposturi sau unei alte linii de apărare, dispuse în vederea unui scop secundar (cordon), sau unui corp secundar, dispus pentru simpla observare. În toate aceste cazuri nu poate fi vorba decât de o rezistență relativă, care este, desigur, considerabil întărită de o astfel de tăietură în teren. De altfel, într-un asemenea caz, trebuie să ne gândim nu numai la timpul relativ lung cât durează rezistența în cursul luptei, ci și la îndelungata reflecție ce precede fiecare acțiune, în urma căreia, în lipsa unor motivări stringente, în nouăzeci și nouă de cazuri dintr-o sută, aceasta nu mai are loc.

CAPITOLUL 19

APĂRAREA CURSURILOR DE APĂ

(Continuare)

Rămâne să mai spunem ceva despre eficacitatea pe care cursurile de apă o au în apărarea țării, chiar când nu sunt ele însele apărate.

* În franceză: Meuse (n. tr.).

Orice râu mai mare, cu valea sa principală și văile afluenților săi, constituie un foarte important obstacol în teren și va fi deci în general, favorabil apărării; influența sa specifică însă se poate detalia în funcție de principalele sale caracteristici.

Întâi, trebuie să distingem dacă curge paralel, oblic sau perpendicular în raport cu frontiera, adică cu frontul general strategic. Dacă curge paralel, trebuie să distingem cazul în care propria armată are râul în spate, de cel în care îl are în spate atacatorul, în ambele cazuri trebuind să se țină seama de distanța la care se află armata de el.

O armată în apărare, care are un râu important în spatele ei, aproape, dar nu la mai puțin de un marș obișnuit, și are pe acest râu un număr suficient de puncte de trecere asigurate, este incontestabil într-o situație mult mai puternică decât ar fi fără râu; căci chiar dacă pierde ceva din libertate în toate mișcările sale, trebuind să țină seamă de punctele de trecere, câștigă, în schimb, mult mai mult prin siguranța spatelui său strategic, adică îndeosebi a liniilor sale de comunicații. Bineînțeles că ne gândim aici la apărarea în propria țară, căci în cea inamică, chiar dacă armata inamică s-ar afla în fața noastră, am avea întotdeauna să ne temem de inamic, mai mult sau mai puțin, și în spate, dincolo de râu; în acest caz râul, prin punctele obligate de trecere pe care le comportă, ar avea mai curând un efect defavorabil asupra situației noastre. Cu cât râul se va afla mai departe în urma armatei, cu atât mai puțin îi va fi util și, de la anumite distanțe, efectul lui va fi cu totul nul.

Dacă armata atacatoare trebuie să lase, în înaintare, un râu în urma sa, acesta nu va avea decât o influență negativă asupra mișcărilor ei, căci îi restrânge liniile de comunicație la puținele sale puncte de trecere. În 1760, la Breslau, când principele Heinrich¹⁵² le ieșea în întâmpinare rușilor pe malul drept al Oderului, evident că Oderul, ce curgea la un marș în urma lui, constituia pentru el un punct de sprijin; în schimb rușii, care au trecut mai târziu Oderul, sub comanda lui Cernișev¹⁵³, erau într-o situație foarte incomodă, tocmai datorită pericolului de a li se tăia retragerea la singurul pod peste fluviu.

Dacă râul trece, însă, mai mult sau mai puțin perpendicular prin teatrul de război, avantajul este din nou de partea apărătorului, căci, în primul rând, există de obicei un număr de poziții bune, prin rezemarea lor de râu și folosirea văilor transversale ale afluenților ca întăriri ale frontului (ca Elba pentru prusieni în războiul de șapte ani); în al doilea rând, atacatorul va trebui, fie să lase intact unul din maluri, fie să se împartă, iar la împărțirea aceasta nu se poate ca apărătorul să nu fie avantajat, căci va dispune de mai multe puncte de trecere asigurate decât atacatorul. Ajunge să aruncăm o privire de ansamblu asupra războiului de șapte ani pentru a ne convinge că Oderul și Elba i-au fost de mare folos lui Frederic cel Mare la apărarea teatrului său de război, anume a Sileziei, Saxoniei și Brandenburgului, și deci i-au stânjenit mult pe austrieci și pe ruși în cucerirea acestor provincii, deși o adevărată apărare a acestor râuri nu a avut loc nici o singură dată în tot războiul de șapte ani, iar cursul lor, în majoritatea cazurilor, era mai curând oblic sau perpendicular față de front decât paralel cu acesta.

Numai situația în care râul poate juca rolul de cale de transport, în cazul unui curs mai mult sau mai puțin perpendicular, este, în genere, favorabilă atacatorului; acestuia, având căile de comunicație cele mai lungi și, deci, dificultăți mai mari în transportul tuturor celor necesare, o ușurare importantă, ca transportul pe apă, trebuie să-i fie de folos. De fapt, și aici apărătorul va avea avantajul de a putea bara fluviul cu fortărețe eşalonate de la punctul de frontieră încoace; dar acesta nu anulează avantajele acordate de râu, în cursul său până la frontieră, atacatorului. Dacă ne gândim însă că multe râuri nu sunt navigabile, nici acolo unde au afins o lățime destul de importantă după criterii militare, că altele nu sunt navigabile în orice sezon, că navigația în amonte este foarte lentă și adesea dificilă, că numeroasele meandre ale unor râuri ajung să lunghească drumul la mai mult de dublu, că acum principalele căi de legătură între țări sunt de cele mai multe ori șoselele, în sfârșit că, actualmente, grosul necesarului se procură, mai mult decât înainte, din provinciile cele mai apropiate și nu pe cale comercială de la distanțe mari, se constată că navigația* nici nu joacă un asemenea rol în întreținerea armatelor, cum se obișnuiește să se prezinte în cărți, și că, de aceea, efectul ei asupra mersului evenimentelor este foarte îndepărtat și nesigur.

* Fluvială (n. tr.).

CAPITOLUL 20

A. APĂRAREA ÎN TEREN MLĂȘTINOS

Zone întinse de mlaștini, ca Bourtang din nordul Germaniei, se întâlnesc atât de rar încât n-ar merita să zăbovim asupra lor; dar nu trebuie uitat că anumite lunci joase și maluri mlăștinoase ale unor râuri mici sunt mai frecvente și constituie zone foarte considerabile în regiune, care pot fi folosite pentru apărare și pe care chiar le vedem prea des folosite în acest scop.

Măsurile de luat pentru apărarea lor sunt aproximativ aceleași ca la fluviu, trebuie însă ținut seama de unele particularități. Prima și cea mai importantă este că o mlaștină care, în afara digurilor, este cu totul necirculabilă pentru infanteriști, prezintă mult mai mari dificultăți de trecere decât orice fluviu; întâi, pentru că un dig nu se construiește atât de repede ca un pod, în al doilea rând, pentru că nu există mijloace de trecere provizorii, cu care ar putea fi trecute dincolo trupele menite să-i acopere pe constructori. Nimeni nu va începe să construiască un pod fără a se servi de o parte din vase pentru a trece avangarda; la mlaștini însă acest mijloc nu poate fi folosit. Procedeu cel mai simplu de a asigura unor simpli infanteriști o trecere peste mlaștină ar fi așternerea de scânduri, dar dacă mlaștina are o oarecare lărgime, această treabă cere incomparabil mai mult timp decât trecerea fluviului cu primele ambarcațiuni. Dacă mai și curge prin mijlocul mlaștinii un râu, peste care nu se poate trece fără pod, sarcina trecerii primelor trupe devine și mai dificilă, căci pe simplele scânduri pot trece desigur oameni unul câte unul, dar nu pot fi transportate materiale grele, necesare pentru construirea podului. În anumite împrejurări, această dificultate poate fi de neînviș.

O a doua particularitate a mlaștinilor este că punctele lor de trecere nu pot fi complet păzite, ca cele ale fluviilor; podurile pot fi demontate sau distruse în asemenea măsură încât să nu mai poată fi de fel folosite; digurile pot fi cel mult străpunse, ceea ce nu înseamnă mare lucru. Dacă prin mlaștină trece o mică apă curgătoare, podul ei poate fi ridicat, dar aceasta nu împiedică toată trecerea, ca distrugerea unui pod peste un râu important. Consecința firească este că digurile existente trebuie, de fiecare dată, ocupate de forțe puternice și serios apărate, dacă, în genere, vrem să avem un avantaj de pe urma mlaștinii.

Așadar, pe de o parte, suntem siliți la apărare locală, pe de alta, aceasta este ușurată de dificultatea trecerii prin alte locuri; aceste două particularități impun apărării mlaștinilor un caracter mai local și mai pasiv decât îl are apărarea râurilor.

O consecință este că apărătorul trebuie să fie relativ mai puternic decât la apărarea directă a unui curs de apă sau, cu alte cuvinte, că nu se poate constitui o linie de apărare atât de lungă, îndeosebi în Europa civilizată, unde, chiar și în cele mai favorabile împrejurări, numărul punctelor de trecere este, totuși, de obicei foarte mare.

În această privință, mlaștinile sunt deci inferioare cursurilor mari de apă, ceea ce este foarte important de reținut, căci orice apărare locală este foarte delicată și periculoasă. Dacă, însă, se ține seama că astfel de mlaștini și depresiuni mocirloase sunt, de obicei, incomparabil mai largi decât cele mai mari fluviu europene, că, în consecință, un post așezat pentru apărarea punctului de trecere nu riscă niciodată să fie strivit de focul de pe celălalt mal, că efectul propriului său foc este extraordinar sporit prin existența unui dig îngust de tot și foarte lung, că, în genere, o trecere printr-un astfel de drum îngust, lung de un sfert sau o jumătate de milă, întârzie înaintarea incomparabil mai mult decât trecerea peste un pod, trebuie recunoscut că asemenea depresiuni mocirloase sau mlaștini, dacă nu au prea multe puncte de trecere, se numără printre cele mai puternice linii de apărare ce pot exista.

O apărare indirectă, cum am cunoscut-o la râuri și fluviu, în care este folosită tăietura terenului pentru a începe în mod favorabil o bătălie principală, rămâne de altfel deopotrivă aplicabilă și la mlaștini.

A treia metodă a apărării unui curs de apă, printr-o poziție pe malul inamic, ar deveni însă prea îndrăzneță, din pricina dificultății și duratei trecerii.

Este însă deosebit de periculos să ne angajăm în apărarea unor mlaștini, pășuni mocirloase, terenuri nămolose, care nu sunt absolut necirculabile în afara digurilor. Un singur punct de trecere descoperit de inamic îi ajunge atunci să spargă linia apărării ceea ce, în cazul unei rezistențe serioase, provoacă întotdeauna mari pierderi.

B. INUNDAȚIILE

Trebuie să ne mai referim la inundații. Ca mijloc de apărare și ca fenomen natural sunt, încontestabil, asemănătoare mlaștinilor.

Desigur, se ivesc rar; poate că Olanda este singura țară din Europa unde ele constituie un fenomen care să merite a fi cercetat din punctul nostru de vedere. Dar tocmai această țară ne silește, din cauza ciudatelor campanii din 1672 și 1787, cât și a situației sale importante pentru Germania și Franța, să consacram câteva considerații fenomenului respectiv.

Caracterul acestor inundații olandeze este deosebit de cel al obișnuitelor depresiuni mocir-loase și de nestrăbătut prin următoarele:

1. țara însăși este uscată și constă fie din pășuni, fie chiar din ogoare;
2. un număr de mici canale de irigare și desecare mai mult sau mai puțin largi și adânci o străbat astfel încât, pe alocuri, decurg paralel;
3. canale mai mari, destinate irigației, desecării și navigației, mărginite de diguri, străbat țara în toate direcțiile posibile și nu pot fi trecute decât pe poduri;
4. nivelul terenului întregii regiuni inundabile este sensibil sub nivelul mării, deci și sub nivelul canalelor;
5. rezultă din aceasta că, prin străpungerea de diguri, deschiderea sau închiderea de stăvilare, este posibil ca țara însăși să fie inundată, astfel încât să nu rămână uscate decât drumurile aflate pe digurile mai înalte, celelalte fiind fie complet acoperite de apă, fie măcar în aseme-nea măsură muiate, încât să nu mai poată fi folosibile. Chiar dacă nivelul inundației nu este decât de 3-4 picioare, astfel încât pe alocuri s-ar mai putea străbate prin apă și noroi scurte distanțe, și această mișcare este împiedicată de micile canale pomenite la punctul 2, care nu se văd. Numai acolo unde aceste canale au o direcție corespunzătoare, încât să se poată înainta între două, fără a-l încălca pe nici unul, inundația încetează de a mai fi un obstacol absolut. Este de înțeles că obstacol absolut va fi numai pe distanțe foarte scurte, deci nu va fi folosit decât pentru necesități tactice foarte speciale.

Din toate acestea, rezultă în consecință:

1. că atacatorul este limitat la un număr mai mult sau mai puțin redus de căi de acces, situate pe diguri relativ înguste, care, de obicei, mai au la stânga și la dreapta câte un șanț de apă, constituind deci un drum îngust, nesfârșit de lung și de riscant;
2. că orice dispozitiv de apărare pe un asemenea dig poate fi foarte ușor întărit, până va deveni un obstacol de netrecut;
3. că, însă, apărătorul, tocmai pentru că este atât de limitat în mișcări, chiar și în ce privește un singur punct, se menține la cea mai pasivă apărare și, deci, nu trebuie să-și aștepte salvarea decât de la rezistența pasivă;
4. că nu este vorba de o singură linie de apărare, care închide țara ca o simplă barieră, ci, pen-tru că același obstacol împiedică peste tot accesul și apără flancurile, se pot instala continuu noi posturi, iar piesa pierdută din prima linie de apărare poate fi înlocuită, în felul acesta, cu alta. Am fi tentați să spunem că numărul combinațiilor este aici, ca și pe tabla de șah, inepui-zabil;
5. deoarece, însă, aceste condiții generale presupun un nivel de agricultură foarte ridicat și o populație foarte densă, rezultă că numărul trecerilor și, deci, numărul posturilor care le închid va fi foarte mare în raport cu alte poziții strategice; din aceasta, iarăși, rezultă că o asemenea linie de apărare nu are voie să fie lungă.

Linia principală olandeză merge de la Naarden pe Zuidersee, trece în mare parte dincolo de râul Vechi până la Gorkum, pe râul Waal, de fapt, adică, până la râul Biesbosch, și are o întindere cam de 8 mile. Pentru apărarea acestei linii au fost folosite în 1672 și 1787 forțe de 25 000-30 000 de oameni. Dacă s-ar putea conta cu certitudine pe o rezistență de neînfrânt, rezultatul ar fi cu adevărat foarte mare, cel puțin pentru provincia Olanda, aflată în spatele liniei. În 1672, linia a rezistat într-adevăr unei forțe considerabil mai mari, sub înalți comandanți iluștri, întâi Condé și apoi Luxemburg, care ar fi putut-o ataca cu 40 000-50 000 de oameni și totuși n-au vrut să folo-sească această forță, ci au hotărât să aștepte iarna, care însă n-a fost destul de aspră. În schimb, în 1787, rezistența pe această primă linie a fost cu totul nulă, și chiar cea pe o linie mult mai scurtă între lacul Zuider și marea Haarlem, deși ceva mai serioasă, a fost înfrântă într-o singură

zi de ducele de Brunswick, datorită unui dispozitiv tactic foarte abil, bine adaptat condițiilor locale, deși armata prusiană efectiv angajată în atacarea acestei linii nu era deloc, sau prea puțin, mai numeroasă decât cea a apărătorilor.

Inegalitatea rezultatului în cele două apărări a provenit din deosebirile în exercitarea înaltului comandament. În 1672, olandezii au fost atacați, în plină pace, prin surprindere, de Ludovic al XIV-lea; după cum se știe, în armata lor de uscat nu domnea un spirit foarte războinic. De aceea, cea mai mare parte a fortărețelor erau prost echipate, aveau garnizoane insuficiente de mercenari, comandate de străini neloiali sau de olandezi incapabili. De aceea, cetățile brandenburgheze de pe Rin, ocupate de olandezi, ca și toate cetățile lor proprii, situate la răsărit de linia de apărare descrisă mai sus, cu excepția fortăreței Groningen, au căzut foarte curând, fără o apărare adevărată, în mâinile francezilor. Iar activitatea principală a armatei franceze de 150 000 de oameni a constatat în cucerirea acestui mare număr de cetăți.

Când însă, prin uciderea fraților de Witt¹⁵⁴, în august 1672, principele de Orania¹⁵⁵ a venit la putere și a coordonat măsurile de apărare, a mai fost tocmai timp să se închidă linia de apărare pomenită mai sus, iar acum măsurile se îmbucară așa de bine una într-alta încât nici Condé, nici Luxemburg, care comandau trupele rămase în Olanda, după retragerea celor două armate comandate de Turenne¹⁵⁶ și de Ludovic al XIV-lea, nu au îndrăznit să întreprindă nimic împotriva diferitelor posturi.

În anul 1787 situația a fost cu totul alta. În fapt, nu Republica celor șapte provincii unite, ci numai provincia Olanda era obiectul agresiunii și trebuia să opună principala rezistență. Deci, nici nu a fost vorba de cucerirea tuturor fortărețelor care constituiseră elementul principal al campaniei din 1672, iar apărarea s-a limitat de la început la linia pomenită mai sus. De altfel, atacatorul nici nu avea 150 000 de oameni, ci numai 25 000 și nu era puternicul rege al unei mari țări vecine, ci un înalt comandant prin delegație, al unui guvern aflat foarte departe, lipsit el însuși în multe privințe de libertate de acțiune.

Este adevărat că și în Olanda, ca peste tot, poporul era împărțit în două partide, dar cel republican era net precumpănitor și, totodată, într-o adevărată tensiune entuziastă. În aceste condiții, s-ar părea că rezistența ar fi trebuit să aibă, în 1787, un rezultat cel puțin la fel de bun ca în 1672. Dar exista o mare deosebire în dauna campaniei din 1787: lipsea unitatea de comandă. Ceea ce fusese, în 1672, în grija conducerii pricepute, înțelepte și energice a lui Wilhelm de Orania, a fost încredințat în 1787 unei așa-zise Comisii de apărare, care, deși compusă din patru bărbați voinici, n-a fost în stare să introducă în toată treaba o suficientă unitate a măsurilor și să însușească fiecăruia destulă încredere, pentru ca întregul instrument să nu se arate, în fapt, imperfect și neputincios.

Am zăbovit un moment aici pentru a preciza mai bine concepția despre această formă de apărare și a arăta totodată ce diferite sunt efectele, după cum în conducerea întregului există mai multă sau mai puțină unitate și consecvență.

Deși organizarea și tipul de rezistență ale unei asemenea linii de apărare sunt un obiect al tacticii, în legătură cu tipul de rezistență, care este deja mai apropiat de strategie, nu putem renunța să ne permitem o observație, pe care ne-o oferă campania din 1787. Anume, credem că, oricât de pasivă ar trebui să fie apărarea în diferitele posturi, după natura lucrurilor, totuși o ripostă ofensivă de pe un punct oarecare al întregii linii nu poate fi imposibilă, nici lipsită de succes, dacă adversarul nu este sensibil superior, cum a fost cazul în 1787. Căci, deși o asemenea ieșire se poate efectua numai pe diguri și, evident, nu va dispune de o mare libertate de mișcare, nici de o forță de izbire deosebită, atacatorul tot nu va fi în stare să ocupe toate digurile și drumurile pe care nu înaintează trupele sale, iar în acest caz apărătorul, care cunoaște mai bine terenul și deține pozițiile fortificate, tot va mai găsi mijloace, fie să execute un atac de flanc asupra coloanelor atacatorului aflate în înaintare, fie să-i taie legăturile cu bazele de aprovizionare. Dacă ne gândim, însă, în ce situație nespus de penibilă se află atacatorul însuși, adică dependența lui, mai mare decât în orice alt caz, de comunicațiile sale, vom înțelege ușor că orice ieșire a apărătorului, care ar avea o cât de mică șansă de succes, va trebui să aibă mare efect, măcar ca demonstrație. Ne îndoiim foarte mult că prudentul și circumspectul duce de Brunswick ar mai fi îndrăznit să se apropie de Amsterdam, dacă olandezii ar fi încercat o singură asemenea demonstrație, de pildă, dinspre Utrecht.

CAPITOLUL 21

APĂRAREA ÎN PĂDURI

Trebuie făcută, înainte de toate, distincția între pădurile sălbatice, dese, impracticabile, și pădurile cultivate, care sunt în parte mai rare, în parte străbătute de o mulțime de drumuri.

Ori de câte ori este vorba de o linie de apărare, pădurile cultivate trebuie să fie lăsate în spatele ei, fie evitate cu orice preț. Apărătorul simte mai mult decât atacatorul necesitatea vederii libere în jur, atât pentru că este de regulă mai slab, cât și pentru că avantajele naturale ale poziției sale îl determină să-și dezvolte planurile mai târziu decât atacatorul. Dacă ar avea o zonă împădurită în fața sa, s-ar pune în situația unui orb ce ar lupta împotriva unui văzător. Dacă și-ar amplasa poziția în mijlocul pădurii, ar fi, firește, orbi amândoi, dar tocmai această egalitate este împotriva necesităților lui naturale.

Asemenea zonă împădurită nu-l poate deci avantaja nicidecum pe apărător în luptele sale, în afară de cazul că ar avea-o în spate și i-ar ascunde inamicului, prin aceasta, tot ce se întâmplă înapoia pozițiilor lui, servindu-i și ca acoperire, și la ușurarea retragerii.

Aici este vorba numai de păduri de șes, căci acolo unde intervine un caracter categoric montan, influența acestuia determină măsurile tactice și strategice, iar despre acestea am vorbit în alt loc.

Păduri impracticabile, însă, adică acelea ce nu pot fi străbătute decât pe șosele anume, oferă, într-adevăr, unei apărări indirecte, avantaje asemănătoare, pentru a angaja bătălia în bune condiții, cu cele pe care le trage de pe urma existenței unor munți. Armata poate aștepta inamicul dincoace de pădure, în poziții mai mult sau mai puțin concentrate, și îl poate ataca atunci când iese din strămtura pădurii. O astfel de pădure seamănă, în efectele ei, mai mult cu munții decât cu un fluviu, pentru că străbateră ei este foarte lungă și dificilă, dar în ce privește retragerea este mai curând avantajoasă decât primejdioasă.

O apărare directă a pădurilor, oricât ar fi ele de impracticabile; este un lucru primejdios, chiar pentru cea mai ușoară linie de avanposturi; într-adevăr, abatizile sunt numai obstacole imaginare și nici o pădure nu este atât de impracticabilă încât să nu poți răzbate cu detașamente mici printr-o sută de locuri, iar acestea seamănă, pentru o linie de apărare, cu primele picături ce se preling printr-un dig și cărora le urmează, curând, ruperea digului.

Incomparabil mai importantă este influența pădurilor mari de orice fel în cazul insurecțiilor populare. Incontestabil, ele constituie adevăratul lor element; dacă, deci, planul strategic de apărare poate fi astfel întocmit încât liniile de comunicații ale inamicului să treacă prin păduri mari, înseamnă că prin aceasta s-a adăugat o pârghie puternică mecanismului apărării.

CAPITOLUL 22

CORDONUL

Numele de cordon se dă oricărui dispozitiv de apărare care își propune să apere în mod direct un întreg teritoriu printr-o linie continuă de posturi. Spunem direct, căci mai multe corpuri ale unei mari armate, dispuse alăturat, pot apăra un teritoriu important de pătrunderea inamică fără a constitui un cordon; în acest caz, apărarea n-ar mai avea loc direct, ci prin efectul unor combinații și al unor mișcări.

Este evident că o linie de apărare atât de lungă, cum trebuie să fie cea care să apere direct un teritoriu important, nu poate avea decât o capacitate de rezistență foarte scăzută. Acesta ar fi cazul chiar atunci când s-ar folosi mase mari de trupe, dacă mase similare ar acționa împotriva lor. Intenția unui cordon nu poate fi, deci, decât de a para o lovitură slabă, fie că voința atacatorului este slabă, fie că forța armatăă cu care poate fi executat atacul este mică.

În acest spirit este ridicat Zidul chinezesc, o apărare împotriva incursiunilor tătarăști. Acesta este rostul tuturor apărărilor în linie și de graniță ale statelor europene ce se mărginesc cu Asia și Turcia. În astfel de aplicare, cordonul nici nu este lipsit de sens, nici nu este inadecvat. Desigur că nu va putea opri orice incursiune; dar ele vor deveni mai dificile și, deci, mai rare, iar în

situații ca cele de la granițele cu popoare asiatice, unde starea de război aproape că nu încetează niciodată, acest lucru este foarte important.

Cel mai mult se apropie de rolul acestor cordoane liniile apărute în războaiele recente dintre statele europene, ca liniile franțuzești pe Rin și în Țările de Jos. Ele sunt, în fond, organizate numai pentru a apăra țara împotriva unor atacuri ce ținesc la perceperea de contribuții și la a trăi pe contul adversarului, netrebuind să împiedice, deci, decât acțiuni secundare și aceasta cu forțe reduse. Dar bineînțeles că, în cazurile în care principala forță inamică ia direcția spre această linie, apărătorul este el însuși obligat s-o ocupe cu forța sa principală, împrejurare din care nu rezultă cele mai bune măsuri de apărare. Din pricina acestui dezavantaj și pentru că, într-un război trecător, apărarea împotriva incursiunilor este un scop de o importanță secundară, pentru care existența unor asemenea linii ar putea impune o cheltuire prea mare de forțe, în zilele noastre au fost considerate un mijloc dăunător. Cu cât violența războiului este mai mare, cu atât mai inutilă și mai primejdioasă este această măsură.

În sfârșit, mai trebuie considerate drept adevărate cordoane toate liniile de avanposturi foarte întinse, care acoperă cantonamentele unei armate și mai trebuie să și opună o anumită rezistență.

Această rezistență este destinată, îndeosebi, să se opună incursiunilor și altor acțiuni mărunte îndreptate împotriva siguranței anumitor cantonamente, iar pentru asemenea cazuri ea poate fi suficientă, dacă terenul este favorabil. Împotriva înaintării forței principale a inamicului, această rezistență nu poate fi decât relativă, adică calculată să obțină un câștig de timp; dar și acest câștig de timp, în majoritatea cazurilor, nu va fi foarte important, neputând fi considerat decât prea puțin ca scop al cordonului de avanposturi. Concentrarea și înaintarea armatei inamice însăși nu se poate realiza niciodată atât de neobservat, încât apărătorul să afle de ele abia prin avanposturile sale, iar într-un asemenea caz el ar fi foarte de compătimit.

Deci, și în acest caz, cordonul este destinat să reziste numai atacului unei forțe slabe, în această acțiune, ca și în celelalte două cazuri, el ne reprezentând nimic contradictoriu.

Ca forța principală destinată apărării unei țări să se dizolve însă în fața forței principale inamice, într-un lung șir de posturi defensive, deci într-un cordon, pare atât de absurd, încât trebuie examinate împrejurările mai concrete care însoțesc și motivează acest fenomen.

Fiecare poziție în teren muntos, chiar dacă a fost ocupată în vederea unei bătălii cu toată forța întrunită, poate și trebuie în mod necesar să fie mai întinsă decât în câmpie. Poate, tocmai pentru că aportul terenului sporește mult capacitatea de rezistență, trebuie, pentru că este nevoie de o bază mai largă de retragere, cum am și arătat-o în capitoul despre apărarea în munți. Dacă însă perspectiva unei bătălii nu este apropiată, dacă este probabil că adversarul va rămâne multă vreme în fața noastră, fără a întreprinde decât acțiuni pentru care i se ivește tocmai o ocazie favorabilă, stare care a fost firească în majoritatea războaielor, este de asemenea firesc să nu ne limităm, în ce privește teritoriul, la strictul necesar, ci să rămânem stăpâni, la dreapta și la stânga, pe atâta teren cât ne permite securitatea armatei noastre, din care situație mai pot rezulta pentru noi felurite avantaje, cum vom arăta, încă, mai amănunțit. Într-o regiune deschisă și accesibilă, această cerință poate fi realizată în mai mare măsură decât în munți prin principiul mișcării, de aceea extinderea și risipirea forțelor sunt aici mai puțin necesare; dar ar fi și mult mai primejdioase, pentru că fiecare parte are o capacitate de rezistență mai mică.

În munți, însă, unde orice posesiune a regiunii depinde mai mult de apărarea ei locală, unde nu se poate ajunge atât de repede la un punct amenințat și de unde, dacă inamicul l-a atins mai repede, nu poate fi alungat atât de ușor cu oarecare superioritate, se va ajunge întotdeauna, în asemenea împrejurări, la un dispozitiv care, chiar dacă nu devine un cordon propriu-zis, se apropie de acesta, constituind un șir de posturi de apărare. De la astfel de dispozitiv, dispersat în mai multe posturi, până la cordon mai este firește un pas mare, pe care înalții comandanți îl fac totuși adesea, fără să-și dea seama, pentru că se lasă antrenați din una într-alta. Inițial, protecția și posesiunea regiunii sunt scopul dispersării, ulterior le cere chiar securitatea forțelor armate. Fiecare comandant al unui post își face socoteala avantajului ce l-ar putea avea din ocuparea cutărui punct de acces, aflat la stânga sau la dreapta postului său și, astfel, se trece treptat, de la un grad de divizare la altul.

Un război de cordon, angajat cu forța principală, nu trebuie considerat ca o formă aleasă în mod deliberat pentru a opri orice lovitură a forțelor inamice, ci ca o situație în care s-a ajuns prin urmărirea unui cu totul alt țel, anume ocuparea și protejarea țării împotriva unui inamic care nu intenționează să întreprindă o acțiune principală. O asemenea situație rămâne întotdeauna o

greșeală, iar motivele care i-au sustras înaltului comandant un post mic după altul pot fi calificate ca mărunte în raport cu scopul unei forțe principale; acest aspect arată, însă, cel puțin, posibilitatea unei astfel de rătăcirii. Că aceasta este o rătăcire, anume o apreciere greșită a adversarului și a propriei situații, *se trece cu vederea* și se vorbește numai de *sistem greșit*. Sistemul este, însă, tacit considerat valabil, acolo unde a fost aplicat cu succes sau cel puțin fără pagubă. Toată lumea laudă campaniile *fără greș* ale principelui Henric în războiul de șapte ani, pentru că regele* le-a calificat astfel, deși aceste campanii prezintă exemplele cele mai puternice și mai de neînțeles ale unor poziții de posturi atât de extinse încât merită categoric numele de cordon. Aceste poziții pot fi întru totul justificate, dacă se spune: principele își cunoștea adversarii, știa că nu va avea a se teme de acțiuni decisive și deoarece scopul dispozitivului său era să rămână mereu în posesia unui teritoriu cât mai întins posibil, a mers atât de departe cât i-au permis împrejurările. Dacă principele ar fi pățit-o în asemenea păienjenis și ar fi avut pierderi serioase, ar fi trebuit să se spună nu că a folosit un sistem de război prost, ci că a greșit în alegerea măsurilor, aplicându-le într-un caz nepotrivit.

Dacă ne străduim să explicăm, în acest fel, cum un așa-zis sistem cordon se poate ivi la forța principală a unui teatru de război, ba chiar cum poate fi rațional și util, fără să mai apară, așadar, ca o absurditate, vrem totodată să recunoaștem că au existat, se pare, cu adevărat cazuri în care înalți comandanți sau statele lor majore s-au înșelat cu privire la semnificația reală a cordonului, luând valoarea lui relativă drept valoare absolută și crezându-l într-adevăr adecvat să servească de acoperire împotriva oricărui atac inamic; într-un asemenea caz, deci, nu a existat o aplicare greșită a unei măsuri, ci o completă neînțelegere a ei. Vrem s-o mărturisim, această adevărată absurditate se pare că a existat, între altele, în apărarea munților Vosgi de către armata prusiană și austriacă, în anii 1793 și 1794.

CAPITOLUL 23

CHEIA ȚĂRII

Dintre toate ideile artei militare nici una n-a jucat în critică un rol atât de important ca cea de care ne ocupăm aici. Ea stă în centrul tuturor descrierilor de bătălii și campanii, este cel mai frecvent punct de plecare al tuturor raționamentelor și unul din acele fragmente de formă științifică cu care critica își dă importanță. Și totuși, noțiunea respectivă nici nu este stabilă, nici n-a fost vreodată limpede formulată.

Vrem să încercăm s-o lămurim amănunțit și să vedem ce valoare va păstra, totuși, pentru acțiunea practică.

Apreciem că locul ei este aici pentru că trebuia să fie precedată de discutarea apărării munților și fluviilor, cât și de noțiunile de poziții fortificate și poziții întărite, de care se leagă în primul rând.

Noțiunea neprecisă, confuză care se ascunde după această străveche metaforă militară a însemnat când cea mai expusă, când cea mai tare zonă a unei țări.

Dacă există o zonă *fără de posesiunea căreia nu este îngăduit să îndrăznești să pătrunzi în țara inamică*, ea va fi numită, pe drept cuvânt, cheia țării. Dar această noțiune simplă și, este adevărat, nu foarte rodnică nu le-a ajuns teoreticienilor, ei au dezvoltat-o deci, imaginându-și prin cheia țării *puncte ce hotărăsc asupra posesiunii întregului*.

Dacă rușii au vrut să pătrundă în Crimeea, ei au trebuit să pună stăpânire pe Perecop și liniile sale, nu atât pentru a putea prin aceasta să-și asigure pătrunderea propriu-zisă, căci Lacy a ocolit-o de două ori, în 1737 și 1738, ci pentru a se putea stabili în Crimeea cu o siguranță acceptabilă. Aceasta sună foarte simplu, dar de bună seamă că noțiunea de punct cheie nu ne este aici de mare ajutor. Dacă, însă, s-ar putea spune: cine deține zona Langres, acela posedă sau stăpânește întreaga Franță, până către Paris, adică depinde atunci numai de el să ocupe orașul, aceasta ar fi, bineînțeles, altceva, de o mult mai mare importanță. După prima concepție, posesiunea țării nu poate fi gândită fără posesiunea acestui punct, pe care îl numim cheie, ceea ce este o simplă chestiune de bun-simț; după a doua concepție, nu se poate imagina posesiunea

* Frederic cel Mare (n. tr.).

punctului, pe care vrem să-l numim cheie, fără să decurgă din ea posesiunea țării, ceea ce este, evident, de domeniul minunilor; aici nu mai ajunge bunul-simț, aici este necesară magia științelor secrete. Această interpretare cabalistică s-a născut într-adevăr în cărți, cam cu 50 de ani în urmă, a atins punctul culminant la sfârșitul veacului trecut și, cu toată forța covârșitoare, siguranța și claritatea cu care istoria militară, sub conducerea lui Bonaparte, s-a impus conștiințelor, afirmăm că acea mentalitate cabalistică a reușit totuși să-și mențină, în cărți, un firicel subțirel dar rezistent de viață.

Se înțelege de la sine că, dacă vrem să părăsim concepția noastră de punct cheie, tot mai există în fiecare țară puncte de o importanță *precumpănitoare*, în care se întâlnesc multe drumuri, în care se pot concentra comod proviziile, din care te poți comod îndrepta într-o direcție sau în alta, pe scurt a căror posesiune satisface anumite nevoi, asigură anumite avantaje. Dacă, deci, înalții comandanți au vrut să desemneze importanța unui asemenea punct printr-o expresie și l-au numit de aceea cheia țării, ar fi o pedanterie să ne supere așa ceva, ba dimpotrivă, în asemenea caz expresia este semnificativă și foarte potrivită. A se lua, însă, această simplă floare de stil drept un sămbure din care să se dezvolte un întreg sistem arborescent, cu numeroase încrângături, ca un copac, este o provocare, adresată bunului-simț, de a reduce expresia la adevărata sa valoare.

De la semnificația practică, dar bineînțeles foarte neprecisă, pe care o are noțiunea de cheie a țării în povestirile înalților comandanți, în relațiile despre acțiunile lor militare, când s-a vrut să se dezvolte din ea un sistem, a trebuit să se treacă la o semnificație mai precisă, deci mai unilaterală. S-a ales, dintre toate criteriile posibile, poziția mai înaltă.

Dacă un drum taie o creastă de munte, mulțumești Cerului când ai atins punctul cel mai înalt și începe coborârea. Asta este valabil și pentru călătorul izolat, mai mult încă pentru o armată. Toate dificultățile par învinse și, de cele mai multe ori, chiar așa este. Coborârea este ușoară, îți simți superioritatea față de oricine ar vrea să ți-o interzică. ai o privire de ansamblu asupra întregii regiuni din fața ta, o și stăpânești cu privirea. Astfel, întotdeauna punctul cel mai înalt pe care îl atinge drumul ce străbate un munte a fost considerat ca hotărâtor; așa și este în majoritatea cazurilor, dar nicidecum în toate. Asemenea puncte au fost adesea denumite, în relațiile istorice ale înalților comandanți, puncte cheie, de bună seamă iarăși cu un sens diferit și, de cele mai multe ori, mai limitat. De această concepție s-a legat îndeosebi teoria greșită, al cărei autor poate fi eventual socotit Lloyd¹⁵⁷, și de aceea ea a considerat acele puncte înalte din care coboară mai multe drumuri în țara în care vrem să pătrundem ca punctele cheie ale acestei țări, ca puncte care *domină* țara. Era firesc ca această concepție să se contopească cu una ce-i este îndeaproape înrudită, cea a *apărării sistemate a munților*, prin aceasta cheștiunea fiind și mai mult împinsă spre iluzoriu, căci acum mai intrau în joc o grămadă de elemente tactice, importante în apărarea munților, și astfel noțiunea *celui mai înalt punct al unui drum* a fost curând părăsită și s-a considerat drept cheie a țării cel mai înalt punct al întregului sistem muntos, deci *punctul de despărțire a apelor*.

Deoarece însă, tocmai în acea vreme, și anume în a doua jumătate a veacului trecut, se răspândeau idei mai precise despre formarea suprafeței globului prin procesul de eroziune, științele naturale au întins mâna, în acest sistem geologic, teoriei militare.

Așa a fost rupt orice dig al adevărului practic și toate raționamentele au fost luate de apă în sistemul iluzoriu al unei analogii geologice. De aceea, la sfârșitul veacului al optsprezecelea nu se auzea, mai bine-zis nu se citea, decât de izvorul Rinului și al Dunării. Desigur că această tămpenie a fost dominantă mai cu seamă în cărți, după cum întotdeauna numai o mică parte a științei livrești trece în viața reală, și anume, cu atât mai puțin, cu cât teoria se comportă mai absurd. Din păcate, cea de care vorbim nu a rămas, spre paguba Germaniei, fără influență asupra acțiunii, așadar, nu ne batem cu morile de vânt și, pentru a o dovedi, vom aminti de două întâmplări: întâi de campaniile importante, dar foarte savante, ale armatei prusiene în anii 1793 și 1794 în Vosgi, pentru care cărțile lui Grawert¹⁵⁸ și Massenbach dau cheia teoretică; în al doilea rând, de campania din 1814, când o armată de 200 000 de oameni s-a lăsat condusă orbește de această teorie prin Elveția, până la platoul Langres.

Punctul cel mai înalt al unei regiuni, dinspre care se scurg toate apele, nu este însă, în majoritatea cazurilor, decât un punct înalt, iar tot ce s-a scris, la sfârșitul veacului al optsprezecelea și începutul celui de al nouăsprezecelea, despre influența sa asupra evenimentelor militare, exagerând și aplicând greșit concepții adevărate în sine, este cu totul fantastic. Dacă Rinul și

Dunărea și toate cele șase fluvii ale Germaniei ar vrea să onoreze un munte cu originea lor comună, acesta tot n-ar avea drept la o distincție militară mai grozavă decât, eventual, să se ridice pe el un semn trigonometric. Pentru un foc de avertizare ar fi deja mai puțin indicat, pentru un post de observare și mai puțin însă, iar o armată nu s-ar putea nicicum instala acolo.

A căuta deci poziția cheie a unei țări în așa-zisa *regiune cheie*, și anume acolo unde diferitele lanțuri muntoase pleacă de la un punct comun și unde se află cele mai înalte izvoare, este doar o idee livrescă, căreia chiar și natura însăși i se opune, căci nu face culmile și văile atât de accesibile de sus în jos cum scrie în așa-zisa teorie a terenului de până acum, ci răspândește culmi și văi după plac, înconjurând adesea ape situate la nivelurile cele mai joase cu munții cei mai înalți. Dacă interogăm în această privință istoria militară, ne convingem ce puțin constantă este influența formelor geologice ale unei regiuni asupra folosirii ei în război și în ce măsură au precădere alte locuri și alte necesități, astfel încât liniile pozițiilor trec adesea aproape de acele puncte și tot nu sunt atrase de ele. Părăsim această concepție greșită, la care n-am zăbovit atât de mult decât pentru că un foarte distins sistem s-a legat de ea, și ne întoarcem la părerea noastră.

Spunem deci: dacă expresia poziție cheie trebuie să corespundă unei noțiuni de sine stătătoare în strategie, ea nu poate însemna decât o regiune fără posesia căreia nu poți îndrăzni să pătrunzi într-o țară. Dacă, însă, vrem să denumim așa fiecare punct de acces comod în această țară sau fiecare punct central comod al ei, atunci denumirea își pierde semnificația specifică, adică valoarea, și desemnează ceva ce se poate găsi mai mult sau mai puțin pretutindeni, devenind astfel doar o agreabilă figură retorică.

Poziții ca acelea la care ne gândim noi sunt însă, bineînțeles, destul de greu de găsit. De cele mai multe ori, cea mai bună cheie pentru o țară se află în armata inamică, iar acolo unde noțiunea de teren trebuie să precumpănească asupra noțiunii de forțe armate se cer condiții deosebit de favorabile, acestea putându-se recunoaște, după părerea noastră, în două efecte principale: întâi că forța armată dispusă într-o zonă este în stare de o puternică rezistență tactică datorită sprijinului terenului, al doilea că poziția amenință, în mod eficace, mai curând linia de comunicație a inamicului, decât este amenințată de către inamic propria noastră linie de comunicație.

CAPITOLUL 24

ACȚIUNEA DE FLANC

Aproape că nu e necesar să atragem atenția asupra faptului că vorbim de flancul strategic, adică de latura unui teatru de război și că, deci, atacul dintr-o latură în bătălie, adică acțiunea tactică de flanc, nu are nici o legătură cu subiectul nostru și, chiar în cazurile în care acțiunea strategică de flanc ar coincide în finalul ei cu acțiunea tactică, ele pot fi cu ușurință despărțite, pentru că niciodată una nu decurge în mod necesar din cealaltă.

Acțiunea de flanc și pozițiile de flanc aferente fac și ele parte din „caii de paradă” ai teoriei, care se zăresc numai rareori în război. Nu că mijlocul însuși ar fi ineficace sau iluzoriu, ci pentru că, de obicei, ambele părți caută să se ferească de efectele lui, iar cazurile în care nu ar fi posibil sunt printre cele rare. În aceste cazuri rare însă mijlocul menționat a vădit adesea o mare eficiență și din cauza ei, precum și a *vigilenței* permanente pe care o stărnește în război, este important de a-i da acțiunii de flanc o explicație teoretică clară. Deși, firește, acțiunea strategică de flanc se poate imagina nu numai în apărare, ci și în atac, ea este totuși mult mai analogă cu prima situație și-și află de aceea locul între mijloacele de apărare.

Înainte de a intra în temă, trebuie să enunțăm principiul simplu, pe care să nu-l uităm după aceea în cursul considerațiilor noastre, că forțe care acționează în spatele sau în flancul inamicului nu pot acționa împotriva lui din față; că este deci o concepție cu totul greșită dacă, fie în tactică, fie în strategie, se consideră că *ajungerea în spatele inamicului* este deja, în sine, o realizare. În sine asta nu reprezintă încă nimic, dar abia în corelații cu alte obiecte devine ceva avantajos, sau poate dezavantajos, după natura acestor obiecte, a căror cercetare ne interesează acum în mod deosebit.

În acțiunea contra flancului strategic trebuie să distingem două aspecte ale ei, și anume acțiunea numai împotriva *liniei de comunicații*, de acțiunea împotriva *liniei de retragere*, cu această putând fi combinată și acțiunea împotriva liniei de comunicații.

Când, în 1758, Daun lansa detașamente de hărțuire, pentru a intercepta convoaiele trimise la asediul fortăreței Olmütz¹⁵⁹, evident că nu voia să-i închidă regelui retragerea spre Silezia, voia dimpotrivă s-o provoace și i-ar fi deschis cu plăcere drumul.

În campania din 1812, toate detașamentele de hărțuire trimise, în septembrie și octombrie, de armata principală rusă aveau doar intenția să întrerupă legăturile, nu să împiedice retragerea; această din urmă intenție era însă, cu totul vădit, obiectivul armatei de Moldova, care înainta, sub comanda lui Ciciagov¹⁶⁰, către Berezina, cât și al atacului ordonat generalului Wittgenstein¹⁶¹ împotriva corpului francez staționat pe Dvina.

Dăm aceste exemple numai pentru lămurirea ideilor.

Aceste acțiuni împotriva liniilor de comunicații sunt îndreptate împotriva aprovizionării inamice, împotriva micilor detașamente care urmează armata, împotriva curierilor și călătorilor, împotriva unor mici depozite ale inamicului etc., adică împotriva a multor mijloace necesare vigoriei și bunăstării armatei inamice; ele trebuie, așadar, să slăbească astfel această armată și s-o oblige să se retragă.

Acțiunea împotriva liniei de retragere a inamicului trebuie să taie retragerea armatei inamice; ea poate atinge acest scop numai dacă adversarul hotărăște cu adevărat să se retragă; dar, firește, primejduind retragerea, o și poate determina, deci poate avea, ca demonstrație, aceeași consecință ca și acțiunea împotriva liniei de comunicații. Toate aceste efecte însă nu pot fi așteptate, cum s-a mai spus, numai de la simpla învăluire, numai de la forma geometrică a dispozitivului forțelor armate, ci exclusiv de la condiții corespunzătoare acestui obiectiv.

Pentru a înțelege mai limpede aceste condiții, să despărțim complet cele două acțiuni de flanc și s-o examinăm mai întâi pe cea orientată împotriva liniilor de comunicații.

Aici trebuie să formulăm întâi două condiții principale, una din ele fiind indispensabilă.

Prima este ca pentru această acțiune împotriva liniilor de comunicații inamice să ajungă forțe atât de neînsemnate încât aproape să nu li se simtă lipsa pe linia frontului; a doua, ca armata inamică să se afle la sfârșitul înaintării sale, când deci n-ar mai putea valorifica o victorie asupra armatei noastre ori n-ar mai putea-o urmări, dacă vrem să evităm lupta.

Acest ultim caz, care nu este de fel atât de rar pe cât s-ar părea, îl neglijăm deocamdată și ne ocupăm de celelalte condiții ale primei eventualități.

Următoarea dintre aceste condiții ar fi ca linia de comunicații inamică să aibă o asemenea lungime încât să nu mai poată fi apărată de câteva posturi bune; a doua, să fie expusă, prin poziția ei, acțiunii noastre.

Ea poate fi expusă în două feluri: fie prin direcție, dacă aceasta nu este perpendiculară pe frontul armatei inamice, fie prin aceea că liniile de comunicații trec prin țara noastră; dacă cele două condiții se îmbină, linia de comunicații este cu atât mai expusă. Ambele condiții necesită o explicație mai amănunțită. Când este vorba de acoperirea unei linii de comunicații lungă de 40-50 mile, s-ar putea crede că nu contează dacă dispozitivul armatei aflat la capătul liniei este perpendicular sau oblic față de aceasta, deoarece extinderea dispozitivului apare aproape ca un punct în raport cu lungimea liniei; totuși nu este așa. Chiar cu o superioritate importantă este greu de întrerupt, într-un asemenea caz, linia de comunicații inamică prin hărțuiri pornind de la armată. Dacă ne gândim numai la dificultatea de a acoperi în mod absolut un anumit spațiu, n-ar fi de crezut așa ceva, ci, dimpotrivă, că unei armate îi va fi greu să-și acopere spatele, adică zona dinapoia ei, împotriva tuturor detașamentelor pe care le poate trimite împotriva-i un inamic superior. Așa ar fi, dacă în război le-ai putea cuprinde pe toate dintr-o ochire, ca pe hârtie! În asemenea caz apărătorul, neștiind în ce loc ar putea apărea detașamentele de hărțuire, ar fi ca și orb, iar numai atacatorii, mai mult sau mai puțin răzleți, văzători. Dar, dacă ne gândim cât de incomplete și nesigure sunt toate știrile de care dispunem în război, și se știe că ambele părți bâjbăie neincetat în întuneric, se înțelege că detașamentul de hărțuire trimis în spatele unei armate inamice, prin întoarcerea aripii sale, este în situația unui om care are de furcă cu mai mulți într-o cameră întunecoasă. Până la urmă trebuie să se prăpădească; tot astfel și detașamentele care ocolesc armata inamică într-o poziție perpendiculară, aflându-se deci în apropierea ei și complet despărțite de forțele proprii. Nu numai că există primejdia să piardă în acest fel multe forțe, ci instrumentul însuși se poate toci imediat, prima înfrângere a unui singur detașament le va speria pe toate celelalte, iar în locul unui atac îndrăzneț și al unor provocări obraznice vom avea spectacolul unei debandade permanente.

Prin această dificultate, deci, armata dispusă perpendicular apără punctele cele mai apropiate ale liniei ei de comunicații și anume, după forța armatei, cale de două-trei marșuri; aceste puncte apropiate sunt, însă, cele mai periclitate, căci sunt cele mai apropiate și de armata inamică.

În schimb, la o așezare sensibil oblică, nici o astfel de parte a liniei de comunicații nu este asigurată, cea mai mică presiune, cea mai puțin primejdioasă încercare a adversarului ating îndată un punct sensibil.

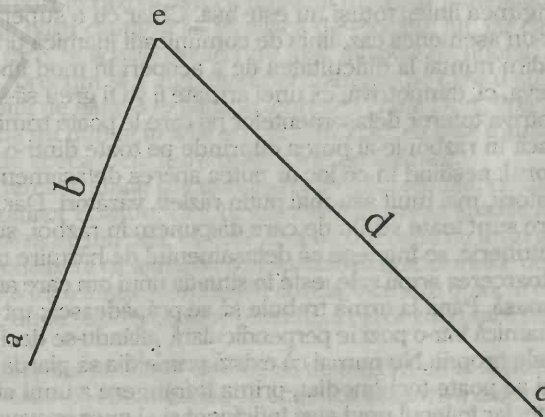
Ce determină însă frontul unui dispozitiv, dacă nu tocmai poziția perpendiculară pe linia de comunicații? Frontul adversarului; dar acesta poate fi la fel de bine gândit ca dependent de frontul nostru. Aici intervine o acțiune reciprocă al cărui punct inițial trebuie să-l căutăm.

Dacă presupunem linia de comunicații a atacatorului *ab*, situată astfel, în raport cu cea a apărătorului *cd*, încât să se facă cu ea un unghi considerabil, este clar că dacă apărătorul ar vrea să ia poziție în *e*, unde ambele linii se întâlnesc, atacatorul l-ar putea obliga dinspre *b*, prin simplul joc al raportului geometric, să facă front împotriva lui și, deci, să-și expună linia de comunicații. Invers ar fi dacă apărătorul ar ocupa poziția dincoace de punctul de intersecție, de pildă în *d*; în cazul acesta atacatorul ar trebui să facă front contra lui, presupunând că n-ar putea modifica după plac linia sa de operații, determinată mai amănunțit de condițiile geografice, și s-o dispună, de pildă, ca *ad*. De aici ar rezulta că, în acest sistem de acțiuni reciproce, apărătorul ar avea un avantaj, pentru că nu trebuie decât să ocupe poziția dincoace de punctul de intersecție al celor două linii. Dar, departe de a atribui o mare importanță acestui element geometric, facem aceste considerații numai pentru a avea deplină claritate și suntem, dimpotrivă, convinși că împrejurări locale și, în general, individuale vor determina cu mult mai puternic poziția apărătorului și că, deci, nu se poate nicidecum stabili, în general, care din cele două părți va fi în situația să-și expună mai mult linia sa de comunicații.

Dacă liniile de comunicații ale ambilor sunt orientate în aceeași direcție, desigur că aceea dintre părți care va adopta o poziție oblică față de linia sa de comunicații va obliga cealaltă parte să facă același lucru; în acest caz, însă, geometric nu se câștigă nimic, iar amândouă părțile vor avea aceleași avantaje și dezavantaje.

În continuarea reflecției noastre, vom lua în considerare numai cazul unei linii de comunicații expuse de o singură parte.

În ce privește a doua împrejurare defavorabilă unei linii de comunicații, și anume dacă străbate o regiune inamică, este în sine limpede în ce măsură este expusă, dacă locuitorii țării respective au pus mâna pe arme și, deci, situația trebuie privită ca și cum, în tot lungul liniei, ar fi luat poziție o forță inamică. Este adevărat că această forță este, în sine, foarte slabă, puțin densă și lipsită de intensitate, dar să ne dăm seama ce pot totuși însemna asemenea contact cu inamicul și acțiunea sa pe mulțimea de puncte înșirate, unul lângă altul, de-a lungul unei lungi linii de comunicații. Nu mai e nevoie de insistat în această chestiune. Dar chiar și atunci când supușii inamici nu au pus mâna pe arme, și chiar dacă în acea țară nu există miliții, nici alte alcătuiuri militare, ba chiar dacă spiritul populației este foarte nerăzboinic, tot mai rămâne că simpla rela-

ție de supusenie față de guvernul inamic constituie un dezavantaj foarte sensibil pentru linia de comunicație a celeilalte părți. Ajutorul de care se bucură un pâlă de hărțuire, prin simplul fapt al înțelegerii mai lesnicioase cu locuitorii, al cunoașterii regiunii și oamenilor, prin informații, sprijinul autorităților, este, la micile lui dimensiuni, de importanță hotărâtoare, iar fiecare asemenea pâlă capătă acest ajutor fără un efort deosebit. La acestea se mai adaugă că nu vor lipsi niciodată, la oarecare distanță, fortărețe, fluvii, munți sau alte locuri de refugiu, care aparțin întotdeauna adversarului, ori de câte ori nu am intrat formal în posesiunea lor și nu le-am ocupat cu trupele noastre.

În asemenea caz, deci, îndeosebi dacă este însoțit de alte împrejurări favorabile, acțiunea împotriva liniei de comunicații inamice este posibilă chiar dacă direcția ei este verticală pe dispozitivul inamic, căci atunci detașamentele noastre de hărțuire nu trebuie să se mai întoarcă întotdeauna la armată, ci, rupând contactul cu inamicul, pot găsi suficientă protecție în propriul teritoriu.

Am constatat deci că:

1. o lungime considerabilă,
2. o direcție oblică și
3. teritoriul inamic

sunt condițiile principale în care liniile de comunicații ale unei armate pot fi întrerupte de forțe relativ reduse ale inamicului. Ca această întrerupere să fie eficace, se mai cere o a patra condiție și anume o oarecare durată. În legătură cu acest punct, ne referim la ce am spus despre el în capitolul al 15-lea al cărții a V-a.

Dar aceste patru condiții sunt numai aspectele principale ale chestiunii; se leagă de ele o mulțime de împrejurări locale și individuale, care adesea ajung să fie mult mai importante și hotărâtoare decât aspectele principale înseși. Pentru a nu le aminti decât pe cele mai de seamă, menționăm: structura șoselelor, natura regiunii pe care o străbat, mijloacele de acoperire ce le pot prezenta, ca fluvii, munți, mlaștini, anotimpul și starea vremii, importanța anumitor convoaie ca, de pildă, a unui tren de asediu, numărul trupelor ușoare etc., etc.

Succesul cu care va putea acționa un înalt comandant asupra liniei de comunicații a adversarului va depinde, deci, de toate aceste împrejurări și, comparând rezultatul aceluiași împrejurări la celălalt, se ajunge la raportul dintre cele două sisteme de comunicații, iar de acest raport va depinde care dintre cei doi înalți comandanți îl poate domina pe celălalt în această privință.

Ceea ce în descriere arată atât de complicat, se rezolvă adesea pe loc în cazul concret; dar pentru aceasta tot este necesar tactul unei judecăți bazate pe experiență și trebuie să fi reflectat o dată la toate cazurile analizate aici, pentru a fi conștient de modul cum se poate răspunde obișnuitei nerozii a criticilor militari, care cred că folosind expresiile „învăluire” și „acțiune de flanc”, fără motivări mai amănunțite, au realizat ceva.

Ajungem acum la a doua *condiție principală*, necesară ca să se poată produce o acțiune strategică de flanc. Dacă armata inamică este împiedicată în înaintarea sa de vreun alt motiv decât rezistența noastră, indiferent care, armata noastră nu trebuie să se teamă că va slăbi prin lansarea de detașamente numeroase; căci dacă armata inamică ar vrea cu adevărat să ne pedepsească pentru aceasta cu un atac, ne-ar fi de-ajuns s-o evităm. Acesta a fost cazul armatei principale ruse, în 1812, lângă Moscova. Dar nu este nevoie de dimensiuni și relații atât de importante, cum au existat în acea campanie, pentru a se ivi un asemenea caz. În primele războaie sileziene, la granița Boemiei sau Moraviei, Frederic cel Mare a fost de fiecare dată în această situație, iar în relațiile complexe dintre înalții comandanți și armatele lor se pot imagina o mulțime de cauze din cele mai diferite, îndeosebi politice, care fac imposibilă înaintarea.

Deoarece, în acest caz, forțele folosite pentru acțiunea de flanc pot fi mai importante, celelalte condiții pot fi mai puțin favorabile; nici măcar raportul dintre sistemul nostru de comunicații și cel inamic nu este necesar să ne fie avantajos, deoarece inamicul, căruia nu-i va folosi prea mult retragerea noastră în continuare, va fi mai curând preocupat să-și acopere imediat propria retragere decât de revanșă.

Asemenea situație este deci foarte potrivită pentru a obține acel efect pe care nu vrem să-l căutăm într-o bătălie, pentru că o socotim prea riscantă, ci printr-un mijloc mai puțin strălucitor și mai puțin eficace decât victoria, dar și mai puțin primejdios.

Deoarece, în asemenea caz, o poziție oblică, prin care propriile comunicații sunt expuse, provoacă mai puține reticențe și astfel se poate obține, de fiecare dată, o dispunere oblică a ad-

versarului față de liniile sale de comunicații, va fi greu să lipsească *aceasta anume* dintre condițiile enunțate mai sus. Cu cât concură mai mult celelalte condiții și alte împrejurări prielnice, cu atât mai curând ne putem aștepta la un succes de la acest mijloc; cu cât însă vor exista mai puțin astfel de împrejurări favorizante, cu atât mai mult totul va depinde de o abilitate superioară în combinații, de rapiditatea și siguranța în execuție.

Aici este adevăratul domeniu al manevrei strategice, întâlnit atât de des în războiul de șapte ani, în Silezia și Saxonia, în campaniile din 1760 și 1762. Dacă asemenea manevră strategică apare atât de frecvent în războaie cu forță elementară slabă, aceasta firește nu deoarece cazul unui înalt comandant ajuns la capătul drumului său ar fi la fel de frecvent, ci pentru că lipsa de hotărâre, curaj și spirit de inițiativă, teama de răspundere joacă adesea rolul unor adevărate contragreutăți; ajunge să ne amintim în privința aceasta de mareșalul Daun.

Dacă vrem să mai formulăm încă un rezultat principal al considerațiilor noastre, acesta ar fi că acțiunea de flanc va fi cea mai eficace:

1. în apărare;
2. spre sfârșitul campaniei;
3. îndeosebi la retragerea în interiorul țării și
4. în legătură cu înarmarea poporului.

Despre executarea acestor acțiuni împotriva liniilor de comunicații avem de spus doar câteva cuvinte.

Ele trebuie executate de ostași iscusiți, care să năvălească cu detașamente mici, în marșuri și atacuri îndrăznețe, asupra micilor garnizoane, convoaielor, micilor detașamente ale inamicului, circulând răzlet; să încurajeze landsturmul și să se asocieze cu el pentru anumite operații. Trebuie să fie mai curând numeroși decât puternici și astfel organizați încât reunirea mai multor detașamente, în vederea unei acțiuni mai mari, să fie posibilă, fără să întâmpine piedici prea mari în orgoliul și arbitriul diferiților conducători¹⁶².

Acum mai avem de vorbit despre acțiunea împotriva liniei de retragere.

Aici trebuie, în mod deosebit, să insistăm asupra principiului potrivit căruia ceea ce trebuie să acționeze în spate nu poate fi folosit în față, că așadar acțiunea din spate sau din flanc nu trebuie considerată, în sine, ca o multiplicare a forțelor, ci doar ca o folosire potențată a acestora, potențată în ce privește succesul, dar și în ce privește primejdia.

Orice rezistență armată, care nu este directă și simplă, are tendința de a spori efectul pe seama securității. O acțiune de flanc, fie cu forțele reunite, fie din mai multe părți, executată de corpurile distincte și convergente, intră în această categorie.

La tăierea retragerii, însă, când nu este o simplă demonstrație, ci este intenționată serios, adevărata soluție o constituie o bătălie decisivă, sau cel puțin toate condițiile asigurate în vederea ei, și tocmai în această soluție se vor regăsi cele două elemente de mai mare succes și mai mare primejdie despre care am vorbit. Pentru ca un înalt comandant să se simtă, deci îndreptățit la acest mod de acțiune, trebuie să fie motivat de împrejurări favorabile.

La acest tip de rezistență trebuie să distingem cele două forme pe care le-am mai pomenit. Prima este când înaltul comandant vrea să atace adversarul din spate cu întreaga armată, fie de pe o poziție de flanc aleasă în acest scop, fie făcând o mișcare de întoarcere în toată regula; a doua, când își împarte forțele și, printr-o poziție învăluitoare, cu o parte amenință spatele inamicului; cu cealaltă frontul lui.

Intensificarea succesului este, în ambele cazuri, aceeași și anume: ori o adevărată tăiere a retragerii și, în consecință, luarea de prizonieri sau risipirea unei mari părți a forțelor armate inamice, ori o retragere precipitată a forței inamice, pentru a preveni asemenea primejdie. Riscul sporit este însă altul în fiecare din cele două cazuri.

Dacă-l ocolim pe inamic cu toată armata, riscul stă în descoperirea propriului spate; atunci totul depinde iarăși de raportul dintre cele două linii de retragere, după cum, în acțiunea împotriva liniilor de comunicații, totul depinde, într-un caz similar, de raportul dintre ele.

Adevărat este că apărătorul, dacă se află în propria țară, este mai puțin limitat în liniile sale de comunicații și de retragere decât atacatorul și, deci, mai apt să execute o ocolire strategică, dar acest raport general se impune prea puțin pentru a se putea întemeia pe el o metodă eficace; hotărâtor va fi deci numai ansamblul condițiilor ce se prezintă în fiecare caz concret.

Tot ce se mai poate spune este că împrejurările favorabile se vor întâlni bineînțeles mai des în spații largi decât în cele strâmte; iar la state independente mai frecvent decât la cele slabe,

care așteaptă ajutor străin, ale căror armate trebuie să aibă, așadar, în vedere, în primul rând, punctul de joncțiune al armatelor lor cu armata de sprijin; în sfârșit, că spre sfârșitul campaniei, când forța de izbire a atacatorului s-a epuizat, condițiile devin cele mai favorabile pentru apărător; iarăși aproximativ în același fel cum a fost cu raportul dintre liniile de comunicații.

O astfel de poziție de flanc, cum au ocupat rușii, în 1812, cu atâta folos, pe șoseaua de la Moscova la Kaluga, când forța de izbire a lui Bonaparte se epuizase, le-ar fi priit foarte prost la începutul campaniei, în lagărul de la Drissa, dacă n-ar fi fost destul de înțelepți să-și schimbe planul în ultimul moment.

Cealaltă formă de a-l întoarce pe inamic și de a-i tăia retragerea, printr-o împărțire a forței, prezintă primejdia despărțirii forțelor proprii, în timp ce adversarul, care se bucură de avantajul liniilor interioare, își păstrează forțele laolaltă și este, deci, în stare să atace partea separată cu o mare superioritate. Nu există decât trei motive principale care justifică să ne expunem la acest dezavantaj, ce nu poate fi anulat de nimic:

1. distribuția inițială a forțelor, care impune un astfel de mod de a acționa, dacă nu vrem să ne expunem la mari pierderi de timp;
2. o mare superioritate fizică și morală, care justifică recurgerea la forme decisive;
3. lipsa forței de izbire a adversarului, aflat la capătul puterilor sale.

Pătrunderea concentrată în Boemia a lui Frederic cel Mare, în 1757, nu avea, de fapt, intenția să combine atacul frontal cu un atac asupra spatelui strategic, cel puțin aceasta nu constituia de fel un obiectiv principal, cum o vom explica ceva mai amănunțit în altă parte, dar este în orice caz clar că nu putea fi vorba de nici o reunire a forțelor înainte de invazie, în Silezia sau Saxonia, deoarece astfel ar fi sacrificat toate avantajele surprinderii.

Când aliații și-au făcut planurile pentru a doua parte a campaniei din 1813, marea lor superioritate fizică le permitea să gândească să-l atace pe Bonaparte cu forța principală în flancul drept, anume pe Elba, și astfel să mute teatrul de război de pe Oder pe Elba. Faptul că le-a mers atât de prost la Dresda nu trebuie atribuit acestor măsuri generale, ci celor mai amănunțite, strategice și tactice, căci raportul de forțe cu care l-au putut întâlni pe Bonaparte la Dresda era de 220 000 contra 130 000, care desigur îi putea satisface din plin; în orice caz la Leipzig (285: 157) a fost doar cu puțin mai favorabil. Este adevărat că Bonaparte repartizase forța sa prea regulat pentru sistemul bizar de apărare într-o singură linie (în Silezia 70 000 contra 90 000, în Brandenburg 70 000 contra 110 000), însă, în orice caz, i-ar fi fost greu, fără a părăsi cu totul Silezia, să adune pe malul Elbei o forță cu care să poată da armatei principale adverse lovitura decisivă. Aliații ar fi putut foarte bine face să avanseze armata de sub comanda lui Wrede până pe Main și să facă astfel încercarea dacă i s-ar putea tăia lui Bonaparte drumul spre Mainz.

În sfârșit, rușilor le-a fost îngăduit, în 1812, să dirijeze armata lor de Moldova spre Volhinia și Lituania, pentru a înainta după aceea în spatele armatei principale franceze, pentru că era absolut sigur că Moscova va fi punctul culminant al operațiilor franceze. Pentru Rusia de dincolo de Moscova nu era nimic de temut în această campanie și armata principală rusă nu avea, deci, nici un motiv să se considere prea slabă.

Acceași formă a dispozitivului forțelor armate stătea la baza primului plan de apărare, conceput de generalul Phull¹⁶³, după care armata comandată de Barclay¹⁶⁴ trebuia să se instaleze în tabăra de la Drissa, iar cea de sub comanda lui Bagration¹⁶⁵ să înainteze în spatele armatei principale inamice. Dar ce deosebire între cele două momente! În primul, francezii erau de trei ori mai tari ca rușii, în al doilea, rușii erau sensibil mai tari decât francezii. În primul, armata lui Bonaparte dispunea de o forță de izbire care ajungea până la Moscova, la 80 de mile dincolo de Drissa; în al doilea, nu se mai putea depărta de Moscova nici preț de o zi de marș. În primul, linia de retragere până la Niemen n-ar fi reprezentat nici 30 de mile, în al doilea era de 112 mile. Aceeași acțiune, deci, împotriva retragerii inamice, care s-a dovedit atât de fericită în al doilea moment, ar fi fost cea mai curată nebunie în primul.

Deoarece operația împotriva liniei de retragere, dacă este mai mult decât o demonstrație, constă într-un atac formal din spate, ar mai fi de spus multe asupra acestei chestiuni, care își găsește însă un loc mai potrivit în cartea despre atac; ne oprim deci aici și ne mulțumim că am arătat condițiile în care acest tip de ripostă se poate produce.

De obicei, când se vorbește de ea, lumea se gândește mai mult la demonstrație decât la realitatea acțiunii, în intenția de a determina prin demonstrație retragerea inamicului. Dacă la baza fiecărei demonstrații eficace ar trebui să stea posibilitatea deplină de realizare a adevăra-

tei acțiuni, cum s-ar părea la prima vedere că este de la sine înțeles, demonstrația ar coincide în toate condițiile cu adevărata acțiune. Dar nu este așa, ci vom vedea în capitolul despre demonstrații că acestea sunt legate de condiții întru câtva diferite, deci trebuie să-l trimitem pe cititor la acel capitol.

CAPITOLUL 25

RETRAGEREA ÎN INTERIORUL ȚĂRII

Am considerat retragerea voluntară în interiorul țării ca un tip deosebit de rezistență indirectă, în care inamicul trebuie să piară nu atât prin sabia adversarului, cât în urma propriilor eforturi. În acest caz, ori nu se prevede nici o bătălie principală, ori momentul acesteia este prevăzut pentru atât de târziu, încât forțele inamice să fie deja considerabil slăbite.

Forțele armate ale oricărui beligerant ce înaintează atacând sunt slăbite de această înaintare, aspect ce va fi examinat mai amănunțit în cartea a VII-a. Aici trebuie să anticipăm rezultatul, ceea ce putem face cu atât mai ușor, cu cât istoria militară a oricărei campanii, care a consemnat o înaintare importantă, o arată în mod evident.

Această slăbire în înaintare se accentuează când inamicul nu este învins, când se retrage de voia sa, cu forțe armate proaspete, neînfrânte, dinaintea atacatorului și îl obligă, printr-o rezistență constantă și măsurată, să plătească cu sânge fiecare brazdă de pământ, astfel încât înaintarea sa să fie legată de un continuu efort de înaintare și nu de o simplă urmărire.

Pe de altă parte, pierderile suferite de un apărător în retragere vor fi mult mai mari dacă se retrage după o bătălie pierdută, decât dacă o face de bunăvoie. Căci, chiar de ar fi în stare să opună urmăritorului rezistența zilnică pe care o așteptăm la o retragere de bunăvoie, ar avea în cursul ei *cel puțin aceleași* pierderi, la care s-ar mai adăuga cele ale bătăliei. Dar ce presupunere greșită ar fi asta! Silită, după o bătălie pierdută, să se retragă adânc în interiorul țării, cea mai bună armată din lume va avea pierderi *disproporționate* de mari, iar dacă inamicul este mult superior, cum o presupunem în cazurile de care vorbim, dacă înaintează cu mare energie, cum s-a întâmplat aproape întotdeauna în războaiele recente, atunci va avea loc, după toate probabilitățile, o adevărată debandadă, care de obicei nimicește cu totul o forță armată.

O rezistență zilnică *măsurată*, adică durând de fiecare dată numai atât cât mai poate fi păstrat nedecis echilibrul luptei și în care ne ferim de înfrângere, cedând la timp terenul pentru care ne-am bătut, o asemenea luptă îl va costa pe atacator cel puțin tot atâția oameni ca pe apărător, căci cât pierde acesta din când în când, în mod inevitabil, în retragere, ca prizonieri, va pierde atacatorul mai mult în foc, deoarece are mereu de luptat contra avantajelor terenului. Este adevărat că cel aflat în retragere îi pierde cu totul pe răniții lui grav, dar deocamdată îi pierde și atacatorul, deoarece aceștia rămân de obicei mai multe luni prin spitale.

Rezultatul va fi, deci, că cele două armate se consumă aproximativ în aceeași măsură în această continuă fricțiune reciprocă.

Cu totul altfel se petrec lucrurile la urmărirea unei armate înfrânte. Aici trupele pierdute în bătălie, ordinea distrusă, curajul frânt, îngrijorarea în legătură cu retragerea fac foarte grea, în unele cazuri imposibilă o asemenea rezistență celui ce se retrage. Urmăritorul, însă, care în primul caz înaintează foarte grijuliu, ba chiar șovăitor, pipăind locul dinaintea sa ca un orb, înaintează în al doilea caz cu pasul sigur al învingătorului, cu exuberanța celui norocos, năpustindu-se cu siguranța unui semizeu și, cu cât se năpustește mai nebunește, cu atât accelerează mai mult lucrurile pe panta pe care au apucat-o, deoarece aici este adevăratul domeniu al forțelor morale, care se intensifică și se multiplică, fără să fie legate de cifrele și măsurile meschine ale lumii fizice. Este deci foarte limpede ce diferit va fi raportul dintre cele două armate, după cum ajung împreună, într-un fel sau în celălalt, la punctul care poate fi socotit sfârșitul drumului de înaintare al atacatorului.

Acesta este numai rezultatul distrugerii reciproce; de acest rezultat se leagă acum și slăbirea pe care o suferă cel ce înaintează, în legătură cu care trimitem, după cum am mai spus, pe cititor la cartea a VII-a, iar de partea celui aflat în retragere se mai adaugă întărirea de care beneficiază, în marea majoritate a cazurilor, prin forțele armate pe care le primește mai târziu, fie ca ajutor din afară, fie din neîncetate eforturi ulterioare.

În fine, disproporția în ce privește mijloacele de subzistență este atât de mare între cel ce se retrage și cel ce înaintează, încât adesea primul trăiește în belșug, iar celălalt se usucă de lipsuri.

Cel ce se retrage are posibilitatea să stocheze peste tot provizii, de care se apropie, în timp ce următorul este obligat să transporte totul după el, ceea ce, câtă vreme se află în mișcare, este complicat, chiar cu cea mai scurtă linie de comunicații și, de aceea, îi provoacă lipsuri încă de la început.

Tot ce oferă teritoriul însuși este mai întâi folosit de armata aflată în retragere și, de cele mai multe ori, epuizat. În urma ei nu rămân decât sate și orașe jefuite, câmpuri secerate și devastate, puturi sleite, izvoare tulburate¹⁶⁶.

Așadar, armata ce înaintează luptă adesea, încă din prima zi, cu lipsuri presante. Pe stocuri inamice nu poate conta defel, decât doar dacă întâmplarea sau o greșeală de neiertat a adversarului lasă să-i pice, din când în când, ceva în mână.

Este neîndoielnic că, la dimensiuni importante ale teatrului de război și în condițiile în care inegalitatea dintre beligeranți nu este prea mare, se va crea, în felul acesta, un raport de forțe care va oferi apărătorului o incomparabil mai mare probabilitate de succes decât ar fi avut dacă bătălia decisivă s-ar fi dat la frontiera țării. Dar nu numai probabilitatea de a învinge devine mai mare din cauza schimbării raportului de forțe, ci și rezultatul victoriei va fi mai important, datorită situației schimbate. Ce deosebire există între o bătălie pierdută la propria frontieră și una pierdută în mijlocul țării inamice! Ba, la capătul înaintării sale, starea atacatorului este adesea atât de grea, încât chiar o bătălie *câștigată* îl poate determina la retragere, pentru că nici nu mai are suficientă forță de izbire ca să-și completeze victoria și s-o exploateze, nici nu mai este în stare să înlocuiască forțele pierdute.

Este deci o imensă diferență dacă bătălia decisivă se produce la începutul sau la sfârșitul atacului.

Marilor avantaje ale acestui tip de apărare li se opun două contraponderi: prima o constituie pierderile pe care le suferă țara prin pătrunderea inamicului, cealaltă este efectul moral.

Într-adevăr, a apăra țara de pierderi nu poate fi niciodată scopul întregii apărări, ci scopul ei este o pace avantajoasă. Eforturile noastre tind s-o facă cât se poate de sigură și, pentru aceasta, nici o jertfă temporară nu poate fi socotită prea grea. Pierderea aceea, însă, chiar dacă nu este hotărâtoare, tot trebuie pusă în talgerul balanței, căci ea ne interesează întotdeauna.

Această pierdere nu lovește în mod direct forța noastră armată, ci acționează asupra ei numai în mod mai mult sau mai puțin indirect, în timp ce retragerea însăși întărește direct forța armată. Este deci greu să comparăm aici avantajul cu dezavantajul; ele sunt de natură diferită și nu au vreun punct de acțiune comun. Trebuie așadar să ne oprim aici spunând că pierderea este mai mare când trebuie sacrificate o provincie roditoare și populată, sau mari orașe comerciale, că este însă cea mai mare atunci când, o dată cu ele, se pierd mijloace de luptă gata sau semifabricate.

A doua contrapondere este impresia morală. Există cazuri în care înaltul comandant trebuie s-o ignore, să-și urmeze liniștit planul și să suporte dezavantajele provocate de o demoralizare mioapă; ceea ce nu înseamnă, însă, că această impresie ar fi o fantomă ce merită dispreț. Ea nu poate fi comparată cu o forță ce acționează asupra unui punct, ci cu una care străbate cu iuteala fulgerului toate fibrele și paralizază toate activitățile ce trebuie să fie eficace în popor și armată. Există, desigur, cazuri în care retragerea în interiorul țării este repede înțeleasă de popor și armată, în care ea ar putea chiar spori încrederea și așteptările, dar acestea sunt foarte rare. De obicei, poporul și armata nu vor distinge măcar dacă retragerea este o mișcare deliberată sau o dare înapoi dezordonată și, mai puțin încă, dacă planul este urmat din înțelepciune, în vederea unor avantaje sigure, sau din teamă de spada inamicului. La vederea sortii provinciilor sacrificate, poporul va resimți compătimire și indignare, armata își va pierde lesne încrederea în comandantul ei și în sine însăși, iar neîncetatele lupte ale ariergărzii din timpul retragerii îi vor confirma mereu temerile. Asupra acestor *consecințe* ale retragerii nu avem voie să ne înșelăm. Și, în fapt, considerând lucrurile în sine, este mai natural, mai simplu, mai nobil, mai coresponsător ființei morale a poporului de a răspunde deschis provocării, astfel încât atacatorul să nu-i poată încălca granițele fără să-l întâmpine geniul său protector, care să-i ceară sângeros socoteală.

Acestea sunt avantajele și dezavantajele unui asemenea tip de apărare; acum, câteva cuvinte despre condițiile ei și împrejurările ce o favorizează.

O suprafață întinsă, sau cel puțin o linie lungă de retragere, constituie condiția principală și fundamentală, căci o înaintare de numai câteva zile de marș firește că nu-l va slăbi sensibil pe inamic. În 1812 centrul lui Bonaparte a fost de 250 000 de oameni la Vitebsk, 182 000 la Smolensk și abia la Borodino scăzuse la 120 000 de oameni, adică ajunsese la un echilibru numeric cu centrul rus. Borodino este la 90 mile de frontieră; dar abia la Moscova apăruse o netă superioritate numerică a rușilor, răsturnarea raportului fiind atât de hotărâtoare încât victoria francezilor de la Maloiaroslaveț aproape că n-a mai contat.

Dimensiuni ca Rusia nu are nici un alt stat european și în foarte puține se poate imagina o linie de retragere de 100 de mile. Dar nici o forță armată ca cea franceză în 1812 nu se va găsi ușor în alte împrejurări și, mai puțin încă, într-o asemenea superioritate, cum exista la începutul campaniei de partea francezilor, care aveau mai mult decât dublul ca număr și o certă superioritate morală. Așadar, ceea ce s-a obținut aici după 100 de mile ar putea fi eventual obținut în altă parte după 50 sau 30.

Printre împrejurările favorizante menționăm:

1. o zonă cu culturi puțin,
2. un popor loial și războinic,
3. anotimpul prost.

Toate acestea fac mai dificilă întreținerea armatei inamice, îi impun mari transporturi și numeroase detașamente de aprovizionare, corvezi penibile, provoacă boli și ușurează operațiile apărătorului împotriva flancurilor.

În fine, trebuie să vorbim de cantitatea absolută a forțelor armate, care influențează acest tip de apărare.

În sine, este în firea lucrurilor, abstracție făcând de raportul reciproc de forțe, ca o forță armată mică să se epuizeze în general mai iute decât una mare, ca, deci, drumul ei să nu poată fi atât de lung, dimensiunile teatrului de război să nu poată fi atât de mari. Există, așadar, un raport oarecum constant între mărimea absolută a forței armate și spațiile pe care le poate ocupa. Nu poate fi vorba de a cifra acest raport, care va fi de altfel mereu modificat de alte împrejurări, este însă suficient de spus că, în cea mai intimă esență a naturii lor, există între aceste mărimi un astfel de raport. Se poate merge împotriva Moscovei cu 500 000 de oameni, dar nu cu 50 000, chiar dacă raportul față de armata inamică ar fi mult mai favorabil în ultimul caz decât în primul.

Presupunând constant acest raport dintre forța absolută și spațiu, nu ne putem îndoi că eficacitatea retragerii noastre, în privința slăbirii inamicului, va crește proporțional cu masa trupelor sale.

1. Aprovizionarea și cazarea inamicului devin mai dificile; căci, chiar dacă spațiile ocupate de armate ar fi să crească exact în măsura în care cresc armatele înseși, subzistența tot nu se va asigura niciodată integral din acest spațiu, iar tot ce trebuie transportat din urmă este supus unor pierderi mai mari; pentru cazare, însă, nu este niciodată folosit întregul spațiu, ci numai o foarte mică parte a lui, care nu crește în aceeași proporție cu numărul trupe.

2. Înaintarea se încetinește pe măsură ce crește trupa, deci crește și durata până se parcurge tot drumul agresiunii, iar suma pierderilor zilnice pe parcurs devine mai mare.

Trei mii de oameni, care fugăresc două mii, nu le vor permite, în teren obișnuit, să se retragă în marșuri mici, de 1, 2 cel mult 3 mile pe zi, și să se mai și oprească din când în când câteva zile. A stabili contactul, a-i ataca și a-i risipi este o treabă de câteva ore. Dacă înmulțim însă numărul ostașilor cu 100, lucrurile arată altfel. Operațiuni pentru care, în primul caz, ar fi ajuns câteva ore, vor cere acum poate o zi întreagă sau chiar două. Acum, ambele părți nu mai pot fi reunite într-un singur punct, iar o dată cu aceasta crește, deci, varietatea tuturor mișcărilor și combinațiilor, și, în consecință, timpul pe care-l cer. În această situație, însă, atacatorul este dezavantajat, prin aceea că, din pricina dificultăților de aprovizionare, trebuie să se întindă și mai mult decât cel ce se retrage, în consecință este mereu sub amenințarea ca adversarul să-l atace într-un punct cu forțe superioare, cum au vrut rușii s-o facă la Vitebsk.

3. Cu cât cresc masele ce se înfruntă cu atât cresc eforturile pe care sarcinile zilnice, strategice și tactice, le cer fiecăruia. O sută de mii de oameni care trebuie să execute zilnic deplasări de concentrare și dispersare, acum să se oprească, apoi iar să fie porniți în marș, acum să ia armele, apoi să gătească ori să primească alimente, o sută de mii de oameni ce nu se pot așeza în tabără înainte de a se fi primit rapoartele necesare din toate direcțiile – aceștia au de regulă nevoie, pentru toate eforturile suplimentare ale marșului propriu-zis, de dublul timpului necesar

unei forțe armate de 50 000 de oameni; ziua are însă pentru ambele armate numai 24 de ore. Cât de mult diferă însă durata și efortul unui marș în raport cu masa trupelor, am arătat în capitolul al 9-lea al cărții precedente. Bineînțeles că cel aflat în retragere împarte aceste eforturi cu cel ce înaintază, dar la acesta din urmă sunt sensibil mai mari:

1. Deoarece masele sale sunt mai mari, datorită superiorității pe care am presupus-o.
2. Deoarece apărătorul, cedând mereu teren, își plătește cu acest sacrificiu dreptul de a rămâne mereu cel ce hotărăște, cel ce impune mereu celuilalt legea sa. El își face planul dinainte și, în majoritatea cazurilor, acest plan nu este perturbat de nimic; cel care înaintază, însă, nu-și poate face planul decât în funcție de dispozitivul inamic, pe care trebuie întotdeauna să încerce mai întâi să-l cerceteze. Să amintim, însă, că aici este vorba de urmărirea unui adversar care n-a suferit nici o înfrângere, n-a pierdut nici măcar o bătălie, ca nu cumva să se creadă că contrazicem cele afirmate în capitolul al 12-lea al cărții a IV-a.
3. Deoarece cel aflat în retragere face, pe de o parte, totul ca să-și ușureze mersul înapoi, pune să se repare drumuri și poduri, alege cele mai comode locuri de tabără etc., iar, pe de altă parte, face la fel de mult pentru a-i îngreuna următorului înaintarea, distrugând podurile, stricând și mai mult drumurile proaste prin simpla sa deplasare, sustrăgându-i inamicului cele mai bune locuri de tabără și surse de apă, ocupându-le el etc.

În fine, trebuie să mai evocăm o împrejurare deosebit de favorizantă, războiul popular. O explicație mai amănunțită este cu atât mai puțin necesară aici cu cât vom vorbi despre războiul popular într-un capitol anume.

Am vorbit până acum de avantajele pe care le oferă asemenea retrageri, de sacrificiile pe care le pretinde, de condițiile necesare; acum vrem să mai spunem ceva despre execuție.

Prima întrebare pe care trebuie s-o punem se referă la direcția retragerii.

Ea trebuie să se facă în interiorul țării, deci să ducă, pe cât se poate, către un punct unde inamicul să fie înconjurat, de ambele părți, de provinciile noastre. Astfel, el va fi expus influenței lor, iar noi nu vom risca să fim îndepărtați de masa principală a teritoriului nostru, cum s-ar întâmpla dacă am adopta o linie de retragere ce s-ar apropia prea mult de frontieră, cum ar fi fost cazul rușilor în 1812, dacă ar fi vrut să se retragă spre sud, nu spre răsărit.

Aceasta este condiția inerentă scopului însuși al acțiunii. Care punct al țării este cel mai potrivit, în ce măsură se poate lega de acest punct intenția de a apăra capitala sau vreun alt punct important, sau de a-l abate pe inamic din direcția lor, depinde de împrejurări.

Dacă, în 1812, rușii ar fi gândit retragerea dinainte și ar fi executat-o, deci, perfect conform planului, ar fi putut, încă de la Smolensk, să se îndrepte spre Kaluga, direcție pe care au luat-o abia de la Moscova; este foarte posibil ca, în aceste condiții, Moscova să nu fi avut nimic de suferit.

Într-adevăr, la Borodino francezii aveau cam 130 000 de oameni; nu este motiv să credem că dacă rușii ar fi acceptat această bătălie la jumătatea drumului spre Kaluga, francezii ar fi fost acolo mai tari. De câți oameni din această forță s-ar fi putut, însă, dispensa, pentru a-i trimite contra Moscovei? Desigur, de foarte puțini; cu trupe puține, însă, nu se poate face o expediție pe distanță de 50 de mile (aceasta este distanța Smolensk-Moscova) împotriva unui oraș ca Moscova.

Să presupunem că Bonaparte ar fi crezut la Smolensk, unde, după lupte, mai dispunea cam de 160 000 de oameni, că poate îndrăzni să lanseze o expediție contra Moscovei înainte să fi avut loc bătălia principală, și ar fi luat pentru această expediție 40 000 de oameni, în timp ce 120 000 ar fi rămas față în față cu armata principală rusă. Acești 120 000 n-ar fi fost, în bătălie, decât cam 90 000, adică francezii ar fi fost cu 40 000 oameni mai slabi decât la Borodino, rușii ar fi avut deci o superioritate de 30 000 de oameni. Dacă se judecă luând ca bază desfășurarea bătăliei de la Borodino, este de crezut că, cu această superioritate, rușii ar fi ieșit învingători. În orice caz, rezultatul acestui calcul ar fi fost mult mai favorabil decât raportul de la Borodino. Dar retragerea rușilor n-a fost lucrarea unui plan dinainte chibzuit; s-au retras atât pentru că, în fiecare clipă în care voiau să accepte bătălia, nu se simțeau încă destul de tari; toate proviziile și toate întăririle fuseseră trimise pe șoseaua de la Moscova la Smolensk, iar la Smolensk nimănui nu-i putea da prin gând să părăsească această șosea. În afară de aceasta, o victorie între Smolensk și Kaluga n-ar fi compensat niciodată, în ochii rușilor, greșeala de a nu acoperi Moscova și de a o expune unei posibile ocupări.

Și mai sigur ar fi putut apăra Bonaparte, în 1813, Parisul de un atac, dacă ar fi ocupat o poziție mult mai lateral, de exemplu după canalul din Bourgogne, nelăsând la Paris decât câteva mii de oameni, împreună cu numeroasele gărzi naționale. Niciodată aliații n-ar fi avut curajul să trimită un corp de 50 000-60 000 de oameni asupra Parisului, știindu-l pe Bonaparte cu 100 000 de oameni lângă Auxerre. Invers, nimeni n-ar fi sfătuit o armată aliată, aflată în poziția lui Bonaparte, să părăsească drumul spre propria capitală, dacă el ar fi fost adversarul. Cu asemenea superioritate el n-ar fi șovăit nici un moment să înainteze asupra capitalei. Atât de diferit va fi rezultatul chiar în împrejurări egale, dar condițiile morale fiind altele.

Vrem doar să mai observăm că oricum, în cazul unei astfel de poziții laterale, capitala, sau localitatea pe care vrem s-o ferim, trebuie să aibă oarecare capacitate proprie de rezistență, pentru a nu putea fi ocupată și jefuită de orice detașament de hărțuire. Pentru că, în continuare, la planul de război ne vom mai ocupa de acest obiect, ne oprim aici.

Dar mai trebuie să luăm în considerare și o altă particularitate în orientarea unei astfel de linii de retragere, și anume cea a unei bruste *schimbări de direcție*. După ce rușii păstrasera aceeași direcție până la Moscova, care i-ar fi dus în continuare la Vladimir, au părăsit-o, continuând retragerea întâi pe șoseaua Riazanului și apoi pe cea ce ducea la Kaluga. Dacă ar fi trebuit să-și continue retragerea, aceasta putea să se facă bine în noua direcție adoptată, care i-ar fi dus la Kiev, deci iarăși mult mai aproape de granița inamică. Este evident că francezii, chiar de ar mai fi fost, în acel timp, sensibil superiori rușilor, nu și-ar fi putut menține liniile de comunicații cu uriașul cot de la Moscova; ar fi părăsit nu numai Moscova, ci probabil și Smolenskul, deci ar fi abandonat cuceririle greu făcute și ar fi trebuit să se mulțumească cu teatrul de război de dincoace de Berezina.

Desigur că armata rusă ar fi avut de înfruntat același dezavantaj, căruia i s-ar fi expus dacă adopta, încă de la început, direcția spre Kiev, adică să se despartă de masa principală a teritoriului său; dar acest dezavantaj ar fi devenit acum aproape iluzoriu, căci armata franceză ar fi ajuns la Kiev în cu totul altă formă, dacă n-ar fi făcut ocolul prin Moscova!

Este limpede că o asemenea bruscă schimbare de direcție a liniei de retragere, foarte realizabilă în spații mari, conferă avantaje deosebite:

1. Cotirea îi face imposibil adversarului să-și păstreze vechile lui linii de comunicații. Organizarea de linii noi este însă întotdeauna o treabă grea, la care se mai adaugă faptul că schimbarea direcției se realizează numai treptat, deci va trebui să-și caute în mai multe rânduri o nouă linie de comunicații.

2. În felul acesta, ambele părți se apropie din nou de graniță; atacatorul nu mai acoperă cu poziția sa cuceririle făcute și trebuie, foarte probabil, să le părăsească. Rusia, cu imensele sale dimensiuni, este un imperiu în care, procedând astfel două armate se pot juca cu adevărat de-a prinselea.

Dar și pe spații mai mici o asemenea cotire rămâne posibilă, dacă celelalte împrejurări o favorizează, ceea ce nu se poate deduce decât examinând toate condițiile cazului concret.

O dată hotărâtă direcția în care inamicul trebuie atras spre interiorul țării, rezultă de la sine că aceasta trebuie să fie și direcția forței noastre principale, căci altfel inamicul n-ar lăsa forța sa principală să înainteze pe această direcție, și chiar de ar face-o noi n-am fi în stare să-i impunem toate condițiile pe care le-am presupus mai sus. Se poate deci pune doar întrebarea dacă vom ține această direcție cu întreaga noastră forță sau dacă vom devia cu părți importante lateral, impunând astfel retragerii un caracter excentric.

La întrebarea de mai sus vom răspunde că această formă în sine este de respins:

1. pentru că, prin ea, forțele noastre sunt mai împărțite, în timp ce tocmai concentrarea lor într-un punct ar constitui o dificultate principală pentru atacator;

2. pentru că adversarul ajunge să se bucure de avantajul liniei interioare, este mai concentrat decât noi și poate deci să ne fie superior în anumite puncte. Firește că această superioritate este mai puțin de temut într-un sistem care constă deocamdată în evitare, însă o condiție a acestei evitări va fi întotdeauna de a rămâne înfricoșător pentru adversar, de a nu fi fugărit de el, ceea ce s-ar putea totuși întâmpla. Apoi condiția acestei retrageri este de a ajunge treptat la o superioritate a forței principale, pentru a putea da bătălia decisivă, ceea ce însă ar deveni incert în cazul divizării forțelor;

3. pentru că, în general, nu i se cade celui mai slab să întreprindă operații concentrice asupra inamicului;

4. pentru că, printr-o asemenea poziție, o parte a slăbiciunilor inamicului sunt complet eliminate.

Principalele slăbiciuni ale unui atac într-o poziție foarte avansată sunt liniile lungi de legătură și flancurile strategice descoperite. Prin forma excentrică a retragerii, atacatorul este silit să facă front spre flanc cu o parte din forțele sale și această parte, care de fapt nu trebuia să fie destinată decât să neutralizeze forțele noastre ce îi sunt opuse, mai face, oarecum în subsidiar, încă ceva, și anume apără o parte din liniile de comunicații.

Forma excentrică nu este, deci, favorabilă acțiunii pur strategice a retragerii; dacă ar fi, însă, să pregătească o acțiune mai târzie asupra liniei de retragere inamice, trebuie să amintim cele spuse în capitolul precedent.

Numai un scop poate determina o retragere excentrică: anume dacă, în felul acesta, putem proteja teritoriul pe care, altfel, inamicul le-ar ocupa.

Ce sectoare va ocupa inamicul în înaintare, la stânga și la dreapta, se poate presupune cu probabilitate suficientă din concentrarea și orientarea forțelor sale, din așezarea provinciilor și a fortărețelor sale față de ale noastre etc.; a dispune forțe armate în zonele de care el probabil că nu se va atinge, ar fi o risipă periculoasă de forțe. Dacă, însă, în acele zone pe care atacatorul va voi probabil să le ocupe, *noi vom fi în stare să-l împiedicăm prin forțele noastre armate dispuse acolo*, este deja mai greu de prevăzut și, deci, răspunsul depinde mult de tactul aprecierii.

Când, în 1812, rușii s-au retras, ei au lăsat în Volhinia, sub ordinele lui Tormasov¹⁶⁷, 30 000 de oameni împotriva forței austriece care se credea că va invada provincia. Mărimea provinciei, felurile dificultăți de teren pe care le prezintă, forța nicidecum superioară cu care urma să fie atacată îndreptăteau speranța că rușii vor rămâne stăpâni pe situație în această parte a frontierei lor sau că se vor putea menține măcar în apropierea frontierei. Din aceasta puteau rezulta în viitor consecințe foarte importante, asupra cărora nu vrem să ne oprim aici; apoi, era aproape imposibil de a reuni, și încă la timp, aceste trupe cu armata principală, chiar dacă s-ar fi vrut. Toate aceste aspecte erau prea suficiente pentru a menține armata în Volhinia, unde să ducă propriul ei război. Dacă, în schimb, în planul campaniei, elaborat de generalul Phull, numai armata lui Barclay (80 000 de oameni) urma să se retragă la Drissa, iar armata lui Bagration (40 000 de oameni) trebuia să rămână în flancul drept al francezilor, pentru a le cădea apoi în spate, apare, la prima privire, că acea armată nici nu se putea gândi să se mențină în sudul Lituaniei, adică să păstreze o provincie în *plus* și așezată *mai aproape* de spatele francezilor. Această armată ar fi fost nimicită de masa zdrobitoare a atacatorilor.

Că apărătorul, în sine, are interesul de a ceda atacatorului cât mai puține provincii posibil este lesne de înțeles, dar acesta nu rămâne mereu decât un scop foarte secundar. Este de asemenea limpede că atacul devine tot mai complicat cu cât este mai mic sau, mai bine-zis, mai îngust teatrul de război; dar toate acestea sunt subordonate totuși condiției ca, la începutul acțiunii, apărătorul să aibă de partea sa probabilitatea unui succes, iar prin ea să nu slăbească excesiv forța sa principală, căci de ea depinde îndeosebi decizia finală, pentru că dificultățile care apar la forța principală inamică sunt cele care provoacă în primul rând hotărârea de retragere și potentează cel mai mult pierderea de forțe fizice și morale legate de această hotărâre.

Retragerea în interiorul țării trebuie să se facă deci, de regulă, cu o forță neînvinșă și nedivizată, ea trebuie să se desfășoare tocmai în fața forței principale inamice, cât de încet posibil și obligându-l pe inamic, printr-o rezistență continuă, să fie mereu gata de bătaie, impunându-i un anumit lux, ruinător, de măsuri de precauție tactice și strategice.

Dacă ambele părți au ajuns astfel la capătul drumului de atac, apărătorul va ocupa, dacă este cumva posibil, o poziție oblică față de acest drum și va încerca acum, prin toate mijloacele ce-i stau la dispoziție, să acționeze asupra spatelui inamicului.

Campania din 1812 din Rusia prezintă toate aceste fenomene, anume pe o scară mare, precum și efectele lor ca într-o oglindă măritoare și, deși n-a fost o retragere voluntară, poate fi privită, pe drept cuvânt, din acest punct de vedere. De altfel, este sigur că dacă rușii ar mai trebui să poarte încă o dată, în aceleași condiții, campania din 1812, cunoscând succesul pe care l-au avut, ar face, voluntar și pe bază de plan, ceea ce în 1812 au făcut în mare parte fără intenție. Dar ar fi foarte greșit să se creadă că n-ar mai exista alte exemple ale acestui mod de acțiune și că nici n-ar putea exista acolo unde lipsesc dimensiunile rusești¹⁶⁸.

Peste tot unde un atac strategic a eșuat sub povara dificultăților, fără decizie prin bătaie, iar atacatorul a fost silit la o retragere mai mult sau mai puțin distrugătoare, au existat condiția prin-

cipală și acțiunea principală ale acestui tip de rezistență, indiferent de ce împrejurări modificatoare vor fi fost altminteri însoțite. Campaniile lui Frederic cel Mare în 1742 în Moravia, în 1744 în Boemia, campania franceză din 1743 în Austria și Boemia, cea a ducelui de Brunsvik în 1792 în Franța, campania lui Massena din iarna 1810-1811 în Portugalia sunt exemple care prezintă cazuri asemănătoare, dar la dimensiuni și raporturi mult mai mici. Mai există apoi nenumărate acțiuni fragmentare de acest tip, în care nu întregul succes, dar desigur o parte a lui trebuie atribuită principiului pe care îl expunem aici. Nu le vom evoca, însă, pentru că ar cere o analiză a condițiilor care ne-ar duce prea departe.

În Rusia, ca și în celelalte cazuri citate mai sus, revirimentul s-a produs fără ca o bătălie norocoasă să fi provocat, în punctul culminant, decizia; dar chiar unde asemenea efect nu este de așteptat, tot rămâne un obiectiv destul de important, de a provoca prin acest tip de apărare un raport de forțe care face posibilă victoria și permite să se declanșeze, prin această victorie, ca printr-o primă izbucnire, o mișcare ce se accelerează apoi, în mod firesc în efectele sale dezastruoase, după legea căderii corpurilor.

CAPITOLUL 26

ÎNARMAREA POPORULUI¹⁶⁹

Războiul popular este în Europa civilizată un fenomen al veacului al nouăsprezecelea. Are adepții și adversarii săi, aceștia din urmă, fie din motive politice, pentru că îl socot un mijloc revoluționar, o stare de anarhie legalizată, la fel de periculoasă ordinii sociale interne, ca și dușmanului extern, fie din motive militare, deoarece cred că rezultatul n-ar corespunde forței folosite. Primul punct nu ne privește de fel, căci noi studiem războiul popular numai ca mijloc de luptă, deci în legătura sa cu inamicul; ultimul punct însă ne duce la observația că războiul popular, în general, trebuie considerat ca o urmare a modului în care elementul războinic a rupt, în zilele noastre, vechile zăgazuri artificiale ce-l înconjurau, ca o lărgire și intensificare a întregului proces de fermentare pe care îl denumim război. Sistemul de rechiziții, creșterea armatelor, care devin mase uriașe datorită rechizițiilor și serviciului militar general obligatoriu, folosirea milițiilor, sunt toate, dacă se pleacă de la vechiul sistem militar foarte limitat, fenomene ce tind în aceeași direcție; în această direcție, însă, se află și chemarea landsturmului sau înarmarea poporului. Dacă primele din aceste noi mijloace ajutătoare sunt o consecință firească și necesară a zvârlirii stăvilor din cale, sporind în asemenea măsură forța celui ce s-a servit primul de ele, încât celălalt a fost antrenat și a trebuit la rândul său să le folosească, ambele aceste fenomene se vor întâmpla și cu războiul popular.

În generalitatea cazurilor, acel popor care s-ar servi de el cu pricepere ar obține o relativă superioritate față de cei ce l-ar refuza. Așa stând lucrurile, nu mai rămâne decât întrebarea dacă această nouă întărire a elementului războinic este în genere salutară pentru omenire sau nu; întrebare căreia i se poate tot atât de bine răspunde ca întrebării despre război în general – le lăsăm pe amândouă în grija filozofilor. Dar s-ar putea crede că forțele pe care le reclamă războiul popular ar putea fi folosite cu mai mult succes pentru alte forme de luptă. Nu este însă nevoie de un studiu important pentru a ne convinge că aceste forțe, în mare parte, nu sunt disponibile și nu pot fi folosite după voie. O parte esențială a lor, și anume elementele morale, își dobândesc chiar existența abia prin acest mod de întrebuințare.

Nu mai întrebăm deci: cât îl costă rezistența depusă de un întreg popor, cu armele în mână, pe acest popor? Ci întrebăm: ce influență poate avea această rezistență, care sunt condițiile ei și cum poate fi folosită?

Că o rezistență atât de dispersată nu se pretează la acțiunea concentrată în timp și spațiu a marilor lovituri, rezultă din natura războiului popular. Acțiunea sa depinde, ca procesul de evaporare în natura fizică, de suprafață. Cu cât mai mare este aceasta și contactul în care se află cu armata inamică; adică cu cât se extinde mai mult, cu atât mai eficace este acțiunea poporului înarmat. Ea nimicește, ca un jar mōcnind acoperit, temelile armatei inamice. Deoarece ea are nevoie de timp pentru rezultatele sale, pe când cei doi adversari acționează astfel reciproc unul asupra celuilalt, se creează o stare de tensiune care, fie că se rezolvă treptat, dacă războiul popular este înăbușit în unele locuri și se stinge încet în altele, fie că duce la o criză, când flăcările

incendiului general cuprind armata inamică și o obligă să părăsească țara înainte de a fi în întregime distrusă. Ca o asemenea criză să fie provocată numai de războiul popular, presupune fie o suprafață atât de mare a statului ocupat cum, în afara Rusiei, nu are nici un stat european, fie o disproporție între armata invadatoare și suprafața țării, cum nu se întâmplă în realitate. Dacă nu vrem deci să alergăm după năluci, războiul popular trebuie gândit combinat cu războiul unei armate permanente, iar ambele reunite printr-un plan de ansamblu unic. Condițiile indispensabile în care un război popular poate deveni eficace sunt următoarele:

1. războiul să fie dus în interiorul țării;
2. războiul să nu fie decis printr-o singură catastrofă;
3. teatrul de război să ocupe un teritoriu foarte întins;
4. caracterul poporului să-l sprijine;
5. teritoriul să fie foarte frământat și inaccesibil, fie datorită unor munți, păduri sau mlaștini, fie datorită naturii culturilor.

Dacă populația este mare sau mică nu are importanță decisivă, căci de oameni se va duce cel mai puțin lipsă pentru așa ceva¹⁷⁰. Dacă locuitorii sunt săraci sau bogați, de asemenea nu este de-a dreptul hotărâtor, sau cel puțin n-ar trebui să fie; nu se poate nega însă că o categorie de oameni săraci, învățată cu muncă oșbitoare și cu lipsuri, se arată, de obicei, mai războinică și mai puternică.

O particularitate locală, ce favorizează extraordinar acțiunea războiului popular este dispersarea locuințelor, cum o întâlnim în multe provincii germane. Teritoriul este în felul acesta mai frământat și mai acoperit, drumurile, deși mai numeroase, devin mai proaste, cazarea trupelor prezintă nesfârșite dificultăți și, înainte de toate, se repetă în mic caracteristica pe care războiul popular o are în mare, anume că principiul rezistenței se află peste tot și nicăieri. Dacă locuitorii își au casele laolaltă în sat, cele mai neliniștite sate pot fi ocupate de trupe sau eventual și jefuite, în chip de sancțiune, ceea ce însă e greu de făcut cu țărănimea risipită din Westfalia.

Landsturmul și cetele populare înarmate nu pot și nu trebuie folosite împotriva forței principale inamice, nici măcar împotriva unor unități importante, ele nu trebuie să strivească sămburele, ci să-l roadă doar, la suprafață, la margini. Landsturmul trebuie să se ridice în provinciile aflate la periferia teatrului de război, în care atacatorul nu ajunge cu forțe importante, pentru a sustrage cu totul aceste provincii influenței lui. Acești nori de furtună, ce se adună pe laturile inamicului, trebuie să se deplaseze în urma lui, pe măsură ce el înaintează. Acolo unde nu există încă nici un inamic nu lipsește curajul să te înarmezi împotriva lui, iar la acest exemplu se aprinde treptat și masa locuitorilor din jur. Astfel focul se întinde ca incendiul pe pășunea uscată, iar până la urmă atinge terenul pe care își are bazele atacatorul; focul cuprinde linia sa de comunicație și îi primejduiește existența. Căci, chiar dacă cineva nu are idei exagerate despre atotputernicia unui război popular, dacă nu-l socotește drept un element inepuizabil, de neînving, pe care simpla forță a armatei îl poate controla la fel de puțin cum poate controla omul vânturile sau ploaia, în scurt dacă nu-și întemeiază părerea pe manifeste vorbărețe, tot trebuie să recunoască că nu poți mânia din urmă țărani înarmați ca pe un detașament de soldați, care rămân strânși laolaltă ca o turmă și care, de obicei, când sunt dispersați, aleargă drept înainte, în timp ce țărânii înarmați dimpotrivă, în asemenea caz, se risipesc în toate direcțiile, fără să aibă nevoie pentru aceasta de un plan meșteșugit. Prin acesta marșul fiecărui mic detașament printr-o zonă muntoasă, împădurită sau altcum foarte accidentată capătă un caracter foarte periculos, căci în fiecare clipă marșul se poate transforma într-o luptă, iar, când demult n-ar mai fi vorba de luptătorii inamici, aceiași țărani, risipiți cu mult înainte de capul coloanei, pot răsări oricând în coada ei. Dacă este vorba de stricarea drumurilor și blocarea șoselelor înguste, mijloacele folosite de avanposturi sau de detașamente de hărțuire ale armatei sunt, față de cele ale unei țărânimi răsculate, aproximativ în relația ce există între mișcările unui automat și cele ale unui om. Inamicul n-are alt mijloc împotriva acțiunii landsturmului decât trimiterea de detașamente numeroase pentru însoțirea convoaielor sale, ocuparea locurilor de staționare militară, a trecătorilor, podurilor etc. După cum primele încercări ale landsturmului vor fi modeste, și detașamentele trimise de inamic vor fi slabe, deoarece el se teme de o mare dispersare a forțelor; aceste detașamente slabe, de obicei, abia aprind incendiul războiului popular, în câteva localități ele fiind covârșite de mulțime, ceea ce sporește curajul și pofta de luptă a celor din landsturm, iar intensitatea acestor lupte crește până ce se apropie de punctul culminant, care trebuie să-i hotărască rezultatul.

Potrivit imaginii ce ne-o facem despre războiul popular, acesta trebuie să rămână de natura cetii sau norilor, fără să se închege nicăieri într-un corp solid, altfel inamicul trimite o forță adecvată împotriva celui sămbure, îl distruge și face un mare număr de prizonieri; atunci curajul scade, toți cred că s-ar fi decis chestiunea principală, că eforturi ulterioare ar fi inutile, iar armele îi cad poporului din mâini. Pe de altă parte, însă, este necesar ca ceata să se adune în anumite locuri în mase mai dense și să constituie nori amenințători, din care să poată izbi câteodată un trăsnet puternic. Aceste puncte sunt situate, în principal, cum am mai spus, pe aripile teatrului de război inamic. Aici poporul înarmat trebuie să se reunească în ansambluri mai mari și maiordonate, cu un mic adaos de trupe regulate, încât să dobândească aspectul unei armateordonate și să fie în stare să îndrăznească acțiuni mai importante. Din aceste puncte, intensitatea landsturmului trebuie să scadă până spre spatele inamicului, unde este expus celor mai puternice lovituri. Acele nuclee mai dense sunt destinate să atace garnizoanele mai importante pe care inamicul le lasă în urma sa, pe lângă aceasta ele inspiră teamă și îngrijorare, măresc impresia morală pe care o face războiul popular; fără ele acțiunea generală ar fi lipsită de forță, iar întreaga situație n-ar fi suficient de neliniștitoare pentru inamic.

Înaltul comandant obține cel mai ușor această înjghebare organizată a întregii înarmări populare prin micile detașamente ale armatei permanente cu care sprijină landsturmul. Fără un asemenea sprijin, cu ceva trupe regulate servind de încurajare, locuitorii nu vor avea, de cele mai multe ori, încrederea și elanul să recurgă la arme. Cu cât sunt mai puternice detașamentele destinate în acest scop, cu atât mai mare devine forța lor de atracție, cu atât mai mare avalanșa ce urmează să se prăbușească asupra inamicului. Dar și aici sunt limite: căci, pe de o parte, ar fi dăunător a împărți pentru acest scop secundar întreaga armată, a o dizolva oarecum în landsturm și a constitui astfel o linie de apărare lungă, slabă peste tot, în care caz am putea fi siguri că armata și landsturmul ar fi deopotrivă complet distruse, pe de altă parte experiența pare să ne învețe că prezența unor trupe regulate prea numeroase în zonă reduce de obicei energia și eficacitatea războiului popular; motivul ar fi, în primul rând, că aceasta ar atrage în zona respectivă prea multe forțe inamice, în al doilea, că locuitorii ar tinde să se lase în grija propriilor forțe regulate, în al treilea, că prezența a numeroase trupe regulate solicită prea mult, în alt chip, puterile locuitorilor, prin cartiruirii, cărăușie, livrări etc.

Un alt mijloc de a împiedica o reacție prea eficace a inamicului împotriva războiului popular îl constituie totodată un principiu fundamental în folosirea lui; este principiul de a nu accepta decât foarte rar, sau niciodată, să se ajungă, prin utilizarea acestui mare mijloc de apărare strategică, la apărarea tactică. Caracterul unei lupte a landsturmului este cel al tuturor luptelor în care dispunem de trupe mai proaste: mult elan și ardoare la început, dar puțin sânge rece și puțină persistență în timp. Apoi, nu are mare importanță dacă o forță de landsturm este bătută sau alungată, căci ea este pregătită pentru așa ceva, dar nu trebuie să fie nimicită printr-un număr prea mare de morți, răniți și prizonieri; o asemenea înfrângere ar stinge curând focul. Aceste două particularități contravin însă categoric naturii apărării tactice. Lupta de apărare cere o acțiune tenace, lentă, sistematică și hotărârea de a risca; o simplă încercare la care poți renunța după dorință, nu poate niciodată duce la succes în apărare. Dacă deci este necesar ca landsturmul să preia apărarea unui anumit sector, nu trebuie să se ajungă niciodată la o luptă de apărare decisivă; într-un asemenea caz el ar fi nimicit, oricât de favorabile i-ar fi împrejurările. El poate și trebuie să aperse, pe cât îi este posibil, trecătorile unei zone montane, digurile unei zone mlăștinoase, trecerile peste un fluviu, dar, de îndată ce inamicul a răzbit prin ele, trebuie mai curând să se disperseze și să-și continue apărarea cu atacuri neașteptate, decât să se retragă într-un ultim și strâmt refugiu, în care să se concentreze și să se lase închis într-o poziție defensivă cum scrie la carte¹⁷¹. Oricât de curajos ar fi un popor, oricât de războinice i-ar fi moravurile, oricât de mare ura ce o poartă inamicului, oricât de favorabil i-ar fi terenul, este incontestabil că războiul popular nu se poate menține într-o atmosferă prea densă de primejdie. Dacă, deci, combustibilul său trebuie să se acumuleze undeva în vederea unui foc mare, aceasta să se întâmple în puncte mai îndepărtate, unde are aer și nu poate fi înăbușit dintr-o lovitură puternică.

După aceste considerații, care au constituit mai curând o intuire subiectivă a adevărului decât o disecare obiectivă, pentru că în genere obiectul s-a înfățișat până acum prea rar și a fost prea puțin descris de cei care l-au observat multă vreme direct, mai trebuie să spunem doar că planul strategic de apărare poate cuprinde în două feluri participarea poporului înarmat și anume: fie ca ultim mijloc ajutător după pierderea bătăliei, fie ca sprijin firesc înaintea unei bătălii

decisive. Ultima eventualitate presupune retragerea în interiorul țării și acel tip indirect de ripostă despre care am vorbit în capitolele 8 și 24 ale acestei cărți. Aici nu ne mai rămâne decât să spunem câteva cuvinte cu privire la recurgerea la landsturm după bătălia pierdută.

Nici un stat nu trebuie să creadă că soarta sa, adică întreaga existență, depinde de o singură bătălie, fie ea și cea mai decisivă. Dacă este bătut, mobilizarea de noi forțe proprii și slăbirea firească pe care orice ofensivă o suferă în timp pot duce la o întoarcere a situației, sau poate primi ajutor din afară. Pentru moarte mai rămâne întotdeauna timp și cum, dintr-un instinct firesc, cel ce se înecă se agată și de un pai, este în ordinea firească a lumii morale ca un popor să încerce și ultimele mijloace când se vede la marginea prăpastiei.

Oricât de mic și slab ar fi un stat, în raport cu inamicul său, el nu trebuie să economisească aceste ultime eforturi, ori ar trebui spus că nu mai este suflet într-însul. Aceasta nu exclude posibilitatea de a se salva de la nimicirea totală printr-o pace care impune sacrificii; o asemenea intenție însă, la rândul ei, nu exclude utilitatea unor noi măsuri de apărare; ele nu fac pacea nici mai complicată, nici mai rea, ci mai ușoară și mai bună. Și mai necesare sunt aceste măsuri când se așteaptă sprijin de la cei interesați în menținerea existenței noastre. Așadar un guvern care, după pierderea bătăliei principale, nu se gândește decât să lase poporul să beneficieze repede de liniștea păcii și, strivit de sentimentul unei mari speranțe pierdute, nu mai simte curajul și dorința să antreneze toate forțele, comite în orice caz, din slăbiciune, o mare inconsecvență și dovedește că n-a fost demn și, poate de aceea, nici capabil de victorie.

Oricât de decisivă a fost deci înfrângerea pe care a suferit-o un stat, totuși, prin retragerea în interiorul țării trebuie să fie suscitată activitatea fortărețelor și a înarmării populare. În acest sens este avantajos dacă aripile teatrului principal de război sunt limitate de munți sau de alte regiuni foarte dificile, care apar acum ca bastioane la al căror foc strategic de flanc inamicul este expus, în înaintarea sa.

Când învingătorul este în toiul pregătirilor lui de asediu, după ce a lăsat peste tot în urmă garnizoane puternice, pentru a-și crea linia de comunicații, sau chiar a expedit detașamente pentru a-și asigura libertatea de mișcări pe laturi și a menține în ordine provinciile învecinate, când este deja slăbit prin felurite pierderi de oameni, cai și material de luptă, atunci a sosit momentul reapariției în arenă a armatei de apărare, care, surprinzându-l pe inamic în situația sa încordată, trebuie să-l zdruncine cu o lovitură bine aplicată.

CAPITOLUL 27

APĂRAREA UNUI TEATRU DE RĂZBOI

Am putea eventual să ne mulțumim că am vorbit despre *cele mai importante mijloace de apărare*, iar modul în care acestea se leagă cu tot planul de apărare să-l atingem doar în ultima carte, când vorbim despre planul de război; căci nu numai că din acesta va decurge și va fi determinat în liniile sale principale orice plan secundar de atac și apărare, ci, în multe cazuri, însuși planul de război nu va fi altceva decât atacul sau apărarea pe principalul teatru de război. Dar nu am putut începe în nici un chip cu ansamblul războiului, deși în război, mai mult decât oriunde, părțile sunt determinate de întreg, sunt pătrunse și esențial modificate de caracterul întregului, ci a trebuit să ne familiarizăm întâi mai bine cu fiecare obiect, ca parte distinctă. Fără această progresiune, de la mai simplu la mai complex, ne-ar fi năpădit o mulțime de noțiuni incerte și mai ales acțiunile reciproce, atât de felurite în război, ne-ar fi încurcat mereu noțiunile. Vrem, deci, să ne mai apropiem cu încă un pas de ansamblu, adică să examinăm, în sine și pentru sine, apărarea unui teatru de război și să căutăm firul pe care se pot înșira diferitele subiecte tratate.

După concepția noastră, apărarea nu este decât forma superioară a luptei. Menținerea propriei forțe armate și zdrobirea celei inamice, cu un cuvânt victoria, constituie obiectul luptei, dar, firește, nu scopul ei final.

Acest scop este menținerea propriului stat și zdrobirea celui inamic și, din nou mai concis, pacea intenționată, pentru că în ea conflictul se echilibrează și se încheie într-un rezultat comun.

Ce înseamnă însă statul inamic în raport cu războiul? Înainte de toate forța sa armată, apoi teritoriul său; dar firește și multe altele, care, în împrejurări concrete, pot căpăta o importanță

predominantă; în mod deosebit ne referim la situații politice externe și interne, care câteodată sunt mai hotărâtoare decât tot restul. Dar chiar dacă forța armată și teritoriul statului inamic nu sunt statul însuși și nici nu se epuizează cu ele toate relațiile pe care statul le poate avea cu războiul, acele două obiecte rămân mereu cele *precumpănitoare*, de obicei *infini* superioare tuturor celorlalte relații. Forța armată trebuie să apere teritoriul propriului stat, să-l cucerească pe cel inamic, teritoriul însă hrănește și regenerează neîncetat forța armată. Ambele sunt deci reciproc dependente, se sprijină mutual, își sunt reciproc deopotrivă de importante. În raportul lor reciproc există, totuși, o deosebire. Dacă forța armată este nimicită, adică zdrobită, incapabilă de o rezistență ulterioară, chiar din aceasta urmează pierderea teritoriului; dar invers, din pierderea teritoriului nu urmează nimicirea forței armate, căci aceasta poate evadua de voia sa teritoriul, pentru a-l putea apoi cuceri cu atât mai ușor. Ba mai mult, nu numai zdrobirea completă a forței armate hotărăște soarta țării, ci chiar și orice *slăbire importantă* a acesteia provoacă în mod regulat o pierdere de teritoriu; în schimb, nu orice pierdere importantă de teritoriu provoacă, în mod regulat, o slăbire importantă a forțelor armate; pe durată firește că da, dar nu în interiorul intervalului în care se decide războiul.

De aici decurge că menținerea sau nimicirea forței armate sunt întotdeauna mai importante decât posesiunea teritoriului, că spre aceasta, deci, trebuie să tindă în primul rând înaltul comandant, iar posesiunea teritoriului se impune peste tot ca scop numai unde *primul mijloc nu-l asigură în întregime*.

Dacă întreaga forță armată inamică ar fi concentrată *într-o singură* armată, iar întregul război ar consta dintr-o *singură luptă*, posesiunea țării ar depinde de rezultatul acestei lupte; nimicirea forțelor armate inamice, cucerirea țării inamice și asigurarea propriei țări ar decurge de aici și ar fi, oarecum, identice cu acest rezultat. Se pune acum întrebarea: cel poate mai întâi determina pe apărător să se abată de la această, cea mai simplă, formă a acțiunii militare și să-și distribuie forțele în spațiu? Răspunsul este insuficiența victoriei pe care ar putea-o cuceri cu forța sa reunită. Fiecare victorie are raza sa de influență. Dacă aceasta se întinde asupra întregului stat inamic, deci asupra întregii sale forțe armate și a întregului său teritoriu, adică dacă toate părțile sunt antrenate în mișcarea pe care am dat-o sâmburelui puterii sale, o asemenea victorie este tot ce ne trebuie, iar o divizare a forței noastre nu ar avea un motiv suficient. Dacă există, însă, părți ale forței armate inamice și ale teritoriilor adversarului asupra cărora victoria noastră nu ar mai avea influență, trebuie să acordăm o grijă deosebită acestor părți și, deoarece nu putem concentra teritoriul într-un punct, ca forța armată, trebuie s-o divizăm pe aceasta, ca să apărăm teritoriul.

Nu mai la state mici și adunate este posibilă și probabilă o asemenea unitate a forței armate, încât totul să depindă de victoria asupra acesteia. Când este vorba de suprafețe mari de teritoriu, care-l mărginesc pe al nostru pe mari întinderi, sau, mai cu seamă, în cazul unei alianțe împotriva noastră a unor state ce ne înconjoară din mai multe părți, o asemenea unitate este, practic, cu totul imposibilă. Aici va trebui, deci, în mod necesar să apară diviziunea forțelor și, cu aceasta, teatre de război distincte.

Raza de acțiune a unei victorii va depinde desigur de *mărimea* victoriei, iar aceasta de *numărul trupelor învinse*. Deci, împotriva *acelei* părți unde sunt concentrate cele mai multe forțe armate inamice se va putea da *acea lovitură* ale cărei efecte favorabile ajung cel mai departe; și vom fi cu atât mai siguri de acest succes cu cât mai mari vor fi propriile forțe armate folosite pentru lovitură. Această înlanțuire firească de idei ne duce la o imagine în care le putem fixa mai clar, este vorba de natura și efectul centrului de greutate în mecanică.

După cum centrul de greutate se găsește întotdeauna acolo unde masa este cel mai concentrată și după cum orice lovitură dată în centrul de greutate al unui corp este cea mai eficace, după cum, în fine, lovitură cea mai puternică se obține cu centrul de greutate al forței folosite, tot astfel se petrec lucrurile în război. Forțele armate ale fiecărui beligerant, fie un stat izolat, fie o alianță de state, au o anumită unitate și, prin aceasta, o coeziune; unde există însă coeziune, acolo apar analogiile cu centrul de greutate. Există deci, în aceste forțe, anumite centre de greutate, a căror mișcare și direcții hotărăsc soarta celorlalte puncte, iar aceste centre de greutate se află acolo unde sunt adunate cele mai multe forțe armate. Dar, după cum în lumea corpurilor inerte efectul împotriva centrului de greutate își află măsura și limita în coeziunea părților, așa este și în război: aici, ca și acolo, se poate ușor întâmpla ca o lovitură să fie mai puternică decât suportă rezistența, iar din aceasta să rezulte o lovitură în aer, o risipă de forță.

Cât de deosebită este coeziunea armatei care luptă sub *un* steag, care intră în bătălie sub ordinea *unui* înalt comandant, de aceea a unei *forțe armate aliate*, întinsă pe 50 sau 100 de mile, sau chiar în zone complet diferite! În primul caz coeziunea trebuie considerată ca cea mai puternică, unitatea foarte strânsă; dincolo, unitatea este foarte subredă, adesea nu mai constă decât în intenția politică comună, și aceasta meschină și imperfectă, iar coeziunea părților este de cele mai multe ori foarte slabă, adesea cu totul iluzorie.

Dacă, pe de o parte, puterea pe care dorim s-o dăm loviturii impune cea mai mare concentrare de forță, trebuie, pe de altă parte, să ne temem de orice exagerare ca de un adevărat dezavantaj, pentru că implică o risipă de forță, iar aceasta, la rândul ei, *lipsa de forță* în alte puncte.

A distinge aceste centre de greutate în forța armată inamică, a distinge razele lor de acțiune este deci un act principal al judecății strategice. Într-adevăr, va trebui pusă întotdeauna întrebarea: ce efecte vor avea înaintarea și darea înapoi a unei părți a forțelor ce se înfruntă asupra celorlalte forțe?

Nu credem de fel că am descoperit astfel un procedeu nou, ci am pus numai la baza modului de a proceda al tuturor timpurilor și al tuturor înalților comandanți idei care să facă mai limpede legătura modului de a proceda cu firea lucrurilor.

Vom examina, în ultima carte, cum afectează această idee a centrului de greutate al forței inamice întregul plan de război, căci acolo este în genere locul obiectului, noi împrumutându-l numai de acolo pentru a nu lăsa vreo lacună în șirul ideilor. În cursul acestei considerații am văzut ce determină în genere distribuția forțelor. Sunt, în fond, două interese reciproc contradictorii: primul, *posesiunea teritoriului* tinde să disperseze forțele armate, celălalt, *lovitura împotriva centrului de greutate al forței inamice* le reunește iar, până la un anumit grad.

Astfel se nasc teatrele de război sau zonele militare distincte. Ele sunt, într-adevăr, delimitări de așa fel ale teritoriului țării și ale forței armate dispersate pe el, încât fiecă decizie obținută de forța principală a acestei zone se întinde nemijlocit asupra întregului și-l antrenează în direcția sa. Spunem *nemijlocit*, căci decizia de pe un teatru de război trebuie, firește, să aibă o influență mai mult sau mai puțin depărtată și asupra celor vecine lui.

Trebuie să amintim în mod expres, deși este firesc, că aici, ca peste tot, ne referim în definițiile noastre numai sub aspectul rațional la centrele anumitor zone, că nu putem și nu vrem să le trasăm frontierele cu linii precise.

Credem, așadar, că un teatru de război, cât de mare sau de mic ar fi, cu forța sa armată, orice proporții ar avea, constituie o asemenea unitate care poate fi redusă la *un* centru de greutate. În acest centru de greutate trebuie obținută decizia și a fi învingător aici înseamnă, în sensul cel mai larg, a apăra teatrul de război.

CAPITOLUL 28

APĂRAREA UNUI TEATRU DE RĂZBOI (Continuare)

Apărarea, însă, constă din două elemente distincte, *decizia și așteptarea*. Combinarea acestor două elemente va face obiectul prezentului capitol.

Mai întâi, trebuie să spunem că starea de așteptare, deși nu este apărarea perfectă, constituie totuși domeniul acesteia, în care ea pășește spre ținta sa. Câtă vreme o forță armată nu părăsește partea de teritoriu ce i-a fost încredințată, tensiunea forțelor, în care atacul pune ambele părți, continuă să dureze; abia decizia aduce liniște, iar această decizie, oricare ar fi ea, trebuie considerată că a avut loc când fie atacatorul, fie apărătorul a părăsit teatrul de război.

Câtă vreme, deci, o forță armată se menține în teritoriul său, ea continuă să-l apere și, în sensul acesta, apărarea teatrului de război este identică cu apărarea în acesta. Într-o asemenea situație este necesară dacă inamicul a ocupat o parte mare sau mică din teritoriul respectiv, căci nu-l are decât cu împrumut.

Acest fel de a gândi, însă, prin care vrem să stabilim relația justă a stării de așteptare față de ansamblu, este corect numai dacă, într-adevăr, trebuie să aibă loc o decizie, ea fiind considerată inevitabilă de ambele părți. Căci numai prin această decizie centrele de greutate ale forțelor afla-

te față în față și teatrele de război, decurgând din ele, devin *elemente active*. De cum dispare ideea unei decizii, centrele de greutate sunt neutralizate, ba, într-un anumit sens, sunt neutralizate forțele armate în întregime, iar acum posesiunea teritoriului, care este a doua componentă principală a ansamblului teatrului de război, se impune deci, în mod direct, ca scop. Cu alte cuvinte, cu cât se caută mai puțin într-un război, de către ambele părți, loviturile decisive, cu cât mai mult are loc o simplă supraveghere reciprocă, cu atât mai importantă devine posesiunea teritoriului, cu atât mai mult apărătorul tinde să acopere totul direct, iar atacatorul să se extindă prin înaintare.

Acum nu putem ascunde că marea majoritate a războaielor și campaniilor sunt mult mai apropiate de o stare de supraveghere pură decât de o luptă pe viață și moarte, adică de o luptă în care măcar una din părți caută pur și simplu decizia. Numai războaiele veacului al nouăsprezecelea au avut acest din urmă caracter într-un grad atât de înalt încât, în legătură cu ele, a putut fi folosită o teorie dedusă de aici. Deoarece însă este greu de presupus că toate războaiele viitoare vor avea acest caracter, ba chiar este mai curând de prevăzut că majoritatea lor va înclina din nou spre caracterul de supraveghere, teoria trebuie, pentru a fi utilă în viața reală, să țină seamă de acest aspect. Ne vom ocupa, deci, mai întâi de cazul în care gândul unei decizii pătrunde și conduce totul, ceea ce este cazul războiului adevărat, dacă ne putem exprima așa, al războiului absolut¹⁷², iar apoi, într-un alt capitol, vom examina acele modificări ce rezultă din apropierea, mai mult sau mai puțin, de starea de supraveghere.

În primul caz deci, când, fie că trebuie să așteptăm: ca atacatorul să caute decizia, fie că o căutăm noi, căci aici acest lucru ne este totuna, apărarea unui teatru de război va consta în a ne menține în el de așa manieră încât, în fiecare moment, să putem impune în mod avantajos decizia. Această decizie poate consta dintr-o bătălie, dintr-un șir de lupte importante, poate consta, însă, și din rezultatul unor simple raporturi decurgând din dispunerea forțelor armate opuse, adică din rezultatul unor *lupte posibile*.

Chiar dacă bătălia nu ar fi cel mai nobil, mai obișnuit și mai eficace mijloc de decizie, cum credem că am avut prilejul s-o arătăm în mai multe rânduri, faptul că, în genere, ea face parte dintre mijloacele deciziei tot ar fi suficient pentru a pretinde *cea mai mare concentrare de forțe* îngăduită de împrejurări. O bătălie principală pe teatrul de război constă în izbirea unui centru de greutate de celălalt; cu cât mai multe forțe vom reuni în al nostru, cu atât mai sigur și mai mare va fi efectul. Deci trebuie *respinsă* orice folosire parțială a forțelor, neimpusă de un scop pe care nici măcar bătălia victorioasă nu-l poate atinge sau care nu determină însuși rezultatul favorabil al bătăliei.

Dar, condiția fundamentală este nu numai cea mai mare concentrare de forțe armate, ci, de asemenea, o astfel de dispunere și situare a lor încât să poată da bătălia în cuvenitele condiții favorabile.

Diferitele trepte ale apărării, cu care am făcut cunoștință în capitolul despre tipurile de rezistență, sunt absolut omogene cu aceste condiții fundamentale, deci nu poate fi greu să facem legătura cu ele, după necesitățile cazului concret. Dar un punct pare, la prima vedere, să includă o contradicție și el are cu atât mai mult nevoie de o dezvoltare cu cât este unul din punctele cele mai importante ale apărării; este vorba de lovirea centrului de greutate inamic.

Dacă apărătorul află destul de devreme pe ce drumuri va înainta inamicul și pe care anume va putea întâlni, fără îndoială, nucleul forței sale, el poate să-l înfrunte pe acest drum. Acesta va fi cazul obișnuit, căci, chiar dacă în luarea măsurilor generale, în organizarea localităților fortificate, a marilor depozite de arme și în dispunerea forțelor armate în timp de pace, apărarea precede atacul și deci devine linia lui de orientare, de îndată ce campania începe cu adevărat, apărarea se și află în poziția avantajoasă ce-i este specifică, de a-și putea arăta ultima cărțile.

Înaintarea cu o forță armată importantă în țara inamică impune pregătiri importante, ca a-provizionare cu alimente, stocare de echipament etc., care durează destul de mult pentru a-i lăsa timp apărătorului să se orienteze după ele; nu trebuie pierdut aici din vedere că apărătorul are în genere nevoie de mai puțin timp, pentru că în fiecare stat lucrurile sunt mai pregătite în vederea apărării decât în cea a atacului.

Dar, chiar dacă aceasta este cu totul adevărat în majoritatea cazurilor, tot mai rămâne posibilă, în cazul concret, ca apărătorul să fie nesigur în privința liniei principale a înaintării inamice, iar acest caz se poate ivi cu atât mai lesne cu cât apărarea se întemeiază pe măsuri care, ele

însele, cer mult timp, de pildă organizarea unei poziții fortificate etc. Apoi, atacatorul, dacă apărătorul se află cu adevărat pe linia lui de înaintare, dar nu este gata să declanșeze o bătălie ofensivă, poate evita poziția ocupată de apărător, modificându-și numai cu puțin direcția inițială, căci în Europa civilizată nu poți fi niciodată într-o poziție la dreapta și la stânga căreia să nu treacă drumuri. Evident că, în acest caz, apărătorul nu poate aștepta adversarul într-o poziție, sau cel puțin nu-l poate aștepta cu intenția de a da acolo bătălia.

Înainte de a vorbi, însă, despre mijloacele ce rămân în acest caz apărătorului, trebuie să examinăm mai amănunțit natura unui asemenea caz și probabilitatea ivirii lui.

Desigur că în fiecare stat și, de asemenea, pe fiecare teatru de război, deocamdată numai despre acesta din urmă vorbim, există obiective și puncte asupra cărora un atac va fi deosebit de eficace. Găsim cel mai potrivit să dezbatem chestiunea mai precis și mai amănunțit când vom vorbi despre atac. Aici vrem numai să reținem că dacă obiectivul și punctul cel mai avantajos al atacului devin pentru atacator un motiv determinant pentru alegerea direcției loviturii sale, acest motiv determinant va acționa și asupra apărătorului și va trebui să-l ghideze în cazurile în care nu știe nimic despre intențiile inamicului. Dacă atacatorul nu ar alege această cea mai bună direcție, el s-ar lipsi de o parte din avantajele sale naturale. Vedem că, dacă apărătorul se află pe această direcție, mijlocul de a-l evita și de a trece pe lângă el nu poate fi obținut pe degeaba, ci costă un sacrificiu. De aici decurge că, pe de o parte, riscul apărătorului *de a greși în privința direcției adversarului său*, pe de altă parte, capacitatea atacatorului *de a trece pe lângă adversarul lui*, nu sunt ambele atât de mari cât s-ar părea la prima vedere, pentru că, încă din capul locului, există un motiv anume, de cele mai multe ori precumpănitor, în favoarea unei direcții sau alteia; în consecință, în majoritatea cazurilor, apărătorul, cu instalațiile sale legate de teren, nu va rata nucleul forței inamice. Cu alte cuvinte: *dacă apărătorul a ocupat poziția potrivită, el poate fi de cele mai multe ori sigur că atacatorul va înainta asupra lui.*

Dar, prin aceasta, nu trebuie și nu poate fi negată posibilitatea ca, vreodată, apărătorul să nu-l întâlnească, cu pregătirile sale, pe atacator, și se naște, deci, întrebarea ce să facă în asemenea caz și cât îi va mai rămâne din avantajele specifice poziției sale.

Să ne întrebăm ce mijloace îi rămân în general unui apărător depășit de atacator. Ele sunt următoarele:

1. Să-și împartă din capul locului forțele, pentru a-l întâlni sigur cu o parte pe adversar și să alerge, după aceea, cu restul în ajutor.
2. Să ocupe o poziție cu toate forțele întrunite și, în cazul în care adversarul îl depășește, să-i bazeze iute lateral drumul. De cele mai multe ori o asemenea barare nu se va mai putea face exact lateral, astfel încât noua poziție va trebui ocupată cu ceva mai înapoi.
3. Să-l atace pe adversar din flanc cu forțele reunite.
4. Să acționeze asupra liniilor lui de comunicații.
5. Să-l contraatace pe inamic, pe teatrul de război al acestuia, făcând astfel exact ce face adversarul nostru, depășindu-l.

Evocăm acest ultim mijloc aici pentru că se poate închipui cazul când ar fi util; deoarece, însă, contravine în fond intenției apărării, adică motivelor pentru care a fost aleasă apărarea, nu poate fi considerat decât ca o anomalie, ce poate fi provocată numai de greșeli mari ale adversarului sau de alte particularități ale cazului concret.

Acțiunea împotriva liniilor de comunicații inamice presupune că ale noastre i-ar fi superioare și asta chiar este de fapt una din condițiile de bază ale unei bune poziții de apărare. Dar dacă această acțiune este de natură să-i ofere întotdeauna apărătorului un anumit avantaj, când este vorba numai de apărarea unui teatru de război, ea se pretează rar să ducă la *decizie*, pe care noi am presupus-o a fi scopul campaniei.

Dimensiunile nu sunt de obicei atât de mari pe un teatru de război distinct, încât căile de comunicații să devină foarte sensibile și, chiar de ar fi, timpul de care adversarul are nevoie pentru executarea loviturii sale este de obicei prea scurt, ca să-l mai poată stânjeni o acțiune asupra căilor lui de comunicație, dat fiind efectul lent al acestui mijloc.

Această acțiune împotriva comunicațiilor va fi deci, în majoritatea cazurilor, cu totul ineficace împotriva unui atacator hotărât să impună o decizie, după cum și în cazul când apărătorul ar încerca s-o impună.

Celelalte trei mijloace care rămân apărătorului sunt orientate spre o decizie nemijlocită, spre o ciocnire a centrelor de greutate, deci corespund în mai mare măsură sarcinii propuse. Dar

vrem s-o spunem încă din capul locului că acordăm celui de al treilea mijloc o mare preferință față de celelalte două, socotindu-l în majoritatea cazurilor ca adevăratul mijloc al rezistenței, fără a le respinge, însă, pe celelalte cu totul.

Într-o poziție în care forțele noastre sunt divizate, riscăm să fim antrenati într-un război de posturi din care, împotriva unui adversar hotărât, nu poate decurge, în cel mai favorabil caz, decât o *rezistență relativă importantă*, nu însă o decizie, așa cum intenționăm. Dar chiar dacă un instinct sigur ne-a permis să evităm această greșeală, lovitura noastră va fi oricum sensibil slăbită prin rezistența temporară divizată, și nu putem fi niciodată siguri că unitățile împinse inițial înainte nu vor suferi pierderi disproporționate. La aceasta se adaugă faptul că rezistența unor astfel de unități, care se termină de obicei doar cu o retragere spre forța principală, venită în grabă în ajutor, apare adesea trupeii ca rezultatul unor lupte pierdute și unor măsuri greșite, slăbindu-i astfel considerabil forțele morale.

Al doilea mijloc, de a deplasa forțele noastre întrunite într-o poziție în întâmpinarea adversarului, pe direcția în care acesta se îndreaptă evitându-ne, ne expune pericolului de a sosi prea târziu și de a rămâne astfel prinși între două măsuri. Apoi o bătălie de apărare pretinde calm, reflecție, cunoașterea terenului, ba chiar familiarizarea cu el, iar toate acestea nu sunt de așteptat în condițiile unei mișcări grabite înainte. În fine, pozițiile ce constituie un bun câmp de bătălie de apărare sunt totuși prea rare, pentru a presupune că le-am putea găsi în orice punct al oricărui drum.

În schimb, al treilea mijloc, și anume de a-l lovi pe atacator în flanc, a-l obliga deci la o bătălie după schimbarea de front, implică mari avantaje.

Întâi că, după cum știm, cu acest prilej se produce întotdeauna o descoperire a liniilor de comunicații, aici a celor de retragere, iar condițiile generale ale apărătorului, mai cu seamă calitățile strategice pe care le-am pretins poziției sale, îi conferă deja un avantaj.

Apoi, și acesta este principalul, fiecare atacator care vrea să-și depășească adversarul este prins între două tendințe cu totul contrarii. Inițial vrea să înainteze pentru a atinge obiectivul atacului; posibilitatea, însă, de a fi atacat în fiecare clipă din flanc creează necesitatea de a putea da în fiecare clipă o lovitură în această direcție, și anume o lovitură cu toate forțele întrunite. Aceste două tendințe se contrazic și provoacă o asemenea încălcire în propria situație, o asemenea dificultate în luarea măsurilor, dacă ar trebui să se potrivească pentru toate cazurile, încât, strategic, aproape că nu poate exista situație mai nenorocită. Dacă atacatorul ar ști cu siguranță punctul și momentul în care va fi atacat, ar putea pregăti cu pricepere și abilitate totul în vederea atacului, dar, fiind nesigur în această privință, și față de necesitatea înaintării, este aproape cert că izbucnirea bătăliei îl va găsi pregătit în grabă, cu totul insuficient și, deci, desigur nu într-o situație avantajoasă.

Dacă există deci pentru un apărător momente favorabile unei bătălii ofensive, apoi desigur că ele sunt de așteptat îndeosebi în aceste condiții. Dacă se mai ține seama de faptul că apărătorul dispune de cunoașterea și alegerea terenului, că poate pregăti mișcărilor sale și determina momentul lor, nu va mai exista îndoială că, și în aceste împrejurări, el tot va mai păstra o categorică superioritate strategică asupra adversarului său.

Credem deci că un apărător, aflat cu forțele sale reunite într-o poziție bine situată, poate aștepta cu calm depășirea sa de către adversar și că, dacă acesta nu vine să-l înfrunte în poziția lui, iar acțiunea asupra liniei de comunicații a adversarului n-ar fi corespunzătoare în împrejurările date, atacul de flanc îl rămâne ca un mijloc excelent pentru a obține decizia.

Faptul că asemenea cazuri lipsesc aproape cu totul în istorie, ține în parte de aceea că apărătorii au avut rareori curajul să persiste în asemenea poziții și ori și-au divizat forțele, ori au ieșit în întâmpinarea atacatorului prin marșuri grabite, în direcție laterală sau oblică, ori în parte tocmai din cauză că nici un atacator nu riscă să depășească un apărător în asemenea împrejurări și astfel, de obicei, înaintarea lui se oprește.

În acest caz, așadar, apărătorul este obligat la o bătălie ofensivă, trebuind să se lipsească de avantajele ulterioare ale așteptării, ale unei poziții puternice, ale unor întăriri bune etc.; în generalitatea cazurilor, situația în care îl găsește pe inamicul în înaintare nu-i poate înlocui în întregime avantajele menționate, căci tocmai pentru a le evita, atacatorul s-a expus acestei situații, dar îi oferă o anumită compensație, iar teoria nu se află aici în situația de a vedea o mărime dispărând pur și simplu din calcul, argumentele pro și contra înghițindu-se reciproc, cum se întâmplă atât de des când istoricii militari critici intercalează un fragment de teorie.

Dar să nu se creadă cumva că avem de-a face aici cu false subtilități logice, dimpotrivă, pe măsură ce acest obiect se cercetează din punct de vedere practic, ne apare mai mult ca o idee ce cuprinde întregul sistem al apărării, îl domină și îl reglează în întregime.

Nu mai dacă apărătorul este hotărât să-și atace cu toată forța adversarul, în momentul când acesta îl depășește, poate sigur evita cele două prăpăstii de care îl apropie atât de mult apărarea și anume: o dispunere fracționată a forțelor și împingerea lor pripită înainte. În ambele cazuri ar accepta legea atacatorului, în ambele ar recurge la mijloacele nevoii extreme și ale celei mai periculoase grabe, iar peste tot unde un adversar hotărât, însetat de victorie și decizie, a întâlnit un asemenea sistem de apărare, l-a zdrobit. Dacă, însă, apărătorul și-a reunit forțele în punctul potrivit, pentru a da bătălia cu grosul forțelor sale, dacă este hotărât, în cel mai grav caz, să-l atace pe adversar cu această forță din flanc, el este și rămâne pe *calea justă*, sprijinit de toate avantajele pe care apărarea i le poate oferi în poziția sa. *Buna pregătire, calmul, securitatea, unitatea și simplitatea* vor caracteriza acțiunea sa.

Nu putem să nu amintim aici de un mare eveniment istoric, cu care ideile dezvoltate mai sus au o strânsă legătură, în special pentru a evita o referire greșită la acesta. Când, în octombrie 1806, armata prusiană aștepta, în Turingia, armata franceză comandată de Bonaparte, prima se afla între cele două șosele principale pe care francezii puteau înainta spre Berlin, anume cea care ducea prin Erfurt și cea care ducea prin Hof și Leipzig. Intenția inițială de a năvăli în Franconia de-a dreptul prin pădurea Turingiei, iar mai târziu, când se renunțase la această intenție, nesiguranța pe care din cele două șosele vor sosi francezii, determinaseră această poziție intermediară. Ca atare, ar fi trebuit să ducă la măsura unei rapide interceptări a inamicului printr-o mișcare laterală.

Aceasta a și fost ideea pentru cazul în care inamicul ar fi venit din direcția Erfurt, căci încolo drumurile erau foarte bune; în schimb, o mișcare laterală către șoseaua ce ducea spre Hof nu se putea lua în considerare, parte pentru că acea șosea se afla la o distanță de două sau trei marșuri, parte pentru că valea adâncă a râului Saale se afla între șosea și armată; de altfel, aceasta nici nu fusese vreodată intenția ducelui de Brunswick și nu se făcuseră nici un fel de pregătiri în acest scop. În schimb, ea fusese mereu intenția principelui Hohenlohe, adică a colonelului Massenbach, care voia să-l antreneze cu tot dinadinsul pe duce în această idee. Și mai puțin putea fi vorba să se treacă, din poziția ocupată pe malul stâng al râului Saale, la o bătălie ofensivă împotriva lui Bonaparte, aflat în înaintare, adică la un asemenea atac de flanc cum l-am indicat mai sus. Căci, dacă râul Saale constituia un motiv de reținere de a mai ieși în ultimul moment în calea inamicului, el trebuia să constituie o reținere mult mai mare încă de a trece la atac în momentul când inamicul trebuia să fie, cel puțin parțial, în posesia malului celuilalt. Ducele hotărâ, deci, să aștepte îndărătul râului desfășurarea evenimentelor, dacă se mai poate vorbi de o hotărâre personală în acest cartier general cu multe capete și în acea vreme de adevărată confuzie și maximă nehotărâre.

Oricum s-ar fi ajuns la această expectativă, rezulta din ea că:

- a) inamicul putea fi atacat, când trecea râul Saale pentru a înfrunta armata prusiană;
- b) dacă el nu o ataca, se putea acționa împotriva liniilor lui de comunicații;
- c) dacă se găsea posibil și indicat, el mai putea fi interceptat lângă Leipzig, printr-un mars rapid de flanc.

În primul caz, armata prusiană se găsea, din cauza importanței văi a Saalei, într-o mare superioritate strategică și tactică, în al doilea, într-o superioritate pur strategică la fel de mare, deoarece inamicul nu avea decât o bază foarte îngustă între noi și Boemia neutră, în timp ce baza noastră era extraordinar de largă; chiar și în al treilea caz, armata prusiană, apărută de Saale, tot nu se afla într-o situație dezavantajoasă. Toate aceste trei cazuri au și fost luate în discuție la cartierul general, cu toată confuzia și lipsa de luciditate ce domneau acolo, dar, firește, nu-i de mirare că în timp ce o *idee* se mai putea afirma în haos și nehotărâre, execuția ei trebuia să se piardă în această vâltoare.

În primele două cazuri, deci, poziția pe malul stâng al Saalei a fost considerată ca o adevărată poziție de flanc și, ca atare, prezenta incontestabil foarte mari avantaje; dar bineînțeles că o poziție de flanc, cu o armată nesigură de forțele sale, este o *măsură foarte îndrăzneată* împotriva unui inamic foarte superior, *împotriva unui Bonaparte*.

După o lungă nehotărâre, ducele a ales, în 13, ultima din cele trei măsuri indicate, dar era prea târziu. Bonaparte trecea deja râul Saale, iar bătăliile de la Jena și Auerstedt deveniseră

inevitabile. În nehotărârea sa, ducele se așezase între două scaune; pentru ieșirea înaintea francezilor părăsise zona prea târziu, iar pentru o bătălie *corespunzătoare scopului* prea devreme. Totuși forța naturală a acestei poziții s-a confirmat în asemenea măsură încât ducele a putut nimici la Auerstedt aripa dreaptă a adversarului său, iar principele Hohenlohe a putut ieși din laț printr-o luptă de retragere sângeroasă; dar la Auerstedt nu s-a îndrăznit să se insiste pentru a se obține o victorie care era *sigură*, iar la Jena s-a crezut că se poate conta pe o victorie *cu totul imposibilă*.

În orice caz, Bonaparte a simțit atât de just importanța strategică a poziției de pe Saale încât n-a îndrăznit să treacă pe lângă ea, ci s-a hotărât să traverseze râul sub ochii inamicului.

Prin cele spuse credem că am indicat suficient relațiile apărării cu atacul în cazul acțiunii decisive și că am arătat firele de care se pot lega diferitele elemente ale planurilor de apărare, după situația și coerența lor. Nu poate fi intenția noastră de a cerceta și mai amănunțit diferitele măsuri, căci aceasta ne-ar duce într-un câmp nesfârșit de cazuri individuale. Dacă înaltul comandant și-a propus un anumit punct de reper, va vedea cum se potrivesc cu el împrejurările geografice, statistice*, politice, condițiile materiale și de personal ale armatei sale și ale celei inamice și cum aceste elemente determină un aspect sau altul în maniera de execuție.

Dar, pentru a preciza lucrurile privind gradăția apărării, cu care am făcut cunoștință în capitolul despre tipurile de apărare și pentru a le reexamina mai de aproape, vrem să indicăm aici aspectele generale ce ni se impun în legătură cu ele.

1. Motivele de a întâmpina inamicul cu o bătălie ofensivă pot fi următoarele:

- a) Dacă știm că inamicul va înainta cu forțele foarte divizate și, deci, chiar dacă suntem foarte slabi, tot mai avem perspectiva unei victorii.

O asemenea înaintare a inamicului este însă, în sine, foarte improbabilă și, în consecință, acel plan nu e bun decât în cazul că suntem informați în acest sens; căci a conta și a ne sprijini toate speranțele pe asta, având doar o simplă *presupunere*, fără temei suficient, duce de obicei la o situație proastă. Până la urmă, împrejurările se arată a fi altele decât cele așteptate, trebuie să se renunțe la bătălia ofensivă, pentru una defensivă nu s-au făcut pregătirile, trebuie început cu o retragere forțată și aproape totul rămâne la voia întâmplării.

Cam așa a fost cu apărarea susținută, în campania din 1759, de armata comandată de Dohna¹⁷³ contra rușilor, care s-a terminat, sub comanda generalului Wedel, cu nefericita bătălie de la Zülichau.

Făuritorii de planuri recurg cu prea multă ușurință la acest mijloc, pentru că rezolvă atât de repede chestiunea, fără să-și mai pună întrebarea în ce măsură sunt întemeiate premisele pe care se bazează.

- b) Dacă, în genere, suntem destul de puternici pentru bătălie și
- c) Dacă un adversar foarte neajutorat și nehotărât ne invită în mod deosebit să-l atacăm.

În acest caz, efectul surprinderii poate valora mai mult decât tot ajutorul pe care îl poate da terenul într-o poziție bună. Aceasta este însăși esența unei bune conduceri a războiului, a face să intre astfel în joc puterea forțelor morale; teoria însă n-o poate spune destul de răspicat, n-o poate repeta destul de des: trebuie să existe *temeiuri obiective* pentru aceste premise; a vorbi mereu de surprindere, de superioritatea unui atac neobișnuit, a construi pe aceste planuri considerații, critici, fără să existe acele *temeiuri concrete*, este un procedeu neîntemeiat, cu totul inadmisibil.

- d) Dacă structura armatei noastre o face deosebit de aptă pentru ofensivă.

Atunci când Frederic cel Mare socotea că armata sa mobilă, curajoasă, increzătoare în forțele sale, învățată cu ascultarea, deprinsă cu precizia, însuflețită și animată de mândrie, exersată în modul de atac oblic, reprezintă un instrument care, în mâna sa fermă și îndrăzneată, este mult mai adecvat pentru atac decât apărare, desigur că aceasta nu era o părere falsă sau vană. Toate acele calități le lipseau adversarilor săi și tocmai în această privință dispunea de superioritatea cea mai categorică; să facă uz de ea putea valora pentru el, în majoritatea cazurilor, mai mult decât să se bazeze pe lucrări de campanie sau pe obstacolele naturale ale terenului. – Dar o astfel de superioritate va fi întotdeauna rară; o armată bine antrenată, familiarizată prin exercițiu cu mișcările mari este numai o parte dintr-însa. Când Frederic cel Mare afirma că trupele

* Probabil demografice și economice (n. tr.).

prusiene sunt excelent înzestrate pentru atac, și de atunci asta s-a tot repetat după el, nu trebuie totuși pus mare preț pe asemenea afirmație: în război te simți, în majoritatea cazurilor, mai ușor și mai curajos în atac decât în apărare; acesta este însă un sentiment pe care îl încearcă toate oștile, și cu greu se va găsi o armată despre care înaltul ei comandant și conducătorii ei să nu fi făcut această afirmație. Nu trebuie, deci, să ne încredem aici în mod ușuratic în aparența unei superiorități și să pierdem, din pricina ei, avantaje efective.

O cauză determinantă foarte firească și foarte serioasă de a recurge la bătălia ofensivă poate fi structura armatei pe arme, adică multă cavalerie și puțină artilerie.

Continuăm cu enumerarea motivelor:

- e) Când nu se poate nicicum găsi o poziție bună;
- f) Când trebuie să grăbim decizia;
- g) În fine, influența combinată a mai multor sau a tuturor acestor motive.

2. Așteptarea adversarului într-o zonă în care vrem după aceea să-l atacăm (Minden 1759) decurge în mod firesc din:

- a) faptul că nu există o asemenea disproporție de forțe în defavoarea noastră, încât să trebuiască să căutăm o poziție puternică și întărită;
- b) faptul că s-a găsit o zonă deosebit de potrivită pentru aceasta. Calitățile ce determină o asemenea conveniență țin de tactică, noi vrem numai să menționăm că ele vor consta mai ales dintr-un acces ușor din partea noastră și din tot felul de obstacole care să stânjenească accesul dinspre adversar.

3. O poziție în care să se aștepte cu adevărat atacul inamic se va ocupa:

- a) dacă disproporția de forțe ne obligă să căutăm adăpost după obstacole naturale sau după tranșee;
- b) dacă zona oferă o poziție excelentă de acest tip.

Tipurile de apărare 2 și 3 vor merita mai multă atenție, în măsura în care nu noi căutăm decizia, ci ne mulțumim cu un rezultat negativ și ne putem aștepta ca adversarul nostru să șovăie, să fie nehotărât și să se împotmolească, până la urmă, în planurile sale.

4. O tabără întărită, inatacabilă își îndeplinește scopul numai:

- a) dacă este amplasată într-un punct strategic absolut excelent.

Caracteristica acestei poziții este că nu poate fi cucerită cu forța. Inamicul este deci silit să încerce orice alt mijloc, adică fie să-și urmărească scopul fără să țină seamă de această tabără, fie s-o blocheze și s-o infometeze. Ca să n-o poată face, avantajele strategice ale acestei poziții trebuie să fie foarte mari;

- b) când se prevede ajutor din afară.

Acesta a fost cazul armatei saxone în poziția ei de la Pirm¹⁷⁴. Orice s-a spus împotriva acestei acțiuni, ținând seama că a sfârșit prost, rămâne totuși cert că 17 000 de saxoni n-ar fi putut nicicând neutraliza în alt mod 40 000 de prusieni. Dacă armata austriacă nu a folosit mai bine la Lobositz¹⁷⁵ superioritatea obținută astfel, aceasta dovedește doar cât de proastă a fost la austrieci toată conducerea și organizarea războiului și nu încape îndoială că dacă saxonii, în loc să se așeze în tabăra de la Pirm, s-ar fi retras în Boemia, Frederic cel Mare i-ar fi alungat în aceeași campanie pe austrieci și saxoni până dincolo de Praga și ar fi ocupat acest oraș. Cine nu vrea să recunoască acest avantaj și nu se gândește mereu decât la faptul că întreaga armată saxonă a căzut prizonieră, acela nu știe să facă nici un calcul în acest domeniu, iar fără calcul nu există nici un rezultat sigur.

Deoarece, însă, cazurile de la a) și b) sunt foarte rare, măsura taberei întărite trebuie cumpănită cu toată grija, ținând seama că nu-și află decât rar o aplicare bună. Speranța de a-l *impresiona* pe inamic cu o asemenea tabără și de a-i paraliza astfel activitatea este legată de o primejdie prea mare, și anume aceea de a trebui să te bați fără posibilitate de retragere. Dacă, prin acest procedeu, Frederic cel Mare și-a atins scopul la Bunzelwitz, trebuie admirat aici cât de just și-a apreciat adversarii, dar bineînțeles trebuie acordată mai multă importanță decât în alte cazuri mijloacelor pe care le-ar fi găsit în ultima clipă pentru a-și croi un drum cu resturile armatei sale; precum și *neresponsabilității unui rege*¹⁷⁶.

5. Dacă una sau mai multe fortărețe se află în apropierea frontierei, apare întrebarea principala: oare trebuie ca apărătorul să caute decizia în fața sau în spatele lor? Cea de a doua soluție este motivată precum urmează:

- a) prin superioritatea inamicului, care ne obligă să-i diminuăm forța înainte de a o înfrunta în luptă;
- b) prin apropierea acestor fortărețe de graniță, astfel încât sacrificiul de teren să nu fie mai mare decât suntem obligați să-l facem;
- c) prin capacitatea de apărare a fortărețelor.

Unul din principalele rosturi ale fortărețelor este incontestabil, sau ar trebui să fie, de a frânge elanul forței inamice în înaintarea sa și de a slăbi considerabil acea parte a ei căreia vrem să-i smulgem decizia. Dacă vedem că fortărețele sunt atât de rar folosite în acest scop, aceasta provine de la raritatea cazurilor în care una din cele două părți caută decizia. Dar numai de acest caz ne ocupăm aici. Considerăm deci un principiu pe cât de simplu, pe atât de important ca, în toate cazurile în care apărătorul are în apropiere o fortăreață sau mai multe, să le aibă înaintea sa și să dea bătălia decisivă în spatele lor. Recunoaștem că o bătălie pe care o pierdem dincoace de fortărețele noastre ne aruncă ceva mai mult în interiorul țării, decât dacă am fi pierdut-o cu aceleași rezultate tactice dincolo de ele, deși motivele acestei diferențe își au temeiul mai mult în forța închipuirii decât în elemente materiale; trebuie să mai amintim că o bătălie dincolo de fortărețe poate fi dată într-o poziție bine aleasă, în timp ce dincoace trebuie să devină, în multe cazuri, o bătălie ofensivă, anume atunci când inamicul asediază fortăreața și aceasta este, deci, în primejdie să fie pierdută; dar ce greutate au aceste nuanțe subtile față de avantajul de a-l găsi pe inamic în bătălia decisivă mai slab cu un sfert sau cu o treime din forța sa, ori, dacă există mai multe fortărețe, chiar cu forța înjumătățită?

Credem deci că, în toate cazurile unei *decizii inevitabile*, fie că o caută adversarul, fie propriul nostru înalt comandant, și în care nu suntem destul de siguri de victorie asupra forței inamice, sau acolo unde terenul nu ne dă o indicație categorică de a ne bate înaintea fortărețelor – în toate aceste cazuri afirmăm că o fortăreață apropiată și capabilă să reziste trebuie să fie pentru noi motivul categoric de a ne retrage, chiar de la început, în spatele ei și de a da bătălia decisivă dincoace, adică cu sprijinul ei. Dacă, așa făcând, ocupăm o poziție atât de aproape de această fortăreață încât atacatorul n-o poate nici asedia, nici bloca fără să ne fi alungat, îi mai și impunem să vină să atace pozițiile noastre. De aceea, dintre toate măsurile de apărare în situații primejdioase, nici una nu ne pare atât de simplă și de eficace ca alegerea unei poziții bune, aproape de spațele unei fortărețe importante.

Dar, firește, chestiunea s-ar pune altfel dacă fortăreața s-ar afla mult în interior, pentru că, în acest caz, ar însemna că am ceda o parte importantă a teatrului nostru de război; sacrificiu ce se face, după cum știm, numai când împrejurările îl pretind. În asemenea caz, această măsură se apropie mai mult de retragerea în interiorul țării.

Altă condiție este capacitatea de rezistență a localității. După cum se știe, există localități fortificate, îndeosebi dintre cele mari, care nu este îngăduit să intre în vreo atingere cu armata inamică, pentru că nu pot suporta un atac violent, cu trupe importante. În acest caz, poziția noastră ar trebui să fie măcar atât de aproape în spatele ei încât garnizoana sa să poată fi sprijinită.

6. În sfârșit, retragerea în interiorul țării nu este o măsură normală decât în următoarele împrejurări:

- a) dacă raportul de forțe fizice și morale cu adversarul nu permite să ne gândim la o rezistență reușită la graniță sau în preajma ei;
- b) dacă esențialul este câștigarea de timp;
- c) dacă condițiile țării sprijină asemenea măsură, aspect deja discutat de noi în capitolul al 25-lea.

Încheiem cu aceasta capitolul despre apărarea unui teatru de război, când o parte sau alta caută decizia, aceasta fiind deci inevitabilă. Dar trebuie, firește, să amintim că în război cazurile nu se prezintă atât de pure și că deci, dacă transpunem cu gândul principiile și demonstrațiile noastre la războiul real, trebuie să acordăm atenție și capitolului al 30-lea și că, în majoritatea cazurilor, trebuie să ni-l închipuim pe înaltul comandant plasat între cele două tendințe, după împrejurări *mai aproape* de una sau de cealaltă.

CAPITOLUL 29

APĂRAREA UNUI TEATRU DE RĂZBOI

(Continuare)

Rezistență eșalonată

Am arătat în cartea a III-a, capitolele 12 și 13, că în strategie o rezistență eșalonată nu este firească și că toate forțele disponibile trebuie folosite concomitent.

Pentru toate forțele armate mobile nu e nevoie de explicații mai amănunțite; dacă considerăm, însă, tot ca o forță armată însăși zona războiului, cu fortărețele, obstacolele de teren și chiar simpla întindere a suprafeței sale, constatăm că este imobilă și n-o putem antrena în acțiune decât treptat, sau trebuie să ne retragem îndată atât de mult încât toate părțile ce trebuie să intre în acțiune să fie în fața noastră. În acest caz, intră în acțiune toate posibilitățile de a slăbi armata inamică, pe care le are o zonă militară ocupată. Inamicul trebuie să încercuiască fortărețele noastre și să-și asigure teritoriul prin garnizoane și alte posturi, să parcurgă drumuri lungi, să-și transporte toate cele necesare pe drumuri lungi etc. Atacatorul resimte toate aceste efecte, fie că înaintează *înainte de decizie sau după decizie*, doar că, în primul caz, ele vor fi încă ceva mai puternice decât în ultimul. De aici rezultă deci că, dacă apărătorul vrea să deplaseze imediat lupta sa decisivă mai înapoi, el dobândește într-adevăr prin aceasta un mijloc de a pune în joc, concomitent, toate acele forțe armate imobile.

Pe de altă parte, este limpede că această deplasare înapoi a deciziei, strict vorbind, nici nu poate avea efect asupra sferei de influență pe care i-o dă atacatorului victoria sa. Vom examina mai îndeaproape această sferă de influență, când vom trata despre atac, aici vom menționa totuși că ea se întinde până la epuizarea superiorității (adică a produsului relațiilor morale și fizice). Această superioritate se epuizează însă, o dată prin consumarea forțelor armate, impusă de teatrul de război, iar apoi prin pierderile în lupte; ambii factori nu pot fi sensibil modificați de faptul că luptele au loc la început sau la sfârșit, mai în față sau mai înapoi. Noi credem, de pildă, că o victorie a lui Bonaparte asupra rușilor la Vilna l-ar fi dus tot atât de departe ca cea de la Borodino, presupunând că ar fi fost de aceleași proporții, și că o victorie la Moscova tot nu l-ar fi dus mai departe; în orice caz, Moscova este limita acestei sfere a victoriei. Desigur, nu ne putem îndoi nici o clipă că o bătălie decisivă la frontieră ar fi dat loc (din alte motive) la o victorie mult mai mare și apoi, poate, la o mai vastă sferă a victoriei. Deci deplasarea înapoi a deciziei nu este determinată pentru apărător de asemenea considerente.

În capitolul despre tipurile de apărare am făcut cunoștință cu acea deplasare înapoi a deciziei care, în forma sa extremă, se cheamă *retragerea în interiorul țării*, ca un tip distinct de rezistență, în care se urmărește mai mult ca atacatorul să se macine singur, decât să fie distrus de spada bătăliei. Dar numai dacă o asemenea intenție devine predominantă, deplasarea înapoi a deciziei poate fi considerată ca un *tip de rezistență* specific, căci altminteri este limpede că pot fi imaginate infinit de multe gradații și că acestea pot fi legate de toate mijloacele apărării. Nu considerăm, deci, participarea mai mult sau mai puțin puternică a teatrului de război ca un tip distinct de apărare, ci doar ca o oarecare adăugire a mijloacelor de rezistență imobile, după necesitățile condițiilor și împrejurărilor.

Dacă, însă, un apărător crede că nu are nevoie de nimic din aceste forțe armate imobile pentru decizia sa sau, dacă celelalte sacrificii pe care le-ar implica îi par prea mari, atunci ele* îi rămân la dispoziție în continuare și constituie întru câtva întăriri proaspete, pe care nu le putuse aștepta să-i sosească; și astfel, ele pot deveni mijloacele care să-i permită să obțină, cu aceleași forțe armate mobile, după prima decizie o a doua și, poate, după aceasta o a treia, adică în felul acesta devine posibilă o folosire *eșalonată* a forțelor.

Când apărătorul a pierdut la graniță o bătălie, care nu a devenit chiar o înfrângere, se poate foarte bine imagina că va fi în stare să accepte o a doua bătălie în spatele fortăreței sale celei mai apropiate; ba chiar, dacă are de-a face cu un adversar nu foarte hotărât, un obstacol natural important poate fi deja suficient să-l oprească pe acesta.

* Forțele armate imobile astfel nesacrificate (n. tr.).

Deci, strategia în folosirea teatrului de război, ca și a tuturor celorlalte elemente, constă într-o *conomie de forțe*; cu cât o scoatem la capăt cu mai puține, cu atât e mai bine; dar trebuie s-o scoatem la capăt și, desigur că, aici ca și în comerț, este vorba de alte socoteli decât cele ale simplei zgârcenii.

Pentru a preveni însă o mare neînțelegere, trebuie să atragem atenția că aici nici nu ne ocupăm de ceea ce se mai poate încerca și opune ca rezistență după o bătălie pierdută, ci doar de cât succes putem aștepta, *în prealabil*, de la această a doua rezistență, deci cât de mare este valoarea ce i-o putem atribui în calculul planului nostru. Pentru aceasta, aproape singurul punct pe care trebuie să-l aibă în vedere apărătorul este adversarul, și anume caracterul și situația sa. Un adversar cu caracter slab, nesigur, lipsit de o puternică ambiție sau foarte îngrădit de situația sa, se va mulțumi, dacă a avut noroc, cu un avantaj modest și se va opri în loc, șovăitor, la fiecare nouă decizie pe care apărătorul îndrăznește să i-o ofere. În acest caz, apărătorul poate conta să valorifice treptat mijloacele de rezistență ale teatrului său de război în mereu alte acțiuni decisive, care, deși fiecare în parte slabe, îi oferă continuu perspectiva de a întoarce totuși, până la urmă, această decizie în favoarea sa.

Dar cine nu simte că ne și aflăm aici pe drumul spre campaniile fără decizie și că acestea sunt, în mult mai mare măsură, câmpul folosirii succesive a forțelor, despre care vom vorbi mai mult în capitolul următor.

CAPITOLUL 30

APĂRAREA UNUI TEATRU DE RĂZBOI

(Continuare)

Apărarea unui teatru de război când nu se urmărește o decizie

Dacă și în ce fel ar putea exista războaie în care nici una din cele două părți nu este atacatorul, deci nici una nu vrea ceva pozitiv, vom cerceta mai amănunțit în ultima carte; aici nu este necesar să ne ocupăm de această contradicție, deoarece pentru un singur teatru de război motivele unei astfel de apărări de ambele părți se poate presupune că rezidă în relațiile pe care aceste părți le au cu întregul.

Dar nu numai asemenea campanii vor fi lipsite de focarul unei decizii necesare, ci mai există, dacă cercetăm istoria, o mulțime de campanii în care nu lipsește un atacator, adică o voință pozitivă de o parte, în care această voință este, însă, atât de slabă, încât nu-și mai urmărește țelul cu orice preț și nu provoacă în mod necesar o decizie, iar atacatorul nu caută alte avantaje decât cele ce rezultă pentru el din împrejurări. El sau nici nu urmărește un obiectiv pe care și l-a propus anume, și nu culege decât fructele ce i se oferă în decursul timpului, sau are totuși un obiectiv, dar îl face să depindă de împrejurări favorabile.

Deși un asemenea atac, care renunță la stricta logică a necesității înaintării spre obiectiv și hoinărește aproape ca un plimbăreț prin campanie, pentru a căuta la stânga și la dreapta câte un fruct ieftin de ocazie, este foarte puțin diferit de apărarea propriu-zisă, care permite doar și ea înaltului comandant să culeagă asemenea roade, examinarea mai atentă, filozofică, a acestei conduceri a războiului o vom amâna până la cartea despre atac și ne vom limita la concluzia că, într-o asemenea campanie, nici atacatorul, nici apărătorul nu pot raporta totul la decizie, că aceasta nu mai constituie deci cheia de boltă spre care pot fi orientate toate liniile de forță ale edificii-ului strategic.

Campaniile de acest tip constituie, însă, dacă cercetăm istoria militară a tuturor timpurilor și țărilor, nu numai în general majoritatea, ci o astfel de majoritate încât celelalte apar ca excepții de la regulă. Chiar dacă mai târziu această proporție ar fi să se schimbe, este totuși sigur că vor exista întotdeauna numeroase campanii de acest tip și că, deci, în teoria apărării unui teatru de război va trebui întotdeauna să se țină seama de această latură a lor. Vom încerca să arătăm particularitățile ce se ivesc la limitele extreme ale acestei laturi. Cazul real de război se va afla de cele mai multe ori între cele două direcții diferite, mai aproape când de una, când de alta, și de aceea nu putem vedea eficiența practică a acestor particularități decât în modificarea provocată de contraacțiunea sa în *forma absolută* a războiului. Am mai spus, în capitolul al 3-lea al acestei cărți, că așteptarea este unul din cele mai mari avantaje pe care apărarea le are asupra atacului;

se întâmplă în genere rar în viață, și cu atât mai puțin în război, ca să se producă tot ce ar trebui date fiind împrejurările. Imperfecțiunea înțelegerii umane, teama de un sfârșit nefast, hazardurile care intervin în desfășurarea actului fac întotdeauna ca, din toate acțiunile impuse de împrejurări, o mulțime să nu ajungă la înfăptuire. În război, unde imperfecțiunea cunoștințelor, pericolul catastrofei, numărul hazardurilor sunt incomparabil mai mari decât în orice altă activitate umană, și numărul ratărilor, dacă vrem să le zicem așa, trebuie să fie în mod necesar mult mai mare. Acesta este deci câmpul bogat de pe care apărarea strânge roadele, care, pentru ea, cresc de la sine. Dacă adăugăm la această experiență importanța independentă pe care o are terenul în ducerea războiului, rezultă acea maximă consfințită și în lupta pașnică, anume în bătaia judiciară: beati sunt possidentes, iar această maximă ia aici locul deciziei, care constituie, în toate războaiele orientate spre *înfrângere reciprocă*, punctul central al întregului proces. Această maximă este extraordinar de fertilă, firește nu în acțiuni pe care să le provoace, ci în explicații și motive pentru inacțiune și pentru toată acea acțiune întreprinsă în interesul inacțiunii. Unde nu se poate nici căuta și nici aștepta o decizie, nu există motiv să cedezi ceva, căci aceasta s-ar face numai pentru a obține în schimb avantaje în momentul deciziei. Consecința este că apărătorul vrea să păstreze, adică să apere totul sau cel puțin cât de mult posibil, iar atacatorul vrea să pună mâna pe cât de mult se poate fără decizie. Aici ne ocupăm numai de primul.

Peste tot unde apărătorul nu este prezent cu forțele sale armate, atacatorul poate intra în posesia teritoriului și atunci avantajul așteptării este *de partea lui*; apare așadar tendința de a acoperi direct întreg teritoriul, așteptând să vadă dacă adversarul va ataca forțele armate dispuse în acoperire.

Înainte de a indica mai amănunțit particularitățile apărării, trebuie să preluăm din cartea despre atac acele obiective spre care atacatorul tinde, de obicei, în cazul în care nu este căutată decizia. Ele sunt următoarele:

1. ocuparea unui teritoriu important, în măsura în care ea se poate realiza fără o luptă decisivă;
2. cucerirea unui depozit important, în aceleași condiții;
3. cucerirea unei fortărețe lăsată fără acoperire. Este adevărat că un asediu este o lucrare mai mult sau mai puțin importantă, cerând adesea eforturi mari, dar este o acțiune care nu are nimic catastrofal. În cel mai rău caz se poate ridica asediul, fără a suferi o pierdere mai importantă;
4. în fine, o luptă norocoasă de oarecare însemnătate, în care însă nu s-a riscat mult și deci nici nu se poate câștiga mare lucru; o luptă care nu este nodul bogat în consecințe, al unui întreg angrenaj strategic, ci care există doar de dragul ei, al trofeelor, al onoarei armelor. Pentru un asemenea scop bineînțeles că lupta nu se dă cu orice preț, ci se așteaptă ori ca ocazia să fie oferită de hazard, ori să poată fi iscată cu dibăcie.

Aceste patru obiective ale atacului provoacă la apărător următoarele tendințe:

1. să acopere fortărețele, lăsându-le în spatele său;
2. să acopere teritoriul, extinzându-se;
3. dacă dispozitivul trupelor nu este suficient de extins, să înainteze rapid, barând atacatorului calea prin marșuri de flanc;
4. să se ferească, în toate aceste operații, de lupte dezavantajoase.

Este limpede că primele trei tendințe au intenția să lase adversarului inițiativa și să scoată maximum de folos din așteptare; această intenție este atât de adânc întemeiată în firea lucrurilor, încât ar fi o mare prostie s-o dezaprobam din capul locului. Ea trebuie să se impună în mod necesar, cu cât este mai puțin de așteptat decizia, și constituie întotdeauna, în toate campaniile de acest fel, esența celor mai adânci temelii, chiar dacă la suprafața acțiunii, în faptele mărunte, nedecisive, poate exista adesea o vie simulare a activității. Hanibal s-a supus acestui principiu în aceeași măsură ca Fabius, iar Frederic cel Mare în aceeași măsură ca Daun, ori de câte ori nici nu căutau, nici nu așteptau o decizie. A patra tendință le servește primelor trei de corectiv, este *conditio sine qua non** a acestora.

Vrem să procedăm acum la o cercetare mai amănunțită a acestor obiective.

A te amplasa cu armata înaintea unei fortărețe, pentru a o apăra, pare la prima vedere ceva absurd, un fel de pleonasm, căci fortărețele se clădesc doar ca să reziste ele inamicului. Totuși, vedem că această măsură s-a luat de mii și mii de ori. Așa se întâmplă însă cu conducerea răz-

* Condiția fără de care nu se poate (n. tr.).

boiului, lucrurile cele mai obișnuite par adesea cele mai de neînțeles. Dar cine ar putea avea curajul să declare, în baza acestei contradicții aparente, toate acele mii și mii de cazuri drept tot atâtea greșeli? Faptul că forma aceasta reapare mereu dovedește că trebuie să aibă un motiv adânc. Acest motiv însă nu este altul decât cel despre care am vorbit mai sus, și rezidă în inerția morală.

Dacă ocupăm o poziție înaintea fortăreței noastre, inamicul nu o poate ataca decât dacă bate armata noastră; o bătălie însă este o decizie; dacă nu o caută, nu va da bătălia, iar noi rămânem, fără a trage sabia din teacă, în posesia fortăreței noastre. Deci, în toate cazurile în care nu credem în intenția adversarului de a căuta o decizie, trebuie să-i dăm prilejul să se hotărască totuși, căci probabilitatea cea mai mare este să n-o facă. Dacă ne gândim că, într-o asemenea situație, în majoritatea cazurilor ne mai rămâne mijlocul să ne retragem în spatele fortăreței în clipa în care, contrar prevederilor noastre, inamicul ar trece la atac, înseamnă că, prin realizarea acestui dispozitiv înaintea fortăreței, pericolul este și mai mic, iar probabilitatea imediată de a păstra starea existentă fără sacrificiu nu este însoțită nici măcar de o primejdie ulterioară.

Dacă ocupăm o poziție în spatele fortăreței, îi cedăm atacatorului un obiectiv, anume pe măsura condițiilor sale. El va trebui vrând-nevrând să întreprindă asediul, în afară de cazul că fortăreața ar fi foarte importantă iar el foarte nepregătit; pentru ca acest asediu să nu se termine cu cucerirea fortăreței, noi trebuie să pășim la despresurare. Acțiunea pozitivă, inițiativa sunt deci ale noastre, iar adversarul, care în cursul asediului trebuie considerat ca înaintând spre obiectivul său, este în situația de a-și apăra posesiunea. Experiența ne învață că treaba ia întotdeauna acest curs, care este de altfel în natura lucrurilor. Cum am mai spus-o, un asediu nu este legat de o catastrofă. Cel mai slab, mai nehotărât, mai lenș înalt comandant, care nu s-ar fi hotărât niciodată pentru o bătălie, trece fără ezitare la un asediu de îndată ce poate atinge fortăreața, dacă n-ar fi decât cu artileria de câmp. În cel mai rău caz, poate lăsa treaba baltă fără a suferi o pagubă importantă. La această cotitură a relațiilor se mai adaugă pericolul, mai mult sau mai puțin permanent pentru majoritatea fortărețelor, de a fi luate prin asalt sau în vreun alt fel neregulat și, desigur, apărătorul nu are voie să piardă din vedere această împrejurare în calculul său al probabilităților.

Așa stând lucrurile, este firesc ca, după ce a cumpănit aceste două momente, apărătorul să aprecieze mai puțin avantajul de a se bate în condiții favorabile, decât pe cel de a nu trebui să se bată *deloc*. Judecând în felul acesta, obiceiul de a ocupa o poziție în câmp în fața fortăreței proprii ne apare foarte firesc și simplu. Frederic cel Mare l-a respectat aproape întotdeauna, cu Glogau¹⁷⁷ împotriva rușilor, Schweidnitz, Neisse și Dresda împotriva austrieilor. La Breslau¹⁷⁸ această măsură nu l-a priit ducelui de Bevern¹⁷⁹, care, în spatele Breslului, n-ar fi putut fi atacat; dar superioritatea armatei austriece în absența regelui* și împrejurarea că el, apropiindu-se, amenința să le răpească curând austrieilor această superioritate, făceau de asemenea ca momentul bătăliei de la Breslau să nu fie defel unul din acelea în care o decizie nu ar fi fost de așteptat; de aceea, poziția de la Breslau chiar pare mai puțin adecvată. De altfel și ducele de Bevern ar fi preferat, desigur, să ocupe poziții în spatele Breslului, dacă aceasta n-ar fi expus localitatea cu proviziile sale unui bombardament, ceea ce regele, care, în asemenea cazuri, judeca fără indulgență, ar fi luat-o ducelui foarte în nume de rău. Că ducele a făcut o încercare să apere orașul Breslau printr-o poziție întărită așezată în fața sa nu se poate, până la urmă, deapăra, căci era foarte posibil ca principele Carol de Lorena¹⁸⁰, satisfăcut de cucerirea Schweidnitz-ului¹⁸¹ și amenințat de faptul că regele se apropia, să fi fost astfel determinat să se abțină de a mai înainta. Cel mai bun lucru ar fi fost să nu fi intenționat în mod serios să se bată, ci să se retragă prin Breslau, în momentul când austrieii ar fi trecut la atac. În felul acesta, ducele de Bevern ar fi tras toate avantajele din așteptare, fără să le plătească cu un mare risc.

Dacă am dedus și justificat poziția apărătorului în fața fortărețelor dintr-un motiv superior și decisiv, trebuie să arătăm totuși că i se mai adaugă un motiv secundar, care este firește mai evident, dar nu poate fi el singur obligator, pentru că nu e decisiv. Este vorba de faptul că armata obișnuiește să facă din fortăreața cea mai apropiată depozitul ei de aprovizionare; aceasta este atât de comod și prezintă atâtea avantaje încât în general nu se va hotărî ușor să-și aducă cele necesare din fortărețele aflate mai departe sau să le depoziteze în localități deschise. Dacă, însă, fortăreața este depozitul de aprovizionare al armatei, în multe cazuri ocuparea de poziții în fața

* Frederic al II-lea (n. tr.).

ei este neapărat necesară, iar în cele mai multe foarte firească. Dar se vede bine că acest motiv evident, care poate fi cu ușurință supraevaluat de cei ce în genere nici nu se sinchisesc de motive mai puțin evidente, nici nu este suficient pentru a explica toate cazurile întâlnite și nici nu poate fi destul de important în relațiile sale pentru a-l socoti, în cele din urmă, hotărâtor.

Cucerirea uneia sau a mai multor fortărețe, fără a risca o bătălie, este în asemenea măsură obiectivul firesc al tuturor atacurilor care nu urmăresc marea decizie, încât apărătorul face din împiedicarea acestei intenții un obiectiv principal al întregii sale activități. De aceea vedem că, pe toate teatrele de război cu multe fortărețe, aproape toate mișcările se reduc la tentativele atacatorului de a pune mâna pe neașteptate pe o fortăreață sau alta, recurgând pentru aceasta la felurite fentări, iar apărătorul încearcă să le prevină cât mai rapid, prin mișcări bine pregătite. Acesta este caracterul general al aproape tuturor campaniilor din Țările de Jos, de la Ludovic al XIV-lea până la mareșalul de Saxa¹⁸².

Atât despre acoperirea fortărețelor.

Acoperirea teritoriului printr-o dispunere foarte extinsă a forțelor armate nu poate fi luată în considerare decât în legătură cu importante obstacole naturale. Posturile mari și mici ce trebuie create cu acest prilej nu pot dobândi oarecare capacitate de rezistență decât prin poziții puternice și, deoarece rareori se apreciază că obstacolele naturale sunt suficiente, se recurge la arta fortificațiilor de câmp. Trebuie însă observat că rezistența ce se obține astfel într-un punct nu poate fi considerată întotdeauna decât ca o rezistență *relativă* și nu una *absolută* (vezi capitolul despre semnificația luptei). Se poate foarte bine întâmpla ca un asemenea post să reziste tuturor atacurilor și să obțină, în acest caz izolat, un rezultat absolut, deoarece însă marele număr de posturi face ca fiecare din ele să ne apară slab în raport cu ansamblul și expus atacului posibil al unei forțe mult superioare, ar fi neînțelept să ne încredințăm soarta rezistenței fiecărui post în parte. Așadar, în cazul unei poziții foarte extinse se poate conta numai pe o rezistență relativ lungă, dar nu pe o victorie propriu-zisă. Dar această valoare a fiecărui post luat separat este suficientă pentru scopul și calculul ansamblului. În campaniile în care nu este de temut nici o mare decizie, nici o înaintare neîncetată pentru a copleși totul, luptele de posturi sunt mai puțin periculoase, chiar dacă se termină cu pierderea postului. Rar se leagă de aceasta altceva decât tocmai pierderea acestui post și a câtorva trofee; victoria nu intervine mai adânc în situație, nu zdruncină o temelie, încât să se dărâme multe ziduri. În cel mai grav caz, adică atunci când întregul sistem de apărare a fost perturbat de pierderea celui singur post, apărătorului tot îi va rămâne timp să-și adune trupele și să ofere cu ansamblul forțelor sale bătălia decisivă, pe care, după presupunerea noastră, atacatorul nu o caută. De aceea, de obicei se și întâmplă că, o dată cu reunirea forțelor, actul se încheie și se pune capăt continuării înaintării atacatorului. Puțin teren, câțiva oameni, câteva tunuri constituie pierderile apărătorului și succese suficiente pentru atacator.

Spunem că apărătorul se poate chiar expune unui asemenea pericol, pentru caz de nenorocire, dacă dobândește în schimb posibilitatea sau, mai curând, probabilitatea ca toate acestea să nu se întâmple și ca atacatorul să se oprească, șovăitor sau prudent, cum vrem să-i zicem, în fața posturilor apărării, fără să-și asume vreun risc. Făcând aceste reflecții, nu trebuie să pierdem din vedere că presupunem un atacator ce nu-și propune obiective mari; pe un asemenea atacator și un post mijlociu, dar viguros, este îndreptățit să-l oprească; căci chiar dacă este neîndoielnic că atacatorul îl poate zdrobi, se pune totuși întrebarea cu ce preț și dacă acest preț nu va fi prea ridicat față de folosul pe care, în situația sa, îl poate trage de pe urma victoriei.

În felul acesta se arată cum puternica rezistență relativă pe care i-o poate acorda apărătorului o poziție întinsă în multe posturi, așezate aproape unele de altele, poate fi un rezultat suficient în calculul întregii sale campanii. Pentru a ghida direct la punctul convenit privirea pe care cititorul acestor rânduri o va arunca în gând asupra istoriei militare, vrem să observăm că aceste poziții întinse se întâlnesc cel mai des în a doua jumătate a campaniilor, pentru că atunci apărătorul ajunge să-l cunoască bine pe atacator, condițiile și intențiile sale pentru anul în curs, iar la atacator se pierde și picul de spirit de inițiativă cu care a pornit la drum.

În această apărare într-o poziție extinsă, prin care sunt acoperite teritoriul, proviziile, fortărețele, bineînțeles că toate obstacolele naturale mari, ca fluvii, râuri, munți, păduri, mlaștini, trebuie să dobândească o deosebită importanță. Cu privire la folosirea lor ne referim la cele spuse anterior. Prin această importanță precumpănitoare a elementului topografic sunt solicitate în mod deosebit acele cunoștințe și activități ale statului major care, în mod obișnuit, sunt considerate cele mai specifice pentru el. Deoarece, însă, statul major este de obicei cea parte a armatei care

scrie și dă la tipar cel mai mult, urmează că aceste părți ale campaniilor sunt în mai mare măsură fixate istoric și de aici rezultă tendința, destul de firească, să fie sistematizate și să se transforme rezolvarea istorică-concretă a unui caz în soluție generală pentru cazurile următoare. Aceasta este însă o strădanie inutilă și deci falsă. Și în acest timp de război mai mult pasiv, mai legat de teren, fiecare caz este diferit și trebuie altfel tratat. Cele mai bune memorii comentate asupra acestor teme nu sunt, de aceea, decât apte să ne familiarizeze cu ele, nu însă să servească de prescripții; aceste memorii devin de fapt iar o istorie a războaielor, dar numai a unei laturi, specifice, a acestor războaie.

Oricât de necesară și meritorie este această activitate a statului major pe care noi am desemnat-o aici, după opinia obișnuită, ca cea mai specifică lui, trebuie să prevenim totuși împotriva uzurpărilor ce pot adesea rezulta dintr-însa în dauna întregului. Importanța pe care o dobândesc astfel acele capete ale statului major, mai puternice în această ramură a serviciului militar, le dă adesea un fel de dominație generală asupra spiritelor și, în primul rând, însuși asupra înaltului comandant, de aici rezultând o obișnuință de gândire ce duce la unilateralitate; până la urmă, înaltul comandant nu mai vede decât munți și trecători, iar ceea ce trebuia să fie o măsură liber aleasă, determinată de împrejurări, devine manieră, devine o a doua natură.

Astfel, în anii 1793 și 1794, în armata prusiană, colonelul Crawert, care era sufletul statului major din acea vreme și un adevărat specialist în munți și trecători, a menținut pe exact aceeași linie de conducere a războiului doi înalți comandanți, cât se poate de diferiți prin firea lor, ca ducele de Brunswick și generalul Möllendorf¹⁸³.

Că o linie de apărare organizată de-a lungul unui puternic obstacol natural ar fi calea ce poate duce la războiul de cordon, este evident. Aceasta ar și trebui să se întâmple în mod necesar, dacă într-adevăr ar trebui acoperită astfel direct întreaga întindere a teatrului de război, pentru că majoritatea teatrelor de război au o extindere față de care dezvoltarea tactică firească a forțelor destinate apărării este foarte mică. Deoarece însă împrejurările și propriile pregătiri îl leagă pe atacator de anumite direcții principale și de anumite șosele, iar prea mari abateri de la ele, chiar împotriva celui mai pasiv apărător, ar implica prea mari servituți și dezavantaje, apărătorului nu-i rămâne, în majoritatea cazurilor, decât să acopere teritoriul, la stânga și la dreapta acestor direcții principale, un anumit număr de mile sau de marșuri. Chiar această acoperire apărătorul o realizează mulțumindu-se să dispună posturi de apărare pe șoselele principale și pe căile de acces, iar în zonele dintre ele posturi de observare. Urmarea este atunci, firește, că atacatorul poate pătrunde cu o coloană între două posturi și deci poate executa, din mai multe direcții, atacul intenționat împotriva unuia din ele. Aceste posturi sunt însă întru câtva organizate în vederea unei astfel de situații, având, parte din ele, sprijin pe flancuri, parte formând apărări de flanc (așa-zise cârlige), parte putând primi ajutor de la o rezervă dispusă în spate sau prin ceva trupe trimise de postul vecin. În felul acesta, numărul posturilor se reduce și mai mult, iar rezultatul obișnuit este că o armată angrenată într-o astfel de apărare se dislocă în 4 sau 5 posturi principale.

Pentru căi de acces principale prea depărtate și, totuși, relativ amenințate, se stabilesc apoi puncte centrale deosebite, care constituie oarecum teatre mici de război, în cadrul celui mare. Astfel, în timpul războiului de șapte ani, austriecii au ocupat, de cele mai multe ori, cu armata lor principală câte 4-5 posturi în munții Sileziei inferioare, în timp ce în Silezia superioară un corp mic, oarecum independent, avea un sistem similar de apărare propriu.

Cu cât însă un asemenea sistem de apărare se depărtează mai mult de acoperirea directă, cu atât mai mult trebuie recurs la ajutorul mobilității, al apărării active și chiar al mijloacelor ofensive. Anumite corpuri sunt considerate ca rezerve, apoi câte un post trimite în ajutor celui alt trupele de care se poate lipsi. Acest ajutor se înfăptuiește fie prin aceea că trupe din spate alungă să întărească și să împrospeze rezistența pasivă, fie căzând în flancul inamicului, fie chiar amenințându-i retrăgerea. Dacă atacatorul amenință flancul unui post nu cu un atac, ci doar cu o poziție, încercând să acționeze asupra liniilor de comunicații ale acestui post, atunci ori se atacă cu adevărat corpul inamic împins înainte în acest scop, ori se trece la represalii, încercând să se acționeze asupra comunicațiilor inamice.

Se vede deci că această apărare, oricât ar fi de pasivă prin natura ei baza sa principală, trebuie totuși să recurgă la o mulțime de mijloace active și poate fi organizată în fel și chip pentru a face față situațiilor complexe. De obicei, cei care folosesc mai mult mijloacele active sau chiar ofensive sunt socotiți cei mai buni; dar, pe de o parte, atitudinea adecvată depinde foarte mult de

natura regiunii, de compunerea forțelor armate și de talentul înaltului comandant, pe de altă parte se poate ușor întâmpla să legi speranțe prea mari de mișcare și de celelalte mijloace ajutoare active, subapreciind posibilitatea apărării locale a unui puternic obstacol natural. Credem că, în felul acesta, am explicat suficient ce înțelegem printr-o linie de apărare extinsă și ne întoarcem acum la al treilea mijloc ajutător: a ieși înaintea inamicului printr-o rapidă mișcare laterală.

Acest mijloc face parte în mod cu totul necesar din sistemul apărării teritoriului de care este vorba aici. Pe de o parte, adesea apărătorul nu poate ocupa, oricât ar fi de extinse pozițiile lui, toate intrările amenințate ale țării sale; pe de altă parte, el trebuie în multe cazuri să fie gata să alege cu corpul său principal în ajutorul acelor posturi împotriva cărora vrea să se arunce nucleul forței inamice, altfel aceste posturi ar risca să fie ușor zdrobite; în fine, acel înalt comandant, care nu acceptă cu plăcere ca trupele să-i fie fixate în poziții extinse pentru o apărare pasivă, trebuie cu atât mai mult să-și atingă scopul, apărarea țării, prin mișcări rapide, bine gândite, bine pregătite. Cu cât sunt mai mari zonele lăsate descoperite, cu atât trebuie să fie mai mare virtuozitatea mișcării sale, pentru a mai ajunge peste tot la timp.

Urmarea firească a acestei strădanii este că se aleg peste tot poziții care sunt de ocupat în asemenea caz și care oferă suficiente avantaje pentru a înlătura la adversar gândul unui atac, întrucât armata noastră, sau măcar o parte a ei, a ajuns pe poziție. Deoarece asemenea poziții se ivesc mereu și astfel totul se învârteste în jurul ocupării lor, ele ajung să dea oarecum tonul acestei întregi conduceri a războiului, de unde i se trage, desigur, denumirea de *război de posturi*⁸⁴.

După cum dispozitivul extins și rezistența relativă nu prezintă, într-un război fără mare decizie, pericolele ce-i sunt inițial inerente, tot astfel această depășire prin marșuri de flanc nu comportă reticențele ce s-ar lega de ea în momentul marilor hotărâri. A voi să i-o iei înainte în ultimul moment, pentru a ocupa o poziție, unui adversar hotărât, care poate și vrea lucruri mari și, deci, nu se teme de o mare cheltuială de forțe, ar fi a face jumătate drum spre o înfrângere din cele mai categorice, căci o asemenea goană dezordonată pentru a ocupa o poziție n-ar rezista unei lovituri brutale, dată cu toată forța. Dar, pentru un adversar care nu folosește pumnul, ci atacă doar cu vârfurile degetelor, care nici nu poate folosi un rezultat mare sau, mai bine-zis, pregătirea acestuia, care caută doar un avantaj modest, dar la preț redus, unui asemenea adversar i se poate într-adevăr opune cu succes acest tip de rezistență.

O consecință firească este că și acest mijloc se întâlnește în general mai curând în a doua jumătate a campaniilor decât la început.

Și aici statul major are ocazia să-și dezvolte cunoștințele topografice într-un sistem de măsuriri coerente, care se referă la alegerea și pregătirea pozițiilor și a drumurilor ce duc la ele.

Acolo unde, până la urmă, totul este orientat, de o parte spre a ajunge într-un anumit punct, de cealaltă parte pentru a împiedica aceasta, ambele părți sunt adesea în situația de a executa mișcările sub ochii adversarului, motiv pentru care aceste mișcări se cer organizate cu o prudență și o precizie ce altminteri n-ar fi necesare. Mai demult, când armata principală nu era împărțită în divizii independente și, chiar în marș, era întotdeauna considerată ca un tot indivizibil, asemenea prudență și precizie erau legate de mult mai multe complicații și, în consecință, de un mare efort de artă tactică. Firește, tocmai în aceste ocazii, unele brigăzi ale primului eșalon trebuiau să alerge înainte, să se asigure de posesia anumitor puncte, preluând deci un rol independent, gata să intre în contact cu inamicul, chiar dacă restul trupelor nu sosiseră încă. Dar acestea erau și rămăneau *anomalii*, iar ordinea de marș rămânea în general orientată spre a deplasa unde trebuie întreaga armată, în ordinea sa neperturbată, și a evita, pe cât posibil, asemenea expediente. Acum, când părțile armatei principale sunt membre independente și acestor membre le este chiar îngăduită îndrăzneala de a începe lupta cu grosul armatei inamice, numai ceilalți să fie destul de aproape ca s-o continue și s-o termine, acum și acest marș de flanc, chiar sub ochii adversarului, prezintă mai puține dificultăți. Ceea ce înainte trebuia obținut prin mecanismul specific al ordinii de marș, se obține acum pornind anumite divizii mai devreme, accelerând marșul altora și prin libertatea mai mare în folosirea ansamblului.

Prin mijloacele apărării examinate aici trebuie să se interzică atacatorului cucerirea unei fortărețe, a unui teritoriu considerabil sau a unui depozit. Interdicția se poate impune, dacă prin aceste mijloace i se oferă peste tot asemenea lupte încât atacatorul să nu le poată accepta, pentru că află în ele fie prea puțină probabilitate de succes, pericolul prea mare al unei riposte în caz de nereușită, fie, în general, o cheltuie de forță prea mare față de scop și față de propriile condiții.

Dacă, deci, apărătorul se bazează pe acest triumf al artei și organizării sale, iar atacatorul, oriunde și-ar întoarce privirea se vede lipsit de orice perspectivă de a realiza una din modestele sale dorințe, principiul ofensiv caută adesea o ieșire în satisfacerea simplei onoare a armelor. Câștigarea vreunei lupte importante dă armatei prestigiul unei superiorități, satisface vanitatea înaltului comandant, a curții, armatei și poporului, și astfel, în oarecare măsură, așteptările ce se leagă în mod firesc de orice atac.

O luptă avantajoasă de oarecare importanță, numai de dragul victoriei, al trofeelor, este deci ultima speranță a atacatorului. Să nu se creadă că ne încurcăm într-o contradicție, deoarece aici ne mai aflăm în condițiile *propriei noastre premise*: măsurile eficace ale apărătorului i-au tăiat atacatorului orice perspectivă de a atinge, printr-o luptă victorioasă, unul din celelalte obiective. Pentru această perspectivă ar fi necesare două condiții, anume *un raport de forțe favorabil în luptă și apoi ca acest succes să și ducă la unul din acele obiective*.

Prima condiție poate fi desigur îndeplinită fără a doua și astfel anumite corpuri și posturi ale apărătorului se vor afla mult mai des în pericolul de a fi antrenate în lupte dezavantajoase, dacă atacatorul urmărește doar *onoarea câmpului de luptă*, decât dacă urmărește și condiția unor avantaje ulterioare.

Transpunându-ne cu totul în situația și felul de a gândi al lui Daun, înțelegem că a putut îndrăzni, fără să se dezmință, asaltul de la Hochkirch, câtă vreme nu urmărea decât trofeelee zilei, dar că o victorie bogată în consecințe, care l-ar fi obligat pe rege să părăsească Dresda și Neisse, era o cu totul altă treabă, în care nu voia să se bage.

Să nu se creadă cumva că acestea ar fi distincții meschine sau chiar vane, dimpotrivă, avem de-a face aici cu una din cele mai profunde trăsături esențiale ale războiului. Semnificația unei lupte este, pentru strategie, chiar sufletul ei, și nu putem repeta destul de des că, la ea, tot esențialul decurge din intenția ultimă a ambelor părți, ca punct final al întregului sistem de gândire. De aceea, între o bătălie și alta poate exista o asemenea diferență strategică încât să nici nu mai poată fi considerate drept același instrument.

Deși o asemenea victorie a atacatorului abia dacă ar putea fi considerată ca o stânjenire esențială a apărării, apărătorul n-ar fi bucuros să-i cedeze adversarului nici *acest avantaj*, cu atât mai mult cu cât nu se știe niciodată ce se mai poate lega întâmplător de el; de aceea, neîntrerupta atenție cu privire la situațiile tuturor corpurilor și posturilor importante este un obiect permanent al preocupărilor sale. Firește, cel mai mult depinde, în asemenea cazuri, de comportarea înțeleaptă a comandanților acelor corpuri, dar și dispoziții neadecvate ale înaltului lor comandant i-ar putea antrena în catastrofe inevitabile. Cine nu-și amintește de corpul Fouqué la Landeshut și de corpul Fink la Maxen?

În ambele cazuri, Frederic cel Mare a contat prea mult pe efectul ideilor tradiționale. El nu putea crede nicicum că cineva s-ar putea într-adevăr bate cu succes în poziția de la Landeshut cu 10 000 de oameni contra a 30 000, ori că Fink ar putea rezista superiorității zdrobitoare a unor forțe năvălind din toate părțile; credea însă că puterea poziției de la Landeshut va fi acceptată, ca și până acum, ca o poliță valabilă și că Daun va găsi în demonstrația de flanc o motivare suficientă pentru a schimba poziția incomodă din Saxonia cu cea mai comodă din Boemia. De data aceasta nu îi apreciasse just, într-un caz pe Laudon, în celălalt pe Fink, și în aceasta constă greșeala acelor măsuri.

Dar abstracție făcând de asemenea erori, ce se pot întâmpla și unor înalți comandanți ce nu sunt prea mândri, îndrăzneți și încăpățânați, cum i se poate pe drept reproșa lui Frederic cel Mare că a fost în unele din măsurile sale, în legătură cu tema noastră o mare dificultate rezidă permanent în aceea că înaltul comandant nu se poate întotdeauna încrede în inteligența, bunăvoința, curajul și tăria de caracter a comandanților săi de corpuri. El nu poate lăsa totul la libera lor apreciere, ci trebuie să le dea numeroase dispoziții, prin care acțiunea lor este îngrădită și poate apoi ușor ajunge în contradicție cu împrejurările momentului. Acesta este un inconvenient cu totul inevitabil. Fără o voință dominatoare, de fier, care se impune până la ultimul eșalon, nu este posibilă o bună conducere a armatei, iar cine s-ar obișnui să creadă și să aștepte că subordonații lui vor face totdeauna ce este mai bine, ar fi, chiar prin aceasta, cu totul inapt de a asigura o bună conducere a armatei.

De aceea, situația fiecărui corp sau post trebuie întotdeauna urmărită cu strictețe, pentru a nu-l vedea antrenat pe neașteptate într-o catastrofă.

Toate aceste patru strădanii sunt orientate spre menținerea stării existente. Cu cât vor fi aplicate cu mai multă șansă și succes, cu atât războiul va zăbovi mai mult în același punct; cu cât însă zăbovește mai mult războiul într-un punct, cu atât mai importantă devine grija pentru subzistență.

Locul rechizițiilor și livrărilor îl ia, chiar de la început, sau măcar foarte curând, întreținerea armatei din depozite; în locul rechiziționării de fiecare dată a unor căruțe țărănești, se trece, mai mult sau mai puțin, la crearea unui sistem permanent de transport, fie din căruțe țărănești, fie din vehicule aparținând armatei; pe scurt, apare acea apropiere de o întreținere întemeiată pe depozite, de care am și vorbit în capitolul despre subzistență.

Dar nu această latură a chestiunii este cea care ar putea exercita o mare influență asupra acestei conduceri a războiului; căci, deoarece, chiar prin destinația și caracterul ei, ea este legată de spații foarte restrânse, subzistența poate da aici indicații, ba le va da chiar pe cele mai multe, dar aceste indicații nu vor schimba caracterul întregului. În schimb, acțiunile reciproce asupra liniilor de comunicații vor căpăta din două motive o importanță mult mai mare. În primul rând, pentru că în asemenea campanii, lipsind mijloace mai mari și mai hotărâtoare, ingeniozitatea înalților comandanți trebuie să se orienteze spre cele mai slabe; în al doilea rând, pentru că aici nu lipsește timpul necesar de a aștepta ca mijlocul să devină eficient. Asigurarea propriei linii de comunicații va apărea, de asemenea, ca un subiect deosebit de important. Este adevărat că întreruperea ei nu poate fi un scop al atacului inamic, dar ea poate fi un mijloc foarte eficient pentru a-l sili pe apărător să se retragă și, deci, să părăsească alte obiective.

Toate măsurile asigurând spațiul însuși al teatrului de război trebuie să aibă, firește, efectul de a acoperi liniile de comunicații, protecția lor este deci în parte implicită, și avem numai de observat că grija pentru această asigurare va furniza o indicație majoră la alegerea poziției.

Un mijloc deosebit de asigurare constă, însă, din detașamentele mici sau chiar destul de importante ce însoțesc convoaiele de aprovizionare. Pe de o parte, nici pozițiile cele mai extinse nu ajung întotdeauna să asigure liniile de comunicații, pe de altă parte o asemenea acoperire devine necesară acolo unde înaltul comandant vrea să evite pozițiile extinse. De aceea, găsim în *Istoria războiului de șapte ani* de Tempelhoff nenumărate exemple ce arată că Frederic cel Mare ordona ca regimente de infanterie sau cavalerie, ba câteodată brigăzi întregi, să însoțească carele sale cu făină sau pâine: Despre austrieci nu găsim niciodată asemenea însemnare, ceea ce își are desigur explicația parte în faptul că ei n-au avut un istoric atât de meticulos, parte tocmai în aceea că ei ocupau întotdeauna poziții mai extinse.

După ce am examinat cele patru strădanii, libere în esență de orice element ofensiv, care constituie baza unei apărări ce nu urmărește o decizie, trebuie să mai spunem ceva despre mijloacele ofensive cu care acele mijloace defensive pot fi mai mult sau mai puțin amestecate, cum s-ar zice, condimentate. Aceste mijloace ofensive sunt în principal:

1. acțiunea împotriva liniei de comunicații inamice, socotind aici și acțiunile împotriva localităților unde sunt stocate provizii;
2. diversiuni și incursiuni pe teritoriul inamic;
3. atacuri împotriva unor corpuri și posturi inamice și chiar, în împrejurări favorizante, a armatei principale a inamicului sau chiar numai amenințarea cu asemenea atacuri.

Primul dintre aceste mijloace este eficient în toate campaniile de acest tip, dar oarecum pe tăcute, fără să apară ca atare. Fiecare poziție eficientă a apărătorului își trage cea mai mare parte a eficienței sale din îngrijorarea pe care o stărnește atacatorului cu privire la propria lui linie de comunicații și, deoarece într-un astfel de război, cum am arătat mai sus, vorbind de apărare, aprovizionarea dobândește o importanță predominantă, lucru deopotrivă de valabil pentru atacator, o mare parte din țesătura strategică este determinată, cum vom mai arăta în legătură cu atacul, de grija posibilității unor acțiuni ofensive pornind din pozițiile inamice.

Dar nu numai acest efect general, obținut prin alegerea pozițiilor și având, ca presiunea în mecanică, o eficiență *invizibilă*, dar și o adevărată înaintare ofensivă, cu o parte din forțe, împotriva liniei de comunicații inamice este de domeniul unei astfel de apărări. Ca o asemenea acțiune să fie însă executată cu folos este întotdeauna necesar ca *poziția căilor de comunicații, natura terenului sau particularitățile forțelor angajate* să o favorizeze.

Incursiunile pe teritoriul inamic, fie cu scopul unor represalii, fie al jafului de dragul câștigului, nu pot fi considerate, de fapt, ca mijloace ale apărării, ci dimpotrivă, sunt adevărate mijloace de atac; ele se combină însă de obicei cu scopul diversiunii propriu-zise; aceasta intenționează

să slăbească forța inamică și, deci, poate fi considerată ca un adevărat mijloc de apărare. Deoarece poate fi la fel de bine folosită în atac și chiar este un adevărat atac, considerăm mai indicat să vorbim mai amănunțit despre ea în cartea următoare. Vrem deci să enumerăm acest mijloc aici numai pentru a prezenta în întregime arsenalul micilor arme ofensive de care dispune apărătorul unui teatru de război și să mai remarcăm deocamdată doar faptul că acest arsenal poate crește în proporții și importanță până la punctul în care să dea întregului război un aspect de ofensivă și, implicit, onoarea ei. Acesta a fost cazul expedițiilor lui Frederic cel Mare în Polonia, Boemia și Franconia înainte de începerea campaniei din 1759. Campania lui propriu-zisă a fost curată apărare, dar aceste incursiuni în teritoriul inamic i-au conferit un caracter ofensiv, care poate să fi avut o valoare deosebită din pricina ponderii sale morale.

Atacarea unor corpuri inamice sau a armatei principale inamice trebuie gândită ca un complement necesar al întregii apărări pentru toate acele cazuri în care atacatorul vrea să ia lucrurile prea ușor și se descoperă grav în unele puncte. Sub această condiție tactică are loc întreaga acțiune. Dar și aici, ca și în acțiunea împotriva liniei de comunicații a inamicului, apărătorul mai poate pași cu un pas înainte în domeniul ofensivei, făcând, ca și adversarul său, din *pândirea unei lovituri favorabile* unul din obiectele eforturilor sale. Pentru a putea conta pe oarecare succes în acest domeniu, trebuie ori să fie sensibil superior ca forțe adversarului său, ceea ce este în genere contrar naturii apărării, dar se poate totuși întâmpla, ori să aibă sistemul și talentul de a-și menține mai concentrate trupele, de a compensa, prin activitate și mișcare, ceea ce este obligat să sacrifice pe de altă parte.

Prima dintre aceste situații o întâlnim în cazul lui Daun în războiul de șapte ani, a doua în cazul lui Frederic cel Mare. Ofensiva lui Daun însă o vedem apărând aproape numai atunci când Frederic cel Mare îl încuraja în acest sens printr-o excesivă îndrăzneală și subevaluare. Hochkirch, Maxen, Landeshut. Pe Frederic cel Mare, în schimb, îl vedem în continuă mișcare, încercând mereu să se lege cu armata principală de unul sau altul din corpurile lui Daun. Reușește rar, oricum rezultatele nu sunt niciodată mari, pentru că Daun îmbina, cu marea sa superioritate, o rară prudență și chibzuială; dar nu trebuie să se creadă că, pentru aceasta, strădaniile regelui au rămas cu totul fără efect. Aceste strădanii constituiau dimpotrivă o rezistență foarte eficace, căci în grija și efortul la care era obligat inamicul, pentru a evita lovituri dezavantajoase, sta neutralizarea acelei forțe care, altfel, ar fi servit la continuarea atacului. Să ne gândim numai la campania din 1760 în Silezia, în care Daun și rușii nu mai reușeau să facă nici un pas înainte, de teamă că ar fi ba aici, ba dincolo, atacați și zdrobiți de rege.

Credem că cu acestea am trecut în revistă toate aspectele care vor constitui ideile dominante, strădaniile esențiale și deci punctul de sprijin al întregii acțiuni în apărarea unui teatru de război, când nu se urmărește o decizie. Am vrut îndeosebi să le prezentăm laolaltă pentru a se putea sesiza dintr-o ochire coerența întregii acțiuni strategice; felurite măsuri care le dau viață, poziții, marșuri etc. le-am examinat anterior mai îndeaproape.

Privind încă o dată ansamblul, trebuie să facem observația că, la un principiu atât de slab al atacului, o dorință de decizie atât de redusă de ambele părți, un mobil pozitiv atât de slab, existând atâtea contragreutăți care opresc și rețin, cum ne închipuim lucrurile aici – diferența esențială între atac și apărare trebuie să dispară tot mai mult. La începerea campaniei, firește că unul din adversari va intra pe teatrul de război al celuilalt, acțiunea sa luând astfel într-o câțva forma atacului, dar se poate prea bine, și se întâmplă chiar des, să-și folosească curând toate forțele pentru a apăra propria țară pe teren inamic. Iată-i astfel stând față în față, în fond cercetându-se reciproc, poate ambii preocupați în aceeași măsură să dobândească un câștig pozitiv. Ba se poate întâmpla, ca în cazul lui Frederic cel Mare, ca adevăratul apărător să-și supraliciteze adversarul în această privință. Cu cât, însă, atacatorul renunță la înaintare, cu cât apărătorul se simte mai puțin amenințat de el, mai puțin împins de nevoia stringentă de securitate într-o strictă apărare, cu atât mai mult intervine o egalitate a situațiilor, în care activitatea ambilor este orientată spre a rupe un mic avantaj de la adversar și a se apăra de orice dezavantaj. Intervine astfel o adevărată *manevră strategică*, iar acest caracter îl au, vizibil, în măsură mai mare sau mai mică, toate campaniile în care situațiile sau intențiile politice nu permit o decizie mare.

În cartea următoare am consacrat manevrei strategice un capitol distinct, dar, deoarece acestui joc echilibrat al forțelor i s-a acordat adesea în teorie o falsă importanță, suntem nevoiți să examinăm manevra strategică mai amănunțit aici, la apărare, căci mai cu seamă aici se comite această eroare.

O numim un joc echilibrat al forțelor. Unde nu există mișcare a ansamblului, există echilibru; unde nici un scop puternic nu-l stimulează, nu există mișcare a ansamblului; în asemenea condiții, ambele părți, oricât ar fi de inegale, trebuie considerate ca fiind în echilibru. Din acest echilibru al ansamblului ies acum în evidență diversele motive ale unor acțiuni mai mici și ale unor scopuri mai mărunte. Ele se pot dezvolta aici, pentru că nu mai sunt sub presiunea unei mari decizii și a unui mare pericol. Adică, ceea ce se poate în genere câștiga sau pierde se schimbă în jetoane mai mici, iar întreaga activitate se descompune în acțiuni mai mărunte. Cu aceste acțiuni mai mărunte, pentru aceste câștiguri mai mici, are acum loc, între ambii înalți comandanți, o luptă de abilități; deoarece, însă, în război nu se poate niciodată interzice cu totul intervenția hazardului și, deci, a norocului, această luptă nu va înceta niciodată să fie un *joc*. Totuși, două alte întrebări se nasc aici: oare la aceste manevre hazardul nu are o parte mai mică în decizie decât atunci când totul se concentrează într-un singur mare act? Oare nu-i revine aici reflecției, rațiunii o parte mai mare? Acestei a doua întrebări trebuie să-i răspundem afirmativ. Cu cât mai multiarticulat va fi ansamblul, cu cât mai des vor fi luate în considerare timpul și spațiul, primul cu diferite momente, al doilea cu puncte diferite, cu atât va fi mai mare domeniul calculului, deci domnia rațiunii și a reflecției. Ceea ce câștigă rațiunea și reflecția se sustrage în parte hazardului, dar nu în mod necesar, în întregime și de aceea nu suntem obligați să răspundem tot afirmativ și primei întrebări. Într-adevăr, nu avem voie să uităm că rațiunea și reflecția nu sunt singurele forțe intelectuale ale înaltului comandant. Curajul, energia, hotărârea, chibzuința etc. sunt calitățile ce vor avea importanță atunci când este vorba de o singură mare decizie; într-un joc echilibrat al forțelor vor conta mai puțin, iar importanța predominantă a unui calcul inteligent va crește nu numai pe seama hazardului, ci și pe a acestor calități. Pe de altă parte, în momentul unei mari decizii, aceste calități strălucite pot răpi hazardului o mare parte din dominația sa și fixa întru câțva acele elemente pe care inteligența calculatoare trebuie, în acest caz, să renunțe să le controleze. Vedem că aici are loc o ciocnire între mai multe forțe și că nu se poate afirma categoric că într-o mare decizie i-ar fi rezervat hazardului un câmp mai vast decât în rezultatul global al acelui joc echilibrat al forțelor. Dacă vedem, deci, în acest joc al forțelor îndeosebi o luptă a abilităților ce se înfruntă, trebuie să se înțeleagă că ne referim numai la abilitatea inteligenței calculatoare și nu la întreaga virtuozitate militară.

Așadar, această latură a manevrării strategice a dat prilejul să i se acorde ansamblului această falsă importanță de care am vorbit mai sus. O dată s-a confundat această abilitate cu întreaga valoare intelectuală a înaltului comandant; ceea ce constituie însă o mare greșală, deoarece, așa cum am mai spus-o, incontestabil că, în clipele marilor decizii, alte calități spirituale ale înaltului comandant pot domina forța împrejurarilor. Chiar dacă această dominație este mai curând efectul unor sentimente puternice și al acelor fulgere ale spiritului ce apar aproape inconștient și nu la capătul unui lanț laborios de raționamente, ea nu aparține mai puțin artei militare, căci nici aceasta nu este un simplu act al inteligenței, nici activitățile inteligenței nu sunt cele mai eminente din câte se exercită în această artă. Apoi s-a crezut că orice eșec al unei campanii ar proveni din inabilitatea unuia sau chiar a ambilor înalți comandanți, în timp ce cauza lui generală și principală sta întotdeauna în condițiile generale care fac din război acest joc.

Deoarece majoritatea războaielor dintre statele civilizate aveau ca scop mai curând o supraviețuire reciprocă decât zdrobirea, bineînțeles că majoritatea campaniilor trebuiau să aibă caracterul manevrelor strategice. Din aceste campanii, cele ce nu puteau prezenta un înalt comandant celebru au rămas nebagate în seamă; din acele campanii în care un mare înalt comandant atrăgea privirile sau chiar se înfruntau doi, ca Turenne și Montecuccoli, numele înalților comandanți a făcut să se aplice acestei întregi arte manevriere pecetea supremă a perfecțiunii. Consecința a fost apoi că acest joc a fost considerat, culmea artei, efectul înaltei dezvoltări și, așadar, izvorul la care arta militară trebuie studiată cu precădere.

Această părere este destul de generală în lumea teoriei înainte de războaiele Revoluției franceze. Când acestea au deschis, dintr-o dată, o întreagă altă lume de fenomene militare, care, la început cam brutale și necioplite, au reputat mai târziu, sistematizate de Bonaparte într-o metodă strălucită, succese ce au umplut de mirare pe tineri și bătrâni, s-a renunțat la vechile modele și s-a crezut că toate acestea ar fi urmările unor descoperiri recente, unor idei extraordinare etc., dar negreșit și ale condițiilor schimbate ale societății. Se credea acum că vechiul nici nu va mai fi necesar, nici nu se va mai repeta vreodată. Cum, însă, în asemenea răsturnări de opinii apar întotdeauna partide, și aici opinia veche și-a găsit, s-o apere, cavaleri ce considerau fenomene

nele noi drept izbucniri sălbatice ale violenței, o decădere generală a artei, și credeau că tocmai acel joc de-a războiul, echilibrat, fără rezultat și de nimic, ar trebui să fie scopul educației militare. La baza acestei din urmă păreri stă o asemenea lipsă de logică și filozofie, încât nu poate fi calificată decât ca o jalnică confuzie a noțiunilor. Dar și cealaltă părere, că o asemenea situație nu s-ar mai prezenta vreodată, este foarte superficială. Din noile fenomene ale artei militare prea puține se pot atribui unor noi invenții sau unor curente noi de idei, cele mai multe, însă, noilor situații și relații sociale¹⁸⁵. Dar nici acestora nu trebuie să li se acorde, tocmai în timpul crizei de fermentare a societății, un caracter normativ, și de aceea este neîndoios că o mare parte din condițiile militare anterioare vor reapărea. Nu este aici locul să insistăm mai mult asupra acestor aspecte, ci ne ajunge că am arătat, prin situația pe care acest joc echilibrat de forțe o ocupă în întreaga conducere a războiului, prin importanța lui și coerența sa interioară cu celelalte aspecte, că el este întotdeauna produsul limitării ambelor părți de către împrejurări și al unui element militar foarte atenuat. În acest joc, un înalt comandant se poate arăta mai abil decât celălalt și deci, dacă îi este egal în forțe, să și obțină unele avantaje asupra lui sau, dacă este mai slab, să reușească, datorită acestei superiorități a talentului, să păstreze echilibrul față de el; este însă o puternică contradicție să se vadă în această capacitate de manevrare cea mai înaltă onoare și glorie a unui înalt comandant; dimpotrivă, o asemenea campanie este întotdeauna semnul sigur ori că nici unul din cei doi înalți comandanți nu este un mare talent militar, ori că cel talentat este împiedicat de situația sa să îndrăznească o mare decizie; acolo, însă, unde lucrurile stau așa, nu poate fi nicidecum culeasă cea mai înaltă glorie militară.

Am vorbit aici despre caracterul general al manevrei strategice; acum trebuie să ne mai referim la o influență deosebită pe care ea o exercită asupra conducerii războiului, și anume aceea că deplasează des forțele armate de pe șoselele principale și din localități, în zone depărtate sau cel puțin neînsemnate¹⁸⁶. Acolo unde hotărârile sunt determinate de interese mărunte, ce apar și iarăși dispar instantaneu, influența marilor caracteristici ale teritoriului asupra conducerii războiului scade. Vedem de aceea că forțele armate se îndreaptă adesea spre puncte în care, după nevoile mari și ample ale războiului, n-ar trebui să le aflăm și că, în consecință, schimbările și mobilitatea în detaliile desfășurării războiului sunt mult mai mari aici decât în războaiele cu decizie mare. Iată exemplul ultimelor cinci campanii ale războiului de șapte ani. În ciuda faptului că, în linii mari, condițiile au rămas mereu aceleași, fiecare campanie a luat altă înfățișare și, dacă privim atent, constatăm că nici o singură măsură nu s-a repetat – și aceasta cu toate că în respectivele campanii a existat, de partea armatelor aliate, un principiu ofensiv mult mai puternic decât în majoritatea celorlalte campanii din războaiele precedente.

În acest capitol despre apărarea unui teatru de război în care nu se urmărește o mare decizie, am arătat numai tendințele pe care le va avea acțiunea, coerența, situația, caracterul ei; felurile măsurilor ce le comportă le-am cunoscut încă mai demult. Acum se pune întrebarea dacă, pentru aceste felurite tendințe nu se pot indica principii, reguli și metode valabile pentru întregul ansamblu. La aceasta răspundem că, dacă ne referim la istorie, nu întâlnim niciodată o formă anumită repetându-se destul de frecvent pentru a îndreptăți o asemenea concluzie; și totuși, pentru un ansamblu de o natură atât de diversă și de variabilă, n-am putea decât cu greu accepta ca valabilă altă lege teoretică decât cea izvorâtă din experiență. Războiul cu decizii mari nu este numai mult mai simplu, ci și mult mai firesc, mai liber de contradicții interne, de aceea inteligența îi poate prescrie forme și legi; în războiul în care nu se urmărește o mare decizie, acest lucru ne pare mult mai complicat. Chiar și cele două principii fundamentale ale teoriei recente a conducerii superioare a războiului, lărgimea bazei la Bülow și poziția pe linia interioară la Jomini, aplicate la apărarea unui teatru de război, nu s-au dovedit nicăieri principii valabile și eficiente. Dar, ca simple forme, tocmai de aici ar fi trebuit să și arate mai mult eficiența, deoarece formele devin întotdeauna mai eficiente, trebuie să capete o tot mai mare preponderență asupra celorlalți factori ai produsului, cu cât acțiunea se extinde în timp și spațiu. Totuși considerăm că ele nu sunt decât laturi distincte ale obiectului și nicidecum avantaje decisive. Este ușor de înțeles că particularitatea mijloacelor și situațiilor ar trebui să aibă însă de la început o mare influență, răzbatând prin toate principiile generale. Ceea ce erau pentru Daun întinderea și prudenta alegere a pozițiilor, era pentru rege forța principală mereu reunită, hărțuindu-l fără încetare de aproape pe inamic, întotdeauna gata de acțiuni neașteptate. Aceste calități diferite reieșeau nu numai din natura armatelor respective, ci și din situațiile lor; acțiunile neașteptate sunt mult mai lesnicioase pentru un rege, decât pentru orice înalt comandant care acționează în sub-

ordinea unui suveran. Vrem să mai atragem încă o dată aici răspicat atenția asupra faptului că critica nu are dreptul să considere feluritele maniere și metode, ce pot apărea, ca trepte diferite ale perfecțiunii, ori inferioare unele altora, ci că ele trebuie considerate alături unele de altele, iar în fiecare caz concret trebuie să fie rolul rațiunii de a le aprecia utilizarea¹⁸⁷.

Nu poate fi intenția noastră de a enumera aici aceste diverse maniere ce pot rezulta din specificul armatei, al țării, al situațiilor, căci am și indicat anterior, în general, influența acelor factori.

Mărturisim, deci, că în acest capitol nu știm să indicăm principii, reguli sau metode, deoarece istoria nu ne oferă așa ceva, dar în schimb aproape în fiecare moment ne ciocnim de particularități, foarte frecvent cu totul de neînțeles, adesea chiar surprinzătoare prin ciudătenia lor. Dar, de aceea, tot nu este inutil să se studieze, și în această privință, istoria. Acolo unde nu există sistem, nici aparat intelectual de cunoaștere a adevărului, un adevăr există totuși și atunci el se află, de obicei, printr-o judecată exersată și prin tactul unei lungi experiențe. Dacă deci istoria nu oferă aici formule, ea oferă totuși, aici ca peste tot, *exersarea judecății*.

Vom enunța numai un principiu general sau, mai bine zis, vrem să mai prezentăm o dată, în mod mai viu, premisa naturală a tuturor celor expuse aici, sub forma unui principiu specific.

Toate mijloacele indicate aici nu au decât o valoare *relativă*. Ele se află toate sub influența unei legitiți determinate de o anumită incapacitate a ambelor părți; *deasupra* acestui domeniu domnește o lege superioară, iar aici lumea fenomenelor este cu totul alta. Înaltul comandant nu are voie s-o uite niciodată, nu are voie niciodată să se miște cu o securitate închipuită în cerul strânt ca într-o *lume a absolutului*; nu-i este îngăduit să socotească mijloacele pe care le folosește aici drept *cele necesare*, drept *cele unice*, *nici să mai recurgă la ele când el însuși se teme de insuficiența lor*.

Din punctul de vedere pe care l-am susținut aici, o asemenea eroare ar putea părea aproape imposibilă; în lumea reală însă ea nu este imposibilă, pentru că fenomenele nu apar în opoziții atât de contrastante.

Trebuie, într-adevăr, să atragem din nou atenția asupra faptului că, pentru a da concepțiilor noastre claritate, precizie și forță, am luat ca obiecte ale considerațiilor noastre numai contrariile perfecte, adică extremele fiecărei situații, că însă cazul concret al războiului se află de cele mai multe ori la mijloc și nu cade sub dominația unui extrem decât în măsura în care se apropie de el.

Este deci important ca, înainte de toate, înaltul comandant să se lămurească în sinea lui dacă adversarul are intenția și putința să-l supraliciteze printr-o măsură mai mare și mai hotărâtoare. De îndată ce îl încearcă această îngrijorare, trebuie să renunțe la măsurile mărunte pentru prevenirea dezavantajelor mărunte și atunci îi rămâne mijlocul să ajungă, printr-un sacrificiu voluntar, într-o situație mai bună și, deci, să poată face față unei decizii mai mari. Cu alte cuvinte, prima cerință este ca înaltul comandant să adopte scara potrivită la care vrea să-și construiască opera.

Pentru a da o mai mare precizie acestor concepții prin exemple din viața reală, vrem să cităm în treacăt un șir de cazuri în care, după părerea noastră, a fost folosită o scară greșită, adică în care unul din înalții comandanți își calculase măsurile în funcție de o acțiune mult mai puțin decisivă a adversarului decât cea cu care a fost în cele din urmă confruntat. Începem cu deschiderea campaniei din 1757, în care austriecii au arătat, prin dispunerea trupelor lor, că nu contaseră pe o ofensivă atât de viguroasă a lui Frederic cel Mare. Chiar și zăbovirea trupelor lui Piccolomini¹⁸⁸ la granița Sileziei, pe când ducele Carol de Lorena ajunsese în primejdie de a trebui să se predea cu armata sa, este o astfel de înțelegere complet greșită a situației.

În 1758, francezii nu numai că s-au înșelat cu totul asupra efectelor convenției de la mănăstirea Zeven, fapt care nu ține de cele discutate aici, dar s-au mai și înșelat total, două luni mai târziu, în aprecierea acțiunilor ce le-ar putea întreprinde adversarul lor, ceea ce i-a costat tot teritoriul dintre Weser și Rin. Că Frederic cel Mare i-a apreciat greșit pe adversarii săi, în 1759 la Maxen și în 1760 la Landeshut, socotindu-i incapabili de acțiuni atât de decisive, am mai spus.

Cu greu însă găsim în istorie o mai mare eroare în scara proporțiilor decât cea din 1792. S-a crezut că cu o forță de ajutor medie se poate interveni decisiv într-un război civil și astfel aliații s-au văzut striviți de imensa greutate a poporului francez, scos din țâțâni de fanatismul politic. Numim această eroare mare, doar pentru că ulterior s-a arătat așa, nu pentru că ar fi fost ușor de evitat.

Chiar în conducerea propriu-zisă a războiului, nu se poate nega că baza principală a tuturor anilor nefericiți ce au urmat a fost pusă în campania din 1794. Nu numai că aliații nu au sesizat

de fel natura puternică a atacului inamic, opunându-i un sistem meschin de poziții întinse și manevre strategice, ci s-a văzut și din neînțelegerile politice dintre Prusia și Austria și din nebu-neasca părăsire a Belgiei și Țărilor de Jos ce puțin aveau idee cabinetelor aliaților de violența torentului ce se dezlănțuise. În 1796, diferitele acte de rezistență ale austriecilor de la Montebello, Lodi etc. dovedesc suficient cât de puțin înțeleseseră ce este necesar într-o confruntare cu acest Bonaparte.

În anul 1800, catastrofa lui Melas n-a fost provocată de efectul direct al atacului prin surprindere, ci de părerea greșită ce o avea despre consecințele posibile ale acestuia.

Ulm, în anul 1805, a fost ultimul nod al unei plase rare de relații strategice savante, dar foarte slabe, bune cel mult să-l rețină în ea pe un Daun sau Lacy, dar nu pe un Bonaparte și împărat al revoluției.

La prusieni, în 1806, nehotărârea și confuzia au fost o urmare a faptului că concepții și măsuri învechite, meschine, inutilizabile s-au amestecat cu câteva vederi lucide și un sentiment just al mării importanțe a momentului. Cum ar fi putut prusienii, dacă ar fi avut o conștiință clară și și-ar fi apreciat just situația, să lase 30 000 de oameni în Prusia și să se gândească să creeze un teatru de război deosebit în Westfalia, în care să obțină vreun succes prin mici ofensive, ca cele pentru care fuseseră hotărâte corpul lui Rüchel¹⁸⁹ și cel de la Weimar, și cum ar mai fi putut vorbi, în ultimele clipe ale deliberării lor, de periclitarea unor depozite, ori de pierderea unui sector sau altuia!

Chiar și în 1812, în această campanie mai grandioasă decât toate, nu au lipsit tendințe greșite, generate de o scară eronată de aprecieri. În cartierul general de la Vilna o partidă de bărbați de mare vază insistau să se dea o bătălie la graniță, pentru ca pământul Rusiei să nu poată fi călcat nepedepsit. Acești bărbați își ziceau, în sinea lor, că bătălia la graniță ar putea fi pierdută, ba că va fi sigur pierdută; căci, deși nu știau că într-o asemenea bătălie 80 000 de ruși ar fi avut de înfruntat 300 000 de francezi, știau totuși că ar trebui presupusă o mare superioritate a inamicului. Principala lor greșeală consta în valoarea pe care o atribuiau acestei bătălii; ei credeau că ar fi o bătălie pierdută ca oricare alta, în timp ce se poate afirma, aproape cu certitudine, că această decizie principală la graniță ar fi generat un șir întreg de alte fenomene. Chiar și tabăra de la Drissa a fost o măsură ce avea la bază o scară de aprecieri cu totul greșită aplicată adversarului. Dacă rușii ar fi vrut să se mențină aici, ar fi trebuit să accepte să le fie tăiate orice comunicații și să fie complet izolați; iar apoi armatei franceze nu i-ar fi lipsit mijloacele de a sili armata rusă să se predea. La asemenea proporții de forță și voință nu se gândise inventatorul acelei tabere.

Dar și Bonaparte a folosit câteodată o scară de apreciere greșită. După armistițiul din 1813, el crezuse că poate ține în șah armatele secundare ale aliaților, comandate de Blücher și de principele moștenitor al Suediei, cu corpuri de trupă care, deși insuficiente pentru o rezistență adevărată, puteau fi totuși, pentru un adversar prudent, un motiv suficient de a nu îndrăzni nimic, cum se mai văzuse atât de des în războaie anterioare. A subapreciat însă reacția urii puternice și a temerii în fața unui mare pericol de care erau animați Blücher și Bülow.

În general el n-a apreciat niciodată destul de mult spiritul întreprinzător al bătrânului Blücher. La Leipzig, numai Blücher l-a lipsit de victorie; la Laon, Blücher l-ar fi putut distruge, iar că aceasta nu s-a întâmplat se datorează unor împrejurări cu totul exterioare calculelor lui Bonaparte; la Waterloo, în fine, pedeapsa pentru această greșeală l-a lovit ca un trăsnet nimitor.

PARTEA A TREIA

După ce am îndrăznit o dată să vorbesc cititorilor operei de față, iar această îndrăzneală a fost, pe câte știu, primită cu indulgență, trebuie să cer permisiunea de a însoți și această a treia parte cu câteva rânduri, și anume întâi pentru a explica și a scuza întârzierea apariției sale.

Această parte conține cartea a șaptea și a opta a operei Despre război, care din păcate au rămas ambele neterminate și nu existau decât în chip de schițe fugitive și lucrări pregătitoare. Nu s-a vrut să fie sustrate cititorilor, căci prezentau interes și în forma aceasta neterminată, deoarece indicau cel puțin drumul pe care autorul intenționa să meargă. Au avut însă nevoie de o revizie atentă și deoarece domnul maior O'Etzel, care a avut bunățatea să preia această muncă, a fost multă vreme stânjenit în executarea ei de sarcini de serviciu, ne-a apărut cu atât mai indicat ca această a treia parte să fie precedată de a patra, complet terminată, cu atât mai mult cu cât acea parte cuprindea campania din 1796, cu alte cuvinte începutul istoriei propriu-zise a războiului și se exprimase deja din mai multe direcții dorința de a lua cât de curând cunoștință și de această parte a prezentei opere.

S-a sperat să se poată edita această parte a treia o dată cu a cincea, dar nici aceasta n-a fost posibil, și de aceea trebuie solicitată indulgența cititorilor pentru această dublă întrerupere a ordinii firești a apariției.

Celor două cărți neterminate ale operei Despre război li s-au adăugat câteva studii care de fapt nu țin propriu-zis de ele, dar sunt însă cu ele într-o relație atât de apropiată încât este de sperat că vor fi binevenite.

Primul din aceste studii a fost rodul cursului pe care autorul a avut cinstea să-l predea în anii 1810, 1811, 1812 Alteței Sale regale Principele Moștenitor. El conține întâi planul pe care autorul l-a supus domnului general von Gaudi, guvernorul Principelui Moștenitor, apoi un conspect al ansamblului, cu care a încheiat acest curs. Încă în prefata la volumul întâi s-a spus că această lucrare conține, s-ar putea spune, germenul întregii opere Despre război și, dacă n-ar fi decât atât, ar trebui desigur să prezinte pentru majoritatea cititorilor un înțeles deosebit. Alteța Sa regală Principele Moștenitor a avut înalta bunăvoință să permită imprimarea acestui studiu, pentru care și aici îi depun la picioare cea mai plecată a mea mulțumire.

Berlin, 5 decembrie 1833

MARIE VON CLAUSEWITZ

SCHIȚE PENTRU CARTEA A VII-A

ATACUL

CAPITOLUL 1

ATACUL ÎN RAPORT CU APĂRAREA

Când două noțiuni constituie adevărate contradicții logice, una devenind deci complementul celeilalte, atunci, în fond, din una rezultă și cealaltă; acolo însă unde limitarea spiritului nostru nu ne permite să le cuprindem pe amândouă cu o privire și să regăsim în totalitatea uneia, prin simplă contrapunere, totalitatea celeilalte, tot va cădea în orice caz de pe una o lumină întotdeauna semnificativă, și pentru multe părți suficientă, asupra celeilalte. Astfel credem că primele capitole ale apărării aruncă o lumină suficientă asupra atacului în toate punctele pe care le ating. Dar nu va fi așa mereu la toate obiectele; sistemul de idei nu a putut fi niciodată epuizat în întregime, este deci firesc ca, acolo unde contrapunerea nu rezidă, atât de nemijlocit ca în primele capitole, în rădăcina noțiunii, ceea ce se poate spune despre atac să nu rezulte nemijlocit din ceea ce s-a spus despre apărare. O schimbare a punctului de vedere ne apropie de obiect și este deci firesc să examinăm, din acest punct de vedere mai apropiat, ceea ce am cuprins cu privirea din cel mai depărtat. Va fi deci o completare a sistemului de idei, cu care prilej, nu rareori, ceea ce se va spune despre atac va arunca o nouă lumină asupra apărării. Astfel, în studierea atacului vom avea de-a face de cele mai multe ori cu aceleași obiecte cu care am avut de-a face studiind apărarea. Dar nu este părerea noastră și nu este în natura obiectului să ocolim tratând despre atac, după maniera majorității manualelor ingineresti*, toate valorile pozitive pe care le-am găsit în apărare, sau să le nimicim și să dovedim că împotriva fiecărui mijloc al apărării ar exista vreun mijloc infailibil al atacului. Apărarea are părțile ei puternice și părțile ei slabe; chiar dacă cele dintâi nu sunt de neînfrânt, înfrângerea lor costă totuși un preț disproporționat, iar aceasta trebuie să rămână adevărat din orice punct de vedere sau ne contrazicem. Apoi nu este în intenția noastră să parcurem în întregime jocul reciproc al mijloacelor; fiecare mijloc al apărării duce la un mijloc al atacului, dar adesea acesta este atât de evident încât nici nu este nevoie să trecem de pe poziția apărării la cea a atacului pentru a-l sesiza; un mijloc rezultă de la sine din celălalt. Intenția noastră este să indicăm la fiecare obiect împrejurările specifice ale atacului, în măsura în care nu rezultă nemijlocit din apărare, iar acest mod de tratare trebuie să ne ducă așadar, în mod necesar, și la un număr de capitole ce nu-și află corespondent în partea tratând despre apărare.

CAPITOLUL 2

NATURA ATACULUI STRATEGIC

Am văzut că în război, în general, apărarea, deci și cea strategică, nu este o așteptare și o respingere absolută, deci nu o pasivitate absolută, ci una relativă, impregnată de principii mai mult sau mai puțin ofensive. La fel, atacul nu este un tot omogen, ci continuu amestecat cu apărarea. Deosebirea este că apărarea nici nu poate fi imaginată fără ripostă, că aceasta este o componentă necesară a ei. În atac lucrurile nu se prezintă așa; lovitura sau acțiunea atacului este în sine o noțiune completă, apărarea nu-i este în sine necesară, dar timpul și spațiul, de care atacul este legat, îi impun apărarea ca pe un rău necesar. Căci, în primul rând, atacul nu poate fi continuat fără încetare până la capăt, ci are nevoie de puncte de repaus, iar în acest timp de repaus, în care el însuși este neutralizat, starea de apărare apare de la sine. În al doilea rând, spațiul pe care forța armată în înaintare îl lasă în urmă și de care are absolută nevoie pentru existența sa, nu este întotdeauna acoperit prin atacul în sine, ci mai trebuie apărat în mod deosebit.

Așadar, actul atacului în război și în mod deosebit în strategie, constă dintr-o continuă alternare și îmbinare de atac și apărare, în care aceasta din urmă nu trebuie însă considerată ca o

* De ingineria fortificațiilor (n. tr.).

pregătire eficace pentru atac, ca o intensificare a acestuia, deci nu ca un principiu activ, ci ca un simplu rău necesar, ca greutatea ce frânează, generată de simpla pondere a masei. Apărarea este păcatul originar, principiul letal al atacului. Vorbim de o greutate *ce frânează*, pentru că, dacă apărarea nu face nimic pentru atac, ea trebuie, în schimb, să-i reducă efectul, dacă n-ar fi decât prin simpla pierdere de timp ce o reprezintă. Dar nu poate avea oare această componentă defensivă, cuprinsă în fiecare atac și o acțiune nemijlocit negativă asupra lui? Dacă spunem că *atacul este forma mai slabă, apărarea forma mai puternică* a războiului, pare să rezulte de aici că apărarea n-ar putea acționa nemijlocit negativ asupra atacului, căci câtă vreme mai dispunem de forțe suficiente pentru forma mai slabă, ele trebuie cu atât mai mult să ajungă pentru cea mai puternică. Aceasta este adevărat în general, adică în ce privește esențialul, iar cum se articulează lucrurile mai amănunțit vom expune mai precis în capitolul despre *punctul culminant al victoriei**. Nu trebuie însă să uităm că cea superioritate a *apărării strategice* este în parte întemeiată tocmai pe faptul că atacul însuși nu poate exista fără un amestec de apărare și anume de apărare de un tip mult mai slab. Elementele de apărare pe care atacul trebuie să le care cu sine sunt cele mai rele; despre ele nu se mai poate afirma ce era valabil despre întreg și astfel se înțelege cum aceste elemente ale apărării pot deveni, și nemijlocit, un principiu care să slăbească atacul. Doar tocmai clipele acestea, ale unei apărări slabe în atac, sunt cele în care trebuie să intervină activitatea pozitivă a principiului ofensiv în *apărare*. În ce situație diferită se află apărătorul, în cursul celor 12 ore de odihnă ce urmează de obicei unei zile de muncă în poziția sa, aleasă, bine cunoscută și pregătită de el, și atacatorul în bivouacul lui, în care a intrat pe băjbăite, ca un orb; de asemenea, în cursul unei perioade mai lungi de repaus, pe care o pot impune o nouă organizare a aprovizionării, așteptarea întăririlor etc., perioadă în care apărătorul se află în preajma fortărețelor și proviziilor sale, iar atacatorul stă ca pasărea pe cracă. Dar orice atac trebuie să se termine cu o apărare; natura ei depinde de împrejurări, ce pot fi foarte favorabile, dacă forțele armate inamice au fost nimicite, dar și foarte dificile, dacă nu au fost. Deși această apărare nu mai ține de atacul însuși, natura ei trebuie să reacționeze asupra lui și să ajute să-i codetermine valoarea.

Rezultatul acestei considerații este că la fiecare atac trebuie ținut seamă de apărarea ce coexistă în mod necesar cu el, pentru a distinge limpede dezavantajele cărora le este supus și a putea fi pregătit pentru ele.

În schimb, atacul este, într-o altă privință, totdeauna, în sine, unul și același. Apărarea însă are treptele sale și anume după măsura în care trebuie epuizat principiul așteptării. Aceasta dă formă ce se distinge esențial între ele, după cum am arătat în capitolul despre tipurile de rezistență.

Deoarece atacul nu are decât *un singur principiu activ*, iar apărarea nu este în atac decât o greutate inertă, care se agată de el, asemenea varietate nu se întâlnește în atac. Firește că energia atacului, iuteala și vigoarea loviturii dau loc la deosebiri uriașe, dar este vorba numai de deosebiri de grad, nu de natură. S-ar putea desigur închipui că și atacatorul ar alege odată forma defensivă, pentru a-și atinge mai bine scopul, că, de pildă, ar ocupa o poziție bună pentru a aștepta să fie atacat acolo; dar aceste cazuri sunt atât de rare, încât nu este nevoie să ținem seamă de ele în gruparea noastră a noțiunilor și obiectelor, în care pornim întotdeauna de la practică. Așadar, în atac nu există asemenea gradație cum o oferă tipurile de apărare. În fine, mijloacele de atac constau, de regulă, numai din forțele armate; firește că trebuie puse la socoteală aici și fortărețele care, aflate în apropierea teatrului de război inamic, au o influență sensibilă asupra atacului. Dar, pe măsura înaintării, această influență devine tot mai slabă și este de înțeles că fortărețele proprii nu pot niciodată juca în atac un rol atât de important ca în apărare, unde adesea devin un element esențial. Sprijinul popular se poate imagina îmbinat cu atacul în cazurile în care locuitorii sunt mai favorabili atacatorului decât propriei armate; în fine, atacatorul poate avea și aliați, dar ei sunt doar rezultatul unor împrejurări speciale sau întâmplătoare, nu al unui ajutor rezultând din natura atacului.

Dacă, deci, cuprindem între mijloacele specifice apărării fortărețele, insurecția populară și aliații, nu putem face la fel pentru atac; în apărare sunt în firea lucrurilor, în atac se întâlnesc rar și sunt atunci, de cele mai multe ori, întâmplătoare.

* Capitol nenumărat, la sfârșitul Cărții a VII-a (n. tr.).

CAPITOLUL 3

DESPRE OBIECTIVUL ATACULUI STRATEGIC

Zdrobirea inamicului este țelul războiului, nimicirea forțelor armate inamice mijlocul, ceea ce e valabil la atac, ca și la apărare. Apărarea duce, prin nimicirea forțelor armate inamice, la atac, acesta la cucerirea teritoriului. Teritoriul este așadar obiectul atacului, dar nu este necesar să fie toată țara, ci poate să se limiteze la o parte, o provincie, o regiune, o fortăreață etc. Toate aceste obiective pot avea suficientă valoare ca argumente politice la pace, fie pentru a fi păstrate, fie pentru schimb.

Obiectivul atacului strategic poate fi deci închipuit în nenumărate gradații, descrescând, de la cucerirea întregii țări, până la cucerirea celei mai neînsemnate localități. De îndată ce acest obiectiv a fost atins și atacul încetează, intervine apărarea. S-ar putea deci închipui atacul strategic ca o unitate precis delimitată. Nu este însă așa, dacă privim chestiunea practic, adică conform fenomenelor reale. În realitate, momentele atacului, adică intențiile și măsurile, trec adesea la fel de neprecis în apărare, după cum trec planurile apărării în atac. Înaltul comandant nu-și prescrie decât rar, sau cel puțin nu întotdeauna, ce anume vrea să cucerească, ci lasă să depindă aceasta de evenimente. Atacul său îl duce adesea mai departe decât a gândit, adesea, după o odihnă relativ scurtă, dobândește forțe noi, fără să fim determinați să distingem aici două acte cu totul diferite, altă dată ajunge să se oprească mai curând decât gândise, fără însă a renunța la planul său și a trece la o adevărată apărare. Se vede așadar că, dacă apărarea reușită poate trece pe nesimțite la atac, poate fi cazul și invers. Aceste gradații trebuie avute în vedere, ca să nu se aplice cumva greșit cele spuse de noi despre atac în general.

CAPITOLUL 4

FORȚA DESCRESCÂNDĂ A ATACULUI

Acesta este un obiect principal al strategiei, de justă lui apreciere în cazul concret depinzând judecarea corectă a ceea ce se poate face.

Slăbirea forței absolute are loc:

1. prin scopul atacului, de a ocupa țara inamică; aceasta începe în general după prima decizie, dar atacul nu încetează, astfel, cu prima decizie;
2. prin nevoia armatelor atacatoare de a ocupa teritoriul pe care îl lasă în urma lor, pentru a-și asigura liniile de comunicații și a putea trăi;
3. prin pierderi în lupte și datorită bolilor;
4. prin îndepărtarea de sursele de completare;
5. prin asedieri și blocări de fortărețe;
6. prin slăbirea eforturilor;
7. prin defecțiunea unor aliați.

Dar, față de aceste împrejurări nefavorabile, există și unele care pot întări atacul. Este însă limpede că abia compensarea acestor mărimi diferite determină rezultatul general; astfel, de pildă, slăbirea atacului poate fi parțial sau integral compensată sau supracompensată de slăbirea apărării. Acest din urmă caz este rar; nu trebuie însă să se compare între ele toate forțele armate aflate în campanie, ci doar cele aflate în frunte sau cele ce-și fac față una alteia în punctele hotărâtoare. Iată felurite exemple: francezii în Austria și Prusia, precum și în Rusia; aliații în Franța, francezii în Spania.

CAPITOLUL 5

PUNCTUL CULMINANT AL ATACULUI

Succesul în atac este rezultatul unei superiorități existente, bineînțeles având în vedere forțele fizice și morale luate laolaltă. Am arătat, în capitolul precedent, că forța atacului se epuizează treptat; s-ar putea ca, totodată, superioritatea să crească, dar în majoritatea cazurilor va scădea. Atacatorul cumpără avantajele ce vor conta la pace, care îi vor fi de folos la tratative, pe care însă

trebuie să le plătească pe loc, peșin, cu forțele sale armate. Dacă această superioritate a atacului, reducându-se pe zi ce trece, duce până la pace, scopul este atins. – Există atacuri strategice care au dus direct la pace, dar prea puține sunt de acest fel, iar majoritatea duc numai până la un punct unde forțele abia mai ajung să te menții în apărare și să aștepti pacea. – Dincolo de acest punct există cotitura, riposta; violența unei asemenea riposte este de obicei mult mai mare decât a fost forța loviturii. Numim aceasta punctul culminant al atacului. – Deoarece scopul atacului este posesiunea teritoriului inamic, urmează că înaintarea trebuie să dureze până este epuizată superioritatea; aceasta împinge deci spre țel și, de asemenea, poate duce ușor dincolo de el. – Dacă se consideră din câte elemente se compune ecuația forțelor, se înțelege cât de greu este să se stabilească în unele cazuri care din părți deține superioritatea. Adesea totul atârna de firul de mătase al imaginației.

Totul depinde așadar de capacitatea de a intui punctul culminant cu tactul subtil al rațiunii. – Aici ne lovim de o aparentă contradicție. – Apărarea este mai puternică decât atacul, s-ar putea crede deci că acesta n-ar putea duce niciodată prea departe, căci, câtă vreme forma mai slabă rămâne suficient de puternică, forma mai puternică va fi cu atât mai puternică*.

CAPITOLUL 6

NIMICIREA FORTELOR ARMATE INAMICE

Nimicirea forțelor armate inamice este mijlocul de a ajunge la țintă. – Ce se înțelege prin aceasta: – Prețul ce costă. – Diverse puncte de vedere posibile în acest caz:

1. să se nimicească numai atât cât cere obiectivul atacului;
2. sau cât de mult este în genere posibil;
3. când crutarea propriilor forțe devine punctul de vedere principal;
4. aceasta, iarăși, poate merge atât de departe, încât atacul să întreprindă doar într-o ocazie favorabilă ceva pentru nimicirea forțelor armate inamice; cum acesta chiar poate fi cazul la obiectivul atacului și a și fost pomenit în capitolul al treilea.

Singurul mijloc pentru nimicirea forțelor armate inamice este lupta, dar evident în două feluri: 1. nemijlocit; 2. mijlocit, prin combinarea de lupte. – Dacă, deci, bătălia este mijlocul principal, nu este totuși singurul. Cucerirea unei fortărețe, a unei părți de teritoriu este în sine deja o nimicire a forțelor armate inamice, ea poate duce însă și la o nimicire mai importantă, poate fi deci și un mijloc indirect.

Ocuparea unei regiuni neapărate poate avea, deci, în afară de valoarea ce o reprezintă ca realizarea directă a unui scop, valoare și ca distrugere a forțelor armate inamice. Alungarea inamicului prin manevre dintr-o regiune ocupată de el nu este ceva foarte deosebit de aceasta și nu poate fi privită decât din același unghi, nu ca un adevărat succes al armelor. – Aceste mijloace sunt de cele mai multe ori supraapreciate, ele au rareori valoarea unei bătălii și cu ele mai este întotdeauna de temut că se pierde din vedere situația defavorabilă la care duc; din pricina prețului lor redus, sunt seducătoare.

Peste tot trebuie considerate ca mize mai mărunte, care duc tot numai la câștiguri mărunte și se potrivesc pentru condiții mai modeste și motive mai slabe. Atunci sunt evident mai bune decât bătălii fără obiectiv. – Victorii ale căror succese nu pot fi epuizate.

CAPITOLUL 7

BĂTĂLIA OFENSIVĂ

Cele spuse despre bătălia defensivă aruncă deja o lumină puternică asupra bătăliei ofensive.

Am examinat bătălia acolo unde apărarea s-a exprimat cel mai puternic, pentru a face simțit caracterul ei – puține bătălii sunt însă așa, majoritatea sunt pe jumătate lupte de întâlnire**, în

* Aici urmează, în manuscris, următorul pasaj: „Dezvoltarea acestui obiect după cartea a III-a, în secțiunea despre punctul culminant al victoriei”. Sub acest titlu însă am găsit, într-un plic pe care scria „eseuri răzlete ca materiale”, un eseu care pare să fie o prelucrare a capitolului ce a fost numai schițat aici și a fost tipărit la sfârșitul cărții a șaptea. (Nota editoarei initiale, *Marie von Clausewitz*.)

** În original, franțuzescul, „rencontres” (n. tr.).

care caracterul defensiv se pierde în mare măsură. Lucrurile nu se petrec însă așa în bătălia ofensivă; aceasta își păstrează caracterul în toate împrejurările și o poate face cu atât mai ușor cu cât apărătorul s-a îndepărtat de adevărata sa fire. De aceea, atât la bătălia defensivă nepropriu-zisă, cât și la adevăratele lupte de întâlnire rămâne întotdeauna ceva din diferență în caracterul bătăliei, de partea unuia sau a celuilalt. Principala particularitate a bătăliei ofensive este învăluirea sau întoarcerea, adică totodată darea bătăliei.

Bătălia cu linii învăluitoare are în sine, foarte vădit, mari avantaje; aceasta este o chestiune de tactică. Atacul nu poate renunța la menționatele avantaje, pentru că apărarea are un mijloc împotriva lor, căci atacul nu poate aplica acest mijloc, prea strâns legat de restul condițiilor apărării. Pentru a-l învălui la rândul nostru cu folos pe inamicul care ne învăluie, trebuie să ne aflăm într-o poziție aleasă și bine amenajată. Dar ce este mult mai important, nu toate avantajele oferite de apărare ajung cu adevărat să fie aplicate; majoritatea apărărilor sunt sărmane expediente, iar apărătorii se află de cele mai multe ori foarte încolțiți, într-o situație foarte amenințată, în care, așteptându-se la ce e mai rău, întâmpină atacul la jumătatea drumului. Urmarea este că bătălii cu linii învăluitoare sau chiar cu front oblic, care ar trebui de fapt să fie rezultatul unui raport favorabil al liniilor de comunicații, sunt de obicei rezultatul superiorității morale și fizice. Marengo, Austerlitz, Jena. – La prima bătălie, baza atacatorului este, de altfel, dacă nu superioară celei a apărării, totuși de cele mai multe ori foarte mare, datorită apropierii frontierei, așa încât poate îndrăzni câte ceva. – Atacul de flanc, adică bătălia cu front oblic este de altfel mai eficientă decât cea învăluitoare. – Greșită ideea că de la început ar trebui să fie legată cu o înaintare strategică învăluitoare, ca la Praga. Aceasta are rar ceva comun cu bătălia cu front oblic și este o treabă foarte anapoda, despre aceasta mai mult în atacul unui teatru de război. – După cum în bătălia defensivă înaltul comandant simte nevoia să amâne cât de mult decizia, pentru că o bătălie de apărare nedecisă devine, de obicei, o dată cu apusul soarelui, o bătălie câștigată, tot astfel, în bătălia ofensivă, înaltul comandant simte nevoia să grăbească decizia; pe de altă parte, însă, de această grăbire se leagă o mare primejdie, pentru că ea duce la risipă de forțe. O particularitate a bătăliei ofensive este, în majoritatea cazurilor, nesiguranța privitoare la situația adversarului; este, cu adevărat, o intrare pe băjbăite în condiții necunoscute. Austerlitz, Wagram, Hohenlinden, Jena, Katzbach. Cu cât bătălia ofensivă este mai mult o astfel de băjbăire, cu atât mai multă concentrare a forțelor, cu atât mai mult întoarcere decât învăluire. Că principalele roade ale victoriei se culeg abia în urmărire, se arată încă în capitolul al 12-lea al cărții a IV-a. Firește, urmărirea este în mai mare măsură parte integrantă a întregii acțiuni în bătălia ofensivă, decât în cea defensivă.

CAPITOLUL 8

TRECERILE CURSURILOR DE APĂ

1. Un râu important, care taie linia atacului, este întotdeauna foarte incomod pentru atacator; căci, dacă l-a trecut, este de cele mai multe ori limitat la un pod și, dacă nu vrea să rămână chiar lângă fluviu, va fi deci foarte stânjenit în toate acțiunile sale. De se gândește cumva să dea o luptă decisivă cu inamicul de dincolo de fluviu, sau dacă se poate aștepta că acesta îi va ieși în întâmpinare în acest scop, se expune unor mari primejdii; așadar, fără o superioritate morală și fizică importantă, un înalt comandant nu se va pune în această situație.

2. Din această dificultate, a simplei lăsări în urmă a râului, rezultă și posibilitatea de a-l apăra cu adevărat, mult mai frecvent decât ar fi altfel cazul. Dacă se presupune că această apărare nu este considerată singura salvare, ci este în așa fel organizată încât, chiar dacă eșuează, tot mai rămâne posibilă o rezistență în preajma râului, atunci în calculul atacatorului, la rezistența pe care o întâmpină prin apărarea râului, se adaugă și toate celelalte avantaje de care s-a vorbit la nr. 1, iar ambele laolaltă ne fac să-i vedem pe înalții comandanți având atâta respect față de atacarea unui râu apărat.

3. Dar am văzut în cartea precedentă că, în anumite condiții, apărarea efectivă a unui râu promite foarte bune rezultate și, dacă cercetăm experiența, trebuie să recunoaștem că aceste succese sunt, în fapt, mult mai frecvente decât le prevede teoria. Aceasta pentru că în teorie se iau în calcul împrejurările reale, așa cum sunt ele, în timp ce în execuția practică toate îi apar

atacatorului de obicei ceva mai dificil decât sunt în realitate și, de aceea, devin o frână puternică a acțiunii sale. Dacă mai este vorba și de un atac care nu întărește la o decizie mare și nu este executat cu toată energia, se poate spune că în execuție o mulțime de mici obstacole și coincidențe, ce nici nu pot fi luate în calcul în teorie, se vor arăta în dezavantajul atacatorului, pentru că, el fiind cel activ, intră primul în conflict cu ele. Să ne amintim doar cât de des au fost apărute cu succese râurile din Lombardia, în sine neimportante. — Că în istoria militară există în schimb și apărări de râuri care nu au dat rezultatele așteptate, ține de faptul că s-a cerut câteodată de la acest mijloc efecte cu totul exagerate, care nu se întemeiau nicidecum pe natura sa tactică, ci doar pe eficacitatea sa cunoscută din experiență, ce mai era umflată intenționat dincolo de orice limită.

4. Numai când apărătorul face greșeala să-și lege toată soarta de apărarea râului său și se pune în situația ca prin fortarea râului să ajungă la mari neajunsuri și la un fel de catastrofă, numai atunci apărarea râului poate fi considerată ca o formă de rezistență favorabilă atacului, căci este desigur mai ușor să forțezi apărarea unui râu decât să câștigi o bătălie obișnuită.

5. Rezultă de la sine, din cele de mai sus, că apărărilor de râuri vor fi de mare valoare atunci când nu se caută marea decizie, însă acolo unde aceasta este de așteptat de la superioritatea sau energia adversarului, acest mijloc, dacă este greșit aplicat, poate fi de o valoare reală pentru atacator.

6. Puține apărări de râuri sunt așa încât să nu poată fi întoarse, fie referindu-ne în general la toată linia de apărare, fie, în mod deosebit, la un punct anume. Atacatorului superior, pornit pe lovituri mari, îi rămâne așadar mereu posibilitatea să facă o demonstrație într-un punct și să treacă fluviul în altul, iar apoi să compenseze primele situații dezavantajoase pe care le poate întâmpina în luptă prin numărul mai mare și înaintarea fără a ține seamă de pierderi, căci și aceasta devine posibilă datorită superiorității numerice. O adevărată fortare tactică a unui râu apărât, prin alungarea unui post principal inamic, prin foc superior și curaj mai mare, se întâmplă de aceea rar sau niciodată, iar expresia trecerii forțate trebuie înțeleasă întotdeauna în sens strategic, în măsura în care atacatorul, trecând râul într-un loc puțin sau defel apărât în cadrul liniei de apărare organizate, bravează toate dezavantajele care, în intenția apărătorului, trebuie să rezulte pentru el din trecerea râului. — Cel mai rău lucru, însă, pe care-l poate face atacatorul este să efectueze o trecere adevărată în mai multe puncte, dacă nu sunt situate aproape unele de altele și permit o bătălie comună, căci, deoarece apărătorul se află în mod necesar divizat, atacatorul divizându-și forțele renunță la avantajul său firesc. Astfel a pierdut Bellegarde¹⁹⁰ în 1814 bătălia de pe Mincio, unde, întâmplător, ambele armate au trecut concomitent râul în puncte diferite, iar austriecii erau mai divizați decât francezii.

7. Dacă apărătorul rămâne dincoace de fluviu, se înțelege de la sine că există două căi de a-l învinge strategic: fie a trece într-un punct oarecare fluviul, fără a-l băga în seamă, supralicitându-l astfel pe apărător în același mijloc, fie printr-o bătălie. În primul caz, ar trebui să fie mai ales hotărâtoare condițiile bazei și liniilor de comunicații, dar desigur că adesea dispozițiile speciale se văd a hotări mai mult decât condițiile generale; cine știe să aleagă mai bine posturile, să se organizeze mai bine, ale cui ordine sunt mai bine executate, cine mășcăluiește mai repede etc., poate lupta cu succes împotriva condițiilor generale. În ce privește al doilea mijloc, el presupune la atacator mijloacele, condițiile și hotărârea pentru bătălie; acolo însă unde ele există, apărătorul nu va îndrăzni cu ușurință acest tip de apărare a unui râu.

8. Ca rezultat final, trebuie deci să spunem că, chiar dacă în sine fortarea unui râu prezintă în prea puține cazuri dificultăți mari, totuși, în toate cazurile ce nu antrenează decizii mari, asemenea acțiuni provoacă atâtea reticențe, legate de urmări și de circumstanțe mai îndepărtate, încât, într-adevăr, îl pot face pe atacator să se oprească: astfel încât, ori îl lasă pe apărător de parte aceasta a râului, ori forțează trecerea, oprindu-se însă chiar în preajma lui. Căci nu se întâmplă decât rar ca ambele părți să rămână multă vreme față în față, de cele două părți ale râului.

Dar și în cazurile deciziilor mari, un râu este un obiect important; el slăbește și stânjenește întotdeauna ofensiva, iar cel mai favorabil pentru atacator este, în acest caz, dacă apărătorul se lasă indus să considere râul ca o barieră tactică și să facă din apărarea propriu-zisă a acestuia actul principal al rezistenței sale, astfel încât atacatorul obține avantajul de a da ușor lovitura decisivă. — Desigur că această lovitură nu va fi niciodată, în prima clipă, o înfrângere deplină a adversarului, dar ea va consta dintr-un șir de lupte avantajoase, care îi vor provoca apărătorului condiții generale foarte proaste, cum li s-a întâmplat austriecilor în 1796 pe Rinul inferior.

CAPITOLUL 9

ATACUL ÎMPOTRIVA UNOR POZIȚII DEFENSIVE

În cartea despre apărare a fost suficient explicat în ce măsură pozițiile defensive vor obliga atacatorul fie să le atace, fie să renunțe la înaintarea sa. Numai acele poziții ce dobândesc acest rezultat sunt corespunzătoare și de natură să consume, integral sau în parte, forța atacului sau s-o neutralizeze, iar în această privință atacul n-are cei face, adică în domeniul său nu există nici un mijloc de a compensa acest avantaj. Dar nu toate pozițiile defensive ce se întâlnesc sunt cu adevărat așa. Dacă atacatorul vede că-și poate urmări ținta fără a ataca poziția defensivă, ar fi o greșeală s-o atace; în cazul în care nu-și poate urmări ținta, se pune întrebarea dacă prin amenințarea de flanc nu-l poate face pe adversar să părăsească poziția. Numai dacă aceste mijloace sunt ineficiente, se hotărăște atacarea unei poziții bune și, în acest caz, atacul din flanc oferă, de obicei, ceva mai puține dificultăți. Alegerea între cele două flancuri este hotărâtă de situația și direcția liniilor de retragere respective, adică de amenințarea retragerii inamice și asigurarea propriei retrageri. Poate exista o concurență între cele două obiective, în care caz primul va fi în mod firesc preferat, căci el însuși este de natură ofensivă, deci omogen cu atacul, în timp ce celălalt este de natură defensivă. Dar este cert și trebuie considerat aici ca un adevăr esențial: *a-l ataca pe un adversar vrednic într-o poziție bună este o treabă proastă*. Firește, nu lipsesc exemple de asemenea bătălii, și anume cu rezultat fericit, ca Torgau, Wagram (nu pomenim de Dresda, pentru că nu vrem să calificăm pe cel ce ocupa acea poziție ca adversar vrednic); în ansamblu însă, riscul pentru apărător este foarte redus și dispăre în raport cu nenumărate cazuri în care am văzut cei mai hotărâți înalți comandanți salutând înaintea unei poziții bune.

Dar, obiectul de care ne ocupăm aici nu trebuie confundat cu bătăliile obișnuite. Majoritatea bătăliilor sunt adevărate lupte de întâlnire, în care este adevărat că una din părți ocupă o poziție, dar nepregătită dinainte.

CAPITOLUL 10

ATACUL ÎMPOTRIVA UNOR TABERE ÎNTĂRITE

A fost o vreme moda să se vorbească cu mult dispreț de întărituri și de efectele lor. Liniile în cordon ale granițelor franceze, care au fost des forțate, tabăra întărită de la Breslau, în care ducele de Bevern a pierdut bătălia, bătălia de la Torgau¹⁹¹ și multe alte cazuri provocaseră această opinie, iar victoriile lui Frederic cel Mare, cucerite prin mișcare și mijloace ofensive, aruncaseră asupra oricărei apărări, a tuturor luptelor pe loc și îndeosebi a tuturor felurilor de întărituri, o lumină care mai marea încă acest dispreț. Firește, atunci când câteva mii de oameni trebuie să apere un teritoriu de câteva mile sau când întăriturile nu sunt decât șanțuri de comunicații întoarse, ele nu sunt bune de nimic și prin încrederea ce li se acordă se creează un gol periculos. Dar nu este o contradicție sau mai curând o absurditate când acest dispreț este extins pe tonul unui lăudăros vulgar, cum o face Tempelhoff, chiar asupra noțiunii întăriturilor? Care ar fi în genere rostul întăriturilor, dacă n-ar avea calitatea să-i întărească pe apărători? Nu! – nu numai bunul simț, ci o sută și o mie de experiențe arată că o lucrare bine amenajată, bine înzestrată cu oameni și bine apărată *trebuie considerată ca un punct, de regulă, de necucerit* și chiar este considerată astfel de atacatori. Pornind de la acest element de eficacitate al unei singure tranșee, desigur că nu se poate pune la îndoială că atacul unei tabere întărite este o sarcină foarte complicată, de cele mai multe ori imposibilă pentru atacant.

Este în natura taberelor întărite să aibă o garnizoană redusă; dar cu obstacole bune de teren și tranșee bune o poți apăra și împotriva unui adversar mult mai numeros. Frederic cel Mare a socotit că nu poate ataca tabăra de la Pirna, deși putea folosi împotriva acesteia trupe de două ori mai numeroase decât garnizoana ei, iar dacă mai târziu s-a spus, când și când, că tabăra putea fi totuși cucerită, singurul temei al acestei afirmații sta în forma foarte proastă a trupelor saxone, ceea ce nu dovedește, firește, nimic împotriva eficacității tranșeelelor. Dar mai rămâne întrebarea dacă cei care, ulterior, au considerat atacul nu numai posibil, dar și ușor, s-ar fi hotărât să-l execute când era momentul. Noi credem, deci, că atacul unei tabere întărite este, între mijloacele ofensivei, unul cu totul neobișnuit. Numai când tranșeele au fost săpate în grabă, nu au fost ter-

minate și cu atât mai puțin întărite cu obstacole împiedicând accesul, sau dacă, în genere, cum se întâmplă des, întreaga tabără nu este decât o schemă a ceea ce ar trebui să fie, o ruină pe jumătate terminată, numai atunci atacul împotriva acestei tabere poate fi recomandat și devine chiar o cale de a-l învinge cu ușurință pe adversar.

CAPITOLUL 11

ATACUL ÎMPOTRIVA UNUI MASIV MUNTOS

Ce este un masiv muntos în relațiile strategice generale, atât în apărare, cât și în atac, rezultă suficient din capitolul al 5-lea și următoarele ale Cărții a VI-a. Am încercat să dezvoltăm acolo și rolul pe care îl joacă un masiv muntos ca linie de apărare propriu-zisă, și de acolo rezultă cum trebuie considerată importanța aceluiași masiv muntos din punctul de vedere al atacului. De aceea, aici nu ne rămâne decât puțin de spus despre acest obiect important. Rezultatul nostru principal era, acolo, că apărarea trebuie să adopte un punct de vedere cu totul diferit, după cum va fi vorba de o luptă secundară sau de o bătălie principală, că în primul caz atacul unui masiv muntos poate fi considerat numai ca un rău necesar, pentru că toate împrejurările îi sunt potrivnice, dar că, în cel de al doilea caz, avantajele sunt de partea atacului.

Așadar un atacator, înarmat cu forțele și hotărârea necesare unei bătălii, își va întâmpina adversarul în munți și desigur cu folos.

Dar trebuie să mai revenim și aici încă o dată asupra faptului că va fi greu să facem să fie acceptat acest rezultat, pentru că este contrar aparențelor și, la prima vedere, de asemenea împotriva întregii experiențe. Într-adevăr, în majoritatea cazurilor s-a văzut că o armată înaintând la atac, indiferent dacă dorea sau nu bătălia principală, socotea că e un noroc nemaipomenit dacă adversarul nu ocupase încă masivul muntos aflat între adversari și se grăbea atunci să i-o ia înainte, și nimeni nu vedea în această grabă o contradicție cu interesul atacatorului. Aceasta este, și după părerea noastră, foarte acceptabil, numai că aici lucrurile trebuie mai bine deosebite.

O armată ce merge în întâmpinarea inamicului pentru a da o bătălie principală, dacă are de străbătut un masiv muntos neocupat, va avea fireasca temere că inamicul i-ar putea bloca, în ultimul moment, tocmai acele trecători de care vrea să se servească; în acest caz, atacatorul nu ar mai dispune de aceleași avantaje pe care i le-ar fi oferit o poziție obișnuită în munți a inamicului. Într-adevăr, acesta nu mai are o poziție nefiresc de extinsă, nu mai este nesigur de drumul pe care o va apuca atacatorul, atacatorul nu-și poate alege drumurile ținând seama de poziția inamicului și, deci, bătălia în munți nu mai este înzestrată cu toate avantajele pentru atacator de care s-a vorbit în cartea a VI-a; în asemenea împrejurări apărătorul ar putea fi găsit într-o poziție inatacabilă. Așa fiind, i-ar sta deci apărătorului la dispoziție mijloace de a trage folos, în bătălia sa principală, de pe urma masivului muntos. — Posibilă ar fi într-adevăr treaba asta, dar dacă se consideră dificultățile ce le-ar întâmpina apărătorul pentru a se instala în ultimul moment într-o poziție bună în munți, mai ales dacă înainte i-ar fi lăsat cu totul neocupați, se va socoti acest mijloc de apărare ca unul cu totul nesigur, deci și cazul de care are a se teme atacatorul ca foarte *improbabil*. Dar, deși acest caz este foarte improbabil, rămâne totuși firesc să fie de temut. Căci în război se întâmplă des ca o temere să fie foarte firească și totuși destul de inutilă.

Dar este altă măsură de care atacatorul are a se teme aici, și anume apărarea provizorie a munților de către o avangardă sau un lanț de avanposturi. Și acest mijloc nu va corespunde decât de prea puține ori intereselor apărătorului, dar atacatorul nu este în stare să deosebească în ce măsură asta va fi sau nu cazul și, așa fiind, se teme de ce e mai rău.

Apoi, părerea noastră în acest punct nu contrazice defel posibilitatea ca o poziție să devină cu totul inatacabilă prin caracterul muntos al terenului ei; există asemenea poziții care pentru aceasta nici nu sunt încă situate în munți: Pirna, Schmottseifen, Meissen, Feldkirch; și tocmai pentru că nu sunt situate în munți, sunt cu atât mai bune. Dar se și poate prea bine imagina ca asemenea poziții să fie găsite chiar în munți, unde apărătorii să se poată desprinde de dezavantajele obișnuite ale pozițiilor în munți, de pildă pe *platourile* înalte, dar ele sunt extrem de rare, iar noi putem avea în vedere aici numai majoritatea cazurilor.

Cât de puțin se pretează munții la bătălii decisive de apărare, vedem tocmai din istoria militară, căci înalții comandanți, dacă erau de acord să dea asemenea bătălii, preferau să ocupe poziții de șes și în toată istoria militară nu se găsesc alte exemple de bătălii decisive în munți decât

cele din războiul revoluției, bătălii în care, în mod evident, o analogie și o aplicare falsă au dus la folosirea pozițiilor în munți și acolo unde trebuia contat pe lovituri hotărâtoare, în 1793 și 1794 în Vosgi și în 1795 și 1796 în Italia. Toată lumea l-a acuzat pe Melas că n-a ocupat, în 1800, trecătorile Alpilor, dar acestea sunt criticele primei impresii, am fi tentați să zicem ale simplei judecăți infantile, după aparențe. În locul lui Melas, Bonaparte tot nu le-ar fi ocupat.

Dispozitivele unui atac în munți sunt în cea mai mare parte de natură tactică, credem însă că trebuie să indicăm aici următoarele pentru primele contururi, adică pentru acele părți mai apropiate de strategie și care coincid cu ea:

1. Deoarece în munți nu poți, ca în alte regiuni, păși drumul și face din unul două sau trei, dacă nevoile momentului cer să împarți masa trupelor, ci de cele mai multe ori se bate pasul pe loc în lungi defilee, înaintarea trebuie, din principiu, să se facă pe mai multe drumuri sau, mai bine zis, pe un front ceva mai larg.

2. Împotriva unei apărări foarte extinse în munți bineînțeles că atacul se va da cu forțele într-unite; nu se poate gândi la o învăluire a întregului și, dacă se urmărește obținerea unui succes important, el trebuie obținut, mai curând, prin ruperea liniilor inamice și respingerea aripilor în părți, decât prin învăluire cu tăierea retragerii. Înaintarea rapidă și continuă pe principala cale de retragere a inamicului este, în acest caz, tendința firească a atacatorului.

3. Dacă însă inamicul este de atacat într-un dispozitiv mai mult sau mai puțin adunat, atunci întoarcerile sunt o parte foarte esențială a atacului, căci loviturile în frontul apărătorului vor întâmpina forța lui cea mai mare; întoarcerile, însă, trebuie să țintească mai curând la o adevărată tăiere a retragerii, decât la un atac tactic din flanc sau spate, căci chiar și în spate, pozițiile în munți sunt în stare de o mare rezistență, dacă nu lipsesc forțele. Cel mai rapid succes, însă, este de așteptat întotdeauna de la temerea insuflată inamicului că și-ar pierde retragerea, iar această temere se naște în munți mai ușor și acționează mai puternic, pentru că, în cel mai rău caz, acolo nu-ți poți croi drumul atât de ușor cu spada. Dar o simplă demonstrație nu este aici un mijloc suficient; ea l-ar putea face pe inamic cel mult să iasă din poziția sa, dar n-ar avea un rezultat deosebit; trebuie deci avut în vedere o adevărată tăiere a retragerii.

CAPITOLUL 12

ATACUL ÎMPOTRIVA LINIILOR ÎN CORDON

Dacă în apărarea și în atacarea lor trebuie să fie conținută o decizie principală, ele ajung să constituie un adevărat avantaj pentru atacator, căci extinderea lor nefirească contravine, și mai mult decât apărarea nemijlocită a unui fluviu sau unui masiv muntos, tuturor cerințelor unei bătălii decisive. Liniile lui Eugen la Denain, în 1712, trebuie socotite printre acestea, căci pierderea lor a fost cu totul asemănătoare unei bătălii pierdute, iar Villars¹⁹² cu greu ar fi putut dobândi această victorie împotriva lui Eugen într-o poziție concentrată. Acolo unde atacul nu dispune de mijloacele unei bătălii decisive, acolo sunt respectate liniile, îndeosebi dacă sunt ocupate de armata principală inamică, cum a fost respectată chiar de Villars, în 1703, linia de la Stollhofen sub Ludwig de Baden¹⁹³. Dacă, însă, liniile sunt ocupate numai de forțe armate secundare, totul depinde, firește, de puterea corpului ce poate fi folosit la atacarea lor. În aceste cazuri, de obicei, rezistența nu e mare, dar, firește, rezultatul victoriei tot nu valorează mare lucru.

Liniile de circumvalație ale atacatorilor au un caracter deosebit, de care va trebui vorbit în capitolul despre atacarea unui teatru de război. Toate pozițiile de tipul cordon, de pildă liniile de avanposturi întărite etc., au particularitatea că sunt ușor de forțat, dar dacă nu sunt forțate cu scopul de a continua înaintarea și de a smulge astfel o decizie, nu acordă decât un succes mărunț, care, de cele mai multe ori, nu face nici efortul depus.

CAPITOLUL 13

MANEVRAREA

1. Manevrarea a mai fost atinsă în cartea a VI-a, capitolul 30.

Deși prin natura sa este comună apărătorului și atacatorului, ea este întotdeauna mai aproape de atac decât de apărare, motiv pentru care vrem s-o caracterizăm mai amănunțit aici.

2. Manevrarea nu se opune executării violente a atacului prin lupte mari, ci oricărei execuții violente a atacului ce decurge direct din mijloacele sale, dacă n-ar fi decât o acțiune asupra liniilor de comunicații inamice, asupra retragerii, o diversiune etc.

3. Dacă ne luăm după uzul limbii, atunci în noțiunea de manevrare rezidă o eficacitate iscată intrucâtva din nimic, adică din *echilibru*, prin greșelile pe care îl provocăm pe inamic să le facă. Sunt primele mișcări în jocul de șah. Este deci un joc al unor forțe echilibrate, pentru a provoca o ocazie favorabilă unor succese și a o folosi, apoi, ca o superioritate asupra adversarului.

4. Interesele ce trebuie luate însă în considerare cu acest prilej, parte ca obiectiv, parte ca puncte de sprijin ale acțiunii, sunt îndeosebi:

- a) aprovizionarea, care se încearcă să fie tăiată sau redusă adversarului;
- b) unirea cu alte corpuri;
- c) amenințarea altor legături cu interiorul țării sau cu alte armate sau corpuri;
- d) amenințarea retragerii;
- e) atacarea unor puncte izolate cu forțe superioare.

Aceste cinci interese pot impregna cele mai mărunte detalii ale unei situații individuale și face prin aceasta din ea obiectul în jurul căruia se învârteste un timp totul. Un pod, un drum, o tranșee joacă atunci adesea rolul principal. Este ușor de demonstrat, de fiecare dată, că numai legătura ce o au cu unul din interesele pomenite mai sus le conferă importanță.

f) Rezultatul unei manevre fericite este atunci pentru atacator sau, mai curând, pentru partea activă, care poate fi bineînțeles și apărătorul, o bucătică de teritoriu, un depozit etc.

g) În manevra strategică se prezintă două opoziții care au aspectul unor manevre deosebite și au și fost folosite pentru a deduce maxime și reguli greșite; cei patru termeni ai lor sunt, în fond, toți părți constitutive necesare ale întregului și trebuie considerați ca atare. Prima opoziție este învăluirea și acționarea pe liniile interioare, cea de a doua menținerea laolaltă a forțelor și dispersarea lor în numeroase posturi.

h) În ce privește prima opoziție, nu se poate de fel spune că unul din termenii ei ar merita să fie în general preferat celuilalt; căci, pe de o parte, este firesc ca tendința de un fel s-o stânjenească pe cealaltă, fiind contraponderea sa naturală, adevăratul său antidot; pe de altă parte, învăluirea este omogenă atacului, rămânerea pe liniile interioare este omogenă apărării, și deci prima va conveni mai curând atacatorului, cea de a doua apărătorului. Forma ce va fi cel mai bine mănuită își va menține superioritatea.

i) Termenii celeilalte opoziții pot fi tot atât de puțin subordonați unul altuia. Celui mai puternic îi este îngăduit să se întindă în posturi mai numeroase; astfel își va asigura, în multe privințe, o existență și o acțiune strategică comode și va menaja forțele trupelor sale. Cel mai slab trebuie să-și țină forțele mai adunate și să caute să compenseze prin mișcare dezavantajele ce ar rezulta din slăbiciunea sa. Această modalitate mai mare presupune un grad mai înalt de pregătire pentru marșuri. Cel mai slab trebuie să-și încordeze, deci, mai mult forțele fizice și morale – rezultat ultim pe care firește trebuie să-l regăsim întotdeauna, dacă am rămas mereu consecvenți și care poate fi considerat deci, oarecum, ca proba logică a raționamentului. Campaniile lui Frederic cel Mare împotriva lui Daun în anii 1759 și 1760 și împotriva lui Laudan în 1761; ale lui Montecuccoli împotriva lui Turenne în 1673 și 1675 au fost întotdeauna socotite printre cele mai perfecte în această privință, și din ele ne-am extras, în principal, părerea noastră.

k) Așa cum nu trebuie abuzat de cei patru termeni ai ambelor opoziții pomenite, pentru maxime și reguli greșite, trebuie de asemenea să prevenim împotriva atribuirii unei importanțe și unei influențe hotărâtoare, inexistente în realitate, altor condiții generale cum ar fi baza, terenul etc. Cu cât sunt mai mici interesele aflate în joc, cu atât mai importante devin amănuntele locului și momentului, cu atât se retrage din primul plan ceea ce este general și mare, oarecum neaflându-și locul în calculul mărunț. Se poate închipui, privind lucrurile dintr-un punct de vedere general, o poziție mai absurdă decât cea a lui Turenne în 1675, când stătea cu spatele chiar pe Rin, întins pe trei mile și având podul său de retragere la extremitatea aripii sale drepte? Cu toate acestea, măsurile sale și-au atins scopul și nu este greșit să li se atribuie un grad înalt de măiestrie și inteligență. Acest succes și această artă se înțeleg însă abia atunci când se dă importanță detaliilor și sunt apreciate la valoarea pe care trebuie să le fi avut în cazul respectiv.

l) Suntem așadar convinși că nu există nici un fel de regulă pentru manevrare, că nici o manieră, nici un principiu general nu poate determina valoarea acțiunii, ci că, în împrejurările cele mai individuale și mai mărunte, o activitate, precizie, ordine, ascultare și neînfricare superioare pot găsi mijloace să-și procure avantaje sensibile și că, deci, de aceste calități va depinde mai ales victoria.

CAPITOLUL 14

ATACUL ÎN ZONE MLĂȘTINOASE, INUNDATE, ÎMPĂDURITE

Mlaștinile, adică pășuni impracticabile, străbătute numai de puține diguri, prezintă dificultăți specifice atacului tactic, cum am și spus-o vorbind de apărare. Lărgimea lor nu permite să-l atingi pe inamic, de pe malul celălalt, cu artileria, și să construiești mijloace de trecere proprii. Conștiința strategică este că se caută să se evite atacarea lor și să fie ocolite. Acolo unde culturile sunt atât de intense, ca în anumite zone joase, încât trecerile devin foarte numeroase, rezistența apărătorului mai este, într-adevăr, relativ suficient de puternică, dar cu atât mai slabă și, deci, cu totul inadecvată pentru o decizie absolută. — În schimb, însă, dacă efectul pământurilor joase este sprijinit, ca în Olanda, de o inundație, rezistența poate crește până la absolut și face de rușine orice atac. Olanda a demonstrat-o în 1672, când, după cucerirea și ocuparea tuturor fortărețelor aflate în afara liniei de inundații, tot au rămas disponibili 50 000 de oameni din trupele franceze, care, întâi sub Condé și apoi sub Luxemburg, n-au fost în stare să forțeze linia de inundații, deși aceasta n-a fost apărată decât de vreo 20 000 de oameni. Dacă, în 1787, campania prusienilor, sub ducele de Brunswick, împotriva olandezilor, a prezentat un rezultat cu totul opus, și anume că această linie a fost forțată aproape fără nici o superioritate numerică și cu pierderi neglijabile, cauza trebuie căutată în starea apărătorilor, divizați politicește, și în lipsa unității de comandă, totuși nimic nu este mai sigur decât faptul că reușita campaniei, adică înaintarea prin ultima linie de inundație până sub zidurile Amsterdamului, a depins de așa puțin, încât exemplul nu se pretează nicidecum la o concluzie. Acest puțin era faptul că marea Haarlemului rămăsese nepăzită. În acest fel, ducele a întors linia de apărare și a căzut în spatele postului de la Amstelveen. Dacă olandezii ar fi avut câteva nave pe această mare, ducele n-ar fi reușit nicidecum să ajungă până la Amsterdam, căci era la capătul mijloacelor sale. Ce influență ar fi avut aceasta asupra încheierii păcii nu ne privește aici, dar cu aceasta rămâne stabilit că nu mai putea fi vorba de o fortare a ultimei linii de inundații.

Iarna este bineînțeles dușmanul acestui mijloc de apărare, cum au arătat-o francezii în 1794 și 1795, dar pentru asta e nevoie de o iarnă *grea*.

Printre mijloacele care oferă un sprijin puternic apărării am mai numărat și pădurile greu de străbătut. Dacă adâncimea lor e redusă, atacatorul poate răzbate pe câteva drumuri apropiate între ele și atinge astfel zona mai favorabilă, căci forța tactică a punctelor izolate nu va fi mare, neputându-se nicidecum închipui că o pădure ar fi de nestrăbătut, ca o mlaștină sau un fluviu. — Dar dacă, cum este cazul în Rusia și Polonia, o regiune importantă este acoperită aproape toată cu păduri și forța atacatorului nu-i permite s-o depășească, situația lui va fi foarte dificilă. Să ne gândim numai ce dificultăți de aprovizionare va avea să înfrunte atacatorul și cât de puțin va fi în stare să-l facă pe adversarul său, prezent peste tot în întunericul pădurilor, să-i simtă superioritatea numerică. Desigur că aceasta este una din cele mai proaste situații în care poate ajunge un atacator.

CAPITOLUL 15

ATACAREA UNUI TEATRU DE RĂZBOI ÎN CAZUL ÎN CARE SE URMĂREȘTE O DECIZIE

Majoritatea obiectelor au și fost atinse în cartea a VI-a și, prin simplă reflectare, aruncă o lumină suficientă asupra atacului.

Noțiunea unui teatru de război închis are, oricum, o legătură mai apropiată cu apărarea decât cu atacul. Anumite puncte esențiale, *obiectivul atacului, sfera de acțiune a victoriei* au și fost tratate în această carte, iar aspectele fundamentale și esențiale ale naturii atacului vor putea fi tratate abia o dată cu planul de război; dar ne mai rămân și aici destule de spus și vrem să începem iarăși cu campania în care există intenția unei mari decizii.

1. Primul țel al atacului este victoria. Toate avantajele pe care apărătorul le află în natura situației sale, atacatorul nu le poate compensa decât prin superioritate și, eventual, prin modestul avantaj pe care îl dă unei armate sentimentul de a fi în atac, în înaintare. De cele mai multe ori acest avantaj este foarte supraevaluat, căci nu durează mult și nu rezistă în fața unor dificultăți mai serioase. Presupunem aici, se înțelege, că apărătorul va proceda la fel de fără greș și de adecvat ca atacatorul. Prin această observație vrem să înlăturăm ideile confuze de atac brusc și prin surprindere, considerate de obicei surse bogate de victorie ale atacatorului și care totuși nu apar decât în împrejurări individuale deosebite. Cum este cu adevărată surprindere strategică, am arătat în alt loc. – Dacă îi lipsește așadar atacatorului superioritatea fizică, trebuie să aibă una morală, pentru a compensa dezavantajele formei ofensive, iar acolo unde lipsește și această superioritate atacul nu este motivat și nu va avea succes¹⁹⁴.

2. După cum prudența este adevăratul geniu bun al apărătorului, îndrăzneala și încrederea îl animă pe atacator. Nu că aceste calități opuse nu le-ar fi necesare ambilor, dar ele au o afinitate mai puternică față de o poziție sau alta. De fapt, toate aceste calități sunt necesare doar pentru că acțiunea nu este o activitate matematică de construire, ci o activitate ce se desfășoară în zone de întineric sau, cel mult, de penumbră, în care trebuie să te dai pe mâna comandantului mai potrivit pentru țelul nostru. – Cu cât apărătorul se va arăta mai slab din punct de vedere al moralului, cu atât mai îndrăzneț trebuie să devină atacatorul.

3. Pentru victorie este necesară întâlnirea principalei forțe armate inamice cu cea proprie. Aceasta este mai puțin îndoielnic în atac decât în apărare, căci atacatorul merge să-l caute în poziția sa pe apărător, care de obicei stă deja pe loc. Dar noi am afirmat (vorbind de apărare) că atacatorul n-ar trebui să-l caute pe apărător, dacă acesta a ocupat o poziție greșită, deoarece poate fi sigur că apărătorul îl va căuta pe el, care ar avea avantajul să-l întâlnească pe apărător nepregătit. Totul depinde aici de cea mai importantă șosea și direcție, iar acest punct l-am lăsat nediscutat când a fost vorba de apărare și am trimis cititorul la acest capitol. Va trebui deci să spunem aici cele necesare.

4. Am arătat mai înainte care pot fi obiectivele imediate ale atacului și, deci, scopurile victoriei; dacă acestea se află în interiorul teatrului de război atacat și în interiorul sferei probabile a victoriei, drumurile spre ele sunt direcțiile firești ale loviturii. Dar nu trebuie să uităm că obiectivul atacului își dobândește de obicei importanța abia o dată cu victoria, că victoria trebuie, așadar, întotdeauna gândită în legătură cu el. Deci, pentru atacator este important nu atât să ajungă pur și simplu la obiectiv, ci să ajungă aici ca învingător și astfel direcția loviturii sale va trebui să se îndrepte nu atât spre obiectiv, cât spre drumul pe care armata inamică va voi să ajungă la el. Acest drum este obiectivul nostru imediat. A întâlni armata inamică înainte de a atinge ea acel obiectiv, a-i tăia drumul și a o bate în această situație, ne acordă victoria de o deosebită importanță. – Dacă deci capitala ar fi obiectivul principal al atacului, iar apărătorul nu a ocupat o poziție între ea și atacator, acesta ar greși îndreptându-se direct spre capitală, ci ar face mai bine să ia direcția spre calea de legătură dintre armata inamică și capitală, căutând acolo victoria care să-l ducă în capitala inamică.

Dacă nu există un obiectiv mare în sfera victoriei atacului, atunci legătura armatei inamice cu cel mai important obiectiv mare este punctul de esențială importanță. Așadar, fiecare atacator se va întreba: dacă sunt victorios în bătălia aceasta, ce fac cu victoria? Obiectivul de cucerit, la care îl duce această victorie, indică atunci direcția firească a loviturii. Dacă apărătorul a ocupat o poziție pe această direcție a avut dreptate, iar atacatorului nu-i rămâne decât să meargă să-l găsească acolo. Dacă poziția apărătorului ar fi prea puternică, atacatorul ar trebui să încerce să o ocolească, făcând din necesitate virtute. Dacă apărătorul însă nu este în locul potrivit, atacatorul alege această direcție și, de îndată ce a ajuns la înălțimea apărătorului, iar acesta nu s-a deplasat între timp lateral și înainte, se întoarce în direcția liniei sale de legătură cu obiectivul, pentru a căuta acolo armata inamică; dacă aceasta ar rămâne cu totul nemișcată, atacatorul ar trebui să se întoarcă împotriva ei, pentru a o ataca din spate.

Dintre toate drumurile pe care atacatorul le poate alege spre obiectiv, marile șosele comerciale sunt întotdeauna cele mai bune și mai firești. Acolo unde acestea o cotesc prea tare, trebuie făcute alese pentru aceste porțiuni drumuri mai drepte, chiar dacă sunt mai puțin importante, căci o cale de retragere ce se abate prea mult de la linia dreaptă prezintă întotdeauna mari riscuri.

5. Atacatorul care țintește o mare decizie nu are în nici un caz motiv să-și împartă forțele și, dacă această divizare are totuși loc, trebuie considerată ca o mare greșală provenind din neclă-

ritate. Atacatorul să nu înainteze, deci, cu coloanele sale decât într-o lărgime în care ele să poată izbi toate deodată. Dacă inamicul și-a divizat forțele, faptul va fi cu atât mai avantajos pentru atacator, numai că aceasta poate bineînțeles da loc la mici demonstrații, care sunt, oarecum, acele *fausses attaques** strategice ce au rostul să mențină avantajele menționate; împărțirea forțelor, provocată astfel, ar fi, în acest caz, justificată.

Împărțirea, oricum necesară, în mai multe coloane trebuie să fie folosită pentru organizarea învâluitoare a atacului tactic, căci această formă este firească atacului și nu trebuie să se renunțe la ea fără necesitate. Dar trebuie să rămână de natură tactică, căci o învăluire strategică, în timp ce se execută o lovitură mare, este curată risipă de forțe. Ar fi deci de scuzat numai dacă atacatorul ar fi atât de puternic încât succesul să nu poată fi pus la îndoială.

6. Dar și atacul necesită prudența sa, căci atacatorul are și el spate, are comunicații care trebuie asigurate. Această asigurare trebuie însă făcută, pe cât se poate, prin felul în care se înaintează, adică de armata însăși. Dacă pentru asigurare trebuie destinate forțe speciale, adică se provoacă o divizare a forțelor, aceasta, firește, nu poate decât dăuna puterii loviturii. – Deoarece o armată importantă obișnuiește întotdeauna să înainteze pe o lărgime de cel puțin o zi de marș, dacă liniile de comunicații și retragere nu se abat prea mult de la perpendiculară, acoperirea lor se asigură, de cele mai multe ori, chiar de frontul armatei.

Pericolele de acest fel, cărora le este expus atacatorul, trebuie măsurate îndeosebi după situația și caracterul adversarului. Când totul este sub impresia unei mari decizii ce trebuie să intervină, apărătorului nu-i stă gândul la asemenea acțiuni; așa fiind, în cazurile obișnuite, atacatorul nu prea va avea de ce se teme. Dar când înaintarea s-a terminat, iar atacatorul trece, el înșuși, treptat, tot mai mult în starea de defensivă, atunci apărarea spatelui devine tot mai necesară, devine tot mai mult o chestiune principală. Căci, deoarece, prin natura lucrurilor, spatele unui atacator este mai slab decât spatele unui apărător, acesta poate să fi început acțiunea asupra liniilor de comunicații ale atacatorului încă cu mult mai demult, înainte de a fi trecut la ade-văratul atac, ba chiar câtă vreme continua să-i mai cedeze teren.

CAPITOLUL 16

ATACAREA UNUI TEATRU DE RĂZBOI FĂRĂ A SE URMĂRI DECIZIA

1. Chiar dacă voința și puterea nu sunt suficiente pentru o decizie importantă, poate exista totuși intenția determinată a unui atac strategic asupra vreunui obiectiv mărunț. Dacă atacul reușește, o dată cu atingerea acestui obiectiv totul intră în calm și echilibru. Dacă se întâmpină oarecări dificultăți, înaintarea generală se oprește chiar înainte. În locul ei apare o simplă ofensivă ocazională sau o manevră strategică. Majoritatea campaniilor au acest caracter.

2. Obiectivele care constituie țelul unei asemenea ofensive sunt:

a) *O porțiune de teritoriu.* Avantaje în aprovizionare, câteodată și contribuții, protejarea propriului teritoriu, mijloace de schimb la pace sunt avantajele ce decurg de aici. Câteodată se leagă de acest țel și noțiunea de onoare a armelor, cum s-a întâmplat mereu în campaniile comandanților francezi sub Ludovic al XIV-lea. Dacă porțiunea respectivă poate fi păstrată sau nu constituie o diferență foarte esențială. Păstrarea este posibilă, de obicei, numai dacă porțiunea respectivă se alipește de propriul teatru de război și constituie o completare firească a acestuia. Numai astfel de porțiuni de teritoriu pot fi luate în considerare ca mijloc de schimb la pace, celelalte sunt ocupate, de obicei, numai pentru durata unei campanii și trebuie părăsite iarna.

b) *Un depozit inamic important.* Dacă nu este important, nici nu-i posibil să fie considerat ca obiectiv al unei ofensive determinând o întreagă campanie. Este adevărat că, în sine, înseamnă pagubă pentru apărător și câștig pentru atacator, totuși avantajul principal al acestuia constă în faptul că apărătorul este silit să se retragă o bucată și să renunțe la o porțiune de teritoriu, pe care altfel ar fi păstrat-o. Cucerirea depozitului este, deci, mai curând mijlocul și este pomenită aici numai ca scop, deoarece devine cel mai apropiat țel precizat al acțiunii.

* În franceză, în original – false atacuri (n. tr.).

c) *Cucerirea unei fortărețe.* Ne-am ocupat de cucerirea fortărețelor într-un capitol anume și trimitem pe cititor la el. Din motivele dezvoltate acolo este de înțeles de ce fortărețele constituie cel mai bun și mai preferat obiectiv al războaielor și campaniilor ofensive care nu-și pot fixa ca intenție o completă zdrobire a adversarului sau cucerirea unei părți importante a teritoriului său. Așa se explică de altfel lesne cum în Țările de Jos, bogate în fortărețe, totul se învârtă mereu în jurul ocupării unei fortărețe sau alteia și anume astfel încât, de cele mai multe ori, cucerirea treptată a întregii provincii *nu se întvedea măcar ca o intenție generală*, ci fiecare fortăreață era considerată ca o mărime distinctă, având o valoare proprie și la care se luau firește mai mult în seamă comoditatea și ușurința acțiunii, decât valoarea însăși a fortăreței.

Asedierea unei localități întărite, nu cu totul neînsemnate, este însă întotdeauna o întreprindere importantă, pentru că provoacă mari cheltuieli bănești, iar în războaiele în care nu este întotdeauna totul în joc trebuie avut mare grijă de cheltuieli. Cu cât mai puțin importantă este fortăreața și cu cât se ia mai puțin în serios asediul, cu cât mai puține pregătiri sunt făcute în acest scop, cu cât mai mult totul trebuie să se facă *en passant**, cu atât mai mic devine acest obiectiv strategic, cu atât mai pe măsura unor forțe și intenții foarte mărunte, iar adesea totul decade la un simplu simulacru, pentru a termina cu cinste campania, deoarece ca atacator tot vrei să faci ceva.

d) *O luptă avantajoasă, o ciocnire sau chiar o bătălie* de dragul trofeelor sau, măcar, de dragul onoarei armelor, iar câteodată chiar din simpla vanitate a înaltului comandant; că așa ceva se întâmplă poate pune la îndoială numai cel ce n-are cunoaște deloc istoria militară. În campaniile francezilor sub Ludovic al XIV-lea, majoritatea bătăliilor ofensive sunt de acest fel. Dar este mai important de arătat că aceste fapte nu sunt lipsite de o greutate obiectivă, nu sunt un simplu joc al vanității, ele au o influență foarte sigură asupra păcii, duc deci destul de direct la țintă. Onoarea armelor, superioritatea morală a armatei și a înaltului comandant sunt elemente ce acționează invizibil, dar se fac neîncetat simțite în cursul întregului act războinic.

Obiectivul unei asemenea lupte presupune bineînțeles: a) să existe suficiente șanse de victorie, b) în caz de pierdere, miza să nu fie prea mare. – Evident că o asemenea bătălie, purtată în condiții limitate și cu un obiectiv restrâns, nu trebuie, firește, confundată cu victorii rămase neexploatare numai din slăbiciune morală.

3. Cu excepția ultimului din aceste obiective (d), toate celelalte se pot obține fără o luptă importantă și, de obicei, atacatorul ținde să le și obțină astfel. Mijloacele ce stau la dispoziția atacatorului fără o luptă decisivă sunt toate legate de interesele pe care apărătorul le are pe teatrul său de război: atacarea liniilor sale de comunicații, amenințând fie obiective legate de aprovizionare, ca depozite, provincii rodnice, căi de apă etc., fie cu alte detașamente puncte importante, ca poduri, trecători etc.; cucerirea de poziții întărite, din care nu ne mai poate izgoni și prin care îl stânjenim; ocuparea de orașe importante, de regiuni rodnice, de regiuni neliniștite, ce pot fi incitate la rebeliune; amenințarea unor aliați slabi etc. Întrerupând într-adevăr acele legături, și anume astfel încât apărătorul să nu le poată reface fără jefte importante, pregătindu-se de cucerirea acelor puncte, atacatorul îl silește pe apărător să ocupe o altă poziție, lateral sau mai în spate, pentru a acoperi acele obiective, preferând să renunțe la altele mai mărunte. Astfel sunt lăsate fără apărare o porțiune de teritoriu, un depozit, o fortăreață, expuse care cuceririi, care asediului. Cu acest prilej pot avea loc lupte mai mici sau mai mari, dar atunci ele nu sunt căutate și tratate ca scop, ci ca un rău necesar și nu pot depăși un anumit grad de mărime și importanță.

4. Acțiunea apărătorului asupra liniilor de comunicații ale atacatorului este un fel de reacție, care, în războaiele cu decizii mari, se poate ivi numai atunci când liniile de comunicații se lungesc foarte mult, în schimb, ea este mai curând în natura războaielor fără decizie mare. Într-adevăr, în asemenea împrejurări, liniile de comunicații ale adversarului vor fi rareori foarte lungi, dar aici nici nu este vorba să-i provoci adversarului pagube mari de acest fel, adesea își face efectul simpla stânjenire și reducere a aprovizionării, iar ce le lipsește liniilor, în lungime, înlocuiește, într-o măsură, lungimea timpului ce poate fi folosit pentru o astfel de combatere a adversarului; de aceea, acoperirea flancurilor strategice devine o preocupare importantă a atacatorului. Când, așadar, se produce între atacator și apărător o luptă de acest fel, o supralicitare, atacatorul trebuie să compenseze, cu superioritatea lui, dezavantajele sale firești. Dacă îi mai rămâne suficientă forță și hotărâre pentru a îndrăzni o lovitură importantă împotriva unui detașament inamic sau chiar a armatei principale inamice, acest pericol, pe care îl va face să planeze asupra adversarului, îl va putea acoperi încă cel mai bine.

* În franceză, în original – în treacăt (n. tr.).

5. În fine, mai trebuie să luăm în calcul un important avantaj pe care, în războaie de acest fel, atacatorul îl are asupra adversarului său, și anume de a-l putea aprecia mai just în intențiile și posibilitățile sale decât poate fi apreciat el de apărător. Este mult mai greu de apreciat în ce măsură atacatorul va fi mai întreprinzător și mai îndrăzneț decât dacă apărarea are gânduri mari. De obicei, privind lucrurile din punctul de vedere al practicii, chiar prin alegerea formei defensive există o garanție că nu se dorește nimic pozitiv; apoi, pregătirile pentru o ripostă importantă sunt mult mai diferite față de pregătirile obișnuite de apărare decât diferă între ele pregătirile de atac cu intenții mai mari sau mai mărunte; în fine, apărătorul este obligat să-și ia măsurile înaintea atacatorului, care are avantajul să-și dea mai târziu cărțile pe față.

CAPITOLUL 17

ATACUL ÎMPOTRIVA FORTĂRETELOR

Firește că atacul împotriva fortărețelor nu ne poate interesa aici din punctul de vedere al lucrărilor de fortificații, ci în legătură mai întâi cu scopul strategic legat de acest atac, al doilea cu alegerea între mai multe fortărețe, al treilea cu felul acoperirii asediului.

Că pierderea unei fortărețe slăbește apărarea inamică, îndeosebi când a constituit o parte esențială a acestei apărări, că posesiunea ei îi conferă atacatorului o mulțime de posibilități, putând-o folosi pentru magazine și depozite, pentru a acoperi porțiuni de teritoriu și cantonamente etc., că dacă, până la urmă, atacul său ar fi să treacă în apărare, fortăreața va constitui cel mai puternic sprijin al acestei apărări – toate aceste relații pe care le au fortărețele cu teatrele de război, în cursul războiului, se desprind suficient din ceea ce am spus despre fortărețe în cartea despre apărare, care aruncă și lumina necesară asupra atacului.

Si în ce privește cucerirea localităților fortificate apare o mare deosebire între campaniile cu decizie mare și celelalte. În primul caz, cucerirea este de considerat întotdeauna ca un rău necesar. Se asediază numai ce nu poate nicidecum rămâne neasediat, aceasta câtă vreme nu a intervenit încă decizia. Numai după decizie, când criza, tensiunea forțelor a trecut pentru un timp mai lung și, deci, a intervenit o stare de liniște, atunci cucerirea localităților fortificate servește la consolidarea succesului obținut și atunci poate fi făcută, dacă nu fără eforturi și cheltuieli de forțe, dar cel puțin fără risc. În chiar timpul crizei, asediul unei fortărețe înseamnă o mare creștere a crizei în dauna atacatorului; este evident că nimic nu-i slăbește în asemenea măsură forțele și nimic nu este mai apt să-i răpească, pentru un timp, superioritatea. Există însă cazuri în care cucerirea unei sau altei fortărețe este absolut indispensabilă, pentru ca atacul să poată în genere continua, iar în aceste cazuri asediul trebuie considerat ca o continuare intensă a atacului; criza devine atunci cu atât mai mare, cu cât mai puțin a și fost decis până atunci. Ce mai trebuie examinat în legătură cu acest obiectiv ține de cartea despre planul de război.

În campaniile cu obiectiv limitat, fortăreața este de obicei nu mijlocul, ci scopul însuși; ea este considerată ca o mică cucerire de sine stătătoare și, ca atare, prezintă următoarele avantaje față de orice altă cucerire:

1. fortăreața este o cucerire mică, foarte precis delimitată, care nu impune o încordare mai mare de forțe și, deci, nu implică nici riscul unei riposte;
2. poate fi valorificată foarte bine la pace, ca mijloc de schimb;
3. asediul este o continuare intensivă a atacului sau cel puțin așa arată, fără să ducă întotdeauna la o slăbire a forțelor, pe care o implică orice altă continuare a atacului;
4. asediul este o acțiune fără catastrofă.

Toate acestea fac, foarte frecvent, din cucerirea uneia sau a mai multor localități fortificate obiectivul acelor atacuri strategice care nu-și pot propune un obiectiv mai important.

Motivele determinante la alegerea fortăreței ce urmează a fi asediată, în caz că poate exista măcar o îndoială, sunt următoarele:

- a) Să fie comod de păstrat, deci valoarea ei ca mijloc de schimb la pace să fie foarte mare.
- b) Mijloacele cuceririi. Mijloacele mărunte permit numai asediul de fortărețe mici și este mai bine să cucerești cu adevărat una mică, decât să eșuezi la asediul uneia mari.
- c) Forța lucrărilor de fortificație. Evident, ea nu este întotdeauna în raport cu importanța fortăreței. Nimic n-ar fi mai absurd decât să-ți irosești forțele în fața unei fortărețe foarte puternice, dar de mică importanță, când poți alege ca obiectiv al atacului una mai puțin puternică.

d) Puterea armamentului și, deci, a garnizoanei. Dacă fortăreața este slabă ca garnizoană și armament, cucerirea ei este, firește, mai ușoară; dar la aceasta trebuie observat că forța garnizoanei și a armamentului trebuie să fie socotită printre criteriile ce codetermină *importanța* fortăreței, deoarece garnizoana și armamentul fac nemijlocit parte din forțele armate ale inamicului, ceea ce nu este cazul, în aceeași măsură, cu lucrările de fortificații. Cucerirea unei fortărețe cu garnizoană puternică poate așadar compensa mult mai curând sacrificiile pe care le costă, decât cea a unei fortărețe cu lucrări de apărare deosebit de puternice.

e) Ușurința transporturilor pentru asediu. Majoritatea asediilor eșuează din cauza lipsei de mijloace, iar acestea lipsesc de cele mai multe ori din pricina dificultăților transportului. Asedierea fortăreței Landrecies de către Eugen, în 1712, și asedierea fortăreței Olmütz, de către Frederic cel Mare în 1758, sunt exemplele cele mai evidente.

f) În sfârșit; mai este de considerat ca un punct și ușurința acoperirii.

Există două maniere, fundamental diferite prin natura lor, de a acoperi asediul: prin retransarea armatei asediatoare, adică printr-o linie de circumvalație, și printr-o așa-zisă linie de supraveghere.

Prima a ieșit cu totul din modă, deși, evident, pledează în favoarea ei un aspect esențial: și anume, în felul acesta, forța atacatorului nu suferă deloc acea slăbire prin divizare care constituie în general un mare dezavantaj al asediatului. Bineînțeles însă că slăbirea are totuși loc, într-un alt fel, și în mod sensibil, pentru că:

1. poziția în jurul fortăreței pretinde, de regulă, o extindere prea mare în raport cu forța armatei;

2. garnizoana, a cărei forță adunată cu cea a armatei inamice de despresurare n-ar da decât forța ce se opunea inițial forței noastre, trebuie considerată *în aceste condiții* ca un detașament inamic în mijlocul taberei noastre, care, însă, protejat de zidurile sale, este *invulnerabil* sau cel puțin nu poate fi dat peste cap, ceea ce îi mărește foarte mult eficacitatea;

3. apărarea unei linii de circumvalație nu permite decât defensiva cea mai absolută, pentru că poziția circulară, cu fața spre exterior, este ordinea de bătaie cea mai slabă și cea mai dezavantajoasă din toate, deosebit de defavorabilă tuturor ieșirilor fructuoase.

Nu rămâne decât să te aperi la extrem în propriile întărituri. Este ușor de înțeles că asemenea condiții pot provoca o slăbire a apărării mult mai mare decât diminuarea armatei cu o treime a combatanților, care ar avea poate loc în cazul înființării unei armate de supraveghere. Dacă ne mai gândim la preferința generală care există, de la Frederic cel Mare încoace, pentru așa-zisa ofensivă (care de fapt nici nu este întotdeauna ofensivă), pentru mișcări și manevră, și la aversiunea față de tranșee, nu ne vom mira că liniile de circumvalație au ieșit din modă. Dar, acea slăbire a rezistenței tactice nu este nicicum singurul lor dezavantaj, și noi n-am făcut decât să enumerăm prejudecățile ce se exprimă în această opinie cu privire la liniile de circumvalație, o dată cu dezavantajul pomenit, pentru că îi sunt foarte înrudite. O linie de circumvalație nu acoperă în fond, din întreg teatrul de război, decât spațiul pe care îl cuprinde, tot restul este mai mult sau mai puțin lăsat la mâna inamicului, dacă nu se destină pentru acoperire detașamente anume, ceea ce ar duce însă la o divizare a forțelor, care vrea doar să se evite. Asediatorul va fi, deci, întotdeauna îngrijorat și în dificultăți, chiar și numai pentru transporturile de aprovizionare necesare asediului, iar dacă armata și nevoile asediului sunt relativ importante și inamicul are forțe mari în zonă, acoperirea acestor transporturi prin linii de circumvalație nu poate fi închipuită decât în condiții ca cele existente în Țările de Jos. Acolo un întreg sistem de fortărețe, apropiate între ele, și de linii amenajate între acestea acoperă restul părților teatrului de război și scurtează în mare măsură căile de acces ale transporturilor. În perioada dinainte de Ludovic al XIV-lea, constituirea unei forțe armate încă nu se leagă cu noțiunea de teatru de război. Astfel, în războiul de treizeci de ani, armatele se mai mișcau sporadic într-o direcție sau alta, se opreau în fața unei fortărețe sau alteia, în preajma căreia tocmai nu se afla o forță inamică, și o asediau atât cât ajungeau mijloacele de asediu de care dispuneau și până se apropia o armată inamică de despresurare. În asemenea condiții, liniile de circumvalație erau în natura lucrurilor.

Desigur că, în viitor, liniile de circumvalație vor putea fi folosite iarăși numai în puține cazuri, și anume când condițiile vor fi asemănătoare; dacă inamicul este foarte slab pe teritoriu, dacă noțiunea însăși de teatru de război dispare, oarecum, față de cea de asediu, va fi firesc să îți forțezi laolaltă în timpul asediului propriu-zis, care, prin aceasta, dobândește incontestabil un grad înalt de energie.

Linii de circumvalație, sub Ludovic al XIV-lea, la Cambrai și Valenciennes, n-au servit la mare lucru căci primele au fost luate cu asalt de Turenne contra lui Condé, iar celelalte de Condé contra lui Turenne. Dar nu trebuie trecut cu vederea în cât de infinit de multe alte cazuri au fost respectate, chiar atunci când fortăreața avea cea mai urgentă nevoie să fie despresurată și înaltul comandant al apărătorului era un om foarte îndrăzneț, ca în 1708, când Villars n-a îndrăznit să-i atace pe aliați în liniile lor din fața orașului Lille. Și Frederic cel Mare a avut, la Olmütz, în 1758, și la Dresda, în 1760, un sistem care, deși nu era linie de circumvalație propriu-zisă, coincidea totuși în mare cu ea; el asedia și acoperea cu aceeași armată. Depărtarea armatei austriece la Olmütz l-a tentat să practice acest sistem, dar pierderea convoaielor sale la Domstadl l-au făcut să-l regrete; în 1760, procedeul a fost motivat de disprețul ce-l avea pentru armata imperia-lă și de dorința de a cucerii cât de repede Dresda.

În fine, un dezavantaj al liniilor de circumvalație mai este că, într-un caz nenorocit, artileria de asediu este mai greu de salvat. Dacă decizia are loc la o distanță de una sau mai multe zile de marș de localitatea asediată, atunci asediul mai poate fi ridicat înainte de sosirea inamicului, iar transporturile grele mai pot eventual câștiga avansul unei zile de marș.

La stabilirea poziției armatei de supraveghere se pune în primul rând întrebarea: la ce distanță de asediu? Răspunsul la această întrebare îl va da, în majoritatea cazurilor, terenul sau poziția altor armate sau corpuri cu care armata de asediu vrea să păstreze legătura. Astfel este lesne de priceput că distanța mai mică, care nu comportă mai mult decât câteva mile, permite, în schimb, mai ușor ca ambele armate să se sprijine reciproc.

CAPITOLUL 18

ATACUL ÎMPOTRIVA CONVOAIELOR

Atacul și apărarea unui convoi constituie un obiect al tacticii, așadar nici nu am avea ce spune despre aceasta, dacă n-ar trebui început oarecum prin a dovedi posibilitatea existenței obiectului, care nu poate fi dedusă decât din principii și relații strategice. Încă la apărare am avut ceva de spus în această privință, dacă puținul care ar fi de spus nu s-ar putea prezenta împreună pentru atac și apărare, primul conferind acestei acțiuni importanța principală.

Un convoi mijlociu de 300-400 de care, indiferent cu ce ar fi încărcat, ocupă o jumătate de milă, unul mai mare câteva mile. Cum se poate închipi măcar să acoperi o asemenea distanță cu atât de puține trupe câte sunt destinate de obicei însoțirii lui? Dacă la această dificultate se adaugă lipsa de mobilitate a acestei mase, care înaintează târâș, în pas lent, continuu expusă riscului de dezorganizare, în sfârșit că fiecare fracțiune a ei trebuie păzită separat, pentru că totul încrămenește și ajunge la haos de îndată ce inamicul intră în contact cu o parte a convoiului, ajungi pe drept cuvânt să te întrebi: cum de este în general posibil să asiguri acoperirea și apărarea unui asemenea convoi? Sau, cu alte cuvinte: de ce nu sunt cucerite toate convoaiele care sunt atacate și de ce nu sunt atacate toate cele ce trebuie în general acoperite, adică ce sunt accesibile inamicului? Este evident că toate expedientele tactice ca scurtarea foarte nepractică preconizată de Tempelhoff, printr-un sistem de succesive porniri ale convoiului, opriri din marș și regroupări, sau sistemul, mult mai bun, al împărțirii convoiului pe mai multe coloane, preconizat de Scharnhorst, nu aduc decât leacuri slabe acestei boli congenitale.

Explicația stă în aceea că marea majoritate a convoaielor se bucură, încă prin situația lor strategică, de o acoperire generală mai importantă decât orice parte a armatei expusă atacului inamic, ceea ce conferă mijloacelor lor reduse de apărare o eficacitate mult mai mare. Într-adevăr, convoaiele se desfășoară întotdeauna mai mult sau mai puțin în spatele propriei armate sau, cel puțin, la mare distanță de inamic. Urmarea este că numai detașamente slabe pot fi trimise pentru a le ataca și că aceste detașamente slabe sunt obligate să se acopere prin rezerve puternice, pentru a nu-și lăsa descoperite spatele sau flancul față de un inamic alergând în sprijinul convoiului. Dacă ne mai gândim că, tocmai din pricina maniabilității reduse a carelor, atacatorul cu greu le poate lua cu el, că de obicei trebuie să se mulțumească să taie șleaurile, să ia cu el caii, să arunce în aer carele cu pulbere etc., ceea ce face ca întregul convoi să fie oprit și dezorganizat, dar nu cu adevărat pierdut, se înțelege și mai bine că siguranța unui asemenea transport stă mai mult în aceste împrejurări generale, decât în rezistența escortei sale. Dacă se mai adaugă această rezistență a escortei, care, lovindu-l cu hotărâre pe adversar, nu poate să-și apere

direct transportul, dar poate stânjeni sistemul atacului inamic, atacarea convoaielor ne apare, până la urmă, a fi nu ușoară și infailibilă, ci destul de dificilă și cu un rezultat nesigur.

Dar mai rămâne un punct important: există riscul ca armata inamică, sau un corp al acesteia, să se răzbune pe atacator și să-l pedepsească ulterior, pentru acțiunea sa, printr-o înfrângere.

Această temere frânează o mulțime de acțiuni, fără ca motivul să apară la lumină, astfel încât securitatea convoiului se caută în acoperire și lumea se miră cum de un dispozitiv atât de jalnic de slab ca cel al unei escorte poate insufla atâta respect. Pentru a realiza adevărul acestei observații, să ne amintim de celebra retragere a lui Frederic cel Mare prin Boemia, în 1758, după asediul de la Olmütz, când jumătate din armata sa era dizolvată în plutoane pentru a putea acoperi un convoi compus din 4 000 de vehicule. Ce l-a împiedicat pe Daun să atace acest monstru? Teama că Frederic cel mare l-ar putea ataca cu cealaltă jumătate a armatei și l-ar antrena într-o bătălie pe care Daun nu o căuta. Ce l-a împiedicat pe Laudon, la Zischbowitz să atace mai curând și mai energic convoiul în al cărui flanc se afla mereu? Teama să nu fie pocnit peste degete. La zece mii de armata sa principală și despărțit cu totul de ea de către armata prusiană, se credea amenințat de o serioasă înfrângere, dacă regele, pe care Daun nu-l preocupa de fel, ar fi întors împotriva lui grosul forțelor sale.

Numai când situația strategică a unei armate o încurcă în necesitatea nefirească de a-și aduce convoaiele dintr-o direcție cu totul laterală sau chiar din față, atunci aceste convoaie vor fi într-o primejdie cu adevărat mare și, în consecință, vor constitui un obiectiv avantajos pentru atacul adversarului, dacă situația îi permite să detașeze forțe în acest scop. Aceeași campanie arată, în convoiul capturat la Domstadt, cel mai deplin succes al unei asemenea acțiuni. Șoseaua spre Neisse se afla în flancul stâng al poziției prusiene, iar forțele regelui erau în asemenea măsură neutralizate de asediu și de trupele ce-l supravegheau pe Daun, încât trupele neregulate nu aveau a se teme pentru propria securitate și au putut să-și lanseze atacul în voie.

Eugen, în 1712, când asedia Landrecies, își aducea aprovizionările de la Bouchain, prin Denain, adică în fapt din fața frontului poziției sale strategice. Se știe la ce mijloace a recurs pentru a asigura protecția convoaielor, atât de grea în aceste condiții, și în ce dificultăți s-a încurcat, care au dus, până la urmă, la o completă răsturnare a situației. Tragem așadar următoarea concluzie: atacul convoaielor, oricât de ușor ar părea din punct de vedere tactic, din motive strategice nu prezintă atâtea avantaje, ci promite succese numai în cazurile excepționale ale unor linii de comunicații foarte expuse.

CAPITOLUL 19

ATACUL ÎMPOTRIVA UNEI ARMATE INAMICE ÎN CANTONAMENTELE SALE

N-am avut acest obiect când am tratat despre apărare, deoarece o linie de cantonamente nu poate fi considerată un mijloc de apărare, ci o simplă stare a armatei și anume o stare care implică o foarte slabă pregătire de luptă. În legătură cu această pregătire de luptă ne-am mulțumit cu ce am avut de spus în cartea a V-a, capitolul al 13-lea, asupra acestei stări a armatei.

Aici, când vorbim despre atac, trebuie să ne ocupăm totuși de o armată inamică în cantonamentele sale ca de un obiect deosebit; căci, pe de o parte, un asemenea atac este de un tip foarte special, pe de altă parte, el poate fi considerat ca un mijloc strategic de o deosebită eficacitate. Nu este deci vorba aici de surprinderea unui singur cantonament izolat sau al unui corp mic, cantonat în câteva sate, căci măsurile în acest scop sunt de natură cu totul tactică, ci de atacul împotriva unei forțe armate importante, împărțită în cantonamente mai mult sau mai puțin extinse, astfel încât obiectivul nu mai este surprinderea unui cantonament izolat, ci împiedicarea reuneiunii acestor forțe.

Atacul împotriva unei armate inamice în cantonamentele ei înseamnă deci surprinderea unei armate nereunite. Ca această surprindere să poată fi considerată reușită, armata inamică trebuie să nu mai poată ajunge la punctul de adunare stabilit anterior, deci să fie obligată să aleagă unul aflat mai în urmă; deoarece această mutare a punctului de adunare în momentul de ananghie va fi rareori sub distanța unei zile de marș, de obicei chiar de mai multe zile, pierderea de teren rezultată nu este fără importanță, iar acesta este primul avantaj ce revine atacatorului.

Se poate însă ca această surprindere, vizând condițiile generale, să fie totodată, la început, surprinderea câtorva cantonamente distincte; bineînțeles, nu a tuturor și nici a foarte multe, deoarece chiar și această din urmă acțiune ar presupune o extindere a frontului și o dispersare a forțelor armatei atacatoare, cum nu ar fi, în nici un caz, de sfătuit. Deci numai cantonamentele inamice așezate cel mai în față, în direcția coloanelor ce înaintează, pot fi atacate prin surprindere, iar aceasta va reuși rar la toate și în măsură deplină, pentru că apropierea unei forțe atât de mari nu se poate face așa, pe nesimțite. Dar acest element al atacului nu trebuie nicicum neglijat și noi socotim succesele ce rezultă de aici ca al doilea avantaj al unui astfel de atac prin surprindere.

Al treilea avantaj sunt luptele parțiale la care este provocat inamicul și în care poate avea pierderi mari. Într-adevăr, un corp mare de trupe nu se concentrează în punctul principal de adunare pe batalioane separate, ci se concentrează, de obicei, în brigăzi ori divizii, sau măcar în corpuri, iar aceste mase nu pot alerza în fuga mare la locul de adunare, ci, dacă o coloană inamică le întâlnește, sunt obligate să accepte lupta. Se poate desigur închipui că ele înving dacă, de pildă, coloana atacatoare nu a fost destul de puternică, dar chiar cu victoria pierd timp și este în general lesne de înțeles că în asemenea împrejurări și dată fiind tendința generală de a se regrupa mai în urmă, corpul respectiv nu poate face mare uz de victoria sa. Aceste unități pot, însă, să fie și bătute, ceea ce este în sine mai probabil, pentru că nu au avut timp să-și organizeze o rezistență bună. Se poate, deci, ușor închipui că, în condițiile unei surprinderi bine organizate și executate, atacatorul va ajunge, prin aceste lupte parțiale, la trofee importante, care vor fi, după aceea, un element principal în succesul general.

În fine, al patrulea avantaj și cheia de boltă a ansamblului îl constituie o anumită dezorganizare momentană a armatei inamice și o descurajare a ei, care permit rareori să se mai facă uz de forțele în cele din urmă reunite, ci îl obligă, de obicei, pe cel atacat să mai evacueze teritoriu și, în genere, să înceapă un cu totul alt capitol în operațiile sale.

Acestea sunt rezultatele specifice ale unui atac prin surprindere reușit asupra cantonamentelor inamice, adică ale unei surprinderi în care adversarul n-a fost în stare să-și concentreze fără pierderi armata acolo unde plănuise. Dar, prin natura sa, această reușită va avea foarte multe gradații și astfel rezultatele vor fi, într-un caz, foarte însemnate, în altul, abia de luat în seamă. Dar, chiar acolo unde sunt importante, pentru că acțiunea a reușit foarte bine, vor egala rareori rezultatul unei bătălii principale câștigate, în parte pentru că trofee vor fi rareori atât de mari, în parte pentru că efectul ei moral nu poate fi apreciat ca la fel de important.

Acest rezultat de ansamblu trebuie avut în vedere, ca să nu se aștepte de la asemenea acțiuni mai mult decât poate da. Unii o socot un *nec plus ultra** al eficienței ofensive; ceea ce însă nu este de fel, după cum ne învață această cercetare mai amănunțită și istoria militară.

Unul dintre cele mai strălucite atacuri prin surprindere este cel întreprins, în 1643, de ducele de Lorena la Tuttlingen¹⁹⁵, împotriva cantonamentelor franceze, aflate sub comanda generalului Rantzau¹⁹⁶. Corpul francez avusese 16 000 de oameni, a pierdut generalul comandant și 7 000 de oameni. A fost o înfrângere absolută. Lipsa de avanposturi a permis acest rezultat.

Atacul prin surprindere pe care Turenne l-a suferit, în 1645, la Mergentheim (Marienthal cum îi spun francezii), a trebuit să fie într-adevăr considerat, prin efectele sale, tot ca o înfrângere, căci a pierdut 3 000 de oameni din 8 000, în special pentru că s-a lăsat provocat să reziste, într-un moment nepotrivit, cu trupele sale întrunite. De aceea pe un asemenea efect nu se poate conta des: a fost mai curând rezultatul unei acțiuni prost concepute, decât al surprinderii propriu-zise, căci Turenne ar fi putut ușor evita lupta, reunindu-se în altă parte cu trupele sale trimise în cantonamente mai depărtate.

O a treia surprindere devenită celebră este cea întreprinsă de Turenne, în anul 1647, împotriva aliaților aflați în Alsacia sub comanda Marelui Elector, a generalului imperial Bourmonville¹⁹⁷ și a ducelui de Lorena. Trofee au fost foarte mărunte, pierderea aliaților nu trecea de 2 000-3 000 de oameni, ceea ce, la o forță de 50 000 de oameni, nu putea fi hotărâtor; dar ei crezura, totuși, că nu mai pot îndrăzni nici o rezistență în Alsacia și s-au retras înapoi, peste Rin. Acest succes strategic este tot de ce avea nevoie Turenne, dar cauzele nu trebuie căutate în surprinderea propriu-zisă. Turenne a surprins mai mult planurile adversarului decât trupele sale, neînțelegerile dintre înalții comandanți aliați și apropierea Rinului au făcut restul. Această întâmplare merită în genere să fie mai exact examinată, pentru că, de obicei, este greșit înțeleasă.

* În latină, în original – în română aproximativ superlativul extrem, ceva de nedepășit (n. tr.).

În 1741, Neipperg¹⁹⁸ îl surprinde pe Frederic cel Mare în cantonamentele sale, tot rezultatul este însă doar că regele a trebuit să dea bătălia de la Mollwitz, înainte de a-și fi reunit toate forțele și după o schimbare de front:

În 1745, Frederic cel Mare l-a surprins pe ducele de Lorena în cantonamentele sale din Lausitz. Succesul principal rezultă din surprinderea adevărată a unuia din cantonamentele cele mai importante, cel de la Hennersdorf, prin care austriecii suferă o pierdere de 2 000 de oameni; rezultatul general este că ducele de Lorena se întoarce prin Lausitzul superior în Boemia, dar bineînțeles nu este împiedicat să se întoarcă din nou, pe malul stâng al Elbei, în Saxonia, astfel încât, fără bătălia de la Kesseldorf, nu s-ar fi înregistrat nici un rezultat important.

În 1758, ducele Ferdinand surprinde cantonamentele franceze; rezultatul imediat este pierderea câtorva mii de oameni și că francezii au trebuit să ocupe poziții dincolo de râul Aller. Impresia morală trebuie să fi fost ceva mai importantă și să fi avut influență asupra evacuării ulterioare a întregii Westfalii.

Dacă vrem să tragem din aceste diferite exemple o concluzie despre eficacitatea unui asemenea atac, numai primele două pot fi socotite echivalente cu bătălii câștigate. Aici, însă, forțele angajate nu fuseseră decât slabe iar lipsa de avanposturi, potrivit modului de a se purta războiul în acea vreme, a fost o împrejurare foarte favorizatoare. Celelalte patru cazuri, deși trebuie socotite prin atacurile prin surprindere perfect reușite, totuși nu pot fi echivalate, în ceea ce privește rezultatul, cu o bătălie câștigată. Succesul general nu putea interveni, aici, decât față de un adversar slab ca voință și caracter, motiv pentru care a lipsit cu totul în cazul din 1741.

În 1806, armata prusiană a avut planul să-i surprindă în felul acesta pe francezi în Franconia. Cazul se preta desigur unui rezultat suficient. Bonaparte nu era de față, trupele franceze erau risipite în cantonamente foarte extinse, în aceste condiții armata prusiană putea conta, dacă proceda cu mare hotărâre și repeziciune, să-i alunge, cu pierderi mai mici sau mai mari, peste Rin. Dar atâta tot; dacă ar fi contat pe mai mult, de pildă pe o urmărire a avantajelor sale dincolo de Rin sau pe o asemenea superioritate morală încât francezii să nu mai fi îndrăznit, în cursul aceleiași campanii, să reapară pe malul drept al Rinului, această socoteală ar fi fost cu totul lipsită de o bază suficientă.

În 1812, la începutul lui august, când Napoleon și-a oprit armata în regiunea Vitebsk, rușii, venind dinspre Smolensk, au vrut să atace prin surprindere cantonamentele franceze. În cursul operației le pieri însă curajul, și aceasta spre norocul lor, deoarece înaltul comandant francez, cu centrul său, nu numai că le era superior cu mai mult decât dublu, ci era și cel mai hotărât comandant de oști care a existat vreodată; apoi, pierderea câtorva mii de spațiu nu putea decide nimic și nici nu exista prin preajmă vreun obstacol natural ca să poată împinge succesul până acolo, asigurându-l în oarecare măsură. În fine, lucrurile nu se întâmplau într-o campanie ce se țara oboșită spre sfârșitul ei, ci era vorba de primul plan al unui atacator care vrea să-și nimicească total adversarul. Astfel, micile avantaje pe care le poate acorda surprinderea cantonamentelor nu pot apărea decât într-o totală disproporție cu sarcina propusă, ele n-ar fi putut nicidecum echilibra o atât de mare inegalitate de forțe și condiții. Încercarea arată, însă, cum o idee confuză despre acest mijloc poate duce la aplicarea lui cu totul greșită.

Cele spuse până aici pun în lumină obiectul ca *mijloc strategic*. Stă însă în natura obiectului că executarea sa nu este exclusiv tactică, ci că, în parte, ține iarăși de strategie, și anume în măsura în care un asemenea atac se execută pe o lărgime mare; armata care l-a lansat poate ajunge să se bată, și de cele mai multe ori așa se și întâmplă, înainte de a se fi reunit, astfel încât întreaga acțiune devine un conglomerat de lupte distincte. Trebuie să mai spunem deci câteva cuvinte despre cea mai firească organizare a unui asemenea atac.

Prima condiție este, deci, de a ataca frontul cantonamentelor inamice pe o anumită lărgime; căci numai așa va fi cu adevărat posibil să fie surprinse câteva cantonamente, altele să fie tăiate și, în genere, să se provoace dezorganizarea în armata inamică, așa cum ne-am propus. — Numărul coloanelor și intervalul dintre ele depind de împrejurările concrete. Al doilea. Direcția diferitelor coloane trebuie să fie convergentă, față de un punct în care vrem să le reunim; căci și adversarul sfârșește, mai mult sau mai puțin, prin a se reuni și, deci, trebuie s-o facem și noi. Acest punct de concentrare va fi, pe cât se poate, punctul de concentrare al inamicului sau se va afla pe linia de retragere a armatei inamice, bineînțeles cel mai bine unde aceasta este tăiată de un obstacol natural.

Al treilea. Acolo unde se ciocnesc cu forțele inamice, diferitele coloane trebuie să le atace cu mare hotărâre, cu multă îndrăzneală, deoarece condițiile generale le sunt favorabile și, în aseme-

nea caz, îndrăzneala este întotdeauna la locul ei. Consecința este că, în această privință, comandanților de coloane trebuie să li se acorde deplină libertate și putere.

Al patrulea. Planurile de atac tactice împotriva primelor unități inamice ce ar opune rezistență trebuie să fie întotdeauna orientate spre întoarcerea inamicului, de vreme ce principalul efect se așteaptă de la despărțire și tăiere.

Al cincilea. Diferitele coloane trebuie să fie compuse din toate armele și să nu fie prea slabe în cavalerie; s-ar putea să fie chiar bine ca toată rezerva de cavalerie să le fie repartizată; căci ar fi o mare greșală să se creadă că, în astfel de acțiuni, cavaleria ar putea juca un rol principal ca atare. Orice sat, cel mai mic pod, cel mai neînsemnat tufiș o țin în loc.

Al șaselea. Deși este în natura unei surprinderi să nu-i fie îngăduit atacatorului să-și trimită avangarda departe înaintea sa, aceasta este valabil numai pentru etapa apropierei. Dacă lupta a și început cu adevărat în cantonamentele inamice, coloanele de avangardă, compuse din toate armele, trebuie să înainteze cât mai departe posibil, căci prin înaintarea lor rapidă ele pot mări mult confuzia la inamic. Numai astfel atacatorul va fi în stare să captureze câteodată convoiul de bagaje, artilerie, personal administrativ și trenarzi, care obișnuiesc să se târască după un cantonament ridicat în grabă; pe de altă parte, aceste avangărzi trebuie să fie principalul mijloc al întoarcerii și al tăierii.

Al șaptelea. În fine, pentru un eventual caz nefericit, trebuie indicată calea de retragere și punctul de adunare al armatei.

CAPITOLUL 20

DIVERSIUNEA

Prin diversiune se înțelege, în limbajul curent, un atac asupra țării inamice, care sustrage forțe de la punctul principal. Numai dacă aceasta rămâne intenția principală, și nu obiectivul atacat și cucerit cu acest prilej, avem de-a face cu o acțiune de un fel deosebit, altfel rămâne un atac obișnuit.

Bineînțeles că diversiunea trebuie să aibă, totuși, un obiectiv de atacat, căci numai valoarea acestui obiectiv îl poate determina pe inamic să trimită acolo trupe; pe lângă aceasta, în cazul că diversiunea n-ar reuși, astfel de obiective constituie o despăgubire pentru forțele cheltuite.

Aceste obiective ale atacului pot fi, de pildă, fortărețe, depozite importante sau orașe mari și bogate, îndeosebi capitale, contribuții de orice fel, în fine, sprijinirea unor supuși nemulțumiți ai inamicului.

Că diversiunile pot fi utile este lesne de înțeles, dar desigur nu sunt utile întotdeauna, ba adesea sunt chiar dăunătoare. Condiția principală este să sustragă mai multe forțe armate inamice de pe teatrul principal de război decât folosim noi pentru diversiune, căci dacă sustrag tot atât, atunci acțiunea încetează de a mai fi o diversiune și devine un atac secundar, pentru că, în împrejurările date, existând perspectiva de a obține cu forțe mici neproportional de mult, de pildă, a cuceri ușor o fortăreață importantă, acțiunea nu mai trebuie numită diversiune. Este adevărat că se obișnuiește să se mai numească diversiune și când un stat ce se apără de altul este atacat de un al treilea, dar un asemenea atac nu se deosebește de unul obișnuit decât prin direcție, așadar nu este vreun motiv să-i dăm un nume deosebit, căci, în teorie, un nume distinct trebuie să desemneze numai o realitate deosebită.

Dacă, însă, se intenționează să se atragă, cu forțe mai slabe, forțe mai puternice trebuie, evident, ca împrejurări speciale s-o prilejuiască și, deci, nu este suficient pentru scopul unei diversiuni să trimiți oarecari trupe într-un punct ce nu a fost încă atins.

Dacă atacatorul năvălește într-o provincie inamică oarecare, ce nu aparține teatrului principal de război, cu un mic detașament de 1 000 de oameni, pentru a strânge contribuții etc., este firește de prevăzut că inamicul nu îl va putea împiedica tot cu 1 000 de oameni, pe care îi trimite acolo, ci, dacă vrea să-și asigure provincia împotriva năvălitorilor, va trebui să trimită sigur mai mulți. Dar, trebuie pusă întrebarea, nu poate apărătorul, în loc să-și apere provincia sa, să restabilească echilibrul năvălind în provincia corespunzătoare a țării noastre cu un detașament similar? Trebuie, deci, pentru ca atacatorul să dobândească un avantaj, să fie dinainte stabilit că în provincia atacată de noi este mai mult de luat sau de amenințat decât în provincia noastră. Dacă este așa, desigur că o diversiune foarte slabă va ocupa forțe armate inamice mult mai importante.

În schimb, însă, rezultă din firea lucrurilor că, pe măsură ce masele cresc, acest avantaj dispare, căci 50 000 de oameni pot apăra cu succes o provincie mijlocie, nu numai împotriva a 50 000, ci și a unui număr ceva mai mare. La diversiuni puternice, deci, avantajul devine foarte îndoielnic și, cu cât cresc proporțiile ei, cu atât mai decisive trebuie să fie celelalte împrejurări favorabile diversiunii, pentru ca, în genere, să iasă din ea ceva bun.

Aceste împrejurări favorabile pot fi deci:

a) forțe, pe care atacatorul le poate face disponibile pentru diversiune, fără a slăbi atacul principal;

b) puncte de mare importanță ale apărătorului, ce pot fi amenințate de diversiune;

c) supuși nemulțumiți ai apărătorului;

d) o provincie bogată, ce poate furniza importante mijloace de război.

Dacă trebuie să se întreprindă o asemenea diversiune, care să corespundă acestor diferite criterii, se va constata că ocaziile nu sunt frecvente. Dar acum vine încă un punct esențial. Fiecare diversiune aduce războiul într-o regiune în care altfel n-ar fi ajuns; prin aceasta, diversiunea va trezi întotdeauna, mai mult sau mai puțin, forțe armate inamice, care altfel ar fi rămas pasive; acest lucru va fi, însă, deosebit de sensibil dacă inamicul este pregătit să ducă războiul cu miliții și cu înarmarea poporului. Este doar cu totul firesc și experiența ne învață suficient că, dacă o regiune este brusc amenințată de un detașament inamic și nu au fost luate măsuri pentru apărarea ei, toți funcționarii capabili aflați în regiune mobilizează și pun în acțiune tot felul de mijloace extraordinare pentru a preveni răul. Se nasc astfel aici noi forțe de rezistență, și anume din acelea înrudite cu războiul popular și care îl pot ușor stârni.

Acest punct trebuie bine luat în considerare cu prilejul fiecărei diversiuni, ca nu cumva să ne săpăm singuri groapa¹⁹⁹.

Acțiunea din Olanda de Nord, în 1799, cea din insula Walcheren, în 1809, pot fi justificate ca diversiuni numai în măsura în care trupele engleze nu puteau fi folosite altfel, dar este nemîndoielnic că, prin acestea, a fost sporit totalul forțelor de rezistență la francezi și întocmai același efect l-ar avea orice debarcare în Franța propriu-zisă. Amenințarea coastei franceze prezintă, desigur, mari avantaje, pentru că neutralizează, oricum, un număr important de trupe care supraveghează coasta, dar debarcarea cu trupe importante nu se va putea justifica decât dacă se va putea conta pe sprijinul unei provincii împotriva propriului ei guvern.

Cu cât se prevăd mai puțin decizii mari, cu atât mai curând este admisibilă o diversiune, dar bineînțeles cu atât mai mic va fi câștigul ce se poate obține de pe urma ei. Diversiunile sunt doar un mijloc de a pune în mișcare o masă chiar prea stagnantă.

Executarea

1. O diversiune poate include un adevărat atac, în care caz executarea nu are alte caracteristici deosebite decât îndrăzneala și graba.

2. Ea poate însă avea și intenția de a arăta mai mult decât este, fiind totodată demonstrație. Numai o minte isteată, care cunoaște bine condițiile și oamenii, poate sugera ce mijloace sunt de folosit în acest caz. Este firesc că aceasta necesită întotdeauna o mare dispersare de forțe.

3. Dacă forțele folosite nu sunt cu totul neînsemnate, iar retragerea este limitată la anumite puncte, o rezervă, la care totul se poate ralia, este o condiție principală.

CAPITOLUL 21

INVAZIA

Ceea ce avem de spus despre invazie constă aproape numai în explicarea cuvântului. Găsim expresia foarte des folosită la scriitorii mai noi, ba chiar cu pretenția de a desemna printr-însa ceva deosebit – *guerre d'invasion** este o expresie ce revine mereu la francezi. Ea desemnează astfel orice atac înaintând adânc în țara inamică și ar vrea, în orice caz, să-l opună unui atac metodic, adică unul care roade numai la graniță. Dar asta nu este decât o nefilozofică confuzie de limbaj. Dacă un atac rămâne la graniță ori pătrunde adânc în țara inamică, dacă se ocupă, înainte de toate, de cucerirea fortărețelor sau trebuie să caute și să urmărească neîncetat sâmburele

* În franceză, în original – război de invazie (n. tr.).

forței inamice, nu depinde de o manieră, ci este consecința împrejurărilor, cel puțin teoria nu poate accepta altă afirmație. În anumite cazuri, înaintarea adâncă poate fi mai metodică și chiar mai prudentă decât zăbovirea la graniță, în majoritatea cazurilor, însă, nu este decât tocmai rezultatul fericit al unui atac întreprins cu forță și, ca atare, nu se deosebește de acesta.

CAPITOLUL 22

DESPRE PUNCTUL DE CULMINAȚIE AL VICTORIEI*

Nu în orice război învingătorul este în stare să-l zdrobească complet pe adversar. Adesea, ba chiar de cele mai multe ori, intervine un punct culminant al victoriei. Totalitatea experienței o demonstrează suficient; deoarece, însă, obiectul este deosebit de important pentru teoria războiului și constituie punctul de sprijin al aproape tuturor planurilor de campanie, deoarece, totodată, la suprafața lui joacă, în schimbătoare culori, luminile unor aparente contradicții, vrem să-l examinăm mai atent și să ne ocupăm de motivele sale lăuntrice.

Victoria rezultă, de regulă, încă din preponderența sumei tuturor forțelor fizice și morale, incontestabil însă că mărește această preponderență, altfel n-ar fi căutată și scump plătită. Victoria însăși produce neîndoielnic acest efect, și urmările ei îl produc, dar acestea nu până la extrema limită, ci, de obicei, numai până la un anumit punct. Acest punct poate fi situat foarte aproape și câteodată este chiar situat atât de aproape încât toate urmările bătăliei victorioase se pot limita la sporirea superiorității morale. Ne rămâne de cercetat cum se leagă toate acestea.

În progresiunea acțiunii militare, forțele armate întâmpină continuu elemente care le sporesc și altele care le diminuează. Totul depinde, deci, de preponderență. Deoarece orice reducere a forței proprii trebuie considerată ca o creștere a forței inamice, rezultă de aici de la sine că acest dublu flux de creștere și scădere are loc atât în înaintare cât și în retragere.

Este suficient să examinăm cea mai importantă cauză a acestei schimbări într-un caz, pentru a le fi lămurit totodată și pe celelalte.

În înaintare, principalele cauze ale întăririi forțelor sunt:

1. pierderea suferită de forța armată inamică, deoarece este, de obicei, mai mare decât a noastră;
2. pierderea pe care inamicul o suferă în forte armate neanimate, ca magazii, depozite, poduri etc., pierdere pe care n-o împărtășim defel cu inamicul;
3. din clipa în care am călcat pe teritoriul inamic, pierderea de provincii, deci de izvoare ale unor noi forțe armate;
4. pentru noi, câștigarea unei părți din aceste izvoare; cu alte cuvinte, avantajul de a trăi pe contul dușmanului;
5. pierderea de către inamic a coeziunii lăuntrice și a regularității mișcării tuturor părților;
6. aliații adversarului îl părăsesc, iar alții caută alianța noastră;
7. în fine, descurajarea adversarului, care face, în parte, să-i cadă armele din mâini.

Cauzele slăbirii forțelor sunt:

1. Că suntem obligați să asediem fortărețele inamice, să le luăm cu asalt sau să le supraveghem; sau că inamicul făcea înainte de victorie același lucru și, în retragere, își adună aceste trupe;
2. Din clipa în care pășim pe teren inamic, natura teatrului de război se schimbă, devine ostilă; trebuie să-l ocupăm, căci ne aparține numai în măsura în care l-am ocupat, și totuși opune peste tot rezistență întregii noastre mașini, ceea ce trebuie să ducă, în mod necesar, la slăbirea efectelor ei;
3. Ne îndepărtăm de resursele noastre, în timp ce inamicul se apropie de ale sale; aceasta provoacă stagnări în înlocuirea forțelor cheltuite;
4. Pericolul în care se află statul amenințat cheamă alte puteri în apărarea lui;
5. În fine, eforturi mai mari ale adversarului, din cauza amplitudinii primejdiei, în schimb o relaxare a eforturilor din partea statului ce învinge.

Toate aceste avantaje și dezavantaje pot să existe concomitent, să se întâlnească, așa-zicând, sau să-și continue drumul în direcții opuse. Numai ultimele se înfruntă ca adevărate opoziții, nu

* Vezi capitolele 4 și 5.

pot trece una de alta, se exclud, deci, reciproc. Toate acestea arată cât de infinit de felurite pot fi efectele victoriei, după cum îl amătesc pe adversar sau îl împing la eforturi mai mari.

Vrem să încercăm să caracterizăm fiecare din diferitele puncte cu câteva observații:

1. Pierderile forței armate inamice, după o înfrângere, pot fi cele mai mari în prima clipă, iar apoi să scadă zi de zi, până ce ajung într-un punct unde se echilibrează cu ale noastre, pot însă să și crească zilnic, în progresie ascendentă. Hotărăște diferența de situații și împrejurări. În general, se poate spune numai că, la o armată bună, va fi obișnuit primul caz, la una proastă, al doilea; în această privință, după spiritul armatei, cel mai important este spiritul guvernului. Este foarte important, în război, de deosebit cele două cazuri, pentru a nu înceta când ar trebui mai vârtos să începi, și invers.

2. De asemenea, pierderile inamicului de forțe armate neanimate pot crește sau descrește, iar aceasta depinde de amplasarea și constituirea întâmplătoare a depozitelor sale. De altfel, în ziua de azi, acest obiectiv nu se mai poate măsura în importanță cu celălalt.

3. Al treilea avantaj trebuie să crească în mod necesar pe măsura înaintării, ba se poate spune că va fi luat în considerare abia după ce am înaintat adânc în statul inamic, adică am lăsat în urmă un sfert până la o treime din teritoriile sale. De altfel, mai intră la socoteală și valoarea proprie pe care aceste provincii o au în raport cu războiul.

De asemenea, al 4-lea avantaj trebuie să crească o dată cu înaintarea.

Dar despre aceste două avantaje din urmă este de observat că influența lor asupra forțelor armate angrenate în luptă se face rareori simțită repede, că ele acționează abia încet și ocolit, că, deci, de dragul lor nu trebuie prea tare întinsă coarda, adică nu trebuie intrat într-o situație periculoasă.

Al 5-lea avantaj, iarăși, intră în considerare atunci când înaintarea noastră a fost importantă, iar forma țării inamice permite să despartă de masivul principal câteva provincii care, de obicei, se atrofiază rapid, ca membre ligaturate.

Avantajele al 6-lea și al 7-lea este cel puțin probabil să crească o dată cu înaintarea, de altfel vom mai vorbi de ele mai jos.

Să trecem acum la cauzele de slăbire.

1. Asedierea, luarea cu asalt și blocarea fortărețelor vor crește, în majoritatea cazurilor, o dată cu înaintarea. Această slăbire singură acționează atât de puternic asupra stadiului momentan al forțelor armate încât, în această privință, poate întrece ușor toate avantajele. Desigur, în vremea recentă s-a început să se ia cu asalt fortărețele cu trupă foarte puțină sau să fie supravegheate cu și mai puțină; iar inamicul trebuie să amplaseze garnizoane în aceste fortărețe. Totuși fortăreața rămâne un element important de securitate. Garnizoanele constau, de obicei, pe jumătate din oameni care înainte nu participau la joc; în fața fortărețelor aflate pe șoseaua de legătură, atacatorul are nevoie de dublul garnizoanei, iar dacă vrea să asedieze în toată regula sau să înfometeze măcar o singură fortăreață importantă, asta costă o mică armată.

2. A doua cauză, instalarea unui teatru de război în țara inamică, crește în mod necesar o dată cu înaintarea și este mai puternică decât prima, dacă nu pentru situația momentană a forțelor armate, cu atât mai mult pentru situația lor pe durată.

Numai acele părți din țara inamică pe care le-am ocupat le putem considera teatrul nostru de război, adică cele în care am lăsat fie mici detașamente în câmp deschis, ori, ici-colo, garnizoane în orașele mai importante sau în localitățile de etapă; oricât ar fi de mici aceste garnizoane lăsate de noi în urmă, tot slăbesc considerabil forțele noastre armate. Dar asta este încă cel mai mic lucru.

Fiecare armată are flancuri strategice, este vorba de teritoriul ce se întinde de ambele părți ale liniilor ei de comunicații; deoarece le are și armata inamică, slăbiciunea acestor părți nu este sensibilă. Aceasta, însă, numai în propria țară; de cum ne aflăm în țară inamică, slăbiciunea acestor părți devine sensibilă, pentru că la o linie foarte lungă, puțin sau deloc apărată, chiar cea mai neînsemnată acțiune promite un rezultat oarecare, iar asemenea acțiuni se pot ivi peste tot într-un teritoriu ostil.

Cu cât se înaintează mai adânc, cu atât mai lungi devin aceste flancuri și pericolul rezultat din ele crește în proporție tot mai mare; căci, nu numai că ele sunt greu de acoperit, ci spiritul de inițiativă al inamicului abia este provocat de liniile de comunicații lungi și neapărate, iar consecințele pe care le poate avea pierderea lor în caz de retragere sunt din cele mai serioase.

Toate acestea contribuie să adauge armatei ce înaintează cu fiecare pas o greutate în plus, astfel încât, dacă nu a pornit cu o superioritate neobișnuită, se vede treptat tot mai limitată în planurile sale, tot mai slăbită în forța ei de izbire și, până la urmă, se simte nesigură și îngrijorată în situația ei.

3. A treia cauză, distanța față de izvorul din care forțele armate ce slăbesc continuu trebuie, tot continuu, completate, crește o dată cu înaintarea. O armată cuceritoare seamănă, în această privință, cu lumina unei lămpi; cu cât scade uleiul în rezervor și se depărtează de focar, cu atât scade lumina, până ce la urmă se stinge.

Desigur că bogăția provinciilor cucerite poate diminua simțitor acest rău, dar nu-l poate niciodată înlătura cu totul, pentru că sunt multe ce trebuie să le obții de acasă, îndeosebi oamenii, și pentru că, în *generalitatea cazurilor*, furniturile țării inamice nu sunt atât de rapide și de sigure ca cele din propria țară, deoarece pentru o necesitate apărută pe neașteptate nu se poate găsi ajutor atât de repede, iar nici neînțelegerile și greșelile de tot felul nu pot fi atât de curând descoperite și remediate.

Dacă suveranul nu-și comandă personal armata, cum a devenit uzul în ultimele războaie, dacă nu mai este aproape de ea, din aceasta rezultă încă un nou dezavantaj foarte mare, provocat de pierderea de timp cu întrebatul și răspunsul, căci cele mai largi împuterniciri ale unui înalt comandant nu pot acoperi larga sferă a activității sale.

4. Schimbarea legăturilor politice. Dacă modificările pe care le provoacă victoria sunt de așa natură încât îi vor fi dezavantajoase învingătorului, probabil că vor sta în proporție directă cu progresele sale, aceeași fiind situația dacă i-ar fi avantajoase. Aici totul depinde de legăturile politice existente, de interese, obiceiuri, tendințe, de suverani, miniștri, favoriți, metrese etc. În general, se poate spune doar că, dacă este învins un stat mai mare, care are aliați mici, aceștia de obicei îl părăsesc curând, iar atunci învingătorul devine mai puternic cu fiecare lovitură; dacă însă statul învins este mai mic, e mult mai probabil să i se ivească apărători, dacă este amenințat în existența sa, iar alții care au contribuit la zdruncinarea lui vor întoarce foaia, dacă vor socoti că s-a mers prea departe.

5. Rezistența mai mare provocată la inamic. Uneori îi cad inamicului armele din mâini de spaimă și uluială, alteori îl cuprinde un entuziasm extraordinar – toată lumea aleargă la arme și rezistența este mult mai puternică după prima înfrângere decât înaintea ei. Caracterul poporului și al guvernului, natura țării, legăturile ei politice sunt elementele din care trebuie dedusă ipoteza probabilă. Cât de înfinit diferite fac numai aceste ultime două puncte toate acele planuri care, într-un caz și în celălalt, trebuie și este îngăduit să fie făcute în război! În timp ce unul pierde cea mai bună ocazie din timorare și așa-zisă procedură metodică, altul intră la apă până peste urechi și arată după aceea uluit și mirat, ca unul scos din baltă.

Mai trebuie să pomenim aici relaxarea ce intervine adesea la învingător acasă, când pericolul a fost îndepărtat, în timp ce, dimpotrivă, ar fi nevoie de eforturi mai mari pentru a consolida victoria. Dacă se aruncă o privire de ansamblu asupra acestor diferite principii contrare, rezultă fără îndoială că folosirea victoriei, înaintarea în războiul ofensiv diminuează, în generalitatea cazurilor, superioritatea cu care atacatorul a început, ori pe care a dobândit-o prin victorie.

Aici trebuie, în mod necesar, să ni se pună întrebarea – dacă așa stau lucrurile – oare ce-l împinge pe învingător înainte, pe calea victoriei, la continuarea ofensivei? Și se mai poate numi asta într-adevăr o folosire a victoriei? Nu ar fi mai bine să se oprească acolo unde n-a avut loc încă nici o diminuare a superiorității obținute?

La aceasta trebuie bineînțeles răspuns: superioritatea forțelor armate nu este scopul, ci mijlocul. Scopul este fie să-l zdrobești pe inamic, fie să-i iei măcar o parte din teritoriile sale, pentru a ajunge astfel într-o poziție avantajată, *într-adevăr nu în ce privește starea momentană a forțelor armate*, ci pentru starea războiului și păcii. Chiar dacă vrem să-l zdrobim cu totul pe adversar, trebuie să acceptăm situația că fiecare pas al nostru înainte ne diminuează superioritatea, rezultând de aici, în mod necesar, că ea ar trebui să ajungă la zero înainte de prăbușirea inamicului; prăbușirea sa poate avea loc înainte și, chiar dacă această prăbușire s-ar putea obține numai cu ultimul minim de superioritate, tot ar fi o greșală de a nu-l fi folosit în acest scop.

Superioritatea avută sau dobândită în război este deci numai mijlocul, nu scopul, și trebuie să fie folosită pentru atingerea acestuia. Dar trebuie cunoscut punctul până la care se poate merge, pentru a nu-l depăși, culegând, în loc de noi avantaje, doar rușine.

Nu mai este necesar să invocăm diferite exemple pentru a dovedi că în atacul strategic așa se petrec lucrurile cu epuizarea superiorității strategice; dimpotrivă, mulțimea fenomenelor ne-a îndemnat să căutăm cauzalitatea internă a acestei epuizări. Numai de la apariția lui Bonaparte cunoaștem campanii între popoare civilizate în care superioritatea a dus, fără întrerupere, până la prăbușirea adversarului. Înaintea lui, fiecare campanie se termina prin aceea că armata pe cale de a învinge căuta să atingă un punct în care se putea menține cu simplul echilibru, și că în acest punct înceta dezvoltarea succesului sau chiar, în unele cazuri, devenea necesară o retragere. Acest punct culminant al victoriei se va întâlni și în continuare, în toate războaiele în care zdrobirea adversarului nu poate constitui obiectivul războiului, și așa vor fi doar întotdeauna majoritatea războaielor. Așadar, obiectivul firesc al tuturor planurilor de campanie este punctul de cotitură în care atacul trece în apărare.

Depășirea acestui obiectiv însă, nu este, cumva, numai o încordare *inutilă* de forțe, care nu mai oferă vreun succes, ci chiar o încordare *dăunătoare*, care provoacă riposte, iar, după o experiență absolut generală, aceste riposte au întotdeauna efecte disproporționate. Fenomenul acesta este atât de general, pare atât de firesc și de înțeles sufletului omenesc, încât ne putem lipsi de a-l enunța cauzelor amănunțit. În toate cazurile, principalele cauze sunt lipsa de organizare în țara abia cucerită și puternicul contrast provocat în conștiințe de o pierdere importantă față de noul succes așteptat. Forțele morale, încurajarea pe de o parte, care crește adesea până la bravadă, demoralizarea de cealaltă parte, încep să joace aici, de obicei, un rol neobișnuit de activ. Pierderile în retragere devin prin aceasta mai mari și, de regulă, mulțumești Cerului dacă scapi cu restituirea celor cucerite, fără să suferi pierderi în propriile teritorii.

Aici trebuie înlăturată o aparentă contradicție, ce pare să rezulte din cele de mai sus.

Într-adevăr s-ar putea crede că superioritatea, mai există atâtea vreme cât continuă progresiunea atacului, și deoarece apărarea, care intervine la sfârșitul înaintării victorioase, este o formă mai puternică a războiului decât atacul, ar fi și mai mic riscul să devii pe neașteptate cel mai slab.

Totuși așa este și, dacă cercetăm istoria, trebuie să recunoaștem că, adesea, cea mai mare primejdie a unei schimbări nefericite apare anume în clipa în care atacul încetează și devine apărare. Să cercetăm cauza acestui fapt.

Superioritatea pe care am atribuit-o formei defensive a războiului rezidă în:

1. folosirea terenului;
2. posesiunea unui teatru de război organizat;
3. sprijinul poporului;
4. avantajul de a-l aștepta pe inamic.

Este evident că nu întotdeauna aceste principii vor exista și vor fi eficace în egală măsură; în consecință, o apărare nu va fi întotdeauna egală cu alta, așadar, apărarea nu va avea întotdeauna aceeași superioritate asupra atacului. Acesta trebuie să fie îndeosebi cazul la o apărare care începe după un atac epuizat și al cărui teatru de război se află de obicei în vârful unui triumf ofensiv, împins foarte mult înainte. Această apărare păstrează neschimbat, din cele patru avantaje, numai pe primul, folosirea terenului, al doilea dispare de cele mai multe ori cu totul, al treilea devine negativ, iar al patrulea rămâne foarte slăbit. Numai despre acesta din urmă, câteva explicații.

Dacă, într-adevăr, echilibrul închipuit în care se desfășoară adesea, fără rezultat, campanii întregi, pentru că cel ce ar trebui să acționeze nu are fermitatea necesară, împrejurare în care noi găsim avantajul așteptării – dacă acest echilibru este tulburat de un act ofensiv, dacă interesul inamicului este lezată, voința lui este împinsă la acțiune, probabilitatea ca el să rămână într-o nehotărâre pasivă se reduce foarte mult. O apărare organizată pe teritoriul inamic are un caracter mult mai provocator decât una organizată acasă; i se imprimă oarecum principiul ofensiv și, prin aceasta, natura ei slăbește. Liniștea pe care Daun i-a acordat-o lui Frederic II în Silezia și Saxonia, nu i-ar fi permis-o în Boemia.

Este, așadar, limpede că apărarea împletită într-o întreprindere ofensivă este slăbită în toate principiile sale esențiale și, deci, nu va mai avea superioritatea ce-i revenea din capul locului asupra atacului.

După cum nici o campanie de apărare nu este compusă numai din elemente defensive, tot astfel nici o campanie ofensivă nu constă numai din elemente ofensive, căci, în afară de scurtele perioade intermediare ale fiecărei campanii, în care ambele armate se află în defensivă, orice atac ce nu ajunge până la pace trebuie să se termine, în mod necesar, cu o apărare.

În felul acesta, apărarea însăși contribuie la slăbirea atacului. Asta este atât de puțin o vană subtilitate încât considerăm, dimpotrivă, că principalul dezavantaj al atacului este de a fi puși de el, ulterior, în situația unei apărări cu totul dezavantajoase.

Și astfel se explică, deci, cum deosebirea, existență inițial între forța formei de război ofensive și cea a formei defensive, devine treptat tot mai mică. Vrem numai să mai arătăm cum poate dispărea cu totul și cum, pentru scurt timp, se poate transforma într-o mărime contrară.

Dacă ni se permite să recurgem la o noțiune de sprijin din natură, vom putea să ne exprimăm mai scurt.

Această noțiune este timpul, de care în lumea materială orice forță are nevoie pentru a se manifesta. O forță ce ar fi suficientă pentru a opri un corp în mișcare, dacă ar fi folosită încet și treptat, va fi depășită de el, dacă lipsește timpul. Această lege a lumii materiale este o imagine excelentă pentru multe fenomene ale vieții noastre launtrice. Dacă ne-am pornit o dată pe o anumită direcție de gândire, orice motiv, suficient în sine, nu mai este în stare să provoace o schimbare sau o oprire. Este nevoie de timp, de liniște, de impresii durabile asupra conștiinței. Așa este și în război. Dacă sufletul a adoptat o anumită direcție, înainte spre obiectiv sau înapoi spre un port salvator, se întâmplă cu ușurință ca motivele cel obligă pe unul să se oprească, cel îndreptătesc pe celălalt să continue înaintarea, să nu fie lesne resimțite în toată puterea lor și, deoarece, între timp acțiunea continuă, în fluxul mișcării se trece, fără să se bage de seamă, peste linia de echilibru, peste linia de culminație; ba chiar se poate întâmpla ca atacatorului, sprijinit de forțele morale care se află indeosebi în atac, înaintarea să-i fie, în ciuda sleirii forțelor, mai puțin grea decât oprirea în loc, ca și cailor ce trag o povară la deal. Prin aceasta credem că am arătat cum, fără contradicție internă, atacatorul poate trece de acel punct care, în momentul opririi și al apărării, îi mai poate promite succese, adică echilibrul. Este, deci, important să se stabilească corect acest punct la planificarea campaniei, atât pentru atacator, ca să nu întreprindă nimic peste posibilitățile sale, cu alte cuvinte să nu facă datorii, cât și pentru apărător, ca să distingă și să folosească această eventuală greșală a atacatorului.

Dacă aruncăm acum o privire înapoi asupra tuturor obiectelor pe care un înalt comandant trebuie să le aibă în vedere când ia această hotărâre, și ne amintim că direcția și valoarea celor mai importante dintre ele trebuie să o evalueze, într-o măsură, trebuie să o ghicească numai printr-o vedere de ansamblu asupra multor altor condiții apropiate și depărtate – că *trebuie să ghicească* dacă după prima lovitură armata inamică va vâdi un sămbure mai solid, o densitate tot mai mare sau, dimpotrivă, se va preface în pulbere, ca acele butelii bologneze, de cum le este zgăriată suprafața; – că *trebuie să ghicească* cât va fi de mare slăbirea și paralizia pe care o va provoca, în gospodăria de război a inamicului, scarea anumitor resurse, întreruperea anumitor legături; – că *trebuie să ghicească* dacă inamicul va cădea leșinat de durerea rănilor sale sau, dimpotrivă, va fi exasperat de mânie, ca un taur rănit; – că *trebuie să ghicească* dacă celelalte puteri vor fi speriate sau indignate, dacă și ce alianțe politice se vor face sau se vor desface; – dacă ne mai gândim că toate acestea și încă multe altele trebuie să le nimerească prin finețea judecății sale, așa cum nimerește un țințas ținta, trebuie să recunoaștem că un asemenea act al spiritului uman nu este puțin lucru. Judecății i se oferă o mie de căi greșite, care se pierd într-o direcție sau alta; și ceea ce nu fac mulțimea, încălcirea și multiplicitatea obiectelor, fac riscul și răspunderea.

Și astfel se întâmplă că marea majoritate a înalților comandanți preferă să rămână mult în urma țintei, decât să ajungă prea aproape de ea, și că un curaj splendid și un spirit foarte întreprinzător trec deseori dincolo de ea și, deci, nu-și ating scopul. Numai cel ce înfăptuiește cu mijloace mărunte lucruri mari se dovedește țințas iscusit.

CARTEA A VIII-A²⁰⁰

PLANUL DE RĂZBOI

CAPITOLUL 1

INTRODUCERE

În capitolul despre natura și scopul războiului* am schițat oarecum noțiunea sa generală și am sugerat relațiile sale cu obiectele ce-l înconjoară, pentru a începe cu un concept fundamental corect. Am lăsat să se întrevadă variatele dificultăți pe care le întâmpină cu acest prilej rațiunea, rezervându-ne o analiză mai precisă a lor și ne-am oprit la rezultatul că zdrobirea inamicului, deci nimicirea forțelor sale armate, ar fi obiectivul principal al întregii acțiuni militare. Această ne-a pus în situația să arătăm, în capitolul următor, că mijlocul de care se servește acțiunea militară este numai lupta. În felul acesta, credem că am dobândit deocamdată un punct de vedere just.

După ce am parcurs separat cele mai importante relații și forme care se ivesc în acțiunea militară în afară de luptă, pentru a indica mai precis valoarea lor, parte după firea lucrurilor, parte din experiența ce o oferă istoria militară, pentru a le epura de concepții neprecise, echivoce, ce obișnuiesc să fie legate de ele, și a face să reiasă, peste tot, cum se cuvine, ca esențial, obiectivul adevărat al acțiunii militare, nimicirea inamicului, ne întoarcem acum la ansamblul războiului, propunându-ne să vorbim despre planul de război și planul de campanie și suntem deci nevoiți să facem iar legătura cu noțiunile tratate în cartea noastră întâi.

În capitolele acestea, ce trebuie să trateze problema de ansamblu, este cuprinsă esența strategiei, elementele ei cele mai cuprinzătoare și mai importante. Pășim, nu fără sfială, în partea cea mai intimă a domeniului ei, în care converg toate celelalte fire.

Într-adevăr, această sfială este întru totul justificată.

Dacă vedem, pe de o parte, cum acțiunea militară apare astfel ca foarte simplă, când se aude și se citește cum tocmai cei mai vestiți înalți comandanți se exprimă despre ea în modul cel mai simplu și firesc, cum cămărirea și mușcarea acestei mașini greoaie, compusă dintr-o sută de mii de elemente, apare în vorbirea lor ca și cum ar fi vorba de propria lor persoană, astfel încât întregul, uriașul act al războiului este individualizat într-un fel de duel, când, apoi, se află că motivele acțiunii lor s-ar explica ba prin câteva idei simple, ba prin vreo impulsie a sentimentului, când se vede această manieră ușoară, sigură, am fi chiar tentați să spunem ușuratică, în care abordează chestiunea – și vedem, de cealaltă parte, numărul relațiilor ce se prezintă spiritului cercetător, distanțele mari, adesea nedeterminate, până la care se întind diversele fire și numărul infinit de combinații ce ni se înfățișează, când ne mai gândim și la obligația pe care o are teoria de a cuprinde sistematic, adică în mod clar și complet, aceste obiecte și de a reduce mereu acțiunea la necesitatea cauzei suficiente, ne cuprinde, cu o forță irezistibilă, teama de a cădea într-un dogmatism pedant, de a ne târia prin zonele inferioare ale unor noțiuni greoaie și a nu-l întâlni, deci, niciodată pe vestitul înalt comandant, cu ușoara lui privire de ansamblu. Dacă acesta ar fi să fie rezultatul strădaniilor teoretice, ar fi tot atât de bine, sau chiar mai bine, ca ele nici să nu fi fost întreprinse; asemenea strădării atrag asupra teoriei disprețul talentului și ajung să fie curând uitate. Pe de altă parte, această ușoară viziune de ansamblu a înaltului comandant, acest mod simplu de reprezentare, această personificare a întregii acțiuni militare este în mod atât de absolut sufletul oricărei conduceri bune a războiului, încât numai în această manieră extraordinară se poate închipui acea libertate a spiritului necesară pentru a putea stăpâni elementele și a nu se lăsa dominat de ele.

Cu oarecare sfială pășim mai departe; o putem face numai dacă urmăm calca ce ne-am trasat-o încă de la început. Teoria să lumineze cu o privire limpede mulțimea obiectelor, pentru ca inteligența să se orienteze mai ușor între ele, să smulgă buruienile, cărora eroarea le-a permis

* Un capitol cu acest titlu nu există în versiunea editată de Marie von Clausewitz, după care s-au orientat toate edițiile următoare. Probabil că autorul se referă astfel aici la un capitol dintr-o versiune anterioară a cărții I, refăcută de el ulterior, care trebuie să fi conținut, aproximativ, cele cuprinse în primele două capitole ale acestei cărți din versiunea ultimă, tipărită după moartea sa (n. tr.).

să tâșnească de peste tot, să arate relațiile lucrurilor între ele, să distingă importantul de neimportant. Acolo unde noțiunile se adună de la sine într-un astfel de sămbure de adevăr, pe care noi îl numim principiu, unde ele respectă de la sine o astfel de linie, care constituie o regulă, acolo teoria trebuie s-o afirme.

Cu ce se alege, însă, spiritul din această peregrinare subterană printre noțiunile fundamentale ale chestiunii, razele de lumină ce sunt trezite de el, iată folosul pe care teoria îl aduce spiritului. Ea nu-l poate înarma cu formule pentru rezolvarea problemelor, nu-i poate îngredi drumul, făcând din el o îngustă cărare a necesității, de ambele părți ale căreia să alinieze principiile. Teoria îi îngăduie spiritului să arunce o privire asupra mulțimii obiectelor și a relațiilor lor, iar apoi îl slobozește iarăși în zonele mai înalte ale acțiunii, pentru a acționa acolo pe măsura capacităților naturale ce i-au fost hărăzite, cu activitatea unită a tuturor, și a deveni conștient de ce e *adevărat* și ce e *just*, ca de un unic gând limpede, care, iscat prin impresia comună a tuturor acelor forțe, pare a fi mai mult un produs al sentimentului decât al gândirii.

CAPITOLUL 2 RĂZBOI ABSOLUT ȘI RĂZBOI REAL

Planul de război cuprinde întreaga acțiune militară, printr-însul ea devine o acțiune unică, care trebuie să aibă un scop final definitiv, în care toate scopurile distincte s-au echilibrat. Nu se începe nici un război, sau cel puțin înțeles ar fi să nu se înceapă nici unul, fără să-ți spui ce vrei să obții prin el și ce în cursul lui, unul fiind scopul, celălalt obiectivul²⁰¹.

Această idee principală indică toate direcțiile, determină cantitatea mijloacelor, măsura energiei și își manifestă influența până în cele mai mici verigi ale acțiunii.

Am spus, în primul capitol, că zdrobirea adversarului este obiectivul firesc al acțiunii militare și că, dacă vrem să rămânem la rigoarea filozofică a noțiunii, în fond nici nu poate exista alt obiectiv.

Deoarece această idee trebuie gândită de ambele părți beligerante, ar reieși de aici că nu poate exista oprire în acțiunea militară și lucrurile nu s-ar putea liniști până ce una din părți nu ar fi cu adevărat zdrobită.

În capitolul despre oprirea în acțiunea militară* am arătat cum principiul pur al ostilității aplicat purtătorului său, omul, și tuturor împrejurărilor din care se naște războiul, suferă o oprire și o moderație din motive interne ale mașinii.

Dar această modificare este departe de a fi suficientă pentru a ne duce de la noțiunea inițială de război la forma concretă a acestuia, așa cum o găsim aproape pretutindeni. Cele mai multe războaie apar doar ca o indignare reciprocă, în care fiecare recurge la arme pentru a se apăra pe sine, a-i inspira celui alt teamă și a-i da, la ocazie, o lovitură. Deci nu sunt puse laolaltă două elemente ce se distrug reciproc, ci sunt tensiuni ale unor elemente încă despărțite, ce se descarcă în mici lovituri distincte.

Care este, însă, peretele despărțitor neconducător, ce împiedică descărcarea totală? De ce nu este satisfăcut conceptul filozofic? Acel perete despărțitor constă din marele număr de lucruri, forțe, relații pe care războiul le atinge în viața de stat, și prin nenumăratele meandre a căror consecvență logică nu poate fi la fel de ușor dedusă ca pe firul simplu al câtorva concluzii. În aceste meandre consecvența logică se înfundă, iar omul obișnuit să acționeze, în cele mari și în cele mărune, mai mult după oarecare concepții și sentimente predominante decât după stricta consecvență logică, abia dacă ajunge să-și dea aici seama de confuzia, imperfecțiunea și inconsecvența sa.

Dar chiar dacă inteligența care pornește războiul ar fi putut parcurge cu adevărat toate aceste relații, fără a-și pierde nici un moment din vedere obiectivul, toate celelalte inteligențe din stat, ce ar fi de luat în considerare cu acest prilej, n-ar putea face chiar la fel, și așa s-ar naște o opunere și, implicit, ar fi nevoie de o forță care să învingă inerția întregii mase, iar această forță va fi, de cele mai multe ori, insuficientă.

Această inconsecvență are loc la una din ambele părți ori la cealaltă, ori la amândouă, și devine astfel cauza ce face ca războiul să ajungă cu totul altceva decât ar trebui să fie după noțiunea sa, să ajungă un hibrid, o ființă fără coerență internă.

* Cartea a III-a, capitolul al 16-lea (n. tr.).

Așa îl găsim aproape peste tot și s-ar putea naște îndoieli că concepția noastră despre natura absolută ce-i revine ar avea oarecare realitate, dacă n-am fi văzut, tocmai în zilele noastre, adevăratul război apărând în această perfecțiune absolută. După o scurtă introducere făcută de Revoluția franceză, necrutătorul Bonaparte l-a dus repede la acest punct²⁰². Sub el, războiul a înaintat fără răgaz, până ce adversarul a fost înfrânt; și aproape tot atât fără de răgaz au urmat contraloviturile. Nu este oare necesar și firesc ca acest fenomen să ne ducă înapoi la noțiunea inițială a războiului, cu toate severele sale consecințe?

Să rămânem, deci, la această noțiune și să judecăm după ea toate războaiele, oricât s-ar îndepărta de ea? Să deducem din ea toate cerințele teoriei?

Trebuie să ne hotărâm acum în această privință, pentru că nu putem spune nici o vorbă cu înțeles despre planul de război, fără a fi hotărât, cu noi înșine, dacă războiul trebuie să fie numai așa sau dacă mai poate fi și altfel.

Dacă ne hotărâm pentru prima ipoteză, teoria noastră se va apropia mai mult de necesitatea logică, va fi mai curând o chestiune clară, pusă la punct. Dar ce să spunem atunci despre toate războaiele care au fost duse de la Alexandru și câteva campanii ale romanilor încoace, până la Bonaparte? Ar trebui să le condamnăm pe toate câte sunt și poate că tot n-am putea-o face, fără să ne rușinăm de îngâmfarea noastră. Ceea ce este însă grav, e că ar trebui să ne spunem că, poate, în deceniul viitor va fi din nou un război de acest tip, în ciuda teoriei noastre, și că această teorie, cu o logică puternică, tot rămâne foarte neputincioasă față de forța împrejurărilor. Va trebui, deci, să ne resemnăm a nu construi războiul din noțiunea lui pură, cum ar trebui să fie, ci să lăsăm loc tuturor elementelor eterogene ce i se amestecă și i se adaugă, întregii greutatei naturale și frecării părților, tuturor inconsecvențelor, neclarităților și șovăielilor spiritului uman. Va trebui să adoptăm părerea că războiul și forma ce i se dă rezultă din idei, sentimente și relații care l-au precedat imediat, ba chiar, dacă vrem să spunem tot adevărul, trebuie să recunoaștem că acesta a fost cazul chiar și atunci când a luat forma sa absolută, anume sub Bonaparte.

Dacă se impune asta, se mai impune să recunoaștem că războiul se iscă și-și dobândește forma nu dintr-o echilibrare finală a nenumăratelor condiții pe care le implică, ci dintr-unele din ele, care sunt tocmai predominante. De aici rezultă de la sine că războiul se întemeiază pe un joc de posibilități, probabilități, noroc și nenoroc, în care stricta consecvență logică se pierde adesea cu totul, fiind de fapt, în acestea, un instrument foarte neajutorat și stânjenitor al inteligenței; mai rezultă de aici că războiul poate fi ceva care este când mai mult, când mai puțin război.

Teoria trebuie să le recunoască pe acestea toate, dar este datoria ei să așeze în frunte forma absolută a războiului și s-o folosească ca un punct de reper general, pentru ca acel ce vrea să învețe ceva din teorie să se obișnuiască să nu piardă niciodată din vedere forma absolută a războiului, s-o considere ca măsura fundamentală a tuturor speranțelor și temerilor sale, pentru a se apropia de ea *când poate sau când trebuie*.

Că o concepție principală, ce stă la baza gândirii și a acțiunii noastre, îi dă războiului un anumit ton și caracter, chiar atunci când motivele nemijlocite de decizie vin din cu totul alte zone, este la fel de sigur ca faptul că pictorul poate da tabloului său cutare sau cutare altă tonalitate, după culorile de fond pe care le folosește.

Faptul că teoria o poate face acum cu eficiență, o datorează ultimelor războaie. Fără aceste exemple, ce ne avertizează de forța distructivă a elementului dezlănțuit, degeaba ar răguși teoria strigând; nimeni n-ar considera posibil ceea ce am trăit acum cu toții.

Ar fi îndrăznit Prusia, în 1798, să invadeze Franța cu 70 000 de oameni, dacă ar fi prevăzut că riposta, în caz de nereușită, va fi atât de puternică, încât să răstoarne grămadă vechiul echilibru european?

Ar fi început Prusia, în 1806, războiul împotriva Franței cu 100 000 de oameni, dacă și-ar fi închipuit că primul foc de pistol va fi scânteia aruncată în cuptorul de mină, care o va face să sară în aer?

CAPITOLUL 3

A. COEZIUNEA INTERNĂ A RĂZBOIULUI

După cum se are în vedere forma absolută a războiului sau una reală, mai mult ori mai puțin depărtată de aceasta, apar două concepții diferite despre rezultatul său.

În forma absolută de război, unde totul decurge din motive necesare, toate se îmbucă repe-
de, nu rezultă nici un spațiu intermediar neesențial, neutru, dacă se poate spune așa, există, din
pricina multiplelor efecte reciproce pe care războiul le cuprinde*, din pricina conexiunii în care
se află, strict vorbind în întregul șir al succesivelor lupte**, din pricina punctului culminant pe
care îl are fiecare victorie, dincolo de care începe zona pierderilor și a înfrângerilor***, din pri-
cina tuturor acestor împrejurări naturale ale războiului, afirm că există numai un singur rezultat,
și anume *rezultatul final*. Până atunci nimic nu e decis, nimic câștigat, nimic pierdut. Aici este
locul în care trebuie fără încetare să ne spunem: sfârșitul încununează opera. În această concep-
ție, deci, războiul este un tot indivizibil, ale cărui părți (diferitele rezultate) au valoare numai în
raport cu acest întreg. Cucerirea Moscovei și a unei jumătăți din Rusia, în 1812, avea valoare
pentru Bonaparte numai dacă îi asigura pacea dorită. Această cucerire nu era, însă, decât o par-
te a planului său de campanie, și din acesta mai lipsea încă o parte, anume zdrobirea armatei
rusești; dacă încercăm, cu mintea, s-o adăugăm pe aceasta celorlalte rezultate, pacea ar fi fost
atât de sigură pe cât pot ajunge sigure lucruri de acest fel. Acea a doua parte, Bonaparte nu a
mai putut-o dobândi prin luptă, pentru că nu-i reușise la timpul potrivit, și astfel, toată partea
dintâi i-a devenit nu numai inutilă, dar și dăunătoare.

Acestei concepții despre coeziunea rezultatelor în război, care trebuie considerată ca o con-
cepție extremă, i se opune o altă concepție extremă, după care războiul ar fi constituit din rezul-
tate distincte independente, la care, cum se întâmplă cu partidele în jocul de cărți, cele anterioa-
re nu au influență asupra celor ulterioare. Aici ar fi vorba, deci, numai de suma rezultatelor, fie-
care din ele putând fi pus deoparte, ca o fisă câștigată la joc.

După cum prima concepție își trage adevărul din natura lucrului, adevărul celei de a doua îl
găsim în istorie. Există nenumărate cazuri în care un mic avantaj moderat a putut fi câștigat, fără
să se fi legat de el vreo condiție agravantă. Cu cât elementul războiului este mai moderat, cu
atât mai frecvente devin aceste cazuri, dar, după cum niciodată într-un război n-a fost pe deplin
adevărată prima dintre aceste concepții, tot atât de puțin există războaie în care ultima să se po-
trivească peste tot și prima să ajungă de prisos. Dacă ne ținem de prima dintre aceste două con-
cepții, trebuie să admitem necesitatea ca fiecare război să fie gândit, încă de la început, ca un
întreg și ca la primul pas înainte pe care îl face înaltul comandant să și aibă în vedere obiectivul
spre care converg toate liniile.

Dacă acceptăm a doua concepție, avantaje secundare pot fi urmărite de dragul lor, iar viito-
rul poate fi lăsat în grija rezultatelor ulterioare.

Deoarece nici una dintre aceste două concepții nu este fără consecințe, teoria nu se poate
lipsi de nici una din ele. Diferența pe care o face în folosirea lor constă în aceea că pretinde ca
prima, fiind concepția de bază, să și fie pusă, peste tot, la temelia lucrurilor, iar ultima să fie folo-
sită numai ca o modificare justificată de împrejurări.

Când, în anii 1742, 1744, 1757 și 1758, Frederic cel Mare lansa din Silezia și Saxonia câte un
nou vârf ofensiv în statul austriac, acțiune despre care știa foarte bine că nu poate duce la o nouă
cucerire durabilă, ca cea a Sileziei și Saxoniei, o făcea pentru că nu urmărea cu aceasta zdro-
birea statului austriac, ci un scop secundar, și anume câștigarea de timp și de forță, el putând ur-
mări acest scop secundar fără să se teamă că prin aceasta și-ar pune în joc toată existența****.
Când Prusia, în 1806, și Austria, în 1805 și 1809, și-au propus un obiectiv încă mult mai mod-
est, și anume să-i alunge pe francezi înapoi peste Rin, n-o puteau face, în mod rezonabil, fără
a parcurge în gând tot șirul evenimentelor care se vor lega probabil de primul pas și vor duce

* Capitolul 1 al cărții I.

** Capitolul al 2-lea al cărții I.

*** Capitolele 4 și 5 ale cărții a VII-a (Despre punctul culminant al victoriei).

**** Dacă Frederic cel Mare ar fi câștigat bătălia de la Kolin și prin aceasta ar fi făcut prizonieră, la Praga,
armata principală austriacă, cu amândoi înalții ei comandanți, aceasta ar fi fost o lovitură atât de cumplită,
încât se putea într-adevăr gândi să înainteze asupra Vienei, să zdruncine monarhia austriacă și, astfel, să câș-
tige nemijlocit pacea. Acest succes, nemaiauzit pentru acea vreme, cu totul asemănător succeselor din răz-
boaiele cele mai recente, numai că mult mai minunat și mai strălucit din pricina micului David și marelui
Goliat, ar fi fost atins, foarte probabil, după câștigarea acelei singure bătălii, ceea ce însă nu contrazice afir-
mația de mai sus, căci aceasta nu se referă decât la ceea ce intenționase inițial regele cu ofensiva sa. Încercu-
irea și căderea în prizonierat a armatei principale inamice erau însă un eveniment aflat în afara oricăror
previziuni și la care regele nu se gândise, cel puțin nu înainte ca austriecii să i-o fi sugerat, prin dispozitivul
lor inabil de lângă Praga.

până la pace, atât în cazul unui rezultat bun, cât și al unui nefavorabil. Aceasta era cu totul indispensabil, atât pentru a se lămuri, în sinea lor, cât de departe își puteau exploata fără pericol victoria, cât și cum și unde ar fi în stare să oprească victoria inamică.

În ce constă deosebirea dintre cele două situații ne arată o atentă considerare a istoriei. În veacul al XVIII-lea, în vremea războaielor sileziene, războiul mai are o simplă treabă a cabinetului, la care poporul participa numai ca un instrument orb; la începutul veacului al XIX-lea, de ambele părți, popoarele jucau un rol. Înălții comandanți ce-l înfruntau pe Frederic cel Mare erau bărbați care acționau din ordin și, tocmai de aceea, trăsătura lor dominantă de caracter era prudența; adversarul austriecilor și prusienilor* era, spus pe scurt, zeul însuși al războiului.

Nu trebuiau aceste situații diferite să dea loc la considerații cu totul diferite? Nu trebuiau să îndrepte privirea, în 1805, 1806 și 1809, asupra celui mai nenorocit dintre cazuri ca asupra unei posibilități apropiate, ba chiar foarte probabile și, implicit, să ducă la cu totul alte eforturi și planuri decât cele al căror obiect puteau fi câteva fortărețe și o provincie mediocră?

Nu au făcut-o în măsura cuvenită, deși Prusia și Austria simțiseră suficient, în timpul pregătirilor lor, cât de încărcată cu furtună era atmosfera politică. Ele n-au putut-o face pentru că, pe atunci, aceste situații nu fuseseră încă atât de limpede relevate de istorie. Tocmai acele campanii din 1805, 1806 și 1809, ca și cele ulterioare, ne-au ajutat atât de mult să desprindem din ele noțiunea războiului mai recent, a războiului absolut, în zdrobitoarea lui energie.

Teoria cere deci ca liniile mari și caracterul fiecărui război să fie concepute după probabilitatea ce rezultă din forțele și relațiile politice. Cu cât mai mult caracterul lui se apropie, după această probabilitate, de războiul absolut, cu cât mai mult el cuprinde, cu liniile lui mari, masa statelor beligerante și le atrage în vârtej, cu atât mai ușor se impune coeziunea evenimentelor sale, cu atât devine mai necesar să nu facem primul pas fără să ne gândim la ultimul²⁰³.

B. DESPRE MĂRIMEA SCOPULUI RĂZBOIULUI ȘI DESPRE EFORT

Constrângerea pe care trebuie s-o exercităm asupra adversarului nostru se va orienta după mărimea revendicărilor noastre politice și a revendicărilor lui. În măsura în care acestea sunt cunoscute reciproc, ele ar trebui să dea măsura eforturilor; dar revendicările nu sunt chiar publice întotdeauna, și acesta poate fi un prim motiv al diferenței mijloacelor mobilizate de ambele părți.

Situația și condițiile statelor nu sunt asemănătoare între ele, acesta putând deveni un al doilea motiv.

Puterea voinței, caracterul, capacitățile guvernelor sunt la fel de puțin egale, acesta este un al treilea motiv.

Cele trei aspecte introduc o nesiguranță în aprecierea rezistenței ce se va întâmpina, în consecință a mijloacelor ce trebuie folosite și a obiectivului pe care ne putem permite să ni-l propunem.

Deoarece, în război, eforturi insuficiente pot duce nu numai la un insucces, ci și la pagube concrete, aceasta împinge ambele părți să se supraliciteze reciproc, ceea ce naște o acțiune reciprocă.

Aceasta ar putea duce la extrema limită a eforturilor, dacă asemenea limită s-ar putea determina. Dar atunci s-ar pierde raportarea la mărimea revendicărilor politice, mijlocul ar pierde orice proporție în raport cu scopul și, în majoritatea cazurilor, această intenție a unui efort extrem ar eșua, din cauza contraponderii propriilor condiții interne. În felul acesta beligerantul este readus iarăși la o cale de mijloc, în care acționează oarecum după principiul direct, pentru a folosi acele forțe și a-și propune în război acel obiectiv care sunt tocmai suficiente pentru atingerea scopului său politic. Pentru ca acest principiu să devină aplicabil, beligerantul trebuie să renunțe la orice necesitate absolută a unui rezultat și să nu ia în calcul posibilitățile îndepărtate.

Aici, deci, activitatea inteligenței părăsește domeniul științei riguroase, a logicii și matematicii, și devine artă, în înțelesul larg al cuvântului, adică acea dexteritate de a deosebi prin tactul judecății, dintr-un noian de obiecte și relații, pe cele mai importante și hotărâtoare. Acest tact al

* Napoleon (n. tr.).

judecății constă, incontestabil, mai mult sau mai puțin dintr-o comparație intuitivă a tuturor mărimilor și relațiilor, prin care cele depărtate și neimportante sunt înlăturate mai repede, iar cele mai apropiate și mai importante sesizate mai repede decât s-ar putea face pe calea unei riguroase deducții logice.

Pentru a cunoaște, deci, măsura mijloacelor pe care trebuie să le mobilizăm pentru război, trebuie să luăm în considerare propriul nostru scop politic în acest război, precum și pe cel al inamicului; forțele și condițiile statului inamic și ale statului nostru, caracterul guvernului și popoului inamic, capacitățile acestora, și toate acestea de asemenea și de partea noastră, trebuie să mai luăm în considerare relațiile politice ale altor state și efectele pe care războiul le poate avea asupra lor. Este lesne de înțeles că aprecierea acestor obiecte felurite și întrepătrunzându-se în diferite chipuri este o sarcină mare, iar a găsi repede, în acest noian, ce trebuie făcut, presupune cu adevărat privirea luminoasă a geniului, căci printr-o simplă reflecție academică această complexitate ar fi cu totul imposibil de stăpânit.

În acest sens, Bonaparte a spus foarte just: asemenea apreciere ar deveni o problemă de algebră în fața căreia și un Newton ar putea da înapoi speriat.

Dacă diversitatea și amploarea condițiilor și nesiguranța justetei măsurii îngreuiază foarte mult atingerea unui rezultat favorabil, nu trebuie să trecem cu vederea că *importanța* uriașă, fără seamăn a chestiunii, chiar dacă nu crește gradul de complexitate și dificultate al problemei, sporește totuși meritul rezolvării ei. Libertatea de spirit și activitatea acestuia nu sunt exaltate la omul de rând, ci, dimpotrivă, strivite de pericol și răspundere; acolo, însă, unde aceste condiții fortifică și înaripează judecata, nu ne este îngăduit să ne îndoim că avem de-a face cu un suflător de o rară măreție.

Trebuie să recunoaștem, așadar, din capul locului, că judecata despre un război ce stă să izbucnească, despre obiectivul pe care are voie să și-l propună, despre mijloacele ce sunt necesare, nu poate rezulta decât din vederea de ansamblu asupra tuturor condițiilor, în care sunt deci împletite și cele mai individuale trăsături ale momentului, iar că această judecată, ca oricare în viața de război, nu poate fi niciodată pur obiectivă, ci că va fi determinată de calitățile intelectuale și sufletești ale suveranilor, oamenilor de stat, înalților comandanți, fie că s-ar afla întruniți într-o persoană sau nu.

Obiectul devine deja mai general și mai apt de o tratare abstractă atunci când examinăm condițiile generale ale statelor, determinate de epoca și împrejurările lor. Trebuie să ne permitem aici o privire fugară asupra istoriei.

Tătării semicivilizați, republicile Antichității, seniorii feudali și orașele comerciale ale Evului Mediu, regii veacului al XVII-lea, în fine suverani și popoare în veacul al XIX-lea: fiecare poartă războiul în felul său, fiecare îl poartă altfel, cu alte mijloace și urmărind alt obiectiv.

Hoardele tătarilor caută noi locuri unde să se așeze. Ele pornesc cu întregul popor, cu femeii și copii, sunt, deci, mai numeroși proporțional adversarului. Cu aceste mijloace ar răsturna curând totul înaintea lor, dacă s-ar putea îmbina cu ele un înalt nivel cultural.

Republicile Antichității, cu excepția Romei, sunt de mici proporții, de proporții și mai mici este armata lor, căci ele nu primesc în armată marea masă, plebea; sunt prea numeroase și prea apropiate unele de altele pentru a nu afla în echilibrul natural, în care, după o lege generală a naturii, se instalează întotdeauna micile particule distincte, o piedică în a porni acțiuni mari; de aceea, războaiele lor se limitează la devastarea unor teritorii deschise și cucerirea câtorva orașe, pentru a-și asigura în viitor o mediocră influență asupra lor.

Numai Roma face excepție aici, dar abia în epoca sa mai târzie. Multă vreme a purtat, cu cete mici, obișnuita luptă pentru pradă și pentru alianțe cu vecinii săi. Ea crește mai mult prin alianțele ce le încheie și care duc la treptata asimilare a popoarelor învecinate, decât prin adevărate subjugare. Abia după ce s-a întins în felul acesta în tot sudul Italiei, începe să se extindă prin adevărate cuceriri. Cartagina cade, Spania și Galia sunt cucerite, Grecia este supusă, dominația Romei se întinde în Asia și Egipt. În acest timp, forțele sale armate sunt uriașe, fără ca eforturile Romei să fie excesive: le face față cu bogățiile ei. Nu mai seamănă nici cu vechile republici, nici cu sine însăși. Este unică.

La fel de unice, în felul lor, sunt războaiele lui Alexandru. Cu o armată mică, dar care se distinge prin perfecțiunea ei lăuntrică, el dărâmă structurile putrede ale statelor asiatice. Fără răgaz și în mod brutal străbate întinsa Asie și răzbate până în India. Republicile nu fuseseră în stare de așa ceva; asta n-o putea face decât un rege care era, întrucâtva, propriul său condotier.

Marile și micile monarhii ale Evului Mediu își purtau războaiele cu armate feudale. În aceste condiții, totul se limita la timp scurt; ce nu se putea face în timpul disponibil, trebuia considerat ca irealizabil. Armata feudală consta dintr-un sistem de vasalități; legătura care o menținea era pe jumătate obligație legală, pe jumătate alianță voluntară, ansamblul constituind o adevărată confederație. Armamentul și tactica erau întemeiate pe dreptul forței, pe lupta individului, deci puțin adaptate pentru o masă mai mare. De altfel n-a existat nici o epocă în care legătura statală să fi fost atât de slabă, iar fiecare cetățean, în parte, atât de independent. Toate aceste împrejurări au determinat în modul cel mai categoric războaiele acelei epoci. Ele erau purtate relativ rapid, zăcerea inutilă pe poziții era rară, dar scopul era de cele mai multe ori pedepsirea, nu zdrobirea inamicului; după ce îi răpeau turmele și îi ardeau fortărețele, combatanții se întorceau la casele lor.

Marile orașe comerciale și micile republici i-au introdus pe condotieri. Aceasta era o forță armată foarte scumpă, implicit foarte limitată ca efective. Și mai mică era intensitatea forței lor; putea fi atât de puțin vorbă de cel mai mare efort, de energia cea mai intensă, încât se ajungea adesea la lupte simulate. Cu un cuvânt, ura și ostilitatea nu mai incitau statul la acțiune personală, ci deveniseră un obiect al comerțului său; războiul își pierdea parte din riscurile sale, își schimba ca totul natura și nimic ce se putea deduce din această natură nu i se mai potrivea.

Sistemul feudal se concentra treptat într-un anumit gen de dominație teritorială, legătura statală deveni mai strânsă, obligațiile personale se transformară în obligații materiale, în locul celor mai multe dintre ele trecură treptat banii, iar armatele feudale făcură loc mercenarilor. Condotierii au fost o verigă a acestei evoluții și, de aceea, au și constituit un timp instrumentul statelor mai mari; nu a trecut însă mult și soldații angajați pe termen scurt au devenit *mercenari permanenți*, iar forțele armate ale statelor au ajuns armate permanente, întemeiate pe tezaurele statelor.

Este firesc ca lenta evoluție spre această etapă să fi dat loc la o întrepătrundere multiformă a celor trei tipuri de forțe armate. Sub Henric al IV-lea găsim laolaltă unități de tip feudal, condotieri și unități de armată permanentă. Condotierii s-au menținut până în războiul de treizeci de ani, ba unele urme mai slabe ale acestui sistem s-au găsit până în veacul al XVIII-lea.

La fel de deosebite ca forța armată a acestor diferite epoci au fost și celelalte condiții ale statelor din Europa. În fond, acest continent se descompuse într-o mulțime de state mici, care parte erau republici, neliniștite înăuntrul lor, parte monarhii mărunte, cu o autoritate foarte limitată și nesigură. Un asemenea stat nici nu trebuia considerat ca o adevărată entitate, ci doar ca un conglomerat de forțe slab legate între ele. Un asemenea stat nici nu este îngăduit să ni-l închipuim ca o inteligență unică, acționând după legi logice simple.

Din acest punct de vedere trebuie privite politica externă și războaiele Evului Mediu. Să ne gândim numai la permanentele expediții în Italia, timp de o jumătate de mileniu, ale împăraților germani, fără ca să fi rezultat vreodată din aceste expediții o adevărată cucerire a țării sau măcar să fi existat această intenție. Este ușor să se considere aceasta ca o greșeală mereu repetată, ca o concepție greșită care-și avea temeiul în epocă, dar este mai rezonabil s-o considerăm consecința a o sută de cauze mari, pe care, oricum, le putem cuprinde cu mintea, însă, astfel, tot nu le putem realiza atât de viu ca cei ce acționau, confruntându-se cu ele. Câtă vreme statele mari, rezultate din acest haos, au avut nevoie de timp pentru a se constitui și a se dezvolta, forța și efortul lor s-au concentrat mai ales asupra acestui proces; au existat mai puține războaie împotriva unui inamic extern, iar câte au existat au purtat pecetea nematurității formației statale.

Războaiele englezilor împotriva Franței apar cel mai devreme, și totuși Franța nu putea fi încă considerată pe atunci drept o adevărată monarhie, ci mai era un conglomerat de ducate și comitate; iar Anglia, deși apare mai curând ca o entitate, mai poartă totuși războiul cu armate feudale și în condițiile numeroaselor tulburări interne.

Sub Ludovic al XI-lea, Franța face cel mai important pas spre unitatea sa internă, sub Carol al VIII-lea apare ca putere cuceritoare în Italia, iar sub Ludovic al XIV-lea își dezvoltă, în cel mai înalt grad, statul său și armata sa permanentă.

Spania își începe existența ca stat unificat sub Ferdinand Catolicul, prin legături matrimoniale întâmplătoare se constituie brusc, sub Carol al V-lea, marea monarhie spaniolă, compusă din Spania, Burgundia, Germania și Italia. Acest colos înlocuia, cu bani, ce-i lipsea ca unitate și coeziune politică internă, iar armata sa permanentă s-a ciocnit întâi cu armata permanentă a Franței. După abdicarea lui Carol al V-lea, marele colos spaniol se descompune în două părți, Spania și

Austria. Aceasta din urmă, întărită cu Ungaria și Boemia, apare acum ca mare putere și remorchează după ea, ca pe un șlep, Confederația germană.

Sfârșitul veacului al XVII-lea, epoca lui Ludovic al XIV-lea, poate fi considerată ca momentul istoric în care armata permanentă, așa cum am cunoscut-o în veacul al XVIII-lea, și-a atins maturitatea. Această armată se întemeia pe recrutări și bani. Statele își desăvârșiseră unitatea, iar guvernele, transformând prestațiile supușilor lor în dări bănești, își concentraseră toată puterea în tezaurele lor. Printr-o cultură în rapid progres și o administrație tot mai dezvoltată, această putere ajunsese foarte mare în raport cu cea anterioară. Franța intra în război cu o armată permanentă de câteva sute de mii de oameni, iar celelalte puteri proporțional cu mărimea lor.

Și celelalte condiții ale statelor europene luaseră alte contururi. Europa era împărțită într-o duzină de regate și câteva republici; era de imaginat ca două din ele să se combată, fără ca de zece ori pe atâtea să fie atrase în conflict, cum trebuia să se întâmple înainte. Combinațiile posibile ale relațiilor politice erau în continuare foarte variate, dar totuși de cuprins și puteau fi, din când în când, precizate după probabilitățile lor.

Relațiile interne se simplificaseră aproape peste tot, ajungând la o monarhie simplă, drepturile și influența stărilor privilegiate dispăruseră treptat, iar cabinetul era o entitate perfectă, care reprezenta statul în exterior. Se ajunsese, deci, la situația că un instrument puternic și o voință independentă puteau da războiului o formă corespunzătoare conceptului său.

În acea epocă au și apărut trei noi Alexandri: Gustav Adolf, Carol al XII-lea și Frederic cel Mare, care au încercat să întemeieze din state mici, cu ajutorul unor armate de dimensiuni mijlocii și foarte perfectionate, monarhii mari, zdrobind totul în calea lor. Dacă ar fi avut de-a face numai cu imperii asiatice, ar fi ajuns mai asemănători, în rolurile lor, lui Alexandru. În orice caz, în ce privește riscul îngăduit să fie asumat în război, pot fi considerați ca premergătorii lui Bonaparte.

Însă, ceea ce războiul câștiga, pe de o parte, în forță și consecvență, pierdea de partea cealaltă.

Armatele erau întreținute pe seama tezaurului, pe care suveranul îl confunda, mai mult sau mai puțin, cu caseta sa personală, sau măcar îl considera ca un obiect aparținând stăpânirii și nu poporului. Relațiile cu celelalte state atingeau de cele mai multe ori, cu excepția câtorva obiecte ale comerțului, numai interesele tezaurului sau ale stăpânirii, și nu pe cele ale poporului; cel puțin aceasta era, peste tot, concepția. Cabinetul se considera, deci, ca proprietarul și administratorul unor mari moșii, pe care se străduia să le sporească mereu, fără ca supușii moșiiilor să poată avea vreun interes deosebit în această sporire. Așadar, poporul, care este totul în incursiunile tâtărești, care însemna foarte mult în republicile Antichității și Evului Mediu, dacă noțiunea de popor era corespunzător restrânsă la cetățenii propriu-ziși ai statului, nu mai reprezenta nemijlocit nimic în această situație a veacului al XVIII-lea, ci mai avea doar, prin virtuțile și slăbiciunile sale generale, o influență mijlocie asupra războiului.

În felul acesta, în măsura tocmai în care stăpânirea se despărțea de popor și se considera ca stat, războiul devenea doar treaba stăpânirilor, care și-o rezolvau cu ajutorul talerilor din vistierie și al bărbaților fără ocupație din provinciile proprii și cele învecinate. Urmarea era că mijloacele pe care le puteau mobiliza aveau o măsură destul de precisă, pe care puterile și le puteau aprecia reciproc, și anume o măsură atât în ce privește proporțiile, cât și durata. Aceasta răpea războiului cea mai periculoasă din laturile sale, și anume tendința spre extrem și întunecatul șir de posibilități legate de această tendință.

Se cunoșteau aproximativ mijloacele bănești, tezaurul, creditul adversarului; se cunoștea mărimea armatei sale. Creșteri importante în momentul războiului nu erau posibile. Cuprinzând astfel, din ochi, limitele forțelor inamice, un stat se știa relativ la adăpost de o nimicire totală și, simțindu-și propriile limite, se vedea redus la un scop moderat. La adăpost de consecințele extreme, nu mai trebuia să recurgă la mijloace extreme. Necesitatea nu mai împingea la aceasta, deci n-o mai puteau face decât curajul și orgoliul. Ele însă găseau o puternică contrapondere în condițiile statului. Chiar și când erau regi, înalții comandanți trebuiau să mănuiască cu grijă instrumentul războiului. Dacă armata era zdrobită, alta nu mai putea fi procurată, iar în afară de armată nu exista nimic. Aceasta impunea o mare prudență în tot ce se întreprindea. Prețiosul obiect era utilizat numai dacă părea să rezulte un avantaj categoric; a provoca un asemenea avantaj era o artă a înaltului comandant. Câtă vreme însă avantajul nu fusese provocat, se plutea oarecum în neantul absolut, nu exista nici un motiv de acțiune, iar toate forțele, adică toate motivele, păreau în repaus. Motivul inițial al agresorului era înăbușit de prudență și reticență.

În acest fel războiul deveni, după natura sa, un adevărat joc, în care timpul și hazardul amestecau cărțile; după semnificația sa, însă, nu era decât o diplomație ceva întărită; o formă mai dură de a duce tratative, în care bătăliile și asediile erau principalele note diplomatice. Obiectivul, chiar și al celor mai ambițioși, era de a dobândi un avantaj mediocru, pentru a-l folosi la încheierea păcii.

Această formă limitată, degenerată a războiului, era, după cum am spus-o, rezultatul bazei strâmte pe care se sprijinea. Faptul, însă, că excelenți înalți comandanți și regi ca Gustav Adolf, Carol al XII-lea și Frederic cel Mare, cu armate la fel de excelente, nu s-au putut desprinde mai puternic din masa generală a fenomenelor, că și ei au trebuit să accepte să rămână la nivelul general al succesului mediocru, ținea de echilibrul politic al Europei. Ceea ce înainte, în condițiile puzderiei de state mici, făceau interesul nemijlocit, foarte firesc, apropierea, contactul, relațiile de rudenie, cunoștința personală, pentru a împiedica un stat sau altul să crească rapid, făcea acum, când statele ajunseseră mai mari și centrele lor erau mai distanțate unele de altele, dezvoltarea mai mare a relațiilor. Interesele politice, atracțiile și repulsiile se dezvoltaseră într-un sistem foarte rafinat, astfel încât nu se putea trage nici o lovitură de tun în Europa fără ca toate cabinetele să fie interesate. Un nou Alexandru trebuia deci să dispună, pe lângă buna lui spadă, și de o pană bună, și tot ajungea rareori departe cu cuceririle.

Dar și Ludovic al XIV-lea, deși avea intenția să răstoarne echilibrul european, iar la sfârșitul veacului al XVII-lea se și afla în situația în care nu-i prea păsa de ostilitatea generală, purta războiul în modul tradițional, căci forța sa armată era, într-adevăr, cea a celui mai mare și bogat monarh, dar, după natura ei, era ca și armatele celorlalți.

Prădarea și distrugerea teritoriului inamic, care joacă un rol atât de însemnat la tătari, la popoarele Antichității și ale Evului Mediu, nu mai erau în spiritul vremii. Ele erau privite, pe drept cuvânt, ca cruzimi inutile, care puteau fi ușor răzbunate și loveau mai mult supușii decât stăpânirea inamică, rămânând, de aceea, fără efect și servind numai să întârzie popoarele în dezvoltarea civilizației lor. Așadar, nu numai prin mijloacele, dar și prin obiectivele sale, războiul a fost tot mai mult restrâns la armata însăși. Armata, cu fortărețele sale și câteva poziții amenajate, constituia un stat în stat, în cadrul căruia elementul militar se consuma cu încetul. Întreaga Europă se bucura de această direcție a evoluției și o socotea urmarea necesară a progreselor spiritului. Deși aici era o eroare, deoarece progresul spiritului nu poate niciodată duce la o contradicție, nu poate face nicicând ca doi ori doi să fie egal cu cinci, cum am mai spus-o și suntem nevoiți s-o spunem în continuare, această schimbare a avut totuși un efect favorabil asupra popoarelor; numai că nu se poate tăgădui că schimbarea a făcut și mai mult din război doar o treabă a stăpânirii și l-a sustras și mai mult interesului poporului. Planul de război al unui stat, dacă era atacatorul, consta, în acea vreme, mai adesea din a pune mâna pe o provincie inamică; dacă era apărătorul, în a împiedica această acțiune. Planul unei campanii prevedea să cucerască cutare sau cutare fortăreață inamică sau să împiedice cucerirea unei fortărețe proprii; o bătălie era căutată și dată, numai dacă era inevitabilă în acest scop. Cine căuta bătălia din curată sete lăuntrică de victorie, fără să fi fost inevitabilă, trecea drept un înalt comandant îndrăzneț. De obicei, campania trecea cu un asediu, cel mult două, și se încheia cu ocuparea cantonamentelor de iarnă, considerată o necesitate neutră, în care forma proastă a unui din adversari nu putea niciodată deveni un avantaj pentru celălalt, în care relațiile reciproce ale adversarilor încetau aproape cu totul; cantonamentele de iarnă, zic, constituiau o limitare netă a activității ce trebuia să aibă loc într-o campanie.

Dacă echilibrul între forțe era prea stabil sau dacă atacatorul era cel categoric mai slab dintre ambii adversari, nici nu se ajungea la bătălie sau asediu, iar întreaga activitate a unei campanii de învârtă atunci în jurul păstrării anumitor poziții și magazii, precum și în jefuirea sistemătică a anumitor regiuni.

Câtă vreme războiul a fost purtat astfel, iar limitările firești ale violenței sale au fost mereu atât de apropiate și de vizibile, nimeni nu vedea în aceasta ceva contradictoriu, ci totul părea a fi cea mai bună ordine, iar critica ce începuse, în veacul al XVIII-lea, să viziteze domeniul artei militare, se orienta spre detalii, fără să se sinchisească mult de început și de sfârșit. Au existat așadar măreție și perfecțiune de toată mâna, și chiar feldmareșalul Daun – care a contribuit esențial ca Frederic cel Mare să-și realizeze în mod desăvârșit scopul, iar Maria Theresia să eșueze complet cu scopul ei – a trebuit să poată fi considerat drept un înalt comandant de seamă. Nu mai când și când răzbătea o judecată mai pătrunzătoare, și anume bunul-simț, care socotea că

un înalt comandant trebuie să obțină, cu superioritatea sa, un rezultat concret, iar de nu, cu toată măiestria, conduce prost războiul.

Așa stăteau lucrurile când a izbucnit Revoluția franceză. Austria și Prusia au încercat, la început, s-o scoată la capăt cu arta lor militară diplomatică; ea se dovedi curând insuficientă. În timp ce, după modul obișnuit de a vedea lucrurile, aliații sperau să aibă de-a face cu o forță militară foarte slăbită, s-a arătat, în 1793, o forță ce nici nu se putea închipui. Cu totul brusc, războiul devenise iarăși o cauză a poporului, și anume a unui popor de 30 de milioane, care se considerau toți cetățeni ai statului. Fără a intra aici în amănuntele împrejurărilor care însoțeau acest mare eveniment, vrem să reținem numai rezultatele ce ne interesează. Cu această participare a poporului la război, în locul unui cabinet și al unei armate, un întreg popor a ocupat, cu greutatea sa firească, unul din talerele balanței. Acum mijloacele ce puteau fi folosite, eforturile ce puteau fi făcute nu mai aveau limite determinate; energia cu care războiul însuși putea fi dus nu mai avea contrapondere, deci pericolul pentru adversar era extrem. Dacă întregul război revoluționar a trecut peste toate, înainte ca fenomenul să se fi făcut simțit cu forța sa și să ajungă la deplină claritate, dacă generalii revoluției nu au înaintat, încă de atunci, invincibili, până la ultimul lor obiectiv, zdrobind monarhiile europene, dacă armatele germane au mai avut, când și când, ocazia să reziste cu succes și să mai oprească șuvoiul învingătorilor, aceasta ținea într-adevăr numai de imperfecțiunea tehnică cu care aveau de luptat francezii, care s-a arătat întâi la soldații de rând, apoi la generali, apoi, în timpul Directoratului, chiar și la guvern.

De cum toate acestea s-au perfecționat în mâna lui Bonaparte, această forță armată, sprijinită pe toată puterea poporului, a pășit prin Europa cu o asemenea siguranță și seriozitate, fără a lăsa totuși în cale, încât acolo unde nu i-a fost opusă decât vechea armată, nu s-a produs nici măcar un moment îndoielnic. O ripostă s-a mai produs la timp. În Spania, războiul a devenit, de la sine, o cauză a poporului. În Austria, în 1809, guvernul a făcut pentru prima dată eforturi neobișnuite cu rezerve și landwehr, care se apropiu de ceea ce trebuia și depășeau tot ce acest stat crezuse până atunci că se poate face. În Rusia s-a luat, în 1812, drept model exemplul Spaniei și Austriei; uriașele dimensiuni ale acestui imperiu au permis ca măsurile întârziate să și mai facă efectul și, pe de altă parte, au sporit acest efect. Succesul a fost strălucit. În Germania, Prusia s-a recules prima, a făcut din război cauza poporului și, cu jumătate atâția locuitori, fără bani și credit, a intrat în război cu forțe duble față de cele din 1806. Restul Germaniei urmă, mai curând sau mai târziu, exemplul Prusiei, iar Austria, deși străduindu-se mai puțin decât în 1809, tot a intrat în război cu o forță neobișnuită. Așa se făcu că, în anii 1813 și 1814, Germania și Rusia ridicară împreună împotriva Franței, socotind pe toți cei ce au participat la acțiune și pierderile celor două campanii, cam un milion de oameni. În aceste condiții, și energia conducerii războiului a fost alta și, dacă n-a atins-o decât parțial pe cea franceză, iar în alte puncte predomina ezitarea, totuși, în general, campaniile s-au desfășurat mai curând în stilul nou decât în cel vechi. În opt luni, teatrul de război a fost mutat de pe Oder pe Sena, mândrul Paris a trebuit să plece pentru prima dată capul, iar cumplitul Bonaparte zăcea încătușat la pământ.

De la Bonaparte încoaie, deci, războiul, devenind din nou întâi de o parte, apoi de cealaltă, cauza întregului popor, a adoptat o cu totul altă natură sau, mai curând, s-a apropiat foarte mult de adevărata sa natură, de perfecțiunea sa absolută²⁰¹. Mijloacele puse în joc nu aveau nici o limită vizibilă, ci aceasta se pierdea în energia și entuziasmul guvernelor și ale supușilor acestora. Energia conducerii războiului fusese extraordinar sporită în volumul mijloacelor și de câmpul larg al rezultatelor posibile, precum și de puternica agitație a spiritelor. Obiectivul acțiunii militare era zdrobirea adversarului; se credea că numai atunci când acesta ar zace neputincios la pământ, ar fi momentul opririi și al înțelegerii asupra scopurilor reciproce.

Astfel, elementul războinic, eliberat de toate limitările convenționale, se dezlanțuise cu întreaga sa forță naturală. Cauza fenomenului stă în participarea ce revenea poporului la această mare acțiune de stat; iar participarea rezulta parte din relațiile create de Revoluția franceză în interiorul țărilor, parte din primejdia ce amenința toate popoarele din partea celui francez.

Dacă lucrurile vor rămâne întotdeauna așa, dacă toate viitoarele războaie în Europa vor fi duse cu întreaga greutate a statelor și, deci, numai pentru interese mari, apropiate popoarelor, sau dacă, treptat, va apărea din nou o distanțare a guvernului de popor, ar fi greu de prevăzut, iar noi vrem cu atât mai puțin să ne asumăm o astfel de previziune. Ni se va da însă dreptate când spunem că, o dată răsturnate stavilele, care existau, oarecum, numai în lipsa de conștiință a ceea ce ar fi posibil, nu este ușor să le ridici la loc și că, cel puțin de fiecare dată când va avea

cuvântul un interes mare, dușmănia reciprocă se va rezolva în felul în care s-a întâmplat în zilele noastre.

Încheiem aici schița noastră istorică, pe care n-am întocmit-o pentru a indica la repezeală pentru fiecare epocă câteva principii ale conducerii războiului, ci numai pentru a arăta cum fiecare epocă a avut propriile ei războaie, propriile sale condiții restrictive, propriile ei prejudecăți. Fiecare ar păstra, deci, și propria sa teorie a războiului, chiar dacă toată lumea ar vrea, mai curând sau mai târziu, s-o prelucraze după principii filozofice. Evenimentele fiecărei epoci trebuie, deci, judecate ținând seama de particularitățile ei, și numai acela care se transpune în fiecare epocă, nu atât prin studiul prea prudent al tuturor condițiilor ei mărunte, cât prin privirea sigură asupra celor mari, poate înțelege și aprecia pe înalții ei comandanți.

Dar această conducere a războiului, determinată de condițiile specifice ale statelor și forțelor armate, trebuie totuși să comporte ceva mai general sau, mai curând, ceva cu totul general, cu care teoria va avea de-a face înainte de toate.

Ultima perioadă, în care războiul își atinsese energia absolută, este mai bogată decât toate în elemente general valabile și necesare. Dar este la fel de improbabil ca, de aici încolo, războaiele să aibă, toate, acest caracter grandios, pe cât este de improbabil ca acele mari stavile ce le-au fost odată deschise, să poată fi, vreodată, complet închise. Așadar, cu o teorie ce n-ar lua în considerare decât acest război absolut, ar trebui fie excluse, fie condamnate ca greșeli toate cazurile în care influențe străine i-ar modifica natura. Acesta nu poate fi scopul teoriei, care trebuie să fie învățătura despre război nu în condiții ideale, ci reale. Aruncând asupra lucrurilor privirea care cercetează, distinge și ordonează, teoria va ține mereu seama de diversitatea condițiilor din care poate porni războiul și va indica, deci, astfel liniile sale mari, încât să oglindească cerințele epocii și ale momentului.

După acestea, trebuie să spunem că obiectivul pe care și-l propune cel ce pornește un război, mijloacele pe care le pune în mișcare depind de trăsăturile foarte individuale ale situației sale, dar că vor fi marcate tocmai de caracterul epocii și al condițiilor generale, și, în fine, că *ele rămân supuse concluziilor generale ce trebuie trase din natura războiului.*

CAPITOLUL 4

DEFINIREA MAI PRECISĂ A OBIECTIVULUI RĂZBOIULUI: ÎNFRÂNGEREA INAMICULUI

Obiectivul războiului ar trebui să fie, conform conceptului său, înfrângerea adversarului; aceasta este concepția de bază de la care pornim.

Ce este însă această înfrângere? Pentru înfrângere nu este întotdeauna necesară cucerirea întregului stat inamic. Dacă, în 1792, aliații ar fi ajuns la Paris, după cât se poate omeneste prevedea, războiul cu partidul revoluției ar fi fost deocamdată terminat; nici n-ar fi fost măcar necesar să fie bătute armatele sale, căci aceste armate încă nu puteau fi considerate ca o forță unitară. În 1814, în schimb, nici cu Parisul nu s-ar fi obținut totul, câtă vreme Bonaparte ar mai fi rămas în fruntea unei armate importante; deoarece însă armata sa era în cea mai mare măsură distrusă, în anii 1814 și 1815 ocuparea Parisului a și hotărât totul. Dacă, în 1812, Bonaparte ar fi putut zdrobi, după toate regulile, înainte sau după cucerirea Moscovei, armata rusă de 120.000 de oameni, dispusă pe șoseaua spre Kaluga, așa cum zdrobi, în 1805, armata austriacă și, în 1806, pe cea prusiană, foarte probabil că posesiunea capitalei ruse ar fi adus pacea, deși un teritoriu uriaș mai rămânea de cucerit. În 1805, bătălia de la Austerlitz a hotărât războiul; deci, posesiunea Vienei și a două treimi din statele austriece nu fusese suficientă pentru a câștiga pacea; pe de altă parte însă, și după acea bătălie integritatea întregii Ungarii nu a fost de ajuns pentru a împiedica pacea. Înfrângerea armatei ruse era ultima lovitură necesară; împăratul Alexandru nu avea alta prin preajmă și, astfel, pacea fu o consecință indubitabilă a victoriei. Dacă armata rusă s-ar fi aflat încă pe Dunăre, alături de austrieci și ar fi împărțit înfrângerea lor, cucerirea Vienei probabil că nici n-ar mai fi fost necesară, iar pacea s-ar fi încheiat încă la Linz.

În alte cazuri, cucerirea completă a statului nu ajunge, ca în Prusia, în 1807, când lovitură dată forței de sprijin ruse, în dubioasa victorie de la Eylau, nu a fost destul de categorică, iar victoria neîndoielnică de la Friedland a trebuit să joace rolul pe care Austerlitz îl jucase cu un an în urmă.

Vedem că nici aici rezultatul nu se poate deduce din cauze generale; cele individuale, pe care nu le poate sesiza cineva care n-a fost de față, și multe cauze morale, despre care nu se apucă nimeni să vorbească, chiar și cele mai mărunte trăsături și momente întâmplătoare, care apar în istorie doar ca anecdote, sunt adesea hotărâtoare. Aici teoria poate spune doar următoarele: este important să nu se scape din vedere condițiile dominante din cele două state. Ele vor constitui un anumit centru de greutate, un centru al forței și mișcării, de care totul depinde, și împotriva acestui centru de greutate al adversarului trebuie să se îndrepte lovitura concentrată a tuturor forțelor noastre.

Ce este mic depinde întotdeauna de ce este mare, neimportantul de important, întâmplătorul de esențial; iată ce trebuie să ne orienteze privirea.

Alexandru, Gustav Adolf, Carol al XII-lea, Frederic cel Mare își aveau centrul de greutate în armata lor, iar dacă aceasta ar fi fost sfărâmată, ei nu și-ar fi terminat bine rolurile; în state sfâșiate de disensiuni interne, centrul de greutate se află de obicei în capitală; în state mici, care se sprijină pe state puternice, el se află în armata acestor aliați; în alianțe, se află în unitatea intereselor; în înarmările populare, se află în persoana principalilor conducători și în opinia publică. Împotriva acestora trebuie îndreptată lovitura. Dacă adversarul și-a pierdut astfel echilibrul, nu trebuie să-i dăm răgaz să-l redobândească. Trebuie lovit în continuare, mereu în această direcție sau, cu alte cuvinte, învingătorul trebuie să folosească toată forța sa și nu împotriva unei părți a adversarului. Nu cucerind, cu calm comod și superioritate numerică, una din provinciile inamicului, preferând posesiunea mai asigurată a acestei mici cuceriri unor succese mari, ci ciocnindu-ne mereu cu nucleul forței inamice, punând totul în joc pentru a câștiga totul, vom reuși într-adevăr să-l doborâm la pământ pe adversar.

Dar oricare ar fi centrul de greutate al adversarului împotriva căruia trebuie îndreptată eficacitatea noastră, totuși învingerea și distrugerea forței sale armate rămâne cel mai sigur început și, în toate cazurile, o parte foarte esențială a acțiunii.

Credem, deci, judecând după întreaga experiență, că următoarele împrejurări constituie, în principal, înfrângerea adversarului:

1. Zdrobirea armatei sale, dacă aceasta reprezintă în oarecare măsură o forță.
2. Cucerirea capitalei inamice, dacă este nu numai centrul autorităților statale, ci și sediul corpurilor politice* și al facțiunilor.**
3. O lovitură eficace împotriva principalului aliat, dacă acesta este, în sine, mai important decât adversarul.

Până acum ni l-am închipuit mereu pe adversar în război ca unitate, ceea ce era admisibil pentru condițiile cele mai generale. Dar, după ce am spus că înfrângerea adversarului constă în zdrobirea rezistenței sale, concentrată în centrul său de greutate, trebuie să părăsim premisa unității și să distingem cazul în care avem de-a face cu mai mulți adversari.

Dacă două sau mai multe state se aliază contra unui al treilea stat, privit din punct de vedere politic, aceasta constituie numai *un singur* război; dar și o asemenea unitate politică are gradățile sale:

Întrebarea este dacă fiecare stat are un interes de sine stătător și o forță independentă pentru a-l urmări, ori dacă interesele și forțele celorlalte state se sprijină doar pe interesul și forța unuia din ele. Cu cât acest din urmă caz este mai valabil, cu atât mai lesne îi putem considera pe diferiții adversari ca unul singur, cu atât mai curând putem simplifica acțiunea noastră principală într-o lovitură principală; și, câtă vreme este cumva posibilă, aceasta rămâne calea cea mai eficace spre succes.

Am enunța deci principiul că, atâta vreme cât suntem în stare să învingem pe toți adversarii într-unul singur, înfrângerea acestuia trebuie să fie obiectivul războiului, pentru că în acest singur adversar aflăm centrul de greutate comun al întregului război.

Există foarte puține cazuri în care acest mod de a gândi n-ar fi acceptabil, în care această reducere a mai multor centre de greutate la unul singur ar fi nereală. Unde reducerea nu este posibilă, nu ne rămâne, firește, decât să considerăm că avem de-a face nu cu un război, ci cu două sau mai multe, fiecare având propriul său obiectiv. Deoarece acest caz presupune independența mai multor adversari, deci marea superioritate a tuturor, nu va mai putea fi vorba aici, în genere, de înfrângerea adversarului.

* Adunări politice alese sau numite (n. tr.).

** Grupări politice mai mult sau mai puțin de opoziție (n. tr.).

Ne întorcem acum în mod deosebit la întrebarea când este posibil și recomandabil un asemenea obiectiv.

În primul rând, forțele noastre armate trebuie să fie suficiente:

1. pentru a dobândi o victorie decisivă asupra forțelor armate inamice;
2. pentru a face cheltuiala de forță necesară în vederea exploatarei victoriei, până la punctul în care restabilirea echilibrului nu mai este de conceput.

Apoi mai trebuie să fim asigurați, prin situația noastră politică, că nu vom stârni, cu un asemenea succes, dușmani care ne pot obliga pe loc să încetăm lupta împotriva primului adversar.

În 1806, Franța era în stare să înfrângă total Prusia, chiar dacă prin aceasta atrăgea asupra sa întreaga forță armată a Rusiei, căci era în stare să se apere în Prusia împotriva rușilor.

O situație similară a avut Franța, în 1808, în Spania, în raport cu Anglia, dar nu în raport cu Austria. În 1809 a trebuit să accepte o slăbire considerabilă în Spania și ar fi trebuit s-o abandoneze cu totul, dacă nu ar fi dispus deja de o prea mare superioritate fizică și morală față de Austria.

Acele trei instanțe trebuie luate cu seriozitate în considerație, pentru a nu pierde cumva înaintea ultimei procesul câștigat în fața primelor două și a fi, după aceea, condamnat și la plata cheltuielilor.

La această cântărire a forțelor și a ceea ce se poate realiza cu ele apare adesea ideea de a considera, după o analogie dinamică, timpul ca factor al forțelor și de a se raționa astfel: jumătate din efort, jumătatea totalului forțelor ar fi suficientă pentru a se realiza în doi ani ceea ce într-un an nu s-ar putea realiza decât cu totalul lor. Această părere care stă, când la vedere, când în umbră, la baza unor proiecte de război, este cu totul greșită.

Acțiunea militară are nevoie de timpul său, ca toate pe pământ; se înțelege că distanța Vilna-Moscova nu se poate parcurge pe jos în opt zile; dar despre o acțiune reciprocă între timp și forță, cum are loc în dinamică, nu-i nici urmă aici.

Timpul le este necesar ambilor beligeranți și se pune numai întrebarea care din doi va avea primul de așteptat, în raport cu poziția sa, *avantaje deosebite* de la timp; acela însă este evident, făcându-se abstracție de particularitatea cazurilor, cel pe cale să fie înfrânt – firește nu după legi dinamice, ci după legi psihologice. Invidia; gelozia; îngrijorarea, precum și, din când în când, mărnimia sunt avocații firești ai celui căzut în nenorocire; pe de o parte, îi vor suscita prieteni, pe de altă parte vor slăbi și desface alianța dușmanilor săi. Cu trecerea timpului, se va isca deci mai probabil ceva în favoarea celui cucerit, decât în cea a cuceritorului. Mai trebuie apoi luat în considerare că exploatarea unei prime victorii impune, după cum am arătat în alt loc, o mare cheltuie de forțe; nu ajunge, însă, să faci o dată marea cheltuială, ci o victorie se și cere întreținută, ca o gospodărie pe scară mare; forțele statului, care ne-au permis să intrăm în posesia unor provincii inamice, nu sunt întotdeauna în stare să acopere acest plus de cheltuieli, treptat efortul devine tot mai greu, până la urmă poate ajunge insuficient, timpul însuși provocând, adică, o răsturnare a situației.

Banii și celelalte mijloace pe care Bonaparte le scotea, în 1812, de la ruși și polonezi, puteau oare să-i procure sutele de mii de oameni pe care ar fi trebuit să-i trimită la Moscova, ca să se mențină acolo?

Dacă, însă, provinciile cucerite sunt suficient de importante, dacă mai și cuprind puncte esențiale pentru provinciile necucerite, astfel încât răul să prolifereze de la sine, ca un cancer, este evident posibil ca, în această situație, chiar dacă nu se mai întâmplă nimic, cuceritorul să câștige mai mult decât pierde. Dacă adversarul nu primește ajutor din afară, timpul poate desăvârși lucrarea începută; ceea ce n-a fost încă cucerit, s-ar putea să-i revină cuceritorului de la sine. Astfel, și timpul poate deveni un factor al forțelor sale, dar acesta este cazul numai dacă cel în curs de a fi înfrânt nu mai poate riposta, dacă o răsturnare nu mai este de închipuit și, deci, acest factor al forțelor celui învins nu mai are valoare pentru cuceritor, căci el a realizat esențialul, pericolul culminației a trecut, cu un cuvânt adversarul a și fost înfrânt.

Am vrut să lămurim prin acest raționament că nici o cucerire nu poate fi încheiată destul de repede; că întinderea ei, pe un *interval de timp mai mare* decât cel strict necesar pentru a executa acțiunea, *n-o ușurează, ci o complică*. Dacă această afirmație este exactă, atunci este exactă și aceea că, dacă un beligerant este suficient de puternic pentru a face o anumită cucerire, se cere să fie și suficient de puternic s-o facă dintr-o dată, fără opriri intermediare. Se înțelege de la sine că nu ne referim aici la neînsemnate halte de odihnă, pentru a aduna forțele sau a lua oarecare măsuri.

Cu acest fel de a vedea, care atribuie ca esențial războiului ofensiv caracterul unei decizii rapide, de neoprit, credem că am anulat, în izvoarele ei, acea părere care opune unei înaintări rapide, fără răgaz, una lentă, așa-zis metodică, ca mai sigură și mai prudentă. Dar afirmația noastră are până la urmă, poate chiar și pentru cei care ne-au urmat de bună voie până la ea, atât de mult un aer paradoxal, este atât de contrară primei impresii și atacă o părere atât de înrădăcinată ca veche prejudecată, repetată de mii de ori prin cărți, încât pare indicat să examinăm mai a-mănunțit motivele aparente ce ni se opun.

Desigur că este mai ușor de atins un obiectiv apropiat decât unul îndepărtat; dar dacă cel apropiat nu corespunde nevoii noastre, încă nu urmează de aici că o pauză, un timp de oprire ne va permite să parcurgem mai ușor a doua jumătate a drumului. Un salt mic este mai lesne de făcut decât unul mare, dar asta nu înseamnă că cineva care vrea să sară peste un șanț lat va începe sărind înăuntru, cu un salt mic.

Dacă examinăm mai atent ce stă la baza noțiunii unui război ofensiv așa-zis metodic, găsim de obicei următoarele elemente:

1. cucerirea fortărețelor inamice întâlnite în cale;
2. acumularea proviziilor necesare;
3. fortificarea unor puncte importante, ca *depozite, poduri, poziții* etc.;
4. odihnirea forțelor iarna și asigurarea de cantonamente de refacere;
5. așteptarea întăririlor anului viitor.

Dacă pentru atingerea tuturor acestor scopuri se hotărăște o oprire în toată regula în cursul ofensivei și se stabilește un interval de odihnă, se crede că s-a obținut o nouă bază, că s-au câștigat noi forțe, ca și cum propriul stat și-ar urma armata iar aceasta ar dobândi un nou elan cu fiecare nouă campanie.

Toate aceste scopuri laudabile vor fi făcând războiul ofensiv mai comod, dar nu-l fac mai sigur în urmările sale și sunt, de obicei, numai denumiri de contrabandă pentru anumite contraponderi în sufletul înaltului comandant, sau în nehotărârea cabinetului. Să le examinăm, începând cu ultimul:

1. Așteptarea de forțe noi este deopotrivă, și se poate chiar spune mai curând cazul adversarului. Pe lângă această, este firesc ca un stat să poată mobiliza, ca forțe armate, într-un an cam cât în doi; căci creșterea sa efectivă de forțe în acest al doilea an nu este decât foarte neînsemnată în raport cu ansamblul.
2. Tot astfel, adversarul se odihnește o dată cu noi.
3. Fortificarea orașelor și pozițiilor nu este treaba armatei și, deci, nici un motiv să stea în loc.
4. După modul în care armatele își asigură azi aprovizionarea, depozitele sunt mai necesare când armatele stau pe loc decât atunci când sunt în înaintare. Câtă vreme aceasta decurge satisfăcător, atacătorului îi cad mereu în mână stocuri inamice, care sunt de ajutor acolo unde regiunea este săracă.
5. Cucerirea fortărețelor inamice nu poate fi considerată ca o oprire a înaintării; ea constituie o înaintare intensivă și, deci, oprirea aparentă, determinată de această cucerire, nu este propriu-zis cazul de care vorbim, nu constituie o oprire și o diminuare a forței. Dacă, însă, soluția cea mai bună o constituie adevăratul asediu, o blocadă sau simpla supraveghere a unei fortărețe sau alteia, rămâne o întrebare căreia i se poate da răspuns abia după cunoașterea împrejurărilor specifice. Numai un lucru putem spune în general, că, pentru a răspunde la această întrebare, alta trebuie rezolvată în prealabil: dacă prin simpla blocadă și continuarea înaintării nu ne expunem la un pericol prea mare. Unde nu este cazul, unde mai există spațiu pentru desfășurarea forțelor, este mai bine să rezervăm asediul propriu-zis pentru sfârșitul întregii mișcări ofensive. Nu trebuie deci să ne lăsăm tentați de gândul de a pune foarte repede la adăpost ceea ce am cucerit, de a-l pune de o parte, și să ratăm din acest motiv lucruri mai însemnate.

Într-adevăr, s-ar părea ca și cum, prin continuarea înaintării, cele cucerite ar fi iarăși imediat puse în joc.

Credem deci că în războiul ofensiv nu este firească nici o pauză, nici un moment de răgaz, nici o etapă intermediară, ci că, acolo unde ele sunt inevitabile, trebuie considerate ca un rău care face succesul nu mai sigur, ci mai nesigur, ba, dacă vrem să ne ținem strict de adevărul general, credem că dintr-un punct de oprire, la care a trebuit să recurgem din slăbiciune, de regulă nu există posibilitatea unui al doilea avânt spre obiectiv, iar dacă acest al doilea avânt este

posibil, oprirea nu fusese necesară; și că, dacă un obiectiv a fost, de la început, prea departe pentru anumite forțe, până la urmă tot prea departe va rămâne.

Afirmăm că așa arată adevărul general și cu aceasta vrem doar să înlăturăm ideea că timpul, în sine, ar putea face ceva în folosul atacatorului. Deoarece, însă, condițiile politice se pot schimba de la un an la altul, chiar dacă n-ar fi decât pentru acest motiv, și tot vor fi frecvente cazurile ce se vor sustrage acestui adevăr general.

Sar părea, poate, că am fi pierdut punctul nostru de vedere general și nu ne-am fi preocupat decât de războiul ofensiv; dar aceasta nu este defel părerea noastră. Desigur că cel ce-și poate propune ca obiectiv deplină zdrobire a adversarului nu va ajunge lesne în situația de a trebui să recurgă la apărare, al cărei obiectiv imediat este păstrarea a ceea ce posezi. Dar trebuie neapărat să ne menținem pe poziția de a declara că o apărare lipsită de orice principiu pozitiv este o contradicție internă, atât în strategie cât și în tactică, și deci să revenim mereu la faptul că orice apărare va căuta, după puteri, să treacă la atac, de îndată ce va fi epuizat avantajele apărării. În cadrul obiectivului pe care îl poate avea acest atac și care este de considerat ca obiectivul propriu-zis al apărării, oricât de mare sau de mic ar fi, trebuie, deci, să acceptăm eventual și înfrângerea inamicului și să spunem că pot exista cazuri în care beligerantul, deși are în vedere un obiectiv atât de mare, a preferat totuși să se servească la început de forma defensivă. Că această idee nu este lipsită de realitate, se poate ușor demonstra prin campania din 1812. Poate că împăratul Alexandru nu s-a gândit, în războiul în care s-a angajat, să-și nimicească cu totul adversarul, așa cum s-a văzut mai târziu, dar oare asemenea gând ar fi fost imposibil? Și chiar în aceste condiții, n-ar fi rămas foarte firesc ca rușii să înceapă războiul în mod defensiv?

CAPITOLUL 5

DEFINIREA MAI PRECISĂ A OBIECTIVULUI RĂZBOIULUI: ÎNFRÂNGEREA INAMICULUI

(Continuare)

Obiectiv limitat

Am spus, în capitolul precedent, cum înțelegem prin înfrângerea inamicului adevăratul obiectiv absolut al actului militar, dacă îl socotim admisibil; să examinăm acum ce rămâne, dacă condițiile admisibilității nu sunt împlinite.

Aceste condiții presupun o mare superioritate fizică și morală sau un spirit foarte întreprinzător, o predilecție pentru riscuri mari. Unde însă toate acestea lipsesc, obiectivul acțiunii militare poate fi numai de două feluri: ori cucerirea unei părți mici sau mijlocii a teritoriilor inamice, ori păstrarea propriilor teritorii în așteptarea unor momente mai favorabile; acesta din urmă este cazul obișnuit al războiului de apărare.

Tocmai expresia folosită în legătură cu acesta din urmă ne arată care dintre cele două feluri de războaie este potrivit în cazul dat. *Așteptarea unor momente mai favorabile* presupune că putem aștepta de la viitor asemenea momente, iar această așteptare, adică războiul de apărare, este în orice caz motivat de această perspectivă. În schimb, războiul ofensiv, adică folosirea momentului prezent, este în orice caz indicat în cazurile în care viitorul nu ne oferă nouă, ci inamicului, perspective mai bune. Al treilea caz, poate cel mai frecvent, ar fi cel în care ambele părți nu au de așteptat nimic anume de la viitor, în care, deci, nu se poate deduce din viitor vreun motiv determinant. În acest caz, evident că războiul ofensiv este indicat pentru cel ce politicește este atacatorul, adică pentru cel ce are motivul pozitiv; căci în vederea acestui scop s-a înarmat și tot timpul care se pierde fără justificare suficientă, el îl pierde.

Am optat aici pentru război ofensiv sau defensiv din motive care nu au nimic de-a face cu raportul de forțe, și ar putea părea mult mai firesc ca această alegere să depindă în principal de raportul de forțe: credem însă că tocmai atunci ne-am abate de la drumul cel bun. Nimeni nu va contesta corectitudinea logică a atât de simplei noastre deducții; vrem numai să vedem dacă, în cazul concret, ea nu duce la absurd.

Să ne inchipuim un stat mic, intrat în conflict cu forțe mult superioare, dar care prevede că situația lui se va înrăutăți an de an; nu trebuie el, dacă nu poate evita războiul, să folosească timpul în care situația lui este încă mai puțin rea? Trebuie deci să atace; dar nu pentru că atacul în

sine i-ar conferi avantaje, acesta dimpotrivă va mai mări inegalitatea forțelor, ci pentru că simte nevoia fie să lichideze cu totul treaba, înainte de a interveni perioadele proaste, fie să dobândească, măcar deocamdată, avantaje pe care să se poată sprijini mai târziu. Această doctrină nu poate părea absurdă. Dacă acest stat mic ar fi sigur de tot că adversarii îl vor ataca, atunci poate și trebuie să se folosească de apărare pentru cucerirea primului său succes, el nefiind atunci în primejdie să piardă timp.

Să ne mai închipuim, apoi, un stat mic angajat într-un război cu unul mai mare, iar viitorul ca neavând nici o influență asupra deciziilor lor; dacă statul cel mic este politicește atacatorul, trebuie totuși să-i pretindem să înainteze spre obiectivul său.

Dacă a avut îndrăzneala să-și propună scopul pozitiv împotriva unui stat mai mare, atunci trebuie să și acționeze, adică să-l atace pe adversar, dacă nu cumva acesta nu-l scutește de asemenea efort. Așteptarea ar fi o absurditate; în afară doar de cazul în care și-ar fi schimbat decizia politică în momentul executării, caz ce se întâmplă frecvent și contribuie, nu cu puțin, să dea războaielor un caracter nedeterminat, din care filozoful nu știe ce face.

Această considerare despre obiectivul limitat ne duce la războiul ofensiv cu asemenea obiectiv și la războiul defensiv; le vom examina pe amândouă în capitole distincte. Înainte trebuie însă să ne mai întoarcem în altă direcție.

Până acum, am dedus modificarea obiectivului războiului numai din motive interne. Natura intenției politice am luat-o în considerare numai în măsura în care voia sau nu ceva pozitiv. Tot restul intenției politice este în fond ceva străin pentru război, totuși, încă în capitolul al 2-lea al cărții I (scop și mijloc în război) am recunoscut că natura scopului politic, mărimea pretențiilor noastre și a celor inamice și întreaga noastră situație politică au cea mai hotărâtoare influență asupra conducerii războiului și, de aceea, vrem să ne mai ocupăm de aceasta, în mod deosebit, în capitolul următor.

CAPITOLUL 6

A. INFLUENȚA SCOPULUI POLITIC ASUPRA OBIECTIVULUI MILITAR

Nu se va vedea niciodată ca un stat care apără cauza altuia s-o ia pe aceasta la fel de serios de parcă ar fi a sa. O armată de sprijin de importanță medie se trimite înainte; dacă ea n-are noroc, afacerea se consideră mai mult sau mai puțin terminată, statul respectiv căutând să scape cât mai ieftin posibil.

Este un uz stabilit în politica europeană că statele se obligă la ajutor reciproc în alianțe defensive și ofensive, dar nu ca și cum dușmănia și interesul unuia ar deveni prin aceasta și ale celui-lalt, ci promițându-și reciproc o forță armată dinainte determinată, de obicei foarte modestă, independentă de obiectivul războiului și de eforturile adversarului. În condițiile unui asemenea act de alianță, aliatul nu se consideră angajat cu adversarul într-un război propriu-zis, care ar trebui în mod necesar să înceapă cu o declarație de război și să se termine cu încheierea unei păci. Dar nici această noțiune nu este nicăieri fixată cu oarecare precizie, iar uzul este fluctuant.

Treaba ar avea un fel de coerență interioară și teoria războiului ar fi astfel mai puțin stânjenită dacă acest ajutor promis, de 10 000, 20 000 sau 30 000 de oameni, ar fi pus în întregime la dispoziția statului angajat în război, care să-l poată întrebuința după nevoia sa; în acest caz, el ar fi de considerat ca o trupă închiriată. Dar uzul este foarte departe de asemenea situație. De obicei, trupele de sprijin au propriul lor înalt comandant, care depinde numai de propria sa curte, iar aceasta îi fixează un obiectiv, după cum se potrivește mai bine cu jumătățile ei de intenții.

Dar chiar atunci când două state sunt beligerante împotriva unui al treilea, nu se spune întotdeauna că trebuie să-l considerăm pe acest al treilea ca inamicul nostru, pe care trebuie să-l nimicim ca să nu ne nimicească, ci treaba se încheie adesea ca o afacere comercială; fiecare investeste, în funcție de primejdia pe care o riscă și de avantajele pe care le așteaptă, o acțiune de 30 000-40 000 de oameni și se prefacă ca și cum nu i-ar putea pierde aici decât pe aceștia.

Acest punct de vedere nu-l aflăm numai atunci când un stat îi sare altuia în ajutor într-o chestiune care îi este suficient de străină, dar lucrurile nu se pot petrece fără o bază diplomatică nici chiar atunci când ambii au un mare interes comun, iar cei ce tratează cad de obicei la învoială

numai asupra unui ajutor stipulat redus, pentru a întrebuința restul forțelor lor militare după considerentele deosebite ce le-ar putea cumva sugera politica.

Această manieră de a privi războiul unei alianțe era cu totul generală și a făcut loc celei firești doar în ultima vreme, atunci când pericolul suprem a împins spiritele pe căile firești, ca în războaiele *împotriva* lui Bonaparte, și când violența nestăvilă i-a obligat, ca în războaiele *alături* de Bonaparte, să meargă pe aceste căi. Ea este o manieră hibridă, o anomalie, căci război și pace nu sunt, în fond, noțiuni susceptibile de gradații; dar, în cazul acestei anomalii avem de-a face nu doar cu o uzanță diplomatică, peste care înțelepciunea ar putea trece, ci ea își are, totuși, rădăcinile adânci în limitarea naturală și slăbiciunea omului.

În sfârșit, și în războiul propriu, motivarea politică exercită o mare influență asupra conducerii lui.

Dacă vrem doar o jertfă mică de la inamic, ne mulțumim să câștigăm prin război numai un echivalent mic și sperăm să ajungem la acestea cu eforturi medii. Cam la fel judecă și adversarul. Dacă unul din doi găsește atunci că s-a cam înșelat la socoteală, că nu este, cum a vrut, cu ceva superior adversarului, ci, dimpotrivă, că el însuși este mai slab, de obicei îi lipsesc în acel moment banii și toate celelalte mijloace, îi lipsește un imbold moral suficient pentru o energie mai mare; se ajută deci cum poate, speră că viitorul va aduce evenimente favorabile, chiar dacă nu are nici un drept la această speranță, iar între timp războiul se târăște fără forță, ca un trup bolnav.

Așa se face că acțiunea reciprocă, supralicitarea, violența și impetuozitatea războiului se pierd în stagnarea motivelor slabe și că ambii adversari se mișcă, cu un fel de siguranță, în cercuri foarte micșorate.

Dacă se acceptă influența scopului politic asupra războiului, cum chiar trebuie până la urmă acceptată, nu mai există limită și trebuie coborât, vrând-nevrând, și la asemenea războaie care constau din *simpla amenințare a adversarului* și din sprijinirea negocierilor.

Este limpede că teoria războiului, dacă este și vrea să rămână un studiu filozofic, se simte stânjenită aici. Tot ce este necesar în noțiunea de război pare să vrea s-o părăsească și teoria se află în primejdia de a-i lipsi orice punct de sprijin. Dar, curând se arată ieșirea firească. Pe măsură ce un principiu moderator pătrunde acțiunea militară sau, mai curând, cu cât mai slabe devin motivele acțiunii, cu atât mai mult acțiunea devine suportare pasivă, cu atât mai puține se întâmplă, cu atât mai puțin sunt necesare principii directoare. Toată arta militară se transformă în simplă prudență, iar aceasta va fi orientată, în principal, să împiedice ca nu cumva echilibrul instabil să se modifice brusc în defavoarea noastră, ca nu cumva jumătatea de război să se transforme într-unul întreg.

B. RĂZBOIUL ESTE UN INSTRUMENT AL POLITICII

După ce, dată fiind contradicția în care se află natura războiului cu alte interese ale individului și societății, a trebuit să privim când într-o parte, când într-alta, pentru a nu neglija nici unul din aceste elemente contrarii – o contradicție inerentă omului însuși și pe care, deci, gândirea filozofică n-o poate rezolva –, vrem să căutăm acum acea unitate în care se combină, în viața practică, aceste elemente antagonice, neutralizându-se astfel, în parte, reciproc. Am fi prezentat această unitate încă de la început, dacă n-ar fi fost necesar să punem foarte clar în evidență tocmai acele contradicții și să examinăm diferitele elemente și în mod distinct. Această unitate, deci, este *noțiunea că războiul ar fi doar o parte a relațiilor politice, așadar nicidecum ceva independent*.

Se știe, firește, că războiul este provocat numai de relațiile politice ale guvernelor și popoarelor; dar, de obicei, oamenii gândesc lucrurile ca și cum, o dată cu începerea războiului, acele relații ar înceta și s-ar instala o cu totul altă stare, supusă numai propriilor sale legi.

Noi afirmăm, dimpotrivă, că războiul nu este decât o continuare a relațiilor politice prin intermediul altor mijloace. Spunem prin intermediul altor mijloace, pentru a afirma, totodată, că aceste relații politice nu încetează prin existența războiului, nu sunt transformate în cu totul altceva, că ele continuă în esența lor, oricum le-ar fi alcătuite mijloacele de care se servesc, și că liniile principale de-a lungul cărora se desfășoară și de care sunt legate evenimentele militare nu sunt decât liniile mari ale acestor relații, care răzbat prin război, continuându-se până la pace. Și cum s-ar putea crede altfel? Încetează vreodată relațiile politice ale diferitelor popoare și gu-

verne o dată cu notele diplomatice? Nu este oare războiul doar un fel de scriere și vorbire a gândirii lor? El are, firește, propria sa gramatică, dar nu și propria sa logică.

Așa fiind, războiul nu poate fi niciodată separat de relațiile politice, iar dacă aceasta se întâmplă pe undeva în studiu, atunci sunt rupte, într-o câtva, toate firele relației și rezultă un ce fără sens și scop.

Această concepție ar fi indispensabilă, chiar dacă războiul ar fi în întregime război, ar fi în întregime elementul nestăvilit al dușmăniei, căci toate elementele pe care el se întemeiază și care determină direcțiile sale principale – forța proprie, forța adversarului, aliații ambelor părți, caracterele popoarelor și guvernelor respective etc., așa cum le-am enumerat în cartea I, capitolul 1 – nu sunt ele oare de natură politică și nu sunt ele oare atât de strâns legate de ansamblul relațiilor politice, încât este imposibil să le desparți de ele? – Dar acest fel de a gândi devine de două ori indispensabil, dacă luăm în considerare că adevăratul război nu este o strădanie atât de consecventă, orientată spre extrem, cum ar trebui să fie conform noțiunii sale, ci un fenomen hibrid, o contradicție în sine; ca atare, el nu poate asculta de propriile sale legi, ci trebuie să fie considerat ca parte a unui alt ansamblu – iar acest ansamblu este politica.

Folosindu-se de război, politica evită toate concluziile severe ce rezultă din natura lui, se sinchisește puțin de posibilitățile finale și se ține numai de probabilitățile imediate. Dacă, prin aceasta, intră multă incertitudine în toată acțiunea, dacă devine deci un fel de joc, politica fiecărui cabinet se încrede să-l întrecă în acest joc pe adversar, prin dibăcie și perspicacitate.

Astfel politica face din elementul atotputernic al războiului un simplu instrument; din cumplita spadă de luptă, menită să fie ridicată o singură dată, cu ambele mâini și cu toată puterea trupului, pentru a da cu ea o singură lovitură și numai una, face o sabie ușoară, lesne de mănuit, care devine câteodată chiar o floretă, cu care poate executa, rând pe rând, lovituri, fente și parade.

Așa se rezolvă contradicțiile în care războiul îl încurcă pe omul temător din fire, dacă vrem să acceptăm acesta ca o rezolvare.

Dacă războiul ține de politică, el va prelua caracterul ei. De îndată ce politica devine mai grandioasă și mai puternică, războiul îi va urma evoluția, aceasta putându-se astfel ridica până la aceea înălțime la care războiul își atinge forma sa absolută.

Într-o asemenea concepție nu este, așadar, necesar să pierdem din vedere această formă a războiului; dimpotrivă, imaginea sa trebuie să plutească continuu pe fundalul evenimentelor.

Numai prin această concepție războiul redevine o unitate, numai datorită ei toate războaiele pot fi considerate fenomene de *aceiași* fel și numai ca dă judecății o poziție și un punct de vedere adevărat și precis, din care trebuie elaborate și judecate marile planuri.

Firește că elementul politic nu pătrunde adânc în detaliile războiului – nu se postează santi-nele, nu se organizează patrule din motivări politice; cu atât mai hotărâtoare este însă influența acestui element în planurile întregului război, ale campaniei și, adesea, chiar ale bătăliei.

De aceea nici nu ne-am grăbit să afirmăm acest punct de vedere chiar de la început. Ne-ar fi fost de puțin folos la diferitele obiecte cercetate, distrăgându-ne într-o câtva atenția; la planul de război și de campanie, el este indispensabil.

În general, nimic nu este atât de important în viață decât să stabilești exact poziția din care lucrurile trebuie înțelese și judecate și să te ții de ea; căci numai dintr-o poziție *unică* putem concepe în mod unitar masa fenomenelor și numai unitatea poziției ne poate feri de contradicții.

Dacă, așadar, nici la întocmirea planurilor de război nu este admisibilă o poziție dublă sau multiplă din care să fie privite lucrurile, când cu ochiul soldatului, când cu cel al administratorului, când cu cel al omului politic etc., se pune acum întrebarea dacă, în mod necesar, *politica* este aceea căreia tot restul trebuie să i se subordoneze.

Se presupune că politica întrunește și conciliază în sine toate interesele administrației interne, precum și pe cele ale omeniei, și pe toate câte le-ar mai putea invoca înțelepciunea filozofică; căci politica nu este nimic în sine, ci este doar un administrator al tuturor acestor interese față de alte state. Că politica o poate lua într-o direcție greșită, că poate servi cu precădere orgoliul, interesul particular, vanitatea guvernanților, nu ne interesează aici; căci arta militară nu poate fi considerată în nici un caz preceptorul politicii, iar noi putem considera, aici, politica numai ca reprezentantul tuturor intereselor întregii societăți.

Rămâne, deci, numai întrebarea dacă, la întocmirea planurilor de război, poziția politică trebuie să cedeze pasul celei pur militare (dacă în genere o asemenea poziție s-ar putea imagina), adică să dispară cu totul ori să i se subordoneze, sau dacă, dimpotrivă, poziția politică trebuie

să rămână dominantă, iar cea militară trebuie să-i fie subordonată. Ca punctul de vedere politic să înceteze cu totul o dată cu războiul s-ar putea imagina numai dacă războaiele ar fi lupte pe viață și pe moarte, din pură dușmănie; în realitate, ele nu sunt decât manifestări ale politicii însăși, așa cum am arătat mai sus. Subordonarea punctului de vedere politic celui militar ar fi absurdă, căci politica a generat războiul; ea este inteligența, iar războiul numai instrumentul și nu invers. Nu rămâne deci posibilă decât subordonarea punctului de vedere militar celui politic.

Dacă ne gândim la natura războiului real, ne amintim de cele spuse în capitolul al 3-lea al acestei cărți, *că fiecare război trebuie înțeles înainte de toate în probabilitatea caracterului său și a contururilor sale principale, așa cum ele rezultă din mărimile și relațiile politice*, și că adesea, ba în zilele noastre putem chiar afirma *de cele mai multe ori*, războiul trebuie considerat ca un întreg organic, ale cărui diverse membre nu pot fi desprinse de ansamblu, în care, deci, fiecare activitate distinctă trebuie să se contopească cu întregul și să decurgă din ideea acestui întreg; astfel ne apare cu totul cert și limpede că poziția cea mai înaltă în conducerea războiului, de la care emană directivele principale, nu poate fi decât cea a politicii.

Văzute de pe această poziție, proiectele apar ca dintr-o singură turnare, înțelegerea și aprecierea lor devin mai ușoare, mai firești, convingerea mai puternică, motivele mai satisfăcătoare și istoria mai inteligibilă.

De pe această poziție, un conflict între interesele politice și cele militare cel puțin nu mai este în natura lucrurilor, iar acolo unde apare trebuie considerat doar ca o imperfecțiune a înțelegerii. Ca politica să adreseze războiului revendicări pe care acesta nu le poate satisface, ar fi contrar premisei că ea cunoaște instrumentul pe care vrea să-l întrebuințeze, ar fi deci contrar unei premise firești, absolut indispensabile. Dacă politica apreciază însă just cursul evenimentelor militare, este cu totul treaba ei, și nu poate fi decât a ei, să hotărască ce evenimente și ce direcție a evenimentelor corespund obiectivului războiului.

Cu un cuvânt, arta militară la nivelul ei cel mai înalt devine politică, dar bineînțeles o politică ce dă bătălii, în loc să scrie note diplomatice.

Potrivit acestei concepții, este o distincție inadmisibilă, ba chiar dăunătoare, că o mare acțiune militară, sau planul unei asemenea acțiuni, ar permite *o apreciere pur militară*; este un procedeu absurd să se consulte militarii la alcătuirea unor planuri de război²⁰⁶, pentru ca să le aprecieze *din punct de vedere pur militar*, așa cum le cer în mod obișnuit cabinetele; dar și mai absurdă este cerința teoreticienilor militari ca mijloacele de război existente să fie predate înalțului comandant care, în funcție de ele, să elaboreze un plan, strict militar, de război sau de campanie. De altfel, experiența generală ne învață că, cu toată marea diversitate și dezvoltare a sistemului militar actual, liniile principale ale războiului tot au fost, întotdeauna, determinate de cabinete, adică, dacă este să ne exprimăm în termeni tehnici, de o autoritate numai politică, nemilitară.

Aceasta este într-un tot în firea lucrurilor. Nici unul din proiectele principale necesare unui război nu poate fi alcătuit fără cunoașterea relațiilor politice, iar cei ce vorbesc, ceea ce se întâmplă des, de influența dăunătoare a politicii asupra conducerii războiului, spun de fapt cu totul altceva decât vor să spună. Nu această influență, ci politica însăși ar trebui dezaprobată. Dacă politica este justă, adică își atinge obiectivul, atunci ea nu poate influența decât în bine, în sensul ei, războiul, iar acolo unde această influență se îndepărtează de obiectiv, cauza trebuie căutată numai într-o politică anapoda.

Numai atunci când politica își promite de la anumite mijloace și măsuri militare un efect real, necorespunzător naturii lor, ea poate avea, prin hotărârile sale, un efect dăunător asupra războiului. Așa cum cineva care nu stăpânește într-un tot o limbă poate spune, câteodată, cu un gând just ceva nejust, tot astfel politica va da atunci frecvent indicații ce nu corespund propriilor ei intenții.

Aceasta s-a întâmplat extrem de des și ne face să simțim că o anumită cunoaștere a sistemului militar n-ar trebui separată de conducerea relațiilor politice.

Dar, înainte de a mai spune măcar un cuvânt, trebuie să ne ferim de o falsă interpretare, care apare foarte lesne. Este foarte departe de noi gândul că un ministru de război, îngropat în hârtoage, ori un inginer savant, ori chiar un militar ce și-a dovedit capacitatea în luptă ar putea fi cel mai bun ministru de stat*, în ipoteza că suveranul n-ar îndeplini el această funcție; cu alte cuvinte, nu vrem de fel ca această cunoaștere a chestiunilor militare să fie principala lui calitate;

* În acea perioadă, titlul principalului membru al cabinetului (n. tr.).

un cap extraordinar, eminent, un caracter puternic, iată principalele calități pe care i le pretindem; cunoașterea chestiunilor militare se poate desigur completa într-un fel sau altul. Franța n-a fost niciodată mai prost sfătuită în conflictele sale militare și politice decât în timpul fraților Belle-Isle²⁰⁶ și al ducelui de Choiseul²⁰⁷, deși toți trei erau soldați vrednici.

Dacă un război trebuie să corespundă într-un totu intențiilor politice, iar politica să fie într-un totu pe măsura mijloacelor disponibile pentru război, nu rămâne, acolo unde militarul și omul de stat nu sunt întruniți în aceeași persoană, decât un mijloc valabil și anume ca înaltul comandant să fie numit membru al cabinetului, pentru ca astfel cabinetul să poată participa la momentele principale ale acțiunii înaltului comandant. Acest lucru este însă posibil numai dacă respectivul cabinet, adică guvernul, se află el însuși în apropierea teatrului de război, pentru ca să poată rezolva chestiunile fără întârziere sensibilă.

Așa a făcut împăratul Austriei în 1809 și așa au făcut monarhii aliați în 1813, 1814 și 1815, acest procedeu dând deplină satisfacție.

Foarte periculoasă este influența în cabinet a altui militar decât a înaltului comandant; aceasta nu va duce decât rareori la acțiuni sănătoase, eficace. Exemplul Franței anilor 1793, 1794 și 1795, când Carnot²⁰⁸ a condus treburile războiului de la Paris, trebuie categoric respins, deoarece numai guverne revoluționare pot folosi teroarea²⁰⁹.

Vrem să încheiem acum cu o considerație istorică.

Când, în ultimul deceniu al veacului trecut, a avut loc cea memorabilă revoluționare a artei militare europene prin care cele mai bune armate au văzut cum parte din armata lor și-a pierdut eficacitatea, și au fost înfrântute succese militare de proporții, ce depășeau toate noțiunile acceptate până atunci, părea, firește, că toate greșelile de calcul ar fi imputabile artei militare. Era vădit că aceasta, închisă de rutină în cercuri mai înguste ale noțiunilor, fusese luată pe neașteptate de posibilități aflate în afara acestor cercuri, dar bineînțeles nu în afara naturii lucrurilor.

Observatorii cu privire la cea mai cuprinzătoare au atribuit fenomenul influenței generale pe care politica a exercitat-o de veacuri asupra artei militare, spre cea mai mare pagubă a acesteia, prin care arta militară a ajuns un hibrid, decăzând adesea până la un adevărat simulacru. Faptul era real, greșit era doar să fie considerat ca o situație generală întâmplător evitabilă.

Alții credeau că pot explica totul prin influența momentană a politicii individuale a Austriei, Prusiei, Angliei etc.

Să fie oare adevărat că surprinderea propriu-zisă, de care inteligența se simțea jignită, ar fi avut loc în cadrul conducerii războiului și nu în cadrul politicii însăși? Adică, pentru a vorbi în termenii noștri: nenorocirea să se fi iscat din influența politicii asupra războiului sau chiar din politica greșită?

Uriașele influențe în afară ale Revoluției franceze trebuie însă, vădit, căutate mult mai puțin în noile mijloace și concepții ale conducerii ei militare, decât în schimbarea totală a artei de a guverna și a administra, în caracterul guvernului, starea poporului etc. Că celelalte guverne nu au sesizat just aceste aspecte, că au vrut să țină cumpăna, cu mijloace obișnuite, unor forțe noi și strivitoare – toate acestea sunt greșeli ale politicii.

Oare aceste greșeli ar fi putut fi sesizate și remediate de pe poziția unei concepții pur militare a războiului? Imposibil. Căci, chiar dacă ar fi existat un strateg filozof care să fi vrut să deducă toate consecințele numai din natura elementului inamic, construind astfel o profeție a posibilităților îndepărtate, tot ar fi fost absolut imposibil să se dea cea mai neînsemnată urmare unor astfel de fantasmagorii.

Nu mai dacă politica se ridica la o apreciere justă a forțelor trezite în Franța și a relațiilor nou create în politica Europei, ea putea prevedea rezultatul ce va decurge din aceste schimbări pentru marile linii ale războiului, și numai în acest fel putea ajunge la aprecierea volumului necesar de mijloace și la alegerea celor mai bune căi.

Se poate, deci, spune: cei douăzeci de ani de victorie a revoluției sunt, în principal, consecințele politicii greșite a guvernelor ce i se opuneau.

Firește că aceste greșeli s-au vădit abia în timpul războiului, iar fenomenele acestuia au contrazis cu totul așteptările nutrite de politică. Aceasta, însă, nu s-a întâmplat pentru că politica ar fi neglijat să ceară sfat artei militare. Acea artă militară în care putea crede un om politic, adică cea din lumea reală, care aparținea politicii epocii sale, instrumentul cu care era bine cunoscut epocii, de care ea se folosisese până atunci, aceea artă militară, zic, era bineînțeles și ea prinsă în eroarea politicii și de aceea nu-i putea da un sfat mai bun. Este adevărat, războiul însuși a suferit schimb

bări importante în natura și în formele sale, care l-au apropiat de forma sa absolută. Dar aceste schimbări n-au avut loc pentru că guvernul francez, oarecum emancipat, s-ar fi eliberat de tutela politicii, ci au decurs din politica modificată, rezultată din Revoluția franceză, atât pentru Franța, cât pentru întreaga Europă. Această politică a mobilizat alte mijloace, alte forțe, făcând astfel posibilă o energie a conducerii războiului care, altfel, nici n-ar fi fost de conceput.

Deci, și adevăratele modificări ale artei militare sunt o urmare a politicii modificate și, departe de a dovedi ceva în favoarea posibilei lor separații, ele constituie, dimpotrivă, o dovadă a întimei lor îmbinări.

Așadar, încă o dată: războiul este un instrument al politicii, el trebuie în mod necesar să poarte caracterul ei, trebuie să măsoare cu măsura ei; de aceea, conducerea războiului, în liniile sale principale, este politica însăși, care schimbă pana pe spadă, dar care, pentru aceasta, n-a încetat să gândească după propriile sale legi.

CAPITOLUL 7

OBIECTIV LIMITAT. RĂZBOI OFENSIV

Chiar atunci când înfrângerea adversarului nu poate fi obiectivul, mai poate totuși exista un obiectiv nemijlocit pozitiv, iar acesta poate consta, atunci, doar din cucerirea unei părți din teritoriile inamice.

Avantajul unei astfel de cuceriri constă în faptul că slăbim forțele statului inamic și, implicit, forțele sale armate, și le întărim pe ale noastre; că ducem deci războiul, în parte, pe socoteala lui. Apoi că, la încheierea păcii, posesiunea unor provincii inamice trebuie considerată ca un câștig net, pentru că le putem fie păstra, fie schimba pe alte avantaje.

Această părere despre o cucerire a provinciilor inamice este foarte firească și n-ar da loc la obiecții, dacă starea de apărare, ce trebuie să urmeze atacului, n-ar putea adesea stârni îndoieli.

În capitolul despre punctul culminant al victoriei am explicat suficient în ce fel o astfel de ofensivă slăbește forțele armate și că îi poate urma o stare ce naște teama de consecințe periculoase.

Această slăbire a forței noastre armate prin cucerirea unui teritoriu inamic are građațiile sale, care depind cel mai mult de situația geografică a teritoriului respectiv. Cu cât acesta constituie, în mai mare măsură, un adaos al teritoriilor noastre, se află în interiorul lor, sau se întinde de-a lungul lor, cu cât se află mai aproape de direcția forțelor noastre principale, cu atât mai puțin va slăbi forța noastră armată. În războiul de șapte ani Saxonia era un supliment firesc al teatrului de război prusian, iar forța armată a lui Frederic cel Mare nu numai că n-a fost diminuată prin ocuparea ei, ci dimpotrivă sporită, pentru că Saxonia se afla mai aproape de Silezia decât de Brandenburg, și totuși acoperă, totodată, această din urmă provincie.

Nici chiar Silezia, după ce Frederic cel Mare o cucerise deja o dată, în 1740 și 1741, nu i-a slăbit forțele armate, căci prin forma și situația ei, cât și prin natura graniței sale, Silezia nu le oferea austriecilor decât un vârf îngust, câtă vreme nu erau stăpâni Saxoniei, iar acest punct îngust de contact se mai afla, oricum, pe direcția pe care trebuiau să se execute loviturile principale reciproce.

Dacă, în schimb, teritoriul cucerit se întinde între celelalte provincii inamice, are o poziție excentrică și o configurație defavorabilă a terenului, slăbirea se accentuează atât de vizibil, încât nu numai că o bătălie victorioasă îl ușurează pe inamic, dar nici nu mai are nevoie de ea.

Austriecii au trebuit să evacueze de fiecare dată, fără bătălie, regiunea Provence, ori de câte ori au încercat s-o cucerească dinspre Italia. În 1744, francezii i-au mulțumit lui Dumnezeu că au putut scăpa din Boemia și fără să fi pierdut o bătălie. Frederic cel Mare nu s-a putut menține, în 1758, în Boemia și Moravia, cu aceeași forță armată care-i prilejuise, în 1757, succese atât de strălucite în Silezia și Saxonia. În general, exemple de armate care nu s-au putut menține în teritoriile cucerite, numai pentru că această cucerire le slăbise forțele, sunt fapte curente și, ca atare, nu merită să mai amintim și altele similare.

Deci, la întrebarea dacă trebuie să ne propunem un asemenea obiectiv, răspunsul depinde de faptul dacă ne putem permite să rămânem în posesia cuceririi, sau dacă o posesiune trecătoare (invazie, diversiune) compensează suficient forțele folosite în acest scop și, îndeosebi, dacă nu este de temut o ripostă puternică, care să ne dezechilibreze cu totul. Cât de multe sunt de

luat în considerare în această chestiune, în fiecare caz în parte, am arătat în capitolul despre punctul culminant.

Mai trebuie să adăugăm un singur lucru. O asemenea ofensivă nu este întotdeauna indicată pentru a recupera ce pierdem în alte puncte. În timp ce ne ocupăm de o cucerire parțială, inamicul poate face același lucru în alt punct, iar dacă acțiunea noastră nu este de o importanță precumpănitoare, inamicul nu va fi obligat să renunțe la ea. Trebuie deci reflectat cu seriozitate dacă nu pierdem mai mult de o parte decât câștigăm de cealaltă.

De fapt, se pierde întotdeauna mai mult prin cuceririle inamicului decât se câștigă prin cele proprii, chiar dacă valoarea celor două provincii ar fi aceeași, căci numeroase forțe ies din acțiune, oarecum ca cheltuieli neprevăzute. Deoarece acesta este cazul și la adversar, de fapt n-ar trebui să fie un motiv de a ne preocupa mai mult de păstrarea teritoriilor noastre decât de cuceriri. Și totuși nu este așa. Păstrarea teritoriilor proprii este întotdeauna mai apropiată, iar propria durere, ce o suferă statul nostru, este compensată și oarecum neutralizată de răzbunare, numai dacă aceasta asigură o dobândă considerabilă, adică este mult mai mare.

Urmarea tuturor acestora este că un asemenea atac strategic, care nu are decât un obiectiv mediocru, se poate mult mai greu desprinde de apărarea altor puncte, ce nu sunt nemijlocit acoperite de el, decât un atac îndreptat împotriva centrului de greutate al statului inamic; de aceea într-un astfel de atac, cu obiectiv mediocru, concentrarea forțelor în timp și spațiu nu poate fi niciodată realizată din plin. Ca intenționată concentrare să se poată realiza măcar în timp, apare necesitatea de a ataca toate punctele adversarului ce s-ar preta, cât de cât, la asemenea acțiuni și aceasta concomitent; astfel atacul acesta pierde celălalt avantaj, că prin apărarea anumitor puncte s-ar putea descurca cu mult mai puține forțe. Așa fiind, față de un obiectiv atât de mediocru, toate se aliniază mai curând la același nivel; întreaga activitate militară nu mai poate fi concentrată într-o acțiune principală și nici nu mai poate fi condusă după puncte de vedere principale; toate se lăbărtează, peste tot fricțiunea devine mai mare și peste tot se acordă hazardului un câmp mai larg.

Aceasta este tendința firească. Înaltul comandant este tras în jos de ea, este tot mai mult neutralizat. Cu cât este mai conștient de sine însuși, cu cât are mai multe resurse interne și mai multă forță exterioară, cu atât se va strădui mai mult să se elibereze de această tendință, pentru a da unui punct anume o importanță predominantă, chiar dacă aceasta n-ar fi posibil decât printr-o îndrăzneală mai mare.

CAPITOLUL 8

OBIECTIV LIMITAT. APĂRARE

Obiectivul final al războaielor defensive nu poate fi niciodată o negație absolută, cum am mai spus-o anterior. Și pentru cel mai slab trebuie să existe întotdeauna ceva cu care să se poată face simțit de adversar, cu care să-l poată amenința.

De fapt, s-ar putea spune că acest obiectiv ar putea consta în obosirea adversarului, căci, deoarece acesta vrea pozitivul, pentru el fiecare acțiune eșuată este, în fond, chiar dacă nu are altă urmărire decât pierderea forțelor folosite în acest scop, o dare înapoi, în timp ce pierderea suferită de atacat nu a fost în van, deoarece menținerea a fost obiectivul său, iar acest obiectiv a fost atins. Astfel, s-ar spune, pentru apărător obiectivul pozitiv se află în simpla menținere. Această concepție ar putea fi valabilă dacă am fi în stare să spunem că, după un anumit număr de încercări inutile, atacatorul trebuie să obosească și să renunțe. Numai că tocmai această necesitate lipsește. Dacă urmărim epuizarea efectivă a forțelor, la comparația pe total apărătorul este în *dezavantaj*. Atacul slăbește, dar numai în sensul că poate exista un punct de reviriment; acolo unde nici nu poate fi vorba de așa ceva, slăbirea este desigur mai mare la apărător decât la atacator, pentru că, pe de o parte, el este cel mai slab și, la pierdere egală, pierde deci mai mult decât celălalt, pe de altă parte și pentru că atacatorul îi ia, de obicei, o parte din provinciile și sursele sale de aprovizionare.

De aici nu se poate, deci, deduce nici un motiv pentru adversar să renunțe la atac și rămâne mereu impresia că, dacă atacatorul își repetă loviturile, în timp ce apărătorul nu face nimic decât să se apere de ele, el nu poate compensa prin nici o contragreutate pericolul ca una sau alta din acele lovituri să reușească.

Dacă, într-adevăr, epuizarea sau mai curând obosirea celui mai puternic a dus deja des la pace, aceasta se datorează caracterului hibrid pe care îl are de cele mai multe ori războiul, și nu poate fi gândită, în mod filozofic, ca obiectivul general și ultim al vreunei apărări – nu rămâne decât ca apărarea să-și afle obiectivul în conceptul de așteptare, care este în general adevărata ei caracteristică. Acest concept implică o schimbare a împrejurărilor, o îmbunătățire a situației, care, acolo unde nu poate fi de fel atinsă prin mijloace interne, adică prin rezistență, nu poate fi așteptată decât din afară. Această îmbunătățire din afară, însă, nu poate fi alta decât schimbarea relațiilor politice: fie că noi alianțe se încheie în favoarea apărătorului, fie că alianțe vechi, îndreptate împotriva lui, se descompun.

Acesta este, deci, obiectivul apărătorului, în cazul în care slăbiciunea sa nu-i permite să se gândească la vreo ripostă semnificativă. Dar, după conceptul pe care l-am dat noi despre ea, nu orice apărare este așa. După acest concept, apărarea este forma mai puternică a războiului și, datorită acestei puteri, ea poate fi folosită și atunci când se intenționează o ripostă mai mult sau mai puțin puternică.

Aceste două cazuri trebuie, însă, despărțite încă de la început, deoarece au influență asupra apărării.

În primul caz, apărătorul caută să rămână cât de mult timp posibil în posesiunea teritoriului său, păstrându-l intact, pentru că astfel câștigă cel mai mult timp, iar câștigarea de timp este singura cale spre obiectiv. Obiectivul pozitiv, însă, pe care îl poate de cele mai multe ori atinge, care trebuie să-i dea prilejul de a-și impune intenția la pace, nu-l poate, încă, include în planul său de război. În această pasivitate strategică, avantajele pe care le poate dobândi în unele puncte sunt doar lovituri respinse; preponderența pe care o dobândește în aceste puncte o trece asupra altora, căci de obicei este năpădit peste tot de nevoi; dacă nu are prilejul s-o facă, nu-i rămâne adesea decât micul câștig că inamicul îi va lăsa o perioadă de acalmie.

Mici acțiuni ofensive, invazii, diversiuni, acțiuni împotriva vreunei fortărețe izolate, care urmaresc mai puțin o posesie durabilă decât un avantaj provizoriu, ca marjă de joc pentru viitoare pierderi, își pot afla locul, dacă apărătorul nu este prea slab, în sistemul acesta de apărare, fără să i se schimbe obiectivul și natura.

În al doilea caz însă, în care i s-a și inoculat apărării o intenție pozitivă, ea și adoptă caracterul mai pozitiv, și anume cu atât mai mult cu cât este mai puternică riposta permisă de împrejurări. Cu alte cuvinte, cu cât mai liber a fost aleasă apărarea, pentru a da sigur prima lovitură, cu atât îi este mai îngăduit apărătorului să întindă adversarului său capcane mai îndrăznețe. Cea mai îndrăzneată și, dacă reușește, cea mai eficace, este retragerea în interiorul țării; iar acest mijloc este, totodată, cel mai îndepărtat de celălalt sistem.

Navem decât să ne gândim la deosebirea dintre situația lui Frederic cel Mare în războiul de șapte ani și a Rusiei în 1812. Când războiul începu, datorită promptitudinii hotărârilor sale, Frederic avu un fel de superioritate; aceasta îi procură avantajul să pună mâna pe Saxonia, care era, de altfel, într-atât o completare firească a teatrului său de război, încât posesiunea ei nu numai că n-a redus puterea forțelor sale armate, dar a și sporit-o.

La începutul campaniei din 1757, el a căutat să-și continue atacul strategic, ceea ce nu era imposibil, câtă vreme rușii și francezii nu sosiseră încă pe teatrul de război din Silezia, în Marca Brandenburg și Saxonia. Atacul a eșuat, pentru restul campaniei el a fost împins în apărare, a trebuit să evacueze iarăși Boemia și să elibereze propriul său teatru de război de inamic, ceea ce nu a izbutit decât întorcându-se, cu una și aceeași armată, întâi împotriva austriecilor, iar acest avantaj îl datora numai apărării.

În anul 1758, când inamicii săi strânseseră deja mai tare cercul în jurul său și forțele sale armate începuseră să ajungă într-un raport foarte inegal cu inamicul, a mai vrut să încerce o mică ofensivă în Moravia; se gândea să cucerească fortăreața Olmütz, înainte ca adversarii lui să-și fi adunat bine oștile; nu în speranța s-o păstreze ori chiar să-și continue de aici înaintarea, ci pentru a folosi fortăreața ca o lucrare exterioară, o contraaproșă împotriva austriecilor, care ar fi avut atunci nevoie de restul campaniei, poate de încă una, pentru a o recuceri. Și acest atac a eșuat. Frederic renunță atunci la gândul oricărei ofensive adevărate, pentru că simțea cât de mult ea accentua dezechilibrul între forțele armate ce se înfruntau. O poziție concentrată în mijlocul teritoriilor sale, în Saxonia și Silezia, o folosire a liniilor scurte, pentru a înmulți brusc forțele armate în punctele amenințate, o bătălie unde era inevitabilă, mici incursiuni, pe unde se oferea ocazia, și deocamdată o așteptare calmă, o economisire a mijloacelor sale pentru timpuri

mai bune, acesta era acum, în mare, planul său de război. Treptat, executarea planului a devenit tot mai pasivă. Deoarece a văzut că și victoriile îl costau prea scump, el a încercat s-o scoată la capăt cu mai puține; îl interesa numai să câștige timp, numai să mențină ceea ce mai poseda, a devenit tot mai econom cu terenul și nu s-a sfiit să treacă la un adevărat sistem cordon. Acest nume îl merită atât pozițiile principelui Henric în Saxonia, cât și cele ale regelui în munții Sileziei. În scrisorile sale către marchizul d'Argens²¹⁰, se vede nerăbdarea cu care așteaptă cantonamentele de iarnă și cât de bucuros este dacă le poate iarăși ocupa, fără să fi suferit pierderi sensibile.

Cel care ar vrea să-l dezaprobe aici pe Frederic și să nu vadă în aceasta decât semnul că și-ar fi pierdut curajul, ni se pare că ar judeca foarte greșit.

Dacă tabăra întărită de la Bunzelwitz, liniile de posturi ale principelui Henric în Saxonia și ale regelui în munții Sileziei nu ne mai apar acum drept măsuri în care să-și poți pune ultima nădejde, pentru că un Bonaparte ar străpunge repede aceste pânze de păianjen tactice, nu trebuie uitat că vremurile s-au schimbat, că războiul a devenit cu totul altul, animat de alte forțe, și că, deci, pe atunci au putut fi eficace poziții ce nu mai sunt eficace azi, dar că mai trebuie ținut seama și de caracterul adversarului. Împotriva armatei imperiale, împotriva lui Daun și Buturlin²¹¹, folosirea unor mijloace pe care Frederic însuși le-ar fi disprețuit putea fi înțelepciunea supremă.

Succesul a ratificat această părere. Așteptând calm, Frederic și-a atins obiectivul și a ocolit dificultățile de care forța sa s-ar fi zdrobit.

Raportul forțelor armate pe care rușii le puteau opune francezilor în 1812, la începerea campaniei, era mult mai dezavantajos decât fusese pentru Frederic cel Mare în războiul de șapte ani. Rușii aveau, însă, perspectiva de a se întări considerabil în cursul campaniei. Bonaparte era dușmănit în taină de toată Europa, forța lui era încordată la maxim, un război mistuitor îl angaja în Spania, iar întinsa Rusie permitea să se împingă la extrem slăbirea forțelor armate inamice, printr-o retragere de o sută de mile. În aceste condiții excepționale, trebuia contat nu numai pe o ripostă puternică, dacă acțiunea franceză nu reușea (și cum putea reuși, dacă împăratul Alexandru nu făcea pace sau nu i se răscula suptuși?), dar această ripostă putea provoca și prăbușirea adversarului. Așadar, cea mai înaltă înțelepciune nu ar fi putut sugera un plan de război mai bun decât a fost acela pe care rușii l-au urmat fără să vrea.

Că, pe atunci, nu se gândea așa și că asemenea părere ar fi fost luată drept o extravaganta, nu este acum pentru noi un motiv să nu o prezentăm ca fiind cea justă. Dacă este să învățăm din istorie, doar trebuie să socotim cele ce s-au petrecut cu adevărat ca posibile și pe viitor, iar oricine poate pretinde să emită o judecată în materie va recunoaște că nu au fost un șir de fenomene întâmplătoare. Dacă rușilor le-ar fi fost posibil să-și apere cât de cât granițele, este adevărat că o scădere a forței franceze și o întoarcere a norocului ar fi fost oricând posibile, dar cu siguranță că n-ar fi fost nici atât de brutale, nici atât de hotărâtoare. Rusia a plătit acest avantaj uriaș cu jertfe și riscuri (care ar fi fost firește mult mai mari pentru orice altă țară și de-a dreptul imposibile pentru majoritatea lor).

Astfel, un mare rezultat pozitiv nu poate fi obținut întotdeauna decât prin măsuri pozitive, orientate spre *decizie* și nu spre simpla așteptare; spus pe scurt, și în defensivă câștigul mare se obține numai cu o miză mare.

CAPITOLUL 9

PLANUL DE RĂZBOI, CÂND OBIECTIVUL ESTE ZDROBIREA INAMICULUI

După ce am caracterizat mai precis diversele obiective ce le poate avea războiul, vrem să parcurgem organizarea întregului război pentru cele trei gradații distincte rezultând din aceste obiective. După tot ce am și spus până acum asupra acestei chestiuni, două principii esențiale vor cuprinde întregul plan de război și vor determina direcția tuturor celorlalte.

Primul este a reduce ponderea forței inamice la cât mai puține centre de greutate posibile, dacă se poate, la unul; de a reduce, de asemenea, lovitura împotriva acestor centre de greutate la cât mai puține acțiuni principale, dacă se poate, la una; în fine, de a menține toate acțiunile

secundare într-o subordonare pe cât posibil de strictă. Pe scurt, primul principiu este: de a acționa cât mai concentrat posibil.

Al doilea principiu: a acționa cât mai repede posibil, adică nici o oprire și nici o ocolire fără motiv suficient.

Reducerea forței inamice la un centru de greutate depinde:

În primul rând, de coeziunea ei politică. Dacă sunt armate ale unui singur suveran, aceasta, de obicei, nu prezintă dificultate; dacă sunt armate aliate, din care una acționează numai ca membru al alianței, fără un interes propriu, dificultatea nu este mult mai mare; dacă este vorba de aliați în vederea unor scopuri comune, totul depinde de cordialitatea alianței; am mai vorbit de acest aspect.

În al doilea rând, de situația teatrului de război pe care apar diferitele armate inamice.

Dacă forțele inamice sunt reunite pe un teatru de război într-o singură armată, ele constituie, în fapt, o unitate, și nu este nevoie să ne sinchisim de altceva; dacă apar pe un teatru de război ca armate separate, ce aparțin unor puteri diferite, unitatea nu mai este absolută, dar tot mai există o legătură suficientă între părți pentru ca o lovitură puternică, dată *unei* părți, s-o antreneze și pe cealaltă. Dacă armatele inamice au ocupat poziții pe teatre de război învecinate, care nu sunt despărțite între ele de mari obstacole naturale, tot nu lipsește, nici aici, influența categorică a uneia asupra celeilalte; dacă teatrele de război sunt foarte depărtate unul de altul, dacă între ele se află zone neutre, munți mari etc., influența este foarte îndoielnică, deci improbabilă; dacă sunt dispuse în părți cu totul diferite ale statului împotriva căruia este dus războiul, astfel încât acțiunile împotriva lor trebuie să meargă pe linii divergente, excentrice, a dispărut aproape orice urmă de coeziune.

Dacă Prusia ar fi atacată concomitent de Rusia și Franța, aceasta ar fi, în ce privește conducerea războiului, ca și cum ar exista două războaie distincte; oricum, unitatea ar apărea la tratative.

În schimb, forțele armate saxonie și austriece din războiul de șapte ani trebuiau considerate ca una singură; ce suferea una, trebuia să resimță și cealaltă, parte pentru că teatrele lor de război erau situate, pentru Frederic cel Mare, în aceeași direcție, parte pentru că Saxonia nu avea nici o independență politică.

Oricât de mulți inamici aveau de combătut Bonaparte în 1813, toți se aflau situați, pentru el, cam în aceeași direcție, iar teatrele de război ale armatelor lor erau în relații apropiate, influențându-se puternic reciproc. Dacă, întrunindu-și undeva forțele, ar fi putut învinge forța lor principală, ar fi hotărât prin această înfrângere soarta tuturor aliaților. Dacă Bonaparte ar fi bătut armata principală de Boemia și ar fi înaintat, prin Praga, asupra Vienei, Blücher n-ar fi putut rămâne în Saxonia, chiar de ar fi vrut el, pentru că ar fi fost chemat în ajutor în Boemia, iar principelul moștenitor al Suediei i-ar fi lipsit chiar și bunăvoința să rămână în Brandenburg.

Austriei, în schimb, îi va fi întotdeauna greu, când poartă război cu Franța, concomitent pe Rin și în Italia, să provoace, printr-o lovitură puternică pe unul din aceste teatre de război, consecințe asupra celuilalt. Aceasta, în parte pentru că Elveția, cu munții ei, constituie o barieră prea puternică între ambele teatre de război, în parte pentru că direcția șoselelor este, pe ambele, excentrică. Franța, dimpotrivă, poate antrena mai curând, printr-un succes hotărâtor pe unul din ele, decizia pe celălalt, pentru că direcția forțelor sale este, pe ambele, concentrică spre Viena și spre centrul de greutate al monarhiei austriece; apoi, se poate spune că Franța poate mai ușor participa, din Italia, la decizia asupra teatrului de război renan, decât invers, deoarece lovitură din Italia ar izbi mai mult în centrul puterii austriece, iar cea de pe Rin, mai mult în aripa ei.

Rezultă de aici că noțiunea de forță inamică, separată sau întrunită, este de asemenea valabilă în toate etapele relațiilor și că, deci, abia în cazul concret se poate recunoaște ce influență vor avea evenimentele unui teatru de război asupra celuilalt, pe această bază abia putându-se stabili în ce măsură feluritele centre de greutate ale forței inamice pot fi reduse la unul.

De la principiul de a îndrepta toate forțele împotriva centrului de greutate al forței inamice există o singură excepție: când anumite acțiuni secundare promit avantaje neobișnuite, dar numai presupunând că o superioritate categorică ni le permite, fără a risca prea mult pe principalul teatru de război. Când, în 1814, generalul Bülow a intrat în Olanda, se putea prevedea că cei 30 000 de oameni ai lui nu numai că vor neutraliza tot atâtea francezi, ci vor mai da prilej olandezilor și englezilor să apară cu forțe care, fără aceasta, nici n-ar fi intrat în acțiune.

Așadar, prima problemă la întocmirea unui plan de război va fi să se stabilească centrele de greutate ale forței inamice și să se reducă pe cât posibil la unul. A doua, va fi să se concentreze

forțele ce urmează să fie folosite împotriva acestui centru de greutate, în vederea unei acțiuni principale.

Aici ni se pot opune, însă, următoarele motive, pentru o împărțire și separare a forțelor armate.

1. Dispunerea inițială a forțelor armate, deci și așezarea statelor angajate în ofensivă.

Dacă reunirea forțelor armate provoacă ocoluri și pierderi de timp, iar riscul înaintării separate nu este prea mare, situația poate justifica un asemenea procedeu; căci a organiza, cu mare pierdere de timp, o reunire de forțe inutilă și a lipsi, astfel, prima lovitură de elanul și prospețimea sa, ar încălca al doilea principiu esențial stabilit de noi. În toate cazurile în care se ivește perspectiva de a-l surprinde întru câțva pe inamic, aceasta va merita o atenție deosebită.

Dar și mai important este cazul în care ofensiva este întreprinsă de state aliate așezate, în raport cu statul atacat, nu într-o linie, nu unul în urma celui alt, ci unul lângă celălalt. Dacă Prusia și Austria întreprind un război împotriva Franței, ar fi o măsură foarte artificială, risipind timp și mijloace, ca armatele ambelor puteri să pornească dintr-un punct, de vreme ce direcția firească a prusienilor duce spre inima Franței dinspre Rinul inferior, iar cea a austrieților, dinspre Rinul superior. Reunirea trupelor nu s-ar putea face, într-un asemenea caz, fără sacrificii, și se pune deci întrebarea, în cazul concret, dacă este atât de necesară încât să le merite.

2. Înaintarea separată poate oferi avantaje mai mari.

Deoarece aici este vorba de înaintarea separată împotriva *unui* centru de greutate, se presupune o înaintare *concentrică*. O înaintare separată pe linii paralele sau excentrice aparține categoriei *acțiunilor secundare*, de care am și vorbit.

Fiecare atac concentric are însă în strategie, ca și în tactică, tendința succeselor *mai mari*; căci dacă reușește, consecința nu este o simplă înfrângere, ci mai mult sau mai puțin o tăiere a armatei inamice de baza ei. Atacul concentric este, deci, întotdeauna cel ce promise succese mai mari, dar, din cauza separării trupelor atacatoare și a teatrului de război mai mare, este totodată și forma ce implică mai multe riscuri; sunt relații similare ca între atac și apărare, forma mai slabă comportă succesul mai mare.

Depinde, deci, dacă atacatorul se simte destul de puternic pentru a tinde spre acest mare obiectiv.

În anul 1757, când Frederic cel Mare a vrut să înainteze în Boemia, a făcut-o cu forțe separate din Saxonia și Silezia. Cele două motive principale de a proceda astfel au fost: faptul că forțele sale fuseseră astfel dispuse în cursul iernii, iar o reunire a lor într-un punct ar fi lipsit lovitură de elementul de surpriză; pe lângă aceasta, era important că, prin această înaintare concentrică, se amenințau, din flanc și din spate, ambele teatre de război austriece. Pericolul căruia i se expunea în felul acesta Frederic cel Mare a fost ca una din cele două armate ale sale să fie zdrobită de o forță superioară; dacă austrieții nu înțelegeau asta, atunci ori puteau accepta bătălia numai în centru, ori erau în pericolul de a fi complet zvârliți afară, într-o parte sau alta, din linia lor de retragere, ajungându-i o catastrofă; iar acesta era succesul sporit pe care înaintarea concentrică îl promitea regelui. Austrieții au preferat bătălia în centru, dar Praga, unde au ocupat poziții, era încă prea mult sub influența atacului învăluitoare, care, din pricină că ei s-au comportat cu totul pasiv, a avut timp să-și facă, până la urmă, tot efectul. Consecința a fost, când ei au pierdut bătălia, o adevărată catastrofă; căci, într-adevăr, așa poate fi apreciat faptul că două treimi din armată au trebuit să se lase încercuite la Praga, în frunte cu generalul comandant.

Acest strălucit succes, încă de la începutul campaniei, s-a datorat acțiunii riscante a atacului concentric. Cine-l-ar putea dezaproba pe Frederic cel Mare că a apreciat ca suficiente pentru succesul planului său, pe de o parte precizia propriilor mișcări, energia generalilor săi, superioritatea morală a trupelor sale, pe de altă parte indolența austrieților? Dar nu este permis ca aceste mărimi morale să nu fie luate în calcul, iar cauza succesului să fie atribuită doar simplei forme geometrice a atacului. Ajunge numai să ne gândim la nu mai puțin strălucita campanie din 1796 a lui Bonaparte, în care austrieții au fost pedepsiți atât de vădit pentru înaintarea lor concentrică în Italia. Mijloacele de care dispunea aici generalul francez s-au aflat, cu excepția celor morale, și la dispoziția înaltului comandant austriac din 1757, ba chiar mai mult decât atât, căci el nu era, ca Bonaparte, în inferioritate numerică față de adversarul său. Așadar, acolo unde poate exista teama că, printr-o înaintare separată concentrică, îi creăm adversarului posibilitatea de a compensa, cu ajutorul liniilor interioare, inegalitatea forțelor ce se înfruntă, procedeul nu este de recomandat, iar dacă trebuie totuși aplicat, din pricina poziției forțelor armate, trebuie considerat ca un rău necesar.

Dacă privim, din acest punct de vedere, planul elaborat în 1814 pentru invadarea Franței, nu-l putem nicicum aproba. Armatele ruse, austriece și prusiene se aflau concentrate la Frankfurt pe Main, pe direcția cea mai firească și mai dreaptă spre centrul de greutate al monarhiei franceze. Armatele au fost separate, pentru a pătrunde în Franța, una din direcția Mainz, cealaltă din Elveția. Deoarece inamicul era atât de slab încât nici nu se putea gândi la o apărare a granițelor, întregul avantaj de așteptat de la această înaintare concentrică, dacă ar fi reușit, ar fi fost că, pe când una din armate ar fi cucerit Lorena și Alsacia, cealaltă ar fi cucerit Franche-Comté. Oare justifica acest avantaj mărunț efortul de a trece prin Elveția? Știm prea bine că și alte motive, de altminteri la fel de greșite, au contribuit la hotărârea de a proceda astfel; noi ne oprim însă la elementul acesta, de care tocmai vorbim.

Pe de altă parte, Bonaparte era tocmai bărbatul ce se pricepea foarte bine la apărarea împotriva unui atac concentric, cum o arătase măiastra lui campanie din 1796, și, deși aliații îi erau foarte superiori ca număr, i se recunostea totuși, cu orice prilej, superioritatea morală¹². El a sosit prea târziu la armata sa, la Châlons, și, în genere, și-a disprețuit prea mult adversarii; totuși, n-a lipsit decât puțin să fi prins cele două armate nereunite! Blücher nu avea la îndemână decât 27 000 de oameni din 65 000, iar armata principală, 100 000 din 200 000. Era imposibil să se ofere un joc mai favorabil adversarului. De altfel, din momentul ce s-a trecut la acțiune, n-a fost sentiment mai puternic, resimțit în tabăra aliaților, decât nevoia de reunire a armatelor.

După toate aceste considerații credem că, chiar dacă, în sine, atacul concentric este un mijloc de a obține succese mai mari, el trebuie totuși să decurgă în principal din dispunerea inițială a forțelor armate, și că vor exista puține cazuri în care va fi îndreptățită părăsirea de către forțele armate a direcției celei mai scurte și mai simple, de dragul unui atac concentric.

3. Extinderea unui teatru de război poate fi un motiv pentru o înaintare pe linii separate.

Dacă o armată atacatoare înaintază dintr-un punct și pătrunde cu succes în țara inamică, atunci este adevărat că spațiul pe care îl stăpânește nu se va limita exact la drumurile ce le străbate, ci se va extinde cu ceva, dar aceasta va depinde de densitatea și coeziunea statului inamic, dacă ne este îngăduit să folosim această imagine. Dacă coeziunea statului inamic este slabă, iar poporul molesit și dezvățat de război, atunci, fără un mare efort din partea noastră, în spatele armatei noastre victorioase se va întinde un teritoriu larg; dacă avem, însă, de-a face cu un popor curajos și leal față de conducerea sa, spațiul din spatele armatei noastre va fi, mai mult sau mai puțin, un triunghi îngust.

Pentru a preveni acest pericol, cel ce înaintază simte nevoia să-și organizeze înaintarea pe oarecare lărgime. Dacă forța inamică este întrunită într-un punct, acest front larg nu poate fi menținut decât atâta vreme cât nu suntem în contact cu ea și trebuie să se îngusteze pe măsură ce ne apropiem de poziția inamică, ceea ce este de înțeles.

Dar dacă inamicul a ocupat cu forțele sale poziții de oarecare lărgime, o împărțire simetrică a forțelor noastre n-ar fi, în sine, ceva absurd. Vorbim aici de un teatru de război sau de mai multe, apropiate, însă, între ele. Evident că acesta este cazul în care, după părerea noastră, acțiunea principală trebuie să participe la obținerea deciziei în punctele secundare.

Poate fi întotdeauna asumat acest risc și ne putem expune pericolului ce apare dacă influența punctului esențial asupra celor secundare nu este suficientă? Nu merită nevoia unei anumite lărgimi a teatrului de război o atenție deosebită? Aici este imposibil, ca peste tot, să se epuizeze numărul combinațiilor ce pot avea loc; dar afirmăm că, cu puține excepții, decizia din punctul principal va antrena și punctele secundare. După acest principiu trebuie, deci, organizată acțiunea în toate cazurile în care contrarul nu este vădit.

Când Bonaparte a invadat Rusia, putea pe drept cuvânt crede că va reuși să antreneze forțele rusilor de pe Dvina superioară în înfrângerea forței principale. Inițial nu le-a opus decât corpul Oudinot, dar Wittgenstein trecu la atac și Bonaparte fu obligat să trimită acolo și corpul al șaselea.

În schimb a îndreptat, încă de la început, o parte din forțele sale împotriva lui Bagration; acesta a fost, însă, antrenat în mișcarea de retragere a centrului, iar Bonaparte a putut recheama acele forțe. Dacă Wittgenstein n-ar fi trebuit să acopere a doua capitală, l-ar fi urmat și el pe Barclay.

În 1805 și 1809, victoriile lui Bonaparte la Ulm și Regensburg deciseră și soarta Italiei și Tirolului, deși teatrul de război italian era independent și relativ îndepărtat. În 1806, Bonaparte a decis, la Jena și Auerstedt, cu privire la tot ce s-ar fi putut încerca împotriva lui în Westfalia, în Hessa și pe șoseaua Frankfurtului.

Din mulțimea de împrejurări ce pot influența rezistența părților secundare, două ies în mod deosebit în relief.

Prima este când, ca în Rusia, țară de mari dimensiuni și, relativ, de forțe mari, lovitură decisivă în punctul principal poate fi mult întârziată și nu suntem obligați să ne strângem acolo, în grabă, toate forțele.

Al doilea când, ca în 1806, în Silezia, un punct secundar dobândește, printr-o mulțime de fărâșe, o independență neobișnuită. Și totuși Bonaparte a tratat acest punct cu mult dispreț, deși trebuia să-l lase în urma sa în marșul asupra Varșoviei, netrimțând împotriva lui decât 20 000 de oameni, sub comanda fratelui său, Jerôme.

Dacă, însă, s-a dovedit, într-un caz concret, că lovitură împotriva punctului principal, foarte probabil nu va zdruncina punctele secundare, sau că, într-adevăr, nici nu le-a zdruncinat, totuși rămâne faptul că inamicul a dispus cu adevărat forțe în acele puncte, iar acestora vor trebui să li se opună, ca un rău necesar, altele, de proporții convenabile, pentru că nu-ți poți expune din capul locului propriile linii de comunicații.

Precauția, însă, mai poate face încă un pas în plus; poate pretinde ca înaintarea către punctul principal să țină strict pasul cu înaintarea spre punctele secundare și, în consecință, să se oprească acțiunea principală, dacă punctele secundare ale inamicului nu vor să cedeze.

Este adevărat că acest principiu nu ar contrazice de-a dreptul principiul nostru de a reuni cât mai multe forțe în acțiunea principală, spiritul din care rezultă este, însă, cu totul contrar spiritului în care este gândit principiul nostru. Din acel principiu ar rezulta o astfel de cântărire a mișcării, o asemenea paralizare a forței de izbire, un asemenea joc al hazardului, o astfel de pierdere de timp, încât nu s-ar împăca nicidecum cu o ofensivă practic orientată spre zdrobirea inamicului. Dificultatea devine și mai mare, dacă forțele acestor puncte secundare se pot retrage excentric – ce ar deveni atunci unitatea loviturii noastre?

Trebuie, deci, să ne declarăm categoric împotriva principiului dependenței ofensivei principale de punctele secundare și să afirmăm că un atac ce-și propune înfrângerea inamicului și nu are îndrăzneala să înăinteze, ca săgeata, spre inima statului inamic, nu-și va atinge obiectivul.

4. În fine, încă un motiv, al patrulea, invocat în favoarea înaintării separate, este ușurarea aprovizionării.

Este, firește, mult mai plăcut să străbați, cu o armată mică, o provincie bogată, decât cu una mare o provincie săracă; dar cu măsurile corespunzătoare și cu o armată învățată cu lipsurile, cea de a doua alternativă nu este imposibilă și, deci, prima n-ar trebui să aibă nicidecum atâta influență asupra hotărârilor noastre, încât să ne expună unui mare pericol.

Am recunoscut, cu aceasta, legitimitatea motivelor separării forțelor, prin care o acțiune principală este descompusă în mai multe acțiuni, și nu vom îndrăzni s-o dezaprobam dacă separarea se face dintr-unul din aceste motive, cu conștiința împede a scopului urmărit și cu cântărirea atentă a avantajelor și dezavantajelor.

Dacă, însă, cum se întâmplă de obicei, planul este întocmit doar din rutină, de un savant stat major general, dacă diversele teatre de război trebuie ocupate dinainte, fiecare de trupele respective, ca pătratele în jocul de șah, înainte de a începe mișcările, dacă aceste mișcări se apropie de obiectiv, după o presupusă știință combinatorie, în linii și condiții încălcate, dacă armatele trebuie să se separe astăzi, ca toată arta lor să constea în a se reuni din nou peste două săptămâni, riscând cele mai mari pericole – atunci ne este silă de această părăsire a drumului drept, simplu, de bun-simț, pentru a cădea, cu tot dinadinsul, într-o gravă confuzie. Această prostie își face loc cu atât mai ușor cu cât războiul este mai puțin condus de suveran, și condus în sensul sugerat de noi în primul capitol, ca acțiunea simplă a persoanei sale, înzestrată cu forțe uriașe, și cu atât mai mult cu cât întregul plan a fost produs în fabrica unui Stat Major nepractic și iscat din ideile unei duzine de semidocti.

Trebuie să ne gândim acum și la o a treia parte a primului nostru principiu: anume să menținem părțile secundare pe cât posibil de secundare.

Ținând să reducem întreaga acțiune militară la un obiectiv simplu și încercând să-l atingem pe acesta, pe cât posibil, printr-o singură acțiune mare, răpim celorlalte puncte de contact ale statelor angrenate, unele cu altele, în război, o parte din independența lor; acele acțiuni devin acțiuni secundare. Dacă absolut totul s-ar putea înghesui într-o singură acțiune, atunci acele puncte de contact ar fi complet neutralizate; aceasta este însă rareori posibil și se cere, deci, ca ele să fie astfel zăgăzuite, încât să nu sustragă prea multe forțe acțiunii principale.

Începem prin a spune că planul de război trebuie să aibă această tendință, chiar atunci când nu este posibil să se reducă întreaga rezistență inamică la un singur centru de greutate, când suntem deci în cazul, cum ne-am mai exprimat o dată, de a duce concomitent două războaie aproape cu totul deosebite. Întotdeauna unul trebuie considerat *ca principalul*, spre care se orientează preferențial forțele și activitățile.

În această concepție, este rațional de a acționa *ofensiv* numai pe această unică direcție principală, de a rămâne însă în defensivă pe cealaltă. Numai unde împrejurările neobișnuite ar invita la un atac, acesta s-ar justifica.

Apoi această apărare, care are loc în puncte secundare, va trebui să fie executată cu minimum posibil de forțe și să folosească toate avantajele pe care această formă de rezistență le poate oferi.

Această concepție va fi mult mai valabilă încă pentru toate teatrele de război pe care vor apărea forțe armate ale unor puteri diferite, dar care ar fi și ele lovite o dată cu centrul general de greutate.

Împotriva aceluși dușman căruia îi este destinată lovitura principală nu mai poate, deci, exista apărare pe teatrele de război secundare. Atacul principal însuși și atacurile secundare, provocate de alte considerente, constituie această lovitură și fac inutilă orice apărare a unor puncte ce nu sunt direct acoperite de ele. Totul depinde de decizia principală ce se urmărește acum, ea va compensa orice pierdere. Dacă forțele sunt suficiente pentru a urmări în mod rațional o astfel de decizie principală, atunci *posibilitatea eșecului* nu poate fi invocată ca motiv de a ne apăra, pentru orice caz, de pierderi în alte puncte; căci acest eșec devine mult mai probabil *tocmai prin aceasta* și, deci, în acțiunea noastră s-a născut o contradicție.

Dar predominarea acțiunii principale asupra celor secundare trebuie să existe chiar și în diversele verigi ale întregii ofensive. Deoarece, însă, de cele mai multe ori se hotărăște din motive de alt ordin, ce forțe de pe un teatru de război și ce forțe de pe celălalt vor înainta contra centrului de greutate comun, aici nu se poate spune decât că trebuie să existe *o tendință de a lăsa să predomin*e acțiunea principală și că totul va fi cu atât mai simplu și mai puțin supus hazardului cu cât se obține această predominare.

Al doilea principiu privește folosirea rapidă a forțelor armate.

Orice cheltuială inutilă de timp, orice ocol inutil înseamnă o risipă de forțe și, deci, o oroare pentru strategie. Dar, mai important este de a aminti că aproape singurul avantaj al atacului este surprinderea cu care începerea spectacolului își face efectul. Subitul și irezistibilul sunt aripile foarte puternice ale atacului, iar unde este vorba de zdrobirea adversarului, se poate rar lipsi de ele.

Prin aceasta, teoria pretinde așadar căile cele mai scurte spre țintă și exclude cu desăvârșire din considerațiile sale nenumăratele discuții despre dreapta și stânga, încoace și încolo.

Când amintim ce am spus în capitolul despre obiectul ofensivei strategice cu privire la punctul cel mai sensibil al statelor, precum și ce se spune în capitolul al 4-lea al acestei cărți despre influența timpului, credem că nu mai este nevoie de nici o demonstrație că acelui principiu îi revine, cu adevărat, influența ce o revendicăm pentru el.

Bonaparte nu a acționat niciodată altfel. Între două armate, între două capitale, drumul lui preferat era întotdeauna șoseaua principală cea mai scurtă.

Și din ce va consta acum acțiunea principală, la care am redus totul, pentru care am pretins o executare rapidă și fără ocolișuri?

Ce înseamnă zdrobirea inamicului am arătat, atât cât se poate face aceasta în general, în capitolul al 4-lea, și ar fi inutil s-o repetăm. Or despre ce ar fi vorba, în cele din urmă, în fiecare caz concret în parte, începutul este în toate cazurile același: nimicirea forței armate inamice, adică o mare victorie asupra acesteia și zdrobirea ei. Cu cât mai curând, adică cu cât mai aproape de granițele noastre este căutată această victorie, cu atât este mai ușoară, cu cât mai târziu, adică mai adânc în țara inamică a fost obținută, cu atât devine mai *hotărătoare*. Aici, ca peste tot, ușurința succesului și mărimea lui se echilibrează.

Dacă, deci, nu suntem atât de superiori forței armate inamice, încât victoria să fie neîndoie-lnică, trebuie, dacă este posibil, să mergem în întâmpinarea ei, adică a forței sale principale. Spunem, dacă este posibil, căci dacă această căutare ar duce la mari ocoluri, direcții greșite și pierdere de timp pentru noi, ar putea deveni ușor o greșeală. Dacă forța principală inamică nu se află în drumul nostru și nu putem merge în căutarea ei, pentru că nu ar fi în interesul nostru, putem fi siguri că o vom găsi mai târziu, căci ea nu va întârzia să ni se arunce înainte. Ne vom

bate atunci, cum tocmai am spus-o, în condiții mai puțin avantajoase, un rău căruia avem să ne supunem. Dacă, totuși, câștigăm bătălia, victoria va fi cu atât mai hotărâtoare.

De aici rezultă că, în cazul presupus, ar fi o eroare să se evite în mod deliberat forța principală inamică, dacă ea se și află în calea noastră, cel puțin în măsura în care se urmărește o victorie mai ușoară. În schimb, rezultă din cele de mai sus că, în cazul unei superiorități foarte categorice a forței principale inamice, este admisibil ca aceasta să fie evitată intenționat, pentru a da, mai târziu, o bătălie mai decisivă.

Am vorbit despre o victorie completă, deci despre o înfrângere a inamicului, nu doar despre o bătălie câștigată. Pentru o asemenea victorie este însă necesar un atac cu învăluire sau o bătălie cu frontul răsturnat, căci ambele dau de fiecare dată rezultatului un caracter hotărâtor. Face deci parte din esențialul planului de război să se ia măsuri în acest sens, atât în ce privește necesarul de forțe, cât și direcțiile pe care trebuie să se desfășoare, chestiuni ce vor fi tratate mai amănunțit în capitolul despre planul de campanie.*

Este adevărat că și bătălii purtate cu fronturi paralele pot duce la înfrângeri depline și nu lipsesc asemenea exemple în istoria războaielor, cazul este însă mai rar și devine tot mai rar cu cât armatele ajung mai asemănătoare prin pregătirea și abilitatea lor. Acum nu se mai fac prizoniere, dintr-o dată, 21 de batalioane într-un sat, ca la Blenheim²¹³.

Dacă, în sfârșit, marea victorie a fost obținută prin luptă, nu mai trebuie să fie vorba nici de răgaz, nici de a-ți trage suflarea, nici de a sta să socotești, să examinezi etc., ci numai de urmărire, de noi lovituri, unde sunt necesare, de cucerirea capitalei inamice, de atacarea armatelor auxiliare inamice sau a orice ar părea să constituie un punct de sprijin al statului inamic.

Dacă curențul victoriei ne face să trecem pe lângă fortărețe inamice, depinde de puterea noastră dacă le vom asedia sau nu. În caz de mare superioritate, ar fi o pierdere de timp să nu le cucerim cât mai curând posibil; dacă, însă, nu suntem siguri de succesele noastre în vârful înaintării, trebuie să ne descurcăm cu minimum posibil în fața fortărețelor, iar aceasta exclude asediarea lor temeinică. Din clipa în care asediarea fortărețelor ne obligă să oprim continuarea ofensivei, de regulă aceasta și-a atins punctul culminant. Noi pretindem deci o înaintare rapidă, fără răgaz, o continuă împingere înainte a forței principale; am și dezaprobat ca înaintarea asupra punctului principal să se orienteze după succesul în punctele secundare; urmarea va fi deci că, în toate cazurile obișnuite, armata noastră principală nu păstrează în urma ei decât o fâșie îngustă de teritoriu, pe care o poate numi a sa și care constituie așadar teatrul ei de război. Am arătat înainte cum aceasta slăbește forța ei de izbire în vârf, pericolele ce rezultă de aici pentru atacator. Nu va atinge această dificultate, această contragreutate lăuntrică un punct dincolo de care înaintarea ulterioară să fie împiedicată? Firește, se poate întâmpla. Dar așa cum am afirmat mai sus, că ar fi o greșeală să vrem să evităm din capul locului acest teatru de război îngust și să lipsim, de dragul acestui scop, atacul de elanul și rapiditatea sa, așa afirmăm și acum: câtă vreme înaltul comandant nu și-a înfrânt încă adversarul, câtă vreme se crede destul de tare pentru a atinge obiectivul, atâta vreme trebuie să continue să-l urmărească. O face poate cu un risc crescând, dar totodată crește și mărimea succesului. Dacă ajunge la un punct în care nu mai îndrăznește să înainteze, în care crede că trebuie să se îngrijească de spate, că trebuie să se întindă la sânge și la dreapta, fie! Este, foarte probabil, punctul său culminant. Elanul de zbor s-a epuizat și, dacă adversarul nu este zdrobit, foarte probabil că din victoria aceasta nu se mai alege nimic.

Tot ce face atacatorul pentru dezvoltarea intensivă a ofensivei sale, prin cucerirea de fortărețe, trecători, provincii, mai este într-adevăr o lentă înaintare, dar numai o înaintare relativă, nu una absolută. Inamicul nu mai este pe fugă, poate că se și pregătește pentru o nouă rezistență, fiind așadar deja posibil ca, deși atacatorul continuă să mai înainteze intensiv, apărătorul, înaintând și el, să și câștige zilnic ceva asupra lui. În scurt, revenim la ce am mai spus: de regulă, după o oprire necesară, nu mai există un al doilea elan.

Teoria nu pretinde, deci, decât să se înainteze fără răgaz câtă vreme dăinuie ideea zdrobirii inamicului; dacă înaltul comandant renunță la acest obiectiv, pentru că găsește pericolul prea mare, face bine să se oprească și să se consolideze. Teoria îl dezaproabă numai dacă o face în scopul de a ajunge într-o situație mai bună pentru a-l zdrobi pe adversar.

Nu suntem atât de nechibzuți să afirmăm că nu există exemple de state care să fi fost impinse, treptat, la extrem. În primul rând, teza elaborată de noi nu constituie un adevăr absolut,

* Se pare că Clausewitz nu a apucat să scrie acest capitol. În orice caz, nu a fost găsit între manuscrisele cunoscute (n. tr.).

de la care să nu fie posibilă nici o excepție, ci se întemeiază numai pe rezultatul probabil și obișnuit; apoi, trebuie distins dacă prăbușirea unui stat a avut loc în mod treptat, istoric, sau dacă a fost, chiar de la început, obiectivul primei campanii. Noi nu vorbim aici decât despre acest caz, căci numai în el se află acea încordare a forțelor care ori învinge centrul de greutate al poverii, ori riscă să fie învinsă de el. Când se dobândește în primul an un avantaj mediocru, la acesta se adaugă în anul următor încă altul și așa se înaintează treptat spre obiectiv, nu se întâlnește nicăieri un pericol iminent, în schimb acesta este împărțit în multe puncte. Fiecare interval dintre două succese dă noi perspective adversarului: efectele succesului precedent au asupra celui următor o foarte mică influență, adesea nici una, adesea una negativă, pentru că inamicul se reface, sau este înflăcărat să depună o rezistență mai mare, sau primește un nou ajutor din afară, în timp ce, atunci când totul se face dintr-o mișcare, succesul de ieri îl antrenează pe cel de azi, iar un incendiu se aprinde din celălalt. Dacă există state care au fost înfrânte prin lovitură succesive, pentru care, deci, timpul s-a arătat dăunător apărătorului, al cărui sfânt protector este, înființat mai numeroase sunt exemplele în care, în felul acesta, intenția atacatorului a eșuat cu totul. Să ne gândim numai la rezultatul războiului de șapte ani, în care austriecii s-au străduit să-și atingă obiectivul pe îndelete, cu atâta prudență și precauție încât l-au ratat de tot.

Așa stând lucrurile, nu putem fi defel de părere că grija pentru un teatru de război convenabil amenajat trebuie să însoțească întotdeauna elanul înaintării și, într-o măsură, să-l echilibreze, ci vedem dezavantajele rezultând din acest elan ca un rău inevitabil, care merită atenție abia atunci când nu ne mai rămân speranțe să înaintăm.

Exemplul lui Bonaparte din 1812, foarte departe de a ne face să renunțăm la părerea noastră, dimpotrivă, ne-a confirmat-o.

Campania lui n-a eșuat pentru că ar fi înaintat prea repede și prea departe, cum sună opinia comună, ci pentru că au eșuat singurele mijloace ce trebuiau să-i aducă succesul. Imperiul rus nu este o țară ce poate fi cucerită în toată regula, adică menținută sub ocupație, cel puțin nu cu puterile actualelor state europene și nici cu cei 500 000 de oameni cu care Bonaparte a invadat Rusia. Asemenea țară poate fi înfrântă numai de propria slăbiciune și de efectul disensiunilor interne. Pentru a lovi aceste puncte slabe ale existenței sale politice este necesară o zdruncinare care să atingă însăși inima statului. Numai dacă Bonaparte ajungea, cu puternica sa lovitură, până la Moscova, putea spera să zdruncine curajul guvernului, loialitatea și fermitatea populației. La Moscova spera să găsească pacea, iar acesta era singurul obiectiv rezonabil ce și-l putea propune în acest război.

El și-a dus, deci, forța sa principală împotriva forței principale a rușilor, care s-au retras în fața lui, poticnindu-se de tabăra de la Drissa, și au reușit să se oprească abia la Smolensk. A antrenat și armata lui Bagration, le-a bătut pe amândouă și a cucerit Moscova. A acționat aici cum a acționat întotdeauna; numai așa devenise stăpânul Europei, numai așa această ascensiune fusese posibilă.

Cine deci îl admiră pe Bonaparte ca pe cel mai mare comandant de oști în toate campaniile sale anterioare să nu-l disprețuiască pentru această campanie.

Este îngăduit să judeci un eveniment după rezultat, pentru că aceasta este cea mai bună critică a lui (vezi capitolul al 5-lea din Cartea a II-a), dar nu este permis, după aceea, să încerci să demonstrezi prin rațiunea umană această judecată, dedusă doar din rezultat. A căuta cauzele unei campanii eșuate încă nu înseamnă a face o critică a ei; numai când se dovedește că aceste cauze n-ar fi trebuit să rămână trecute cu vederea sau neluate în seamă se face critică, iar cel ce o face se ridică deasupra înaltului comandant.

Noi afirmăm, însă, că cel ce vede în campania din 1812 o absurditate, numai din pricina uriașei înfrângeri, în timp ce, în caz de succes, ar fi văzut aici cele mai subtile combinații, se dovedește incapabil de orice judecată.

Dacă Bonaparte s-ar fi oprit în Lituania, cum au vrut-o majoritatea criticilor, pentru a se asigura întâi de fortărețele de acolo, care de altfel nici nu prea existau, în afară de Riga, situată cu totul într-o parte, căci Bobruisk era doar un târg nenorocit, s-ar fi incurcat pentru iarnă într-un sistem jalnic de apărare; atunci aceiași oameni ar fi fost primii care să exclame: acesta nu mai este Bonaparte pe care îl știam! Cum? N-a reușit să impună nici măcar o primă bătălie principală, el care obișnuia să-și pecetluiască cuceririle, pe ultimele metereze ale statelor inamice, prin victorii ca cele de la Austerlitz și Friedland! A pierdut, șovăind, prilejul să cucerească Moscova, capitala inamică, descoperită, gata să cadă și a lăsat astfel să subziste un nucleu în jurul căruia

se putea grupa o nouă rezistență? Are nemaipomenitul noroc să atace acest colos uriaș și îndepărtat cum ataci un oraș vecin sau cum a atacat Frederic cel Mare mica și apropiată Silezie, și el nu folosește acest avantaj, se oprește în loc, în plină cursă a victoriei, ca și cum un demon rău i s-ar fi agățat de pulpană! – Așa ar fi judecat lumea, căci așa arată judecățile celor mai mulți critici.

Noi spunem: campania din 1812 n-a reușit pentru că guvernul inamic a rămas tare, poporul loial și ferm, pentru că, deci, nu putea reuși²¹⁴. Va fi fost o greșeală a lui Bonaparte că a întreprins-o, cel puțin rezultatul a arătat că s-a înșelat în calculele sale, dar afirmăm că, dacă trebuia căutat acest obiectiv, în esență nu putea fi atins altfel.

În loc să-și asume, în răsărit, un război de apărare fără sfârșit, costisitor, cum avea deja de dus unul în apus, Bonaparte încearcă singurul mijloc ce-i permitea atingerea scopului: să-i smulgă adversarului uluit, cu o lovitură îndrăzneată, pacea. Riscul la care se expunea, miza în joc, prețul mării speranțe era ca armata lui să se prăpădească cu acest prilej. Dacă distrugerea forțelor sale armate a fost, din vina sa, mai mare decât ar fi fost necesar, vina lui nu stă în înaintarea prea adâncă în Rusia, căci acesta era scopul ei inevitabil, ci în începerea târzie a campaniei, în risipa de oameni a tacticii sale, în lipsa de grijă pentru aprovizionarea armatei și pentru organizarea căii de retragere, în sfârșit, în retragerea cam întârziată de la Moscova.

Că armata rusă i-a putut ieși înainte pe Berezina, pentru a-i tăia, după toate regulile, retragerea, nu constituie un argument puternic contra noastră; întâi, tocmai aceasta a arătat cât de greu este de realizat cu adevărat tăierea unei retrageri, deoarece, în condițiile cele mai proaste imaginabile, armata franceză tot și-a croit drumul, iar toată această acțiune este adevărat că a dat amploare catastrofei sale, dar nu a constituit o parte esențială a ei. În al doilea rând, numai caracterul excepțional al terenului a permis să se împingă lucrurile atât de departe și, fără mlaștinile Berezinei, cu marginile lor împădurite și inaccesibile, situate de-a curmezișul șoselei principale, o tăiere a retragerii ar fi fost și mai puțin posibilă. În al treilea rând, nu există nici un alt mijloc de asigurare împotriva unei asemenea posibilități, decât de a înainta cu forțele proprii pe o anumită lărgime, metodă pe care am și condamnat-o; căci din moment ce ne-am lăsat antrenati să înaintăm pe centru și să ne apărăm flancurile cu armate lăsate în urmă, la dreapta și la stânga noastră, am fi obligați, la orice accident suferit de una din aceste armate, să ne întoarcem în grabă cu vârful, în asemenea condiții nemaiallegându-se mare lucru din ofensivă.

Nu se poate afirma nici că Bonaparte și-ar fi neglijat flancurile. Împotriva lui Wittgenstein lăsase în urmă o forță superioară; în fața Rigai, rămăsese un corp de asediu de proporții convenabile, care a și fost inutil acolo, iar în sud, Schwarzenberg avea 50 000 de oameni, cu care îi era superior lui Tormasov și aproape la egalitate cu Ciciagov; la aceste trupe se mai adăugau cei 30 000 de oameni de sub comanda lui Victor, în centrul spatelui. – Chiar și în noiembrie, adică în momentul hotărâtor, când forțele rusești se întăriseră, iar cele franceze erau deja foarte slăbite, superioritatea rușilor, în spatele armatei de Moscova, încă nu era atât de grozavă. Wittgenstein, Ciciagov și Sacken formau împreună o forță de 110 000 de oameni. Schwarzenberg, Reynier, Victor, Oudinot și St-Cyr mai aveau încă, în fapt, 80 000 de oameni. Cel mai prudent general ar rezerva cu greu, în timpul înaintării sale, forțe mai importante pentru a-și acoperi flancurile.

Dacă din cei 600 000 de oameni, care trecuseră Niemenul în 1812, Bonaparte ar fi readus, în locul celor 50 000 care au trecut înapoi Niemenul, sub Schwarzenberg, Reynier și Macdonald, 250 000 de oameni, ceea ce ar fi fost posibil, dacă evita greșelile ce i le-am reproșat, campania din 1812 ar fi rămas un eșec, dar teoria nu i-ar fi putut obiecta nimic, căci a pierde jumătate din armată nu este, în asemenea caz, ceva neobișnuit, ci ne apare așa numai din pricina scăării mari a întregii acțiuni.

Ajunge atât despre acțiunea principală, tendința ei necesară, riscurile inevitabile. În ce privește acțiunile secundare, spunem înainte de toate: trebuie să existe un obiectiv comun al tuturor, dar obiectivul trebuie să fie formulat în așa fel încât să nu paralizeze activitățile diferitelor părți. Când se înaintează asupra Franței de pe Rinul superior și cel mijlociu și din Olanda, pentru a-și da întâlnire lângă Paris, și nici o armată n-are voie să îndrăznească nimic, ci trebuie să se mențină, pe cât posibil, neatinse până ce s-a realizat întâlnirea, numim aceasta un plan dăunător. Rezultă astfel, în mod necesar, o cântărire a triplei mișcări, care aduce întârziere, nehotărâre și șovăială în înaintarea fiecărei părți. Este mai bine să se atribuie fiecărei părți armata sa și să se hotărască unificarea numai acolo unde diferitele activități se unifică de la sine.

Această despărțire, pentru a se reuni iarăși după câteva zile de marș, se întâmplă în aproape toate războaiele și este totuși, în fond, absolut fără sens. Dacă forțele sunt despărțite, trebuie să

știe pentru ce, iar acest *pentru ce* trebuie înfăptuit și nu poate consta din reunirea ulterioară, ca la un cadrl.

Trebuie, așadar, când forța armată trece la ofensivă pe teatre de război diferite, să se dea fiecărei armate sarcina sa independentă pe care să-și poată cheltui forța de izbire. *Esențialul este ca aceasta să se întâmple în toate părțile și nu ca toate părțile să obțină avantaje proporțional echilibrate.*

Dacă, unei armate, rolul ce-i revine îi devine prea greu, pentru că inamicul a adoptat altă apărare decât cea pe care am contat, dacă are necazuri, aceasta nu poate și nu trebuie să aibă influență asupra activității celorlalte armate, deoarece ar însemna ca din capul locului să întoarcem probabilitatea unui succes general în contrariul său. Numai dacă majoritatea armatelor sau cele principale suferă eșecuri, aceasta poate și trebuie să aibă influență asupra celorlalte; pentru că, așa fiind, a apărut cazul unui plan greșit.

Aceeași regulă este valabilă pentru cele armate sau detașamente destinate inițial apărării, care, printr-un rezultat favorabil al acestora, pot trece la atac, dacă nu este de preferat ca forțele lor, ce prisosesc aici, să fie mutate în punctul principal al ofensivei, ceea ce depinde îndeosebi de situația geografică a teatrului de război.

Dar ce devin, în aceste condiții, forma geometrică și unitatea întregii ofensive, ce devin flancurile și spatele detașamentelor vecine cu un corp bătut?

Aceasta este tocmai ce vrem, în mod deosebit, să combatem. Această lipire laolaltă a unei mari ofensive într-un pătrat geometric este o rătăcire într-un sistem de gândire eronat.

Am arătat, în capitolul al 15-lea al cărții a III-a, că elementul geometric nu este atât de eficace în strategie ca în tactică, și nu vrem să repetăm aici decât concluzia că, în deosebi în ofensivă, adevăratele succese, obținute în diferite puncte, merită în orice caz mai multă atenție decât figura ce poate rezulta, treptat, din ofensivă, prin varietatea rezultatelor.

În toate cazurile însă este un lucru stabilit că, în condițiile marilor spații ale strategiei, toate considerentele și hotărârile provocate de situația geometrică a părților pot fi, pe drept cuvânt, lăsate în grija înaltului comandant. Aceasta înseamnă că nici unul din generali în subordine nu are dreptul să întrebe ce face sau nu face vecinul său, ci că i se poate ordona să-și urmărească necondiționat obiectivul. Dacă din aceasta rezultă, într-adevăr, un mare dezechilibru, indicațiile de redresare pot oricum să mai vină, la timp, de sus. Și astfel este înlăturată principala deficiență a acestui mod de a acționa separat: ca în locul elementelor reale să se amestece în mersul evenimentelor o mulțime de temeri și presupuneri, ca orice hazard să nu afecteze numai partea pe care o lovește, ci, prin difuzarea impresiilor, să afecteze întregul și să se deschidă un câmp larg slăbiciunilor și dușmăniilor personale ale generalilor în subordine.

Credem că această părere va fi considerată paradoxală numai dacă nu s-a studiat suficient și îdestul de serios istoria militară, dacă nu s-a separat importantul de neimportant și s-a ținut prea puțin seama de slăbiciunile omenești.

Dacă, chiar în tactică, este greu de obținut un rezultat favorabil într-o ofensivă pe mai multe coloane separate, prin coordonarea exactă a tuturor părților, cum recunosc toți cei cu experiență, cu cât mai greu, ba de-a dreptul imposibil, va fi aceasta în strategie, unde separarea este cu atât mai mare! Dacă, deci, continuă coordonare a tuturor părților ar fi o condiție necesară a succesului, atunci o asemenea ofensivă strategică ar trebui categoric condamnată. Dar, pe de o parte, nu depinde de bunul nostru plac s-o condamnăm cu totul, pentru că poate fi determinată de împrejurări asupra cărora nu avem nici o autoritate, pe de altă parte, nici măcar în tactică nu este necesară această permanentă coordonare a tuturor părților, pentru fiecare clipă a procesului, iar în strategie cu atât mai puțin. De aceea, în strategie trebuie cu atât mai mult să se renunțe la această coordonare permanentă și cu atât mai mult să se insiste ca fiecărei părți să i se atribuie o parte independentă din treaba ce e de făcut.

Acestora avem să le adăugăm încă o observație importantă, care privește buna împărțire a rolurilor.

În anii 1793 și 1794 forța principală austriacă se afla în Țările-de-Jos, iar cea prusiană, pe Rinul superior. Trupele austriece au fost transportate de la Viena la Condé și Valenciennes, încrucișându-se cu cele prusiene, care trebuiau să ajungă de la Berlin la Landau. Este adevărat că austriecii aveau de apărut acolo provinciile lor belgiene și, dacă făceau cuceriri în Flandra franceză, acestea nu puteau decât să le convină, dar interesul lor nu era suficient de puternic. După moartea principelui Kaunitz, ministrul austriac Thugut impuse măsura abandonării complete a Țărilor-

de-Jos, pentru a-și concentra mai mult forțele. Într-adevăr, pentru austrieci distanța până în Flandra este dublă față de cea până în Alsacia, iar într-o vreme când forțele armate erau foarte limitate și totul trebuia întreținut cu bani peșin, acesta nu era un fleac. Dar, vădit, ministrul Thugut mai avea și altă intenție: voia ca prin urgența primejdiei să pună puterile interesate în apărarea Țărilor-de-Jos și a Rinului inferior, adică Olanda, Anglia și Prusia, în situația de a face eforturi mai mari. S-a înșelat în calculul său pentru că, în acea vreme, cabinetul prusian nu putea fi nicicum convins. Dar oricum, această împrejurare arată influența interesului politic asupra mersului războiului.

Prusia nu avea nimic nici de apărare, nici de cucerit în Alsacia. Marșul din 1792, prin Lorena, spre Champagne, îl întreprinsese într-un spirit cavaleresc. Când acesta nu mai făcu față presiunii împrejurărilor, Prusia nu mai continuă războiul decât cu un interes înjumătățit. Dacă trupele prusiene s-ar fi aflat în Țările-de-Jos, ar fi fost în contact nemijlocit cu Olanda, pe care o puteau aproape considera ca țara lor, deoarece o supuseseră în 1787, și ar fi acoperit Rinul inferior și, implicit, partea monarhiei prusiene ce se afla cel mai aproape de teatrul de război. Și cu Anglia, Prusia se afla, din pricina subsidiilor, într-o relație de alianță mai puternică, ce nu putea degenera, atât de ușor, în perfidia de care cabinetul prusian s-a făcut atunci vinovat.

Ar fi fost, așadar, de așteptat un efect mult mai bun dacă austriecii ar fi acționat cu forța lor principală pe Rinul superior, iar prusienii cu toată forța lor în Țările-de-Jos, austriecii menținând acolo doar un corp de oarecare importanță.

Dacă în anul 1814, în locul întreprinzătorului Blücher ar fi fost pus în fruntea armatei din Sileziă generalul Barclay, iar Blücher ar fi fost păstrat la armata principală, în subordinea lui Schwarzenberg, poate că întreaga campanie ar fi eșuat.

Dacă întreprinzătorul Laudon, în loc să-și aibă teatrul de război în cel mai puternic punct al monarhiei prusiene, adică în Silezia, s-ar fi aflat în locul armatei imperiale, poate că întregul război de șapte ani ar fi luat alt curs. Pentru a cerceta mai îndeaproape această chestiune, trebuie să examinăm cazurile în funcție de diferențele lor principale.

Primul caz este când ducem războiul împreună cu alte puteri, care nu acționează numai ca aliați ai noștri, ci au și un interes independent.

Al doilea, când o armată aliată a venit în ajutorul nostru.

Al treilea, când este vorba numai de particularitățile personale ale generalilor.

Pentru primele două cazuri se poate pune întrebarea dacă este mai bine să se amestece complet trupele diferitelor puteri, astfel încât armatele să fie constituite din corpuri ale diferitelor puteri, cum s-a făcut în anii 1813 și 1814, sau dacă trebuie să fie pe cât posibil de despărțite, astfel ca fiecare să acționeze mai independent.

Desigur că primul procedeu este cel mai salutar, dar presupune un grad de prietenie și o comunitate de interese ce se vor întâlni rar. La această strânsă contopire a forțelor armate, le va fi mult mai greu cabinetelor să-și disjunga interesele, iar în ce privește influența dăunătoare a vederilor egoiste între comandanții de armate, ea nu se va putea manifesta, în aceste condiții, decât printre generali în subordine, deci în domeniul tacticii, și nici aici atât de liber și de nepepsit ca în condițiile unei despărțiri totale. În condiții de strânsă contopire, însă, unitatea pătrunde strategia și acționează, deci, în trăsăturile ei decisive. Dar, cum am mai spus, pentru aceasta este necesar un rar altruism din partea guvernelor. În anul 1813 nevoia i-a împins pe toți în această direcție și totuși nu poate fi suficient apreciat faptul că împăratul Rusiei, care a acționat cu cele mai puternice forțe armate și a avut cel mai mare merit în întoarcerea șansei, și-a subordonat trupele unor comandanți prusieni și austrieci, fără să aibă ambiția să apară cu o armată rusă independentă.

Dacă o astfel de reunire a forțelor nu se poate obține, atunci o separare completă a lor este în orice caz de preferat uneia pe jumătate, iar cea mai proastă situație este întotdeauna cea în care doi înalți comandanți independenți, ai unor puteri diferite, se află pe unul și același teatru de război, cum s-a întâmplat des cu rușii, austriecii și armata imperială în cursul războiului de șapte ani. În condițiile unei separări depline, și greutățile ce trebuie învinse sunt în mai mare măsură separate, iar atunci fiecare este apăsător de a sa, deci este, prin forța împrejurărilor, mai împins spre activitate; dacă se află, însă, în legătură strânsă sau chiar pe același teatru de război, lucrurile nu se mai petrec așa și, în plus, reaua-voință a unuia paralizază și forțele celui alt.

În primul din cele trei cazuri indicate, deplina separare nu va prezenta dificultăți, pentru că interesul firesc al fiecărei puteri i-a și indicat, de regulă, o altă direcție pentru forțele sale; în al

doilea caz, lucrurile pot sta altfel și atunci nu rămâne, de regulă, altceva de făcut decât a te subordona cu totul armatei aliate venite în ajutor, dacă proporțiile ei o permit cât de cât, cum au făcut-o austriecii, la sfârșitul campaniei din 1815, și prusienii, în campania din 1807.

În ce privește caracteristica personală a generalilor, aici totul este transpus în plan individual, dar nu avem voce să trecem cu vederea o observație generală, și anume că în fruntea armatelor subordonate nu trebuie puși, cum se mai obișnuiește, generalii cei mai prudenți și mai grijulii, ci *cei mai întreprinzători*, căci, o repetăm: în acțiunea strategică nimic nu e mai important decât ca fiecare parte să muncească cu vrednicie, fiecare să pună în joc întreaga forță a trupelor sale, greșelile ce ar putea fi comise într-un punct fiind compensate de abilitate în altele. Dar nu putem fi siguri de această activitate deplină a tuturor părților decât dacă comandanții sunt oameni iuți, întreprinzători, pe care instinctul lor, propria inimă îi împinge înainte, căci simpla idee obiectivă, rece a necesității acțiunii este rareori suficientă.

În fine, mai rămâne observația că dacă, în rest, împrejurările o permit, trupele și înalții comandanți să fie folosiți în raport cu destinația lor și cu natura terenului, în funcție de particularitățile lor.

Armata permanentă, trupe bune, cavalerie numeroasă, înalți comandanți în vârstă, prudenți, pricepuți, în zone deschise; miliții, populație înarmată, oameni de adunătură, cu comandanți tineri, întreprinzători, în păduri, munți și trecători; armate de sprijin în provincii bogate, unde le place.

Ceea ce am spus despre planul de război, în general, și, în acest capitol în mod deosebit, despre cel orientat spre înfrângerea adversarului, avea intenția să sublinieze, înainte de toate, obiectivul său și să indice principiile care să călăuzească organizarea căilor și mijloacelor. Am vrut să provocăm astfel o conștiință clară a ceea ce se vrea și trebuie făcut într-un astfel de război. Am vrut să relevăm necesarul și generalul, să lăsăm câmpul său de joc individualului și întâmplătorului, dar am vrut să înlăturăm *arbitrarul, nejustificatul, neresiosul, fantasticul ori sofisticatul*. Dacă am atins acest scop, considerăm sarcina noastră rezolvată.

Cine este acum foarte mirat că nu găsește aici nimic despre ocolirea fluviilor, despre stăpânirea munților prin punctele lor dominante, despre evitarea pozițiilor fortificate și despre cheile țării, acela nu ne-a înțeles și ne mărturisim convingerea că un astfel de om nici războiul nu l-a înțeles, încă, în relațiile sale generale.

În cărțile anterioare am caracterizat în general aceste elemente și cu prilejul acesta, am aflat că sunt, de cele mai multe ori, mult mai slabe, prin natura lor, decât le este reputația. Cu atât mai puțin pot și trebuie ele să joace un rol mare într-un război al cărui obiectiv este zdrobirea inamicului, adică un rol care să influențeze întregul proiect al războiului.

La sfârșitul acestei cărți vom dedica un capitol organizării înaltului comandament*.

Vrem să încheiem acest capitol cu un exemplu.

Dacă Austria, Prusia, Confederația germanică, Țările-de-Jos și Anglia hotărăsc un război împotriva Franței, dar Rusia rămâne neutră, caz care s-a întâmplat de atâtea ori în ultimii o sută cincizeci de ani, aceste țări sunt în stare să poarte un război ofensiv, urmărind zdrobirea adversarului. Căci, oricât de mare și de puternică este Franța, tot poate ajunge în situația să vadă copleșită jumătatea mai mare a teritoriului ei de armatele inamice, capitala ocupată și ea însăși redusă la resurse de aprovizionare insuficiente, fără să existe altă putere, decât Rusia, care s-o poată sprijini cu mare eficacitate. Spania este prea departe și prost situată, statele italiene sunt deocamdată prea putrede și neputincioase.

Aceste țări dispun, fără posesiunile lor din afara Europei, de peste 75 000 000 de locuitori, în timp ce Franța nu are decât 30 000 000, iar armata pe care ele ar mobiliza-o, într-un război cu intenții serioase împotriva Franței, ar putea fi, fără exagerare, următoarea:

Austria	250 000 de oameni
Prusia	200 000 de oameni
Restul Germaniei	150 000 de oameni
Țările-de-Jos	75 000 de oameni
Anglia	50 000 de oameni
Total	725 000 de oameni

* Manuscrisul acestui capitol nu a mai fost găsit, probabil că autorul nu a mai apucat să-l scrie. (n. tr.).

Dacă aceste trupe sunt efectiv mobilizate, ele sunt foarte probabil superioare forței pe care o poate opune Franța, căci această țară n-a avut, în nici un moment, sub Bonaparte, forțe de luptă de asemenea proporții. Dacă mai socotim ce se scade ca garnizoane de fortărețe și unități pentru paza coastelor, nu se va mai pune la îndoială posibilitatea unei mari superiorități pe principalul teatru de război, iar pe aceasta se întemeiază, în mod deosebit, scopul de a zdrobi inamicul.

Centrul de gravitate al puterii franceze stă în forța sa armată și în Paris. A o învinge pe aceasta, în una sau mai multe bătălii principale, a cuceri Parisul, a zvârli dincolo de Loire resturile armatei înfrântă, acesta trebuie să fie obiectivul aliaților. Punctul vulnerabil al monarhiei franceze se află între Paris și Bruxelles, acolo frontiera se află la numai 30 de mile de capitală. O parte din aliați, englezii, neerlandezii, prusienii și statele germane din nord își au acolo zona lor firească de adunare, țările lor sunt parte situate în apropiere, parte chiar în spatele ei. Austria și statele din sudul Germaniei nu-și pot duce comod războiul decât pornind de pe Rinul superior. Direcția firească este spre Troyes și Paris, sau, eventual, spre Orléans. Ambele lovituri, cea din Țările-de-Jos și cea de pe Rinul superior sunt, deci, foarte directe și firești, scurte și puternice, ambele ducând spre centrul de greutate al forței inamice. Pe aceste două puncte ar trebui, deci, să fie împărțită toată forța atacatoare.

Numai două considerente îndepărtează de la această simplitate a planului.

Austriecii nu vor lăsa descoperită Italia, ei vor voi să rămână acolo, în orice caz, stăpânii evenimentelor. Ei nu vor accepta nicidecum ca Italia să fie apărată numai indirect, printr-un atac asupra inimii Franței. Față cu situația politică din Italia, această intenție secundară nu poate fi respinsă; dar ar fi o greșeală foarte categorică dacă s-ar lega de aceasta vechea idee, încercată de atâtea ori, a unei ofensive pornite din Italia contra sudului Franței, dând, din această pricină, forței austriece în Italia o mărime ce n-ar fi necesară pentru simpla asigurare împotriva cazului celui mai rău în prima campanie. Numai atât trebuie să rămână în Italia, numai atât este permis să se sustragă acțiunii principale, dacă nu vrem să încălcăm ideea principală, *unitate de plan, concentrarea forțelor*. Cine vrea să cucerească Franța trecând Ronul, parcă vrea să ridice o pușcă aducând-o de vârful baionetei; dar și ca acțiune secundară, un atac împotriva sudului Franței este inacceptabil, căci doar ar trezi noi forțe împotriva noastră. De fiecare dată când se atacă o provincie îndepărtată se trezesc interese și activități care, altfel, ar fi rămas adormite. Numai dacă s-ar vâdi că forțele rămase în Italia ar fi prea mari pentru asigurarea țării și, deci, ar trebui să rămână inative, se justifică un atac din această direcție asupra sudului Franței.

Repetăm deci: forța din Italia trebuie menținută la nivelul cel mai scăzut îngăduit de împrejurări, fiind suficientă, dacă austriecii nu pot pierde toată țara într-o singură campanie. Să considerăm această forță, în exemplul nostru, de 50 000 de oameni.

A doua considerație este situația Franței, de țară cu coaste întinse. Deoarece Anglia are supremația pe mare, rezultă de aici o mare sensibilitate a Franței de-a lungul întregii sale coaste atlantice, și, deci, protejarea ei cu garnizoane mai mult sau mai puțin importante. Oricât de slabe ar fi acestea, totuși ele corespund unei întreprinderi a graniței franceze, și este inevitabil ca să se sustragă, astfel, armatelor franceze de pe teatrul de război, o mulțime de forțe; 20 000-30 000 de oameni constituind trupele de debarcare disponibile, cu care englezii amenință Franța, ar absorbi, poate, dublul sau triplul de trupe franceze, iar aici trebuie să ne gândim nu numai la trupe, ci și la banii, tunurile etc., pe care le cer flota și bateriile de coastă. Să admitem că englezii vor folosi în acest scop 25 000 de oameni.

Planul nostru de război va consta, deci, pur și simplu în următoarele:

Întâi: Ca în Țările-de-Jos să se concentreze:

200 000 prusieni

75 000 neerlandezi

25 000 englezi

50 000 trupe ale Confederației statelor germane din nord.

Total 350 000 oameni

din care cam 50 000 să fie folosiți pentru ocuparea fortărețelor de frontieră, iar 300 000 ar rămâne pentru a înainta asupra Parisului și a angaja armata franceză într-o bătălie principală.

Al doilea: Ca 200 000 de austrieci și 100 000 de oameni ai statelor confederate din sudul Germaniei să se concentreze pe Rinul superior pentru a înainta, concomitent cu armata Țărilor-de-

Jos, și anume în direcția Senei superioare și de aici spre Loire, pentru a da, de asemenea, o bătălie principală împotriva armatei inamice. Pe Loire poate că ambele lovituri s-ar putea, eventual, contopi într-una singură.

Cu aceasta esențialul este stabilit; ceea ce mai avem de spus privește îndeosebi înlăturarea de idei greșite și constă în următoarele:

Întâi. Tendința înalților comandanți trebuie să fie să caute bătălia principală indicată mai sus și s-o dea cu un raport de forțe și în împrejurări care să promită o victorie decisivă; acestui scop trebuie să-i sacrifice totul, iar pentru rest să se descurce cu minimum posibil în asedii, blocări, garnizoane etc. Dacă cumva fac ca Schwarzenberg în 1814, adică, de îndată ce pun piciorul pe teritoriul inamic să-și răspândească forțele excentric, în raze, totul este pierdut; aliații au datorat, în 1814, numai slăbiciunii Franței că nu s-a pierdut într-adevăr totul, în primele paisprezece zile. Atacul trebuie să se asemene cu o săgeată tășnită cu forță din arc, nu cu o bășică de săpun care se umflă până crapă.

Al doilea. Elveția trebuie lăsată în grija propriilor ei forțe. Dacă rămâne neutră, aliații vor avea un bun punct de sprijin pe Rinul superior; dacă este atacată de Franța n-are decât să-și apere pielea, pentru care dispune, în multe privințe, de posibilități adecvate. Nimic n-ar fi mai nechiebuit decât să vrem să-i atribuim Elveției o influență geografică dominantă asupra evenimentelor războiului, pentru că este țara situată la nivelul cel mai înalt în Europa. O asemenea influență nu există decât în anumite condiții, foarte limitate, care nici nu sunt îndeplinite aici. În timp ce sunt atacați în inima țării lor, francezii nu pot lansa nici o ofensivă puternică dinspre Elveția, nici spre Italia, nici spre interiorul Suabiei, și cel mai puțin poate fi luată în considerare, ca împrejurare determinantă în acest sens, poziția înaltă a Elveției. Avantajul dominării strategice este în primul rând important în apărare, iar ce rămâne din această importanță pentru atac se poate vădi într-o singură lovitură. Cine nu știe asta, n-a gândit lucrul până să-i fie clar, și dacă în viitorul consiliu al suveranului, totodată înalt comandant, ar fi să se găsească un savant ofițer de stat major, care, cu fruntea îngrijorată, ar expune asemenea savantlăc, declarăm dinainte că este o pură nerozie și dorim ca, în același consiliu, să se afle și un soldat adevărat, crescut în lupte, un om cu bun-simț, care să-i închidă gura.

Al treilea. Spațiul dintre cele două ofensive îl lăsăm ca și nebagat de seamă. Când 600 000 de oameni se adună la 30-40 mile de Paris pentru a înainta împotriva inimii statului francez, mai trebuie oare să ne gândim să apărăm Rinul mijlociu, adică Berlinul, Dresda, Viena și München-ul? Asta ar fi absurd. Să fie acoperite legăturile? Aceasta n-ar fi lipsit de importanță; dar, în acest caz, logica ne-ar putea îndemna să dăm acestei acoperiri forța și importanța unei ofensive și astfel, în loc să înaintăm pe două linii, la care ne obligă în mod necondiționat poziția statelor, să înaintăm pe trei linii, la care nu ne obligă, iar aceste trei ar ajunge, poate, apoi cinci sau șapte și astfel am lua-o de la cap cu tot vechiul pomelnic.

Cele două ofensive ale noastre își au, fiecare, obiectivul; forțele folosite în acest scop sunt foarte probabil sensibil superioare celor inamice; dacă fiecare înaintează cu vigoare, trebuie neapărat să se influențeze reciproc în mod favorabil. Dacă una din cele două ofensive ar eșua, pentru că inamicul și-a împărțit prea inegal forțele, este, cu drept cuvânt, de așteptat că succesul celeilalte va compensa de la sine eșecul primei ofensive, iar aceasta constituie adevărata legătură dintre ele. O legătură care să se extindă la evenimentele fiecărei zile nu poate avea loc la asemenea distanță; nici nu au nevoie de ea și, de aceea, legătura nemijlocită sau, mai bine-zis directă, nu are o valoare atât de mare.

Inamicul, atacat în însăși inima sa, oricum nu va putea folosi forțe importante pentru întreruperea acestei legături; pericolul pentru noi constă mai ales în aceea că întreruperea ar putea fi făcută numai de locuitori, cu ajutorul unor unități de hărțuire, astfel încât atingerea acestui scop să nu-l coste pe inamic forțe armate propriu-zise. Pentru a preveni o asemenea situație, este suficient dacă un corp de 10 000-15 000 de oameni, înzestrat mai ales cu o cavalerie puternică, pornește de la Trier în direcția Reims; va fi suficient pentru a strivi orice grupă de partizani și a se menține la nivelul înaintării armatei principale. Acest corp nu trebuie nici să blocheze, nici să supravegheze fortărețe, ci să înainteze printre ele, fără să-și mențină vreo bază fixă, și să evite un inamic superior, abătându-se în orice direcție. Astfel nu i se poate întâmpla o mare nenorocire și, chiar dacă ar fi cazul, tot n-ar fi mare nenorocire pentru ansamblu. În aceste condiții un asemenea corp va ajunge probabil pentru a constitui un punct intermediar pentru cele două ofensive.

Al patrulea. Cele două ofensive secundare, anume armata austriacă din Italia și armata engleză de debarcare, să-și urmărească cât mai bine obiectivele. Dacă ele nu rămân inactive, acestea sunt deja atinse, în esență, și în nici un caz una din cele două ofensive mari nu trebuie să ajungă dependentă de ele.

Suntem ferm convinși că, în felul acesta, Franța poate fi, de fiecare dată, înfrântă și pedepsită, dacă îi dă prin cap să adopte din nou acea atitudine insolentă cu care a oprit Europa timp de 150 ani. Numai dincolo de Paris, de Loire, se pot obține de la Franța condițiile necesare pentru liniștea Europei. Numai astfel se va manifesta rapid raportul firesc dintre 30 000 000 și 75 000 000, nu însă dacă acea țară va fi încinsă cum s-a tot făcut de 150 ani încoace, de o centură de armate, de la Dunkerque la Genova, care-și propun cincizeci de felurite scopuri mărunte, dintre care nici unul nu este suficient de puternic să învingă inerția, fricțiunea, influențele străine care se nasc și se regenerează peste tot, cu deosebire, însă, în armate aliate.

Cât de puțin o asemenea organizare corespunde organizării actuale a armatei confederale germane, va băga cititorul singur de seamă. În această organizare, partea confederată a Germaniei constituie nucleul forței germane, iar Prusia și Austria, slăbite de el, își pierd ponderea firească. Un stat confederat, însă, constituie în război un nucleu foarte putred, aici nu se poate închipui nici unitate, nici energie, nici alegere rezonabilă a înaltului comandant, nici autoritate, nici răspundere.

Austria și Prusia sunt cele două centre de greutate firești ale loviturii pentru Imperiul german, ele constituie pivotul, ele sunt puterea spadei. Sunt state monarhice, cu experiența războiului, au interese lor determinate, independența puterii, sunt predominante față de celelalte. De aceste linii mari firești trebuie să țină seama organizarea, și nu de o falsă idee de unitate; aceasta este cu totul imposibilă aici și cel care, în căutarea imposibilului, pierde posibilul, este un nerod.

CONSPECT AL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI MILITAR PREDAT DE AUTOR ALTETEI SALE REGALE PRINCIPELUI MOȘTENITOR ÎN ANII 1810, 1811 ȘI 1812

PROIECT PREZENTAT DOMNULUI GENERAL VON GAUDI

Pornind de la punctul de vedere că Alteța Sa Regală Principele Moștenitor trebuie să primească de la mine numai o cunoștință preliminară despre arta războiului, care să pună Alteța Sa în situația de a înțelege istoria militară modernă, este îndeosebi important pentru mine să-i dau Principei o idee clară despre război, și anume pe o cale care să nu fie prea complicată și să nu-i solicite prea mult forțele.

Căci studiul unei științe pe care vrei s-o înveți de la temelie cere să-i consacră cu deosebire forțele și timpul pe o durată mai îndelungată, iar pentru Principele Moștenitor aceasta pare să fie încă prea devreme.

Din aceste considerente am ales următoarea cale, ce mi s-a părut cea mai apropiată de șirul firesc al ideilor unui tânăr.

Străduința mea supremă în aceasta va fi: întâi, să rămân întotdeauna pe înțelesul Principei, căci altfel, la cel mai atent student, apare foarte curând plictiseala, distracția și scârba de disciplina respectivă; al doilea, să nu-i dau vreo noțiune greșită într-o chestiune oarecare, ceea ce ar ridica piedici în calea unui învățământ mai amănunțit sau a studiului său personal.

De dragul primului scop voi lega mereu materia cât mai strâns posibil de bunul-simț firesc și de aceea mă voi îndepărta deseori de spiritul științific și de formele scolastice.

Supun deci Excelenței Voastre planul fugitiv schițat și Vă rog să corectați cu bunăvoință părerea mea, acolo unde nu concordă cu a Dumneavoastră.

Pentru a înțelege istoria militară, în afară de o cunoaștere prealabilă a tipurilor de arme și trupe, trebuie totuși să avem câteva noțiuni din așa-zisa tactică aplicată sau superioară și din strategie. Tactică, sau teoria luptei, este de fapt esențialul, în parte pentru că luptele decid, în parte pentru că în tactică se poate preda cel mai mult. Strategia sau teoria despre îmbinarea luptelor pentru atingerea scopului campaniei este mai mult un obiect al capacității de judecată naturală și maturizate; dar elementele ce le comportă trebuie măcar explicate clar și prezentate în interdependența lor.

Fortificația de campanie își află cel mai bine locul într-un astfel de curs sinoptic în tactică, pe lângă teoria apărării, iar fortificația permanentă, în sau după strategie.

Tactica însăși are două tipuri diferite de obiecte. Unele pot fi înțelese și fără a avea noțiuni despre coeziunea strategică a ansamblului; de acestea țin dispozitivul și modul de luptă al tuturor unităților mai mici, de la companie și escadron până la brigada de diferite arme, în orice teren. Celelalte sunt legate de noțiuni strategice; de acestea țin modul de acțiune al unor corpuri și armate întregi în luptă, avanposturi, război mic etc., deoarece aici intervin noțiunile de poziție, bătălie, marș etc., care nu pot fi înțelese fără noțiuni despre coerența întregii campanii.

Voi despărți deci cele două tipuri de obiecte; voi începe cu o prezentare foarte generală a războiului, apoi voi continua cu tactica sau modul de acțiune în luptă a unităților mai mici și mă voi opri la simplul dispozitiv (ordine de bătaie) al corpurilor și armatelor întregi, pentru a mă mai întoarce o dată la vederea de ansamblu asupra campaniei și a prezenta mai amănunțit interdependența lucrurilor; după aceea voi urma cu restul capitolelor despre tactică.

Strategia, în fine, va începe iarăși cu prezentarea desfășurării unei campanii, pentru a examina lucrurile din acest nou punct de vedere.

De aici rezultă, deci, următoarea ordine.

Arme

Praf de pușcă, muschete, puști, tunuri cu accesoriile lor.

Artilerie

Noțiuni despre încărcături explozive și încărcături de azvârlire.

Serviciul la tun.

Organizarea unei baterii.

Costul piesei de artilerie și al munițiilor.

Caracteristicile piesei – distanța de tragere – probabilitatea lovirii obiectivului.

Alte categorii de trupe

Cavalerie, ușoară, grea.

Infanterie, idem.

Formație – destinație – caracter.

Tactică aplicată sau superioară

O noțiune generală despre război – lupte.

Dispozitivul și modul de ducere a luptei de către subunități.

O companie de infanterie, cu sau fără artilerie, în toate formele de teren.

Un escadron de cavalerie, idem.

Ambele împreună.

Mereu în diferitele forme de teren.

Ordinea de bătaie a unui corp format din mai multe brigăzi.

Ordinea de bătaie a unei armate formate din mai multe corpuri.

Ultimele două titluri fără referire la teren, pentru că altfel ar interveni noțiunea de poziție.

Prezentarea mai amănunțită a unei campanii.

Organizarea armatei la începutul campaniei.

În timp ce execută un marș și ocupă poziții, armata are nevoie de măsuri de siguranță, avangarduri, patrulare, recunoașteri. – Detașamente. – Război mic. –

Când armata își alege poziții, acestea au nevoie de astfel de amenajări, încât armata să se poată apăra în ele.

Defensiva tactică. – Fortificații de campanie. –

Atacarea inamicului în asemenea poziții. – Comportarea în lupta propriu-zisă. – Retragere. – Urmărire. –

Marșuri. – Apărarea pe cursuri de apă. – Fortărea lor. – Dispunerea de posturi. – Cantonamente.

Strategie

Vedere de ansamblu a unei campanii și a unui întreg război din punct de vedere strategic. –

Ce determină succesul în război. –

Plan de operație. –

Linie de operație. – Organizarea aprovizionării. –

Război ofensiv. –

Război defensiv. –

Poziții. – Dispunerea de posturi. – Bătălii. – Marșuri. Apărarea și fortarea unor cursuri de apă.

Cantonamente.

Cantonamente de iarnă.

Război în teren muntos.

Sistem de război etc., etc.

Fortificația permanentă și războiul de asediu ar trece înaintea strategiei, ori ar încheia ansamblul.

CELE MAI IMPORTANTE PRINCIPII ALE DUCERII RĂZBOIULUI PENTRU COMPLETAREA CURSULUI MEU ȚINUT ALTETEI SALE REGALE PRINCIPELE MOȘTENITOR

Deși rezultând din reflecții îndelungate și un asiduu studiu al istoriei militare, aceste principii au fost redactate foarte fugitiv și nu rezistă, în ce privește forma, unei critici severe. De altfel, din mulțimea obiectelor nu au fost selectate decât cele mai importante, deoarece o anumită concizie ni s-a părut esențială. De aceea, aceste principii trebuie să constituie, pentru Alteta Voastră Regală, nu atât un studiu complet, cât mai curând un îndemn pentru reflecții proprii și să le servească acestora de călăuză.

I. PRINCIPII PENTRU RĂZBOI ÎN GENERAL

1. Teoria războiului se ocupă, într-adevăr, mai ales cu modul de a dobândi în punctele hotărâtoare o superioritate de forte fizice și avantaje; când aceasta, însă, nu este posibilă, teoria învăță să se conțene și pe mărimile morale: pe greșelile probabile ale inamicului, pe impresia făcută de o acțiune îndrăzneată etc., ba chiar și pe propria noastră desperare. Toate acestea nu se află defel în afara artei războiului și a teoriei sale, căci ele două nu sunt decât o reflectare rezonabilă asupra tuturor situațiilor în care se poate ajunge în război. Cele mai periculoase situații trebuie imaginat cel mai des, asupra lor trebuie să ajungem cel mai bine în acord cu noi înșine. Aceasta duce la hotărâri eroice întemeiate pe motive raționale, pe care apoi nici un pseudointelept uscat nu le mai poate vreodată zdruncina.

Cine prezintă vreodată altfel lucrurile Altetei Voastre Regale este un pedant, care nu vă poate decât dăuna cu părerile sale. În momente mari ale vieții, în vâltoarea bătăliei, veți simți odată limpede că numai un asemenea punct de vedere ne poate fi reazem acolo unde nevoia de ajutor este mai mare, iar pedanteria uscată a cifrelor nu ne poate fi de folos.

2. Bineînțeles că în război căutăm întotdeauna să avem de partea noastră probabilitatea succesului, indiferent că ne biziim pe avantaje fizice sau morale. Aceasta însă nu este întotdeauna posibil; adesea trebuie întreprins ceva *contra* probabilității, și *anume când nu avem altceva mai bun de făcut*. Dacă ar fi să desperăm aici, ar însemna că reflecția noastră rațională ar înceta tocmai acolo unde devine mai necesară, acolo unde s-ar părea că toate s-au coalizat împotriva noastră.

Dacă deci și probabilitatea succesului ne stă împotriva, acțiunea tot nu trebuie încă considerată, pentru atât, imposibilă sau absurdă; ea este întotdeauna rațională, dacă nu știm face ceva mai bun și dacă, cu puținele mijloace pe care le avem, organizăm totul cât mai bine posibil.

Pentru ca, în asemenea caz, să nu lipsească calmul și fermitatea, întotdeauna primejduite primele în război și atât de greu de păstrat în astfel de situație, fără de care, însă, nici cu cele mai strălucite capacități spirituale nu realizăm nimic, trebuie să ne familiarizăm cu ideea unei prăbușiri onorabile, s-o nutrim mereu în sinea noastră, să ne obișnuim întru totul cu ea. Fiți convinși, Altetă, că fără această fermă hotărâre, nici în cel mai norocos război nu se poate înfăptui nimic mare, ca să nu mai vorbim de războiul cel mai nenorocos.

Frederic al II-lea a fost desigur adesea preocupat de acest gând în timpul primelor sale războaie sileziene; pentru că se familiarizase cu el, i-a atacat în acel memorabil 5 decembrie pe austrieci, la Leuthen, nu pentru că își calculase că îi va bate foarte probabil adoptând ordinea sa oblică de bătaie.

3. În toate operațiile pe care le veți alege într-un caz concret, în toate măsurile ce le veți putea lua, veți avea întotdeauna de ales între cea mai îndrăzneată și cea mai prudentă. Unii sunt de părere că teoria ar recomanda o întotdeauna pe cea mai prudentă; aceasta este fals. Dacă teoria recomandă ceva, este în natura războiului că ea ar recomanda acțiunea cea mai decisivă, deci

cea mai îndrăzneată; dar teoria lasă în seama înaltului comandant să aleagă pe măsura propriului său curaj, al spiritului său întreprinzător, al încrederii ce o are în sine. Alegeți, deci, pe măsura acestei forțe interne, dar nu uitați că nici un înalt comandant nu a ajuns mare fără îndrăzneală.

II TACTICA SAU TEORIA LUPTEI

Războiul constă dintr-o combinație de multe lupte distincte. Chiar dacă această combinație poate fi înțeleaptă sau absurdă, iar succesul depinde mult de aceasta, lupta însăși este, nemijlocit, și mai importantă. Căci numai combinarea unor lupte victorioase dă rezultate bune. Cel mai important lucru în război rămâne deci întotdeauna arta de a-ți învinge adversarul în luptă. Pentru dobândirea acestui rezultat, Alteța Voastră Regală nu poate cheltui prea multă atenție și gândire. Următoarele principii le socot cele mai importante.

1. Principii generale

A. Pentru apărare

1. În apărare, a menține trupele proprii camuflate cât mai mult timp posibil. Deoarece, cu excepția doar a momentului când atacăm noi înșine, putem fi oricând atacați, deci suntem în apărare, trebuie să ne dispunem întotdeauna cât mai camuflați posibil.

2. Nu se introduc în luptă deodată toate trupele proprii. Dacă am face-o, s-ar termina cu toată înțelepciunea în conducerea luptei; numai cu trupe disponibile se poate da luptei o altă întorsătură.

3. Să nu ne preocupăm decât puțin sau deloc de întinderea frontului propriu, deoarece este în sine indiferentă, iar adâncimea poziției (adică numărul corpurilor ce se dispun unul în spatele celuilalt) este limitată de întinderea frontului. Trupele ce le avem în spate sunt disponibile, ele pot fi folosite atât pentru a relua lupta în punctele respective, cât și pentru a apăra cu ele în alte puncte apropiate. Acest punct este o consecință a celui precedent.

4. Deoarece, de regulă, în timp ce atacă într-o parte a frontului inamicul manevrează totodată de flanc și învâluie, corpurile dispuse în spate sunt apte să-l întâmpine, deci să înlocuiască lipsa unui sprijin dat de obstacole naturale. Ele sunt mai indicate pentru acest scop decât dacă ar fi dispuse în linie și ar prelungi frontul, căci în acest din urmă caz inamicul le-ar putea ușor învâlui. Și acest punct este o precizare mai amănunțită a punctului al doilea.

5. Dacă avem multe trupe amplasate în urmă, numai o parte din ele trebuie să stea chiar în spatele frontului; restul se dispune înapoia flancurilor.

Din această din urmă poziție putem noi înșine manevra din flanc coloanele inamice ce ne învâluie.

6. Un principiu de bază este de a nu rămâne niciodată complet pasiv, ci de a-l lovi pe inamic frontal și în flanc, chiar pe când ne atacă. Așadar, ne apărăm pe o anumită linie numai pentru a-l determina pe inamic să-și desfășoare forțele pentru atacarea ei și, după aceea, trecem la ofensivă, cu alte trupe ținute în rezervă. Așa cum chiar Alteța Voastră Regală a remarcat odată foarte just, arta fortificațiilor de campanie nu trebuie să-i servească celui aflat în defensivă pentru a se apăra cu mai multă siguranță, ca în spatele unor metereze, ci pentru a-l ataca cu mai mult succes pe inamic – tocmai asta trebuie spus despre orice defensivă activă: ea nu este întotdeauna decât mijlocul de a-l ataca în condiții avantajoase pe inamic în regiunea pe care mi-o aleg, în care mi-am dispus trupele, pe care am amenajat-o pentru mine.

7. Această acțiune ofensivă în cadrul defensivei poate avea loc în momentul când inamicul mă atacă cu adevărat, sau pe când este în marș spre mine. De asemenea, apărarea poate fi efectuată și prin faptul că îmi retrag trupele când inamicul trece la atac, îl atrag prin aceasta pe un teren necunoscut pentru el, iar apoi năvălesc din toate direcțiile asupra lui. Pentru toate aceste situații este foarte potrivit dispozitivul eșalonat în adâncime, și anume eșalonarea în care avem în front numai 2/3 sau jumătate din armată, sau și mai puțin încă, iar restul chiar în spate sau înapoi și lateral, pe cât posibil ascuns. De aceea, acest gen de dispozitiv este de o extraordinară importanță.

8. Dacă aș avea deci 2 divizii, aș prefera să le dispun mai curând una în spatele celeilalte, decât alăturat; dacă aș avea 3 aș dispune cel puțin una în spate; la 4 probabil 2; la 5 cel puțin 2, în unele cazuri chiar 3 etc.

9. În punctele în care rămânem pasivi, trebuie să ne servim de fortificații, dar numai în lucrări distincte, independente, cu profile foarte puternice.

10. La întocmirea planului de luptă, trebuie ales un obiectiv important, ca de pildă atacul unei mari coloane inamice și victoria deplină asupra ei. Dacă se alege un obiectiv neînsemnat, în timp ce inamicul urmărește unul important, bineînțeles că vom fi în pierdere. Este ca și cum am juca talerî contra bănuți.

11. Dacă în planul nostru de apărare ne-am propus un obiectiv important (nimicirea unei coloane inamice etc.), acesta trebuie urmărit cu cea mai mare energie, cu cheltuirea și a ultimei picături de forță. În majoritatea cazurilor atacatorul își va urmări obiectivul său în alt punct; pe când noi cădem asupra aripii sale drepte, el va căuta să realizeze avantaje decisive cu aripa sa stângă. Dacă cedăm în efortul nostru mai curând decât inamicul, dacă ne urmărim intenția cu mai puțină energie decât dânsul, el își va atinge integral obiectivul, își va realiza întregul avantaj, iar noi pe al nostru numai pe jumătate. Așa inamicul dobândește preponderența, așa victoria va fi a sa, iar noi suntem siliți să cedăm, așa-zicând din mână, și avantajul pe jumătate realizat. Dacă Alteța Voastră Regală citește cu atenție relatarea bătăliilor de la Regensburg și Wagram, acestea vor apărea adevărate și importante.

În ambele bătălii, împăratul Napoleon a atacat cu aripa sa dreaptă și a încercat să reziste cu stânga. Arhiducele Carol a făcut același lucru. Dar Napoleon a făcut-o cu toată dârzenia și energia, celălalt era nehotărât și se oprea mereu la jumătatea drumului. Ce a cucerit arhiducele cu partea victorioasă a armatei sale au fost avantaje neînsemnate, ce cucerea, în același timp, împăratul Napoleon, în punctul opus, erau avantaje hotărâtoare.

12. Permiteți-mi să mai rezum o dată ultimele două principii: prin combinarea lor ele dau un produs care trebuie considerat în arta contemporană a războiului ca cea mai importantă între toate cauzele victoriei și anume: „A urmări cu energie și persistență un mare obiectiv decisiv“.

13. Este adevărat că astfel, în caz de eșec, pericolul este mai mare; dar a spori prudența pe seama obiectivului nu este nici o artă, ci este o falsă prudență, contrară naturii războiului, cum am mai spus-o în principiile mele generale: în război, pentru obiective mărețe trebuie asumate riscuri majore. Adevărata prudență constă în aceea că, dacă îndrăznim ceva în război, căutăm și aplicăm acele mijloace care nu ne slăbesc în atingerea obiectivului nostru, fără a renunța la ele din lene, indolență sau ușurință. Așa este prudența împăratului Napoleon, care nu l-a îndemnat niciodată să urmărească, cu teamă și jumătăți de măsuri, scopurile sale mari.

Dacă Vă gândiți, Alteță, la putinele bătălii defensive câștigate în istorie, veți constata că majoritatea lor au fost purtate în spiritul principiilor enunțate aici, căci tocmai studiul istoriei militare a relevat aceste principii.

La Minden, ducele Ferdinand a apărut brusc, pe un câmp de bătălie unde inamicul nu-l așteptase, și a trecut la atac, în timp ce se apăra pasiv la Tannhausen, înapoia unor întărituri.

La Rossbach, Frederic al II-lea s-a aruncat asupra inamicului într-un punct și într-un moment în care nu era așteptat.

La Liegnitz, austriecii au dat de rege noaptea, într-o cu totul altă poziție decât îl văzuseră în ziua precedentă; el năvăli cu întreaga armată asupra unei coloane a inamicului și o bătu, înainte ca celelalte forte inamice să poată intra în luptă.

La Hohenlinden, Moreau avea 5 divizii în linia frontului său și 4 în spate și lateral în urma sa. El a executat o manevră de învăluire și a căzut pe coloanele ce constituiau aripa dreaptă a inamicului, înainte ca aceasta să-și poată executa atacul.

La Regensburg, mareșalul Davout s-a apărut pasiv, în timp ce Napoleon ataca cu aripa dreaptă corpurile 5 și 6 de armată și le înfrângea decisiv.

La Wagram, austriecii erau de fapt în defensivă, dar deoarece în a doua zi l-au atacat pe împărat cu cea mai mare parte a forțelor lor, și acesta poate fi socotit că se afla în defensivă. Cu aripa lui dreaptă, el atacă aripa stângă austriacă, o învăluie, o bate, în timp ce nu se sinchisește de aripa sa stângă de pe Dunăre, foarte slabă (era constituită dintr-o singură divizie), dar împiedică prin rezerve puternice (dispozitiv în adâncime) ca victoria aripii drepte austriece să exercite vreo influență asupra victoriei pe care el o cucerea pe Rossbach. Cu aceste rezerve el a recucerit Aderklaa.

Nu toate principiile enunțate mai sus sunt clar cuprinse în fiecare din bătăliile citate, dar toate reprezintă totuși cazuri de apărare activă.

Mobilitatea armatei prusiene sub Frederic al II-lea a fost pentru el un mijloc de a obține victoria pe care acum nu mai putem conta, căci celelalte armate sunt cel puțin la fel de mobile ca a noastră. Pe de altă parte, în acea vreme învăluirea era mai puțin generalizată, deci și eșalonarea dispozitivului în adâncime era mai puțin necesară.

B. Pentru atac

1. Se caută să se atace prin surprindere cu o mare superioritate un punct al poziției inamice, adică o parte a trupelor sale (o divizie, un corp), în timp ce pe celelalte le menținem în nesigurantă (le fixăm). Numai astfel, având forțe egale sau mai mici decât inamicul, se poate obține în luptă superioritatea, adică probabilitatea de succes. Dacă suntem foarte slabi, trebuie să lăsăm doar forțe foarte puține pentru fixarea inamicului în alte puncte, ca să fim cât mai tari posibil în punctul hotărâtor. Fără discuție că Frederic al II-lea a câștigat bătălia de la Leuthen numai pentru că își avea toată mica sa armată strânsă la un loc și, în raport cu inamicul, era foarte concentrat.

2. Lovitura principală se îndreaptă împotriva unei aripi a inamicului, atacându-l frontal și din flanc, ori învăluindu-l și lovindu-l din spate. Numai dacă, în cursul victoriei, îl îndepărtăm pe inamic de linia sa de retragere, se dobândesc succese mari.

3. Chiar cine este puternic alege tot un singur punct asupra căruia vrea să îndrepte lovitura principală și, în schimb, își asigură în aceasta cât mai multe forțe; căci a încercui complet o armată este foarte rar posibil și ar presupune o uriașă superioritate fizică sau morală. Dar, și dintr-un punct al flancului său, inamicul poate fi respins de la liniile sale de retragere, chiar și aceasta asigurând succese mari.

4. În general, esențialul este certitudinea victoriei (marea ei probabilitate), adică certitudinea de a-l izgoni pe inamic de pe câmpul de bătaie. Spre acest scop trebuie orientat planul bătăliei, căci este ușor să transformi, prin energie în urmărire, o victorie nedecisivă dobândită, într-o victorie decisivă.

5. În flancul pe care îl atacăm pe inamic cu forțele noastre principale vom căuta să-l lovim concentrat, adică astfel încât trupele sale să se vadă combătute din toate părțile. Chiar și presupunând că inamicul ar dispune aici de trupe suficiente pentru a face front în toate direcțiile, în asemenea împrejurări trupelor le pierde totuși mai ușor curajul, suferă mai mult, se dezorganizează etc., pe scurt există mai curând speranța să le facem să cedeze terenul.

6. Această învăluire a inamicului îl silește pe atacator să-și desfășoare în mai mare măsură forțele de front decât apărătorul.

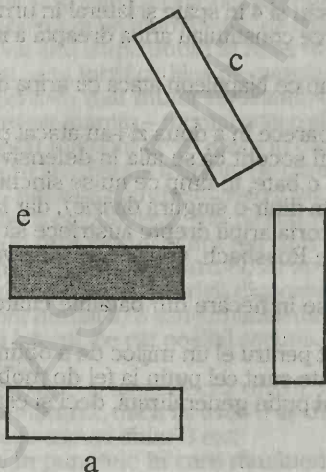
Dacă *a*, *b*, *c* sunt corpurile care trebuie să atace concentrat partea *e* a armatei inamice, firește că ele trebuie să fie dispuse unul lângă celălalt. Dar desfășurarea de front a forțelor noastre nu trebuie niciodată să fie atât de mare încât să nu se păstreze rezerve importante. Aceasta ar constitui cea mai mare greșală și, dacă adversarul este oarecum pregătit împotriva învăluirii, ar duce la înfrângere.

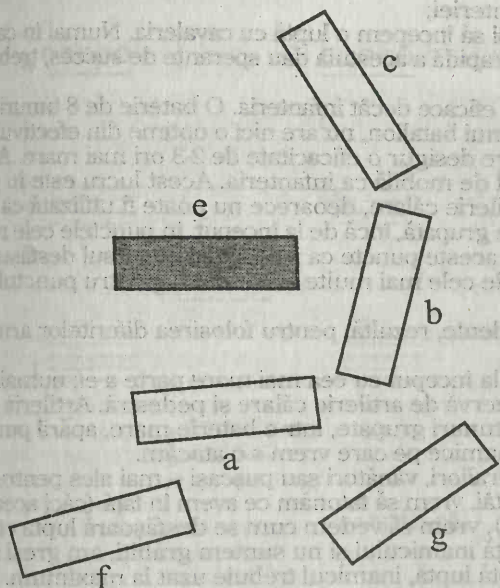
Dacă *a*, *b*, *c* sunt corpurile ce atacă partea *e*, atunci *f* și *g* trebuie să fie corpuri reținute în rezervă. Cu acest dispozitiv eșalonat în adâncime, punctul atacat poate fi continuu supus unor noi atacuri și, dacă trupele noastre sunt bătute la capătul opus, nu suntem imediat obligați să renunțăm aici la luptă, pentru că dispunem de forțe cu care să înfruntăm inamicul. Francezii în bătălia de la Wagram. Aripa lor stângă, care se afla la Dunăre, fată în față cu aripa dreaptă austriacă, era foarte slabă și a și fost total înfrântă. Nici chiar centrul lor, la Aderklaa, nu era foarte puternic și austriecii au putut, în prima zi a luptei, să-l facă să dea înapoi. Dar toate acestea n-au avut nici un efect, pentru că împăratul avea o asemenea eșalonare în adâncime pe aripa sa dreaptă, cu care a atacat de front și de flanc aripa stângă austriacă, încât a putut ieși în întâmpinarea austriecilor spre Aderklaa cu o formidabilă coloană de cavalerie și artilerie călare și, chiar dacă nu i-a înfrânt aici, totuși i-a oprit în loc.

7. Ca și în defensivă, și în ofensivă trebuie ales ca obiectiv al atacului o parte a armatei inamice, a cărei înfrângere să aducă avantaje decisive.

8. Ca și în defensivă, nici aici nu trebuie slăbit inamicul înainte de a ne fi atins obiectivul, ori înainte de a se fi epuizat toate mijloacele. Dacă și apărătorul este activ, dacă ne atacă în alte puncte, nu putem dobândi victoria decât supralicitându-l în energie și îndrăzneală. Dacă este pasiv, oricum nu ne expunem la un risc mare.

9. Linii lungi, continue de trupe se evită complet, căci ele n-ar duce decât la atacuri paralele, care acum nu mai sunt corespunzătoare.

Diviziile atacă fiecare pentru sine, deși pe baza unor ordine superioare și, deci, coordonat. Acum, însă, o divizie (8 000 la 10 000 de oameni) nu este niciodată dispusă într-o singură linie; ci în 2 sau 3 ori chiar 4; de aici rezultă că nu se mai pot ivi linii lungi continue. 10. Coordonarea diviziilor și corpurilor de armată în atacurile lor nu trebuie obținută prin încercarea de a le conduce pe toate dintr-un punct, astfel încât, deși depărtate între ele și poate chiar despărțite unele de altele prin unități inamice, să rămână mereu în legătură, să se orienteze exact una după alta etc. Acesta este modul greșit, rău de a coordona acțiunea, supus la mii de hazarduri, cu care nu se poate niciodată înfăptui ceva mare și putem fi, deci, siguri că un adversar puternic ne-ar bate zdrăvan.

Modul just este de a indica fiecărui comandant de corp sau de divizie direcția principală a înaintării sale, de a-i fixa ca obiectiv inamicul și ca scop victoria asupra inamicului. Fiecare comandant de coloană are deci ordinul să-l atace pe inamic unde îl găsește, și aceasta cu toate puterile. Nu este îngăduit să fie făcut răspunzător de rezultat, ceea ce ar duce

la nehotărâre; ci el răspunde de comportarea corpului său, ca acesta să participe la luptă cu toate forțele și sacrificiile.

11. Un corp independent, bine organizat, poate rezista un timp (câteva ore) atacului unei forte superioare și, deci, să nu fie distrus pe loc; chiar dacă s-a angajat într-adevăr prea devreme în luptă cu inamicul, chiar dacă am presupune că ar fi bătut, această luptă tot nu ar fi pierdută pentru ansamblu; inamicul își va desfășura și uza forța cu acest singur corp și va da celorlalte o ocazie avantajoasă de atac.

Cum trebuie să fie organizat un corp în acest scop se va vedea mai departe.

Se asigură, deci, cooperarea forțelor, dând fiecărui corp o anumită independență și sarcina de a căuta inamicul și a-l ataca cu orice sacrificiu.

12. Unul din principiile cele mai importante pentru războiul ofensiv este surprinderea inamicului. Cu cât atacul poate fi executat mai mult prin surprindere, cu atât succesul va fi mai mare. Surprinderea pe care apărătorul o poate obține prin ascunderea pregătirilor, prin mascarea dispozitivului trupelor sale, atacatorul o poate obține numai printr-o înaintare inopinată.

Acest fenomen este însă foarte rar în războaiele moderne. Motivul stă parte în mijloacele de siguranță mai bune; de care se dispune azi, parte în ritmul rapid al războiului, astfel încât rareori intervine o stagnare îndelungată a operațiilor, care pe unul l-ar amorți, iar celuilalt i-ar permite să atace pe neașteptate.

În aceste condiții, în afară de atacurile de noapte propriu-zise, care rămân oricând posibile (ca la Hochkirch), nu-l mai putem surprinde pe inamic decât executând un marș lateral sau înapoi, iar după aceea înaintând din nou, pe neașteptate, contra lui; sau, dacă ne aflăm departe, reușind, prin eforturi și o activitate cu totul neobișnuită, să fim la fața locului mai curând decât ne aștepta inamicul.

13. Atacul executat într-adevăr prin surprindere (de noapte, ca la Hochkirch) este cel mai indicat pentru a mai întreprinde ceva cu o armată foarte mică; dar pentru atacator, care cunoaște mai puțin terenul decât apărătorul, un asemenea atac este mai expus neprevăzutului. Cu cât se cunoaște mai puțin terenul și dispozitivul inamicului, cu atât riscurile sunt mai mari, de aceea asemenea atacuri trebuie considerate, în unele situații, doar ca un mijloc al disperării.

14. Pentru aceste atacuri totul trebuie organizat și mai simplu și mai concentrat decât pentru cele de zi.

2. Principii de folosire a trupelor

1. Dacă nu ne putem lipsi de arme de foc (și dacă ne-am putea lipsi, de ce le-am căra cu noi?), lupta trebuie începută cu ele, iar cavaleria trebuie întrebuințată abia după ce inamicul a și suferit mult de pe urma infanteriei și artileriei. De aici urmează că:

a) cavaleria trebuie dispusă în spatele infanteriei;
 b) nu trebuie să ne lăsăm prea ușor convinși să începem o luptă cu cavaleria. Numai în cazurile în care dezordinea de la inamic, retragerea rapidă a acestuia dau speranțe de succes, trebuie să-i atacăm îndrăzneț cu cavaleria.

2. Artileria este, datorită focului ei, mult mai eficace decât infanteria. O baterie de 8 tunuri de 6 pfunzi nu ocupă nici a treia parte a frontului unui batalion, nu are nici o optime din efectivul în oameni al unui batalion și, în privința focului, are desigur o eficacitate de 2-3 ori mai mare. Artileria are în schimb dezavantajul de a nu fi la fel de mobilă ca infanteria. Acest lucru este în general valabil chiar și pentru cea mai ușoară artilerie călare, deoarece nu poate fi utilizată ca infanteria, în orice teren. De aceea artileria trebuie grupată, încă de la început, în punctele cele mai importante, pentru că nu se poate concentra în aceste puncte ca infanteria, în cursul desfășurării luptei. O baterie mare, de 20-30 piese, este de cele mai multe ori decisivă pentru punctul în care se află.

3. Din particularitățile enunțate și altele evidente, rezultă, pentru folosirea diferitelor arme, următoarele reguli.

a) Lupta se începe cu artileria, și anume de la început cu cea mai mare parte a ei; numai în cazul unor mase mari de trupe se creează o rezervă de artilerie călare și pedestră. Artileria se folosește în mase mai mari într-un punct. 20-30 tunuri grupate, într-o baterie mare, apără punctul principal sau bombardează partea poziției inamice pe care vrem s-o atacăm.

b) Apoi se începe cu infanterie ușoară – cu tiraliori, vânători sau pușcași – mai ales pentru a nu angaja chiar de la început prea multe forțe; întâi, vrem să tatonăm ce avem în față (căci această nu poate fi prevăzut decât rareori cu precizie), vrem să vedem cum se desfășoară lupta etc.

Dacă cu această linie de foc se poate face față inamicului și nu suntem grăbiți, am greși să precipităm angajarea celorlalte forțe; prin această luptă, inamicul trebuie uzat la maximum.

c) Dacă inamicul introduce în luptă trupe atât de numeroase încât linia noastră de foc trebuie să cedeze, ori dacă nu ne mai este îngăduit să ezităm, aducem în față o linie completă de infanterie, care se desfășoară la 100-200 pași de inamic și ori trage, ori îl alasăază, după cum e cazul.

d) Aceasta este principala menire a infanteriei; dacă însă ne-am dispus atât de adânc egalat încât tot mai avem, în rezervă, încă o linie de infanterie în coloane, suntem destul de siguri pe situație în punctul respectiv. Această a doua linie de infanterie trebuie folosită pe cât posibil numai în colonată, pentru a hotări rezultatul.

e) Cavaleria se menține, pe timpul luptei, atât de aproape de trupele luptătoare cât este posibil fără pierderi prea mari, adică în afara focului de mitralii și muschete. Ea trebuie însă să fie la îndemână, pentru ca orice succes ce apare în luptă să poată fi repede exploatat.

4. În aplicarea mai mult sau mai puțin strictă a acestor reguli, se urmărește respectarea următorului principiu, a cărui importanță n-o pot sublinia îndeajuns:

Să nu se introducă în luptă dintr-o dată, la noroc, toate forțele proprii, căci astfel dăm din mână toate mijloacele de a conduce lupta; să-l epuizăm pe cât posibil pe adversar cu forțe puține și să păstrăm pentru ultimul moment, decisiv, o masă hotărâtoare. De cum această masă hotărâtoare este introdusă în luptă, ea trebuie să fie condusă cu cea mai mare îndrăzneală.

5. O ordine de bătaie, adică un mod de a dispune trupele înaintea luptei și în timpul ei, trebuie stabilită pentru întreaga campanie sau întregul război. În toate cazurile în care nu este timp să se dea dispozițiuni, această ordine de bătaie le ține locul. Ea trebuie, de aceea, să fie gândită îndeosebi în vederea defensivei. Această ordine de bătaie va impune în armată un anumit șablon în modul de a lupta, șablon foarte necesar și salutar, pentru că rămâne inevitabil ca o mare parte din comandanții superiori și ceilalți ofițeri, aflați în fruntea unor unități mai mici, să nu posedă cunoștințe deosebite de tactică și, poate, nici calități deosebite pentru război.

Rezultă, deci, de aici un anumit metodism, care înlocuiește arta, acolo unde aceasta lipsește. Sunt convins că aceasta se întâmplă, în cea mai mare măsură, în armata franceză.

6. După cele spuse de mine despre întrebuintarea armelor, pentru o brigadă această ordine de bătaie ar arăta precum urmează:

ab este linia infanteriei ușoare, care începe lupta, iar în teren accidentat servește oarecum de avangardă; apoi vine artileria *cd*, pentru a fi amplasată în puncte convenabile. Cât timp nu și-a ocupat pozițiile rămâne în spatele primei linii de infanterie; *ef* este prima linie de infanterie, pe schemă 4 batalioane, menită să se desfășoare și să tragă; *gh* câteva regimente de cavalerie; *ik* este a doua linie de infanterie, destinată să constituie rezerva și să decidă lupta; *lm* este cavaleria brigăzii.

După aceleași principii, unui corp puternic i se va da o dispunere similară. De altfel nu este absolut esențial dacă ordinea de bătaie va fi exact așa sau puțin diferită, numai principiile enunțate mai sus să fie respectate. Astfel cavaleria *gh* se poate găsi dispusă în mod obișnuit tot în

a ○○○○○○

○○○○○

○○○○○

○○○○○ b

c: : : : : : : : : : : : : : : : : d

e

f

f

g

h

i

j

k

l

m

: : : : : : : : : : : : : : : : : artil. căl.

: : : : : : : : : : : : : : : : : artil. căl.

linia *lm* și este trimisă înainte numai în cazuri determinate, dacă, în acea poziție, s-ar afla prea mult în urmă.

7. Armata este constituită din mai multe asemenea corpuri independente, fiecare cu generalul lui și statul său major. Ele se dispun alăturat, sau unul în urma celui alt, după cum se indică în principiile generale pentru luptă. Mai este de observat un lucru, și anume că, dacă nu suntem foarte slabi în ce privește cavaleria, se mai constituie o rezervă specială de cavalerie, care firește că se dispune în spate, cu următoarele destinații:

a) Când inamicul a început retragerea de pe câmpul de luptă, să-l hărțuiască și să atace cavaleria pe care el o folosește pentru acoperirea retragerii. Dacă înfrângem în acest moment cavaleria inamică, se vor înregistra inevitabil mari succese, atară doar dacă infanteria inamică nu face minuni de vitejie. În acest caz, mici detașamente de cavalerie nu și-ar atinge scopul.

b) Dacă inamicul, chiar neînfrânt, a început să se retragă sau dacă, după o bătălie pierdută, continuă să se retragă a doua zi, trebuie să-l urmărească mai rapid. Cavaleria se deplasează mai repede decât infanteria și produce o impresie mai puternică asupra trupelor aflate în retragere. Urmărirea este, însă, în război, după înfrângerea inamicului, cea mai importantă acțiune.

c) Dacă vrem să executăm o învăluire mare (strategică) asupra inamicului și, din pricina ocolului trebuie să folosim o armată ce se deplasează mai repede, recurgem la această rezervă de cavalerie.

Pentru ca acest corp să capete întru câtva o independență mai mare, trebuie să i se atașeze o cantitate importantă de artilerie călare; căci cooperarea mai multor arme sporește forța.

8. Ordinea de bătaie a trupelor se referea la luptă; era, deci, ordinea lor de marș.

Ordinea de marș este, în esență, următoarea:

a) Orice corp independent (brigadă sau divizie, indiferent cum îi zice) are propria sa avangardă și ariergardă și formează propria sa coloană; asta nu împiedică însă ca, pe o șosea, mai multe corpuri să se deplaseze unul în urma celui alt, constituind deci, oarecum, în mare, o singură coloană.

b) Corpurile se deplasează în baza ordinii generale de bătaie; după poziția ce o ocupă în aceasta, unul lângă altul sau în urma celui alt, așa se și deplasează.

c) În cadrul corpului, ordinea nu se schimbă, rămânând mereu următoarea: infanteria ușoară constituie avangarda și ariergarda, ei i se afectează un regiment de cavalerie, urmează infanteria, apoi artileria, la urmă restul cavaleriei.

Această ordine este păstrată fie că ne deplasăm spre inamic, în care caz este ordinea firească, fie că ne deplasăm paralel cu el, când, de fapt, elementele ce s-ar dispune unul în spatele celui alt în dispozitiv ar trebui să se deplaseze alăturat. Când se ajunge la desfășurare nu se va întâmpla niciodată să lipsească într-atât timpul, încât cavaleria și eșalonul doi să nu poată fi scoase din coloană pe deapta sau stânga.

3. Principii de folosire a terenului

1. Terenul (teritoriul, regiunea) oferă în război două avantaje.

Primul este că există obstacole pe căile de acces care, fie că îi fac inamicului imposibilă înaintarea spre punctul respectiv, fie că îl obligă să înainteze mai încet, să rămână în colonat etc.

Al doilea este că obstacolele ne permit să dispunem trupele noastre în acoperiri.

Ambele avantaje sunt foarte importante, dar al doilea mi se pare mai important decât primul; cel puțin este sigur că ne bucurăm mai des de el, pentru că cea mai simplă regiune permite, totuși, în majoritatea cazurilor, să se ocupe poziții mai mult sau mai puțin acoperite.

Înainte se cunoștea numai primul dintre aceste două avantaje, iar al doilea era puțin folosit. Acum mobilitatea tuturor armatelor a făcut ca primul să poată fi mai puțin folosit, și tocmai de aceea al doilea trebuie folosit cu atât mai frecvent. Primul dintre cele două avantaje este eficient numai în defensivă, celălalt, atât în ofensivă cât și în defensivă.

2. Terenul, considerat ca obstacol de acces, își joacă rolul mai cu seamă în următoarele cazuri:

a) ca sprijin al flancurilor, b) ca întărire a frontului.

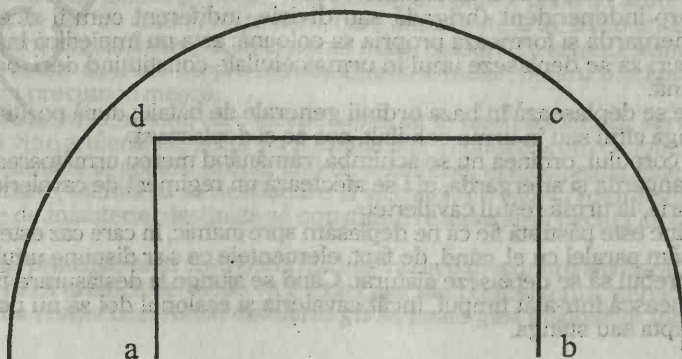
3. Pentru a ne sprijini flancurile pe un obstacol, el trebuie să fie absolut de netrecut: un fluviu mare, un lac, o mlaștină de netrecut. Toate aceste obstacole se întâlnesc, însă rareori, de aceea un sprijin absolut sigur al flancului este ceva rar, și anume mai rar acum decât înainte, pentru că mobilitatea este mai mare, nu se rămâne atâta timp într-o poziție, deci, pe teatrul de război, trebuie folosite mai multe poziții.

Dacă obstacolul de acces nu este cu totul de netrecut, atunci de fapt nu constituie un punct de sprijin pentru flanc, ci doar un punct de întărire. Atunci înapoia lui trebuie amplasate trupe, iar în acest fel devine, din nou, un obstacol pe căile de acces.

De fapt, tot este mai avantajos să-ți asiguri flancul în acest mod, pentru că atunci se folosesc mai puține trupe în punctul respectiv. Trebuie însă să ne ferim de două situații: întâi, să ne încredem total în asemenea soliditate a flancului, renunțând deci să avem rezerve puternice în spatele nostru; al doilea, să ne sprijinim la ambele flancuri pe asemenea obstacole, căci, deoa-rece nu ne asigură perfect, nici nu vor face imposibilă lupta pe flancuri. Aceasta poate duce la o defensivă foarte dezavantajoasă, întrucât nu ne permite să trecem cu ușurință pe unul din flancuri la o apărare activă și va trebui să ne apărăm în poziția cea mai dezavantajoasă, cu flancurile *ad, cb* refuzate.

4. Considerațiile de mai sus ne duc iar la dispozitivul eșalonat în adâncime. Cu cât putem sprijini mai puțin sigur flancul nostru, cu atât mai mult trebuie să avem în spatele nostru corpuri care să poată învâli gruparea inamicului ce ne învâluie.

5. Toate formele de teren ce nu pot fi străbătute cu formația în linie, toate localitățile, toate delimitările de proprietăți cu multe garduri vii și șanțuri, toate luncile mlaștinoase, în fine toate dealurile a căror urcare cere oarecare efort, fac parte din categoria de obstacole naturale ce pot fi trecute, dar numai cu efort și încet, care dau deci trupelor amplasate în spatele lor o forță mai mare în luptă. Pădurile pot fi considerate ca făcând parte din această categorie numai dacă sunt foarte dese și mocirloase. O pădure obișnuită, de copaci înalți, poate fi străbătută la fel de ușor ca o câmpie. În legătură cu pădurile nu trebuie însă pierdut din vedere un aspect, și anume că ele îl ascund pe inamic. Dacă intrăm și noi în pădure, acest dezavantaj există pentru ambele părți; dar, a ocupa poziții cu păduri în fața frontului sau pe flancuri este foarte periculos și constituie, deci, o mare greșală; o asemenea poziție este permisă numai dacă străbaterea pădurii este po-

sibilă doar pe puține drumuri. Abatize amenajate în scopul împiedicării străbaterii pădurii nu ajută mult, căci sunt ușor înlăturate.

6. Din toate acestea rezultă că se va încerca folosirea obstacolelor naturale pe un flanc, pentru a opune aici cu trupe puține o rezistență relativ puternică, în timp ce, pe celălalt flanc, executăm ofensiva proiectată. Foarte eficace este să se combine cu aceste obstacole folosirea tranșelor, căci, atunci când dușmanul a trecut obstacolul, focul din tranșee va proteja forțele noastre slabe împotriva unui atac prea puternic și a unei respingeri prea rapide.

7. Acolo unde vrem să ne apărăm, fiecare obstacol pe căile de acces din fața noastră este de mare valoare.

Toate înălțimile pe care se organizează poziții se ocupă numai din acest considerent. Căci asupra efectului armelor poziția mai înaltă nu are adesea nici o influență, ori aceasta nu este importantă. Dacă noi ocupăm înălțimea și inamicul, apropiindu-se de noi, trebuind să urce cu efort, înaintează doar încet, se dezorganizează, ajunge în fața noastră epuizat; avantaje care, la calitate și forță egale, devin decisive. Mai ales, nu trebuie pierdut din vedere că un atac rapid executat în pas alergător este atât de eficace din punct de vedere moral. Soldatul ce aleargă la asalt devine insensibil față de primejdie, cel ce stă pe loc pierde prezența de spirit. De aceea, este întotdeauna foarte avantajos să-ți amplacezi primele linii ale infanteriei și artileriei pe înălțimi.

Dacă panta este atât de abruptă, ori atât de ondulată și inegală încât să nu poată fi acoperită bine cu foc, ceea ce se întâmplă chiar prea des, atunci prima linie nu o amplasăm chiar pe creastă, ci dispunem acolo cel mult trăgători, iar linia principală o amplasăm astfel ca, în clipa când inamicul a ajuns pe creastă și se regroupează, să nimerească în bătaia focului celui mai eficace.

Toate celelalte obstacole naturale, ca râuri mici, pâraie, drumuri în debleu etc., servesc la fractionarea frontului inamicului; dincolo de ele, el trebuie să-și reorganizeze formația și aceeașă îl întârzie. De aceea, aceste obstacole naturale trebuie ținute de noi sub focul cel mai eficace. Acest cel mai eficace foc sunt mitraliile (de la 400 la 600 pași), dacă dispunem de artilerie multă, focul de flintă (de la 150 la 200 pași), când avem puțină artilerie în acest punct.

8. Este așadar o lege de a lua sub focul nostru cel mai eficace toate obstacolele pe căile de acces, ce trebuie să întărească frontul nostru. Dar un lucru este important de reținut, că nicio dată întreaga rezistență nu trebuie limitată numai la acest foc, ci că întotdeauna trebuie să avem încolonată o parte importantă a trupelor noastre (o treime până la jumătate), gata să treacă la atac la baionetă. De aceea, dacă suntem foarte slabi, nu ne rămâne decât să amplasăm linia de foc (tiratorii și artileria) atât de aproape încât să țină sub foc obstacolul, restul trupelor, însă, încolonate, să fie amplasate, pe cât posibil mascat, la 600-800 pași mai în urmă.

9. Un alt mod de întărire a obstacolelor, pe căile de acces din fața frontului nostru, este de a lăsa ceva mai departe de linia frontului, astfel încât să fie numai sub focul eficace al tunurilor noastre (1 000-2 000 pași) și, în timp ce inamicul trece peste ele cu coloanele sale, să-l atacăm din toate părțile.

(La Minden, ducele Ferdinand a procedat asemănător.)

În acest caz, obstacolul natural servește intenția de a ne apăra activ, iar apărarea activă, de care am și vorbit anterior, se execută pe linia frontului.

10. Până aici obstacolele terenului și ale regiunii au fost considerate îndeosebi ca linii continue, raportate la poziții întinse. Este necesar să vorbim și de puncte distincte.

Puncte distincte izolate nu pot fi apărate decât cu întărituri sau în condițiile unui obstacol natural puternic. De primul caz nu vorbim aici. Obstacole naturale de apărare izolate pot fi numai:

a) înălțimi abrupte izolate.

Aici întăriturile sunt de asemenea indispensabile, pentru că inamicul poate întotdeauna înainta pe un front mai mult sau mai puțin larg împotriva apărătorului, acesta ajungând până la urmă întotdeauna să fie atacat din spate, pentru că nu poți fi aproape niciodată atât de puternic încât să faci front în toate direcțiile.

b) defileuri.

Sub această denumire se înțelege orice cale îngustă pe care inamicul nu poate înainta decât într-un punct. Podurile, digurile, trecătorile cu versanți abrupti și stâncoși fac parte din această categorie.

În legătură cu toate aceste cazuri trebuie remarcat că ori atacatorul nu le poate nicicum ocoli, cum sunt podurile peste marile fluvii, în care caz apărătorul își poate dispune cu curaj toate trupele pentru a ține sub un foc cât mai eficace posibil punctul de trecere, ori nu există o asigurare absolută împotriva ocolirii, ca la poduri peste râurile mici sau la majoritatea trecătorilor din munți. În asemenea caz este necesar să se rețină o parte importantă a trupelor (1/3 până la 1/2) pentru un atac masat.

c) localități, sate, orașe mici etc.

Dacă trupele sunt foarte curajoase, dacă duc războiul cu entuziasm, atunci se poate organiza în clădiri, cu efective mici, împotriva unui inamic numeric superior, o apărare cum nu mai

există alta. Dacă însă nu suntem siguri de fiecare om în parte, este mai bine să se ocupe casele, grădinile etc. numai cu tiraliori, la intrările în localități să se amplaseze tunuri și să se dispună grosul trupelor ($1/2$ până la $3/4$) în coloane compacte, camuflate, fie în localitate, fie și în spațiile acestea, pentru a ataca inamicul când încearcă să pătrundă într-însa.

11. Aceste posturi izolate servesc, în operațiile mari, parte ca avanposturi, în care de cele mai multe ori nu este nevoie de o apărare absolută, ci doar de o întârziere a inamicului, parte ca puncte ce devin importante în cadrul variantelor planificate pentru întreaga armată. Adesea este necesar să se mențină un punct depărtat, pentru a avea timp de realizare a măsurilor intenționate de apărare activă. Dacă însă punctul este depărtat, chiar prin aceasta ajunge izolat.

12. Este necesar să se mai facă doar două observații asupra punctelor izolate. Prima, că înapoia acestor puncte trebuie pregătite trupe pentru primirea detașamentelor respinse; a doua, că cel ce include o astfel de apărare în variantele sale nu trebuie să conteze niciodată prea mult pe ea, oricât de puternic ar fi obstacolul natural; că, în schimb, cel cărui ea îi este încredințată această apărare trebuie să urmărească îndeplinirea scopului, chiar și în cele mai proaste condiții. Aici este nevoie de hotărâre și de spirit de sacrificiu, ce nu-și află izvorul decât în setea de glorie și în entuziasm. Aici trebuie, deci, puși oameni cărora nu le lipsesc aceste nobile forțe sufletești.

13. În ce privește folosirea terenului ca mijloc de camuflare a dispozitivului și a marșului nostru de apropiere, nu mai este nevoie de largi explicații.

Nu ne dispunem pe dealul pe care vrem să-l apărăm (cum s-a procedat atât de des până acum), ci înapoia lui; nu ne dispunem înaintea pădurii, ci în interiorul sau înapoia ei – cea din urmă soluție numai când putem ține totuși sub observație pădurea sau crângul. Trupele se păstrează încolonate, pentru a le putea astfel mai ușor dispune mascat; se folosesc sate, mici crânguri, toate cutele terenului, pentru a ne ascunde trupele înapoia lor; cu prilejul înaintării se alege zona cea mai frământată etc.

În țări cu agricultura dezvoltată, aproape nu există nici o zonă atât de ușor de cuprins cu privirea încât, printr-o folosire abilă a obstacolelor naturale, o mare parte din trupele apărătorului să nu poată rămâne nedescoperite. Pentru atacator mascarea deplasării sale prezintă mai multe dificultăți, pentru că trebuie să se axeze pe drumuri.

Dacă folosim terenul pentru ascunderea trupelor proprii, se înțelege de la sine că aceasta trebuie să se facă în concordanță cu scopurile și variantele ce ni le-am propus; adică, în primul rând, să nu fracționăm cu totul ordinea de bătaie, chiar dacă ne permitem mici abateri de la ea.

14. Rezumând cele spuse până acum despre teren, rezultă, ca esențiale pentru apărător, adică pentru alegerea pozițiilor, următoarele elemente:

- a) sprijinirea pe un obstacol natural a unuiu sau a ambelor flancuri;
- b) posibilități de observare pe front și pe flancuri;
- c) obstacole pe căile de acces spre front;
- d) dispunerea camuflată a trupelor.

La acestea se mai adaugă:

e) un teren accidentat în spate, pentru că, într-un caz nefericit îngreuiază urmărirea; dar să nu existe defilee prea aproape (ca la Friedland), căci ele produc întârzieri și dezordine.

15. Ar fi pedant să se creadă că aceste avantaje ar putea fi obținute toate în orice poziție ce se organizează în război. Nu toate pozițiile sunt de egală importanță: ele sunt cu atât mai importante cu cât este mai probabil să fim atacați în ele. Numai la cele importante se încearcă să se obțină toate aceste avantaje, la celelalte ne mulțumim cu mai mult sau mai puțin.

16. Considerentele de care trebuie să țină seama atacatorul în legătură cu terenul se rezumă îndeosebi la două puncte principale: nu trebuie aleasă ca zonă de atac un teren prea dificil, pe de altă parte, însă, pe cât posibil să se înainteze împotriva inamicului într-o zonă în care acesta are cele mai puține posibilități să ne observe.

17. Închei aceste considerații privind folosirea terenului cu un principiu ce trebuie considerat de cea mai mare importanță pentru apărare și cheia de boltă a întregii teorii a defensivei și anume: să nu așteptăm niciodată totul de la avantajul terenului, deci un teren favorabil să nu ne determine niciodată la o defensivă pasivă.

Căci dacă terenul este, cu adevărat, atât de avantajos, încât îi va fi imposibil atacatorului să ne alunge, îl va ocoli, ceea ce este întotdeauna posibil, și atunci cel mai favorabil teren este inutil; vom fi obligați să ne batem în cu totul alte condiții, în cu totul altă zonă, și va fi ca și cum nici nu am fi inclus acest teren în variantele noastre. Dacă, însă, terenul nu este avantajos, dacă un atac mai este posibil aici, atunci avantajele acestui teren nu pot compensa nicicând dezavantajele unei apărări pasive. Deci, toate obstacolele naturale trebuie folosite numai pentru o apărare parțială, pentru a opune cu trupe puține o rezistență relativ mare și a câștiga timp pentru ofensiva cu care se caută să se obțină, în alte puncte, adevărata victorie.

III. STRATEGIA

Ea este îmbinarea diferitelor lupte ce constituie războiul, în vederea realizării scopului campaniei și războiului.

Dacă știm să luptăm, dacă știm să învingem nu mai e nevoie de mare lucru. Căci a îmbina succese este ușor, fiind doar o chestiune de capacitate de judecată experimentată și nu se mai bazează, ca conducerea luptei, pe cunoștințe speciale.

Puținele principii ce survin aici, bazate îndeosebi pe structura statelor și armatelor, vor putea fi deci, în esența lor, foarte pe scurt rezumate.

1. Principii generale

1. În conducerea războiului există trei scopuri principale:

- a) a învinge și distruge forța armată inamică;
- b) a captura mijloacele materiale de luptă și celelalte resurse ale armatei inamice și;
- c) a câștiga opinia publică.

2. Pentru realizarea primului scop, propria acțiune principală se îndreaptă întotdeauna împotriva armatei principale inamice sau, măcar, a unei părți foarte importante a forțelor inamice; căci numai dacă începem cu înfrângerea acesteia, celelalte două scopuri pot fi urmărite cu succes.

3. Pentru a captura mijloacele materiale de luptă ale inamicului, acțiunile trebuie îndreptate împotriva acelor puncte unde sunt concentrate, mai cu seamă, aceste mijloace: orașe principale, depozite, mari forțate. Pe drumuri către ele vom întâlni forțele principale ale inamicului sau o parte importantă a armatei sale.

4. Opinia publică este câștigată prin mari victorii și prin posesiunea capitalei inamice.

5. Primul și cel mai important principiu pe care trebuie să ni-l propunem pentru atingerea acelor scopuri este: a folosi *toate* forțele de care dispunem, făcând cu ele eforturi maxime. Orice reținere manifestată în această privință este o rămânere în urmă față de obiectiv. Chiar dacă succesul în sine ar fi destul de probabil, este totuși foarte neînțelept a nu face efortul maxim, pentru a fi *absolut sigur* de succes; căci acest efort nu poate avea niciodată consecințe negative. Admițând că țara ar fi foarte împovărată de pe urma lui, aceasta tot nu ar constitui un dezavantaj, căci povara va înceta cu atât mai curând.

De o importanță fără seamăn este impresia morală pe care o produc aceste măsuri; fiecare este convins de succes; acesta este cel mai bun mijloc de a ridica rapid moralul națiunii.

6. Al doilea principiu este de a concentra pe cât posibil forțele acolo unde urmează să fie date loviturile principale, riscând unele dezavantaje în alte puncte, pentru a fi cu atât mai sigur de succes în punctul principal. Acest succes anulează, apoi, toate celelalte dezavantaje.

7. Al treilea principiu: a nu pierde timp. Dacă din târăgănări nu rezultă pentru noi avantaje deosebit de importante, este important de a trece cât mai repede la treabă. Prin rapiditate vor fi anulate, înainte de a putea da roade, o sută de măsuri ale inamicului, iar opinia publică va fi câștigată de partea noastră.

Surprinderea joacă în strategie un rol mult mai important decât în tactică: ea este cel mai eficace principiu al victoriei. Împăratul Franței, Frederic al II-lea, Gustav Adolf, Cezar, Hanibal, Alexandru au obținut cele mai strălucite victorii datorită rapidității lor.

8. În fine, al patrulea principiu: a folosi cu maximum de energie succesele obținute.

Numai urmărirea inamicului învins asigură roadele victoriei.

9. Primul dintre aceste principii este baza celorlalte trei. Aplicându-le se poate merge la riscul maxim, fără a pune totul în joc, cu condiția să fie respectat primul principiu. El dă posibilitatea de a crea continuu noi forțe în spatele nostru, și orice eșec poate fi remediat, cu noi forțe.

În aceasta constă cea prudentă, ce poate fi numită înțeleaptă, nu în a înainta cu pași temători.

10. În epoca actuală, state mici nu pot duce războaie de cucerire. Pentru războiul de apărare; însă, și mijloacele statelor mici sunt infinit de mari²⁵. De aceea, sunt ferm convins că cel ce-și mobilizează toate forțele pentru a introduce în luptă mereu noi mase de oameni, cel care ia toate măsurile de pregătire imaginabile, cel care își ține concentrate forțele în punctul principal, cel care urmărește, astfel înarmat cu energie și hotărâre un scop mare, acela a făcut tot ce se poate face, în linii mari, pentru conducerea strategică a războiului și dacă, pe lângă acestea, nu este cu totul ghinionist în luptă, va fi cert victorios, în măsura în care inamicul îi este inferior ca efort și energie.

11. Cu aceste principii, până la urmă, puțin mai contează forma în care vor fi duse operațiile. În această privință vreau totuși să lămuresc, în câteva cuvinte, esențialul.

În tactică se încearcă întotdeauna învăluirea inamicului, respectiv a celei părți împotriva căreia a fost orientat atacul nostru principal, pe de o parte pentru că acțiunea concentrată a for-

telor este mai avantajoasă decât cea paralelă, pe de altă parte pentru că numai așa inamicul poate fi respins de la punctul de retragere.

Dacă aplicăm, în strategie, la teatrele de război ale inamicului (deci și la aprovizionarea sa), ceea ce se referă în tactică la inamic și poziție, diferitele coloane sau armate ce trebuie să invadeze inamicul vor fi, în majoritatea cazurilor, atât de depărtate între ele, încât nu vor putea participa la una și aceeași luptă. Adversarul se va afla la mijloc și se va putea întoarce pe rând împotriva diferitelor corpuri pentru a le bate separat, succesiv, cu una și aceeași armată. Campaniile lui Frederic al II-lea ne oferă asemenea exemple, îndeosebi cele din 1757 și 1758.

Deoarece, însă, lupta este esențialul, cea care hotărăște totul, dacă nu are o superioritate cu totul decisivă, cel care procedează concentric va pierde, cu bătăliile, toate avantajele pe care le-ar fi conferit încercuirea; căci efectul asupra aprovizionării acționează foarte încet, iar victoria în bătălie foarte repede.

În strategie, așadar, cel care se află prins între unitățile inamicului este într-o situație mai bună decât cel ce și-a încercuit adversarul, mai ales la forțe egale sau chiar mai slabe.

În aceasta colonelul Jomini are destulă dreptate, și dacă domnul von Bülow a demonstrat contrariul cu atâtă aparentă de adevăr, asta ține numai de aceea că a atribuit efectului asupra aprovizionării o acțiune prea rapidă, în schimb, în mod superficial, a negat total inevitabilul rezultat al unei bătălii.

Pentru a-l tăia pe inamic de punctul său de retragere, o învăluire și împresurare strategică sunt într-adevăr foarte eficace; deoarece acest scop poate fi atins în orice caz prin învăluirea tactică, învăluirea strategică va fi recomandabilă numai atunci când ești atât de superior (fizic și moral) încât rămâi suficient de puternic în punctele principale și în consecință te poți lipsi de corpul detașat. Împăratul Franței nu s-a lansat niciodată într-o învăluire strategică, deși totuși a fost atât de frecvent, ba aproape întotdeauna, superior din punct de vedere fizic și moral.

Frederic al II-lea a făcut-o o singură dată, în 1757, în cadrul ofensivei asupra Boemiei. Ce-i drept, prin aceasta a făcut ca austriei să poată da prima bătălie abia la Praga; dar ce i-a folosit cucerirea Boemiei până la Praga, fără o victorie decisivă? Bătălia de la Kolin l-a silit să părăsească din nou Boemia; o dovadă că bătăliile decid totul. La Praga, până să fi sosit Scherwin, era evident în pericol să fie atacat de toată forța austriacă. El nu s-ar fi expus acestui risc dacă s-ar fi deplasat cu toate forțele sale prin Saxonia. Poate că, atunci, prima bătălie ar fi avut loc la Budin, pe râul Eger, iar aceasta ar fi fost la fel de decisivă ca cea de la Praga. Dislocarea armatei prusiene, pe timpul iernii, în Silezia și Saxonia, a determinat incontestabil această pătrundere concentrică asupra Boemiei și este important de observat că motive determinante de acest gen sunt, în majoritatea cazurilor, mai presante decât avantajele datorate formal dispozitivului, căci ușurința operațiilor stimulează rapiditatea, iar fricțiunea pe care o prezintă uriașa mașină a unei forțe armate este deja atât de mare încât nu mai trebuie sporită când nu este nevoie.

12. Prin principiul pe care tocmai l-am enunțat, de a ne concentra cât mai mult în punctul principal, vom fi oricum abătuți de la gândul unei învăluiri strategice, iar de aici rezultă, chiar de la sine, dispozitivul forțelor noastre armate. De aceea mi-am permis să spun că forma acestui dispozitiv contează puțin. Există totuși un caz în care acțiunea strategică în flancul inamicului duce la succese importante, similare unei bătălii: când, într-o țară săracă, inamicul a acumulat cu mare greutate depozite, de păstrarea cărora depind în mod absolut acțiunile sale. În acest caz, poate fi chiar indicat să se înainteze cu forța principală nu asupra forței principale inamice, ci asupra bazei inamice. Pentru aceasta sunt însă necesare două condiții:

a) inamicul să fie atât de departe de baza sa încât, prin această acțiune, să-l obligăm să executăm o retragere importantă și

b) pe direcția pe care se deplasează forța sa principală să-i putem atât de mult îngreui înaintarea, cu puține trupe, prin obstacole naturale și artificiale, încât să nu poată face aici cuceriri care să-i compenseze pierderea bazei sale.

13. Aprovizionarea trupelor este o condiție necesară a conducerii războiului și are, de aceea, o mare influență asupra operațiilor, mai cu seamă că limitează, până la un anumit grad, concentrarea maselor și că alegerea liniei de operații contribuie la determinarea teatrului de război.

14. Aprovizionarea trupelor se face acolo unde există cât de cât condiții, pe seama provinciei, prin rechiziții.

În actualul mod de ducere a războiului armatele ocupă un spațiu mult mai vast decât în trecut. Crearea de corpuri distincte, independente a făcut ca acest procedeu să fie posibil, fără să se ajungă astfel în dezavantaj față de cel ce se află concentrat, după modul vechi (cu 70 000-100 000 oameni), într-un singur loc; căci un corp distinct, organizat așa cum se practică acum, se poate angaja în luptă pentru un timp limitat, cu un inamic de două-trei ori mai puternic; ulterior sosesc celelalte corpuri și, chiar dacă primul a și fost înfrânt între timp, el nu a combătut degeaba, cum s-a mai remarcat cu alt prilej.

Așadar, acum diferitele divizii și corpuri sunt angajate separat unele de altele, alăturat sau succesiv, menținându-se în contact doar atât cât, dacă fac parte dintr-o armată, să mai poată participa la aceeași bătălie.

Aceasta face posibilă aprovizionarea temporară fără depozite. Însăși organizarea corpurilor, cu stat major și servicii de aprovizionare propriu, o ușurează.

15. Acolo unde nu decid motive mai importante (de pildă, poziția armatei principale inamice), se aleg pentru operații provinciile cele mai rodnice, căci ușurința aprovizionării favorizează rapiditatea acțiunii. Mai importantă decât aprovizionarea nu poate fi decât poziția armatei principale inamice pe care o căutăm, așezarea geografică a capitalei sau a localității fortificate pe care vrem s-o cucerim. Toate celelalte motive, ca, de pildă, forma avantajoasă a dispozitivului forțelor armate, de care am mai vorbit, sunt, de regulă, mult mai puțin importante.

16. În ciuda acestui nou sistem de aprovizionare, suntem departe de a putea renunța la toate depozitele și, chiar dacă posibilitățile sunt cu totul suficiente, un înalt comandant înțelept tot nu va renunța să organizeze depozite în urma sa, pentru cazuri neprevăzute și pentru a se putea concentra mai mult în anumite puncte. Această precauție face parte din cele care nu se iau în detrimentul scopului.

2. Defensiva

1. Din punct de vedere politic, război defensiv se numește războiul dus pentru propria independență; din punct de vedere strategic, se numește război defensiv campania în care ne limităm să combatem inamicul pe teatrul de război pregătit de noi în acest scop. Dacă pe acest teatru de război desfășurăm bătălii ofensive sau defensive, caracterul războiului nu se schimbă cu nimic.

2. Defensiva strategică se adoptă îndeosebi când inamicul este superior. Bineînțeles că fortărețele și taberele fortificate, care constituie principalele elemente de pregătire ale unui teatru de război, oferă mari avantaje, la care mai trebuie adăugate cunoașterea regiunii și posesiunea de hărți bune. Dispunând de aceste avantaje, o armată mai mică sau o armată bazată pe un stat mai mic și resurse mai modeste, va fi mai curând în stare să-i reziste adversarului, decât fără aceste mijloace ajutoare.

Pe lângă aceasta mai există încă două motive ce ne pot determina la adoptarea unui război defensiv.

Întâi, când provinciile ce înconjoară teatrul meu de război îngreuiază în mod deosebit operațiile, din pricina aprovizionării. În acest caz eu mă sustrag acestui dezavantaj și inamicul trebuie să i se supună. Acesta este, de pildă, acum (1812) cazul armatei ruse.

Al doilea, când inamicul îmi este superior în ducerea războiului.

Pe un teatru de război pregătit, pe care îl cunoaștem, în care toate condițiile secundare ne sunt avantajoase, războiul este mai ușor de dus; nu se vor face atât de multe greșeli. În acest caz, anume când puțină încredere ce o avem în trupele și generalii noștri ne determină la un război de apărare, se preferă să se combine defensiva strategică cu cea tactică – adică se dau bătăliile în pozițiile pregătite de noi, și aceasta, de asemenea, pentru că astfel suntem expuși la mai puține greșeli.

3. În războiul de apărare, ca și în războiul ofensiv, trebuie urmărit un obiectiv mare. Acesta nu poate fi decât de a distruge armata inamică, fie printr-o bătălie, fie prin aceea că îi îngreuiem la extrem aprovizionarea, o aducem astfel în condiție proastă și o obligăm să se retragă, fiind astfel în mod necesar expusă la pierderi grele. Campania lui Wellington în 1810 și 1811 oferă un asemenea exemplu.

Războiul defensiv nu constă, deci, într-o așteptare pasivă a evenimentelor; expectativa este indicată numai dacă prezintă un avantaj evident și hotărâtor. Foarte periculoasă pentru apărător este acea liniște dinaintea furtunii, care precede marile lovituri, în vederea cărora atacatorul acumulează noi forțe.

Dacă, după bătălia de la Aspern, austriei s-ar fi întărit de trei ori mai mult decât împăratul Franței, ceea ce de fapt ar fi fost posibil, perioada de liniște, care a durat până la bătălia de la Wagram, le-ar fi fost de folos lor: dar numai cu această condiție; deoarece n-au făcut-o, pentru ei acest timp a fost pierdut, și ar fi fost mai înțelept să exploateze situația nefavorabilă a lui Napoleon, pentru a culege roadele bătăliei de la Aspern.

4. Fortățile sunt destinate să angajeze, prin asediu, o parte importantă a armatei inamice. Acest timp trebuie, deci, folosit pentru a înfrânge restul armatei. Bătăliile trebuie să le dăm, așa-dar, înapoia propriilor fortărețe, nu înaintea lor. Dar trebuie să asistăm pasiv la cucerirea fortărețelor noastre de către inamic, cum a făcut Bennigsen²¹⁶, în timpul asediului Danzigului.

5. Fluvii mari, adică acelea peste care nu reușim, decât cu mari dificultăți, să construim un pod, ca Dunărea, de la Viena, în aval, sau Rinul inferior, constituie o linie naturală de apărare. Nu distribuindu-ne forțele uniform de-a lungul fluviului, pentru a împiedica în mod absolut trecerea, ceea ce este periculos, ci supraveghindu-l și atacându-l pe inamic, din toate părțile, acolo unde a trecut fluviul, în clipa în care nu a reușit, încă, să traverseze cu toate forțele sale, când mai este limitat la un teren îngust din preajma fluviului. Bătălia de la Aspern oferă un asemenea exemplu. În bătălia de la Wagram, austriecii le-au cedat francezilor, fără să fie obligați, prea mult teren, astfel încât dezavantajele specifice trecerii unui curs de apă au fost, prin aceasta, anulate pentru francezi.

6. Munții sunt al doilea obstacol natural ce constituie o bună linie de apărare. Aceasta, fie că lăsam munții în fața noastră și nu-i ocupăm decât cu trupe ușoare, considerându-i întrucâtva ca un curs de apă, peste care inamicul trebuie să treacă, și, de îndată ce iese din trecători cu diferitele sale coloane, să atacăm cu toate forțele una din ele, fie ocupând noi înșine poziții în munți. În acest din urmă caz, diferitele trecători trebuie apărate numai cu corpuri mici, iar o importantă parte a armatei ($1/3$ până la $1/2$) să rămână în rezervă, pentru ca, folosind-o, să atacăm cu forțe superioare una din coloanele ce a reușit să pătrundă. Deci, această mare rezervă nu trebuie fărâmițată pentru a împiedica, în mod absolut, pătrunderea tuturor coloanelor, ci să ne propunem, încă de la început, să atacăm cu ea coloanele pe care le bănuim mai puternice. Dacă înfrângem, în felul acesta, o parte însemnată a armatei atacatoare, coloanele care au pătruns se vor retrage de la sine.

Majoritatea masivelor muntoase au o asemenea conformație încât în mijlocul lor se află suprafețe plane mai mult sau mai puțin înalte (platouri), în timp ce partea situată spre câmpie este străbătută de văi adânci, care constituie intrările. Aparătorul găsește, deci, în masivele muntoase o regiune în care se poate mișca repede la stânga și la dreapta, în timp ce coloanele atacatorului sunt despărțite unele de altele prin spinări de munte abrupte, inaccesibile. Numai când masivul are o asemenea conformație este favorabil unei bune defensive. Dacă și în tot interiorul său masivul este accidentat și inaccesibil, astfel încât forțele apărătorului sunt răzlețite și lipsite de legătură, apărarea acestor munți cu forța principală este o măsură periculoasă căci în aceste condiții toate avantajele sunt de partea atacatorului, care poate ataca cu mare superioritate anumite puncte, și nici o trecătoare, nici un punct izolat nu este atât de puternic încât să nu poată fi cucerit în cursul unei zile de o forță superioară.

7. În legătură cu războiul dus în teren muntos este de remarcat că, în cadrul său, totul depinde de abilitatea comandanților în subordine, a ofiterilor, dar și mai mult încă de spiritul ostașilor în general. Aici nu este nevoie de o mare capacitate de manevră, ci de spirit războinic și atașament pentru cauză căci aici fiecare este lăsat, mai mult sau mai puțin, de capul său; de aceea îndeosebi înarmările populare reușesc în războiul de munte, căci le lipsesc capacitățile de manevră, dar le au în schimb în cel mai înalt grad pe celelalte.

8. În sfârșit, în legătură cu defensivă strategică, e de remarcat că, deoarece este în sine mai puternică decât ofensivă, trebuie să servească numai pentru a obține prin luptă primele succese mari și pentru ca, dacă acest obiectiv este atins, iar pacea nu-i urmează imediat, următoarele succese să poată fi dobândite prin ofensivă. Căci, cine vrea să rămână mereu în defensivă se expune marelui dezavantaj de a duce mereu războiul pe cheltuielă proprie. Orice stat rezistă la o asemenea ducere a războiului doar un anumit timp și dacă s-ar expune, deci, loviturilor adversarilor, fără a le întoarce vreodată, foarte probabil că, până la urmă, i-ar slei puterile și ar fi înfrânt. Trebuie început cu defensivă, pentru a putea cu atât mai sigur sfârși cu ofensivă.

3. Ofensiva

1. Ofensiva strategică urmărește nemijlocit realizarea obiectivului războiului, ea este îndreptată nemijlocit spre distrugerea forțelor armate inamice, în timp ce defensivă strategică încearcă să atingă acest obiectiv, în parte, doar în mod mijlocit. De aceea, principiile ofensivei sunt deja cuprinse în principiile generale ale strategiei. Numai două aspecte necesită să fie pomenite mai amănunțit.

2. Primul este continua completare a trupelor și armamentului. Apărătorului aceasta îi va fi relativ mai ușor, dată fiind apropierea resurselor sale. Atacatorul deși în majoritatea cazurilor dispune de un stat mai puternic, trebuie să-și îmbroșteze forțele mai mult sau mai puțin de la distanță și, deci, cu dificultăți. Așadar ca să nu-i lipsească niciodată forțe, trebuie să organizeze în așa fel lucrurile încât mobilizarea recruților și transportul armelor să preceadă cu mult nevoilor utilizării lor. Șoselele către liniile sale de operații trebuie să fie mereu pline de trupe în deplasare și de materiale transportate spre front; pe aceste șosele trebuie instalate posturi militare care să asigure transportul accelerat.

3. Chiar în cele mai fericite cazuri, în condițiile celei mai mari superiorități morale și fizice, atacatorul trebuie să prevadă posibilitatea unor mari eșecuri. Trebuie, deci, să-și creeze pe liniile sale de operații astfel de puncte spre care să se poată îndrepta cu o armată înfrântă. Este vorba de fortărețe cu tabere întărite, sau chiar numai de tabere întărite.

Fluviile mari sunt cel mai bun mijloc de a opri pentru un timp inamicul care ne urmărește. Deci, trecerile peste ele trebuie asigurate (capete de pod, înconjurate de o serie de redute puternice).

Pentru ocuparea acestor puncte, pentru ocuparea celor mai importante orașe și fortărețe, trebuie lăsate în urmă trupe mai mult sau mai puțin numeroase, după cum incursiunile inamice sau locuitorii provinciei sunt mai mult sau mai puțin de temut. Aceste trupe, împreună cu întăririle ce înaintează spre front, constituie corpuri noi, care, în caz favorabil, urmează armata, în caz nefavorabil, însă, sunt dispuse în punctele fortificate, pentru a asigura retragerea.

Împăratul Franței s-a arătat întotdeauna extraordinar de prudent în ce privește aceste elemente de dispozitiv din spatele armatei sale și, de aceea, în cele mai îndrăznețe operații ale lui, risca mai puțin decât se părea.

IV. DESPRE APLICAREA ÎN RĂZBOI A PRINCIPIILOR ENUNȚATE

Principiile artei militare sunt în sine foarte simple, foarte apropiate de bunul-simț sănătos, și dacă se întemeiază, în tactică ceva mai mult decât în strategie, pe cunoștințe speciale, aceste cunoștințe sunt totuși de un volum atât de restrâns încât abia dacă poate fi comparat cu al altei științe, în ce privește varietatea sau profunzimea corelațiilor. Erudiția și știința profundă nu sunt deci defel necesare aici, nici măcar mari calități ale inteligenței. Dacă s-ar mai pretinde, în afară de o capacitate de judecată exersată, și o altă calitate deosebită a inteligenței, rezultă din toate că aceasta ar fi viclenia sau șiretenia. Multă vreme s-a afirmat exact contrariul, dar numai dintr-o deferență greșită față de cauză, din vanitatea autorilor care au scris pe această temă. O reflecție lipsită de prejudecăți trebuie să ne convingă de aceasta: experiența, însă, ne-a impus și mai puternic această convingere. Încă în războiul revoluției s-au vădit înalți comandanți abili, adesea chiar de prima mărime, o mulțime de oameni ce nu beneficiaseră de o educație militară. Cât despre Condé, Wallenstein, Suvorov și mulți alții, este cel puțin foarte îndoielnic să fi primit o asemenea educație²¹⁷.

Fără îndoială, conducerea însăși a războiului este foarte dificilă; dificultatea însă nu stă în aceea că ar fi nevoie de o erudiție deosebită sau de un mare geniu pentru a pricepe adevăratele principii ale conducerii războiului; de asta e în stare orice cap bine organizat, lipsit de prejudecăți și cunoscând, cât de cât, chestiunea. Nici măcar aplicarea acestor principii pe hartă și pe hârtie nu prezintă dificultăți, iar elaborarea unui plan de operații valabil tot nu este o mare capodoperă. Toată dificultatea constă în a respecta, în execuție, principiile pe care ni le-am elaborat.

A atrage atenția asupra acestei dificultăți este scopul acestor observații finale și consider că a prezenta Altetei Voastre Regale o imagine clară a dificultății de care vorbim este obiectivul cel mai important din toate câte mi le-am propus în acest studiu.

Toată ducerea războiului seamănă cu acțiunea unei mașini complicate, cu o fricțiune uriașă, astfel încât combinațiile planuite cu ușurință pe hârtie nu se pot executa decât cu mari eforturi.

Astfel voința liberă, spiritul înaltului comandant se văd continuu stânjenite în mișcările sale și, pe de o parte, se cere o forță deosebită a sufletului, a intelectului, pentru a învinge această rezistență; pe de altă parte, în această fricțiune se prăpădesc totuși destule idei bune și trebuie organizate, mai simplu și mai modest, acțiuni care, combinate, ar fi avut mai mare eficacitate.

A enumera în mod exhaustiv cauzele acestei fricțiuni poate că nu este posibil, dar principalele sunt următoarele:

1. Se știe întotdeauna mult mai puțin despre situația și măsurile inamicului decât s-a presupus la elaborarea planului. O mie de îndoieli ni se nasc în clipa când vrem să executăm o hotărâre luată, în legătură cu pericolele ce le-ar putea implica, dacă ne-am fi înșelat grav în premisele noastre. Un sentiment de teamă, care îl încearcă în genere ușor pe om când înfăptuiește lucruri mari, ne cuprinde atunci, iar de la această teamă la nehotărâre, de la nehotărâre la jumătăți de măsuri, este un pas mic, imperceptibil.

2. Nu suntem numai nesiguri cu privire la puterea inamicului, ci zvonul (toate știrile ce ne parvin de la avanposturi, de la spioni sau, ocazional, de la inamic) îi mărește numărul. Majoritatea oamenilor sunt fricoși de felul lor și, de aceea, pericolul este cu regularitate exagerat. Toate influențele asupra înaltului comandant concordă, deci, în a-i da o idee greșită despre forța inamicului pe care îl are în față; aceasta constituie un nou izvor al nehotărârii. Nu ne putem închipui această nesiguranță destul de mare și este important să ne pregătim pentru ea încă de la început.

Dacă toate au fost dinainte chibzuite cu calm, iar cazul cel mai probabil a fost căutat și găsit fără prejudecată, nu trebuie să fim imediat gata să renunțăm la părerea anterioară, ci să supunem unei anumite critici informațiile pe care le primim, să le comparăm între ele, să trimitem după noi informații etc. Foarte frecvent, prin aceasta informațiile false sunt infirmate pe loc, adesea se vor confirma informațiile dintâi, în ambele cazuri se va dobândi astfel certitudinea și se va putea hotărî pe baza ei. Dacă această certitudine lipsește, trebuie să ne spunem, nouă înșine, că în război nu se poate înfăptui nimic fără îndrăzneală; că natura războiului nu permite nicidecum să vezi în toate cazurile unde pășești; că probabilul rămâne, totuși, întotdeauna probabil, chiar dacă nu devine imediat izbitor pentru simțuri; și că, în condițiile unei organizări de altminteri rezonabile, nici măcar o eroare nu ne poate distruge îndată.

3. Incertitudinea asupra situației în fiecare moment nu-l privește numai pe inamic, ci și propria armată. Aceasta poate rareori fi ținută atât de strânsă încât toate elementele ei să poată fi observate clar în orice moment. Cine este temător din fire va fi încercat de noi indoile. Acestea provoacă dorința de a aștepta să se vadă cum se desfășoară lucrurile, iar consecința inevitabilă este o oprire în acțiunea ansamblului.

Trebuie deci avut încredere că propriile noastre măsuri organizatorice vor fi corespunzătoare efectului așteptat. În mod deosebit, este vorba aici de încrederea în comandanții din subordine; trebuie, deci, neapărat aleși în aceste posturi oameni pe care se poate pune bază, și aici orice alt considerent trece pe al doilea plan. Dacă s-au luat măsuri corespunzătoare, s-a ținut totodată seama de toate situațiile nenorocite posibile și s-au dat dispozițiuni în consecință ca, dacă asemenea situații ar interveni în timpul execuției, să nu fim pe dată nimiciviți, atunci trebuie înaintat cu curaj prin bezna incertitudinii.

4. Dacă vrem să ducem războiul cu o mare încordare a forțelor, comandanții în subordine și chiar trupele (în special dacă nu sunt călitate în război) vor întâmpina adesea greutăți, pe care le vor prezenta ca de nedepășit. Vor găsi marșul prea lung, efortul prea mare, aprovizionarea imposibilă. Dacă este să dea ascultare tuturor acestor „dificultăți”, cum le spunea Frederic al II-lea, curând vom fi striviți de ele și, în loc de a acționa cu forță și energie, vom fi slabi și inactivi.

Pentru a rezista la toate acestea, este nevoie de încredere în propria noastră chibzuință și convingere, ceea ce pe loc are de obicei aspectul de încăpățănare, dar este acea forță a intelctului și caracterului numită de noi fermitate.

5. Toate efectele pe care se contează în război nu sunt niciodată atât de precise cum și le închipuie cel care n-a observat, el însuși, cu atenție războiul și nu este învățat cu el.

Adesea ne înșelăm cu multe ore în aprecierea marșului unei coloane, fără să se poată spune ce a provocat întârzierea; ba apar obstacole ce nu putuseră fi luate anterior în calcul; contezi să ajungi cu armata într-un punct anume și trebuie să te oprești cale de mai multe ore înainte de a fi ajuns la el; adesea un mic post, pe care l-am instalat, realizează mult mai puțin decât ne puteam aștepta, unul inamic mult mai mult; câteodată resursele unei provincii nu sunt atât de mari cât credeam etc.

Toată această întârziere nu poate fi remediată decât cu foarte mari eforturi, pe care înaltul comandant nu le va obține decât printr-o severitate vecină cu duritatea. Numai prin aceasta, numai când este încredințat că se face întotdeauna tot posibilul, poate fi sigur că aceste mici dificultăți nu vor dobândi o mare influență asupra operațiilor, că nu va rămâne mult prea departe de un obiectiv pe care l-ar fi putut atinge.

6. Se poate considera, în mod cert, că o armată nu se află niciodată în starea presupusă de cel ce-i urmărește operațiile din odaie. Dacă este predispus în favoarea acestei armate, o va considera cu 1/3 până la jumătate mai puternică și mai bună decât este. Este destul de firesc ca acesta să fie cazul înaltului comandant, la prima schițare a operațiilor sale; ca să vadă mai târziu armata sa topindu-se, cum nici nu s-a gândit, cavaleria și artileria devenind inutilizabile etc. Deci, cei pare posibil sau chiar ușor observatorului și înaltului comandant însuși la începerea campaniei devine adesea greu și imposibil în execuție. Dacă, însă, înaltul comandant este un bărbat care și urmărește totuși scopurile cu îndrăzneală și fermitate, animat de o nobilă ambiție, le va atinge, în timp ce un om de rând va crede că găsește, în starea armatei, suficiente scuze pentru a ceda.

Massena la Genua și în Portugalia; la Genua, eforturile extraordinare la care țărâa sa de caracter, se poate spune duritatea lui, l-a silit pe oameni, au fost încununate de succes. În Portugalia, cel puțin, a cedat mult mai târziu decât ar fi cedat altul.

În majoritatea cazurilor, armatele inamice se află într-o stare asemănătoare. Wallenstein și Gustav Adolf lângă Nürnberg; împăratul Franței și Bennigsen după bătălia de la Eylau. Starea inamicului n-o vezi, cea proprie o ai sub ochi; de aceea, asupra unor oameni de rând aceasta

* „Diffikultäten“ în original, franțuzism curent la Frederic al II-lea, care se exprima de preferință pe franțuzește, limba cultă a majorității curților europene ale epocii (n. tr.).

din urmă acționează mai puternic decât prima, pentru că la ei impresiile simțurilor sunt mai puternice decât limbajul rațiunii.

7. Aprovizionarea trupelor, oricum s-ar face, din magazine sau prin rechiziții, prezintă întotdeauna o asemenea dificultate încât are un cuvânt foarte hotărâtor la alegerea măsurilor ce urmează a se lua. Ea se opune adesea combinației celei mai eficace și obligă să mergi după hrană, când ai vrea să urmărești victoria, strălucitul succes. Îndeosebi din pricina aprovizionării, întreaga misiune devine atât de greoaie încât efectele ei rămân așa de departe în urma avântului marilor planuri.

Un general care pretinde, cu o autoritate tiranică, trupelor sale cele mai mari eforturi, le impune cele mai mari lipsuri, o armată învățată cu aceste sacrificii în lungi războaie – ce superioritate vor avea, cu cât își vor urmări mai repede obiectivul, în ciuda acestor dificultăți! La planuri la fel de bune, cât va fi rezultatul de diferit!

8. În general, și pentru toate aceste cazuri, nu se poate acorda suficientă importanță următoarei observații:

Impresiile senzoriale, vizuale, ce se obțin în cursul execuției, sunt mai vii decât cele obținute anterior, prin matură chibzuință. Ele sunt, însă, numai prima aparență a lucrurilor, iar aceasta nu coincide, precum știm, decât rareori cu esența lor. Există, deci, primejdia să se jertfească matura chibzuință primei aparențe.

Faptul că această primă aparență acționează, de regulă, în direcția fricii și a prudenței excesive, stă în teama naturală a omului, din pricina căreia le privește pe toate unilateral.

Împotriva acestei temeri trebuie, deci, să se înarmeze comandantul, trebuie să aibă o încredere oarbă în rezultatele propriilor sale mature chibzuiri anterioare, pentru a se întări, astfel, împotriva impresiilor demoralizatoare ale momentului.

În această dificultate a execuției, esențialul rezidă, deci, în siguranța și fermitatea propriei convingeri. De aceea, studiul istoriei militare este atât de important, pentru că prin el se ajunge, oarecum, la cunoașterea lucrurilor înseși, se vede chiar desfășurarea lor. Principiile, ce pot fi dobândite printr-un învățământ teoretic, sunt indicate doar să ușureze acest studiu și să atragă atenția asupra a ceea ce este esențial în istoria militară.

Altă Voastră Regală trebuie deci să se familiarizeze cu aceste principii, cu intenția de a le verifica citind istoria militară, de a vedea unde ele concordă cu desfășurarea evenimentelor și unde sunt corectate sau chiar contestate de desfășurarea lor.

Pe lângă aceasta, în lipsa experienței proprii, numai studiul istoriei militare este indicat să dea o imagine limpede a ceea ce eu am numit aici fricțiunea întregii mașini.

Firește că nu trebuie să ne oprim la rezultatele principale și mai puțin să ne mulțumim cu raționamentele istoricilor, ci să pătrundem, pe cât posibil, în detaliu. Căci rareori istoricii au ca scop în relatere cel mai absolut adevăr; de obicei vor să înfrumusețeze faptele armatelor lor sau vor să dovedească coincidența evenimentelor cu presupusele reguli. Ei fac istoria, în loc s-o scrie. Multă istorie nu este necesară pentru scopul urmărit. Cunoașterea amănunțită a câtorva lupte anume este mai utilă decât cunoașterea generală a multor campanii. Este de aceea mai util să se citească mai curând relatări izolate și însemnări zilnice, cum se găsesc prin reviste, decât cărți de istorie propriu-zise. Un model de astfel de relatăre, ce nu poate fi depășit, este descrierea apărării fortăreței Menin, din 1794, în *Întâmplări memorabile* a generalului von Scharnhorst. Această relatăre, îndeosebi relatarea atacului dat pentru ieșirea garnizoanei din asediu și străpungerea încercuirii, va servi Alteței Voastre Regale ca criteriu de cum trebuie scrisă istoria militară.

Nici o luptă de pe lume nu mi-a dat, ca aceasta, convingerea că în război nu trebuie să pierzi, până în ultima clipă, speranța în succes și că efectul justelor principii, care în general nu se exercită niciodată atât de regulat cum se crede, reapare neașteptat, chiar și în cazurile cele mai nenorocite, când influența lor s-a și crezut cu totul pierdută.

Un sentiment mare trebuie să însușească marile forțe ale înaltului comandant. Fie orgoliul, ca la Cezar, ura purtată inamicului, ca la Hanibal, mândria unei prăbușiri glorioase, ca la Frederic cel Mare.

Deschideți inima Dumneavoastră unui astfel de sentiment. Fiți îndrăzneț și viclean în planurile Dumneavoastră, ferm și perseverent în executare, hotărât să cădeți cu glorie, și soarta Vă va încununa tânărul cap cu coroana de raze, podoabă a suveranului, a cărei lumină va întipări imaginea trăsăturilor Dumneavoastră în sufletele celor mai îndepărtați urmași.

DESPRE ORGANIZAREA FORTELOR ARMATE

Poate servi ca explicație a cărții a V-a, capitolul al 5-lea (partea a II-a)

Că motivele determinante pentru împărțirea și forța diverselor părți ale unei armate, ce decurg din tactica elementară, nu sunt foarte precise și îngăduie mult arbitrar, trebuie să se și bănuiască numai văzând sutele de tipuri de formațiuni ce există în fapt; dar nu trebuie multă reflecție pentru a ne convinge că aceste motive nu pot da o determinare mai precisă. Ce se invocă de obicei în această chestiune, ca de pildă când un ofițer de cavalerie demonstrează că un regiment de cavalerie nu poate fi niciodată suficient de puternic, *pentru că altfel n-ar fi în stare să facă vreo ispravă*, nu merită să fie luat, în mod serios, în seamă. Acesta este deja cazul cu părțile mici, cu care are de-a face tactica elementară, și anume companii, escadroane, batalioane, regimente; mult mai încălțită, încă, este situația cu unitățile mai mari, la care tactica elementară nici nu mai ajunge și unde tactica superioară sau teoria organizării unei lupte trebuie să cadă de acord cu strategia. De aceste unități vrem să ne ocupăm aici: ele sunt brigăzile, diviziile, corpurile și armatele.

Să ne ocupăm mai întâi, un moment, cu filozofia chestiunii. De fapt, de ce se orânduiesc, în general, masele în unități? Evident, pentru că un om nu poate comanda direct decât unui anumit număr de oameni. Înaltul comandant nu poate să indice fiecăruia din cei 50 000 de soldați locul lui, și să-i aprovizioneze, și să le poruncească ce să facă și ce nu, ceea ce, dacă s-ar putea măcar concepe, ar fi desigur cel mai bine, căci nici unul din nenumărații comandanți în subordine nu adaugă nimic ordinului (în orice caz, dacă ar face-o, ar fi o anomalie), fiecare însă – unul mai mult, altul mai puțin – sustrage ordinului ceva din forța sa inițială, iar ideile ceva din precizia ei inițială. Apoi, dacă există mai multe trepte ierarhice, ordinul are nevoie de mult mai mult timp pentru a ajunge la destinatar. Din aceasta decurge, deci, că diviziunile și subdiviziunile ce generează o scară ierarhică a ordinului ar fi un *rău necesar*. Aici se termină filozofia noastră și începem să intrăm, cumva, în tactică și strategie.

O masă de oameni complet izolată, opusă inamicului ca un ansamblu independent, mare sau mic, are trei părți esențiale, fără de care este aproape de neconceput, și anume o parte pe care o împinge înainte, una pe care o ține în rezervă pentru cazuri neprevăzute și partea principală între cele două, *a, b și c*.

a.

b.

c.

Dacă, deci vrem ca împărțirea ansamblului mai mare să urmărească independența, respectiv ansamblu nu trebuie să aibă niciodată mai puțin de trei părți, dacă împărțirea permanentă este să coincidă cu acea nevoie constantă, ceea ce bineînțeles trebuie să fie intenția noastră. Dar nu este greu de observat că nici chiar aceste trei părți nu permit o ordine foarte firească; căci nimeni nu va fi bucuros să-și facă partea avansată și cea ținută în rezervă, la fel de puternice ca partea principală. Va fi, desigur, mai firesc să concepem forța principală ca fiind compusă din cel puțin două părți și, deci, ansamblul din patru, în ordinea *a, b, c, d*.

a.

b.

c.

d.

Dar, vădit, cu aceasta încă n-am ajuns în cea mai firească situație. Deoarece toate manifestările de forță tactice și strategice, în ciuda actualei adâncimi, se arată mereu liniare, apare de la sine necesitatea aripii drepte, aripii stângi și centrului și, deci, cinci ar putea fi considerat cel mai firesc număr al părților, în forma *a b c d e*.

a.
b. c. d.
e.

Această dispunere permite deja detașarea unei părți a forței principale, la nevoie chiar a două părți, la stânga sau la dreapta. Cine este, ca mine, un adept al rezervelor puternice, poate că va resimți partea ținută în rezervă ca prea slabă, în raport cu ansamblul, și îi va mai adăuga de aceea încă o parte, pentru a avea astfel $1/3$ din trupe în rezervă. Atunci întreaga împărțire ar avea ordinea a b c d e f.

a.
b. c. d.
e. f.

Dacă este vorba de o masă foarte mare, de o armată considerabilă, strategia trebuie să remarce că respectiva armată se află aproape permanent în situația de a avea detașate părți pe ambele laturi și că, de aceea, la această armată se pot accepta, în mod rezonabil, două părți în plus, obținându-se astfel figura strategică a b c d e f g h.

a.
b. c. d. e. f.
g. h.

În felul acesta ar rămâne deci stabilit că un ansamblu nu trebuie să fie compus din mai puțin de 3 părți și nici din mai mult de 8. Cu aceasta însă nu s-a decis, se pare, decât prea puțin, căci ce număr de combinații diferite rezultă dacă ne gândim că o armată ar putea fi împărțită în $3 \times 3 \times 3$; dacă am vrea să fixăm corpurile, diviziile și brigăzile la această cifră, ceea ce ar da 27 brigăzi sau orice alt produs al factorilor acceptați.

Ne mai rămân însă câteva puncte importante de considerat.

Nu am intrat în discutarea forței batalioanelor și regimentelor, pentru că voisem să lăsăm aceasta în grija tacticii elementare; din cele spuse până acum ar rezulta că n-am vrea să vedem brigăzi constituite din mai puțin de 3 batalioane. Pe această poziție trebuie să ne și menținem și în aceasta desigur că nu vom întâmpina obiecții; mai greu este însă să se limiteze efectul maxim ce-l pot avea brigăzile. De regulă, brigada este considerată ca o unitate ce mai poate și trebuie să fie comandată nemijlocit de un singur om, adică cât îi acoperă vocea. Dacă acesta ar fi criteriul, brigada nu va trece desigur de 4 000-5 000 de oameni și ar trebui deci, în funcție de efectul batalioanelor, să fie constituită din 6 sau 8 batalioane. Dar mai trebuie să ne referim în această cercetare încă la un aspect, ca element nou. Acest element îl reprezintă întrunirea diferitelor arme. Că această întrunire trebuie să intervină înainte de armată, în ierarhia unităților, este unanim proclamat azi în Europa. Unii, însă, o vor numai în cadrul corpurilor, adică la mase de 20 000-30 000 de oameni, alții încă, în cadrul diviziilor, la mase de 8 000-12 000 de oameni. Deocamdată nu vrem să intrăm în această dispută, ci doar să remarcăm, și aici cu greu ne va contrazice cineva, că îndeosebi întrunirea celor trei arme asigură independența unei unități și că, deci, cel puțin pentru unități destinate să se afle adesea izolate în război, asemenea întrunire rămâne cel puțin foarte de dorit.

Însă nu trebuie luată în considerare numai întrunirea celor trei arme, ci și cea a două arme, anume a artileriei și infanteriei. Aceasta intervine, însă, după uzul general valabil, încă mult mai devreme, deși în perioada cea mai recentă artileristii, animați de exemplul cavaleriștilor, aproape că s-au răscolat, manifestând tendința să-și alcătuiască propria lor mică armată. Până acum, însă, n-au avut încotro și au trebuit să accepte să fie împărțiți între brigăzi. Această întrunire a artileriei cu infanteria atribuie, deci, noțiunii de brigadă alt conținut și atunci chestiunea se reduce doar la întrebarea cât de mare trebuie să fie eșalonul cel mai mic de infanterie cu care vrem să înținem, în mod permanent, o unitate de artilerie.

Influența acestui considerent este mult mai hotărâtoare decât s-ar putea crede la prima vedere, căci numărul tunurilor ce le putem lua pe câmpul de luptă la 1 000 de oameni depinde rar de bunul nostru plac, el fiind determinat de felurite alte cauze, în parte foarte depărtate, iar numărul de piese de artilerie ce pot fi grupate într-o baterie are mult mai multe motive tactice sufi-

ciente decât vreo altă determinare similară; de aici rezultă că nu se întreabă câte piese de artilerie să aibă cutare masă de infanterie (de pildă o brigadă), ci la ce masă de infanterie trebuie să revină o baterie. Dacă se dispune, de exemplu, la armată de trei tunuri la 1 000 de oameni, din care se deduce unul pentru bateriile de rezervă, atunci rămân 2 să fie repartizate la trupe, ceea ce ar corespunde, pentru o baterie de 8 piese, la 4 000 de oameni infanterie. Cum proporțiile citate sunt cele mai uzitate, aceasta arată că aici ajungem la aproximativ același rezultat. La atât ne vom mărgini pentru determinarea mărimii unei brigăzi, care s-ar compune, deci, din 3 000-5 000 de oameni. Chiar dacă prin aceasta se creează, pe de o parte, anumite limite repartiției, iar, pe de altă parte, aceasta era deja limitată, ca de un factor dat, de efectivul armatei, tot mai rămân posibile o mulțime de combinații și ar fi prematur să lăsăm să hotărască în acest domeniu, cu toată rigoarea sa, principiul numărului celui mai mic posibil de unități; mai avem de invocat și alte considerente de ordin general și trebuie să mai rezervăm drepturi considerentelor speciale ale cazului individual.

Trebuie să începem, deci, prin a spune că unitățile mai mari trebuie să aibă mai multe verigi decât cele mici, pentru că trebuie să fie mai suple (cum s-a și menționat mai sus), și că cele mici nu se pot descurca ca lumea cu prea multe verigi.

Dacă o armată se compune din 2 părți principale, care au fiecare propriul ei comandant*, aceasta înseamnă că se vrea să fie neutralizat înaltul comandant. Iată un lucru pe care îl va înțelege fără explicații oricine cunoaște situația. Ea nu este mult mai bună nici când armata este împărțită în trei părți, căci nu se pot face mișcări rapide și nici organiza dispozitive de luptă corespunzătoare fără o continuă fracționare a acestor trei verigi, cu care acțiune îi indisponem foarte curând pe comandantii acestora.

Cu cât mai mare devine numărul elementelor componente, cu atât crește puterea înaltului comandament și mobilitatea întregii mase. Există, deci, motiv să se meargă atât de departe cât e posibil. Deoarece într-un cartier general mare, ca și cel al comandamentului armatei, se dispune de mai multe mijloace de a asigura executarea ordinelor decât într-un stat major mai limitat, al unui corp sau al unei divizii, după criteriile generale este cel mai indicat ca o armată să fie împărțită în 8 părți. Această cifră poate fi sporită la 9 sau 10, dacă celelalte condiții o sugerează. La mai mult de 10 părți, însă, va apărea o dificultate de a transmite întotdeauna ordinele complet și cu rapiditatea cuvenită, căci să nu se uite că aici nu este pur și simplu vorba de a ordona; într-adevăr, de ar fi așa, o armată ar putea avea atâtea divizii câți oameni are o companie, ci că de aceste ordine sunt legate o mulțime de dispozițiuni și analize și că este mai ușor ca ele să fie întocmite, pentru 6 sau 8 divizii, decât pentru 12 sau 15.

În schimb, însă, o divizie, dacă este mică în ce privește forța absolută și, deci, este de presupus că ar fi element component al unui corp, se poate întotdeauna descurca cu părți mai puține decât cifra indicată ca normală: foarte bine cu 4, la nevoie cu 3; 6 și 8 i-ar crea dificultăți, pentru că dispune de mai puține mijloace pentru a asigura executarea rapidă a ordinelor.

Această revizuire a propriilor noastre normative ne dă rezultatul că armata nu trebuie să aibă mai puțin de 5 părți și poate ajunge până la 10; că divizia nu trebuie să aibă peste 5 și poate cobori până la 4. Într-amândouă sunt situate corpurile și atât dimensiunea lor, cât și întrebarea dacă trebuie în genere să existe, depinde de rezultatul celorlalte două tipuri de unități.

200 000 de oameni împărțiți în 10 divizii și divizia în 5 brigăzi ar da brigăzii un efectiv de 4 000 de oameni. La asemenea efectiv ne-am putea descurca și numai cu divizii.

Bineînțeles că această forță poate fi împărțită și în 5 corpuri, corpurile în 4 divizii, divizia în 4 brigăzi, iar fiecare brigadă ar avea 2 500 de oameni.

Mie prima împărțire îmi pare preferabilă, căci, întâi, avem o treaptă mai puțin în scara ierarhică, ordinul parvine deci mai repede la destinație etc. În al doilea rând, 5 verigi pentru armată sunt prea puține, va fi astfel insuficient de suplă; 4 pentru un corp tot sunt prea puține, iar 2 500 de oameni sunt o brigadă slabă, deoarece în felul acesta ajungem la 80, în loc de 50 în împărțirea cealaltă, care este deci mai simplă. Dar aceste avantaje se jertfesc pentru a avea de comandat la numai 5 generali, în loc de 10.

Până aici merg considerentele generale. Infinit de importante, însă, sunt determinările ce le sugerează cazul concret.

Zece divizii pot fi cu ușurință comandate într-o zonă de șes; în cazul unor întinse poziții de munte, aceasta poate fi cu totul imposibil.

* Comanda este adevărata cauză a împărțirii. Dacă un înalt comandant are în subordine 100 000 oameni, din care 50 000 sunt subordonați unui general, în timp ce pe ceilalți 50 000, împărțiți în 5 divizii, îi comandă nemijlocit înaltul comandant, caz frecvent, atunci întreaga armată nu este, de fapt, împărțită în 2 părți, ci în 6; doar că una din părți este de cinci ori mai mare decât celelalte.

Un curs mare de apă, care fracționează armata, impune numirea unui alt comandant, anume pentru cealaltă parte. Regula generală este neputințioasă față de ponderea tuturor acestor cazuri vii și trebuie remarcat că, intervenind asemenea cauze, dispar în cea mai mare parte și dezavantajele pe care le generează, altminteri, anumite feluri de împărțire. Dar desigur că și aici pot apărea abuzuri, dacă sunt făcute împărțiri necorespunzătoare, pentru satisfacerea câte unui orgoliu deplasat și din slăbiciune față de considerente personale. Oricât de mari ar fi însă necesitățile cazurilor concrete, de regulă – după cum ne învață experiența – împărțirile rămân totuși dependente de motivările generale.

SCHIȚA UNUI PLAN PENTRU TACTICA SAU TEORIA LUPTEI

I. Introducere. Delimitarea noțiunilor de strategie și tactică.

II. Teoria generală a luptei (luptă – cantonamente – tabere – marșuri)

1. Natura luptei. Elementele ei active. Ură și dușmănie. – Modificare. – Alte forțe morale. – Intellect și talent.
2. Determinarea mai amănunțită a unei lupte. – Luptă independentă – Luptă parțială – cum se iese aceasta din urmă.
3. Scopul luptei: victoria – gradațiile, nuanțele și ponderea victoriei.
4. Cauzele victoriei, adică ale retragerii inamicului.
5. Felurile luptei după armele folosite – lupta corp la corp, – lupta prin foc.
6. Diferite acte ale luptei – act distructiv și act decisiv.
7. Tipuri ale luptei, după cauza sa pozitivă sau negativă. Atac și apărare.
8. Planul luptei. Scopul strategic al luptei. – Obiectivul în luptă – mijloc – determinarea tipului luptei, a timpului – a locului – relații reciproce – conducere.

N.B. După acest punctaj se va dezvolta schema acestei prime părți.

III. Lupte, anumite subîmpărțiri fără vreo aplicare.

(Formație. Ordine de bătaie. Tactică elementară).

A. Diferitele arme

1. Infanteria
2. Artileria
3. Cavaleria

efectele lor, formația și tactica elementară rezultând din ele în ofensivă și defensivă.

B. Arme întrunite în ofensivă și defensivă

1. Teoria întrunirii armelor
 - a) Infanterie și artilerie
 - b) Infanterie și cavalerie
 - c) Cavalerie și artilerie
 - d) Cele trei întrunite

2. Unități determinate formate prin această întrunire.

- a) Brigăzi
- b) Divizii
- c) Corpuri
- d) Armate

Ordinea lor de bătaie – dispunere, – mișcare – luptă.

IV. Luptele în legătură cu regiunea și terenul.

A. Despre influența terenului asupra luptei în general.

1. În apărare.
2. În atac.

N.B. Dacă considerațiile noastre părăsesc aici firul logic, aceasta se face ținând seama de considerente practice. Terenul trebuie luat în considerare cât de curând și aceasta nu se poate fără a ne imagina imediat lupta într-una din cele două forme ale ei – atacul sau apărarea – de aici contopirea ambelor obiecte.

B. Teoria generală a apărării.

C. Teoria generală a atacului.

D. Lupte de apărare ale anumitor eşaloane.

1. A unui mic detaşament.
2. A unei brigăzi.
3. A unei divizii.
4. A unui corp.
5. A unei armate.

E. Lupte ofensive ale anumitor eşaloane.

1. A unui mic detaşament.
2. A unei brigăzi.
3. A unei divizii.
4. A unui corp.
5. A unei armate.

V. Lupte cu scopuri determinate.

A. Defensivă

1. Măsuri de siguranță.

- a) Gărzi.
- b) Patrule.
- c) Puncte de sprijin.
- d) Posturi mici.
- e) Linii de avanposturi.
- f) Posturi de legătură.
- g) Avangărzi.
- h) Ariergărzi.
- i) Corpuri înaintate.
- k) Flancgărzi în marș.
- l) Detașamente de informare.
- m) Detașamente de observare.
- n) Recunoașteri.

2. Acoperiri.

- a) A unor posturi izolate.
- b) A unor coloane de căruțe.
- c) A acțiunilor de procurare a furajelor.

3. Dispuneri de posturi. Diversitatea scopurilor.

- a) În munți.
- b) Pe cursuri de apă.
- c) Pe marginea mlaștinilor.
- d) În păduri.

4. Bătălii. Diversitatea scopurilor. Nimicirea forței armate inamice, ocuparea unei regiuni, simpla pondere morală, onoarea armelor.

- a) Bătălia defensivă fără pregătire.
- b) Într-o poziție amenajată.
- c) Într-o poziție fortificată.

5. Retrageri.

- a) Retragera (replierea) simplă în prezența inamicului.

- a) Înaintea unei lupte.
- b) În cursul acesteia.
- g) După o luptă.

- b) Retrageră strategică, adică mai multe replieri simple succesive, în dispunerea lor tactică.

B. Ofensivă.

1. Împărțită și tratată după obiectivele defensivei.

2. După obiectivele ei specifice.

- a) Atac prin surprindere.
- b) Străpungerea.

VI. Despre tabere și cantonamente.

VII. Despre marșuri.

ÎNDRPTAR PENTRU STUDIUL TACTICII SAU TEORIEI LUPTEI

I. TEORIA GENERALĂ A LUPTELOR

Scopul luptelor

1. Care este scopul luptei?

- a) Nimicirea forțelor armate inamice.
- b) Posesiunea unui obiect oarecare.
- c) Simpla victorie pentru onoarea armelor.
- d) Două sau toate trei la un loc.

Teoria victoriei

2. Toate aceste patru elemente se ating numai prin victorie.

3. Victoria este retragerea inamicului de pe câmpul de luptă.

4. Aceasta inamicul n-o poate face decât:

- a) Dacă a avut pierderi prea mari,
- α) deci, se teme că-i vom fi superiori
- β) sau consideră că scopul l-ar costa prea mult.
- b) Dacă a fost prea tare zdruncinat în dispozitivul său, deci în eficacitatea ansamblului.
- c) Dacă terenul începe să-l dezavantajeze, deci se teme de pierderi prea mari în caz că ar

continua lupta. (Aici este, așadar, inclusă și pierderea poziției).

d) Dacă modul cum sunt dispuse forțele armate este legat pentru el de prea mari dezavantaje.

e) Dacă este atacat pe neașteptate sau chiar luat prin surprindere, astfel încât nu mai are timp să dea ordinele necesare, nici să-și realizeze corespunzător măsurile.

f) Dacă constată că adversarul are o superioritate numerică prea mare.

g) Dacă constată că adversarul are o superioritate prea mare în ce privește forțele morale.

5. În toate aceste cazuri un înalt comandant poate fi determinat să rupă lupta, pentru că nu speră într-o întorsătură favorabilă a situației, ci se teme de lucruri și mai rele decât s-au și întâmplat.

6. Fără unul din aceste motive o retragere n-ar fi motivată, nu poate fi, deci, hotărâre a înaltului comandant sau a vreunui comandant de unitate.

7. Dar retragerea poate avea loc în fapt și fără să vrea el.

a) Când, din lipsă de curaj sau voință de luptă, trupele o iau la sănătoasa.

b) Când șpaima le pune pe fugă.

8. În aceste condiții victoria adversarului poate fi recunoscută împotriva voinței comandantului chiar și atunci când există rezultate favorabile, care pot decurge din restul împrejurărilor pomenite de la a la f.

9. Acest caz poate și trebuie să intervină des la mici detașamente. Durata scurtă a întregului act abia dacă îi lasă aici comandantului timp să ia o hotărâre.

10. a. Când este vorba, însă, de mase mari, cazul acesta se poate întâmpla numai la elemente componente, nu la ansamblu. Prin faptul că mai multe elemente componente îi permit adversarului această victorie prea ușoară, poate rezulta pentru ansamblu, în condițiile enunțate de la a la e, un rezultat nefavorabil, iar aceasta să determine hotărârea de retragere a înaltului comandant.

10. b. În cazul maselor mari, condițiile nefavorabile enunțate la a, b, c și d nu se vădesc înaltului comandant în suma aritmetică a tuturor insucceselor care au avut loc, căci vederea de ansamblu nu este niciodată atât de completă, ci se vădesc acolo unde aceste insuccese, concentrate pe un spațiu restrâns, constituie o masă considerabilă, ceea ce poate fi cazul fie la grosul forțelor, fie la o verigă importantă a lor. În funcție de acest fenomen predominant este luată, apoi, hotărârea.

11. În fine, înaltul comandant mai poate fi convins să rupă lupta și, deci, să se retragă și din motive ce nu rezidă în luptă, ci trebuie considerate ca exterioare ei, de pildă informații care anulează scopul sau schimbă sensibil raporturile strategice. Aceasta ar fi o întrerupere a luptei și nu este locul ei aici, deoarece nu constituie o acțiune tactică, ci una strategică.

12. Ruperea luptei este deci recunoașterea superiorității momentane a adversarului, fie ea fizică sau morală, și cedarea în fața voinței sale. În aceasta rezidă prima forță morală a victoriei.

13. Deoarece lupta nu se poate rupe altfel decât părăsind câmpul de luptă, retragerea de pe câmpul de luptă constituie *semnul acestei recunoașteri, coborârea steagului*.

14. Dar *semnul victoriei* nu decide încă asupra amplitudinii, importanței și strălucirii ei. Aceste trei aspecte coincid adesea, ele nu sunt, însă, nicidecum identice.

15. Amploarea unei victorii depinde de mărimea maselor împotriva cărora a fost repurtată, precum și de volumul trofeelor, piese de artilerie capturate, prizonieri, bagaje, morți, răniți. Asupra unui detașament mic nu se poate, deci, repurta o victorie de amploare.

16. Importanța victoriei depinde de importanța scopului ce se atinge. Cucerirea unei poziții importante poate acorda mare importanță unei victorii în sine neînsemnate.

17. Strălucirea victoriei constă în mărimea relativă a trofeelor față de armata biruitoare.

18. Există deci victorii de diferite feluri, mai cu seamă însă cu multe gradații. Strict vorbind, nici o luptă nu poate rămâne nedecisă, deci fără victorie, dar uzul limbii și natura lucrurilor vor să fie considerate victorii numai rezultatele luptelor precedate de eforturi considerabile.

19. Dacă inamicul nu întreprinde decât strictul necesar pentru a descoperi adevărata noastră intenție și de îndată ce o cunoaște cedează, aceasta nu se poate numi victorie; dacă întreprinde mai mult, aceasta nu poate fi decât pentru a ajunge cu adevărat el învingător și, dacă în această situație rupe lupta, trebuie considerat învins.

20. Deoarece o luptă poate fi ruptă numai dacă una din cele două părți, sau ambele, retrag întru câțva trupele aflate în contact, de fapt nu se poate niciodată afirma, în mod riguros, că ambele părți ar fi menținut pozițiile lor pe câmpul de luptă. În măsura în care, însă, cum o vor uzul limbii și natura lucrurilor, prin câmp de luptă se înțelege numai poziția forțelor principale, pentru că numai la retragerea forțelor principale apar primele consecințe ale victoriei, pot exista într-adevăr bătălii care să rămână cu totul nedecise.

Mijlocul de a cuceri victoria este lupta

21. Mijlocul de a cuceri victoria este lupta. Deoarece elementele enumerate la nr. 4 de la a la g condiționează victoria, și lupta este orientată spre aceste obiective, ca scopul ei imediat.

22. Trebuie să facem acum cunoștință cu diferitele aspecte ale luptei.

Ce este o luptă distinctă?

23. Din punct de vedere material, orice luptă se poate descompune în atâtea lupte individuale câtă combatanți există.

Individul apare însă ca entitate separată numai când luptă singur, adică independent.

24. De la lupta individuală, subunitățile, cu elementele lor de comandă, urcă într-o scară ierarhică, formând noi unități.

25. Aceste unități sunt legate între ele prin scop și plan, dar nu atât de strâns încât verigile să nu păstreze o anumită independență. Aceasta crește o dată cu rangul unităților. Vom putea arăta abia mai târziu cum se produce această creștere a independenței (nr. 97 și urm.).

26. Deci fiecare luptă de ansamblu constă într-o mare mulțime de lupte distincte, în ordinea descendență a verigilor, până la ultima verigă acționând independent.

27. Dar fiecare luptă de ansamblu mai constă și din lupte distincte succesive.

28. Toate luptele distincte le numim lupte parțiale, iar ansamblul lor, luptă de ansamblu; noțiunea de luptă de ansamblu o legăm însă de condiția comenzii personale, astfel că face parte din aceeași luptă numai ceea ce este condus de o voință unică. (La pozițiile cordon aceste limite nu pot fi determinate niciodată.)

29. Ce se spune aici despre teoria luptei trebuie să se refere atât la lupta de ansamblu, cât și la luptele parțiale.

Principiul luptei

30. Orice luptă este o exprimare a ostilității, care trece instinctiv în aceasta.

31. Instinctul acesta de a ataca și distruge inamicul este elementul specific al războiului.

32. Și la omul cel mai primitiv această pornire ostilă nu rămâne un simplu instinct; i se adaugă rațiunea care gândește, iar instinctul inconștient devine o acțiune conștientă.

33. În felul acesta, forțele emoționale sunt supuse rațiunii.

34. Niciodată, însă, ele nu pot fi considerate ca complet eliminate și să se pună în locul lor simpla intenție rațională, căci dacă ar fi dispărut cu totul în intenția rațională, forțele emoționale s-ar reaprinde chiar în cursul luptei.

35. Deoarece războaiele noastre nu constituie expresia ostilității unor indivizi față de indivizi, s-ar părea că lupta este lipsită de orice dușmănie propriu-zisă și este deci o acțiune pur rațională.

36. Dar nu este nicidecum așa. Pe de o parte, pentru că nu lipsește niciodată ura colectivă a ambelor tabere, care se manifestă apoi mai mult sau mai puțin virulentă la individ, astfel, încât urăște și dușmănește pe fiecare om din tabăra urâtă și dușmănită; pe de altă parte, pentru că, chiar în luptă, în fiecare individ se aprinde, mai mult sau mai puțin, un adevărat sentiment de dușmănie.

37. Setea de glorie, orgoliul, egoismul și spiritul de corp, împreună cu alte forțe emoționale, înlocuiesc dușmănia, acolo unde aceasta nu există.

38. Deci, într-o luptă, simpla voință a comandantului, simpla misiune primită nu vor constitui niciodată, sau rar, singurul motiv de acțiune a luptătorului, ci întotdeauna va acționa o parte foarte importantă a forțelor emoționale.

39. Această eficiență a forțelor emoționale va fi sporită prin faptul că lupta are loc în zona pericolului, unde ponderea lor este mai mare.

40. Dar nici inteligența, care conduce lupta, nu poate fi vreodată o simplă forță a rațiunii și, deci, nici lupta obiectul unor simple calcule:

a) Pentru că ea este o ciocnire reciprocă a forțelor vii fizice și morale, care pot fi supuse numai unor evaluări generale, dar nu unor calcule precise.

b) Pentru că forțele emoționale, care intră în joc, pot face ca lupta să fie obiectul entuziasmului și, prin aceasta, al unei raționalități superioare.

41. Lupta poate fi deci un obiect al talentului și geniului în opoziție cu rațiunea calculatoare.

42. Forțele emoționale și geniul, deci, care se manifestă în luptă, trebuie considerate ca entități morale specifice, care, din pricina marii lor diversități și elasticități, depășesc continuu linia rațiunii calculatoare.

43. Sarcina artei războiului este să țină seama, în teorie și practică, de aceste forțe.

44. Cu cât vor fi mai bine folosite, cu atât lupta va fi mai îndârjită și mai eficientă.

45. Toate invențiile artei războiului, ca armament, organizare, tactică însușită prin exercițiu și principiile de folosire a trupelor în luptă sunt îngrădiri ale instinctului natural, care trebuie astfel condus, pe căi ocolite, spre o utilizare mai eficientă a forțelor sale. Dar forțele emoționale nu se lasă croite oricum și urmărindu-se prea mult folosirea lor ca instrument, li se răpește elanul și forța. Trebuie, așadar, să li se lase neapărat peste tot un oarecare câmp de joc, atât între hotărârile teoriei, cât și între instituțiile ei permanente. În acest scop este necesar, pentru teorie, un punct de vedere elevat și multă circumspecție, iar pentru execuție, un mare tact al judecății.

Doă tipuri de luptă. Lupta corp la corp și lupta prin foc

46. Dintre toate armele inventate de mintea omenească, cele mai firești, cele care corespund mai mult instinctului sunt cele care îi aduc cel mai aproape unul de altul pe luptători, cele mai asemănătoare cu pugilatele brutale. Astfel, pumnalul, baltagul sunt mai firești decât lancea, sulita, praștia.

47. Armele cu care inamicul este lovit încă de la distanță sunt mai mult instrumente ale intelectului; ele nu antrenează aproape deloc forțele emoționale și instinctul de luptă propriu-zis și asta cu atât mai puțin cu cât raza lor de acțiune este mai mare. Se mai poate concepe oarecare înverșunare la tragerea cu praștia, deja mai puțină la tragerea cu pușca, și mai puțină la tragerea de artilerie.

48. Deși există și aici nuanțe, totuși la toate armele moderne mai rămâne vizibilă o împărțire fundamentală, cea în arme albe (de tăiat și străpuns) și în arme de foc, deoarece primele duc la lupta corp la corp, iar celelalte la lupta de la distanță.

49. Rezultă de aici două feluri de luptă: lupta corp la corp și lupta prin foc.

50. Amândouă au ca scop nimicirea adversarului.

51. În lupta corp la corp, această nimicire este cu totul certă; în lupta prin foc, nimicirea este mai mult sau mai puțin probabilă. Din această diferență rezultă o semnificație foarte diferită a celor două forme de luptă.

52. Deoarece în lupta corp la corp nimicirea este, așadar, cu totul neîndoieabilă, cea mai mică preponderență de avantaje sau de curaj este hotărâtoare, iar cel ce se află în dezavantaj, sau are mai puțin curaj, încearcă să scape cu fuga de pericol.

53. Aceasta se întâmplă atât de regulat și, de obicei, atât de curând la luptele corp la corp între mai mulți, încât, prin aceasta, capacitatea de nimicire propriu-zisă a acestei lupte este foarte diminuată, iar efectul ei principal constă mai mult în alungarea inamicului decât în nimicirea lui.

54. Ținând deci seama de efectul pe care îl are lupta corp la corp în lumea reală, trebuie să i se propună ca scop nu *nimicirea*, ci *alungarea* inamicului. Nимicirea devine mijloc.

55. După cum, în lupta corp la corp, inițial nimicirea inamicului era scopul, tot astfel, în lupta prin foc, scopul inițial este alungarea inamicului, iar nimicirea doar mijlocul. Executăm foc asupra inamicului pentru a-l alunga și a evita o luptă corp la corp pentru care nu ne simțim pregătiți.

56. Dar pericolul pe care îl comportă lupta prin foc nu este cu totul inevitabil, ci mai mult sau mai puțin probabil; el nu este deci atât de mare pentru impresia senzorială a individului, ci devine mare abia prin durată și efectul cumulat, care nu fac o impresie atât de senzorială, deci atât de direct eficientă. De aceea nu va trebui neapărat ca una din ambele părți să se sustragă pericolului. De aici decurge că alungarea unuia din adversari nu are loc imediat și adesea nici nu se produce deloc.

57. Dacă acesta este cazul, de regulă, la sfârșitul luptei prin foc trebuie folosită pentru alungarea inamicului lupta corp la corp.

58. În schimb, forța de nimicire a luptei prin foc crește în aceeași măsură prin durată, cum s-a pierdut cea a luptei corp la corp prin decizia rapidă.

59. De aici a rezultat că scopul general al luptei prin foc nu mai constă în alungare, ci în efectul nemijlocit al armelor folosite, și anume în nimicire, adică, aplicând aceasta luptei colective, în distrugerea sau slăbirea forțelor armate inamice.

60. Dacă lupta corp la corp are ca scop *alungarea*, iar lupta prin foc *nimicirea* forțelor armate inamice, atunci prima trebuie considerată instrumentul propriu-zis al *deciziei*, a doua instrument al *pregătirii ei*.

61. Ambele păstrează totuși și o oarecare acțiune a celui alt principiu. Lupta corp la corp nu este lipsită de forța de nimicire, lupta prin foc de forța de a alunga.

62. Forța de nimicire a luptei corp la corp este în cele mai multe cazuri infimă, foarte des este cu totul nulă; de aceea, abia dacă ar mai fi luată în considerare, dacă n-ar crește iarăși mult, în unele cazuri, prin prizonieri.

63. Dar trebuie bine reținut că aceste cazuri apar, de cele mai multe ori, după ce lupta prin foc și-a și făcut efectul.

64. Așadar lupta corp la corp, fără lupta prin foc, ar avea, în actuala situație a armamentului, o forță de nimicire infimă.

65. Forța de nimicire a luptei prin foc poate fi intensificată, prin durată, la extrem, adică până la zdruncinarea sau epuizarea curajului.

66. Consecința este că partea cu mult cea mai mare în nimicirea forțelor armate inamice revine luptei prin foc.

67. Prin slăbirea inamicului ce are loc în lupta prin foc

a) fie că este motivată chiar retragerea sa,

b) fie că este pregătită lupta corp la corp.

68. Prin alungarea inamicului, urmărită în lupta corp la corp, se obține o victorie propriu-zisă, pentru că alungarea de pe câmpul de luptă este victorie. Dacă ansamblul este foarte mic, această victorie îl poate afecta în întregime și decide rezultatul.

69. Acolo unde lupta corp la corp a avut loc numai între părți ale ansamblului sau unde mai multe lupte corp la corp succesive constituie lupta de ansamblu, succesul într-o singură luptă poate fi considerat doar ca o victorie într-o *luptă parțială*.

70. Dacă acea parte ar fi o fracțiune importantă din ansamblu, acesta ar putea fi antrenat de ea și, deci, din victoria asupra părții ar decurge, direct, o victorie asupra ansamblului.

71. Dacă, însă, succesul luptei corp la corp nu este o victorie a ansamblului, el realizează întotdeauna unul din următoarele avantaje:

a) câștig de teren;

b) frângerea forței morale;

c) dezorganizarea adversarului;

d) distrugerea de forțe fizice de luptă.

72. Pentru luptă parțială, lupta prin foc trebuie, deci, considerată ca un act distructiv, lupta corp la corp ca un act decisiv. Cum trebuie considerate pentru lupta de ansamblu vom examina mai târziu.

Raportul ambelor feluri de luptă cu atacul și apărarea

73. Lupta mai constă din atac și apărare.

74. Atacul este intenția pozitivă, apărarea cea negativă.

Atacatorul vrea să-l alunge pe adversar, apărătorul vrea doar să se mențină.

75. Dar această menținere nu este simplă rezistență, nu e deci pasivitate, ci succesul ei depinde de o ripostă activă. Această ripostă este distrugerea forței armate atacatoare. Deci numai scopul apărării trebuie considerat negativ, nu și mijloacele sale.

76. Deoarece, însă, din menținerea poziției în apărare rezultă de la sine că adversarul trebuie să se retragă, pentru apărător, în ciuda scopului negativ, tot retragerea adversarului, faptul că el cedează, este indiciul victoriei.

77. Inițial, din pricina aceluiași scop, lupta corp la corp este elementul atacului.

78. Deoarece însă principiul de nimicire al luptei corp la corp este foarte slab, atacatorul care ar vrea să se servească exclusiv de ea, în majoritatea cazurilor, abia dacă ar putea fi considerat combatant și, în toate cazurile, jocul ar fi foarte inegal.

79. Numai la detașamente mici, sau când este exclusiv vorba de cavalerie, lupta corp la corp poate constitui întregul atac. Cu cât masele sunt mai mari, cu cât intră mai multă artilerie și infanterie în joc, cu atât mai puțin se face față numai cu lupta corp la corp.

80. Deci și atacul trebuie să includă atât cât este necesar din lupta prin foc.

81. În lupta prin foc ambele părți trebuie considerate egale în ce privește felul luptei. Cu cât raportul dintre lupta prin foc și lupta corp la corp este mai mult în favoarea primei, cu atât scade inegalitatea inițială dintre atac și apărare. Dezavantajele ce le mai prezintă, totuși, lupta corp la corp, la care atacatorul trebuie să recurgă până la urmă, trebuie să fie compensate prin avantajele specifice ale atacatorului și prin superioritatea forțelor.

82. Lupta prin foc constituie elementul firesc al apărătorului.

83. Acolo unde succesul (retragerea atacatorului) este realizat încă de lupta prin foc, nu mai este necesară lupta corp la corp.

84. Acolo unde nu se realizează acest succes și atacatorul trece la lupta corp la corp, ea trebuie adoptată și de apărător.

85. De fapt, apărarea nu exclude defel lupta corp la corp, acolo unde avantajele ei apar mai mari decât ale luptei prin foc.

Condiții favorabile în ambele feluri de luptă

86. Acum să examinăm mai de aproape natura ambelor feluri de luptă în general, pentru a cunoaște elementele ce le conferă superioritatea.

87. Luptă prin foc.

a) Superioritatea în folosirea armamentului (ea rezidă în organizarea și în valoarea trupelor).

b) Superioritatea în ceea ce privește formația (organizarea tactică) și tactica elementară, ca dispozițiuni permanente.

Când sunt folosite în luptă forțe armate instruite, aceste chestiuni nu mai pot fi luate în considerare, ele fiind date o dată cu forțele armate. Dar ele pot și trebuie să fie considerate ca obiect al teoriei luptei, în sensul cel mai larg.

c) Numărul.

d) Forma dispoziitivului în măsura în care nu a și fost cuprinsă la b.

e) Terenul.

88. Deoarece nu tratăm decât despre folosirea unor forțe armate instruite, a și b nu au ce căuta aici, ci trebuie luate doar oarecum în considerare, ca ceva dat.

89 a. Superioritatea numerică.

Dacă două mase inegale de infanterie și artilerie sunt dispuse în același spațiu paralel, opuse una alteia, dacă toate focurile trase ar fi lovituri în țintă asupra câte unui individ, numărul loviturilor în plin ar fi direct proporțional cu cel al trăgătorilor. Proporția loviturilor în plin ar fi aceeași dacă s-ar trage asupra unui obiectiv compact, deci dacă ținta n-ar mai fi fiecare om în parte, ci un batalion, o linie etc. De fapt, *chiar așa trebuie considerată marea majoritate a focurilor trase în război, chiar în luptele între pușcași*. Numai că ținta nu este compactă, ci este alcătuită din oameni și intervale. Aceste intervale se reduc în măsura în care numărul luptătorilor în același spațiu crește. Așadar, efectul unei lupte prin foc între adversari inegali ca număr va fi compus din numărul celor ce trag și efectivul trupelor inamice asupra cărora se execută foc; adică, cu alte cuvinte: în lupta prin foc, superioritatea numerică nu asigură un efect superior pentru că ceea ce se asigură prin numărul mare de focuri trase, se pierde cu cât cele inamice nimeresc mai în plin.

Să presupunem că, în același spațiu, 50 de oameni se află în fața unui batalion de 500 de oameni. Dacă din 50 de focuri nimeresc 30 în țintă, adică în patrulaterul ocupat de batalionul inamic, atunci din cele 500 de focuri, 300 vor nimeri în spațiul ocupat de cei 50 de oameni ai noștri. Cum cei 500 sunt însă așezați de zece ori mai înghesuți decât cei 50, deci din gloanțele noastre lovesc în plin de zece ori mai multe decât cele ale inamicului și, implicit, din cele 50 de focuri trase de noi vor fi nimeriți tot atâția inamici câți vor fi nimeriți din ai noștri, de cele 500 focuri trase de către inamic.

Chiar dacă, în realitate, rezultatul nu va fi întocmai cel de mai sus și dacă, în general, ar mai putea rămâne un mic avantaj de partea superiorității numerice, este cert totuși că, în esență, rezultatul acesta este: anume că efectul unilateral, adică succesul în lupta prin foc, departe de a merge în același pas cu superioritatea numerică, nu prea este afectat de aceasta.

Rezultatul acesta este de o importanță hotărâtoare, deoarece constituie baza acelei economii de forțe în acțiunea de nimicire pregătitoare, ce poate fi socotită unul din cele mai sigure mijloace pentru obținerea victoriei.

89 b. Să nu se creadă că acest rezultat ar duce la o absurditate și că de exemplu 2 oameni (cel mai mic număr ce poate ocupa un spațiu mai larg gândit ca țintă) ar trebui atunci să poată realiza cât cei 2 000, presupunând că cei 2 oameni ar ocupa un spațiu egal cu al celor 2 000. Dacă fiecare din cei 2 000 ar trage mereu drept înaintea sa, într-adevăr aceasta ar fi situația. Dacă, însă, efectivul celor aflați în inferioritate este atât de redus încât cel superior numeric este își îndreaptă focul concentrat asupra fiecărui om în parte, atunci firește trebuie să apară o mare diferență în privința efectului, căci acum premisa adoptată anterior, a unor simple trageri la țintă, nu mai este valabilă. De asemenea, în fața unei linii de foc prea slabe adversarul nici nu ar accepta lupta prin foc, ci ar alunga-o pe dată. Se vede deci că nu este permis să se extindă prea mult concluzia de mai sus, ea rămâne, însă, extrem de importantă. S-a văzut de sute de ori că o linie de foc a ținut în șah una de două ori mai numeroasă a inamicului și este lesne de înțeles că consecință are asta în economia forțelor.

89. c. Se poate deci afirma că fiecare din cele două părți are posibilitatea să întărească sau să slăbească efectul reciproc, adică întregul efect al focului, după cum introduce mai mulți sau mai puțini luptători în linia de foc.

90. Forma dispoziitivului poate fi:

a) Cu fronturi paralele și de egală lungime, atunci ea este indiferentă pentru ambele părți.

b) Cu fronturi paralele, dar cu extindere mai mare decât a inamicului, atunci este avantajoașă. Dar avantajul este, cum e lesne de înțeles, foarte limitat, din pricina bătaii armee.

c) învăluitoare. Atunci este favorabilă datorită dublului efect al focului și pentru că de aici rezultă implicit și extinderea mai mare a frontului.

Contrariile lui b și c constituie, de la sine, dezavantaje.

91. Terenul exercită o influență favorabilă în lupta prin foc.

a) Permițând acoperirea, ca un parapet.

b) Permițând ascunderea față de inamic, deci ca obstacol pentru o tragere ochită.

c) Ca obstacol pe calea de acces, prin care inamicul este reținut multă vreme în bătaia focului nostru și, totodată, stânenit în executarea focului propriu.

92. Avantajele care și manifestă eficacitatea în lupta corp la corp sunt aceleași ca în lupta prin foc.

93. Primele două aspecte (nr. 87 a și b) nu-și au locul aici. Este însă de remarcat că în lupta corp la corp superioritatea în folosirea armelor nu poate da loc la atât de mari deosebiri ca în lupta prin foc, în schimb, curajul joacă aici un rol cu totul hotărâtor. Aspectele menționate sub b devin deosebit de importante din pricina cavaleriei, care poartă o mare parte din luptele corp la corp.

94. Numărul este aici mult mai important decât în lupta prin foc; este aproape esențialul.

95. Forma dispozitivului este de asemenea mult mai hotărâtoare decât în lupta prin foc, și anume, la un front liniar este, dimpotrivă, mai favorabilă extinderea mai mică.

96. Terenul

a) Ca obstacol al accesului. În lupta corp la corp aceasta constituie cu mult principala lui eficacitate.

b) Prin ascundere. Aceasta favorizează surprinderea, deosebit de importantă în lupta corp la corp.

Analiza luptelor

97. Am văzut la nr. 23 că orice luptă constituie un ansamblu compus din multe verigi, a căror independență este diferită, scăzând cu cât eșalonul se află mai jos pe scara ierarhică. Putem examina acum mai îndeaproape această chestiune.

98. În fiecare luptă se poate considera, în mod logic, ca o verigă simplă eșalonul condus prin comandă, prin voce. De exemplu, un batalion, o baterie, un regiment de cavalerie etc., dacă aceste mase sunt efectiv adunate.

99. Acolo unde comanda prin voce nu mai parvine, îi ia locul ordinul, verbal sau scris.

100. Comanda prin voce nu este susceptibilă de gradații, ea este deja o parte a execuției. Ordinul însă prezintă nuanțe, de la cea mai categorică precizie, învecinată cu comanda prin voce, până la cea mai mare generalitate. Ordinul nu este însăși execuția, ci numai o dispoziție.

101. Tot ce este subordonat comenzii prin voce se supune voinței acestei comenzi; de cum însă ordinul apare în locul comenzii, începe și o anumită independență a eșaloanelor, deoarece ordinul are un caracter general, iar voința comandantului trebuie să-l completeze, dacă nu este suficient.

102. Dacă o luptă s-ar putea determina și prevedea dinainte exact, în toate părțile și evenimentele sale, concomitente și succesive, dacă deci planul luptei ar putea pătrunde până în cele mai mici detalii, ca la construirea unei mașini fără viață, ordinul nu ar fi afectat de această imprecizie.

103. Dar combatanții nu încetează niciodată să fie oameni și indivizi, nu pot fi transformați nicio dată într-o mașină lipsită de voință, iar terenul pe care ei luptă nu va fi decât rareori, sau nicio dată, unul perfect plan și gol, care să nu exercite nici o influență asupra luptei. Este deci absolut imposibil să se calculeze dinainte toate efectele.

104. Această insuficiență a planului crește o dată cu durata luptei și cu numărul combatanților. Lupta corp la corp a unui detașament mărunț este aproape în întregime cuprinsă în planul ei; în lupta prin foc, chiar a unor detașamente mici, dimpotrivă, din pricina duratei ei și a incidentelor posibile, planul nu poate ajunge în aceeași măsură la amănunte. Pe de altă parte, nici lupta corp la corp a unor mase mari, de pildă a unei divizii de cavalerie cu 2 000-3 000 de cai, nu poate fi determinată în asemenea măsură de prevederile planului inițial încât să nu trebuiască adesea să-l completeze voința unor comandanți. Pentru o mare bătălie, însă, în afară de începerea ei, planul nu poate indica decât liniile ei generale.

105. Deoarece această incapacitate a planului (dispozițiunii) crește o dată cu timpul și spațiul în care se desfășoară o luptă, va trebui, de regulă, să li se acorde eșaloanelor mai mari o mai mare libertate de acțiune decât celor mici, iar precizia ordinului va crește, cu cât se coboară scara ierarhică, până la acele eșaloane conduse de comanda prin voce.

106. Dar independența eșaloanelor va mai fi, însă, diferită și în funcție de împrejurările în care se află. Spațiul, timpul, caracterul terenului și al regiunii, natura sarcinii vor spori sau diminua independența unei unități.

107. În afară de această divizare planificată a luptei de ansamblu pe eșaloane distincte, poate apărea și una neintenționată și anume:

a) prin aceea că divizarea intenționată devine mai mare decât era prevăzută în plan;

b) prin aceea că apare o divizare acolo unde nici n-ar trebui să existe, ci comanda prin voce ar trebui să conducă totul.

108. Aceasta provine din împrejurări ce nu puteau fi prevăzute.

109. În consecință, apar rezultate inegale la eșaloane aparținând aceluiași ansamblu (și anume pentru că se pot afla în situații diferite).

110. Prin aceasta apare, la unele eșaloane, nevoia unei schimbări, ce nu figura în planul ansamblului.

a) Pentru că vor să evite dezavantajele terenului, efectivului, dispozitivului.

b) Pentru că obțin la toate aceste puncte avantaje, pe care vor să le valorifice.

111. Urmarea este că, adesea fără voie, adesea mai mult sau mai puțin intenționat, lupta prin foc se transformă în luptă corp la corp și invers.

112. Sarcina este atunci de a introduce această modificare în planul ansamblului, astfel încât:

a) în cazul unui insucces, acesta să fie remediat într-un fel sau altul;

b) în cazul unui succes, acesta să fie exploatat pe cât posibil, fără a risca o răsturnare a situației.

113. Așadar, fracționarea intenționată și neintenționată a luptei de ansamblu în lupte parțiale, mai mult sau mai puțin independente, constituie factorul care generează trecerea de la o formă de luptă la alta în cadrul luptei de ansamblu, atât între luptă corp la corp și lupta prin foc, cât și între atac și apărare.

114. Acum ne mai rămâne să considerăm, în această privință, ansamblul.

Lupta constă din două acte, actul distructiv și actul decisiv

115. a. Din lupta prin foc, cu principiul ei de distrugere, și din lupta corp la corp, cu principiul ei de alungare, rezultă conform nr. 72 două acte diferite pentru lupta parțială: un act distructiv și un act decisiv.

115. b. Cu cât masele sunt mai mici, cu atât mai mult aceste două acte vor consta dintr-o simplă luptă prin foc și o simplă luptă corp la corp.

116. Cu cât cresc masele, cu atât mai mult ambele acte vor trebui considerate colectiv, astfel încât actul distructiv să constea dintr-un număr de lupte prin foc, existând concomitent și succesiv, iar actul decisiv, de asemenea, din mai multe lupte corp la corp.

117. În felul acesta nu numai că se continuă divizarea luptei, dar se și extinde tot mai mult, pe măsură ce masele de combatanți cresc, prin faptul că actul distructiv și actul decisiv se separă tot mai mult, în timp, unul de altul.

Actul distructiv

118. Cu cât ansamblul este mai mare, cu atât nimicirea fizică devine mai importantă, căci:

a) Cu atât este mai mică influența comandantului. Această influență este, însă, mult mai esențială în lupta corp la corp decât în lupta prin foc.

b) Cu atât este mai mică inegalitatea morală. La mase mari, de exemplu armate întregi, nu mai rămâne decât diferența dintre națiuni; la mase mai mici, se adaugă diferențele dintre unități și cele dintre indivizi, în fine anumite împrejurări deosebite întâmplătoare, care, la masele mari, se compensează.

c) Cu atât mai adânc este dispozitivul, adică cu atât mai multe rezerve sunt disponibile pentru alimentarea luptei, după cum vom vedea mai jos. Crește, așadar, numărul luptelor distincte și, în consecință, durata luptei de ansamblu, iar prin aceasta se reduce influența primei clipe, întotdeauna atât de hotărâtoare când este vorba de alungarea inamicului.

119. Din numărul precedent rezultă că cu cât ansamblul este mai mare, cu atât mai mult nimicirea fizică trebuie să pregătească deznodământul.

120. Această pregătire constă în faptul că masa luptătorilor scade de ambele părți, raportul se schimbă însă în favoarea noastră.

121. Prima condiție este suficientă, dacă suntem superiori din punct de vedere moral sau fizic, a doua este necesară dacă lucrurile nu stau așa.

122. Nимicirea forțelor armate inamice constă:

a) în tot ce este scos fizic din luptă, morți, răniți, prizonieri;

b) în ceea ce este epuizat fizic și moral.

123. Într-o luptă prin foc, de mai multe ore, în care o trupă a suferit o pierdere importantă, de pildă $1/4$ sau $1/3$ din efectiv, restul trebuie considerat deocamdată aproape ca o zgură arsă. Aceasta deoarece:

a) Oamenii sunt epuizați fizic.

b) Și-au consumat munițiile.

c) Pustile sunt îmbăcsite.

d) Mulți au părăsit câmpul de luptă împreună cu răniții, fără a fi ei înșiși răniți.

e) Ceilalți au sentimentul că au făcut destul pentru ziua de azi și, o dată retrași din zona primejdie, nu se întorc cu plăcere acolo.

f) Sentimentul inițial de curaj s-a tocit, combativitatea a fost satisfăcută.

g) Organizarea și ordinea inițială sunt, în parte, destrămate.

124. Urmările e și f intervin mai mult sau mai puțin, după cum lupta a fost sau nu încununată de succes. O trupă care a câștigat teren sau a apărât cu succes terenul ce i-a fost încredințat poate fi mai curând folosită din nou, decât una respinsă.

125. a. Sunt de luat în considerare două consecințe ale celor enunțate sub nr. 123.

Prima este *economia de forțe*, rezultând din folosirea în lupta prin foc a unor forțe mai mici decât cele folosite de inamic. Căci dacă nimicirea forțelor în lupta prin foc nu provine numai din pierderea celor scoase din luptă, ci și din faptul că toate forțele ce au participat la luptă sunt slăbite, bineînțeles că slăbirea va fi mai mică pentru cel care a folosit mai puține forțe.

Dacă 500 de oameni au fost în stare să țină în șah 1 000 de oameni, atunci, la pierderi egale de ambele părți, pe care le presupunem de 200 oameni, unuia îi rămân 300 de oameni epuizați, celuilalt 800 de oameni din care 300 epuizați, iar 500 proaspeți*.

125. b. A doua consecință este că slăbirea adversarului, *deci nimicirea forțelor armate inamice*, are o amploare mult mai mare decât numărul morților, răniților și prizonierilor. Dacă numărul acestor pierderi constituie, să zicem, 1/6 din efectivul total, ar trebui să rămână deci 5/6. Dar din aceste 5/6 nu sunt utilizabile decât rezervele cu totul intacte și trupele care, deși au fost utilizate, încă n-au suferit mult, iar restul (poate 4/6) trebuie considerat caput mortuum**.

126. Această reducere a maselor în acțiune este primul obiectiv al actului distructiv, pentru că decizia nu poate fi obținută decât împotriva unor mase mai mici.

127. Dar nu mărirea absolută a maselor este cea care constituie un obstacol în calea deciziei (deși și mărirea absolută își are rolul ei; 50 oameni contra 50 pot ajunge pe loc la o decizie, dar 50 000 contra 50 000 nu), ci *mărirea relativă*. Dacă într-adevăr 5/6 din total și-au măsurat deja reciproc forțele în actul distructiv, ambii înalți comandanți, chiar de ar fi rămas într-un echilibru perfect, sunt totuși mult mai apropiați de hotărârea finală pe care o au de luat și nu mai este nevoie decât de un impuls relativ mic pentru a provoca decizia. Așa este, fie că șesimea rămasă aparține unei armate de 30 000 de oameni, deci să aibă 5 000 de oameni, fie unei armate de 150 000 de oameni, să aibă deci 25 000 de oameni.

128. Dar intenția principală a ambelor părți în actul distructiv este să obțină o superioritate pentru sine în vederea actului decisiv.

129. Aceasta poate fi obținută prin nimicirea forțelor fizice inamice, dar și prin celelalte cauze enunțate la nr. 4.

130. În actul distructiv există, așadar, o tendință firească de a folosi avantajele ce se oferă, atât de bine cât o permit împrejurările.

131. Lupta maselor mai mari se descompune, însă, totdeauna în mai multe lupte parțiale (nr. 23), care sunt mai mult sau mai puțin independente și, deci, trebuie să comporte adesea atât un act distructiv, cât și unul decisiv, dacă vrem să exploatăm avantajele obținute cu primul.

132. Prin abila și fericita intervenție a luptei corp la corp se vor obține mai ales avantajele urmărite în distrugerea curajului inamic, a organizării sale și în câștigarea de teren.

133. Dar chiar și distrugerea fizică a forțelor armate inamice este sporită mult prin această intervenție, căci prizonierii se pot face numai în lupta corp la corp.

Când, deci, un batalion este zdruncinat de focul nostru, când atacul nostru la baionetă îl respinge din poziția sa favorabilă, iar noi trimitem în urmărire sa câteva escadroane, se înțelege cum acest succes parțial va pune importante avantaje de tot felul în balanța succesului general; aceasta, firește, cu condiția ca treaba să se facă fără să ajungem în încurcătură cu această trupă pe cale de a învinge, căci dacă, în cursul operațiilor, batalionul și escadroanele noastre ar cădea în mâinile unor forțe inamice superioare, această decizie parțială ar fi fost încercată într-un moment nepotrivit.

134. Exploatarea acestor succese parțiale stă în mâna comandanților subordonați și conferă o mare superioritate acelor armate care au ofițeri cu experiență în fruntea diviziilor, brigăzilor, regimentelor, batalioanelor, bateriilor etc.

135. Astfel, fiecare din cei doi înalți comandanți caută să dobândească pentru sine, încă în actul distructiv, acele avantaje care asigură decizia, sau măcar o pregătesc.

136. Cele mai importante obiecte dintre toate sunt aici, întotdeauna, piesele de artilerie capturate și terenul cucerit.

137. Acesta din urmă crește în importanță dacă inamicul se află angajat în apărarea unei poziții puternice.

138. Astfel de ambele părți, îndeosebi însă de partea atacatorului, actul distructiv este deja o prudentă progresiune spre obiectiv.

139. Deoarece în lupta prin foc numărul hotărâște atât de puțin (n. 53), urmează de la sine tendința de a se rezolva lucrurile aici cu cât mai puține forțe posibil.

* Greșeală de redactare la Clausewitz. Redactarea consecventă în intenția autorului ar suna: „Dacă dintr-un corp de 1 000 oameni numai 500 ar fi folosiți pentru a ține în șah 1 000 de oameni, restul fiind păstrați în rezervă, atunci la pierderi egale de ambele părți, pe care le presupunem de câte 200 de oameni, unuia îi rămân 800 de oameni epuizați, celuilalt tot 800, din care 300 epuizați și 500 proaspeți” (n. tr.).

** În latinește cap de mort, aici în sens de inutilizabil, i se pune cruce (n. tr.).

140. Deoarece în actul distructiv predomină lupta prin foc, domină în acesta și tendința spre cea mai mare economie a forțelor.

141. Deoarece în lupta corp la corp numărul este atât de esențial, va trebui adesea folosită o majoritate și pentru deciziile luptelor parțiale în actul distructiv.

142. În general, însă, spiritul de economie trebuie să predominie și aici, și nu vor fi, de regulă, corespunzătoare decât acele decizii care se rezolvă fără o mare superioritate numerică, oarecum de la sine.

143. Un efort prematur pentru obținerea deciziei are drept consecință:

a) dacă este făcut cu economie de forțe, să dăm peste forțe superioare; sau

b) dacă au fost folosite forțele cuvenite, să ne epuizăm prea devreme.

144. Întrebarea dacă este oportun să se încerce obținerea deciziei se repetă deci foarte des în interiorul actului distructiv, ea intervine, însă, și la sfârșitul acestuia, pentru decizia finală.

145. Actul distructiv are, de aceea, tendința firească de a se transforma, în anumite puncte, în actul decisiv, pentru că orice avantaj, ce se prezintă pe parcursul lui, se poate dezvolta deplin abia prin decizia devenită o necesitate.

146. Cu cât mijloacele folosite în actul distructiv sunt mai eficace, ori cu cât a fost mai mare superioritatea fizică sau morală, cu atât mai puternică va fi această tendință a ansamblului.

147. În cazul unor succese mărunte, al unor rezultate negative sau în cazul superiorității adversarului această tendință poate fi însă, în fiecare punct, atât de puțin frecventă și de slabă, încât pentru ansamblu să nici nu existe.

148. Această tendință firească poate duce, atât în cazuri anume, cât și în general, la decizii premature; este însă foarte departe de a fi, pentru asta, un rău, ci este dimpotrivă o particularitate necesară a actului distructiv, pentru că, fără ea, s-ar irosi multe prilejuri.

149. Judecata comandantului fiecărei verigi și cea a înaltului comandant în ce privește ansamblul, trebuie să hotărască dacă ocazia ce se oferă este favorabilă unei decizii sau ba, adică dacă nu duce la o întorsătură nefavorabilă și, prin aceasta, la un rezultat negativ.

150. Conducerea luptei, în ce privește pregătirea premergătoare deciziei sau, mai bine zis, punerea ei la cale, constă deci în organizarea unei lupte prin foc și, în sensul mai larg, al unui atac distructiv și în a-i fixa acestuia o durată corespunzătoare, adică a permite să intervină decizia abia atunci când se crede că actul distructiv și-a făcut în suficientă măsură efectul.

151. Această hotărâre, însă, nu se va putea lua după ceas, nici nu va rezulta din simple relații de durată, ci din situațiile create, din indicii că s-a și realizat o superioritate.

152. Deoarece, însă, actul distructiv, când este însoțit de succes, tinde de la sine spre decizie, comandantului îi revine mai mult sarcina să aprecieze când și unde a sosit momentul să-i dea frâu liber.

153. Dacă tendința spre decizie în actul distructiv ar fi foarte slabă, aceasta ar fi și un indiciu destul de sigur că nu se poate conta pe o victorie.

154. În acest caz, deci, comandanții și înalții comandanți, de cele mai multe ori, nu vor realiza ei decizia, ci aceasta le va fi impusă.

155. Acolo unde, totuși, ea va trebui să fie realizată, va decurge dintr-un ordin categoric, care trebuie să fie însoțit de toate mijloacele de influențare personală de care dispune conducerea pentru încurajarea și antrenarea trupe.

Actul decisiv

156. Decizia este acel eveniment prin care unul din înalții comandanți este determinat să hotărască retragerea.

157. Motivele pentru retragere le-am enunțat la nr. 4. Ele se pot ivi treptat, prin aceea că, încă în actul distructiv, se acumulează un insucces minor după altul, iar hotărârea se va lua, deci, fără vreun eveniment propriu-zis decisiv. În acest caz nu are loc un act decisiv distinct.

158. Hotărârea poate fi, însă, generată și de un singur eveniment, deosebit de nefavorabil, deci brusc, după ce până atunci totul mai plutise în echilibru.

159. În acest caz, *acel* act al adversarului, care a generat respectivul eveniment, trebuie considerat ca actul decisiv.

160. Cazul cel mai obișnuit, însă, este ca, în cursul actului distructiv, decizia să se maturizeze treptat, dar hotărârea celui învins să primească ultimul impuls de la un eveniment deosebit. Deci, și în acest caz, decizia trebuie considerată ca impusă de noi.

161. Dacă decizia este din cele impuse de noi trebuie să fie o acțiune pozitivă.

a) Aceasta poate fi un atac.

b) Dar și simpla aducere a unor noi rezerve, ce fuseseră ținute ascunse până atunci.

162. În cazul detașamentelor mai mici, lupta corp la corp, într-un singur asalt, este adesea suficientă pentru a obține decizia.

163. În cazul detașamentelor mai mari, încă poate fi de ajuns atacul prin mijlocirea unei simple lupte corp la corp, dar atunci cu greu va fi suficient un singur asalt.

164. Dacă este vorba de detașamente și mai mari, intervine și lupta prin foc, după cum, în atacurile cu mase importante de cavalerie, intervine artileria călare.

165. În cazul maselor mari, constituite din toate armele, decizia nu va consta niciodată dintr-o simplă luptă corp la corp, ci va mai fi necesară încă o luptă prin foc.

166. Dar această luptă prin foc va avea atunci stilul asaltului, ea va fi folosită mai masată, deci cu o eficiență foarte concentrată în timp și spațiu, ca o scurtă pregătire a asaltului propriu-zis.

167. Dacă decizia nu mai constă dintr-o singură luptă corp la corp, ci dintr-un șir de lupte, concomitente și succesive, de ambele feluri, atunci devine prin aceasta un act distinct al luptei de ansamblu, cum s-a și spus, în general, la nr. 115 și următoarele.

168. În acest act va predomina lupta corp la corp.

169. În aceeași măsură în care predomină lupta corp la corp va predomina atacul, deși în unele puncte, pot avea loc acțiuni de apărare.

170. Spre sfârșitul unei bătălii, grija pentru calea de retragere devine tot mai importantă, de aceea acțiunea asupra acesteia devine un mijloc important în obținerea deciziei.

171. Acolo unde împrejurările o permit, planul bătăliei va fi, de aceea, încă de la început, orientat spre acest punct.

172. Cu cât bătălia sau lupta se desfășoară în spiritul acestui plan, cu atât se vor dezvolta mijloacele de acțiune asupra căii de retragere inamice.

173. Un alt mijloc important de a dobândi victoria îl constituie dezorganizarea dispozitivului. Structura ingenioasă cu care trupele intră în luptă suferă considerabil în lunga luptă distructivă în care li se sleiesc forțele. Dacă această zdruncinare și slăbire a ajuns la un anumit punct, o înaintare rapidă cu mase concentrate a unuia din adversari, în interiorul dispozitivului de luptă al celui alt, poate provoca o mare derută, care nu-i mai permite să se gândească la vreo victorie, ci cere toate forțele pentru a pune în siguranță diferitele părți componente și a reface, de bine de rău, coeziunea ansamblului.

174. Din toate cele spuse până acum rezultă că, dacă în actul de pregătire predomină cea mai mare economie de forțe, în actul decisiv trebuie să predomine copșirea inamicului prin număr.

175. După cum în actul de pregătire trebuie să predomine răbdarea, fermitatea și sângele rece, în actul decisiv trebuie să predomine îndrăzneala și înflăcărarea.

176. Din cei doi înalți comandanți, de obicei, numai unul impune decizia, celălalt o acceptă.

177. Când totul mai este încă în echilibru, decizia poate fi impusă de

a) atacator

b) apărător.

178. Deoarece atacatorul are scopul pozitiv, este cel mai firesc ca el să o impună și, de aceea, acest caz și este cel mai frecvent.

179. Dar, dacă echilibrul este deja sensibil perturbat, decizia poate fi impusă

a) de înaltul comandant care este în avantaj,

b) de cel care este în dezavantaj.

180. Primul caz este evident cel mai firesc, și dacă acest înalt comandant este totodată atacatorul, devine și mai firesc, deci nu vor exista decât puține cazuri în care decizia să nu pornească de la acest înalt comandant.

181. Dacă, însă, apărătorul se află în avantaj este de asemenea firesc ca el să impună decizia, astfel încât situația ce s-a instalat treptat este mai hotărâtoare decât intenția inițială privitoare la atac și apărare.

182. Un atacator aflat deja într-un dezavantaj sensibil și care totuși mai impune decizia vede în aceasta ultima încercare de a-și realiza intenția inițială. Dacă apărătorul aflat în avantaj îi lasă timp pentru o asemenea acțiune, atunci este desigur în natura intenției pozitive a atacatorului de a mai face o astfel de ultimă încercare.

183. a. Un apărător în sensibil dezavantaj și care vrea totuși să impună decizia face ceva ce trebuie considerat cu totul contrar naturii lucrurilor, un act de desperare.

183. b. Succesul în actul decisiv se orientează după relațiile ce au fost dezvoltate mai sus, astfel încât, de regulă, va fi numai al celui care impune decizia, dacă aceasta decurge din situații firești.

184. Acolo unde totul mai era în echilibru, succesul este de obicei de partea celui ce impune decizia, căci în momentul unei bătălii maturizate pentru decizie, în care forțele s-au sleit reciproc, principiul pozitiv are o pondere mult mai mare decât la începutul bătăliei.

185. Înaltul comandant căruia i se impune decizia poate fie să se lase determinat de aceasta la retragere imediată și să evite apoi orice luptă, fie să continue lupta.

186. Dacă o continuă, aceasta nu poate fi decât

a) ca început al retragerii sale, căutând astfel să câștige timp, pentru a-și lua măsurile;

b) ca o luptă adevărată, din care se mai poate spera un succes.

187. Dacă înaltul comandant care acceptă decizia se află într-o situație foarte favorabilă, poate continua chiar să rămână în apărare.

188. a. Dacă, însă, decizia a rezultat din situații firești, adică favorabile celui care o impune, înaltul comandant care o acceptă va trebui să treacă și el, mai mult sau mai puțin, la o apărare activă,

adică să întâmpine asaltul cu asalt, în parte pentru că avantajele firești ale apărării (poziție, dispunere, surprindere), se epuizează treptat în cursul luptei și la urmă nu rămâne mult din ele, în parte pentru că, cum am spus-o la nr. 184, principiul pozitiv capătă o pondere tot mai mare.

Separarea lor în timp

188. b. Părerea expusă aici, că fiecare luptă se împarte în două acte distincte, va întâmpina la prima examinare multă opoziție.

189. Această opoziție va rezulta, pe de o parte, dintr-o părere obișnuită, greșită despre luptă, pe de altă parte, din aceea că se acordă o importanță prea pedantă noțiunii de separare.

190. Opoziția dintre atac și apărare este gândită prea mare, cele două activități sunt văzute prea net antitetic sau, mai curând, se presupune existența opoziției acolo unde, în practică, nici nu există.

191. Consecința este că i se atribuie atacatorului, din prima până în ultima clipă, o tendință constantă, neîncetată de a înainta, iar încetinirea mișcării de înaintare este întotdeauna gândită ca în întregime involuntară și impusă *nemijlocit* de rezistență.

192. După această concepție, nimic nu este mai firesc decât ca fiecare atac să înceapă cu cea mai mare energie.

193. Pentru artilerie, chiar și în această concepție, ne-am și obișnuit totuși cu o acțiune de pregătire, pentru că era totuși prea evident că, altfel, în majoritatea cazurilor ar fi inutilă.

194. Altminteri, însă, acea tendință exclusivă de a înainta a fost socotită atât de firească încât atacul, executat fără a trage un singur foc, era considerat un fel de ideal.

Chiar și Frederic cel Mare a considerat, până la bătălia de la Zorndorf¹⁸, executarea focului în timpul atacului ca ceva ce nu se cade...

195. Dacă s-a mai revenit într-o dată, ulterior, asupra acestei credințe, totuși majoritatea mai credea și azi că atacatorul *n-are putea ocupa prea curând* punctele cele mai importante ale unei poziții.

196. Chiar și cei ce fac cele mai mari concesii focului tot vor să treacă imediat la atac, să execute din imediata apropiere câteva salve de batalion și apoi să atace la baionetă.

197. Dar o privire asupra istoriei militare și o privire asupra armamentului nostru arată că respirația absolută a focului în timpul atacului este o absurditate.

198. O familiarizare ceva mai mare cu lupta și îndeosebi experiența practicii ne mai învață că o trupă care a început să execute foc rareori mai poate fi folosită pentru un asalt puternic. În consecință, concesiile de la nr. 196 este fără valoare.

199. În fine, istoria militară prezintă o imensă mulțime de cazuri în care un avantaj cucerit a trebuit să fie abandonat, iarăși cu mari pierderi, deoarece înaintarea fusese imprudentă. Așadar, nici principiul enunțat la nr. 195 nu poate fi acceptat.

200. Afirmăm, deci, că întreaga concepție menționată aici despre natura neamestecată a atacului, dacă ne este permisă această expresie, este falsă, deoarece nu corespunde decât unor cazuri extrem de rare, foarte particulare.

201. Dacă, însă, un început cu lupta corp la corp și cu decizia nu este în natura lucrurilor, la luptele mai mari apare de la sine o împărțire în *pregătirea* deciziei prin foc și în *decizie*, adică în cele două acte de care ne-am ocupat.

202. Am recunoscut că, în luptele foarte mici (de exemplu între mici pâlcuri de cavalerie), această împărțire poate să nu aibă loc. Se naște acum întrebarea dacă, nu cumva, separarea nu dispare până la urmă, iarăși, atunci când masele ating anumite proporții. Nu că ar putea înceta folosirea focului, aceasta ar fi fost o contradicție în sine, ci și în sensul că ar înceta separarea netă a celor două activități, astfel încât ele să nu mai poată fi considerate ca două acte distincte.

203. S-ar putea poate spune că un batalion ar trebui să execute foc înainte de a porni la asalt; o acțiune trebuie să o precedă pe cealaltă, rezultă deci două acte diferite – dar numai pentru batalion, nu și pentru unitatea mai mare, brigada. Aceasta nu are o perioadă distinctă de foc și alta de decizie, aceeași pentru toate batalioanele; brigada are de urmărit din capul locului obiectivul ce i-a fost desemnat și lasă batalioanelor grija dingerii acestor acțiuni.

204. Cine nu-și dă seama că astfel s-ar pierde orice unitate? Dat fiind că batalioanele luptă foarte aproape unul de altul, succesele și insuccesele unuia trebuie în mod necesar să-l influențeze pe celălalt, iar față de eficacitatea redusă a focului flintelor noastre și, implicit, față de durata sa considerabilă, dacă este să fie eficace, influența respectivă trebuie să devină, din pricina acestei durate, mai mare și mai decisivă. Chiar și numai din acest motiv, la brigadă trebuie să apară o anumită împărțire generală a timpului pentru lupta distructivă și pentru cea decisivă.

205. Dar un motiv și mai important este că pentru decizie se folosesc de preferință trupe proaspete, cel puțin alte trupe decât cele ce au participat la actul distructiv; acestea se iau însă din rezerve; prin natura lor, însă, rezervele trebuie să fie un bun comun, nu pot fi împărțite, dinainte, pe batalioane.

206. După cum necesitatea unei împărțiri generale a luptei trece de la batalioane la brigadă, așa trece de la aceasta la divizie și de la divizie la unități și mai mari.

207. Deoarece, însă, părțile unui ansamblu (verigi de ordinul unu) devin cu atât mai independente cu cât ansamblul este mai mare, desigur că și unitatea ansamblului va acționa mai puțin restrictiv

asupra lor, și așa se face că, într-o luptă parțială, pot avea loc, și vor avea loc, cu atât mai multe acte decisive cu cât ansamblul este mai mare.

208. Așadar, la un eșalon mai mare, deciziile nu se vor uni în aceeași măsură într-un singur ansamblu, cum se întâmplă la un eșalon mai mic, ci se vor distribui mai mult în timp și spațiu; dar tot va rămâne mereu observabilă o separare evidentă a celor două acțiuni diferite, în cea inițială și cea finală.

209. Eșaloanele, însă, pot fi atât de mari, distanța dintre ele poate deveni atât de importantă încât, deși activitatea lor în luptă mai depinde încă de voința înaltului comandant (ceea ce condiționează independența luptei), este posibil ca această conducere să se limiteze doar la o singură indicație inițială sau, cel mult, la câteva în tot decursul luptei; în acest caz, un asemenea eșalon include în sine, aproape în totalitate, întregul organism al luptei.

210. Cu cât mai mari sunt deciziile ce îi revin unui eșalon, după situația sa, cu atât mai mult acestea vor participa la determinarea deciziei ansamblului, iar relațiile dintre eșaloane pot fi concepute astfel încât decizia lor să cuprindă și decizia ansamblului, un act decisiv distinct pe ansamblu nemai fiind, așadar, necesar.

211. Exemplu. Într-o bătălie mare, ale cărei eșaloane de ordinul unu sunt corpurile de armată, o brigadă poate primi, chiar de la început, misiunea de a cucerii un sat. În acest scop se va folosi pentru sine de actul ei distructiv și de cel decisiv. Cucerirea satului poate avea asupra deciziei ansamblului mai multă sau mai puțin influență, dar nu este în firea lucrurilor ca ea să determine într-un grad înalt această decizie sau chiar s-o constituie singură, pentru că, la începutul bătăliei, o brigadă ar fi un eșalon prea mic al ansamblului. În schimb, se poate foarte bine gândi că toată cucerirea acestui sat ar mai ține de măsurile de distrugere prin care forțele armate inamice urmează doar să fie slăbite și zdruncinate.

Dacă ne imaginăm, în schimb, un corp de armată puternic, reprezentând poate o treime sau chiar jumătate din ansamblu, cu misiunea de a cucerii o anumită parte importantă a poziției inamice, această parte poate fi foarte lesne atât de importantă încât să decidă asupra întregii situații, astfel încât, dacă corpul și-a atins scopul, o altă decizie să nu mai fie necesară. Dar sunt ușor de închipuit astfel condițiile încât, din pricina distanței și a terenului, acestui corp să nu-i poată parveni, în cursul bătăliei, decât puține ordine, trebuind deci să-i fie ordonate concomitent pregătirea și decizia. În felul acesta, actul decisiv comun poate să dispară cu totul și să fie descompus în acte decisive distincte ale câtorva mari eșaloane.

212. Într-adevăr, acesta este des cazul în bătăliile mari, iar o concepție exagerată despre separarea celor două părți, în care descompunem lupta, ar fi în contradicție cu desfășurarea unei astfel de bătălii.

213. Dar stabilind această deosebire în activitatea de luptă și acordându-i mare importanță, nu a fost *defel intenția noastră* să punem acest accent pe izolarea și separarea regulată a celor două activități și s-o postulăm ca un principiu practic, ci vrem doar să separăm, și în concepție, ceea ce este esențial diferit și să arătăm cum această diferență lăuntrică stăpânește de la sine și *forma luptei*.

214. Separarea în formă se arată cel mai precis în luptele foarte mici, în care se contrapon simpla luptă corp la corp și lupta prin foc. Contrastul devine mai puțin puternic atunci când eșaloanele devin mai mari, pentru că atunci se regăsesc, în ambele acte, ambele forme de luptă de la care ele au provenit. Dar actele înseși devin mai ample, au o durată mai mare și, deci, se separă mai mult în timp.

215. Pentru ansamblu separarea poate de asemenea să înceteze, în măsura în care decizia a și fost trecută asupra eșaloanelor imediat inferioare. Dar, chiar și atunci, tot se va mai arăta, în ansamblu, o urmă a acestei separări, deoarece tot se va tinde la a coordona, în raport de timp, deciziile acestor eșaloane, fie că se consideră necesară realizarea deciziei absolut concomitent sau realizarea ei într-o anumită ordine.

216. Deci, nici pentru ansamblu distincția dintre aceste două acte nu se va pierde niciodată cu totul, iar ce s-a pierdut din această distincție pentru ansamblu se va regăsi la eșaloanele imediat inferioare.

217. Astfel trebuie, deci, înțeleasă concepția noastră și, astfel înțeleasă, pe de o parte nu-i va lipsi realitatea, pe de altă parte va atrage atenția conducătorului unei lupte, fie ea mică sau mare, parțială sau de ansamblu, asupra necesității de a da fiecăruia din ambele acte partea cuvenită, ca nici să nu se facă lucrurile în pripă, nici să nu se piardă vreo ocazie.

218. Sunt primate lucrurile dacă nu se dă suficient spațiu și timp principiului distrugerii, dacă sunt făcute superficial; consecința este un rezultat nefavorabil al deciziei, care ori nu mai poate fi remediat deloc, ori rămâne, totuși, un dezavantaj important.

219. Se pierde ocazia peste tot unde, din lipsă de curaj sau din cauza unei concepții greșite, nu s-a realizat o decizie devenită posibilă; consecința este, în orice caz, risipă de forțe, dar mai poate fi un dezavantaj pozitiv, pentru că maturitatea deciziei nu depinde numai de durata distrugerii, ci și de alte împrejurări, adică de ocazia pricinică.

Planul luptei. Definiție

220 a. Planul luptei face posibilă unitatea ei; orice acțiune colectivă are nevoie de asemenea unitate. Această unitate nu este altceva decât scopul luptei; de la el pornesc dispozițiile necesare tuturor eșaloanelor pentru a atinge cel mai bine acest scop. Stabilirea scopurilor și a dispozițiilor ce decurg din el constituie, deci, planul.

220 b. Noi înțelegem aici prin plan toate dispozițiile date pentru luptă, fie înaintea acesteia, fie la începutul sau pe parcursul ei; adică întreaga acțiune a spiritului asupra materiei²¹⁹.

220 c. Există evident o deosebire esențială, pe de o parte, între dispozițiile ce trebuie date în mod necesar înaintea luptei, și pot fi date înainte, iar, pe de altă parte, cele pe care le naște momentul.

220 d. Primele constituie planul, în adevăratul sens al cuvântului, celelalte pot fi denumite *conducerea*²²⁰.

221. Deoarece aceste dispoziții, pe care le naște momentul, își au cel mai bogat izvor în acțiunea reciprocă a ambilor adversari, vom reține și examina mai îndeaproape această deosebire când ne vom ocupa de acțiunea reciprocă.

222. O parte din plan se și include în mod stereotip în formația forțelor armate, prin care numărul mare al verigilor se reduce la puține.

223. În lupta parțială, această formație este mai importantă decât în lupta de ansamblu, ea constituie adesea întregul plan, și aceasta cu atât mai mult cu cât partea este mai mică. Un batalion nu dă într-o bătălie de mari proporții mult mai multe dispoziții decât îi sunt prescrise prin regulament și prin câmpul de instrucție; pentru o divizie, însă, acestea nu sunt suficiente, aici devin deja mai necesare dispozițiile individuale.

224. În lupta de ansamblu, chiar și la cel mai mic detașament, formația constituie arareori tot planul, și acesta dizolvă adesea formațiile ca să obțină libertate pentru dispoziții individuale. Un escadron care execută un atac prin surprindere asupra unui mic post inamic se împarte în mai multe coloane separate, întocmai ca cea mai mare armată.

Obiectivul planului

225. Scopul luptei face unitatea planului; putem să-l considerăm ca obiectivul lui, respectiv ca acea direcție spre care trebuie să convergă toate activitățile.

226. Scopul luptei este victoria, deci tot ceea ce condiționează victoria și este enumerat la nr. 4.

227. Toate elementele enumerate la nr. 4 pot fi atinse în luptă numai prin nimicirea forței armate inamice; nimicirea apare, deci, ca fiind, pentru toate, mijlocul.

228. În majoritatea cazurilor, însă, nimicirea este chiar scopul principal.

229. În acest caz, planul este orientat spre cea mai mare nimicire posibilă a forțelor armate inamice.

230. În cazurile în care altele din elementele enunțate la nr. 1 sunt considerate mai importante decât nimicirea forței armate inamice, aceasta ocupă, ca mijloc, o poziție secundară. În acest caz nu se mai cere nimicirea cea mai mare posibilă, ci doar una suficientă. Atunci se poate merge spre obiective pe căile cele mai scurte.

231 a. Există cazuri în care elementele enunțate la nr. 4, c, d, e, f, g, care determină retragerea inamicului, pot fi realizate cu totul fără nimicirea forțelor armate inamice; în acest caz, inamicul a fost înfrânt printr-o manevră și nu printr-o luptă. Dar înfrângerea această nu este pentru noi o victorie și, așadar, nu este utilizabilă decât dacă urmărim cu totul alte scopuri decât o victorie.

231 b. În aceste cazuri, folosirea forțelor armate tot va mai presupune ideea unei lupte, deci a unei nimiciri de forțe armate inamice, dar numai ca *posibilă*, nu ca *probabilă*. Căci îndreptându-ne intenția asupra altor elemente decât nimicirea forțelor armate inamice, se presupune că aceste alte elemente vor fi eficiente și nu vor permite să se ajungă la o rezistență notabilă. Dacă această presupunere n-ar putea fi făcută, nici nu s-ar putea fixa intenția pe aceste elemente, iar dacă presupunerea ar fi greșită, planul ar fi eronat.

232. Din numărul precedent rezultă că, în toate cazurile în care o nimicire însemnată a forțelor armate inamice devine condiția victoriei, ea trebuie să și fie obiectivul principal al planului.

233. Deoarece, însă, o manevră ca atare nu este o luptă, ci folosește numai lupta, în măsura în care nu reușește ca manevră, nici legile pentru lupta de ansamblu nu se pot potrivi în cazul manevrei, iar elementele specifice, eficiente în manevră, nu pot constitui o legitate în teoria luptei²²¹.

234. În execuție, firește, survin adesea situații mixte, ceea ce nu împiedică însă să separăm, în teorie, elementele diferite prin esența lor; dacă știm ce comportă fiecare în parte, combinațiile se pot reface ulterior.

235. Așadar, nimicirea forțelor armate inamice este intenția în toate cazurile, iar elementele enunțate la nr. 4 b, c, d, e, f sunt generate abia de această nimicire și apoi intră în interacțiune cu ea, firește ca potente specifice.

236. Ceea ce se repetă mereu din aceste elemente, adică nu este urmarea unor situații individuale, trebuie considerat, de asemenea, numai ca un efect al nimicirii forței armate inamice.

237. În măsura în care se poate stabili ceva foarte general cu privire la planul luptei, aceasta nu se poate referi, deci, decât la cea mai eficace folosire a propriei forțe armate pentru nimicirea celei inamice.

Raport între mărimea și certitudinea succesului

238. Deoarece în război și, deci, în luptă, avem de-a face cu forțe și efecte morale ce nu pot fi calculate cu precizie, persistă totdeauna o mare incertitudine cu privire la succesul mijloacelor folosite.

239. Aceasta mai este sporită de mulțimea hazardurilor cu care acțiunea militară vine în contact.

240. Acolo unde este incertitudine, riscul devine un element esențial.

241. A risca înseamnă, în înțelesul obișnuit al cuvântului, a conta pe lucruri ce sunt mai curând improbabile decât probabile. A risca, în înțelesul cel mai larg, însă, înseamnă a presupune lucruri ce nu sunt certe. În acest din urmă înțeles trebuie să folosim cuvântul aici.

242. Dacă ar exista, însă, în toate cazurile ce se pot ivi, o linie de demarcație între probabil și improbabil, s-ar putea ivi ideea de a face din ea linia de delimitare a riscului și socoti, deci, inadmisibil riscul dincolo de această linie, adică riscul în sensul obișnuit al cuvântului.

243. Dar, în primul rând, asemenea linie ar fi o himeră, iar, în al doilea rând, lupta nu este numai un act al rațiunii, ci și un act al patimii și curajului. Aceste elemente nu se pot exclude; dacă le-am îngrădi prea tare, am răpi propriilor noastre forțe principiile lor cele mai puternice, căzând astfel într-un constant dezavantaj: căci, în majoritatea cazurilor, frecvența, inevitabila rămânere sub linie se compensează doar prin faptul că ea este, câteodată, depășită.

244. Cu cât mai favorabile sunt presupunerile noastre, adică cu cât vrem să riscăm mai mult, cu atât mai mari sunt succesele ce le așteptăm de la aceleași mijloace, deci scopurile ce ni le propunem.

245. Cu cât riscăm mai mult, cu atât este mai mică probabilitatea, deci certitudinea succesului.

246. Amploarea succesului și certitudinea sa sunt, deci, la mijloace egale, în raport invers.

247. Prima întrebare ar fi acum câtă valoare să se acorde unuia sau celuilalt dintre aceste două principii contrare?

248. Cu privire la aceasta nu se poate hotărî nimic general, este dimpotrivă cel mai individual aspect în tot războiul. Pe de o parte, pentru că o hotărâre împrejurările, care, în anumite cazuri, pot face din cel mai mare risc o necesitate, iar, pe de altă parte, pentru că spiritul întreprinzător și curajul sunt elemente pur subiective, ce nu pot fi impuse. Se poate cere unui comandant să aprecieze în cunoștință de cauză mijloacele și condițiile sale, să nu le supraaprecieze efectele; dacă a îndeplinit prima cerință, trebuie să i se lase în grijă ce crede că, datorită curajului său, poate săvârși cu ele.

Raportul dintre amploarea succesului și preț

249. A doua întrebare, în legătură cu nimicirea forțelor armate inamice, privește prețul ce vrem să-l plătim.

250. În intenția de a nimici forțe armate inamice este, firește, de obicei inclusă condiția de a nimici mai multe decât sacrificăm noi cu acest prilej; dar această condiție nu este nicidecum necesară, căci pot exista cazuri (de pildă cel al marii superiorități numerice), în care simpla reducere a forței armate inamice este un avantaj, chiar dacă trebuie s-o plătim cu o reducere mai mare a forței noastre.

251. Dar chiar și atunci când intenția noastră este categorică, să nimicim mai multe forțe armate inamice decât sacrificăm noi cu acest prilej, tot mai rămâne întrebarea cu privire la mărimea acestui sacrificiu, căci în funcție de aceasta, firește, crește sau scade valoarea succesului.

252. Apare clar că răspunsul la această întrebare depinde de valoarea pe care forțele noastre armate o au pentru noi, adică de situațiile concrete. Acestea trebuie să dea răspunsul și nu se poate spune că ar fi o lege nici cruțarea la maximum a forțelor armate, nici uzarea lor fără reticențe.

Determinarea genului luptei pentru diferitele verigi

253. Planul luptei determină pentru diferitele verigi când, unde și cum trebuie luptat, determină adică *timpul, locul și genul luptei*.

254. Aici, ca peste tot, se pot distinge condițiile generale, decurgând din noțiunea pură, de cele pe care le comportă cazul concret.

255. Cea mai variată diversitate a planurilor de luptă trebuie să rezulte firește din cazul concret, prin cercetarea avantajelor și dezavantajelor specifice, urmând ca avantajele să fie exploatate, iar dezavantajele, neutralizate.

256. Dar și condițiile generale dau anumite rezultate, și chiar dacă nu sunt decât puține la număr și foarte simple ca formă, sunt în schimb, tocmai de aceea, cu atât mai importante, pentru că se referă la însuși miezul chestiunii și, implicit, constituie temelia tuturor celorlalte decizii.

Atac și apărare

257. În legătură cu tipul luptei, există numai două deosebiri ce apar peste tot, sunt deci generale; prima decurge din intenția pozitivă sau negativă și dă atacul și apărarea, a doua din natura armelor și dă lupta prin foc și lupta corp la corp.

258. La luptă strict, apărarea ar fi o simplă parare a loviturii și, deci, nu i s-ar cuveni altă armă decât scutul.

259. Aceasta ar fi, însă, o pură negație, o pasivitate absolută. Dar a duce război nu înseamnă pasivitate; deci, la baza apărării nu se poate pune niciodată noțiunea pasivității continue.

260. Examinată cu atenție, se constată că cea mai pasivă armă, focul, tot mai este ceva pozitiv și activ. Dar apărarea se servește de aceleași arme ca atacul și de aceleași forme de luptă, lupta prin foc și lupta corp la corp.

261. Deci, apărarea trebuie considerată o luptă, ca și atacul.

262. Această luptă poate fi dusă numai pentru victorie, care constituie deopotrivă scopul apărării și al atacului.

263. Nimic nu ne îndreptățește să considerăm victoria apărătorului ca ceva negativ; dacă chiar este ceva negativ în unele cazuri anume, aceasta ține de condițiile concrete. Nu este permis ca acest element negativ să fie inclus în noțiunea de apărare, altfel aceasta se răsfrânge logic asupra întregii noțiuni de luptă și introduce contradicții într-însa sau, într-o consecvență riguroasă, o readuce iarăși la absurdul unei pasivități absolute.

264. Și, totuși, există o diferență absolut esențială între atac și apărare, care în principiu este și singura: anume că atacatorul vrea acțiunea (lupta) și o provoacă, iar apărătorul o așteaptă.

265. Acest principiu străbate întregul război, deci și întreg domeniul luptei, din el decurgând inițial toate deosebirile dintre atac și apărare.

266. Cine vrea însă o acțiune trebuie să urmărească cu ea un scop, iar acest scop trebuie să fie ceva pozitiv, pentru că intenția să nu se întâmple nimic n-ar putea provoca nici o acțiune. Atacatorul trebuie, deci, să aibă o intenție pozitivă.

267. Victoria nu poate fi această intenție, căci ea este doar un simplu mijloc. Chiar și în cazul în care s-ar căuta victoria numai de dragul ei, numai de dragul onoarei armelor, sau pentru a acționa cu ponderea ei morală în tratative politice, scopul este întotdeauna acest efect, și nu victoria în sine.

268. Intenția de a obține victoria trebuie s-o aibă deopotrivă apărătorul și atacatorul, dar ea izvoarăște, la fiecare, din izvoare diferite: la atacator din scopul căruia trebuie să-i servească victoria, la apărător din simpla existență a luptei. Pentru atacator intenția vine de sus în jos, pentru apărător se formează de jos în sus. Cine se bate, nu se poate bate decât pentru victorie.

269. De ce se bate oare apărătorul, adică de ce acceptă lupta? Pentru că nu vrea să admită intenția pozitivă a atacatorului, adică, înainte de toate, pentru că vrea să mențină situația existentă. Aceasta este cea mai urgentă și necesară intenție a apărătorului, ceea ce se leagă mai departe de ea nu este necesar.

270. Intenția necesară a apărătorului sau, mai curând, partea necesară în intenția apărătorului este, deci, negativă.

271 a. Peste tot unde există această negativitate a apărătorului, adică oriunde și oricând are interesul să nu se întâmple nimic, ci lucrurile să rămână așa cum sunt, trebuie ca această atitudine să-l determine să nu acționeze, ci să aștepte până acționează adversarul; din clipa, însă, în care acela acționează, apărătorul nu-și mai poate realiza intenția prin simpla expectativă și inactivitate; acum acționează întocmai ca adversarul său și, deci, diferența încetează.

271 b. Dacă aceasta se aplică, în primul rând, numai luptei de ansamblu, atunci întreaga diferență dintre atac și apărare ar consta în aceea că apărarea va aștepta atacul, dar că desfășurarea luptei înșasi n-ar fi influențată, în continuare, de aceasta.

272. Dar acest principiu al apărării poate fi aplicat și luptei parțiale; și pentru verigi și elemente ale ansamblului poate exista interesul să nu se producă nici o schimbare, și ele pot fi, deci, determinate prin aceasta să rămână în așteptare.

273. Aceasta nu este posibil numai pentru verigile și elementele apărătorului, ci și pentru cele ale atacatorului și, într-adevăr, se întâlnește la ambii.

274. Este însă în firea lucrurilor că așteptarea se va întâlni mai des la apărător decât la atacator, ceea ce se poate arăta abia când condițiile concrete se analizează în legătură cu principiul defensiv.

275. Cu cât ne imaginăm, într-o luptă de ansamblu, principiul defensiv coborând mai jos, până la verigile cele mai mici, și cu cât ni-l imaginăm mai general extins la toate verigile, cu atât întreaga rezistență devine mai pasivă, cu atât mai mult apărarea acelei linii s-ar apropia de o pasivitate absolută, pe care o considerăm o absurditate.

276. Abia mai încolo vom putea analiza mai amănunțit unde încetează, în această direcție, pentru apărător avantajul așteptării, adică unde și-a epuizat eficiența, unde s-a atins, într-o câțva, punctul de saturație.

277. Deocamdată tragem numai concluzia din cele spuse până aici, că intenția de atac sau apărare nu determină ceva doar cu privire la începutul unei lupte, ci că o poate impregna în desfășurarea sa, prin aceasta fiind date într-adevăr două genuri diferite de luptă.

278. Planul luptei trebuie să determine în orice caz pentru ansamblu dacă să fie luptă de atac sau de apărare.

279. Planul trebuie să conțină o asemenea determinare și pentru acele părți pe care vrea să le supună unei alte determinări decât ansamblul lor.

280. Dacă deocamdată nu luăm, încă, în considerare toate condițiile concrete care pot decide alegerea atacului sau apărării, rezultă o singură lege, și anume că acolo unde vrem să amânăm decizia trebuie să acționăm defensiv, iar acolo unde o căutăm, ofensiv.

281. Vom vedea îndată acest principiu îmbinându-se cu altul și, astfel, precizându-și forma.

Lupta prin foc și lupta corp la corp

282. Planul luptei mai trebuie să determine alegerea formei de luptă în funcție de armament, respectiv lupta prin foc sau lupta corp la corp.

283. Dar aceste două forme nu sunt atât verigi ale luptei, cât componente primare ale ei. Ele rezultă din armament, țin una de alta și constituie, abia împreună, întreaga posibilitate de luptă.

284. Justețea acestei concepții (care, de altfel, este numai una aproximativă, privind majoritatea cazurilor, nu una absolută) se dovedește prin combinarea armamentului la combatantul individual, precum și prin strânsa întrunire a armelor, devenită o necesitate.

285. Dar o despărțire a acestor două elemente și folosirea unuia fără celălalt nu numai că rămâne posibilă, ci se și întâmplă foarte des.

286. În ce privește îmbinarea celor două elemente și ordinea lor firească reciprocă, planul unei lupte nu are nimic de hotărât, deoarece acestea sunt fixate, în mod foarte general, de noțiune, de formație și de terenurile de instrucție, deci ele țin, ca și formația, de partea stereotipă a planului.

287. Nu există o lege generală despre folosirea separată a ambelor forme, dacă nu vrem să recunoaștem ca lege că o astfel de folosire separată trebuie întotdeauna considerată doar ca un rău necesar, respectiv ca o formă de eficacitate mai slabă. Toate cazurile în care putem fi determinați să folosim această formă mai slabă țin de domeniul cazurilor concrete. De exemplu, pentru folosirea numai a luptei corp la corp, dacă vrem să atacăm prin surprindere, sau dacă din vreo altă pricină nu mai este timp de luptă prin foc, sau dacă se poate conta pe un curaj mult superior al oamenilor proprii, toate acestea fiind, vădit, cazuri izolate.

Determinarea timpului și locului

288. În ce privește determinarea timpului și locului este de observat în primul rând, pentru ambele, că, în cazul luptei de ansamblu, determinarea locului revine exclusiv apărării, iar determinarea timpului, atacului.

289. Pentru luptele parțiale însă, planul, atât al unei lupte ofensive, cât și cel al unei lupte defensive, trebuie să determine și timpul și locul.

Timpul

290. Determinarea timpului pentru luptele parțiale, care la prima vedere pare să afecteze planul doar în câteva puncte, ia totuși, la o examinare mai atentă, cu totul altă întorsătură și-l impregnează, de la un capăt la celălalt, cu o idee imperioasă, cu putere de lege, și anume cea a posibilității unei folosiri succesive a forțelor armate.

Folosirea succesivă a forțelor armate

291. În sine, simultaneitatea este o condiție fundamentală a acțiunii comune a unor forțe separate. Acest principiu este valabil și în război, mai ales în luptă. Deoarece efectivul forțelor armate este un factor în rezultatul acestora, în condiții de altminteri egale, utilizarea simultană a tuturor forțelor armate, adică maxima lor concentrare în timp, împotriva unui inamic care nu și le utilizează pe toate odată, ne va da victoria, și anume mai întâi asupra acelei părți a forțelor armate inamice care a fost uzată. Deoarece, însă, prin această victorie asupra unei părți a inamicului, forțele morale ale învingătorului trebuie în general să crească, iar cele ale învinsului să scadă, urmează tocmai din aceasta că, chiar dacă pierderea forțelor fizice ar fi la fel de mare de ambele părți, o asemenea victorie parțială ridică ansamblul forțelor învingătorului peste ansamblul forțelor celui învins, determinând în consecință și victoria în lupta de ansamblu.

292. Dar concluzia trasă la numărul precedent presupune două condiții care nu există: anume, prima, să nu existe un plafon al efectivului, a doua, ca folosirea uneia și aceleiași forțe armate să nu fie limitată câtă vreme a mai rămas ceva din ea.

293. În ce privește prima condiție, însuși spațiul limitează numărul combatanților, căci ce nu poate intra în acțiune trebuie socotit de prisos. Prin aceasta se limitează, deci, adâncimea și extinderea laterală a dispozitivului tuturor combatanților destinați să intre simultan în acțiune și, implicit, numărul lor.

294. Dar o limitare mult mai importantă a efectivului rezidă în natura luptei prin foc. Am văzut (la 89 c) că în această efectivul mai mare nu are, în cadrul anumitor limite, alt rezultat decât de a întâri de ambele părți intensitatea focului, adică forța de ansamblu a luptei prin foc. Acolo deci, unde pentru o parte nu se și află un avantaj în această intensificare, ea încetează să acționeze în favoarea părții respective; așadar, aici se atinge ușor limita superioară.

295. Această limită superioară este întru totul determinată de cazul concret, în raport cu terenul, condiția morală a trupe și scopul imediat al luptei prin foc. Aici este suficient să se spună că o asemenea limită există.

296. Deci și efectivul forțelor armate de folosit simultan cunoaște un maximum, dincolo de care s-ar face risipă.

297. Tot astfel, folosirea uneia și aceleiași forțe armate își are limitele ei. Cum forța armată folosită în lupta prin foc devine treptat inutilizabilă am văzut (la nr. 123); dar și în lupta corp la corp are loc o asemenea deteriorare. Chiar dacă epuizarea forțelor fizice este aici mai mică decât în lupta prin foc, în schimb epuizarea forțelor morale, în caz de eșec, este mult mai mare.

298. Prin această deteriorare, care afectează și toate părțile rămase ale forțelor armate utilizate, se introduce un nou principiu în cadrul luptei, cel al superiorității inerente a unor trupe proaspete față de altele, deja folosite.

299. Mai intră, însă, în considerație și un al doilea aspect, care constă într-o deteriorare trecătoare a forțelor armate folosite, și anume în criza pe care fiecare luptă o generează.

300. Lupta corp la corp nu are, în mod practic, durată. În clipa în care un regiment de cavalerie se năpustește asupra celuilalt treaba s-a decis, iar puținele secunde ale adevăratei încăierări nici nu merită să fie pomenite ca timp; lucrurile nu stau mult altfel la infanterie și la masele mari. Dar cu această lucrurile încă nu s-au terminat în întregime; starea crică ce s-a descărcat în decizie n-a trecut, încă, cu totul o dată cu ea; regimentul victorios, care îl urmărește în goana cailor pe cel învins, nu seamănă cu regimentul ce s-a menținut în ordine compactă pe câmpul de luptă; într-adevăr, forța lui morală a crescut, dar forța lui fizică și puterea ordinii sale, de regulă, mai curând au scăzut. Numai pierderea de forță morală pe care a suferit-o adversarul, precum și împrejurarea că el este la fel de dezorganizat îi permit învingătorului să-și păstreze superioritatea; dacă, însă, apare un alt adversar, care nu și-a pierdut încă forța morală și nici ordinea, atunci nu mai încapă îndoială că, la valoare egală a trupelor, îl va bate pe învingător.

301. Și în lupta prin foc are loc o asemenea criză, astfel încât cel care tocmai a învins prin focul său și l-a respins pe inamic se află totuși, în acea clipă, într-o stare sensibil slăbită în ce privește ordinea și forța sa, stare ce durează până când tot ce s-a destrămat în structura ordonată și-a regăsit locul.

302. Ceea ce am spus aici despre eșaloanele mai mici este valabil și pentru cele mai mari.

303. În sine, criza este mai puternică la eșaloanele mici, căci cuprinde mai uniform tot ansamblul, dar este de durată mai scurtă.

304. Cea mai slabă este criza ansamblului; îndeosebi a unor armate întregi; dar și durata ei este mult mai lungă, la armate mari adesea de multe ore.

305. Câtă vreme criza luptei dăinuie la învingător, învinsul află în aceasta un mijloc de a restabili situația, adică de a întoarce rezultatul luptei, dacă poate aduce la fața locului un număr corespunzător de trupe proaspete.

306. Prin aceasta, deci, folosirea succesivă a forțelor armate se introduce pe o a doua cale, ca un principiu eficient.

307. Dacă, însă, folosirea succesivă a forțelor armate într-un șir de lupte consecutive este posibilă, iar folosirea lor simultană este limitată, rezultă de la sine că forțele ce nu pot acționa în folosirea concomitentă pot acționa în cea succesivă.

308. Prin acest șir de lupte parțiale consecutive durata luptei de ansamblu este sensibil mărită.

309. Această durată impune să se ia în considerare un nou motiv pentru folosirea succesivă a forțelor armate, aducând în calcul o nouă mărime; această mărime este *evenimentul neprevăzut*.

310. Dacă o folosire succesivă a forțelor armate este în genere posibilă, atunci folosirea de către adversar a forțelor sale nu mai este cunoscută; căci numai ce utilizează concomitent este supus aprecierii noastre, restul nu, și nu putem decât să ne pregătim, în general, că mai vine ceva.

311. Dar simpla durată a acțiunii mai aduce în calcul și hazardul, acesta fiind, prin firea lucrurilor, mult mai mare în război decât în alte situații.

312. Acest eveniment neprevăzut pretinde, deci, o precauție generală, iar aceasta nu se poate materializa decât în păstrarea unei forțe corespunzătoare, care sunt rezervele propriu-zise.

Adâncimea dispozitivului

313. Toate luptele ce trebuie date succesiv pretind, după cauzele ce le generează, forțe armate proaspete. Acestea pot fi ori încă cu totul proaspete, adică nefolosite, ori deja folosite, dar mai mult sau mai puțin restabilite din starea de slăbire printr-o refacere. Se vede lesne că aceasta dă loc la numeroase nuanțe.

314. Ambele variante, folosirea de forțe armate cu totul proaspete, cât și folosirea unor forțe ce s-au refăcut, impun menținerea lor în spate, adică dispunerea lor în afara zonei de distrugere.

315. Și aici există nuanțe, căci zona de distrugere nu încetează brusc, ci se pierde treptat, până când, în cele din urmă, se termină de tot.

316. Dar focul de pușcă și cel de mitralii generează deosebiri foarte distincte.

317. Cu cât o trupă a fost menținută mai în spate, cu atât se va dovedi mai proaspătă la folosire.

318. Orice trupă, însă, asupra căreia a fost executat un foc eficace de pușcă și mitralii nu mai trebuie considerată proaspătă.

319. Avem, deci, un triplu motiv de a menține în spate anumite forțe armate:

a) Pentru înlocuirea sau întărirea unor forțe epuizate, îndeosebi în lupta prin foc.

b) Pentru exploatarea crizei în care învingătorul se află, imediat după realizarea succesului.

c) Împotriva unor evenimente neprevăzute.

320. Tot ce este menținut în spate intră în această categorie, indiferent din ce arme ar face parte, indiferent că-i zice eșalon doi sau rezervă, indiferent că ar aparține unei părți sau ansamblului.

Polaritatea folosirii simultane și succesive a forțelor armate

321. Deoarece folosirea simultană și cea succesivă a forțelor armate sunt opuse una alteia și fiecare are avantajele sale, ele trebuie să fie considerate ca doi poli, fiecare din ei atrăgând hotărârea spre sine și situând-o astfel în punctul unde forțele lor se compensează, presupunând că această hotărâre apreciază just forța cealaltă.

322. Acum trebuie cunoscute legile acestei polarități, adică avantajele și condițiile ambelor variante de folosire a forțelor și, implicit, raportul în care se află una față de alta.

323. Folosirea simultană a forțelor poate comporta o intensificare:

A. În cazul unor fronturi egale, și anume

a) în lupta prin foc

b) în lupta corp la corp.

B. În cazul unor fronturi mai mari, adică în învăluire.

324. Numai ceea ce intră concomitent în acțiune poate fi considerat ca fiind folosit simultan. Deci, la front egal, folosirea simultană este limitată de posibilitatea trupelor de a deveni eficace. Trei linii de trăgători, de pildă, mai pot oricum acționa simultan în lupta prin foc, șase imposibil.

325. Am arătat (la nr. 89) că două linii de foc de forță *inegală* își pot menține echilibrul și că diminuarea uneia din părți, dacă nu depășește anumite limite, nu are alt rezultat decât de a *slăbi efectul părții adverse*.

326. Cu cât mai slabă devine, însă, forța distructivă a luptei prin foc, cu atât e nevoie de mai mult timp pentru a obține efectul cuvenit. De aceea, cel ce vrea îndeosebi să câștige timp (de obicei apărătorul) are interesul să reducă pe cât posibil forța distructivă comună a focului (adică suma forțelor distructive ce se înfruntă).

327. Apoi, și cel sensibil mai slab numeric este în această situație, căci, la pierderi egale, ale lui sunt întotdeauna relativ mai mari.

328. Condițiile contrare vor genera interese contrare.

329. Unde nu predomină un interes deosebit pentru accelerarea acțiunii, ambele părți vor avea interesul să se descurce cu forțe cât mai puține, adică, cum s-a mai spus (nr. 89 b), să folosească doar strictul necesar de forțe, ca nu cumva, prin numărul lor redus, să-l determine pe adversar să treacă imediat la lupta corp la corp.

330. În felul acesta, deci, în lupta prin foc folosirea simultană a forțelor armate este limitată de lipsa avantajului și este indicată folosirea succesivă a forțelor rămase disponibile.

331. În lupta corp la corp hotărăște, înainte de toate, superioritatea numerică, iar folosirea simultană este în asemenea măsură preferată celei succesive, încât aceasta este exclusă de simpla noțiune de luptă corp la corp și nu devine iar posibilă decât prin împrejurări secundare.

332. Într-adevăr, lupta corp la corp este un deznodământ și anume unul aproape fără orice durată; aceasta exclude folosirea succesivă a forțelor.

333. Dar am și spus că criza luptei corp la corp favorizează mult folosirea succesivă a forțelor.

334. Apoi, deciziile unor lupte corp la corp nu sunt absolute, dacă este vorba de lupte parțiale ale unui ansamblu mai mare; deci, chiar în cadrul folosirii forțelor, trebuie să se țină seama și de viitoare lupte posibile.

335. Aceasta face ca și la lupta corp la corp să nu se folosească simultan mai multe forțe decât cele considerate strict necesare pentru a fi siguri de succes.

336. Aici nu există o lege mai generală decât aceea că împrejurările ce îngreuiază acțiunea (curaj mare al inamicului, teren puternic etc.) fac necesar un număr mai mare de forțe armate.

337. Pentru teoria generală rămâne, însă, importantă observația că în lupta corp la corp o risipă de forțe nu este niciodată atât de dezavantajoasă ca în lupta prin foc, pentru că, în prima, trupele devin inutilizabile numai în momentul crizei, nu pe durată.

338. Așadar, în lupta corp la corp folosirea simultană a forțelor este astfel determinată încât, pe de o parte, trebuie să fie în orice caz suficiente pentru succes, folosirea succesivă neputând în nici un fel compensa insuficiența lor, deoarece aici nu se pot cumula rezultatele, ca în lupta prin foc, pe de altă parte, însă, dacă acest nivel a fost atins, o folosire simultană mai mare ar fi risipă.

339. După ce am analizat, la lupta prin foc și la cea corp la corp, folosirea unor forțe armate mari, prin sporirea densității lor, ajungem acum la cea posibilă pe un front mai întins, adică la forma de învăluire.

340. Un număr mai mare de forțe armate se poate introduce simultan, printr-o mai mare extindere a frontului, în două feluri și anume:

1. Obligându-l și pe adversar, printr-un front mai larg, să-și lărgască frontul propriu. Această nu ne dă o superioritate asupra inamicului, ci are efectul că, de ambele părți, sunt introduse în joc, simultan, forțe mai mari.

2. Prin învăluirea frontului inamic.

341. Faptul de a folosi de îndată forțe mai mari de ambele părți ar putea prezenta numai în puține cazuri un interes pentru una din părți și nu este sigur că inamicul va accepta această nouă extindere a frontului.

342. Dacă nu o acceptă, ori o parte a frontului nostru, deci a forțelor noastre armate, devine pasivă, ori trebuie noi să folosim partea frontului nostru cel depășește pe celălalt, pentru a realiza o învăluire a inamicului.

343. De altfel numai teama de această învăluire l-ar putea determina pe inamic să se extindă la fel de mult.

344. Dacă, însă, inamicul urmează să fie învăluit, este evident mai bine de a lua din capul locului măsurile corespunzătoare și, deci, frontul mai larg este de considerat numai din acest punct de vedere.

345. În folosirea forțelor armate manevra de învăluire are, însă, particularitatea că nu mărește numai suma forțelor armate folosite concomitent de ambele părți, ci că și permite să se introducă în acțiune o forță armată mai mare decât adversarul.

346. Dacă, de pildă, un batalion cu un front de 180 pași trebuie să facă front pe patru laturi împotriva unui inamic ce-l învăluie, iar acesta se află la distanța eficace de tragere a puștii (150 pași) de acel batalion, atunci inamicul dispune de spațiu pentru opt batalioane ce pot acționa împotriva unuia singur.

347. Din pricina acelei particularități, deci, trebuie vorbit aici de manevra de învăluire; dar trebuie totodată luate în considerare aici celelalte particularități ale ei, anume celelalte avantaje, precum și dezavantajele sale.

348. Un al doilea avantaj al manevrei de învăluire este eficiența mai mare a focului concentric, în măsura în care proiectilele pot lovi de două ori.

349. Un al treilea avantaj este tăierea retragerii.

350. Aceste trei avantaje ale învăluirii descreșc pe măsură ce forțele armate sau, mai exact, fronturile lor sunt mai mari, și cresc cu cât acestea sunt mai mici.

351. Căci în ce privește primul avantaj (nr. 345) bătaia armamentului rămâne aceeași, indiferent că masa trupelor este mare sau mică (dacă este constituită din aceleași arme), deci diferența absolută dintre linia învăluitoare și cea învăluită rămâne tot aceeași; în consecință, valoarea ei relativă scade mereu, pe măsură ce crește lungimea fronturilor.

352. Un batalion poate fi încercuit, la 150 pași distanță, de 8 batalioane; 10 batalioane ar putea fi încercuite de numai 20 de batalioane, adică de un număr nu de opt ori, ci numai de două ori mai mare.

353. Dar manevra de încercuire se realizează rar și niciodată complet, adică constituind un cerc închis, ci doar parțial, de obicei sub 180° . Dacă ne imaginăm acum forța armată de mărimea unei armate considerabile, se înțelege cât de mic va rămâne, în aceste condiții, primul avantaj expus mai sus.

354. Intocmai așa se petrec lucrurile, după cum se vede dintr-o privire, și cu al doilea avantaj.

355. Și cel de al treilea avantaj trebuie să descrească sensibil, cum se înțelege de la sine, cu cât frontul este mai mare, deși aici vor mai intra la socoteală și alte condiții.

356. Dar manevra învăluitoare prezintă și un dezavantaj specific, anume că, în această manevră, forțele sunt răspândite într-un spațiu mai mare și de aceea sunt slăbite în eficacitatea lor în două pri-vințe.

357. Într-adevăr, timpul folosit pentru a parcurge un anumit spațiu nu poate fi folosit pentru a lupta. Însă toate mișcările care nu sunt tocmai perpendiculare pe linia inamică se desfășoară într-un spațiu mai larg la cel ce încercuiește decât la cel încercuit; căci cel încercuit se mișcă, mai mult sau mai puțin, pe razele cercului său mai mic, celălalt, pe circumferința cercului său mai mare, ceea ce dă diferențe foarte însemnate.

358. De aici rezultă posibilitatea ca cel încercuit să-și poată mai ușor folosi forțele în puncte diferite.
 359. Dar și unitatea ansamblului este slăbită de spațiile mai mari pe care trebuie să le parcurgă informațiile și ordinele.

360. Aceste două dezavantaje ale învăluirii se amplifică o dată cu lungirea frontului. La câteva batalioane abia se simt, la armate mari sunt foarte considerabile.

361. Căci raportul dintre rază și circumferință rămâne același, deci diferențele absolute devin tot mai mari, pe măsură ce sunt mai lungi fronturile; aici importă, însă, tocmai aceste diferențe absolute.

362. Pe lângă aceasta, la detașamente foarte mici se fac puține mișcări laterale, sau eventual de loc, iar ele devin mai frecvente pe măsură ce este vorba de corpuri de trupă mai mari.

363. În fine, câtă vreme spațiile pot fi cuprinse cu privirea, dispăre orice deosebire pentru parvenirea informațiilor.

364. Dacă, deci, avantajele învăluirii sunt foarte mari când fronturile sunt scurte, iar dezavantajele foarte mici, dacă primele scad, iar celelalte cresc o dată cu lungirea frontului, rezultă că va fi un punct în care ele se vor echilibra.

365. Dincolo de acest punct, deci, lungirea frontului nu mai poate oferi avantaje folosirii succesive a forțelor, ci apar dezavantaje.

366. Echilibrul dintre avantajele folosirii succesive a forțelor și cele ale unui front mai întins (nr. 341) trebuie să se afle, deci, dincoace de acest punct.

367. Pentru a afla acest punct al echilibrului trebuie să analizăm și mai atent avantajele manevrei învăluitoare: Calea cea mai simplă este următoarea.

368. Un anumit front este necesar pentru a ne sustrage efectului primelor două dezavantaje ale învăluirii noastre de către adversar.

369. În ce privește efectul concentric (dublu) al focului există o lungime a frontului la care acest efect încetează cu totul; și anume dacă distanța dintre elementele repliate, în cazul că suntem învăluți de inamic, este mai mare decât bătaia armamentului.

370. Dar în spatele fiecărui dispozitiv este nevoie și de un spațiu neatins de focul inamic, pentru rezerve, pentru cei ce comandă etc., care se află în spatele frontului. Dacă acestea ar fi luate din trei părți sub foc, ar înceta să mai poată îndeplini rolurile pentru care au fost create.

371. Deoarece, la mase mai mari, și aceste elemente constituie mase mai mari, deci au nevoie de mai mult spațiu, și spațiul nesupus focului inamic din spatele frontului trebuie să fie cu atât mai mare cu cât este mai mare ansamblul; implicit, din pricina lor, frontul trebuie să crească o dată cu mărimea maselor.

372. Dar spațiul din spatele unei mase considerabile de trupe trebuie să fie mai mare nu numai pentru că rezervele și celelalte au nevoie de mai mult loc, ci și pentru a spori siguranța. Căci, în primul rând, gloanțele rătăcite ar avea un efect mult mai mare împotriva unor mase mari de trupe și trenuri de luptă decât împotriva câtorva batalioane; în al doilea rând, luptele dintre mase mari de oameni durează mult mai mult, iar pierderile ce le suferă, în spatele frontului, trupe care de fapt nu sunt angrenate în luptă, devin prin aceasta mult mai mari.

373. Dacă, deci, s-ar stabili o anumită mărime pentru lungimea necesară frontului, aceasta ar trebui să crească cu mărimea efectivelor.

374. Celălalt avantaj al manevrei învăluitoare (superioritatea forțelor ce acționează concomitent) nu duce la o mărime determinată pentru lungimea frontului, ci trebuie să ne mulțumim, îndeosebi, cu faptul că el scade cu lungimea frontului.

375. Dar pentru mai multă precizie trebuie să spunem că acțiunea concomitentă a unor forțe armate mai mari se referă îndeosebi la focul de pușcă; căci, câtă vreme artileria acționează singură, celui învăluit nu-i va lipsi niciodată spațiul pentru a instala pe circumferința mai mică atâtea piese de artilerie câte poate instala adversarul pe circumferința mai mare, pentru că nu dispui niciodată de tunuri suficiente pentru a constitui cu ele o linie continuă.

376. Să nu se replice că, în aceasta, încă i-ar rămâne adversarului avantajul spațiului mai mare, pentru că tunurile lui nu vor fi amplasate atât de grupat și, deci, vor fi mai puțin lovite; căci nu este posibil să-ți împarți bateriile, separându-le în tunuri și amplasându-le pe acestea uniform, cât e spațiul de mare.

377. Într-un simplu duel de artilerie, sau într-o luptă în care artileria este arma principală, avantajul frontului mai mare învăluitoare există bineînțeles și, din pricina bătăii mai mari a tunurilor, deci a marii diferențe dintre cele două fronturi, va fi foarte mare. Acest caz se prezintă, de exemplu, la redate izolate. Dar la forțe armate la care celelalte arme au rolul principal, iar artileria este subordonată, acest avantaj încetează pentru că, aici, cum s-a spus, nici celui încercuit nu-i lipsește spațiul.

378. Deci, mai cu seamă la lupta prin foc a infanteriei, trebuie să se vădească avantajele fronturilor mai mari pentru concomitentă folosire a unor forțe armate mai mari. Aici diferența dintre cele două fronturi reprezintă de trei ori bătaia puștii (dacă învăluirea a fost împinsă până la 180°), deci cam 600 de pași. Aceasta înseamnă, pentru un front de 600 de pași, dublul, ceea ce atunci este foarte sensibil; pentru un front de 3 000 de pași, însă, n-ar însemna decât 1/5, ceea ce nu mai poate fi considerat ca un avantaj foarte eficace.

379. Se poate, deci, spune că, în această privință, lungimea frontului este suficientă, de îndată ce diferența rezultată din distanța bătaii puștii încetează de a mai da o superioritate sensibilă.

380. Din toate cele spuse până acum despre aceste două avantaje ale învăluirii rezultă că masele mici întâmpină greutatea în a obține o lungime de front convenabilă și aceasta este atât de adevărat încât, cum vedem din experiență, ele sunt de cele mai multe ori silit să părăsească ordinea stereotipă a formației lor și să se întindă mult mai mult. Un batalion izolat va accepta foarte rar o luptă pe frontul dispozitivului său obișnuit (150 la 200 de pași), ci se va dispersa pe companii, iar companiile în trăgători și, după ce a păstrat o parte ca rezervă, cu restul va ocupa un spațiu de 2-3-4 ori mai mare decât, de fapt, ar trebui.

381. Cu cât masele vor fi însă mai mari cu atât mai ușor se va ajunge la lungimea necesară a frontului, căci aceasta crește într-adevăr cu masele (373), dar *nu în aceeași măsură*.

382. Masele mari nu sunt, deci, nevoite să părăsească ordinea formației și, dimpotrivă, pot păstra în rezervă mult mai multe trupe.

383. În consecință, pentru masele mai mari s-a creat o ordine stereotipă, cu elemente păstrate în urmă, cum este ordinea de bătaie obișnuită pe două esaloane; de obicei, mai există în spate și un al treilea esalon, de cavalerie, iar apoi încă o rezervă de $\frac{1}{8}$ la $\frac{1}{6}$ etc.

384. La mase foarte mari (armate de 100 000-150 000 până la 200 000 de oameni) vedem că rezervele devin tot mai mari (ajungând la $\frac{1}{4}$ până la $\frac{1}{3}$), dovadă că forțele depășesc tot mai mult necesarul frontului.

385. Menționăm aceasta aici numai pentru a face mai evidentă, printr-o trecere în revistă a experienței, valabilitatea demonstrației noastre.

386. Aceasta este deci situația cu primele două avantaje ale învăluirii. Cu al treilea este altfel.

387. Primele două acționează asupra *certitudinii* succesului, sporindu-ne forțele, și al treilea o face, dar numai în cazul unor fronturi foarte scurte.

388. Acest avantaj acționează într-adevăr asupra curajului combatanților din frontul inamic, dându-le impresia că li s-a tăiat retragerea, impresie ce acționează întotdeauna foarte puternic asupra soldaților.

389. Dar acesta nu este, totuși, cazul decât acolo unde primejdia de a avea retragerea tăiată este atât de apropiată și de evidentă, încât impresia respectivă este mai puternică decât toate legile disciplinei și ale ordinului și-l antrenează pe soldat fără voia sa.

390. Când distanțele sunt mai mari și această impresie îi este sugerată soldatului numai indirect, prin focul de artilerie și de infanterie pe care îl aude în spatele său, se pot naște în el îngrijorări, dar, dacă starea de spirit nu este deja foarte proastă, aceste îngrijorări nu-l vor împiedica să asculte de ordinele comandantului.

391. În acest caz, deci, avantajul tăierii retragerii, pe care îl are cel ce execută învăluirea, nu mai este de considerat ca un avantaj care mărește *certitudinea*, adică *probabilitatea* succesului, ci ca unul ce sporește amplexarea unui succes deja realizat.

392. Și în această privință, al treilea avantaj al învăluirii este supus contradicției că este maxim la fronturile mici și scade o dată cu creșterea frontului, după cum ne învață experiența.

393. Aceasta nu împiedică, însă, ca masele mai mari să aibă nevoie de un front mai mare decât cele mici, căci, deoarece retragerea nu se execută niciodată pe toată lărgimea unui dispozitiv, ci pe drumuri diferite, rezultă de la sine că mase mari au nevoie de mai mult timp pentru retragere decât cele mici. Acest timp mai lung determină, deci, un front mai larg, pentru ca inamicul ce învăluie acest front să nu ajungă atât de repede în punctele prin care trece retragerea.

394. Dacă al treilea avantaj al învăluirii acționează (după nr. 391) în majoritatea cazurilor (și anume la fronturi nu prea scurte) numai asupra amplexării, nu asupra *certitudinii* succesului, rezultă de aici că el va dobândi o valoare cu totul diferită, în raport de condițiile și intențiile combatanților.

395. Unde probabilitatea succesului este oricum mică, trebuie avut întâi grijă de ea; în asemenea caz, deci, nu poate fi luat mult în considerare un avantaj care vizează îndeosebi amplexarea succesului.

396. Dacă, însă, acest avantaj ar fi contrar probabilității succesului (365), ar deveni un dezavantaj categoric.

397. Într-un asemenea caz, deci, avantajele folosirii succesive a forțelor vor echilibra mai curând pe cele ale frontului mai larg.

398. Se vede, deci, că punctul de echilibru între ambii poli ai folosirii concomitente și succesive a forțelor, al lărgimii și adâncimii, nu numai că este altfel situat la mase mari decât la mase mici, ci altfel și după condițiile și intențiile ambelor părți.

399. Cel mai slab și cel prudent trebuie să prefere folosirea succesivă a forțelor, cel mai puternic și cel îndrăzneț, folosirea lor concomitentă.

400. Este în firea lucrurilor ca atacatorul să fie cel *mai puternic* și cel *mai îndrăzneț*, indiferent dacă prin natura caracterului înaltului comandant sau de nevoie.

401. Forma învăluitoare a luptei, adică cea care ne impune și nouă și adversarului cel mai mare efort concomitent, este deci firească atacatorului.

402. Forma învăluită, adică cea care caută cel mai mare efort succesiv și, de aceea, se expune învăluirii, este deci forma firească a defensivei.

403. În prima rezidă tendința unei decizii rapide, în cea din urmă, cea a câștigării de timp, iar a aceste tendințe sunt în armonie cu scopul ambelor forme de luptă.

404. Dar în natura apărării mai apare un alt motiv, pentru care ea caută dispunerea mai adâncă.

405. Unul din avantajele sale cele mai importante este sprijinul regiunii și al terenului, apărarea locală constituind un element important al acestui sprijin.

406. S-ar putea crede că aceasta ar duce la tendința de a lungi pe cât posibil frontul, pentru a folosi la maximum acest avantaj. (Într-adevăr, această concepție unilaterală trebuie considerată drept unul din principalele motive care i-au atras pe înalții comandanți spre poziții întinse pe mari distanțe.

407. Dar, până acum, noi am gândit mereu extinderea frontului astfel încât ducea fie la un front la fel de mare al inamicului, fie la depășirea aripilor lui, adică la învăluirea frontului inamic.

408. Câtă vreme considerăm ambele părți deopotrivă de active, adică încă nu sub semnul atacului și apărării, folosirea unui front mai mare pentru învăluire nici nu prezintă dificultăți.

409. De îndată ce cu lupta frontală se îmbină, însă, mai mult sau mai puțin, apărarea locală, cum este cazul la apărare, încetează orice folosire a părților de front ce depășesc frontul inamic. Este imposibil ori greu de a combina apărarea locală cu învăluirea.

410. Pentru a aprecia just această dificultate trebuie gândit întotdeauna cum arată cazurile reale, când observarea măsurilor adversarului este atât de mult îngreuiată de mijloacele de mascare naturale pe care le oferă terenul și, deci, o luptă simulată poate atât de ușor înșela și menține în inactivitate forțele armate destinate unei apărări locale.

411. De aici rezultă că, în apărare, trebuie considerat ca un dezavantaj foarte categoric să avem un front mai larg decât este cel de care are în mod necesar nevoie atacatorul pentru dezvoltarea forțelor sale.

412. Cât de întins trebuie, în mod necesar, să ajungă frontul atacatorului, vom arăta mai târziu; aici avem numai de spus că, dacă atacatorul adoptă un front *prea îngust*, apărătorul nu-l sancționează pentru asta hotărându-și, din capul locului, un front mai larg, ci prin *contramăsuri ofensive de învăluire*.

413. Este deci sigur că apărătorul, pentru a nu se expune în nici un caz dezavantajului de a avea un front prea larg, va ocupa frontul cel mai îngust pe care i-l permit împrejurările, căci astfel poate păstra mai multe forțe în rezervă; acestea, însă, nu pot ajunge niciodată în situația de a rămâne inactive, ca flancurile unui front prea larg.

414. Câtă vreme apărătorul se mulțumește cu frontul cel mai îngust și caută o eșalonare cât mai mare în adâncime, adică urmează tendința firească a formei sale de luptă, atâta vreme atacatorul are tendința opusă: să-și *extindă* pe cât posibil frontul, adică să-l învăluie cât mai cuprinzător pe adversar.

415. Dar aceasta este o *tendință* și nu o *lege*, căci am văzut că avantajele acestei învăluiri scad cu mărirea fronturilor și deci, în anumite puncte, nu mai pot menține echilibrul avantajului folosirii succesive a forțelor. Acestei legi îi este supus atât atacatorul, cât și apărătorul.

416. Aici sunt de distins numai două extinderi diferite ale fronturilor: cea determinată de apărător prin dispozitivul pe care l-a realizat și cea determinată de atacator, în încercarea sa de a depăși aripile adversarului.

417. Dacă frontul apărătorului este deja atât de larg, încât toate avantajele învăluirii dispar sau devin ineficace, trebuie renunțat la învăluire; atacatorul va trebui atunci să-și caute avantajul pe altă cale, după cum vom vedea imediat.

418. Dacă, însă, frontul apărătorului este cât se poate de îngust, dacă implicit atacatorul are dreptul să tindă, prin depășire pe flancuri și învăluire, la obținerea unor avantaje, limita acestei învăluiri trebuie totuși determinată.

419. Ea este determinată de dezavantajele ce le comportă o învăluire exagerată (indicate la nr. 356-365).

420. Acele dezavantaje rezultă atunci când se caută realizarea învăluirii cu toate că frontul inamic este prea extins; ele rezultă însă, cum ne învață experiența, mult mai puternice încă, dacă exagerarea constă într-o învăluire prea largă a unei linii scurte.

421. Dacă aceste dezavantaje se opun atacatorului, atunci avantajele folosirii succesive a forțelor, pe care adversarul le obține prin frontul său mai scurt, trebuie să capete și mai multă greutate.

422. S-ar părea, însă, că cel ce ocupă frontul scurt și realizează dispozitivul adânc eșalonat nu rămâne prin aceasta exclusiv beneficiar al folosirii succesive a forțelor, căci, dacă adversarul ocupă un front la fel de scurt și, deci, nu execută o învăluire, ambii adversari beneficiază în aceeași măsură, de folosirea succesivă a forțelor; dacă, în schimb, adversarul execută o acțiune de învăluire, trebuie să-i opună front peste tot, deci să lupte pe un front la fel de lung (minus diferența mică, neimportantă aici, dintre lungimile celor două circumferințe). Dar aici sunt de luat în considerare patru aspecte.

423. În primul rând, chiar dacă adversarul își scurtează în aceeași măsură frontul, tot rămâne un avantaj al apărătorului că lupta trece, din zona celor întinse și decise rapid, în zona celor concentrate și de durată, căci apărătorul este interesat ca lupta să dureze.

424. În al doilea rând, când este învăluit de inamic, apărătorul nu este întotdeauna obligat să lupte pe fronturi paralele cu unitățile ce-l învăluie, ci el le poate ataca în flanc și în spate tocmai dispozi-

vele geometrice, oferind cea mai bună ocazie pentru această operație. Ea înseamnă, însă, deja o folosire succesivă a forțelor, căci acest atac nu obligă ca forțele ce intervin mai târziu să fie folosite la fel cu cele intrate anterior în acțiune, sau ca, în general, cele folosite ulterior să ia locul unora folosite anterior, după cum vom arăta îndată mai amănunțit. Fără păstrarea de rezerve, o asemenea *învăluire a învâluitorului* n-ar fi posibilă.

425. În al treilea rând, un front scurt, cu multe trupe în rezervă, permite o *învăluire* exagerată din partea atacatorului (nr. 420), de pe urma căreia tocmai se pot trage foloase cu ajutorul forțelor ținute în rezervă.

426. În al patrulea rând, trebuie socotit ca un avantaj că, prin aceasta, apărătorul este asigurat împotriva greșelii contrare, a unei risipe de forțe în părți de front neatacate.

427. Acestea sunt avantajele dispozitivului adânc, adică al folosirii succesive a forțelor. Ele țin, până la un anumit punct, echilibrul extinderii frontului nu numai la apărător, ci și la atacator, adică îl determină să nu depășească o anumită limită a *învăluirii*; tendința de extindere până la această limită n-o pot anula.

428. Această tendință este însă slăbită sau cu totul anulată, dacă apărătorul s-a extins prea mult.

429. Este adevărat că, în aceste împrejurări, deoarece îi lipsesc trupe în rezervă, apărătorul nu-l poate pedepsi pe atacator pentru excesiva lui extindere cu prilejul *învăluirii*, dar, prin această chiar, avantajele *învăluirii* devin prea mici.

430. Atacatorul nu va mai căuta, deci, avantajele *învăluirii*, decât dacă va trebui să acorde, din pricina condițiilor sale, o valoare foarte mare tăierii retragerii inamicului. În felul acesta, tendința spre *învăluire* este diminuată.

431. Ea este însă complet anulată dacă apărătorul a ocupat un front atât de lung încât atacatorul poate lăsa inactiv o mare parte din el, căci acesta este pentru dânsul un câștig foarte eficient.

432. În asemenea cazuri, așadar, atacatorul ajunge să nu-și mai caute avantajele în extindere și *învăluire*, ci de partea opusă, și anume în concentrarea forțelor sale contra unui punct. Este ușor de văzut, însă, că aceasta echivalează cu un dispozitiv mai adânc.

433. Până unde poate merge atacatorul cu micșorarea frontului său, depinde de

a) mărimea maselor;

b) mărimea frontului inamic

c) starea lui de pregătire pentru a face față unei contraofensive.

434. Când masele sunt mici, nu putem lăsa cu folos inactivă nici o singură parte a frontului inamic; căci, deoarece spațiile sunt mici și pot fi cuprinse cu privirea, acestor părți li se poate da imediat o altă utilizare.

435. De aici rezultă, chiar prin acest fapt, că, și la mase și fronturi mari, frontul atacat nu trebuie să fie prea mic, căci altfel ar putea rezulta de aici, măcar în parte, dezavantajul tocmai pomenit.

436. În general, însă, este firesc că atacatorul, dacă își poate căuta avantajul în concentrarea forțelor, pentru că îl îndreptățește la aceasta lungimea excesivă a frontului apărătorului sau pasivitatea lui, poate merge *mai departe* în scurtarea frontului său decât apărătorul, pentru că adversarul său nu este atât de pregătit pentru contraacțiunea ofensivă a *învăluirii*.

437. Cu cât mai larg este frontul apărătorului, cu atât mai multe părți din acesta poate lăsa atacatorul inactive.

438. De asemenea, cu cât este mai clar exprimată intenția de apărare locală.

439. În fine, cu cât mai mari sunt, în general, masele.

440. Pentru atacator, concentrarea forțelor va fi deci cea mai avantajoasă, dacă toate aceste împrejurări favorabile vor fi reunite la inamic, și anume: forțe mari, front prea larg și multă apărare locală.

441. Acest aspect își află rezolvarea deplină abia o dată cu alegerea locului.

442. Folosul utilizării succesive a forțelor l-am și arătat (nr. 291 și urm.). Aici trebuie doar să mai atragem atenția asupra faptului că motivele care o determină nu duc numai la alimentarea *aceleiași* lupte cu trupe noi, ci că includ și orice folosire ulterioară a forțelor armate.

443. Această folosire *ulterioară* implică un *avantaj principal*, după cum se va arăta în continuare.

444. Toate cele expuse până aici ne arată cum punctul de echilibru între folosirea concomitentă și succesivă a forțelor se situează astfel după *mărimea părților, raportul forțelor, poziție și intenție, îndrăzneală și prudență*.

445. Se înțelege de la sine că regiunea și terenul au de asemenea o mare influență asupra acestui aspect, care se amintește doar aici, unde se face abstracție de orice aplicare concretă.

446. Față de relații atât de multiple și de condiții atât de complexe, nu pot fi fixate cifre absolute ca mărimi normale, dar trebuie să existe totuși vreo unitate care să servească de punct fix pentru aceste condiții complexe și variabile.

447. Asemenea puncte de sprijin există numai două, și anume câte unul în fiecare direcție. *Primul*, că o anumită adâncime a dispozitivului este considerată ca determinând acțiunea concomitentă a forțelor. A accepta o adâncime mai mică de dragul extinderii frontului trebuie deci considerat numai ca un rău necesar. Aceasta determină, deci, adâncimea *necesară*. *Al doilea* este siguranța rezervei, de care am mai vorbit. Aceasta determină extinderea *necesară*.

448. Adâncimea necesară, pe care tocmai am menționat-o, stă la baza tuturor formațiilor permanente, și vom putea stabili acest rezultat abia mai târziu, când vom intra în detaliile dispunerii fiecărei arme.

449. Înainte de a putea ajunge, cu anticiparea acestui rezultat, la o concluzie finală a considerațiilor noastre generale, trebuie să mai cercetăm determinarea locului, pentru că are de asemenea influență asupra ei.

Determinarea locului

450. Determinarea locului răspunde la întrebarea unde trebuie luptat, atât pentru ansamblu, cât și pentru părți.

451. Locul luptei pentru ansamblu este o hotărâre strategică, care nu ne privește aici. Aici avem de-a face numai cu structurarea luptei și trebuie, deci, să presupunem că cele două părți se ciocnesc: ca atare, locul general al luptei va fi ori cel în care se află armata inamică (dacă atacăm noi), ori cel în care o putem aștepta (dacă suntem în apărare).

452. În ce privește determinarea locului pentru verigile ansamblului, ea implică figura geometrică pe care forțele opuse trebuie să le adopte în luptă.

453. Facem abstracție aici de formele cuprinse în formația permanentă, pe care ne propunem s-o cercetăm mai târziu.

454. Forma geometrică a ansamblului poate fi redusă la două tipuri: cea în linie dreaptă și cea a cercurilor concentrice. Toate celelalte ajung, în cele din urmă, la unul din cele două tipuri.

455. Într-adevăr, forțele ce trebuie gândite ca luptând între ele trebuie gândite în aliniamente paralele. Dacă deci, o armată s-a desfășurat perpendicular pe aliniamentul celeilalte, atunci aceasta fie că trebuie să-și schimbe *complet* frontul și să ocupe o poziție paralelă cu atacatorul, fie că trebuie s-o facă, cel puțin, cu o parte a forțelor sale. Armata noastră, dacă vrea să intre în acțiune, trebuie să întoarcă acea parte împotriva căreia nu s-a întors o parte a inamicului, și astfel, se naște un dispozitiv în segmente concentrice de cerc sau poligon.

456. Forma în linie dreaptă poate fi vădit considerată ca echilibrată, căci condițiile sunt cu totul egale de ambele părți.

457. Dar nu se poate afirma, cum pare la prima vedere, că forma în linie dreaptă rezultă numai din atacul direct și paralel, ea poate rezulta și dacă apărătorul s-a opus paralel unui atac oblic. În acest caz, desigur, celelalte condiții nu vor mai fi totdeauna aceleași, căci adesea noua poziție nu va fi bună, adesea pregătirile nu vor fi fost cu totul terminate etc. Anticipăm aceasta aici doar pentru a preveni o confuzie a noțiunilor. Echilibrul pe care îl vedem în acest caz stă numai în forma dispozitivului.

458. De orice natură ar fi forma în segmente concentrice de cerc (sau de poligon, ceea ce aici, pentru noi, este același lucru), am și expus mai sus pe larg, ea este tot forma învaluitoare și forma învaluită, nu ne mai rămâne nimic de spus în această privință.

459. Amplasarea în spațiu a părților celor două armate ar fi epuizată de forma geometrică a aliniamentelor, dacă peste tot ar trebui opuse forțe proprii forțelor armate inamice; aceasta însă nu este obligatoriu și de fiecare dată apare întrebarea: *să fie combătute sau nu toate părțile forțelor armate inamice?* Și în cazul negativ: *care să fie combătute?*

460. Dacă putem lăsa necombătute o parte din forțele armate inamice, vom deveni prin aceasta mai puternici împotriva celorlalte, în folosirea fie concomitentă, fie succesivă a forțelor noastre. O parte a forței armate inamice este combătută atunci de *toată* forța noastră.

461. În felul acesta vom fi deci, în punctele în care folosim forța noastră, superiori forței inamice sau, cel puțin, mai puternici decât o implică raportul general de forțe.

462. Aceste puncte, însă, presupunând că *ne este îngăduit* să nu le combatem pe celelalte, pot fi luate drept *ansamblu*; se creează astfel o creștere artificială a forței noastre, printr-o mai mare concentrare în același loc.

463. Este evident că acest mijloc este un element foarte important al tuturor planurilor de luptă, ba este chiar cel mai folosit.

464. Este, deci, important de a examina acest aspect, pentru a determina părțile forței armate inamice care pot fi luate, în acest sens, drept ansamblu.

465. Am indicat la nr. 4 motivele ce determină retragerea unui combatant. Este clar că situațiile din care rezultă aceste motive se referă fie la ansamblul forțelor armate, fie cel puțin la o parte atât de esențială a lor încât este mai importantă decât toate celelalte, deci le codetermină.

466. Că aceste fapte se referă la întreaga forță armată se poate foarte bine concepe la mase mici, la mase mai mari însă nu. În acest caz, desigur, motivele indicate la d, f, g se referă la ansamblu, dar celelalte, îndeosebi *pierderile*, se referă numai la anumite părți, căci la mase mari este cu totul improbabil ca toate părțile să fie afectate în egală măsură.

467. Părțile, însă, a căror stare devine pricina retragerii trebuie să fie, firește, părți *importante* ale ansamblului; pe scurt, le vom numi cele învinse.

468. Aceste părți învinse pot fi situate alăturat sau să fie răspândite mai mult sau mai puțin uniform în toată forța armată.

469. Nu există motiv să ne închipuim o situație mai eficace decât cealaltă. Dacă într-o armată un corp este bătut, iar toate celelalte sunt intacte, aceasta poate fi într-un caz mai rău, într-altul mai bine decât dacă aceste pierderi ar fi răspândite uniform în întreaga armată.

470. Dar, al doilea caz presupune o folosire *uniformă* a forțelor ce se înfruntă; noi însă ne ocupăm aici de efectul unei folosiri *neuniforme* a forțelor (mai concentrate într-unul sau în câteva puncte); avem deci de-a face numai cu primul caz.

471. Dacă părțile învinse sunt situate alăturat, ele pot fi considerate, colectiv, ca un ansamblu și asta înțelegem când vorbim de *părțile* sau *punctele* atacate sau învinse.

472. Dacă se poate determina cum trebuie să fie constituită această parte, pentru a domina ansamblul și a-l antrena în direcția sa, am determinat totodată împotriva cărei părți a ansamblului trebuie îndreptate forțele care să poarte lupta propriu-zisă.

473. Dacă facem abstracție de toate aspectele legate de teren, trebuie să determinăm partea de atacat numai după poziție și mărime. Să considerăm întâi mărimea.

474. Sunt de deosebit două cazuri: primul, când ne concentrăm trupele împotriva *unei părți* a celor inamice, iar *restului nu-i opunem nimic*; al doilea, dacă restului îi opunem doar *forțe mai mici*, pentru a-l angaja. În ambele cazuri este vorba de concentrarea forței în spațiu.

475. Întrebarea cât de mare este, în primul caz, partea forței armate inamice pe care trebuie în mod necesar s-o combatem este, evident, echivalentă cu aceea *cât de mic este îngăduit să fie frontul nostru*. Acest subiect, însă, l-am și tratat la nr. 433 și următoarele.

476. Pentru a cunoaște mai de aproape obiectul în cazul al doilea, să gândim întâi că inamicul ar fi la fel de pozitiv și de activ ca noi, de aici urmând că, dacă noi batem cu o parte mai mare a ansamblului nostru o parte mai mică a ansamblului său, el face același lucru.

477. Dacă vrem, însă, ca succesul total să fie de partea noastră, trebuie să aranjăm astfel lucrurile încât partea forței inamice pe care vrem noi s-o batem să fie într-un raport mai mare față de ansamblul său, decât partea abandonată de forța noastră, față de ansamblul nostru.

478. Dacă vrem, de exemplu, să ducem lupta principală cu $\frac{3}{4}$ din forța noastră și să folosim $\frac{1}{4}$ pentru a angaja părțile neatacate, atunci partea forței inamice pe care o combatem serios trebuie să fie mai mare de $\frac{1}{4}$, deci cam $\frac{1}{3}$. Dacă, în acest caz, ambii belligeranți au succes acolo unde se bat cu grosul forțelor, înseamnă că noi batem cu $\frac{3}{4}$ din forța noastră $\frac{1}{3}$ din cea inamică, iar inamicul bate cu $\frac{2}{3}$ din forța sa $\frac{1}{4}$ din forța noastră, ceea ce este evident în avantajul nostru.

479. Dacă am fi *foarte superiori* inamicului, astfel încât $\frac{3}{4}$ din forța noastră ar ajunge să ne promită o anumită victorie asupra a $\frac{1}{2}$ din forța lui, atunci succesul de ansamblu ar fi și mai decisiv pentru noi.

480. Cu cât mai mare este superioritatea noastră numerică, cu atât mai mare poate fi partea forței inamice pe care o combatem cu adevărat și cu atât mai mare va fi atunci succesul. Cu cât suntem mai slabi, cu atât mai mică trebuie să fie partea serios combătută de noi, ceea ce coincide cu legea naturală potrivit căreia *cel mai slab trebuie să-și concentreze mai mult forțele*.

481. Dar aici se presupune tacit că inamicul are nevoie de aproximativ tot atât timp să bată partea noastră slabă, cât avem noi nevoie pentru a realiza victoria noastră asupra părții lui slabe. Dacă n-ar fi așa, ci ar exista o diferență considerabilă de timp în favoarea sa, inamicul ar mai putea folosi împotriva forței noastre principale o parte din trupele ce le-a folosit acolo.

482. De regulă, însă, victoria este cucerită cu atât mai repede cu cât mai inegale au fost forțele; decurge de aici că nu putem reduce după voie partea pe care vrem s-o sacrificăm, ci că această parte trebuie să rămână într-un raport acceptabil cu forța inamicului pe care vrem s-o angajăm. La cel slab, concentrarea își are deci limitele sale.

483. Dar presupunerea făcută la nr. 476 se realizează extrem de rar. De obicei, o parte a apărătorului este folosită local și nu este în stare să dea replica atât de repede cât ar fi necesar, de aici decurgând, deci, că atacatorul are voie să mai și depășească cu ceva acel raport la concentrarea forțelor sale și că, de exemplu, tot mai continuă să aibă de partea sa o oarecare probabilitate a succesului de ansamblu, dacă bate cu $\frac{2}{3}$ a forțelor sale $\frac{1}{3}$ a celor inamice, pentru că treimea ce i-a rămas este puțin probabil să intre în aceeași măsură în dificultăți.

484. Dacă am vrea să mergem mai departe cu acest raționament și să ajungem la concluzia că, în cazul în care apărătorul nu ar întreprinde nimic pozitiv împotriva părții mai slabe a atacatorului (caz care se întâlnește astfel foarte des), ar trebui să urmeze întotdeauna victoria atacatorului, s-ar trage o concluzie greșită; căci, în cazurile în care cel atacat nu încearcă să se despăgubească în dauna părții mai slabe a atacatorului, nu o face mai ales pentru că găsește mijloace să mai aducă o parte din forța sa neatacată în luptă împotriva forței principale a atacatorului și să-i facă, deci, îndoielnică victoria.

485. Cu cât este mai mică partea armatei inamice pe care o atacăm, cu atât mai curând aceasta va fi posibil, atât din pricina spațiului strâmt, cât și, mai ales, pentru că la mase mici forța morală a victoriei este cu mult mai redusă; victoria asupra unei părți mici nu-l face atât de ușor pe inamic să-și piardă capul și curajul, să aplice mijloacele de care mai dispune pentru restabilirea situației.

486. Numai dacă inamicul s-a pus în situația de a nu putea face nici una nici alta, adică nici să se despăgubească printr-o victorie pozitivă asupra părții noastre mai slabe, nici să se opună, cu forțele

rămase disponibile acolo, atacului principal, ori dacă nu ajunge s-o facă din nehotărâre, atacatorul poate spera să-l învingă prin mijlocul concentrării, chiar cu o forță relativ foarte mică.

487. Dar teoria nu are voie să-l prezinte doar pe apărător ca prins în dezavantaj, neputând replica în mod corespunzător concentrării forțelor adversarului, ci ea trebuie să și indice că, fără raportare la atac și apărare, *una din ambele părți va fi, de regulă, în dezavantaj*.

488. Într-adevăr, concentrarea mai mult decât proporțională de forțe într-un punct, pentru a deveni astfel superior aici, este făcută întotdeauna și cu speranța ca astfel inamicul să fie *surprins*, nici să nu mai aibă timp pentru a aduce în acest punct trupe la fel de numeroase, să nu poată lua nici măsuri în vederea unei riposte. Există *un* motiv ca această surprindere să reușească, și anume *anterioritatea* hotărârii, adică inițiativa.

489. Acest avantaj al inițiativei își are, însă, iarăși, contrapartea sa, de care va fi vorba mai jos; observăm aici doar că nu este un avantaj *absolut*, ale cărui efecte trebuie să se vădească în toate cazurile.

490. Dar chiar dacă se face abstracție de motivul reușitei surprinderii, care constă în inițiativă, și nu mai rămâne nici un motiv obiectiv, astfel încât reușita nu mai are de partea sa decât norocul, totuși, în teorie, surprinderea nu este de respins, căci războiul este un joc din care *cutezanța* nu poate fi nicicum exclusă. Rămâne deci admisibil ca, acolo unde alte motive lipsesc, să se concentreze la noroc o parte din forța proprie, în speranța de a surprinde cu ea adversarul.

491. Dacă această surprindere reușește, de o parte sau de alta, fie că cel căruia i-a reușit este atacatorul sau apărătorul, va rezulta din ea, pentru partea adversă, o anumită incapacitate de a se desăgubi prin ripostă.

492. Până acum ne-am ocupat de mărimea părții sau punctului de combătut, acum trecem la poziția sa.

493. Dacă se face abstracție de orice teren și de toate celelalte împrejurări individuale, nu mai putem distinge decât aripile, flancurile, spatele și centrul ca puncte ce au particularitățile lor.

494. Aripile, pentru că acolo forțele armate inamice pot fi *învaluite*.

495. Flancurile, pentru că se poate spera să se lovească acolo pe un teren pe care inamicul nu s-a pregătit și să i se poată îngreuiua retragerea.

496. Spatele prezintă aceleași particularități ca și flancurile, numai că aici predomină în și mai mare măsură îngreuierea retragerii sau tăierea ei completă.

497. În cazul flancurilor și spatelui, se presupune însă neapărat că l-am putea obliga pe inamic să ne opună acolo forțe armate; unde nu suntem siguri de acest efect al apariției noastre, operația ar fi periculoasă, căci acolo unde n-ai inamic de combătut rămâi inactiv, iar dacă aceasta s-ar întâmpla cu forța principală, fără îndoială că nu ne-am atinge scopul.

498. Un asemenea caz, ca inamicul să lase neacoperite flancurile și spatele, este într-adevăr foarte rar, dar se întâlnește, și anume, cel mai ușor, când adversarul își scoate paguba cu contraacțiuni ofensive (Wagram, Hohenlinden, Austerlitz sunt, de exemplu, din această categorie).

499. Centrul, prin care nu înțelegem decât o parte a frontului care nu este aripă, are particularitatea că duce la o despărțire a părților, numită în mod curent *ruperea frontului*.

500. Ruperea frontului este vădit opusul învăluirii. Ambele acționează, în cazul victoriei, foarte distructiv asupra forțelor inamice, dar fiecare în alt fel și anume:

a) Învăluirea contribuie la certitudinea succesului prin efectul său moral, diminuând curajul adversarului.

b) Ruperea frontului în centru contribuie la certitudinea succesului, menținând în mai mare măsură trupele noastre laolaltă. Ambele aspecte au și fost discutate.

c) Învăluirea poate duce nemijlocit la o nimicire a armatei inamice, dacă se execută cu forțe foarte superioare și reușește. În toate cazurile, dacă duce la victorie, succesul primelor zile este mai mare aici decât la ruperea frontului.

d) Ruperea frontului poate duce numai indirect la nimicirea armatei inamice și nu arată ușor încă din prima zi, efecte atât de mari, ci mai mult strategic, în cele următoare.

501. Dar ruperea frontului armatei inamice, prin concentrarea forțelor noastre principale împotriva unui punct, presupune, la inamic, o lungime exagerată a liniei frontului, căci este mult mai greu de angajat restul forțelor armate inamice cu forțe mai mici, deoarece forțele inamice situate în apropierea atacului principal pot fi ușor folosite pentru a lupta împotriva acestuia. Asemenea forțe, însă, se află de ambele părți în cazul unui atac pe centru, de o singură parte numai în cazul unui atac pe aripă.

502. Consecința este că un asemenea atac pe centru este expus să ajungă, printr-un contraatac concentric al inamicului, la o formă de luptă dezavantajoasă.

503. De aceea, alegerea între cele două procedee se va face ținând seama de condițiile existente. Lungimea frontului, natura și situația liniei de retragere, valoarea trupelor inamice și caracteristicile înaltului lor comandant, în fine terenul vor hotărî la această alegere. Abia mai târziu vom examina mai amănunțit aceste aspecte.

504. Am luat în considerare concentrarea forței principale într-un punct, în vederea luptei adevărate, ea se poate însă executa și în mai multe puncte, în *două*, ba chiar în *trei*, fără să înceteze să fie

o *concentrare de forțe împotriva unei părți* a forței inamice. Numai că, firește, o dată cu creșterea numărului punctelor forța principală este slăbită.

505. Până acum am avut în vedere numai avantajele obiective ale unei asemenea concentrări de forțe, și anume un raport mai bun de forțe în punctul principal. Dar, pentru general sau înaltul comandant există și un motiv subiectiv, anume acela de a ține mai bine în mână partea principală a forței sale.

506. Deși, într-o bătălie, voința înaltului comandant și inteligența sa conduc ansamblul, această voință și inteligență nu răzbat decât într-un grad foarte slăbit până la verigile cele mai de jos și acesta este cu atât mai mult cazul cu cât trupele se află mai departe de înaltul comandant; importanța și independența comandanților în subordine cresc, și aceasta pe contul voinței înaltului comandant.

507. Este însă nu numai firească, câtă vreme nu se ivește vreo anomalie; și avantajos, ca însuși înaltul comandant să păstreze eficacitatea maximă pe care vor să o permită împrejurările.

Acțiunea reciprocă

508. Cu aceasta am epuizat, cu privire la folosirea forțelor armate în luptă, tot ce se poate deduce în general din însăși natura lor.

509. Mai avem de examinat un singur aspect: acțiunea reciprocă a planurilor și acțiunilor ambelor părți.

510. Deoarece planul propriu-zis al unei lupte nu poate determina decât ceea ce se poate prevedea din acțiune, el se limitează de cele mai multe ori la trei aspecte:

1. Liniiile generale.
2. Pregătirile.
3. Amănunțele începutului.

511. Așadar, numai începutul luptei este cu adevărat determinat de plan, desfășurarea ei trebuie să fie determinată de noi dispoziții și ordine, decurgând din împrejurări, adică de *conducerea luptei*.

512. Este limpede că ar fi de dorit ca principiile urmate la plan să fie urmate și în conducere, căci scopul și mijloacele rămân doar aceleași; dacă, deci această potrivire nu poate avea loc peste tot, faptul trebuie considerat doar ca o imperfecțiune inevitabilă.

513. Dar nu se poate nega că acțiunea de a *conduce* este de cu totul altă natură decât cea de a *elabora un plan*. Planul se elaborează în afara zonei pericolului și cu totul pe îndelete, conducerea se află sub presiunea momentului. Planul hotărăște întotdeauna pe temeiul unui punct de vedere *mai înalt*, cu un orizont *mai larg*; conducerea este determinată de aspectele cele *mai apropiate și mai individuale*, ba, deseori, mai mult *antrenată* decât determinată. Vom vorbi mai târziu despre diferențele în caracterul acestor activități ale inteligenței, aici însă vom mai face abstracție de ele și ne vom mulțumi de a le fi deosebit ca etape distincte.

514. Dacă ne închipuim ambele părți astfel încât nici una nu cunoaște măsurile adversarului, fiecare le va putea lua pe ale sale numai pe baza principiilor generale ale teoriei. O mare parte din ele rezidă în formație și în așa-zisa *tactică elementară* a armatelor, care, firește, se întemeiază numai pe general.

515. Este însă vădit că o măsură care se referă numai la *general* nu poate avea eficiența uneia întemeiată pe condițiile individuale.

516. Trebuie, așadar, să constituie un foarte mare avantaj să-ți iei măsurile *mai târziu* decât inamicul și ținând seama de măsurile lui; este ce se numește ultima mână la jocul de cărți.

517. O luptă nu se organizează decât rar sau niciodată fără a ține seama de condițiile concrete. Prima, care nu poate fi niciodată complet ignorată, este *terenul*.

518. Cunoașterea terenului îl avantajează în mod deosebit pe apărător, căci numai el știe, *precis și dinainte*, în ce regiune va avea loc lupta și are, deci, timp să o cerceteze cum trebuie. Aici își are rădăcinile întreaga teorie a pozițiilor, în măsura în care ține de tactică.

519. Și atacatorul ia cunoștință de regiune încă înainte de a începe lupta, dar numai imperfect, căci apărătorul este în posesiunea ei și nu-i permite să o cerceteze mai de aproape. Ce poate cumva distinge de departe, îl ajută pentru o precizare mai amănunțită a planului.

520. Dacă apărătorul vrea să folosească terenul altfel decât rezultă doar din simpla lui cunoaștere, dacă vrea să-l utilizeze pentru apărarea locală, rezultă de aici, mai mult sau mai puțin, o *folosire precisă, determinată până în amănunt* a forțelor sale armate; prin aceasta, adversarul ajunge în situația să o cunoască și să țină seama de ea în planurile sale.

521. Aceasta este, deci, prima luare în considerare a adversarului.

522. În majoritatea cazurilor acest moment trebuie socotit ca cel în care planurile ambelor părți se sfârșesc; ce se întâmplă mai departe ține deja de conducere.

523. În luptele în care nici una din ambele părți nu poate fi considerată ca apărător propriu-zis, în care ambele înaintează ca să se ciocnească, formația, ordinea de bătaie și tactica elementară ca dispoziție stereotipă, ceva modificate de teren, fiind locul unui plan propriu-zis.

524. La ansambluri mici aceasta se întâmplă foarte des, la ansambluri mari foarte rar.

525. Dacă, însă, acțiunea este împărțită în atac și apărare, atunci, în momentul pomenit la nr. 522, atacatorul se află vizibil în avantaj în ce privește acțiunea reciprocă. Este adevărat că el a luat inițiativa acțiunii, dar adversarul a trebuit să dezvăluie, prin măsurile sale de apărare, o bună parte din intențiile sale.

526. *Acesta este motivul* pentru care ofensiva a fost considerată până acum, în teorie, ca o formă precumpănitor avantajoasă a luptei.

527. A considera ofensiva ca forma cea mai avantajoasă sau, cu o expresie mai categorică, *cea mai puternică* a luptei, duce la o absurditate, cum vom arăta în continuare. Aceasta s-a trecut cu vederea.

528. Greșeala concluziei stă în supraaprecierea avantajului de care s-a vorbit la nr. 525. Respectivul avantaj este important în ceea ce privește acțiunea reciprocă, dar aceasta nu este *totul*. Avantajul de a se folosi de teren ca de o forță ajutătoare și de a-și multiplica astfel, oarecum, forțele armate proprii este în foarte multe cazuri de mai mare importanță și, cu măsuri corespunzătoare, ar putea fi, în majoritatea cazurilor, foarte important.

529. Dar o greșită folosire a terenului (poziții foarte extinse) și un sistem greșit de apărare (nu-mai pasivitate) au dat totuși atât importanță aceluia avantaj al atacatorului, *de a rămâne cu măsurile planului său la ultima mână*, încât atacul îi datorează numai acestui punct aproape toată eficacitatea, pe care o vădește în practică peste măsura sa firească.

530. Dar influența inteligenței nu încetează o dată cu planul propriu-zis, și noi trebuie să urmărim relația acțiunii reciproce în *domeniul conducerii*.

531. Domeniul conducerii este *cursul* sau *durata* luptei; această durată este însă cu atât mai mare, cu cât se practică mai mult folosirea succesivă a forțelor.

532. Unde vrem, deci, să contăm mult pe conducere, aceasta determină o mare adâncime a dispozitivului.

533. Se pune mai întâi întrebarea dacă este bine să ne încredem mai mult în plan sau mai mult în conducere.

534. Ar fi evident absurd să lăsăm înadins neluată în seamă vreo dată existentă și, dacă are vreo valoare pentru acțiunea intenționată, să n-o luăm în considerare în socotelile noastre. Cu aceasta, însă, nu se spune decât că vom lăsa planul să intervină în acțiune atât cât se dispune de date și că domeniul conducerii va începe acolo unde planul nu mai poate ajunge. Conducerea nu face decât să țină locul planului și, ca atare, trebuie considerată ca un *rau necesar*.

535. Dar să fim bine înțeleși: este vorba numai de *planul motivat*. Toate dispozitiile, care au o tendință individuală, trebuie să fie întemeiate nu pe *presupuneri* arbitrare, ci pe date.

536. Deci, acolo unde se termină datele, trebuie să se termine și dispozitiile planului. Căci este evident mai bine ca *ceva să rămână în afara dispozitiilor*, adică să rămână sub privegherea principiilor generale, decât să fie dispus într-un fel care să nu se potrivească cu condițiile ce se vădesc ulterior.

537. Fiecare plan care prevede prea multe detalii pentru cursul luptei trebuie să fie, prin aceasta, cronat și dăunător, căci detaliul nu depinde numai de motive generale, ci, iarăși, de amănunte, imposibil de cunoscut dinainte.

538. Dacă ne gândim că efectul anumitor împrejurări (întâmplătoare sau altele) crește cu timpul și spațiul, se vede că aici este un motiv pentru care mișcări foarte combinate și cuprinzând spații mari reușesc rareori și devin adesea nocive.

539. În general, în aceasta stă motivul nocivității tuturor planurilor de luptă foarte complexe și artificiale. Ele sunt toate întemeiate, adesea inconștient, pe o mulțime de mici presupuneri, din care o mare parte nu se adevăresc.

540. În locul unei extinderi *nepotrivite* a planului, este deci mai bine să se lase mai mult în seama conducerii.

541. Aceasta presupune însă (după nr. 532) un dispozitiv adânc, adică rezerve mari.

542. Am văzut (525) că în ce privește acțiunea reciprocă atacul ajunge mai departe cu planul său.

543. În schimb, apărătorul are, prin teren, o mulțime de prilejuri să determine dinainte mersul luptei sale, adică să intervină cu planul său până departe în cursul ei.

544. Dacă s-ar rămâne la acest punct de vedere, s-ar spune că planurile apărătorului ajung mult mai departe decât ale atacatorului, că acesta trebuie să lase mult mai mult în seama conducerii.

545. Dar acest avantaj al apărătorului este doar aparent, nu există cu adevărat. Într-adevăr, nu ne e permis să uităm că dispozitiile ce se referă la teren sunt numai *pregătiri* care se bazează pe presupuneri, nu pe măsuri adevărate ale adversarului.

546. Numai pentru că aceste presupuneri sunt foarte probabile, și în *măsura* în care sunt probabile, au valoare și ele, și dispozitiile întemeiate pe ele.

547. Această condiție însă, ce se impune apărătorului în presupunerile lui și în dispozitiile întemeiate pe ele, le limitează firește mult și-l obligă să fie prudent cu dispozitiile și planurile sale.

548. Dacă a *mers cu ele prea departe*, atacatorul li se poate sustrage și atunci apare în acel loc o forță moartă, adică o *risipă de forță*.

549. Din această categorie fac parte pozițiile prea extinse și apărarea locală aplicată prea frecvent.

550. Tocmai aceste două greșeli au vădit adesea dezavantajul ce rezultă la apărător dintr-o extindere exagerată a planului și avantajul pe care îl poate trage atacatorul din extinderea firească a planului său.

551. Numai poziții foarte puternice, dar care și sunt *din toate punctele de vedere foarte puternice*, dau planului apărătorului un domeniu mai larg decât poate avea planul atacatorului.

552. În măsură, însă, în care poziția este mai puțin excelentă sau nici nu există, ori îi lipsește apărătorului timpul să se instaleze corespunzător în ea, în această măsură apărătorul va rămâne cu dispozițiile planului său în urma atacatorului și va trebui să se bazeze mai mult pe conducere.

553. Acest rezultat arată deci, iarăși, că apărătorul este cel care trebuie, în mod deosebit, să recurgă la folosirea succesivă a forțelor.

554. Dar am văzut mai sus că numai masele mari pot avea avantajul fronturilor scurte și trebuie să spunem deci acum că apărătorul trebuie cu atât mai mult să se salveze din pericolul unei *extinderi excesive, determinate de teren, a planului său, din cel al unei periculoase fărâmițări a forțelor*, recurând la ajutorul pe care îl poate găsi în conducere, adică în rezerve puternice.

555. De aici decurge, evident, concluzia că raportul apărării față de atac devine cu atât mai favorabil cu cât cresc masele implicate.

556. *Durata luptei, adică rezerve puternice și o folosire a lor pe cât posibil de succesivă*, este așa dar prima condiție pentru *conducere* și superioritatea sub aceste aspecte trebuie să implice și o superioritate în conducere, abstracție făcând de toată virtuozitatea aceluia ce o exercită, căci cea mai înaltă artă nu poate deveni eficientă fără mijloace și poate fi închipuit foarte bine că cel mai puțin abil, dar având mai multe mijloace la dispoziție, va obține superioritatea în cursul luptei.

557. Mai există însă și o a doua condiție obiectivă care acordă în general superioritatea în conducere, iar aceasta este integral de partea apărătorului: cunoașterea regiunii. Ce avantaj poate conferi această cunoaștere *aici*, unde se impun hotărâri rapide, ce se iau fără vedere de ansamblu și sub presiunea evenimentelor, se înțelege de la sine.

558. Este în natura lucrurilor ca dispozițiile *planului* să privească mai mult verigile *superioare*, iar cele ale *conducerii* mai mult pe cele *inferioare*; în consecință, fiecare în parte din dispozițiile *conducerii* va fi mai puțin importantă, dar, firește, ele sunt în schimb mult mai numeroase, ceea ce compensează parțial diferența de importanță dintre plan și conducere.

559. Apoi, mai este firesc ca acțiunea reciprocă să-și aibă domeniul ei specific în conducere, ca aici ea să nu înceteze niciodată, pentru că ambele părți se înfruntă reciproc și, în consecință, conducerea trebuie fie să determine, fie să modifice cea mai mare parte din dispoziții.

560. Dacă, însă, apărătorul este *in mod deosebit* obligat să economisească forțele pentru conducere (nr. 553), dacă este în genere avantajat în folosirea lor (nr. 557), decurge nu numai că el poate compensa dezavantajul în care l-a pus acțiunea reciprocă a planurilor prin preponderența în acțiunea reciprocă a *conducerii*, ci că va putea chiar dobândi o preponderență în acțiunea reciprocă în general.

561. Dar oricare ar fi, în cazul concret, raportul în această privință între ambele părți, va trebui să existe în oarecare măsură strădania de a rămâne la urmă cu măsurile proprii, pentru a putea ține seama, în luarea lor, de cele ale adversarului.

562. Această strădanie este, în fond, ideea ce stă la baza rezervelor mai puternice, folosite, în perioada recentă, la masele mari.

563. Nu șovăim să afirmăm că la toate masele mari, după teren, acest mijloc este cel mai eficient element al apărării.

Caracterul activității de conducere

564. Am spus că există o deosebire în caracterul dispozițiilor pe care planul și conducerea le dau unei lupte; cauza stă în condițiile diferite în care acționează inteligența.

565. Această deosebire a condițiilor provine din trei elemente: lipsa de date, lipsa de timp și primejdia.

566. Lucruri care, în condițiile unei perfecte priviri de ansamblu asupra situației și a coerenței mari a ansamblului, devin esențiale, nu mai pot fi esențiale în lipsa acestora; devin, deci, de o importanță precumpănitoare alte fenomene, și anume, cum se înțelege de la sine, cele mai ușor vizibile.

567. Dacă, deci, planul luptei este mai curând un desen geometric, conducerea ei este mai mult un desen optic; acela mai curând un plan ingineresc, acesta mai mult o vedere în perspectivă. Cum poate fi remediată această lipsă se va vedea în cele ce urmează.

568. Pe lângă că limitează posibilitatea noastră de a avea o privire de ansamblu, lipsa de timp acționează și asupra gândirii. În aceste condiții, o judecată care compară, critică, cumpănește poate interveni mai greu decât simplul *tact*, adică un *procedeu al judecății* devenit deprindere.

569. Că sentimentul nemijlocit al marelui pericol, pentru sine și pentru alții, perturbă simplul intelect, stă în firea omenească.

570. Dacă, deci, judecata intelectului este în fel și chip strâmtorată și slăbită, unde se poate refugia? — Numai în curaj.

571. Aici este evident necesar un curaj cu dublu aspect. Curaj, pentru a nu fi strivit de pericolul personal, și curaj pentru a conta pe fenomene incerte și a acționa în consecință.

572. Cel de al doilea se obișnuiește să fie numit curajul spiritului *courage d'ésprit* pentru primul nu există o denumire care să satisfacă legea antitezei. Motivul este că a doua denumire însăși nu este corectă.

573. Dacă ne întrebăm ce este denumit curaj în semnificația inițială, aflăm că este *sacrificiul personal* în momentul primejdiei și de la acest punct trebuie să plecăm, căci pe el se sprijină, până la urmă, totul.

574. Un asemenea sentiment al sacrificiului de sine poate avea două izvoare cu totul diferite: primul, nepăsarea față de primejdie, indiferent dacă provine din organismul individului sau din nepăsarea față de viață sau din obișnuința primejdiei, și al doilea, motive pozitive: orgoliul, dragostea de patrie, entuziasmul de orice fel.

575. Numai primul trebuie considerat că este curajul veritabil, înăscut sau devenit a doua natură, și el are particularitatea că este într-un tot identic cu omul, deci nu lipsește niciodată.

576. Altfel se înfățișează curajul izvorât din sentimente pozitive. Ele se contrapun impresiilor primejdiei, în care caz este bineînțeles vorba de raportul lor față de acestea. Există cazuri în care ele duc mult mai departe decât simpla nepăsare față de primejdie, în altele sunt depășite de aceasta. Nepăsarea lasă judecata rece și duce la *fermitate*, curajul izvorât din sentimente pozitive face spiritul întreprinzător și duce la *îndrăzneală*.

577. Dacă nepăsarea față de primejdie se îmbină cu aceste impulsuri pozitive, rezultă cel mai perfect curaj personal.

578. Acest curaj, examinat până acum, este ceva cu totul subiectiv, se referă doar la sacrificiul personal și de aceea poate fi numit curaj personal.

579. Este însă firesc ca cel ce nu pune mare preț pe sacrificiul propriei sale persoane să nu prețuiască mult nici sacrificarea altora, care, datorită poziției sale, depind de voința lui. El îi consideră o mărșă, de care poate dispune cu același sentiment ca de sine însuși.

580. De asemenea, cel ce este împins în primejdie de vreun sentiment pozitiv, fie le va atribui celorlalți acest sentiment, fie se va socoti îndreptățit să-i subordoneze pe ceilalți sentimentului său.

581. Pe ambele căi curajul dobândește o *sferă obiectivă de activitate*. El nu mai acționează acum doar asupra sacrificiului propriu, ci și asupra folosirii forțelor armate ce-i sunt subordonate.

582. Dacă curajul exclude toate impresiile prea puternice ale primejdiei asupra sufletului, el acționează asupra activităților intelectului. Acestea devin libere, căci nu se mai află sub presiunea temerilor.

583. Dar, firește, prin aceasta nu pot fi generate forțe ce nu există ale intelectului, iar discernământ încă și mai puțin.

584. Așadar, curajul poate duce adesea, în lipsă de inteligență și discernământ, la pași foarte greșiți.

585. De cu totul altă origine este curajul ce a fost denumit curajul inteligenței. El izvorăște din convingerea că îndrăzneala este necesară, sau și dintr-un discernământ superior, căruia această îndrăzneală nu-i pare la fel de mare ca celorlalți.

586. Această convingere se poate naște și la oameni care nu au curaj personal, dar ea devine abia curaj, adică devine abia o forță care îl ajută pe om să înfrunte presiunea clipei și a primejdiei și să-și mențină echilibrul sufletesc, dacă acționează asupra sentimentelor, trezind și potențând forțele lor mai nobile. Pentru acest motiv, expresia *curajul inteligenței* nu este într-un tot corectă, căci acest curaj nu izvorăște niciodată direct din inteligență. Că gânduri pot naște sentimente și că aceste sentimente pot fi continuu potențate prin efectul de durată al capacității de gândire, știe oricine din experiență.

587. Prin aceea că, pe de o parte, curajul personal sprijină forțele inteligenței, sporindu-le, iar pe de altă parte, convingerea intelectuală trezește și animă forțele sufletesti, ambele se apropie între ele și pot coincide, adică pot da *același* rezultat în activitatea de conducere. Acesta, însă, se realizează totuși rar. De obicei, acțiunile curajului au ceva din caracterul originii sale.

588. Acolo unde se află întrunite un mare curaj personal cu o mare inteligență, firește, conducerea trebuie să fie cea mai perfectă.

589. Este în firea lucrurilor ca, provenind din convingerea intelectuală, curajul să se refere mai cu seamă la acea îndrăzneală ce constă din încrederea în lucruri incerte și în noroc, și mai puțin la primejdia personală, căci aceasta nu poate deveni ușor obiectul unei mari activități intelectuale.

590. Vedem, deci, că în conducerea luptei, adică sub presiunea clipei și a primejdiei, forțele emoționale sprijină intelectul, iar acesta trebuie să trezească forțele emoționale.

591. O asemenea stare sufletească elevată este necesară dacă judecata trebuie să ia hotărâri juste fără o vedere de ansamblu, fără răgaz de gândire, sub cea mai violentă presiune a fenomenelor. Ea se poate numi talent militar.

592. Când se examinează o luptă, cu mulțimea sa de verigi mari și mărunte și de acțiuni ce decurg din ea, bate la ochi că curajul ce provine din sacrificiul personal va predomina în zonele inferioare, adică se va stăpâni mai ales în verigile mărunte, celălalt, mai mult în cele mari.

593. Cu cât se coboară în această ierarhie, cu atât acțiunea devine mai simplă, cu atât mai mult va fi suficientă inteligența simplă, cu atât mai mare însă devine primejdia personală și, deci, cu atât este mai solicitat curajul personal.

594. Cu cât urcăm în ierarhie, cu atât mai importantă și mai bogată în consecințe devine acțiunea individului, pentru că obiectele asupra cărora decide sunt într-o legătură mai mult sau mai puțin hotărâtoare cu ansamblul. De aici rezultă că ar fi necesară mult mai multă vedere de ansamblu.

595. Este adevărat că poziția mai înaltă dispune întotdeauna de un orizont mai larg și vede mult mai bine legăturile lucrurilor decât poziția inferioară; dar toată vederea de ansamblu, a cărei lipsă se simte în cursul unei lupte, lipsește totuși mai ales aici și, deci, tot mai ales aici trebuie înfăptuite atât de multe la noroc și numai cu tactul judecății.

596. Acest caracter al conducerii se accentuează tot mai mult, pe măsura desfășurării bătăliei, căci situația s-a depărtat, în aceeași măsură, de cea inițială, care ne era bine cunoscută.

597. Cu cât a durat mai mult bătălia, cu atât au avut loc în cursul ei mai multe incidente, adică evenimente aflate în afara previziunii noastre, cu atât mai mult au ieșit toate din structura ordinii lor, cu atât mai sălbatice și încălcite apar deja, ici și colo, lucrurile.

598. Cu cât, însă, o luptă este mai avansată, cu atât se acumulează deciziile, cu atât se succed mai rapid, cu atât mai puțin timp rămâne pentru reflecție.

599. Așa se face că și verigi superioare sunt trase treptat în jos, îndeosebi pentru anumite puncte și momente, în zone în care curajul personal valorează mai mult decât reflecția și face aproape totul.

600. În acest fel, în fiecare luptă se epuizează tot mai mult combinațiile și până la urmă aproape numai curajul mai luptă și acționează.

601. Vedem, asadar, că curajul și inteligența potențată de acesta trebuie să compenseze dificultățile pe care le întâmpină acțiunea în conducere. Măsura în care o pot face sau ba nu contează, pentru că la inamic lucrurile arată altdoma, greșelile și nedibăciile noastre compensându-se deci, în generalitatea cazurilor, cu ale sale. Deosebit de important este, însă, să nu fim cumva inferiori adversarului în curaj și inteligență, îndeosebi în ce privește curajul.

602. Încă o însușire mai este de mare importanță aici: *tactul judecății*. Acesta ține nu numai de talentul înnăscut, ci în principal de exercițiu, care familiarizează cu fenomenele și face aproape o obișnuință din descoperirea adevărului, adică din dreapta judecată. În aceasta stă principala valoare a experienței războiului și marele avantaj ce-l poate da unei armate.

603. În fine, mai trebuie să spunem că, dacă în conducerea luptei împrejurările dau, întotdeauna, fenomenului mai apropiat o importanță precumpănitoare asupra celui aflat mai sus sau mai departe, această greșeală în sesizarea lucrurilor poate fi compensată numai prin aceea că comandantul, în nesiguranta că a nimerit bine, caută să facă din acțiunea sa *factorul determinant*. Aceasta se întâmplă dacă se străduiește cu adevărat să realizeze toate rezultatele ce pot fi obținute din acțiunea sa. Astfel, ansamblul, care ar trebui totdeauna condus dintr-un punct de vedere elevat, acolo unde acesta nu a putut fi atins, va fi antrenat dintr-unul inferior, într-o direcție determinată.

Vrem să încercăm să devenim mai limpezi printr-un exemplu. Dacă, în haosul unei bătălii mari, un general de divizie a ieșit din conexiunea ansamblului și este nesigur dacă să mai îndrăznească să atace sau nu, hotărându-se pentru atac își va găsi totuși o liniște, pentru sine și ansamblu, numai în aceea că va ținde nu doar să răzbată cu atacul său, ci să și dobândească un astfel de succes încât să compenseze ce s-ar fi putut întâmpla rău în alte puncte.

604. Un asemenea fel de acțiune este ceea ce se numește, în sens mai restrâns, hotărâre. Părea deci pe care o emitem, că numai în felul acesta poate fi stăpânit neprevăzutul, duce la hotărâre; aceasta ferește de jumătăți de măsuri și este cea mai strălucită calitate în conducerea unei lupte mari.

NOTE

1. Unele pasaje ale manuscrisului original al cărții *Despre război*, ca și ale altor manuscrise clausewitziene, sunt copiate sau scrise după dictate chiar de mână Mariei von Clausewitz.

2. În 1801, Clausewitz a fost trimis să urmeze cursurile de trei ani ale Școlii de război din Berlin, condusă de Gerhard von Scharnhorst (1755-1813). Acesta avea să joace un rol de seamă în dezvoltarea spirituală și orientarea carierei militare a tânărului ofițer.

3. Viitorul rege al Prusiei, Friedrich Wilhelm IV (1795-1861).

4. Clausewitz se referă aici la cunoscuta lucrare a lui Montesquieu *L'esprit des lois* (Spiritul legilor), apărută în 1748. Raymond Aron consideră că Montesquieu ar fi exercitat o anumită înrăurire asupra gândirii lui Clausewitz, mai ales prin modul de abordare a raportului dintre conceptele *universal* și *istoric*.

5. Este vorba de moartea feldmareșalului Neidhardt von Gneisenau (1760-1831), comandant al armatei de la granița poloneză, răpus de holeră la 24 august 1831. Alături de Scharnhorst, Gneisenau a fost exponentul curentului novator în gândirea militară la începutul secolului al XIX-lea și a avut o contribuție importantă la formația spirituală a lui Clausewitz.

6. Pasajul este semnificativ pentru înțelegerea corectă a atitudinii autorului față de opera sa. Deși considera lucrarea neterminată și intenționa să o refacă în lumina ultimei sale concluzii, Clausewitz aprecia că ideile principale ale operei sunt corecte și pot constitui chiar punctul de plecare pentru elaborarea unei noi teorii militare. Prin urmare, conștient de existența unor contradicții și inadverente, Clausewitz nu se dezice de ceea ce alcătuiește ansamblul teoriei sale asupra războiului. Rămâne însă în sarcina criticii să discearnă acele idei și concluzii care reprezintă cu adevărat rodul cutetărilor îndelungate a autorului și cărora el le acordă atributul de *orientări fundamentale*.

7. În terminologia militară a vremii, prin expresia *războiul mare* se înțelegea sistemul tuturor luptelor și bătăliilor hotărâtoare în care erau angajate armatele și prin care se obținea decizia finală în război. Expresia *micul război* sau *război de detașamente* era folosită pentru a denumi sistemul tuturor acțiunilor militare secundare, care asigurau și sprijineau desfășurarea războiului mare. Aici erau incluse siguranța, acțiunile detașamentelor izolate etc. Războiul de partizani era socotit, de asemenea, drept o formă specifică a micului război. Treptat, expresia *război de partizani* s-a echivalat cu cea de *guerilă* sau *război popular*. (După W. Rüstow, *Militärisches Handwörterbuch*, Zürich, 1858).

8. Georg Christoph Lichtenberg (1742-1799), profesor de fizică și literat.

9. Prin contraponderi, Clausewitz înțelege acei factori care, în funcție de împrejurări, se opun tendințelor naturale ale războiului absolut, ridicării luptei armate la nivelul violenței extreme. În această categorie s-ar include relațiile politice, atitudinile aliaților, diversele valori ale motivelor de război, nesiguranța, șovăiala, reducerea forței de luptă etc. Ele vor fi explicate mai pe larg de autor când se va referi la războiul real.

10. Războiul absolut este deci o abstracție, un concept pur, necesar sub aspect teoretic pentru înțelegerea naturii fenomenului război. Începând de aici, Clausewitz demonstrează că, în realitate, războiul se îndepărtează de conceptul său absolut, deoarece intervine lumea reală, cu multiplele ei determinări.

11. Clausewitz atribuie o semnificație aparte termenilor *pozitiv* și *negativ* în caracterizarea scopurilor luptei armate și a conținutului formelor de luptă. Pentru el, *pozitivul* înseamnă acea acțiune prin care o parte beligerantă urmărește să obțină ceva de la adversar, să cucerească un teritoriu, să nimicească forțe inamice, să pună stăpânire pe anumite obiective etc. *Negativul* înseamnă a nu pierde, a nu ceda, a nu permite adversarului să-și atingă scopurile sale, deci o acțiune definită prin negație. Aici și în alte părți, cei doi termeni au numai această accepțiune.

12. Expresie grațioasă a manierei de expunere proprii lui Clausewitz. După ce afirmă că războiul poate fi asemănat unui joc, chiar jocului de cărți, hazardul și norocul având o pondere mare în desfășurarea sa, dintr-o dată apare antiteza: războiul este un mijloc serios, urmărește un scop serios, iar tot ce s-a spus mai înainte despre joc, hazard și noroc are în vedere doar aspecte particulare ale fenomenului. Deci cititorul să nu se grăbească, să nu considere definitivă prima teză, căci ea poate fi modificată ulterior de antiteza și de concluzia ce se degajă în final.

13. În scrisoarea adresată maiorului von Roeder, la 22 decembrie 1827, Clausewitz afirma categoric strânsa legătură a războiului cu politica și rolul predominant al factorului politic în elaborarea planului de război: „Războiul nu este ceva independent, ci continuarea politicii cu mijloace schimbate; de aceea, liniile principale ale tuturor marilor proiecte strategice sunt în *cea mai mare parte de natură politică*, și întotdeauna cu atât mai mult cu cât cuprind ansamblul războiului și statului. Întregul plan de război rezultă nemijlocit din existența politică a ambelor state beligerante, precum și din relațiile lor cu alte state. Din planul de război decurge planul de campanie, adesea fiind chiar identic cu acesta, și anume atunci când totul se limitează la un singur teatru de război. Dar elementul politic pătrunde și în părțile distincte ale unei campanii și există desigur rareori vreun act important al războiului, ca o bătălie etc., în care să nu se mai vadă o influență oarecare a politicii. Potrivit acestei concepții, nici nu poate fi vorba de o apreciere *pur militară* a unui mare ansamblu strategic și nici de un proiect pur militar al unui asemenea ansamblu”.

14. Tot din scrisoarea către maiorul von Roeder ar fi de menționat, „Sarcina și dreptul unei militare față de politică sunt în principal să împiedice ca politica să formuleze cerințe contrarii naturii războiului, ca din necunoașterea naturii instrumentului să comită erori în folosirea acestuia”.

15. Și această idee fusese enunțată în scrisoarea adresată lui von Roeder: „Cu cât politica pornește de la interese grandioase, cuprinzând ansamblul și existența lui, cu atât mai mult se pune problema însăși a ființei ori neființei, cu atât mai mult politica și dușmănia coincid, cu atât mai mult politica se dizolvă în dușmănie, cu atât mai simplu devine războiul, cu atât mai mult decurge el din simpla noțiune de violență și distrugere, cu atât mai mult corespunde tuturor cerințelor ce pot fi dezvoltate în mod logic din aceste noțiuni, cu atât mai mult *legătura necesară* au toate părțile sale. Un asemenea război arată cu totul *nepolitic* și de aceea a fost socotit războiul normal. Dar este evident că principiul politic lipsește aici la fel de puțin ca în celelalte războaie, numai că el coincide cu noțiunile de violență și nimicire și dispăre astfel din vedere.”

16. Formularea amestecă aici elemente diferite, cărora Clausewitz nu le-a acordat, din păcate, importanța cuvenită. El menționează în treacăt accepțiunea dată politicii ca „înțelegerea opusă violenței”, dar o minimizează, nu o dezvoltă ca teză cu implicații majore în relația dintre război și politică.

17. Carol al XII-lea, rege al Suediei (1682-1718), a luptat în războiul nordic împotriva Danemarcei, Saxoniei, Poloniei și Rusiei. După unele succese inițiale, a fost înfrânt de Petru I la Poltava, în 1709. În *Considerații asupra talentelor militare și caracterului lui Carol XII*, Frederic II nota la 1759: „Dacă examinăm laolaltă diferitele trăsături de caracter ale acestui rege ciudat, aflăm că a fost mai degrabă curajos decât dibaci, mai degrabă activ decât înțelegător, mai degrabă supus propriilor patimi decât devotat adevăratului său interes.”

18. În acest pasaj se observă cât de larg tratează Clausewitz problema căilor și mijloacelor prin care poate fi atins scopul politic în război. Nimicirea inamicului apare aici doar ca unul din mijloacele ce pot fi folosite. Cei ce l-au considerat pe Clausewitz ca „profet al masacrelor mutuale” au închis probabil ochii când au ajuns la aceste pagini!

19. În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cabinetul era un grup de consilieri numiți de suveran, repartizați mai mult sau mai puțin pe domenii de activitate și responsabili individuali numai în fața sa, cu ajutorul căruia guvernul. Din această instituție s-au dezvoltat treptat guvernele de tip modern, cu responsabilitate colectivă pentru cărmuirea țării.

20. Jacques François de Chastenay, marchiz de Puységur (1655-1743), mareșal al Franței din 1734, autor al unui tratat de artă militară, *Art de la guerre par principes et par règles* (Artă războiului explicată prin principii și reguli), apărut postum, în 1748, prin grija fiului său.

21. François Henri de Montmorency, conte de Bouteville, duce de Luxemburg-Piney (1628-1695), mareșal al Franței din 1675, cel mai important discipol și urmaș al marelui Condé. A fost ultimul mare comandant al armatei lui Ludovic al XIV-lea. Ca și maestrul său Condé, Luxemburg s-a afirmat mai mult ca tactician decât ca strateg.

22. Rezultă limpede din acest pasaj că, în concepția lui Clausewitz, comandantul militar trebuie să aibă un larg orizont politic, să cunoască bine relațiile politice, să înțeleagă scopul politic al războiului. Ca atare, nu au temei unele interpretări care încearcă să găsească la Clausewitz argumente pentru o pretinsă superioritate a strategilor civili față de cei militari, pe motiv că aceștia din urmă n-ar putea înțelege dimensiunile politice ale războiului.

23. Henric al IV-lea (1553-1610), rege al Franței.

24. Într-adevăr, dar atât Napoleon cât și Clausewitz se contrazic singuri în această problemă. Pe de-o parte, ei afirmă că arta militară este simplă și nu necesită calități intelectuale deosebite, pe de altă parte consideră că problemele pe care le ridică spre rezolvare lupta armată sunt atât de complicate încât pot fi comparate cu cele mai dificile probleme de matematică. Contradicția are la bază o separație prea categorică între concepție și execuție, între elaborarea principiilor teoretice și aplicarea lor în practică.

25. Metodele indicate aici de Clausewitz erau posibile și chiar frecvente în epoca sa. Astăzi, asemenea metode, deși se mai practică uneori, sunt incompatibile cu principiile relațiilor internaționale, cu independența și suveranitatea națională a statelor.

26. Aprox și contraaprox (de la *approche* – în franceză, apropiere), termeni care desemnau, în arta militară a vremii, galerii subterane săpate în vederea apropierii de o cetate asediată sau de o fortificație și, respectiv, a respingerii unei asemenea acțiuni.

27. Clausewitz se referă aici la teoriile lui Heinrich Dietrich von Bülow, pe care le criticase încă în 1805, în articolul său din *Neue Bellona*. Aceste teorii fuseseră expuse în cartea lui Bülow *Geist des neueren Kriegssystems, hergeleitet aus dem Grundsatz einer Basis der Operationen, auch für Laien in der Kriegeskunst fasslich vorgetragen von einem ehemaligen preussischen Offizier* (Spirital noului sistem de război, dedus din principiul unei baze de operații, accesibil și unui profan în arta militară, expus de un fost ofițer prusian), apărută în 1799.

28. Clausewitz respinge orice interpretare geometrică a formelor de manevră și de luptă, deoarece aceasta avea drept consecință întronarea dogmatismului în arta militară. De aici nu trebuie trasă concluzia că forme de manevră cum ar fi învaluirea, întoarcerea, manevra pe liniile interioare și altele nu ar prezenta o însemnată reală în acțiunile de luptă.

29. Afirmția că în război totul este nedeterminat ar implica o filozofie indeterministă. Dar nu este cazul la Clausewitz, care, în ansamblul operei sale și în analiza multipleror aspecte ale fenomenului război, s-a situat, în fond, pe poziția determinismului social. Trebuie menționat că științele din vremea sa erau dominate de un determinism de tip laplacean, potrivit căruia prin determinare sau prin mărime determinată se înțelegea stabilirea cu precizie a stării și evoluției unui sistem. Or, Clausewitz sesizează că în domeniul militar nu se poate opera cu astfel de determinări și, de aceea, folosește termenul de nedeterminare. În realitate, teoria sa se înscrie printre primele încercări de fundamentare a determinismului probabilistic sau statistic.

30. Ironia subtilă este o caracteristică a stilului lui Clausewitz. El se pronunță aici împotriva ideii că geniul nu are nevoie de reguli. Depinde însă despre ce fel de reguli este vorba. Căci, dacă regulile, teoria sunt sărace și nedemne, geniul va răde de ele; dar, sugerează autorul, această situație nu este de dorit.

31. Ciudată afirmație, dacă ne gândim că în opera lui Clausewitz abundă asemenea subtilități! Dar trebuie să sesizăm mereu nuanțele. Autorul când susține necesitatea filozofiei războiului și se declară exponent al ei, când respinge considerațiile filozofice din sfera artei militare. Există însă anumite nuanțe care, la o lectură atentă, pot fi percepute pentru a explica atitudinea sa. În principiu, Clausewitz este pentru o filozofie a războiului în sens de teorie generală, de reflecție asupra esențelor, principiilor și relațiilor fundamentale, și totodată împotriva speculațiilor sterile, care îndepărtează atenția de la realitatea luptei armate.

32. Considerațiile lui Clausewitz pe tema norocului și a bunăvoinței hazardului în război, exprimate aici și în alte locuri, pot fi socotite drept o limită a gândirii sale. În mod real, comandantul nu se poate baza pe asemenea elemente. Angajat în demonstrarea ideii că acțiunile de luptă se desfășoară în condiții de incertitudine, ceea ce reprezintă un adevăr, Clausewitz nu întrevide suficiente mijloace de compensare, în afara de talent, intuiție și încrederea în principiile juste. Teoria militară modernă arată că în condiții de incertitudine este necesar ca, alături de talent și intuiție, comandantul să dispună de rezerve, să folosească mijloacele moderne de prelucrare a datelor, să prevadă diferite variante de evoluție a situațiilor de luptă.

33. Clausewitz folosește termenul de *doctrină* nu în accepțiunea actuală, de doctrină militară a statului, ci în sensul ei generic de teorie.

34. Argumentele aduse sunt valabile și astăzi, demonstrând că știința militară nu trebuie confundată niciodată cu științele tehnice, deoarece obiectele lor sunt diferite.

35. Ludovic II de Bourbon, principe de Condé (1621-1686), renumit conducător de oști franceze.

36. Frederic al II-lea, denumit și cel Mare (1712-1786), rege al Prusiei, exponent al monarhiei absolutiste, remarcabil comandant de oști. A obținut o serie de victorii, mai ales în războaiele purtate împotriva Austriei.

37. De la italianescul *condottiere* (conducător), căpetenie de trupe mercenare în Italia secolelor XIV și XV, care se angaja în serviciul militar al orașelor, principilor sau al papei. În afara soldei, condottierii primeau și o parte a prăzii de război.

38. Clausewitz sesizează distincția dintre legea obiectivă, ca relație dintre lucruri, fenomene și legea juridică, emanată de voința umane. Pasajul era remarcabil sub aspect filozofic și denotă gândirea sa înaintată în această problemă.

39. Este interesant de urmărit, în acest capitol și în altele, cât de mult se apropie autorul de o modalitate de tratare praxiologică. El elaborează concepte pentru o teorie a acțiunii, pe care le va utiliza sistematic în analiza acțiunilor militare: scop, mijloc, principiu, regulă, prescripții și instrucțiuni, metodă.

40. Clausewitz relevă mereu caracterul particular, concret, diversificat al situațiilor de luptă, de unde decurge cu necesitate spiritul original, creator în actul de conducere militară. Acest considerent îl determină să nu accepte folosirea

noțiunii de lege în teoria războiului, ceea ce reprezintă o limită a gândirii sale. În realitate, există legi ale luptei armate, pe care le studiază știința militară, iar comandantul este dator să cunoască și să respecte cerințele lor pentru a putea desfășura acțiuni de luptă înconunate de succes.

41. Dispozitiv de luptă folosit în secolul al XVIII-lea, constând dintr-o linie continuă dispusă oblic față de frontul inamic și formată din două aripi. Aripa de atac era dispusă la vârf, având rolul de a izbi și depăși una din aripile inamicului. Aripa refuzată înainta apoi uniform pentru a obliga întregul front inamic să se replieze.

42. Este vorba de bătălia din 14 octombrie 1806, când Napoleon a pricinuit armatei prusiene o înfrângere zdrobitoare la Jena și Auerstedt.

43. Clausewitz are perfectă dreptate atunci când reliefează necesitatea cercetării critice a istoriei militare, deoarece numai astfel se poate construi o teorie, pot fi desprinse învățăminte utile din practica războaielor. Punctul său de vedere în această problemă se apropie de criticismul kantian, arătând că investigarea critică a istoriei este expresia rolului activ al subiectului uman și constituie, ca atare, calea necesară pentru obținerea adevărului.

44. Carol Ludovic Johann, arhiduce de Austria (1771-1847), general al armatei austriece, remarcabil conducător de oști și teoretician militar. Fiind ministru de război în perioada 1806-1809, a preconizat ca împotriva lui Napoleon să se ducă un război popular, motiv pentru care a fost înlăturat de către cercurile conservatoare de la curte.

45. La Campo-Formio, localitate din nordul Italiei, s-a încheiat, la 17 octombrie 1797, tratatul de pace dintre Austria și Franța, care a pus capăt primului război de coalitie (1792-1797), terminat cu victoria armatei franceze.

46. În terminologia militară a vremii, prin *tren de campanie* se înțelege totalitatea mijloacelor materiale folosite pentru transportul și aprovizionarea trupelor. Trenul includea căruțe, cai, echipament, bucătăria de campanie, alimente, muniții, diferite alte materiale necesare luptei, asediului etc. Pierdere trenului pune sub semnul întrebării posibilitatea continuării acțiunilor de luptă într-o campanie de mai lungă durată.

47. Cercul exterior al unei încercuiri, menit să împiedice acțiunile de despresurare întreprinse de inamic.

48. Gebhard Leberecht von Blücher (1742-1819), comandant-șef al armatei sileziene în 1813-1814 și al armatei prusiene dislocate în Belgia în 1815. A avut o contribuție importantă la înfrângerea finală a lui Napoleon.

49. Karl Philipp principe de Schwarzenberg (1771-1820), feldmareșal austriac, comandant-șef al trupelor aliate în perioada 1813-1814.

50. Pledoaria lui Clausewitz pentru limbajul simplu și adecvat conținutului de idei este convingătoare, pe deplin valabilă și astăzi. Cu deosebire în domeniul teoriei militare, terminologia sofisticată poate avea drept efect confuzia de idei și înțelegerea eronată a concluziilor ce urmează a fi puse în practică. N-am putea spune, însă, că autorul cărții *Despre război* ar fi un exemplu în respectarea propriilor precepte privind calitatea limbajului și posibilitatea cititorului de a urmări o expunere clară.

51. Localitate în Silezia unde, în toamna anului 1761, s-a aflat o tabără fortificată prusiană.

52. Oraș din nordul Italiei, unde, la 15 ianuarie 1797, francezii au obținut o victorie împotriva austrieilor.

53. Localitate în Austria inferioară, unde, în bătălia care a avut loc la 5 și 6 iulie 1809, Napoleon a reperat o importantă victorie asupra armatei austriece.

54. Leopold Joseph, conte de Daun (1705-1766), feldmareșal austriac, specialist recunoscut în folosirea manevrei, dar deficitar în conducere datorită caracterului său șovăielnic.

55. Antoine Manassés de Pas, marchiz de Feuquières (1648-1711), general francez, a luptat în războaiele duse de Ludovic al XIV-lea împotriva Germaniei.

56. Război purtat pentru succesiunea la tronul Austriei (1740-1748) între Austria, Anglia, Sardinia, pe de-o parte, și Franța, Bavaria, Spania și Rusia, pe de altă parte.

57. Război purtat pentru succesiunea la tronul Spaniei (1701-1714) între Franța, Bavaria, Savoia și Colonia, pe de-o parte, și Austria, Olanda, Rusia și Portugalia, pe de altă parte.

58. Război dus de Roma împotriva Cartaginei (218-201 î.e.n.). De reținut că planul strategic urmat de Roma în acest război este apreciat de Clausewitz ca *acțiune indirectă* și ca foarte instructiv. De unde se vede că strategia indirectă, teoretizată și recomandată în vremea noastră de Liddell Hart, nu îi era străină autorului cărții *Despre război*.

59. Expresie în maniera clausewitziană, frumoasă și plină de semnificații. Ea vrea să spună că strategia este știință și artă; teorie și acțiune, iar principiile trebuie să fie aplicate întotdeauna în funcție de condițiile concrete ale situației de luptă.

60. Campania întreprinsă de regele Prusiei în războiul de șapte ani (al treilea război silezian). Cuprinde lupta de la Landeshut, asediul orașului Dresda, bătăliile de la Liegnitz și Torgau.

61. Franz Moritz, conte de Lacy (1725-1801), feldmareșal austriac.

62. Încă din acest capitol apare ideea înarmării poporului și, semnificativ, ea este direct asociată cu sentimentul național, cu importanța forțelor morale în război.

63. Război civil cu caracter religios izbucnit în 1793, în urma răscoalelor țăranilor din provincia Vendée, de pe coasta Atlanticului, condus de nobilii locali împotriva tinerei republici franceze. După doi ani de lupte sângeroase, răsculații au fost înfrânți, iar regiunea pacificată, acordându-se totodată unele concesiuni privind libertatea de cult.

64. Eugen Frantz, principe de Savoia-Carignan (1663-1736), feldmareșal austriac, cunoscut pentru succesele obținute în războaiele purtate împotriva turcilor și în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei.

65. John Churchill duce de Marlborough (1650-1722), conducător de oști și om de stat englez, a comandat trupele engleze în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei.

66. Afirmatie tipică pentru epoca lui Clausewitz, în care războiul devenise o stare obișnuită a societății, iar pacea o excepție. Atmosfera unei epoci zgzuite de războaie poate explica asemenea afirmații, dar nu poate constitui o justificare a lor în perspectiva istorică. Astăzi se consideră drept anacronice ideile ce înfățișează războiul ca mijloc de educație a spiritului unui popor sau de obținere a unei poziții puternice în lume.

67. Loc situat la nord-est de Atena, unde, în anul 490 î.e.n., grecii au reperat o strălucită victorie asupra persilor, în podida marii superiorități numerice a acestora.

68. La 30 noiembrie 1700, armata rusă care asedia fortăreața Narva, pe atunci posesiune suedeză, a fost nimicită aproape în întregime de trupele regelui Carol al XII-lea, sosită în grabă și mult inferioare numeric. În urma acestei înfrângeri, țarul Petru I a trecut la reorganizarea armatei ruse, aplicând totodată un amplu program de reforme politice, economice și culturale menit să asigure modernizarea și dezvoltarea țării.

69. Georg Friedrich von Tempelhoff (1737-1807), general și scriitor militar prusian, a înființat în 1791 Școala militară de artilerie din Berlin.

70. Christian Karl August, cavalier de Massenbach (1758-1827), colonel și scriitor militar prusian.

71. Marc René, marchiz de Montalembert (1714-1800), general și inginer francez, a scris lucrări despre arta fortificațiilor.

72. Localitate unde, la 5 noiembrie 1757, în cadrul războiului de șapte ani (1756-1763), prusienii au raportat o victorie asupra francezilor și a armatei Imperiului german.

73. Oraș în estul Franței, unde, la 11 februarie 1814, Napoleon a raportat o victorie asupra prusienilor și rușilor.

74. Localitate în Silezia, unde prusienii l-au învins pe austrieci, la 5 decembrie 1814.

75. Oraș din estul Franței, unde Napoleon a învins trupele aliate, la 18 februarie 1814.

76. Ernst Gideon, cavaler de Laudon (1717-1790), feldmareșal austriac.

77. Friedrich Wilhelm, principe elector de Brandenburg (1620-1688), întemeietorul statului centralizat Brandenburg-Prusia.

78. Modul în care Clausewitz folosește exemplele istorice este foarte instructiv. El citează diferite campanii, bătălii și lupte, dar atrage mereu atenția asupra frecvenței sau rarității cazurilor. Din cazurile rare nu se pot desprinde concluzii teoretice. Cu toate acestea, cazul istoric, oricât de rar, merită a fi studiat, pentru că în război pot apărea oricând situații care să se abată, într-o măsură mai mare sau mai mică, de la regulile teoretice.

79. Localitate în nordul Boemiei, unde, la 30 august 1813, trupele aliate au raportat o victorie asupra corpului de armată francez Vandamme.

80. Mijloacele de luptă au evoluat atât de mult și au schimbat într-o măsură atât de mare modul de purtare a războiului, încât asemenea aserțiuni nu mai au valoare decât pentru studiile de istorie a artei militare. Distanțele mari nu mai constituie obstacole de netrecut în condițiile folosirii aviației, rachetelor, trupelor mecanizate, aerportate etc.

81. Pasaj edificator pentru capacitatea lui Clausewitz de a exprima într-un enunț concis idei de mare profunzime. El vedește totodată însemnătatea hotărâtoare pe care teoria militară germană o acordă factorului uman, asupra căruia revine insistent în diferite părți ale operei sale, relevând un adevăr incontestabil: știința și arta militară nu trebuie niciodată să facă abstracție de complexitatea ființei umane. Este un element esențial ce conferă substanță filozofică operei lui Clausewitz.

82. Este vorba de forma de organizare militară cunoscută sub numele de *landwehr*, care avea un caracter popular și a fost folosită de Prusia în lupta ei de eliberare de sub dominația franceză. Afirmatia lui Clausewitz că miliția poate fi folosită la fel de bine în țară ca și în afara ei se explică prin faptul că, în condițiile specifice ale Prusiei din acea perioadă, *landwehrul* devenise un fel de rezervă a armatei regulate. Și în România a fost organizat, în 1864, un sistem militar care cuprindea, ca elemente principale, armata permanentă și milițiile. Ulterior, acestea din urmă au căpătat denumirea de armată teritorială sau sistemul trupelor cu schimb, incluzând regimente de dorobanți și călărași, care au luptat în războiul de independență din 1877.

83. Oraș din estul Franței unde, la 20 septembrie 1792, armata franceză revoluționară a raportat prima sa victorie împotriva trupelor prusiene intervenționiste.

84. Localitate din Germania unde, la 30 septembrie 1758, trupele austriece au executat un atac încununat de succes împotriva armatei prusiene.

85. La Clausewitz *nimicirea inamicului* este o noțiune al cărei conținut nu se poate confunda cu înțelesul termenului din limbajul curent. După cum rezultă din acest pasaj, ea are în vedere un raport de forțe, respectiv scoaterea din luptă, sub diferite forme, a unei părți din armata adversă, ca urmare a pierderilor suferite în forțe fizice și morale. Totuși, înțelegerea de mai târziu, mai ales adepții războiului total, nu au ținut seama de sensul în care a folosit Clausewitz noțiunea și i-au atribuit sensul comun de nimicire fizică, de distrugere absolută.

86. Interesantă afirmație! De unde anterior Clausewitz susținuse ideea nedeterminării forțelor morale, acum ele nu numai că sunt determinate, dar chiar pot fi calculate mai ușor decât cele fizice. Iar pentru că ceea ce se spune aici este, în esență, corect, am putea aprecia aceasta ca o reconsiderare a poziției inițiale.

87. Superioritatea morală este deci mai importantă decât cea numerică și ei îi revine ponderea mai mare în determinarea superiorității generale. Cât privește posibilitatea aprecierii reale a raportului de forțe, ca este astăzi mult mai mare decât pe vremea lui Clausewitz. Mijloacele de obținere, transmitere și prelucrare a informațiilor s-au perfecționat în asemenea măsură încât, cu oarecare aproximație, forțele materiale și morale ale părților angajate în luptă pot fi cunoscute în mod oportun. Rămâne însă valabilă distincția făcută de autor cu privire la modul în care se realizează cunoașterea și aprecierea forțelor de către trupele aflate în luptă și de către cei ce analizează ulterior evenimentele.

88. Localitate în Boemia, unde, la 30 septembrie 1745, în cel de-al doilea război silezian (1744-1745), prusienii au obținut o victorie asupra austrieilor.

89. Localitate din Belgia, în apropiere de Bruxelles, unde, la 18 iunie 1815, trupele aliate au raportat victoria decisivă împotriva lui Napoleon.

90. Localitate la vest de Moscova, unde, la 7 septembrie 1812, s-a dat o luptă sângeroasă între armata rusă și cea franceză. Deși Napoleon a câștigat această luptă, Clausewitz consideră, pe drept, că n-a fost o înfrângere pentru armata rusă, deoarece ea s-a retras în ordine, iar pierderile francezilor au fost foarte mari.

91. Clausewitz sintetizează aici valoarea diferită a factorului timp pentru părțile beligerante, formulând-o aproape ca pe o lege. În războiul de apărare, câștigarea timpului este o condiție esențială a obținerii victoriei. Aceasta este ideea de fond.

92. Hans David Ludwig, conte de York von Wartenburg (1759-1830), feldmareșal prusian, a încheiat la 30 decembrie 1812 convenția de la Tauroggen, prin care corpul său de armată se alătura luptei împotriva lui Napoleon.

93. August Frédéric Louis Viesse de Marmont (1774-1852), mareșal francez. A trecut de partea bourbonilor în 1814, iar în 1830 a acționat pentru reprimarea revoluției din iulie.

94. Expresia indică starea de spirit ce cuprinde uneori trupele după obținerea unei victorii în luptă, în sensul relaxării, scăderii vigilenței, a spiritului de ordine, a măsurilor de siguranță etc., ceea ce permite ca ele să fie surprinse de un atac inamic.

95. Oraș în Silezia, unde, la 15 august 1760, prusienii au obținut o victorie asupra austrieilor.

96. Friedrich August von Finck (1718-1766), general-locotenent prusian.

97. Localitate din Saxonia, unde, la 21 noiembrie 1759, un corp de armată prusian a capitulat în fața austrieilor.

98. Prin această teză, Clausewitz revine la maniera abstractă de analiză. Bătălia principală există prin sine, în sensul că ea decurge din natura războiului, considerat ca fenomen absolut, fără legătură cu împrejurările reale.

99. Pasaj semnificativ pentru înțelegerea gândirii lui Clausewitz. Suma forțelor fizice și morale, deci a forțelor ce rezidă în masele luptătoare, este mai importantă decât hazardul sau decât capacitatea personală a comandantului.

100. Afirmatia este prea categorică și nu concordă întru totul cu realitatea istorică. În acțiunile militare s-au obținut adesea rezultate importante evitându-se marile bătălii. Ca atare, opțiunea strategică pentru bătăliile decisive sau pentru acțiuni de luptă de mai mică amploare depinde de condițiile concrete în care se poartă războiul, de scopurile urmărite, de raportul de forțe etc. și nu poate decurge invariabil dintr-o formulă teoretică abstractă.

101. Oraș din Austria, unde, la 17 octombrie 1805, a avut loc o importantă bătălie, soldată cu capitularea unei armate austriece în fața francezilor.

102. Aceasta este teza care a stârnit în ultima vreme o serie de critici la adresa lui Clausewitz, deoarece promovează ideea bătăliei de maximă violență, a nimicirii în sine ca principiu esențial și criteriu de apreciere a artei militare. Autorul își justifică teza prin necesitatea ca forțele armate să fie pregătite împotriva unui inamic ce acționează în acest mod. Totuși, formularea absolutizează maniera de a purta războiul a statelor mari, puternice și poate fi considerată ca inadverentă în raport cu concepția de ansamblu a operei lui Clausewitz.

103. Concluzia decurge logic din teoria bătăliei decisive, dar, premisa fiind eronată, ea conduce la o strategie unilaterală.

104. Clausewitz nu își dă seama că și absolutizarea bătăliei principale este, în fond, o prejudecată. Afirmatia finală a acestui capitol se întoarce astfel împotriva propriilor sale exagerări, asupra cărora va reveni el însuși în capitolele următoare.

105. Localitate din Germania, unde, la 21 mai 1813, Napoleon obține o victorie împotriva prusienilor și rușilor.

106. Expresia denotă că în acea epocă bătăia artileriei era atât de redusă încât posibilitatea de a trage cu tunul asupra unui obiectiv constituia o dovadă certă a apropierii pozițiilor. Evident, astăzi expresia nu mai are sens.

107. Arthur Wellesley, duce de Wellington (1769-1852), conducător de oști și om de stat englez. În perioada 1808-1814 a comandat o armată engleză în peninsula iberică, iar în 1815 a fost comandant suprem al trupelor Angliei, Hanovrei și Braunschweigului în războiul ce s-a soldat cu înfrângerea definitivă a lui Napoleon.

108. Valoarea pe care Clausewitz o atribuie superiorității morale este atât de mare încât el recomandă ca cel ce o deține să nu-și piardă niciodată speranța; îndrăzneala născută chiar din disperare este preferabilă unei capitulări rușinoase.

109. O observație de profunzime. Într-adevăr, războiul popular nu duce lipsă de oameni, el ridică la luptă masele, deci nu are a se teme de superioritatea numerică a adversarului. Ceea ce îi lipsește, în sens relativ, sunt mijloacele, dotarea materială. Desigur, preferința teoreticianului militar german pentru masele de infanterie trebuie înțeleasă și ea în contextul istoric, în prezent și infanteria necesitând o înzestrare tehnică de mare complexitate.

110. Război purtat în perioada 1618-1648 între Franța, Suedia, Provinciile unite (germane), pe de o parte, Imperiul romano-german, Spania, pe de altă parte, la care s-au adăugat, de o parte sau alta, în diferite perioade, Danemarca, Saxonia, Olanda și alte state. Prin rezultatele sale, a dus la o accentuată fărâmițare politică a Germaniei.

111. Ludovic al XIV-lea (1638-1715), rege al Franței, denumit și „regele soare”. A purtat numeroase războaie de cucerire împotriva țărilor vecine.

112. Localitate în Silezia, unde, la 10 aprilie 1741, în primul război silezian (1740-1742), prusienii au raportat o victorie asupra austrieșilor.

113. Sistem de organizare militară introdus în Franța după victoria revoluției de la 1789. Trăsăturile lui esențiale erau următoarele: fiecare cetățean era chemat sub arme pentru apărarea țării, ajungându-se astfel la recrutarea soldaților din toate straturile populației; totodată, se prevedea posibilitatea răscumpărării cu bani și a înlocuirii, astfel încât fiecare recrutat aducea armatei nu numai soldați, ci și importante mijloace financiare.

114. Localitate în apropiere de Leipzig, unde, la 5 mai 1813, Napoleon a raportat o victorie asupra trupelor prusiene și ruse.

115. Un criteriu care a încetat demult să mai fie valabil. Astăzi nici măcar un batalion nu mai poate fi condus prin voce.

116. Localitate la sud de Moscova, unde, la 18 octombrie 1812, armata rusă a obținut o victorie asupra francezilor.

117. Hans Ernst Karl, conte de Zieten (1770-1846), feldmareșal prusian.

118. Este adevărat că, în epoca dată, procesul de divizare organică a armatei a ușurat organizarea și executarea marșurilor. Ulterior a intervenit un nou factor care a complicat iarăși această acțiune, și anume tehnica de luptă tot mai numeroasă și mai complexă din dotarea unităților și marilor unități. În prezent, marșul unei unități militare necesită o organizare minuoasă, executându-se pe baza unui plan elaborat de Statul-Major.

119. Kurt Christoph, conte de Schwerin (1684-1757), feldmareșal prusian.

120. Johann Adolf, cavalier de Thielmann (1765-1824), general de cavalerie prusian. A servit în armata saxonă, apoi în cea rusă, iar din aprilie 1815 în armata prusiană.

121. Friedrich Wilhelm von Bülow, conte de Dennewitz (1755-1816), general de infanterie prusian, fratele cunoscutului scriitor militar. A raportat victoriile de la Grossbeeren și Dennewitz.

122. Pace încheiată la 24 octombrie 1648, prin care s-a pus capăt războiului de treizeci de ani.

123. O asemenea previziune a fost făcută și de alți gânditori, dar nu s-a adevărit. Potrivit raționamentului lui Clausewitz, logica politicii de stat ar fi trebuit demult să prefere pacea generală în locul eforturilor epuizante și distrugerilor tot mai mari provocate de războaie. Din păcate, această logică a fost mereu abandonată. Sau găsit mereu noi resurse, bazate mai ales pe dezvoltarea industrială și tehnico-stiințifică, pentru a susține un efort militar îndelungat. De aceea, în locul scurtării războiului, noi factori au acționat în direcția menținerii războaielor de lungă durată, cum au fost cele două războaie mondiale.

124. Aversiunea lui Clausewitz față de acțiunile de flanc se explică în contextul subaprecierii manevrei și combinațiilor strategice. Susținerea consecventă a acestei idei îl duce la exagerări. Creșterea mobilității trupelor în condițiile moderne a făcut ca loviturile în flanc și spate să capete o importanță sporită și să fie apreciate la justa valoare de teoria artei militare.

125. Clausewitz are aici în vedere calitățile armatei regulate, acele virtuți ostășești formate pe baza instrucției și experienței de luptă îndelungate, a disciplinei și ordinii militare. Ele sunt în mai mică măsură dezvoltate la formațiunile de luptă populare, dar nu se poate considera că ar lipsi în totalitate.

126. Aprecieri foarte exacte, în pofida rezervelor formulate cu privire la posibilitatea practică a schimbării procedelor de luptă. În timpul scurt de la apariția operei lui Clausewitz, ofensiva și-a schimbat de mai multe ori mijloacele și procedeele de acțiune, ceea ce a obligat apărarea să găsească, la rândul ei, noi mijloace și procedee, contradicția dintre cele două forme de bază ale luptei armate fiind astfel un adevărat izvor al dezvoltării artei militare.

127. Din momentul în care au apărut și s-au dezvoltat marile unități de tancuri și aviație, liniile de apărare continue și punctele de sprijin ale artileriei nu mai prezintă importanță pe plan strategic, deoarece ele pot fi străpuse sau depășite pe calea aerului, după care se execută manevra de învăluire și întoarcere în adâncimea apărării.

128. Nu numai Bonaparte, ci mulți alți cuceritori au acționat în acest mod. Trebuie sesizat sensul ironic al pasajului de față. Concluzia lui Clausewitz este că cel ce se apără nu trebuie să se lase surprins de atacator, ci să fie pregătit pentru a duce războiul de apărare a țării.

129. Clausewitz are în vedere echilibrul politic în sistemul internațional. Majoritatea statelor au interesul de a sprijini statul care se apără. Este un adevăr confirmat de istorie.

130. Profitând de slăbirea economică, politică și militară a statului polonez, cele trei monarhii feudale vecine, Rusia, Austria și Prusia, au împărțit între ele Polonia, în perioada 1772-1775. Clausewitz se situează pe o poziție greșită încercând să justifice această nedreptate istorică. Indignat de atitudinea lăsa a nobilimii feudale poloneze, el tratează în mod peiorativ statul polonez ca stat „tătăresc” (în sens de înapoiat). Dar politica antipatriotică a aristocrației poloneze nu poate justifica actul agresiv al celor trei puteri.

131. Oraș din Boemia, unde, la 18 iunie 1757, austriecii au pricinuit prusienilor o gravă înfrângere.

132. Oraș din Portugalia, unde, în timpul războiului de eliberare purtat de poporul spaniol, s-au aflat poziții fortificate aparate de spanioli și englezi împotriva trupelor franceze, în iarna anilor 1810-1811.

133. André Masséna, duce de Rivoli (1758-1817), mareșal francez. În calitate de general al armatei lui Napoleon, s-a făcut cunoscut mai ales în campania din nordul Italiei.

134. Quintus Fabius Maximus Verrucosus, conducător de oști roman, mort în anul 203 î.e.n. A primit porecla de *Cunctator* (sovâielnicul), din cauza sovâielilor pe care le-a manifestat în războiul dus împotriva lui Hanibal.

135. Friedrich Ludwig, principe de Hohenlohe-Ingelfingen (1746-1818), general de infanterie prusian. Comandând o parte a armatei prusiene, a fost înfrânt în bătălia de la Jena și a capitulat în mod laș, lângă Prenzlau, la 28 octombrie 1806.

136. În terminologia militară actuală, învăluirea este forma de manevră prin care se pătrunde în spatele inamicului pentru a-l obliga să lupte cu frontul răsturnat. La Clausewitz noțiunea de învăluire include și întoarcerea.

137. Clausewitz accepta aici posibilitatea obținerii succesului fără bătălie. Observăm deci că poziția sa devine mai nuanțată, iar apologia bătăliei de maximă violență rămâne undeva în urmă, ca o idee depășită.

138. Într-adevăr, apărarea în linie, sub forma pe care o descrie aici autorul, nu a mai reapărut și nici nu putea să reapară. Au apărut în schimb liniile fortificate, de tipul liniei Maginot, ca expresie a doctrinei războiului pozițional, a ideii de apărare cu caracter pasiv. Critica pe care o face Clausewitz acestei concepții s-a dovedit a fi pe deplin întemeiată.

139. Ferdinand, duce de Braunschweig-Lüneburg (1721-1792), feldmareșal prusian, cumnat al lui Frederic al II-lea.

140. Localitate din Silezia, unde, în timpul războiului de șapte ani, a fost organizată o tabără prusiană fortificată.

141. Oraș din Silezia, unde, la 23 iunie 1760, austriecii au reușit victoria asupra corpului de armată prusian Fouqué.

142. Heinrich August Fouqué, cavalier de la Motte (1698-1774), general de infanterie prusian.

143. Localitate din regiunea Padurea Neagră unde, la 9 iulie 1796, francezii au reușit o victorie asupra austriecilor.

144. Jean Victor Moreau (1763-1813), general francez, adversar al lui Napoleon, îndepărtat de acesta din armata franceză și exilat în 1804.

145. Joseph Alvinczy, cavalier de Berberek (1735-1810), feldmareșal austriac.

146. Michael, cavalier de Melas (1729-1806), general de cavalerie austriac.

147. Karl Heinrich von Wedel (1721-1782), general-locotenent prusian. A fost ministru de război prusian între 1761-1779.

148. Oraș din Germania, unde, la 23 iulie 1759, trupele rusești au reușit o victorie asupra trupelor prusiene comandate de Wedel.

149. Etienne Jaques Joseph Alexandre Macdonald, duce de Tarent (1765-1840), mareșal francez, descendent al unei familii de emigranți scoțieni.

150. Ferdinand, cavalier de Wintzingerode (1770-1818), general de cavalerie rus.

151. Localitate în estul Franței, unde, la 21 ianuarie 1814, Napoleon i-a învins pe aliați.

152. Heinrich, principe de Prusia (1726-1802), general-locotenent prusian, fratele cel mai tânăr al lui Frederic al II-lea.

153. Zahar Grigorevici Cernișev (1712-1784), feldmareșal rus.

154. Cornelis de Witt (1623-1672) și Johan de Witt (1625-1672), frați, oameni de stat olandezi.

155. Wilhelm al III-lea, principe de Orania (1650-1702), rege al Angliei, Scoției și Irlandei, guvernator ereditar al Țărilor de Jos.

156. Henri de Latour d'Auvergne, viconte de Turenne (1611-1675), mareșal francez, renumit conducător al armatei lui Ludovic al XIV-lea.

157. Henry Humphrey Evans Lloyd (1729-1793), om politic englez și remarcabil scriitor militar, începând din 1773, general în serviciul armatei ruse.

158. Julius August Reinhold von Grawert (1746-1821), general de infanterie prusian.

159. Azi Olomouc, oraș în Moravia, asediat fără succes de către prusieni în 1758.

160. Paul Vasilievici Ciciagov (1765-1849), amiral rus, a fost comandantul armatei ruse din Moldova, în 1812.

161. Ludwig Adolf Peter, conte de Wittgenstein (1769-1843), feldmareșal rus, comandantul suprem al armatei ruso-prusiene în campania de primăvară din 1813.

162. Clausewitz se referă la aroganța și disprețul pe care mulți ofițeri prusieni, formați la școlile de iuncheri, le arătau față de formele de luptă ale războiului popular.

163. Karl Ludwig August, cavalier de Phull (1757-1826), general-locotenent rus.

164. Michael Barclay de Tolly (1761-1818), feldmareșal rus, comandant suprem al armatei ruse de vest, în 1812. În august 1812 a fost înlocuit de Kutuzov.

165. Petru Ivanovici Bagration (1765-1812), talentat general de infanterie rus.

166. În unele locuri, Clausewitz folosește expresii care reflectă atitudinea față de populație și procedeele specifice armatelor de mercenari din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. Jefeirea localităților, devastarea teritoriului erau practicate frecvent, ca mijloace de aprovizionare, chiar atunci când armata lupta în propria țară, denotând prin aceasta slaba ei legătură cu poporul. Expresiile respective nu se mai potrivesc însă când este vorba de războaie și armate, care foloseau metoda „pământului parjolit” în scopul epuizării materiale și morale a inamicului cotoptor.

167. Alexandru Petrovici Tormasov (1752-1819), general de cavalerie rus. A comandat în 1812 armata operațională de rezervă, care a luptat pe teatrul de operații din sud.

168. Cedarea terenului și retragerea deliberată în interiorul țării sunt totuși condiționate de spațiul de care dispune țara respectivă. Procedeele care în vedere câștigarea timpului necesar pentru schimbarea raportului de forțe. Dar, pentru o țară mică, mai ales în condițiile actuale, un asemenea procedeu este foarte riscant, deoarece poate duce la o slăbire prea gravă a capacității sale de apărare.

169. Clausewitz folosește aici consecvent noțiunile de *înarmare a poporului* (*Volksbewaffnung*) și *război popular* (*Volkskrieg*) și nu de *insurecție populară*, cum a apărut în unele traduceri. Aceste noțiuni sunt într-adevăr cele mai adecvate pentru a desemna războaiele de apărare și eliberare purtate de masele populare înarmate împotriva invadatorilor străini.

170. Concluzie foarte importantă, confirmată integral de experiența istorică. Popoare mici au purtat cu succes războaie de apărare, deoarece, prin ridicarea la luptă a întregului popor, chiar o țară mică poate asigura efective umane numeroase care să opună rezistență dărză agresorului.

171. În acest pasaj, Clausewitz formulează și explică, în esență, principiul *apărare strategică-ofensivă tactică*, pe care literatura militară de specialitate îl consideră caracteristic războaielor populare și care a fost aplicat cu succes în practică.
172. În unele locuri, Clausewitz folosește termenul de *război absolut* nu numai în sens abstract, ca un concept pur, ci și în sensul de război real, adică un război extrem de violent, nimicitor.
173. Cristoph, conte de Dohna-Schlobitten (1702-1762), general-locotenent prusian.
174. Oraș în Saxonia, lângă care a existat în 1756 o tabără de câmp a trupelor saxone.
175. Oraș din nordul Boemiei, unde, la 1 octombrie 1756, prusienii au reușit o victorie asupra austrieilor.
176. Cu spiritul său fin de observație, Clausewitz sesizează că nu se pot formula generalizări teoretice pe baza unor acțiuni militare care au avut un caracter prea singular și care, în plus, s-au întemeiat pe principiul neresponsabilității unui regel. Există, se pare, și un oarecare sarcasm în acest pasaj.
177. Oraș german, asediat de prusieni în iulie 1760. La 27 august 1813, Napoleon repurtează aici o victorie asupra aliaților.
178. Azi, Wrocław, oraș unde, la 22 noiembrie 1757, austrieii i-au învins pe prusieni.
179. August Wilhelm, duce de Braunschweig-Bevern (1715-1781), general de infanterie prusian.
180. Carol Alexander, principe de Lorena și Bar (1712-1780), feldmareșal austriac, cumnat al Mariei Tereza, a luptat împotriva lui Frederic al II-lea.
181. Fortăreață sileziană pentru care s-au dat lupte repetate între prusieni și austriei în războiul de șapte ani.
182. Maurice de Saxa (1696-1750), mareșal francez, remarcabil conducător de oști și teoretician militar, fiu nelegitim al lui August cel Puternic.
183. Wichard Joachim Heinrich von Möllendorf (1724-1816), feldmareșal prusian, a comandat în 1794 armata prusiană de Rin.
184. Clausewitz sesizează într-o formă incipientă deosebirea dintre războiul de mișcare și cel de poziție, atrăgând atenția asupra unor dezavantaje ale celui din urmă.
185. Concepția determinismului social este folosită de Clausewitz pentru a demonstra lipsa de consistență a teoriilor care susțineau că rolul hotărâtor în dezvoltarea artei militare l-ar avea doar noile idei.
186. Este greu de înțeles înversunarea lui Clausewitz față de ideea manevrei strategice, căreia îi atribuie tot felul de erori și consecințe negative. El nu are dreptate când susține că manevra strategică ar însemna deplasarea trupelor în zone neînsemnate. Dimpotrivă, manevra urmărește să asigure concentrarea forțelor și mijloacelor pe direcțiile cele mai importante.
187. Dialectica metodelor este bine reliefată în acest pasaj. Fiecare metodă de luptă are avantajele și limitele ei, iar comandantul trebuie întotdeauna să aleagă și să utilizeze metodele cele mai adecvate pentru situația dată.
188. Octavio Piccolomini d'Arragona (1698-1757), general de artilerie austriac.
189. Ernst Wilhelm Friedrich von Rühl (1754-1823), general de infanterie prusian, adversar înversunat al promotorilor reformelor în Prusia. A contribuit, prin incapacitatea sa, la înfrângerea de la Jena.
190. Heinrich Joseph, conte de Bellegarde (1756-1845), feldmareșal austriac.
191. Localitate unde, la 3 noiembrie 1760, prusienii au reușit o victorie importantă asupra austrieilor.
192. Louis Hector duce de Villars (1653-1734), mareșal francez, a comandat o armată în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei.
193. Ludovic Wilhelm I, margrav de Baden (1655-1707), general-locotenent austriac, a luptat în războaiele cu turcii și în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei.
194. Clausewitz abrage aici atenția asupra unei importante legi a luptei armate. Ofensiva presupune o superioritate de forțe fizice și morale față de adversar. Fără un raport de forțe favorabil, trecerea la ofensivă are un caracter aventurist.
195. Localitate din Württemberg, unde, la 24 noiembrie 1643, în războiul de treizeci de ani, trupele austriece le-au învins pe cele franceze.
196. Josias conte de Rantzau (1609-1660), mareșal francez, a luptat în războiul de treizeci de ani, mai întâi în slujba suedeilor, apoi în cea a francezilor.
197. Alexandru Hippolyt Balthasar, duce de Bournonville (1620-1693), feldmareșal al imperiului, a luptat în războiul de treizeci de ani, trecând succesiv de partea mai multor beligeranți.
198. Wilhelm Reinhard, conte de Neipperg (1684-1774), feldmareșal austriac, comandant al armatei austriece din Silezia în primul război silezian. A fost înfrânt în bătălia de la Mollwitz.
199. Clausewitz recomandă deci multă reținere în declanșarea unor acțiuni militare care pot provoca o rezistență sub forma războiului popular. Recomandare pe care, de multe ori, conducătorii unor mari puteri au ignorat-o.
200. În manuscris, titlul era *Schițe pentru cartea a opta*. Așa a rămas și în edițiile succesive apărute până în 1972. Încă în studiul introductiv la ediția din 1880, colonelul von Scherff a remarcat că această carte nu are caracterul unor schițe, ci, dimpotrivă, se prezintă ca una din părțile cele mai elaborate ale operei, cu o atență finisare atât a conținutului cât și a stilului. Explicația posibilă ar fi că autorul a revenit ulterior asupra acestei cărți, a prelucrat-o în lumina concluziilor sale finale, fără a mai modifica însă titlul ei. Cercetări mai recente sprijină ipoteza. Din acest motiv, în ultimele ediții Hahlweg apare titlul *Cartea a opta*.
201. Distincția pe care o face aici Clausewitz este între scopul politic și obiectivul militar al războiului.
202. Pare mai potrivită aprecierea că unele războaie s-au *apropiat* de forma războiului absolut. În prezent, datorită existenței armelor nucleare, a apărut posibilitatea ca războiul absolut să devină efectiv un război real.
203. Raportată la actualitate, la pericolul și consecințele previzibile ale unui război nuclear, această recomandare conduce nemijlocit la necesitatea evitării oricăror acțiuni care ar putea duce la o catastrofă ireparabilă.
204. Clausewitz confundă aici două procese diferite prin esența lor. Războaiele napoleoniene de cucerire nu puteau reprezenta cauza întregului popor. Caracterul de masă al armatelor a determinat într-adevăr creșterea amplitudinii războiului, adâncirea contradicțiilor dintre state i-a imprimat un caracter mai înversunat, dar aceasta nu îndreptățește să se atribuie caracter popular unor războaie de cucerire și expansiune.
205. Poate și mai absurd ar fi să nu fie consultați militarii la alcătuirea planurilor de război. Ceea ce Clausewitz vrea să sublinieze este că nici o acțiune militară de mare amploare nu poate fi apreciată sub aspect pur militar, ci necesită în primul rând o apreciere politică.
206. Charles Louis August Fouquet, duce de Belle-Isle (1684-1761), mareșal francez. A fost ministru de război al Franței în perioada 1757-1761.
207. Etienne François, duce de Choiseul-Amboise (1719-1785), general-locotenent și om de stat francez, ministru de război în perioada 1761-1771.
208. Lazare Nicolas Marguerite Carnot (1753-1823), ofițer și om de stat francez. În 1793 a organizat armata revoluționară franceză.

209. Afirmatia poate stârni nedumerire sau chiar dezaprobare, mai ales dacă o raportăm la condițiile actuale, deoarece terorismul nu are nimic comun cu adevărata luptă revoluționară. Clausewitz întrebuițează termenul *der Terrorismus* referindu-se la revoluția franceză și la măsurile represive adoptate de aceasta, mai cu seamă în perioada dictaturii iacobine, împotriva adepților vechiului regim.

210. Jean Baptiste de Boyer, marchiz d'Argens (1704-1771), scriitor francez, prieten cu Frederic al II-lea.

211. Alexandru Borisovici Buturlin (1694-1767), feldmareșal rus.

212. Este vorba, firește, nu de superioritatea morală a lui Napoleon ca persoană, ci de superioritatea morală a armatei sale.

213. Localitate în Bavaria, unde, al 13 august 1704, în războiul pentru succesiunea la tronul Spaniei, austriei și englezii au reușit o victorie asupra francezilor.

214. Depășind analizele superficiale, care se opreau la meritele sau greșelile unei persoane, Clausewitz dezvăluie determinările principale de care depinde deznodământul unui război.

215. Idee fundamentală a gândirii clausewitziene, care, după cum rezultă din acest pasaj, era deja o convingere în 1812. Ridicarea maselor la luptă, efort și energie în conducere constituie mijloacele care permit unui stat mic să ducă războiul de apărare cu șanse de succes.

216. Levin August Teophil, conte de Bennigsen (1745-1826), general de cavalerie rus. A comandat în 1807 armata rusă din Prusia Orientală, iar în 1812 a fost un timp șeful de stat major al lui Kutuzov.

217. Exemplele date sunt într-adevăr semnificative pentru ceea ce vrea Clausewitz să demonstreze. Ulterior însă lucrurile au evoluat altfel, conducerea acțiunilor militare a devenit tot mai complicată, progresul tehnico-științific s-a aplicat tot mai larg în domeniul militar, fapt care a impus comandanților o pregătire multilaterală, însușirea unor cunoștințe teoretice.

218. Localitate unde, la 25 august 1758, prusienii au reușit, cu pierderi grele, o victorie asupra rușilor.

219. Acțiunea intelectului asupra materiei, rolul activ al subiectului – sunt idei filozofice, vădind probabile surse de inspirație kantiană, cărora Clausewitz le găsește o aplicare specifică în domeniul luptei armate.

220. Clausewitz folosește noțiunea de *conducere* numai pentru desfășurarea propriu-zisă a luptei, planificarea fiind deci considerată în afara acestei noțiuni. În accepțiunea actuală, conducerea are un conținut mai larg, incluzând și pregătirea luptei, deci și elaborarea planului.

221. Încă din această perioadă, Clausewitz face o separație prea categorică între manevră și luptă, care îl va conduce în cele din urmă la subaprecierea manevrei și neînțelegerea rolului ei în lupta armată.

SUMAR

PARTEA ÎNTÂI

Cartea I

Despre natura războiului

Capitolul 1. Ce este războiul?	9
Capitolul 2. Scopul și mijloacele în război	19
Capitolul 3. Geniul militar	26
Capitolul 4. Despre pericol în război	36
Capitolul 5. Despre efortul fizic în război	37
Capitolul 6. Informațiile în război	37
Capitolul 7. Fricțiunea în război	38
Capitolul 8. Concluzii la cartea I	40

Cartea a II-a

Despre teoria războiului

Capitolul 1. Împărțirea artei războiului	41
Capitolul 2. Despre teoria războiului	45
Capitolul 3. Artă sau știință a războiului	54
Capitolul 4. Metodismul	55
Capitolul 5. Critica	58
Capitolul 6. Despre exemple	67

Cartea a III-a

Despre strategii în general

Capitolul 1. Strategia	72
Capitolul 2. Elementele strategice	76
Capitolul 3. Mărimi morale	76
Capitolul 4. Principalele forțe morale	77
Capitolul 5. Virtutea militară a armatei	78
Capitolul 6. Îndrăzneala	80
Capitolul 7. Perseverența	82
Capitolul 8. Superioritatea numerică	82
Capitolul 9. Surprinderea	85
Capitolul 10. Viclenia	87
Capitolul 11. Concentrarea forțelor în spațiu	88
Capitolul 12. Concentrarea forțelor în timp	88
Capitolul 13. Rezerva strategică	91
Capitolul 14. Economia forțelor	93
Capitolul 15. Elementul geometric	93
Capitolul 16. Despre oprire în acțiunea militară	94
Capitolul 17. Despre caracterul războaielor de azi	96
Capitolul 18. Tensiune și repaus	97

Cartea a IV-a

Lupta

Capitolul 1 Privire de ansamblu	99
Capitolul 2. Caracterul bătăliei de azi	99
Capitolul 3. Lupta în general	100
Capitolul 4. Lupta în general (continuare)	102
Capitolul 5. Despre semnificația luptei	105
Capitolul 6. Durata luptei	107
Capitolul 7. Deznodământul luptei	107
Capitolul 8. Acordul ambelor părți pentru luptă	110
Capitolul 9. Bătălia principală	112
Capitolul 10. Bătălia principală (continuare)	115
Capitolul 11. Bătălia principală (continuare)	117
Capitolul 12. Mijloace strategice de a exploata victoria	120
Capitolul 13. Retragerea după o bătălie pierdută	125
Capitolul 14. Lupta de noapte	126

PARTEA A DOUA

Cartea a V-a

Forțele armate

Capitolul 1. Privire de ansamblu	129
Capitolul 2. Armată, teatru de război, campanie	129
Capitolul 3. Raportul de forțe	130
Capitolul 4. Raportul dintre arme	132
Capitolul 5. Ordinea de bătaie a armatei	136
Capitolul 6. Dispunerea generală a armatei	139
Capitolul 7. Avangardă și avanposturi	142
Capitolul 8. Modul de acțiune al corpurilor înaintate	146
Capitolul 9. Taberele	148
Capitolul 10. Marșurile	149
Capitolul 11. Marșurile (continuare)	152
Capitolul 12. Marșurile (continuare)	154
Capitolul 13. Cantonamentele	155
Capitolul 14. Subzistența	158
Capitolul 15. Baza de operații	166
Capitolul 16. Liniile de comunicații	168
Capitolul 17. Regiunea și terenul	170
Capitolul 18. Dominarea	172

Cartea a VI-a

Apărarea

Capitolul 1. Atacul și apărarea	174
Capitolul 2. Cum se comportă reciproc atacul și apărarea în tactică	176
Capitolul 3. Cum se comportă reciproc atacul și apărarea în strategie	177
Capitolul 4. Caracterul concentric al atacului și cel excentric al apărării	179
Capitolul 5. Caracterul apărării strategice	181
Capitolul 6. Dimensiunile mijloacelor apărării	182
Capitolul 7. Acțiunea reciprocă a atacului și apărării	185
Capitolul 8. Felurile rezistenței	186

Capitolul 9. Bătălia de apărare	193
Capitolul 10. Fortărețele	195
Capitolul 11. Continuare a capitolului precedent	200
Capitolul 12. Poziția defensivă	202
Capitolul 13. Poziții fortificate și tabere întărite	205
Capitolul 14. Poziții de flanc	208
Capitolul 15. Apărarea în munți	210
Capitolul 16. Apărarea în munți (continuare)	213
Capitolul 17. Apărarea în munți (continuare)	217
Capitolul 18. Apărarea cursurilor de apă	220
Capitolul 19. Apărarea cursurilor de apă (continuare)	227
Capitolul 20. A. Apărarea în teren mlăștinos	229
B. Inundațiile	230
Capitolul 21. Apărarea în păduri	232
Capitolul 22. Cordonul	232
Capitolul 23. Cheia țării	234
Capitolul 24. Acțiunea în flanc	236
Capitolul 25. Retragera în interiorul țării	242
Capitolul 26. Înarmarea poporului	248
Capitolul 27. Apărarea unui teatru de război	251
Capitolul 28. Apărarea unui teatru de război (continuare)	253
Capitolul 29. Apărarea unui teatru de război (continuare)	261
Capitolul 30. Apărarea unui teatru de război (continuare)	262

PARTEA A TREIA

Schițe pentru cartea a VII-a

Atacul

Capitolul 1. Atacul în raport cu apărarea	276
Capitolul 2. Natura atacului strategic	276
Capitolul 3. Despre obiectivul atacului strategic	278
Capitolul 4. Forța descrescândă a atacului	278
Capitolul 5. Punctul culminant al atacului	278
Capitolul 6. Nimicirea forțelor armate inamice	279
Capitolul 7. Bătălia ofensivă	279
Capitolul 8. Trecherile cursurilor de apă	280
Capitolul 9. Atacul împotriva unor poziții defensive	282
Capitolul 10. Atacul împotriva unor tabere întărite	282
Capitolul 11. Atacul împotriva unui masiv muntos	283
Capitolul 12. Atacul împotriva liniilor în cordon	284
Capitolul 13. Manevrarea	284
Capitolul 14. Atacul în zone mlăștinoase, inundate, împădurite	286
Capitolul 15. Atacarea unui teatru de război în cazul în care se urmărește o decizie	286
Capitolul 16. Atacarea unui teatru de război fără a se urmări decizia	288
Capitolul 17. Atacul împotriva fortărețelor	290
Capitolul 18. Atacul împotriva convoaielor	292
Capitolul 19. Atacul împotriva unei armate inamice în cantonamentele sale	293
Capitolul 20. Diversiunea	296
Capitolul 21. Invazia	297
Capitolul 22. Despre punctul de culminație al victoriei	298

Cartea a VIII-a

Planul de război

Capitolul 1. Introducere	303
Capitolul 2. Război absolut și război real	304
Capitolul 3. A. Coeziunea internă a războiului	305
B. Despre mărimea scopului războiului și despre efort	307
Capitolul 4. Definirea mai precisă a obiectivului războiului: înfrângerea inamicului	313
Capitolul 5. Definirea mai precisă a obiectivului războiului: înfrângerea inamicului (continuare)	317
Capitolul 6. A. Influența scopului politic asupra obiectivului militar	318
B. Războiul este un instrument al politicii	319
Capitolul 7. Obiectiv limitat. Război ofensiv	323
Capitolul 8. Obiectiv limitat. Apărare	324
Capitolul 9. Planul de război când obiectivul este zdrobirea inamicului	326

ANEXE

1. <i>Conspect al învățământului militar predat de autor Alteței Sale Regale Principele Moștenitor în anii 1810, 1811 și 1812</i>	341
– Proiect prezentat domnului general von Gaudi	341
– Cele mai importante principii ale ducerii războiului pentru completarea cursului meu ținut Alteței sale Regale Principele Moștenitor	343
2. <i>Despre organizarea forțelor armate</i>	360
3. <i>Schița unui plan pentru tactica sau teoria luptei</i>	363
– Îndreptar pentru studiul tacticii sau teoriei luptei	365
Note	396

Planul de război cuprinde întreaga acțiune militară, printr-
ea devine o acțiune unică, care trebuie să aibă un scop final definit,
care toate scopurile distincte s-au echilibrat. Nu se începe nici un război
sau cel puțin înțelept ar fi să nu se înceapă nici unul, fără să-i spa-
rei să obții prin el și ce în cursul lui, unul fiind scopul, celălalt ob-
iectivul. Această idee principală indică toate direcțiile, determină cantita-
tea mijloacelor, măsura energiei și își manifestă influența până în o-
mai mici verigi ale acțiunii.

Am spus, în primul capitol, că zdrobirea adversarului este obiectivul firesc al acțiunii militare și că, dacă vrem să rămânem la rigoarea filozofică a noțiunii, în fond nici nu poate exista alt obiectiv.

Carl von Clausewitz

Cartea *Despre război* a intrat și a rămas în patrimoniul literaturii politico-militare ca încercare de explicare logică a unuia dintre cele mai complexe fenomene ale vieții sociale. Contactul cu această operă este de natură să contribuie la lărgirea orizontului cunoașterii, atât al cadrelor de specialitate, cât și al publicului larg, într-un domeniu cât se poate de actual.

General-maior (r) dr. Corneliu Soare